

શ્રાદ્ધવિધિ ભાષાન્તર વિષયમાં અપનહુતી.

શાદ્ધવિક્રીડિત.

જે સ્પષ્ટાર્થવિગ્રાધિની દુરગતી સંશોધિની યોધિની ॥
આ દુષ્ટાદક કર્મની સહજમાં તત્વાર્થ સંયોજિની ॥
દે છે જે ઉપદેશ બેશ ભવિને ઉન્માર્ગની યાધિની ॥
થું ? વાણી ગુરૂની નહીંનહિં વિધી આ કૌમુદી શ્રાદ્ધની ॥ ૧ ॥

ભાષાન્તર વિગેરેનો અથ સ્વામિત્વનો સઘળો હુકમ પ્રસિદ્ધ
કર્તાઓ સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ પ્રમાણે રજીસ્ટર
કરાવી ચોતાને સ્વાધીન રાખ્યો છે.

પ્રસ્તાવના-પ્રથમાવૃત્તિ.

:૦:

વર્તમાનકાળમાં જિન પડિમા (પ્રતિમા) અને કેવળી પ્રરૂપિત જૈનાગમ પર જૈનશાસન વર્તે છે એ સર્વમાન્ય છે, પણ યથાર્થ આગમની શૈલીના જાણુ દિનપરદિન સ્વદય માત્રજ નજરે પડે છે, એટલુંજ નહીં પણ તેવા જરી જૈનાગમની શૈલીના જાણુ પુરૂષોનો વારંવાર આપણને સર્વ સ્થાનપર યોગ બનવો ઘણો મુશ્કેલ છે. જ્યારે એમ છે ત્યારે આપણા જૈનશાસનમાં તેવીજ શૈલીઓ કાયમ રાખવી એ અવશ્ય કર્તવ્ય છે. જૈનશૈલી ટકાવી રાખવાનાં જોપણુ બીજાં કેટલાંક કારણો હશે પણ તેમાં મુખ્ય કારણ અમોને મુલલ એજ ધારવામાં આવે છે કે, પૂર્વાચાર્યો પ્રણિત જૈન પ્રકરણો અવશ્ય ધારવાં અને તેથી સર્વ લોક જાણીતા થાય તેમ તેનો પ્રયત્ન સદાય જરી રાખવો. તેમાં પણ વિધિવાદના ગ્રંથો ઉપર વિશેષ લક્ષ રાખી તેના અભ્યાસનો પ્રચાર વધારવો એ આપણું અવશ્ય કર્તવ્ય છે, પરંતુ તેવા ગ્રંથો પ્રાકૃત સંસ્કૃતાદિ પડ લાપાના હોવાથી તેનો લાલ આપણે વારંવાર લઈ શકતા નથી, પણ જો તેવા ગ્રંથો હાલના જમાનાની ચાલુ ગુજરાતી ભાષામાં ભાષાન્તરરૂપે કરવામાં આવે તો ઘણા જીવે તેનો લાલ લેઈ શકે; એવા વિચાર ઉપર આવીને અમોએ વિધિવાદના ગ્રંથો બહાર પાડવાનો ઇરાદો કર્યો છે. વિધિવાદના ગ્રંથો બહાર પડવાથી આપણી જૈનશૈલીનું જ્ઞાન અવશ્ય કેટલાક કાળ મુધી કાયમને માટે ટકી શકે એ વાત અનિવારિત અને નિઃસંશય છે. વિધિવાદના ગ્રંથો જોડે બીજા ઘણાક છે, પરંતુ તે સર્વની આદ્યમાં ગણવા લાયક શ્રી રત્નશેખરસૂરી વિરચિત “ શ્રાદ્ધવિધિ સ્વોપજ્ઞ પ્રકરણ ” આપણા આ પવિત્ર જૈનશાસનમાં જગ જાહેર છે.

એ નરરત્ન શ્રી રત્નશેખરસૂરી મહારાજની ઓળખ આપવી તથા તે કેવા પ્રભાવિક હતા અને તેઓએ શાં શાં શુભ કૃત્યો કર્યા છે તેનું ખ્યાન આપવું આ જગોએ યોગ્ય છે, પરંતુ ઘણો તપાસ કરતાં છતાં પણ આપણા ઐતિહાસિક ગ્રંથોની અપૂર્ણતાને લીધે જોડે અમને આમૂલ્યૂલ મળી શક્યું નથી, તોપણ જેટલું હાલના વિદ્વાનો તરફથી ખ્યાન મળી આવેલું છે તેટલું અમો આપ સાહેબોના લક્ષ આગળ મુકવાની રજા લઈએ છીએ.

શ્રી સુધર્માસ્વામીના ૪૮ મે પાટે શ્રી સોમતિલકસૂરી, તેમનાં પાટે શ્રી દેવમુંદરસૂરી, તેમના પાટે શ્રી મુનિસુંદરસૂરી, અને તેમના પાટે અર્થાત્ શ્રી સુધર્માસ્વામીના પર (બાવન) મે પાટે આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી રત્નશેખરસૂરી મહારાજ થયા છે. તેમનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૪૫૭* માં થયા પછી આ અસાર સંસારમાં લુપ્થ નહીં થતાં બાલ્યાવસ્થામાંજ તેમણે સંવત ૧૪૬૩ માં વ્રત અંગીકાર ક્રીધાં (દીક્ષા ગ્રહણ કરી); પડિતાઈને લીધે સંવત ૧૪૮૩ માં યુવાવસ્થામાંજ પન્યાસ પદવી પામ્યા; વળી કાળાંતરે (૧૪૯૩માં) વાચક પદવી પર આવ્યા પછી સંવત ૧૫૦૨ માં આચાર્ય પદ પામ્યા. એમણે શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ વૃત્તિ-અર્ચકીપીકા, શ્રાદ્ધવિધિ સૂત્રવૃત્તિ-શ્રાદ્ધવિધિ ઉપર વિધિકૌમુદ્રી નામની વૃત્તિ, આચાર પ્રદીપ. લઘુશ્વેત્રસમાસાદિ અનેક ગ્રંથો સંસ્કૃત પ્રાકૃતાદિક ભાષામાં રચીને આપણા જૈનશાસનને વિષે મહોપકાર કરેલો છે. જેની પ્રશંસા એકે

* રત્નશેખર સૂરી મહારાજનો જન્મ જૈનતત્વાદર્શિનાં સંગ્રાં ૧૪૫૭ માં અને કેટલાંએક જુની પંચાંગીમાં સંવત ૧૪૫૨ માં થયેલો લખેલ છે.

અવાજે વિદ્વાનવર્ગ કરે છે; એટલુંજ નહીં પણ એઓના રચેલા આપણી શૈલીને પૂર્ણ પ્રકાશના ઠરાવનારા વિધિવાદના ગ્રંથો એવા તો સરળ અને સ્પષ્ટતાથી લખાયેલા છે કે આજના જમાનામાં એ સદુપયોગી સાધનો આપણા હસ્તગત ન હોત તો આપણા જૈનશાસન ખરેખર આજની ઉચ્ચસ્થિતિ જેવો પણ ઉચ્ચસ્થિતિનો ભાગ લેવાને સમર્થ થઈ શકત નહીં. દુઃકાળમાં કહેવાને મગરૂર છીએ કે વર્તમાન કાળે જૈનશાસનને વિષે જે જે ક્રીયાકાંડ વ્યવહાર ચાલે છે તે બધો એઓના ગ્રંથોનો વધારે આશ્રય કરે છે એમ કહેવામાં કાંઈપણ બાધ આવે એમ નથી. એઓને સૂરીપદવી પ્રાપ્ત થયા પછી અત્યંત વિદ્વાન અને વાદી હોવાથી સ્તંભનતીર્થે (ખંભાતમાં) બાંધી નામના ભદ્રે “ બાલ સરસ્વતી ” એવું ગિરદ આખું હતું; સંવત ૧૫૧૭ ના પોષવદી ૬ ને દિવસે આ કાની દુનીયાનો ત્યાગ કરી એઓ સ્વર્ગે સીધાવ્યા હતા.

વિધિવાદના ગ્રંથોમાં મુખ્યપણું ધરાવનાર આ અલૌકિક શ્રાદ્ધવિધિ ગ્રંથ (પ્રકરણ) મૂળ પ્રાકૃત સત્તર ગાથાનો છે. જેના ઉપર તેમણે પોતેજ સંસ્કૃતમાં “ શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી ” નામની છહજાર સાતસે એકસઠ શ્લોકની ટીકા રચેલી છે. જેમાં આ ગ્રંથકારની કેટલીક ખુબીઓ મધ્યેની ખરેખર અન્યથા થવા જેવી પહેલામાં પહેલી ખુબી તો એજ છે કે, તેમણે લઘુવયમાં એટલે માત્ર છ વર્ષની વયે દીક્ષા લીધેલી હતી તેથી આ સંસારીક રીત રીવાજોનો કાંઈપણ ઉપલોગ નહીં કરેલો. છતાં પણ તેનું આબેહુળ ચીત્ર ધાર્મિક વિષયોના વચ્ચે વચ્ચે સમયાનુસાર આપેલ છે. આ ગ્રંથમાં સંસારીક શ્રાવકવર્ગને જન્મથી માંડી મર્ણપર્યંતમાં જે જે કર્તવ્યો કરવાનાં છે તે બધાં શ્રાવક જનોના હિતાર્થે જે જે સ્થળે જોઈએ તે તે સ્થળે એક સામાન્ય બુદ્ધિવાળા માણસથી પણ સહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ સરળ ભાષામાં સમજાવી આપવા માટે વિશેષ પ્રયત્ન કરેલો છે. તે વાંચવાથી આપણા જૈનશાસનની અતિશય ગહન જેવી પણ જૈનશૈલી શુદ્ધાદિકની યોગવાદનો પરિચય નહીં કરેલ હોય તો પણ ધારણ કરી શકાય એમ છે; એટલુંજ નહીં પણ આ ગ્રંથના આશયને ધારણ કરનાર અવશ્ય કરીને એક પંડિતપણાની પંક્તિમાં ગણાય એ નિઃસંશય છે.

આ ગ્રંથની વધારે પ્રશંસા નહીં કરતાં દુઃકમાં માત્ર એટલુંજ લખવું બી. લકુલ અતિશયોક્તિ ભરેલું નથી, કે આ ગ્રંથ બુદ્ધિવૃદ્ધિ થવામાં અને ધારણ વ્યવહાર ટકાવવામાં પંડિત પુરુષોનો એક હેયાનો હાર, બુદ્ધિનો ભંડાર, જ્ઞાનનો નિધાન અને અમૃતનું પાત્ર છે. એટલુંજ નહીં પણ શ્રાવકવર્ગને પોતાના કરેલા પ્રભુ-ધાન યથાર્થ થાય છે કે કેમ ? અથવા તેમાં શી શી ભૂલ રહે છે ? તે દીર્ઘદૃષ્ટીથી યથાર્થાવલોકન કરવામાં ખરેખર આ ગ્રંથ એક પાઠશિક ગ્રંથમાણી છે.

આ ગ્રંથમાં એક હજાર કરતાં પણ ઉપરાંત કેટલાએક વિષયોનો સમાવેશ કરેલ હોવાથી આ ગ્રંથ વાંચનારને આપણા શ્રાવકવર્ગના કર્તવ્યમાંહેનું અમુક કર્તવ્ય બાકી રહેતી ભાવ છે એવું ભાગ્યેજ માલમ પડશે. વગર ધાસ્તીથી આટલું વધારે જણાવવાને અત્યંત મગરૂર છીએ કે, સેંકડો ગ્રંથ વાંચવાથી જે વિધિવાદનું (કેવળી ભાષિત ક્રિયાનું) યથાર્થાવબોધ થઈ શકે છે તે જ્ઞાન આ એકજ ગ્રંથ વાંચવાથી અને તેનું મનન કરવાથી થઈ શકે છે. શ્રાવકવર્ગને જાણવા યોગ્ય વિધિવિધાનો

જાણાવનારે આ ગ્રંથ એક લાંઝર કે નિધાન હોવાથી એક પછી બીજી બીજી પછી ત્રીજી, એમ અનુક્રમે વિધિવિધાના વિષય વાંચવા, મનન કરવા વગર કંટાળે વાંચકવૃંદના મનને ખરેખર ચમકાવવાની પેઠે આર્પણ કરે છે.

આ ગ્રંથના ૧ દિનકૃત્ય, ૨ રાત્રિકૃત્ય, ૩ પર્વકૃત્ય, ૪ ચાતુર્માસીકકૃત્ય, ૫ સંવત્સરકૃત્ય, ૬ આજન્મકૃત્ય, એમ છ પ્રકાશ (દ્વાર-વિભાગ) પાડેલા છે. ધર્મરત્ન પ્રકરણાદિક ગ્રંથોમાં શ્રાવકના જે એકવીશ ગુણ વર્ણન કરેલા છે તેને ગ્રંથની શરૂઆતમાં માત્ર માધ્યસ્થાદિક ચાર ગુણોમાં સંક્ષિપ્ત કરી તેમાં એકવીશે ગુણોનો સમાવેશ કરી ખતાવવામાં આ ગ્રંથકારે ચમત્કારીક આલાદી વાપરી છે. વળી તે યથાર્થ સમજાવવા માટે શ્રીશત્રુજય તીર્થનું યથાર્થ નામ સ્થાપન કરાવવામાં મુખ્ય કારણરૂપ શુકરાજનું સાંગોપાંગ ચરિત્ર વર્ણન કરેલું છે, જેમાં પ્રસંગોપાત શ્રીદત્ત કેવળી અને ચંદ્રશેખરનું ચરિત્ર પણ સંપૂર્ણ વર્ણન કરી ખતાવ્યું છે. ત્યારબાદ નામ-શ્રાવક, સ્થાપનાશ્રાવક, દ્રવ્યશ્રાવક, અને લાવશ્રાવકોનાં લક્ષણો સાથે સૌક્ય સમાન, માતાપિતા સમાન, ભાઈ સમાન અને મિત્ર સમાન શ્રાવકોનાં લક્ષણો સ્પષ્ટ કરી ખતાવેલાં છે.

પ્રથમ પ્રકાશ-દિનકૃત્યની શરૂઆતમાં પ્રાતઃકાળે જાગૃત થતાંથી તે રાત્રે દિવસ ચરિત્ર પરચખાણુ કરવા સુધીમાં શ્રાવકને શાં શાં કર્તવ્ય છે તે મુખ્ય સો કરતાં પણ વધારે ખાખતોથી સંપૂર્ણ ખુલાસા સાથે ખતાવવામાં આવ્યાં છે.

બીજો પ્રકાશ-રાત્રિકૃત્યમાં પ્રતિક્રમણુ વિગેરેનો વિધિ, શીલાંગાદિકના અઢાર હજાર લાંગાવાળા સ્થાના વિચાર, નિદ્રા લીધા પહેલાં કરવા યોગ્ય કર્તવ્યો, કામ રાગને દખાવવાનાં કારણો તથા તેના વેગને રોકવાના વિચાર વીગેરે વિષયોથી તે અવસ્ય ધારવા યોગ્ય ઘણી ખાખતો સમાવવામાં આવી છે.

ત્રીજો પ્રકાશ-પર્વકૃત્યમાં પર્વતીત્રિઓના વિચાર, અઠાઈ વિચાર તથા તે દિવસે કરવાના ધર્મકૃત્યાદિ વિગેરે દર્શાવેલું છે.

ચોથા પ્રકાશમાં-ચાતુર્માસિકકૃત્ય હોવાથી નિયમ ધારવાના પ્રકાર, શ્રાવકના અણુવ્રત તથા રાખવા લેવા લાયક અભિગ્રહ વિગેરે ખતાવવા ઉપરાંત લોકીકશાસ્ત્રમાં ખતાવેલા ચોમાસી નિયમોનો સમાવેશ કરેલો છે.

પાંચમો પ્રકાશ-વર્ષકૃત્યમાં સંઘપૂજાદિકથી આલોચણાના વિષય સુધીની ખારે માસની ઘણી ધારવા યોગ્ય ક્રિયાઓના વિષય સમાવ્યા છે.

છઠ્ઠો પ્રકાશ-આજન્મકૃત્યમાં નિવાસ કરવા લાયક સ્થાનકના વિચારથી તે મરણ નજીક આવ્યાના લક્ષણ સુધીના તમામ વિષયોનો સમાવેશ કરેલો છે.

એકંદર આ ગ્રંથમાં સમાવવામાં આવેલા વિવિધ વિષયોમાં પૂજાદિક અનેક ધર્મ નુષ્ઠાન કરવાના વિધિની સાથે સંસારોપયોગી કાર્યો, જેવાં કે વ્યાપાર વ્યવહારાદિક કેમ કરવા, સગાં સંબંધી મિત્રાદિકની સાથે કેમ વર્તવું, શું ઊચિત અને અનુચિત છે, વિગેરે વિગેરે ખતાવવાની સાથે સ્વપ્નવિચાર અને સ્વરોહ્યવિચારાદિક અનેક ઉપયોગી ખાખતોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. અમે નથી ધારતા કે મનુષ્યને સંસારનો વ્યવહાર ચલાવતા છતાં અંકુશરૂપી નીતિખોધ વચનના વિષયો તરી પાર પાડવાને આ ગ્રંથમાં ખતાવ્યા શિવાયના ઉપયોગી બીજા કંઈ રહેતાં હોય. જેને માટે અહીં વિસ્તાર થવાના લયથી લખાણ ન લખતાં આગળ આ ગ્રંથમાં સમાવવામાં આવેલ વિષયાનુક્રમણિકા છાપવામાં આવી છે તે જોઈ ખાત્રી કરી લેવાં જલામણુ કરીએ છીએ.

ઉપર લખ્યા મુજબ આલોક અને પરલોકના સાધનભૂત યથાવિધિ સ્વરૂપ સમ-
જનવનાર આ ગ્રંથમાં જૈનસિદ્ધાંત, પંચાંગી, અને પૂર્વાચાર્ય પ્રણિત પ્રમાણ ગ્રંથોના
આધારે તથા વેદ, સ્મૃતી, પુરાણ, ન્યાય, નીતિ વિગેરે ઘણા ગ્રંથોના પ્રસંગાનુસાર
શ્લોકો ટાંકી સર્વ જગતના જીવને સંસારમાં રહ્યા છતાં આ લવટવી ચોલધવાનો
સહેલો અને સુગમ રસ્તો બતાવ્યો છે. આ ગ્રંથ વાંચી, સદ્ગુણ, મનન કરી યથાયોગ
વર્તવાથી આલોક અને પરલોકના સર્વ મુખને આપવા એક નૌકા સમાનજ છે. વળી જે
જે ક્રિયાઓ અને અનુષ્ઠાનો વર્તમાનકાળમાં કરવામાં આવે છે તેનો જણાવનારો સર્વ સ-
માચારી સૂચક ખરેખર મુખ્યમાં ગણવા લાયક આ ગ્રંથ છે; તેથી આ ગ્રંથ વિધિ
પ્રતિપાદ્ય ગણાય છે, માટે શ્રીસંઘ શ્રાવક શ્રાવીના સર્વેએ અવશ્ય આ ગ્રંથ પોતાની
પાસે રાખી પ્રતિદિન મનન કરવા લાયક છે; જેથી હરેક જાગતમાં અપૂર્વ લાભ મેળવી
શકાશે. વળી આ ગ્રંથ આદ્યંત સુધી વાંચવા લાજવાનો અભ્યાસ કરવાથી અવશ્ય
જૈનશૈલીનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન સ્વહૃદયમાં પ્રપ્રુક્ષિત થઈ રહેશે.

વળી આ જૈનાચાર્ય કૃત જૈન ગ્રંથ હોઈ સર્વ દર્શનીને અલગત સર્વ મનુષ્ય
માત્રને અતિ ઉપયોગી છે એમ નિર્વિવાદ કહી શકીશું અને ઇચ્છીશું કે તેનો લાભ
સર્વ કોઈ લેઈ સુખી થાઓ.

આ ગ્રંથમાં વળી પ્રસ્તાવિક શ્લોકો તથા ગાથાઓ છાપવા ઉપરાંત જાણવા જોગ
હોવાથી ટીકામાં સંક્ષિપ્ત હોવા છતાં શત્રુજય મહાત્મમાંથી ઊધરી શત્રુજયનો ઊધાર
કરનાર જાવડશાહનું સંપૂર્ણ ચરિત્ર છાપેલું છે.

આ ગ્રંથ અતિ કઠણ સંકૃત ભાષામાં હોવાથી અમોએ તેનું શુદ્ધ ગુજરાતી
ભાષાન્તર કરવામાં જૈનશૈલીના પારિભાષિક શબ્દોના જાણુ પુરૂષોના અભિપ્રાય મેળવીને
ઘણા પ્રયાસથી મૂળ ટીકાકારનો ખીલકુલ આશય જવા દેવા સિવાય સારી રીતે
સંપૂર્ણ શકાય અને સર્વને સરળ અને સુગમ પડે એમ વિસ્તારપૂર્વક સ્વધર્મિજનધુઓના
ઉપકાર માટે તૈયાર કર્યો છે.

ભાષાન્તર કરવામાં યતિમહારાજ જ્ઞાનચંદ્રજી અક્ષયચંદ્રજીએ લીધેલા પરિશ્રમ માટે
તેમનો તેમજ આપણી જૈનશૈલીના પરિપૂર્ણ જાણુ પંચાસજી મહારાજ શ્રી શુલાભ
વિજયજી મહારાજે આ ભાષાન્તર સુધારી આપવા લીધેલ ઘણા પ્રયાસ માટે તેઓનો
ઉપકાર માનવામાં આવે છે. આ ભાષાન્તર જૈનશૈલી પૂર્વકજ રચવામાં આવ્યું છે
છતાં પણ જે કંઈ જૈનશૈલીથી અપારપૂર્ણ જ્યાં સમજવામાં આવે તો ત્યાં જૈનશૈલીના
પરિપૂર્ણ જાણુ પુરૂષોએ સંભાળીને વાંચવું તથા અમોને પણ લખી જણાવવા કૃપા
કરવી. આખંદોષ વિગેરેના કારણે થયેલી ભૂલોનું આ ગ્રંથને છેડે શુદ્ધિપત્ર કરી સુ-
કેલું છે માટે સજ્જનોએ એ પ્રમાણે સુધારી વાંચવું.

યથામતિ આ ગ્રંથ છાપાવતાં કોઈપણ ન્યુનાધિક અક્ષર, માત્રા, મીડું વિગેરે
લખાયું હોય તે માટે મિથ્યા હુકૂત દઈ છું. સર્વ શુભ લવતુ.

લીં સેવક,

ચીમનલાલ સાંકળચંદ મારફતીઆ.

ભાષાન્તર-પ્રસિદ્ધ-કર્તા.

પ્રસ્તાવના-દ્વિત્યાવૃત્તિ

— — —

જણાવવાને ઘણી ખુશી ઉપજે છે કે, આ “શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ લાપાન્તર” જેમાં શ્રાવકના જન્મમાત્રથી અંતિમ આરાધના સુધી કરવા યોગ તમામ કૃત્યોનું વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન આવેલું છે અને જે સર્વમાન્ય પ્રમાણુ અંથ છે, તેની પ્રથમાવૃત્તિ અમોએ સંવત ૧૯૫૫ ની સાલમાં પ્રકટ કરી હતી. તેની સાથે સાથેજ બીજું એક લાપાન્તર પ્રકટ થયેલું અને ત્યારબાદ વળી એક ત્રીજું લાપાન્તર ખૂદાર પડેલું છતાં અમારી પ્રથમાવૃત્તિનાં સઘળાં પુસ્તકો (તમામ નકલો) બપો જવા ઉપરાંત તેની માગણી ચાલુ રહેવાથી અમો તેની આ બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ કરવાને સમર્થ થયા છીએ. અમારા લાપાન્તરની આહુના શ્રીસંઘમાં કેવી છે તે તેની બંધતી ઉપરથીજ સિદ્ધ થઈ ચુક્યું છે, જેથી તે વિષે અમારે કાંઈપણ વધુ વિવેચન કરવાનું રહેલુંજ નથી.

જન ધર્મના લાપાન્તરનાં પુસ્તકોમાં એકજ અંથનાં જે ત્રણ લાપાન્તરો ખૂદાર પડ્યાં હોય અને તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ થઈ હોય તો તે આ અમારા પુસ્તકનીજ છે એમ અમારા ધારવા પ્રમાણે નિઃસંશય છે. આમ લખી આત્મ-શ્લોક કરવાનો અમારો હેતુ નથી, કે અમારા તરફથી પ્રકટ થયેલું લાપાન્તરજ સાફ હોવાથી તેમ થયું છે; પરંતુ આ સર્વમાન્ય “શ્રાદ્ધવિધિ” અંથની લોકપ્રિયતા અને ઉપયોગીતાનુંજ આ પરિણામ છે.

આ દ્વિત્યાવૃત્તિમાં, પ્રથમાવૃત્તિમાં જે જે ભૂલો આંખદોષ વિગેરેના કારણને લીધે થયેલી તેના શુદ્ધિપત્ર મુજબ સુધારો કરવા ઉપરાંત કેટલાક શ્લોકોનો વધારો કરવામાં આવ્યો છે; કે જેથીકરીને તેના અર્થની ગહનતાનું સ્પષ્ટિકરણ સમજવા સુલભ થાય. તેમજ કેટલાક વિષયના હેડીંગનો પણ વધારો કરવામાં આવ્યો છે, કે જેથી જે સંબંધનો વિષય જોવો હોય તે જોવાને સુગમતા પડે. આ આવૃત્તિમાં આંખદોષ વિગેરેના કારણથી જે કાંઈ ભૂલ ચૂક થઈ હોય તે માટે મિથ્યા દુષ્કૃત દઉં છું અને તે સુસંજનનોને સુધારી વાંચવા સવિનય પ્રાર્થના છે. વળી જે મુની મહારાજ ઇયા જૈનબંધુ તે સંબંધે અમોને જણાવશે તેમનો ઉપકાર માનવાની સાથે હવે પછીની આવૃત્તિમાં સુધારો કરવામાં આવશે.

પ્રસિદ્ધ કર્તા

અથ વિષયાનુક્રમાંલુકા.

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
આજ્ઞાવિધિ પ્રકરણ મૂળ ... .. (૧-૪)		નવકારથી થતા આલોકના ૫૭ ઉપર શિવ-કુમારનો દૃષ્ટાંત	૮૨
ભાષા મંગલાચરણ ૧	૧	નવકારથી થતા પરલોકના ૫૭ ઉપર વડની સમજીનો દૃષ્ટાંત	૮૨
ટીકા મંગલાચરણ ૧	૧	કાયોત્સર્ગ કરવાની રીતિ ૮૪	૮૪
મુળઅંથ ગાથા ૧ લી. ૨	૨	સ્વપ્નવિચાર ૮૪	૮૪
અંથ મંગલાચરણ ૨	૨	નિયમ પચખાણુ તથા પ્રત અંગીકાર કરવા વિષે	૮૫
મુળઅંથ ગાથા ૨ છ ૩	૩	નિયમ લેવાનો વિધિ ૮૭	૮૭
આ પ્રસ્તકમાં વર્ણવવામાં આવેલા દ્વારોનાં નામ	૩	અચિત અચિત અને મિશ્ર વસ્તુનું સ્વરૂપ	૮૮
મુલઅંથ ગાથા ૩ છ (ધર્મનાયોગ્યપુરુષનું નિરૂપણ)	૩	સર્વવસ્તુને સામાન્યથી પરીણમવાનાં કારણ	૯૦
શુકરાજની કથા અંદ્રશેખરના વૃત્તાંત સહિત	૭	આટો (લોટ) મિશ્ર થવાની રીતિ ૯૨	૯૨
શુકરાજના પુર્વભવનો વૃત્તાંત ૨૧	૨૧	પક્વાન આશ્રયિ કાળ નિયમ ૯૩	૯૩
શત્રુજયનો મહિમા યાત્રા તથા ધ્યાનના ૫૭ વિ.	૨૫	ઢઢી, દુધ અને છાશનો વિનાશકાળ ૯૩	૯૩
શ્રીદત્ત કેવળીનો અધિકાર ૩૨	૩૨	વિદળ કોને કહેવું ૯૩	૯૩
સિદ્ધાંતમાં ખતાવેલાં દશ પ્રકારનાં સત્ય ૪૭	૪૭	અભક્ષ્ય કોને કહેવાં ૯૩	૯૩
શુકરાજની કથા શરૂ ૪૮	૪૮	ઉકળેળા પાણીની રીતી ૯૪	૯૪
અંદ્રશેખર, અંદ્રવતી, અંદ્રાકિનો વૃત્તાંત ૫૬	૫૬	અચિત જળ કયાંમુઘી રહે તેનું કાળમાન	૯૫
આવકનું સ્વરૂપ-મૂલઅંથ ગાથા ૪ થી...	૬૬	સર્વ સચિતનો ત્યાગ કરવા ઉપર અંખડ પરિ-	
ભાવશ્રાવકના ભેદ ૬૬	૬૬	પ્રાજ્ઞકના સાતસે' શિષ્યનો દૃષ્ટાંત	૯૮
દર્શનશ્રાવકનું સ્વરૂપ ૬૭	૬૭	ત્રૌદ નિયમ ધારવાની વિગત ૯૮	૯૮
પ્રતશ્રાવકનું સ્વરૂપ ૬૭	૬૭	પચખાણુ કરવાની રીતિ ૧૦૦	૧૦૦
ધુંદરકુમાર શેઠની પાંચ સ્ત્રીઓનો દૃષ્ટાંત...	૬૭	અશન, પન, ખાદિમ, સ્વાદિમનું સ્વરૂપ	૧૦૧
ઉત્તરગુણશ્રાવકનું સ્વરૂપ ૬૮	૬૮	ગણાહાર (આહાર ન ગણાય એવી) સ્ત્રીઓનાં નામ	૧૦૨
શ્રાવકના પ્રકાર ૬૯	૬૯	પચખાણુના પાંચસ્થાન (ભેદ) ૧૦૩	૧૦૩
શ્રાવક શબ્દનો અર્થ ૭૨	૭૨	જિનપૂજા કરવા માટે દ્રવ્યશુદ્ધિ ૧૦૪	૧૦૪
પ્રથમ પ્રકાશ (દ્વાર) પ્રથમ દિનકૃત્ય ૮૨	૮૨	મૌનપણે કરવા યોગ્ય કર્તવ્ય ૧૦૫	૧૦૫
મુલઅંથ ગાથા ૫ મી ૭૨	૭૨	લઘુનીતિ, વડીનીતી કરવાની નિશા ૧૦૫	૧૦૫
નિદ્રા ત્યાગી ઉઠવાનો વખત તથા વિચારણા	૭૨	પ્રમાનની સંધ્યાનું લક્ષણ ૧૦૫	૧૦૫
નિદ્રામાંથી જાગતાંજ તપાસવાનાં તત્ત્વ ૭૪	૭૪	સાચકાળની સંધ્યાનું લક્ષણ ૧૦૫	૧૦૫
પાંચતત્ત્વની સમજ ૭૫	૭૫	મળમુત્ર કરવાનાં સ્થાનક ૧૦૫	૧૦૫
તાવોનો અનુક્રમ ૭૫	૭૫	દાતણ કરતાં શુભ સુચક અગમચેતી ૧૦૭	૧૦૭
તાવનો કાળ ૭૫	૭૫	દાતણનું પ્રમાણ અને તે કરવાની રીતી	૧૦૭
તાવમાં કરવાનાં કાર્યો ૭૫	૭૫	દાતણ ન કરવા વીધે ૧૦૮	૧૦૮
તાવોનું ૫૭ ... .. ૭૬	૭૬	વગર દાતણે મુખશુદ્ધિ કરવાની રીતિ ૧૦૮	૧૦૮
અંદ્રનાડી વહેતે કરના યોગ્ય કાર્યો ૭૬	૭૬	દાતણનો ચીરી ફેંકવાથી જણાતી અગમચેતી	૧૦૮
સુર્યનાડી વહેતે કરવા યોગ્ય કાર્યો ૭૬	૭૬	દાતણ કરવાના નીષેધ વિષે ૧૦૯	૧૦૯
સુર્યઅંદ્રનાડીમાં વિશેષ કરવા યોગ્ય કાર્યો	૭૭	વાળ સમારવા વિષે... .. ૧૦૯	૧૦૯
નવકાર ગણવાના સ્થાન વિષે ૭૭	૭૭		
નવકાર ગણવાની રીતિ ૭૮	૭૮		
કમળઅંધ (નવકારનો) જાપ ગણવાની રીત	૭૯		
ત્રણ પ્રકારના જાપ ૮૦	૮૦		
આનુષ્ઠવી (ટીપ) ગણવાનું ૫૭. ... .. ૮૦	૮૦		
પાંચ અક્ષરનો મંત્ર ગણવાનો વિધિ ૮૦	૮૦		
નવકાર મહિમા ૫૭ ... .. ૮૧	૮૧		

વિષય	પૃષ્ઠ
દર્પણુ જોવાથી થતી આગમચેતી	૧૦૯
સ્નાન કરવાની સમજ	૧૧૦
સ્નાન કરતાં જણાતી આગમચેતી	૧૧૦
સ્નાન કરવાનો જરૂર સમય	૧૧૦
હાળમત ન કરાવવા વિષે	૧૧૦
સ્નાન વિષે	૧૧૧
તીર્થસ્નાન ઉપર કૃત્તિપુત્ર અને તુલસીદાસો દ્રષ્ટાંત	૧૧૨
ભાવસ્નાન તુલસીદાસ	૧૧૩
પૂજા વિષે	૧૧૩
પૂજામાં આશાતના કરવાથી જાણતા નાજાળા જાણ વિષે માત્ર મનો દ્રષ્ટાંત	૧૧૩
પૂજા કરતી વખતે વસ્ત્ર પહેરવાની રીતિ	૧૧૪
ઉત્તરાસણ કેવું વાપરવું તે વિષે	૧૧૫
કુમારપાળ રાજ્યે પૂજા માટે મંગલાર્ચના નવા વસ્ત્ર વિષે	૧૧૫
પૂજાની દ્રવ્ય સામગ્રી-શુદ્ધિ (દુધ, જળ, નૈવેદ્યાદિ લાવવા વિષે)	૧૧૬
પૂજા માટે ભાવશુદ્ધિ	૧૧૭
દેરાસરમાં પ્રવેશ કરવાનો ક્રમ	૧૧૭
મુળમંથ ગાથા ૬ ઠી	૧૧૮
દેરે જવાનો વિધિ	૧૧૮
ભગવાનને વાંદવા જવા ઉપર દશાર્ણશદ્ર રાત્રનો દ્રષ્ટાંત	૧૧૮
હાથીના મુખની, કમળની-પામડીની સંખ્યા	૧૨૦
વાજાની જાત તથા સંખ્યા	૧૨૧
અગ્નિસંજ્ઞા નંદકનાં નામ	૧૨૨
સામાન્ય પુરુષોને દેરાસરે જવાનો વિધિ	૧૨૩
શ્રાવકના પંચામિગમ	૧૨૩
રાત્રના પંચામિગમ	૧૨૩
પ્રદક્ષિણા દેવાની રીત	૧૨૪
નવઅંગની ચંદનાદિકથી પૂજા	૧૨૫
પહેલાંની કરેલી પૂજા કે આંગી ઉતારી પૂજા થાય કે નહીં તે વિષે	૧૨૬
નિર્માણનું લક્ષણ	૧૨૭
દેવપૂજા વખતે સંજ્ઞા કરવાથી પાપ લાગે છે તે ઉપર જણાવેલો દ્રષ્ટાંત	૧૨૮
દ્વારમિથ અને સમવસરજીમિથ-પૂજા	૧૩૦
મુળનાયકની પ્રથમ પૂજા કરવા સંબંધે શંકા- કારનો પ્રશ્ન	૧૩૧

વિષય	પૃષ્ઠ
મુળનાયકની પહેલી પૂજા કરવામાં દોષ ન હોવા સંબંધી ઉત્તર	૧૩૧
અગ્રપૂજા અધિકાર	૧૩૫
નૈવેદ્ય પૂજા દરરોજ પોતાને ઘેર રાંધેલા અન્નથી પણ કરવા વિષે	૧૩૫
નૈવેદ્યપૂજાના જળ ઉપર દ્રષ્ટાંત	૧૩૬
નૈવેદ્ય ચઢાવવા સંબંધી શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ	૧૩૬
ભાવપૂજા અધિકાર	૧૩૭
જૈનચંદનના ભેદ	૧૩૮
પંચોપચારિકા પૂજા	૧૪૧
અષ્ટોપચારિકા પૂજા	૧૪૧
સર્વોપચારિકા પૂજા	૧૪૧
પૂજાના સત્તર ભેદ	૧૪૧
એકવીસ પ્રકારી પૂજાનો વિધિ	૧૪૨
એકવીસ પ્રકારી પૂજાનાં નામ	૧૪૩
સ્નાન પૂજા જણાવવાની રીતિ	૧૪૩
દેવી પ્રતિમા પૂજવી	૧૪૮
દેરામાંથી કરાળીયા જાળાં કાઢવા વિષે	૧૪૯
પૂજામાં ધારવા યોગ્ય બેહનર દ્યુમોતેર	૧૫૦
જાળનો સમજ	૧૫૦
ત્ર્યંબકારનો દ્રષ્ટાંત	૧૫૧
અવિધિથી થતા અલ્પલાભ ઉપર દ્રષ્ટાંત	૧૫૩
ત્રણ પ્રકારની પૂજાનું જળ	૧૫૪
દ્રવ્યસ્તવના બે ભેદ	૧૫૫
ધર્મ ઉપર દ્રેપ રાખવા સંબંધી કુતલા- રાણીનો દ્રષ્ટાંત	૧૫૬
ભાવસ્તવનો અધિકાર	૧૫૭
શાસ્ત્રકારે બતાવેલું દ્રવ્ય અને ભાવ સ્તવનું જળ	૧૫૮
દ્રવ્યસ્તવમાં થતો આશ્રય ગણવા લાયક નથી	૧૫૮
પૂજાના મનોરથથી પ્રયત્ન થતા પુણ્ય વિષે	૧૫૯
પૂજામાં વિધિ બહુમાન ઉપર ચોમંગી	૧૬૦
વિધિ અને બહુમાન ઉપર ધર્મદત્ત વૃષ્ટી કથા	૧૬૨
દેરાસરની ઊચિત ચિંતા-સાર સંબંધી	૧૭૬
આશાતનાના પ્રકાર	૧૭૭
જ્ઞાનની આશાતના	૧૭૭
દેવની આશાતના	૧૭૭
દેવની જ્યન્ય ૧૦ આશાતના	૧૭૮
દેવની મધ્યમ ૪૦ આશાતના	૧૭૮

વિષય	પૃષ્ઠ
દેવની ઉત્કૃષ્ટ ૮૪ આશાતના ૧૭૮	
વૃહત્સામ્યમાં બતાવેલી પાંચ આશાતના ૧૮૦	
ગુરુની તેત્રીશ આશાતના ૧૮૦	
સ્થાપનાચાર્યની આશાતના ૧૮૨	
ઉત્સુક સાધુ આશાતના વિષે ૧૮૩	
દેવદ્રવ્યોદિનો નાશ-આશાતના કરવાનું ૫ળ ૧૮૩	
સાધારણ દ્રવ્યનું ભક્ષણ ૧૮૪	
દેવદ્રવ્યનો વિનાશ થતો અટકાવવા સંબંધે	
સાધુ આવકનો ધર્મ (દેવદ્રવ્યના ભેદ તથા	
તેની રક્ષા તથા વિનાશ વિષે) ૧૮૪	
દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કેવી રીતે કરવી ... ૧૮૫	
દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાનું તથા ભક્ષણ કરનારને	
ઉચેખવાનું ૫ળ ૧૮૫	
દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ તથા વૃદ્ધિ કરવાનું ૬ળ ૧૮૬	
દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કેવી રીતે કરવી .. ૧૮૬	
દેવદ્રવ્ય ભક્ષણ કરવા ઉપર સાગર શૂઠનો	
દૃષ્ટાંત ૧૮૭	
જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણદ્રવ્ય ઉપર ઈર્મ-	
સાર અને પુણ્યસારનો દ્રષ્ટાંત ૧૮૨	
દેણુ માથે રાખવાથી લાગતા દોષ વિષે	
મહિપનો દ્રષ્ટાંત ૧૮૬	
દેવનું, જ્ઞાનનું અને સાધારણનું દેણુ ન	
રાખવા વિષે ૧૮૬	
દેવદ્રવ્યના સંભાળનારને દોષ લાગવા ઉપર	
દૃષ્ટાંત ૧૮૭	
દેવ, જ્ઞાન અને સાધારણની ઠાંધ પચ્ચ ચીજ	
ન વાપરવા વિષે. ૧૮૭	
ધરદેરાસરમાં કીધેલા દીનાથી ધરતું કામ	
ન કરવા વિષે ૧૮૮	
દેવ દીપકથી ધરકામ ન કરવું તે ઉપર	
ઉંટડીનો દૃષ્ટાંત ૧૮૮	
દેવ, જ્ઞાન અને સાધારણના દ્રવ્યથી લાવેલા	
પદાર્થો તથા ધર હાટ ભાડે રાખવા	
તથા ઉપભોગ કરવા વિષે. ૧૮૯	
દેવ, જ્ઞાન અને સાધારણની ચીજનો નકરો	
આપવા વિષે ૨૦૦	
ચોડા નકરાથી કરેલા ઉજમણા ઉપર	
લક્ષ્મીવતીનો દ્રષ્ટાંત ૨૦૦	

વિષય	પૃષ્ઠ
ધરદેરાસરમાં ચડાવેલા ચોખા વિગેરે તથા	
તેના દ્રવ્યની વ્યવસ્થા વિષે ૨૦૨	
પારકું દ્રવ્ય વાપરવા વિષે ૨૦૩	
સાધારણ દ્રવ્ય ખરચવા વિષે ૨૦૪	
માતાપિતાદિક પાછળ કરવાના પુન્ય વિષે ૨૦૫	
તીર્થે ખરચવા માનેલા દ્રવ્ય વિષે ... ૨૦૫	
શુભ (દેવ) ન રાખવા વિષે ૨૦૫	
પચખાણનો વિધિ ૨૦૬	
ગુરુવંદન વિધિ ૨૦૬	
હાદશાવર્તવંદના વિધિ ૨૦૭	
પ્રાતઃકાળનો હાદશાવર્તવંદના વિધિ ... ૨૦૭	
મધ્યાહન થયા પછી હાદશાવર્તવંદના વિધિ ૨૦૮	
હરકોઈ વખતે ગુરુને વાંદવાનો વિધિ ... ૨૦૮	
ગુરુ પાસે બેસવા વિષે ૨૦૯	
દેશના (ઉપદેશ) સાંભળવાની રીતિ ... ૨૦૯	
દેશના સાંભળવાથી થતા લાભ વિષે ... ૨૧૦	
કુંકમાં પ્રદેશી રાજનો દ્રષ્ટાંત ૨૧૦	
યાવચ્ચાપુત્રનો સંક્ષિપ્ત દ્રષ્ટાંત ૨૧૨	
ક્રિયા અને જ્ઞાન વિષે ૨૧૪	
સાધુને સુખશાતા પુછવા, બોહારાવવા વિષે ૨૧૬	
દાનની નિમંત્રણા ઉપર જીર્ણીકરણનો દ્રષ્ટાંત ૨૧૭	
જ્ઞાન સાધુના વૈયાવચ્ચ વિષે ૨૧૭	
સાધુને ઉતરવા ઉપાશ્રય વિગેરે આપવા વિષે ૨૧૮	
જેનના દેખી તથા સાધુનિવંદકને શિક્ષા	
આપવા વિષે ૨૧૮	
સાધવીને સુખશાતા પુછવા વિગેરે વિષે ૨૧૮	
ગુરુ પાસે અભ્યાસ કરવા વિષે ૨૧૯	
દ્રવ્ય ઉપાર્જન વિષે ૨૨૦	
ન્યાય અન્યાય ઉપર દ્રષ્ટાંત ૨૨૦	
રાજ કારભારી કેવો જોઈએ ૨૨૧	
વ્યાપાર વિધિ ૨૨૨	
મૂળ ગ્રંથ ગાથા ૭ મી ... ૨૨૨	
ધન ઉપાર્જન કરવા કરતાં પણ પહેલાં ધર્મ	
ઉપાર્જન કરવાની જરૂર. ૨૨૨	
આજીવીકા ચલાવવાના સાત ઉપાય ... ૨૨૩	
ઉપાય પહેલો વ્યાપાર, બીજો વિદ્યા ... ૨૨૪	
ગંધીયાણા અને વૈદ્યના વ્યાપાર વિષે ૨૨૩	
ઉપાય ત્રીજો ખેતીવીડી વિષે ૨૨૪	

વિષય	પૃષ્ઠ
ઉપાય ચોથો પશુપાળ વિષે	૨૨૪
ઉપાય પાંચમો શીલ્પ વિષે	૨૨૫
બુદ્ધિયા ક્રમાવનારા ઉપર દ્રષ્ટાંત... ..	૨૨૬
ઉપાય છઠો ચાકરો વિષે	૨૨૭
સ્વામી, શેઠ કેવો જોઈએ	૨૨૮
રાજા કે સ્વામી પાસે બેસવાની નીતિ રીતિ	૨૩૦
સ્વામીની પાસે અરજ ન કરવાનો વખત	૨૩૦
રાજના જેવા કોને માનવા	૨૩૦
રાજાનો વિશ્વાસ ન રાખવા વિશે દીપકોક્તિ	૨૩૧
અભિમાન ન કરવા વિષે	૨૩૧
રાજકીય સેવાની દ્રેષ્ટતા	૨૩૧
રાજ્યકીય સેવાથી થતા લાભ ઉપર દ્રષ્ટાંત	૨૩૧
રાજકીય સેવાથી થતા અનર્થ વિષે ...	૨૩૨
સર્વથા વર્તવા યોગ રાજવ્યાપાર	૨૩૨
ઉપાય સાતમો	૨૩૩
ભીક્ષાનું ખાવાથી થતા અવગુણ વિષે ...	૨૩૪
ત્રણ પ્રકારની ભીક્ષા	૨૩૫
વ્યાપાર વિષે	૨૩૭
વ્યાપારમાં વ્યવહારશુદ્ધિ	૨૩૮
વ્રતશુદ્ધિ વ્યાપાર વિષે	૨૩૮
કેવા માલનો વ્યાપાર ન કરવો તે વિષે	૨૩૯
ક્ષેત્રશુદ્ધિ અથવા કાળ વિરૂદ્ધ વ્યાપાર વિષે	૨૩૯
કાળશુદ્ધિ અથવા કાળ વિરૂદ્ધ વ્યાપાર વિષે	૨૩૯
ભાવશુદ્ધિ અથવા ભાવ વિરૂદ્ધ વ્યાપાર વિષે	૨૩૯
વેપાર કોનો સાથે ન કરવો	૨૪૦
ઉધાર કોને ન આપવું	૨૪૦
મુગ્ધ શેઠની કથા	૨૪૦
કરજ આપવા સેવા વિષે	૨૪૨
ઉત્તમ લહેણદાર કોને કહેવો	૨૪૩
કરજ ઉપર ભાવડશેઠનો દ્રષ્ટાંત	૨૪૩
જવડ શાહનો સંપૂર્ણ વૃત્તાંત-શત્રુજયનો	૨૪૪
ઉદ્ધાર. ૨૪૪	
રણ વિષે	૨૫૨
નિપજબેલા પાપના હેતુઓ વાસરાવવા વિષે	૨૫૩
ઉદ્યમથી લક્ષ્મી મળવા વિષે	૨૫૩
ધૈર્યતા વિષે	૨૫૪
ગયું ધન પાછું મળવા ઉપર આભડશેઠનો	૨૫૪
દ્રષ્ટાંત	૨૫૪
સંતોષનો આશય કરવા વિષે	૨૫૫
ભાગીદાર કરવા વિષે	૨૫૬

વિષય	પૃષ્ઠ
ભાગીદારના ભાગ્યથી થતા લાભ વિષે દ્રષ્ટાંત	૨૫૬
ધણી લક્ષ્મી મળ્યા છતાં ગર્વ ન કરવા વિષે	૨૫૬
ગોટાઇની ઈચ્છા રાખનાર વિષે	૨૫૭
ધનવાનની સાથે ક્ષેશ ન કરવા વિષે ...	૨૫૭
ક્ષમા રાખવા વિષે	૨૫૭
દંત કલહ ન કરવા વિષે	૨૫૭
ઉપરાધી કરવાનો રીતિ	૨૫૮
ન્યાય કરવા જતાં અન્યાય પણ થાય છે તે	
ઉપર શેઠના પુત્રીનો દ્રષ્ટાંત	૨૫૯
મત્સર ન કરવા વિષે	૨૬૧
દુર્વિચારના ત્યાગ વિષે	૨૬૧
મનની મહાનતા ઉપર બે મિત્ર વ્યાપારીનો	
દ્રષ્ટાંત	૨૬૧
કુડા તોલ માપથી આપનાં લાગતા દોષ વિ	૨૬૨
વ્યવહારશુદ્ધિથી થતા લાભ વિષે હેઠાક	
શેઠનો દ્રષ્ટાંત	૨૬૩
અવસ્થ વર્જના યોગ્ય મહાપાપો ...	૨૬૪
વિશ્વાસપાત ઉપર વિસેમિરાનું દ્રષ્ટાંત ...	૨૬૪
પાપના ભેદ	૨૬૭
પ્રગટ-રહુ પાપના ભેદ	૨૬૭
ગુપ્ત પાપના ભેદ	૨૬૭
અસત્યતા ભેદ... ..	૨૬૭
પુન્ય પાપ કર્મની ચોભંગી	૨૬૮
સત્ય ઉપર મહણસિંહનો દ્રષ્ટાંત	૨૬૯
સત્ય બોલવા ઉપર ભીમસોનીનો દ્રષ્ટાંત...	૨૭૦
મિત્ર કરવા વિષે	૨૭૦
દક્ષીણતા રાખવા વિષે	૨૭૧
પ્રીતિ હોય ત્યાં સેહેણ દેણ ન કરવા વિષે	૨૭૧
છાતી યાપણ મુકવા વિષે	૨૭૧
સાક્ષી વગર છાતી યાપણ મુકનાર ધનેશ્વર	
શેઠનો દ્રષ્ટાંત	૨૭૨
જેવા તેવા પણ સાક્ષીથી થતા લાભ વિષે	૨૭૨
યાપણ મુકવા રાખવા વિષે	૨૭૩
નામુ સેણ હીસાજ કરવામાં આજસ ન	
રાખવા વિશે	૨૭૩
દ્રવ્ય ઉપાર્જન અને રક્ષણ કરવાની મિદ્ધિ	
માટે સ્વામી-મોટા પુરુષનો આશ્રય	
રાખવા વિષે	૨૭૪
જુગારી, ધુર્જ અને કપટીની સંગત ન	
કરવા વિષે	૨૭૪

વિષય	પૃષ્ઠ
સોગન ન આવતા તથા સાક્ષી ન પુરવા વિષે	૨૭૪
દેશાવરના વ્યાપાર વિષે	૨૭૪
ભાગ્યશાળીના પસાયથી ઊપદ્રવ દુર થાય	
છે તે ઉપર દૃષ્ટાંત...	૨૭૫
પ્રયાણ કરવા વિષે	૨૭૬
નીનિના ધારવા યોગ્ય કેટલાક વિચાર ...	૨૭૬
પાપક્રમ્મ ઉપર દૃષ્ટાંત	૨૭૬
દ્રવ્યોપાર્જિત મધ્યેથી પુણ્યકર્મ કરવા વિશે	૨૭૯
દ્રવ્ય ઉપાર્જિત માટે નિરંતર ઉદ્યમકરવા વિષે	૨૮૦
અતિ તૃષ્ણા કે ભોગ ન કરવા વિશે ...	૨૮૦
ધર્મ અર્થ અને કામ સેવન વિશે ...	૨૮૧
પેદાશના વિભાગ વિશે	૨૮૨
આ ભોળી છે કે વિવેકી છે? તેની પરીક્ષા	
ઉપર નવી વહુનો દૃષ્ટાંત...	૨૮૩
ધર્મ કરતાં અપુત્ર ધન થાય તે ઉપર વિદ્યા—	
પતિનો દ્રષ્ટાંત	૨૮૪
ન્યાયોપાર્જિત ધનથી થતા લાભો વિષે	૨૮૫
પાપી કરેલાં પાપ કર્મોથી ખીલીતાજ રહે	
તે ઉપર જશોશાહનો દૃષ્ટાંત	૨૮૬
ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત ઉપર ભોક્ષીક દૃષ્ટાંત	૨૮૭
રાત્રનું દ્રવ્ય કેવું અયોગ્ય છે	૨૮૭
વિત્ત દાનમાં આપતાં થતી ચોમંગી ...	૨૮૮
અન્યાયોપાર્જિત વિત્તથી દુઃખી થનાર રાંકા	
શેઠનો દ્રષ્ટાંત	૨૯૦
વ્યવહારશુદ્ધિપૂર્વક ધર્મકૃત કરવા વિશે ...	૨૯૩
દેશકાળ વિરક્ષાધિકાર	૨૯૪
દેશ વિરક્ષ	૨૯૪
કાળ વિરક્ષ	૨૯૫
રાજ વિરક્ષ	૨૯૫
રાજ વિરક્ષ બોલવાથી થતા અલાભ ઉપર	
રોહિણીનો દ્રષ્ટાંત	૨૯૬
પરનિંદા ન કરવી તથા પોતાના ગુણ ન	
ગાવા વિષે	૨૯૬
પરનિંદા ઉપર વૃદ્ધાપ્પાલણીનો ભોક્ષીક દ્રષ્ટાંત	૨૯૬
છતા દોષ (હોય તે દોષ) બોલવા ઉપર	
મણ પુતળીનો દ્રષ્ટાંત	૨૯૭
ઉચિત આચારનું ઉલ્લંઘન	૨૯૮
ધર્મ વિરક્ષ વિષે	૨૯૯
ઉચિત આચારનું સેવન કરવા વિષે ...	૩૦૦

વિષય	પૃષ્ઠ
ઉચિતાચરણના નય ભેદ	૩૦૦
પિતાનું ઉચિત	૩૦૦
પિતાનું કાયાથી ઉચિત	૩૦૦
પિતાનું વચનથી ઉચિત	૩૦૧
પિતાનું મનથી ઉચિત	૩૦૧
માતા પિતાના ઉપકારનો બદલો વાળવા વિષે	૩૦૧
આશ્રય આપનાર શેઠના કરેલા ઉપકારનો	
બદલો વાળવાની રીતિ	૩૦૨
ગુરુના કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવા વિષે	૩૦૨
પિતાના કરતાં માતાનું શું વિશેષ ઉચિત	
છે તે વિષે	૩૦૩
પિતા કરતાં માતાની મહત્વતા વિશે ...	૩૦૩
સગા ભાઈઓનું ઉચિત	૩૦૩
ભાઇને શીખામણ આપવા વિષે...	૩૦૪
ભાઇની સ્ત્રી અને પૌત્રાદિકના ઉચિત વિશે	૩૦૪
કેટલાને પિતા ગણવા	૩૦૪
કેટલી માતા ગણાય છે	૩૦૪
કેટલાને સાધુ ગણાય	૩૦૪
સ્ત્રીના ઉચિત વિશે... ..	૩૦૫
સ્નેહ વૃદ્ધિનાં કારણ	૩૦૭
સ્નેહ ઘટવાનાં કારણ	૩૦૭
એક સ્ત્રી ઉપર ખીચ નહીં કરવા વિશે	૩૦૭
બે સ્ત્રીઓને સમાન રાખવા વિશે ...	૩૦૮
સ્ત્રીને ક્રોમળતાથી વશ રાખવા વિશે ...	૩૦૮
સ્ત્રીને પુછીને કાર્ય કરનાર મંથર કાળી	
મરણ પામ્યાનો દ્રષ્ટાંત	૩૦૯
સ્ત્રીને ધનની હાની વૃદ્ધિ તથા ગુપ્ત વાત	
ન કહેવા વિશે	૩૦૯
પોતાની સ્ત્રીને કુખી સ્ત્રીઓની સાથે સહવાસ	
રખાવવો	૩૧૦
વિચક્ષણ સ્ત્રીને પુછીને કાર્ય કરવા વિશે	૩૧૦
સ્ત્રીને સહાય કરવા વિશે	૩૧૦
પુત્રના ઉચિત વિશે... ..	૩૧૧
દંપતિના ઊલટ સુલટ જોડાંની અદલી	
અદલીનો દ્રષ્ટાંત	૩૧૧
દીકરાની વહુનું ઉચિત	૩૧૨
વહુની શુદ્ધિની પરીક્ષા ઉપર રોહિણીનો દ્રષ્ટાંત	૩૧૩
પુત્રની પ્રશંસા ન કરવા વિશે	૩૧૩
પુત્રને સહાય કરવા વિષે	૩૧૫

વિષય	પૃષ્ઠ
પુત્ર પાસેથી દીસાગ લેવા વિશે	૩૧૪
પુત્રને રાજ દરબારીઓ તથા દેશાંતરનો પરિ- ચય કરાવવા વિશે	૩૧૪
પુત્રીનું તથા શોક્યના પુત્ર પુત્રીનું ઉચિત સાચવવા વિશે	૩૧૫
સગાં વહાલાંઓનું ઉચિત સાચવવા વિશે	૩૧૫
સંપ ઉપર પાંચ અંગુલીનો દૃષ્ટાંત	૩૧૬
ગુરના ઉચિત વિશે... ..	૩૧૮
યાત્રાળુ લોકોના સંકટને દૂર કરવા ઉપર કુમારનો દ્રષ્ટાંત	૩૧૮
લોકો યા નગરવાસીનું ઉચિત	૩૨૦
અહમિંદ્રપણે જનારા પાંચસો સુગટની કથા	૩૨૦
છાનો વિચાર જાહેર ન કરવા વિશે	૩૨૧
પરસ્પર વિરોધ ન રાખવા વિશે... ..	૩૨૧
દાક્ષણતા રાખવા છતાં પણ ન્યાય માર્ગે વર્તવા વિશે	૩૨૧
સંપ રાખવા વિશે... ..	૩૨૨
કારણીક પુરષો (રામના કારભારી વિગેરે)ની સાથે દ્રવ્ય લેવડ દેવડ ન કરવા વિશે	૩૨૨
પરતીથી અન્યદર્શીનું ઉચિત	૩૨૬
સમયોચિત વચન ઉપર મંત્રિ અંગડના સંક્ષિપ્ત અધિકાર	૩૨૪
સમયોચિત બોલવા વિશે	૩૨૫
મૂર્ખશતક	૩૨૫
ત્યજવા યોગ કશોભાકારક લક્ષણ અને કરવા યોગ કાર્યો	૩૨૮
સિંહના એક ગુણ વિશે	૩૩૩
બગલાના એક ગુણ વિશે... ..	૩૩૩
કુકડાના ચાર ગુણ વિશે	૩૩૩
કાગડાના પાંચ ગુણ વિશે... ..	૩૩૩
કુતરાના છ ગુણ વિશે	૩૩૩
ગધેડાના ત્રણ ગુણ વિશે	૩૩૪
નીતિ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા વિશે	૩૩૪
વ્યવહાર શુદ્ધપાઠક ત્રણથી દ્રવ્યોપાર્જન ઉપર દૃષ્ટાંત	૩૩૪
મૂળ અથ ગાથા ૮ મી	૩૩૭
ભોજન કરવાનો વખત	૩૩૭
સુપાત્ર દાનની સુકિત... ..	૩૩૭
સુપાત્ર દાનના ૫૫ વિશે... ..	૩૩૮

વિષય	પૃષ્ઠ
દાનને દુપણ લગાડનારાં કારણો વિશે	૩૩૮
નહી આપવાનાં છ લક્ષણ... ..	૩૩૮
દાનના પાંચ પ્રકારનાં લૂપણ	૩૩૮
સુપાત્રદાન અને પરિચરણું પરિમાણ પાળવા ઉપર રત્નસાર કુમારનો દૃષ્ટાંત	૩૪૦
કથાંતર્ગત રત્નસારનો પૂર્વ ભવ	૩૮૨
ભોજન વિગેરે વખતે દયાદાન તથા અનુકંપાદાન વિશે	૩૮૪
દાન ગુણ ઉપર જગદુશનો સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત	૩૮૫
સિંહક સોનીનો સંક્ષિપ્ત દ્રષ્ટાંત	૩૮૫
ભોજન કરવાનો વિધિ-સાત્મ્યનું લક્ષણ	૩૮૬
પાણી પીવાનો વિધિ	૩૮૮
જમ્યા પછી કરવા ન કરવાનાં કાર્ય	૩૮૦
ભોજન કરી ઉઠ્યા પછી કરવાનાં કાર્યો	૩૮૧
મૂળ અથ ગાથા ૯ મી	૩૮૨
એક વાર ભોજન કરવા વિશે	૩૮૨
દિવસ ચરિત્ર પચખાણુ કરવા વિશે	૩૮૨
દિવસચરિત્ર પચખાણુ ઉપર એકાક્ષિનો દૃષ્ટાંત	૩૮૩
દ્વિતીય પ્રકાશ: દ્વાર વીજું	૩૯૪
રાત્રિકૃત.... ..	૩૯૪
ત્રણ વેદના ઔપધના સ્વભાવનો દ્રષ્ટાંત	૩૯૪
પ્રતિક્રમણ-છ આવશ્યક વિચાર... ..	૩૯૪
સામાયક કરવાના કાળ વિગેરે વિશે	૩૯૪
પ્રતિક્રમણ કરવા વિશે	૩૯૫
દેવસી પ્રતિક્રમણના કાળ વિશે	૩૯૬
રાઈ પ્રતિક્રમણના કાળ વિશે	૩૯૬
પાક્ષીક, ચાતુર્માસિક અને સંવત્સરીક પ્રતિક્રમણના કાળ વિશે	૩૯૬
દેવસી પ્રતિક્રમણ વિધિ	૩૯૮
રાઈ પ્રતિક્રમણ વિધિ	૩૯૮
પાક્ષીક પ્રતિક્રમણનો વિધિ	૪૦૦
ચતુર્માસી અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ વિધિ	૪૦૦
ગુરની વિશ્રામણા વિશે	૪૦૧
સ્વાધ્યાય કરવા વિશે	૪૦૧
શીલાંગરથ વિચાર	૪૦૧
શ્રમણ ધર્મરથી	૪૦૨
નવકારની અનાનુષ્ઠાની વિગેરે ગણવાની રીત તથા તેનું ૫૫	૪૦૨
સંજ્ઞાય ધ્યાન ઉપર ધર્મદાસ શ્રાવકનો સંક્ષિપ્ત દ્રષ્ટાંત	૪૦૨
સ્વજનોને ઉપદેશ દેવા વિશે	૪૦૩

વિષય

૫૫

વિષય

૫૬

મરમા ઉપદેશ આપવા ઉપર ધના શેઠનો	
સંક્ષિપ્ત દ્રષ્ટાંત	૪૦૪
મૂળ ગ્રંથની ગાથા ૧૦ મી	૪૦૪
અલ્પ નિદ્રા અને પ્રહાર્ય વિશે	૪૦૪
નિદ્રાવિધિ	૪૦૫
નિદ્રા વ્યતિત થતાં કામને જીતવા વિશે	૪૦૭
કથાપાદિકને જીતવાની રીતિ	૪૦૮
નરકાદિ દુઃખના સ્વરૂપ વિશે	૪૧૦
ધર્મ મનોરથ...	૪૧૧
તૃતીય પ્રકાશ:દ્વાર ત્રીજું	૪૧૨
પર્વકૃત્ય	૪૧૨
મૂળ ગ્રંથની ગાથા ૧૧ મી	૪૧૨
પર્વ તિથિઓ તથા તેનું ૫ળ	૪૧૨
સચિત આહારાદિકના ત્યાગ વિશે	૪૧૩
શાશ્વતી અઘ્રાષ્ટ સંબંધી વિચાર...	૪૧૪
અશાશ્વતી અઘ્રાષ્ટો વિશે	૪૧૪
ઉગતી કે આથમતી તિથિ માનવી તે વિશે	૪૧૪
પર્વ તિથિ વિશે વિશેષ વિચાર	૪૧૫
અહોરાત્રિ પોસહ વિધિ	૪૧૭
સામાયક પારણ ગાથા	૪૨૦
દ્વસના પોસહનો વિધિ	૪૨૦
રાત્રિ પોસહ વિધિ	૪૨૧
પર્વ નિયમે પોસહ કરવા ઉપર ધનેશ્વર	
શેઠનો દૃષ્ટાંત-ધોળી, તેલી તથા	
હાલીની કથા સહિત	૪૨૧
ચતુર્થ:પ્રકાશ: દ્વાર ચોથું	૪૨૬
આતુર્ભ:સિક કૃત	૪૨૫
મૂળ ગ્રંથની ગાથા પૂવાર્ધ ૧૨ મી	૪૨૫
નિયમના બે પ્રકાર	૪૨૫
ચોમાસી નિયમ માટે પૂર્વાચાર્ય સંગ્રહિત	
ગાથાઓ	૪૨૮
જ્ઞાનના રખાતા અભિગ્રહ વિશે	૪૨૮
દર્શન સંબંધી નિયમ રાખવાનો વિચાર	૪૨૮
ચારિત્રના વિષયમાં રખાતા નિયમ, તદ્દન્તર	
ગત પહેલા અણુવ્રત સંબંધી રાખ-	
વાના નિયમ વિશે	૪૨૮
બીજા અણુવ્રત સંબંધી રાખવાના અભિગ્રહ	
વિશે	૪૨૮
ત્રીજા અણુવ્રત સંબંધી સેવાના અભિગ્રહ	
વિશે	૪૨૮
ચતુર્થ અણુવ્રત સંબંધી સેવાના નિયમ વિશે	૪૨૯
પંચમ અણુવ્રત સંબંધી સેવાના નીયમ વિશે	૪૨૯
છઠ્ઠા અણુવ્રતમાં સેવા યોગ્ય નિયમો	૪૨૯
સાતમાં વ્રતમાં સેવા યોગ્ય નિયમ વિશે	૪૨૯
આઠમા વ્રત સંબંધી સેવા યોગ્ય નિયમો વિશે	૪૩૦

દશમા વ્રત સંબંધી સેવા યોગ્ય નિયમ વિશે	૪૩૦
અગીઆરમા તથા આરમા વ્રતમાં સેવા	
યોગ્ય નિયમ વિશે	૪૩૦
ચોમાસી નિયમ ઉપર વિશ્વશ્રીકુમારનો	
દૃષ્ટાંત	૪૩૧
સોફીક શાસ્ત્રોમાં ગંતાવેલા ચોમાસીક નિયમો	૪૩૨
પંચમ:પ્રકાશ: દ્વાર પાંચમું	૪૩૪
પર્વકૃત	૪૩૪
મૂળ ગ્રંથની ગાથા ઉત્તરાર્ધ ૧૨ મી	
તથા ૧૩ મી	૪૩૪
સંધપૂજા	૪૩૫
સંધપૂજા કરનાર મહાસિંહનો દૃષ્ટાંત	૪૩૬
સાધર્મીક વાતસલ્ય	૪૩૬
શ્રીઓના વાતસલ્યપણા વિશે	૪૩૭
શ્રીઓના હલકાઇપણાના વિષયમાં પ્રશ્ન	૪૩૭
શ્રીઓના નીચપણા વિશે	૪૩૭
શ્રીઓનું ધર્મ વિષયમાં ઉચ્ચપણું છે એ	
વિષયમાં ઉત્તર	૪૩૭
સાધર્મીક વાતસલ્યની દ્રઢતા ઉપર દંડવીર્ય	
રાખનાર સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત	૪૩૮
સંભવનાથ સ્વામીનો સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત	૪૩૮
શાહ જગસિંહનો સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત	૪૩૮
આણુ સંધપતિનો સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત	૪૪૦
સારંગસાહનો સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત	૪૪૦
પાત્રા ત્રિક	૪૪૦
અઘ્રાષ્ટ પાત્રા-ચૈત્ય પરિપાટી	૪૪૦
રથયાત્રા	૪૪૦
સંપ્રતિ રાજ્યએ કરેલ રથયાત્રાનો વૃત્તાંત	૪૪૦
કુમારપાળ રાજ્યએ કરેલ રથયાત્રાનો વૃત્તાંત	૪૪૧
તીર્થયાત્રા	૪૪૨
તીર્થયાત્રા વિધિ	૪૪૨
તીર્થયાત્રા ઉપર વિક્રમાશિય રાખનાર દૃષ્ટાંત	૪૪૨
કુમારપાળ રાજ્ય, આણુ સંધવી તથા પેથડ-	
શાહના સંધનું સંક્ષિપ્ત વૃત્તાંત	૪૪૪
જિનધરપૂજા-દેરાસરમાં સ્નાન મહોત્સવ	૪૪૪
દેવદ્રવ્ય વૃદ્ધિ	૪૪૫
મહાપુજા, ધર્મજાત્રીકા	૪૪૫
જ્ઞાનપૂજા	૪૪૬
દયાપન	૪૪૬
તીર્થપ્રભાવના	૪૪૭
શુદ્ધિ-આસોયણ	૪૪૭
આસોયણ આપવા લાયક ગીતાર્ય ગુરનાં	
સંક્ષિપ્ત	૪૪૮
આસોયણ સેનારના દસ દોષ વિશે	૪૫૨
આસોયણ સેવાથી થતા લાભ વિશે	૪૫૯

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
લખમશા સાધનીનો દૃષ્ટાંત...	... ૪૫૩	દ્વાર ૧૧ મું-પૌપધયાળા વિશે	૪૮૪
પલ્લઃપ્રકાશઃ દ્વાર છટું	.... ૪૫૬	મૂળ ગ્રંથની ગાથા ૧૬ મી	૪૮૪
જન્મમૃત્યુ ...	... ૪૫૫	દ્વાર ૧૨ મું-આજન્મ સમ્પત્તિ અને	
મૂળ ગ્રંથની ગાથા ૧૪ મી ...	... ૪૫૫	દ્વાર ૧૩ મું-યથાશક્તિ વ્રત વિશે	... ૪૮૫
દ્વાર ૧ છું-નિવાસ સ્થાન...	... ૪૫૫	દ્વાર ૧૪ મું-દીક્ષા પ્રહણુ વિશે	... ૪૮૫
પાડોશ વર્જન તથા તેથી થતી હાનીઓ		ભાવશ્રાવકોનાં લક્ષણુ વિશે	... ૪૮૬
વિગેરે વિશે	૪૫૭	ભાવશ્રાવકને સ્ત્રી ઉપર થતા વિચાર	... ૪૮૬
જમીનની પરિક્ષા ...	... ૪૫૮	ભાવશ્રાવકને દ્વંદ્વિય ઉપર આવતા વિચાર	૪૮૬
જમીનમાંથી નીકળેલા રાસ્યથી થતા યજ્ઞ વિશે	૪૫૯	ભાવશ્રાવકને ધન ઉપર થતા વિચાર	... ૪૮૬
સુખશાંતિ માટે વર્જન યોગ્ય તથા ધ્યાનમાં		ભાવશ્રાવકને સંસાર ઉપર આવતા	
રાખવા યોગ્ય નિયમો	૪૫૯	વિચાર વિશે	૪૮૭
દેવદ્રવ્યના ઉપયોગથી થતી હાનીવિશે દૃષ્ટાંત	૪૬૦	ભાવશ્રાવકને વિષય ઉપર આવતા વિચારવિશે	૪૮૭
ધરમાં ન કરાવવાના ચિત્રામણુ વિશે	... ૪૬૧	આરંભના ત્યાગ વિશે વિચાર	... ૪૮૭
શુભચિત્ર વિશે...	... ૪૬૨	ગૃહસ્થાવસ્થા ઉપર વિચાર...	... ૪૮૭
વૃક્ષોથી થતા શુભાશુભ યજ્ઞ વિશે	... ૪૬૨	સમ્પત્તિ દર્શન વિશે	... ૪૮૭
ધર ખાંધકામના નિયમો	... ૪૬૨	ગાડરીયા અપાદ વિશે વિચાર	... ૪૮૭
ધરની દિશા ક્યાંથી ગણાય તે વિશે	... ૪૬૩	આગમ ઉપર વિચાર વિશે...	... ૪૮૭
યથાવિધિ ખંધાવેલા ધરથી થતા લાભ વિશે	૪૬૪	દાનાદિક અતુર્વાધ ધર્મરાધન વિશે	... ૪૮૮
દ્વાર ૨ જી-વિદ્યા સંપાદન...	... ૪૬૪	વીધિમારગની ગમેપણુ વિશે	... ૪૮૮
દ્વાર ૩ જી-પાણીપ્રહણુ	... ૪૬૫	રાગદ્વેષથી રહિતપણુ વીશે...	... ૪૮૮
વહૂતાં લક્ષણુ વિશે	... ૪૬૬	મધ્યસ્થપણુ વીશે	૪૮૮
ગૃહસ્થ છતાં પણ સુખી વિશે	... ૪૬૬	અપ્રાતઃપ્રવચનના વિશે	૪૮૮
આઠ પ્રકારના વિવાહ લગ્ન વિશે	... ૪૬૭	વિરક્તતા વિશે	૪૮૮
વહૂ રક્ષણુના ઉપાય	... ૪૬૭	વેશ્યાના જન્મ ત્યાગપુદ્ધિ વિશે	૪૮૮
વિવાહમાં ખર્ચ કરવા વિશે	... ૪૬૭	દ્વાર ૧૫ મું-આરંભ ત્યાગ વિશે	૪૮૯
દ્વાર ૪ થું-મિત્રાધ	... ૪૬૮	દ્વાર ૧૬ મું-પ્રહાર્ય પાળવા વિશે	૪૯૦
મૂળ ગ્રંથની ગાથા ૧૫ મી	... ૪૬૮	દ્વાર ૧૭ મું-પડિમા અંગીકાર કરવા વિશે	૪૯૦
દ્વાર ૫ મું-ચૈત્ય-દેરાસર કરાવવા વિશે...	૬૮	પહેલી દર્શન પ્રતિમા વિશે	૪૯૦
દેરાસર કરાવવાના વિધિ વિષે	... ૪૬૯	બીજી વ્રત પ્રતિમા વિશે	૪૯૧
છળોદાર વિશે	... ૪૭૦	ત્રીજી સામાયક પ્રતિમા વિશે	૪૯૧
નવા દેરાસર વિશે	૪૭૧	ચોથી પૌપધ પ્રતિમા વિશે	૪૯૧
જીવીતસ્વામીની પ્રતિમાનું સંક્ષિપ્ત વૃત્તાંત	૪૭૨	પાંચમી કાઉસગ પ્રતિમા વિશે	૪૯૧
દ્વાર છટું-જિનબિંબ ભરાવવા વિષે	૪૭૭	છઠી પ્રહાર્ય પ્રતિમા વિશે	૪૯૧
સારી નરતી પ્રતિમા વિષે	... ૪૭૮	સાતમી સચિત પ્રતિમા વિશે	૪૯૧
ભરત ચક્રવર્તી, સંપ્રતિરાજ, આંભરાજ વિગેરે		આઠમી આરંભવર્જક પ્રતિમા વિશે	૪૯૧
એ કરાવેલ દેરાસર વિષે	૪૭૯	નવમી પ્રેષ્વર્જક પ્રતિમા વિશે	૪૯૧
કુમારપાળ રાજના કરાવેલા દેરાસર વિષે	૪૮૦	દશમી ઉદિષ્ટિ આરંભવર્જક પ્રતિમા વિશે	૪૯૧
મંત્રી વસ્તુપાળના કરાવેલા દેરાસર વિશે	૪૮૦	અગીયારમી શ્રમણુલૂત પ્રતિમા વિશે	૪૯૨
પેથડશાહના કરાવેલા દેરાસર વિશે	૪૮૦	દ્વાર ૧૮ મું-અંતિમ આરાધના વિશે	૪૯૨
ગીરનાર ઉપરના કંચન બલાનક પ્રત્યંધ	૪૮૧	મૃત્યુ પાસે આવ્યાનાં લક્ષણુ વિશે	૪૯૨
દ્વાર સાતમું-પ્રતિમાની-પ્રતિષ્ઠા-અંજન-		દિનકૃત્યાદિકનાં યજ્ઞ વિશે	૪૯૪
શલાકા વિશે	૪૮૧	મૂળ ગ્રંથ ગાથા ૧૭ મી	... ૪૯૫
દ્વાર ૮ મું-પુત્રાદિકના દીક્ષા મહોત્સવ વિશે	૪૮૨	પ્રશસ્તિ	૪૯૫
દ્વાર ૯ મું-પદ સ્થાપના વિશે	૪૮૩	ગ્રંથકારની શુર વંશાવળી	૪૯૫
દ્વાર ૧૦ મું-પુરતક લખાવવા, વંચાવવા		ભાષાંતર સમાપ્તી મંગળ	૪૯૭
(ગાન ભક્તિ) વિશે	૪૮૩		

મુખ્ય—પાયધોની તમોનાથજીના દેરાસરની બાજુમાં આવેલા
શાન્તિ સુધાકર પ્રેસમાં મળતાં પુસ્તકોની ટુંક નોંધ.

દેવનાગરી અક્ષરમાં છાપેલાં

ચોવીશી તથા વીસી સંગ્રહ—જેમાં ૩૭ પંક્તિ-
તોણ રચેલાં જુદાં જુદાં ચોવીશીનાં તથા દસ
વીશીઓનાં તથા છુટક સ્તવનો મઠ્ઠી ૧૧૨૬
સ્તવનો છે મોટા અક્ષરમાં મોટા કદના ૮૦૦
પૃષ્ઠનું પુસ્તક. રૂ. ૪-૦-૦

ઉપદેશ પ્રાસાદ ભાષાન્તર ભાગ ૨ જો—જેમાં
શ્રાવકનાં પાંચ અણુવ્રત તથા ગુણવ્રતનું તમામ
સ્વરૂપ ૭૬ વ્યાખ્યાનોમાં (૧૦૦) કથાઓ
સાથે છે. રૂ. ૨-૦-૦

ઉપદેશ પ્રાસાદ ભાષાન્તર ભાગ ૩ જો—૯
થી ૧૨ માં વ્રત સુધીનું તમામ સ્વરૂપ વિગેરે
૬૦ કથાઓ સહિત. રૂ. ૨-૦-૦

જૈન રામાયણ યાને રામચરિત્ર ચિત્રો સહિત
રૂ. ૨-૦-૦

રત્ન સમુચય રામવિલાસ—વિવિધ વિષયોથી મ
રપુર ૯૦૦ મોટાં પૃષ્ઠનો ગ્રંથ. રૂ. ૬-૦-૦

શ્રી જિન પૂજા મહોદયી— રૂ. ૪-૦-૦
ગુજરાતી અક્ષરમાં છાપેલાં

શ્રાદ્ધ વિનિ પ્રકરણ ભાષાન્તર રૂ. ૩-૦-૦

ધર્મ પરિકાનો રાસ અથ્થ સાથે રૂ. ૨-૦-૦

શત્રુજય નામ સ્થાપક-શુકરાજ ચરિત્ર ૦-૬-૦

પુણ સંગ્રહ નાના અક્ષર વાળી રૂ. ૦-૮-૦

પુણ સંગ્રહ મોટા અક્ષર વાળી રૂ. ૧-૮-૦

જૈન કાવ્ય પ્રકાશ ભાગ ૧ લો રૂ. ૦-૪-૦

જૈન કાવ્ય પ્રકાશ ભાગ ૨ જો રૂ. ૦-૪-૦

પંચસણ પર્વ મહાત્મ્ય-ગજસિંહ કુમારની રૂ. ૦-૪-૦

કુમારની કથા રૂ. ૦-૪-૦

સામાયક સૂત્ર અર્થ સાથે રૂ. ૦-૧-૦

પંચ પ્રતિક્રમણસુત્ર મોટા અક્ષર ૧૮૦ પૃષ્ઠનું ૦-૪-૦

ચંદ્રરાજનો રાસ અર્થ સાથે રૂ. ૨-૮-૦

સકાય માળા ભાગ ૧ લો રૂ. ૧-૧-૦

સકાય માળા ભાગ ૨ જો રૂ. ૧-૧-૦

શ્રાવચ્છના વાર વ્રતની સંક્ષીપ્ત ટીપ ૦-૧-૦

છ અઢાઈનું સ્તવન—મહાવીર સ્વામીના રૂ. ૦-૨-૦

સતાવીશ ભવનું સ્તવન તથા પારણું. ૦-૨-૦

શ્રી શત્રુજય વૃદ્ધ રાસ રૂ. ૦-૧-૦

આત્મારામજી મહારાજ વિરચિત—તમામ પૂ- રૂ. ૦-૮-૦

જાઓનો સંગ્રહ. રૂ. ૦-૮-૦

જીવ વિચાર. રૂ. ૦-૪-૦

વિવિધ પૂજા સંગ્રહ. રૂ. ૧-૮-૦

જીવાભીગમ સૂત્ર—મુલ્ક—ટીકા તથા વાલાવોધ રૂ. ૧-૮-૦

સાથે. ૧૧૦૦ પાના ૨૨૦૦ પૃષ્ઠનો

ગ્રંથ. રૂ. ૧-૬-૦

પંચપ્રાતિક્રમણ સૂત્ર રૂ. ૧-૪-૦

દેવસી રાઈ પ્રતિક્રમણ રૂ. ૦-૪-૦

નવ સ્મરણ રૂ. ૦-૪-૦

સઘાય માળા—૧૨૬ સઘાયો. રૂ. ૦-૮-૦

હંસ વિનોદ રૂ. ૦-૧૨-૦

શ્રીપાલ રાજાનો રાસ અર્થ સાથે. ૨-૮-૦

નવાણું જાત્રાની વીથી તથા નવાણું પ્રકારી પૂજા

સ્તવનો વીગેરે. રૂ. ૦-૪-૦

સુરસરી દેવચંદ કૃત સ્તવનાદિ રૂ. ૦-૧-૦

કુતીયાનો પ્રાચીન ધર્મ રૂ. ૧-૦-૦

જૈન તીર્થાવળી પ્રવાસ—જેમાં હાં દુસ્તાનમાં રૂ. ૦-૧-૦

આવેલા ૨૦૦૦) સુમારે દેરાસરોવાળા ગામે

તીર્થા, ત્યાં જવાના રસ્તા, તમામ રેલવે ગામડ

(સ્ટેશન, ભાડુ, માર્ગ) સુધાંત ૧-૦-૦

શ્રીપાળ રાજાનો રાસ અર્થ સાથે. રૂ. ૨-૮-૦

પ્રગંધ ચીંતામણી ભાષાન્તર—વિક્રમ, કુમારપાળ,

શાવીરાહન વીગેરે જૈની રાગઓ વીગેરેના

પ્રગંધ છે. રૂ. ૨-૦-૦

ભરતેશ્વર આહુતિવૃત્તિ ભાષાન્તર રૂ. ૨-૦-૦

વર્ધમાન દેશના ભાષાન્તર, આ ગ્રંથમાં કશે

આવકોનાં ઉત્તમ ચરિત્ર અને દ્રષ્ટાંત સહિત

કથાઓ આવી છે. રૂ. ૧-૧-૦

અંક અંકાવતી ભાગ ૧ ભાગ ૨ દરેકના. ૦-૧૨-૦

૬ શિવાય દરેક જાતના રાસ, પ્રકરણ વીગેરે પુસ્તકો અમારા તથા મીમસી માળેક પીમે
રેનાં છપાવેલાં તમામ અમારે ત્યાંથી મઠ્ઠશે જોડે તેમણે મંગાવી લેવાં—ટપાલ સ્વર્ચ જુદું
વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.

પુસ્તક મંગાવનારે, “ મેનેજર શાન્તિ સુધાકર પ્રેસ મીંડીવજાર, ઉમરલાડી પોસ્ટ ”

श्राद्धविधि प्रकरण मूल.

आ ग्रंथं पृष्ठ.

सिरि वीरजीणं पणमिअ ।
सुआओ साहेमि किमवि सद्धविहि ॥
रायगिहे जगगुरुणा ।
जह भणियं अन्नयपुट्टेणं ॥ १ ॥ ॥ २ ॥
दिणरत्ति पव्व चउमासग ।
वच्चर जम्म किच्चि दाराइं ॥
सद्धाणणुग्गहत्थथा ।
सद्धविहिण नणिज्जंति ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥
सद्धत्तणस्स जुग्गो ।
भद्दग पगई विसेस निउणमई ॥
नयमग्गरई तह दढ ।
निअ वयणड्ढिं विणिद्धिड्ढो ॥ ३ ॥ ॥ ३ ॥
नामाई चउभेओ ।
सद्धो न्नावेण इत्थ अहिगारो ॥
तिविहो अ भावसद्धो ।
दंसण वय उत्तरगुणेहिं ॥ ४ ॥ ॥ ६६ ॥

नमुक्कारेण विबुद्धो ।

सरेईसो सकुल धम्म निअमाई ॥

पडिक्कमिअ सूइ पृइअ ।

गिहे जिणं कुणइ संवरणं ॥ ५ ॥ ॥ ७५ ॥

विहिणा जिणं जिणगेहे ।

गंता मच्चेई उचिय चितरओ ॥

उच्चरई पच्चख्खाणं ।

दक्ख पंचाचार गुरुपासे ॥ ६ ॥ ॥ ११८ ॥

ववहारसुद्धि देसाई ।

विरुद्धचाय उचिय चरणेहिं ॥

तो कुणइ अथ्यचित्तं ।

निव्वाहितो निअंधम्मं ॥ ७ ॥ ॥ २२२ ॥

मइअणहे जिणपुआ ।

सुपत्तदाणाइ जुत्तिसंजुत्ता ॥

पच्चख्खाइय गीयथ्य ।

अंतिए कुणइ सइअायं ॥ ८ ॥ ॥ ३३७ ॥

संझाई जिण पुणरवि ।

पूअई पडिक्कमई कुणई तह विहिणा ॥

विस्समणं सद्दञ्जायं ।

गिहं गओ तो कहइ धम्मं ॥ ९ ॥ ॥ ३९५ ॥

पायं अवंभ विरओ ।

समए अप्पं करेई तो निहं ॥

निहोवरमे थी तणु ।

असुइत्ताई विचिंतिज्जा ॥ १० ॥ ॥ ४०४ ॥

पव्वेसु पोसहाई ।

वंभ अणारंभ तव विसेसाई ॥

आसोय चित्त अठाहिअ ।

पमुहेसु विसेसेणं ॥ ११ ॥ ॥ ४१२ ॥

पइ चउमासं समुचिअ ।

नियमग्गहो पाउसे विसेसेण ॥ ॥ ४२५ ॥

पइ वरिसं संघच्चण ।

साहम्मिअ नत्तिअ जत्ततिगं ॥ १२ ॥ ४३४ ॥

जिणगिहए न्हवणं जिणधण ।

बुढी महपुआ धम्मजागरिआ ॥

सुअपुआ उज्जवणं ।

तह तिथ्यप्पभावणा सोही ॥ १३ ॥ ४३४ ॥

जम्मंमि वास ठाणं ।

तिवग्गसिद्धिई कारणं उचिअं ॥

उचिअं विज्जा गहणं ।

पाणिग्गहणं च मित्ताई ॥ १४ ॥ ॥ ४५५ ॥

चेइय पडिम पइठा ।

सआई पव्वावणाय पयठवणा ॥

पुथयलेहण वायण ।

पोसहसालाइ कारवणं ॥ १५ ॥ ॥ ४६८ ॥

आजम्मं समत्तं ।

जह सति वयाइं दिख्खगह अहवा ॥

आरंभचाओ बंभंच ।

पडिमाइ अंति आराहणा ॥ १६ ॥ ॥ ४७४ ॥

एअं गिहि धम्मविहिं ।

पइदिअहं निव्वहंति जे गिहिणो ॥

इहभवपरभवनिव्वुइ ।

सुहं लहुं ते लहंति धुवं ॥ १७ ॥ ॥ ४८४ ॥

॥ इति श्री रत्नशेखरमूरि विरचिता श्राद्धविधि मूलमात्रा समाप्ता ॥

શ્રી વીતરાગાય નમઃ શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ

જાણાન્તર સહિત.

—ૐ:—

ભાષા મંગલાચરણ.

શાદ્ધવિધીકૃત.

ભક્તીથી નમતા સુરેન્દ્ર સુકુટે કાંતીપણે દીપતા,
લાખો રૂપ જિનેન્દ્રનાં બની રહ્યા મોહારિને જીપતા;
દીક્ષા જ્ઞાન શુદ્ધ સુભક્તિ મુજને આપો સદા સંપદા,
શ્રી ભાષાન્તર શુદ્ધ શ્રાદ્ધવિધિનો સ્હેલો રચું છું સુદા. ॥ ૧ ॥

ટીકા મંગલાચરણ.

અર્હત્સિદ્ધગર્ણીન્દ્રવાચકમુનિવ્રષ્ટાઃ પ્રતિષ્ઠાસ્પદમ્ ।

પંચશ્રીપરમેષ્ઠિનઃ પ્રદદતાં પ્રોચ્ચૈર્ગરિષ્ઠાત્મતા ॥

દ્વૈધાન્ પંચસુપર્વણાં શિખરિણઃ પ્રોદ્દામમાહાત્મ્યત- ।

શ્વેતશ્ચિંતિતદાનતશ્ચ કૃતિનાં યે સ્મારયંત્યન્વહસ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ-પુણ્યવંત પ્રાણીઓને પોતાના મોટા મહિમાથી અને મનવાંછિત આપવાથી જે નિરંતર સ્મરણ કરાવે છે, જે પ્રકારના પાંચે ભેદના દેવોમાં* શિરોમણિ છે, અર્હત્, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ, એ પાંચે જેમાં મુખ્ય છે, એવા આદ્ય અભ્યંતર શોભાવંત જે પંચપરમેષ્ઠિ છે, તે, કેવળજ્ઞનાદિક જેનાથી પમાય એટલી અતિશય મોટી પ્રતિષ્ઠા (આત્મશુણની સ્થિરતા) ની પદવી આપો.

શ્રીવીરં સગણધરં । પ્રણિપત્ય શ્રુતગિરં ચ સુગુરંશ્ચ ॥

વિવૃણોમિ સ્વોપદ્મં । શ્રાદ્ધવિધિપ્રકરણં કિંચિત્ ॥ ૨ ॥

અર્થ-ગણધર સહિત, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ લક્ષ્મીના ધારક શ્રી વીર પરમાત્મા, સરસ્વતી અને સુશુદ્ધ એઆને નમસ્કાર કરીને પોતાના કરેલા શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણને કાંઈક વિસ્તારથી કહું છું.

* દેવના પાંચ ભેદ છે અને તે ભેદો બે પ્રકારનાં છે.

પહેલો પ્રકાર.

બીજો પ્રકાર.

૧ તિર્યંચ અને મનુષ્ય વિગેરે જે દેવપણે ઉત્પન્ન થનાર છે તે જીવ દ્રવ્યદેવ. ૨ રાગ ચક્રવર્તી તે નરદેવ. ૩ સાધુ તે ધર્મદેવ. ૪ અરિહંત તે દેનાધિદેવ. ૫ જીવનપતિ, વ્યંતરીક, જ્યોતિષી, વૈમાનીક વિગેરે દેવોને ભાવદેવ કહેવાય છે.

૧ જીવનપતિ.

૨ વ્યંતર.

૩ જ્યોતિષી.

૪ વૈમાનીક.

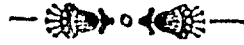
૫ અનુત્તર વિમાનવાસી.

+ આ મૂળ ગ્રંથ અને ટીકા બંનેના કર્તા એકજ પોતે રત્નશેખરમુરારી છે.

યુગવરતપાગણાધિપ । પૂજ્યશ્રીસોમસુંદરગુરુણામ્ ॥

વચનાદધિગતતત્ત્વઃ । સત્ત્વહિતાર્થ પ્રવર્તેઽહમ્ ॥ ૩ ॥

અર્થ-તપાગચ્છના નાયક યુગવર પૂજ્ય શ્રી સોમસુંદર ગુરુનાં વચનથી તત્ત્વને પામીને લવ્ય પ્રાણીના બોધને માટે પ્રવર્તુ (આ ગ્રંથની રચના કરું) છું.

ગ્રંથ મંગલાચરણ. (મૂળ ગાથા.)

સિરિ વીરજિણં પણમિઅ, સુચ્ચાઝં સાહેમિ કિમવિ સઢ્ઢવિહિ ॥

રાયગિહે જગગુરુણા, જહજણિયં અચ્ચયપુઠ્ઠેણં ॥ ૧ ॥

કેવલજ્ઞાન, અશોકાદિ અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય, પંચત્રિંશત્ (પાંત્રીસ) વચન. ગુણાતિ-શયરૂપ લક્ષ્મી સંયુક્ત, ચરમ તીર્થંકર શ્રી વીર જિનરાજને ઉત્કૃષ્ટ ભાવપૂર્વક ત્રિકરણ યોગ (મન, વચન અને કાયા)થી નમીને સિદ્ધાંતો અને ગુરુ સંપ્રદાયથી વારંવાર સાંભળેલા આવકનો વિધિ અલયકુમારના પૂછવા પૂર્વક રાજગૃહ નગરે સમોસરેલા શ્રી મહાવીર સ્વામીએ સ્વયંમુખે જેમ પ્રકાશેલો તેવાજ પ્રકારનો હું પણ કિંચિત્ સંક્ષેપમાં કહું છું.

અહિંયાં જે વીરપદનું અહણ કચું છે, તે કર્મરૂપ શત્રુના વિદારણ (નાશ) કરવાથી સાર્થક છે. કહું છે કે,

વિદારયતિ યત્કર્મ, તપસા ચ વિરાજતે ॥

તપોવીર્યેણ યુક્તશ્ચ, તસ્માદ્વીર ઇતિ સ્મૃતઃ ॥ ૧ ॥

તપવડે કર્મને દૂર કરે છે, તપવડે શોભે છે, અને તપ સંબંધી વીર્ય (પરાક્રમે) કરીને યુક્ત છે, તેટલા માટે “વીર” કહેવાય છે.

રાગાદિક શત્રુઓના જિતવાથી જિનપદ પણ સાર્થકજ છે; વળી ૧ દાનવીર, ૨ યુદ્ધવીર, ૩ ધર્મવીર, એમ ત્રણે પ્રકારનું વીરપણું તો તીર્થંકરમાં છાજેજ છે. કહું છે કે,

કૃત્વા હાટકકોટિભિર્જગદસહારિચ્ચમુદ્રાકપમ્ ।

હત્વા ગર્ભશયાનપિસ્ફુરદરિન્ મોહાદિવંશોદ્ધવાન્ ॥

તત્ત્વાદુસ્તપમસ્પૃહેણ મનસા કેવલ્યહેતુંતપ- ।

સ્ત્રેવા વીરયશોદયાદ્વિજયતાં વીરચિલોક્તીગુરુઃ ॥ ૧ ॥

આ અસાર સંસારના દારિદ્ય ચિન્હને કરોડો સોનૈયાનાં દાનવડે દૂર કરીને, મોહાદિ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા શત્રુઓને મૂળમાંથીજ હણીને, તથા મોક્ષ હેતુક તપને નિસ્પૃહ (ઇચ્છા વગરના) મનવડે તપીને, એવા ત્રણ પ્રકારે “વીરયશ” ને ધારણ કરનાર ત્રેલોક્યના ગુરુ શ્રી મહાવીર સ્વામી સર્વોત્કર્ષ રહેા (જય પામો).

“વીર જિન” એજ પદ થકિ એઓ ચાર મૂલાતિશય (૧ અપાયાપગમ-જેનાથી કદ દૂર રહે, ૨ જ્ઞાનાતિશય-ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનવાળા, ૩ પૂજાતિશય-સર્વને પૂજવા યોગ્ય, ૪ વચનાતિશય-જેઓની બિતમ વાણી) યુક્તજ છે, એ પણ સિદ્ધજ થાય છે.

આ પુસ્તકમાં જે જે દ્વારોનું વર્ણન કરવાનું છે, તેનાં નામ દર્શાવે છે.

દિણરત્તિપવ્વચ્ચમાસગ વચ્ચરજમ્મકિચ્ચિદારાઈ ॥

સઢ્ઢાણણ્ણગ્ગહરુથા સઢ્ઢાવિહિણ્ણ જ્ઞણિજ્ઞાંતિ ॥ ૨ ॥

૧ દિન કૃત્ય, ૨ રાત્રિ કૃત્ય, ૩ પર્વ કૃત્ય, ૪ ચાતુર્માસિક કૃત્ય, ૫ વર્ષ કૃત્ય, ૬ જન્મ કૃત્ય; એ છ દ્વારો શ્રાવક જનોના ઊપકારને વાસ્તે આ “શ્રાવક વિધિ” નામા ગ્રંથમાં વર્ણવવામાં આવશે.

આ ગાથામાં મંગલનું નિરૂપણ કરીને, ૧ વિદ્યા, ૨ રાજ્ય, અને ૩ ધર્મ, એ ત્રણે, યોગ્ય (મનુષ્ય) નેજ અપાય છે, માટે શ્રાવક ધર્મના યોગ્ય પુરૂષનું નિરૂપણ કરે છે.

સઢ્ઢત્તણ્ણસ્સજુગ્ગો જ્ઞગ્ગપગ્ગઈવિનેસનિજ્ઞણમઈ ॥

નયમગ્ગરઈતહ દ્ઢનિચ્ચવયણ્ણઠ્ઠિશ્ચિણ્ણિદ્ધો ॥ ૩ ॥

૧ ભદ્રક પ્રકૃતિ, ૨ વિશેષ નિપુણમતિ, ૩ ન્યાયમાર્ગ રતિ, અને ૪ દૃઢ નિજ પ્રતિજ્ઞા સ્થિતિ, આવા ચારે ગુણ યુક્ત (મનુષ્ય) ને શ્રાવક ધર્મ યોગ્ય સર્વજ્ઞોએ જાણાવ્યો છે. ભદ્રક પ્રકૃતિ તે માધ્યસ્થાદિ ગુણ યુક્ત પણ કદાચહુ અસ્ત હૃદય ન હોય તે શ્રાવકધર્મને યોગ્ય જાણ્યો. કહ્યું છે કે,

રત્તોદ્ધુદ્ધોમૂહો પુવ્વંચુગ્ગાહિઓ અચ્ચારિં ॥

एएधम्मणरिहा अरिहोपुणहोइमइज्झथो ॥ ૧ ॥

૧ રક્ત એટલે રાગીષ્ટ એ ધર્મને અયોગ્ય છે. જેમકે, ભુવનભાતુ કેવલીનો જીવ પૂર્વ ભવમાં રાજાનો પુત્ર ત્રિદંડીયત ભક્ત હોતો, તેને જૈન ગુરૂએ અત્યંત કષ્ટથી પ્રતિબોધી દૃઢ ધર્મી કયો છતાં પણ પૂર્વ પરિચિત ત્રિદંડીના વચને કરી દૃષ્ટી રાગ પ્રગટ થવાથી તે સમ્યક્ત વમીને અનંત ભવમાં ભમ્યો. ૨ દ્વેષી પણ ભદ્રબાહુ સ્વામીના ગુરૂભાઈ વરાહિમિહરની પેઠે ધર્મને અયોગ્ય છે. ૩ મૂર્ખ તે વચન ભાવાર્થનો અજાણ-ગામડાના કુલપુત્રના જેવો. જેમકે, કોઈ એક કણુળીનો પુત્ર પોતાને ઘેરથી કોઈ રાજાની આકરી કરવાને અર્થે નીકળ્યો, ત્યારે તેની માતાએ તેને શિખામણ દીધી કે, જેનો તેનો વિનય કરવો; ત્યારે તેણે પૂછ્યું કે, વિનય કેમ થાય ? તેણીએ શિખાવ્યું કે, “નીચા વળીને જીકાર કરવો.” આ વચન ધારીને (અંગીકાર કરીને) તે કણુળીનો પુત્ર આમાંતરે આકરી માટે ચાલ્યો. માર્ગમાં મૃગલાં પકડવાને છાના ઉભા રહેલા વ્યાધો (પારધીયો) ને દૂરથી દેખી તેણે મોટે સ્વરે જીકાર કયો, તેના શબ્દે કરી મૃગલાં નાશી ગયાં, જેથી તેઓએ મળી તેને માર્યો. ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો કે, મારી માતાએ મને શિખાવ્યું હતું તેથી મેં એમ કર્યું, ત્યારે વ્યાધો બોલ્યા કે, તું મૂર્ખ છું, આવા પ્રસંગે “છાના છાના આવવું.” તે ધારી ત્યાંથી આગળ જતાં ધોળી લોકો વચ્ચે ધોઈ સુકાવતા હતા તે માર્ગથી નીચા વળી છુપાતો છુપાતો ચાલવા લાગ્યો, જેથી તેઓએ (ધોળીઓએ) તેને ચોરની ભ્રાંતિથી કુટ્ય. ત્યારે તેણે પ્રથમ બનેલી

સાચી હકીકત કહી સાંભળાવ્યાથી તેઓએ શિખાવ્યું કે આવા પ્રસંગે તો “ધોળા થાઓ-ઉજળા થાઓ” એમ બોલના જવું. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં ખેતી વાવનારા ખેડુતો વાલળ સામે જોતા હતા, તેઓને જોઈને તે ‘ધોળું’ થાઓ-ઉજળું થાઓ’ એમ બોલ્યો, ત્યારે તેઓએ તેને અપશુકનની બ્રાંતિથી કૃત્યો. ત્યાં પણ ખરી વાત કહેવાથી ખેડુતોએ શિખાવ્યું કે, મૂર્ખ ! આવા પ્રસંગે તો “બહુ થાઓ-બહુ થાઓ” એમ બોલવું. આ વચ્ચે મનમાં ધારી (ગ્રહણ કરી) તે આગળ ચાલ્યો. જતાં એક ગામમાં કોઈક મરણ પામેલા શળને ઉપાડી રોતા જતા લોકોને દેખી તે બોલ્યો કે, ‘બહુ થાઓ-બહુ થાઓ’ તે વખતે તે લોકોએ પણ અપશુકનની બુદ્ધિથી તેને કુટ્યો. તેમની પાસે પણ સર્વ બનેલી ખીના તેણે ખરેખરી કહી બતાવ્યાથી તેઓએ શિખાવ્યું કે, આવા પ્રસંગે તો “મ થાઓ-મ થાઓ” એમ બોલવું. તેઓનું બોલવું માન્ય કરી આગળ જતાં એક જગોએ વિવાહનો સંબંધ મેળવતાં દેખી વિવાહના મંડપમાં જઈ બોલ્યો કે, ‘મ થાઓ-મ થાઓ,’ આ શબ્દો સાંભળી ત્યાં મળેલા લોકોમાંના કેટલાકે તેને ખુબ માર્યો, જેથી તેણે અગાઉ બનેલી અને શિખેલી સર્વ સાચી વાત જણાવી. ત્યારે તેઓએ શિખાવ્યું કે, મૂર્ખ ! એવા સમય પર તો “નિરંતર થાઓ-નિરંતર થાઓ” એમ બોલવું. તે સાંભળી ધારી લેઈ ત્યાંથી વિદાય થયો. આગળ જતાં એક માણસના પગમાં ખેડી ઘાલતાં દેખીને તે બોલ્યો કે, ‘નિરંતર થાઓ-નિરંતર થાઓ,’ આ વચ્ચે સાંભળતાં તે પુરૂષના સંબંધીઓએ તેને કુટ્યો. ત્યાં પણ સાચું બોલવાથી તેઓએ કહ્યું કે, ચારે મુર્ખ ! આવા પ્રસંગ ઉપર તો “જલ્દી મુકાઓ-જલ્દી મુકાઓ” એમ બોલવું. હવે એમજ ધારીને આગળ વધ્યો. ચાલતાં રસ્તામાં બે જણા મૈત્રી બાંધતા હતા તેમને દેખી જીલ્લક જઈ બોલ્યો કે, ‘જલ્દી મુકાઓ-જલ્દી મુકાઓ,’ જેથી તેમણે પણ માર્યો. તેમની પાસે પણ સત્ય બોલવાથી છુટીને ચાલી નીકળી કોઈ એક ગામમાં આવી દુષ્કાળ સમયે કોટવાળના ઘરમાં તે નોકરી કરવા રહ્યો. ત્યાં એકદા પ્રસ્તાવે તે કોટવાળના ઘરમાં ખાવા સારૂ રાખ તૈયાર કરેલી, તે વખતે કોટવાળ ચોરે (દેવડીએ) ગયેલ હોવાથી તે (મુર્ખ) તેને બોલાવવા ગયો, જ્યાં ઘણા માણસોની મંડળી ખેડી હતી. તેઓની સમક્ષ મોટા સપ્તે (ઘાંટો પાડી) બોલવા લાગ્યો કે, ચાલો-ચાલો રાખ થંડી થઈ જશે. તે સાંભળી કોટવાળ ઘણોજ લજવાણો અને ઘેર આવી તેને ખૂબ કુટ્યો. પછી શિખાવ્યું કે, મુર્ખ ! આવી લજમણી વાત તો પ્રચ્છન્ન (છાની) જ કહેવી, કદાપિ ચાર જણના સાંભળતાં બોલવી નહીં. ત્યારબાદ ચોરક દીવસે ઘરમાં આગ લાગી તે વખતે કોટવાળને બોલાવવા સારૂ તે ચોરા ઉપર આવ્યો. આ વખતે પણ અગાઉની સાફ મંડળી ખેડેલી હતી જેથી તે કાંઈપણ બોલ્યા વિના મુગોજ ઉભો રહ્યો; અને ઘણી વારે લોકોનો સમુદાય વેરાઈ ગયા પછી તેણે કહ્યું કે, સ્વામી, આજે આપણા ઘરમાં આગ લાગી છે. ત સાંભળી કોટવાળ ગુસ્સે થઈ બોલ્યો કે, તારા જેવો મૂર્ખનો સરદાર કોઈપણ નહીં હશે, એમાં કહેવા શું આવ્યો? અને ક્યારનો મુગો મુગો શું ઉભો રહ્યો? એવા પ્રેસંગે તો જલ્દી જલ્દી ધુળ, ભસ્મ, કચરો, અને પાણી નાખવું કે તરતજ આગ બોલવાઈ (સમાઈ) જાય.

એક સમયે કોટનાજ હજમત કરાવી મસ્તકના વાળ (ચોટલી) મુગધી ધુપથી ધુપતો હતો, તેવારે વાળમાંથી ધુનાડો નિકળતો દેખી મૂર્ખે માન્યું કે, અંરે આગ લાગી; તેથી તુરતજ તેના ઉપર ધુળ અને પાણી નાખવા લાગ્યો. આવી રીતે અરા ભાવાર્થ (હેતુ) તથા સમયને સમજી નહીં શકનારા પણ ધર્મને અયોગ્ય જાણવા. ૪ પહેલાથી કોઈએ વ્યુદ્ધાહિત (ભરમાવેલ) હોય તે પણ ગોશાલાથી ભરમાઈ ગયેલા નિયતિવાદી પ્રમુખની પેઠે ધર્મને અયોગ્ય સમજવા. એ પ્રકારે ચારે દોષવાળા મનુષ્યો ધર્મને અયોગ્ય જાણવા.

૧ મધ્યસ્થ વૃત્તિ-સમદૃષ્ટી, તે ધર્મને યોગ્ય; માત્ર મધ્યસ્થ વૃત્તિવાળા (રાગદ્વેષ રહિત) આર્દ્રકુમારાદિકના જેવા જાણવા. ૨ વિશેષ નિપુણમતિ-તે વિશેષજ્ઞઃ જેમકે, હેય (છાંડવા યોગ્ય) જ્ઞેય (જાણવા યોગ્ય) અને ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય) નો વિવેક જાણે એવી જેની બુદ્ધિ છે, પણ પૂર્વોક્ત જતાવેલા કુલપુત્રના જેવી, વસ્તુ તત્વના પરિજ્ઞાનથી અજાણ એવી જેની બુદ્ધિ નથી, એવો ગુણી તે ધર્મને યોગ્ય જાણવો. ૩ ન્યાય માર્ગ રતિઃ ન્યાય (આગળ વ્યવહાર શુદ્ધિ અધિકારમાં કહેવાશે તે) માર્ગમાં રતિ (પ્રીતિ) જેને હોય તે પણ ધર્મને યોગ્ય જાણવો. ૪ દૃઢ નિજ વચન સ્થિતિ-દૃઢ (આકરી) પણ શિથિલ નહીં એવી નિજ (પોતાની) વચન સ્થિતિ (પ્રતિજ્ઞા) જેની છે, એ પણ ધર્મને યોગ્ય સમજવો. એ રીતે ચાર ગુણ યુક્ત પુરૂષ છે, તેજ ધર્મને યોગ્ય જાણવા. વળી બીજા કેટલાક પ્રકરણોમાં આવકના યોગ્ય એકવીશ ગુણ પણ કહ્યા છે તે નીચે સુજ્ઞઃ—

ધમ્મરય ણરુસ જુમ્મો, અરુદ્ધો રુવવં પગ્ગસોમો ।

લોગણ્ણીઓ અકૂરો, મીરુ અસઠો સદારુલ્લખો ॥ ૧ ॥

લજ્જાલુઓ દયાલુ મદ્દવ્વથો સોમદિદ્ધિ ગુણરાગી ।

સકહ સુપરુલ્લજ્જતો, સુદીહદંસી વિસેસણુ ॥ ૨ ॥

વુઢ્ઠાણુમો વિણીઓ, કયણ્ણુઓ પરહિયથ્થકારીય ।

તહ ચેવ લદ્દલલ્લો, ઇગવીસ ગુણેહિં સંજુત્તો ॥ ૩ ॥

૧ અક્ષુદ્ર-અતુચ્છ હૃદય (ગંભીર ચિત્તવાળો હોય પણ તુચ્છ સ્વભાવ ન હોય એવો); ૨ રૂપવાન (દેખાવડો) પાંચે ઇન્દ્રિયો સ્વચ્છ (કાંણો, આંધળો, બોખડો, લુલો, પાંગળો નહીં) હોય એવો; ૩ પ્રકૃતિ સામ્ય-સ્વભાવથીજ શાંત હોય (પણ કૂર સ્વભાવ ન હોય) એવો; ૪ લોકપ્રિય-દાન, શિયલ, ન્યાય, વિનય અને વિવેકાદિ યુક્ત હોય એવો; ૫ અદૂર-અકિલ્બટ ચિત્ત (અદેખાઈ પ્રમુખ રહિત) હોય એવો; ૬ ભીરુ-પાપથી, લોકનિંદાથી, તેમજ અપયશથી ડરતોજ રહે એવો; ૭ અશઠ-કપટી નહીં ત; ૮ સદાક્ષિણ્ય-પ્રાર્થના લાગથી ભીરુ, શરણે આવ્યાને હિત વતસલ; ૯ લલ્લજ્જ-અકાર્યવર્જક, (અકાર્ય કરતાં પહેલાંજ બીડે); ૧૦ દયાળુ-સર્વ પર કૃપાવંત; ૧૧ મધ્યસ્થ-રાગ દ્વેષ રહિત અથવા સોમદૃષ્ટ, પોતાના કે પારકાનો વિચાર કર્યા વગર ન્યાયમાર્ગમાં સર્વત્ર સંરખું હિત કરનાર અથર્થ તત્વના જાણપણથી એક ઉપર રાગ તેમ બીજા ઉપર દ્વેષ રાખે નહીં, માટે

મધ્યસ્થ ગણાય છે. મધ્યસ્થ અને સોમદૃષ્ટિ એ બન્ને ગુણને એક ગુણ ગણેલ છે, ૧૨ ગુણરાગી-ગુણવંતનોજ પક્ષ કરે અને અવગુણીને ઊવેળે તે; ૧૩ સત્કથા-સત્યવાદી અથવા ધર્મ સંખ્યાથી (ઉચિત) ન કથા (વાર્તા) પ્રિય છે જેને; ૧૪ સુપક્ષયુક્ત-ન્યાયનોજ પક્ષપાતી અથવા સુશીલ, અનુકુલ અને સભ્ય સમુદાયવંત (સુપરીવારયુક્ત); ૧૫ સુદીર્ઘદર્શિ-સર્વ કાર્યમાં લાંબો વિચાર કરી લાલાલાલ સમજી શકે (બહુ લાભ અને અલ્પ કલેશના કાર્યનો કર્તા); ૧૬ વિશેષજ્ઞ-તત્વના અભિપ્રાયનો બળ (ગુણ દોષનું અંતર સમજી શકે એવો); ૧૭ વૃદ્ધાનુગો-વૃદ્ધ સંપ્રદાય પ્રમાણે પ્રવર્તક [આચારવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ, વયોવૃદ્ધ, એ ત્રણે વૃદ્ધોની શૈલી (પરંપરા)થી પ્રવર્તના]; ૧૮ વિનીત:-ગુણીનું બહુમાન કરનાર; ૧૯ કૃતજ્ઞ-કર્તા ગુણને ભૂલેજ નહીં એવો; ૨૦ પરહિતાર્થકારી-નિસ્પૃહપણે પરહિતનો કર્તા; ૨૧ લબ્ધલક્ષ્ય-ધર્મોદ્ધિ કૃત્યોમ સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરેલા પુરૂષોના પરિચયવાળો (સર્વ કાર્યમાં સાવધાન) હોય.

આ પ્રમાણે એકવીસ ગુણો અન્યશાસ્ત્રો (ણીન્ન પ્રકરણો) માં વર્ણવેલા છે, પરંતુ આ ગ્રંથના કર્તાએ જે મુખ્ય ચાર ગુણો ગ્રહણ કર્યા છે તેમાં ઘણુંકરીને સર્વ ગુણોનો સમાવેશ થઈ શકે છે. તે આવી રીતે:-પહેલા સદ્રક પ્રકૃતિ ગુણમાં- ૧ અતુચ્છપણું, ૨ પ્રકૃતિ સૌમ્ય, ૩ અકૂરત્વ, ૪ સદાક્ષિણત્વ, ૫ મધ્યસ્થ સૌમ દૃષ્ટિત્વ, ૬ વૃદ્ધાનુગત્વ, ૭ વિનીતત્વ, ૮ દયાળુત્વ, એમ આઠ; ણીન્ન વિશેષ નિપુણ મતિ ગુણમાં- ૯ રૂપવંતત્વ, ૧૦ સુદીર્ઘદર્શિત્વ, ૧૧ વિશેષજ્ઞત્વ ૧૨ કૃતજ્ઞત્વ, ૧૩ પરહિતાર્થકૃતત્વ, ૧૪ લબ્ધલક્ષત્વ, એમ છ; ત્રીન્ન ન્યાયમાર્ગ રતિ ગુણમાં- ૧૫ ભીરૂત્વ, ૧૬ અશઠત્વ, ૧૭ લજ્જાલુત્વ, ૧૮ ગુણરાગીત્વ, ૧૯ સત્કથત્વ, એમ પાંચ; અને ચોથા દૃઢ નિજ વચન સ્થિતિ ગુણમાં- ૨૦ લોક પ્રિયત્વ, ૨૧ સુપક્ષયુક્તત્વ, એમ બે. એ પ્રકારે એકવીસ ગુણોનો ચાર ગુણોમાં પ્રાયે સમાવેશ થઈ શકે છે, માટેજ આ શાસ્ત્રકર્તાએ ચારજ ગુણ મુખ્ય લીધા છે. એ ચાર ગુણોમાં પણ અનુક્રમથી પહેલાના ત્રણજ ગુણ વિનાનો પુરૂષ હઠીલો, મૂર્ખ અને અન્યાયી હોયછે તે ધર્મને યોગ્યજ નથી; અને ચોથા દૃઢ પ્રતિજ્ઞ ગુણ વિનાનો પુરૂષ તો ધર્મને અંગીકાર કરે ખરો, પણ ગ્રંથીલ (ગાંડો) બનેલો અને સુવેષ વાનર મોતીની માળા જેમ વધારે વખત ધારી ન શકે તેમ થોડાજ વખતમાં પાછો ધર્મબ્રષ્ટ થઈ જાય છે. જેમ સારી સુધારેલી (સમારેલી) ભીંત ઊપર ચિત્ર, દૃઢ પીઠ (સારા પાયા) ઉપર ઘર, સારા ઘડેલા સોના વસ્ત્રે જડેલું માણેક ઘણો વખત ટકી શકે છે, તેમજ દૃઢ ગુણ યુક્ત પુરૂષમાંજ સમ્યક્ત દર્શનાદિ ધર્મ યાવન્નિજવ સુધી ટકી શકે છે એમ જ જ્ઞાવવાથી એ વાત સિદ્ધજ થાય છે કે, પૂર્વોક્ત ચાર ગુણ યુક્તજ પુરૂષ શ્રાવક ધર્મ (સમ્યક્તાદિ) નો અધિકારી (યોગ્ય) છે. સમ્યગ્ દર્શનાદિ શ્રાવક ધર્મ ચુલ્લકાદિ દશે દૃષ્ટાંતે દુર્લભ છતે પણ શુદ્ધાદિક (ગુરૂ વિગેરે)ના યોગથી પામી શકાય છે, પણ તેનો આ જીવિત પર્યંત નિર્વાહ તો શુકરાજીજ જેમ પૂર્વ ભવમાં કર્યો હતો તેમ કરવો એ અત્યંત આવશ્યક હોવાથી તેમનું આમુલચુલ (તમામ) વૃત્તાંત અહિંયાં બતાવે છે.

× ગુણ-ગુણ-૧ સદ્રક પ્રકૃતિ, ૨ વિશેષ નિપુણમતિ, ૩ ન્યાયમાર્ગ રતિ.

શુક્રગાનની કથા.

ધાન્યની એક સંપદાજ હોયની શું ! એવા આ દક્ષિણાર્ધ ભરતજોતમાં પૂર્વે ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામે પ્રસિદ્ધ નગર હતું, કે જે નગરમાં નિર્દયપણું તો એક પડ્ગ તરવારમાંજ, કુશીલતા (વાંકાઈ) તો હળમાંજ, જડતા તો જળમાંજ, અને બંધન તો ફક્ત પૂલની માળામાંજ ગણાતું; પણ લોકમાં તો હતુંજ નહીં. ત્યાં કામ-દેવતા રૂપ સમાન અને શત્રુઓને તો સાક્ષાત્ અગ્નિ સમાન તથા રાજ્યલક્ષ્મી, ન્યાયલક્ષ્મી અને ધર્મલક્ષ્મી, એમ ત્રણે પ્રકારની લક્ષ્મી તો એકેક કરતાં જેને વધતી છે, અને એકેકની ઇર્ષ્યાથીજ હોયની શું ! એમ ત્રણે લક્ષ્મીઓ પોતાની મેળેજ સ્વયંવરા બની જે રાજાને વરી છે એવો રૂતધવજ રાજાનો પ્રતાપી પુત્ર મકરધવજ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એક વખત કીડારસમય વસંત રુતુમાં તે રાજા પોતાની રાણીઓ સહિત કીડા કરવા ઉદ્યાન (બાગ) માં ગયો. જળ કોડા, પુષ્પ કીડા પ્રમુખ વિવિધ પ્રકારની કીડાઓ રાણીઓ સહિત રાજા હસ્તિણી સહિત જેમ હાથી કરે તેમ તે ઉદ્યાન વિહાર કરતે પૃથ્વીપર એક છત્રજ હોય એવા સુંદર ઓઢારવાળા એક આમ્ર વૃક્ષ (આંબાના ઝાડ) ને જોઇ તે સર્વ પ્રકારે વર્ણન કરવા યોગ્ય બાણીને બોલ્યો કે,

છાયા કાપિ જગત્પ્રિયા દલતાતિ દત્તેऽતુલં મંગલં ।

મંજર્યુદ્ગમ એપ નિસ્તુલફલે સ્ફાતે નિમિત્તંવરં ॥

આકારાશ્વમનોહરાસ્તરુવરશ્રણિષુ ત્વન્મુખ્યતા ।

પૃથ્વ્યાં કલ્પતરો રસાલફલદો વ્રૂમસ્તવૈવ ધ્રુવઃ ॥ ૧ ॥

હું મીઠા ફળના દાતાર આમ્ર વૃક્ષ, આ તારી છાયા તો કોઈક અલૌકિક જગત્પ્રિય છે, તારી યત્ર પંકિત તો અતુલ મંગલકારક છે, આ તારી કોમલ માંજ-રોતું ઉત્પન્ન થવું તો ઉત્કૃષ્ટ મોટા ફળોની શોભાનુંજ કારણ છે, તારો બહારનો દેખાવ પણ મનોહર છે, સઘળા વૃક્ષોની પંકિતમાં તારી મુખ્યતા છે, અને તુંજ આ પૃથ્વીપર કલ્પવૃક્ષ છે, આથી વિશેષ તારૂં શું વર્ણન કરીયે !

એ પ્રમાણે તે આમ્ર વૃક્ષની પ્રશંસા કરીને જેમ દેવાંગનાઓને લેઇને દેવતા નંદનવનમાં કલ્પવૃક્ષની છાયાને આશ્રયે આવે તેમ તે આદર આનંદ સહિત પોતાની રાણીઓને લેઇને તે આમ્ર વૃક્ષની શીતળ છાયા નીચે આવીને બેઠો. અત્યંત શોભાનું પણ બાણે ચાલતું શૃંગારજ હોયની શું ! એવું પોતાનું સ્વચ્છ અંતઃપુર (સ્ત્રી વર્ગ) દેખીને અભિમાનમાં આવવાથી તે (રાજા) વિચારવા લાગ્યો કે, આખા જગત્રયમાંથી બાણે સારોધારજ કર્યું હોયની શું ! એવું આ અંતઃપુર જે મને પ્રાપ્ત થયું છે તે અહો આશ્ચર્ય કે, આ એક વિદ્યાતાની પ્રસન્નતા છે. જેમ સર્વ ગ્રહોની તો નહીંજ પણ માત્ર ચંદ્રનીજ સર્વ તારા રૂપ સ્ત્રીઓ છે, તેમ આવું સ્વચ્છ અને સર્વોત્કૃષ્ટ અંતઃપુર તો મારા વિના ખીબા કોઈપણ રાજાના દરબારમાં નહીં હોય વર્ષાકાળમાં જેમ નદીઓનું પાણી ઉભરાઇને બહાર આવે; તેમ આ રાજાનું હૃદય પણ

મિથ્યાભિમાનથી અત્યંત મોટાઈપણાને પામવા લાગ્યું, તેવામાં પ્રસ્તાવેચિત જો-
લનાર જાણે કોઈ પડિતજ હોયની શું, એવો તે આમ વૃક્ષ ઉપર બેઠેલો એક
પોપટ શ્લોક બોલ્યો કે,

શુદ્રસ્યાપિ ન કસ્ય સ્યાદર્વશ્ચિત્તપ્રકલ્પિતઃ ।

શેતે પાતમયાવ્યોમ્નઃ પાદાવુત્ક્લિપ્ય ટિટ્વિમઃ ॥ ૧ ॥

“જેમ ટિટોડી સુતી વખતે પોતાના મનમાં અભિમાન રાખે છે કે, મારાજ
ઉંચા રાખેલા પગના પ્રતાપથી આ આખો આકાશ ઉંચો રહે છે, તેમ કયા તુચ્છ
પ્રાણીને પોતાનો મન કલ્પિત અભિમાન ઉત્પન્ન થતો નથી” !

આવું પોપટનું બોલવું સાંભળીને રાજા વિચારવા લાગ્યો કે, ‘આ પોપટ કેવે
ધિકો (વાચાળ) અને અભિમાની છે, કે જે પોતે પોતાના વચનથીજ મારા અભિપ્રાયનું
ખંડન કરે છે; અથવા અન્નકૃપાણી ન્યાય,^૧ તથા કાકતાલીય ન્યાય,^૨ કે ઘુણાક્ષર
ન્યાય,^૩ કે બીલ્વ પતન મસ્તક સ્ફાટન ન્યાય,^૪ જેમ સ્ખલાવથીજ હોય છે, તેમ આ
પોપટ પણ સ્વભાવથીજ બોલે છે, કે મારા વચનનું ખંડન કરવાનેજ માટે બોલે
છે, એ કાંઈ સમજાતું નથી” જ્યારે રાજા આમ વિચારે છે, ત્યારે તેટલામાં તે
ફરીને તે પોપટ અન્યોક્તિ કરીને બોલ્યો કે,

પક્ષિન પ્રાપ્તઃ કુતસ્ત્વં નનુ નિજસરસઃ કિંપ્રમાણો મહાન્યઃ ।

કિં મે ધાન્નોઽપિ કામં પ્રલપ્સિ કિમુરે મત્પુરઃ પાપમિથ્યા ॥

ભેકઃ કિંચિત્તતોઽવઃ સ્થિત ઇતિ શપથેન્દંસમમ્યર્જગંધિક્ ।

દૃષ્ટ્યન્યેઽપિતુચ્છઃ સમુચિતમિતિ વા તાવદેવાસ્યવોહુઃ ॥ ૧ ॥

એક કુપક (કુવા) નો ડડકો હંસ પ્રત્યે બોલ્યો કે, અલ્યા હંસ ! તું ક્યાંથી
આવ્યો ? હંસે કહ્યું—માન સરોવરથી. ત્યારે ડડકે પૂછ્યું કે, તે કેટલું મોટું છે ?
હંસે જવાબ આપ્યો, ‘ઘણુંજ મોટું’. તે સાંભળી ડડકો કહેવા લાગ્યો કે, શું મારા
કુપકથી પણ મોટું છે ? હંસે કહ્યું, હા. ત્યારે મંડુક (ડડકો) બોલ્યો કે, ખરેખર તું મૂર્ખ
છે, આમ વિચાર શુન્ય થઈને મારી પાસે અસંભવિત શું બકે છે. એટલું બોલી ગર્વિત
થઈને જરા પાણીમાં પેસી જઈને પાસે રહેલા હંસ પ્રત્યે બોલ્યો કે, હા ! ધિક્ તુજને
એમ કહીને તે (ડડકો) પાણીમાં પેસી ગયો. એ પ્રમાણે તુચ્છ પ્રાણી બીજાની પાસે
ગર્વ કર્યા વિના રહેતા નથી એ યોગ્યજ છે; કેમકે, તેને એટલોજ બોધ છે અથવા
પોતે જેટલું દીકું છે તેટલુંજ માનીને ગર્વ કરે છે. માટે હે રાજા, તું પણ કુપકના
ડડકા જેવો છું. કુપકનો ડડકો બિચારો માનસરોવરની વાત શું જાણે, તેમ તું પણ
એથી અધિક શું જાણે. પોપટનાં આવાં વેણ સાંભળીને રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો.

૧ અન્નકૃપાણી-ન્યાય-અકરીએ ધરતી ખોદતા નીકળેલા અપુથીજ તેનું માથું કપાયું તેની
માથક ૨ કાકતાલીય-ન્યાય-કાગનું બેસવું ને તાડવું પડવું, ૩ ઘુણાક્ષર ન્યાય-લાકડાની અંદરપડેલા
જીવથી તેમાં થતી અક્ષરના જેવી આકૃતિ, ૪ બીલ્વપતન મસ્તક સ્ફાટન-ન્યાય-બીજાનું પડવું અને
માથાનું ફટવું. આ ચારે ચાલતો સ્વચાલીક રીતેજ અને છે,

કે, ખરેખર આ પોપટ કુપકના હેઠકાની ઉપમા સમાન મને ગણીને અન્યોક્તિ બતાવી મનેજ કહે છે. આ આશ્ચર્યકારક હુકીકત ઉપરથી ખરેખર આ પોપટ કોઈક જ્ઞાનીની પેઠે મહા વિચિક્ષણુ માલમ પડે છે. રાજા એમ વિચારે છે એટલામાં વળી ફરીને પોપટ ગોલ્યો કે,

ग्रामीणस्य जडाऽग्रियस्य नितमां ग्रामीणता कापिया ।

स्वग्रामं दिविपत्पुरीयति कुटीरानी विमानीयति ॥

स्वर्भक्षीयति च स्वभक्ष्यमखिलं वेपं द्यુવેपीयति ।

स्वંશક્રીयति चात्मनः परिजर्नं सर्वसुપर्वीयति ॥ ૨ ॥

મૂર્ખમાં સરદાર એવા ગામડીયા માણસોની ગામડીયાપણાની વિચારણા પણ કોઈક તરેહવારનીજ હોય છે, કેમકે તેઓ પોતાના ગામઠાને દેવલોકની નજરી સમાન માને છે, પોતાની જીંપડીને વિમાન સરખી માને છે, પોતાના શ્વેત રાખના લોજનનેજ સ્વ-લોજન (અમૃત) માને છે, પોતાના ગામડીયા વેષને સ્વર્ગ નેપથ્ય (સ્વ સ્વ વેષ) સમાન માને છે, પોતાનેજ ઈંદ્ર સમાન માને છે, અને પોતાના પરિવારનેજ સર્વ સામાન્ય દેવ સમાન માને છે; કેમકે, જેવું જેણે દીકું છે તેવુંજ તેને ભાન થાય છે.

આટલુંજ માત્ર સાંભળીને રાજાએ વિચાર્યું કે, “વચન વિચિક્ષણુ આ પોપટ ખરેખર મને ગામડીયા સમાન ગણ્યો છે, અને તેથી એમ વિતર્ક થાય છે કે, મારી રાણીઓ કરતાં પણ અત્યંત સ્વરૂપવાંતી સ્ત્રી એણે ક્યાંક ખૂણું દીડી દેખાય છે.” અં પ્રમાણે તે પોતાના મનમાં વિચાર કરે છે, તેટલામાંજ જેમ અધુરી વાત સાંભળનારને પૂર્ણ હર્ષ હૃત્પન્ન થતો નથી તેથી તે પૂરી કરવી જોઈએ, એટલાજ માટે મનહર મનોરૂ વાણી ફરીથી પોપટ બોલવા લાગ્યો કે, ન્યાંસુધી ગાંગીલેય ઋષિની કન્યાને તે જોઈ નથી ત્યાં ધીજ આ પોતાની રાણીઓને, હે રાજા, તું ઉત્કૃષ્ટ માને છે. સર્વાંગ સુલભા, આખા જગતની શોભા રૂપ, અને આ વિધાતાને સૃષ્ટિ રચનાના પરિશ્રમના એક ફળરૂપ તે કન્યા છે. એ કન્યા જેણે જોઈ નથી, તેનું અવિતલ્ય પણ નિષ્ફળ છે, કદાચિત્ જોઈ હોય પણ તેને જો આલિંગન ન કર્યું, તો નિશ્ચે ફરી તેનું અવિતલ્ય નિષ્ફળજ છે. જેમ બ્રહ્મર નવમાલતીને દેખીને ખીબાં પુષ્પોની સુગંધીને છાંડી દે છે, તેમજ એ કન્યાને જેણે જોઈ હોય તો શું તે પુરૂષ કોઈ પણ ખીજ સ્ત્રી સાથે પ્રીતિ કરે! સાક્ષાત્ ઈંદ્રનીજ બાણે કન્યા હોયની શું! એટલી એ કમલમાલા નામની કન્યાને જોવાની, તેમજ મેળવવાની જો તને ઇચ્છા હોય તો, હે રાજા, તું મારીજ પાછળ પાછળ આવ. એમ કહીને અત્યંત ઉતાવળે તે પોપટ આકાશ સારંગે ઉડીને જાય છે તેટલામાં ઘણીજ ઉત્સુકયતાપૂર્વક રાજાએ પોતાના સેવકોને બોલાવી હુકમ કર્યો કે, અરે! અરે! સેવકો, પવનના સમાન ગતિ છે જેની, એવા પવનવેગ નામના ઘોડાને તૈયાર કરીને જલદી લાવો-જલદી લાવો. નોકરોએ તત્કાળજ તે અશ્વ સાજ સહિત લાવી આપ્યો. તેનાપર ફેડો રાજામાં મુખ્ય તે રાજા સ્વાર થઈ પોપટની પાછળ પાછળ ગાલ્યો. અહીંયાં આટલું આશ્ચર્ય છે કે, તે પોપટની વાત માત્ર રાજાએજ સાંભળી, પણ દૂર રહેલા માણસો જેમ ન સાંભળે, તેમ સમીપ

રહેલા તે રાજના સેવકો, અને રાણી પ્રમુખ બીજા કોઈએ પણ કોણ બાણે શા હેતુથી તે વાત સાંભળીજ નહીં. આ હકીકતથી અબાણ રાજવર્ગી લોકો રાજના અકસ્માત કહ્યા વગર આલ્યા જવાથી આકુળ વ્યાકુળ થતા બોલવા લાગ્યા કે, આને રાજને આ 'શુ' થયું, અને એ ક્યાં જાય છે ! એમ ધારી તે રાજવર્ગી લોકોમાંના ઘણા માણસો અશ્વાપર સ્વાર થઈ રાજની શોધને માટે તેની પાછળ આલ્યા, પરંતુ રાજ એટલા તો વેગમાં આગળ કયે માર્ગે દૂર નીકળી ગયો કે, તેનો પત્તો પણ બીલકુલ મળ્યો નહીં, તેથી રખડી રખડીને તે સર્વ પાછા આવ્યા. પોપટ આગળ અને રાજ પાછળ એમ ઉતાવળા ઉડતા ક્ષણેકમાં પવનનીજ પેઠે તેઓ પાંચસે યોજન ઉદ્ધંધન કરી આગળ જઈ પોહોંચ્યા. આ પ્રમાણે કોઈક દૈવિક પ્રભાવથીજ રાજ, અશ્વ અને શુકરાજ એ ત્રણે જણ ક્ષણવારમાં પાંચસો યોજન ભૂમિ ઉદ્ધંધન કરી ગયા તથાપિ તેમને જરામાત્ર થાક પણ લાગ્યો નહીં. જેમ કર્મ સંબંધથી જોવાયેલો પ્રાણી ક્ષણેકમાં સવાંતર જઈ પોહોંચે છે, તેમ વિદ્વનિવારક શુકરાજથી જોવાયેો રાજ પણ ક્ષણેકમાં એક મહાવિકટ અટવીમાં જઈ પહોંચ્યો. આ પણ કોઈક આશ્ચર્યજ છે, કે, પૂર્વસવના સ્નેહ સંબંધથી કે અભ્યાસથીજ રાજ તે કમલમાલાની પ્રાપ્તિને વાસ્તે આટલો બધો માર્ગ ઉદ્ધંધી દોડી આવ્યો; જો એમ ન હોય તો સ્થાનાદિકની સ્થિતિનો પણ જ્યાં નિશ્ચય નથી, ત્યાં જવા સત્પુરૂષ એકાએક પ્રવૃત્તિજ કેમ કરે !

પછી આ અટવીના મધ્યગત મનોહર સૂર્યકિરણથી ઝળકતું, મૈત્ર પર્વતની એક ટુંકજ હોયની શું ! એવું ઊંચું, દર્શનથી પણ કલ્યાણકારક, રત્નજડિત સુવર્ણમય એક શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીનું દેવાલય આવ્યું. તે પ્રાસાદાના કલશ ઉપર બેસીને મધુર વાણીથી શુકરાજ બોલવા લાગ્યો કે, “હે રાજન્, આ જન્મકૃત પાપશુદ્ધિને વાસ્તે આ ઋષભદેવ સ્વામીને તું નમન કર.” રાજએ તે વેણ સાંભળી શુકરાજના નાશી જવાના ભયથી અશ્વ ઉપર બેઠે થકેજ પ્રથમ તીર્થંકરની રત્નમયી મૂર્તિને નમસ્કાર કર્યો. આ રાજના મનની આશંકાનો બાણુનાર, સ્વપરહિતાભિલાષી શુકરાજ તત્કાળ કળશપરથી ઉડીને તે દેવાલયમાં આવી પરમાત્માની મૂર્તિને નમન કરવા લાગ્યો પછી રાજ પણ અશ્વપરથી ઉતરીને દેરાસરમાં આવી શુકરાજની પાછળજ રહીને. વિવેક સહિત તે અલૌકિક રત્નમણિમયી શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીની પ્રતિમાને વંદન નમન કરીને પ્રસન્ન ચિત્ત થાય એવી સ્તવના કરવા પ્રવર્ત્યો:—“હે પ્રભુ, એક તે ઘણીજ ઉતાવળ છે અને બીજું તમારી સંપૂર્ણ સ્તવના કરવા જેટલી મારામાં નિપુણતા નથી, માટે તમારી ભક્તિની આશક્તિમાં માફ ચિત્ત દોલા (હિંચકા) ની માફક દોલાય છે (ચપલ છે); તથાપિ જેમ મચ્છર પોતાની શક્તિપૂર્વક આકાશમાં ઉડવાનો ઉદ્ધમ કરે છે, તેમ હું પણ યથાશક્તિ તમારી સ્તવના કરવાને પ્રવર્ત્તમાન થાઉં છું. અગણિત સુખના આપનાર, હે પ્રભુ ! તમને ગણના માત્ર સુખના આપનાર કલ્પવૃક્ષાદિકની ઉપમા કેમ આપી શકાય ? તમે કોઈપર પ્રસન્ન પણ થતા નથી, કાંઈ આપતા પણ નથી, તોપણ સેવક સર્વે તમારી સેવા કરે છે, અહો આશ્ચર્યકારક તમારી રીતિ છે. તમે મમતા રહિત છતાં પણ જગત્રય રક્ષક છો, નિઃસંગી છતાં પણ જગત્રપ્રભુ (સ્વામી) છો, માટે લોકોત્તર સ્વરૂપ (સ્વભાવ) છો, હે રૂપ રહિત

પરમેશ્વર તમોને નમસ્કાર હો.” મીઠા લોજનના બાણે ઉદ્ધાર (ઓઠકાર, જ હો-
યની શું! એવી આ પ્રભુની ઉદાર સ્તુતિ તે દેરાસરના પાસે આવેલા આશ્રમમાં
રહેલા ગાંગીલ નામે મહર્ષિ (મોટા ઋષિ એ સાંભળી, પછી પહેલાંથીજ બાણે કોઈએ
સંકેત (ઠરાવ) કરી રાખ્યો હોયની શું! એમ મોટી જટાવાળો, વૃક્ષની છાલને
પહેરનાર અને મૃગચર્મ રાખનાર એવો તે ગાંગીલ મહર્ષિ તે દેરાસરમાં તત્કાળ
આવીને શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીની મૂર્તિને ભક્તિપૂર્વક અભિવંદન કરીને, નિર્મળજ્ઞાન
હૃદય બનીને તરતજ બનાવેલી ગદ્યાત્મક નિર્દૂષણ ભગવંતની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો:-

“ત્રણ જગતમાં એકજ અદ્વિતીય નાથ, હે પ્રભુ! તમો સર્વોત્કર્ષે પ્રવર્તો, ત્રણે
જગતના લોકોને ઉપકાર કરવાને સમર્થ છતાં પણ અનંતાતિશયની શૌભાથી સનાથ
છો, નાનિરાજના વિપુલ (મોટા) કુળરૂપ કમળને પ્રપુષ્પિત કરવા તથા ત્રણે
ભુવનના લોકને સ્તવવા યોગ્ય મનોહર શ્રી મરૂદેવા માતાના કુક્ષીરૂપ સરોવરને
શૌભાવનાર રાજહંસ છો, ત્રણ જગતના ઘણા ઘણા લોકોના મનને શોક રહિત
કરવા સૂર્ય સમાન છો, વળી સર્વ દેવતાના ગર્વને સકળ પ્રકારે દૂર કરવાને
સમર્થ એવી નિર્મળ, ઘણી અને અદ્વિતીય મહિમારૂપ લક્ષ્મીને વિલાસ કરવાને
કમલાકર (સરોવર) સરખા, હે પ્રભુ! તમે જયવંતા વર્તો. આસ્તિક્ય સ્વભાવ
(જ્ઞાન દર્શન-સદ્બોધ) થી ઉત્પન્ન થયેલા ભક્તિરસમાં લીન બની ગયેલા અને દેહી-
પ્યમાન સેવાના કામમાં એક એકથી અગ્રેસર થઈને નમસ્કાર કરવામાં તત્પર એવા
અમર (દેવતા) અને નર (મનુષ્ય) સમુહના મસ્તકે રહેલા મુકુટના માણિક્યની કાંતિરૂપ
પાણીની લેહેરોથી પખાડ્યા છે ચરણારવિંદ જેના એવા, હે પ્રભુ જયવંતા વર્તો.
નાશ કર્યા છે સર્વ રાગ, દ્વેષ, મત્સર, કામ, ક્રોધાદિ દોષરૂપ મલ જેણે એવા, અપાર
સંસારરૂપ સમુદ્રમાં ડુબતા પ્રાણીઓને પંચમ ગતિ (મોક્ષ) રૂપ તીરપર પહોં-
ચાડવાને ઝાઝ સમાન એવા, હે પ્રભુ! તમે જયવંતા વર્તો. સુંદર સિદ્ધિરૂપ વંધૂના
હે પ્રભુ! તમે ભર્તાર છો, અન્નર, અમર, અચર (અચળ), અડર (ભય રહિત)
અપર (જેથી વધારે બીજો પરોપકારી નહીં એવા) અપરંપર (સર્વોત્કૃષ્ટ), પરમેશ્વર,
પરમ યોગીશ્વર, હે શ્રી યુગાદિ જિનેશ્વર તમને નમસ્કાર થાઓ.

એ પ્રકારે મનોહર ગદ્ય ભાષાની રીતિ પ્રમાણે હર્ષભર જિનરાજની સ્તુતિ કરીને
ગાંગીલ મહર્ષિ નિષ્કપટપણે મૃગધ્વજ રાજ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો કે, “રૂતધ્વજ
રાજના કુળમાં ધ્વજ સમાન, હે મૃગધ્વજ રાજ! તું ભલે આવ્યો. હે વત્સ! અક-
સ્માત્ તારા આગમનથી અને દર્શનથી હું અત્યંત પ્રમુદિત થયો છું. તું આવે
અમારો અતિથિ (પરોણા) છું, માટે આ દેવાલયની પાસે રહેલા આ અમારા આ-
શ્રમમાં ચાલ, એટલે અમે ઉલટથી તારી પરોણાગત કરીએ; કેમકે, તારા જેવા
પરોણા કોઈ ભાગ્યથીજ પામી શકીએ. કોણ આ મહર્ષિ! શામાટે મને આટલા
આગ્રહપૂર્વક બોલાવે છે, અને એ માફ નામ પણ ક્યાંથી બાણી શક્યો! એમ
વિચારવાથી વિસ્મિત થયેલો મૃગધ્વજ રાજ તે મહર્ષિના આશ્રમે ઘણી ખુશીની
સાથે ગયો; કેમકે, ગુણી હોય તે એવા મોટા ગુણીની પ્રાર્થનાનો ભંગ કરતાંજ બીજો
છે. પછી મહા તેજસ્વી તે રાજની મોટા તપસ્વી સર્વ પ્રકારે બરદાસ કરવા લાગ્યા.

ત્યારપછી ગાંગીલ ઋષિ બોલ્યા કે, અહીં અકસ્માત્ આવીને અમોને આજે તમે ઘણું જ કૃતાર્થ કર્યા. અમારા કુળમાં ખરેખર એક અલંકાર સમાન, સર્વ જગતની અંશુને પણ એક કામણુગારી, અમારા હવિનનું પણ બાણે જંગમ હવિતજ હોયની શું ! એવી, અને હૈવિક પુષ્પમાળાજ હોયની શું ! એવી, આ અમારી 'કમલ-માલા' નામની કન્યાને તમેજ યોગ્ય છે, મારે તેનું પાણીગ્રહણ કરીને અમને કૃતાર્થ કરો. આપું તે ગાંગીલ ઋષિનું બોલવું સાંભળીને મનમાનતું જેમ થેદ્રે બતાવ્યું હોય તેમ તે રાજાએ પણ આગ્રહપૂર્વક કબુલ કર્યું; કેમકે, સંત પુરૂષ જે કાર્યમાં પ્રવર્તે, તે કાર્યમાં ખચિત બહુમાનજ હોય છે. પછી તે ગાંગીલ ઋષિએ પ્રપ્રુક્ષિત થતું છે નવયૌવન જેનું, એવી પોતાની 'કમલમાલા' કન્યાનું તત્કાળ તે રાજા સાથે પાણીગ્રહણ કરાવ્યું. કહ્યું છે કે, વહાલા કાર્યમાં કોણું મૂર્ખ વિલંબ કરે. જેમ રાજહંસ કમળની પંક્તિને દેખીને પ્રસન્ન થાય, તેમ વૃક્ષની છાલરૂપજ વસ્ત્ર પેહરયાં છે, તોપણ તે કમલમાલાને દેખીને રાજા અત્યંત પ્રસન્ન થયો. આનંદપૂર્વક તાપસણીઓના વૃંદે ધવલ મંગલ ગીતો જેમાં ગાવા માંડયાં છે, અને જેમાં ગાંગીલ ઋષિએ પોતેજ યોગ્ય વિધાન કર્યું છે, એવો તે કમલમાલાનો લગ્ન સમારંભ થયો. ત્યારપછી કરમોચન (છેડો છોડાવતી) વખતે તે રાજાને આપવા યોગ્ય તે ઋષિની પાસે બીન્નું શું હોય ! તથાપિ તેણે તે દંપતીને સત્વર પુત્ર થાય એવો આશીર્વાદરૂપ મંત્ર સમર્પણ કર્યો. વિવાહ લગ્ન થયા પછી મૃગધ્વજ રાજાએ ગાંગીલ મહર્ષિને કહ્યું કે, અમોને વિદાય કરવાની જે કાંઈ તમારે તૈયારી કરવી હોય તે સત્વરથીજ કરી અમને વિદાય કરો; કેમકે, હું માફ રાજ્ય સૂતુંજ મૂકીને આવેલો છું. તેના જવાબમાં ઋષિ બોલ્યા કે, દિશારૂપજ (દિગંબર) વસ્ત્રના પહેરનારા અમો, તમોને વિદાય કરવાની તૈયારી શું કરીએ ! કયાં તમારો દિવ્યાંબરધારી (દેવતાઈ) વેષ અને કયાં અમારા વનવાસ (વૃક્ષની છાલ) નો વેષ, આ અમારી કન્યા પોતીકા પીયરના લગ્નમણા વેષને દેખીને લજવાતી નથી શું ? વળી આ અમારી કમલમાલા કન્યાએ જન્મી ત્યારથી ફક્ત આ તાપસી પ્રવૃત્તિજ મનરે દીઠી છે, જેથી આ વૃક્ષોને પાણી સીંચવાની કળા સ્ત્રીવાચ બીજી કાંઈપણ કળા તે બાણતી નથી. માત્ર તમારા ઉપરજ અત્યંત સ્નેહ રાખનારી આ જન્મી ત્યારથીજ મુગ્ધા (ભોળી-નિષ્કપટી) છે, તેને શોકયો (તમારી બીજી કોઈ સ્ત્રીઓ) તરફથી ઈર્ષારૂપ પીડા થવા દેશો નહીં. રાજાએ ઉત્તર વાળ્યો કે, એ ભાગ્યશાળીને કદાપિ શોકયો તરફથી પીડા થનારી નથી, અને હું પણ એનું ધ્યેન માત્ર ઉત્થાપન કરીશ નહીં. અહિંયાં તો હું એને અલંકાર (દાગીના, નેપથ્ય (વસ્ત્ર વેષ) પણ શૈભાવી શકતો નથી, પરંતુ સ્વસ્થાનકે ગયા પછી હું એના સંપૂર્ણ મનોરથોને પૂરા પાડી શકીશ. આવાં વચનો સાંભળતાં માત્ર ગાંગીલ ઋષિ એક પામીને બોલવા લાગ્યો કે, ધિક્કાર છે મને ! કે હું જન્મ દરીદ્રિની પેઠે એવો નિર્ધન છું કે, સાંસરે વોળાવતી વખતે પણ આ મારી પુત્રીને વસ્ત્રવેષ સરખો સમર્પણ કરી શકતો નથી. આમ બોલતાં તે ઋષિવરના નેત્રમાંથી જેટલામાં અશ્રુધારા છુટવા લાગી તેટલાજ વંણતમાં તે પાસે રહેલા એક આગ્રવૃક્ષમાંથી નિર્મળ (સ્વચ્છ) રેશમી વસ્ત્ર અને અત્યુત્તમ આભુષણની પરંપરા જેમ આકાશમાંથી મેઘવૃષ્ટિ આવતી હોયની શું !

એમ એકેકની ઈર્ષ્યાથીજ જાણે પડતી હોયની ! તેમ પડવા લાગી. આવા આલુપણાદિકની વૃદ્ધિ થવાથી તેમણે અત્યંત આશ્ચર્યપૂર્વક નિશ્ચય કર્યો કે, ખરેખર આ ઉત્કૃષ્ટ ભાગ્યશાળી કન્યાનાં ભાગ્યોદયથીજ એની ભાગ્યદેવીએ વૃદ્ધિ કરી છે. ક્ષણદાયક વૃક્ષો કદાચિત્ ક્ષણ આપી શકે છે, મેઘ કદાચિત્ જળ વૃદ્ધિ પાડી શકે છે, પણ અહો આશ્ચર્ય કે, આ ભાગ્યશાળી કન્યાના ભાગ્યોદયથી વૃક્ષ પણ વસ્ત્રાલંકાર આપી શકયું, માટે ધન્ય છે એ કન્યાના ભાગ્યને ! તેમજ કહ્યું છે કે, “ભાગ્યશાળીઓના ભાગ્યોદયથી અસં-લવિત પણ શું સંભવી શકતું નથી ?” જેમકે, રામના વખતે સમુદ્રમાં પથ્થર પણ તરી શકતા હતા, તો આ વૃક્ષો પણ વસ્ત્રાલંકાર આપી શકે એમાં શું શંકનીય છે ? ત્યારપછી હર્ષિત થયેલા મહર્ષિને સાથે લેઈને મૃગધ્વજ રાજા કમલમાલા સહિત ચિત્ત પ્રમોદક જિન મંદિર ભણી આગ્યો. ત્યાં ઋષભદેવ સ્વામીને વિધિપૂર્વક વંદન કરીને સ્તવના કરવા લાગ્યો કે, “હે પ્રભુ ! જેમ પાષાણમાં ટાંકેલા અક્ષર તેમાં સ્થિર થઈને રહે છે, તેમ મારા હૃદયમાં પણ તમારુંજ સ્વરૂપ સ્થિર થઈ રહ્યું છે, માટે હે ભગવન્ ! તમારું પવિત્ર દર્શન ફરીને સત્વર થજે”. એમ પ્રથમ તીર્થંકરને વિનયપૂર્વક વંદન સ્તવન કરીને રાણી (કમલમાલા) સહિત રાજા દેરાસરની બહાર આવીને ગાંગીલ ઋષિને માર્ગ પૂછવા લાગ્યો. ત્યારે મહર્ષિ બોલ્યા કે, તમારા નગરનો માર્ગ તો હું કાંઈપણ જાણતો નથી. રાજાએ કહ્યું-જે અમારા નગરનો માર્ગ પણ તમે જાણતા નથી તો તમોએ મારું નામાદિક કયાંથી જાણ્યું ? મહર્ષિએ જવાબ આપ્યો કે, તે તું સાંભળ. “આ મારી નવધૌવન કન્યાને જોઈ મેં મોટી ચિંતાપૂર્વક વિચાર્યું કે, આ અદ્ભુત મારી કન્યાના યોગ્ય વર કોણ હશે ! તેટલામાં આ આશ્રવૃક્ષ ઉપર બેઠેલા શુકરાજે મને કહ્યું કે, “ઋષિવર ! એના વર માટે તું ફેકટ ચિંતા કરીશ નહીં. રૂતધ્વજ રાજાના પુત્ર મૃગધ્વજ રાજાને આજેજ હું આ ઋષભદેવના દેરાસરમાં લાવીશ. કલ્પવાલ્મીને યોગ્ય તો કલ્પવૃક્ષજ હોય, તેમ આ કન્યાના યોગ્ય તેજ સર્વોત્કૃષ્ટ વર છે, માટે એની ચિંતા ન કર.” એમ કહીને તે શુકરાજ તટકાળ ઉડીને ગયા પછી થોડાજ વખતમાં તમોને અહિંયાં લાવ્યો; અને મેં એના કહેવાથીજ આ કન્યા તમને પરણાવી છે, બાકી બીજી વધારે વાત હું કાંઈપણ જાણતો નથી. ગાંગીલ ઋષિ એમ જેવામાં બેસી રહ્યો, અને રાજા આમ તેમ જેવામાં જુએ છે, તેવામાં અવસરનો જાણજ હોયની શું ! એવો પેલો પોપટ (શુકરાજ) સન્મુખ બેસવા લાગ્યો કે, ચાલ, ચાલ, હે રાજા તું મારી પાછળ આવ. કેમકે, જો કે હું પક્ષી છું, તોપણ મારા આશ્રિતોને નિરાશ કરવાને હું બીલકુલ રાજી નથી. જેમ ઘંટમા સ્વાશ્રિત સસલાને જરાવાર માત્ર પણ દૂર મૂકી શકતો નથી, તેમ હું પણ કોઈ સામાન્ય માણસ પણ મારે આશ્રયે આવ્યું હોય તો તેને મૂકી ન શકું; તો તમારા જેવા મહાન્ પુરુષને કેમ મૂકી શકું. હે આર્ય જનોમાં અથર્વતી ધર્મ ધુરંધર રાજેન્દ્ર યદ્યપિ હું લઘુ જંતુ છું, તોપણ તમને હું ભૂલનાર નથી, તેમ તમોએ પણ મને તુરંત પુરુષના જેમ ભૂલવો નહીં. આવાં પ્રિય વાક્યો સાંભળતાંજ રાજા આશ્ચર્ય પામીને ગાંગીલ ઋષિની રજા લેઈ સહિત અંધપર ઘડીને તે શુકરાજની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. ત્વરા ગતિથી શુકરાજની પાછળ ચાલતો

પોતાના રાજ્યની ચિંતાથી વ્યથિત થયેલા રાજા થોડાજ વખતમાં તેના ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામના નગરને કેટલેક દૂરથી દેખી શકાય તેમ નજીક આવી પહોંચ્યો; એટલે શુકરાજ ત્યાં પાસે રહેલા એક વૃક્ષની ટોચ પર બેસી ગયો. તે બેઠા ચિંતાતુર બની રાજા તેને આગ્રહપૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે, આ સન્મુખ નગરના કીલ્લા, મહેલ પ્રમુખ બેઠે દેખાય છે, તોપણ નગર હજી ઘણુંજ દૂર છે; માટે હે શુકરાજ, રીસાયેલા માણસની પેઠે અહિંયાજ કેમ બેસી ગયો? હું કારપૂર્વક તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, પ્રાણ (હાથ) માણસોની જે જે પ્રવૃત્તિ હોય છે, તે સર્વ સાર્યકજ હોય છે; કદાપિ નિર્રથક હોતીજ નથી; તેમ આગળ ન જતાં અહિંયાજ અટકી રહેવાનું પણ એક ખરેખર કારણ છે, માટેજ હું અહિંથી આગળ જતો નથી. આથી અત્યંત ગભરાઈને રાજા પૂછવા લાગ્યો કે, શું, શું, એવું શું કારણ છે? તે સત્વર મને કહીદે. તેણે કહ્યું, સાંભળો મહારાજ! “ચંદ્રપુરી નગરીના ચંદ્રશેખર રાજાની બેન ચંદ્રવતી નામે તમારી જે વહાલામાં વહાલી રાણી છે, તે તમારી પાસે મુખથીજ મીઠ વચન બોલે છે, પણ પરિણામથી તમારા પર તે દુષ્ટ અભિપ્રાય રાખે છે; ખરેખર એ રાણી ગોમુખ જેવી દેખાતી છતાં વ્યાઘ્રરૂપિણી છે. જેમ પાણીની નીચીજ ગતિ હોય છે, તેમ નારીની પણ નીચીજ નજર હોય છે. તમે જ્યારે આ કમલમાલાના મેળાપને માટે મારી સાથે રાજ્ય સૂતું મૂકી આવતા રહ્યા (આવવા નિકળ્યા), ત્યારે તમારા પર વિરકત થઈ ગયેલી તે રાણીએ શાકિની (હાકણ ની પેઠે છલ પામીને પોતાના ચંદ્રશેખર ભાઈને તમારું રાજ્ય તાબે કરવાનો સમય જણાવી દીધો; કેમકે, પોતાના ધારેલા કામને પાર પાડવામાં સ્ત્રીઓમાં છલ (કંપટ) નુંજ અતુલ્ય (મોટું) બળ હોય છે. સહેજમાં આવી મળતા રાજ્ય પર કોણ દોડી ન જાય, તેમ તે ચંદ્રશેખર પોતાનું ચતુરંગ (ચાર પ્રકારનું) સૈન્ય લેઈ તમારું રાજ્ય લેવાની આશાથી સત્વર તમારા નગર સમીપ આવી પહોંચ્યો, પણ અંદર રહેલા તમારા પ્રધાનો અને સેનાપતિ આદિકે ત્વરાથી નગરના દરવાજા બંધ કરી દીધા, તેથી નિધાન (ખળના) પર જેમ સર્પ વીંટાઈ જાય તેમ આ તમારા નગરને ચોતરફ પોતાના સૈન્યથી વીંટીને તે રાજા નગરની બહારજ સમુદ્ર સરખી સેના લઈ પડ્યો છે. કિલ્લા પર ચડીને તારા ઉદ્ધત દેહીપ્યમાન સુભટો ચોતરફથી અભિમાની થઈને ચંદ્રશેખરના સૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરી રહ્યા છે. પરંતુ લોકીકમાં પણ એવુંજ વાક્ય છે કે, “હતં સૈન્યમનાયકં” (નાયક વિનાનું સૈન્ય હારજ પામે) માટે તારા વિના શત્રુઓને શી રીતે જીતી શકે. આવું યુદ્ધ મચી રહ્યું છે, ત્યાં આપણે એકદમ શી રીતે જઈ શકીએ! એમ ધારીનેજ મનમાં ખેદ ધરતો હું આ વૃક્ષ પર આવી બેઠો છું. આ વૃક્ષ પર બેસી જવાનું એજ કારણ છે.” આવી વાર્તા સાંભળતાંજ રાજાનું અતિ વિકલ્પિત થતું અંતઃકરણ જાણે આટલા માર્ગના જવા આવવાથી શ્રાંતજ (થાકેલુંજ) હોયની શું! એમ અતિ સંતાપિત થઈ ગયું. આ વખત તે પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, “ધિકાર થાઓ આવી દુરાચારિણી સ્ત્રીના દુષ્ટ હૃદયને; આશ્ચર્ય છે એ ચંદ્રશેખરની સાહસીકતાને, અહો આશ્ચર્ય એની નિઃશંકતાને, વળી અહો આશ્ચર્ય કે સ્વામીના રાજ્યની પણ તૃણા કરી. ખરેખર જુઓ તો ખરા એની કેવી અન્યાયની રીતિ! પણ એમાં એને

શેા દોષ છે, સૂતુ' રાજ્ય લેવા કોણુ ઇચ્છા ન કરે ? સૂના ક્ષેત્રમાંથી દાણા પણ ચોરાઈ જાય છે, તો પછી સૂના' રાજ્યતુ' શું કહેવું. ધિકાર થાઓ. મુજને, કેમકે, હું પોતેજ ત્યાં અવિચારે ઉતાવળથી દોડી ગયો, મોહચક્ત તેમજ અનિવેકી થઈ ગયો, તો પછી પાછળથી આમ પશ્ચાતાપરૂપ આપદામાં આવી પડું એમાં શી નવાઈ ! ઉતાવળમાં કરાઈ ગયું, મૂકાઈ ગયું, વિશ્વાસે રહેવાયું, આપી દેવાયું, આદરી લીધું, ખોલાઈ ગયું, ખવાઈ ગયું, કે ભાંગી તોડી નાંખ્યું, આટલાં વાનાંમાંથી હરકોઈ પણ કામ અવિચાર્યું ને થાય તો ખરેખર પાછળથી પશ્ચાતાપ કરવા જેવું થઈ પડે છે." કહ્યું છે કે, "સાડું કે નરસું કાંઈપણ કામ કરતાં પહેલાંજ પંડિ-તોએ તેના તાત્પર્યનો ખરેખરો વિચાર કરવોજ નોંધ્યે. કેમકે, અસ્થિર ચિત્તથી વગર વિચારે ઉતાવળું ને કામ કર્યું હોય તો તેમાં એટલી બધી આપત્તિઓ આવી પડે છે કે, તેનો વિપાક (ફળ) ખરેખર પોતાના હૃદયને દાહકારી (શલ્ય) તુલ્ય થાય છે. રાજ્ય મળવાની આશા જેણે છોડી દીધી છે એવા પશ્ચાતાપમાં પડેલા રાજાને શુકરાજ કહેવા લાગ્યો કે, મુરૂખમાં પ્રવર, હે રાજા ! તું તારા મનમાં ક્રાકટ ચિંતા ન કર. વૈદના બતાવ્યા પ્રમાણે વર્તનારની શું વ્યાધિ ગયા વિના રહે ? તેમ હું પણ તને એક ઉપાય બતાવું છું, તે ઉપાય કરતાંજ તારું શ્રેયસ્કર થશે. તું જાણીશ માં કે તારું રાજ્ય ગયું, હજી તો તું ઘણાં વર્ષ સુખપૂર્વક રાજ્ય કરનાર છું. આવું તેનું બોલવું સાંભળીને નિમિત્તિઆના વચનપર જેમ આશા રાખી શકાય છે, તેમ આ રાજાને પણ તે શુકરાજના વચનથી રાજ્ય મને પાછું મળશે એમ આશા જેવામાં બંધાણી તેટલામાં અકસ્માત્ જાણે દાવાનલજ (વનમાં લાગેલી આગ) સામે આવતો હોયની શું ! એમ સનદ્બદ્ધ (હથીયારવાળું) ચા-તુરંગિક (ચાર પ્રકારનું) સૈન્ય પોતાના સામે સત્વર આવતું દેખીને તે સભય બનીને વિચારવા લાગ્યો કે, જે ચંદ્રશેખર રાજાની સેનાથી મારા મનમાં ઉદાસી આવી છે એજ સેના અહિયાં આવી પહોંચેલા મને હણવાને મારી સામે આવે છે. હા ! હા ! હવે શું થશે ! ખરેખર આ વખતે આ કમલમાલાને રાખી શકીશ, અને આ સ્ત્રી સહિત આ શત્રુઓની સાથે હું એકલો કેમ કરી યુદ્ધ કરી શકીશ ! એમ વિચાર કરવામાં શુ'થાઈ ગયેલો રાજા જેટલામાં સ્તબ્ધ બની જાય છે, તેટલામાં "જયજીવ, ચિરંજીવ, હે મહારાજ જય જય, હે મહારાજ આ ખરેખરો વખતે તમે ભલે આવી પહોંચ્યા. જેમ હાથમાંથી નિધાન બોધ બેઠેલાને પાછું આવી મળે, તેમ મહારાજ આજે ભલે તમારું દર્શન થયું. 'હવે અમને આદેશ આપો.' સંભાવિત સ્વપરિચિત એના પોતાનાજ સૈનીકોનું આશુ' વચન છે, એમ ધારતાં તે ખરેખર પોતાનીજ સેના પાસે આવી પહોંચ્યો; તેને દેખીને તે અત્યંત વિસ્મય પામી પ્રસન્ન ચિત્તે તેઓને પૂછવા લાગ્યો કે, અરે, આ વખતે તમે અહિંયા ક્યાંથી આવ્યા ? તેઓએ ઉત્તર વાળ્યો કે, સ્વામી, તમે આવ્યા છો એમ જાણીનેજ અમે અહિં તમારા દર્શનને માટેજ તમારી પાસે તમારો આદેશ લેવા આવ્યા છીએ. આ આવા અવસરપર આજે અમને તમારું દર્શન થયું તેથી ખરેખર ભાગ્યયોગથીજ બંનું છે. શ્રોતા, વક્તા અને જોનારને પણ અકસ્માત્ અમલકારાં

ઉત્પન્ન કરે એવા આ સમાચાર પામતાં રાજા વિચાર કરીને બોલવા લાગ્યો કે, આપવાકય (સર્વજ્ઞ વાક્ય) અવિસંવાદ્ય (સત્ય બોલવાથી) સર્વ પ્રકારે જેમ માનવાજ્ઞ યોગ્ય હોય છે, તેમ આ શુકરાજનું વાક્ય પણ અહો આશ્ચર્ય અનેક પ્રકારના ઉપકાર કરવાથી સર્વ પ્રકારે માનવા યોગ્ય છે. એ શુકરાજના ઉપકારનો બદલો હું કેમ વાળી શકીશ ? એને શી શી વસ્તુની ચાહના છે, તે કેમ બાળી શકીશ ? ચહાય તેટલો એને ઉપકાર કરીએ, પણ એના ઉપકારનો બદલો (પ્રત્યુપકાર) વાળી શકાયજ નહીં; કેમકે એણે પ્રથમથી સમયાનુસાર યથાયોગ્ય સાનુકુલ વસ્તુ પ્રાપ્તિ વિગેરેના અનેક પ્રકારના ઉપકાર કર્યા છે, તેવા બનાવ ન શકે. કહું છે કે,

પ્રત્યુપકુર્વતિ વદ્યપિ નમત્રતિ પૂર્વોપકારિણસ્તુલ્યઃ ॥

एकोनુકरोति कृतं निष्कारणमेव कुरुतेऽन्यः ॥ ૧ ॥

“પ્રત્યુપકાર ચહાય તેટલો કરો પણ પહેલા કરેલા ઉપકારીના ઉપકારનો બદલો વાળી શકાતો નથી, કેમકે તેણે ઉપકાર કરતી વખતે પ્રત્યુપકાર મેળવવા માટે તે કરેલો નથી.”

આમ પ્રીતિપૂર્વક તે શુકરાજના સન્મુખ રાજા જેટલામાં બેવાને પ્રવર્તે છે તેટલામાં તો તે અકસ્માત્ જાણે વિદ્યાધર તથા દેવતાજ દૈવિક શક્તિથી હોયનીશું ! એમ અલોપ (અદૃશ્ય) થયો; તે જાણે રાજા પાછો પ્રત્યુપકાર કરશે એવા ભયથીજ સંત પુરૂષ જેમ રીસાઈ ગયો હોયનીશું ! તેમ થોડા વખતમાં તો તે કેટલોક દૂર નીકળી ગયો. કહું છે કે, “સજ્જન પુરૂષોની કોઈક એવી અલૌકિક કૌશલ ચિત્તવૃત્તિ છે કે, તે પ્રત્યુપકારના ભયથી ઉપકાર કરીને તરતજ દૂર ખસી જાય છે.”

આવે જ્ઞાનનિધિ (જ્ઞાનનો ભંડાર) જે નિરંતર મારી પાસે રહેતો હોય તો મારે શી વાતની ખામી રહે, કેમકે સર્વ કાર્યના ઉપકાર પ્રત્યુપકારનો સમય જાણી શકે છે. એવા સહાયકારીનો યોગ પ્રાયઃ સર્વ કાળ સર્વત્ર સર્વને હોયજ નહીં, કદાચિત્ કોઈને યોગ બની જાય તોપણ નિર્ધનના હસ્તગત વિત્તની પેઠે ચિરંકાળ રહેજ નહીં. પણ એ પોપટ કોણ હોતો ? તેને જ્ઞાન ક્યાંથી ? આટલો ચિરંકાળ રહેજ નહીં. પણ એ પોપટ કોણ હોતો ? તેને જ્ઞાન ક્યાંથી ? આટલો અધો ઉપકારી ક્યાંથી ? ક્યાંથી આવ્યો ? ક્યાં ગયો ? એ વૃક્ષપરથી વસાલકારાદિકની વૃષ્ટિ કેમ થઈ ? આ સેના કેમ આવી ? ઇત્યાદિક જે મારા મનમાં સંદેહ છે, તે શુદ્ધના અધિકારને જેમ દીપકજ દૂર કરવાને સમર્થ છે, તેમ જ્ઞાની વિના કોણ દૂર કરી શકે ? સર્વ રાજામાં મુખ્ય તે મૃગધ્વજ રાજા આમ કેટલાક વિચાર આવવાથી વ્યથિત ચિત્ત થયો થકો આમ તેમ જુવે છે, તેટલામાં સૈન્યમુખી (સેનાધિપતિ) રાજાને પૂછવા લાગ્યો કે, સ્વામિન, આ બધો શો વ્યતીકર બન્યો. ત્યારે તેણે તે જ્ઞાનીકોની પાસે જ્યાંથી શુકરાજ મળ્યો હતો ત્યાંથી પાછો છેવટ અદૃશ થયો ત્યાંસુધીની બધી વાર્તા કહી સંભળાવી; તેથી બધા સૈનીકો આશ્ચર્ય પામીને બોલવા લાગ્યા કે, મહાસજ્જ, એ પોપટ તમારા ઉપર અત્યંત વત્સલ છે, માટે તે તમોને પાછો ક્યારેક અણ મળશે અને તમારા મનની ચિંતા દૂર કરશે, કેમકે એવો હિત વત્સલ હોય તે છેવટે એમ ઉવેળીને જાયજ નહીં. બીજી તમારા મનને સંદેહ પણ એજ

આવીને બાંગરો. કેમકે એ પાપર કોઈપણ કારણે જાણી જવાય છે. તે જાણીને સંકેત બાંગરનાં કેટલી વાર! હવે હાલ આપ આ સર્વ ચિન્તા મૂકીને આ આપણા નગરમાં પધારી તેને પવિત્ર કરી. આપનું બહુમાન કરનારા નાગરીકોને આવતા હશે. આવીને આવડિત કરે. રાજ્યને તે બોલનું માન્ય કર્યું. કેમકે રાજ્યોચિત એવડું રાજ્ય પર કેને પ્રમાણ કરવા એવું ન હોય. મહા મંત્રિકોનાં વાલિઓ તે વળતે એવાં તે વાલ્યો કાળ્યાં છે. જેથી આપણા પણ સાદુ રહ્યો; એમ મોટા-ત્વપૂર્વક તેમણે નગર પ્રવેશ કર્યો. પુરવીપતિ તે મુગધવજ રાજ્યને આવતાં જેથીને ચંદ્રશેખરને, 'મોટી પાંખોવાળા ગરુડને આવતાં જેથી પાતાના બીજમાં બેઠા ગરુડ પણ જેમ સંપન્ન થઈ ગઈ હતી તેમ, સર્વે ગઈ ગયો. તેણે તે વળતે પાતાનું સ્વામી-કોલીપણું કાંઈવાને કલ્પતા સંપેલી તન્દાળ બુલિયી એક ભાટને બેઠા હઈને મુગધવજ રાજ્યની પાસે વસ્તવ્ય મોકલ્યો. તે રાજ્ય પાસે આવીને પ્રણામ કરી બોલ્યો છે, હે મહારાજ, તમારી પ્રચરતાને માટે ચંદ્રશેખર રાજ્યને તમારી પાસે મને વિશેષ વિચાર જણાવવાને મોકલ્યો છે, તે એ છે, 'તેને કોઈ છળવેદીના છળાગ્યાથી રાજ્ય સૂતું મૂકી તેની પાછળ આવ્યા ગયા પછી અમારા રાજ્ય ચંદ્રશેખરને તે વાતની જાણ થવાથી આ તમારા નગરની રક્ષા કરવા આજ તે પાતાના કીન્ય સહિત આવી નગરની બહાર ચોટી કરવાના ચતલગથીજ આવી રહ્યા છતાં તેવા સ્વરૂપને નહીં જાણતા એવા તમારા આ સુભટ લોકોએ સત્ત્વજનક થઈને (કવચ પહેરીને.) જેમ કોઈ શત્રુનીજ સામે શુદ્ધ કરવા પ્રારંભ્યુ હોય તેમ તુચ્છ શુદ્ધ શરૂ કરી લીધું. મહારાજ! અને તમારા બીજા કોઈ શત્રુથી તમારા રાજ્યને પરાલભ ન આવે તેવા હેતુથી રક્ષા કરવા આવેલાઓએ આ તમારા સેનીકો તરફથી કેટલાક પ્રહાર પણ સહન કર્યા; તથાપિ સ્વામીનું કાર્ય સુધારવા જતાં કેટલીક મુશીબતો પણ સહન કરવી પડે એમાં શું મોટી વાત છે. જેમકે, પિતાના કાર્યમાં પુત્ર, ગુરુના કાર્યમાં શિષ્ય, પતિના કાર્યમાં સ્ત્રી, અને સ્વામીના કાર્યમાં સેવક, પાતાના પ્રાણને પણ તૃણ સમાન ગણે છે.' આવાં પ્રકારનાં તે ભાટનાં બેઠનાં વચન સાંભળીને રાજ્ય મુગધવજે જે કે આ બોલે છે તે સાચું છે કે અસત્ય છે, એના નિર્ણયનો પણ જેમાં સંશય છે, તોપણ તે ચંદ્રશેખરની દાક્ષિણ્યતાથી તે વળત આ બધું સત્યજ છે એમ માની લીધું. દક્ષતામાં, દાક્ષિણ્યતામાં, અને ગાંભીર્યતામાં અગ્રેસરી એ રાજ્યે વળી પાતાની પાસે આવતા એવા તે ચંદ્રશેખર રાજ્યને કેટલુંક માન પણ આપ્યું; જુઓ તો ખરા, આ તેની દેવી અવર્ણનીય ગંભીરતા છે! ત્યારપછી લક્ષ્મીવંતી તે કમલમાલાને મોટા મહોત્સવપૂર્વક નગર પ્રવેશ કરાવ્યો, તે જેમ થી કૃષ્ણ લક્ષ્મીનેજ નગરમાં પોતે લાવતો હોયનીશું! અને જેમ અદ્વિતીય એવી ચંદ્રકલાને મહાદેવે પાતાના લાલચળ (કપાળ) પર સ્થાપન કરી તેમ તેણીને ઔચિત્યતા-પૂર્વક પાતાના રાજ્ય સિંહાસને પાતાનીજ પાસે બેસાડી. જેમ પુણ્યજ પુત્રાદિકે પ્રાપ્તિનું મુખ્ય કારણ છે, અને પુણ્ય એજ સંગ્રામમાં રાજ્યને જયની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, તોપણ રાજ્યે તે સહાયકારી સૈનીકોની કેટલીક રીતે પ્રશંસા કરી. એક દિવસ એ રાજ્યને એક મુનિએ (તાપસે) એક મંત્ર લાવીને આપ્યો, તે તેણે

ખતાવેલી વિધિ પ્રમાણે જાણ્યો, તેના પ્રભાવથી તેમની સર્વ રાણીઓને એક એક પુત્ર થયો, કેમકે તેવાં પણ કેટલાંક કારણો હોય છે જેથી એવા પણ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે છે. પરંતુ જોકે રાજાની ઘણી માનીતીજ હતી તોપણ પ્રથમ પતિપર દ્રોહ વિચાર્યો હતો તેના પાપ ફળથી માત્ર એક ચંદ્રાવતી રાણીને પુત્ર થયો નહીં.

એક દિવસ મધ્ય રાત્રિ વખતે કિંચિત્ નિદ્રાયમાન કમલમાલા મહારાણીને જાણે કોઈ દેવતાએજ આવીને આપ્યું હોય તેવું એક સ્વપ્ન જોવામાં આવ્યું. પછી રાણી જાગીને પ્રાતઃકાળે રાજા પાસે આવીને કહેવા લાગી કે, હે પ્રાણનાથ, આજે મધ્ય રાત્રિના વ્યતીત થયા પછી કિંચિત્ નિદ્રાયમાન છતે મેં એક સ્વપ્ન જોયું; જેમાં એમ દીકામાં આવ્યું કે, “જે તપોવનમાં મારા પિતા ગાંગીલનામાં મહર્ષિ છે, તેમાં આવેલા પ્રસાદમાં આપણે પ્રયાણ વખતે જેનાં છેલ્લાં દર્શન કર્યાં હતાં તેજ પ્રથમ તીર્થંકર પ્રભુનાં મને દર્શન થયાં. તે વખતે તેમણે મને કહ્યું કે, હે કલ્યાણિ, હાલ તું આ પોપટને લઈ જા, અને પછી કોઈક વખતે વળી ‘હંસ’ આપીશ. એમ કહીને પ્રભુએ મને હાથોહાથ સર્વાંગ સુલગ દિવ્ય વસ્તુના જેવો દેહીપ્યમાન પોપટ સમર્પણ કર્યો.” તે પ્રભુના સ્વહસ્તનો પ્રસાદ પામીને આખા જગતનીજ જાણે ઐશ્વર્યતા પામીજ હોઈ નહીં ! એવી હું અત્યંત પ્રસન્ન થતી આનંદપૂર્વક જાગૃત થઈ ગઈ. આશ્ચર્યના અકસ્માત્ આવી મળેલા કલ્પવૃક્ષીજ ફળ હોયની તેમ આપણને, હે પ્રાણનાથ ! એ સ્વપ્ન શું અતિશય ફળવંત થશે ? એવું રાણીનું વચન સાંભળીને, આનંદરૂપ કંદને નવપલ્લવિત કરવાને જાણે અમૃતરૂપ વર્ષાજ હોયનીશું ! એવી મીઠી વાણીથી તે રાજા સ્વપ્નના ફળને જાણતો થકો બોલવા લાગ્યો કે, હે પ્રિયા, જેમ દેવદર્શન અત્યંત દુર્લભ હોય છે, તેમ એવા અત્યુત્કૃષ્ટ સ્વપ્ન પણ કોઈક જાગ્યોદયથીજ પામી શકાય છે. એવું દિવ્ય સ્વપ્ન દેખાવાથી દિવ્યરૂપ અને દિવ્ય સ્વભાવવાળા ચંદ્ર અને સૂર્યજ ઉદય થતા હોયની, એવા બે પુત્ર તને અનુક્રમે થશે. પક્ષી કુળમાં પોપટ ઉત્તમ છે, અને રાજહંસ પણ અત્યુત્તમ છે, તેની તને સ્વપ્નમાં પ્રાપ્તિ થઈ, તો હે શુભપ્રિયા, ક્ષત્રીય કુળમાં સર્વોત્કર્ષ એવા બે પુત્રોની આપણને પ્રાપ્તિ થશે. પરમેશ્વરે સ્વહસ્તથીજ તુજને પ્રસન્નતાપૂર્વક પ્રસાદ સ્વપ્નમાં સમર્પણ કર્યો છે, તો તેમના તુલ્યજ પ્રતાપી પુત્ર આપણને મળશે, એમાં કાંઈપણ સંશય નથી. એવાં વચન સાંભળીને આનંદના સમુદાયપૂર્વક તે કમલમાલા રાણી હર્ષિત થઈ થકી રત્નપ્રભા પૃથ્વી જેમ રૂડાં રત્નોને ધારણ કરે છે, અને આકાશ જેમ જગત્પશુ સૂર્યને ધારણ કરે છે, તેમ ગર્ભને ધારણ કરવા લાગી. તે દિવસથી પ્રશસ્ત (ઉત્તમ) રસના પ્રયોગથી જેમ મેરૂ પર્વતની પૃથ્વીમાં રહેલો કલ્પવૃક્ષનો કંદ પ્રતિદિન વધે, તેમ તે રાણીનો ગર્ભરત્ન પણ પ્રતિદિન વર્ધાયમાન થવા લાગ્યો, અને તેનાથી થતા પ્રશસ્ત ધર્મ સંખ્યાથી મનોરથોને રાજા સંપૂર્ણ સન્માનપૂર્વક પૂર્ણ કરવા લાગ્યો. શુભ દિવસે અને શુભ લગ્ન-લગ્નાંશે એકદા પ્રસ્તાવે પૂર્વ દિશા જેમ પુનમના ચંદ્રને ઉદય કરે તેમ તે રાણીએ પણ અત્યુત્તમ એવા પુત્રને સુખ સમાધિ-પૂર્વક પ્રસન્ન્યો. રાજા લોકોની એવીજ મર્યાદા હોય છે કે, પટરાણીના પ્રથમ પુત્રનો

જન્મમોહોત્સવ અત્યંત અધિક કર્યો. એજ માફક આ કમલમાલા મહારાણી પટ-
સાળી પહે માણવામાં આવેલાં પેશવાથી આ નેમના પણ પુત્રનો જન્મમોહોત્સવ
સર્વોત્કૃષ્ટપણે સમયે કરાવ્યો. ત્યારબાદ ત્રીસે દિવસે તે બાલકને અંદ્ર સૂર્ય દર્શનને
મોહોત્સવ તેમણે અત્યંત ઉમંગથી કર્યો. છઠ્ઠે દિવસે છઠી જન્મરજુનો મોહોત્સવ પો-
તાની રાત્ર્યબદ્ધિને અનુસારે સમયાનુસાર કરાવ્યો. પોપટની પ્રામિનું સ્વપ્ન થવાથીજ
પુત્રની પ્રામિ થઈ છે. માટે સ્વપ્નાનુસારથી પુત્રનું નામ 'શુકરાજ' એવું મોટા
મોહોત્સવપૂર્વક આનંદથી મુખ દિવસે સ્થાપન કર્યું. રમેણપૂર્વક તે બાળક શુકરાજને
ધવસાવતું, રસાટું, રસાટું, નવસાવતું, ભુમકાટું, એ પાંચ પ્રાવમાતાથી પાલતા
થકા જેમ પંચ મુનિથી સંયમની વૃદ્ધિ થાય તેમ તે પ્રતિદિન વર્ધાયમાન થવા
લાગ્યો. અલપ્રાસન (અલ ખોટાણું), રમવું, એવું, ચંદ્રમાળ (આલવું) રમકડાનું
લેવું પ્રમુખ તેની સર્વ ક્રીડા માતા પિતાદિક સન્નજન વર્ગને આનંદદાયક થવા લાગી.
તેનું બોલવું ખરેખર એક શોભાદૃષ્ય હતુંનું સ્થાન હતું, ટોપી પ્રમુખનું
પહેરવું તો ખરેખર ચિત્તનું આકર્ષણ કરવા લાગ્યું, વર્ષગાંડનું કરવું તો એક
પ્રેમમંથીનું બંધનજ થવા લાગ્યું. ઇત્યાદિક સમસ્ત દ્રવ્યો અનુક્રમથી મોટા મોહો-
ત્સવપૂર્વક જેનાં એવાં થયાં કે, જેમાં તેઓને કશો વિશ અંતરણ્ય થયોજ નહીં;
વૃથો તો ખરા ભાગ્યની દશા! ભાગ્યશાળીનું ભાગ્ય એવુંજ હોય છે. એમ ઉદ્ધાર-
પૂર્વક વર્ધાયમાન થતો ન્યાયમાર્ગથી જેમ પાંચમે વર્ષ આશ્રવૃક્ષ કળે તેમ તે બાળક
પણ પાંચ વર્ષની ઉમરનો થયો. વર્ષી તે કુમારને રૂપ, સંપદા પ્રમુખ ગુણો પણ
સર્વોંગે વ્યાપ એવા થવા લાગ્યા કે, પ્રતાપ પરાક્રમથી તે જ્યંત નામે ખીન્ને સા-
ક્ષાત્ ઈંદ્રિનોજ પુત્ર હોયની શું! વચનની પણ એવી આતુર્યતા અને માધુર્યતા
છે, કે, બાળક છતાં પણ પ્રૌઢ પુરૂષનું વાક્ય હોયની શું, એમ વચનની માધુર્યતાથી
તે ઘણા જનને આનંદકારક થઈ પડ્યો. એકદા પ્રસ્તાયે વસંતઋતુનાં પુષ્પોની
સુગંધિથી સુગંધિત થયેલી પુલ કળથી અતિશય રમણીય એવી વનની શોભા
જેવાને રાજા પોતાની કમલમાલા મહારાણી અને આ કુમારને સાથે લેઈને નગર
ઉઘાને આવી તેજ આશ્રવૃક્ષની નીચે બેઠો, તે સમયે તેને બધી પૂર્વની બનેલી
ખીના થાક આવવાથી પ્રસન્ન થઈને મહારાણીને કહેવા લાગ્યો કે, “હે પ્રિયા! તેજ
આ આશ્રવૃક્ષ છે, કે જેની નીચે હું વસંતઋતુમાં આવીને બેઠો હતો, અને પોપ-
ટની વાણીથી તારું સ્વરૂપ સાંભળીને અતિશય વેગથી તેની પાછળ પાછળ આવી તારા
પિતાના આશ્રમ સુધી જઈ પહોંચ્યો;” ત્યાં તારી સાથે લગ્ન થવાથી મારું કૃતાર્થપાણું
નીપજવ્યું.” આ બધી વાર્તા પિતા (મૃગધ્વજ રાજા)ની ઉત્સાહપર બેઠો થકાંજ સાંભ-
ળતાં માત્ર તે બાળક (શુકરાજ) ચૈતન્યતા રહિત જેવો થઈને જેમ કલ્પવૃક્ષની
શાખા વૃક્ષથી છિન્ન થતી (છુટી પડતી) નિરાધાર ધરતીપર પડે તેમ માતા પિ-
તાના હર્ષરૂપ વૃક્ષ છેદાતાં શાળરૂપ ત (બાળક) જમીનપર તટકાળ ઢળી પડ્યો.
અતિશય વ્યાકુળ (ગાભરા) થતા માતા પિતા કોલાહલ કરવા લાગ્યા કે તટકાળ
સર્વ રાજ્યવર્ગીય લોક એકદમ ત્યાં આવી મળ્યા. હાહા! અરે! આ શું થયું!
એમ બંધે શબ્દે બોલતા લોકો તરતજ વ્યાકુળ વ્યાકુળ થવા લાગ્યા, કેમકે, મોટા

લોકોનાં (સ્વામીનાં) સુખદુઃખની સાથે સર્વ સામાન્ય જનોનાં પણ સુખદુઃખ બાંધાયલાંજ છે. અંદનનાં શીતળ જળ છાંટવાં, કદલીદલ (કેળનાં પત્ર)ના પવન કરવા પ્રસુખ ઉપચારો (ઉપાયો) કરવાથી કેટલાક વળતે તે શુકરાજ કુમાર ચૈતન્યતાને પામ્યો. ચૈતન્ય પામવાથી કમળની પાંખડીઓની પેઠે હીપાયમાન નેત્રરૂપ પાંખડી પ્રકાશિત થઈ (ઉઘડી), પણ વદન (સુખ) કમળ વિકસ્વર થયું નહીં (ઉઘડ્યું નહીં). પ્રેક્ષાપૂર્વક (જાણપણ સહિત) તે આરે બાબુ બુવે છે, પણ ઘણા પ્રકારથી બોલાવવા છતાં સર્વથા બોલતોજ નથી. તીર્થંકર દેવ છન્નસ્થાવસ્થામાં જેમ મૌનપણું ધારણ કરે છે, તેમ આ રાજકુમાર મૌનધારી થતાં સર્વ જન ધારવા લાગ્યા કે, ખરેખર આને કોઈક દેવાદિકે છળેલો હોતો, તે કોઈક શાંત થયો. પણ હાહા ! મહાખેદ કરવા લાયક એ છે કે, કોઈક દુષ્ટ કર્મના પ્રયોગથી એની જીભ તો બંધજ થઈ ગઈ; એમ બોલતા મહાચિંતા નિમગ્ન તેના માતા પિતા તેને પોતાના દરબારમાં લઈ ગયા. ત્યાં તેમણે વિવિધ પ્રકારના ઉપાયો કરાવ્યા, પણ જેમ દુષ્ટ પુરૂષની દુષ્ટતા દૂર કરવા ઘણા પ્રકારના ઉપકાર કરે તથાપિ તે સર્વ છેવટે નિષ્ફળ થાય તેમ તે સર્વ પ્રકારના ઉપચારો નિષ્ફળ ગયા. એવીજ અવસ્થા છેવટ છ મહિના સુધી પ્રવર્તિ, પણ એક અક્ષર માત્ર તે શુકરાજ કુમાર બોલ્યો નહીં, તેમ કોઈપણ તેના મૌનપણાના ખરા કારણને જણાવી શક્યું નહીં. અંદ્રમા કલંકિત, સૂર્ય તેજસ્વી, આકાશ શૂન્ય, વાયુ અલ સ્વભાવી, ચિંતામણી પાષાણ, કલ્પવૃક્ષ કાષ્ટ, પૃથ્વી રજ (ધુળ), સમુદ્ર લવણ (ખારો), મેઘ શ્યામ, અગ્નિ દાહક (બાળનારી), જળ નીચ ગતિ, મેરૂ કનકનો પણ કઠોર, કર્પૂર સુવાસિત પણ અસ્થિર (ઉડી જાય), કસ્તુરી પણ કાળી, સજ્જન ધન રહિત, લક્ષ્મીવાન કૃપણ તથા મૂર્ખ રાજા લાલચી, તેમ આ રાજકુમાર પણ મૌન (મુંગો) થયો. હાહા ખેદે, રત્ન સમાન સર્વ વસ્તુને વિધાતાયે કલંકિત કરી. મોટા ભાગ્યશાળી પુરૂષોની દુર્દશા કયા સજ્જનના મનમાં ન ખટકે ! માટેજ તે સમયે મળેલા સર્વ નાગરીક જનો પણ અત્યંત શોચ કરવા લાગ્યા. આવા સમયમાં ક્રીડારસના સાગર સમાન અને જગજગનના નેત્રોને અભ્યાનંદકારી કૌમુદી મહોત્સવ (શરદ પુનમના અંદ્રનો મહોત્સવ, માણિકઠારી પુનમનો દિવસ) આવ્યો, ત્યારે વળી સર્વ નાગરીકોની સાથે તે રાજા પોતાની કમલમાલા મહારાણી અને શુકરાજ યુક્ત આવીને તેજ આંખાના વૃક્ષ નીચે જોઈને ખિન્ન ચિત્તથી રાણીને કહેવા લાગ્યો કે, હે દેવિ, જેમ વિષવૃક્ષ સર્વથા દૂરથીજ લજવા યોગ્ય હોય છે, તેમ આપણા આ શુકરાજ પુત્ર-રત્નને આણું અત્યંત વિષમ દુઃખ આ આશ્રવૃક્ષથીજ ઉત્પન્ન થયું છે. માટે એ પણ દૂરથીજ લજવા યોગ્ય છે. આટલું બોલીને તે વૃક્ષ મૂકીને બીજે સ્થાનકે જવાને તે તત્પર થાય છે, તેવામાં અકસ્માત તેજ આશ્રવૃક્ષની નીચે અત્યંત પ્રમોદકારક દેવદુંદુભિનો નાદ થવા લાગ્યો. આવો અમત્કાર જોઈને રાજા પૂછવા લાગ્યો કે, આ દૈવિક શબ્દ ક્યાંથી સમુત્પન્ન થયો ? ત્યારે કોઈકે આવીને કહ્યું કે, મહારાજા ! અહિંયાં શ્રીદત્ત નામા મુનિ તપશ્ચર્યા કરતા હતા તેમને હમણાંજ કેવળ જ્ઞાન થયું, તેથી તેનો મહોત્સવ દેવતાઓ દૈવિક વાદિત્રોના નાદથી કરે છે. આટલું

સાંભળતાં આવ સત્ત પ્રવચન થઈ જોડ્યો કે, “આ પુત્રસ્ને મેળાપદ મારણ કરેલું છે. તેનું ખરું કારણ કેવળીનું હતી શક્યે, મારે ત્યાં જવું થોડું છે.” એમ ખારી તે પુત્ર તથા રાણી સરિય મોટા પરિવારે ત્યાં જઈ વંદનાદિક પર્યપાસના કરીને કેવળી સન્મુખ આવી બેઠા. ત્યારે કેવળીએ કહેશને નસારનારી અમૃતના સરખી દેશના રીધી. ત્યારબાદ વિનયપૂર્વક સત્ત પૂછવા લાગ્યો કે, હે પ્રભુ, આ શુકરાજકુમારની વાત્તા કેમ બાંધ થઈ? અગિયુજ્ય કેવળી મહારાજને જવાબ વાળ્યો કે, “મેં બાળક હમણાં જ જોડ્યો.” આટલું માત્ર સાંભળીને પ્રસન્નતાપૂર્વક સત્ત જોડવા લાગ્યો કે, મહારાજ, અમારે એ બાળક જોડે તો પછી શું લેઈએ? અમે એજ ચારિયે પડીએ. સુનિયુજ્ય કેવળીએ કહ્યું કે, “હે શુકરાજ! આ સર્વના દેખતાં ગર્ભાને વંદનાદિક કેમ કરતો નથી?” આટલું સાંભળતાંજ તે શુકરાજે ઉડીને સર્વ-જન સમક્ષ તે કેવળી બગવાનને ઉચ્ચાર (શબ્દ) થી બમારમાળુ દેઈ વિધિપૂર્વક વંદન કર્યું. આ મહા ચમત્કાર સરખું દેખીને સત્ત પ્રમુખ સ્થિત થઈ જોડવા લાગ્યા કે, ખરેખર આ મહાસુનિને મોટો મરિયા પ્રગટ લેયો, કારણકે જેને સેકેયો પુરો મંત્ર તંત્રાદિકથી પણ જોડાવવા શક્તિમાન થયા નહીં એવા આ બાળકને તેમના વાક્યમૂલથીજ વાત્તા પ્રગટી (બુલી ગઈ) અહિંયાં ચિત્તને વિષે અમ-ત્કાર પામવામાં લીન બની ગયેલા લોકોની વચ્ચે સત્ત આશ્ચર્ય પૂછવા લાગ્યો કે, સ્વામી આ શું? જેથી કેવળીએ જવાબ્યું કે, આ બાળક મેળા થવાનું મુખ્ય કારણ પૂર્વભવનું છે, તે, હે ભવ્યજનો, સાવધ થઈને જ્ઞાન દઈ સાંભળો:-

શુકરાજના પૂર્વભવનો વૃત્તાંત.

મલય નામના દેશમાં પૂર્વ ભદ્રીલપુર નામનું એક નગર હતું. ત્યાં આશ્ચર્ય-કારી છે અસ્તિ જેનું એવો જિતારી નામે સત્ત રાજ્ય કરતો હતો. તે સત્ત એવો તો દાનવીર અને યુદ્ધવીર હતો કે જેણે પોતાના સર્વ યાત્રકોને અલંકાર સુકત, અને સર્વ શત્રુઓને અલંકાર સ્થિત કર્યા હતા. વળી આતુર્ય, ઔદાર્ય અને શૌદાર્યદિક ગુણોનો તો તે સ્થાનકજ હતો. તે એક વખતે પોતાના રાજ્ય સિંહાસનપર બેઠો હતો, તેવામાં છદીદારે આવી એવી વિનંતી કરી કે, મહારાજેન્દ્ર, વિજયદેવ નામના રાજાનો દૂત આપને મળી કાંઈક વાત કરવા મારે હમણાં દરવાજા આગળ આવીને ઉભો છે, તે આપની આજ્ઞા હોય તો અહિં આવે. રાજાએ દ્વારપાળને આજ્ઞા કરી કે, “તેને (દૂતને) સત્તવર અહિં પ્રવેશ કરાવ.” ત્યારે તે કૃત્યાકૃત્યાનો બલુનારો દૂત, રાજા પાસે આવી વિનયપૂર્વક વંદન કરીને કહેવા લાગ્યો કે, “મહારાજ, સાક્ષાત્ દેવલોક સમાન દેવપુર નગરમાં વિજયદેવ નામે રાજા રાજ્ય કરે છે, કે જે હમણાં વસુદેવના સમાનજ પરાક્રમી છે તેની પ્રતિષ્ઠા પામેલી પ્રીતિમતી નામે સતી મહારાણીએ જેમ રાજનીતિથી શામ, દાન, ભેદ અને દંડ એ ચાર ઉપાય પેદા થાય, તેમ ચાર પુત્ર પ્રસવ્યા પછી જેમ હંસલીની બને પાંખો ઉન્નવળ હોય તેમ માતૃપિતાના કુળની ઉદ્યોતક ‘હંસી’ નામે એક કન્યા પ્રસવી છે. નીતિજ છે કે, જે વસ્તુ સ્વલ્પ હોય તે અતિશય પ્રિય લાગે, તેમ આ પુત્રી પણ માતા પિતાને અત્યંત પ્રિય છે. તે હંસી બાલ્યાવસ્થાનો ત્યાગ કરીને જ્યારે આઠ વર્ષની થઈ

ત્યારે વળી પ્રીતિમતી મહારાણીથી બીજી 'સારસી' નામે કન્યા ઉત્પન્ન થઈ, કે જે સાક્ષાત્ જળાશયને શોભાવનારી બાણે બીજી સારસીજ હોયની શું ! પૃથ્વીમાં જે સાર સાર નિર્મળ પદાર્થો હતા તેજ લેઈને બાણે વિધાતાએ ઘડી હોયની શું ! એવી તે બને બાણિકાઓ એવી તો રૂપવંતીઓ પ્રગટ થઈ કે, એ બે વિના બીજા કોઈની જેને ઉપમાજ લગાડી શકાય નહીં. વળી બે જણીઓને પરસ્પર એવી તો કોઈ અલૌકિક પ્રીતિ છે કે, તે બન્નેને માત્ર શરીર બુદ્ધિ દેખાય છે તે પણ એકદારક થઈ પડ્યાં છે. જોકે કામરૂપ હસ્તિને કીડાવન સમાન ચૌવનવંતી હુંસી થઈ ગઈ, તોપણ તે પોતાની લઘુ બેન સારસીનો વિયોગ થવાના ભયથી પોતાને, વિવાહ (લગ્ન) પણ કબુલ ન કરવા લાગી. છેવટે સારસી પણ ચૌવનાવસ્થાની સન્મુખ આવી પહોંચી ત્યારે બન્ને જણીઓએ પ્રીતિપૂર્વક એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, આપણાથી પરસ્પર વિયોગ વેડી શકાશે નહીં, માટે આપણે એકજ વર વરવો. લે બન્નેએ પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી માતાપિતાએ તેમને મનગમતો વર મેળવવા માટેજ ત્યાં યથાવિધિ સ્વયંવર મંડપ રચ્યો છે. તેમાં એવી તો અલૌકિક મંચ રચના રચાવવામાં આવી છે કે, જેનું વર્ણન મોટા કવીઓ પણ કરવાને વિચારમાં પડે તેમ છે. પ્રમાણમાં એટલુંજ બંસ છે કે, ત્યાં આપના જેવા બીજા પણ ઘણા રાજાઓ આવશે તે નિમિત્તે ત્યાં ઘાસ તેમજ ધાન્યના એવા તો મોટા પુંજ શોભાવ્યા છે, કે જેની આગળ મોટા પર્વતો પણ શું લેખામાં છે. અંગ, બંગ, કલિંગ, અંધ, બલધર, મારવાડ, લાટ, ભોટ, મહાભોટ, મેદપાટ (મેવાડ), વિરાટ, ગૌડ, ચૌડ, મરાઠા, કુરુ, ગુજરાત, આહીર, કાશ્મીર, ગોચલ, પંચાલ, માલવ, હુણુ, ચીન, મહાચીન, કછ, વસ્થ, કર્ણાટક, કુંકણુ, નેપાળ, કાન્યકુબ્જ, કુંતલ, મગધ, નૈષધ, વિધર્ભ, સિંધ, દ્રાવડ, ઈત્યાદિક ઘણા દેશોના રાજા ત્યાં આવનાર છે; માટેજ મારા સ્વામીએ, આપ (મહાયજ્ઞેશના મહારાજા) ને નિમંત્રણ કરવા મને મોકલ્યો છે, તેથી આપ ત્યાં પધારી તે સ્વયંવરને શોભાવશે એવી આશા છે." હૂતનાં આવાં વાક્યો સાંભળતાંજ તેમનું ચિત્ત પ્રસન્ન થયું, પણ પાછળથી ત્યાં જતાં સ્વયંવરમાં મળેલા ઘણા રાજાઓ વચ્ચે મને પરણશે કે બીજાને, એમ તે કન્યાઓની પ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિ સંબંધી આશા અને સંશયરૂપે હિંચોળામાં મનરૂપ માંકડું હિંચકવા લાગ્યું. પછી પંચ વચ્ચે મારે પણ જવું એજ વધારે સાડું છે એમ ધારી છેવટ તે જવાને તૈયાર થઈ પક્ષિઓના શુભ શકુનથી નીકળી ઉત્સાહપૂર્વક ત્યાં (દેવપુર નગરમાં) જઈ પહોંચ્યો; તેમજ બીજા પણ ઘણા રાજાઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાંના વિજયદેવ રાજાએ બહુમાનપૂર્વક તેઓને નગર પ્રવેશ કરાવ્યો. નિરધારેલે દિવસે અતિ આદર સહિત યથાયોગ્ય ઉચ્ચ મંચકોપર સર્વ રાજાઓએ વિરાજીને દેવની પરે વિમાનના જેમજ તે સ્વયંવર મંડપને શોભાયુક્ત કર્યો. ત્યારબાદ શુભ સ્નાનપૂર્વક ચંદનાદિક ચર્ચિતાંગ કરીને શુચિ વસ્ત્ર વિભૂષિત થઈ તે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીના જેવી બન્ને બેનો (હુંસી સારસી) પાલખીમાં બેસીને તે સ્વયંવર મંડપમાં જ્યારે આવી ત્યારે અત્યુત્તમ એક કરિયાણા (વસાણા) પર જેમ ઘણા ગ્રાહકોનાં દૃષ્ટિ ને મન ખેંચાય છે, તેમજ તે કન્યાઓના પર સર્વ રાજાઓનાં દૃષ્ટિ અને મન ખેંચાવા

લાગ્યાં. તે સ્થિતિમાં આગળ આગળ બન દૃષ્ટિ દોડવા લાગ્યાં. અને તેઓ રામજી પ્રમણી પરવશ થતા વિવિધ પ્રકારની પેટાઓ તથા પોતાના સ્વભાવપૂર્વક આશય વળાવવાના કાર્યમાં મુગ્ધ થયા. આવા સમયે વરમાળા લેઈને ગમે કન્યાઓ સ્વયંવર મંડળના અંતરંગ બાગમાં હાજી રહી છે. ત્યારે મુખ્ય છડીની ધારનારી કુલમંદરના પ્રમણી સર્વ વૃત્તાંતની વાળનારી છે. માટે સર્વ રાજવર્ગીઓનું વર્ણન કરતી વાળવવા રહી છે. “જે મુખી, આ સર્વ રાજનો રાજ રાજમુદીનો રવાની છે; શત્રુના શુભને ભયંસ (નાશ) કરવાના કાર્યમાં અત્યંત કુશળ એવો આ કોશરૂપ દેશમાં આવેલી કોશલનો રાજ છે; સ્વયંવર મંડળની શોભા પ્રકાશક આ સુરેશ દેશનો રાજ છે; આ રાજ બીજ્ય અને મનોહર વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કલિંગ દેશનો રાજ છે; જેની લાડનીનો પણ પાર નથી એવો આ માળવા દેશનો રાજ છે; પ્રજા પાળવામાં દયાળુ આ નેપાળ દેશનો રાજ છે; જેના મોટા મોટા શુભોનું વર્ણન કરવાને પણ સમય ન થઈ શકીએ એવો આ કુરુ દેશનો રાજ છે; શત્રુની શોભાનો નિષેધનાર આ નેપથનો રાજ છે; યશસ્વિ મુગધિનો વૃદ્ધિ કરનાર આ મલય દેશનો રાજ છે.” એવી રીતે સખીઓએ નામ દેઈ દેઈને રાજમંડળ ઓળખાવ્યાથી જેમ ઈંદુમતી અજ રાજનેજ વસી તેમ આ ગંને કન્યાઓ (હંસી અને સારસી)એ જિતારી રાજનેજ વરમાળા આરોપી. આ વખતે લાલચીપાતું, ઔત્સુક્યતા, સંશય, હર્ષ, આનંદ, વિષાદ, લજ્જા, પશ્ચાત્તાપ, ઈર્ષા પ્રમુખ શુભ અવશુભથી બીજા સર્વ રાજ વ્યાપ્ત થઈ ગયા. આવા સ્વયંવરમાં કોઈક રાજ પોતાના આવાગમનને, કોઈક દેવને (ભાગ્યને) અને કોઈક અવતારને ધિકારવા લાગ્યા. જિતારી રાજને તો મહોત્સવ, સન્માન, દાનપૂર્વક શુભ સમયે લગ્ન સમારંભ થયો. ભાગ્ય વિના મનો-વાંછિત પ્રાપ્તિ થાયજ નહીં, એવી વાતનો નિશ્ચય છતાં પણ કેટલાક પરાક્રમી રાજ આશા રહિત થતા હતાજ થઈ ગયા. કેટલાક રાજઓતો ઈર્ષા કરતાં દ્વેષ ધરીને જિતારી રાજને મારી નાખવા પ્રમુખ કાર્યોમાં પ્રવર્તવા લાગ્યા, પણ તે યથાર્થ નામવાળા જિતારીનો મહોટો અબ્યુદય છે માટે આશ્ચર્ય છે કે, કોઈપણ તેને કાંઈપણ કરી શક્યું નહીં. રતિ પ્રીતિ સહિત કામદેવતા રૂપને છતનાર તે જિતારી રાજ તે સમયે પોતાના શત્રુરૂપ બનેલા સર્વ રાજમંડળના ગર્વને પણ છતતો થકો પોતાની ગંને સ્ત્રીઓ (હંસી, સારસી) સહિત નિર્વિઘ્નતાપૂર્વક પોતાની રાજધાનીમાં જઈ પહોંચ્યો. પછી અતિ આટળરચુકત તે બે રાણીઓનો દેવીઓની પેઠે રાજ્યાભિષેકનો મહોત્સવ થયાથી તેમને પોતાની બે દૃષ્ટિની માફક રાજ સમાનપણે માનીને સુખ ભોગવવા લાગ્યો. હંસી રાણી પ્રકૃતિથી સદા સરળ સ્વભાવી હતી, પણ સારસી રાણી તો રાજને પ્રસન્ન કરવા માટે વચ્ચે વચ્ચે કાંઈ કાંઈપણ કપટ કરતી હતી. જોકે તે પોતાના પતિનેજ પ્રસન્ન કરવાના પ્રયોજનાર્યેજ કપટ કેળવતી હતી, તો પણ તેથી તેણીએ સ્ત્રીગોત્ર કર્મનું દૃઢપણે બંધન કર્યું; અને હંસીએ તો પોતાના સરળ સ્વભાવથી સ્ત્રીગોત્ર વિચ્છેદ કરી નાંખ્યું, એટલુંજ નહીં પણ રાજને અત્યંત માનવા યોગ્ય થઈ ગઈ. અહો આશ્ચર્ય કે, આ નાની બેને પોતાની મૂર્ખતાથી ફેકટ પોતાના આત્માને માયા (કપટ) કરવાથી નીચ ગતિ જનાર કર્યો.

ત્યારે વળી પ્રીતિમતી મહારાણીથી બીજી 'સારસી' નામે કન્યા ઉત્પન્ન થઈ, કે જે સાક્ષાત્ જળાશયને શોભાવનારી બાળે બીજી સારસીજ હોયની શું ! પૃથ્વીમાં જે સાર સાર નિર્મળ પદાર્થો હતા તેજ લેઈને બાળે વિદ્યાતાપે ઘડી હોયની શું ! એવી તે બને જાગિકાઓ એવી તો રૂપવંતીઓ પ્રગટ થઈ કે, એ એ વિના બીજા કોઈની જેને ઉપમાજ લગાડી શકાય નહીં. વળી એ જાણીઓને પરસ્પર એવી તો કોઈ અલોકિક પ્રીતિ છે કે, તે બંનેને માત્ર શરીર બુદ્ધિ દેખાય છે તે પણ ખેદકારક થઈ પડ્યાં છે. જોકે કામરૂપ હસ્તિને કીડાવન સમાન ચીવનવંતી હ'સી થઈ ગઈ, તોપણ તે પાતાની લઘુ બેન સારસીના વિયોગ થવાના બચથી પાતાને વિવાહ (લગ્ન) પણ કળુલ ન કરવા લાગી. છેવટે સારસી પણ ચીવનાવસ્થાની સન્મુખ આવી પહોંચી ત્યારે બન્ને જાણીઓએ પ્રીતિપૂર્વક એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, આપણાથી પરસ્પર વિયોગ વેડી શકાશે નહીં, માટે આપણે એકજ વર વરવા. તે બંનેએ પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી માતાપિતાએ તેમને મનઝમતો વર મેળવવા માટેજ ત્યાં યથાવિધિ સ્વયંવર મંડપ રચ્યો છે. તેમાં એવી તો અલોકિક મંચ રચના રચાવવામાં આવી છે કે, જેનું વર્ણન મોટા કવીઓ પણ કરવાને વિચારમાં પડે તેમ છે. પ્રમાણમાં એટલુંજ બસ છે કે, ત્યાં આપના જેવા બીજા પણ ઘણા રાજાઓ આવશે તે નિમિત્તે ત્યાં ઘાસ તેમજ ધાન્યના એવા તો મોટા પુંજ શોભાવ્યા છે, કે જેની આગળ મોટા પર્વતો પણ શું લેખામાં છે. અંગ, ગંગ, કશિંગ, અંધ, બલધર, મારવાડ, લાટ, ભોટ, મહાભોટ, મેદપાટ (મેવાડ), વિરાટ, ગીડ, ચૌડ, મરાઠા, કુરુ, શુજરાત, આબીર, દારમીર, ગોયલ, પંચાલ, માલવ, દુગુ, ચીન, મહાચીન, કછ, વચ્છ, કર્ણાટક, કુંદલુ, નેપાળ, કાન્યકુબ્જ, કુંતલ, મગધ, નેપધ, વિધર્ભ, સિંધ, દ્રાવડ, ઈત્યાદિક ઘણા દેશોના રાજા ત્યાં આવનાર છે; માટેજ મારા સ્વામીઓ, આપ (મલયદેશના મહારાજા) ને નિમંત્રણ કરવા મને મોકલ્યો છે, તેથી આપ ત્યાં પધારી તે સ્વયંવરને શોભાવશો એવી આશા છે." હૃતનાં આવાં વાક્યો સાંભળતાંજ તેમનું ચિત્ત પ્રસન્ન થયું, પણ પાછળથી ત્યાં જતાં સ્વયંવરમાં મળેલા ઘણા રાજાઓ વચ્ચે મને પરણશે કે બીજાને, એમ તે કન્યાઓની પ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિ સંબંધી આશા અને સંશયરૂપ હિંચોળામાં મનરૂપ માંકડું હિંચકવા લાગ્યું. પછી પંચ વચ્ચે મારે પણ જવું એજ વધારે સારું છે એમ ધારી છેવટ તે જવાને તૈયાર થઈ પક્ષિઓના શુભ શકુનથી નીકળી ઉત્સાહપૂર્વક ત્યાં (દેવપુર નગરમાં) જઈ પહોંચ્યો; તેમજ બીજા પણ ઘણા રાજાઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાંના વિજયદેવ રાજાએ બહુમાનપૂર્વક તેઓને નગર પ્રવેશ કરાવ્યો. નિરધારેલે દિવસે અતિ આદર સહિત યથાયોગ્ય ઉચ્ચ મંચકોપર સર્વ રાજાઓએ વિરાજીને દેવની પરે વિમાનના જેમજ તે સ્વયંવર મંડપને શોભાચુક્ત કર્યો. ત્યારબાદ શુભ સ્નાનપૂર્વક અંદનાદિક ચત્રિતાંગ કરીને શુચિ વિશ્લ વિભૂષિત થઈ તે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીના જેવી બન્ને બેનો (હ'સી સારસી) પાલખીમાં બેસીને તે સ્વયંવર મંડપમાં જ્યારે આવી ત્યારે અત્યુત્તમ એક કરિયાણા (વસાણા) પર જેમ ઘણા ગ્રાહકોનાં દૃષ્ટિ ને મન એવાય છે, તેમજ તે કન્યાઓના પર સર્વ રાજાઓનાં દૃષ્ટિ અને મન એવાવા

લાગ્યાં. તે એકેકનાં આગળ આગળ મન દૃષ્ટિ દોડાવાં લાગ્યાં, અને તેઓ સઘળા કામથી પરવશ થતા વિવિધ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ તથા પોતાના સ્વભાવપૂર્વક આશય જણાવવાના કાર્યમાં ગુન્થાઈ ગયા. આવા સમયે વરમાળા લેઈને બન્ને કન્યાઓ સ્વયંવર મંડપના મધ્યગત ભાગમાં ઉભી રહી છે, ત્યારે સુવર્ણ છડીની ધારનારી કુલમહુતરા પ્રથમથી સર્વ વૃત્તાંતની જાણનારી છે, માટે સર્વ રાજવર્ગીઓનું વર્ણન કરતી જણાવવા લાગી કે, “હે સખી, આ સર્વ રાજનો રાજ રાજગૃહીનો સ્વામી છે; શત્રુના સુખને ધ્વંસ (નાશ) કરવાના કાર્યમાં અત્યંત કુશળ એવો અ, કૌશલ્ય દેશમાં આવેલી કોસલાનો રાજ છે; સ્વયંવર મંડપની શોભા પ્રકાશક આ ગુર્જર દેશનો રાજ છે; આ સદા સૌમ્ય અને મનોહર ઋદ્ધિ પ્રાપક કલિંગ દેશનો રાજ છે; જેની લક્ષ્મીનો પણ પાર નથી એવો આ માળવા દેશનો રાજ છે; પ્રજા પાળવામાં દયાળુ આ નેપાળ દેશનો રાજ છે; જેના મોટા મોટા ગુણોનું વર્ણન કરવાને પણ સમર્થ ન થઈ શકીએ એવો આ કુરુ દેશનો રાજ છે; શત્રુની શોભાનો નિષેધનાર આ નૈષધનો રાજ છે; યશસ્વ સુગંધિનો વૃદ્ધિ કરનાર આ મલય દેશનો રાજ છે.” એવી રીતે સખીઓએ નામ દેઈ દેઈને રાજમંડળ ઓળખાવ્યાથી જેમ ઈંદુમતી અજ રાજનેજ વરી તેમ આ બંને કન્યાઓ (હંસી અને સારસી)એ જિતારી રાજનેજ વરમાળા આરોપી. આ વખતે લાલચીપણું, ઔત્સુક્યતા, સંશય, હર્ષ, આનંદ, વિષાદ, લજ્જા, પશ્ચાતાપ, ઈર્ષા પ્રમુખ ગુણ અવગુણથી ખીળ સર્વ રાજ વ્યાપ્ત થઈ ગયા. આવા સ્વયંવરમાં કોઈક રાજ પોતાના આવાગમનને, કોઈકે દેવને (લાગ્યને) અને કોઈકે અવતારને ધિકારવા લાગ્યા. જિતારી રાજને તો મહોત્સવ, સન્માન, દાનપૂર્વક શુભ સમયે લગ્ન સમારંભ થયો. લાગ્ય વિના મનોવાંછિત પ્રાપ્તિ થાયજ નહીં, એવી વાતનો નિશ્ચય છતાં પણ કેટલાક પરાક્રમી રાજ આશા રહિત થતા ઉદાસ થઈ ગયા. કેટલાક રાજઓતો ઈર્ષા કરતાં દ્વેષ ધરીને જિતારી રાજને મારી નાખવા પ્રમુખ કાર્યોમાં પ્રવર્તવા લાગ્યા, પણ તે યથાર્થ નામવાળા જિતારીનો મહોટો અભ્યુદય છે માટે આશ્ચર્ય છે કે, કોઈપણ તેને કાંઈપણ કરી શક્યું નહીં. રતિ પ્રીતિ સહિત કામદેવના રૂપને જીતનાર તે જિતારી રાજ તે સમયે પોતાના શત્રુરૂપ બનેલા સર્વ રાજમંડળના ગર્વને પણ જીતતો થકો પોતાની બંને સ્ત્રીઓ (હંસી, સારસી) સહિત નિર્વિઘ્નતાપૂર્વક પોતાની રાજધાનીમાં જઈ પહોંચ્યો. પછી અતિ આડંબરયુક્ત તે બે રાણીઓનો દેવીઓની પેઠે રાજ્યાભિષેકનો મહોત્સવ થયાથી તેમને પોતાની બે દૃષ્ટિની માફક રાજ સમાનપણે માનીને સુખ ભોગવવા લાગ્યો. હંસી રાણી પ્રકૃતિથી સદા સરળ સ્વભાવી હતી, પણ સારસી રાણી તો રાજને પ્રસન્ન કરવા માટે વચ્ચે વચ્ચે કાંઈ કાંઈપણ કપટ કરતી હતી. જોકે તે પોતાના પતિનેજ પ્રસન્ન કરવાના પ્રયોજનારેજ કપટ કેળવતી હતી, તો પણ તેથી તેણીએ સ્ત્રીગોત્ર કર્મનું દૃઢપણે બંધન કર્યું; અને હંસીએ તો પોતાના સરળ સ્વભાવથી સ્ત્રીગોત્ર વિચ્છેદ કરી નાંખ્યું, એટલુંજ નહીં પણ રાજને અત્યંત માનવા યોગ્ય થઈ ગઈ. અહો આશ્ચર્ય કે, આ નાની બેને પોતાની મૂર્ખતાથી ફેકટ પોતાના આત્માને માયા (કપટ) કરવાથી નીચ ગતિ જનાર કર્યો.

એક વખત રાત્રે આ પાનાની એ સ્ત્રીઓની સાથે રાત્રમહેલના ગવાણમાં ઉભે થકે એક નિર્દોષ મોટા મનુષ્યોના સંઘને નગરથી બહાર જતો જોયો. તેજ વખતે તેણે તે વિષે તપાસ કરવા આજ્ઞા એવકને મોકલી આપી કરી. તેણે તપાસ કરી આવી કહ્યું કે, રાત્રેના સંઘપુત્રી નગરથી એક મોટા સંઘ આવ્યો છે, તે સિદ્ધાચલ તીર્થ તરફ યાત્રા કરવા જાય છે. તે સાંભળી કૌતુકથી રાત્ર સંઘના ઉતારા પાસે ગયો, અને ત્યાં રહેલા શ્રી શ્રુતસાગર સૂરીને વાંચા. પછી તે સરલાશયવંત રાત્ર તે આચાર્ય પ્રત્યે પૂછવા લાગ્યો કે, એ સિદ્ધાચલ તે શો તીર્થ છે અને તે તીર્થનું શું મહત્ત્વ છે? ક્ષીરાશ્રવણગિધના પાત્ર તે મોટા આચાર્ય બોલ્યા કે, રાત્રનું આ લોકમાં ધર્મથીજ સર્વ ઈષ્ટ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે અને આ વિશ્વમાં ધર્મ એજ સર્વ સારમાં સારભૂત છે. નામધર્મ તો ઘણા છે પણ અદ્વૈત પ્રણિત ધર્મજ અત્યંત શ્રેયસ્કર છે; કેમકે, સમ્યક્ત (ધર્મશ્રદ્ધા), એજ જેનું મૂળ છે, તે વિના પ્રાણી જે તપ, જપ, વ્રત, કષ્ટાનુષ્ઠાનાદિક કરે છે, તે સર્વ વધ્ય વૃક્ષ (વાંઝીયા જાડ)ની પેઠે વ્યર્થ છે. તે સમ્યક્ત પણ ત્રણ તત્ત્વ સદ્ગુણરૂપ છે; તે ત્રણ તત્ત્વ—૧ દેવ, ૨ શુરૂ ને ૩ ધર્મ, શુદ્ધ તત્ત્વરૂપ છે; તે ત્રણ તત્ત્વમાં પણ પ્રથમ 'દેવતત્ત્વ' અરિહંત વાળુવા, અરિહંત દેવમાં પણ પ્રથમ અરિહંત 'શ્રી શુભાદિદેવ, (ઋષભદેવ)' છે. એ અત્યંત મહિમાવંત દેવ જે તીર્થપર બીરાજે છે, તે સિદ્ધાચલનામા તીર્થ પણ મહા પ્રભાવિક છે. એ વિમળાચળનામા તીર્થ સર્વ તીર્થોમાં સુખ્ય છે, એમ સર્વ તીર્થકેસોએ પ્રકાશ્યું છે, એ તીર્થનાં નામ પણ જુદાં જુદાં કાર્યોના લેહથી એકવીશ કહેવાયા છે:—જેમકે, ૧ સિદ્ધક્ષેત્રકૃત, ૨ તીર્થરાત્ર, ૩ મરૂદેવીકૃત, ૪ ભગીરથકૃત, ૫ વિમલાચલકૃત, ૬ બાહુભક્તીકૃત, ૭ સહસ્રકમલકૃત, ૮ તાલધ્વજકૃત, ૯ કદંબગિરિકૃત, ૧૦ શતપત્રકૃત, ૧૧ નાગાધિરાજકૃત, ૧૨ અષ્ટોત્તરશતકૃત, ૧૩ સહસ્રપત્રકૃત, ૧૪ ઢંકકૃત, ૧૫ લોહિત્યકૃત, ૧૬ કપાદિનિવાસકૃત, ૧૭ સિદ્ધિશેખરકૃત, ૧૮ પુંડરીક, ૧૯ મુક્તિનિલયકૃત, ૨૦ સિદ્ધિપર્વતકૃત, ૨૧ શત્રુંજયકૃત. એવાં એકવીશ નામ કેટલાંક મનુષ્યકૃત, કેટલાંક દેવકૃત અને કેટલાંક ઋષિકૃત મળી આ અવસર્પિણીમાં થયાં છે; તેમજ ગઈ અવસર્પિણીમાં પણ બીજાં એકવીશ નામ થયાં હતાં, અને આવતી અવસર્પિણીમાં પણ પ્રકારાંતરથી એવાંજ નવાં એકવીશ નામ એ પર્વતનાં થશે. આ વર્તમાન અવસર્પિણીનાં જે એકવીશ નામ અમે તને કહ્યાં, તેમાંનું “શત્રુંજય” એવું એકવીશમું જે નામ આવેલું છે, તે તારા આવતા ભવથી તારાથીજ પ્રસિદ્ધ થશે એમ પણ અમે જ્ઞાની પાસે સાંભળેલું છે. વળી સુધર્માસ્વામીના રચેલા “મહાકલ્પ” નામના ગ્રંથમાં આ તીર્થના અષ્ટોત્તરશત (એકસો આઠ) નામ પણ સાંભળેલાં છે. તે આ પ્રમાણે:—

૧ વિમળાચળ, ૨ દેવપર્વત, ૩ સિદ્ધિક્ષેત્ર, ૪ મહાચળ, ૫ શત્રુંજય, ૬ પુંડરિક, ૭ પુણ્યરાશી, ૮ શિવપદ, ૯ સુભદ્ર, ૧૦ પર્વતેન્દ્ર, ૧૧ દૃઢશક્તિ, ૧૨ અકર્મક, ૧૩ મહાપદ્મ, ૧૪ પુણ્યદંત, ૧૫ શાસ્વત પર્વત, ૧૬ સર્વકામદ, ૧૭ મુક્તિગૃહ, ૧૮ મહાતીર્થ, ૧૯ પૃથ્વીપીઠ, ૨૦ પ્રભુપદ, ૨૧ પાતાલ મૂળ, ૨૨ કૈલાસ

* ક્ષીરાશ્રવણગિધ—કૃષ્ણાકના જેવી જેના વચનમાં મધુરતા (મીઠાશ) હોય તેવી શક્તિ.

પર્વત. ૨૩ ચિત્તિમંડન, ૨૪ રૈવતગિરિ, ૨૫ મહાગિરિ, ૨૬ શ્રીપદગિરિ, ૨૭ ઇન્દ્ર-
પ્રકાશ, ૨૮ મહાપર્વત, ૨૯ સુક્તિનિલય, ૩૦ મહાનંદ, ૩૧ કર્મસુદન, ૩૨ અકલંક,
૩૩ સૌંદર્ય, ૩૪ વિલાસન, ૩૫ અમરકેતુ, ૩૬ મહાકર્મસુદન, ૩૭ મહોદય,
૩૮ રાજરાજેશ્વર, ૩૯ હીંક, ૪૦ માલવતોય, ૪૧ સુરગિરિ, ૪૨ આનંદમંદિર ૪૩ મ-
હાજસ, ૪૪ વિજયભદ્ર, ૪૫ અનંતશક્તિ, ૪૬ વિજયાનંદ, ૪૭ મહાશૈલ, ૪૮ ભદ્રકર,
૪૯ અજરામર, ૫૦ મહાપીઠ, ૫૧ સુદર્શન, ૫૨ ચર્યગિરિ, ૫૩ તાલધ્વજ, ૫૪ ખેમ-
કર, ૫૫ અનંત ગુણાકર, ૫૬ શિવકર, ૫૭ કેવળદાયક, ૫૮ કર્મક્ષય, ૫૯ જ્યો-
તિસરૂપ, ૬૦ હિમગિરિ, ૬૧ નાગાધિરાજ, ૬૨ અચલ, ૬૩ અભિનંદ, ૬૪ સ્વર્ણ,
૬૫ પરમભ્રમ, ૬૬ મહેન્દ્રધ્વજ, ૬૭ વિશ્વાધીશ, ૬૮ કાદંબક, ૬૯ મહિધર, ૭૦
હસ્તગિરિ, ૭૧ પ્રિયંકર, ૭૨ દુષ્પહર, ૭૩ જ્યાનંદ, ૭૪ આનંદધર, ૭૫ જસોધર,
૭૬ સહસ્ર કમલ, ૭૭ વિશ્વ પ્રભાવક, ૭૮ તમોકંદ, ૭૯ વિશાલગિરિ, ૮૦ હરીપ્રિય,
૮૧ સુરકાંત, ૮૨ પુન્યકેસ, ૮૩ વિજય, ૮૪ ત્રિભુવનપતિ, ૮૫ વૈજયંત, ૮૬ જ-
યંત, ૮૭ સર્વાર્થ સિદ્ધ, ૮૮ ભવતારણ, ૮૯ પ્રિયંકર, ૯૦ પુરૂષોત્તમ, ૯૧ ક્યંખ,
૯૨ લોહિતાક્ષ, ૯૩ મણિકાંત, ૯૪ પ્રત્યક્ષ, ૯૫ અસીવિહાર, ૯૬ ગુણકંદ, ૯૭
ગજચંદ્ર, ૯૮ જગતરણી, ૯૯ અનંત ગુણાકર, ૧૦૦ નગશ્રેષ્ઠ, ૧૦૧ સહેળનંદ,
૧૦૨ સુમતિ, ૧૦૩ અભય, ૧૦૪ ભવ્યગિરિ, ૧૦૫ સિદ્ધશેખર, ૧૦૬ અનંતરલેસ,
૧૦૭ શ્રેષ્ઠગિરિ, ૧૦૮ સિદ્ધાચળ.*

આ અવસર્પિણીમાં પહેલા ચાર તીર્થકર ભગવંતો (ઋષભદેવ, અન્નિતનાથ,
સંભવનાથ અને અભિનંદનસ્વામી) નાં સમોવસરણુ આ તીર્થ ઉપર થયાં છે;
વળી ઓગણીસ તીર્થકરો (સુમંતિનાથ, પદ્મપ્રભ, સુપાર્શ્વસ્વામી, ચંદ્રપ્રભ, સુવિ-
ધિનાથ, શીતલનાથ, શ્રીશ્રેયાંસ, વાસુપૂજ્ય, વિમલનાથ, અનંતનાથ, ધર્મનાથ,
શાંતિનાથ, કુંથુનાથ, અરનાથ, મહિનાથ, મુનિસુવ્રત સ્વામી, નમિનાથ, પાર્શ્વનાથ
અને મહાવીર સ્વામી) નાં સમોવસરણુ પણ થનાર છે. એક નેમનાથ વિના આ ચોવી-
સીના બીજા બધા તીર્થકરો અહિંયાં સમોસરશે. આ તીર્થ ઉપર અનંતા મુનિઓ
સિદ્ધિપદને પામ્યા છે, માટેજ આ તીર્થનું નામ સિદ્ધિક્ષેત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે.
સર્વ જગતના લોક જેને પૂજે છે, એવા તીર્થકરો પણ આ તીર્થની મોટી પ્રશંસા
કરે છે; તેમજ મહાવિદેહ ક્ષેત્રના માણસો પણ આ તીર્થની ચાહના નિરંતર
કરે છે. આ તીર્થ પ્રાચ્યે શાસ્વતજ છે. બાજ તીર્થ ઉપર જે તપ, જપ, દાનાદિક
તથા પૂજા, સ્નાનાદિક કરતાં ફળ પામે, તેથી આ તીર્થ ઉપર તેટલાજ દાનાદિકથી
જેમ સારી જમીનમાં વાવેલું અન્ન નબળી જમીનમાં વાવેલા કરતાં વધારે પામી
શકીએ તેમ અનંતગણું ફળ પામી શકીએ છીએ. યતઃ

પલ્યોપમસહસ્રં ચ ધ્યાનાલ્લક્ષમભિગ્રહાત્ ।

દુષ્કર્મ ક્ષીયતે માર્ગે સાગરોપમસમ્પ્રીતમ્ ॥ ૧ ॥

* તિલગિરીનાં એકસો આઠ નામ મધ્યે ત્રેવીશ નામ ટીકાકારે મૂકેલાં છે તેજ અનુક્રમે
મૂકી મહાકલ્પનામા થયે તહીં મળવાથી બીજાં નામો ખમાસમણમાં તમસ્કાર કરવામાં આવતાં
હતા તથા પૂજાદિકમાંથી શોધી મૂક્યાં છે. જેથી બીજાં પાઠાંતર હશે એમ સંભવે છે.

શત્રુંજયે જિને દ્રષ્ટે દુર્ગતિદ્વિતયંક્ષિપેત્ ।

સાગરાણાં સરસ્વં ચ પૂજારનાત્રવિધાનતઃ ॥ ૨ ॥

“પોતાના ઘરમાં બેઠાં પણ શત્રુંજયનું ધ્યાન કરે તો એક હવર પદ્યોપમનાં પાપ જતાં રહે છે. અને તીર્થયાત્રા ન થાય ત્યાંમુખી અગુરુ વસ્તુ બાવી નહીં એવો કાંઈપણ અભિગ્રહ ધારણ કરે તો તે એક લાખ પદ્યોપમનાં પાપ અપાવી શકે છે, દુષ્ટકર્મ નીકળિત હોય તે પણ હાય કરી શકે છે, તેમ યાત્રા કરવાને પોતાના ઘેરથી નિકળે તો એક આગરોપમનાં પાપ સમાવી શકે છે. તીર્થ ઉપર ચઢીને મૂળનાયકનાં દર્શન કરે તેના બે ભવનાં પાપ હાય થાય છે, અને તીર્થનાયકની પૂજા તથા સ્નાત્ર કરે તો એક હવર આગરોપમનાં પાપ હાય કરી શકાય છે. એ તીર્થની યાત્રા કરવાને એક એક પગલું શિદ્ધાગીરીના સામે જાય તે એક એક પગલે પગલે હવર ભવ કોટીનાં પાપથી મુક્ત થાય છે. બીજા સ્થાનપર પૂર્વકોડ વર્ષ ક્રીયા કરતાં જે શુભ ફળને પામી શકીએ તેટલુંજ ફળ આ તીર્થપર નિર્મળતાથી કરે તો અંતર્મુહુર્ત્તમાં પામી શકે. કહ્યું છે કે,

જંકોડિણ પુણ્ણં કામિઅઆદારમોડઆણંડં ।

તંલહડ તિથ્યપુણ્ણં ઈગોવાસેણ સત્તુંજે ॥ ૧ ॥

પોતાને ઘેર બેઠાં ઇચ્છિત આહાર ભોજન કરાવી કોડ વાર સાહામીવચ્છળ કરતાં જેટલું પુણ્ય થાય તેટલું પુણ્ય શત્રુંજય તીર્થ ઉપર એક ઉપવાસ કરવાથી થાય છે.

જંકિંચિ નામ તિથ્યં સમે પાયાલે માણુસે લોણ ।

તં સન્વમેવ દિદં પુંડરિણ વંદિણ સંતે ॥ ૨ ॥

જેટલાં નામાંકિત તીર્થ સ્વર્ગ, પાતાળ અને મનુષ્ય લોકમાં છે, તે બધાનાં દર્શન કરવા કરતાં એક શિદ્ધાગીરીની યાત્રા કરે તો સર્વ તીર્થની યાત્રાનું ફળ પામી શકે છે.

પડિલામંતે સંઘે દિદમદિદેઅ સાહૂ સત્તુંજે ।

કોડિગુણં ચ અદિદે, દિદં ણંત ગુણં હોડ ॥ ૩ ॥

શત્રુંજય તીર્થ ઉપર શ્રી સંઘને સાહામીવત્સલ કરી જમાડે તો મુનિના દર્શનનું ફળ થાય, મુનિને વોહોશવતાં તીર્થ યાત્રાનું ફળ થાય, તીર્થ નાયકનાં દર્શન કર્યા પહેલાં (તીર્થે જતાં) પણ શ્રી સંઘને જમાડવાથી કોડગણું ફળ થાય અને તીર્થની યાત્રા કરીને જમાડે તો અનંતગણું ફળ થાય.

નવકારસહિણ પુરિમદ્દેગાસણં ચ આયામં ।

પુંડરિયં સમરંતો ફલકંચીકુણડ અમત્તદં ॥ ૪ ॥

નવકારસી, પોરસી, પુરીમઠ, એકાસણ, આંબીલ, ઉપવાસ પ્રમુખ તપ કરતો થકો જે પોતાના ઘેર બેઠાં પણ ગિરિનું સંમરણ કરે તો,

હદ્દમદસમદુવાલસાણ માસદ્દમાસસ્વમણાં ।

તિગરણસુદ્ધીલહડ સત્તુંજે સંમરંતોઅ ॥ ૫ ॥

નવકારસીથી છઠ્ઠું, પોરસીથી અઠમનું, પુરીમઢથી ચાર ઉપવાસનું, એકાસણથી છ ઉપવાસનું, આંખીલથી પંદર ઉપવાસનું, અને ઉપવાસથી માસખમણ (મહીનાના ઉપવાસ)નું કુળ પામે. એટલે પૂર્વોક્ત તપ કરીને ઘેર બેઠાં પણ શ્રી શત્રુંજાયનમઃ એ પદ ગણે તો અહિં (આ ગાથામાં) બતાવ્યું તેટલું કુળ પામી શકાય છે.

નવિત્તંસુવર્ણભૂમિ ભૂસળદાણેગઅન્નતિથ્યેસુ ।

જંપાવૃણ્ણગફલં પૂઆનમણેગસત્તુંજે ॥ ૬ ॥

એક શત્રુંજય તીર્થ ઉપર ભૂજનાયકને સ્નાત્ર પૂજા નમસ્કાર કરતાં જેટલું પુન્ય ઉત્પન્ન થાય, તેટલું પુન્ય બીજા તીર્થ ઉપર સુવર્ણનું, ભૂમિનું તથા આભૂષણનું દાન કરવાથી પણ ન પામી શકે.

ધુવેપરખુવવાસે માસસ્ત્રવણં કપ્પૂરધુવંમિ ।

કત્તિયમાસસ્ત્રવણં સાહુ પડિલામીણ લહ્હ ॥ ૭ ॥

એ તીર્થ ઉપર ધુપપૂજા કરે તો પંદર ઉપવાસનું કુળ થાય, કપુરનો ધુપ કરતાં વળી માસખમણનું કુળ થાય, અને એક પણ સાધુને પડીલાભે (વોહોરાવે) તો કેટલાક માસખમણનું કુળ થાય છે.

પાણીનાં સ્થાન ઘણાં છે પણ સર્વથી અધિક તો જળનિધિજ છે, તેમ બીજાં સર્વ લઘુ તીર્થ છે, સર્વથી અધિક તીર્થ તો સિદ્ધિસ્થેત્રજ છે. જેણે એવા તીર્થની યાત્રા કરીને સ્વાર્થ સાધ્યો નહીં, તો પછી તે પ્રાણીના મનુષ્ય જન્મથી શો સાર છે? જીવવાથી શું? ધનથી શું? અને મોટા કુટુંબથી પણ શું? કંઈ સાર નહીં. જે મનુષ્યે એ તીર્થની યાત્રા ન કરી તે જન્મ્યો પણ ગર્ભાવાસમાંજ સમજવો, જીવ્યો પણ ન જીવ્યો જાણવો અને ઘણો જાણ હોય તોપણ અજાણજ જાણવો. દાન, શીલ, તપ, કથાનુધાન એ સર્વ કષ્ટસાધ્ય છે માટે બને તેમ કરવાજ યોગ્ય છે, તથાપિ સુખે કરી સાધી શકીયે એવી આ તીર્થની યાત્રા તો આદરપૂર્વક અવશ્ય કરવી. સંસારી પ્રાણીઓ પ્રશંસા કરવા યોગ્ય પિણુ તેજ છે, અને માનવા યોગ્ય પણ તેજ છે, કે જેણે પોતાને પગેથી આલીને સદ્વિસ્થેત્રનો છકુરી પાગતાં સાત યાત્રા કરી હોય. પુર્વાચાર્યોયે પણ કહેલુંજ છે કે,

છઠ્ઠેગં મત્તેણં અપ્પાણણં તુ સત્તજત્તાઓ ।

જોકુળ્ણસત્તુંજે સો તદ્દયમવે લહ્હ સિદ્ધિ ॥ ૧ ॥

જે શત્રુંજય તીર્થની ચોવીહારા સાત છકુ કરી સાત વાર યાત્રા કરે છે, તે પ્રાણી ત્રીજે ભવેજ નિશ્ચયથી સિદ્ધિપદને પામે છે.

ભદ્રકલ્પાદિક ગુણયુક્ત તે ગુરૂની વાણીએ, જેમ કાળી માટી વર્ષા પડવાથી પલળી જાય, તેમ, તે જિતારી રાજના હૃદયને કોમળ કરી નાંખ્યું. જગત્મિત્ર સરખા એ ગુરૂની વાણી એવી છે કે, જેણે તે રાજને ક્ષીણકર્મવત કરીને તેજ વખતે સમ્યક્ત સહિત કર્યો. તે સમયે તેના એવા તો શુભ પરિણામ થયા કે, તત્કાળજ તે તીર્થની યાત્રા કરવાની અભિરૂચિ (ઈચ્છા) ઉત્પન્ન થતાં તેણે પોતાના પ્રધાનાદિકને બોલા-

વીને એવી આજ્ઞા કરી કે, હાલ તરતજ આત્રા જવાની સામેથી તૈયાર કરો. તે
 વખતે વળી તેણે એવો ઠંકાર (અતિ ઉત્કૃષ્ટ-આકર-મહા મુશ્કેલીથી પણ બીજા તે
 પાળવાને સમર્થ થાય નહીં તેવો) અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે, “જ્યાંથી એ તીર્થનાં
 પગે ચાલતો જઈ દર્શન ન કરી શકું, જ્યાંથી મારે અત્ર પાણીનો સર્વથા
 (બીલકુલ) ત્યાગ છે.” રાજાની આવી આજ્ઞા સાંભળીને હારી તથા સારથીએ
 પણ એવીજ કાંઈક પ્રતિજ્ઞા તત્કાળ અર્પણ કરી. તેમ રાજા કરે તેમ પ્રજા
 પણ કરે એવાજ ન્યાય છે. મારે પ્રજા વર્ગમાંના કેટલાકે પણ તેવીજ પ્રકા-
 રંતરની પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરી. એવો શો બનવા કામ છે, લાંબો કાંઈપણ વિચાર કર્યા
 વિના આવો અત્યંત આકરો અભિગ્રહ તેણે અર્પણ કર્યો ! અરો ! અરો !! મહા ખેદ
 સરખી આ વાર્તા બની કે, એ સિદ્ધાચળ તીર્થ ક્યાં રહ્યું ? અને ‘કેટલું’ બધું દૂર
 છતાં આવો અભિગ્રહ રાજાએ કેમ અર્પણ કર્યો ? એમ પ્રધાનાદિકે શોચ કરવા લાગ્યા.
 મંત્રિ પ્રચુળ આમ ખેદ કરવા લાગ્યા ત્યારે શુરૂ પણ બોલવા લાગ્યા કે, જે જે
 અભિગ્રહ અર્પણ કરવા તે તે પૂર્વાપર વિચાર કરીનેજ કરવા જોઈએ છે. વિચાર્યા
 વિનાનું કાર્ય કરતાં પાછળથી ધણેજ પશ્ચાત્તાપ થાય છે, અને તેથી તે કાર્યમાં
 લાભની પ્રાપ્તિ તો ક્યાંથીજ થાય ? પણ તેનાથી ઉલટું તુકથાન બોગવવું પરંતુ એમ
 છે. તે સાંભળી અતિશય ઉત્સાહી રાજા બોલવા લાગ્યો કે, હે મહારાજ, અભિગ્રહ
 ધારણ કર્યા પહેલાંજ વિચાર કરવાનો હતો, પણ હવે તો જે વિચાર
 કરવો તે બધો ફેકટજ છે. પાણી પીધા પછી નાતિ જતિ પૂછવી
 અથવા મસ્તક સુંઠન કરાવ્યા પછી તિથિ, વાર, નક્ષત્ર પૂછવાં, એ સર્વ ફેકટજ છે.
 હવે તો જે થયું તે થયું, હું તો પશ્ચાત્તાપ વિનાજ એ અભિગ્રહને શુરૂના ચરણ
 પ્રસ્થાપથી નિર્વાહ કરીશ. જોકે સૂર્યનો સારથી પાંગળો છે, તોપણ આકાશના
 અંતરે તે શું પામી શકતો નથી ? એમ કહીને શ્રી સંઘની સાથે ચતુરંગીણી સેના
 ક્ષેત્રને તે યાત્રામા માર્ગે ચાલવા લાગ્યો. કર્મરૂપ શત્રુનેજ જાણે હુટવાને જતો હોયની
 શું ! એમ ઉતાવળે ચાલતે થકે કેટલેક દિવસે કાશ્મીર દેશની એક અટવીમાં જઈ
 મહોંચ્યા. કુધા (ભૂખ), તૃપા (તરસ), પગથી ચાલવું, તેમ માર્ગમાં ચાલવાથી
 થતા પરિશ્રમને લીધે રાજા રાણી અત્યંત આકુળ વ્યાકુળ થવાં લાગ્યાં. ત્યારે સિંહ
 નામે વિચક્ષણ મંત્રીશ્વર (દિવાન) ચિંતાતુર થયો થકો શુરૂ પાસે આ-
 વીને કહેવા લાગ્યો કે, મહારાજ, રાજાને હરકોઈ પ્રકારે પણ સમજવો. ધર્મના
 કાર્યમાં જે સમજણ નહીંજ રાંખે તો પછી જેન શાસનની ઉલટી હેલના (નિંદા)
 થશે. એમ બોલતો તે દિવાન ત્યાંથી રાજા પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે, હે રા-
 જા, લાણાલાભનો તો વિચાર કરો, સહસ્રાહાર (ઉતાવળ)થી જે કાંઈ કામ અવિ-
 ચારથી કરવામાં આવે તે પ્રાયે અપ્રમાણજ હોય છે. ઉત્સર્ગમાં પણ અપવાદ
 માર્ગે એવન કરવો પડે છે, તટલાજ મારે “સહસ્સામારેણ” એવો આગાર (પાક)
 અપવાદકારો અર્થાત્તેલો છે. આવાં દિવાનનાં વચન સાંભળીને શરીરથી અતિશય
 આકુળ થયો છતાંપણ મનથી તો સર્વથા અકળાણજ નથી એવો તે રાજા શુરૂ
 પ્રાયે બોલવા લાગ્યો કે, હે પ્રજા, અસમર્થ પરિણામવંત હોય તેનેજ એવો ઉપદેશ

આપવો, પણ હું તો માઝં બોલેલું વચન પાળવાને ખરેખર શૂરવીર છું, જોકે કદાચિત્ હું પ્રાણથી રહિત થઈ જઈં તોપણ ભલે (બહેતર), પણ મારી પ્રતિજ્ઞા તો નિશ્ચયથી અભંગજ રહેશે. અહિંયાં પોતાના પતિનો ઉત્સાહ વધારવાને તે વીર-પત્નિ (રાણીઓ) પણ તેમજ ઉત્સાહવર્ધક વચનો બોલવા લાગી. દેવપતીનાં આવાં વચન સાંભળીને, “અહો મહા આશ્ચર્ય કે આવું ધર્મમાં એકાગ્ર ચિત્ત છે, અહો આશ્ચર્ય-કે આવા સાત્વિક છે,” એવી પ્રશંસા સર્વ જન કરવા-લાગ્યા. હર્વે શું થશે અથવા શું કરવું? એવી ઊંડી આલોચનામાં આકુળ થવાથી જેનું હૃદયકમળે તમ્ભ-થયું છે એવા સિંહ નામા દિવાનને ચિંતાનિમગ્ન સુતે થકે, વિમલાચળ તીર્થનો અંધિષ્ઠાયક ગોમુખ નામે યક્ષ-સ્વપ્નમાં પ્રગટ થઈ કહેવા લાગ્યો કે, “હે મંત્રીશ, તું શા માટે ચિંતા કરે છે? જિતારી રાજના ધૈર્યથી વશ થએલો હું પ્રસન્ન થઈને વિમલાચળ તીર્થને અહિંયાં સમીપપણે લાવીશ, માટે તું તારી ચિંતા દૂર કર. આવતી કાલે પ્રભાત સમયે વિમલાચળ તીર્થના સન્મુખ ચાલતાં સર્વ શ્રી સંઘને વિમલાચળ તીર્થની યાત્રા કરાવીશ; જેથી સર્વના અભિગ્રહ પૂર્ણ થઈ શકશે.” આવાં હર્ષદાયક તેનાં વચન સાંભળીને દિવાન તેને પ્રણામપૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે, “હે શાસનસંરક્ષક, આ વખતે આવીને તમોએ જેમ મને સ્વપ્નમાં આનંદકારક વચનો કહ્યાં, તેમ આ સંઘમાં શુરુ પ્રમુખ બીજા પણ કેટલાક લોકોને સ્વપ્ન આપીને આવાં હર્ષદાયક વચનો સંભળાવો, કે જેથી સંપૂર્ણ લોકને પણ નિશ્ચય થાય.” એવા વચનથી ગોમુખયક્ષે પણ તેમજ શ્રી સંઘમાં ઘણા જણને સ્વપ્નાંતર્ગત તેજ અધિકાર સર્વ જણાવ્યો. ત્યારપછી બીજા દિવસના પ્રભાત સમયેજ તેણે તે મહાભયંકર અટવીમાંજ એક મોટા પર્વત ઉપર કૃત્રિમ વિમલાચળ તીર્થની રચના રચી, કેમકે, દેવતાને દેવિક શક્તિથી શું અસંભવિત છે! દેવતાની વૈકીયથી રચિત વસ્તુ માત્ર પંદરજ દિવસ રહી શકે છે, પણ ઔદારિક પરિણામથી પરિણામવેલી હોય તો ગીરનાર તીર્થપર શ્રી નેમનાથ સ્વામીની મૂર્તિની પેઠે અસંખ્યાતા કાળપર્યંત પંચ રહી શકે છે. અહિંયાં પ્રભાત સમયે રાજ, આચાર્ય, દિવાનો તેમજ બીજા ઘણાક લોકો પરસ્પર પોતાના સ્વપ્ન સંબંધી વાતો કરવા લાગ્યા. ત્યારપછી સર્વ જન પ્રમુદિત થયાથકા અધિવાદ પૂર્વક તીર્થ ભણી ચાલવા લાગ્યા કે, થોડા વખતમાં રસ્તામાંજ વિમલાચળ તીર્થને દેખતાં માત્ર અત્યંત હર્ષિત થયા. પછી તે તીર્થપર ચઢીને દર્શન પૂરતે ફરી પોતાના અભિગ્રહ પૂર્ણ કરવા લાગ્યા. તેમજ હર્ષથી શરીરને રોમાંચિત કરતાં પોતાના આત્માને પુણ્યરૂપ અમૃતથી પૂર્ણ પુષ્ટ કરવા લાગ્યા. ત્યાં વળી સ્નાનપૂજા, દેવજપૂજા પ્રમુખ કરાહીઓ કરતા થકા મળા પ્રમુખ પહેરીને સર્વ જન પ્રમુદિત થયા થકા ત્યાંથી મૂળ (ખરા) શત્રુજય ભણી યાત્રા માટે ચાલવા લાગ્યા. પણ રાજના ભગવંતના શુણ્ડપ ચર્ણથી જાણે શર્મણુજ કરાચું હોયની શું! એમ ફરી ફરીને પાછાં ત્યાંજ આવીને મૂળનાથકને નમન વંદન કરે છે; તેમ કરતાં પોતાના આત્માને રાત્રે નરકમાં પડતાં રોકવાનેજ જેમ પ્રવર્ત્યો હોય તેમ જ રાજ સાત વાર તીર્થપરથી ઉતરીને સાતનીવાર ફરીને ચઢ્યો. ત્યારે સિંહ નામા અત્રિ પૃથ્વી લાગ્યો કે, તે કાળેજ આમ કેમ વારંવાર ઉતરીને પાછા ચઢે છે? રાજએ જવાબ આપ્યો કે,

વીને એવી આજ્ઞા કરી કે, હાલ તરતજ યાત્રા જવાની સામગ્રી તૈયાર કરે. તે વખતે વળી તેણે એવો કઠોર (અતિ ઉત્કૃષ્ટ-આકરો-મહા મુશ્કેલીથી પણ બીજાં તે પાળવાને સમર્થ થાય નહીં તેવો) અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે, “ન્યાંસુધી એ તીર્થનાં પગે ચાલતો જઈ દર્શન ન કરી શકું, ત્યાંસુધી મારે અન્ન પાણીનો સર્વથા (બીલકુલ) ત્યાગ છે.” રાજાની આવી આંકડી પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને હુંસી તથા સારસીએ પણ એવીજ કાંઈક પ્રતિજ્ઞા તત્કાળ ગ્રહણ કરી. જેમ રાજા કરે તેમ પ્રજા પણ કરે એવોજ ન્યાય છે માટે પ્રજા વર્ગમાંના કેટલાકે પણ તેવીજ પ્રકારંતરની પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરી. એવો શો બનવા કાળ કે, લાંબો કાંઈપણ વિચાર કર્યા વિના આવો અત્યંત આકરો અભિગ્રહ તેણે ગ્રહણ કર્યો ! અહો ! અહો !! મહા ખેદ. સરખી આ વાર્તા બની કે, એ સિદ્ધાચળ તીર્થ ક્યાં રહેલું ? અને કેટલું બધું દૂર છતાં આવો અભિગ્રહ રાજાએ કેમ ગ્રહણ કર્યો ? એમ પ્રધાનાદિકે શોચ કરવા લાગ્યા. મંત્રિ પ્રમુખ આમ ખેદ કરવા લાગ્યા ત્યારે ગુરૂ પણ બોલવા લાગ્યા કે, જે જે અભિગ્રહ ગ્રહણ કરવા તે તે પૂર્વાપર વિચાર કરીનેજ કરવા યોગ્ય છે. વિચાર્યા વિનાનું કાર્ય કરતાં પાછળથી ઘણોજ પશ્ચાતાપ થાય છે, અને તેથી તે કાર્યમાં લાભની પ્રાપ્તિ તો ક્યાંથીજ થાય ? પણ તેનાથી ઉલટું નુકશાન ભોગવવું પડે એમ છે. તે સાંભળી અતિશય ઉત્સાહી રાજા બોલવા લાગ્યો કે, હે મહારાજ, અભિગ્રહ ધારણ કર્યા પહેલાંજ વિચાર કરવાનો હતો, પણ હવે તો જે વિચાર કરવો તે બધો ફેકટજ છે. પાણી પીધા પછી નાતિ બતિ પૂછવી અથવા મસ્તક મુંડન કરાવ્યા પછી તિથિ, વાર, નક્ષત્ર પૂછવાં, એ સર્વ ફેકટજ છે. હવે તો જે થયું તે થયું, હું તો પશ્ચાતાપ વિનાજ એ અભિગ્રહને ગુરૂના ચરણ પ્રસાદથી મિર્વીહ કરીશ. જોકે સૂર્યનો સારથી પાંગળો છે, તોપણ આકાશના અંતરે તે શું પામી શકતો નથી ? એમ કહીને શ્રી સંઘની સાથે ચતુરંગીણી સેના ક્ષેત્રને તે યાત્રામા માર્ગે ચાલવા લાગ્યો. કર્મરૂપ શત્રુનેજ બંધે લુટવાને જતો હોયની શું ! એમ ઉતાવળે ચાલતે થકે કેટલેક દિવસે કાશ્મીર દેશની એક અટવીમાં જઈ પ્રહોંચ્યા. ક્ષુધા (ભૂખ), તૃષ્ણા (તરસ), પગથી ચાલવું, તેમ માર્ગમાં ચાલવાથી થતા પરિશ્રમને લીધે રાજા રાણી અત્યંત આકૃષ્ણ વ્યાકૃષ્ણ થવાં લાગ્યાં. ત્યારે સિંહ નામે વિચક્ષણ મંત્રીશ્વર (દિવાન) ચિંતાતુર થયો થકો ગુરૂ પાસે આવવીને કહેવા લાગ્યો કે, મહારાજ, રાજાને હરકોઈ પ્રકારે પણ સમજાવો. ધર્મના કાર્યમાં જો સમજણ નહીંજ રાખે તો પછી જૈન શાસનની ઉલટી હેલના (નિંદા) થશે. એમ બોલતો તે દિવાન ત્યાંથી રાજા પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે, હે રાજા, લાભાલાભનો તો વિચાર કરો, સહસ્રાલકાર (ઉતાવળ)થી જે કાંઈ કામ અવિચારથી કરવામાં આવે તે પ્રાચે અપ્રમાણજ હોય છે. ઉત્સર્ગમાં પણ અપવાદ ભાગ એવન કરવો પડે છે, તટલાજ માટે “સહસ્સાગારેણ” એવો આગાર (પાકો) જોઈતોયો એ જોઈતોયો છે. આવા દિવાનનાં વચન સાંભળીને શરીરથી અતિશય આકૃષ્ણ થયો રાજા પણ મનથી તો સર્વથા અકળાણોજ નથી એવો તે રાજા ગુરૂ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યા કે, હે પ્રભુ, અસમર્થ પરિણામવંત હોય તેનેજ એવો ઉપદેશ

આપવો, પણ હું તો માફ બોલેલું વચન પાળવાને ખરેખર શૂરવીર છું, જોકે કદાચિત્ હું પ્રાણથી રહિત થઈ જઈ તોપણ લલે (બહેતર), પણ મારી પ્રતિજ્ઞા તો નિશ્ચયથી અલંગન રહેશે. અહિંયાં પોતાના પતિનો ઉત્સાહ વધારવાને તે વીર-પત્નિ (રાણીઓ) પણ તેમજ ઉત્સાહવર્ધક વચનો બોલવા લાગી. દ્વંપતીનાં આવાં વચન સાંભળીને, “અહો મહા આશ્ચર્ય કે આવું ધર્મમાં એકાગ્ર ચિત્ત છે, અહો આશ્ચર્ય-કે આવા સાત્વિક છે,” એવી પ્રશંસા સર્વ જન કરવા લાગ્યા. હવે શું થશે અથવા શું કરવું ? એવી ઊંડી આલોચનામાં આકુળ થવાથી જેનું હૃદયકમળ તમ-થયું છે એવા સિંહુ નામા દિવાનને ચિંતાનિમગ્ન સુતે થકે, વિમલાચળ તીર્થનો અધિષ્ઠાયક ગોમુખ નામે યક્ષ-સ્વપ્નમાં પ્રગટ થઈ કહેવા લાગ્યો કે, “હે મંત્રીશ, તું શા માટે ચિંતા કરે છે ? જિતારી રાજના ધૈર્યથી વશ થએલો હું પ્રસન્ન થઈને વિમલાચળ તીર્થને અહિંયાંજ સમીપપણે લાવીશ, માટે તું તારી ચિંતા દૂર કર. આવતી કાલે પ્રભાત સમયે વિમલાચળ તીર્થના સન્મુખ ચાલતાં સર્વ શ્રી સંઘને વિમલાચળ તીર્થની યાત્રા કરાવીશ; જેથી સર્વના અભિગ્રહ પૂર્ણ થઈ શકશે.” આવાં હુર્બહાયક તેનાં વચન સાંભળીને દિવાન તેને પ્રણામપૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે, “હે શાસનસંરક્ષક, આ વખતે આવીને તમોએ જેમ મને સ્વપ્નમાં આનંદકારક વચનો કહ્યાં, તેમ આ સંઘમાં શુર પ્રમુખ બીજા પણ કેટલાક લોકોને સ્વપ્ન આપીને આવાં હુર્બહાયક વચનો સંભળાવો, કે જેથી સંપૂર્ણ લોકને પણ નિશ્ચય થાય.” એવાં વચનથી ગોમુખેયણે પણ તેમજ શ્રી સંઘમાં ઘણા જણને સ્વપ્નમાંતર્ગત તેજ અધિકાર સર્વ જણાવ્યો. ત્યારપછી બીજા દિવસના પ્રભાત સમયેજ તેણે તે મહાભયંકર અટવીમાંજ એક મોટા પર્વત ઉપર કૃત્રિમ વિમલાચળ તીર્થની રચના રચી, કેમકે, દેવતાને દેવિક શક્તિથી શું અસંભવિત છે ! દેવતાની વૈક્રીયથી રચિત વસ્તુ માત્ર પંદરજ દિવસ રહી શકે છે, પણ ઔદારિક પરિણામથી પરિણામવેદી હોય તો ગીરનાર તીર્થપર શ્રી નેમનાથ સ્વામીની મૂર્તિની પેઠે અસંખ્યાતા કાળપર્યંત પણ રહી શકે છે. અહિંયાં પ્રભાત સમયે રાજા, આચાર્ય, દિવાનો તેમજ બીજા પણ ઘણાક લોકો પરસ્પર પોતાના સ્વપ્ન સંબંધી વાતો કરવા લાગ્યા. ત્યારપછી સર્વ જન પ્રસુદિત થયા થકા અવિવાદ પૂર્વક તીર્થ ભણી ચાલવા લાગ્યા કે, થોડા વખતમાં રસ્તામાંજ વિમલાચળ તીર્થને દેખતાં માત્ર અત્યંત હુષિત થયા. પછી તે તીર્થપર ચંદીને દર્શન પૂજા કરી પોતાના અભિગ્રહ પૂર્ણ કરવા લાગ્યા, તેમજ હુર્બથી શરીરને રોમાંચિત કરતાં પોતાના આત્માને પુણ્યરૂપ અમૃતથી પૂર્ણ પુષ્ટ કરવા લાગ્યા. ત્યાં વળી સ્નાત્રપૂજા, દ્વંજપૂજા પ્રમુખ કરણીઓ કરતા થકા માળા પ્રમુખ પહેરીને સર્વ જન પ્રસુદિત થયા થકા ત્યાંથી મૂળ (ખરા) શત્રુજય ભણી યાત્રા માટે ચાલવા લાગ્યા. પણ રાજા તો ભગવંતના ગુણરૂપ ચર્મથી બહો કાર્મણ કરાવું હોયની શું ! એમ કરી કરીને પાછાં ત્યાંજ આવીને મૂળનાથકને નમન વંદન કરે છે; તેમ કરતાં પોતાના આત્માને માત્ર નરકમાં પડતાં રાક્ષસનેજ જેમ પ્રવર્તે હોય તેમ તે રાજા સાત વાર તીર્થપરથી ઉતરીને સાતગીવાર કરીને ચઢયો. ત્યારે સિંહુ નામા ભગિ પૂજવા લાગ્યો કે, હવે રાજેન્દ્ર આમ કેમ પારંપર ઉતરીને પાછા ચડે છે ? રાજાને જવાબ આપ્યો કે,

વીને એવી આજ્ઞા કરી કે, હાલ તરતજ યાત્રા જવાની સામગ્રી તૈયાર કરે. તે વખતે વળી તેણે એવો કઠોર (અતિ ઉત્કૃષ્ટ-આકરો-મહા મુશ્કેલીથી પણ બીજો તે પાળવાને સમર્થ થાય નહીં તેવો) અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે, “જ્યાંસુધી એ તીર્થનાં પગે ચાલતો જઈ દર્શન ન કરી શકું, ત્યાંસુધી મારે અન્ન પાણીનો સર્વથા (બીલકુલ) ત્યાગ છે.” રાજની આવી આંકરી પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને હંસી તથા સારસીએ પણ એવીજ કાંઈક પ્રતિજ્ઞા તત્કાળ ગ્રહણ કરી. જેમ રાજ કરે તેમ પ્રજા પણ કરે એવોજ ન્યાય છે માટે પ્રજા વર્ગમાંના કેટલાકે પણ તેવીજ પ્રકાર-સંતરની પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરી. એવો શો બનવા કાળ કે, લાંબો કાંઈપણ વિચાર કર્યા વિના આવો અત્યંત આકરો અભિગ્રહ તેણે ગ્રહણ કર્યો ! અહો ! અહો !! મહા ખેદ સરખી આ વાર્તા બની કે, એ સિદ્ધાચળ તીર્થ ક્યાં રહેલું ? અને કેટલું બધું દૂર છતાં આવો અભિગ્રહ રાજાએ કેમ ગ્રહણ કર્યો ? એમ પ્રધાનાદિકે શોચ કરવા લાગ્યા. મંત્રિ પ્રમુખ આસ ખેદ કરવા લાગ્યા ત્યારે ગુરૂ પણ બોલવા લાગ્યા કે, જે જે અભિગ્રહ ગ્રહણ કરવા તે તે પૂર્વાપર વિચાર કરીનેજ કરવા યોગ્ય છે. વિચાર્યા વિનાનું કાર્ય કરતાં પાછળથી ધણેજ પશ્ચાત્તાપ થાય છે, અને તેથી તે કાર્યમાં લાલની પ્રાપ્તિ તો ક્યાંથીજ થાય ? પણ તેનાથી ઉલટું નુકશાન ભોગવવું પડે એમ છે. તે સાંભળી અતિશય ઉત્સાહી રાજા બોલવા લાગ્યો કે, હે મહારાજ, અભિગ્રહ ધારણ કર્યા પહેલાંજ વિચાર કરવાનો હતો, પણ હવે તો જે વિચાર કરવો તે બધો ફેકટજ છે. પાણી પીધા પછી નાતિ બતિ પૂછવી અથવા મસ્તક મુંડન કરાવ્યા પછી તિથિ, વાર, નક્ષત્ર પૂછવાં, એ સર્વ ફેકટજ છે. હવે તો જે થયું તે થયું, હું તો પશ્ચાત્તાપ વિનાજ એ અભિગ્રહને ગુરૂના ચરણે મુજાવથી મિર્વાહ કરીશ. જોકે સૂર્યનો સારથી પાંગળો છે, તોપણ આકાશનાં અંતરને તે શું પામી શકતો નથી ? એમ કહીને શ્રી સંઘની સાથે ચતુરંગીણી સેના ક્ષેપને તે યાત્રામાં માર્ગે ચાલવા લાગ્યો. કર્મરૂપ શત્રુનેજ બંણે લુટવાને જતો હોયની શું ! એમ ઉતાવળે ચાલતે થકે કેટલેક દિવસે કાશ્મીર દેશની એક અટવીમાં જઈ પ્રહોંગ્યા. ક્ષુધા (ભૂખ), તૃષ્ણા (તરસ), પગથી ચાલવું, તેમ માર્ગમાં ચાલવાથી થતા પરિશ્રમને લીધે રાજા રાણી અત્યંત આકુળ વ્યાકુળ થવાં લાગ્યાં. ત્યારે સિંહ નામે વિચક્ષણ મંત્રીશ્વર (દિવાન) ચિંતાતુર થયો થકો ગુરૂ પાસે આવવીને કહેવા લાગ્યો કે, મહારાજ, રાજાને હરકોઈ પ્રકારે પણ સમજવો. ધર્મના કાર્યમાં જો સમજણ નહીંજ રાખે તો પછી જેન શાસનની ઉલટી હેલના (નિંદા) થશે. એમ બોલતો તે દિવાન ત્યાંથી રાજા પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે, હે રાજા, લાલાલાલનો તો વિચાર કરો, સહસ્રાત્કાર (ઉતાવળ)થી જે કાંઈ કામ અવિચારથી કરવામાં આવે તે પ્રાયે અપ્રમાણજ હોય છે. ઉત્સર્ગમાં પણ અપવાદ મોજ એવન કરવો પડે છે, તટલાજ માટે “સહસ્સાગારેણ” એવો આગાર (પાઠ) જ્યોત્સ્નાકરેએ કર્યોયેલો છે. આવાં દિવાનનાં વચન સાંભળીને શરીરથી અતિશય આકુળ થયો છતાંપણ મનથી તો સર્વથા અકળાણેજ નથી એવો તે રાજા ગુરૂ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો કે, હે પ્રભુ, અન્નરર્થ પરિણામવંત હોય તેનેજ એવો ઉપદેશ

રાખવાનું છે કે, “તીર્થની લક્ષિત સેવાથી તો દુર્ગતિ નહીં પણ શુભ ગતિજ ધાય એવો આ તીર્થનો મહિમા હોવા છતાં પણ આ જિતારી રાજની તિર્થેય ગતિ થવા-રૂપ દુર્ગતિ થઈ તેમાં કાંઈ તીર્થના મહિમાની હાની થતી નથી, કેમકે એતો પ્રમા-દાયરણનું લક્ષણજ છે કે, તુરત દુર્ગતિ પતન થાય. જેમકે કોઈપણ રાગીને વેદે ઔષધાદિકથી નિરોગી કર્યો છતાં પણ કુપચ્ચાદિકનું સેવન કરે તો ફરીને રાગીજ થાય તેમાં વેદનો કાંઈપણ દોષ નથી; દોષ તો કુપચ્ચનોજ છે, તેમ આ રાજની પણ પ્રમાદના રૂપથી દુર્ગતિ થઈ. જોકે પૂર્વલવકૃત કર્મયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા દુર્ધ્યા-નથી કદાચિત્ તે શુકરૂપ તિર્થેય થયો, તોપણ સર્વજ્ઞ વાક્ય એવું છે કે, એકવાર પણ સમ્યક્ત લાલ થયો છે તે સર્વોત્કૃષ્ટ સફળ છે, માટે તેનું રૂળ એને મળ્યા વિના રહેનાર નથી.”

ત્યારપછી આ જિતારી રાજની પાછળ સર્વ સંસ્કાર કરાવ્યા પછી તેની બન્ને રાણીઓ (હંસી અને સારસી) દીક્ષા અંગીકાર કરીને તપશ્ચર્યા કરણી કરવાથી સૌધર્મ નામના પ્રથમ દેવલોકમાં દેવીઓપણે ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાં દેવલોકમાં બંને દે-વીઓને અવધિજ્ઞાનથી તપાસ કરતાં જણાયું કે, અમારો પૂર્વલવપતિ તિર્થેયપણે ઉત્પન્ન થયો છે; જેથી તેણીઓએ તે શુક (પોપટ) પાસે આવીને તેને ઉપદેશ દેઈ પ્રતિબોધ પમાડ્યો. છેવટે તેજ નવિન વિમળાચળ તીર્થના તેજ દેરાસરમાં તેને તેમજઃ અણસણ કરાવ્યું; કે જેથીકરીને તેજ દેવીઓના પતિપણે તે (પોપટ-જિતારી રાજનો જીવ) તેજ દેવલોકમાં દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયો. તેણે પોતાની બંને દેવીઓ દેવલોકથી ગળ્યા પહેલાંજ કોઈક કેવળીને પૂછ્યું કે, સ્વામી, હું સુલલભોધી છું કે દુર્લભભોધી છું? કેવળીએ કહ્યું કે, સુલલભોધી છું. તેણે પૂછ્યું કે, મહારાજ! હું કેવી રીતે સુલલભોધી થઈ શકીશ? કેવળી જોલ્યા કે, આ તારી દેવીઓ મધ્યેની પહેલી દેવી જે હંસીનો જીવ છે તે ગળીને ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરને વિષે ઋતધ્વજ રાજનો મૃગધ્વજ નામે પુત્ર થશે, અને બીજી સારસીનો જીવ ગળીને કાશ્મીર દેશમાં આવેલા નવિન વિમળાચળ તીર્થની સમીપેજ થયેલા તાપસોના આશ્રમમાં પૂર્વલવમાં કરેલાં કપટના સ્વભાવથી ગાંગીલ નામે ઋષિ (મુનિ) ની કમલમાલા નામની કન્યા (પુત્રી) થશે, એ બંનેના પરણ્યા પછી તું ગળીને તેમનો જાતિસ્મરણનો પામનારો પુત્ર થઈશ. ત્યારપછી અનુક્રમે ગળીને હંસીનો જીવ તું મૃગધ્વજ રાજ અને સારસીનો જીવ કમલમાલા કન્યા (આ તારી રાણી) ઉત્પન્ન થયા પછી તે દેવતાએ પોતે શુકરૂં રૂપ ધનાવીને મીષ્ટ વાણીથી તને તાપસોના આશ્રમમાં લેઈ જઈ તેણીનો મીલાપ કરાવી દીધો. ત્યાંથી વળી તને પાછો લાવી તારા સૈન્ય સાથે મેળવીને તે સ્વર્ગમાં જતો રહ્યો. ત્યારપછી દેવલોકમાંથી ગળીને તેજ દેવતા આ તમારો “શુકરાજ” કુમાર ઉત્પન્ન થયો. તે પુત્રને લેઈને તું આ આંખા નીચે બેસી કમલમલાની સાથે શુકવાણી સંબંધી વાત કરવા લાગ્યો, તે સાંમળતાં માત્રજ તેને (શુકરાજને) જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી તે વિચારવા લાગ્યો કે, હાલ આ મારા જાતિસ્મરણ માતાપિતાપણે છે, પરંતુ પૂર્વલવમાં તો એ બંને મારી

* પૂર્વ લવમાં જિતારી રાજને ક્યું હતું તેમજ.

જેમ માતાને બાળક મૂકી શકતા નથી તેમ આ તી ને પણ હું મૂકવા સમર્થ નથી; માટે અહિંયાંજ નવું નગર વસાવીને આપણે તો રહીશું; કેમકે નિધાન સરખું આ સ્થાન પામીને કોણ પાછું મૂકે !!

પોતાના સ્વામીની આજ્ઞા, વિચક્ષણ વિવેકી કોણ લોપી શકે ! માટેજ તે દિવાને રાજાની આજ્ઞાથી તેજ પર્વતની સમીપે વાસ્તુક શાસ્ત્રની વિધિપૂર્વક નગર વસાવ્યું. “ આ નગરમાં જે નિવાસ કરશે તેના પાસેથી કાંઈ પણ કર લેવામાં આવશે નહીં.” એવી વાણી સાંભળીને કેટલાક લોભથી, કેટલાક તીર્થ ભક્તિ ભાવથી, તેમ કેટલાક સહજ સ્વભાવથી પણ તે સંઘ મધ્યેના તેમજ બીજા લોક પણ આવીને ત્યાં વસવા લાગ્યા. પાસેજ નવિન વિમલાચળ તીર્થ હોવાથી અને વિમળ (નિર્મળ) પરિણામીનોજ ઘણોજ ભાગ આવીને નિવાસ કરવાથીજ તે નગરનું નામ પણ “વિમલાપુર” સાર્યક થયું. નવી દ્વોરામતી નામે નગરી વસાવીને જેમ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ વશ્યા તેમ મોટી રાજ્યઋદ્ધિથી અને વળી શ્રી જિનેશ્વરના ધર્મ ધ્યાનથી આ રાજા પણ સુખરૂપ ત્યાં નિવાસ કરી રહ્યો. (ત્યાં આગળ) મીષ્ટ સ્વરનો બોલનારો એક શુક (પોપટ) રાજહંસની પરે તે જિતારી રાજાને પરમાનંદકારી કીડાના સ્થાનરૂપ થયો. જ્યારે જ્યારે તે રાજા દેરાસરમાં આવીને અર્હત દર્શન તથા ધ્યાનમાં નિમગ્ન થાય ત્યારે ત્યારે તે શુકનાં મીષ્ટ વચન સાંભળવામાં તેનું મન લાગતું; તેથી જેમ ચિત્રામણપર ધુમ્ર લાગવાથી કાળાશ લાગી જાય તેમ, તેના શુભ ધ્યાનમાં તે પોપટનાં મીષ્ટ વચનપર રાગ (પ્રીતિ) થવાથી મલીનતા લાગી જતી. એમ કેટલાક કાળ વર્તતાં થકાં તેણે અંત સમયે દેરાસર પાસે આણસણ કર્યું; કેમકે, એવા વિવેકી પુરૂષો છેલ્લી અવસ્થામાં સમાધિ મરણનીજ આહુના રાખે છે. સમયની બાણ અને ધેધેવંતી તે હંસી સારસી બન્ને રાણીઓ તે વખતે રાજાને નિર્યામના (શુભ ધ્યાન) કરાવતી નવકાર શ્રવણ કરાવવાદિક કૃત્યો કરે છે. તે સમયપર પેલો પોપટ તેજ દેરાસરના શિખરપર ચઢીને મીષ્ટ વચનનો ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યો, જેથી રાજાનું ધ્યાન તે પોપટપરજ લાગી ગયું. તેજ સમયે રાજાનું આયુષ્ય પણ પરિપૂર્ણ થવાથી શુકવચનના રાગને લીધે તેણે પોપટની જાતિમાંજ જન્મ થાય એવું કર્મ બંધન કર્યું. અહાહા !! ભવિતવ્યતા મહા બળવાન છે. છેલ્લા (અંત) સમયે જે મતિ હોય તેજ આ આત્માની ગતિ થાય એવી જે પંડિત જનની ઉક્તિ છે તેજ બાણે આ શુકવચનની રાગીષ્ટતાથી સિદ્ધ થાય છે. યોગ્યજ છે કે પોપટ, મેના, હંસ અને કુતરા પ્રમુખની કીડા સર્વથા તીર્થકરોએ અનર્થદંડપણે બતાવી છે તે સત્યજ છે; નહીં તો આવા સમક્રીતિ રાજાની આવી નીચ ગતિ કેમ થાય, તેવા પ્રકારનો આ રાજાને ધર્મનો યોગ છતાં પણ જ્યારે આવી દુષ્ટ ગતિ થઈ, માટેજ (ત્યારેજ) આવા અનેકાંતિકમાર્ગથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે, જીવની ગતિનું અતિશય વિચિત્રપણુંજ છે. નર્ક અને તિર્યચ એ બે ગતિઓ જે દુષ્ટ કર્મથી પ્રાણીએ બાંધેલી હોય, તેનો ક્ષય વિમલાચળ તીર્થની યાત્રાથીજ થઈ જાય છે; પણ એમાં વિશેષ એટલુંજ વિચારવા યોગ્ય છે કે, ફરીને પણ તિર્યચ ગતિનો બંધ પડ્યો તો તે ભોગવીને પણ ક્ષય કરી શકાય છે પરંતુ જે બંધ પડ્યો તે તો ભોગવ્યા વિના છુટકો થાયજ નહીં. અહિંયાં એટલું જરૂર યાદ

રાખવાનું છે કે, “તીર્થની ભક્તિ સેવાથી તો દુર્ગતિ નહીં પણ શુભ ગતિજ થાય એવો આ તીર્થનો મહિમા હોવા છતાં પણ આ જિતારી રાજની તિર્યચ ગતિ થવા-રૂપ દુર્ગતિ થઈ તેમાં કાંઈ તીર્થના મહિમાની હાની થતી નથી, કેમકે એતો પ્રમા-દાચરણનું લક્ષણજ છે કે, તુરત દુર્ગતિ પતન થાય. જેમકે કોઈપણ રોગીને વૈદ્યે ઔષધાદિકથી નિરોગી કર્યો છતાં પણ કુપચ્ચાદિકનું સેવન કરે તો ફરીને રોગીજ થાય તેમાં વૈદ્યનો કાંઈપણ દોષ નથી; દોષ તો કુપચ્ચનોજ છે, તેમ આ રાજની પણ પ્રમાદના ફળથી દુર્ગતિ થઈ. જેકે પૂર્વભવકૃત કર્મયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા દુર્ધ્યા-નથી કદાચિત્ તે શુકરૂપ તિર્યચ થયો, તોપણ સર્વજ્ઞ વ્રાકય એવું છે કે, એકવાર પણ સમ્યક્તા લાભ થયો છે તે સર્વોત્કૃષ્ટ સફળ છે, માટે તેનું ફળ એને મળ્યા વિના રહેનાર નથી.”

ત્યારપછી આ જિતારી રાજની પાછળ સર્વ સંસ્કાર કરાવ્યા પછી તેની બન્ને રાણીઓ (હંસી અને સારસી) દીક્ષા અંગીકાર કરીને તપશ્ચર્યા કરણી કરવાથી સૌધર્મ નામના પ્રથમ દેવલોકમાં દેવીઓપણે ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાં દેવલોકમાં બંને દે-વીઓને અવધિજ્ઞાનથી તપાસ કરતાં જણાયું કે, અમારો પૂર્વભવપતિ તિર્યચપણે ઉત્પન્ન થયો છે; જેથી તેણીઓએ તે શુક (પોપટ) પાસે આવીને તેને ઉપદેશ દેઈ પ્રતિબોધ પમાડ્યો. છેવટે તેજ નવિન વિમળાચળ તીર્થના તેજ દેરાસરમાં તેને તેમજઃ અણુસણુ કરાવ્યું; કે જેથીકરીને તેજ દેવીઓના પતિપણેજ તે (પોપટ-જિતારી રાજનો જીવ) તેજ દેવલોકમાં દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયો. તેણે પોતાની બંને દેવીઓ દેવલોકથી ચલ્યા પહેલાંજ કોઈક કેવળીને પુછ્યું કે, સ્વામી, હું સુલભળોધી છું કે દુર્લભળોધી છું? કેવળીએ કહ્યું કે, સુલભળોધી છું. તેણે પૂછ્યું કે, મહારાજ! હું કેવી રીતે સુલભળોધી થઈ શકીશ? કેવળી બોલ્યા કે, આ તારી દેવીઓ મધ્યેની પહેલી દેવી જે હંસીનો જીવ છે તે ચવીને ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરને વિષે ઋતધ્વજ રાજનો મૃગધ્વજ નામે પુત્ર થશે, અને બીજી સારસીનો જીવ ચવીને કાશ્મીર દેશમાં આવેલા નવિન વિમળાચળ તીર્થની સમીપેજ થયેલા તાપસોના આશ્રમમાં પૂર્વભવમાં કરેલાં કપટના સ્વભાવથી ગાંગીલ નામે ઋષિ (મુનિ) ની કમલમાલા નામની કન્યા (પુત્રી) થશે, એ બંનેના પરણ્યા પછી તું ચવીને તેમનો જાતિસ્મરણનો પામનારો પુત્ર થઈશ. ત્યારપછી અનુક્રમે ચવીને હંસીનો જીવ તું મૃગધ્વજ રાજ અને સારસીનો જીવ કમલમાલા કન્યા (આ તારી રાણી) ઉત્પન્ન થયા પછી તે દેવતાએ પોતે શુકનું રૂપ બનાવીને મીષ્ટ વાણીથી તને તાપસોના આશ્રમમાં લેઈ જઈ તેણીનો મીલાપ કરાવી દીધો. ત્યાંથી વળી તને પાછો લાવી તારા સૈન્ય સાથે મેળવીને તે સ્વર્ગમાં જતો રહ્યો. ત્યારપછી દેવલોકમાંથી ચવીને તેજ દેવતા આ તમારો “શુકરાજ” કુમાર ઉત્પન્ન થયો. તે પુત્રને લેઈને તું આ આંગા નીચે બેસી કમલમલાની સાથે શુકવાણી સંબંધી વાત કરવા લાગ્યો, તે સાંભળતાં માત્રજ તેને (શુકરાજને) જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી તે વિચારવા લાગ્યો કે, હાલ આ મારા જાતિસ્મરણ માતાપિતાપણે છે, પરંતુ પૂર્વભવમાં તો એ બંને મારી

* પૂર્વ ભવમાં જિતારી રાજને કયું હતું તેમજ.

સ્ત્રીઓ હતી માટે એઓને માતા પિતા કેમ કહી શકાય ? તેથી તેો મૈત્ર કરવુંજ શ્રેયસ્કર છે. ભૂતાદિક દોષ વિના પણ શુકરાને એટલાજ માટે મૈત્ર ધારણ કર્યું હતું તેનાથી આ માણ વચ્ચન ઉદ્ધવને કરી શકાય નહીં તેથીજ તે અમારા યોલાવવાથી બોલ્યો. એ બાળક છતાં પણ પૂર્વભવન્તા અભ્યાસે કરી નિશ્ચયથી સમ્યક્ત પામ્યો છે. શુકરાજ કુમારે પણ તેમજ સર્વ કબુલ કર્યું. વળી શ્રીદત્તકેવળી બોલ્યા કે, હે શુકરાજ, એમાં શું આશ્ચર્ય છે ! આ સંસારરૂપ નાટક એવુંજ છે; કેમકે, આ જીવે અનંતા ભવ ભમતાં એકેક જીવોની સાથે અનંતાનંત સંબંધ કીધેલા છે. શાસ્ત્રમાં કહેલું છે જે, “પિતા છે તેજ પુત્ર થાય છે, ને પુત્ર છે તેજ પિતા થાય છે, જે સ્ત્રી છે તેજ માતા થાય છે, અને જે માતા છે તેજ સ્ત્રી થાય છે. વળી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં કહેલું છે કે, (નસા જાઈ નસા જોગી, ન તં ઠાણં ન તં કુલં નજાયા નમુઝાજયં સઙ્ગે જીવા અણંતસો) એવી કોઈ જાતિ, જોણી (યોની) સ્થાન, કુળ કાંઈપણ બાકી રહેલું નથી કે જેમાં આ જીવ જન્મેલ ન હોય કે મરણ પામેલ ન હોય, કેમકે, એવા અનંત અનંતવાર એકેક જીવે અનંત જીવોની સાથે સંબંધ કીધા છે.” તેટલા માટે કોઈ ઉપર રાગ તેમ કોઈ ઉપર દ્વેષ પણ કરવો નહીં. સમયબાણ પુરૂષોએ માત્ર વ્યવહાર માર્ગને અનુસરવો (પકડવો). ત્યારપછી વળી તે (શ્રીદત્ત કેવલી) કહે છે કે, મારે પણ એવોજ કેવળ વૈરાગ્યના કારણ જેવો સંબંધ બન્યો છે, તે વિશેષથી જેમ બન્યો છે તેમજ કહી બતાવું છું; તે તમે સાંભળો.

કથાંતર્ગત શ્રીદત્તકેવળીનો અધિકાર (વાર્તા).

લક્ષ્મીને નિવાસ કરવાના એક સ્થાનકરૂપ શ્રીમદિર નામે નગરમાં દુઃખે દમી શકાય એવો સ્ત્રીલંપટી અને કપટપ્રિય સુરકાંત નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં દાતારમાં અને ધનાઢ્યોમાં સુખ્ય એવો રાજ્યમાન્ય સોમશેઠ નામે નગરશેઠ રહેતો હતો, તેને લક્ષ્મીના રૂપને પણ બાણે જીતી લીધી હોયની શું ! એવી સોમશ્રી નામની સ્ત્રી હતી. તેમને શ્રીદત્તનામનો પુત્ર અને શ્રીમતી નામે સ્ત્રી હતી. એ ચારે જણાનો યોગ તે ખરેખરા પુણ્યનાજ સંયોગથી થયો હતો. કહ્યું છે કે,

यस्य पुत्रा वशेभक्त्या भार्याछिंदानुवर्तिनी ।

विभवेष्वापिसंतोषस्तस्यस्वर्ग इहैव हि ॥ ૧ ॥

“જેને પુત્ર વશ (કહ્યાગરા) અને ભક્તિવંત હોય, સ્ત્રી પોતાના ચિત્ત અનુકુળ પ્રવર્તતી હોય, અને દ્રવ્ય વિષે સંતોષ હોય, તેને ખરેખર આ લોક પણ સ્વર્ગના સુખ સમાનજ બાણુવું.”

એક દિવસ સોમશેઠ પોતાની સોમશ્રી સ્ત્રીને સાથે લેઈ ઉદ્યાનમાં ફીડા કરવા ગયા, તે વખતે સુરકાંત રાજા પણ દૈવયોગથી ત્યાં આવી ચઢ્યો. તે સોમશ્રીને દેખીને તત્કાળ રાગરૂપ સમુદ્રમાં તણાવા લાગ્યો; જેથી તેજ વખતે તેણીને બળાકારથી તે પોતાના અંતઃપુરમાં લેઈ ગયો. કહ્યું છે કે,

यौवनं धनसंपत्तिं प्रभुत्वमविवेकिता ।

एकैकमप्यनर्थाय किमुयत्र च चतुष्टयं ॥ ૨ ॥

“ઔવન, ધન, સંપદા, મોટાઈ આવવકતા, એ એક એક પણ અનર્થકારક હોય છે, ત્યારે એ ચારે એકઠાં મળ્યાં હોય તો તે પ્રાણીને શું ન કરાવે ? અર્થાત્ મહાઅનર્થ કરાવી શકે છે.”

રાજ્યલક્ષ્મીરૂપ લતાને અન્યાયરૂપ અગ્નિ તો ભસ્મકારક કહેલી છે, ત્યારે પછી રાજ્યની વૃદ્ધિનો ઇચ્છનાર તો પરસ્ત્રી પર ચાહુના પણ કેમ કરે. ખીલ્લ કોઈક લોકો અન્યાયમાં પ્રવર્તતા હોય તેઓને અટકાવનારજ રાજ્ય હોય છે, તેમ છતાં જ્યારે રાજ્ય પોતેજ અન્યાય પ્રવર્તે ત્યારે તો ખરેખર મચ્છગલાગળ ન્યાય* ના જેમજ ગણી શકાય. ત્યારપછી સોમશેઠ, પ્રધાન પ્રમુખના મુખથી શાસ્ત્રોક્ત લેમજ લોકોક્તિથી રાજ્યને સમન્વયવાને પ્રવર્ત્યો, પણ તે અન્યાયી રાજ્ય તેવા વચનથી તો ઉલટો દુર્વાક્યો (ગાળો) બોલવા લાગ્યો, પરંતુ તે સ્ત્રીને પાછી સમર્પણ કરી નહીં. ખરેખર રાજ્યનું આવું દુર્નર્થીપણું મહાખેદ કરવા અને ધિઃકરવા યોગ્ય છે. અરે ! શિખામણ દેનારના ઉપર પણ છેવટ તે (રાજ્ય) સૂર્યનાં કિરણની માફક અગ્નિનો વર્ષાત વર્ષાવવા લાગ્યો. તેજ વખતે પ્રધાન પ્રમુખ શેઠને કહેવા લાગ્યા કે, “જેમ હસ્તિનો કે સિંહનો કાન પકડી ન શકાય તેમ, આ અન્યાયી રાજ્યને પણ કાંઈ સમન્વયી શકવાનો ઉપાય નથી. ચીલડાં (આરીયાં) રાખવા (સાચવવા) ને માટેજ જે વાડ રચવા (કરવા) માં આવે છે તેજ વાડ ચીલડાં ખાય તો પછી તે (ચીલડાં)નો કેવી રીતે બચાવ કરી શકાય. લોકમાં પણ કહેલ છે કે,

માતાયદિવીર્પદદ્યાત્ વિક્રીણીત સુતં પિતા ।

રાજા હરતિ સર્વસ્વં કા તત્ર પરિવેદના ॥ ૩ ॥

“માતાજ પોતે પુત્રને વિધ (ઝેર) આપે, પિતાજ પુત્રને વેચે, અને રાજ્ય સર્વસ્વ છુટીલે, ત્યારે એ ખેદકારક વાર્તા ક્યાં જઈ કરવી ?”

શ્રેષ્ઠી મુખ્ય સોમશેઠ ઉદાસ થઈને પોતાના પુત્રની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે, ખરેખર આપણો કોઈક દેવજ (કર્મજ) માઠો, કે જેથી મોટી વિટંબના આવી પડી છે. કહ્યું છે કે,

સહ્યંતે પ્રાગિભિર્વાદં, પિતૃમાતૃપરાધવાઃ ।

માર્ગાપરિભવં સોદું, તિર્યંચોઽપિ નહિ ક્ષમાઃ ॥ ૪ ॥

“પ્રાણીઓ પોતાના માતૃપિતાના વિયોગ પ્રમુખ ઘણાં દુઃખોને સહન કરી શકે છે, પરંતુ તિર્યંચ સરખા પણ પોતાની સ્ત્રીનો પરાભવ (વિયોગ) ખમી શકતા નથી, તો પછી પુરૂષ પોતાની સ્ત્રીનો પરાભવ કેમ સહી શકે ?”

હરકોઈ પણ પ્રકારે એ રાજ્યને શિક્ષા કરીને પણ (સ્ત્રી) પાછી મેળવવી તેમજ, અને તેનો ઉપાય માત્ર એટલોજ છે કે, તેમાં દેટલાક દ્રવ્યનો વ્યય થયે. આપણી પાસે છ લાખ દ્રવ્ય છે તેમાંથી પાંચ લાખ દ્રવ્ય લઈ હું ક્યાંક દૂર જઈ કોઈ અનિશ્ચય પરાક્રમી (બળવંત) રાજ્યની સેવા કરી તે રાજ્યના બળની સહાયતાથી તમારી માતાને જરૂર પાછી છોડાવી લાવીશ. કહ્યું છે કે,

* મચ્છગલાગળ ન્યાય-પાણીમાં સોડાના મચ્છોદિ હશે (નયમરો) તેમ એક ખીલ્લ પોતાની અવિવાજ હશે (જન્મમાં પેદા થયેલા હશે)ને ખાઈ (ખાતો) ખાય છે.

સ્વયં પ્રભુત્વં સ્વકહસ્તંગવા, પ્રભું વિના નો નિજકાર્યસિદ્ધિઃ ।

વિહાય પોતં તદુપાશ્રિતંવા, વારાંનિધિં કઃ ક્ષમતે તરીતુમ્ ॥ ૫ ॥

પોતાના હસ્તમાં એવી કાંઈ મોટી સત્તા હોય, કે પોતેજ સમર્થ હોય, છતાં પણ બીજા કોઈ મોટા પુરૂષનો આશ્રય લીધા વિના પોતાના મહાન્ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. જેમકે, પોતે આહાય તેવો સમર્થ હોય, તોપણ વહાણ કે તેવાજ બીજા કોઈ સાધનનો આશ્રય લીધા વગર શું મોહોટો સમુદ્ર તરી શકાય છે ?

એમ કહીને તે શેઠ પાંચ લાખ દ્રવ્ય સાથે લેઈને કોઈક દિશા ભણી પ્રચ્છન્ન (છાની) વૃત્તિએ ચાલ્યો ગયો; કેમકે, પુરૂષો પોતાની સ્ત્રીને વાસ્તે શું શું કામ કરતા નથી ? કહ્યું છે કે,

દુષ્કરાણ્યપિ કુર્વતિ, જનાઃ પ્રાણપ્રિયાકૃતે ।

કિં નાન્વિ લંબયામાસુઃ પાંડવા દ્રૌપદીકૃતે ॥ ૬ ॥

પ્રાણીઓ પોતાની પ્રાણપ્રિયાને માટે દુષ્કર પણ કાર્યો કરે છે. પાંડવોએ દ્રૌપદીને માટે શું સમુદ્ર ઉદ્ધાન કર્યો નથી ?

હવે સોમશેઠ પરદેશ ગયા પછી શ્રીદત્તની સ્ત્રીએ પુત્રી જણી. અહો અફસોસ ! દુઃખ સમયે પણ દૈવ કેવો વાંકો થયો ? શ્રીદત્ત અતિ શોકાતુર થઈ વિચારવા લાગ્યો કે, “ધિકાર થાઓ મારા દુઃખની પરંપરાને ! કે માતા પિતાનો વિયોગ થયો, લક્ષ્મીની હાનિ થઈ, રાજા દ્વેષી થયો અને છેવટે પુત્રી જન્મી. પારકાં દુઃખને દેખી સંતોષ માનનાર આ દૈવ ખરેખર મારી ઉપર હજી શું શું કરશે ? શ્રીદત્તે એવી રીતે ચિંતામાં પોતાના દિવસો નિર્ગમન કર્યા. શ્રીદત્તને એક શબ્દત્ત નામે મિત્ર હતો, તે તેને શિખામણ દઈ કહેવા લાગ્યો કે, હે મિત્ર ! લક્ષ્મીને માટે આટલી બધી ચિંતા શું કરવા કરે છે ? ચાલો આપણે મોટા સમુદ્ર ઓળંગી પરદ્રીપમાં જઈ વ્યાપાર કરી દ્રવ્ય સંપાદન કરી અર્દ્ધોઅર્ધ વહેંચી લઈશું. આવો નિશ્ચય કરી પોતાની સ્ત્રી તેમ પુત્રી પોતાના સગાંવહાલાંને સોંપી શ્રીદત્ત પોતાના મિત્રની સાથે વહાણમાં બેસી સિંહલ નામે દ્રીપમાં ગયો. ત્યાં બંને જણે બે વર્ષ સુધી વ્યાપાર વણજ કરી અતિશય લાભ મેળવી પુષ્કળ દ્રવ્ય સંપાદન કર્યું. વળી વધારે લાભની આશાએ તેઓ ત્યાંથી કટાહ નામે દ્રીપમાં ગયા અને ત્યાં પણ બે વર્ષ સુધી હર્ષથી રહી ન્યાય સાથે (પ્રમાણીકપણે) ઉદ્યમ કરતાં તેમણે આઠ કોડ દ્રવ્ય મેળવ્યું; કેમકે, કર્મ અને ઉદ્યમ, એ બે કારણ બળવંત થયા, તો પછી ધન ઉપાર્જન કરતાં શી વાર લાગે ?

અગમ્ય પુણ્યવાળા તે બંને મિત્રો હાથીનાં કે પર્વતોનાં જેવાં મોટાં વહાણો સરસ કરીયાણાંથી ભરી હર્ષવંત થતા પ્રાણ કર્યા. તેમણે વહાણના ગવાક્ષમાં બેઠા થકા દરીયામાં તરતી એક પેટી બેઠીને તે બલાસી પાસેથી મંગાવી લેઈ વહાણ મધ્યેના સર્વ મનુષ્યોને સાક્ષીભૂત રાખી તે પેટીમાંહેનું દ્રવ્ય બંને વચ્ચે અર્દ્ધોઅર્દ્ધ વહેંચી લેવાનું ઠરાવી, તે પેટી ઉઘાડે છે, એટલામાં લીંબ (લીમડા)ના પાનમાં વિંટાયેલી, જેરને લીધે લીલુંછમ સરખું શરીર થઈ ગયું છે એવી અને મૂર્છાને

લીધે બેમાન થઈ ગયેલી, એવી એક કન્યાને જોઈ સર્વે મનુષ્યો આશ્ચર્ય પામ્યાં. તેમને શંખદત્તે કહ્યું કે, “ખરેખર એ કન્યાને કોઈ દુષ્ટ સર્પે ડસેલી હોવાથી કોઈએ તેણીને પેટીમાં ઘાલી તે પાણીમાં તરતી મૂકેલી હોય એમ જણાય છે.” ત્યારપછી તેણે પાણી છાંટ્યું કે તરતજ તે કન્યાની મૂર્છા ઉતરવાથી તે સ્વસ્થ થઈ. પછી શંખદત્ત ખુશી થઈ કહેવા લાગ્યો કે, “આ મનોહર સ્વરૂપવંતી કન્યાને મેં સજીવન કરી છે, માટે હું તેને પરણીશ.” ત્યારે શ્રીદત્ત તેને કહેવા લાગ્યો કે, “એમ ના બોલ! આપણે બંને જણે પેટીમાંથી જે નીકળે તે અદ્વૈતવર્ત્ત વહેંચી લેવાનો ઠરાવ કીધેલો છે, માટે તારા ભાગ બદલ તું માફ સર્વ દ્રવ્ય ગ્રહણ કર અને કન્યા મને આપ.” એવી રીતે માંહોમાંહે વિવાદ કરવાથી જેમ મીઠળ ખાવાથી પેટનું અન્ન બહાર નીકળી જાય છે તેમ, આ કન્યાના અભિલાષથી બંનેની અરસપરસની પ્રીતિ જતી રહી. (તૂટી ગઈ.) કહ્યું છે કે,

રમણીં વિહાય ન ભવતિ વિસંહતિઃ સ્તિગ્ધવન્ધુજનમનસામ્ ।

યત્કુચ્ચિકા સુદૃઢમપિ તાલકચન્ધં દ્વિધાકુરુતે ॥ ૭ ॥

જેમ કુચી અતિકઠણ (સજ્જડ) છતાં પણ વાસેલા તાળાંને ઉઘાડી નાંખે છે, તેમ ખરા સ્નેહવંત પુરુષોના મનની પ્રીતિમાં સ્ત્રી શિવાય કોઈ ભેદ પડાવી શકતું નથી.

આવી રીતે બંને મિત્રો ખરા કદાચહ (હૃદ)થી અતિશય ક્લેશ કરવા લાગ્યા, ત્યારે બલાસીઓએ તેમને શીખામણ દીધી કે, “હમણાં ધીરજ ધરો, અહીંથી નજીક સુવર્ણકૂલ નામનું બંદર છે, ત્યાં આપણાં વહાણો જે દિવસે જઈ પહોંચે એટલે ત્યાંના બુદ્ધિવંત પુરુષોની પાસે તમારો ન્યાય તમો કરાવી લેજો.” બલાસીઓની શીખામણ સાંભળી શંખદત્ત તો શાંત થયો, પરંતુ શ્રીદત્ત મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, “ન્યાય કરાવીશું ત્યાંના લોકો એણે (શંખદત્તે) સજીવન કરી છે, માટે એનેજ અપાવશે; તેથી ત્યાં પહોંચતાં પહેલાંજ હું એનો ઘાટ ઘડી નાંખું.” એવા દુષ્ટ પરિણામથી કેટલાક પ્રપંચ કરી પોતાના ઉપર વિશ્વાસ બેસાડી એક વખતે રાત્રિના સમયે શ્રીદત્ત વહાણના ગોખ ઉપર ચઢી શંખદત્તને બોલાવી કહેવા લાગ્યો કે, “હો મિત્ર! જો! જો! આ અષ્ટમુખનો મચ્છ જાય છે, આવો મગરમચ્છ તે ક્યાંય પણ દીકો છે?” આ કૌતુક જોવાને શંખદત્ત ગોખ ઉપર ચઢે છે, એટલામાં તેણે શત્રુની પેઠે એવો તો ધક્કો માર્યો કે, તે તત્કાળ સમુદ્રમાં જઈ પડ્યો. અહો આશ્ચર્ય! સુમુખી ગણાતી છતાં પણ હુર્મુખી સ્ત્રીઓને ધિકાર છે! ધિકાર છે! કેમકે, આ સ્ત્રીને માટે તદ્ભવ મોહમાગી છતાં પણ શ્રીદત્તે આવો મિત્રનો દ્રોહ કર્યો! પોતાના ઇચ્છિત ધર્મોની સિદ્ધિ ધવાથી તે હુર્બુદ્ધિ શ્રીદત્ત હુર્બવંત થઈ પ્રાતઃકાળે ઉડી દુર્ગમ (કારમો-લોકોને દેખાડવા રૂપ) પોકાર કરી કહેવા લાગ્યો કે, “અરે લોકો! મારો મિત્ર કેમ ક્યાંય-પણ દેખાતો નથી? ઇત્યાદિક અનેક કપટનાં આડંબરો નિર્ધિય સર્પની કાળીના આટોપના માફક નિષ્ફળ થતાં છેવટ તે સુવર્ણકૂલ બંદરે આવી પહોંચ્યો. તેણે મોટા મોટા હાથીઓ તે ગામના રાજાને અર્પણ કર્યા. તે રાજાએ તેનું મૂલ્ય આપી ખીન્ત દરિયામાં વિગેરેનું દાણ છોડી દઈ તેનું સન્માન કર્યું. તેથી શ્રીદત્ત ત્યાં વખાણમાં માફ બની

આનંદ સહિત વ્યાપારવણુ કરવા લાગ્યો. પછી તે કન્યાની સાથે લગ્ન કરવા ધારી સુખ વિલાસમાં દિવસો ગુબરતાં તે રાજના દરબારમાં નિરંતર આવજવ કરતો હતો. ત્યાં તેની ચામર વિંઝનારી સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના જેવી રૂપસ્વી મનોહર ગણિકાને દેખી તેણીના ઉપર મોહિત થઈ શ્રીદત્તે કોઈક પુરૂષને પૂછ્યું કે, “આ કોણ છે?” ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે, “એ રાજની રાખેલી સુવર્ણરેખા નામની માનવંતી ગણિકા છે, પરંતુ તે અર્ધ લાખ દ્રવ્ય લીધા સિવાય કોઈની સાથે વાતચીત પણ કરતી નથી.” ત્યારપછી શ્રીદત્તે અર્ધ લાખ દ્રવ્ય આપીને તે ગણિકાને બોલાવી તેણીને રથની એક બાજુ પર લેમજ બીજી બાજુ તરફ પોતાની (કરવા ધારેલી) સ્ત્રી (પેલી કન્યા)ને બેસાડી પોતે વચ્ચમાં બેસી બાગ બગીચાની વિહાર ક્રીડા કરીને પાસેના વનમાં એક ચાંપાના વૃક્ષની ઉત્તમ છાયા તળે વિશ્રામ લીધો. તે બંને સ્ત્રીઓ સાથે કામકેલિ સ્વચ્છંદ હાસ્ય વિનોદ કરવા માંડે છે, એટલામાં અનેક વાનરીઓનાં વૃંદ (ટોળાં)ની સાથે કામકેલિમાં રસીક એક વિચક્ષણ વાનરાને પોતાની વાનરીઓ સાથે યથેચ્છ કામક્રીડા કરતો જોઈ શ્રીદત્ત તે ગણિકાને બતાવી કહેવા લાગ્યો કે, “હે પ્રિયે ! જો ! જો ! આ વાનર કેવો વિચક્ષણ છે, અને કેટલી સ્ત્રીઓ સાથે કામક્રીડા કરી રહ્યો છે.” તેણીએ કહ્યું કે, “એવાં તિર્થચાની ક્રીડામાં શું આશ્ચર્યજનક છે, અને એમાં એની દક્ષતા (કહાપણ) શું વખાણવા લાયક છે ? એમાં કેટલીક તો એનીજ માતા હશે, તો કેટલીક એની બહેનોજ હશે, તેમ કેટલીક તેની પુત્રીઓ અને પુત્રીની પણ પુત્રીઓ હશે.” ગણિકાનું આવું વાક્ય સાંભળીને શ્રીદત્ત ઉચ્ચસ્વરે કહેવા લાગ્યો કે, “જો ખરેખર એમજ હોય તો તેઓ ખચિત અત્યંત નિંદવાજ લાયક ઠરે છે. હાહા ! ધિકાર ! ધિકાર !! એ તિર્થચે એટલા બધા અવિવેકી છે કે જેઓને પોતાની માતા, બહેન, કે પુત્રીનું પણ ભાન નથી ? અરે ! એ એટલા બધા મૂર્ખ છે કે જેઓને કૃત્યાકૃત્યનું ભાન પણ નથી ? ત્યારે એવા પાપીઓનો અવતાર કે જન્મ શા કામનો છે ?” શ્રીદત્તનાં આવાં વચન સાંભળીને જતાં જતાં પાછો અચકાઈ જતો હોયની ! એમ વાનરીઓની સાથે જતાં પાછો અટકી સિંહાવલોકનથી (પાછું જોઈને) તે વાનર શ્રીદત્તને કહેવા લાગ્યો કે, “અરે ! અરે ! હુષ્ટ દુરાચારી, પારકાં દૂષણો શોધી કાઢી બોલવામાંજ તું વાચાળ જણાય છે. ડુંગર બળતો દેખે છે, પણ પોતાના પગ તળે બળતું દેખતો નથી. કહ્યું છે કે,

રાઈ સરિસવ મિત્તાણિ, પરછિદ્વાણિ ગવેસઈ ॥

અપ્પણો વિછામિત્તાણિ, પાસંતો વિ ન પાસઈ ॥ ૧ ॥

રાઈ સરસવ જેવાં પારકાં લઘુ છિદ્રે જોવાને મૂર્ખ પ્રાણી યત્ન કરે છે, પણ બીલાંનાં ક્ષણ જેવાં પોતાનાં મોટાં મોટાં છિદ્રે દેખાતાં છતાં પણ તે દેખતો નથી.

“અરે મૂર્ખ ! પોતાનીજ માતા અને પુત્રીને બે બાજુ પર બેસાડી તેમની સાથે કામક્રીડા કરે છે અને વળી પોતાના મિત્રને પોતેજ સમુદ્રમાં નાંખી દીધો એવો તું પોતેજ પાપી છતાં અમને નિરપરાધીને કેમ નિંદે છે ! ધિકાર છે તને !” આમ કહીને ક્ષણ મારી તે વાનર પોતાની વાનરીઓ સહિત ચાલતો થયો. આ વચનો શ્રીદત્તને છ.તીમાં જાણે બાજુ વાગ્યું હોયની ! તેવાં લાગ્યાં. ત્યારપછી તે પોતાના

મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, એ વાનર એવાં અયોગ્ય વાક્યો કેમ બોલી ગયો ? એ કન્યા તો મને સમુદ્રમાંથી મળી આવેલી છે, ત્યારે એ મારી પુત્રી કેમ થાય ! તેમજ આ સુવર્ણરેખા ગણિકા મારી જનેતા પણ શી રીતે થઈ શકે ? મારી માતા સોમશ્રી તો આનાથી કાંઈક ઉંચી અને શામળી છે. વયના અનુમાનથી કદાપિ આ કન્યા મારી પુત્રી થઈ શકે, પરંતુ આ ગણિકા તો મારી માતા સર્વથા હોયજ નહીં. સંશયસાગરમાં ડૂબેલા તે શ્રીદત્તે ગણિકાને પૂછવાથી તેણીએ ઉત્તર વાળ્યો કે, “તું તો મૂર્ખ દેખાય છે, મેં તો તને આજેજ જોયો છે, અગાઉ કદાપિ તું મારા જોવામાં આવેલ નથી, છતાં પણ આવાં પશુનાં વચનથી શંકાશીલ થાય છે, ત્યારે તું પણ પશુના જેવોજ મુગ્ધ દેખાય છે.” ગણિકાનાં વચન સાંભળીને પણ તેના મનને સંશય દૂર ન થયો; કેમકે, “ન્યાંસુધી પાણીનું ગંભીરપણું (ઉંડાઈ) જાણી શકાય નહીં, ત્યાંસુધી પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છનાર પુરૂષ તેમાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી; તેમજ બુદ્ધિવંત પુરૂષ કોઈપણ કાર્યનો સંશય દૂર ન થાય, ત્યાંસુધી તેમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી.” આવી રીતે સંશયમાં ગરક થયેલા શ્રીદત્તે આમ તેમ કરતાં તેજ વનમાં એક જૈનમુનિને જોઈ નમસ્કાર કરી પૂછ્યું કે, મહારાજ ! વાનરે મને જે સંશયરૂપ સમુદ્રમાં નાંખેલો છે તે તમારા જ્ઞાનથી ટાળી મારો ઉદ્ધાર કરો. મુનિમહારાજે કહ્યું કે, સૂર્યની માફક લવ્ય, પ્રાણીરૂપી પૃથ્વીમાં ઉદાત કરનારા મારા કેવળજ્ઞાની ગુરૂ આ નિકટ (પાસેના) પ્રદેશમાં છે, તેમની પાસે જઈ તું તારા સંશયથી મુક્ત થા. પરંતુ તેમની પાસે જવાનું બની શકે તેમ ન હોય તો હું મારા અવધિજ્ઞાનના બળથી તને કહું છું કે, “જે વાક્ય વાનરે તને કહ્યું છે, તે સર્વજ્ઞની પેઠે સત્ય છે.” ત્યારે શ્રીદત્તે પૂછ્યું કે એમ કેમ બન્યું હશે ? મુનિમહારાજે જવાબ દીધો કે, પહેલાં તારી પુત્રીનો સળંગ તને કહું છું, તે તું સાવધાન થઈને સાંભળ:—

“તારો પિતા સોમશેઠ પોતાની સ્ત્રી (સોમશ્રી) ને છોડાવવાને અર્થે બળવંતની મદદ માટે પ્રયત્નપણે (છુપી રીતે) જતો હતો, ત્યારે રસ્તામાં સંગ્રામમાં કુર એવા સમર નામના પક્ષીપતિ (ભીલના રાજા) ને જોઈ તેને સમર્થ જાણી સારા પાંચ લાખ દ્રવ્ય આપીને પ્રસન્ન કરી ઘણા સૈન્ય સહિત તેને સાથે લઈ શ્રીમદ્દિરપુર ભણી પાછો આવ્યો. સમુદ્રરૂપ સૈન્ય આવેલું જોઈ તે નગરના લોકો ભયથી ત્રાસ પામી, જેમ સંસારરૂપ દેહબાનામાંથી ખેદ પામીને લવ્યપ્રાણી મોક્ષે જવાનો ઉદ્યમ કરે તેમ, તેમાંથી મુક્ત થવાને નિરૂપદ્રવ સ્થાન ભણી નાસવા લાગ્યા. તે વખતે તારી ગુમુખી મનોહર સ્ત્રી ગંગા મહાનદીના ઉપકંઠે (કાંઠે) આવેલા ત્રિહરપુર નગરને વિષે પોતાની પુત્રી સહિત પોતાના પિતાને ઘેર જઈને રહી. કેમકે, પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને પોતાના ભર્તારના વિયોગ વખતે ભાઈ કે પિતા શિવાય બીજા કોઈ આશ્રય કરવા યોગ્ય નથી. માટે તે પીયેરમાં પોતાના દિવસો ગુજારતી હતી. એકદા પ્રસ્તાવે આપાદ માસમાં પિંકારવા યોગ્ય દુષ્ટર્મના કરવાથી દુરાત્મા વિપ્રયુક્ત (ઝેરી) સર્પે તારી પુત્રીને ઠંસ કર્યો, તેથી ચેતના રહિત બની ગયેલી તે કન્યાને તેની માતા તથા મામા પ્રમુખે ઘણું પ્રકારનાં ઉપચારો કર્યો છતાં પણ જેમ વાઘ્યા (વાંઝણી) સ્ત્રીને પુત્રપ્રાપ્તિ ન થાય તેમ

આનંદ સહિત વ્યાપારવણુ કરવા લાગ્યો. પછી તે કન્યાની સાથે લગ્ન કરવા ધારી સુખ વિલાસમાં દિવસો ગુળરતાં તે રાજના દરબારમાં નિરંતર આવબવ કરતો હતો, ત્યાં તેની ચામર વિંઝનારી સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના જેવી રૂપસ્વી મનોહર ગણિકાને દેખી તેણીના ઉપર મોહિત થઈ શ્રીદત્તે કોઈક પુરૂષને પૂછ્યું કે, “આ કોણ છે?” ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે, “એ રાજની રાખેલી સુવર્ણરેખા નામની માનવંતી ગણિકા છે, પરંતુ તે અર્ધ લાખ દ્રવ્ય લીધા સિવાય કોઈની સાથે વાતચીત પણ કરતી નથી.” ત્યારપછી શ્રીદત્તે અર્ધ લાખ દ્રવ્ય આપીને તે ગણિકાને બોલાવી તેણીને રથની એક બાજુ પર લેમજ બીજી બાજુ તરફ પોતાની (કરવા ધારેલી) સ્ત્રી (પેલી કન્યા)ને બેસાડી પોતે વચ્ચમાં બેસી બાગ બગીચાની વિહાર ક્રીડા કરીને પાસેના વનમાં એક ચાંપાના વૃક્ષની ઉત્તમ છાયા તળે વિશ્રામ લીધો. તે બંને સ્ત્રીઓ સાથે કામકેલિ સ્વચ્છંદ હાસ્ય વિનોદ કરવા માંડે છે, એટલામાં અનેક વાનરીઓનાં વૃંદ (ટોળાં)ની સાથે કામકેલિમાં રસીક એક વિચક્ષણ વાનરાને પોતાની વાનરીઓ સાથે ચર્ચેચ્ચ કામક્રીડા કરતો જોઈ શ્રીદત્ત તે ગણિકાને બતાવી કહેવા લાગ્યો કે, “હિ પ્રિયે ! જો ! જો ! આ વાનર કેવો વિચક્ષણ છે, અને કેટલી સ્ત્રીઓ સાથે કામક્રીડા કરી રહ્યો છે.” તેણીએ કહ્યું કે, “એવાં તિર્યંચોની ક્રીડામાં શું આશ્ચર્યજનક છે, અને એમાં એની દક્ષતા (કહાપણ) શું વખાણવા લાયક છે ? એમાં કેટલીક તો એનીજ માતા હશે, તો કેટલીક એની બહેનોજ હશે, તેમ કેટલીક તેની પુત્રીઓ અને પુત્રીની પણ પુત્રીઓ હશે.” ગણિકાનું આવું વાક્ય સાંભળીને શ્રીદત્ત ઉચ્ચસ્વરે કહેવા લાગ્યો કે, “જો અરેઅર એમજ હોય તો તેઓ અચિત્ત અત્યંત નિંદવાજ લાયક ઠરે છે. હાહા ! ધિઃકાર ! ધિઃકાર !! એ તિર્યંચો એટલા બધા અવિવેકી છે કે જેઓને પોતાની માતા, બહેન, કે પુત્રીનું પણ ભાન નથી ? અરે ! એ એટલા બધા મૂર્ખ છે કે જેઓને કૃત્યાકૃત્યનું ભાન પણ નથી ? ત્યારે એવા પાપીઓનો અવતાર કે જન્મ શા કામનો છે ?” શ્રીદત્તનાં આવાં વચન સાંભળીને જતાં જતાં પાછો અચકાઈ જતો હોયની ! એમ વાનરીઓની સાથે જતાં પાછો અટકી સિંહાવલોકનથી (પાછું જોઈને) તે વાનર શ્રીદત્તને કહેવા લાગ્યો કે, “અરે ! અરે ! હુટ હુરાચારી, પારકાં દૂષણો શોધી કાઢી બોલવામાંજ તું વાચાળ જણાય છે. કુંગર બળતો દેખે છે, પણ પોતાના પગ તળે બળતું દેખતો નથી. કહું છે કે,

રાઈ સરિસવ મિત્તાણિ, પરછિદ્વાણિ ગવેસઈ ॥

અપ્પણો વિછામિત્તાણિ, પાસંતો વિ ન પાસઈ ॥ ૧ ॥

રાઈ સરસવ જેવાં પારકાં લઘુ છિદ્રો જોવાને મૂર્ખ પ્રાણી યત્ન કરે છે, પણ બીલાંનાં કૂળ જેવાં પોતાનાં મોટાં મોટાં છિદ્રો દેખાતાં છતાં પણ તે દેખતો નથી.

“અરે મૂર્ખ ! પોતાનીજ માતા અને પુત્રીને જે બાજુ પર બેસાડી તેમની સાથે કામક્રીડા કરે છે અને વળી પોતાના મિત્રને પોતેજ સમુદ્રમાં નાંખી દીધો એવો તું પોતેજ પાપી છતાં અમને નિરપરાધીને કેમ નિંદે છે ! ધિઃકાર છે તને !” આમ કહીને કાળ મારી તે વાનર પોતાની વાનરીઓ સહિત ચાલતો થયો. આ વચનો શ્રીદત્તને છ.તીમં. જણે બાણ વાગ્યું હોયની ! તેવાં લાગ્યાં. ત્યારપછી તે પોતાના

મનમાં ધિચારવા લાગ્યો કે, એ વાનર એવાં અયોગ્ય વાક્યો કેમ બોલી ગયો ? એ કન્યા તો મને સમુદ્રમાંથી મળી આવેલી છે, ત્યારે એ મારી પુત્રી કેમ થાય ! તેમજ આ સુવર્ણરેખા ગણિકા મારી જનેતા પણ શી રીતે થઈ શકે ? મારી માતા સોમશ્રી તો આનાથી કાંઈક ઉંચી અને શામળી છે. વયના અનુમાનથી કદાપિ આ કન્યા મારી પુત્રી થઈ શકે, પરંતુ આ ગણિકા તો મારી માતા સર્વથા હોયજ નહીં. સંશયસાગરમાં ડૂબેલા તે શ્રીદત્તે ગણિકાને પૂછવાથી તેણીએ ઉત્તર વાળ્યો કે, “તું તો મૂર્ખ દેખાય છે, મેં તો તને આજેજ જોયો છે, અગાઉ કદાપિ તું મારા જોવામાં આવેલ નથી, છતાં પણ આવાં પશુનાં વચનથી શંકાશીલ થાય છે, ત્યારે તું પણ પશુના જેવોજ સુગ્ધ દેખાય છે.” ગણિકાનાં વચન સાંભળીને પણ તેના મનનો સંશય દૂર ન થયો; કેમકે, “ત્યાંસુધી પાણીનું ગંભીરપણું (ઉંડાઈ) બાણી શકાય નહીં, ત્યાંસુધી પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છનાર પુરૂષ તેમાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી; તેમજ બુદ્ધિવંત પુરૂષ કોઈપણ કાર્યનો સંશય દૂર ન થાય, ત્યાંસુધી તેમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકતો નથી.” આવી રીતે સંશયમાં ગરક થયેલા શ્રીદત્તે આમ તેમ ફરતાં તેજ વનમાં એક જૈનમુનિને જોઈ નમસ્કાર કરી પૂછ્યું કે, મહારાજ ! વાનરે મને જે સંશયરૂપ સમુદ્રમાં નાંખેલો છે તે તમારા જ્ઞાનથી ટાળી મારો ઉદ્ધાર કરો. મુનિમહારાજે કહ્યું કે, સૂર્યની માફક લવ્ય, પ્રાણીરૂપી પૃથ્વીમાં ઉદ્યોત કરનારા મારા કેવળજ્ઞાની ગુરૂ આ નિકટ (પાસેના) પ્રદેશમાં છે, તેમની પાસે જઈ તું તારા સંશયથી મુક્ત થા. પરંતુ તેમની પાસે જવાનું બની શકે તેમ ન હોય તો હું મારા અવધિજ્ઞાનના બળથી તને કહું છું કે, “જે વાક્ય વાનરે તને કહ્યું છે, તે સર્વજ્ઞની પેઠે સત્ય છે.” ત્યારે શ્રીદત્તે પૂછ્યું કે એમ કેમ બન્યું હશે ? મુનિમહારાજે જવાબ દીધો કે, પહેલાં તારી પુત્રીનો સંબંધ તને કહું છું, તે તું સાવધાન થઈને સાંભળ:—

“તારો પિતા સોમશેઠ પોતાની સ્ત્રી (સોમશ્રી) ને છોડાવવાને અર્થે બળવંતની મહદ માટે પ્રચ્છન્નપણે (છુપી રીતે) જતો હતો, ત્યારે રસ્તામાં સંગ્રામમાં કુર એવા સમર નામના પદ્મીપતિ (લીલના રાજા) ને જોઈ તેને સમર્થ બાણી સાડા પાંચ લાખ દ્રવ્ય આપીને પ્રસન્ન કરી ઘણા સૈન્ય સહિત તેને સાથે લઈ શ્રીમંદિરપુર ભણી પાછો આવ્યો. સમુદ્રરૂપ સૈન્ય આવેલું જોઈ તે નગરના લોકો ભયથી ત્રાસ પામી, જેમ સંસારરૂપ કેદબાનામાંથી ખેદ પામીને લવ્યપ્રાણી મોજે જવાનો ઉદ્યમ કરે તેમ, તેમાંથી મુક્ત થવાને નિરૂપદ્રવ સ્થાન ભણી નાસવા લાગ્યા. તે વખતે તારી સુમુખી મનોહર સ્ત્રી ગંગા મહાનદીના ઉપકંઠે (કાંઠે) આવેલા સિંહપુર નગરને વિષે પોતાની પુત્રી સહિત પોતાના પિતાને ઘેર જઈને રહી. કેમકે, પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને પોતાના ભત્રીંસના વિયોગ વખતે ભાઈ કે પિતા શિવાય બીજો કાંઈ આશ્રય કરવા યોગ્ય નથી. માટે તે પીયેરમાં પોતાના દિવસો ગુજારતી હતી. એકદા પ્રસ્તાવે આપાઠ માસમાં ધિઃકારવા યોગ્ય દુષ્કર્મના કરવાથી દુરાત્મા વિપયુક્ત (ઊંડી) સૂર્યે તારી પુત્રીને ઠંસ કર્યો, તેથી ચેતના રહિત બની ગયેલી તે કન્યાને તેની માતા તથા મામા પ્રમુખે ઘણું મહારનાં ઉપચારો કર્યો છતાં પણ જેમ વધ્યા (વાંઝણી) સ્ત્રીને પુત્રપ્રાપ્તિ ન થાય તેમ

તે ચેતના ન પામી; ત્યારે તેના મામા પ્રમુખોએ વિચાર કર્યો કે, સર્પદંશિતો દીર્ઘ આયુષ્યવાળા હોય તો પ્રાચે જીવી શકે છે, માટે આને અકસ્માત્ અગ્નિદાહ કરવા કરતાં લીંબપત્ર વચ્ચે વીંટાળીને એક સુંદર પેટીમાં મૂકી ગંગાનદીના પ્રવાહમાં તરતી મૂકવી એ શ્રેયસ્કર છે. એમ ધારી તેમણે તેમજ કર્યું, પરંતુ ચોમાસાના દિવસને લીધે અતિશય વરસાદ પડવાથી ગંગાનદીના પૂરે પવન જેમ વહાણને ખેંચી લઈ જાય તેમ કાંઠાના વૃક્ષોની સાથે તે પેટીને સમુદ્રમાં તાણી. તે પેટી તરતી તરતી તારે હાથ આવી. ત્યારપછીનો વૃત્તાંત તો તું જાણે છે, માટે ખરેખર એ તારી પુત્રીજ છે.”

હવે તારી માતાનો આશ્ચર્યજનક વૃત્તાંત તું સાવધાન થઈ સાંભળઃ—

“તે સમય નામા પદ્મીપતિના સૈન્યથી જેમ સૂર્યકાંતમણિ પાસે આવવાથી દુઃસહ દાવાનળ (વનનો અગ્નિ) પણ ઝાંખો પડી જાય તેમ, સૂરકાંત રાજા પણ નિસ્તેજ બની ગયો, એટલે તેની સામે યુદ્ધ કરવા સમર્થ ન થઈ શક્યો. તેણે પોતાના નગરના દરવાજા બંધ કરીને પર્વત જેટલા ઉંચા ગઢ કીટ્ટા સજ્જ કરી જળ, ઇંધણ, ધાન્ય, તૃણાદિકનો નગરમાં સંગ્રહ કરી લઈ ગઢના ઉપર એવા તો શૂરવીર સુભટો આયુધ સહિત ગોઠવી ઉભા રાખ્યા કે, કોઈપણ સાહસીક થઈ ખરેખર નગર સામે હુલ્લો કરવા આવી શકે નહીં. જોકે આવી રીતનો સૂરકાંત રાજાએ પોતાના નગરનો જાપતો રાખ્યો છે, તોપણ તે પદ્મીપતિના સુભટો જેમ મહામુની મોહુરાજને લેદવા દાવ તકાસે છે, તેમ તે નગરને લેદવા દાવ તકાસવા લાગ્યા. યદ્યપિ તે કિટ્ટા ઉપર રહેલા સુભટો ઉપરથી બાણનો વર્ષાત વરસાવતા હતા, તોપણ જેમ હાથી અંકુશને ના ગણકારે તેમ, સમયનું સૈન્ય તેને (બાણના વર્ષાતને) તૃણ બરાબર ગણી એકદમ સામા ધસી આવી, જેમ જુનાં માટીનાં વાસણને એક પથ્થર વડે ભાંગી નાખે, તેમ તે નગરના મોટા પણ દરવાજાના ભારે લોખંડના ઘણુ વડે તત્કાળ ચૂરેચૂરા કરી નદીના પૂરની પેઠે એકદમ નગરમ પ્રવેશ કરવા લાગ્યું. તે વખતે તારો પિતા સોમશેઠ પોતાની સ્ત્રીને મેળવવાની ઉત્કંઠાને લીધે સૈન્યના અગ્ર ભાગમાં હોવાથી તેમાં પ્રવેશ કરતાંજ શત્રુસૈન્ય તરફથી આવતાં બાણના પ્રહારથી તત્કાળ મરણ પામ્યો. મનમાં શું ધારેલું હોય, પણ દૈવ કંઈનું કંઈ કરી નાંખે છે. સ્ત્રીને માટે આટલો બધો સમારંભ (ઉદયમ) કીધો, પરંતુ તેમાંથી પોતાનું જ મરણ નિપજ્યું. કથા સંગ્રહમાં અંતકારે કહેલું છે કે,

અન્નંગયસ્સાહિયણ અન્નંવાહસ્સમુરગસ્સ ।

અન્નંસિયાલહિયણ અન્નંહિયણકયંતસ્સ ॥ ૧ ॥

હસ્તિ, પાર્ધી, સર્પ અને શિયાળના મનમાં ચહાપ તે વિચાર ધારેલો હોય, પણ યમ કે દૈવ તો પોતાનું ધારેલું જ કરે છે.

હવે પરદારાગમન કરનાર અને ઘણા ભવનો ભમનાર સૂરકાંત રાજા પણ પોતાનું નગર છોડીને તરતજ ક્યાંક નાશી ગયો; કેમકે, “પાપે જય” ક્યાંથી હોય ? જેમ પાર્ધીના ત્રાસથી મૃગલી કંપાયમાન થાય, તેમ સુભટોના ભયથી ધ્રુવતી સોમશ્રીને, જેમ સ્મશાનના કૃતરાઓ મૃતક (મૃતદા) ને અપાટામાં પકડી પાડે તેમ, પદ્મીપતિના સુભટોએ પકડી પાડી. ત્યારપછી સમગ્ર નગરના લોકોને લૂટીને સુભટો પોતાના દેશ

ભણી જવાની તૈયારી કરતા હતા, ત્યારે સોમશ્રી પણ તેમના પંજમાંથી લઘુલાઘવી કળાથી છટકી જઈ દૈવયોગથી વનમાં નાશી ગઈ. ત્યાં ભ્રમણ કરતાં નાના પ્રકારનાં વૃક્ષોનાં ફળોનું લક્ષણ કરવાથી તે થોડા વખતમાં નવચૌવના અને ગૌરાંગી ઘની ગઈ. ખરેખર મણિમંત્ર ઔષધીઓનો મહિમા કંઈક અગ્નિત્ય (ન કળાઈ શકે તેવો) છે. હવે કેટલાએક વટેમાર્ગ વ્યાપારીઓ તે માર્ગથી જતા હતા, તેમણે સોમશ્રીને જોઈ આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું કે, તું દેવાંગના, નાગકન્યા, જળદેવી કે સ્થળદેવી, કે કોણ છે? કેમકે, મનુષ્ય પ્રાણીમાં તો તારા જેવી મનોહર સૌંદર્યવાન કન્યા તો કોઈ હોયજ નહીં! ત્યારે તેણીએ ગળગળિત થઈને જવાબ આપ્યો કે, હું દેવાંગના કે નાગકન્યા નથી, પણ હે વિચક્ષણો, હું તો મનુષ્ય પ્રાણી છું. દૈવજ મારાપર કોપાયમાન થયો છે, કારણ કે મારા રૂપેજ મને આ દુઃખરૂપ કુપમાં ઉતારી છે. ખરેખર ! શુણ છે તે પણ કોઈક વખતે દોષરૂપ થઈ પડે છે. આવાં તેણીનાં કંઠણાજનક વચનો સાંભળીને તે વ્યાપારીઓએ કહ્યું કે, બ્યારે તું આવી રૂપસ્વી છતાં દુઃખી છે, ત્યારે અમારી સાથે સુખેથી દિવસો નિર્ગમન કર. તેણીએ તેમની સાથે ઘણી ખુશીની સાથે રહેવાનું કબુલ કર્યું. પછી તેઓ તેણીને ઘણાજ ચલ્લથી રત્નની પેઠે સાચવતાં સાથે લઈ પોતાના ધારેલા ગામ ભણી જવા નીકળ્યા.

વાટે ચાલતાં તેણીના રૂપ, લાવણ્યતાદિ શુભોથી રંજિત થયેલા તેઓ તેણીને પોતાની સ્ત્રી કરવાની અભિલાષા કરવા લાગ્યા; કેમકે, ભક્ષણ કરવા લાયક પદાર્થને દેખીને કયો ભૂખ્યો માણસ ભક્ષણ કરવાની વાંચ્છા ન કરે ? દરેક જણ તેણીના ઉપર મનમાં ને મનમાં અભિલાષા કરતાં કરતાં સુવર્ણકૂલ નામના ખંદરે આવી પહોંચ્યા. તે ખંદર વ્યાપારનું ખરેખર મથક હોવાથી તેઓ માલ લેવા વેચવાના કામમાં શુભાઈ ગયા; કેમકે, તેઓ એટલાજ માટે ત્યાં અતિશય પ્રયાસ કરી આવ્યા હતા. જે માલ સારો ને સોંઘો મળવા લાગ્યો તે લેવાને તેઓ એકદમ મંડી પડ્યા. વ્યાપારીઓની એજ રીતિ છે કે, જે સસ્તુ મળે તેના ઉપર ઘણાની રૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે. પૂર્વભવમાં ઉપાર્જન કરેલા પુણ્ય પ્રમાણે જેની પાસે જેટલું ધન હતું, તે સર્વ માલ ખરીદ કરતાં ખૂટી જવાથી તેમણે વિચાર કર્યો કે, માલ તો હવે ઘણો લેવાનો બાકી છે, ને ધન તો ખૂટી ગયું, માટે તેનું કેમ કરવું ? છેવટે તેઓ એવા નિશ્ચયપર આવ્યા કે, આ સોમશ્રીને કોઈક ગણિકાને ઘર વેચી તેણીનું જે દ્રવ્ય આવે તે વહેંચી લઈએ. લોભ એ કોઈક અલૌકિક વસ્તુ છે, કે જેને વશ પ્રાણી તટ્ટાળ થઈ જાય છે. પછી તેમણે તે નગરમાં રહેનારી વિભ્રવતી નામની ગણિકાને ઘર સોમશ્રીને એક લાખ દ્રવ્ય લઈ વેચી નાંખી, તેઓ તે ધનનો માલ લઈ હર્ષભર પોતાના સ્વદેશ ગયા. હવે આ સોમશ્રીનું નામ તે ગણિકાએ બદલાવી ખીનું નામ સુવર્ણદેખા પાડ્યું છે; કેમકે, સ્ત્રીઓ એક ઘરથી ખીને ઘર જાય તો ત્યાં તેનું ખીનું નામ પ્રાપ્ત પાડવામાં આવે છે. પોતાની કળા શિખવવામાં નિપુણ એવી તે વિભ્રવતી ગણિકાએ સુવર્ણદેખાને ઘણા વખતમાં ગીત, નૃત્ય, હાવભાવ, કટાક્ષવિશેષાદિ અનેક કળાઓ શિખવી દીધી; કેમકે,

તે ચેતના ન પામી; ત્યારે તેના મામા પ્રમુખોએ વિચાર કર્યો કે, સર્પદંશિતો દીર્ઘ આયુષ્યવાળા હોય તો પ્રાચે જીવી શકે છે, માટે આને અકસ્માત્ અગ્નિદાહ કરવા કરતાં લીંબપત્ર વચ્ચે વીંટાળીને એક સુદર પેટીમાં મૂકી ગંગાનદીના પ્રવાહમાં તરતી મૂકવી એ શ્રેયસ્કર છે. એમ ધારી તેમણે તેમજ કર્યું, પરંતુ ચોમાસાના દિવસને લીધે અતિશય વરસાદ પડવાથી ગંગાનદીના પૂરે પવન જેમ વહાણને ખેંચી લઈ જાય તેમ કાંઠાના વૃક્ષોની સાથે તે પેટીને સમુદ્રમાં તાણી. તે પેટી તરતી તરતી તારે હાથ આવી. ત્યારપછીનો વૃત્તાંત તો તું જાણે છે, માટે ખરેખર એ તારી પુત્રીજ છે.”

હવે તારી માતાનો આશ્ચર્યજનક વૃત્તાંત તું સાવધાન થઈ સાંભળઃ—

“તે સમયે નામા પદ્મીપતિના સૈન્યથી જેમ સૂર્યકાંતમણિ પાસે આવવાથી હુઃસહ દાવાનગ (વનનો અગ્નિ) પણ ઝાંખો પડી જાય તેમ, સૂરકાંત રાજા પણ નિસ્તેજ બની ગયો, એટલે તેની સામે યુદ્ધ કરવા સમર્થ ન થઈ શક્યો. તેણે પોતાના નગરના દરવાજા બંધ કરીને પર્વત જેટલા ઉંચા ગઢ કીટ્ટા સજ્જ કરી જળ, ઈંધણ, ધાન્ય, તૃણાદિકને નગરમાં સંગ્રહ કરી લઈ ગઢના ઉપર એવા તો શૂરવીર સુલટો આયુધ સહિત ગોઠવી ઉભા રાખ્યા કે, કોઈપણ સાહસીક થઈ ખરેખર નગર સામે હુલ્લો કરવા આવી શકે નહીં. જોકે આવી રીતનો સૂરકાંત રાજાએ પોતાના નગરનો જાપતો રાખ્યો છે, તોપણ તે પદ્મીપતિના સુલટો જેમ મહામુની મોહુરાજને લેદવા દાવ તકાસે છે, તેમ તે નગરને લેદવા દાવ તકાસવા લાગ્યા. યદ્યપિ તે કિટ્ટા ઉપર રહેલા સુલટો ઉપરથી જાણુનો વર્ષાત વરસાવતા હતા, તોપણ જેમ હાથી અંકુશને ના જાણકારે તેમ, સમરનું સૈન્ય તેને (જાણુના વર્ષાતને) તૃણ ખરાખર ગણી એકદમ સામા ધમ્મી આવી, જેમ જુનાં માટીનાં વાસણને એક પથ્થર વડે ભાંગી નાખે, તેમ તે નગરના મોટા પણ દરવાજાના ભારે લોખંડના ઘણુ વડે તત્કાળ ચૂરેચૂરા કરી નદીના પૂરની પેઠે એકદમ નગરમ પ્રવેશ કરવા લાગ્યું. તે વખતે તારો પિતા સોમશેઠ પોતાની સ્ત્રીને મેળવવાની ઉત્કંઠાને લીધે સૈન્યના અગ્ર ભાગમાં હોવાથી તેમાં પ્રવેશ કરતાંજ શત્રુસૈન્ય તરફથી આવતાં જાણુના પ્રહારથી તત્કાળ મરણ પામ્યો. મનમાં શું ધારેલું હોય, પણ દૈવ કંઈનું કંઈ કરી નાંખે છે. સ્ત્રીને માટે આટલો બધો સમારંભ (ઉદ્યમ) કીધો, પરંતુ તેમાંથી પોતાનું જ મરણ નિપજ્યું. કથા સંગ્રહમાં અંથકારે કહેલું છે કે,

અન્નંગયસ્સાહિયણ્ અન્નંવાહસ્સમુરગસ્સ ।

અન્નંસિયાલહિયણ્ અન્નંહિયણ્કયંતસ્સ ॥ ૧ ॥

હસ્તિ, પાર્ધી, સર્પ અને શિયાળના મનમાં ચહાપ તે વિચાર ધારેલો હોય, પણ યમ કે દૈવ તો પોતાનું ધારેલું જ કરે છે.

હવે પરદારાગમન કરનાર અને ઘણા ભવનો ભમનાર સૂરકાંત રાજા પણ પોતાનું નગર છોડીને તરતજ ક્યાંક નાશી ગયો; કેમકે, “પાપે જય” ક્યાંથી હોય ? જેમ પાર્ધીના વ્રાસથી મૃગલી કપાયમાન થાય, તેમ સુલટોના ભયથી ધ્રુવતી સામશ્રીને, જેમ દમશાનના કૃતરાઓ મૃતક (મહત્તો) ને જપાટામાં પકડી પાડે તેમ, પદ્મીપતિના સુલટોએ પકડી પાડી. ત્યારપછી સમગ્ર નગરના લોકોને લૂટીને સુલટો પોતાના દેશ

ભણી જવાની તૈયારી કરતા હતા, ત્યારે સોમશ્રી પણ તેમના પંજમાંથી લઘુલાઘવી કળાથી છટકી જઈ દૈવયોગથી વનમાં નાશી ગઈ. ત્યાં ભ્રમણ કરતાં નાના પ્રકારનાં વૃક્ષોનાં ફળોનું ભક્ષણ કરવાથી તે થોડા વખતમાં નવયૌવના અને ગૌરાંગી બની ગઈ. ખરેખર મણિમંત્ર ઔષધીઓનો મહિમા કંઈક અચિંત્ય (ન કળાઈ શકે તેવો) છે. હવે કેટલાએક વટેમાર્ગી વ્યાપારીઓ તે માર્ગથી જતા હતા, તેમણે સોમશ્રીને બેઈ આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું કે, તું દેવાંગના, નાગકન્યા, જળદેવી કે સ્થળદેવી, કે કોણ છે? કેમકે, મનુષ્ય પ્રાણીમાં તો તારા જેવી મનોહર સૌંદર્યવાન કન્યા તો કોઈ હોયજ નહીં! ત્યારે તેણીએ ગળગળિત થઈને જવાબ આપ્યો કે, હું દેવાંગના કે નાગકન્યા નથી, પણ હે વિચક્ષણો, હું તો મનુષ્ય પ્રાણી છું. દૈવજ મારાપર કોપાયમાન થયો છે, કારણ કે મારા રૂપેજ મને આ દુઃખરૂપ કુપમાં ઉતારી છે. ખરેખર ! ગુણ છે તે પણ કોઈક વખતે દોષરૂપ થઈ પડે છે. આવાં તેણીનાં કરૂણાજનક વચ્ચનો સાંભળીને તે વ્યાપારીઓએ કહ્યું કે, જ્યારે તું આવી રૂપસ્વી છતાં દુઃખી છે, ત્યારે અમારી સાથે સુખેથી દિવસો નિર્ગમન કર. તેણીએ તેમની સાથે ઘણી ખુશીની સાથે રહેવાનું કબુલ કર્યા પછી તેઓ તેણીને ઘણાજ ચત્રથી રત્નની પેઠે સાચવતાં સાથે લઈ પોતાના ધારેલા ગામ ભણી જવા નીકળ્યા.

વાટે ચાલતાં તેણીના રૂપ, લાવણ્યતાદિક ગુણોથી રંજિત થયેલા તેઓ તેણીને પોતાની સ્ત્રી કરવાની અભિલાષા કરવા લાગ્યા; કેમકે, ભક્ષણ કરવા લાયક પદાર્થને દેખીને કયો ભૂખ્યો માણસ ભક્ષણ કરવાની વાંચ્છા ન કરે ? દરેક જણ તેણીના ઉપર મનમાં ને મનમાં અભિલાષા કરતાં કરતાં સુવર્ણકૂલ નામના બંદરે આવી પહોંચ્યા. તે બંદર વ્યાપારનું ખરેખરું મથક હોવાથી તેઓ માલ લેવા વેચવાના કામમાં ગુંથાઈ ગયા; કેમકે, તેઓ એટલાજ માટે ત્યાં અતિશય પ્રયાસ કરી આવ્યા હતા. જે માલ સારો ને સોંઘો મળવા લાગ્યો તે લેવાને તેઓ એકદમ મંડી પડ્યા. વ્યાપારીઓની એજ રીતિ છે કે, જે સસ્તુ મળે તેના ઉપર ઘણાની રૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે. પૂર્વભવમાં ઉપાર્જન કરેલા પુણ્ય પ્રમાણે જેની પાસે જેટલું ધન હતું, તે સર્વ માલ ખરીદ કરતાં ખૂટી જવાથી તેમણે વિચાર કર્યો કે, માલ તો હજી ઘણો લેવાનો ખાકી છે, ને ધન તો ખૂટી ગયું, માટે તેનું કેમ કરવું ? છેવટે તેઓ એવા નિશ્ચયપર આવ્યા કે, આ સોમશ્રીને કોઈક ગણિકાને ઘેર વેચી તેણીનું જે દ્રવ્ય આવે તે વહેંચી લઈએ. લોભ એ કોઈક અલૌકિક વસ્તુ છે, કે જેને વશ પ્રાણી તત્કાળ થઈ જાય છે. પછી તેમણે તે નગરમાં રહેનારી વિભ્રવતી નામની ગણિકાને ઘેર સોમશ્રીને એક લાખ દ્રવ્ય લઈ વેચી નાંખી, તેઓ તે ધનનો માલ લઈ હર્ષભર પોતાના સ્વદેશ ગયા. હવે આ સોમશ્રીનું નામ તે ગણિકાએ બદલાવી બીનું નામ સુવર્ણરેખા પાડ્યું છે; કેમકે, સ્ત્રીઓ એક ઘેરથી બીજે ઘેર જાય તો ત્યાં તેનું બીનું નામ પ્રાપ્ત પાડવામાં આવે છે. પોતાની કળા શિખવવામાં નિપુણ એવી તે વિભ્રવતી ગણિકાએ સુવર્ણરેખાને થોડા વખતમાં ગીત, નૃત્ય, હાવભાવ, કટાક્ષવિદ્યેષાદિક અનેક કળાઓ શિખવી દીધી; કેમકે,

ગણિકાઓનાં ઘરમાં કે હાટ (દુકાન)માં તેનાજ રસીયા લોકો આવે છે. જેમ ગણિકાના ઘરમાં જન્મેલીને નાનપણમાંજ તેવાજ સંસ્કાર થયેલા હોવાથી તે પ્રથમથીજ કુટિલ વિગેરે હોય છે, તેમ નહીં છતાં પણ આ સુવર્ણરેખા શ્રેયઃકાળ વખતમાં તેવીજ હોયની. શુ ! એવી બની ગઈ કેમકે, પાણીમાં જે વસ્તુ મેળવીએ તે તદ્દરૂપજ બની જાય છે. ધિકાર છે એવી કુસંગતિને ! કે જેથી સોમશ્રી તેજ ભવમાં પણ દુષ્ટ દેવના યોગથી ખરેખરા ગણિકાના વ્યવહારવાળી બની ગઈ. તે એવી તો કળાકુશળ નીવડી કે, રાત્રીએ તેણીનાં ગીત નૃત્યાદિક કળાથી અત્યંત પ્રસન્ન થઈ તેણીને બહુ સત્કારપૂર્વક પોતાની માનવંતી આમર વીંઝનારી કરી રાખી.

મુનિ મહારાજ શ્રીદત્તને કહે છે કે, હે શ્રીદત્ત ! એજ તારી માતા છે, કે જે ભવાંતરનેજ પામી હોયની શુ ? એવી આકાર, રૂપ, રંગ વિગેરે સર્વે પ્રકારને લીધે જુદી જણાય છે, પણ તે તો સર્વ ઔષધીઓનો અગિયમ મહિમા છે, એમાં કાંઈ સંશય ન રાખીશ. વળી તને તો તે ખરેખર ઓળખેછે, પણ લજ્જા અને લોભને લીધે તેણીએ તે વિષેની તને જાણ કરી નથી. અહો આશ્ચર્ય ! આ જગત્માં લોભરાજનું પણ ખરેખરું બળ પ્રબળ વર્તે છે, કારણ કે, પ્રાણીઓના હૃદયમાં વસીને તે વખતો વખત ખરેખર એકછત્રીરાજ કરાવ્યા કરે છે.

ખરેખર ધિકારવા યોગ્ય છે ગણિકાઓનો વહેવાર, કે જેમાં માઠાં કૃત્યની કંઈપણ મર્યાદા નથી. વળી તેમાં એવો લોભ છે કે, પોતાના પુત્રની સાથે કુકર્મ કરવા કાંઈપણ શરમાતી નથી. અહર્નિશ નિંદવા યોગ્ય અને તજવા યોગ્ય કરણીઓ કરતાં પણ વિશેષ તજવા યોગ્ય વારાંગનાઓ છે, એમ પંડિત પુરૂષોએ તેમનાં દુરાચરણ દેખાડીને તેણીઓને અયોગ્ય અને અમર્યાદાવાળી જણાવેલી છે.”

આવાં મુનિનાં વાક્યો સાંભળીને ખરેખર ખેદ યુક્ત વિસ્મય પામીને શ્રીદત્ત પૂછવા લાગ્યો કે, હે ત્રિકાળજ્ઞાની મહારાજ ! આ વાનર કેણુ હુતો અને એને શુ જ્ઞાન હતું, કે જેથી તેણુ આ મારી પુત્રી અને માતાને જાણી મારી હાંસી કરીને પણ સદ્વૃક્તાની પેઠે વાક્યો બોલી ગયો ? કે જે ખરેખર ઉપકારીની પેઠે મને આઘ કુપમાં પરત્તાને બચાવનાર થયો. વળી એને મનુષ્યવાચા ક્યાંથી ? મુનિ મહારાજને જવાબ વાળ્યો કે, હે ભવ્ય શ્રીદત્ત ! સાંભળ.

“સોમશ્રીમાં એકાગ્ર ચિત્ત થયેલું છે જેને એવો તારો પિતા શ્રીમદિર નગરમાં પ્રવેશ કરતાં શત્રુના બાણના પ્રહારથી મરણ પામીને તટ્ટાળ ત્યાંજ વ્યતીરક દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. તે વનમાં ભ્રમરના પેઠે ફરતાં ફરતાં અહિંયાં આવ્યો હતો. તેણે તને જોઈ વિભાંગજ્ઞાનથી ઓળખીને કુકર્મમાં ગરક થયેલા તને ભવાંતર થયો હતો, તોપણ પોતાના પુત્ર ઉપર પિતા તદા દિલકારક હોય, માટે તારો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાથી તે કેલકિ વનરમાં અધિષ્ઠિત થઈ તને આ દેખાવ દેખાડી બોધ કરી જતો રહ્યો છે, પરંતુ આ તારી માતા સોમશ્રી ઉપર એને પૂર્વભવનો ઘાટો પ્રેમ હોવાથી હમણાંજ એ અત્રે આવી તારી સમક્ષ તેણીને સ્વપ્નપર બેસાડી ક્યાંક પણ લઈ જશે.”

આ વાક્ય મુનિરાજ બોલી રહ્યા કે તરતજ તેજ વાનર ત્યાં આવી જેમ સિંહ અંગિકાને પોતાના સ્કંધપર ચઢાવી લઈ જાય, તેમ તેણીને સ્કંધ ઉપર બેસાડી ચાલતો થયો. અહો ઇતિ આશ્ચર્ય ! મોહરાજનું કર્તવ્ય કેવું છે ! આ નજરોનજર બેઠાને, અહો સંસારની વિટંબના ! એમ ખેદયુક્ત બોલતો અને માથું ધુણાવતો શ્રીદત્ત ત્યાંથી મુનિને નમસ્કારાદિ કરીને પોતાની પુત્રીને સાથે લઈ નગરમાં ગયો. ત્યારબાદ સુવર્ણરેખાની અક્ષા (વિભ્રવતી ગણિકા) એ દાસીઓને પૂછ્યું કે, આજે સુવર્ણરેખા ક્યાં ગઈ છે ? દાસીઓએ ઉત્તર આપ્યો કે, શ્રીદત્ત શેઠ અર્ધલાખ દ્રવ્ય આપી સુવર્ણરેખાને સાથે લઈ બાગ બગીચામાં ફરવા ગયા છે. પછી અક્ષાએ સુવર્ણરેખાને બોલાવવા માટે શ્રીદત્તને ઘેર દાસી મોકલી. તે શ્રીદત્તની દુકાનપર જઈ તેને પૂછવા લાગી કે, અમારી બાઈ સુવર્ણરેખા ક્યાં છે ? તેણે કહ્યું કે, અમે શું તમારા ચાકર છીએ, કે તેની તપાસ રાખીએ ! કોણ જાણે ક્યાં ગઈ હશે ! આ વચનો સાંભળીને દોષના ભંડાર જેવી દાસીએ જઈ અક્ષાને સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો, કે જેથી તે સાક્ષાત્ રાક્ષસીની આક્રમક ક્રોધાયમાન થઈ રાજા પાસે જઈ ખેદ યુક્ત પોકાર કરવા લાગી. રાજાએ પૂછ્યું કે, તું શા માટે ખેદકારક પોકાર કરે છે ? તેણીએ જવાબ આપ્યો કે, ચોરમાં શિરોમણી શ્રીદત્તે સુવર્ણપુરૂષના જેવી સુવર્ણરેખાને ચોરી લીધી છે. રાજા વિચારવા લાગ્યો કે, જેમ ઉંટની ચોરી છાની રહે નહીં, તેમ ગણિકાની ચોરી પણ ખીલકુલ છુપાવી છુપેજ નહીં ! પછી રાજાએ શ્રીદત્તને બોલાવી પૂછ્યું, ત્યારે તે પણ કાંઈ અરેખરો ઉત્તર ન દેતાં ગુચવાડામાં પડ્યો. કહ્યું છે કે,

અસંભાવ્યં ન વક્તવ્યં પ્રત્યક્ષં યદિ દ્રશ્યતે !

યથા વાનરસંગીતં યથા ભરતી સાશિલા ॥ ૧ ॥

“વાનર તાલ સુર સાથે સંગીત ગાય છે અને પથ્થરની શિલા પાણીમાં તરે છે, તેના જેવું અસંભવિત (કાંઈને વિશ્વાસ ન આવે તેવું) વાક્ય પ્રત્યક્ષ ખરું દેખાતું હોય તોપણ ન જ બોલવું.”

ખરેખરો ઉત્તર શ્રીદત્ત આપતો નથી, માટે આમાં કાંઈપણ કાવતરું હોવુંજ બેઠાએ, એવું મનમાં વિચારીને રાજાએ, જેમ પરમાધામી પાપીને નરકમાં નાંખે તેમ, તેને કારાગાર (કેદ)માં પૂર્યો, એટલુંજ નહીં પણ ક્રોધાયમાન થયેલા રાજાએ તેની માલ મિલકત જપ્ત કરવા ઉપરાંત તેની પુત્રી, દાસ, દાસી પ્રમુખને પોતાના સ્વાધીન કરી લીધાં; કેમકે, જેના ઉપર દૈવનો કોપ થયો, તેની ઉપર રાજાની કૃપા પણ ક્યાંથી હોય ! નરકવાસ સમાન કારાગારનાં દુઃખ ભોગવતાં શ્રદ્ધતે વિચાર કર્યો કે, બ્યારે મેં અરેખરો વૃત્તાંત રાજાને જાહેર કર્યો નહીં, ત્યારેજ મારાપર તેના ક્રોધરૂપ અગ્નિનો દુઃખરૂપ વરસાદ વરસી રહ્યો છે; પરંતુ જો હું અરેખરી હકીકત તેને નિવેદન કરું તો તેનો ક્રોધાગ્નિ સમી જઈ મને કારાગારના દુઃખમાંથી મુક્ત કરશે. આમ ધારીને તેણે ક્રોધવાળા મારકુત રાજાને કહેવરાવ્યું કે, હું મારી અરેખરી ખીના જણાવવા માગું છું. રાજાએ તેને બોલાવી પૂછ્યું, ત્યારે તેણે સર્વ હકીકત જેમ બની હતી તેમ કહી, અને છેવટમાં જણાવ્યું કે, સુવર્ણરેખાને વાનર તેના સ્કંધપર ચઢાવીને લઈ ગયો છે.

આ વાત સાંભળીને સભાના લોકો વિસ્મય પામી ખડખડ હસીપડી કહેવા લાગ્યા કે, બુઝો, બુઝો ! આ કપટીની સત્યતા ! કેવી ચાલાકીથી પોતે છટકી જવા માંગે છે ? રાજાએ પણ કોધાયમાન થઈ તેનો વધ કરવાને કોટવાળને તત્કાળ આજ્ઞા કરી દીધી ; કેમકે, મોટા પુરુષોનો શેષ અને તોષ (મેહરબાની) તત્કાળ ફળ આપનારજ હોય છે. જેમ કસાઈ બકરાંને વધસ્થાને લઈ જાય તેમ કોટવાળના દુષ્ટ સુભટો શ્રીદત્તને વધસ્થાને લઈ જાય છે તે વખતે જો વિચારવા લાગ્યો કે, માતા અને પુત્રીની સાથે સંયોગ કરવાની ઇચ્છાથી તેમજ મિત્રનો વધ કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલાં પાપનુંજ આ ફળ મને મળે છે, માટે ધિકાર છે મારાં દુષ્ટર્મને ! વળી આ પણ આશ્ચર્ય છે કે, સત્ય બોલવાથી પણ અસત્યના જેવું પ્રજા મળે છે, પરંતુ વિચાર કરતાં એમ માલમ પડે છે કે, કંઈ જેનાપર સમુદ્રની પેઠે ઉછાળો માર્યો તેને રોકવાને કોણ સમર્થ છે ? કહ્યું છે કે,

ધારિજ્ઞઃ જડજલ નિહીવિ, કલ્હોલભિન્નકુલસેલો ।

નહુઅળ્લ જમ્મણિમ્મિઅ, સુહાસુહો દિવ્વ પરિણામો ॥ ૨ ॥

જેના કદલોલથી પર્વતોના મોટા પાવાણા પણ ભાંગી જાય એવા સમુદ્રને પણ સામો આવતાં પાછો વાળી શકાય, પણ પૂર્વલવમાં ઉપાર્જન કરેલાં શુભાશુભ (સારાં અને નરસાં) કર્મોનો દૈવિક પરિણામ દૂર કરવા કોઈ સમર્થ થઈ શકતું નથી.

આવા અવસરના પ્રસ્તાવે શ્રીદત્તના પુણ્યથીજ જાણે ખેંચાયા આવતા હોયની ! એમ દેશોદેશ વિહાર કરતા મુનિચંદ્ર નામના કેવલી મહારાજ ઘણા મુનિઓના પરિવારે પરિવર્યા થકા તે નગરીને પવિત્ર કરવા આવ્યા હોયની ! તેમ તેજ ઉદ્યાનમાં આવી સમોસર્યા. ઉદ્યાનપાલકે રાજાને તે વિષે વધામણી આપવાથી તે પોતાના પરિવાર સહિત કેવલી સન્મુખ આવી વંદન કરીને બેઠા પછી જેમ ભૂજ્યો માણસ ભોજનની વાંચી કરે તેમ, તે દેશનાની યાચના કરવા લાગ્યો. જગદ્ગંધુ કેવલી મહારાજે કહ્યું કે, જે પુરુષમાં ધર્મ કે ન્યાય નથી તે અન્યાયીને, વાંદરાની ડોકમાં જેમ રત્નની માળા શોભે નહીં તેમ, દેશના શા કામની ? ચક્રિત થઈ રાજાએ પૂછ્યું કે, “મને અન્યાયી કેમ કહો છો ?” કેવલી મહારાજે ઉત્તર આપ્યો કે, “સત્યવક્તા શ્રીદત્તનો વધ કરવાની આજ્ઞા આપી માટે.” આ વચન સાંભળીને લલિતજત થયેલા રાજાએ આદરમાનથી તેને (શ્રીદત્તને) પોતાની પાસે બેસાડીને પૂછ્યું કે, તું તારી ખરેખરી હુકીકત જાહેર કર. તે પોતાની સાચી બીના કહેવા માંડે છે, તેટલામાં સુવર્ણરેખા જેના પીઠપર બેઠેલી છે એવો તેજ વાનર ત્યાં આવી તેણીને નીચે ઉતારી કેવલી ભગવાનને નમસ્કારાદિ કરી સભા વચ્ચે બેસવાથી, સર્વ લોકો તેને જોઈ આશ્ચર્ય પામીને પ્રશંસા કરી બોલવા લાગ્યા કે, ખરેખર શ્રીદત્ત સત્યવાદી છે. ગડિયાં આ સર્વ વૃત્તાંતમાં જે જે સંચર્યો જેને રહ્યા હતા, તે તે કેવલી મહારાજને પૂછીને દૂર (નિઃસંશય) કર્યા. આ સમયે સ્વર્ણ પરિણામી શ્રીદત્ત તેમને (કેવલી ભગવાનને) વંદન કરી પૂછવા લાગ્યો કે, હે જગદ્ગંધુ ! મારી પુત્રી અને માતા ઉપર મને ક્રોધરાગ કેમ ઉત્પન્ન થયો તે કૃપા

ફરી કહેશો. તેમણે કહ્યું કે, પૂર્વલવનો વૃત્તાંત સાંભળવાથી સર્વ તને સ્પષ્ટપણે સમજવામાં આવશે.

પંચાળ દેશના કંપીલપુર નામના નગરમાં અગ્નિશર્મા બ્રાહ્મણને ચૈત્ર નામનો પુત્ર હતો. મહાદેવની પેઠે તેને (ચૈત્રને) ગૌરી અને ગંગા નામની બે સ્ત્રીઓ હતી. હમેશાં બ્રાહ્મણને ભિક્ષા વિશેષ બહાલી હોય છે, માટે એકલા ચૈત્ર પોતાના મૈત્ર નામના બ્રાહ્મણ મિત્રની સાથે કોકણ દેશમાં ભિક્ષા માગવા ગયો. ત્યાં ઘણાં ગામડાંઓ ફરી ઘણું ધન ઉપાર્જન કરી તે બન્ને જણ સ્વદેશ ભણી આવવા નિકળ્યા. રસ્તામાં લક્ષ્મીથી લોભાઈ માઠા પરિણામથી એક વખત ચૈત્રને સૂતો ભેઈ મૈત્ર વિચાર કરવા લાગ્યો કે, આને મારી નાંખીને હમણાંજ હું સર્વ ધન લઈ લઉં તો ઠીક થાય. આમ ધારીને તેનો વધ કરવા તે ઉઠયો; કેમકે, જે અર્થ (દ્રવ્ય) છે, તે અનર્થનુંજ મૂળ છે. જેમ દુષ્ટ વાયુ મેઘનો નાશ કરે છે તેમ લોભી પુરૂષ તત્કાળ વિવેક, સત્ય, સંતોષ, લજ્જા, પ્રેમ, કૃપા, દાક્ષિણ્યતા પ્રમુખનો ધ્વંસ (નાશ) કરે છે. વળી તેજ વખતે દૈવયોગે તેના હૃદયમાં વિવેકરૂપ સૂર્યોદય થવાથી લોભરૂપી અધિકારનો નાશ થતાં તે (મૈત્ર) સ્વગત વિચારવા લાગ્યો કે, ધિઃકાર છે, ધિઃકાર છે મને, કે જે મારા ઉપર સંપૂર્ણ ખરો વિશ્વાસ રાખનાર છે તેને વિષે મેં આવો અત્યંત નિંદનીય અને દુષ્ટ સંકલ્પ કીધો ! માટે મને તેમજ મારા દુષ્ટત્યને ધિઃકાર છે. એવી રીતે કેટલીક વાર સુધી પશ્ચાતાપ કર્યા પછી તેણે પોતાના ઘાતકીપણાની ધારણા ફેરવી નાંખી. કહ્યું છે કે, “જેમ જેમ ખરજ (વહુર-ચુંટ) બાણીએ તેમ તેમ તે વૃદ્ધિજ પામતી જાય; તેમજ જેમ જેમ લાલ મગતો જાય તેમ તેમ લોભ પણ વૃદ્ધિજ પામતો જાય છે.” ત્યારપછી વળી બન્ને જણના મનમાં કેટલીક વખત ઘાતકીપણું પ્રગટ થાય ને વળી વિરામ પામી જાય. એવા વિચારમાં ને વિચારમાં કેટલાક દિવસ સુધી તેઓ કેટલીક પૃથ્વી લમ્યા. વળી કહ્યું છે કે, “અતિ લોભ એજ ખરેખર આલોકમાં પણ કષ્ટકારીજ છે.” એમ અતિ લોભમાં અધ થયેલા તે બન્ને જણા છેવટે વળી વૈતરણીજ હોયની ! એવી તૃણારૂપી નદીના પૂરમાં તણાવા લાગ્યા. ભેકે પહેલાં લોભના પૂરમાં તણાયેલા હતા અને પાછળથી તૃણપૂરમાં સપડાયા તેથી તે બન્ને જણ પોતાના સ્વદેશ ભણી તો કોઈપણ પ્રકારે જઈ શક્યા નહીં. તેઓ તૃણાના આર્તધ્યાનને લીધે પરદેશમાંજ મૃત્યુ પામી તિર્યચમાં કેટલાક લવ સુધી લમ્યા. પછી છેવટે તમે બન્ને જણ શ્રીદત્ત અને શંખદત્ત ઉત્પન્ન થયા, એટલે મૈત્ર શંખદત્ત અને ચૈત્ર તું (શ્રીદત્ત) થયો. પૂર્વલવના મૈત્રે તને પહેલો મારી નાંખવાનો સંકલ્પ કરેલ હોવાથી તે આ લવમાં શંખદત્તને પ્રથમથીજ સસુદ્રમાં ફેંકી દીધો. જેણે જેવા પ્રકારનું કર્મ કીધું હોય છે, તેને તેવાજ પ્રકારનું કર્મ ભોગવવું પડે છે, એટલુંજ નહીં પણ દેવા યોગ્ય દેવું હોય તે જેમ વ્યાજ સહિત આપવું પડે છે તેમ તેનાં સુખ કે દુઃખ તેથી વધારે ભોગવવાં પડે છે. તારી પૂર્વલવની ગંગા અને ગૌરી નામની બે સ્ત્રીઓ તારા મરણ પછી તારા વિયોગને લીધે વૈરાગ્ય પામી એવી તો તાપસણીઓ થઈ કે, મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરીને પારણાં કરતી હતી; કેમકે, કુળવંતી સ્ત્રીઓનો તો ખરેખર

એજ આચાર છે કે, વિધવાપણું પામ્યા પછી ધર્મનોજ આશ્રય કરે, કારણકે તેથી તેમના આભવ અને પરભવ એમ બન્ને ભવ સુધરે છે; અને તેમ જો ન કરે તો તેમને બન્ને ભવમાં દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે બન્ને તાપસણીઓમાંથી ગૌરીને એક દિવસે મધ્યાન સમયે આકરી પાણીની તૃષા લાગવાથી તેણીએ પોતાની કામ કરનારી દાસી પાસે પાણી માંગ્યું, પરંતુ મધ્યાન સમય હોવાથી નિદ્રાવસ્થાને લીધે લોચન મીઠાઈ ગયાં છે જેનાં એવી તે દાસી આદર્યમાં પડી રહી, પણ તેને ઉત્તર કે પાણી દુર્વિનયીની જેઠે ન આપી શકી. તપસ્વી, વ્યાધિવંત (રોગી), ક્ષુધાવંત (ભૂખ્યો), તૃષાવંત (તરસ્યો) અને દરિદ્રી એટલા જણને પ્રાપ્તિ કોધ અધિક હોય છે, તેથી તે દાસીપર ગૌરી એકદમ ક્રોધાયમાન થઈ તેણીને કહેવા લાગી કે, “શું તને કાળા સર્પે ખાધી (કરડી) છે, કે તું સુઝાંની પેઠે પડી રહીને પાણી કે જવાબ પણ આપતી નથી?” ત્યારે તેણીએ તત્કાળ ઉઠીને મીઠાં વચ્ચન બોલી પ્રસન્નતાપૂર્વક પાણી લાવી આપીને માપી માંગી. પરંતુ ગૌરીએ તેને દુર્વચન કહેવાથી મહાદુષ્ટ (નિકાચિત) કર્મ બાંધ્યું; કેમકે, હાસ્યથી પણ જો કોઈને દુર્વચન કહેલું હોય તો તેથી પણ ખરેખર દુષ્ટ કર્મ લોગવવું પડે છે, તો પછી ક્રોધાવેશમાં બોલેલું હોય તેનું તો કહેવું જ શું? વળી ગંગા તાપસણી પણ એક દિવસ પોતાને કામ પડવા છતાં દાસી બહાર ગયેલી હોવાથી તે કામ પોતાને હાથે કરવું પડ્યાથી પછી જ્યારે દાસી આવી ત્યારે તેને ક્રોધાયમાન થઈ કહેવા લાગી કે, “શું તને કોઈએ કેદખાનામાં ઘાલી હતી, કે કામ વળતે પણ હાજર ન રહી શકી?” આમ કહેવાથી ગૌરીની ઈર્ષ્યાજન્ય જાણે એણે પણ નિકાચિત કર્મ બાંધ્યું હોયની ! એમ ગંગાએ પણ મહા અનિષ્ટ કર્મ બાંધ્યું. એક સમયે કોઈક ગણિકાને કામી પુરૂષની સાથે વિલાસ (કામલોગ) કરતી દેખીને ગંગા પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે, “ધન્ય છે આ ગણિકાને, કે જે અત્યંત પ્રશંસનીય કામી પુરૂષોની સાથે નિરંતર લોગવિલાસ કરે છે ! બ્રમરના સેવવાથી જાણે માલતી કેમ શોભનીક દેખાતી હોય ! એમ કેવી આ ગણિકા શોભી રહી છે, અને હું તો કેવી નિર્ભાગિણીમાં પણ નિર્ભાગિણી છું ! ધિક્કાર છે મને, કે પોતાના ભત્રીયથી પણ સંપૂર્ણ સુખ લોગવી શકી નહીં ! અને છેવટે વિધવા બનીને આવી વિયોગાવસ્થા લોગવું છું.” આવાં દુર્ધ્યાનથી તે દુર્નુદ્ધિ ગંગાએ, જેમ વર્ષાઋતુમાં લોગાંડ ચલીતતાને પામે તેમ, દુષ્ટ કર્મ બાંધ્યું. અનુક્રમે તે બન્ને સ્ત્રીઓ મરણ પામીને જ્યોતિષી દેવતાના વિમાનમાં દેવીઓપણે ઉત્પન્ન થઈ ત્યાંથી ચર્વીને ગૌરી તારી પુત્રી અને ગંગા તારી માતાપણે ઉત્પન્ન થયાં. ગૌરીએ પૂર્વભવમાં દાસીને દુર્વચન કહેલું હતું તેથી તે આ ભવમાં ધ્યેયેલી તારી પુત્રીને સર્પને ઉપદ્રવ થયો, અને પૂર્વભવમાં ગંગાએ દુર્વચન કહેલું હતું તેથી તે પહીંપતિના કળજમાં કેટલાક દિવસ સુધી કેદખાનામાં રહી તથા ગણિકાની પ્રશંસા કરી હતી તેથી આ ભવમાં તારી માતા છતાં ગણિકાપણું પામી; કેમકે, કર્મને શું અસંભવિત છે ? કર્મ ધારે તે કરી શકે છે. આત્મ્ય છે કે, વચન કે મનથી બાંધેલું કર્મ આલોચ્યું (વોસરાવ્યું-ખમાવ્યું) ન હોય

તો ભવાંતરમાં કાયાથી ખચિત ભોગવવું પડે છે. તારી પુત્રી અને માતા પૂર્વભવમાં તારી સ્ત્રીઓ હતી અને તેણીઓના પર તને ઘણો પ્રેમ હતો, તેથી આ ભવમાં પણ તેણીઓને ભોગવવાની તે' મનથી વાંચ્છા કરી. કેમકે, પૂર્વભવમાં જે પાપારંભ સંબંધી સંસ્કાર હોય, તેજ સંસ્કાર ભવાંતરમાં પણ તેને ઘણુંકરીને ઉદય આવે છે, પરંતુ આ વિષયમાં વધારે એટલું સમજવાનું છે કે, ધર્મ સંબંધી સંસ્કારો મંદ પરિણામથી થયેલા હોય તો તે કોઈકને ઉદય આવે ને કોઈકને ન પણ આવે, અને તીવ્ર પરિણામથી થયેલા સંસ્કારો તો ભવાંતરમાં સાથે આવેજ છે. આવાં કેવલી મહારાજનાં વચન સાંભળીને સંસાર ઉપર ખેદ અને વૈરાગ્ય પામેલા શ્રીદત્તે તેમને વિનંતી કરી કે, હે જગન્નિસ્તારક, જે સંસારમાં આવી દુર્ઘટ કર્મ વિટંબનાઓ વારંવાર ભોગવવી પડે છે, ત્યારે તેવા સ્મશાનરૂપ સંસારને વિષે કયો વિચક્ષણ પુરૂષ પ્રાચે સુખ પામે ! માટે હે જગદુદ્ધારક, સંસારરૂપી અંધ કુપમાં પડતા એવા મને ઉદ્ધરવાના ઉદમરૂપ કાંઈ ઉપાય બતાવો. ત્યારે કેવલી ભગવાને કહ્યું કે, યારાવાર એવી સંસારરૂપ અટવીનો પાર પામવાની તારી ઇચ્છા હોય તો એક મોટા બળવાંત ચારિત્રરૂપ સૈન્યનો આશ્રય કર. ત્યારે તેણે કહ્યું કે, હે મહારાજ, તમે જે કહો છો, તે મને ખરેખર પ્રિય છે, પરંતુ આ કન્યા કેને આપવી ? કેમકે, સંસાર સમુદ્રથી તરવાની ઉત્કંઠાવાળા મને આ કન્યાની ચિંતારૂપ પાષાણની શિલા કંઠે વળગી છે. જ્ઞાની બોલ્યા કે, તારી પુત્રી માટે તું જે ચિંતા કરે છે તે નિરર્થક છે; કેમકે, તારો મિત્ર શંખદત્તજ તારી પુત્રીને પરણનાર છે. ત્યારે ખેદ પામતો ગદ્ગદિત કંઠે ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુની ધારા પડતે શ્રીદત્ત કહેવા લાગ્યો કે, હે જગદ્બંધુ, મેં દુષ્ટ, નિર્દયી અને મહાપાપીએ શંખદત્તને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધો છે, તો હવે તેને મળવાની શી આશા ! જ્ઞાનીએ કહ્યું કે, હે ભદ્ર, આમ તું ખેદ માં કર. બહુમાનથી તે' બોલાવ્યોજ હોયની ! એમ તે તારો મિત્ર હ-મણાંજ અહિં આવશે. આવી વાત સાંભળી તે આશ્ચર્યપૂર્વક વિચાર કરે છે, એટલામાં તો શંખદત્ત ત્યાં તટકાળ આવ્યો અને શ્રીદત્તને દેખતાંજ વિકાળ વદને ક્રોધાયમાન થતો યમરાજની પેઠે તેને મારવા દોડ્યો. પરંતુ રાજા પ્રમુખની મોટી સલા બેઠને તેનાં નેત્ર ક્ષોભાયમાન થવાથી તે જરા અચક્યો, કે તરતજ તેને કેવળી મહારાજ કહેવા લાગ્યા કે, હે શંખદત્ત, આ ક્રોધાગ્નિની તીવ્રતા પરનાં હૃદયને બાળે છે, તો પોતાના હૃદયને બાળે તેમાં શી નવાઈ ? માટે તું એવા ક્રોધને દૂર કર, દૂર કર. ક્રોધી પુરૂષ ચંડાળના જેવો ગણાય છે, અને ચંડાળ સર્વ પ્રાણીઓને સ્પર્શ કરવા યોગ્ય નથી. લૌકિકશાસ્ત્રમાં પણ એમ જણાવેલું છે કે, બે બલિચંડાળ ગંગામાં સ્નાન કરે તો તે કાંઈક પવિત્ર થાય, પણ કર્મચંડાળ તો ખીલકુલ પવિત્ર થઈ શકતો નથી. જેમ બંગુલીવિદ્યાના પ્રભાવથી સર્પનું ઝેર તટકાળ ઉતરી જાય છે, તેમ કેવળી મહારાજની આવી તત્ત્વ સંબંધી વાણી સાંભળીને તેનો (શંખદત્તનો) ક્રોધ તરતજ શમી ગયો. ત્યારપછી શ્રીદત્તે, શંખદત્તના મનને બાણે સ્નેહપૂર્વક ખેંચતો હોયની ! તેમ તેને હાથે ઝાલીને પોતાની પાસે બેસાડ્યો.

ત્યારબાદ જ્ઞાનમાં શ્રેષ્ઠ એવા તે મુનિને શ્રીદત્તે પૂછ્યું કે, હે પૂજ્ય, આ શંખદત્ત સમુદ્રમાં પડ્યા પછી કેવી રીતે નીકળીને અહિંયાં આવ્યો ? તે કૃપા કરી કહેશે.

મુનિમાં શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનીગુરુએ તેના ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે, આ શંખદત્ત સમુદ્રમાં પડ્યો છે તરતજ જેમ કુધાતુરને ખાવાનાં ફળ મળે તેમ એને હાથ એક પાટીયું આવ્યું; કેમકે, જેની આયુષ્યરૂપ દોરી તૂટી નથી તેને આવો અકસ્માત મૃત્યુ કેમ થાય? અનુકુળ પવનની પ્રેરણાથી સમુદ્રમાં તરતો તરતો, જેમ અનુભવી ક્રોળલ વેદના ખતાવેલા ઉપાય પ્રમાણે વર્તવાંથી રોગ મટી જાય છે તેમ, તે સાતમે દીવસે સમુદ્રનો પાર પામી કાંઠે આવ્યો. ત્યાં મજાક સારસ્વત નામના ગામમાં આવી વિશ્રામ લેવાની તૈયારી કરે છે, તેટલામાં સમુદ્રના પાણીથી કાળું અને ઝાંખું પડી ગયું છે શરીર જેનું એવા તે શંખદત્તને પોતાનો સ્નેહુવંત સંવર નામનો મામો મળ્યો ને તેને ઝોળખવાથી તરતજ પોતાના ઘેર લઈ ગયો અને ખાનપાન ઔષધાદિ તેમજ તેલ વિગેરેનું મર્દન કરી, તેનું અંગ ભેકે બળી ગયા જેવું કે ખવાઈ ગયા જેવું થએલું હતું તોપણ જેમ જડ શિષ્યને ગુરુ ઉપદેશરૂપી ઉપાયથી સુશિક્ષિત કરે તેમ, સાબો કર્યો. ત્યારપછી તેણે પોતાના મામાને પૂછ્યું કે, અહિંથી સુવર્ણકૂલ બંદર કેટલું દૂર છે? ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે, વીસ ભોજન દૂર છે, અને ત્યાં હાલ મોટા ધનવાન વેપારીનાં કરિયાણાં વિગેરે માલ ભરેલાં વહાણો આવેલાં છે. આવું સાંભળતાં માત્ર તે રોષ અને તોષ ભર્યો પોતાના મામાની રજા લઈ અહીં સત્વર આવ્યો, અને તને દેખીને ક્રોધાચમાન થયો. પણ નિશ્ચયે કરી સંસારમાં સંયોગ અને વિયોગ કર્માધિન છે. દયાનાજ એક મોટા સાગરરૂપ તે કેવળી મહારાજ પૂર્વભવનો સંબંધ કહી શંખદત્તને શાંત કરી ફરીથી કહે છે. જેમ કોઈ ગાળ દે તેને સામી ગાળ દેવાય તેમ તે પૂર્વભવે તેને હણવાની ઈચ્છા કરી હતી તેથી આ ભવે તેણે તને ધક્કો મારી સમુદ્રમાં ફેંકી દીધો હવે પછી બન્ને જણ પરસ્પર એવી પ્રીતિ રાખજો, કે જેથી તમોને આભવ અને પરભવ ગુણની પ્રાપ્તિ થાય; કેમકે, સર્વ પ્રાણીપર મૈત્રીભાવના રાખવી એ ખરેખર મોક્ષ માર્ગની નીસરણી છે.

આવા જ્ઞાનીગુરુનાં વચન સાંભળીને તે બન્ને જણ પોતપોતાના અપરાધ ખમાવી નિરપરાધી બનીને તે દિવસ સફળ ગણવા લાગ્યા. કેમકે, ગુરુનાં વચનથી શું ન થાય? કેવલી મહારાજ ધર્મદેશના આપતા કહેવા લાગ્યા કે, હે ભવ્ય છવો, જેના પસાયથી સર્વ પ્રકારની ઈષ્ટ સિદ્ધિ પમાય છે, એવા સમ્યક્ત, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ વિગેરે ગુણોનો અભ્યાસ કરો; કેમકે, અન્ય દર્શનીઓની ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાનું સેવન આંખા પ્રમુખના ફળની પેઠે સ્વરૂપ અને સંખ્યાબદ્ધ સંસારીક ગુણરૂપ ફળ આપે છે, અને જનધર્મ તો કલ્પવૃક્ષના ફળની પેઠે સર્વ પ્રકારનાં પૌંદ્રલિક અને આત્મીક ગુણો આપવાને સમર્થ છે. આવી દેશના સાંભળીને તે બંને જણ સહિત રાજા પ્રમુખ બીજા કેટલાએક પણ મોક્ષાભિલાષી યથા યજ્ઞ સમ્યક્ત મૂળ શ્રાવકના ધર્મને પામ્યા, એટલુંજ નહીં પણ વાનરરૂપે બની આવેલો વ્યંતર પણ સમ્યક્ત પામ્યો. ત્યારપછી જ્ઞાનીએ જણાવ્યું કે, સુવર્ણરેખાનું ઔદારીક અને વ્યંતરનું વેક્રિય શરીર છે તોપણ પૂર્વભવના સ્નેહને લીધે તેમને પરસ્પર ઘણા કાળ સુધી સ્નેહભાવ રહેશે. ત્યારબાદ રાજાએ પણ જેનું અન્માન કીધું છે એવા શ્રીદત્તે નગરમાં આવી પોતાની અર્ધ અદ્ધિ અને પુત્રી શંખદત્તને આપીને નિર્મળ ગુદિથી બાકીનું દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાં વાવરી (ખરચી)ને તેજ જ્ઞાનીની

પાસે આવી મહોત્સવથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્યારપછી આરિત્ર પાળવાથી મોહને છતી હું કેવળજ્ઞાન પામ્યો છું; માટે હે શુકરાજ મને પણ પૂર્વભવના માતા અને પુત્રી ઉપર સ્નેહભાવ ઉત્પન્ન થવાથી માનસીક દોષ લાગ્યો હતો. તેટલામાટે સંસારમાં જે કાંઈ આશ્ચર્યકારી સ્વરૂપ હોય, તે મનમાં રાખીને વ્યવહારપણે જે સત્ય ગણાતું હોય તેજ પ્રમાણે વર્તવું; કેમકે, જગતના વ્યવહાર છે તે પણ સત્ય છે.

સિદ્ધાંતમાં દશ પ્રકારનાં સત્ય નીચે પ્રમાણે બતાવેલાં છે.

જળ વય સંમય ઠવણા । નાંમે રૂઝે પઢૂચ સચ્ચેઅ ॥

વવહાર માવયોગે । દસમે ઉવમ્મ સચ્ચેણ ॥ ૧ ॥

- (૧) જનપદસત્ય—કોકણ દેશમાં પાણીને પિચ્ચ, નીર અને ઉદક કહે છે, માટે જે દેશમાં જે વસ્તુને જે નામથી ઓલાવતા હોય તે દેશની અપેક્ષાએ જે ઓલાય છે તે સત્યને “જનપદસત્ય” કહીયે.
- (૨) સંમતસત્ય—કુમુદ, કુવલય પ્રમુખ અનેક જાતનાં કમળો કાદવમાં ઉત્પન્ન થયેલાં હોય છે, તે સર્વને પંકજ કહેવાં જોઈએ, પરંતુ લૌકીકશાસ્ત્રે અરવિંદને પંકજ ગણ્યું છે, બીજાં કમળોને પંકજપણે ગણ્યાં નથી. તે સત્યને “સંમતસત્ય” કહીયે.
- (૩) સ્થાપનાસત્ય—કાષ્ઠ, પાષાણ વિગેરેની અરિહંત પ્રમુખની પ્રતિમા; એક, બે, ત્રણ, ચાર વિગેરે આંક; પૈ, પૈસા, રૂપીઆ, મોહોર વિગેરેમાં રાજા પ્રમુખના શિક્ષા; તે સત્યને “સ્થાપનાસત્ય” કહીએ.
- (૪) નામસત્ય—દરિદ્રિ છતાં ધનપતિ નામ ધરાવતો હોય, અપુત્ર છતાં કુળવર્ધન નામ ધરાવતો હોય; તે સત્યને “નામસત્ય” કહીયે.
- (૫) રૂપસત્ય—વેષ માત્રના ધરનાર યતિને પણ વ્રતી કહેવાય. તે સત્યને “રૂપસત્ય” કહીયે.
- (૬) પ્રતિત્યસત્ય—જેમ ટચલી અંગુલિની અપેક્ષાએ અનામિકા (દેવપૂજણી આંગળી) લાંબી છે, અને અનામિકાની અપેક્ષાએ ટચલી ટૂંકી છે, એમ એકેકની અપેક્ષાએ જે વાક્યાર્થ ઓલવામાં આવે; તે “પ્રતિત્યસત્ય” કહેવાય.
- (૭) વ્યવહારસત્ય—પર્વતના ઉપર ઘાસ ગળતું હોય, તોપણ પર્વત બળે છે; માટલીમાંથી પાણી ઝમતું હોય પણ માટલી ઝમે છે; તેમજ અનુદરા (કન્યા) અલોમિકા (એડકા) કહેવાય છે; એમ જે ઓલવાનો વ્યવહાર છે તેને “વ્યવહારસત્ય” કહીયે.
- (૮) ભાવસત્ય—બગલીને થોડા ઘણા પાંચે રંગ હોય છે, પરંતુ સફેદ રંગની અધિકતાથી તે સફેદ ગણાય છે, એમ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ જેમાં જે અધિક હોય તેથી તેને તે રૂપે ગણી શકાય. તે “ભાવસત્ય” કહેવાય.
- (૯) યોગસત્ય—જેના હાથમાં દંડ હોય તે દંડી અને જેની પાસે ધન હોય તે ધની કહેવાય, તેમ જેની પાસે જે વસ્તુ હોય તેના ઉપરથી તેને તે નામે ઓલાવી શકાતો હોય; તે “યોગસત્ય” કહીયે.

(૧૦) ઉપમાસત્ય-આ તળાવ સમુદ્રના જેવું છે, એમ જેને ઉપમા અપાય; તે “ઉપમા-સત્ય” કહેવાય.

આવાં પ્રકારનાં કેવલી મહારાજનાં વચન સાંભળીને સાવધાન થઈ તે શુકરાજ કુમાર પોતાના માતૃપિતાને પ્રગટપણે માતા, પિતા કહી બોલવા લાગ્યો, કે જે સાંભળીને તે રાજ પ્રમુખ સર્વ પ્રસન્ન થયા. હવે રાજ શ્રીદત્ત કેવલીને કહેવા લાગ્યો કે, હે સ્વામિન, ધન્ય છે તમોને, કે જેમને આ યૌવનાવસ્થામાં વૈરાગ્ય પ્રગટ થયું. એવું વૈરાગ્ય મને ક્યારે ઉત્પન્ન થશે? ત્યારે મુનિશ્રેષ્ઠ કેવલી મહારાજે કહ્યું કે, હે રાજન્, તારી ચંદ્રાવતી રાણીનો * પુત્ર તારી દૃષ્ટિએ પડશે કે તત્કાળ તને દૃઢપણે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થશે. પછી કેવલીના વચનને વધાવી, પ્રણામ કરી પોતાના પરિવાર સહિત પ્રસન્નતાપૂર્વક રાજ પોતાના રાજ્યમહેલમાં આવ્યો. દયા અને સમ્યક્તારૂપ બે નેત્રોથી જાણે અમૃતનો વર્ષાતજ વર્ષાવતો હોયની! એવા શુકરાજની ઉમર જ્યારે દશ વર્ષની થઈ, ત્યારે કમલમાળા રાણીએ બીજા પુત્રને પ્રસવ્યો, અને તેની માતાને દેવતાએ આપેલા સ્વપ્નને અનુસારે તેનું નામ રાજ્યે મોટા મહોત્સવ સહિત ‘હંસરાજ’ પાડ્યું. અમૃતનાં કિરણ જ હોયની! એવા ઉજવળ જેના માતા પિતા રૂપ બંને પક્ષ છે એવો હંસરાજ કુમાર રૂપ, કળા અને વચના સંપદારૂપ ગુણોથી વર્ધાયમાન થવા લાગ્યો. જ્યારે તે પાંચ વર્ષની ઉમરનો થયો ત્યારે સર્વ જનને આનંદિત કરતો થકો જેમ રામચંદ્રજીની સાથે લક્ષ્મણ રમે તેમ, શુકરાજ કુમારની સાથે વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરતો હતો. અર્થવર્ગ અને કામવર્ગની સાથે ક્રીડા કરતાં બંને પુત્રોને ધર્મવર્ગ પણ મુખ્યપણે સેવવો જોઈએ એમ જણાવવાને જ જાણે આવતો હોયની શું! એમ એકદા રાજસભામાં સિંહાસનપર બોરાજમાન થયેલા રાજની પાસે છડીદારે વિનયપૂર્વક આવી કહ્યું કે, હે મહારાજ, દરબારના દરવાજા આગળ ગાંગીલ નામા ઋષીશ્વર આપને મળવા માટે પધારેલા છે, તેમને જો આપની આજ્ઞા હોયતો પ્રવેશ કરાવું. આ સાંભળતાં માત્ર ચક્રિત થયેલા રાજ્યે તેને હુકમ કર્યો કે, તેમને પ્રવેશ કરાવ. પછી મુનિ મહારાજ રાજસભામાં પધાર્યા કે તરત જ રાજ્યે ઉઠી સન્માન આપી આસનપર બેસાડ્યા ને ક્ષેમકુશળ પૂછવાપૂર્વક તેમને અત્યંત આનંદ પમાડ્યા. ત્યારપછી પુરોહિત જેવા ઋષીશ્વર પણ રાજને આશીર્વાદ આપીને કહેવા લાગ્યા કે, તીર્થ, આશ્રમ તેમજ તાપસ્ય પ્રમુખને ક્ષેમકુશળ છે. રાજ્યે પૂછ્યું કે, હે મહારાજ, અત્રે આપનું આગમન શા પ્રકારે થયું છે? આનો ઉત્તર મુનિ આપવા માંડે છે, એટલામાં કમલમાળા રાણીને રાજ્યે પોતાની નજીકમાં બધાવેલા ચક્રમાં (પડકામાં) બેસાડ્યાં. ત્યારપછી ગાંગીલ ઋષીશ્વર પોતાની પુત્રીને કહેવા લાગ્યા કે, ગોમુખ નામના યજ્ઞરાજે આજ રાત્રિએ મને સ્વપ્ન આપીને જણાવ્યું છે કે, હું મૂળ શત્રુંજયતીર્થે જાઉં છું. ત્યારે મેં પૂછ્યું કે, આ કૃત્રિમ શત્રુંજયતીર્થનું કોણ રક્ષણ કરશે? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, જેમનું ચરિત્ર પણ કોકોત્તર છે એવા તારા બે દોહીયા [દીકરી (કમલમાળા)ના દીકરા] બીમ અને

* પ્રથમ જે રાણીને પુત્ર પડ્યો તર્જી એમ કહેવામાં આવેલું છે તે રાણી.

અર્જુન જેવા બળવાંત શુકરાજ અને હંસરાજ નામના છે. તેમાંથી એકને અહિંયાં દાવી રક્ષણ કરવા રાખીશ તો તેના મહાત્મ્યથી આ તીર્થ નિરૂપદ્રવ રહેશે; કેમકે, લોકોત્તર ચરિત્રવાળા મોટા મહિમાવંતનો મહિમા ખરેખર મોટોજ હોય છે. ત્યારે મેં તેને (ગોમુખ યક્ષને) પૂછ્યું કે, તે ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરનો માર્ગ ઘણો દૂર હોવાથી મને ત્યાં પહોંચતાં ઘણા દિવસો નીકળી જશે માટે ત્યાંથી તેને ગોલાવી લાવું ત્યાંસુધી આ શત્રુજયતીર્થનું રક્ષણ કોણ કરશે ? ત્યારે ગોમુખ યક્ષે કહ્યું કે, ત્યાં જઈ આવતાં ઘણો વિલંબ લાગે તેમ છે, તોપણ તું સવારે નીકળીને જઈશ તો બપોરેજ મારા પ્રભાષ (દૈવીક શક્તિ) થી તેને લઈ તું અહિંયાં પાછો આવતો રહીશ. એમ કહીને તે યક્ષ તો ચાલ્યો ગયો, ને હું તે વાત સાંભળીને અન્યથા (વિસ્મય) થયો. પછી આજ સવારે ત્યાંથી નીકળી હજી સુધી એક પહોર દીવસ ચલ્યો નથી એટલામાં તો અત્રે આવી પહોંચ્યો છું; કેમકે, દૈવીક મહિમાથી શું બની શકતું નથી ?! માટે હે દક્ષદંપતિ, દક્ષણા આખાની પેઠે આ તમારા બે પુત્રરત્નમાંથી એક પુત્ર મને તીર્થ-રક્ષણ નિમિત્તે આપો, કે જેથી અમો બપોર થયાં પેહલાં ઠંડા પહોરે વજર પરિશ્રમે અમારા આશ્રમે જઈ પહોંચીએ. આ વચન સાંભળીને બીજાની અપેક્ષાએ બાળ છે તોપણ પરાક્રમે કરી અબાળ હંસરાજ હંસના જેવી ધ્વનિથી બોલ્યો કે, હે પિતાજી, એ તીર્થની રક્ષા કરવા તો હુંજ જઈશ, માટે મને ખુશીથી રત્ન આપો. આવા તેના ઉદ્ગારે સાંભળીને તેના માતા પિતાએ કહ્યું કે, “હે પુત્ર, તારાં આવાં સાહસીક વચનને અમો અમારું શરીર લુછણે કરીએ, અર્થાત્ તારાં વચનને વારી જઈએ. હે વહાલા પુત્ર, આટલી લારી લઘુવય છતાં પણ આવાં તારાં સાહસીક વચન ક્યાંથી ?” તે વખતે ગાંગીલ ઋષીશ્વર બોલ્યા કે, “ક્ષત્રીય વંશનું આવું વીર્ય, અને જહો બાલ્યા-વસ્થામાં પણ આવું તેજ, એ ખરેખર આશ્ચર્યકારક છતાં સત્યજ છે, પ્રાતઃકાળે નવા ઉગતા એના પણ સૂર્યનું તેજ કોઈથી સામે જોઈ શકાયજ નહીં એવું થાય છે. એ વયથી તો બાળ છે, પરંતુ એનાં બળ અને શક્તિ તો મહા પ્રશ સાપાત્ર છે, માટે એનેજ મારી સાથે તીર્થરક્ષણ કરવા સારૂ મોકલો.” રાત્રે કહ્યું કે, “હે મહારાજ, આટલા નાના બાળકને ત્યાં કેમ મોકલી શકાય ? જોકે એ બાળક શક્તિમાન છે, તોપણ માતા પિતાનો મોકલવાને જીવ કેમ ચાલે ? શું એ તીર્થનું સંરક્ષણ કરવામાં કાંઈ ભય નથી ? “જેમ સિંહણ જાણે છે કે, મારી ગુફામાંથી મારાં બચ્ચાંને લઈ જાય એવો બીજો કોઈપણ બળીઓ આવી શકે તેમ નથી, તોપણ તે પોતાનાં બચ્ચાંને કોઈપણ વખતે બીજું કોઈ લઈ જશે એવો ભય જરા માત્ર પણ દૂર મૂકતી નથી; તેમ સ્નેહીઓને સ્નેહી ત્રિષે ખરેખર ડગલે ડગલે ભય માલમ પડ્યા વિના રહેતો નથી; માટે આવા લઘુ બાળકને કેમ મોકલી શકાય ?” આવાં માતા પિતાનાં વચન સાંભળી સમયસૂચક શુકરાજ ઉત્સાહપૂર્વક તેમને કહેવા લાગ્યો કે, “હે પૂજ્ય, મને રત્ન આપો તો હું એ તીર્થની રક્ષા સારૂ જાઉં. નાચનારને મૃદંગનો શબ્દ, ક્ષુધાતુરને લોજનનિમગ્નણ, નિદ્રાળુ (ઉંઘણસી) ને શય્યા, જેમ મળે ને પ્રસન્ન થાય તેમ ત્યાં રક્ષણ કરવા જવાનું મારે માથે આવે છે, એ વાત સાંભળતાંજ હું ઘણો પ્રસન્ન થયો છું; માટે મારા વહાલા

માતા પિતા, તમે મને લક્ષિત કરનારને આજ્ઞા આપી તીર્થલક્ષિતમાં સહાયક થાઓ.” આવાં વચન સાંભળીને રાજા દીવાનની સામે જોવા લાગ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું કે, આજ્ઞા આપનાર તમે છો, લઈ જનાર ઋષીશ્વર છે, રક્ષા પણ તીર્થનીજ કરવી છે, રક્ષણ કરનાર શૂરવીર પરાક્રમી શુકરાજકુમાર છે, ગોમુખ યક્ષની સમ્મતિ પણ થઈ ચૂકી છે, આતો ક્ષીરમાં ઘૂંત શર્કરા (સાકર) નાખવા જેવું છે, છતાં તમે કેમ વાર લગાડે છો ? આવું સાંભળીને માતા પિતાએ તેને રજા આપી, એટલે પ્રસન્ન થયેલો શુકરાજ દેહેલાળાં નેત્રથી આંસુ ઝરતાં માતા પિતાને નમી સાહુસીક બનીને તે ગાંગીલ મુનિની સાથે ચાલતો થયો.

મહાપરાક્રમી ધનુર્ધર અર્જુનની પેઠે બાણ ઘાલેલા ભાથાને સ્કંધ પાછળ ખાંધીને તેની સાથે તત્કાળ ત્યાં જઈ પહોંચી શુકરાજકુમાર શત્રુજયતીર્થની સેવા, આરાધના અને રક્ષણ માટે સાવધાન રહેવા લાગ્યો. ત્યાં તેના મહિમાથી તે ઋષિઓનાં આશ્રમના બાગ બગીચામાં ઘણાં ફુલ ફળની વૃદ્ધિ થઈ, એટલુંજ નહીં પણ વાઘ, સૂર, ચિત્તા, વરૂ, દાવાનળ (અગ્નિ) પ્રમુખ સર્વ પ્રકારના ઉપદ્રવો તેના પ્રભાવથી શાંત થઈ ગયાં. અહો ! ખરેખર આશ્ચર્ય છે કે, પૂર્વભવમાં સેવન કરેલાં ધર્મના પ્રભાવથી આ શુકરાજનો આવો કોઈ અલૌકિક મહિમા છે. તીર્થકરના મહિમાથી જેમ ઉપદ્રવની શાંતિ થાય, તેમ આ શુકરાજ મનુષ્ય માત્ર છતાં પણ તેનો મહિમા તેમના તુલ્યજ થવા લાગ્યો. તાપસોની સાથે સુખે દિવસો નિર્ગમન કરતાં થકાં એકદા રાત્રિના સમયે એક રૂદન કરતી સ્ત્રીના શબ્દો સાંભળી દયાના દરિયા અને ધૈર્યનાં નિધાન તે શુકરાજે તેની પાસે જઈ મધુર વચનથી તેને બોલાવી તેના દુઃખનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે, “અંબા નગરીમાં નિર્ભયમાં પણ નિર્ભય શત્રુઓને મર્દન કરનાર અરિમર્દન નામે રાજા છે. તેની શુણ્યુક્ત સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના જેવી પદ્માવતી નામની પુત્રીની હું ધાવ-માતા છું. એ પુત્રીને હું બોળામાં લઈ રમાડતી હતી, તે વખતે જેમ કેસરી (સિંહ) વાછડી સહિત ગાયને લઈ જાય તેમ કોઈક યાત્રી વિદ્યાધરે વિદ્યાના બળથી પુત્રી સહિત મને ત્યાંથી ઉઠાવી અહિંયાં ફક્ત મને ફેંકી દઈ જેમ કાગડો ખાવાનું લઈ નાશી જાય તેમ તે પદ્મારાજપુત્રીને લઈ કોણ જાણે ક્યાંય નાશી ગયો; તેના દુઃખને લીધે હું રૂદન કરું છું.” આ વચન સાંભળી શુકરાજે તેની આત્માસના કરીને ત્યાંજ રાખી અને પાછલી રાત્રે પોતે કેટલાંક ઘાસનાં ઝુપડાંઓમાં વિદ્યાધરને શોધવા લાગ્યો, તેટલામાં ત્યાં રૂદન કરતા કોઈક પુરૂષને દેખી તેની પાસે જઈ દયાથી તેને તેના દુઃખનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે દયાળુને કહ્યા વિના દુઃખનો અંત આવનાર નથી એમ જાણીને તેણે કહ્યું કે, “હે વીરકુમાર, હું ગગનવશ્લુપુર નગરના રાજાનો વાયુ સમાન છે ગતિ જેની એવો વાયુવેગ નામનો પુત્ર છું. કોઈક રાજાની પદ્માવતી નામની કન્યાને દરજી કરી લઈ જતાં તીર્થના મંદિર ઉપર આવતાં તીર્થના મહિમાને લીધે તે હું ઉત્તરધન ન કરી શક્યો, એટલુંજ નહીં પણ મારી વિદ્યા જુદી પડી જવાથી હું તત્કાળ ધરતી-પર પડી ગયો. પારકી કન્યા દુરજી કરવાના પાપને લીધે હું પુણ્ય પારવારેલાની પેઠે પડ્યો કે તરતજ મેં તે કન્યાને મૂકી દીધી; ત્યારે જેમ સમજીના મુખમાંથી કુટ્ટી

પેટેલી પંખીણી જીવ લઈ નાશી જાય તેમ તે નાશી ગઈ. ધિક્કાર છે મને પાપીને, કે અઘટિત લાલની વાંચાથી ઉદમ કર્યો તો ઉલટો કેટલો બધો અલાલ થયો.” આ વિદ્યધરનાં આવાં વચન સાંભળીને સર્વ વૃત્તાંતની માહિતગારી મળવાથી પ્રસન્ન થયેલો શુકરાજ તે કન્યાને ત્યાંજ શોધવા લાગ્યો, એટલામાં તો જાણે કોઈ દેવાંગનાજ હોય-નીશું! એવી તે કન્યા તે મંદિરમાંથીજ તેને મળી. ત્યારપછી તે કન્યાને તેની ધાવ-માતાનો મેળાપ કરાવી આપ્યો, અને તે વિદ્યાધરને પણ નાનાપ્રકારના ઔષધાદિક ઉપચાર કરી સાંભળે કીધો. વિદ્યાધરે પોતાને જીવિતદાન મળ્યું તેથી પ્રીતિપૂર્વક ઉપકાર માની કહ્યું કે, હું જીવીશ ત્યાંસુધી તમારો ચાકર થઈને રહીશ. ખરેખર પુણ્યનો મહિમા કેવો આશ્ચર્યજનક છે! પછી શુકરાજે પૂછ્યું કે, તારી પાસે આકાશગામિની વિદ્યા વિદ્યમાન (હયાત) છે કે નહીં? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, વિદ્યા તો અક્ષર માત્ર (પાઠ માત્ર-મોઢે) છે, પરંતુ ચાલતી (ઉડી શકાય એવી) નથી, પણ જે પુરૂષ એ વિદ્યા સિદ્ધ કીધેલી હોય, તે પુરૂષ જો મારે માથે હાથ મૂકી ફરીથી શરૂ કરાવે તો ચાલે, નહિં તો હવે એ મારી વિદ્યા ચાલનારી નથી. ત્યારે સમયસૂચક શુકરાજે કહ્યું કે, એવો હમણાં અહિંયાં બીજો કોણ છે! માટે એ તારી વિદ્યા પ્રથમ મને શિખવ, પછી તારા બતાવ્યા પ્રમાણે તે વિદ્યા સિદ્ધ કરી જેમ કોઈનું કંઈ ઉછીતું લીધું હોય તે પાછું અપાય તેમ તને હુંજ પાછી આપીશ; એટલે તને તેજ વિદ્યા ફળીભૂત થશે. પછી પ્રસન્ન થઈને તે વિદ્યા તેણે શુકરાજકુમારને શિખવી. તેણે (શુકરાજે) તે વિદ્યાને વિમલાચળના અને પોતાના પુણ્યબળથી તત્કાળ સિદ્ધ કરીને પાછી તે વિદ્યાધરને શિખવી જેથી તેને તે પાઠસિદ્ધ વિદ્યાની પેઠે તત્કાળ સિદ્ધ થઈ ગઈ. પછી તે બન્ને જણ ખેચર (વિદ્યાધર-આકાશગમન કરનાર) ને ભૂચર (જમીનપર ચાલનાર-મનુષ્ય) સિદ્ધ વિદ્યાવાળા બન્યા. બીજી પણ કેટલીક વિદ્યાઓ વિદ્યાધરે શુકરાજકુમારને શિખવી. અગણિત પુણ્યનો જેને સંયોગ થયો તેને શું દુર્લભ છે, પછી શુકરાજકુમાર ગાંગીલ ઋષિની રબ લેઈ નવા રચેલા વિમાનમાં તે બન્ને સ્ત્રીઓ (રાજકન્યા પદ્માવતી તથા તેની ધાવમાતા)ને બેસાડી વિદ્યાધરને સાથે લેઈ ચંપા નગરીએ આવ્યા, અને કન્યાને કોઈ હરણ કરી લઈ ગયું છે એમ સાંભળવાથી ઉત્પન્ન થયેલા ચિંતારૂપ અધકારમાં રાહુના જેમ વ્યાપ્ત થયેલા રાજની પાસે જઈ બુદ્ધ ને ચંદ્ર સમાન તે બન્ને જણે તેની ચિંતા દૂર કરી. તે અરિમર્દન રાજને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યા પછી તેણે જાણ્યું કે, શુકરાજ મારા મિત્રરાજનો પુત્ર છે. નીતિશાસ્ત્રમાં એમ લખેલ છે કે, મિત્રના પુત્ર ઉપર પણ રાજાઓ પ્રાચે શત્રુભાવ રાખે એમ પણ હોય છે, તોપણ આ મિત્રપુત્ર શુકરાજ ઉપર અરિમર્દન રાજએ કોઈપણ પ્રકારનો શત્રુભાવ રાખ્યો નહીં, એટલુંજ નહીં પણ તે મહા વિચક્ષણ, શૂરવીર ને મહોપકારી શુકરાજને અત્યંત હર્ષ અને ઉદ્ધાસ સહિત પોતાની પદ્માવતી પુત્રી પરણાવી દીધી. કેમકે, એમ કરવાથી પરમાનંદ અને પ્રીતિની વૃદ્ધિ થાય છે. લગ્ન વખતે શુકરાજને ઘણું દ્રવ્ય આપી રાજાએ પ્રીતિમાં વધારો કર્યો. રાજની પ્રાર્થનાથી ઈંદ્ર સમાન શુકરાજે કેટલાક દિવસ લીલા સહિત પદ્માવતી સાથે સંસારસુખ ભોગવતાં ત્યાંજ નિર્ગમન કર્યા. લૂણ વિના સ્વાદિષ્ટ ભોજન જેમ

ઐશ્વાદ લાગે છે, તેમ પુણ્યની કરણી વિના આલોક સંબંધી કેવળ સંસારીક કરણીઓ સત્કર્મને આપનારી થતી નથી; માટે સંસારીક કરણીઓ કરતાં પણ વિવેકી પુરુષે વચ્ચે વચ્ચે ધર્મ તીવ્ર કરતાંજ રહેવું એ શ્રેયસ્કર છે. આવો મનમાં વિચાર કરીને શુકરાજ યોગી દીવસ પછી રાત્રીની રજા લઈ પોતાની સ્ત્રી સહિત તે વિદ્યાધરની સાથે શાશ્વતી અશાશ્વતી પ્રતિમાને વંદન કરવા વૈતાલ્યપર્વતે ગયો. ત્યાંની અલોકીક રચનાઓ જોતાં તેઓ ખુશીની સાથે અગનવદ્ધલ નગરે જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં વાયુવેગ વિદ્યાધર પોતાનાં માતાપિતાને શુકરાજે કરેલો ઉપકાર કહ્યો, તેથી તેમણે હર્ષ પામીને તેને પોતાની વાયુવેગા નામની કન્યા પરણાવી. જોકે શુકરાજને તીર્થયાત્રા કરવા જવાની ઘણી ઉતાવળ હતી, તોપણ લગ્ન કર્યા પછી અંતરંગ પ્રીતિપૂર્વક ઘણા આગ્રહથી તેને કેટલાક દિવસ સુધી તેમણે પોતાને ઘેર રાખ્યો; કહ્યું છે કે, લાગ્યહીન પુરુષો જ્યાં જાય ત્યાં પગલે પગલે તિરસ્કાર પામે છે, તેમ લાગ્યશાળીને હોતું નથી, પરંતુ પગલે પગલે તેને સત્કાર (માન) મળે છે.

એકદા પ્રસ્તાવે અઠ્ઠાઈમાં યાત્રા કરવાનો ઉદ્દેશ (નિશ્ચય) કરીને દેવતાની પેઠે શોભતા એવા સાળા બનેલી (વાયુવેગ, શુકરાજ) વિમાનમાં બેસી તીર્થવંદન કરવા નીકળ્યા. રસ્તામાં, હે શુકરાજ ! હે શુકરાજ ! એવો કોઈ સ્ત્રીનો શબ્દ સાંભળીને તે બંને જણે વિસ્મય પામી તેની પાસે જઈ પૂછ્યું કે, તું કોણ છે ? ત્યારે તેણીએ જવાબ આપ્યો કે, “હું ચક્રને ધારણ કરનારી ચક્રેશ્વરી દેવી છું. શુરની શિક્ષાથી જેમ શિષ્ય પ્રવર્તે તેમ જોમુખ નામના યક્ષના કહેવાથી કાશ્મીર દેશમાં રહેલા શત્રુંજય તીર્થની રક્ષા કરવા સારૂ હું જતી હતી, તેવામાં વચ્ચે માર્ગમાં આવેલા ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતપુર નગરે આવી પહોંચી ત્યારે ઉચ્ચસ્વરે રૂદન કરતી એક સ્ત્રીને જોઈ, તેથી તેના દુઃખે દુઃખી થયેલી હું આકાશથી હેઠે ઉતરી તેની પાસે ગઈ, કેમકે, દુઃખીયાના દુઃખમાં જે કોઈ ભાગ ન લે, તે શું જીવતો છે ? પોતાના મહેલની પાસે આવેલા બાગમાં સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના જેવી પણ શોકથી આકુળવ્યાકુળ બની ગયેલી તે સ્ત્રીને મેં પૂછ્યું કે, હે કમળાક્ષી, તને શું દુઃખ છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, “ગાંગિલ નામના ઋષિ મારા શુકરાજ નામના પુત્રને શત્રુંજયતીર્થની રક્ષા કરવા સારૂ ઘણા દિવસ થયા લઈ ગયા છે, પરંતુ તેના કુશળ સમાચાર હજી સુધી પણ મને કાંઈ મળ્યા નથી, તેટલા માટે તેના વિયોગને લીધે હું રૂદન કરું છું.” ત્યારે મેં કહ્યું કે, “હે ભદ્રે, તું રૂદન કરીશ નહીં. હું ત્યાંજ બેઠી છું. ત્યાંથી પાછા વળતાં તારા પુત્રના કુશળ સમાચાર તને હું કહેતી જઈશ.” એમ તેની આશ્વાસના કરીને ત્યાંથી હું કાશ્મીરના શત્રુંજય તીર્થે ગઈ, પરંતુ ત્યાં તને નહીં દેખવાથી અવધિજ્ઞાનથી તારા વૃત્તાંત જાણીને અત્રે કહેવા આવી છું. માટે હે વિચક્ષણ, તારા વિયોગથી ખીંચતી તારી માતાને અમૃતના વર્ષાતની પેઠે પોતાના દર્શન આપવા રૂપ અમૃતરસે કરીને સ્નિગ્ધ (શાંત કર). જેમ સેવકો સ્વામી (શેઠ)ના વિચારને અનુસરીનેજ વર્તે, તેમ સુપાત્ર પુત્ર, સુશિષ્ય અને સુપાત્ર વહુઓ પણ તેમજ વર્તે છે. માતાપિતાને પુત્રો સુખને માટેજ હોય છે, પણ જ્યારે તેમના તરફથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય, તો પછી પાળીમાંથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થયા જેવું

ગણાય. પિતાના કરતાં માતા વિશેષકરીને પૂજવા યોગ્ય છે. જ્ઞાનીઓ પણ કહે છે, કે પિતાના કરતાં માતા સહસ્રગણી વિશિષ્ટ માનવા યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે,

ऊढौ गर्भः प्रसवसमये सोढ प्रत्युग्रशूलम् ।

पथ्याहारैः स्नपनविधिभिः स्तन्यपानप्रयत्नैः ॥

विष्टामूत्रप्रभृतिमलिनैः कष्टमासाद्य सद्य ।

स्नातः पुत्रः कथमपि यया स्तूयतां सैव माता ॥ ૧ ॥

“નવ માસ પર્યંત જેનો ભાર ઉઠાવી ગર્ભમાં ધારણ કર્યો, પ્રસવ સમયે અતિશય આકરી શૂળ વિગેરેની દુસ્સહ વેદના સહન કરી, રોગાદિકના વળતે નાનાપ્રકારના પથ્ય સેવન કર્યા, નવરાવવામાં, ધવરાવવામાં અને રડતાં છાનાં રાખવામાં ઘણા પ્રયાસ કર્યો, તથા મળ મૂત્રાદિ ધોવા વિગેરે ઘણું કष्टો સહન કરી જેણે પોતાનો બાળક અ-
હુર્નિશ પાળ્યો એવી માતાનીજ ખરેખર સ્તવના કરો.”

આવાં વચન સાંભળીને બાળે શોકનાં કણિયાજ હોયની શું ! એવાં આંખમાંથી આંસુ ઝરતાં ઝરતાં શુકરાજે ચક્રેશ્વરીને કહ્યું કે, “આ અમૂલ્ય તીર્થોની પાસે આવીને તેની યાત્રા કર્યા વગર કેવી રીતે પાછો ફરી શકું ! ચહાય તેવું ઉતાવળનું કામ હોય, તોપણ યથોચિત અવસરપર આવેલું લોજન નહીંજ મૂકવું જોઈએ, તેમ યથોચિત ધર્મકાર્ય પણ મૂકવું નહીંજ જોઈએ. વળી માતા તો આલોકના સ્વાર્થનું કારણ છે, પરંતુ તીર્થસેવન તો આલોક અને પરલોકના અર્થનું કારણ છે, માટે તીર્થયાત્રા કરીને તરતજ મારી માતાને મળવા આવીશ એમ તું ખચ્ચિત બાળજે. તું હવે અહિંયાંથી પાછી વળ. હું તારે પાછલે પગલેજ આવી પહોંચીશ. મારી માતાને પણ એમજ કહેજે કે, હુમણાંજ આવે છે.” આમ કહેવાથી તે દેવી ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત ભણી ગઈ, અને શુકરાજ-કુમારે તીર્થયાત્રા કરવા જ્યાં શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે ત્યાં જઈ ત્યાંનાં ચૈત્યોને મોટા આશ્ચર્યપૂર્વક વંદન પૂજન કરીને પોતાના આત્માને કૃતાર્થ કર્યો. ત્યારપછી ત્યાંથી પાછા વળતાં સત્વર પોતાની બન્ને સ્ત્રીઓને સાથે લઈ પોતાના સસરાની તેમજ ગાંગીલ ઋષિની રજા લઈને તીર્થપતિને નમીને, અનુપમેય અતિશય વિશાળ વિમાનમાં બેસીને ઘણા વિદ્યાધરોનાં વૃંદ (સમુદાય) થી પરીવરેલો શુકરાજ મોટા આડંબર સહિત પોતાના નગર સમીપ આવી પહોંચ્યો. નગરના ઘણા લોકો સામે આવી પગલે પગલે પોતાનાં મુખથી જેની પ્રશંસા કરી રહ્યા છે એવો, અને સાક્ષાત્ ઈંદ્રમહારાજનો પુત્ર જયંતજ હોયની ! એવો શુકરાજ નગરમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે તેના પિતાના આદેશ (હુકમ) થી નગરવાસીઓએ તેના નગરપ્રવેશ સંબંધી મહોત્સવ કર્યો; કેમકે, તેનું આગમન વર્ષાતની પેઠે સર્વને અત્યાનંદકારી થયું. ત્યારપછી શુકરાજ યુવરાજની પેઠે પોતાના પિતાનું રાજ્ય સંભાળવા લાગ્યો. શું એવો સામર્થ્યવાન હોવા છતાં પણ પોતાના પિ-
તાની રાજ્યધુરા ન સંભાળે ! સર્વ લોકોને ક્ષીડાનંદમય સમુદ્ર સમાન વસંતઋતુ આવી ત્યારે તે રાજા પોતાના બન્ને પુત્રો તેમજ પરિવાર સહિત બાગબગીચામાં ક્ષીડાર્થે આવ્યો. ત્યાં સર્વ જન સ્વસમુદાયથી સ્વચ્છંદ ક્ષીડામાં પ્રવર્તવા માંડે છે, એટલામાં અકસ્માત્ મોટો કળકળાટ શબ્દ સાંભળવાથી રાજાએ પૂછ્યું કે, આવો ભયંકર શબ્દ ક્યાંથી

રાજાએ પૂછ્યું કે, તે પૂર્વલવવૈર શી રીતે જાણ્યું? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, જ્યારે જ્ઞાનદિવાકર શ્રીદત્ત કેવળી મારે ગામ પધાર્યા હતા, ત્યારે મેં મારો પૂર્વલવ પૂછ્યો હતો, તેથી તેમણે મને કહ્યું હતું કે:-

“હે સૂર, ભદ્રીલપુર નગરમાં જિતારી નામા રાજા હતો. તેને હુંસી તથા સારસી નામની બે રાણીઓ તથા સિંહુ નામા પ્રધાન હતો. તેમને સાથે લઈ જિતારીરાજા આ-કરો અભિગ્રહ ધારીને સિદ્ધાચળની યાત્રા કરવા જતાં માર્ગમાં ગોમુખ નામના યક્ષે કાશ્મીર દેશમાં અવતારેલા (બનાવેલા) સિદ્ધાચળની યાત્રા કરી ત્યાં વિમળપુર નગર વસાવીને કેટલાક કાળ સુધી રહી છેવટે ત્યાંજ મૃત્યુ પામ્યો. ત્યારપછી સિંહુ નામા પ્રધાન, જનેતા (જન્મ આપનારી-માતા), જન્મભૂમિ, પાછલી રાત્રીની નિદ્રા, વહાલાનો મેળાપ અને સુગોષ્ટી (સારી વારતા) એ પાંચ વસ્તુઓ દુઃખેકરી મૂકાય છે માટે તે વિમળાપુરીના લોકોને સાથે લઈ પોતાના ભદ્રીલપુર નગર તરફ જવા નિકળ્યો. અર્ધ માર્ગે જઈ પહોંચ્યો ત્યારે કાંઈક સાર વસ્તુ વિસરી ગયેલ યાદ આવવાથી તેણે પોતાના ચરક નામના સેવકને આજ્ઞા આપી કે વિમળપુર નગરે અમુક સ્થાનકે અમુક વસ્તુ આપણે ભૂલી આવ્યા છીએ, તે તું ત્યાં જઈને સત્વર લઈ પાછો આવ. ત્યારે તેણે કહ્યું કે, હે સ્વામિન, હું એકલોજ તે શૂન્ય સ્થાનકે શી રીતે જઈ શકીશ! આવું વાક્ય સાંભળીને પ્રધાને તેના પર ક્રોધ કર્યો તેથી તે ત્યાં ગયો. બતાવેલા સ્થાનકે તે વસ્તુની ઘણીજ તપાસ કરી, પણ કોઈક ભીલ તરતજ લઈ ગયેલ હોવાથી તે વસ્તુ તેને મળી નહીં, તેથી તેણે પાછા આવીને પ્રધાનને કહ્યું કે, ત્યાંથી તે વસ્તુ કોઈક લઈ ગયેલ હોવાથી મને મળી નહીં; ત્યારે પ્રધાને ક્રોધ કરી કહ્યું કે, “તુંજ ચોર છે, તેજ લીધી છે.” એમ કહી તેને પોતાના સુલટો પાસે ખૂબ માર મરાવ્યો, જેથી તે કેટલાક વખત સુધી અચેત થઈ ગયો, હાહા! બુઝ્યો તો ખરા, લોભની મૂર્છા કેવી છે! તે મૂર્છાવંતને ત્યાંજ પડતો મૂકી સર્વ લોક પ્રધાનની સાથે ભદ્રીલપુર ભણી આવ્યા ગયા. જ્યારે તેને પવન પ્રમુખથી કેટલીક વારે ચેતના આવી ત્યારે આમ તેમ બેતાં કોઈને પણ ત્યાં નહીં દેખવાથી તે વિચારવા લાગ્યો કે, અહો! બુઝ્યો તો ખરા આ સ્વાર્થીલોકો, કે પોતાનો સ્વાર્થ સર્વો કે સર્વ તરતજ મને મૂકીને આવ્યા ગયા ધિઃક્કાર છે એવા પ્રભુતા (મોટાઈ)ના ગર્વમાં ગર્વિત પ્રધાનને! કહ્યું છે કે,

ચોરા ચિલ્લવ્કાઈ ગાંધિઅ, મદ્દાય વિજ્ઞ પાહુલયા ।

વેસા ધૂઆ નરિંદા, પરસ્પર્પિડં ન યાળંતિ ॥ ૧ ॥

“ચોર, બાળક, ગાંધી, માંગણ, પરોણા, વેશ્યા, દીકરી, રાજા, એટલાં જણ પારકી પીડા વિચારતાજ નથી, તે ખરું છે.”

એવી રીતે વિચાર કર્યા પછી ચરક ભદ્રીલપુરના માર્ગના અજાણપણાને લીધે માર્ગમાં ને માર્ગમાં ભમી ભમીને ભૂખ તરસથી પીડાતો આર્ત, રોદ્ર ધ્યાનમાં વનમાં ને વનમાં મરણ પામીને ભદ્રીલપુર નગરની નજીકના વનમાં દેદીપ્યમાન વિષયુક્ત સર્પપણે ઉત્પન્ન થયો. તેણે એક વખતે તેજ સિંહુ નામા પ્રધાનને પૂર્વલવના વૈરથી દંશ કર્યો તેથી તે તત્કાળ મરણ પામ્યો. સર્પ પણ મરણ પામીને નર્કમાં પડી ત્યાં ઘણીક

જઈ ત્યાં સુખ ભોગવી ચવી આવી ઉત્પન્ન થયું. નવ માસે એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ-
 પણે જન્મ્યાં. તેમનાં ચંદ્રશેખર અને ચંદ્રવતી નામ આપ્યાં. એક એકથી અધિક એમ
 બન્નેની વય વૃદ્ધિ પામતી થકી બંને પૂર્વભવના યાદ આવવાના જેમ ચૌવનાવસ્થા
 પામ્યા. પછી ચંદ્રવતીને તારી સાથે અને ચંદ્રશેખરને ચંદ્રોમતી સાથે પરણાવ્યાં. પણ
 બેકે પૂર્વભવના સ્નેહભાવથી તે બંને (ચંદ્રશેખર અને ચંદ્રવતી) આ ભવમાં
 ભાઈ બહેનપણે હતાં, લોપણ તેઓને પરસ્પર રાગ બંધાયેલો હતો. ધિકાર છે કામને!
 જીવોની ગતિ કેઈકે અલૌકિક છે! હાહા!! (શું) ભવરૂપ કુપની કુવાસના! કે જેથી આવી
 કુપ્રવૃત્તિ એવા ઉત્તમ બંને ભાઈ બહેનમાં પણ થઈ ગઈ. તું જ્યારે પ્રથમ ગાંગીલ
 ઋષિના આશ્રમે ગયો હતો ત્યારે ચંદ્રવતીએ ચંદ્રશેખરને પોતાનું વાંછિત પાર
 પાડવાને ઓલાખ્યો હતો. તે લો તારું રાજ્ય લેઈ લેવાનીજ બુદ્ધિથી આવ્યો હતો
 પણ તારા પુન્યરૂપ જળથી જેમ અગ્નિ ઓલાય તેમ તેનું ધારેલું પાર ન પડવાથી
 પોતાને પ્રયાસ વૃથા ગયો ગણીને ચાલ્યો ગયો. વળી તે વખતે તે બંને જણાએ
 બિચક્ષણ એવા પણ તને કેવી નાનાપ્રકારની વચન યુક્તિથી તારો ક્રોધ સમાવવા માટે
 સમજાવ્યો હતો, તે તું જાણે છે. ત્યારપછી ચંદ્રશેખરે કામદેવ નામના યક્ષનું
 આરાધન કર્યું તેથી તે પ્રત્યક્ષ થઈ પુછવા લાગ્યો કે, મને તે કેમ ઓલાવ્યો?
 ચંદ્રશેખરે ચંદ્રવતીનો મેલાય કરાવવા કહ્યું. ત્યારે યક્ષે તેને અદૃશ બનવાનું અંજન
 આપ્યું, અને કહ્યું કે, “તમારા બંને જણની શુભ પ્રીતિ જ્યાંસુધી ચંદ્રવતીના પુત્રને
 મૃગદંબજ રાજા દેખશે નહીં ત્યાંસુધી કોઈપણ જાણશે નહીં; જ્યારે તે તેને દેખશે
 ત્યારે તો તમારી તમામ શુભ વાત ખુલી થઈ જશે.” એવાં યક્ષનાં વચન સાંભળીને
 અત્યંત પ્રસન્ન થયેલો ચંદ્રશેખર ચંદ્રવતીની પાસે ગયો, અને ઘણા કાળ સુધી તેની
 સાથે કામક્રીડા કરી; પરંતુ અદૃશ અંજનના પ્રભાવથી તે તારા તેમજ બીજા કોઈના
 ચણ જાણવામાં બીલકુલ આવ્યું નહીં. વળી એ ચંદ્રશેખરની સંગતિથી ચંદ્રવતીને
 ચંદ્રાંક નામનો પુત્ર થયો તથાપિ યક્ષના પ્રભાવથી તેના ગર્ભનાં ચીન્હ પણ કોઈએ
 દીઠાં નહીં. એ બાળકને જાતમાત્ર (જાણવાના વખતથીજ) લેઈને તેણે પોતાની સ્ત્રી
 ચંદ્રોમતીને પાળવા (ઉછેરવા) આપ્યો હતો. તેણીએ પણ તેને પોતાનાજ બાળકની પેઠે
 પાલ્યો. ખરેખર સ્ત્રીઓનો પ્રેમ પોતાના પતિના વચન ઉપર કોઈકે અલૌકિકજ હોય છે.
 પછી પ્રતિદિન દેહીપ્યમાન વિસ્તાર પામતું છે ચૈવન જેનું એવા ચંદ્રાંકને દેખી
 પતિવિયોગિણી તે ચંદ્રોમતી વિચારવા લાગી કે, “મારો ભત્રીયો તો પોતાની એન
 ચંદ્રવતીની સાથે એવો આસક્ત થયો છે કે, તેનું મુખપણ હું દેખી શકતી નથી; ત્યારે
 પોતાના વાવેલા આંખનાં ફળ પોતાનેજ ચાખવાં યોગ્ય જ છે, એમ અતિશય રમણીક
 એવા આ ચંદ્રાંકની સાથેજ હું પણ કામક્રીડા કરું.” આમ મનમાં વિચારી વિવેકને
 દૂર મુકી તેણીએ તેને એક વખત મીઠવચનથી કહ્યું કે, “હિ કલ્યાણકારી પુરુષરત્ન, તું
 મને આદર (અંગીકાર કર), કે જેથી તું જ આ મોટા રાજ્યનો સ્વામી થઈશ.”
 છાતીમાં જાણે કોઈકે વજનો ઘાવજ લાગ્યો હોય નહીં! એવાં આ વચનો સાંભળીને
 તે તેણીને કહેવા લાગ્યો કે, “હિ માતા, નહીં સાંભળવા યોગ્ય વચન મને કેમ સાંભળાવ
 છે, અને નહીં બેલવા યોગ્ય વચન કેમ બોલે છે.” ત્યારે ચંદ્રોમતી બોલી કે, હિ

હુએલ પેદનાએા ભોગવી આવીને ત્રીસંગ સત્તનો સુર નામે પુત્ર નું ઉત્પત્ત થયો છે. એને ત્રિંદ્ર નામા પ્રધાન મરણ પામીને કારમીરતા વિમળાવળ તીર્થ ઉપરની વાવમાં રાંસ ઉત્પત્ત થયો. ત્યાં તેજે જનિરમરણ વગાથી વિચારું કે. “પૂર્વે પ્રધાનતા જાવમાં યવેન્નયતીર્થની પૂર્વ ભાવયુક્ત સેવા ન કરી. તેથી આ નિર્વચપણે ઉત્પત્ત થયો માટે હવે તીર્થનું પૂર્વ સેવન કરું.” એમ ધારી તે ગાંધમાં પુત્ર (પુત્ર) લઈ મહુડનું પૂજન કરે. વળી એ પાંચોમાં પાછી બરી પ્રભુડને પચાલ કરે. એવી રીતે અનેક પ્રકારે પ્રભુબક્ષિ કરી છેવટે મરણ પામી સીધમદેવકોકે દેવપણે ઉત્પત્ત થયો. ત્યારી આવીને પુત્ર પુત્રપ્રજાપથી મૃગધવજ સત્તનો રાંસરાજ નામા પુત્ર ઉત્પત્ત થયો છે.”

એવાં કેવળીનાં વચન સાંભળીને પૂર્વબચનો વેરલાવ ચઢ આવવાથી રાંસરાજને મારી નાખવાની શુદ્ધિ સુઝી હતી તેથી હું અધિયાં આવ્યો હતો. એકે માસ પિતાએ મને ત્યાંથી નીકળતાં વળેા વાર્યો હતો; તેપણ હું વાર્યો ન હતો; તેથી છેવટે આ વ-માસ રાંસરાજપુત્રે મને સંજામમાં હતી લીધા. વેરલાજ માટે પૂર્વપુરવાથી હવે મને વેરણ્ય ઉત્પત્ત થયો છે, તેથી હું તેજ શ્રીરત્ન નામા કેવળી બાવવાન પાંચે વર્ષે રીયા મરણ કરીશ. એમ કહી નર્મીને અગાનરૂપ અપકારથી હર થયેલા સરકુમારે પાતાને સ્થાનકે જઈ માન પિતાની રત્ન લઈ તન્કાળ રીયા લઈ લીધી. હજુ છે કે, “પરિણ તારિતા મર્તિ.” “ધર્મ તરતજ કરવો.”

જઈ ત્યાં સુખ ભોગવી ચવી આવી ઉત્પન્ન થયું. નવ માસે એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ-
 પણે જન્મ્યાં. તેમનાં ચંદ્રશેખર અને ચંદ્રવતી નામ આપ્યાં. એક એકથી અધિક એમ
 બન્નેની વય વૃદ્ધિ પામતી થકી બંને પૂર્વભવના યાદ આવવાના જેમ ચૌવનાવસ્થા
 પામ્યા. પછી ચંદ્રવતીને તારી સાથે અને ચંદ્રશેખરને ચંદ્રોમતી સાથે પરણાવ્યાં. પણ
 બેકે પૂર્વભવના સ્નેહભાવથી તે બંને (ચંદ્રશેખર અને ચંદ્રવતી) આ ભવમાં
 ભાઈ બહેનપણે હતાં, તોપણ તેઓને પરસ્પર રાગ બંધાયેલો હતો. ધિકાર છે કામને!
 જીવોની ગતિ કોઈક અલૌકિક છે! હાહા!! (શું) ભવરૂપ કુપની કુવાસના! કે જેથી આવી
 કુપ્રવૃત્તિ એવા ઉત્તમ બન્ને ભાઈ બહેનમાં પણ થઈ ગઈ. તું જ્યારે પ્રથમ ગાંગીલ
 ઋષિના આશ્રમે ગયો હતો ત્યારે ચંદ્રવતીએ ચંદ્રશેખરને પોતાનું વાંછિત પાર
 પાડવાને યોલાવ્યો હતો. તે તો તારૂં રાજ્ય લેઈ લેવાનીજ બુદ્ધિથી આવ્યો હતો
 પણ તારા પુન્યરૂપ જળથી જેમ અગ્નિ યોલાય તેમ તેનું ધારેલું પાર ન પડવાથી
 પોતાને પ્રયાસ વૃથા ગયો ગણીને ચાલ્યો ગયો. વળી તે વખતે તે બંને જણુએ
 બિચક્ષણુ એવા પણ તને કેવી નાનાપ્રકારની વચન યુક્તિથી તારો ક્રોધ સમાવવા માટે
 સમજાવ્યો હતો, તે તું જાણે છે. ત્યારપછી ચંદ્રશેખરે કામદેવ નામના યક્ષનું
 આરાધન કર્યું તેથી તે પ્રત્યક્ષ થઈ પુછવા લાગ્યો કે, મને તે કેમ યોલાવ્યો?
 ચંદ્રશેખરે ચંદ્રવતીનો મેલાય કરાવવા કહ્યું. ત્યારે યક્ષે તેને અટકાવ બનવાનું અંજન
 આપ્યું, અને કહ્યું કે, “તમારા બંને જણુની ગુપ્ત પ્રીતિ જ્યાંસુધી ચંદ્રવતીના પુત્રને
 મૃગધ્વજ રાજા દેખશે નહીં ત્યાંસુધી કોઈપણ જાણુશે નહીં; જ્યારે તે તેને દેખશે
 ત્યારે તો તમારી તમામ ગુપ્ત પાત બુદ્ધિ થઈ જશે.” એવાં યક્ષનાં વચન સાંભળીને
 અત્યંત પ્રસન્ન થયેલો ચંદ્રશેખર ચંદ્રવતીની પાસે ગયો, અને ઘણા કાળ સુધી તેની
 સાથે કામક્રીડા કરી; પરંતુ અટકાવ અંજનના પ્રભાવથી તે તારા તેમજ બીજા કોઈના
 ચણુ જાણવામાં બીલકુલ આવ્યું નહીં. વળી એ ચંદ્રશેખરની સંગતિથી ચંદ્રવતીને
 ચંદ્રાંક નામનો પુત્ર થયો તથાપિ યક્ષના પ્રભાવથી તેના ગર્ભનાં ચીન્હ પણ કોઈએ
 દીઠાં નહીં. એ બાળકને જાતમાત્ર (જાણવાના વખતથીજ) લેઈને તેણે પોતાની સ્ત્રી
 ચંદ્રોમતીને પાળવા (ઉછેરવા) આપ્યો હતો. તેણીએ પણ તેને પોતાનાજ બાળકની પેઠે
 પાલ્યો. ખરેખર સ્ત્રીઓનો પ્રેમ પોતાના પતિના વચન ઉપર કોઈક અલૌકિકજ હોયછે.
 પછી પ્રતિદિન દેહીપ્યમાન વિસ્તાર પામતું છે યૌવન જેનું એવા ચંદ્રાંકને દેખી
 પતિવિયોગિણી તે ચંદ્રોમતી વિચારવા લાગી કે, “મારો ભર્તાર તો પોતાની એન
 ચંદ્રવતીની સાથે એવો આસક્ત થયો છે કે, તેનું સુખપણું હું દેખી શકતી નથી; ત્યારે
 પોતાના વાવેલા આંખનાં કૂળ પોતાનેજ ચાખવાં યોગ્ય જ છે, એમ અતિશય રમણીક
 એવા આ ચંદ્રાંકની સાથેજ હું પણ કામક્રીડા કરું.” આમ મનમાં વિચારી વિવેકને
 દૂર મુકી તેણીએ તેને એક વખત મીઠવચનથી કહ્યું કે, “હું કલ્યાણકારી પુરુષરત્ન, તું
 મને આદર (અંગીકાર કર), કે જેથી તું જ આ મોટા રાજ્યનો સ્વામી થઈશ.”
 છાતીમાં જાણે કોઈક વજનો ઘાવજ લાગ્યો હોય નહીં! એવાં આ વચનો સાંભળીને
 તે તેણીને કહેવા લાગ્યો કે, “હું માતા, નહીં સાંભળવા યોગ્ય વચન મને કેમ સાંભળાવ
 છે, અને નહીં બેલવા યોગ્ય વચન કેમ બોલે છે.” ત્યારે ચંદ્રોમતી બોલી કે, હું

પ્રિય. હું તારી જનેતામાતા નથી, તને જજીતારી તે મૃગશ્વર રાજાની રાણી ચંદ્રવતી છે. આ સત્ય છે કે અસત્ય છે, એનો નિર્ણય કરવાને ઉત્કુષ્ઠ (હિતાવશ) થયું છે મન જેનું, એવો આ ચંદ્રાંક યથોમતીનું વચન (કહેવું) નહીં કશુંક કરતાં પોતાના માતાપિતાની ચોધ સાડ નીકળ્યો હતો તેવામાં તેજ તમને મળ્યો. જન્મેથી જ એ યજ્ઞેદી યથોમતી પતિપુત્રના વિયોગથી વેરાઅ પાતીને દુઃખ જેની સાજીને ગોચ ન જનવાથી ચોગળનો વેપ ધારણ કરી કરનારી હું પોતેજ (યથોમતી) છું. ખરેખર વિચારવા ચોખ્ખ સ્વરૂપને વિચારવાથી મને કેટલુંક જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી હું જાણીને કહું છું કે, હે મૃગશ્વર રાજેન્દ્ર. આ ચંદ્રાંક ત્યારે તમને મળ્યો ત્યારે તેજ દશ યસે તમને આશ્રયથી વાળી કરી કહું કે, “આ તારો (ચંદ્રવતીનો)જ પુત્ર છે.” વળી નેશાંબળી સત્ય વાતથી વાકેફ થવા માટે તેને તમને મારી પાસે મોકલ્યા છે. માટે નું ખચીત કરી જાણ કે એ તારી સ્ત્રી ચંદ્રવતીને ખેડે પેદા થયેલો તારોજ પુત્ર છે.”

ચોગિણીનાં આવાં વચન સાંભળવાથી તેને અત્યંત ક્રોધ અને ખેદ ઉત્પન્ન થયો; કેમકે પોતાના મરનો દુરાચાર દેખીને કે સાંજળીને કેનું મન બળે નહીં. ત્યારપછી તે સન્તને પ્રતિજોધવા માટે ચોગિણી આયત કરતી જોષક વચનથી ચીત માતાં જોલી કે:-

ગીત.

“સ્વામિન્, આપ ઘેર તો પધારો, ઘરે આપનો શો દોષ (ગુન્હો) કર્યો છે ? કેમકે, બંધ તો પરિણામથીજ થાય છે; જેમકે, નિર્મોહી પરિણામવાળાને ઘર પણ અરણ્ય (વન) સમાન છે, અને મોહવંતને તો અરણ્ય પણ ઘર સમાનજ છે.” આવા તે લોકોના આગ્રહથી રાજા પોતાના પરિવાર તથા ચંદ્રાંક સહિત નગરમાં આવ્યો. રાજાની સાથે ચંદ્રાંકને આવેલો દેખીને કામદેવ યક્ષે કહેલું વચન યાદ આવવાથી કોઈપણ જાણી શકે નહીં એમ સભય પ્રચ્છન્નપણે ચંદ્રવતી પાસે અદૃશ્ય અંજનેકરી રહેલો ચંદ્રશેખર જીવ લઈને તત્કાળ ત્યાંથી પોતાના નગરે નાશી ગયો. મોટા મહોત્સવ સહિત મૃગધ્વજ રાજાએ શુકરાજને રાજ્યાભિષેક કર્યો, અને તેની પાસે પોતે દીક્ષા લેવાની રજા માંગી. હા ના થતાં પણ જેમ તેમ કરીને તેની રજા મળ્યાથી જેમ રાત્રિ ગયાથી પ્રાતઃકાળે સૂર્યનો ઉદય થાય તેમ તે અલૌકીકજ શોભાને પામવા લાગ્યો. જોકે રાત્રિના ગયા પછી સૂર્ય ઉદય થાય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્યરૂપ નથી, પરંતુ આ મૃગધ્વજ રાજાને તો રાત્રિને સમયે પણ દીક્ષાના અધ્યવસાયરૂપ હૃદયમાં જ્ઞાનરૂપ એવો સૂર્યોદય થયો છે કે જેની શોભા એક અપૂર્વજ બની રહી છે. તે પોતાના મનમાં વિચાર કરે છે કે, ક્યારે પ્રાતઃકાળ થશે અને ક્યારે દીક્ષા અંગીકાર કરીશ; વળી ક્યારે હું નિરતિચાર ચારિત્રવંત બનીને વિચરીશ, અને ક્યારે આ સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીશ. એમ ઉત્કૃષ્ટ શુભ ધ્યાનના ચઢતા પરિણામના એક તાનમાં એવી કોઈક અલૌકીક ભાવના ભાવવા લાગ્યો કે, જેમ પ્રાતઃકાળ થતે રાત્રિ ગઈ તેની સાથે સ્પર્દાથીજ ગયાં હોય નહીં! એમ પ્રાતઃ થતાંજ તેને ભાવનારૂપ લીલાથી કઠિન ચાર કર્મ ક્ષય જતાં કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. અહો ઈતિ આશ્ચર્ય છે કે, કેટલાક પુરૂષો ઘણી કષ્ટ ક્રીયા કેટલાક વખત સુધી કરે છે, તોપણ તેને ઐહિક (આલોકનું) જ ફળ મળે છે અને આ મૃગધ્વજ રાજાને તો પ્રયાસ વિના પણ કેવળ ભાવનાથીજ આવું અલૌકીક ફળ મળ્યું. લોકાલોક સમસ્ત વસ્તુના જાણનારા મૃગધ્વજ કેવળીને તત્કાળ કેવળજ્ઞાનના મહિમા (મહોત્સવ) કરનારા દેવોએ મોટા હર્ષથી સાધુવેષ લાવીને આપ્યો. તે સાંભળીને આશ્ચર્ય અને હર્ષ પામતા શુકરાજ પ્રમુખ સર્વ પરિવાર આવીને તત્કાળ તેઓને વંદન કરવા લાગ્યા. તે વખતે તેઓને અમૃત સમાન કેવળી મહારાજ દેશના (ઉપદેશ) દેવા લાગ્યા કે, “હે ભવ્ય જીવો, સાધુ અને શ્રાવકનો ધર્મ, એ જ સંસારરૂપ સમુદ્રથી તરીને પેલે પાર પહોંચવાને એક સેતુ (પુલ) સમાન છે, સાધુનો માર્ગ સરળ, અને શ્રાવકનો માર્ગ વક્ર (ખાંચા ખાંધને જવાય એવો) છે. સાધુધર્મ કઠિન અને શ્રાવકધર્મ સુકોમળ છે; માટે એ જ ધર્મ (માર્ગ)માંથી જેનાથી જે બની શકે તેના ઉપર આદર કરો. આવી વાણી સાંભળીને કમળમાળા રાણી, હંસ સમાન સ્વચ્છ સ્વભાવવાળો હંસરાજ, અને ચંદ્રાંક, એ ત્રણે જણ ઉત્કટ (તીવ્ર) વૈરાગ્ય પામીને તત્કાળ તેમની પાસે દીક્ષા લઈને આસુ પૂર્ણ થયે મોક્ષે ગયા. શુકરાજ પ્રમુખ સર્વ પરિવારે પણ સાધુધર્મ ઉપર પ્રીતિ રાખી સમ્યક્ત મૂળ શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કર્યા. દુરાચારિણી ચંદ્રવતીનો દુરાચાર મૃગધ્વજ કેવળી અને તેવા વૈરાગી ચંદ્રાંક મુનીએ પણ પ્રકાશ્યો નહીં, કારણકે પારકાં દુષણ પ્રગટ કરવાનો સ્વભાવ ખરેખર ભવાલીનંદી (ભવ વધારનાર)નોજ છે, માટે એવા

વિરાગવશન અને માની છતાં તે પાસકાં હુપજુ દેમ પ્રગટ કરે. કહ્યું છે કે, “વેવરતાવા (પેતાની મોટાઈ) અને પરનિંદા કરવી એ લગણુ નિર્મુક્તીનાં અને પરલાવા (પાસકી પ્રતાપા) અને સ્વનિંદા એ લગણુ સદ્ગુણીનાં છે.” ત્યારપછી સૂર્ય જેમ પેતાના કીસ્કો-કરી પુત્રીને પવિત્ર કરે છે તેમ તે મૃગયજ દેવળી પેતાના ચરણથી પુત્રીને પવિત્ર કરતા અન્યત્ર વિચરતા લાગ્યા અને હરિ સમાન પરાક્રમી શુકરાજ પેતાના સન્મુખે પાઠવા લાગ્યો.

ચિત્કર છે કામી પુરુષોના કલામદને ! દેમકે ત્યારપછી પણ સંદ્રવની ઉપર અત્યંત રમેદરામ રાખનાર અન્યાયશિરોમળી નાટ્યોખર વળી શુકરાજકુમારના ઉપર દ્રોણ કરવાને પેતાની કૃતદેવી પાસે વળાં કર્યો કરીને પણ ચાલતા કરવા લાગ્યો. દેવીને પ્રતાપ થઈ પૂછ્યું કે, ‘તું શું માને છે ?’ તેણે કહ્યું-શુકરાજનું સન્ન્ય મને અત્યંત નરે તે કહેવા લાગી કે, શુકરાજ હદ અમ્યાનપાત્રી છે તેથી સિદ્ધનો વિનાશ જેમ મૃગત્રી કરી શકે નહીં તેમ હું પણ તેનું સન્ન્ય આપવા સમર્થ નથી. તે બોલ્યો કે, ‘તું અશિલ્ય શક્તિમાન દેવી મું તો બળથી કે છળથી પણ એનું સન્ન્ય મને જરૂર આપ. આવી અત્યંત બળિનાં વચનથી મુપ્રસન્ન થયેલી દેવી બોલી કે, ‘જ્યા કરીને એનું સન્ન્ય લેવાનો યોગ ઉપાય છે, પણ બળથી લેવાનો ઉપાય એકે નથી. એ શુકરાજ કોઈક કામના પ્રસંગથી બીજો સ્થાનકે જાય તો તે વખતે તું ત્યાં જઈ એના સિંહાસનપર ચડી બેસજે. એટલે મારી દેવીક શક્તિથી શુકરાજના ચરણ નાશ થાય બની જશે. પછી ત્યાં સુખેથી સ્વેચ્છાચારી મુખ બેસાવજે.” એમ કહીને દેવી અલોપ થઈ ગઈ.

અંગને કુશળ છે તો બસ છે. આમ તે કપટીએ સર્વ રાજ્યમંડળ પોતાના પ્રપંચથી વશ કરી લીધું, અને ચંદ્રવતીની સાથે પૂર્વવત્ રમણ ક્રીડા કરતો વિચરવા લાગ્યો.

ત્યારબાદ કેટલેક દિવસે ખરો શુકરાજ તે તીર્થની યાત્રા કરીને વળતાં પોતાના સસરા વિગેરેને મળીને પાછો પોતાના નગરના ઉદ્યાનમાં આગ્યો સહિત આવ્યો. આ વળતે પોતે કરેલા કુકર્મથી શંકા પામતો ચંદ્રશેખર પોતાના ગવાક્ષમાં બેઠો હતો, તે ખરા શુકરાજને આવતો જોઈ કપટથી અકસ્માત્ વ્યાકુળ બનીને કોળાહુળ (પોકાર) કરવા લાગ્યો કે, અરે સુલટો, પ્રધાનો, દરબારીઓ, જુઓ-સાંભળો-જે દુષ્ટ મારી વિદ્યાઓ અને સ્ત્રીઓનું હરણ કરી ગયો છે તેજ દુષ્ટ વિદ્યાધર માઈં રૂપ બનાવીને (ધારણ કરીને) મને ઉપદ્રવમાં નાંખવા આવે છે; માટે તમે તેની પાસે જલ્દી જાઓ અને પ્રથમજ તેને શામ વચનથી સમજાવી પાછો વાળો. કેમકે, કોઈક કાર્ય સુસાધ્ય હોય છે અને કોઈક કાર્ય દુઃસાધ્ય પણ હોય છે, માટે આવા અવસરે તો ઘણાજ યત્નથી કે યુક્તિથીજ લાલ મેળવી શકાય છે. તેણે પ્રધાનાદિને આવાં વચનો કહીને તેની સામે મોકલ્યા. તેઓને આવતા જોઈ ખરા શુકરાજે પોતાના મનમાં ધાર્યું કે, આ પ્રધાન પ્રમુખ બધા મારા માનને ખાતર આવે છે તો તેઓને મારે પણ માન આપવું ઉચિત છે, તેથી તે તત્કાળ પોતાના વિમાનમાંથી ઉતરીને એક આંત્રવૃક્ષની તળે જઈ બેઠો. તેની પાસે જઈ પ્રધાન પ્રમુખ નમી સ્તવીને કહેવા લાગ્યા કે, “હો વિદ્યાધર, વાદકારકના જેવી તમારી વિદ્યાશક્તિ હવે રહેવા દો. અમારા સ્વામીની વિદ્યા અને સ્ત્રીઓ પણ તમેજ હરી ગયા છે તે સંબંધે હાલ અમે તમોને કાંઈ કહેતા નથી તો હવે અમારા ઉપર દયા કરીને તત્કાળ પોતાના સ્થાને ચાલ્યા જાઓ.” આ શું કાંઈક વહેમમાં પડ્યા છે ? શૂન્ય ચિત્ત બન્યા છે ? વાયુ થયો છે ? કે ભૂત પ્રેત પિશાચથી છળાણા છે ? કે શું ! આવા અનેક પ્રકારના સંકલ્પ કરતો વિસ્મય પામીને શુકરાજ બોલવા લાગ્યો કે, “હાહા ! પ્રધાન, હું પોતેજ શુકરાજ છું; અને મને આ તું શું કહે છે.” પ્રધાન બોલ્યો, “મને પણ ઠગવા ધારે છે કે શું ? મૃગધ્વજ રાજાના વંશરૂપ સહકારમાં રમણ કરનાર શુકરાજ (પ્રોપટ) સમાન અમારો સ્વામી શુકરાજ રાજા તો આ નગરમાં રહેલા મહેલમાં છે, અને તમે તો તેજ શુકરાજનું રૂપ ધારણ કરનાર કોઈક વિદ્યાધર છો. વધારે તો શું કહીયે, પણ ખરો શુકરાજ તો ખીલાડીને દેખીને જેમ પોપટ ભય પામે તેમ તમારા દર્શનમાત્રનો પણ ભય રાખે છે; માટે હો વિદ્યાધરશ્રેષ્ઠ, હવે ઘણું થયું; તમે તમારે સ્થાનકે જેમ આવ્યા તેમ ચાલ્યા જાઓ.”

આવાં પ્રધાનનાં વચનો સાંભળી ચિત્તમાં બેદ પામતો ખરો શુકરાજ વિચારવા લાગ્યો કે, ખરેખર કોઈક કપટી માઈં રૂપ ધારણ કરીને શૂન્ય રાજ્યનો સ્વામી બની બેઠો દેખાય છે. રાજ્ય, ભોજન, શય્યા, સુંદર સ્ત્રી, સુંદર મહેલ, અને ધન, એટલી વસ્તુ શૂન્ય રાખવાની શાસ્ત્રમાં મનાઈ કરી છે, કેમકે એ વસ્તુ જો સૂની રહે તો તત્કાળ તેને કોઈક પણ દબાવી સ્વામી બની બેસે છે. પણ હવે મારે શું કરવું ! ખરેખર એને હણીને માઈં રાજ્ય પાછું લેવું યોગ્ય છે; કેમકે જો એમ નહીં કરું તો લોકમાં મારો એવો અપવાદ થશે કે, “મૃગધ્વજના પુત્ર શુકરાજને કોઈક પાપી ધુતારાએ મારી નાખીને

તેનું સંન્ય પોતે પોતાના બળથી લઈ લીધું, તો તે મારથી કેમ સાંભળી શકશે, ખરેખરે આ વિદ્યત સંદર્ભને વળત આવી પહોંચ્યો છે; કેમકે મેં તથા મારી બંને સ્ત્રીઓએ ઘણી નીશાનીઓ આપી, પરંતુ તે કોઈપણ પ્રધાને માન્ય કરી નહીં. હાહા ! ધિરધર છે એ કપટીની કપટનતજને ! આમ વિચારતો કાંઈક બીજો મનસુખો મનમાં ધારીને જોઈ પામતો શુકરાજ પોતાના વિમાનમાં બેસીને આકાશ માર્ગે પાછો ક્યાંક આવ્યો ગયો. તે દેખી નગરમાં રહેલા શુકરાજને પ્રધાન કહેવા લાગ્યો કે, સ્વામી, આ કપટી વિદ્યાધર વિમાનમાં બેસી પાછો જાય છે. એમ સાંભળીને તે કામતુપાર્ત (કામમાં આપેલો) પોતાના ચિત્તમાં ઘણાજ પ્રસન્ન (ખુશી) થયો. ઉદાસ ચિત્તવાળો (ખરો) શુકરાજ શુભની પેઠે વનમાં ભ્રમવા લાગ્યો. તેને તેની સ્ત્રીઓએ ઘણી પ્રેરણા કરી તોપણ તે પોતાના સસરાને ઘેર ગયો નહીં. કેમકે, પોતાને કાંઈક થવું દુઃખ પડ્યું હોય ત્યાં પડિત પુરુષોએ પોતાના કોઈપણ સ્વજનવર્ગીને ત્યાં જવુંજ ન જોઈએ, અને સસરાને ઘેર તો આડંબર વિના જવુંજ નહીં, એમ નીતિશાસ્ત્રમાં લખેલ છે માટે કેમ જવાય. વળી કહેલ છે કે,

સમાયાં વ્યવહારે ચ, વૈરિણુ શ્વસુરૌકસિ ।

આડંબરાણિ પૂજયંતે, સ્ત્રીણુ રાજ્યકુલેષુ ચ ॥ ૧ ॥

“સભામાં, આપારીઓમાં, દુશ્મનોમાં, સસરાને ઘેર, સ્ત્રી મહાત્મામાં અને રાજ-દરબારમાં, (જોટલાં સ્થાનકે) આડંબર વિના માન ન પામીયે.”

શૂન્ય વનના વાસમાં જોપણ વિદ્યાબળથી સર્વ સુખઓગની સામગ્રી તૈયાર કરી લીધી છે તોપણ પોતાનું સંન્ય પારકા પગલી પડ્યાની વિતાથી શુકરાજે છ મહીના મદાદુઃખમાં ને દુઃખમાં નિર્વાહ કર્યો. અતિ જોરશરક વાત છે કે, આવા મદાદુ-પુરુષોને થવું મોટો ઉપદ્રવ લોગવનો પડ્યો. ક્યા પુરુષને સર્વ સુખમય સરળા દિવસ દશે ! કહ્યું છે કે,

કસ્ય વન્કલ્યના નાસ્તિ, કોં ન જાતો પ્રસિદ્ધિનિ ।

કેન ન વ્યગ્રને પ્રાપ્ત, કસ્ય સૌમ્ય નિર્મન ॥ ૧ ॥

વૃત્તાંત જણાવ્યો. કેવળી મહારાજે કહ્યું કે, એ પણ તને પૂર્વભવના પાપકર્મનો વિષાક ઉદય થવાથીજ થયું છે. મને શા કર્મનો વિષાક ઉદય આવ્યો છે, એમ તેણે પૂછ્યાથી ઉત્તર આપતાં ગુરૂ બોલ્યા કે, હે શુકરાજ સાંભળ:-

“તારા પૂર્વના જીતારીના ભવથી પણ પહેલાં કોઈક ભવમાં તું ભદ્રક પ્રકૃતિવાનું ન્યાયનિષ્ઠ શ્રી નામના ગામમાં એક ઠાકોર હતો. તને તારા પિતાએ ‘પોતાનું’ રાજ્ય સોંપ્યું હતું, અને તારાથી નાનો આતંકનિષ્ઠ નામે તારો ઓરમાન ભાઈ પ્રકૃતિયે દૂર હતો તેને કેટલાંએક ગામ આપ્યાં હતાં. પોતાને ગામથી બીજે ગામ જતાં એક વખત આતંકનિષ્ઠ તને તારા નગરમાં મળવા આવ્યાથી તેં તેને પ્રેમપૂર્વક બહુમાન આપી કેટલાક દિવસ પોતાની પાસે રાખ્યો. દરમ્યાન એકદા પ્રસ્તાવે હાંસીમાત્રમાં તેં તેને એમ કહ્યું કે, “તું કેવો મારી પાસે કેદીના જેમ પકડાયો છું ! હવે તારે મારા બેઠાં શી રાજ્યની ચિંતા છે ? હાલ તું અહિંયાંજ રહે, કેમકે મોટાભાઈ બેઠાં (છતાં) નાનાભાઈએ શામાટે કલેશકારક રાજ્યની ખટપટ રાખવી જોઈએ ! ઓરમાન ભાઈનાં આવાં વચન સાંભળતાં વાર તે બીકણુ હોવાથી મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, ‘અરે ! આ માફ રાજ્ય તો ગયું કે શું ! હાહા ! મહાબેદની વાત બની, કે હું અહિંયાં આવ્યો. હાય હાય ! હવે હું કેમ કરીશ. માફ રાજ્ય મારે હાથ રહેશે કે જતુંજ રહેશે !’” એમ આકુળ વ્યાકુળ થઈને વારંવાર તે મોટા ભાઈ પાસે પોતાને ગામ જવાની રજા માગવા લાગ્યો. કેટલીકવાર પછી તેણે જ્યારે જવાની રજા આપી ત્યારે જાણે જીવતોજ રહ્યો હોય નહીં (નવે અવતારેજ આવ્યો હોય નહીં) ! એમ પોતાના આત્માને માની તે ત્યાંથી જીવ લઈને નાહો. જ્યારે તેં એને એવાં વચનો કહ્યાં ત્યારે (એ પૂર્વભવને વિષે) તેં એ નિકાચિત કર્મબંધન કર્યું; તેનાજ ઉદયથી આ તારા રાજ્યનો દુઃસહ્ય (દુઃખે સહવા યોગ્ય) નાશ થયો. જેમ વાનરો ફાળ ચુકવાથી દીન બની જાય છે તેમ પ્રાણી સંસારી ક્રિયા કરી કર્મબંધન કરે છે તે વખતે ગર્વિત હોય છે, પણ જ્યારે તેનો ઉદય આવે છે ત્યારે ખંદેખર દીન બની જાય છે.”

અદ્યપિ તે અંદ્રશેખર રાજાનું દુરાચરણ કેવળી મહારાજ સર્વ જાણે છે તથાપિ તેણે પૂછેલ ન હોવાથી તેઓએ કંઈપણ કહ્યું નહીં. એવો કોઈનો પણ દુરાચાર કેવળી પ્રગટ કરેજ નહીં. સસારીક કાર્યોમાં સ્વભાવથીજ ઉદાસ હોવાને લીધે અને જ્ઞાનનું એજ ફળ ગણાવાને લીધે કેવળી પોતાની જ્ઞાનશક્તિથી અનેક જનોનાં દુરાચાર સાક્ષાત્પણે જાણતાં છતાં પણ વગર પૂછે કોઈને કહેતાજ નથી.

બાળકના જેમ પોતાના પિતા (મૃગધ્વજ કેવળી)ના પગને વળગીને શુકરાજ કહેવા લાગ્યો કે, “હે સ્વામિન્ તમારા દેખતાં આ રાજ્ય કેમ જાય ! ધનવંતરી વૈદ્ય મજે છતે રોગનો ઉપદ્રવ કેમ ટકે ! આંગણાં આગળ કલ્પવૃક્ષ છતે ઘરમાં દારીદ્ર્ય ક્યાંથી થાય ! સૂર્ય ઉદય થયે અંધકાર ક્યાંસુધી ટકે ! માટે એવો કોઈક ઉપાય બતાવો કે જેથી આ માફ કપટ દૂર થાય.” એવી અનેક પ્રાર્થના કરી ત્યારે કેવળી બોલ્યા કે, “જમે તે દુઃસાધ્ય કાર્ય હોય તોપણ ધર્મક્રિયાથી સુસાધ્ય બની શકે છે; માટે અહિંયાં નજીકમાં આવેલા વિમળાચળ નામના તીર્થ ઉપર રહેલા શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીની યાત્રા

ભક્તિ સહિત કરીને એજ પર્વતની શુદ્ધમાં સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ આપવામાં કૃપાવંત્ર
 (સમર્થ) એવા પંચ પરમેશ્વી નવકાર મંત્રનું પદમાસ (છ મહિના) પર્યંત ધ્યાન કર,
 કે જેથી જેમ સિંહને દેખી શિયાળા નાથે તેમ તારો શત્રુ પોતાનું કપટ ખુલ્લું થઈ
 જવાથી પોતાની મેળેજ નાશ પામી જશે (દૂર થશે). શુદ્ધમાં રહીને ધ્યાન કરતાં
 ત્યારે વિસ્તાર પામતું મોટું તેજ પ્રગટ થાય ત્યારે તારું કાર્ય સિદ્ધ થયું (શત્રુ
 નાશી જશે) એમ જાણુજે. દુર્જય એવા પણ શત્રુને હાતવાનો ખરો ઉપાય એજ છે.
 અપુત્રિયો પુત્રની પ્રાપ્તિ સાંભળી પ્રસન્ન થાય તેમ તે શુકરાજ સાધુ (કેવળી મહારાજ)
 નાં વચનો સાંભળી પ્રસન્ન થયો. ત્યારપછી તેમને વિનયપૂર્વક વંદન કરીને વિમાનમાં
 બેસી તે વિમળાચળ તીર્થે ગયો. ત્યાં પ્રથમ તીર્થનાથ શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીની પાલી
 ભક્તિ સહિત યાત્રા કરીને સર્વ પાપનો ઉચ્છેદક (નાશ કરનાર) નવકાર મંત્ર યોગીના
 જેમ નિશ્ચય વૃત્તિથી તેમના બનાવ્યા પ્રમાણે એવો જપવા લાગ્યો કે, અનુક્રમે છ
 માસે અકસ્માત્ જાણે પોતાનું જ હૃદય નહીં ! એમ વિસ્તાર પામતું તેજ પ્રગટ થવા
 લાગ્યું. એવા અવસરે ચંદ્રશેખરની ગોત્રદેવી તેની પાસે આવી કહેવા લાગી કે, “જે
 ચંદ્રશેખર, હવે ઘણું થયું, તું તારે સ્થાનકે આજ્યો જ. કેમકે મારા પ્રભાવથી
 શુકરાજના જેવું જે તારું રૂપ બનેલું હતું તેવું રૂપ રાખી શકું એવી હવે મારામાં
 શક્તિ રહી નથી. હું પોતે પણ નિઃશક્તિ બની જવાથી મારે સ્થાને જઈ છું, અને
 તું પણ હવે ઘણું થયું મારે ઉતાવળે તારે સ્થાનકે આજ્યો જ. હવે તારાગળ તારું
 મૂળરૂપ બની જશે.” એમ કરીને જેટલામાં દેવી જાય છે એટલામાં તો તરતજ તેનું રૂપ
 બદલાઈ ગયું. આવાં વચન સાંભળનાર ચંદ્રશેખર લક્ષ્મીથી ગ્રાંટ થયેલાની પેઠે હર્ષ
 સહિત ચિંતામાં પડ્યો થકો ચોરની માફક જેવામાં ત્યાંથી નાહો એવામાં તો તરતજ
 ત્યાં શુકરાજ આવી પહોંચ્યો. પહોંચના શુકરાજનાજ જેવું આ ખરા શુભશાસ્ત્રનું રૂપ
 દેખીને દીવાન પ્રમુખ સર્વે તેને અદુમાન આપીને તેના વધારે સ્વરૂપથી તારેક ન
 જોવા છતાં પણ હર્ષથી વિચારવા લાગ્યા કે, ખરેખર કોઈક કપરીજ ના શુકરાજનું
 જાણનાર કરી આવેલો હતો તે દ્રમણાંજ જતો રહ્યો.

એ તીર્થ એ (શત્રુજય) નામથી પૃથ્વીમાં ઘણુંજ પ્રસિદ્ધ થયું છે.” આવા અવસરે અદ્રશેખર પણ શીતળ પરિણામથી તીર્થનાયકને દેખીને અત્યંત ઉલસાયમાન (રામાંચત્ત) થયા થકો પોતે કરેલાં કપટ અને પાપને નિંદવા લાગ્યો. ત્યાં તેને મહોદય પદધારી મૃગધેવજ કેવળી મહારાજ મળ્યા ત્યારે તેમને મોક્ષાર્થી થકો તે પૂછવા લાગ્યો કે, “સ્વામિન, મારો કોઈપણ પ્રકારે કર્મથી છુટકો થશે કે કેમ ?” ત્યારે કેવળી મહારાજ જણાવ્યું કે, “આ તીર્થ ઉપર મન, વચન, કાયાની શુદ્ધિથી આલોચણ લઈ પશ્ચાતાપ કરી ઘણા આકરા તપ કરીશ તો તારાં પણ પાપ તીર્થમહિમાથી જતાં રહેશે. કહ્યું છે કે:-

જન્મકૌટિકૃતમેકહેલયા, કર્મ તીવ્રતપસા વિલીયતે ॥

કિં ન દાહ્યમાતિવૃદ્ધપિ ક્ષણા, દુચ્છિચ્ચેન શિલિભાત્ર દહ્યતે ॥ ૧ ॥

“તીવ્ર (આકરા) તપ કરનાથી કરોડો લવમાં કરેલાં કર્મ (પાપ) લીલા માત્રે જતાં રહે છે. ઉચ્ચ અને આકરા અગ્નિની શિખામાં શું મોટાં કાષ્ટ (લાકડાં) બળ્યા વિના રહે છે?” (અર્થાત્ નથી રહેતાં એટલે બળી જાય છે તમજ તપથી પાપ નાશ પામે છે.)

આવાં વચન સાંભળીને તેજ મૃગધેવજ કેવળીની પાસે પોતાનાં સર્વ પાપની આલોચણ લઈ માસખમણ વિગેરે ઘણા આકરા તપ તપીને તેજ તીર્થ અદ્રશેખર મોક્ષપદ પામ્યો.

નિષ્કંટક રાજ્યસુખ ભોગવતો શુકરાજ રાજ પરમાર્હત્ (શુદ્ધ સમ્યક્તધારી) પુરૂષોમાં એકજ દૃષ્ટાંતરૂપ થયો. વળી તેણે બાહ્ય (રાજ્યો) અભ્યંતર (કોષાદિક) બે પ્રકારના શત્રુને જીત્યા; રથયાત્રા, તીર્થયાત્રા, સંઘયાત્રા, એમ ત્રણ પ્રકારની યાત્રા ઘણી વાર કરી; સાધુ; સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, એમ ચાર પ્રકારના શ્રી સંઘની સમયે સમયે ભક્તિ કરી. એમ અનેક પ્રકારે વારંવાર તેણે ધર્મ સેવન કર્યો. પદ્માવતી પટરાણી, વાયુવેગા લઘુ પટરાણી, એમજ બીજી પણ ઘણી વિદ્યાધરની પુત્રીઓ તેને રાણીઓપણે થઈ (અર્થાત્ તે ઘણી સ્ત્રીઓનો સ્વામી થયો). પદ્માવતી પટરાણીને પેટે પદ્માકર નામનો લક્ષ્મીના સ્થાન સમાન અને વાયુવેગાને પેટે વાયુસાર નામે પુત્ર પેદા થયા. તે બન્ને જણા કૃષ્ણના પુત્ર સામ્ય અને પ્રદુસ્ટકુમારની પેઠે પોતાના ગુણેકરીને તેમના પિતા (શુકરાજ)ના જેવાજ થયા. તેથી શુકરાજે પદ્માકરને રાજ્ય અને વાયુસારને સુવરાજપદ ખુશીથી સોંપ્યાં. પછી બંને રાણીઓ સહિત દીક્ષા લેઈને તે ભાવશત્રુનો જય અને ચિત્તને સ્થિર કરવા માટે શત્રુજય તીર્થે આવ્યો. પણ આશ્ચર્ય છે કે, “તે મહાત્મા (શુકરાજ) જેમ પર્વતપર પગથીયાં ચઢવા લાગ્યો, તેમજ શુકલધ્યાનના ઉપયોગથી ક્ષપકશ્રેણીરૂપ પગથીયે ચઢતાંજ કેવળજ્ઞાન પામ્યો. ત્યારપછી ઘણા કાળ સુધી પૃથ્વી પર વિચરતે અનેક પ્રાણીઓના અજ્ઞાન અને મોહરૂપ અંધકાર દૂર કરીને અનુક્રમે બન્ને સાધ્વીઓ (સ્ત્રીઓ) સહિત શુકરાજ કેવળી મોક્ષસપદ પામ્યા.

૧ ભદ્રક પ્રકૃતિ, ૨ ન્યાયમાર્ગરતિ, ૩ વિશેષનિપુણમતિ, ૪ દૃઢ નિજવચનસ્થિતિ, એ ચારે ગુણ પ્રથમથીજ પામ્યાને લીધે સમ્યક્તારોહણ કરીને શુકરાજે તેનો નિર્વાહ કર્યો, જેવડે તે પરંપરાયે શિવવધૂ વર્ચો.

આ આશ્ચર્યકારક શુકરાજનું ચરિત્ર સાંભળીને, હે ભવ્ય પ્રાણીઓ, પૂર્વોક્ત ચાર ગુણ પાળવાને ઉદ્યમવંત થાઓ.

ઈતિ ભદ્રકંત્યાદિ ગુણેષુ શુકરાજ
કથા સમાપ્તા.

દર્શનશ્રાવકનું સ્વરૂપ.

૧ દર્શનશ્રાવક તે,—કેવળ (ફક્ત) સમ્યક્તધારી ચતુર્થ ગુણસ્થાનકવર્તી, શ્રેણિક તથા કૃષ્ણાદિકના જેવા પુરૂષો સમજવા.

વ્રતશ્રાવકનું સ્વરૂપ.

૨ વ્રતશ્રાવક તે,—સમ્યક્તમૂળ સ્થૂળ આણુવ્રતધારી. (પાંચ આણુવ્રત ધરનારા; ૧ પ્રાણાતિપાત ત્યાગ, ૨ અસત્ય ત્યાગ, ૩ ચોરી ત્યાગ, ૪ મૈથુન ત્યાગ, ૫ પરિગ્રહ ત્યાગ, એ પાંચે સ્થૂળથી તબ્બ છે માટે એને આણુવ્રત કહેવાય, તેના ત્યાગી તે વ્રતશ્રાવક.) આ વ્રતશ્રાવક સંબંધમાં સુંદરકુમારશેઠની પાંચ સ્ત્રીઓનું વૃત્તાંત જાણવા યોગ્ય હોવાથી તે દૃષ્ટાંતરૂપે બતાવે છે.)

વ્રતશ્રાવક સંબંધે સુંદરકુમારશેઠની પાંચ સ્ત્રીઓનો દ્રષ્ટાંત.

સુંદરકુમાર શેઠ એક વખત પોતાની પાંચ સ્ત્રીઓની પરીક્ષા માટે ગુપ્ત રહીને છીદ્રમાંથી તેઓનાં ચરિત્ર જોતો હતો. તેવામાં ત્યાં ગૌચરી ફરતા એક મુનિ આવ્યા. તેમણે ઉપદેશ કરતાં તેણીઓને કહ્યું કે, “તમે અમારાં પાંચ વચન અંગીકાર કરો તો તમારાં સર્વ દુઃખ દૂર થશે.” (આ વખતે ગુપ્તપણે રહેલા સુંદરકુમાર શેઠે આ હકીકત સાંભળી પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે, “આ કોઈક ઉદ્ધંઠ મુનિ માલમ પડે છે; કેમકે, જ્યારે મારી સ્ત્રીઓએ તેને પોતાનું દુઃખ મટાડવાનો ઉપાય પૂછ્યો ત્યારે તે તેણીઓને વચનમાં બાંધી લેવા ધારે છે. માટે એ ઉદ્ધંઠને હું પાંચે અંગે પાંચ પાંચ દંડના પ્રહાર કરીશ. સ્ત્રીઓએ પૂછ્યું કે તમે કયાં પાંચ વચન અંગીકાર કરાવવા માંગો છો ? મુનિએ કહ્યું—‘પહેલું’—તમારે કોઈપણ ત્રસ (હાલી ચાલી શકે એવા) જીવને ચાવજીવ સુધી મારવો નહીં, એવું પચ્ચખાણુ કરો. ત્યારે તે પાંચે સ્ત્રીઓએ એ ‘પહેલું’ વ્રત અંગીકાર કર્યું. (આ જાણી સુંદરકુમાર વિચારવા લાગ્યો કે, ખરેખર આ કાંઈ ઉદ્ધંઠ દેખાતો નથી, આ તો મારી સ્ત્રીઓને કાંઈક શીખામણુ આપે છે. આથી તો મને પણ કાયદો મળશે. કેમકે એ આખડી(બાધા)ને લીધે તેણીઓ કોઈપણ વખતે મને મારી શકશે નહીં. માટે એણે મને ઉપકાર કર્યો, તેના બદલામાં મેં જે તેને પાંચ દંડના પ્રહાર કરવા ધારેલા છે તેમાંથી એક એક ઓછો એટલે ચાર ચાર મારીશ.) બીજું,—મુનિ બોલ્યા કે, “તમારે કોઈપણ વખતે જીવું બોલવું નહીં; એવું પચ્ચખાણુ લો. તેણીઓએ તે કબુલ કીધું. (આ વખતે શેઠે પણ પહેલાંની સુક્તિપૂર્વક એક એક દંડ પ્રહાર ઓછો કરી ત્રણ ત્રણ મારવા ધાર્યું.) ત્રીજું,—મુનિએ કહ્યું કે, તમારે ચોરી—અદત્ત લેવું નહીં. આનું પણ પચ્ચખાણુ તે સ્ત્રીઓએ કર્યું. (ત્યારે વળી સુંદરકુમારે એક એક પ્રહાર ઓછો મારવાનું ધારી બે બે બાકી રાખ્યા.) ચોથું,—શીયળ પાળવા વિશે મુનિએ કીધું; તે પણ તેણીઓએ સ્વીકાર્યું. (આ સાંભળી શેઠે એક એક પ્રહાર ઓછો કરી ફક્ત એક એક કરવા નકી કર્યું.) પાંચમું,—પરિગ્રહનું (દ્રવ્યાક્રિદ વિગેરે હરેક વસ્તુ પ્રમાણથી જાહે ન રાખવાનું) પચ્ચખાણુ કરવાનું મુનિએ

તેરસે ચોરાસી કરોડ બારસે લાખ સત્યાસી હજાર બસે ને બે લાંગા બાણવા, અહિંયાં કોઈકને કદાચ એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય કે, મનથી, વચનથી, કાયાથી કરું નહીં, કરાવું નહીં, કરતાં પ્રત્યે અનુમોદનું નહીં, એવા નવકોટીનો લાંગો ઉપરના કોઈપણ લાંગામાં કેમ કહ્યો નહીં ? તેને ઉત્તર બતાવે છે. શ્રાવકને દ્વિવિધ ત્રિવિધ લાંગે પચખાણુ હોય છે પણ ત્રિવિધ ત્રિવિધ લાંગે પચખાણુ હોય નહીં. કેમકે, ત્રત દીધા પહેલાં જે જે કાર્ય બેઠી રાખેલાં હોય તથા દીકરા પ્રમુખે વ્યાપારમાં ઘણો લાભ મેળવ્યો હોય તેમજ કોઈએ એવો મોટો અલભ્ય લાભ મેળવ્યો હોય તો શ્રાવકથી અંતર્જલપર અનુમોદન થયા વિના રહેતું નથી માટે ત્રિવિધ ત્રિવિધ લાંગો નિષેધ્યો છે, છતાં પણ “શ્રાવકપ્રસાદી” ગ્રંથમાં ત્રિવિધે ત્રિવિધે શ્રાવક માટે પચખાણુ કહેલાં છે; તે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, લાવ આશ્રયિ વિશેષ પચખાણુ ગણાવેલાં છે. મહાભાષ્યમાં પણ કહ્યું છે કે:-

કેઙ્ઠ મળંતિ ગીઢિણો । તિવિહં તિવિહેણ નશ્ચિય સંવરણં ॥

તં ન જઓ નિદ્દિઠં । પન્નત્તીણ વિસેસાઓ ॥ ૧ ॥

કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે કે, ગૃહસ્થને ત્રિવિધ ત્રિવિધ પચખાણુ નથી પણ “શ્રાવકપન્નતી” માં નીચે લખેલાં કારણે શ્રાવકને ‘ત્રિવિધ ત્રિવિધ’ પચખાણુ કરવાની જરૂર હોય તો કરવાં કહ્યાં છે.

પુત્તાઈ સંતતિ નિમિત્ત । મત્તમેક્કારસિં પવણ્ણસ્સ ॥

જંપંતિ કેઙ્ઠ ગીઢિણો । દિલ્લખામિ મુહસ્સ તિવિહંપિ ॥ ૨ ॥

કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે કે, ગૃહસ્થને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા થઈ હોય પણ કોઈક કારણથી કે કોઈકના આગ્રહથી પુત્રાદિક સંતતિ પાળવા માટે બે કાળ વિલાંબ કરવો પડે એમ હોય તો શ્રાવકની અગીઆરમી પ્રતિમા વહે ત્યારે વચલા કાળમાં બે કાંઈપણ ત્રિવિધ ત્રિવિધ પચખાણુ લેવાં હોય તો લેવાય છે.

જઙ્ઠિકિંચિ દપ્પઓઅણ । મપ્પપ્પવા વિસેસીઠંવથ્થું ॥

પચલ્લેજ્જન દોસો । સયંભૂરમણાદિ મચ્છુલ્લ ॥ ૩ ॥

જે કાંઈ અપ્રયોજનીય વસ્તુ એટલે કાગડા પ્રમુખનાં માંસનું પચખાણુ, તેમજ અપ્રાપ્ય વસ્તુ, જેમકે મનુષ્યક્ષેત્રથી બહાર રહેલા હાથીઓના દાંત કે ત્યાંના ચિત્તા પ્રમુખના ચર્મ વાપરવાનું, કે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા મચ્છોનાં માંસનું ભક્ષણ કરવાનું પચખાણુ બે ત્રિવિધે ત્રિવિધે કરે તો તે કરવાની છુટ છે. કેમકે, એ વિશેષપચખાણુ ગણાય છે, માટે તે કરવાં કલ્પે (કરી શકાય). વળી આગમમાં બીજા પણ કેટલાક પ્રકારના શ્રાવકો કહ્યા છે.

શ્રાવકના પ્રકાર.

કાણુંગ (સ્થાનાંગ) સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:-

ચત્તવિહા સમણોવાસમા પન્નતા તંજહા ॥

૧ અમ્માપિઠ્ઠસમાણે ૨ ખાયસમાણે ૩ મિત્તસમાણે ૪ સવ્વતિસમાણે ॥

અથવા સવાર થતાં પહેલાં ઉઠવું. એમ કરવાથી આલોકમાં યશ, કીર્તિ, બુદ્ધિ, શરીર, ધન, વ્યાપારાદિકનો અને પારલૌકીક ધર્મકૃત, વ્રત, પચખાણ, નિયમ પ્રમુખનો દેખી-તોજ લાભ થાય છે. તેમ જ ન કરે તો દેખીતાજ ઉપર લખેલા લાભની હાની થાય છે.

લૌકીકશાસ્ત્રમાં પણ એમજ કહેલું છે કે:--

કર્મ્મીણાં ધનસંપજે । ધર્મ્મીણાં પરલોચ ॥

જિહ્વિસૂતા રવિરગમે । બુદ્ધિ આર ન હોય ॥

“કરમી-કાર નાર કામકાજ કરનારા લોકો જો વહેલા ઉઠે તો તેઓને ધનની પ્રાપ્તિ થાય, અને ધર્મી પુરૂષ જો વહેલા ઉઠે તો તેઓને પોતાના પારલૌકીક કૃત્યો (પડિકમણાદિક) શાંતિથી બની શકે છે. જે પ્રાણીને પ્રાતઃકાળે સૂતા થકાંજ સૂર્ય ઉદય થાય તો તેને બુદ્ધિ, ઋદ્ધિ અને આયુષ્યની હાની થાય છે.”

કોઈકથી નિદ્રા ઘણી હોવાને લીધે કે બીજાં કંઈ કારણથી જો પાછલી પહોર રાત્રિ રહેતાં ઉઠી ન શકાય તોપણ તેણે છેવટ ઘણુંકરી ચાર ઘડી રાત્રિ બાકી રહે ત્યારે નવકાર ઉચ્ચાર કરતાં ઉઠીને પ્રથમથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવનો ઉપયોગ કરવો; એટલે દ્રવ્યથી વિચારવું કે, “હું કોણ છું, શ્રાવક છું કે કેમ?” ક્ષેત્રથી વિચાર કરે કે, શું હું પોતાને ઘેર છું કે પરઘેર છું, દેશમાં છું કે પરદેશમાં છું, માળી ઉપર સુતો છું કે તળે (નીચે) સુતો છું?” કાળથી વિચાર કરે કે, “અવશેષ રાત્રિ કેટલીક છે, સૂર્ય ઉઘ્યો છે કે નહીં?” ભાવથી વિચાર કરે કે, લઘુનીતિ (પીશાળ), વડીનીતિ (ઝાડા) ની પીડાયુક્ત થયો છું કે કેમ?” એમ વિચાર કરવાપૂર્વક નિદ્રારહિત થાય. ત્યારપછી દરવાજે કઈ દિશાએ છે, લઘુનીતિ કરવાનું કયાં છે? (એવો વિચાર કર્યા પછી વડીનીતિ લઘુનીતિ-ઝાડો પીશાળ કરે).

સાધુ આશ્રયિ ઓઘનિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે:--

દન્વાઙ્ગ ઉવઓગં ઉસ્તાત્ત નિહંમના કોયં ॥

લઘુનીતિ પાછલી રાત્રે કરવી હોય ત્યારે જાગૃત થઈને દ્રવ્યાદિક (દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ)નો ઉપયોગ હીંચા પછી નાસિકા બંધ કરીને શ્વાસોચ્ચાસ દબાવે, જેથી નિદ્રા વિચ્છિન્ન થયા પછી લઘુનીતિ કરે. રાત્રે જો કાંઈપણ કાર્ય કોઈકને જણાવવ વિગેરેનું પ્રયોજન પડે તો મંદસ્વરે (હળવેથી) બોલે, વળી રાત્રે ખાંસી ખાવી કે ખુખારો આવો કે હુંકારો કરવો પડે તોપણ ધીમેથીજ કરવું; મોટા અવાજથી કરવું નહીં. કેમકે, એમ કરવાથી જાગેલાં ઘરોળી, કાળ, નોળ પ્રમુખ હીંસક હોવો માળી પ્રમુખને હણવાના ઉદ્ધમ કરે; પાડોસી જાગે તો પોતાનો આરંભ આવરે; પાણીવાળાં, રાંધનારી, ઈંધણ વીણનારી, દળનારી, ભરનારી, ખાંડનારી, શોક કરનારી (રડવા ફૂટનારી), માર્ગે ચાલનારા, ખેતી કરનારા, વનપાળ (વનમાં જઈ પાન, ફુલ, ફળ છેઢનારાં), અરંટનાં વેહેનારા, કોસના વેહેનારા, ચંત્રવાહક (ધાણી પીલનારા), શીલાવટા, રેંટીયા ફેરવનારા, ઘોળી, કુંભાર, લોહાર, સૂત્રધાર (સુથાર)બુગારી, શસ્ત્ર-કાર, મઘકાર (દારૂની ભઠ્ઠી કરનારા), માછી, ખાટકી, વાણીક (વાઘરીમુગ-

અથવા સવાર થતાં પહેલાં ઉઠવું. એમ કરવાથી આલોકમાં યશ, કીર્તિ, બુદ્ધિ, શરીર, ધન, વ્યાપારાદિકનો અને પારલૌકીક ધર્મકૃત, વ્રત, પચખાણ, નિયમ પ્રમુખનો દેખી-તોજ લાભ થાય છે. તેમ જ ન કરે તો દેખીતાજ ઉપર લખેલા લાભની હાની થાય છે.

લૌકીકશાસ્ત્રમાં પણ એમજ કહેલું છે કે:--

કર્મ્મીણાં ધનસંપજે । ધર્મ્મીણાં પરલોચ ॥

જિહ્વિસૂતા રવિઉગમે । બુદ્ધિ આઝ ન હોય ॥

“કરમી-કાર્ કરનાર નાર કામકાજ કરનારા લોકો જો વહેલા ઉઠે તો તેઓને ધનની પ્રાપ્તિ થાય, અને ધર્મી પુરુષ જો વહેલા ઉઠે તો તેઓને પોતાના પારલૌકીક કૃત્યો (પડિકમણાદિક) શાંતિથી બની શકે છે. જે પ્રાણીને પ્રાતઃકાળે સૂતા થકાંજ સૂર્ય ઉદય થાય તો તેને બુદ્ધિ, ઋદ્ધિ અને આયુષ્યની હાની થાય છે.”

કોઈકથી નિદ્રા ઘણી હોવાને લીધે કે બીજાં કંઈ કારણથી જો પાછલી પહોર રાત્રિ રહેતાં ઉઠી ન શકાય તોપણ તેણે છેવટ ઘણુંકરી ચાર ઘડી રાત્રિ બાકી રહે ત્યારે નવકાર ઉચ્ચાર કરતાં ઉઠીને પ્રથમથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવનો ઉપયોગ કરવો; એટલે દ્રવ્યથી વિચારવું કે, “હું કોણ છું, શ્રાવક છું કે કેમ?” ક્ષેત્રથી વિચાર કરે કે, શું હું પોતાને ઘેર છું કે પરઘેર છું, દેશમાં છું કે પરદેશમાં છું, માળી ઉપર સુતો છું કે તળે (નીચે) સુતો છું?” કાળથી વિચાર કરે કે, “અવશેષ રાત્રિ કેટલીક છે, સૂર્ય ઉઘ્યો છે કે નહીં?” ભાવથી વિચાર કરે કે, લઘુનીતિ (પીશાબ), વડીનીતિ (ઝાડા) ની પીડાયુક્ત થયો છું કે કેમ?” એમ વિચાર કરવાપૂર્વક નિદ્રારહિત થાય. ત્યારપછી દરવાજો કઈ દિશાએ છે, લઘુનીતિ કરવાનું ક્યાં છે? (એવો વિચાર કર્યા પછી વડીનીતિ લઘુનીતિ-ઝાડો પીશાબ કરે).

સાધુ આશ્રયિ ઓઘનિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે:--

દન્વાઈ ઉવઓગં ઉસ્તાત્ત નિહંમગાઝોયં ॥

લઘુનીતિ પાછલી રાત્રે કરવી હોય ત્યારે જાગૃત થઈને દ્રવ્યાદિક (દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ)નો ઉપયોગ હીંચા પછી નાસિકા બંધ કરીને આંસોઆસ દબાવે, જેથી નિદ્રા વિચ્છિન્ન થયા પછી લઘુનીતિ કરે. રાત્રે જો કાંઈપણ કાર્ય કોઈકને જણાવવું જિગેરેતું પ્રયોજન પડે તો મંદસ્વરે (હળવેથી) બોલે, વળી રાત્રે આંસી બાવી કે ખુખારો બાવો કે હુંકારો કરવો પડે તોપણ ધીમેથીજ કરવું, મોટા અવાજથી કરવું નહીં. કેમકે, એમ કરવાથી જાગેલાં ઘરેણી, કાળ, નોળ પ્રમુખ હીંસક હોવો માળી પ્રમુખને હણવાના ઉદ્ધમ કરે; પાડોસી જાગે તો પોતાનો આરંભ આચરે; પાણીવાળી, રાંધનારી, ઈંધણ વીણનારી, દળનારી, ભરનારી, ખાંડનારી, શોક કરનારી (રડવા કૂટનારી), માર્ગે ચાલનારા, ખેતી કરનારા, વનપાળ (વનમાં જઈ પાન, ફુલ, ફળ છેદનારાં), અરંટનાં વેહેનારા, કોસના વેહેનારા, ચંત્રવાહક (ધાણી પીલનારા), શીલાવટ, રેંટીયા ફેરવનારા, ધોળી, કુંભાર, લોહાર, સૂત્રધાર (સુથાર) બુગારી, શસ્ત્ર-કાર, મદ્યકાર (દારૂની ભટ્ટી કરનારા), માછી, ખાટકી, વાગુરીક (વાઘરીમૃગ-

ખરંટક અને સંપત્તિ (સોકય સંમાન) શ્રાવક એ બન્નેને શાસ્ત્રકારે તો નિશ્ચય-
નયમતથી મિથ્યાત્વિજ કહ્યા છે; પરંતુ જિનેશ્વર લગવંતના દેહરાસર પ્રમુખની સાર
સંભાળ રાખે છે તેથી તેને વ્યવહારે શ્રાવક કહેવા.

શ્રાવક શબ્દનો અર્થ.

દાન, શીળ, તપ, અને ભાવનાદિક શુભયોગેકરીને અષ્ટ પ્રકારનાં કર્મ સમયે
સમયે નિર્જરાવે (પાતળાં કરે, કે ઓછાં કરે, કે નિર્ણળ કરે) તેને, અને યતિ (સાધુ)
પાસેથી સમ્યક્ સામાચારી સાંભળીને તેમજ વર્તે તેને, “શ્રાવક” કહીએ. અહિંયાં
“શ્રાવક” શબ્દનો અભિપ્રાય (અર્થ) પણ “ભાવશ્રાવક”માં સંભવે છે. કહેલું છે કે:-

શ્રવંતિ યસ્ય પાપાનિ । પૂર્વબદ્ધાન્યનેકશઃ ॥

આવૃત્તશ્ચ વ્રતૈર્નિત્યં । શ્રાવકઃ સોમિધીયતે ॥ ૧ ॥

પૂર્વનાં બાંધેલાં ઘણાં પાપને શ્રવે (ઓછાં કરે), અને વ્રત પચખાણથી નિરંતર
પરિવસ્તોજ (વીંટાએલોજ) રહે તે ‘શ્રાવક’ કહેવાય છે.

સમ્મત્તદંસણાઈ । પડ્દી અહંજઈ જણામુણેઈઅ ॥

સામાચારી પરમં । જો સ્વલુ તે સાવગં વિંતિ ॥ ૨ ॥

સમક્રિત વ્રત પચખાણ પ્રતિદિવસ કરતો રહે, યતિજન (સાધુ) પાસેથી ઉત્કૃષ્ટ
સામાચારી (આચાર) ખરેખરી સાંભળે તે પ્રાણીને ‘શ્રાવક’ કહીએ.

શ્રદ્ધાલુતાં શ્રાતિ પદાર્થચિંતનાદ્દનાનિ પાત્રેષુ વપત્યનારતં ॥

કિરત્ય પુણ્યાનિ સુસાધુસેવનાદતોપિ તં શ્રાવકમાહુરુત્તમાઃ ॥ ૩ ॥

નવે તત્વ ઉપર પ્રતીત રાખે, સિદ્ધાંત સાંભળે, આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન કરે, પાત્રમાં
નિરંતર ધન વાપરે, સુસાધુની સેવા કરી પાપને કાપો નાખે, (એટલાં આચરણ કરે)
તેને પણ શ્રાવક કહેવાય છે.

શ્રદ્ધાલુતા શ્રાતિ શૃણોતિ શાસનં । દાનં વપત્યાશુ વૃણોતિદર્શનં ॥

ક્ષિપત્ય પુણ્યાનિ કરોતિ સંયમં । તં શ્રાવકં પ્રાહુરમી વિચક્ષણાઃ ॥ ૪ ॥

(આ ગાથાનો અર્થ ઉપર પ્રમાણેજ સમજવો.)

(એવી રીતે “શ્રાવક” શબ્દનો અર્થ જણાવ્યા પછી દિનકૃત્યાદિ છ કૃત્યમાંથી
પ્રથમ કયું કૃત્ય કરવું તે કહે છે.)

પ્રથમ દિનકૃત્ય.

નવકારેણ વિવુદ્ધો । સરેસો સકુલ ધમ્મનિઅમાઈ ॥

પડિકમિઅમુડ્ડપુડ્ડા । ગિહેજિણં કુણડસંવરણં ॥ ૧ ॥

નમો અરિહંતાણું અથવા આખો નવકાર ગણતો થકો શ્રાવક જન્મીત થઈને પોતાના
દુખના યોગ્ય ધર્મકૃત્ય નિયમાદિક યાદ કરે. અહિંયાં એમ સમજવું કે, પ્રથમથીજ
શ્રાવકે સ્વત્વ નિદ્રાવંત થઈને રહેવું જોઈએ. પાછલી એક પહેર શત્રી રહે ત્યારે

અથવા સવાર થતાં પહેલાં ઉઠવું. એમ કરવાથી આલોકમાં યશ, કીર્તિ, યુદ્ધિ, શરીર, ધન, વ્યાપારાદિકનો અને પારલૌકીક ધર્મકૃત, વ્રત, પચખાણુ, નિયમ પ્રમુખનો દેખી-તોજ લાભ થાય છે. તેમ જ ન કરે તો દેખીતાજ ઉપર લખેલા લાભની હાની થાય છે.

લૌકીકશાસ્ત્રમાં પણ એમજ કહેલું છે કે:--

કર્મ્મીણાં ધનસંપજે । ધર્મ્મીણાં પરલોચ ॥

જિહ્વિસૂતા રવિઉગમે । બુદ્ધિ આજ ન હોય ॥

“કરમી-કાર્ નાકુ કામકાજ કરનારા લોકો જો વહેલા ઉઠે તો તેઓને ધનની પ્રાપ્તિ થાય, અને ધર્મી પુરૂષ જો વહેલા ઉઠે તો તેઓને પોતાના પારલૌકીક કૃત્યો (પડિકમણાદિક) શાંતિથી બની શકે છે. જે પ્રાણીને પ્રાતઃકાળે સૂતા થકાંજ સૂર્ય ઉદય થાય તો તેને યુદ્ધિ, ઋદ્ધિ અને આયુષ્યની હાની થાય છે.”

કોઈકથી નિદ્રા ઘણી હોવાને લીધે કે બીજાં કંઈ કારણથી જો પાછલી પહોર રાત્રિ રહેતાં ઉઠી ન શકાય તોપણ તેણે છેવટ ઘણુંકરી ચાર ઘડી રાત્રિ બાકી રહે ત્યારે નવકાર ઉચ્ચાર કરતાં ઉઠીને પ્રથમથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને લાવનો ઉપયોગ કરવો; એટલે દ્રવ્યથી વિચારવું કે, “હું કોણ છું, શ્રાવક છું કે કેમ?” ક્ષેત્રથી વિચાર કરે કે, શું હું પોતાને ઘેર છું કે પરઘેર છું, દેશમાં છું કે પરદેશમાં છું, માળી ઉપર સુતો છું કે તળે (નીચે) સુતો છું?” કાળથી વિચાર કરે કે, “અવશેષ રાત્રિ કેટલીક છે, સૂર્ય ઉગ્યો છે કે નહીં?” લાવથી વિચાર કરે કે, લઘુનીતિ (પીશાબ), વડીનીતિ (આડા) ની પીડાયુક્ત થયો છું કે કેમ?” એમ વિચાર કરવાપૂર્વક નિદ્રારહિત થાય. ત્યારપછી દરવાજે કઈ દિશાએ છે, લઘુનીતિ કરવાનું કયાં છે? (એવો વિચાર કર્યા પછી વડીનીતિ લઘુનીતિ-આડો પીશાબ કરે).

સાધુ આશ્રયિ ઓઘનિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે:--

દઘ્વાઈ ઉવઓગં ઉસ્તાજ નિહંમના કોયં ॥

લઘુનીતિ પાછલી રાત્રે કરવી હોય ત્યારે જગૃત થઈને દ્રવ્યાદિક (દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, લાવ)નો ઉપયોગ હીંચા પછી નાસિકા બંધ કરીને શ્વાસોશ્વાસ દબાવે, જેથી નિદ્રા વિચ્છિન્ન થયા પછી લઘુનીતિ કરે. રાત્રે જો કાંઈપણ કાર્ય કોઈકને જણાવવું જિગેરેતું પ્રયોજન પડે તો મંદસ્વરે (હળવેથી) બોલે, વળી રાત્રે ખાંસી ખાવી કે ખુખારો ખાવો કે હુંકારો કરવો પડે તોપણ ધીમેથીજ કરવું, મોટા અવાજથી કરવું નહીં. કેમકે, એમ કરવાથી જાગેલાં ઘરોળી, કાળ, નોળ પ્રમુખ હીંસક હોવો માળી પ્રમુખને હણવાના ઉદ્ધમ કરે; પાડોસી જાગે તો પોતાનો આરંભ આચરે; પાણીવાળા, રાંધનારી, ઈંધણ વીણનારી, દળનારી, ભરનારી, ખાંડનારી, શોક કરનારી (રડવા કૂટનારી), માર્ગે ચાલનારા, ખેતી કરનારા, વનપાળ (વનમાં જઈ પાન, ફુલ, ફળ છેદનારાં), અરંટનાં વેહેનારા, કોસના વેહેનારા, ચંત્રવાહક (ઘાણી પીલનારા), શીલાવટ, રેંટીયા ફેરવનારા, ઘોળી, કુંભાર, લોહાર, સૂત્રધાર (સુથાર) જુગારી, શસ્ત્ર-કાર, મંદકાર (દારૂની ભઠ્ઠી કરનારા), માછી, ખાટકી, વાણીક (વાઘરીમૃગ-

નળ નાખનારા), પારધી (ખાણ વીગેરેથી હુણનારા), વાટપાડા, હુટારા, પારદારીક, તસ્કર, કુવ્યાપારી પ્રમુખ એક એકની પરંપરાથી જાગૃત થઈ પોતાના હિંસાના (આરંભના) ક્રમમાં પ્રવર્તે; તેથી સર્વનો અરણીક (પરંપરા) દોષનો ભાગી (હિસ્સેદાર) પોતે થાય. એવી અનર્થદંડની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ભગવતી સૂત્રમાં કહેલું છે કે:-

જાગરિઆ ધમ્મીણં । અધમ્મીણં તુ સુત્તયાસેયા ॥

વચ્છાહિવ મયણીણ । અકહિંસુ જિણો જયંતીણ ॥ ૧ ॥

વચ્છ દેશના અધિપતિની બહેનને ભગવંત શ્રી વર્ધ્ધમાન સ્વામીએ કહ્યું કે, “હે જયંતી શ્રાવિકા, ધર્મવંત પ્રાણીઓનું જાગવું અને પાપી પ્રાણીઓનું ઉંઘવું કલ્યાણકારી હોય છે.”

નિદ્રામાંથી જાગતાંજ તપાસવું કે ક્યા તત્ત્વના આલતાં નિદ્રા વિચ્છેદ થાય છે. કહ્યું છે કે:-

અંધોભૂતત્ત્વયોર્નિદ્રા વિચ્છેદઃ શુભહેતવે ॥

વ્યોમવાય્વગ્નિતત્ત્વેષુ સ પુનર્દુઃસ્વદાયકઃ ॥ ૧ ॥

જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વમાં નિદ્રા વિચ્છેદ થાય તો સાફ, અને આકાશ, વાયુ ને અગ્નિતત્ત્વમાં નિદ્રા વિચ્છેદ થાય તો હુઃખદાયી જાણવું.

વાયા શસ્તોદયે પક્ષે । સિતે કૃષ્ણે તુ દક્ષિણા ॥

ત્રિણિત્રિણિ દિનાર્નાદુસૂર્યયોરુદયઃ શુભઃ ॥ ૨ ॥

શુકલપક્ષમાં પડવેથી ત્રણ દિન પ્રાતઃકાળે સૂર્યોદય વખતે ચંદ્રનાડી સારી, અને કૃષ્ણપક્ષમાં પડવેથી ત્રણ દિન સૂર્યોદય વખતે સૂર્યનાડી સારી જાણવી.

શુક્લપ્રતિપદો વાયુશ્વંદેઽથાર્કે ત્ર્યહં ત્ર્યહં ॥

વહન્ શસ્તોઽનયા વૃત્ત્યા, વિપર્યાસે તુ દુઃસ્વદઃ ॥ ૩ ॥

પડવેથી ત્રણ દિવસ શુકલ પક્ષે સૂર્યોદયે ચંદ્રનાડી વહે અને કૃષ્ણ પક્ષે સૂર્યનાડી વહે, તે વખતે જો વાયુતત્ત્વ હોય તો તે દિવસ શુભકારી જાણવા અને તેથી વિપરીત હોય તો હુઃખદાયી સમજવા.

શશાંકેનોદયો વાય્વોઃ । સૂર્યેનાસ્તં શુભાવહં ॥

ઉદયે રવિણા ત્વસ્ય । શશિનાસ્તં શુભાવહં ॥ ૪ ॥

વાયુતત્ત્વમાં ચંદ્રનાડી વહેતે સૂર્યોદય અને સૂર્યનાડી વહેતે સૂર્યાસ્ત થાય; તેમજ સૂર્યનાડી વહેતે સૂર્યોદય અને ચંદ્રનાડી વહેતે સૂર્યાસ્ત થાય તો શુભકારી સમજવું.

કેટલાએક શાસ્ત્રકારોએ તો વારનો પણ અનુક્રમ બાંધેલો છે. તે આવી રીતે:- રવિ, મંગળ, શુક્ર અને શનિ એ ચાર સૂર્યનાડીના વાર અને સોમ, ગુરુ અને શુક્ર એ ત્રણ ચંદ્રનાડીના વાર સમજવા.

કેટલાક શાસ્ત્રકારોએ સંક્રાંતિનો પણ અનુક્રમ બાંધેલો છે. ગેય સંક્રાંતિ તે સૂર્યનાડીની અને વૃષ સંક્રાંતિ તે ચંદ્રનાડીની, એમ અનુક્રમથી ચારે સંક્રાંતિ સાથે સૂર્ય અને ચંદ્રનાડીની જાણના કરવી.

સાદ્ધૈઃ ઘટીદ્વયં નાહિરૈકૈકાર્કોદયાદ્વહેત્ ॥

અરઘદ્વઘટીભ્રાંતન્યાયો નાહ્યોઃ પુનઃ પુનઃ ॥ ૬ ॥

સૂર્યોદય વખતે જે નાડી વહેતી હોય તે અઢી ઘડી પછી બદલાઈ જાય છે. ચંદ્રથી સૂર્ય અને સૂર્યથી, ચંદ્ર, એમ કુવાના અરહુટ (રિંટ)ના જેમ આખો દિવસ નાડી ફર્યા કરે છે.

ષટ્ત્રિંશદ્ગુરુવર્ણાનાં યા વેલા મળને મહેત્ ॥

સા વેલામરુતો નાહ્યા નાહ્યા સંચરતો લગેત્ ॥ ૬ ॥

છત્રીસ ગુરુ અક્ષર (દીર્ઘ સ્વર કે બેડાક્ષર) ઉચ્ચાર કરતાં જેટલો વખત લાગે છે તેટલો વખત એક નાડીથી બીજી નાડીમાં વાયુને જતાં લાગે છે. (ચંદ્રથી સૂર્ય કે સૂર્યથી ચંદ્રનાડી થતાં વાર લાગે છે.)

પાંચ તત્ત્વની સમજ.

ઊર્ધ્વં વહ્નિરધસ્તોયં । તિરશ્ચીનઃ સમીરણઃ ॥

ભૂમિર્મધ્યપુટે વ્યોમ સર્વગં વહેતે પુનઃ ॥ ૭ ॥

ઉંચો પવન ચડે ત્યારે અગ્નિતત્ત્વ, નીચો પવન ઉતરે ત્યારે જળતત્ત્વ, તિર્છો પવન વહે ત્યારે વાયુતત્ત્વ, નાશીકાનાં બે પડમાં પવન વહે ત્યારે પૃથ્વીતત્ત્વ, અને સર્વ દિશાએ પવન જ્યારે ફેલાઈ જાય ત્યારે આકાશતત્ત્વ સમજવાં.

તત્ત્વનો અનુક્રમ.

વાયોર્વહ્નેરપાં પૃથ્વ્યા । વ્યોમ્નસ્તત્ત્વં વહેત્ક્રમાત્ ॥

વહત્યોરુભયો નાહ્યોર્જાતિવ્યોયં ક્રમઃ સદા ॥ ૮ ॥

સૂર્યનાડી ચંદ્રનાડીમાં પ્રથમથી વાયુ, અગ્નિ, જળ, પૃથ્વી અને આકાશ એ અનુક્રમથી તત્ત્વો નિરંતર વહે છે.

તત્ત્વોનો કાળ.

પૃથ્વ્યાઃ પલ્લાનિ પંચાશ્ચત્વારિંશત્તયાંમસઃ ॥

અગ્નેન્નિશત્પુનર્વાયોર્વિંશતિર્નમસો દશઃ ॥ ૯ ॥

પૃથ્વીતત્ત્વ પચાસ પળ, જળતત્ત્વ આલીસ પળ, અગ્નિતત્ત્વ ત્રીસ પળ, વાયુતત્ત્વ વીસ પળ, આકાશતત્ત્વ દશ પળ (એટલે પૃથ્વીતત્ત્વ પચાસ પળ રહીને પછી જળ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશતત્ત્વ વહે) એમ તત્ત્વો અદલ બદલ થાય કરે છે.

તત્ત્વમાં કરવાનાં કાર્યો.

તત્ત્વાભ્યાં મૂજલાભ્યાં સ્યાચ્છાંતે કાર્યે ફલોન્નતિઃ ॥

દીપ્તાસ્થિરાદિકે કૃત્યે તેજો વાંચ્વંચરૈઃ શુભમ્ ॥ ૧૦ ॥

પૃથ્વી અને જળતત્ત્વમાં શાંતિ શીતળ (ધીરે ધીરે કરવા યોગ્ય) કાર્યો કરતાં ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને અગ્નિ, વાયુ ને આકાશતત્ત્વમાં તીવ્ર, તેજસ્વી અને અસ્થિર કાર્ય કરવાં લાભકારક થાય છે.

તત્ત્વોનું ક્રમ.

જીવિતવ્યે જયે લાભે સસ્યોત્પત્તૌ ચ વર્ષણે ॥

પુત્રાર્થે યુદ્ધપ્રશ્ને ચ ગમનાગમને તથા ॥ ૧૧ ॥

પૃથ્વમત્ત્વે શુભે સ્યાતાં વહ્નિવાતૌ ચ નો શુભૌ ॥

અર્થસિદ્ધિસ્થિરોઽર્થો તુ શીઘ્રમર્થસિદ્ધિર્નિર્દિશેત્ ॥ ૧૨ ॥

અવિતવ્ય, જય, લાભ, વર્ષાત, ધાન્યની ઉત્પત્તિ, પુત્રપ્રાપ્તિ, યુદ્ધ, ગમન, આગમન, વિગેરેના પ્રશ્ન વળતે જો પૃથ્વી કે જળતત્ત્વ હોય તો શ્રેયકારી અને જો વાયુ, અગ્નિ કે આકાશતત્ત્વ હોય તો શ્રેયકારી ન સમજવા. વળી અર્થસિદ્ધિ કે સ્થિરકાર્યમાં પૃથ્વીતત્ત્વ અને શીઘ્ર (ઉતાવળથી કરવા યોગ્ય) કાર્યમાં જળતત્ત્વ શ્રેયકારી સમજવા.

ચંદ્રનાડી વહેતે કરવા યોગ્ય કાર્યો.

પૂજાદ્રવ્યોર્જનોદ્વાહે દૂર્ગાદિ સરિદાગમે ॥

ગમનાગમને, જીવિતે ચ, ગૃહે ક્ષેત્રાદિ સંગ્રહે ॥ ૧૩ ॥

ક્રયવિક્રયણે વૃષ્ટૌ, સેવા કૃપા દ્વિષજ્જયે ॥

વિદ્યાપટ્ટાભિષેકાદૌ, શુભેઽર્થે ચ શુભઃ શશી ॥ ૧૪ ॥

દેવપૂજન, દ્રવ્યોપાર્જન, વ્યાપાર, લગ્ન, રાજ્યકીર્ત્તિ લેવા, નદી ઉતરવી, જવા આવવાના પ્રશ્ન, અવિતના પ્રશ્ન, ઘર ક્ષેત્ર લેવાં ખાંધવાં, કોઈ વસ્તુ લેવા વેચવાનાં પ્રશ્ન, વર્ષા આવવાનાં પ્રશ્ન, નોકરી, ખેતીવાડી, શત્રુજય, વિદ્યાભ્યાસ, પટ્ટાભિષેક પદપ્રાપ્તિ એવાં શુભકાર્યો વળતે ચંદ્રનાડી વહેતી હોય તો લાભકારી સમજવી.

પ્રશ્ને પ્રારંભણે ચાપિ કાર્યાણાં વામનાશિકા ॥

પૂર્ણા વાયોઃ પ્રવેશશ્ચેત્તદાસિદ્ધિરસંશયઃ ॥ ૧૫ ॥

કોઈપણ કાર્યનો પ્રારંભ કરતાં કે પ્રશ્ન કરતાં જો પોતાની ચંદ્રનાડી વહેતી હોય કે વામ (ડાબી) નાશિકામાં પવન પ્રવેશ કરતો હોય તો તે કાર્યની તત્કાળ સિદ્ધિ સમજવી.

સૂર્યનાડી વહેતે કરવાં યોગ્ય કાર્યો.

વદ્ધાનાં રોગમુક્તાનાં । પ્રમૃષ્ટાનાં નિજાત્પદાત્ ॥

પ્રશ્નેયુદ્ધવિધૌ વૈરિ । સંગમે સહસા મયે ॥ ૧૬ ॥

સ્નાને પાને શને, નષ્ટાન્વેષપુત્રાર્થ મૈથુને;

વિવાદે દારુણેયે ચ, સૂર્યનાડી પ્રશસ્યતે ॥ ૧૭ ॥

કેદમાં પડવાનાં, રોગીનાં, પોતાનાં પદ ખોવામાં, ભ્રષ્ટ થવામાં, યુદ્ધ કરવામાં, શત્રુને મળવામાં, અકસ્માત્ ભયમાં, સ્નાન કરવામાં, પાણી પીવામાં, ભોજન કરવામાં, કોઈ વસ્તુ ખોળવામાં, દ્રવ્ય અગ્રહમાં, પુત્રને વાસ્તે મૈથુન કરવામાં, વિવાદ કરવામાં, ક્રુદ્ધ પામવામાં, એટલાં હામે સૂર્યનાડી ચારી સમજવી.

કેટલાક આચાર્યો એમ પણ કહે છે કે:-

વિચારંભે ચ દીક્ષાયાં, શસ્ત્રાભ્યાસવિવાદયો;

રાજદર્શનગીતાદૌ, મંત્રતંત્રાદિ સાધને. ૧૮ (સૂર્યનાડી શુભા)

વિદ્યારંભ, દીક્ષા, શસ્ત્રાભ્યાસ, વિવાદ, રાજદર્શન, ગાયનારંભ, મંત્ર, તંત્ર, યંત્રાદિ સાધનમાં સૂર્યનાડી સારી.

સૂર્ય ચંદ્રનાડીમાં વિશેષ કરવા યોગ્ય કાર્યો.

દક્ષિણે યદિ વા વામે, યત્ર વાયુ નિરંતરં;

તં પાદમગ્રતઃ કૃત્વા, નિઃસરેન્નિજમંદિરાત્ ॥ ૧૯ ॥

ડાબી નાશિકાનો પવન ચાલતો હોય તો ડાબો પગ, અને જમણી નાશિકાનો પવન ચાલતો હોય તો જમણો પગ પ્રથમ ઉપાડી કાર્યે પ્રવર્તે તો તે અવિલંબથી સિદ્ધજ થાય છે.

અધર્મણ્યરિ ચૌરાચ્યા વિગ્રહોત્પાતિનોડપિ ચ:

શૂન્યાંગે સ્વસ્ય કર્તવ્યાઃ સુખલાભજયાર્થિભિઃ ॥ ૨૦ ॥

અધર્મી, પાપી, ચોર, દુષ્ટ, વૈરી અને લડાઈ કરનારને શૂન્યાંગ (ડાબા) કરવાથી પોતાને સુખ, લાભ અને જયની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સ્વજનસ્વામિગુર્વાદ્યા યે ચાન્યે દ્વિતચિંતકાઃ;

જીવાંગે તે ધ્રુવં કાર્યા, કાર્યાસિદ્ધિમભીષ્મુભિઃ ॥ ૨૧ ॥

સ્વજન, સ્વામી, ગુરુ, માતા, પિતા, પ્રમુખ જે આપણા દ્વિતચિંતક હોય તેમને જમણી તરફ રાખવાથી જય, સુખ અને લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પ્રવિશત્પવનાપૂર્ણઃ નાશિકા પક્ષમાશ્રિતં;

પાદં શય્યોશ્ચિત્તો દવ્યાત્પ્રથમં પૃથિવીતલે ॥ ૨૨ ॥

શુકલપક્ષ હોય કે કૃષ્ણપક્ષ હોય પણ દક્ષિણ કે વામ (જમણી કે ડાબી) જે નાશિકા પવનથી લરાઈ પૂર્ણ થતી હોય તેજ પગ ધરતી ઉપર મૂકીને શય્યામાંથી ઉઠવું.

ઉપર બતાવેલી રીતિ પ્રમાણે નિદ્રા તજીને શ્રાવક અત્યંત બહુમાનથી પરમ-મંગળકારી નવકારમંત્ર મનમાં સ્મરણ કરે (ગણે). કહ્યું છે કે:-

નવકાર ગણુવાના સ્થાન વિષે.

પરમિદ્ધિ ચિંતનં માણસંમિ । સિજ્જાગણક્કાયવ્વં ॥

સૂત્તાવિણય સવિત્તી । નિવારિયા હોઈ એવંતુ ॥ ૧ ॥

શય્યામાં બેઠે થકે નવકારમંત્ર ગણવો હોય તો, સુત્રનો અવિનય નિવારવાને માટે મનમાં જ ચિંતવનરૂપે ગણવો.

કેટલાક આચાર્ય તો એમ કહે છે કે, કોઈપણ એવી અવસ્થા નથી, કે જેમાં નવકારમંત્ર ગણવાનો અધિકાર ન હોય, માટે (એમ માનીને) જ્યારે ત્યારે વગર

અચક્રાયે નવકારનો પાઠ કરવો શ્રેયકારી છે. (આવા બે મત પહેલા પંચાશકની વૃત્તિમાં લખેલા છે.)

શ્રાધ્ધદિનકૃત્યમાં તો એમ કહ્યું છે કે:-

સિજ્ઞા ટ્ઠાણં પમત્તુણં ચિઠ્ઠિજ્ઞા ધરણિતલે ॥

ભાવવંધુજગન્નાહં નમુક્કારં તઓ પઢે ॥ ૨ ॥

શર્યા સ્થાનકને મૂકી દઈ પવિત્ર ભૂમિપર બેસીને પછી ભાવધર્મબંધુ જગન્નાથ નવકારમંત્ર લખવો.

યતિદિનચર્યામાં વળી એમ લખેલું છે કે:-

જામિણિ પચ્છિમ જામે । સર્વે જગંતિ વાલ્લુદ્ઘાઈં ॥

પરમિઠિ પરમ મંતં । મળંતિ સત્તઠ્ઠ વારાઓ ॥ ૩ ॥

રાત્રિના પાછલા પહોરે બાળ વૃદ્ધ વિગેરે સર્વ લોકો જાગે છે ત્યારે પરમેષ્ઠી પરમમંત્રને સાત આઠ વાર લખે (ગણે).

નવકાર ગણવાની રીત.

મનમાં નવકારમંત્રને સંભારતો સૂતો ઉઠી પલ્લવ (પલંગ) વિગેરેથી નીચે ઉતરી પવિત્ર ભૂમિએ ઉભો રહીને કે પદ્માસન વિગેરે આસને અથવા જેમ સુખે બેસી શકાય એવા સુખાસને બેસીને પૂર્વ અગર ઉત્તર દિશાએ જિનપ્રતિમા કે સ્થાપનાચાર્યની સન્મુખ મનની એકાગ્રતા રાખવા નિમિત્તે કમળબધે કરી (ધારણા કરી) ને નવકાર ગણવો.

કમળબધ (નવકારનો) જાપ કરવાની રીત.

અષ્ટદળ કમળ (આઠ પાંખડીવાળાં કમળ)ની કંપના હૃદય ઉપર કરે, તેમાં વચલી કણિકા ઉપર “નમો અરિહંતાણુ” પદ સ્થાપન કરે (ધ્યાય). પૂર્વાદિ ચાર દિશામાં “નમો સિદ્ધાણુ”, નમો આચરિઆણુ”, નમો ઉવણ્ણાણુ”, નમો લોએ સંવચ્છાણુ” એ પદો સ્થાપે અને ચાર ચૂળિકાનાં પદો “એસો પંચ નમુક્કારો, સંવ પાવ પપણ્ણાણો, મંગલાણુ”ચ સંવેસિ”, પદમ હવઈ મંગલ” ચાર કોણુ (વિદિશા)માં સ્થાપીને ગણે (ધ્યાયે). એવી રીતે ગણવાથી કમળબધ જાપ કર્યો કહેવાય છે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે યોગશાસ્ત્રના અષ્ટમ પ્રકાશમાં પણ ઉપર પ્રમાણે જ બતાવી એટલું વિશેષ કહેલું છે કે,

ત્રિશુદ્ધ્યા ચિંતવન્નસ્ય શતમષ્ટોત્તરં મુનિઃ;

મુંજાનોડપિ લભેતૈવ ચતુર્થતપસઃ ફલં.

મન, વચન, ક્રિયાની એકાગ્રતાથી જે મુનિ એ નવકારનો એકસો હાથ વાર જાપ કરે તો તે ભોજન કરતાં છતાં પણ ચાથભક્ત (ઉપવાસ) તપનું ફળ પામે.

કર આવર્ત “નંદાવર્ત”ને આકારે અને “શંખાવર્ત”ને આકારે* કરે તો તેથી વાંચિત સિદ્ધ વિગેરે ઘણા લાભ થાય છે. કહ્યું છે કે:-

કર આવર્તેજો પંચમંગલં, સાહુપદિમ સંસ્થાપ;
નવવારા આવર્તે, છલંતિ નો તં પિસાયાઈ.

કર આવર્તે (આંગુલીથી) નવકારને ખારની સંખ્યાથી નવવાર ગણે તેને પિશાચાદિક છળી શકે નહીં.

શંખાવર્ત, નંદાવર્ત, વિપરીતાક્ષર, વિપરીત પદ, અને વિપરીત નવકાર લક્ષવાર ગણે તો યંધન, શત્રુભય પ્રમુખ કષ્ટ સત્વર જાય છે.

જેનાથી કરજાપ ન થઈ શકે તેણે સૂતર, રત્ન, રૂદ્રાક્ષ, ચંદન, ચાંદી, સોના વિગેરેની જાપમાળા પોતાના હૃદય પાસે (સમશ્રેણીયે) રાખી શરીરને કે પહેરેલાં વસ્ત્રને નહીં સ્પર્શતાં, તેમજ મેરૂને નહીં ઉદ્ધવન કરતે જાપવાથી મહાલાભ થાય છે. કહ્યું છે કે:-

અંગુલયગ્રેણ યજ્ઞસં, યજ્ઞસં મેરુલંઘને;

વ્યગ્રચિત્તેન યજ્ઞસં, તત્પ્રાયોલ્પફલં ભવેત્ ॥ ૧ ॥

આંગુળીના અગ્રભાગથી, મેરૂ ઉદ્ધવન કરવાથી, અને વ્યગ્રચિત્તથી જે નવકાર-મંત્રનો જાપ કરે તેને તો પ્રાપ્તિ અલ્પ ફળ થાય છે.

સંકુલાદ્વિજને ભવ્ય । સશબ્દાત્મૌનવાન્ શુભઃ ॥

મૌનજાનમાનસઃ શ્રેષ્ઠો । જાપઃ શ્લઘ્યપરઃ પરઃ ॥ ૨ ॥

ઘણાં માણસ વચ્ચે જેસી જાપ કરવા કરતાં એકાંતે કરવો શ્રેયકારી છે. જોલતાં જાપ કરવા કરતાં મૌનજાપ કરવો શ્રેયકારી છે. અને મૌનજાપ કરવા કરતાં મનમાં જાપ કરવો શ્રેયસ્કર છે. એમ એક એકથી અધિક ફળદાયી છે.

જાપશ્રાંતો વિશેષધ્યાનં । ધ્યાનશ્રાંતો વિશેષજપં ॥

દ્વામ્યાં શ્રાંતઃ પઠેત્સ્તોત્ર । મિત્યેવંગુરુભિઃ સ્મૃતં ॥ ૩ ॥

જાપ કરતાં થાકે તો ધ્યાન કરે, ધ્યાન કરતાં થાકે તો જાપ કરે, અને બન્નેથી થાકે તો સ્તોત્ર ગણે એમ શુદ્ધ શિખરે છે.

ત્રણ પ્રકારના જાપ.

શ્રીપાદલિપ્ત સૂરિ મહારાજે કરેલી પ્રતિષ્ઠાપદ્ધતિમાં કહ્યું છે કે:-

જાપ ત્રણ પ્રકારના છે. ૧ માનસજાપ, ૨ ઉપાંસુજાપ, ૩ લાખ્યજાપ. માનસજાપ એટલે મૌનપણે પોતાના મનમાંજ વિચારણારૂપ (પોતાનો આત્માજ જાણી શકે એવો) જાપ, ઉપાંસુ જાપ એટલે બીજે કોઈ સાંભળી ન શકે પણ અંતર્નિર્લપરૂપ (અંદરથી જોલતો હોય એવો) જાપ, અને લાખ્યજાપ એટલે બીજા બધા સાંભળી શકે એવે જાપ. આ ત્રણ પ્રકારના જાપમાં લાખ્યથી ઉપાંસુ અધિક અને ઉપાંસુથી માનસ અધિક

* નંદાવર્ત અને શંખાવર્ત આકારની રીતિ લખેલી ન હોવાથી અહિંયાં લખી નથી. તેમજ તે જાણવાને અમને બીજે અંથ મળી આવ્યો નથી. માટે અખીપુરૂષે ગીતાર્થથી અગર અન્ય અર્થથી ધારી લેવી.

છે. એવીજ રીતે તે શાંતિક, પુષ્ટિક, આકર્ષણાદિક કાર્યોની સિદ્ધિ કરાવે છે. માનસબળપ યત્નસાધ્ય (ઘણા પ્રયાસથી સાધી શકાય એવો) છે, અને લાભ્યબળપ સંપૂર્ણ રૂપે આપી શકતો નથી માટે ઉપાસુબળપ સહેલાઈથી બની શકે એવો હોવાને લીધે તેમાં (તે કરવામાં) ઉદ્યમ કરવો શ્રેયકારી છે.

અનુપૂર્વી (ટીપ) ગણવાનું રૂળ.

નવકારની પાંચપદની કે નવપદની અનુપૂર્વી (ટીપ) ચિત્તની એકાગ્રતા રાખવા માટે સાધનભૂત હોવાથી ગણવી. તેમાં પણ વળી એક એક અક્ષરની પદની અનુપૂર્વી (ટીપ) ગણવી કહેલી છે. યોગપ્રકાશના આઠમાં પ્રકાશમાં કહેલું છે કે:-

ગુરુપંચકનામોઽથા । વિદ્યાસ્યાત્પોઢશાક્ષરા ॥

જપન્ શતદ્વયં તસ્યા । શ્વતુર્યસ્યાપ્નુયાત્ફલં ॥ ૧ ॥

“અરિહંત, સિદ્ધ, આચરિય, ઉવઝાય, સાદુ,” એ સોળ અક્ષરની વિદ્યા બસેવાર જપે તો ચોથલક્ષત (એક ઉપવાસ)નું રૂળ પામે છે.

શતાનિ ત્રીણિ ષડ્વર્ણં । ચત્વારિંશ્ચતુરક્ષરં ॥

પંચવર્ણજપન્ યોગી । ચતુર્યફલમશ્રુતે ॥ ૨ ॥

“અરિહંત, સિદ્ધ” એ છ અક્ષરનો મંત્ર ત્રણસેવાર અને “અસિઆઉસા” એ પાંચ અક્ષરનો પંચ પરમેષ્ઠીના પ્રથમાક્ષરરૂપ મંત્ર, અને “અરિહંત” એ ચાર અક્ષરનો મંત્ર ચારસેવાર ગણનારો યોગી (સુની) ચતુર્ય (એક ઉપવાસ)નું રૂળ પામે છે.

પ્રવૃત્તિહેતુરેવૈત । દમાપાં કથિતં ફલં ॥

ફલં સ્વર્ગાપવર્ગં ચ । વદતિ પરમાર્થતઃ ॥ ૩ ॥

નવકારમંત્ર ગણવો એ લક્ષિતનો હેતુ છે અને તેનું સામાન્યથી સ્વર્ગરૂપ ગણાવ્યું છે પણ ખરું રૂળ તો આચાર્યો મોક્ષનું જ બતાવે છે.

પાંચ અક્ષરનો મંત્ર ગણવાનો વિધ.

નાભિપદ્મે સ્થિતં ધ્યાયેદકારં । વિશ્વતોમુખં ॥

સિવર્ણં મસ્તકાંભોજે । આકારં વદનાંબુજે ॥ ૪ ॥

નાભિક્રમણમાં સ્થાપેલા ‘અ’ કારને ધ્યાવો, મસ્તકરૂપ ક્રમણમાં વિશ્વમાં મુખ્ય એવા ‘સિ’ અક્ષરને ધ્યાવો, અને મુખરૂપ ક્રમણમાં ‘આ’ કારને ધ્યાવો.

હ્રદયકારં હૃદયાંભોજે । સાકારં કંઠવંજરે ॥

સર્વકલ્યાણકારીણિ । વીજાન્યન્યાપિ સમરેત્ ॥ ૫ ॥

હૃદયરૂપ ક્રમણમાં ‘ઉ’ કાર ચિંતવવો અને કંઠ ઉપર ‘સા’ કાર ચિંતવવો. સર્વ કલ્યાણકારી બીજા ‘સર્વ સિદ્ધેભ્યઃ નમઃ’ એવા પણ મંત્રાક્ષર સ્મરણ કરવા.

મંત્રઃ પ્રણવપૂર્વોયં । ફલમૈહિકમિચ્છુભિઃ ॥

ધ્યેયઃ પ્રણવહીનસ્તુ । નિર્વાણપદકાંક્ષિભિઃ ॥ ૬ ॥

આલોકના રૂળની વાંચના રાખનાર સાધકપુરૂષે નવકારમંત્રની આદિમાં ‘ઐ’ અક્ષર ઉચ્ચાર કરવો અને મોક્ષપદની આકાંક્ષા રાખનારે તે (ઐકાર) બોલવો નહીં.

एवं च मंत्रविद्यानां । वर्णेषु च पदेषु च ॥

विश्लेषः क्रमशः । कुर्या लक्ष्यभावोपपत्तये ॥ ७ ॥

એવી રીતે મંત્રના વર્ણમાં અને પદમાં ફેરફાર અરિહંતાદિકના ધ્યાનમાં લીન થવા માટે કરવો ઘટે તો કરવો.

બાપાદિક કરવાથી મહાલાલની પ્રાપ્તિ થાય છે કહેલું જ છે કે:-

पूजाकोटिसमं स्तोत्रं, स्तोत्रकोटिसमो जपः ॥

जपकोटिसमं ध्यानं, , ध्यानकोटिसमो लयः ॥ ૧ ॥

પૂજા કરતાં કોડ ઘણો લાલ સ્તોત્ર ગણવામાં, સ્તોત્રથી કોડ ગણો લાલબપ કરવામાં, બપથી કોડ ગણો લાલ ધ્યાનમાં અને ધ્યાનથી કોડ ગણો વધારે લાલ લય (લીન થવા)માં છે.

ધ્યાન ઠરાવવા માટે જ્યાં જિનેશ્વર લગવાનનાં જન્મકલ્યાણક થયાં હોય તે રૂપ તીર્થ સ્થાન તથા હરકોઈ સ્થાન કે જ્યાં ધ્યાન સ્થિર થાય એવા એકાંત સ્થાનકે જઈ ધ્યાન કરવું.

એમજ ધ્યાન શતકમાં કહેલું છે કે:-“ધ્યાનના સમયે સાધુ પુરૂષે નિશ્ચયથી ખરેખર સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક, કુશીળ (વેશ્યા, રંડા, નટ, વિટ, લપટ) વર્જિત એકાંત સ્થાનનો આશ્રય લેવો. જેણે યોગ સ્થિર કીધા છે એવા નિશ્ચળ મનવાળા મુનિએ જેમાં ઘણાં લોક ધ્યાન કરતા હોય એવાં ગામ, અટવી, (રણ) વન, અને શૂન્ય સ્થાનક જે ધ્યાન કરવાં યોગ્ય હોય તેનો આશ્રય લેવો. જ્યાં પોતાના મનની સ્થિરતા થતી હોય, યોગઃ સ્થિર રહેતા હોય, વળી જ્યાં ઘણા જીવોનો ઘાત થતો ન હોય એવા સ્થાને રહીને ધ્યાન કરવું. ધ્યાન કરવાનો વખત પણ એજ છે કે, જે વખતે પોતાનો યોગ સ્થિર રહે, બાકી ધ્યાન કરનારને મનની સ્થિરતા રાખવા માટે રાત્રિ દિવસનો કાંઈ કાળ નિયમ નથી. શરીરની જે અવસ્થાએ જિનેશ્વર લગવાનનું ધ્યાન કરી શકાય એમ હોય તે અવસ્થામાં ધ્યાન કરવું, સુતા, બેઠા કે ઉભાનો કાંઈ ખરેખરો નિયમ નથી. દેશ, કાળની યેદાથી સર્વે અવસ્થાએ મુનિઓ ઉત્તમ કેવળ જ્ઞાનાદિકનો લાલ કરી પાપ રહિત થયા, માટે ધ્યાન કરવામાં દેશ કાળનો કાંઈ ખરેખર નિયમ નથી. જ્યાં જે સમયે ત્રિકરણ યોગ સ્થિર ત્યાં તે વખતે ધ્યાનમાં વર્તવું શ્રેયસ્કર છે.”

નવકાર મહિમા કળ.

વળી નવકાર મંત્ર આલોક અને પરલોક એમ બન્ને લોકમાં અત્યંત ઉપકારી છે. મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહેલું છે કે:-

नासेइ चोर सावय, विसहर जल जलण बंधण भयाई ॥

चिंतिज्जंतो ररुखस, रण राय भयाई भावेण ॥ ૧ ॥

લાવથી નવકાર ગણતાં ચોર, સિંહ, સર્પ, પાણી, અગ્નિ, બંધન, રાક્ષસ, સંગ્રામ, રાજ પ્રમુખ-લય જતા રહે છે.

* યોગ—મનથી, વચનથી અને કાયાથી એમ ત્રણ પ્રકાર છે.

છે. એવીજ રીતે તે શાંતિક, પુષ્ટિક, આકર્ષણાદિક કાર્યોની સિદ્ધિ કરાવે છે. માનસબળ ચત્તસાધ્ય (ઘણા પ્રયાસથી સાધી શકાય એવો) છે, અને ભાષ્યબળ સંપૂર્ણ ફળ આપી શકતો નથી માટે ઉપાંસુબળ સહેલાઈથી બની શકે એવો હોવાને લીધે તેમાં (તે કરવામાં) ઉદ્યમ કરવો શ્રેયકારી છે.

અનુપૂર્વી (ટીપ) ગણવાનું ફળ.

નવકારની પાંચપદની કે નવપદની અનુપૂર્વી (ટીપ) ચિત્તની એકાગ્રતા રાખવા માટે સાધનભૂત હોવાથી ગણવી. તેમાં પણ વળી એક એક અક્ષરની પદની અનુપૂર્વી (ટીપ) ગણવી કહેલી છે. યોગપ્રકાશના આઠમાં પ્રકાશમાં કહેલું છે કે:-

ગુરુપંચકનામોઽથા । વિદ્યાસ્યાત્પોઽશક્ષરા ॥

જપન્ શતદ્વયં તસ્યા । શ્વતુર્યસ્યાન્નુયાત્ફલં ॥ ૧ ॥

“અરિહંત, સિદ્ધ, આચરિય, ઉવશ્ચાય, સાદુ,” એ સોળ અક્ષરની વિદ્યા બસેવાર જપે તો ચોથલક્ષ્મી (એક ઉપવાસ)નું ફળ પામે છે.

શતાનિ ત્રીણિ પદ્વર્ણ । ચત્વારિશ્વતુરક્ષરં ॥

પંચવર્ણજપન્ યોગી । ચતુર્યફલમશ્રુતે ॥ ૨ ॥

“અરિહંત, સિદ્ધ” એ છ અક્ષરનો મંત્ર ત્રણસેવાર અને “અસિઆઉસા” એ પાંચ અક્ષરનો પંચ પરમેષ્ઠીના પ્રથમાક્ષરરૂપ મંત્ર, અને “અરિહંત” એ ચાર અક્ષરનો મંત્ર ચારસેવાર ગણનારો યોગી (સુની) ચતુર્ય (એક ઉપવાસ)નું ફળ પામે છે.

પ્રવૃત્તિહેતુરેવૈત । દમાપાં કથિતં ફલં ॥

ફલં સ્વર્ગાપવર્ગં ચ । વદતિ પરમાર્થતઃ ॥ ૩ ॥

નવકારમંત્ર ગણવો એ લક્ષિતનો હેતુ છે અને તેનું સામાન્યથી સ્વર્ગફળ ગણાવ્યું છે પણ ખરું ફળ તો આચાર્યો મોક્ષનું જ બતાવે છે.

પાંચ અક્ષરનો મંત્ર ગણવાનો વિધ.

નાભિપદ્મે સ્થિતં ધ્યાયેદકારં । વિશ્વતોમુખં ॥

સિવર્ણ મસ્ત્રકાંભોજે । આકારં વદનાંબુજે ॥ ૪ ॥

નાભિકમળમાં સ્થાપેલા ‘અ’ કારને ધ્યાવો, મસ્તકરૂપ કમળમાં વિશ્વમાં સુખ્ય એવા ‘સિ’ અક્ષરને ધ્યાવો, અને મુખરૂપ કમળમાં ‘આ’ કારને ધ્યાવો.

હકારં હૃદયાંભોજે । સાકારં કંઠપંજરે ॥

સર્વકલ્યાણકારીણિ । વીજાન્યન્યાપિ સમરેત્ ॥ ૫ ॥

હૃદયરૂપ કમળમાં ‘ઉ’ કાર ચિંતવવો અને કંઠ ઉપર ‘સા’ કાર ચિંતવવો. સર્વ કલ્યાણકારી બીજા ‘સર્વ સિદ્ધેભ્યઃ નમઃ’ એવા પણ મંત્રાક્ષર સ્મરણ કરવા.

મંત્રઃ પ્રણવપૂર્વોયં । ફલમૈહિકમિચ્છુભિઃ ॥

ધ્યેયઃ પ્રણવહીનસ્તુ । નિર્વાણપદકાંક્ષિભિઃ ॥ ૬ ॥

આલોકના ફળની-વાંચના રાખનાર સાધકપુરૂષે નવકારમંત્રની આદિમાં ‘ઓ’ અક્ષર ઉચ્ચાર કરવો અને મોક્ષપદની આકાંક્ષા રાખનારે તે (ઓકાર) બોલવો નહીં.

एवं च मंत्रविद्यानां । वर्णेषु च पदेषु च ॥

विश्लेषः क्रमशः । कुर्या लक्ष्यभावोपपत्तये ॥ ७ ॥

એવી રીતે મંત્રના વર્ણમાં અને પદમાં ફેરફાર અરિહંતાદિકના ધ્યાનમાં લીન થવા માટે કરવો ઘટે તો કરવો.

જાપાદિક કરવાથી મહાલાલની પ્રાપ્તિ થાય છે કહેલું જ છે કે:-

पूजाकोटिसमं स्तोत्रं, स्तोत्रकोटिसमो जपः ॥

जपकोटिसमं ध्यानं, ध्यानकोटिसमो लयः ॥ १ ॥

પૂજા કરતાં કોડ ઘણો લાલ સ્તોત્ર ગણવામાં, સ્તોત્રથી કોડ ગણો લાલજાપ કરવામાં, જાપથી કોડ ગણો લાલ ધ્યાનમાં અને ધ્યાનથી કોડ ગણો વધારે લાલ લય (લીન થવા)માં છે.

ધ્યાન ઠરાવવા માટે જ્યાં જિનેશ્વર ભગવાનનાં જન્મકલ્યાણક થયાં હોય તે રૂપ તીર્થ સ્થાન તથા હરકોઈ સ્થાન કે જ્યાં ધ્યાન સ્થિર થાય એવા એકાંત સ્થાનકે જઈ ધ્યાન કરવું.

એમજ ધ્યાન શતકમાં કહેલું છે કે:-“ધ્યાનના સમયે સાધુ પુરૂષે નિશ્ચયથી ખરેખર સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક, કુશીળ (વેશ્યા, રંડા, નટ, વિટ, લપટ) વર્જિત એકાંત સ્થાનનો આશ્રય લેવો. જેણે યોગ સ્થિર કીધા છે એવા નિશ્ચળ મનવાળા મુનિએ જેમાં ઘણાં લોક ધ્યાન કરતા હોય એવાં ગામ, અટવી, (રણ) વન, અને શૂન્ય સ્થાનક જે ધ્યાન કરવાં યોગ્ય હોય તેનો આશ્રય લેવો. જ્યાં પોતાના મનની સ્થિરતા થતી હોય, યોગ* સ્થિર રહેતા હોય, વળી જ્યાં ઘણા જીવોનો ઘાત થતો ન હોય એવા સ્થાને રહીને ધ્યાન કરવું. ધ્યાન કરવાનો વખત પણ એજ છે કે, જે વખતે પોતાનો યોગ સ્થિર રહે, બાકી ધ્યાન કરનારને મનની સ્થિરતા રાખવા માટે રાત્રિ દિવસનો કાંઈ કાળ નિયમ નથી. શરીરની જે અવસ્થાએ જિનેશ્વર ભગવાનનું ધ્યાન કરી શકાય એમ હોય તે અવસ્થામાં ધ્યાન કરવું, સુતા, બેઠા કે ઉભાનો કાંઈ ખરેખરો નિયમ નથી. દેશ, કાળની એટલાથી સર્વે અવસ્થાએ મુનિઓ ઉત્તમ કેવળ જ્ઞાનાદિકનો લાભ કરી પાપ રહિત થયા, માટે ધ્યાન કરવામાં દેશ કાળનો કાંઈ ખરેખર નિયમ નથી. જ્યાં જે સમયે ત્રિકરણ યોગ સ્થિર ત્યાં તે વખતે ધ્યાનમાં વર્તવું શ્રેયસ્કર છે.”

नवकार भट्टिना इण.

વળી નવકાર મંત્ર આલોક અને પરલોક એમ બન્ને લોકમાં અત્યંત ઉપકારી છે. મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહેલું છે કે:-

नासेइ चोर सावय, विसहर जल जलण वंधण भयाई ॥

चित्तिज्जंतो रत्तस, रण राय भयाई भावेण ॥ १ ॥

લાવથી નવકાર ગણતાં ચોર, સિંહ, સર્પ, પાણી, અગ્નિ, બંધન, રાક્ષસ, સંગ્રામ, રાજ પ્રમુખ લય જતા રહે છે.

* યોગ—મનથી, વચનથી અને કાયાથી એમ ત્રણ પ્રકારે છે.

ખીજા ગ્રંથોમાં પણ કહેલું છે કે:—“પુત્રાદિકના જન્મ વખતે પણ નવકાર ગણવે, કે જેથી તે નવકારના ફળથી રિદ્ધિવંત થાય, અને મરણ વખતે પણ નવકાર સંભળાવવે, કે જેથી મરનાર જરૂર સદ્ગતિ જાય છે. આપદા વખતે પણ નવકાર ગણવે કે જેથી સેંકડો આપદાઓ ઉદ્ધવન થાય છે (જતી રહે છે). ધનવંતે પણ નવકાર ગણવે કે જેથી તેની રિદ્ધિ વિસ્તાર પામે છે. નવકારનો એક અક્ષર સાત સાગરોપમનું પાપ દૂર કરે છે, નવકારના એક પદથી પચાસ સાગરોપમમાં કરેલાં પાપનો ક્ષય થાય છે, અને આખો નવકાર ગણવાથી પાંચસો સાગરોપમનું પાપ નાશ પામે છે. વિધિપૂર્વક જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા કરીને જે ભવ્ય જીવ એક લાખ નવકાર ગણે તો તે પ્રાણી વગર શંકાએ તીર્થંકર નામ ગોત્ર ખાંધે. આઠ કોડ આઠ લાખ આઠ હજાર આઠસો આઠ (૮૦૮૦૮૮૦૮) નવકાર ગણે તે પ્રાણી ખરેખર ત્રીજે ભવે મોક્ષપદને પામે છે.”

નવકારથી થતા આલોકના ફળ ઉપર શિવકુમારનો દ્રષ્ટાંત.

જુગાર પ્રમુખ વ્યસનમાં આશકત થયેલા શિવકુમારને તેના પિતાએ મરણ પામતી વખતે શિખામણ દીધી કે, “ખરેખરો કષ્ટ પડે ત્યારે નવકાર ગણજે.” પછી પિતાના મરણ પામ્યા બાદ તે પોતાના દુર્વ્યસનથી નિર્ધન થયો થકો કોઈક ધનાર્થી દુષ્ટ પરીણામવાળા ત્રિદંડી(યોગી)ના ભરમાવ્યાથી તેનો ઉત્તરસાધક બનીને કાળીચંદ્રશની રાત્રે તેની સાથે સ્મશાનમાં આવી હાથમાં ખડ્ગ લેઈ ત્યાં તે યોગીએ તૈયાર રાખેલ શબ (મડદા)ના પગને મસળતો હતો; તે વખતે પોતાના મનમાં ભય લાગતાં તે નવકારનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. બે ત્રણ વાર તે શબ ઉભું થઈ તેને મારવા આવ્યું પણ નવકાર મંત્રના પ્રભાવથી તેને મારી શક્યું નહીં. છેવટે ત્રીજી વારે તે શબે પેલા યોગીનોજ વધ કર્યો કે જેથી તે યોગીજ સુવર્ણ પુરૂષ બની ગયો, તેથી તેણે ઘણીક રિદ્ધિ મેળવી. તેવડે તે ઘણાં ધર્મકૃત્ય કરીને છેવટે સ્વર્ગે સીધાવ્યો. એ પ્રકારે નવકાર મંત્રના પ્રભાવથી આ શિવકુમાર જીવતો રહ્યો, અને મોટો ધનવાન બનીને ઘણા દેરાસર પ્રમુખ શુભ કૃત્યો કરીને છેવટે સ્વર્ગે ગયો. એમ જે પ્રાણી નવકાર મંત્રનું ધ્યાન સ્મરણ કરે તેને આલોકમાં ભય નડતા નથી.

નવકારથી થતા પરલોકના ફળ ઉપર વડની સમજીનો દ્રષ્ટાંત.

ભરૂચનગરી (ભરૂચ)ની પાસે આવેલા વનમાં વડના ઝાડ ઉપર જોડેલી કોઈક સમજીને ખારધીએ બાણથી વીંધી નાખી હતી તેને પાસે રહેલા કોઈક સાધુએ નવકાર સંભળાવ્યો તેથી તે મરણ પામ્યા પછી સિંહુજ દેશના રાજાની માનવંતી પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ. તે તરૂણ અવસ્થા પામી તે વખતે એકદા તેને છીંક આવતાં પાસે રહેલા કોઈકે “નમો અરિહંતાય” એવો ઉચ્ચાર કર્યો, જેથી તે રાજકુમારીને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તેણીએ પોતાના પિતાને કહી પાંચસો વાહાણુ માલના ભરીને આવી ભરૂચનગરીની પાસે આવેલા વનમાં તેજ વડના ઝાડ આગળ (જ્યાં પોતે મરણ પામી હતી ત્યાંજ) “સમજી વિહાર ઉદ્ધાર” એવા નામનું મુનિસુવત સ્વામીનું મોટું દેવાલય કરાવ્યું. એમ જે પ્રાણી મરણ પામતી વખતે પણ નવકારનું સ્મરણ કરે છે તો તેને પરલોકમાં પણ સુખની ને ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે.

તે માટે સુતા ઉઠીને તત્કાળ નવકાર મંત્રનું ધ્યાન કરવું શ્રેયસ્કર છે. વળી ધર્મ જાગરિકા કરવી (પાછડી રાત્રે વિચાર કરવો) તે પણ મહાલાભકારક છે. કહેલું છે કે:-

કોહં કા મમ જાહ, કિં ચ કુલં દેવ યાવ ક્રે ગુરુણા ॥

કો મહધમ્મો કેવા, અભિગ્ગહા કા અવધ્યા મે ॥ ૧ ॥

કિમક્કહં કિચ્ચ મકિચ્ચસેસં, કિં સક્કણિજ્જનસમાયરામિ ॥

કિં મે પરોપાસહ કિં ચ અપ્પા, કિં વા સ્વલિખં ન વિવજ્જયામિ ॥ ૨ ॥

હું કોણ છું, શું મારી જાત છે, શું મારું કુળ છે, મારે દેવ કોણ છે; ગુરુ કોણ છે, મારો ધર્મ શું છે, મારો અભિગ્રહ શું છે, મારી અવસ્થા શું છે, શું મારે કરવાનું છે, શું મારે કરવું નથી, શું મેં કીધું, શું મારે કરવાનું બાકી છે, કઈ કરણી કરી શકું એમ છું, શું નહીં કરી શકું, પાપી એવા મને શું જ્ઞાની દેખતા નથી? શું હું મારાં કરેલાં પાપને જાણતો નથી? કે જેથી હું દૂર થવા કૃત્યો કરું (અર્થાત્ પાપનો નાશ કરવાનો મારે ઉદ્યમ કરવો યોગ્ય છે).

એમ દરરોજ સુતા ઉઠીને વિચાર કરવો. વળી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, લાવનો વિચાર કરવો તે આવી રીતે:-દ્રવ્યથી હું કોણ છું-નર છું, કે નારી છું; ક્ષેત્રથી હું કયા દેશમાં છું, કયા નગરમાં છું, કયા ગામમાં છું, પોતાના સ્થાનમાં છું કે પારકા સ્થાનમાં છું; કાળથી હમણાં રાત્રિ છે કે દિવસ છે; લાવથી હું ધર્મી છું કે અધર્મી છું. આમ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, લાવનો વિચાર કરતાં જીવ સાવધાન થાય છે. પોતાનાં કરેલાં પાપ દોષ યાદ આવવાથી તેને તજવાની તથા પોતે ગ્રહણ કરેલા નિયમને પાલન કરવાની અને નવા ગુણ ઉપાર્જન કરવાની ખુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કરતાં મહાલાભની પ્રાપ્તિ થાય છે. સંભળાય છે કે, આનંદ, કામદેવાદિક શ્રાવકો પણ પાછડી રાત્રે ધર્મ જાગરિકા કરતાં પ્રતિબોધ પામીને શ્રાવકની પડિમાં વહેવાની વિચારણા કરવાથી તેના લાભને પણ પામ્યા માટે “ધર્મ જાગરિકા” જરૂર કરવી. ધર્મ જાગરિકા કર્યા પછી જો પડિકમણું કરતો હોય તો તે કરે,* પડિકમણું ન કરતો હોય તેણે પણ (“રાગ” તે મોહ, માયા, લોભથી ઉત્પન્ન થએલા તે) “ક્રુસ્વપ્ન” અને (“દ્વેષ” એટલે જે ક્રોધ, માન; ઈર્ષ્યા, વિષાદથી ઉત્પન્ન થએલા તે) “દુસ્વપ્ન” એ બન્ને પ્રકારનાં સ્વપ્નો અપમંગળીક હોવાથી એઓનું કુળ ટાળવા નિમિત્તે જાગ્રત થયા કે તત્કાળ કાયોત્સર્ગ જરૂર કરવો. તેમાં જો ક્રુસ્વપ્ન (એટલે સ્વપ્નમાં સ્ત્રી સેવન કરી હોય એમ) દીકું હોય તો એકસો આઠ શ્વાસોશ્વાસ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ કરવો; અને જો દુસ્વપ્ન (લડાઈ, શ્લેશ, વૈરિવિદાતનું સ્વપ્ન) દીકું હોય તો સો શ્વાસોશ્વાસ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ કરવો. વ્યવહારભાષ્યમાં કહેલું છે કે:-“સ્વપ્નમાં ૧ જીવઘાત કીધો હોય, ૨ અસત્ય બોલ્યા હોય, ૩ ચોરી કીધી હોય, ૪ પરિગ્રહ ઉપર મમતા કીધી હોય એવાં સ્વપ્ન દીકાં હોય અથવા અનુમોદાં હોય તો એકસો શ્વાસોશ્વાસ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ કરવો; અને સ્ત્રી સેવન કીધું હોય કે અનુમોદન કીધું હોય તો એકસો આઠ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ કરવો.

* પડિકમણુંનો નિધિ આ ગ્રંથમા આગળ કહેવામાં આવેલો.

કાયોત્સર્ગ કરવાની રીતિ.

“અંદેસુ નિમ્મલયરા” સુધી એક લોગસ્સના પચીસ શ્વાસોશ્વાસ ગણાય છે. એવા ચાર લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરવાથી એકસો શ્વાસોશ્વાસનો કાયોત્સર્ગ કર્યો ગણાય છે. “એકસો આઠ શ્વાસોશ્વાસનો કાયોત્સર્ગ કરવો હોય તો લોગસ્સ ચારે વાર પૂરા ગણવાથી થાય છે.”

બીજી રીતિ:—મહામત દશવૈકલિક પ્રતિબદ્ધ છે, તેનું કાયોત્સર્ગમાં ધ્યાન કરે, કેમકે તેનું પણ પ્રાયે પચીસ શ્લોકનું માન છે તે કહેવા; અથવા હરકોઈ પણ સૂચાય કરવા ચોચ પચીસ શ્લોકનું ધ્યાન કરે એ પ્રમાણે દશવિક્રાંતિકની વૃત્તિમાં લખેલ છે. પહેલા પચાસકની વૃત્તિમાં તો એમ લખેલું છે કે, કદાચિત્ મોહના ઉદયથી સ્ત્રી સેવવા-રૂપ કુસ્વપ્ન આવ્યું હોય તો તત્કાળ ઉઠીને ઈર્ષ્યાવહી પડિકમીને એકસો આઠ શ્વાસોશ્વાસ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ કરવો. એમ એકવાર કાયોત્સર્ગ કરે છે તે પણ બહુ નિદ્રાદિક પ્રમાદમાં થયેલ હોવાથી બીજી વાર પ્રતિક્રમણ કરવા વખતે પહેલાંથી કાયોત્સર્ગ કરવો શ્રેયસ્કર છે. કદાપિ દિવસે સુતાં થકાં જો કુસ્વપ્ન થયું હોય તો પણ કાયોત્સર્ગ કરવો સંભવે છે; પણ તેજ વખતે કરવો કે સંધ્યાના પ્રતિક્રમણ વખતે કરવો તેનો નિર્ણય કોઈ અંતમાં ન દેખાવાથી (લખ્યો નથી તે) બહુશુતોને પૂછી લેવો.

વિવેક વિલાસમાં તો વળી સ્વપ્ન વિચાર વિષે એમ લખેલું છે કે:—

સ્વપ્ન વિચાર.

“સાર્” સ્વપ્ન દેખીને (દેખવામાં આવ્યા) પછી સુવું નહીં ને દિવસ ઉઝા પછી ઉત્તમ શુરની પાસે જઈને સ્વપ્ન કહેવું; અને નઠાર્ સ્વપ્ન દેખીને પાછું તરત સુઈ જવું ને તે કોઈને પણ કહેવું નહીં. સમઘાતુ (વાયુ, પિત્ત, કફ એ ત્રણે જોને બરોબર) હોય, પ્રશાંત (શીતળ પરીણામી) હોય, ધર્મ પ્રિય હોય, નીરોગી હોય, જીતેન્દ્રિ હોય, એવા પુરૂષને સારાં કે નઠારાં સ્વપ્નો ફળ આપે છે. ૧ અનુભવેલું હોય તેથી, ૨ સાંભળેલું હોય તેથી, ૩ દીઠેલું હોય તેથી, ૪ પ્રકૃતિના બદલાવાથી, ૫ સ્વભાવથી, ૬ ઘણી ચિંતાથી, ૭ દેવના પ્રભાવથી, ૮ ધર્મના મહિમાથી, ૯ પાપની અધિકતાથી, એમ નવ પ્રકારના સ્વપ્ન આવે છે. આ નવ પ્રકારનાં સ્વપ્નોમાંથી પહેલાંનાં છ પ્રકારનાં શુભ હોય કે અશુભ હોય પણ તે બધાં નિરર્થક સમજવાં અને પાછળના ત્રણ પ્રકારનાં સ્વપ્નો ફળ આપે છે. રાત્રીના પહેલા પ્રહારે સ્વપ્ન દીકું હોય તો બાર માસે ફળ આપે; બીજે પ્રહારે દીકું હોય તો છ માસે ફળ આપે; ત્રીજે પ્રહારે દીકું હોય તો ત્રણ માસે ફળ આપે; અને ચોથે પ્રહારે દીકું હોય તો એક માસે ફળ આપે છે. પાછલી જો ઘડી રાત્રે સ્વપ્ન દીકું હોય તો બરોબર દશ દિવસમાં ફળ આપે, અને સૂર્યોદય વખતે દીકું હોય તો તત્કાળ ફળ આપે. ઘણાં સ્વપ્ન દીકાં હોય, દિવસે સ્વપ્ન દીકું હોય, ચિંતા અથવા વ્યાધિથી દીકું હોય, અને મળમૂત્રાદિકની પીડાથી ઉત્પન્ન થતું દીકું હોય તો તે સર્વ (સ્વપ્ન) નિરર્થક જાણવાં. પહેલાં અશુભ દેખીને પછી શુભ અથવા પહેલાં શુભ અને પાછળથી અશુભ સ્વપ્ન દેખે તો તેમાં પાછળનું જ સ્વપ્ન ફળ આપે છે. અશુભ સ્વપ્ન દીકું હોય તો શાંતિક કૃત્ય કરવાં.” સ્વપ્ન ચિંતામણિ

શાસ્ત્રમાં પણ એમ લખેલું છે કે:—“નઠાઈ સ્વપ્ન દેખીને થોડી રાત્રિ હોય તોપણ પાછું સુઈ જવું અને તે કોઈની પાસે કોઈપણ વખતે કહેવું નહીં તેથી તે ફળતું નથી.” સ્વપ્ન દીઠા પછી તરતજ ઉઠીને જિનેશ્વર ભગવાનનું ધ્યાન કરે અથવા નવકાર ગણે તો તે સાઈ ફળ આપે. ભગવાનની પૂજા રચાવે, ગુરૂ ભક્તિ કરે, શક્તિ પ્રમાણે નિરંતર ધર્મમાં તત્પર થઈને તપ કરે તો નઠાઈ સ્વપ્ન હોય તોપણ સાઈ સ્વપ્ન થાય છે (અર્થાત્ તે શુભ સ્વપ્ન જેવું ફળ થાય છે). “દેવ, ગુરૂ, તીર્થ, અને આચાર્યનું નામ દઈ સ્મરણ કરી જે નિરંતર સુવે તે કોઈ દિવસે પણ નઠાઈ સ્વપ્ન દેખે નહીં પ્રાતઃકાળે પુરૂષ પોતાનો જમણો હાથ અને સ્ત્રી પોતાનો ડાબો હાથ પોતાના પુન્ય પ્રકાશક હોવાથી જુએ.”

માતૃપ્રભૃતિવૃદ્ધાનાં, નમસ્કારં કરોતિ યઃ ।

તીર્થયાત્રાફલં તસ્ય તત્કાર્યોસૌ દિનેદિને ॥

અનુપાસિતવૃદ્ધાનામસેવિતમદીમૂજાં ।

અવારમુખ્યા સુહૃદાં દૂરે ધર્માશ્રતુષ્ટયઃ ॥

માતા, પિતા અને વૃદ્ધ, ભાઈ પ્રમુખને જે નમસ્કાર કરે તેને તીર્થયાત્રાનું ફળ થાય છે, માટે દરરોજ વૃદ્ધવંદન કરવું. જેણે વૃદ્ધ પુરૂષોની સેવા કરી નથી તેને ધર્મની પ્રાપ્તિ નહીં, જેણે રાજાની સેવા કરી નથી તેને સંપદા નહીં, જેણે વિચક્ષણ પુરૂષોની શિખામણ પામી નથી તેને સુખ નહીં.

પ્રતિક્રમણ કરનારને પચખાણ ક્રીધાં પહેલાં સચિત્તાદિ ચૌદ નિયમ ગ્રહણ કરવાનાં હોય છે તે કરે, તેમજ પ્રતિક્રમણ ન કરતો હોય તેણે પણ સૂર્યોદયથી પહેલાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ચૌદ નિયમ ગ્રહણ કરવા. શક્તિ પ્રમાણે નમુસ્કાર સહિ-આદિ પચખાણ કરવાં. ગંઠ સહિ, એકાસણ, બેયાસણ કરવાં, ચૌદ નિયમ ધારેલા હોય તેનું દેસાવગાસીકતું પચખાણ કરવું. વિવેકી પુરૂષે સદ્ગુણની પાસે સમ્યક્તમૂળ શ્રાવકના યથાશક્તિ એકાદિ બારવ્રત અંગીકાર કરવાં. એ બારવ્રતનું અંગીકાર કરવું તે સર્વ પ્રકારથી વિરતીપણું ગણાય છે. વિરતીને મહા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. અવિરતીને તો નિગોદીયા જીવોની પેઠે મન, વચન, કાયાના વ્યાપાર ન હોવા છતાં પણ બહુ કર્મબંધાદિ મહાદોષનો સંભવ થાય છે. કહ્યું છે કે:—“જે ભાવવાળા ભવ્ય પ્રાણીએ થોડી પણ વિરતી કરી છે તેને દેવતા પણ ગ્રાહે છે, કેમકે તે વિરતી (પચખાણ) દેવતા પોતે કરી શકતા નથી. એકેન્દ્રિ જીવો કવળાહાર નથી કરતા પણ વિરતી પરિણામના અભાવથી તેઓને ઉપવાસનું ફળ મળતું નથી. મન, વચન, કાયાથી પાપ કરતાં નથી તોપણ અનંતકાળસુધી એકેન્દ્રિ જીવો એકેન્દ્રિપણે જે રહે છે તે પણ અવિરતીનું જ ફળ છે. તિર્થંચો (અત્યાદિક) કોરડા, આર, ભાર વહન, વધ, બંધન વિગેરે સેંકડો દુઃખ પામે છે, તે જો પૂર્વભવમાં વિરતી કરી હોતો તો પામતજ નહીં.”

અવિરતી નામકર્મના ઉદયથી દેવતાઓની પેઠે ગુરૂ ઉપદેશાદિકનો યોગ છતાં પણ નવકારસી માત્રનું પચખાણ ક્રીધું એવા એકેન્દ્રિ રાજાએ ક્ષાયક સમક્રિતવંત અને

વળી ભગવંત મહાવીરસ્વામીની વારંવાર વાણી સાંભળતાં છતાં પણ કાગડા પ્રમુખના માંસ માત્રનું પચખાણુ ન કીધું. પચખાણુ કરવાથીજ અવિરતીનેજીતાય છે. પચખાણુ વળી અભ્યાસથી થાય છે. અભ્યાસથીજ સર્વ ક્રિયામાં કુશળપણું આવે છે. અનુભવસિદ્ધ છે કે, લેખનકળા, પઠનકળા, ગીતકળા, નૃત્યકળા પ્રમુખ સર્વ કળાઓ અભ્યાસ વિના સિદ્ધ થતી નથી. માટે અભ્યાસ કરવો શ્રેયસ્કર છે. કહેલું છે કે:—

અભ્યાસેન ક્રિયાઃ સર્વા । અભ્યાસાત્સકલાઃ કલાઃ ॥

અભ્યાસાદ્ધ્યાનમૌનાદિઃ । કિમભ્યાસસ્ય દુષ્કરમ્ ॥ ૧ ॥

અભ્યાસથી સર્વ ક્રિયા, સર્વ કળા, અને ધ્યાન મૌનાદિક સિદ્ધ થાય છે. અભ્યાસને શું દુષ્કર છે?

નિરંતર વિરતી પરિણામનો અભ્યાસ રાખ્યો હોય તો પરલોકમાં પણ તે પાછળ આવે છે. કહેલ છે કે:—

જં અભ્મસેઙ્ગીવો । ગુણં ચ દોસં ચ દૃશ્ય જન્મમિ ॥

તં પાવઙ્ પરલોએ । તેણય અભ્માસજોણ ॥ ૧ ॥

શુણુ અથવા દોષનો જેવો અભ્યાસ જીવ આ લવમાં કરે તેજ અભ્યાસ પરલોકમાં પણ તેને ઉદય આવે છે. (સાથે આવે છે.)

તે માટે પોતાની મરજી પ્રમાણે યથાશક્તિ ખારવતની સાથે બંધાયેલા વ્રત નિયમ વિવેકી પુરૂષે અંગીકાર કરવા. અહિંયાં શ્રાવક શ્રાવિકાના યોગ્ય ઈચ્છા પરીમાણુ વ્રત લેતાં પહેલાં પ્રથમથીજ ઘણો વિચાર કરવો, કે જેથી ખરેખર પોતાથી પળે એવુંજ વ્રત અંગીકાર કરાય. જો એમ ન કરે તો વ્રતભંગાદિ અનેક દોષનો સંભવ થાય. જે જે નિયમ લેવા તે તે વિચારપૂર્વકજ લેવા, કે જે યથાર્થ પાળી શકીએ. સર્વ નિયમમાં “સહસ્રાગારેણુ”, અન્નચ્ચણુ ભોગેણુ”, મહત્તરાગારેણુ”, સર્વસમાહિવત્તિ-આગારેણુ” એ ચાર આગાર મોકળા રાખવા. જો એમ કરેલ હોય તો કોઈ વસ્તુ થોડી મોકળી રાખી છતાં અન્નાણુપણે વધારે વપરાઈ હોય તોપણ વ્રતના ભંગનો દોષ ન લાગે. ફક્ત અતિચાર માત્ર લાગે, પણ જાણીને તો એક અંશ માત્ર પણ વાપરવામાં આવે તો વ્રતભંગનું દુષણ લાગે છે. કદાપી કર્મદોષથી કે પરવશથી વ્રતભંગ થયો જાણીને પણ પાછળથી વિવેકીએ તે પોતાનો નિયમ પાળવોજ જોઈએ. જેમકે:— પાંચમી કે ચતુર્દશી પ્રમુખ તિથિને દિવસે તિથ્યંતરની બ્રાંતિથી (ચોથ કે તેરસ જાણીને) સચિત કે લાલોતરી ત્યાગ કરવાનો નિયમ છતાં તે વસ્તુ મુખમાં નાખ્ય પછી માલમ પડી કે આજ તો પાંચમ કે ચઉદસ છે, ત્યારે મુખમાં રહેલો એક એક અંશ માત્ર પણ ન ગળે (ખાય નહીં) કિંતુ મુખમાંથી પાછું કાઢી નાંખી અચિત્ત જળથી મુખશુદ્ધિ કરી પાંચમ, ચઉદશના નિયમના દિવસ પેઠેજ વરતે. તે દિવસે ભુલથી એવું ભોજન સંપૂર્ણ કરાચું હોય તો ખીજે દિવસે દંડ નિમિત્તનો પાંચમ, ચઉદસનો તે તપ કરવો. અથવા ચોથ, તેરસ કે સાતમને દીને પાંચમ, ચઉદશ કે આઠમ જાણીને જો જો જો એમ કરવાનું હતું તે તે તેમ કીધું હોય ને પછીથી માલમ પડે કે આજ તો પાંચમ, ચઉદસ કે આઠમ નથી પણ ચોથ, તેરસ કે સાતમ છે,

ત્યારે પાછલે દિવસે શક્તિ હોય તો તેટલોજ તપ કરવો, અને શક્તિ ન હોય તોપણ વર્ધમાન કરવો (એટલે ઉપવાસ કરનારે બીજે દિવસે આંખીલ, એકાસણું, કે બેઆસણું કરવું, પણ તપનો દિવસ ખાલી ગમાવવો નહીં; અને સચિત્ત લીલોતરી ત્યાગ વાળાએ તો સંપૂર્ણ પાળવુંજ લેઈએ) એમ કરવાથી અતિચાર માત્ર લાગે પણ વ્રત કે નિયમ ભંગ કીધો ન ગણાય. તપનો દિવસ બાણીને તો એક અંશ માત્ર પણ લે ગળે (ખાય) તો વ્રતનિયમભંગનું દુષણ લાગેજ છે, કે જેથી નરકાદિ દૂર્ગતિ થાય છે. ન્યાંસુધી દિવસનો સંશય હોય કે કલ્પનિક વસ્તુનો સંશય હોય ત્યાંસુધી જો તે ગ્રહણ કરે તોપણ દોષ લાગે છે. (જેમકે, સાતમ છે છતાં પણ આઠમની બ્રાંતિ થઈ ત્યારે આઠમ નક્કી ન થાય ત્યાંસુધી લીલોતરી વિગેરે ન ખવાય અને ખાય તો વ્રતભંગનું દુષણ લાગે છે). અતિ મંદવાડ થયો કે ભૂતાદિ દોષના પરવશપણાથી કે સર્પદંશાદિ અસ-માધિ થવાથી જો તે દિવસે તપ ન કરી શકાય તોપણ ચાર આગાર મોકળા રાખેલા હોય છે માટે વ્રતભંગ ન થાય. એમ સર્વ નિયમમાં સમજવું. કહેલું છે કે,

વયમંગે ગુરુદોષો । યોવસ્સ વિપાલ્લના ગુણકરીઅ ॥

ગુરુલાઘવં ચ નેયં । ધર્મમિ અઓઅ આગારા ॥

થોડું પણ વ્રતનું પાલન કરવું ઘણુંજ ગુણકારી છે, અને વ્રતભંગે મોટો દોષ લાગે છે, એમ વ્રતનું પાળવું કે ભાંગવું ગુરુ લાઘવકારી (પાલન સાફ, ભાંગવું નહાફ) સમજવું. નિયમ લીધાનું મોટું ફળ છે. જેમકે:- કોઈક વણિક પુત્રે પોતાના ઘરની પાસે રહેનારા કુંભારના મસ્તકની ટાલ લેયા વગર નહીં લોજન કરૂં, એવો નિયમ કૌતક માત્રે લીધો હોતો તોપણ લાભકારી થયો. એમ પુણ્યની વાંચના કરનારે સ્વલ્પમાત્ર નિયમ લીધો હોય છે તે પણ તેને મહાલાભકારી થાય છે (એ કમળ-શેઠનો દૃષ્ટાંત આગળ કહેવાશે).

નિયમ લેવાનો વિધિ.

પ્રથમથી મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો, જૈન ધર્મ સત્ય કરી માનવો, દરરોજ યથા-શક્તિ ત્રણવાર કે બેવાર કે એકવાર જિનપૂજા કે જિનેશ્વર ભગવંતનાં દર્શન કરવાં કે આઠે શુદ્ધયે કે ચારે શુદ્ધયે ચૈત્યવંદન કરવા વિગેરેનો નિયમ લેવો. એવીરીતે કરીને જો ગુરૂની જોગવાઈ હોય તો તેમને વૃદ્ધવંદન,* લઘુવંદન (દ્વાદશાવર્ત વંદન), થી વાંદવા અને ગુરૂની જોગવાઈ ન હોય તોપણ પોતાના ધર્માચાર્ય (જેનાથી ધર્મનો યોગ થયેલો હોય તે) ને તેમનું નામ દઈ દરરોજ વંદન કરવાનો નિયમ રાખવો. આમાસામાં પાંચ પર્વણીમાં અષ્ટપ્રકારી પૂજા અથવા સ્નાત્રપૂજા કરવાનો; ચાવજીવ દર વર્ષે નવું અન્ન આવે તેનું નૈવેદ્ય કરી પ્રભુ આગળ ઢોઈ (ચઢાવી) પછીથી ખાવાનો; તેમજ દરવર્ષે જે નવાં ફળ પુલ આવે તે પ્રભુને ચઢાવ્યા પછી વાપરવાનો; દરરોજ સોપારી, બદામ વિગેરે ફળ દેવાનો (ચઢાવવાનો); આષાઢી, કાર્તિકી અને ફાગણની પુનમ તથા દીવાળી, પર્યુષણ વિગેરે મોટી પર્વણીમાં પ્રભુ આગળ અષ્ટ મંગલિક (અક્ષ-તની ઢગલીઓ) દેવાનો; નિરંતર પર્વણીમાં કે વર્ષમાં, કેટલીકવાર કે હરેક માસે અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમાદિક ઉત્તમ વસ્તુઓ જિનરાજની પાસે ચઢાવીને કે ગુરૂને* વહોરાવીને પછીજ લોજન કરવાનો; દરમાસે કે દરવર્ષે કે દેરાસરની વર્ષગાંઠ

* ગુરૂનો વંદન વિધિ-આ ગ્રંથમાં આગળ કહેવામાં આવશે.

કે પ્રભુના જન્મ કલ્યાણકાદિકે દેરાસરે મોટા આડંબર મહોત્સવપૂર્વક ધ્વજ ચઢાવવાનો; પ્રતિવર્ષે સ્નાત્રપૂજા, અષ્ટપ્રકારી તથા મોટી પૂજા (અષ્ટોત્તરી પ્રમુખ) લણાવવાનો; તેમજ રાત્રિ જાગરણ કરવાનો; નિરંતર કે ચોમાસામાં કેટલીકવાર દેરાસરમાં પ્રમાર્જન કરાવવાનો; ચુનો ઘોળાવવાનો, તથા ચિત્રામણ કરાવવાનો; પ્રતિવર્ષે કે પ્રતિમાસે દેરાસરમાં અંગલુંહણ, દીવા માટે સુતર કે રૂની પુણી, દેરાસરના ગભારાની બહારના કામ માટે તેલ, ગભારાના અંદરના માટે ઘી, અને દીવાદાંકણાં, પુંજણી, ઘોતીયાં, અંતરાસણ, વાળાકુંચી, અંદન, કેસર, અગર, અગરબત્તી વિગેરે કેટલીક વસ્તુઓ સર્વજનના સાધારણ ઉપયોગમાટે મૂકવાનો; પોષધશાળા ઉપાશ્રયમાં કેટલાંક ઘોતીયાં, અંતરાસણ, મોહોપટી (મુહુપત્તી), નવકારવાળી, પોષણાં, ચરવળા, સુતર, કંદોરા, રૂ, કાંબળી પ્રમુખ મૂકવાનો; વરસાદના વખતે શ્રાવક વિગેરેને બેસવા માટે કેટલાક પાટ, પાટલા, બાજેઠ કરી શાળામાં મૂકવાનો; પ્રતિવર્ષે વસ્ત્ર આલૂષણાદિકથી કે વધારે ન બની શકે તો છેવટે સુતરની નવકારવાળીથી પણ સંઘપૂજા કરવાનો; પ્રતિવર્ષે પ્રભાવના કરીને કે પોસાતિ જમાડીને કે કેટલાક શ્રાવકને જમાડીને યથાશક્તિ સાધર્મિકવાત્સલ્ય કરવાનો, -કે પ્રતિવર્ષે દીન, હીન દુઃખીયા શ્રાવકને યથાશક્તિ ઉદ્ધરવાનો; દરરોજ કેટલાક લોગસ્સનો કથોત્સર્ગ કરવાનો; નવા જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાનો કે તેમ બની શકે તો ત્રણસે પ્રમુખ નવકાર ગણવાનો; નિરંતર દિવસે નવકારસી પ્રમુખ અને રાત્રે દિવસચરિમ (ચાવીહાર) વિગેરે પરચ્યાણ કરવાનો; બે ટંક (સવાર સાંજ)નાં પ્રતિક્રમણ કરવાનો; જ્યાંસુધી દીક્ષા અંગીકાર ન કરાય ત્યાંસુધી અમુક વસ્તુ ખાવાનો; એ વિગેરેનો નિયમ રાખવો.

ત્યારપછી જેમ અને તેમ યથાશક્તિ શ્રાવકના બારમત અંગીકાર કરવાં, તેમાં સાતમા ભોગોપભોગ વ્રતમાં સચિત્ત અચિત્ત મિશ્ર વસ્તુનું યથાર્થ જાણપણું રાખવું.

સચિત્ત અચિત્ત મીશ્ર વસ્તુનું સ્વરૂપ.

પ્રાયઃ (ઘણું કરીને) સર્વ ધાન્ય (બધી જાતના ધાન્ય), ધાણા, જીરૂ, અજમે, વરીયાળી, સુવા, રાઈ, ખસખસ, આદિકે સર્વ જાતિના દાણા, સર્વ જાતિનાં ફળ, પત્ર, લુણુ, ખારી (ધુળીઓ ખારો), પાપડખાર, રાતો સિંધવ, સંચળ (ખાણમાં પાકેલો પણ બનાવટનો નહીં), માટી ખડી, રમજીવાની, લીલાં દાતણ એ બધાં વ્યવહારથી સચિત્ત જાણનાં. પાણીમાં પલારેલા ચણા, ઘઉં વિગેરે ફળ તથા મગ, અડદ, ચણા આદિકની દાળ પણ જે પાણીમાં પલારી હોય તો મિશ્ર જાણવા; કેમકે કેટલીક વાર પલારેલી દાળ વિગેરેમાં થોડા વખત પછી ફળસત્તા પુટે છે. તેમજ પહેલાં લુણુ દીધા વિના કે ખાફ પ્રમુખ દીધા વિના કે રેતી વગર સેકેલા ચણા, ઘઉં, જવાર વિગેરે ધાન્ય; ખાર વિગેરે દીધા વિનાનાં ફક્ત શેકેલા તલ, ઓળા, પોહોંકે સેકેલી રૂળી, પાપડી; તેમજ મરી, રાઈ, હીંગ પ્રમુખના વધારવા માટે રાધેલાં ચીલડાં, કાકડી તથા સચિત્ત બીજ જેમાં હોય એવાં સર્વ જાતિનાં પાકેલાં ફળ; એ બધાં મિશ્ર જાણવાં. જે દિવસે તિલવટ કરી હોય તે દિવસે મિશ્ર જાણવી. પણ રાટલી, રાટલા, પુરી

વિગેરેમાં જો તિલવટ નાંખીને શેકેલી હોયતો તે શેટલી પ્રમુખ જે ઘડી પછી અચિત્ત સમજવા. વળી દક્ષિણ દેશ કે માળવા વિગેરે દેશોમાં ઘણું ગોળ નાખીને તિલવટને ઘણું શેકી નાખે છે, તેથી તેને અચિત્ત ગણવાનો વ્યવહાર છે. વળી વૃક્ષથી તત્કાળ લીધેલા ગ્રંથ, લાખ, છાલ, તથા નાળિયર, લીંબુ, જાંબુ, આંખા, નારંગી, દાડમ, સેલડી વિગેરેનો તત્કાળનો કાઢેલો રસ કે પાણી; તત્કાળ કાઢેલું તલ વિગેરેનું તેલ; તત્કાળ ભાગેલ નાળિયર, સીંગોડાં, સોપારી પ્રમુખ ફળ; ખીજ તત્કાળ કાઢી નાખેલાં પાકેલાં ફળ; ઘણા દબાવીને કણીયા રહિત કરેલ જીરું, અજમો વિગેરે; જે ઘડી વાર સુધી મિશ્ર જાણવાં, ત્યારપછી અચિત્ત થાય એવો વ્યવહાર છે. ખીજ પણ કેટલાક પદાર્થ પ્રબળ અગ્નિના યોગ વિના જે પ્રાચે અચિત્ત કીધેલા હોય તે પણ જે ઘડી સુધી મિશ્ર અને ત્યારપછી અચિત્ત જાણવા એવો વ્યવહાર છે. જેમકે, કાચું પાણી, કાચાં ફળ, કાચાં ધાન્ય, એઓને ઘણું ઝીણું વાટેલું મીઠું દઈ ખુબ મર્દન કીધેલ હોય તોપણ પ્રાચે અગ્નિ વિગેરે પ્રબળ શસ્ત્ર વિના અચિત્ત નથી થતાં જે માટે ‘ભગવતી સૂત્રના એકવીશમા શતકે ત્રીજા ઉદ્દેશમાં’ કહેલ છે કે, “વજ્રમય શિલ્પા ઉપર વજ્રમય વાટવાના પત્થરથી પૃથ્વીકાયનો ખંડ (કાચી માટી વિગેરેનો કટકો) ખળવંત પુરૂષ એકવીસવાર ભેરથી વાટે તોપણ કેટલાક જીવ ચંપાણા ને કેટલાક જીવને ખળર પણ પડી નથી.” (એવું સૂક્ષ્મપાણું હોય છે. માટે પ્રબળ અગ્નિના શસ્ત્ર વિના અચિત્ત થતાં નથી). વળી સો યોજનથી આવેલ હરકે, ખારેક, લાલ દ્રાક્ષ, ક્રીસમીસ, (ઝીણી દ્રાક્ષ), ખજૂર, મરી, પીપર, જાયફળ, ખદામ, વાવડંગ, અખોડ, તીમન્ત, જળદાણુ, પીસ્તાં, ચણકબાળ (કબાળચીની), ફટક જેવો ઉજ્જવળ સિંધવ પ્રમુખ ખાર, સાંજખાર, બીડલવણ (ભઠ્ઠીમાં પાકેલો લુણ) ખનાવટથી ખનાવેલ હરકોઈ જાતિનો ખાર, કુંભારે મર્દન કરેલી માટી, એલચી, લવંગ, જાંબુ, સુકેલી મોથ, કુંકણુ દેશના પાકેલાં કેળાં, ઉકાળેલાં સીંઘોડાં, સોપારી પ્રમુખ સર્વ અચિત્ત સમજવાં એવો વ્યવહાર છે.

વ્યવહાર સૂત્રમાં પણ કહેલ છે કે:—

જોયણસચંતુગંતુ । અગાહારેણ મંડસંકર્તી ॥

વાયાગણિ ધૂમેણય । વિદ્વદ્યં હોઈં જોનાઈં ॥ ૧ ॥

“લુણ વિગેરે સચિત્ત વસ્તુઓ ન્યાં ઉત્પન્ન થઈ હોય ત્યાંથી એકસો યોજન ઉપરાંત જમીન ઉદ્ધવન કરી જાય ત્યારે પોતાની મેળે અચિત્ત બની જાય છે.” અહિંયાં કોઈ એવી શંકા કરે કે, કોઈ પ્રબળ અગ્નિના શસ્ત્ર વિના માત્ર સો યોજન ઉપરાંત ગમન કરવાથીજ સચિત્ત વસ્તુઓ અચિત્ત કેમ થઈ શકે? તેને ઉત્તર કહે છે. જે સ્થાનકે જે જે જીવો ઉપજેલા છે તે તે તે દેશમાંજ જીવે છે, ત્યાંનાં હુવા પાણી અદલાવાથી તેઓ વિનાશ પામે છે. વળી માર્ગમાં આવતાં આહારનો અભાવ થવાથી અચિત્ત થાય છે. તેના ઉત્પત્તિ સ્થાનકે જે તેને પુષ્ટી મળે છે તેવી તેને માર્ગમાં મળતી નથી તેથી અચિત્ત થાય છે. વળી એક સ્થાનકેથી બીજે સ્થાનકે નાખતાં પછાડતાં અથડાવા પછડાવાથી ખરેખર અચિત્ત થાય છે; અથવા એક વખારથી બીજી વખારમાં નાખતાં ઉથલપાથલ થવાથી અચિત્ત થાય છે. વળી સો યોજનઉપરથી આવતાં વચ્ચમાં ઘણા ઘણા પવનથી, તાપથી તથા ધૂમાડા વિગેરેથી અચિત્ત થાય છે.

સર્વ વસ્તુને સામાન્યથી પરીણમવા (બદલાવા)નાં કારણ.

આરુહણે ઓરુહણે । નિસિઅણે ગોનાઈણં ચ ગાડહ્મા ॥

મૂમાહારેચ્છેણ । ઉવક્કમેણં ચ પરિણામો ॥ ૧ ॥

ગાડાં ઉપર કે પોઠીયાની પીઠ ઉપર વારંવાર ચઢાવવા ઉતારવાથી અથવા તે કરીયાણાં ઉપર બીજા ભાર ભરવાથી કે તેના ઉપર બીજા માણસોના ચઢવા બેસવાથી તેમજ તે પોઠીયાના શરીરના બાકથી અથવા તેઓના આહારનો વિચ્છેદ થવાથી તે કીરીયાણાંરૂપ વસ્તુઓના પરિણામ (બદલાવું) થાય છે.

ન્યારે જેને કાંઈપણ ઉપક્રમ (શસ્ત્ર) લાગે ત્યારે પરિણામાંતર થાય છે. તે શસ્ત્ર ત્રણ પ્રકારનાં હોય છે. ૧ સ્વકાય શસ્ત્ર, ૨ પરકાય શસ્ત્ર, ૩ ઉભયકાય શસ્ત્ર. સ્વકાય શસ્ત્ર-જેમકે, બાફ પાણી મીઠા પાણીનું શસ્ત્ર, કાળી માટી તે પીળી માટીનું શસ્ત્ર, પરકાય શસ્ત્ર-જેમકે, પાણીનું શસ્ત્ર અગ્નિનું અને અગ્નિ શસ્ત્ર પાણી. ઉભયકાય શસ્ત્ર-જેમકે, માટીમાં મળેલ પાણી નિર્મળ જળનું શસ્ત્ર. એવીરીતે સચિત્તને અચિત્ત થવાના કારણ બહુવાં. વળી પણ કહેલ છે કે:—

ઉપ્પલ પડમાઈપુણ । ઉન્હેં દિન્નાઈં જામ ન ધરંતિ ॥

મોગગગ જુહિઆઓ । ઉન્હેંચ્છૂઢા ચિરં હંતિ ॥ ૧ ॥

મગદંતિ અ પુપ્ફાઈં । ઉદયેચ્છૂઢા જામ ન ધરંતિ ॥

ઉપ્પલ પડમાઈપુણ । ઉદયેચ્છૂઢા ચિરં હંતિ ॥ ૨ ॥

ઉત્પલ કમળ ઉદક યોનીય હોવાથી એક પ્રહર માત્ર પણ આતપ (તડકા) ને સહન કરી શકતા નથી કિંતુ એક પ્રહરની અંદરજ અચિત્ત થઈ જાય છે (કરમાય છે). મોઘરો, મગફળ, જીરના પુલ ઉપજી યોનીક હોવાથી આતપમાં ઘણીવાર રહી શકે છે (સચિત્ત રહે છે). મોઘરાના પુલ પાણીમાં નાંખ્યા હોયતો પ્રહર માત્ર પણ રહેતા નથી, કરમાઈ જાય છે. ઉત્પલ કમળ (નીલ કમળ) પણ કમળ (સંદ્ર વિકાશી) પાણીમાં નાંખ્યા હોય તો ઘણા વખતસુધી રહે છે (સચિત્ત રહે છે પણ કરમાતા નથી). કલ્પ વ્યવહારની વૃત્તિમાં લખેલ છે કે:—

પત્તાણં પુપ્ફાણં । સરહુ ફલાણં તહેવ હરિઆણં ॥

ત્રિદંભિ મિલાણંમિ । નાયવં જીવ વિપ્પજઢં ॥ ૩ ॥

પત્રનાં, પુષ્પનાં, સરહુફળ (જેની કાતલી, ગોટલી, છાલ કઠણ બધાણી ન હોય એવાં ફળ)નાં તેમજ વાયુલા પ્રમુખ સર્વ ભાજ્યોનાં, અને સામાન્યથી સર્વ વનસ્પતિઓનાં ખીંઠ (ડાળમાંથી ઉગતો ફળસલો), મૂળ નાળ (વચ્ચલી થડની ઢાંડી) કરમાઈ એટલે જાણવું કે હવે આ વનસ્પતિ અચિત્ત થઈ.

વળી શાલી પ્રમુખ ધાન્ય વાસ્તે તો ભગવતી સૂત્રના છઠા શ્લોકે પાંચમા ઉદ્દેશમાં સચિત્ત અચિત્તના વિભાગ બતાવતાં એમ કહેલ છે કે:—

અહર્મંતે સાલીણં વીહીણં ગોહુમાણં જવાણં જવજવાણં એ સિણં ધન્નાણં કોઠા-
ઉત્તાણં પલ્લાઉત્તાણં મંચાઉત્તાણં । માલાઉત્તાણં ઓલિત્તાણં લિત્તાણં પિહિઆણં
મુહિઆણં લંછિઆણં કેવડયં કાલં જોણીસં ચિઠ્ઠઈ ગોયમ્મા જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં
ઉક્કોસેણ તિન્નિ સંવચ્છરાઈં તેણપરં જોણિ પમિલાઈ વિઠ્ઠંસઈ વીં એ અવીં એ મવઈ ॥

(ભગવંતને ગૌતમે પૂછ્યું કે) “ હે ભગવાન, શાલિ કમોદના ચોખા, કમળશાળી
ચોખા, વ્રીહિ એટલે સામાન્યથી સર્વ જાતિના ચોખા, ઘઉં, જવ એટલે નાના જવ,
જવજવ એટલે મોટા જવ, એ ધાન્યને કોઠારમાં ભરી રાખ્યાં હોય, કોઠીમાં ભરી
રાખ્યાં હોય, માંચા ઉપર બાંધી રાખ્યાં હોય, માળા બાંધીને તેમાં ભરી રાખ્યાં હોય,
કોઠીમાં ઘાલી કોઠીનાં મુખ લીંપી લીધાં હોય, એતરફથી લીંપી લીધેલ હોય, ઢાંકણાંથી
મજબુત કીધેલાં હોય, મોઢોર કરી મુક્યાં હોય, કે ઉપર નીશાન કીધાં હોય, એવા
સંચય કરી રાખેલા ધાન્યની યોનિ (ભગવાની શક્તિ) કેટલાક વખતસુધી રહે છે ? ”
(ત્યારે ભગવંતે ઉત્તર આપ્યો કે) “ હે ગૌતમ, જઘન્યથી (એાછામાં એાછી) અંતર્મુ-
હુર્ત (કાચી બે ઘડી વાર) યોનિ રહે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ વર્ષસુધી કોઈકમાં યોનિ
રહે છે; ત્યારપછી યોનિ કરમાઈ જાય છે, નાશ પામે છે, બીજ અબીજરૂપ બની
જાય છે.” વળી પૂછે છે કે,

અહર્મંતે કલાય મસૂર, તિલ મુગ માસ નિષ્કા વકુલથ્ય અલિસંદગ સઙ્ગ પલિમં-
થગ માઙ્ગ એસિણં ધન્નાણં જહા સાલી તહા એયાણવિજવરં પંચ સંવચ્છરાઈં સેસં તંચેવ ॥

“ હે ભગવન્, કલાય (બીઉડ નામનું) ધાન્ય કે ત્રિપુટા નામનું ધાન્ય, કોઈક
અન્યદેશમાં થાય છે તે), મસૂર, તલ, મગ, અડદ, વાલ, કુલથ્ય, ચોખા, તુવેર,
એટલા ધાન્યને પૂર્વોક્તરીતે રાખી મુક્યાં હોય તો કેટલાક વખતસુધી એઓની યોનિ
રહે છે ? ” ઉત્તર—જઘન્યથી અંતર્મુહુર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ વર્ષ સુધી રહે છે, ત્યારપછી
પૂર્વોક્તવત્ અગ્નિ અબીજ થઈ જાય છે.

અહર્મંતે અયસિ કુસંભગ કોદ્દવ કંઘુ વરદ્દ રાલગ કોડુસગ સળ સરિસવ મૂલવીઅ
માઈણં ધણ્ણાણં તહેવ નવરં સત્ત સંવચ્છરાઈં ॥

હે ભગવન્, અળસી, કુસુબો, કોદરા, કાંગ, બંટી, રાલો, કોડુસગ, સળ, સર-
સવ, મૂળાનાં બીજ એ વિગેરે ધાન્યની યોનિ કેટલાક વર્ષ રહે છે ? ઉત્તર—હે
ગૌતમ, જઘન્યથી અંતર્મુહુર્ત અને વધારેમાં વધારે રહે તો સાત વર્ષ સુધી યોનિ
સચિત્ત રહે છે. ત્યારપછી બીજ અબીજરૂપ થાય છે. (આ વિષયમાં પૂર્વાચાર્યોએ
પણ ઉપર પ્રમાણેનાજ અર્થની ત્રણ ગાથાઓ બતાવેલી છે).

કપાસના બીજ (કપાસીયા) ત્રણ વર્ષસુધી સચિત્ત રહે છે. એ માટે કદપ વ્યવ-
હારના ભાષ્યમાં લખેલ છે કે, સેડુગંતિ વરિસાઈયં ગિન્હંતિ સેડુકં ત્રિવર્ષાતીતં વિશ્વસ્ત-
યોનિકમેવ ગ્રહિતું કલપતે । સેડુક કર્પાસ ઇતિ તદ્વત્તૌ ॥

કપાસિયા ત્રણ વર્ષના થયા પછી અગ્નિ થાય છે ત્યારપછી ત્રણ કરાય.

આટો (લોટ) મિશ્ર થવાની રીતિ.

પળદિળ મિસ્સો લુટો । અચાહિઓ સાવળે અ મદવળે ॥

ચહ આસોળે કત્તિઅ । મિગસિર પોસેસુ તિન્નિ દિળા ॥ ૧ ॥

પળ પહર માહ ફગુળિ । પહરા ચત્તારિચિત્ત વડેસાહે ॥

જિદ્દાસાહે તિ પહરા । તેળપરં હોઈ અચિત્તો ॥ ૨ ॥

“ નહિં આળેલો આટો શ્રાવણ અને ભાદ્રવા માસમાં પાંચ દિવસસુધી, આસો અને કાર્તિકમાં ચાર દિવસસુધી, માગસર અને પોસમાં ત્રણ દિવસસુધી, મહા અને ફાગણમાં પાંચ પોહોરસુધી, ચૈત્ર અને વૈશાખમાં ચાર પ્રહરસુધી, અને જેઠ ને અશાઠમાં ત્રણ પ્રહરસુધી મિશ્ર રહે, ત્યારપછી અચિત્ત ગણાય છે. અને આળેલો આટો તો જે ઘડી વાર પછી અચિત્ત થઈ જાય છે.”

અહિંયાં કોઈ શંકાકાર એમ પૂછે કે, અચિત્ત થએલ આટો પ્રમુખ અચિત્ત ભોજન કરનારને કેટલાક દિવસ સુધી કલ્પે ? (ઉત્તર આપતાં ગુરૂ શ્રાવક આશ્રયિ કહે છે કે) એમાં દિવસનો કાંઈ નિયમ નથી, પણ સિદ્ધાંતોમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ આશ્રયિ નીચે મુજબ વ્યવહાર બતાવેલ છે. “ દ્રવ્યથી નવાં બુનાં ધાન્ય, ક્ષેત્રથી સારાં નરસાં ક્ષેત્રમાં ઉગેલાં ધાન્ય, કાળથી વર્ષા, શીત, ઉષ્ણ કાળનાં ઉત્પન્ન થયેલાં ધાન્ય, ભાવથી સ્વાદબ્રષ્ટ ન થયેલાં ધાન્ય, પક્ષમાસાદિકની અવધિવિના ન્યારથી જે ધાન્યનાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ બદલાયાં કે ત્યારથી તે ધાન્ય તજવા યોગ્ય સમજવાં (એટલે ન્યાંસુધી ઈલ પ્રમુખ જીવ ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાંસુધી કલ્પે છે).” સાધુ આશ્રયિ તો કલ્પ વ્યવહારની વૃત્તિના ચોથા ખંડમાં નીચે મુજબ લખેલ છે કે, “જે દેશના સાથુઆમાં થોડા વખતમાં ઘણા જીવ ન પડતા હોય તેવા દેશનો સાથુઓ (આટો) લેવો, પણ જે દેશના સાથુઆમાં થોડા કાળે જીવ પડતા હોય તે દેશનો સાથુઓ લેવો નહીં; પરંતુ તેમ કરતાં જે સંયમ નિર્વાહ ન થાય એટલે ઘણે લાંબે પંથે જીવ હોય અને માર્ગમાં શ્રાવકનાં ઘરવાળાં ગામ ન આવતાં હોય તો જેને ઘેરથી સાથુઓ લેવો પડે તો ત્યાંથી તેજ દિવસનો દળેલો સાથુઓ લે; તેમ કરતાં પણ નિર્વાહ ન થાય તો જે દિવસનો લે; તેમ કરતાં પણ (નિર્વાહ) ન થાય તો ત્રણ દિવસનો દળેલો લે, ચાર દિવસનો પણ લે. પણ બધા બધા બુદ્ધા બુદ્ધા રાખીને જે દિવસે વાપરવો હોય તે દિવસે નીચે લખ્યા મુજબ કરીને વાપરે. એક વસ્ત્ર નીચે પાથરે, તેના ઉપર પાત્ર કંબળ કરીને તેના ઉપર સાથુઓ પાથરે. તેમાં જે કદાપિ જીવ ઉપજેલા હોય તો તે કંબળમાં આવે તેને લઈ એક વસ્ત્રમાં ઉદ્ધરે. એમ નવ વાર ભેઈ ભેઈને તપાસ કરતાં જે જીવ ન દેખાય તો પછી વાપરે. કદાપિ જીવ સંલવે તો બીજી નવવાર ગવેપણા કરે. વળી જે જીવનો સંલવ લાગે તો ત્રીજીવાર ગવેપણા કરે. એમ ન્યાંસુધી જીવ સંશક્તિ સંલવ થાય ત્યાંસુધી ગવેપણા કરીને ન્યારે બીલકુલ નિર્જીવ દેખાય ત્યારે આહાર કરે. જે જીવ ઉદ્ધરેલા હોય તે ન્યાં જીવની ચતના થાય, ખીરા ન ઉપજે એવા સ્થાનકે પરિસ્થાપન કરવા યોગ્ય છે.

પકવાન આશ્રયિ કાળ નિયમ.

વાસાસુ પન્નર દિવસં । સીઓ પ્હ કાલેસુ માસ દિવસીસં ॥

ઓગાહિ મં જણં । કપ્પઙ્ગ આરમ્મ પદમદિણા ॥ ૧ ॥

“ સર્વ જાતિનાં પકવાન વર્ષાઋતુ (ચોમાસા) માં બનાવ્યાથી પંદર દિવસ સુધી, શીતઋતુ (શીયાળા)માં એક મહિનો અને ઉષ્ણકાળ (ઉનાળા)માં વીસ દિવસ સુધી કલ્પે એવો વ્યવહાર છે.” આ ગાથા કયા ગ્રંથની છે એનો નિશ્ચય ન થવાથી કેટલાક આચાર્ય તો એમ કહે છે કે, જ્યાંસુધી વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ બદલાય નહીં ત્યાંસુધી કલ્પનીય છે, બાકી દિવસનો કાંઈપણ નિયમ નથી.

દહિં, દુધ અને છાશનો વિનાશકાળ.

જઙ્ગ મુગ માસપ્પમર્ઙ્ગ । વિદલં કચ્ચંભિ ગોરસે પઢ્ઙ્ગ ॥

તા તસ્સ જીવુત્તપતિં । મળાંતિ મળાંતિ દહિણ વિદુદિણૂવરિં ॥ ૨ ॥

જે કાચા (ઉકાળેલા વગરના) ગોરસ (દુધ, દહિં, છાશ)માં મગ, અડદ, ચોળા, વટાણાં, વાલ, વિગેરે વિદલ પડે તો તત્કાળ તેમાં ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે અને દહીં તો જે દિવસ ઉપરાંતનું થયું કે તત્કાળ તેમાં ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે. દધ્યહર્દ્દિતયાતીતમિતિ હૈમવચનાત્ । દહીં જે દિવસ સુધી કલ્પે, ત્રીજે દિવસે ન કલ્પે માટે ત્રીજે દિવસે વર્જનીય જાણવું.

વિદળ કેને કહેવું?

જે ધ્યાનને પીલવાથી તેલ નીકળે અને સરખા જે ફાડ્યાં થઈ જાય તેને વીદળ કહે છે. જે ફાડ્યાં થતાં હોય પણ જેમાંથી ચીકણો રસ (તેલ) નીકળે તે વીદળ ન કહેવાય.

અલક્ષ્ય કેને કહેવાં?

વાસી અન્ન, વીદળ, નરમ પુરી પ્રમુખ, એકલો પાણીથી રાંધેલો ભાત પ્રમુખ બીજે દિવસે, બીજાં સર્વ જાતિનાં કોહેલાં અન્ન, જેમાં પુગ વળી ગઈ હોય એવાં અન્ન, કાળ ઉપરાંતનું પકવાન, બાવીસ અલક્ષ્ય, બત્રીસ અનંતકાય; એ સર્વનું સ્વરૂપ અમારી કરેલી વહિતાસૂત્રની વૃત્તિથી જાણવું.

વિવેકવંત પ્રાણીએ જેમ અલક્ષ્ય વર્જવાં, તેમજ ઘણા જીવથી વ્યાપેલાં બહુ બીજાં વાળાં વેગણ, માટી, ટીંબરૂ, જાંબુ, લીલાં પીલુ, પાકા કરમદા, પાકા લાલ ગુંદા, પીચુ, મહુડાં, આંખા વિગેરેનો મોહોર, શેકેલાં ચોળા, મોટાં બોર, કાચા કોઠીબડાં, ખસખસ, તલ, સચિત્ત હુણુ પણ વર્જન કરવાં; તેમજ રાતા રંગવાળાં (દેખતાં માંસ યાદ આવે એવાં) પાકાં ગોલાં, પાકાં કંકોડાં, ફણસ ફળ, વળી જે દેશમાં જે જે વિરૂદ્ધ કહેવાતાં હોય કડવાં તુંબડાં, કોહલાં વિગેરે પણ તે દેશમાં વર્જવાં. તે દેશમાં ન વર્જે તો ફાકટ જૈનધર્મની અપબ્રાજના (નિંદા) થાય; અને અનંતકાય તો પારકે ઘેર રંધાઈ અચિત્ત થયા હોય તોપણ નિઃસુકતાના પ્રસંગની અથવા ખાનારા લોકોની વૃદ્ધિ થવાના લયથી ન જ અહણુ કરવાં. જૈનધર્મની નિંદા ન થવા દેવા માટે રાંધેલુ

સૂરણ, આદુ, વેંગણ વિગેરે જો કે અચિત્ત થયાં હોય અને પોતાને પરચખાણુ ન હોય તોપણ વર્જન જ કરવાં, અને વળી મૂળો તો પંચાંગથી તજવા યોગ્ય છે. સુંક, હળદર તો નામ સ્વાદના બદલાવાથી સુકાયા પછી કદપે છે. (વાવરવાની મનાઈ નથી).

ઉકાળેલા પાણીની રોતિ.

ઉનાં પાણી ત્રણવાર ઉકાળા આવે ત્યાંસુધી તો મિશ્ર ગણાય છે એટલા માટે પિંડ નિર્ચુક્તિમાં કહેલ છે કે:--

उसिसोदेग मणुवत्ते तिदंड वासेअ पडिअ मित्तमि ॥

मुत्तुणा देसतिगं, चाउल उदगंवहु पसन्नं ॥ ૧ ॥

જ્યાંસુધી ત્રણ વાર ઉકાળા આવ્યા ન હોય ત્યાંસુધીનું ઉતું પાણી પણ મિશ્ર ગણાય છે (ત્યારપછી અચિત્ત ગણાય). જ્યાં ઘણા માણસોની આવજા થયા કરતી હોય એવી ભૂમિ ઉપર પડેલું વરસાદનું પાણી જ્યાંસુધી ત્યાંની જમીનની સાથે ન પરીણમે, ત્યાંસુધી તે પાણી મિશ્ર ગણાય, ત્યારપછી સચિત્ત થઈ જાય છે; અને અરણ્ય ભૂમિ (વગડાની જમીન) ઉપર વરસાદનું જળ પડતાં માત્ર મિશ્ર છે. પછી તત્કાળ સચિત્ત બની જાય છે. ચોખાના ધોવણમાં આદેશત્રિક (આગળ કહેવાશે તે) ને મૂકીને તાંડુલોદક જ્યાંલગણુ ડોહોળું હોય ત્યાંલગણુ મિશ્ર ગણાય છે, પણ જ્યારે નિર્મળ થાય ત્યારથી અચિત્ત ગણાય છે (આદેશત્રિક બતાવે છે). કોઈ આચાર્ય એમ કહે છે કે, ચોખાનું ધોવણ એક વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં નાંખતાં જે છાંટા ઉડે છે, તે બીજા વાસણને લાગે તે છાંટા જ્યાંસુધી ન સુકાય ત્યાંસુધી ચોખાનું ધોવણ મિશ્ર ગણવું. બીજા કોઈક આચાર્ય એમ કહે છે કે, તે ધોવણ એક વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં ઉંચેથી નાંખતાં પપોટા પડે છે (પરપોટા વળે છે) તે જ્યાંસુધી ન પુટી જાય ત્યાંસુધી મિશ્ર ગણવું. ત્રીજી રીતે કોઈ આચાર્ય એમ કહે છે કે, જ્યાંસુધી તે ચોખા ચડે નહીં ત્યાંસુધી ચોખાનું ધોવણ મિશ્ર ગણાય છે. (આ અંથના કરનાર આચાર્યનો સંમત બતાવે છે). એ ત્રણે આદેશ પ્રમાણુ ગણાય એમ નથી જણાતા; કેમકે કોઈ વાસણ કોડું હોય તો તેમાં ધોવણના છાંટા તત્કાળ સુકાઈ જાય, અને ચીકણાં વાસણમાં ધોવણ નાંખે તો તેને સુકાતા વધારે વાર લાગે છે, તેમજ કોઈ વાસણ પવનમાં કે અગ્નિ પાસે રાખેલું હોય તો તત્કાળ સુકાઈ જાય અને બીજું વાસણ તેમ ન હોય તો ઘણીવારે સુકાઈ શકે, માટે એ પ્રમાણુ અસિદ્ધ ગણાય છે. ઘણા ઉંચેથી ધોવણ વાસણમાં નાંખે તો પપોટા ઘણા થાય; નીચેથી નાંખે તો થોડા થાય, તે થોડા વખતમાં કુટી જાય કે ઘણા વખતે કુટે તેથી એ હેતુ પણ સિદ્ધ થઈ શકતો નથી તેમજ ચુલામાં અગ્નિ પ્રબળ હોય તો થોડી વારમાં ચોખા ચડે ને મંદ હોય તો ઘણી વારે ચોખા ચડે તેથી એ હેતુ પણ અસિદ્ધ છે. કેમકે એ ત્રણે હેતુમાં કાળનો નીયમ નથી રહી શકતો માટે એ ત્રણે અસિદ્ધ સમજવા. ખરો હેતુ તો એજ છે કે, જ્યાંસુધી ચોખાનું ધોવણ નિર્મળ ન થાય ત્યાંસુધી મિશ્ર ગણવું ને ત્યારબાદ તેને અચિત્ત ગણવું. ઘણા આચાર્યોનો એજ સંમત હોવાથી એજ વ્યવહાર શુદ્ધ છે.

વળી પહેલી વાર, બીજીવાર, ત્રીજી વારના ધોવણુમાં થોડીવાર ચોખા પડારેલા હોય તો મિશ્ર ને ઘણીવાર સુધી ચોખા રહેવા દીધા હોય તો અચિત્ત થાય છે. અને ચોથી વારના ધોવણુમાં તો ઘણીવાર ચોખા રાખ્યા હોય તોપણ સચિત્ત જ ગણવા એવો વ્યવહાર છે. પહેલીવાર, બીજીવાર અને ત્રીજીવાર બેપણુ ચોખા થોડીવાર લગણુજ પાણીમાં રાખી કાઢી લીધેલા હોય તોપણ તે પાણી (ધોવણુ પાણી) મલીનજ હોવાને લીધે મિશ્ર ગણાય છે, અને ચોથી વારના ધોવણુમાં બેપણુ ચોખા ઘણીવાર સુધી રાખેલા હોય તોપણ તે પાણી મલીન પણ બરોબર થઈ શક્યું નહીં, ત્યારે મિશ્ર ક્યાંથી બની શકે! પણ જેવું સચિત્ત જળ છે, તેવું ને તેવું જ રહ્યું. (આમાં સમજવાનું એ છે કે, સચિત્ત જળમાં ચોખા પડાર્યા હોય તેનું પ્રથમ ધોવણુ ન્યાંસુધી મલીન થઈ રહ્યું ત્યાંસુધી મિશ્ર રહે છે અને તેજ જળ ન્યારે નીતરીને નિર્મળ થાય, ત્યારે અચિત્ત ગણાય છે. ત્યારપછી સાધુને વોહોરાવા લાયક છે, પણ ન્યાંસુધી નીતર્યું ન હોય ને મલીનજ હોય ત્યાંસુધી મિશ્ર ગણવાથી અકલ્પનીય છે. ચોથી વારનું ધોવણુ ન્યારે મલીન પણ થઈ શક્યું નહીં એટલે મિશ્ર પણ થઈ શક્યું નહીં, ત્યારે અચિત્ત ક્યાંથી થઈ શકે! માટે તેને સચિત્તજ ગણાય છે. ન્યારે ચોખાનું ધોવણુ જેવું પાણી હતું તેવુંજ અત્યંત નિર્મળ થાય ત્યારે તેને અચિત્ત ગણાય, પરંતુ જરાપણુ મેલું હોય ત્યાંસુધી તે મિશ્ર ગણાય છે, એ વિશેષ છે).

તિવ્વોદગસ્સ ગહણં । કેઙ્ઞ માણેસુ અસુઙ્ગ પડિસેહો ॥

ગિહિ માયણેસુ ગહણં । ઠિયવાસે મીસગચ્છારો ॥ ૧ ॥

અગ્નિ ઉપર તપાવેલા પાણીમાંથી ન્યાંસુધી ધુમાડો નીકળતો હોય ત્યાંસુધી અથવા સૂર્યનાં કીરણથી અત્યંત તાપીત થયેલું પાણી જે હોય તેને તીવ્રઉદક કહે છે. તેવા તીવ્રઉદકને ન્યારે શસ્ત્રનો વધારે સંબંધ થાય ત્યારે તે પાણી અચિત્ત થઈ જાય છે. તેને ગ્રહણ કરવામાં કંઈ વિરાધના થતી નથી. કેટલાક આચાર્ય એમ કહે છે કે ઉપર લખેલું પાણી પોતાના પાત્રમાં ગ્રહણ કરવું. આ વિષયમાં ઘણા વિચાર હોવાથી આચાર્ય ઉત્તર આપે છે. તે પાણીમાં અસુચિપણું છે માટે પોતાના પાત્રમાં લેવાનો નિષેધ છે; એટલામાટે ગ્રહસ્થની કુંડી વિગેરે ભાજનમાં લેવું. વળી વર્ષાત વર્ષતો હોય તો તે વખતે મિશ્ર ગણવાથી તે પાણી લેવું નહીં, પરંતુ વર્ષાત રહી ગયા પછી પણ અંતર્મુહુર્તકાળ વીત્યા પછી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. જે પાણી નિઃકેવળ પ્રાસુક થયેલું છે (અચિત્ત થયેલું છે) પણ ચોમાસામાં ત્રણ પ્રહર ઉપરાંત ફરીને સચિત્ત થઈ જાય છે. એટલાજ માટે તે ત્રણ પ્રહરની અંદર પણ તે અચિત્ત જળમાં ખાર એટલે કળીચુના વિગેરે નાંખવું કે જેથી પાણી પણ નિર્મળ થઈ રહે છે.

અચિત્ત જળ ક્યાંસુધી રહે તેનું કાળમાન.

પ્રાસુક જળના કાળમાન માટે પ્રવચનસારોદ્ધારના ૧૩૨માં દ્વારમાં એમ કહેલું છે કે:-

ઉસિણોદગં તિદંડુ । ક્ષલિયં ફાસુજલં જઙ્ઞ કપ્પં ॥

નવરં ગિલાણાઙ્ગકણ । પહર તિગોવરીં વિ ધરિયવ્વં ॥ ૧ ॥

જાયંદ સચિત્તાસે । ગિમ્હાસુ પહર પંચગસ્સુવરિં ॥

ચહપહરુવરિં સિસિરે । વાસાસુજલં તિપહરુવરિં ॥ ૨ ॥

“ત્રણ ઉકાળે ઉકાળેલું પાણી અગ્નિ અને પ્રાસુક જળ કહેવાય છે, તે સાધુ-જનને કલ્પનીક છે, પણ ઉષ્કાળ ઘણું લુખો હોવાથી ઉનાળાના દિવસોમાં પાંચ પ્રહર ઉપરાંત કાળ થતાં તે જળ પાછું સચિત્ત થઈ જાય છે, પણ કદાપિ રોગાદિકના કારણથી પાંચ પ્રહર ઉપરાંત પણ સાધુને રાખવું પડે તો રખાય અને શીતકાળ સ્નિગ્ધ હોવાથી શીયાળામાં તે ચાર પ્રહર ઉપરાંત સચિત્ત થઈ જાય છે. તેમજ વર્ષાકાળ અતિ સ્નિગ્ધ હોવાથી ચોમાસામાં તે ત્રણ પ્રહર ઉપરાંત સચિત્ત થાય છે. માટે ઉપર લખેલા કાળ ઉપરાંત કોઈને અગ્નિ જળ રાખવાની ઇચ્છા હોય તો તેમાં ખારપદાર્થ કે ચુનો નાખી રાખવો, કે જેથી તે અગ્નિ જળ સચિત્ત થઈ શકે નહીં.” (જોકે અગ્નિ જળ ચોમાસામાં ત્રણ પ્રહર ઉપરાંત પાછું સચિત્ત થઈ જાય છે, પણ જો તેમાં ક્ષાર-ક્ષેપ કયો હોય તો તે વાપરવાની કાંઈપણ મનાઈ છે એમ નથી). કોઈપણ બાહ્યશસ્ત્ર લાગ્યા વિના સ્વભાવથીજ અગ્નિ જળ છે એમ જો કેવળી, મનઃપર્યવજ્ઞાની, અવધિ-જ્ઞાની, મતિજ્ઞાની કે શ્રુતજ્ઞાની પોતાના બાણપણથી બાણતા હોય તોપણ તે અન્યવ્ય-વસ્થાપ્રસંગના (મર્યાદા દુટવાના) ભયથી વાપરતા નથી, તેમ જીજ્ઞ કોઈને પણ વાપરવાની આજ્ઞા આપતા નથી. વળી સંભળાય છે કે, ભગવાન વર્દ્ધમાનસ્વામીએ પોતાના જ્ઞાનથી બાણેલ છે કે, “ આ દ્રહ સ્વભાવથી અગ્નિ જળ ભરેલ છે અને વળી સેવાળ કે મત્સ, કચ્છપાદિકે ત્રસ જીવથી પણ રહિત છે.” તે વખતે પોતાના કેટલાક શિષ્યો તૃપાથી પીડિત થયા થકા પ્રાણ સંશયમાં હતા તોપણ તે વાપરવાની આજ્ઞા ન આપી. એમજ કોઈકે વખતે શિષ્યો ભૂખની પીડાથી પીડિત થયા હતા તે વખતે અગ્નિ તિલસકટ (તલનાં ગાડાં) નજીક છતાં પણ અનવસ્થાદોષરક્ષા (બંદોષસ્ત રાખવા) માટે કે શ્રુતજ્ઞાનનું પ્રમાણિકપણું બતાવવા માટે તેને વાપરવાની આજ્ઞા ન આપી. જેમકે, પૂર્વધર વિના સામાન્ય શ્રુતજ્ઞાની બાહ્યશસ્ત્રના સ્પર્શ થયા વિના પાણી પ્રમુખ અગ્નિ થયું છે એમ બાણી શકતા નથી. એટલાજ માટે બાહ્યશસ્ત્રના પ્રયોગથી વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ પરિણામાંતર પામ્યા કેડે પાણી પ્રમુખ અગ્નિ થયા પછીજ વાપરવાં. વળી કોરડુમગ, હરડેના કળિયા વિગેરે જો નિર્જીવ છે તોપણ તેની યોનિ નષ્ટ થઈ નથી તેને રાખવા માટે કે નિઃશુકતા પરિણામ નિવારવા માટે તેઓને દાંત વિગેરેથી (મુખમાં ઘાલી) ભાંગવાં નહીં. જે માટે ઓઘનિર્ચુક્તિની પંચોતેરમી ગાથાની વૃત્તિમાં કોઈકે પ્રશ્ન કરેલ છે કે, હે મહારાજ, અગ્નિ વનસ્પતિની ચતના કરવાનું શા માટે કહો છો ? આચાર્યે ઉત્તર આપ્યો કે, જોપણ અગ્નિ વનસ્પતિ છે તોપણ કેટલાકની યોનિ (ઉગવાની શક્તિ) ગઈ નથી. જેમકે, ગળો કોરડુમગ (ગળો સુકેલી હોય તોપણ તે ઉપર પાણી સિંચીએ તો પાછી લીલી થઈ શકે છે). યોની રક્ષા નિમિત્ત અગ્નિ વનસ્પતિની ચતના પાળવી પણ ફળવતી છે.

એમ સચિત્ત અગ્નિનું સ્વરૂપ સમજીને પછી સમમ ત્રત ગ્રહણ કરવાના વખતે બધાનાં જુદાં જુદાં નામ દઈ સચિતાદિ જે જે વસ્તુ ભોગવવા યોગ્ય હોય તેનો નિશ્ચય

કેરીને પછી જેમ આનંદ, કામદેવાદિક શ્રાવકોએ થહણ કીધું તેમ સમમ વ્રત અંગી-
કાર કરવું. કદાપિ તેમ કરવાનું બની શકે નહીં તોપણ સામાન્યથી દરરોજ એક બે
ચાર સચિત, દશ બાર પ્રમુખ દ્રવ્ય, એક બે ચાર વીગય પ્રમુખનો નિયમ કરવો.
એમ દરરોજ સચિતાદિકનો અભિગ્રહ રાખતાં બુદ્ધ બુદ્ધ દિવસે દરરોજ ફેરવવાથી
સર્વ સચિતના ત્યાગનું પણ ફળ મળી શકે છે. એકદમ સર્વ સચિતનો ત્યાગ થઈ
શકતો નથી, પણ થોડા થોડા અદલબદલ ત્યાગ કરવાથી યાવજીવ સર્વ સચિતના
ત્યાગનું ફળ પામી શકાય છે.

પુષ્પફલાણંચ રસં । સુરાઈ મંસાણ મહિલીયાણં ચ ॥

જાણંતા જે વિરયા । તે દુક્કર કારણ વંદે ॥ ૩ ॥

પુલ ફળના રસને, માંસ મદિરાદિકના સ્વાદને તથા સ્ત્રીસેવાની કીયાને બાણતા થય
જે પૈરાગી થયા એવા દુષ્કરકારકને વંદન કરું છું.

સચિત વસ્તુઓમાં પણ નાગરવેલનાં પાન દુસ્તાન્ય છે; ખીબાં બધાં સચિતને
અચિત કયાં હોય તોપણ તેનો સ્વાદ પામી શકીયે છીએ, વળી કેરીનો સ્વાદ પણ સુકાયા
પછીએ પામી શકીયે છીએ, પરંતુ નાગરવેલનાં પાન તો નિરંતર પાણીમાં પલરેલાંજ
રહેવાથી નીલ પુલ કંથુવાદિકની વિરાધના ઘણીજ થાય છે, માટે પાપથી લય રાખનારા
પ્રાણીએ રાત્રિએ પાન સર્વથા ખાવાં નહીં, કદાપિ કોઈને વાપરવાની જરૂર હોય
તોણે આગળથી દિવસે શુદ્ધ કરી રાખવાં, શુદ્ધ કીધા શિવાય વાપરવાં નહીં.
વળી પાન તો કામદેવને ઉત્પન્ન થવા માટે એક અંગરૂપ હોવાથી અને તેઓનાં પ્રત્યેક
ખત્રમાં અસંખ્ય જીવની વિરાધના હોવાથી બ્રહ્મચારીઓને તો ખરેખર ત્યજવા યોગ્ય
છે. જે માટે આગમમાં પણ એમ લખેલું છે કે:—

જં મણિયં પજ્જત્તમ । નિસ્સાણુલ્લમંતપજ્જત્તા ॥

અચ્ચેગો પજ્જતો । તચ્ચ અસંખા અપ્પજ્જત્તા ॥ ૩ ॥

“જે એમ કહેલું છે કે, પર્યાપ્તાની નિશ્રાયે (સાથેજ) અપર્યાપ્તા ઉપજે છે, તે
પણ જ્યાં એક પર્યાપ્તો ઉપજે ત્યાં અસંખ્યાતા અપર્યાપ્તા થાય છે.” જ્યારે બાહર એકે-
દ્રિયમાં એમ કહેલું છે તેમજ (ત્યારે) સુક્ષ્મ એકેદ્રિયમાં પણ એમજ સમજવું એવું
આચારાંગ પ્રમુખની વૃત્તિમાં કહેલું છે. એમ એક પત્રાદિકથી અસંખ્ય જીવની વિરાધના
થાય છે, એટલુંજ નહીં પણ તે પાનને આશ્રયેલા જળમાં નીલ ફૂલનો સંલવ હોવાથી
અનંત જીવનો વિદ્વાત પણ થઈ શકે છે. કેમકે, જળ, લવણાદિક અસંખ્ય જીવાત્મકજ
છે; તેમાં જો સેવ્રાણ પ્રમુખ હોય તો અનંત જીવાત્મક પણ સમજવાં. જે માટે સિદ્ધાં-
તોમાં કહેલું છે કે:—

एगंमि उदग विंदुंमि । जे जीवा जिणवरोंहिं पण्णत्ता ॥

ते जइ सरिसव मित्ता । जंबुदीवे न मायंति ॥ १ ॥

એક પાણીના બિંદુમાં તીર્થકરે જેટલા જીવ કહ્યા છે તે જીવો જો સરસવ પ્રમાણે
શરીર ધારણ કરે તો આખા જંબુદ્વીપમાં સમાઈ શકે નહીં.

અદામલગ પ્પમાણે । પુઢવીકાણ હવંતિ જે જીવા ॥

તે પારેવય મિત્તા । જંબુદીવે ન માયંતિ ॥ ૨ ॥

લીલા આમળા પ્રમાણે પૃથ્વી કાયના ખંદ્ર (ખંડ) માં જેટલા જીવ હોય છે તે કદાપિ પારેવા જેવડાં કલ્પ્યાં હોય તો આખા જંબુદ્વીપમાં સમાઈ શકે નહીં.

પૃથ્વીકાય અને અપકાયમાં એવા સુક્ષ્મ જીવ રહેલા છે માટે પાન ખાવાથી અસંખ્યાતા જીવોની વિરાધના થાય તેથી કરીને (માટે) વિવેકી પુરૂષે પાન સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

સર્વ સચિત્તનો ત્યાગ કરવા ઉપર અંખડ પરિત્રાજક
(તાપસ) ના સાતસેં શિષ્યનો દ્રષ્ટાંત.

અંખડ નામા પરિત્રાજકને સાતસેં શિષ્યો હતા. તેમણે શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કરતાં એવો નિયમ લીધો હતો કે, અચિત્ત અને કોઈએ આપેલ હોય એવાં અન્ન પાણી વાપરવાં, પણ સચિત્ત અને કોઈએ આપ્યું ન હોય એવું અન્નજળ લેવું નહીં. તેઓ એક વખત ગંગાનદીના કીનારે થઈ ઉનાળાના દિવસમાં ચાલતા કોઈક ગામ જતા હતા, તે વખતે બધાઓની પાસે પાણી પુટી ગયું તેથી ઘણી આકરી પાણીની તૃષ્ણાથી પીડાયા પણ નદી કીનારે તડકાથી તપેલાં પાણી અચિત્ત ભરેલાં હતાં છતાં કોઈના આખ્યા શિવાય તેમણે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વાપરવાનો નિયમ હતો તેથી તે કેમ વાપરી શકાય અર્થાત્ ન વાપરતાં તે તમામ સાતસો પરિત્રાજકોએ ત્યાજ અણસણ કર્યાં. એ પ્રમાણે અદત્ત કે સચિત્ત કોઈએ વાપર્યું નહીં. છેવટે ત્યાજ તે બધા કાળ કરી બ્રહ્મદેવલોકે (પાંચમે દેવલોકે) સામાનીક ઈંદ્રપણે ઉત્પન્ન થયા. એમ જે પ્રાણી સર્વ સચિત્તનો ત્યાગ કરે છે તે મહાત્મા મહાસુખને પામે છે.

અઉદ નિયમ ધારવાની વિગત.

જેણે ઐદ નિયમ પહેલાં અંગીકાર કીધા હોય તેણે દરરોજ સંક્ષેપ કરવા જોઈએ અને જેણે ઐદ નિયમ લીધેલા ન હોય તેણે પણ ધારીને દરરોજ સંક્ષેપ કરવા, તેની રીતિ નીચે મુજબ છે:—

૧ સચિત્ત ૨ દન્વ ૩ વિર્ગઈ ૪ ઉવાળ ૫ તંવોલ ૬ વચ્ચ ૭ કુસુમેસુ ॥

૮ વાહળ ૯ સયળ ૧૦ વિલેવળ ૧૧ વંમ ૧૨ દીસિ ૧૩ પ્ઠાળ ૧૪ મત્તેસુ ॥

૧ સચિત્ત-મુખ્ય વૃત્તિયે સુશ્રાવકે સચિત્તનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેમ ન બની શકે તો સામાન્યથી એક બે ત્રણ પ્રમુખ સચિત્ત વાપરવાની છુટ રાખીને બાકીના સર્વ સચિત્તનો દરરોજ ત્યાગ કરે. કેમકે, શાસ્ત્રમાં લખેલું છે કે, “પ્રમાણુવંત નિર્ણવ નિરવદ્ય (પાપ રહિત) આહાર કરવાથી પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવામાં તત્પર એવા સુશ્રાવકો હોય છે.”

૨ દ્રવ્ય-અચિત્ત અને વિચય એ બે વસ્તુ મુકીને બીજું જે કાંઈ મુખમાં નાંખવું તે સર્વ દ્રવ્યમાં ગણાય છે. જેમકે, બીચડી, રોટલી, રોટલો, નીવીયાતાનો લાડુ, લાપસી, ચાપડી, ચુરમુ, કરંઓ, પુરી, ક્ષીર, દુધપાક, એમ ઘણા પદાર્થ મળવાથી પણ જેવું

એક નામ ગણાતું હોય તે એકદ્રવ્ય ગણાય છે. વળી એક ધાન્યના ઘણા પદાર્થ બનેલા હોય તોપણ તે બુદ્ધા બુદ્ધા દ્રવ્ય ગણાય છે. જેમકે, રોટલો, રોટલી, પોળી, માંડા, ખાખરા, ઘુઘરી, ઢોકળાં, થુલી, ખાંટ, કણક, આટો, એક જાતના ધાન્યનાં હોય છતાં પણ બુદ્ધા બુદ્ધા સ્વાદ અને નામ હોવાથી બુદ્ધા બુદ્ધા દ્રવ્ય ગણાય છે. વળી ફળાફળી એવા નામ એક છે પણ સ્વાદની ભિન્નતાથી કે પરિણામાંતર થવાથી બુદ્ધા બુદ્ધા દ્રવ્ય ગણાય છે. એમ દ્રવ્ય ગણવાની રીતિ-વિવક્ષાસંપ્રદાયના પ્રસંગથી ભિન્ન ભિન્ન હોય છે તે ગુરૂ પરંપરાથી જાણી લેવી. (એ દ્રવ્યમાંથી એક બે ચાર જે વાપરવા હોય તેની છુટ રાખી બીજા બધાનો ત્યાગ કરવો).

૩ વિગઈ (વિગય)-વિગઈઓ ખાવા યોગ્ય છ પ્રકારની છે. ૧ દૂધ, ૨ દહીં, ૩ ઘી, ૪ તેલ, ૫ ગોળ, ૬ સર્વ પ્રકારનાં પકવાન. એ છ પ્રકારની વિગઈમાંથી જે જે વિગઈ વાપરવી હોય તે છુટી રાખી બીજાનો ત્યાગ કરવો.

૪ ઉવાણુ (ઉપાણુ)-પગમાં પહેરવાના બેડા તથા કપડાના મોજાં, અને કાષ્ટની પાવડી તો ઘણા જીવની વિરાધના થવાના લયથી શ્રાવકને પહેરવીજ યોગ્ય નથી. તેમ છતાં (જો અણુચાલતે પહેરવાની જરૂર પડે તો) જેટલી બેડા પગરખાની પહેરવી હોય તેટલીની છુટ રાખીને બીજાનો ત્યાગ કરવો.

૫ તંબોલ (તાંબૂલ)-પાન, સોપારી, ખેરસાર કે કાથાની ગોળી, એલચી, લવંગ વિગેરે સ્વાદીય વસ્તુઓનો નિયમ કરવો. જેમકે, પાનના બીડામાં જેટલી વસ્તુઓ નાંખતા હોય તેટલી વસ્તુવાળા એક, બે, ચાર કે અમુક વખત બીડું ખાવું; ઉપરાંતનો નિયમ કરવો.

૬ વસ્ત્ર (વસ્ત્ર)-પાંચે અંગે પહેરવાના વેષ-વસ્ત્રનો પરિમાણ કરવો, ઉપરાંતનો ત્યાગ કરવો. એમાં રાત્રે પહેરવાનું પોતીડું કે ઘોતીડું ગણવું નહીં.

૭ કુસુમ-અનેક જાતનાં પુલ સુંઘવાનો, માળા પહેરવાનો, કે મસ્તક ઉપર ઘાલવાનો, કે સચ્યામાં રાખવાનો નિયમ કરવો. (પુલનો પોતાના સુખલોગને માટે નિયમ થાય છે, પણ દેવપૂજામાં વાપરવાનો નિયમ કરાતો નથી).

૮ વાહુણુ-રથ, ગાડી, અશ્વ, પાલખી, સુખપાલ. ગાડાં, પોઠીયા વિગેરે ઉપર બેસીને જવા આવવાનો નિયમ કરવો. (પોતાના તેમજ પરનાં વાહન ઉપર જેટલી વાર બેસવું પડે એમ હોય તેટલાં છુટ રાખી બીજાં બધાંનો નિયમ રાખવો).

૯ સચણુ (સચ્યા)-ખાટલા, પલંગ, ખુરસી, કોચ, ખાંક વીગેરે ઉપર બેસવાનો નિયમ રાખવો.

૧૦ ત્રિલેવણુ (ત્રિલેપન)-પોતાના શરીરને શોભાવવા માટે ચંદન, જવાદ, ચુઓ (અંતર), કસ્તુરી વિગેરેનો નિયમ કરવો. (નિયમ કીધા ઉપરાંત પણ દેવપૂજા પ્રમુખ તિલક કરવાં, કંકણ ધુપવાં કલ્પે છે).

૧૧ ખંભ (ખલ્લચર્ય)-દીવસે કે રાત્રે સ્ત્રી લોગવવાનો.

૧૨ દિસિ (દિશા પરિમાણુ)-અમુક અમુક દિશાએ અમુક બજાર સુધી કે કેટલે દૂર જવું તેનો નિયમ કરવો.

૧૩ ષડાણુ (સ્નાન)-એક બે વખત તેલ ચોળીને ન્હાવાનો નિયમ રાખવો.

૧૪ ભાત-રાંધેલ ધાન્ય શેર બેશેર પ્રમુખનો નિયમ રાખવો.

અહિયાં સચિત્ત કે અચિત્ત વસ્તુઓ ખાવાની જુદાં જુદાં નામ દઈ છુટ રાખવી, અથવા જેમ બની શકે એમ યથાશક્તિ નિયમ રાખવો. ઉપલક્ષણથી બીજાં પણ ફળ શાક વિગેરેનો યથાશક્તિ નિયમ કરવો. એવીરીતે નિયમ ધારણ કીધા પછી યથાશક્તિ પચખાણ કરવાં.

પચખાણ કરવાની રીત.

નવકારસહી જે સૂર્યના ઉદય પહેલાં ઉચરેલી હોય તો તે પુરી થયા પછી પણ પૌરસી સાઠપૌરસી પ્રમુખ કાળપચખાણ પણ સર્વે કરાય છે. જે જે પચખાણનો જેટલો જેટલો કાળ છે તેની અંદર નમુકારસી ઉચ્ચાર કર્યા વગર સૂર્યના ઉદય પછી કાળપચખાણ શુદ્ધ થતું નથી. જે સૂર્યના ઉદય પહેલાં નમુકારસહી વિનાં પૌરપ્યાદિક પચખાણ કર્યા હોય તો તે પચખાણની પુર્તિ ઉપર બીજું કાળપચખાણ શુદ્ધ થતું નથી, અને તેની અંદર તો શુદ્ધ થાય છે. એવી રીતે વૃદ્ધવ્યવહાર છે. નવકારસહી પચખાણનું પ્રમાણ મહુર્તમાત્ર (જે ઘડી)નું છે. તેમ તેના આગાર પણ થોડાજ છે, માટે નવકારસહી પચખાણની તો શ્રાવકને જરૂરજ છે; અને જે ઘડી કાળ વિત્યા પછી પણ જે નવકાર ગણ્યા વિના લોજન કરે છે તો તેના પચખાણનો ભંગ થાય છે. કેમકે, “**ઉગ્ગપસુરે નમુક્કારસહિઅં**” એમ પાઠમાં નવકાર ગણવાનું અંગીકાર કીધેલું છે.

પ્રમાદને ત્યાગ કરવાવાળાએ ક્ષણમાત્ર પણ પચખાણ વિના નહીંજ રહેવું. નવકાર સહિત પ્રમુખ કાળપચખાણ પુરૂ થાય તે વખતેજ અથીસહિતાદિ પચખાણ કરવા. અથીસહિત પચખાણ બહુવાર ઔષધ ખાનારા તથા બાળ ગ્લાનાદિક (માંદા વિગેરે) થી પણ સુખે બની શકે એવું છે. વળી નિરંતર અપ્રમાદકાળનો નિમિત્ત હોવાથી મહાલાલકારક છે. જેમકે, નિત્ય માંસાદિકમાં આસક્ત એવા વળુકરે માત્ર એકવાર અથીસહિત પચખાણ કર્યું હતું તેથી તે કપદિક નામનો ચક્ષ થયો. કહેલું છે કે:—“જે પ્રાણી નિત્ય અપ્રમાદી ગણાતા અથીસહિત પચખાણ પારવા માટે અથી બાંધે છે તે પ્રાણીએ સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ પોતાની ગાંઠે બાંધ્યું. જે પ્રાણીએ અચૂક નવકાર ગણીને ગાંઠસહિ પચખાણ પાળે છે (પારે છે) તેઓને ધન્ય છે; કેમકે તેઓ ગાંઠસહિત પચખાણને પાળતા પોતાના કર્મની ગાંઠને પણ છોડે છે. જે મુક્તિ નગરે જવાના ઉદ્ય અને વાંછતો હોય તો અથ સહિત પચખાણ કર. કેમકે, જૈન સિદ્ધાંતના બાણ પુરૂષો અથસહિત પચખાણનું અણસણના જેટલું પુણ્ય પામવાનું બતાવે છે.”

રાત્રે ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરનાર એક આસને બેસી લોજન સાથેજ તાંબુલ કે સુખવાસ વાવરી વિધિપૂર્વક મુખશુદ્ધિ કીધા પછી જે અથીસહિત પચખાણ પાળવા અથી બાંધે છે, તેમાં દરરોજ એકવાર લોજન કરનારને દર માસે ઓગણત્રીસ જાંબો બેવાર લોજન કરનારને અઠાવીસ ચોવીહારા ઉપવાસનું ફળ મળે એવો વૃદ્ધવાદ છે. જે લોજન સાથે તાંબુલ પાણી વિગેરે વાપરતાં દરરોજ ખરેખર જે ઘડીવાર લાગે છે તેથી એકવાર લોજન કરનારને દરેક માસે ઓગણત્રીસ ઉપવાસનું ફળ મળે છે, અને બેવાર લોજન કરનારને દરરોજ ચાર ઘડી વાર જમતાં લાગવાથી દરેક માસે અઠાવીસ ઉપવાસનો ફળ મળે, એમ વૃદ્ધ પુરૂષો ગણાવે છે. જે માટે રામ ચરિત્રમાં કહેલ છે કે:—

“જે પ્રાણી સ્વભાવથી નિરંતર બેવારજ ભોજન કરે છે તેને દર માસે અઠાવીસ ઉપવાસનું ફળ મળે છે. જે પ્રાણી દરરોજ એક મૂર્હુત (જે ઘડી વાર) માત્ર ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરે છે તેને દર માસે એક અપવાસનું ફળ સ્વર્ગલોકનું મળે છે. એમ દરરોજ એક, જે કે ત્રણ મૂર્હુતની વૃદ્ધિ કરવાથી એક ઉપવાસ, જે ઉપવાસ અને ત્રણ ઉપવાસનું ફળ બતાવ્યું છે.”

એવી રીતે યથાશક્તિ જે તપ કરે તેને તેવું ફળ બતાવ્યું છે. એ યુક્તીપૂર્વક ગ્રંથીસહિત પચખાણું ફળ ઉપર પ્રમાણે સમજવું.

જે જે પચખાણુ કીધેલાં હોય તે તે વારંવાર યાદ કરવાં. તેમજ જે જે પચખાણુ હોય તેનો વખત પૂરો થવાથી આ અમુક પચખાણુ પુરૂ થયું એમ વિચારવું. વળી ભોજન વખતે પણ યાદ કરવું. જે ભોજન વખતે પચખાણુને યાદ ન કરે તો કદાપિ પચખાણુનો ભંગ થઈ જાય છે.

અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમનું સ્વરૂપ.

૧ અશન-અન્ન, પકવાન, માંડા, સાથુઓ વિગેરે જે ખાવાથી ક્ષુધા (ભૂખ) શમે તે અશન કહેવાય. ૨ પાન-છાસ, મદીરા, પાણી તે પાણી કે પાન કહેવાય. ૩ ખાદિમ (ખાદ)-સર્વ જાતિનાં ફળ, મેવા, સુખડી, સેલડી, પોંખ, વીંગેરે ખાદિમ ગણાય છે. ૪ સ્વાદિમ (સ્વાદ)-સુંઠ, હરડે, પીંપર, મરી, જીરૂ, અજમો, નંચફળ, જાવંત્રી, કસેલો, કાથો, ખેરસાર, જેડીમધ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, લવંગ, કુઠ, વાવડંગ, ખીડલવણ, અજમોદ, કુલિંજન (પાનની જડ), પીપળીમુળ, ચણકખાખ, કચુરો, મોથ, કાંટાસેળીઓ, કપુર, સંચળ, હરડાં, બેહેડાં, કુંભક (કુમઠીયા), ખાવળ, ધવ (ધાવડી), ખેર, ખીજડો, પુકરમૂળ, જવાસો, ખાવચી, તુળસી, કપુર, સોપારી, વિગેરે વૃક્ષોની છાલ અને પત્ર એ ભાષ્ય તથા પ્રવચનસારોદ્ધારાદિકના અભિપ્રાયથી સ્વાદિમ ગણાય છે અને કલ્પવ્યવહારની વૃત્તિના અભિપ્રાયથી ખાદિમ ગણાય છે. કેટલાક આ ચાર્ય એમજ કહે છે કે અજમો એ ખાદિમજ છે.

સર્વ જાતિના સ્વાદિમ, એલચી કે કપુરથી વાસિત કરેલ પાણી દુધિહારના પચખાણુમાં કલ્પે (વાપરી શકાય). વેસણ, વરીયાળી, શોવા (સુઆ), આમલગંઠી, આંબાગોટી, કોઠાપત્ર, લીંબુપત્ર, પ્રમુખ ખાદિમ હોવાથી પણ દુધિહારમાં કલ્પે નહીં. તિવિહારમાં તો ફક્ત પાણીજ કલ્પે છે. પણ કુકારેલ પાણી, ઝામેલપાણી, તથા કપુર, એલચી, કાથો, ખેરસાર, સેલક, વાળો, પાડળ વીગેરેથી વાસેલ પાણી નીતરેલ (સ્વચ્છ થયેલ) ગાળેલું હોય તો કલ્પે, પણ ગાળેલ ન હોય તો ન કલ્પે.

યદ્યપિ (જે પણ) કેટલાક શાસ્ત્રોમાં મધ, ગોળ, સાકર, ખાંડ, પતાસાં, સ્વાદિમપણે ગણાવેલાં છે, અને દ્રાક્ષનું પાણી, સાકરનું પાણી, અને છાસ પાણુકમાં (પાણીમાં) ગણાવેલ છે; પણ દુધિહાર પ્રમુખમાં ન કલ્પે એવો વ્યવહાર છે. નાગ-પુરીયગચ્છના કરેલ ભાષ્યમાં કહેલ છે કે:—

દ્રવ્યવાપાયણં પાણં તદ્દ સાદ્યં ગુહાદમ્ ॥

પાડિઅં સુઅંમિ તદ્દત્રિહુ । તિત્તિ જજગં તિ જાયરિયં ॥

દ્રાક્ષતુ' પાણી તે પાણી (પાન) અને ગોળ વિગેરેને સ્વાદિમ એમ સિદ્ધાંતમાં કહેલ છે તોપણ તૃપ્તી કરનાર હોવાથી વાપરવાની આજ્ઞા નથી આપી.

સ્ત્રી સંલોગ કરવાથી ચોવીહાર લાંગતો નથી પણ સ્ત્રી બાળક પ્રમુખના હોઠના ચાવવાથી ચોવીહાર લાંગે છે. દુધિહારવાળાને તો (ચુંબન) કદપે છે. કેમકે, પચખાણુ જે છે તે લોભ આહાર (શરીરની ત્વચાથી શરીરમાં આહારનું પ્રવેશ થવું) થી નથી પણ પ્રકૃત કવળ આહાર (કોળીયા કરી મુખમાં આહાર પ્રવેશ કરાવાય છે તે) નુંજ પચખાણુ કરાય છે. જો એમ ન હોય તો ઉપવાસ, આંગિલ અને એકાસણુમાં પણ શરીર ઉપર તેલ મર્દન કરવાથી કે ગાંઠ ગુમડા ઉપર આટાની પોટીસ પ્રમુખ બાંધવાથી પણ પચખાણુ લાંગ થવાનો પ્રસંગ આવશે, પણ તેવો તો વ્યવહાર નથી. વળી લોભ આહારનો તો નિરંતર સંભવ થયાજ કરે છે, ત્યારે પચખાણુ કરવાના અભાવનો પ્રસંગ આવશે. (સ્નાન કરવાથી અને હવા ખાવાથી પણ શરીરને સુખ ઉપજે છે, તે લોભ આહાર ગણાય છે).

આણાહાર (આહાર ન ગણાય એવી) ચીજોનાં નામ.

લી'બડાનું પંચાંગ (મૂળ, પત્ર, ફૂલ, ફળ, અને ડાળ), પેસાળ, ગળો, કડું, કરિયાતુ, અતિવશ, કડાની છાલ, ચીમેડ, ચંદન, રાખ, હળદર, રોહિણી (એક જાતની વનસ્પતિ છે), ઉપલોટ, છોડાં, ઘોડાવજ, પુરાસાણીવજ, ત્રિપૂળાં (હરડાં, ખેડેડાં, આમળાં ત્રણે ભેગાં હોય તો), બાવળીઆની છાલ (કોઈક આચાર્ય કહે છે), ધમાસો નાવ્ય (કોઈક દવા છે), આસંધ, રીંગણી (ઉલી ખેડી), એળીયો, ગુગળ, હરડેડળ, વણ (કપાસનું ઝાડ), બોરડી, કંથેરી, કેરડા મૂળ, પુ'આડ, બોડથોડી, આછી, મજીઠ, બોળ, બીઓ (કાષ્ઠ), કુ'આર, ચિત્રો, કંદરૂક, વિગેરે કે જેનો સ્વાદ મુખને ગમે નહીં એવો હોય તે આણાહાર જાણવાં, તે ચઉવિહાર ઉપવાસવાળાને પણ રોગાદિક કારણે વાવરવાં કદપે છે. વ્યવહારકલ્પની વૃત્તિના ચોથા ખંડમાં પણ કહેલ છે કે:—

પરિવાસિઅ આહારસ્ત । મગ્ગણા કો ભવે અગાહારો ॥

આહારો ઇંગંગિઓ । ચડવિહુ જં વાયડ ઇ તર્હિ ॥ ૧ ॥

એકાંગ (સર્વથા) ક્ષુધાને શમાવે તેને આહાર કહીએ. જેમકે, અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમમાં લુણ, છૂંડ વિગેરે જે પડે તે પણ આહાર કહીએ.

કુરોનાસેઈ છૂંદ ઇંગંગી । તક્કડગમજ્ઞાઈ ॥

સ્વાદિમ ફલમંસાઈ । સાઈમ મહુ ફણિતાઈજિ ॥ ૨ ॥

કૂર (ભાત) સર્વ પ્રકારે ક્ષુધા શમાવે છે; છાસ મદિરાદિક તે પાન (પાણી); ખાદિમ તે ફળ માંસાદિક; સ્વાદિમ તે મધ, ખાંડપ્રમુખ; એ ચાર પ્રકારનો આહાર સમજવો.

જં પુળ સુઘા પસમણે । અસમચયેગ મિ હોઈ લોળાઈ ॥

તં પિ અહો આહારો । આહાર જુઅંવા વિજુઅંવા ॥ ૩ ॥

વળી ક્ષુધા શમાવવા અસમર્થ આહારમાં મળેલ કે નહીં મળેલ હોય એવાં જે લુણ, હીંગ, છૂંડ વીગેરે સર્વ હોય તે આહાર સમજવાં.

ઉદણ કંપુરાઈ ફલે સુત્તાઈણ સિંગવેર ગુહે ॥

નયતાણા સ્વવિંતિ સ્વહં । ઉવગારિત્તાઓ આહારો ॥ ૪ ॥

પાણીમાં કપુરાદિક અને ફળમાં હીંગ, લુણ, શંગખેર, સુંઠ, ગોળ, ખાંડ, નાખેલ હોય તે કાંઈ ક્ષુધા શમાવી શકતાં નથી પણ આહારને ઉપકાર કરનાર હોવાથી આહારમાં ગણાવેલ છે.

જેનાથી આહારને કંઈ ઉપકાર થઈ ન શકે તેને અણાહાર ગણાવેલા છે. કહેલું છે કે:-

અહવા જં મુંજંતો । કદમ ઉવમાઈ પસ્તિવર્ડ કાંઢે ॥

સવ્વો સો આહારો । ઓસહ માઈ પુણો મઈઓ ॥ ૫ ॥

અથવા જેમ કાદવ નાખવાથી ખાડો ભરાય તેમ ઔષધાદિક ખાવાથી કેઠો (પેટ) ભરાય તે સર્વે આહાર કહેવાય છે.

(ઔષધાદિકમાં કેટલાક સાકર પ્રમુખ હોય છે તે આહાર ગણાય છે અને સર્પ કરડેલાને મૃતિક નીળ પત્રાદિક ઔષધ છે તે અણાહાર છે).

જં વા સુહાવંતસ્સ । સંકમાણસ્સ દેઈ આસાયં ॥

સવ્વો સો આહારો । અકામ્મણિઠં ચ ગાહારો ॥ ૬ ॥

અથવા જે પદાર્થ ક્ષુધાવંતને પોતાની મરજીથી ખાતાં સ્વાદ આપે છે તે સર્વ આહાર ગણાય છે, અને ક્ષુધાવંતને જે ખાતાં પોતાના મનને અપ્રિય લાગે છે તે અણાહાર કહેવાય છે.

અણાહારો મોઅ છલ્લી । મૂલં ચ ફલં ચ હોઈ અણાહારો ॥

અણાહાર એ મૂત્ર કે નીળડાની છાલ કે ફળ તે, આમળાં, હરડે, બહેડાદિક, અને મૂળ તે પંચ મૂળીનો કાઢો (ઘણા કડવો હોય છે તે), એ સર્વ અણાહાર ગણવા. (ઉપર લખેલી ગાથાના બે પદનો આશય નીચીથચુર્ણીમાં એવી રીતે લખેલ છે કે, “મૂળ, છાલ, ફળ અને પત્ર એ સર્વ નીળડાના અણાહાર સમજવાં”).

પચ્ચખખાણુના પાંચ સ્થાન (ભેદ).

પચ્ચખખાણુમાં પાંચ સ્થાન (ભેદ) કહેલા છે. તેમાં પહેલા સ્થાનમાં નવકારસહિ પોરસી વિગેરે કાળ પચ્ચખાણુ ઘણુંકરી ચોવીહાર કરવા. બીજા સ્થાનમાં વીગઈનું, આંખિલનું, નીવીનું, પચ્ચખાણુ કરવું; તેમાં જેને વીગઈનો ત્યાગ ન કરવો હોય તેણે પણ વીગઈનું પચ્ચખાણુ લેવું; કેમકે, પચ્ચખાણુ કરનારને પ્રાચે મહાવીગઈ (દારૂ, માંસ, માખણુ, મધ)નો ત્યાગજ હોય છે, તેથી વીગઈનું પચ્ચખાણુ સર્વને લેવા ચોગ્યજ છે. ત્રીજા સ્થાનમાં એકાસણું, બીયાસણું (બેસણું), દુવિહાર, તિવિહાર, ચોવિહારનું પચ્ચખાણુ કરવું. ચોથા સ્થાનમાં પાણુસ [પાણીના આગાર (પાઠ) લેવા]નું પચ્ચખાણુ કરવું. પાંચમાં સ્થાનમાં દેશાવગાસિકનું પચ્ચખાણુ લેવું. પહેલાં ગ્રહણ કરેલા સચિત્તાદિક ચૌદ નિયમ સાંજ સવારે સંક્ષેપ કરવા રૂપ ઉપવાસ આંખિલ, નીવી, પ્રાચે તિવિહાર ચોવીહાર થાય છે, પણ અપવાદથી તો નીવી પ્રમુ પોરસી પ્રમુખનાં પચ્ચખાણુ દુવિહારનાં પણ થાય છે. કહેલું છે કે:-

સાહુળં રચનીય । નવકારસહિઅ ચત્ત્રિહાહારં ॥

અવ ચરિમ ઉવવાસો । આવિહ તિવિહો ચત્ત્રિહોવાવિ ॥ ૧ ॥

સેસાપચ્ચલ્લાણા । દુહ તિહ ચત્ત્રિહાવિ હંતિ આહારે ॥

इअ पच्चल्लाणेषु । आहारविगप्पाविणेषव्वा ॥ २ ॥

“સાધુને રાત્રિને છેડે (પાછલી રાત્રે) નવકારસહિ, લવચરિમ (અણુસણ કરતી વખતે) ઉપવાસ ચોવિહાર, આંખિલ પચખાણુ તિવિહાર કહ્યે છે. ખીન્ન સર્વ પચખાણુ દુવિહાર, તિવિહાર, ચોવિહાર કહ્યે. એમ પચખાણુના લેદ બાણુવા. નીચી તથા આંખિલ કદપનીય, અકદપનીય (અમુક ખપે, અમુક ન ખપે)નો વિચાર પોતપોતાની સામાચારી, સિદ્ધાંત, લાખ્ય, ચુર્ણી નિર્ચુક્તિ, વૃત્તિ, પ્રકરણ વિગેરેથી સમજવા..” તેમજ સિદ્ધાંતને અનુસારથી કે પચખાણુ લાખ્યથી અનામોગ (અબાણુતાં મુખમાં પડેલ સહસ્સાગારેણં(અકસ્માત મુખમાં પડેલ) એવા પાઠનો આશય સમજવો. એમ જો ન કરે તો પચખાણુની નિર્મળતા ન થાય. (પચખાણુ ના બને તો દોષ લાગે.) (એમ પડિક્કમિય એ પદનો અભિપ્રાય બતાવ્યો).

જિન પુબ્બ કરવા માટે દ્રવ્યશુદ્ધિ.

“સુદ્ધ પુદ્ગલ” એ પદનું વ્યાખ્યાન બતાવે છે. શુચિ એટલે મળોત્સર્ગ (લઘુનીતિ, વડીનીતિ) કરવાં, દાતણ કરવું, જીલની ઉલ ઉતારવી, કોગળા કરવા, સર્વ સ્નાન દેશસ્નાનાદિકે કરી પવિત્ર થવું, એ અનુવાદ છે માટે લોક પ્રસિદ્ધ છે. એટલાજ માટે આ વિષયમાં વધારે બોલવાનું નથી તોપણ અબાણુને બાણુ કરવા એજ શાસ્ત્રીને પડિનોતો આશય છે. જેમકે, જ્યાં અભિપ્રાય સમજી શકાતો ન હોય તે અર્થ શાસ્ત્રકાર સમજાવે છે. ઉદાહરણ કે, “મલીન પુદ્ગલે ન નાહવું, ભુખ્યાએ ન જમવું” એવા અર્થમાં શાસ્ત્રની જરૂર પડે છે.” માટે લોકીક વ્યવહાર સંપૂર્ણ ન બાણુતા હોય તેમને ઉપદેશ કરવો એ સફળ છે. એ ઉપદેશ કરનારનો ધર્મ છે પણ આદેશ આપવાનો ધર્મ નથી. માટે ઉપદેશદારે સર્વ વ્યવહાર બતાવવામાં આવશે. સાવધ આરંભમાં શાસ્ત્રકારને અનુમોદના કરવી યોગ્ય નથી પરંતુ ઉપદેશની મનાઈ નથી. જે માટે કહેલું છે કે:-

સાવજ્ઞણ વજ્ઞાણં । વચણાણં જો ન જાણઈ નિસેસં ॥

વોત્તુપિ તસસ ન સ્વપં । કિમંગપુણ દેસણં કાચં ॥ ૧ ॥

પાપ વર્જિત વચનનું અધિકું આહું અંતર સમજી શકે નહીં એટલે આ બોલવાથી મને પાપ લાગશે કે નહીં લાગે એવું સમજી શકે નહીં તેને બોલવું પણ યોગ્ય નથી તો પછી ઉપદેશ આપવો કેમ યોગ્ય હોય? માટે વિવેક ધારીને ઉપદેશ કરવો જોઈ પોતાને પાપ ન લાગે.

મલોત્સર્ગનો ત્યાગ મૌનધારી થઈને નિર્દુષણ યોગ્ય સ્થાનકે વિધિપૂર્વકજ કરવો ઉચિત છે. જે માટે વિવેક વિદ્યાસમાં કહેલું છે કે:-

(મૌનપણે કરવા યોગ્ય કર્તવ્ય.)

મૂત્રોત્સર્ગ મલોત્સર્ગ મૈથુનં સ્નાનભોજને ॥

સંધ્યાદિકર્મ પૂજા ચ કુર્યાંઙ્જાપં ચ મૌનવાન ॥ ૧ ॥

લઘુનીતિ, વડીનીતિ, મૈથુન, સ્નાન, ભોજન, સંધ્યાદિકની ક્રિયા, પૂજા અને જાપ, એટલાં મૌન થઈને કરવાં.

લઘુનીતિ, વડીનીતિ કરવાની દીશા.

મૌનીવસ્ત્રાવૃતઃ કુર્યાદ્દિનસંધ્યા દ્વયેપિ ચ ॥

ઉત્તરાયાં સકૃન્મૂત્રે રાત્રૌયામ્યાનનંપુનઃ ॥ ૨ ॥

વસ્ત્ર પેહેરી મૌનપણે દિવસે અને બંને સંધ્યા વળતે (સવારે સાંજે) બે મળ મૂત્ર કરવાં હોય તો ઉત્તર દિશા સન્મુખ કરવાં અને રાત્રે કરવાં હોય તો દક્ષિણદિશા સામે કરવાં.

પ્રભાતની સંધ્યાનું લક્ષણ.

નક્ષત્રેષુ સમગ્રેષુ ઋષ્ટેજસ્તુ ભાસ્વતઃ ॥

યાવદર્ધોદયસ્તાવત્પ્રાતઃ સંધ્યાભિધીયતે ॥ ૩ ॥

સર્વ નક્ષત્ર તેજ રહિત બની જાય અને જ્યાંસુધી સૂર્યનો અર્ધ ઉદય થાય ત્યાંસુધી પ્રભાતની સંધ્યાનો કાળ ગણાય છે.

સાયંકાળની સંધ્યાનું લક્ષણ.

અર્કેર્વોસ્તમિતે યાવન્નક્ષત્રાણિ નભસ્તલે ॥

દ્વિત્રીણિ નૈવ વિદ્યંતે । તાવત્સાયં વિદુર્બુધાઃ ॥ ૪ ॥

જે વળતે અર્ધ સૂર્ય અસ્ત થયો હોય અને આકાશતળમાં જ્યાંસુધી એ ત્રણ નક્ષત્રો દેખાયા ન હોય ત્યાંસુધી સાયંકાળ (સંધ્યા) ગણાય છે.

સ્નાનમુત્ર કરવાના સ્થાનક.

ભસ્મગોમયગોસ્થાનવલ્મીકસકૃદાદાદિમત્ ॥

ઉત્તમદ્રુમસપ્તાર્ચિમાર્ગનીરાશ્રયાદિમત્ ॥ ૫ ॥

સ્થાનંચિતાદિવિવૃત્તં । તથાકુલકષાતટં ॥

સ્ત્રીપૂજ્યગોચરંવર્જ્ય । વેગાભાવેન્યથા ન તુ ॥ ૬ ॥

રાખનો કે છાણનો ઢગલો પડ્યો હોય તેમાં, ગાયને બેસવા બાંધવાનાં ઠેકાણામાં, રાફડા ઉપર, ઘણાં માણસે જ્યાં મળમૂત્ર કીધા હોય તેમાં, આંખા ગુલાબ પ્રમુખનાં થડમાં, અગ્નિમાં, સૂર્ય સામે, માર્ગવચ્ચે, પાણીના સ્થાનમાં, સ્મશાન પ્રમુખ ભયંકર સ્થાનમાં, નદીને કાંઠે, નદીમાં, નદીની લેખડમાં, સ્ત્રી તથા પોતાના પૂજ્યના દેખતાં, એટલાં ઠેકાણાં (મળમૂત્રની પીડા આકરી થઈ ન હોય તો) મૂકીને મળમૂત્ર કરવાં; પરંતુ આકરી પીડા થઈ હોય તો એટલા ઠેકાણે પણ મળમૂત્ર કરવાં પણ મળમૂત્રના રોધને રોકવા નહીં.

ઓઘ નિર્થુક્તિ પ્રમુખ આગમમાં પણ સાધુ આશ્રયિને એમ કહેલું છે કે:—

અળાવાય મસંલોણ । પરસ્સાણુવધાણ ॥

સમેઅદ્ધુસિરેવાવિ । અચિરકાલ કયંમિઅ ॥ ૧ ॥

વિચ્છિન્ને દુરમોગાદે । નાસન્ને વિલવડ્જિણ ॥

તસ્સ પાળવીઅ રહિણ । ઉચ્ચારાઈણિ વોસિરે ॥ ૨ ॥

જ્યાં બીજો કોઈ આવી ન ચઢે તેમજ બીજો કોઈ દેખી ન શકે એવા સ્થાનકે; જ્યાં બેસતાં નિંદા ન થાય કે કોઈ સાથે લડાઈ ન થાય એવા સ્થાનકે; સરળી ભૂમીમાં એટલે પડી ન જવાય એવા સ્થાનકે; ઘાસ પ્રમુખે ઢાંકેલી ભૂમી વર્જિત સ્થાને, કેમકે એવી ભૂમિમાં બેસતાં ઘાસ વિગેરેમાં ભે કદાપિ વીંછી, સર્પ, કીડા પ્રમુખ હોય તો વ્યાધાતનો સંભવ થાય; થોડા કાળની કરેલી ભૂમિકામાં; વિસ્તીર્ણ ભૂમિમાં, જઘન્યથી પણ એક હાથની જમીનમાં; જઘન્યથી પણ ચાર અંગુલ જમીન અગ્નિ તાપાદિકથી અગ્નિ થઈ હોય એવા સ્થાનમાં; અતિશય આસન્ન (પાસે) નહીં (દ્રવ્યથી ધવળ ઘર આરામાદિકને નજીક નહીં અને ભાવથી આકરી પીડા થઈ હોય તો તેવા સ્થાન પાસે પણ વોસરાવે); બીલ વર્જિત સ્થાનકે; બીજ, લીલોતરી, ત્રસ જીવ રહિત સ્થાનકે; એવાં સ્થાનકે મળમૂત્ર વોસરાવે (ત્યાગ કરે).

દિસિ પવણ ગ્રામ સૂરિય । છાયાઈ પમજ્જિઝ્ઞાતેલુત્તો ॥

જસ્સગ્ગહાત્તિ કાઢણ । વોસિરે આયમિ સુદ્ધાણ ॥ ૩ ॥

દિશી, પવન, ગ્રામ, સૂર્ય, છાયા પ્રમુખના સન્મુખ વર્જિતે તેમજ જમીનને પ્રમાર્જિતે ત્રણ વાર “અણુજ્ઞાણહ નસ્સગો” એવો પાઠ કહીને શરીરની શુદ્ધિ થવાં માટે વોસરાવે.

ઉત્તર પુઠ્ઠા પુજ્ઞા । જમ્માણ નિસિઅરા અહિવડંતિ ॥

ઘાણારિસાય પવણે । સૂરિઅ ગામે અવન્નોઅ ॥ ૪ ॥

ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા પૂજ્ય છે માટે તેના સન્મુખ મળમૂત્ર ન કરવો. દક્ષિણ દિશા સામે બેસતાં ભૂત પિશાચાદિકનો ભય થાય છે. પવન સન્મુખ બેસતાં નાશિકામાં પવન આવવાથી રોગાદિકની વૃદ્ધિ થાય છે. સૂર્ય તથા ગામના સન્મુખ બેસવાથી તેની આશાતના થાય છે.

સંસત્તગ્ગહણીપુણ । છાયાણ નિગયાઈ વોસિરઈ ॥

છાયાસઈ ઉન્હંમિવિ । વોસિરિઅ મુહુત્તગં ચિદ્દે ॥ ૫ ॥

છાયામાં વોસરાવતાં ઘણા જીવનો સંશય રહે છે, માટે છાયા કરતાં તાપમાં વોસરાવવું સાફ છે. તડકો છતાં પણ જ્યાં છાયા આવનારી હોય તેવા સ્થાનમાં વોસરાવે તો બે ઘડી તપાસ રાખવી.

મુત્ત નિરોહે ચલ્લુ । વચ્ચ નિરોહે અ જીવિયં ચયઈ ॥

ઉદ્ધ નિરોહે કુદ્ધંગે । લન્નંવા ભવે તિસુવિ ॥ ૬ ॥

મૂત્ર રોકવાથી ચક્ષુ નય, મળ રોકવાથી જીવિતવ્યથી રહિત થાય, શ્વાસ (ઉર્ધ્વ-વાયુ) ને રોકવાથી કોઠ થાય અને એ ત્રણેને રોકવાથી ગ્લાન (મંદવાડ) ની પ્રાપ્તિ થાય છે. મળમૂત્ર રોકવા નહીં એ શ્રેયકારી છે.

મળ, મૂત્ર, યુક, બળબો, સલેખમાદિ જ્યાં નાખવા હોય ત્યાં પહેલાંથી “અણુજાળહ જસસર્ગો” એમ કહીને વોસરાવવો, અને વોસરાવ્યા પછી તત્કાળ વોસરે એમ ત્રણ વાર ચિંતવવું. વળી સલેખમાદિકને તો તત્કાળ ધૂળ, રાખ વિગે. રેથી ચત્નાપૂર્વક ઢાંકવાં. જો એમ ધૂળ વિગેરેથી ઢાંકે નહીં ને ખુલાં પડ્યાં રહે તે તેમાં તત્કાળ અસંખ્ય સમુચ્છિમ (માતા પિતાના સંયોગ વિના ઉપજનારા નવ પ્રાણવાળા મનુષ્ય) તથા બેઇદ્રિયાદિક જીવ ઉત્પન્ન થાય અને તેનો નાશ થવાનો દોષ લાગે છે. જે માટે પત્રવણા સૂત્રના પ્રથમ પદમાં કહેલું છે કે, “હે ભગવાન સમુચ્છિમ મનુષ્ય ક્યાં ઉપજે ? (ઉત્તર) હે ગૌતમ, મનુષ્યક્ષેત્રમાં; પીસ્તાળીસ લાખ યોજનમાં, અઢીદ્વીપમાં જે દ્વીપ સમુદ્રો છે તેમાં આવેલા પંદર કર્મભૂમિ (જ્યાં અસી, મસી, કર્મ કરી લોકો આજીવીકા કરે છે)માં; છપન અંતરદ્વીપા મનુષ્ય (યુગલીયા), ગર્ભજ (ગર્ભથી ઉપજે એવા) મનુષ્યના મળમાં, પેશાળમાં, યુક બળબામાં, નાશિકાના શલેખમમાં, વમન (ઓકેલા)માં, મુખમાંથી પિત્ત પડે છે તેમાં, વીર્યમાં, વીર્ય અને રૂધીર ભેગાં મળેલાં હોય તેમાં, વીર્ય સુકેલામાં કે વીર્ય જ્યાં પડી રહેલું હોય તેમાં, નિર્જીવ કલેવરમાં, સ્ત્રી પુરૂષના સંયોગમાં, નગરના બાળમાં, મનુષ્ય સંબંધી સર્વ અપવિત્ર સ્થાનમાં, સમુચ્છિમ મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. (પણ તે કેવા ઉત્પન્ન થાય તેનો ઉત્તર) એક અંગુળનાં અસંખ્ય ભાગ માત્ર શરીરની અવગાહના (દેખાવવાળા), અસંજી (મનવગરના), મિથ્યાત્વી, અજ્ઞાની, સર્વ પર્યાપ્તીથી અપર્યાપ્તા, અને અતર્મુહુર્તનું આયુષ્ય ભોગવી કાળ કરનારા એવા સમુચ્છિમ જીવ ઉપજે છે, માટે બળબા શલેખમ ઉપર ધૂળ કે રાખ નાંખીને તેને જરૂર ઢાંકવાં.”

દાતણ કરવું તે પણ નિર્દુષણ સ્થાનકે અચિત્ત અને બાણીતા આડમાંથી થયેલા કોમળ દાતણે કરી કરવું. વળી દાંત દાઢને દૃઢ થવા માટે તર્જની આંગુળીથી ઘસવા. દાંતનો મેલ જ્યાં નાંખીએ ત્યાં તેના ઉપર ધુળ નાંખીને ચત્નાપૂર્વક જરૂર દાતણ કરવું.

વ્યવહાર શાસ્ત્રમાં પણ એમ કહેલું છે કે:—

દંતંદાઢ્યાય તર્જન્યા । વર્ષયેદંતપિટિકાં ॥

આદાવતઃ પરંકુર્યા । દંતધાવનમાદરાત્ ॥ ૧ ॥

દાંત દૃઢ કરવા માટે દાંતની પીટિકા (પેઢીયાં-પેઢાં) પ્રથમ તર્જની આંગુલીથી ઘસવી, પછી આદરપૂર્વક (જરૂર) દાતણ કરવું.

દાતણ કરતાં શુભસુચક અગમયેતી.

યચ્ચાચ્ચારિંગૂષા, હિંદુરેકઃ પ્રધાવતિ ॥

કંકે તદા નરૈર્જેયં, શીઘ્રં ભોજનમુત્તમં ॥ ૨ ॥

દાતણ કરતી વખતે જે પાણીના કોગળા કરવામાં આવે છે તેમાં પહેલો કોગળો કરતાં તેમાંથી જો એક બીંદુ (ટીંપુ) ગળામાં ઉતરી જાય તો તે દિવસે ઉત્તમ ભોજન પામે.

દાતણનું પ્રમાણ અને તે કરવાની રીતિ.

અવક્રાચંધિસકૂર્ચ, સૂક્ષ્માગ્રં ચ દશાંગુલં ॥

કનિષ્ઠાગ્રસમં સ્થૌલ્યં, જ્ઞાતવૃદ્ધ્યં સુભૂમિજં ॥ ૩ ॥

કનિષ્ઠિકાનામિકયોરંતરે દંતધાવનં ॥

આદાય દક્ષિણાં દંષ્ટ્રાં વામા વા સંસ્પૃશેત્તલે ॥ ૪ ॥

તલ્લીનમાનસઃ સ્વસ્થો । દંતં માંસ વ્યથાં ત્યજન્ ॥

ઉત્તરાભિમુખઃ પ્રાચી । મુખો વા નિશ્ચલાસનઃ ॥ ૫ ॥

દંતાન્ મૌનપરસ્તેન । ઘર્ષયેદ્ઘર્જયેત્પુનઃ ॥

દુર્ગંધં શુષિરં શુષ્કં, સ્વાદુઃસ્લં લવણં ચ તત્ ॥ ૬ ॥

વાંકું નહીં, વચ્ચે ગાંઠ વિનાનું, જેનો કૂચો સારો થઈ શકે એવું, જેની આણી પાતળી હોય, દશ આંગળ લાંબુ, પોતાની ટચલી આંગુળી જેવું બાકું, બાણીતા ઝાડનું, સારી જમીનમાં ઉત્પન્ન થએલાં દાતણથી ટચલી અને દેવપુજણી આંગુળીની વચ્ચે રાખીને પહેલાં ઉપલી જમણી દાઢ અને પછીથી ઉપલી ડાળી દાઢને ઘસીને પછી બન્ને નીચેની દાઢને ઘસવી. ઉત્તર કે પૂર્વ દિશા સામે સ્થિર આસને દાતણ કરવા- માંજ ચિત્ત સ્થાપીને દાંત અને પીઠિકાને કાંઈ પીડા ન થાય તેમ મૌન રહી દાત- ણના કુચાથી સુકી મસી, સ્વાદીષ્ટ મીઠું કે ખાટા પદાર્થથી દાંતોનાં પોદારને ઘસીને દાંતના મેલ કે દુર્ગંધીને દુર કરવા.

દાતણુ ન કરવા વિધે.

વ્યતિપાતે રવિવારે, સંક્રાંતૌ ગ્રહણે ન તુ ॥

દંતકાષ્ઠં નવાષ્ટૈક, ભૂતપક્ષાત પૃચ્છુષુ ॥ ૭ ॥

વ્યતિપાતે, રવિવારે, સંક્રાંતને દિને, ગ્રહણને દિને અને પડયો, ચોથ, આઠમ, નવમી, પુનમ, અમાવાસ્યા એ છ તિથિઓને દિને દાતણુ ન કરવું.

વગર દાંતણે મુખ શુદ્ધિ કરવાનો રીતિ.

અભાવે દંતકાષ્ઠસ્ય, મુખશુદ્ધિવિદ્ધિઃ પુનઃ,

કાર્યો દ્વાવક્ત્રગંઢુપ, જિવ્હોલ્લેખસ્તુ સર્વદા ॥ ૮ ॥

બિલિખ્ય રસનાં જિવ્હા, નિર્લેખિન્યાઃ શનૈઃ શનૈઃ;

શુચિપ્રદેશે પ્રક્ષાલ્ય, દંતકાષ્ઠં પુરસ્ત્યજેત્ ॥ ૯ ॥

જે દિવસે દાતણુ ન કરવું હોય તે દિવસે મુખ શુદ્ધિ કરવાનો વિધિ એવો છે કે, બાર કોગળા પાણીનાં કરવા અને જીભની ઉલ્લેખ (ઉલ) તો જરૂર દરરોજ ઉતા- રવી. જીભ ઉપરથી ઉલ ઉતારવાની દાતણની ચીર કે નેત્રની કાંબડીથી જીભને ધીરે ધીરે ઘસીને તે ચીર પોતાની સન્મુખ શુચિ પ્રદેશે (પવિત્ર જગોએ) ફેંકવી.

દાતણુની ચીરી ફેંકવાથી જણાતી અગમચેતી.

સન્મુખં પતિતં સ્વસ્ય, શાંતાનાં કકુનાંચતત્,

ઉર્દ્ધસ્યં ચ સુખાય સ્યા, દન્યથા દુઃખહેતવે ॥ ૧૦ ॥

ઉર્દ્ધ સ્થિત્વા ક્ષણાં પશ્ચા, ત્પતત્યેતદ્યદા પુનઃ;

મિષ્ટાહારસ્તદાદેશ્યા, સ્તદિને શાસ્ત્રકોવિદૈઃ ॥ ૧૧ ॥

જે દાતણની ચીર પોતાની સામે પડે તો સર્વ દિશાઓમાં સુખશાંતિ પામે. વળી દાતણની ચીર ઉભી રહે તો સુખ માટે થાય, એથી વિરૂદ્ધ હોય તો દુઃખદાયી સમજવું. ક્ષણવાર ઉભી રહીને પછી જે દાતણની ચીર પડી જાય તો શાસ્ત્ર જ્ઞાણનાંદે એમ કહેવું જે આજે જરૂર મીષ્ટ આહાર લોજન કરવા મળશે.

દાતણ કરવાના નીષેધ વીધે.

કાસશ્વાસજ્વરાજીર્ણ, શોકતૃષ્ણાસ્યપાકયુક્ત;

તન્ન કુર્યાચ્છિરોનેત્ર, હૃત્કર્ણમયવાન્નાપિ. ॥ ૧૨ ॥

ખાંસીનો રોગી, શ્વાસનો રોગી, અજીર્ણ રોગી, શોક રોગી, તૃષ્ણા રોગી, મુખપાક રોગી, મસ્તકરોગી, નેત્ર રોગી, હૃદય રોગી, કર્ણ રોગી, એટલા રોગવાળાઓને દાતણનો નિષેધ છે.

વાળ સમારવા વીધે.

કેશપ્રસાધનં નિત્યં, કારયેદથ નિશ્ચલ;

કરામ્યાયુગપત્કુર્યાત્, સ્વોત્તમાંગે સ્વયં ન તત્. ॥ ૧૩ ॥

માથાના વાળ નિત્ય સ્થિર થઈને જે હાથથી બીજા કોઈની પાસે સાફ કરાવવા, પણ પોતાને હાથે વાળ સમારવા નહીં. (કાંસકીથી કે હાથથી બીજા પાસે વાળ સમા કરાવવા.)

દરપણુ જોવાથી અગમચેતી.

તીલક કરવાને કે મંગળ માટે દરરોજ દર્પણુ જોવું, પણ દરપણુમાં જે દિવસે પોતાના મસ્તક વિનાનું પોતાનું ઘડ દેખાય તે દિવસથી પંદર દિવસે પોતાનું મૃત્યુ જાણવું.

જે દિવસે ઉપવાસ, આંબીલ, અને એકાસણાદિકનું પચખાણુ કરેલ હોય તે દિવસે દાંતણુ કે મુખશુદ્ધિ કીધા વિના પણ શુદ્ધજ સમજવું; કેમકે, તપ એજ મહાક્ષણરી શુદ્ધિ છે. લોકિકમાં પણ એજ વ્યવહાર છે કે, “ઉપવાસાદિક તપમાં દાંતણુ કીધા વિના પણ દેવપૂજા પ્રમુખ કરવી.” ઉપવાસાદિકમાં દાંતણુનો નિષેધ લૌકીકશાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે. વિષ્ણુભક્તિચંદ્રોદયમાં કહેલું છે કે:—

પ્રતિપદર્શષ્ઠી, મધ્યાંતે નવમીતિથૌ; સંક્રાંતિદિવસે પ્રાત્તે, ન કુર્યાદંતધાવનં. ૧
ઉપવાસે તથા શ્રાદ્ધે, ન કુર્યાદંતધાવનં; દંતાનાં કાષ્ટસંયોગે, હંતિસપ્તકુલાનિ વૈ. ૨
બ્રહ્મચર્યમર્હિસા ચ, સત્યમામિષ્વર્જનં; વ્રતે ચૈતાનિ ચત્વારિ, ચરિતવ્યાનિનિત્યસઃ ૩
અસકૃત્ જલપાનાનું, તાંબુલસ્ય ચ મળાત્; ઉપવાસઃ પ્રદુષ્યેત, દિવાસ્વાપાન્નમૈથુનાત્. ૪

પડવો, અમાવાશ્યા, છઠ, નવમી, અને સંક્રાંતને દહાડે દાંતણુ કરવું નહીં. ઉપવાસમાં કે શ્રાદ્ધમાં દાંતણુ ન કરવું; કેમકે દાંતને દાંતણુનો સંયોગ સાત કુળને હણે છે (સાત અવતાર દુરગતિ થાય) બ્રહ્મચર્ય, અહિંસા (દયા), સત્ય, માંસત્યાગ, એ ચારમાંના કોઈ પણ વ્રતમાં જરૂર પાળવાં. વારંવાર પાણી પીવાથી, તાંબુલ ખાવાથી, દિવસે સુવાથી અને મૈથુન સેવવાથી ઉપવાસનું ક્ષણ હણાય છે (જાય છે). સ્નાન કરવું હોય તોપણ જ્યાં નીલપુલ, સેવાલ, કંથુ જીવ ઘણા થતા ન હોય, જ્યાં વિષમ ભૂમી ન હોય, જ્યાં પૌલાર પ્રમુખ જમીનમાં ન હોય, એવી જમીન ઉપર,

ઉપરથી ઉડીને આવી પડતાં જીવોની ચત્નાપૂર્વક પ્રમાણ કરેલા ગયણથી ગળેલા પાણીથી સ્નાન કરવું. શ્રાવક દિનકૃત્યમાં કહેલ છે કે:--

તસ્સાઙ્ગીવરહિયે, ભૂમિભાગે વિસુદ્ધા; ॥ ફાસુણંતુનીરેણ, ઇયરેણ ગલિણઓ. ॥

ત્રસાદિક જીવરહિત સમી (ઉંચી નીચી નહીં એવી) પવિત્ર ભુમિ ઉપર અચિત્ત અને ઉણુ ગળેલા પ્રમાણુવંત પાણીથી વિધિપૂર્વક સ્નાન કરે. વ્યવહારમાં કહેલું છે કે:--

નગ્રાર્તિપ્રોષિતાયાતઃ, સચેલીભૂક્તભૂષિતઃ;

નૈવ સ્નાયાદનુવ્રજ્ય, વંધુન્ કૃત્વા ચ મંગલં. ॥ ૧ ॥

અજ્ઞાતે દુષ્પ્રવેશે ચ, મલિનૈર્દૂષિતેથથા;

તરુચ્છન્નેસશેવાલે, ન સ્નાનં યુજ્યતે જલે ॥ ૨ ॥

સ્નાનંકૃત્વાજલૈઃ શીતૈ, મૌક્તુમુષ્ણં ન યુજ્યતે;

જલૈરૂષ્ણૈસ્તથા શીતં, તૈલામ્યંગશ્ચ સર્વદા. ॥ ૩ ॥

નગ્ન થઈને, રાગી છતાં, પરદેશથી આવીને, બધા વસ્ત્ર સહિત, ભોજન કીધા પછી, આભુષણ પહેરીને, અને લાઈ પ્રમુખ સગાં વહાલાંને મંગળ માટે વોળાવી આવીને તરત સ્નાન ન કરવું. અજ્ઞાત પાણીથી, જેમાં પ્રવેશ કરવો મુશ્કેલ હોય એવા નવાણુમાં પેસીને, મલીન લોકોએ મલીન કરેલા પાણીમાં, દુષિત પાણીથી, અને સેવાળ કે ઝાડના ગુચ્છથી ઢંકાયેલાં પાણીમાં પેસીને સ્નાન કરવું એ યોગ્ય નથી. શીતળ જળથી સ્નાન કરીને તરત ઉણુ ભોજન, તેમજ ઉણુ જળથી સ્નાન કરીને તરત શીતળ અન્ન ખાવું નહીં.

સ્નાન કરતાં જણાતો અગમચેતીઓ.

સ્નાતસ્ય વિકૃતાચ્છાયા, દંતઘર્ષઃ પરસ્પરં; દૈહ્ય શવગંધશ્ચેન્મૃત્યુસ્તદિવસસ્ત્રયે. ॥૪॥

સ્નાનમાત્રસ્યચેચ્છોશો, વક્ષસ્યંદિદ્વેયેપિ ચ;પદ્યે દિને તદા જ્ઞેયં,પંચત્વં નાત્રસંશયઃ. ॥૫॥

સ્નાને કરીને ઉઠ્યા પછી તરતજ પોતાના શરીરની કાંતિ બદલાઈ જાય, માંહોમાંહે દાંત ઘસવા લાગી જાય, અને શરીરમાંથી મૃતકના જેવી ગંધ છુટે તો તે પુરૂષ ત્રિજે દિવસે મરણ પામે. સ્નાન કરી રહ્યા કે તરતજ જો હૃદય અને જે પગમાં શોષ થવાથી એકદમ સુકાઈ જાય તો તે છઠ્ઠે દિવસે મરણ પામે એમાં સંદેહ નહીં.

સ્નાન કરવાનો જરૂર સમય.

રતેવાંતે ચિતાધૂમ, સ્પર્શે દુઃસ્વપ્નદર્શને;

ક્ષૌરકર્મણ્યપિ સ્નાયા, દ્ગાલિતૈઃશુદ્ધવારિભિઃ. ॥૬॥

મૈથુન સેવ્યા પછી, ઉલટી કીધા પછી, સ્મસાનના ધૂમ્રનો સ્પર્શ થયા પછી, નકાડું સ્વપ્ન દીઠા પછી અને ક્ષૌરકર્મ (હબ્બમત કરાવ્યા) પછી ગળેલા નિર્મળ પવિત્ર જળથી જરૂર સ્નાન કરવું.

હબ્બમત ન કરાવવા વિષે.

અભ્યક્તસ્નાતાશિત, ભૂષિતયાત્રારણોન્મુલ્લૈઃ ક્ષૌરં ॥

વિદ્યાદિનિશાસધ્યા, પર્વતુ નવમેહો ન કાર્યં ચ ॥ ૧ ॥

તૈલાદિ મર્દન કીધા પછી, સ્નાન કીધા પછી, ભોજન કીધા પછી, વસ્ત્રાભૂષણ પહેર્યા પછી, પ્રયાણ કરવાને દિવસે, રણમાં જવા વળતે, વિદ્યા યંત્ર મંત્રાદિકના પ્રારંભ કરવા વળતે, રાત્રે, સંધ્યાકાળે, પર્વને દિવસે અને નવમે દિવસે ક્ષૌરકર્મ (હબમત) કરાવવું નહીં.

કલ્પયેદેકશઃ પક્ષે, રોમસ્મશ્રુક ચાન્નિવાન ॥

ન ચાત્મદશનાગ્રેણ, સ્વપાણિભ્યાં ચ નોત્તમઃ ॥ ૨ ॥

ઉત્તમ પુરૂષે દાઢી અને મુંઝના વાળ તથા નખ એક પક્ષમાં એકજ વાર લેવરાવવા (ઉતરાવવા); અને પોતાના દાંતવડે કે હાથવડે પોતાના નખ ચાવવા કે ઉચ્છેદ કરવા નહીં.

સ્નાન વિષે.

સ્નાન કરવું તે શરીરને પવિત્રતાનું અને સુખનું, તેમજ પરિણામશુદ્ધિને પામવાનું અને ભાવશુદ્ધિનું કારણ છે. બીજા અષ્ટક પ્રકરણમાં કહેલું છે કે:—

જલેન દેહદેશસ્ય, ક્ષણં ચચ્છુદ્ધિકારણં ॥

પ્રાયો ન્યાનુપરોધેન, દ્રવ્યસ્નાનં તદુચ્યતે ॥ ૧ ॥

દેહદેશ એટલે શરીરના એક ભાગનેજ, ક્ષણુવાર પણ ઘણી વાર નહીં, (અતિ-સારાદિક રોગીઓને ક્ષણુવાર પણ શુદ્ધિનું કારણ ન હોવાને લીધે) પ્રાયે કરી શુદ્ધિનું કારણ છે, પણ એકાંતે શુદ્ધિનું કારણ નથી; યોવા યોગ્ય જે શરીરનો મેલ તેને દૂર કરવા રૂપ પણ કાન નાકની અંદર રહેલા મેલને દૂર કરી ન શકાય એવા, પ્રાયે જળથી બીજા પ્રાણીઓનો ખચાવ કરતાં જે બને છે તેને દ્રવ્ય સ્નાન (બાહ્ય સ્નાન) કહેવાય છે. (અર્થાત્ જળવડે જે ક્ષણુવાર દેહદેશની શુદ્ધિનું કારણ છે તેને દ્રવ્ય સ્નાન કહેવાય છે).

કૃત્વેદં યો વિધાનેન, દેવતાતિથિપૂજનં ॥

કરોતિ મલિનારંભિ, તસ્યૈતદપિ શોભનં ॥ ૨ ॥

જે ગૃહસ્થ ઉપર લખેલી સુક્તિપૂર્વક વિધિયે દેવ ગુરૂની પૂજા કરવા માટેજ દ્રવ્યસ્નાન કરે છે તેને તે પણ શોભનીય છે. દ્રવ્યસ્નાન શોભનીય છે, તેનો હેતુ ખતાવે છે.

ભાવશુદ્ધે નિમિત્તત્વા, તથાનુભવસિદ્ધિતઃ ॥

કથંચિદ્દોષભાવોપિ, તદન્યગુણભાવતઃ ॥ ૩ ॥

ભાવશુદ્ધિ (પરિણામ શુદ્ધિનું કારણ છે) તેમજ અનુભવ જ્ઞાનથી જોતાં કાંઈક અપકાય વિરાધનાદિક દોષ દેખાય છે, પણ તેથી જે દર્શન શુદ્ધ (સમક્રીતની પ્રાપ્તિ) થાય એજ શુણ્ણ છે માટે ભાવથી લાલકારી છે. કહેલું છે કે:—

પૂઆણ કાયવહો, પઢિકુઠો સોઝ કિંતુ જિણપુઆ ॥

સમ્મત્ત સુદ્ધિ દેહત્તિ, ભાવણીઆઓ નિરવજજા ॥ ૪ ॥

પૂજા કરવામાં અપકાયાદિનો વધ (નાશ) થાય છે એટલાજ માટે પૂજા ન કરવી એવી શંકા રાખનારાઓને ઉત્તર આપતાં ગુરૂ કહે છે કે, “ પૂજા એ સમક્રીતની શુદ્ધિ કરનારી છે, માટે “પૂજા” એ દોષ રહિતજ ભાવથી (સમજવી) ”.

ઉપર લખ્યાં પ્રમાણથી દેવપૂજા પ્રમુખ માટે ગૃહસ્થને દ્રવ્યસ્નાન કરવાની આજ્ઞા છે, તેથી “ દ્રવ્યસ્નાનથી કાંઈપણ લાભ થતો નથી ” એવું બોલવાવાળા લોકોનો મત અસત્ય છે એમ સમજવું.

તીર્થ ઉપર સ્નાન કર્યું હોય તો ફક્ત દેહની કાંઈક શુદ્ધિ થાય છે, પરંતુ આત્માની તો એક અંશ માત્ર પણ કાંઈ શુદ્ધિ થતી નથી. જે માટે સ્કંદપુરાણના કાશી-ખંડમાં છઠ્ઠા અધ્યાયને વિષે કહેલું છે કે:—

મૃદોભારસહસ્રેગ, જલકુંભશતેન ચ; ન શુદ્ધ્યંતિ દુરાચારાઃ, સ્નાતાસ્તીર્થશતૈરપિ
 ॥ ૧ ॥ જાયંતે ચ મિર્યંતે ચ, જલેષ્વેવ જલૌકસઃ ॥ ન ચ ગચ્છંતિ તે સ્વર્ગ,
 મત્તિ શુદ્ધમનોમલાઃ ॥ ૨ ॥ ચિત્તં શમાદિભિઃ શુદ્ધં, વદનં સત્યભાષણૈઃ ॥ વ્રહ્મ-
 ચર્યાદિભિઃ કાય, શુદ્ધો ગંગા વિનાપ્યસૌ ॥ ૩ ॥ ચિત્તં રાગાદિભિઃ ક્ષિણ્ઠ,
 મલીકવચનૈર્મુખં ॥ જીવહિંસાદિભિઃ કાયો, ગંગા તસ્ય પરાઙ્મુખી ॥ ૪ ॥

પરદારપરદ્રવ્ય, પરદ્રોહપરાઙ્મુખઃ ॥ ગંગાપ્યાહ કદાગત્ય, મામયં પાવાયેષ્યતિ ॥ ૫ ॥

હજાર ભાર માટીથી, પાણીના લરેલા સેંકડો ઘડાથી, કે શતગમે તીર્થના સ્નાન કરવાથી પણ દુરાચારી પુરૂષોના દુરાચાર (પાપ) શુદ્ધ થતા નથી (જતા નથી). જળ જંતુઓ (મચ્છાદિક) જળમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાંજ પાછા મરણ પામે છે, પણ નથી શુદ્ધ થયું મેલ રૂપ મન જેનું એવા તેઓ દેવલોક ગતિને પામતા નથી. ગંગાના સ્નાન વિના પણ સમ, દમ, સંતોષાદિકથી મન નિર્મળ થાય છે, સત્ય બોલવાથી મુખ શુદ્ધ થાય છે, બ્રહ્મચર્યાદિકથી શરીર શુદ્ધ થાય છે. રાગાદિકથી મન મલિન છે, અસત્ય બોલવાથી મુખ મલિન થાય છે, અને જીવ હિંસાદિકથી કાયા મલિન છે, તો તેથી ગંગા પણ દુરજ રહે છે. ગંગા પણ એમજ ચડાય છે કે, પરસ્ત્રીથી, પરદ્રવ્યથી, અને પરદ્રોહથી દુર રહેનારા પુરૂષો મારી પાસે આવીને મને પાવન કરશો (કેવા પુરૂષોને ગંગા પવિત્ર કરે છે તે વિષે દૃષ્ટાંત).

તીર્થ સ્નાન ઉપર કુળપુત્ર અને તુંબડાનો દૃષ્ટાંત.

કોઈક કુળપુત્ર ગંગા પ્રમુખ તીર્થ કરવા જવા લાગ્યો ત્યારે તેની માતાએ તેને કહ્યું કે, હે પુત્ર, આ માઈ તુંબ (તુંબડું) તું સાથે લઈ જા અને જ્યાં જ્યાં તું સ્નાન કરે ત્યાં ત્યાં તેને પણ નવરાવજે. કુળપુત્રે માતૃ કહેવું માન્ય કરી જે જે તીર્થ ગયો તે તે તીર્થે તુંબડાને નવરાવ્યું. છેવટ ગંગા પ્રમુખ તીર્થની યાત્રા કરી પોતાને ઘેર આવ્યો અને માતાનું તુંબ તેને પાછું સમર્પણ કર્યું. ત્યારે તેણીએ તેજ તુંબડાનું શાક કરીને પુત્રને જ પીરવ્યું. તે મુખમાં ઘાલતાં માત્ર થુથુકાર કરવા લાગ્યો અને બોલ્યો, અરે! આટલું બધું કડવું શાક ક્યાંથી કાઢ્યું? માતાએ કહ્યું કે, શું હજી એની કડવાશ ગઈ નથી! અરે એ શું! તે આટલા બધા તીર્થ ઉપર સ્નાન કરાવ્યું, તોપણ એની કડવાસ ગઈ નહીં. ત્યારે તે એને બરેબર સ્નાન કરાવ્યુંજ નહીં હોય. પુત્ર બોલ્યો કે, નહીં નહીં, મેં તો બરેબર એને બધા તીર્થ ઉપર મારા પેઠેજ નવરાવ્યું હતું. માતા બોલી કે, જો એટલા બધા તીર્થ ઉપર એને સ્નાન કરાવતા

છતાં એની કડવાસ ગઈ નહીં, ત્યારે તો ખરેખર તાહાઝુ' પાપ પણ ગયું જ નથી. શું એકલા તીર્થ ઉપર સ્નાન કરવાથી જ પાપ જઈ શકે છે? પાપ તો ખરેખર ધર્મક્રિયા અને જપ તપવડે જ જાય છે. જો એમ ન હોય તો આ તુંબડાતું કડવાપણું (કડવાશ) કેમ ગયું નહીં. ત્યારે તે પણ પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યો, અને જપ તપ કરવા શ્રદ્ધાવંત થયો.

સ્નાન કરવામાં અસંખ્ય જીવમય જળની અને શેવાળ પ્રમુખ જો હોય તો અનંત જંતુની વિરાધના અને આણુગણીત જળમાં પોયરા (પોરા) પ્રમુખ એ ઇન્દ્રિય જીવની વિરાધનાનો સંભવ હોવાથી સ્નાન કરવામાં દોષ પ્રખ્યાત જ છે.

જળ એ જીવમય જ છે એ વિષે લોકીક શાસ્ત્રના ઉત્તર મીમાંસામાં કહ્યું છે કે:-

લૂતાસ્યતંતૂ ગલિતે યે વેદૌ સંતિ જંતવઃ ॥ સુક્ષ્મા અમરમાનાસ્તે નૈવ માંતિત્રિવિષ્ટપે. ૬

કરોળીઆના મુખમાં જે તંતુ છે, એવા તંતુથી ખનાવેલા વસ્ત્રમાંથી ગળેલા પાણી મધ્યેના એક ખીંદુમાં જેટલા જોવા છે, તે જીવોની સુક્ષ્મ ભ્રમરના પ્રમાણે કદપના કરી હોય તો ત્રણે જગતમાં પણ સમાઈ શકે નહીં.

ભાવસ્નાનનું સ્વરૂપ:

ધ્યાનાંભસ્યાનુજીવસ્ય, સદા ચચ્છુદ્ધિકારણં ॥

મલમ્ કર્મ સમાશ્રિત્ય ભાવસ્નાનંતદુચ્યતે ॥ ૭ ॥

ધ્યાનરૂપ જળે કરીને જીવને સદાય જે શુદ્ધિતું કારણ થાય અને જેનો આશ્રય લઈને કર્મરૂપ મેલ ધોવાય તેને ભાવ સ્નાન કહે છે.

પૂજા વિષે.

જે કોઈક પ્રાણીને સ્નાન કરવાથી પણ જો ગુમડું, ચાહું, ઘાવ વિગેરેમાંથી પડે કે રસી ઝરતાં બંધ ન થવાને લીધે દ્રવ્યશુદ્ધિ ન થાય તો તે પુરૂષે અંગપૂજા માટે પોતાના પુલ ચંદનાદિકે બીજા કોઈને આપીને તેની પાસે ભગવાનની પૂજા કરાવવી, અને પોતે દૂરથી અંગપૂજા (ધૂપ, અક્ષત, ફળ ચઢાવીને) તથા ભાવપૂજા કરવી. કેમકે, શરીર અપવિત્ર હોય ત્યારે પૂજા કરે તો લાભને બદલે આશાતનાનો સંભવ થાય છે, માટે તેને અંગપૂજા કરવાનો નિષેધ છે. કહ્યું છે કે:-

નિષ્કૃત્વાદશૌચોપિ દેવપૂજાંતનોતિ યઃ ॥ પુષ્પૈર્ભૂષતિતૈર્યથ ભવતશ્વપચાદિમૌ ॥૮॥

આશાતના થવાનો ભય ન રાખતાં અપવિત્ર અંગે (શરીરના કોઈપણ ભાગમાંથી પડે કે રસી વિગેરે વહેતી હોય તો) દેવપૂજા કરે અથવા જમીન ઉપર પડી ગયેલાં પુલથી પૂજા કરે, તો તે ભવાંતરમાં નીચ (ચંડાળની) ગતિને પામે.

(પૂજામાં આશાતના કરવાથી ફળતા નબળા ફળ વિષે માતંગનો દુષ્ટાંત.)

“કામરૂપ પદ્મણુ નગરમાં કોઈક ચંડાળને ઘેર એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તેનો જન્મ થતાં જ તેના પૂર્વભવના વૈરી વ્વંતરીક દેવતાએ ત્યાંથી હરણ કરીને તેને વનમાં મૂક્યો. એ વખતે કામરૂપ પદ્મણુનો રાજા વનમાં ફરવા નીકળેલો હતો, તેણે તે બાળકને વનમાં પડેલો દેખી પોતે અપુત્રીઓ હોવાથી તેને પોતાના દરબારમાં લાવીને પુણ્યસાર એવું નામ આપી પાળીપોષીને યૌવનાવસ્થા પમાડ્યો. છેવટે તેને રાજ્ય આપી રાજાએ દીક્ષા

લીધી અને સંજમ પાળતાં વિચરીને કેટલેક કાળે તે કેવળજ્ઞાન પામી પાછા કામરૂપ પટ્ટણે આવ્યા, ત્યારે પુણ્યસાર રાજા તેમજ નગર લોકો તેમને વંદન કરવા આવ્યા. આવા અવસરે પુણ્યસારને જન્મ આપનારી જે તેની ચંડાળણી માતા હતી, તે પણ ત્યાં આવી સર્વ સભા સમક્ષ રાજાને દીકો કે તરતજ તેણીના સ્તનમાંથી દુધની ધારા છુટી ધરતીપર પડવા લાગી. આ જોઈ રાજાના મનમાં ઘણી આશ્ચર્યતા લાગવાથી તે કેવળી મહારાજને પૂછવા લાગ્યો કે, હે મહારાજ, આ ચંડાળણીના સ્તનમાંથી મને દેખીને દુધની ધારા કેમ છુટી? કેવળીએ કહ્યું કે, રાજા, એ તારી માતા છે, મેં તો તને વનમાં પડેલો દેખી ત્યાંથી ઉઠાવી લીધો હતો. રાજા પૂછવા લાગ્યો કે, સ્વામિન, શા કર્મથી હું ચંડાળના કુળમાં ઉત્પન્ન થયો? ઉત્તર આપતાં કેવળીએ જણાવ્યું કે, “ પૂર્વભવમાં તું વ્યાપારી હતો. તેં એકદા જિનેશ્વરની પૂજા કરતાં પુષ્પ જમીન ઉપર પડેલું હતું તે ચઢાવવા લાયક નથી એમ જાણતાં છતાં પણ એમાં શું થયું! એમ અવજ્ઞા કરીને પ્રભુને તે ચઢાવ્યું હતું, તેથી તું નીચ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયો છું. ” કહેલું છે કે:—

उचिष्टं फलकुसुमं । नेवज्जंवा जिणस्स जो देइ ॥

सो निअगोअं कम्मं । वंधइ पायन्न जंम्मंप्पि ॥ १ ॥

ઉચ્ચિષ્ટ (અયોગ્ય) ફળ કે પુલ કે નૈવેદ્ય લગવાનને ચઢાવે તો તે પરલોકમાં નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થવાનું નીચગોત્ર ણાંધે છે.

તારા પૂર્વભવની જે માતા હતી તેણીએ એક દિવસ સ્ત્રીધર્મ (રજસ્વળા) માં આવેલી છતાં પણ દેવપૂજા કરી; તે કર્મથી એ મરણ પામ્યા પછી ચંડાળણી ઉત્પન્ન થઈ છે. આવાં વચન સાંભળીને રાજા વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા ગ્રહણ કરી દેવલોકગતિ પામ્યો. અપવિત્ર પુષ્પથી પુજા કરવાને લીધે નીચગોત્ર આંધ્યું તે ઉપર માતંગની કથા બતાવી.

ઉપરના દૃષ્ટાંતમાં બતાવ્યા મુજબ નીચગોત્ર બધાય છે, માટે પડી ગયેલ પુષ્પ સુગંધીયુક્ત હોય તોપણ પ્રભુને ચઢાવવું નહીં. જરા માત્ર પણ અપવિત્ર હોય તોપણ તે પ્રભુને ચઢાવવું નહીં. સ્ત્રીધર્મમાં આવેલી સ્ત્રીએ તો સર્વ વસ્તુને સ્પર્શ કરવો નહીં.

પૂજા કરતી વખતે વસ્ત્ર પહેરવાની રીતિ.

પુર્વોક્ત રીતે સ્નાન કરી પછી પવિત્ર, સુકુમાળ, સુગંધી, રેશમી કે સુતરાઉ સુંદર વસ્ત્ર, રૂમાલ પ્રમુખથી અંગલુંહણ કરી બીજું શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરતાં બીજું વસ્ત્ર યુક્તિપૂર્વક ઉતારીને બીના પગથી મલિન જમીનને નહીં ફરસતાં પવિત્ર સ્થાનકે આવીને ઉત્તર દિશા સામે ઉભા રહીને મનોહર, નવું, ફાટેલ નહીં, સાંધેલ નહીં, પહેલું, સફેત વસ્ત્ર પહેરવું. શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે,

विशुद्ध वपुषः कृत्वा, यथायोगं जलादिभिः ॥ धौतवस्त्रे च सीतेद्वै, विशुद्धे धूपधूपिते ॥ १ ॥ (લોકીકમાં) ન કુર્યાત્સંધિતં વસ્ત્રં, દેવકર્મણિ ભૂમિય ॥ ન દર્શનં ન ચ વૈચ્છિન્નં, પરસ્ય ન તુ ધારયેત્ ॥ ૨ ॥ કટિસ્પર્શં તુ યદ્વસ્ત્રં, પુરીપં યેન કારિતં ॥ સમૂત્રં મૈથુનં વાપિ, તદ્વસ્ત્રં પરિવર્જયેત્ ॥ ૩ ॥ એકવસ્ત્રો ન ભુજીત, ન કુર્યાદેવતાર્ચનં; ન કંચુકં વિના કાર્યા, દેવાર્ચા સ્ત્રીજનેન ચ ॥ ૪ ॥

યથાયોગ નિર્મળ જળથી શરીરને શુદ્ધ કરીને પછી નિર્મળ ધૂપથી ધૂપેલા ધોએલાં બે વસ્ત્ર પહેરે. લોકીકમાં પણ કહેલું છે કે, હે રાજન, દેવપુજના કાર્યમાં સાંધેલું, બળેલું, ફાટેલું, કે પારકું વસ્ત્ર પહેરવું નહીં. એકવાર પણ પહેરેલું, જે પહેરીને વડીનીતિ, લઘુનીતિ કે મૈથુન ક્રીધું હોય તેવું વસ્ત્ર ન પહેરવું. એકજ વસ્ત્ર પહેરીને ભોજન કરવું નહીં, તેમજ દેવની પુજા પણ કરવી નહીં; સ્ત્રીઓએ પણ કંચુકી (કાંચળી) પહેર્યા વિના પૂજા ન કરવી.

એવીરીતે પુરુષને બે અને સ્ત્રીને ત્રણ વસ્ત્ર પહેર્યા વિના પૂજા કરવી કદ્યે નહીં. દેવપૂજા પ્રમુખમાં ધોએલાં વસ્ત્ર મુખ્ય વૃત્તિયે અતિવિશિષ્ટ (સારાં) ક્ષીરોદકાદિક ધોળાંજ. વાપરવાં. જેમ ઉદયન રાજની રાણી પ્રભાવતી પ્રમુખે પણ ધોળાંજ વસ્ત્ર વાપર્યા છે તેમાં ધોળાંજ વાપરવાં; વળી નિશીથસૂત્રમાં પણ ધોળાંજ કહેલાં છે. “સેઅ વચ્છનિઅસર્ગો” સંકેત વસ્ત્ર પહેરીને (પુજા કરવી) એમ શ્રાવકદિનકૃત્યમાં પણ કહેલું છે.

ક્ષીરોદક વસ્ત્ર પહેરવાની શક્તિ ન હોય તો હીરાગળ (રેશમી) ધોતીયાં સુંદર વાપરવાં. પૂજાપોડશકમાં પણ “સિત સુભવસ્ત્રેણ” “સંકેત શુભ વસ્ત્રો” એમ લખ્યું છે. તેની (પુજાપોડશકની) વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે, સિતવસ્ત્રેણ શુભવસ્ત્રેણ ચ શુભમિહ સિતાદન્યદપિ પટ્ટયુગ્માદિ રક્તપીતાદિ વર્ણ પરિગૃહ્યતે સંકેત અને શુભ વસ્ત્રો વાપરવાં, શુભ અહિંયાં કોને ગણવાં? તો કે, સંકેત કરતાં બુદ્ધાં પણ પટોળાં વિગેરે કદ્યે. રાતાં પીળાં વિગેરે વર્ણવાળાં પણ ગ્રહણ કરાય છે.

ઉત્તરાસણ કેવું વાપરવું તે વિષે.

ઋગસાહિત્ય ઉત્તરાસંગ કરેઈ એવા આગમના પ્રમાણથી ઉત્તરાસણ અખંડ એકજ કરવું. પણ બે ખંડ બેડીને કરેલું ન બેઠ્યે. તેમજ દુકુળ (હીરાગળ) પણ ભોજનાદિકમાં સર્વદા વપરાવાથી અપવિત્રજ ગણાય માટે હીરાગળ ન વાપરવું. બે પણ લોકમાં એમ માનેલું હોય કે રેશમી વસ્ત્ર, ભોજન અને મળમૂત્રાદિકથી અપવિત્ર થતું નથી, તોપણ તે લોકોકિત જિનરાજની પૂજામાં ન વાપરવી; કિંતુ અન્ય ધોતીયાની પેઠે મળ મૂત્ર અશુચિ સ્પર્શ વર્જવા પ્રમુખની યુક્તિથી દેવપુજામાં વાપરવું. અર્થાત દેવપુજામાં વાપરવાનાં વસ્ત્ર દેવપુજા સિવાય બીજે કયાંય પણ વાપરવા નહીં. દેવપુજામાં વાપરવાનાં વસ્ત્ર વારંવાર ધોવાં, ધુપવાં વિગેરે યુક્તિથી સાફ રાખવાં. વળી થોડી વારજ વાપરવાં. તેમજ પરસેવો, સલોખમ, શુક, બળખો એ વસ્ત્રથી ન લુહવો, તેમજ વળી હાથ, પગ, મુખ, નાક, મસ્તક પણ નહીંજ લુછવાં, તેમજ પોતાના સંસારીક કામનાં વસ્ત્રની સાથે કે પારકાં બાળ, વૃદ્ધ, સ્ત્રી પ્રમુખનાં વસ્ત્રની સાથે ન મૂકવાં, તથા પ્રાયે પારકાં વસ્ત્ર પહેરવાંજ નહીં. બે વારંવાર એમ યુક્તિથી ન સાચવે તો અપવિત્ર થવાના દોષનો સંભવ થાય છે.

કુમારપાળ રાજાએ પૂજા માટે મંગાવેલા નવા વસ્ત્ર વિષે.

આ વિષય ઉપર દૃષ્ટાંત સંલગ્ન છે કે, કુમારપાળ રાજાએ પ્રભુની પૂજા માટે નવું વસ્ત્ર માંગ્યું. ત્યારે મંત્રી બહારને અખંડના નાના ભાઈ ચાહડે સંપૂર્ણ નવું નહીં પણ કિંચિત્ વાપરેલું વસ્ત્ર લાવી આપ્યું. તે બેઠે રાજાએ કહ્યું—નહીં નહીં, બંધુ.

નહીં જોઈએ. કોઈનું પણ વાપરેલું નહીં એવું નવું જ વસ્ત્ર પ્રભુની પૂજા માટે જોઈએ તે લાવી આવ્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું કે, મહારાજ, એવું સાફ નવું વસ્ત્ર તો અહિંયા મળતું જ નથી. પણ સવાલાખ દ્રવ્યના મુલથી નવા વસ્ત્ર બંધેરા નગરીમાં બને છે, પરંતુ ત્યાંનો રાજા તે એક દિવસ પહેરીને પછીજ અહિંયા મોકલાવે છે. આવાં વચન સાંભળીને કુમારપાળ રાજાએ બંધેરા નગરીનાં અધિપતિને સવાલાખ દ્રવ્ય આપવાનું જણાવી તદ્દન નવું પહેર્યું વગરનું વસ્ત્ર મોકલવાને કહેવરાવ્યું. તેણે તે આપવાની ના પાડી તેથી કુમારપાળ રાજા તેનાપર કોપાયમાન થયો; જેથી તેણે આહુડને બોલાવી કહ્યું કે, આપણું મોટું સૈન્ય લઈને તું બંધેરા નગરે જઈ જય કરીને ત્યાંના પટોળાં અને પટોળાંના કારીગરોને અહિંયાં લઈ આવ. તું દાનસોંડ (દાન આપવામાં ઉદાર) છું તે ખરું પણ વિશેષ ખરચ મ કરીશ. તે વચન અંગીકાર કરીને ત્યાંથી મોટું સૈન્ય લઈ ત્રીજે પ્રયાણે આહુડ બંધેરે જઈ પહોંચ્યો. બંધેરાના સ્વામીએ તેની પાસે લાખ દ્રવ્ય માંગ્યું પરંતુ કુમારપાળે ના પાડેલી હોવાથી તેણે આખું નહીં, અને છેવટે રાજાના ભંડારના દ્રવ્યનો વ્યય કરીને (જેણે જેમ માંગ્યું તેને તેમ આપીને) ચાંદસે ઉટડીઓ ઉપર ચઢેલા બે બે શસ્ત્રધારી સુભટોને સાથે લઈ અકસ્માત્ રાત્રિને સમયે બંધેરા નગરને વીંટીને સંગ્રામ કરવા ધાર્યું. પણ તે રાત્રે ત્યાંના લોકોમાં સાતસો કન્યાઓના લગ્ન હતાં તે સાંભળીને તેઓને વિધન થાય નહીં માટે રાત્રે વિલંબ કરી સવારના પહોરમાં પોતાના સૈનીક બળથી તેણે ત્યાંના કીલ્લાના ચૂરેચૂરા કરી નાંખીને અંદર પેસી ત્યાંના અધિપતિનો દરબારનો ગઠ કીલ્લો તાબે કર્યો. પછી પોતાના રાજા કુમારપાળની આજુદાણ મનાવીને ત્યાંના બળનામાંથી સાત કરોડ સોનામોહોર અને અગીઆરસે ઘોડા તથા ત્યાંનાં સાતસે સાળવીઓને સાથે લેઈ તે મોટા મહોત્સવસહિત પાટણ નગરે આવી કુમારપાળ રાજાને નમ્યો. કુમારપાળ બોલ્યો કે, તારી નજર મોટી છે તે મોટીજ રહી. કેમકે તે તો મારા કરતાં પણ ઘણો ખરચ કીધો; એટલો ખરચ તો હું પોતે ગયો હોત તોપણ થાત નહીં. આવા વચન સાંભળીને આહુડ બોલ્યો કે, મહારાજ, જે ખરચ થયું તે તમારીજ મોટાઈ છે. મેં જે ખર્ચ કર્યું છે, તે તમારાજ બળથી કીધું છે; કેમકે મોટા સ્વામીના કામ પણ મોટા ખર્ચથીજ થાય છે. જે ખર્ચ થાય તે મોટાનીજ મોટાઈ છે. મેં જે ખર્ચ કર્યું તે મારા માથે મોટા સ્વામી છે ત્યારેજ થયું કે નહીં? આવાં વચન સાંભળીને રાજા ઘણોજ ખુશી થયો અને પોતાના રાજ્યમાં આ તો રાજ્યને ધરદ છે એવું ખીરદ આપી મોટો માનશાળી કર્યો. પૂજામાં બીજા કોઈએ વાપરેલું વસ્ત્ર ન વાપરવું તેના ઉપર કુમારપાળનો દૃષ્ટાંત બતાવ્યો. (આ દૃષ્ટાંતને તાત્પર્યાર્થ એ છે કે, પૂજાના કામને લાયક કુમારપાળને નવું વસ્ત્ર મળ્યું નહીં. તેથી બીજા રાજ્ય ઉપર ચલાઈ મોકલીને પણ નવા ઉત્તમ વસ્ત્ર બનાવનારા કારીગરો લાવી તે તૈયાર કરાવવા માંગ્યા).

પૂજાની દ્રવ્યસામગ્રી-શુદ્ધિ (પુલ કળ નૈવેદ્યાદિ લાવવા વિષે.)

સારી જમીનમાં ઉત્પન્ન થયેલાં, સારાં ગુણવાળાં જાણીતા માણસ (લરેઆદાર માણી) પાસે મંગાવેલાં, પવિત્ર વાસણમાં ભરી ઢાંકીને લાવેલાં, લાવનારને માર્ગમાં નીચ જતિની સાથે સ્પર્શ ન થતાં ઘણી ચત્તાથી લાવેલા, લાવનારને બરોળર સીસ્તા પ્રમાણે

મૂલ આપી પ્રસન્ન કરીને મંગાવેલાં, (તેને અકળાવીને કે છેતરીને નહીં, કપટ કરીને ચોરી લીધેલાં ફૂલ અયોગ્ય ગણાય છે.) ફૂલ વાપરવાં (અર્થાત્ એવી યુક્તિપૂર્વક મંગાવેલાં ફૂલ પૂજામાં લગવાનને ચઢાવવાં યોગ્ય છે). એવી રીતે પવિત્ર સ્થાનક ઉપર રાખેલાં, શોધેલાં, કેશર, કપુર (ખરાસ), જાતિવંત ચંદન, ધૂપ, ગાયના ઘીનો દીવો, અખંડ અક્ષત (ચોખા), તત્કાળનાં બનાવેલાં અને ઉંદર ખીલાડી આદિ હિંસક જીવે સુધેલાં ખાધેલાં કે સ્પર્શેલાં નહીં એવાં પકવાન પ્રસુખ નૈવેદ્ય અને તાજા મનોહર, સુસ્વાદીષ્ટ મનગમતા સચિત્ત અચિત્ત પ્રસુખ ફળ વાપરવાં. એ પ્રકારે પૂજાની દ્રવ્યથી સામગ્રી તૈયાર કરવી. એવી રીતે દ્રવ્યશુદ્ધિ સર્વ પ્રકારે રાખવી.

પૂજામાં ભાવશુદ્ધિ તે—કોઈ ઉપર રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ઈર્ષ્યા, સ્પર્દા (ખડાઈ), આલોક પરલોકનાં સુખ, યશ અને કીર્તિની વાંછા, કૌતુક, ક્રીડા, વ્યવહાર, ચપળતા, પ્રમાદ, દેખાદેખી, વીગેરે કેટલાક લોકીક પ્રવાહ ટાળીને ચિત્તની પ્રભુલક્ષિતામાં એકાગ્રતા રાખીને જે પૂજા કરવી તે ભાવશુદ્ધિ કહેવાય છે. જેમકે, શાસ્ત્રમાં લખેલું છે કે:—

મનોવાક્ષાયવસ્ત્રોર્વો, પૂજાંપકરણસ્યિતે; શુદ્ધિ સપ્તવિધા કાર્યા, શ્રીઅર્હત્પુજનક્ષણે. ૧

મનની શુદ્ધિ, વચનની શુદ્ધિ, કાયાની શુદ્ધિ, વસ્ત્રની શુદ્ધિ, ભૂમિની શુદ્ધિ, પૂજાના ઉપકરણની શુદ્ધિ, એમ ભગવંતની પૂજાના અવસરે સાત પ્રકારની શુદ્ધિ કરવી. એમ દ્રવ્યથી અને ભાવથી શુદ્ધિ કરીને પવિત્રપણે દેરાસરમાં પ્રવેશ કરે.

દેરાસરમાં પ્રવેશ કરવાનો ક્રમ.

આશ્રયન્ દક્ષિણાં શાસ્ત્રાં । પુમાન્ યોષિત્વદક્ષિણાં ॥

યતઃ પૂર્વમ્દિશ્યાન્ત । દક્ષિણેનાર્હિણા તતઃ ॥ ૧ ॥

દેરાસરની જમણી દિશાની શાખાને આશ્રયિને (જમણા પડખાથી) પુરૂષ દેરાસરમાં પ્રવેશ કરવો, અને ડાબી બાજુની શાખાને આશ્રયિને સ્ત્રીએ દેરાસરમાં પ્રવેશ કરવો. પણ દેરાસરના દરવાજા આગળનાં પહેલા પગથીયા ઉપર સ્ત્રી અથવા પુરૂષ જમણાજ પગ મૂકીને ઉપર ચઢવું. (આ અનુક્રમ સ્ત્રી પુરૂષો માટે એક સરખોજ છે.)

સુગંધિમૂઘુરૈર્દ્રવ્યૈઃ । પ્રાહ્નમુખૌ વાપ્યુહ્નમુખઃ ॥

વામનાઙ્ગ્યાં પ્રવૃત્તાયાં । મૌનવાન્ દેવમર્ચયેત્ ॥ ૨ ॥

પૂર્વદિશા કે ઉત્તરદિશા સામે બેસીને ચંદ્રનાડી વહેતાં સુગંધવાળા મીઠા પદાર્થોથી દેવની પૂજા કરે. સમુચ્ચયથી એવી યુક્તિપૂર્વક દેવની પૂજા કરવી તે વિધિ બતાવે છે—ત્રણ નિસ્સહિ ચિંતવવી, ત્રણ પ્રદક્ષિણા ફરવી, ત્રિકરણ (મન, વચન, કાયા) શુદ્ધિ કરવી. એ વિધિથી શુદ્ધ પવિત્ર પાટલા પ્રસુખપર પદ્માસનાદિક સુખે બેસી શકાય એવા આસને બેસીને ચંદનના વાસણમાંથી બીજા વાસણ (વાટકી) વિગેરેમાં કે હાથની હથેલીમાં ચંદન લઈને કપાળમાં તિલક કરી હાથમાં કંકણ કે નાડાછડી બાંધીને હાથની હથેલી વળી ચંદનના રસથી વિલેપનવાળી કરી ધૂપથી ધૂપી પછી ભગવંતની વક્ષ્યમાણુ (આ પુસ્તકમાં આગળ કહેવાશે) વિધિપૂર્વક પૂજાદિક (અંગપૂજા, અગ્રપૂજા, ભાવપૂજા) કરીને સંવરણ કરે (પ્રભાતે ધારેલું પચખાણુ પ્રભુ આગળ યથાશક્તિ કરે—દેવસાક્ષી પચખાણુ કરે). (એ સર્વ પાંચમી મૂળ ગાથાનો અર્થ બતાવ્યો).

ગાથા મૂલ.

વિહિળાં જિળં જિળગેહે । ગંતા મચ્છેઈ ઉચ્ચિય ચિંતરઓ ॥

ઉચ્ચરઈ ચચ્ચરુવાળં । દદ્ધ પંચાચાર ગુરુ પાસે ॥ ૩ ॥

વિધિપૂર્વક જિનેશ્વર ભગવંતને દેરે જઈ વિધિપૂર્વક ભચિત ચિંતવણા કરીને (દેરાસરની દેખરેખ કરીને) વિધિપૂર્વક જિનની પૂજા કરે. એમ સામાન્ય અર્થ બતાવી વિશેષ અર્થ બતાવે છે.

દેરે જવાનો વિધિ.

દેરે જનાર બે રાજ પ્રમુખ મહદ્વિક હોય તો સઘ્વાણ રિદ્ધિણ સઘ્વાણ દિત્તિણ સઘ્વાણ જુદા સઘ્વાવલેળં સઘ્વાવલેળં સર્વ ઋદ્ધિથી, સર્વ દિસિ (કાંતિ)થી, સર્વ યુદ્ધિથી, સર્વ બળથી, સર્વ પરાક્રમથી, (એવા આગમના પાઠથી) જૈન શાસનનો મહિમા વધારવા માટે મોટી ઋદ્ધિપૂર્વક દેરે જાય. જેમ દશાર્જુભદ્ર રાજા શ્રી વીતરાગને વાંદવા ગયો હતો તેવી રીતે જાય.

ભગવાનને વાંદવા જવા ઉપર દશાર્જુભદ્ર રાજાનો દૃષ્ટાંત.

દશાર્જુભદ્ર રાજાએ અભિમાનથી એવો વિચાર કીધો હતો કે, જેવી રીતે કોઈએ પણ વીતરાગને વાંદ્યાં ન હોય એવા ઠાઠમાઠથી હું વાંદવા જાઉં. એમ ધારી તે પોતાની સર્વ ઋદ્ધિ સહિત, પોતાના સર્વ પુરૂષોને યથાયોગ્ય શૃંગાર પહેરાવીને તથા વળી દરેક હાથીના દંતશુળ ઉપર સોના રૂપાના શૃંગાર પહેરાવીને ચતુરંગણી સેના સહિત પોતાના અંતેઠરીઓને વળી સોના રૂપાની પાલખીઓ કે અંખાડીઓમાં (હાથીના હોદામાં) બેસારીને સર્વને સાથે લેઈ ઘણાજ ઠાઠથી ભગવંતને વાંદવા આવ્યો. તે વખતે તેને ઘણાજ અભિમાન થયેલો જાણી તેનો મદ ઉતારવા માટે સૌધર્મેન્દ્રે શ્રીવીરને વાંદવા આવતાં દૈવીક ઋદ્ધિની વિકુર્વણા (ચરના) કરી. તે વૃદ્ધ ઋષિમંડળ સ્તોત્રવૃત્તિથી અહિંયાં બતાવે છે

ચરસંઘિં કરિ સદસ્તા । ષણસય વારસ્સ સિરાઈં પત્તેયં ॥ કુંભે અહઅહ દંતા ।

દંતેસુઅ વાવીંચિ અદ્ધ ॥ ૧ ॥ અદ્ધ લક્ષ્મપત્તાઈં । તાસુ પરમાઈં હુંતિ પત્તેયં ॥

પત્તેપત્તે વત્તીસ । વદ્ધ નાહ્ય વિહિ દિંવ્વો ॥ ૨ ॥ એગેગ કણિઆણ । પાંસાય

વહિંસઓઅ પડપડમં; અગમહિંસિંહિં સદ્ધિ, ઉવગિજ્જઈ સોતહિં સક્કો ॥૩॥ એયારિસ

ઈદ્ધિણ, વિલગ્ગ મેરાવળંમિં દદ્ધ હરિં; રાયા દસન્ન મદ્દો, નિલ્લવંતો પુણ્ણ સપડન્નો. ૪

દરેકને પાંચસે ને બાર મસ્તક, એવા ચોસઠ હજાર હાથી બનાવ્યા. તેના એકેક મસ્તકે (કુલસ્થળે) આઠઆઠ દંતુશળ, એકેક દંતુશળે આઠ આઠ વાવો, એકેકી વાવમાં એક લાખ પાંખડીવાળા આઠ આઠ કમળ, દરેક કમળે એકેકી કણિકા અને તેના ઉપર પ્રાસાદાવતંસક છે. એ એકેકી પાંખડીએ પાંખડીએ દરેકમાં બત્રીસળદ નાટકની સાથે ગીત ગાન થઈ રહ્યા છે, એવા નાનાપ્રકારના આશ્ચર્યકારક દેખાવથી પોતાની આઠઆઠ અગ્રમહિપીઓ (પટરાણીઓ) ની સાથે દરેકમાં એકેક રૂપે ઐરાવત

હાથી ઉપર ખેઠેલા સૌધર્મેન્દ્ર અત્યાનંદપૂર્વક દૈવીક યત્રીસખદ નાટક બુઝ્યે છે. આવા પ્રકારની ઘણા ઠાઠમાઠવાળી રચના કરીને જ્યારે અનેક રૂપને ધારણ કરનાર ઇંદ્ર આકાશથી ઉતરી સમવસરણની પાસે પોતાની દૈવીક મોટી ઋદ્ધિ સહિત આવીને (ભગવંતને) વાંદવા લાગ્યો, ત્યારે દશાર્ણભદ્ર રાજાનો બધો અભિમાન ઉતરી ગયો, લજવાઈ ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે, અહો આશ્ચર્ય! આવી મોટી ઋદ્ધિ આગળ મારી ઋદ્ધિ શી ગણતરીમાં છે! હાહા!! મેં કોઈક અભિમાન કીધો કે, જેવી રીતે કોઈએ પણ ભગવંતને વાંદ્યા ન હોય તેવી રીતે હું વાંદું. ખરેખર મારો પુરૂષાભિમાન ખોટોજ છે. આવા ઋદ્ધિવાનોની આગળ હું શા હિસાબમાં છું. આવો વિચાર વિચારતા તેને તટાળ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને છેવટે ભગવંતની પાસે આવી હાથ જોડી કહેવા લાગ્યો કે, સ્વામી, આપનું આગમન સાંભળી મારા મનમાં એવી ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ કે, કોઈએ પણ એવી મોટી ઋદ્ધિના વિસ્તારથી આપને વાંદ્યા ન હોય તેવી મોટી ઋદ્ધિના વિસ્તારથી આપને મારે વાંદવા. એવી પ્રતિજ્ઞા કરી આવા ઠાઠમાઠથી એટલે જેટલી મારી રાજઋદ્ધિ છે, તે સર્વ સાથે લઈ મોટા ઉત્સાહપૂર્વક આપની પાસે આવી વંદના કરી હુતી; તેથી હમણાં હું એવા અભિમાનમાં આવ્યો હતો કે, આજે મેં ભગવંતને જેવા ઠાઠથી વાંદ્યા છે, તેવા ઠાઠથી કોઈપણ વાંદી શકે એમ નથી. પણ તે માફ માનવું ખરેખર વંધ્યાપુત્રની પેઠે અસત્યજ છે. આ ઇંદ્ર મહારાજે આવી મોટી દૈવીક ઋદ્ધિથી આપની પાસે આવી આપને વાંદ્યા. મારી રુદ્ધિતો ખરેખર તેમની રુદ્ધિ આગળ કાંઈપણ હિસાબમાં નથી. આ દેખાવ દેખી મારા મનના વિચાર બધા બદલાઈ ગયા. ખરેખર આ અસાર-સંસારમાં જે જે કષાય છે, તે તે જ આત્માને દુઃખદાયીજ છે. જ્યારે મેં આટલો બધો અભિમાન કર્યો, ત્યારે મને એનાજ તરફથી આટલો ખેદ કરવો પડ્યો. આ સંસારમાં જ્યારે કોઈ કોઈનું નથી, ત્યારે આ મારી આટલી બધી રુદ્ધિ શા કામની છે! આ મારી રાજરુદ્ધિ અને આ મારો પરિવાર બધો છેવટ દુઃખદાયી લાગવાને લીધે તેનાથી હવે હું બાહ્ય અને અભ્યંતરથી મુક્ત થવા માંગુ છું, માટે સ્વામી, હવે મને આપની ચરણસેવા આપી મારો ઉધ્ધાર કરો.

ભગવંત બોલ્યા કે, હે દશાર્ણભદ્ર, આ સંસાર એવોજ છે. એનો જે ત્યાગ કરે છે, તે જ પોતાના આત્માનો ઉધ્ધાર કરે છે, માટે જો તારો ખરેખર એવોજ વિચાર થયો છે, તો હવે સંસારના કોઈપણ પ્રતિબંધમાં તું પ્રતિબંધિત થઈશ નહીં. રાજાએ “તથાસ્તુ” એમ કહીને તટકાલ દીક્ષા લીધી. આવો દેખાવ દેખીને સૌધર્મેન્દ્ર ઉઠીને દશાર્ણભદ્ર રાજઋષિને વંદના કરી બોલવા લાગ્યો કે, ખરેખર, તારો અભિમાન ઉતારવાનેજ માટે મેં આ મારી દૈવીક શક્તિથી રચના કરી તારો અભિમાન ઉતાર્યો ખરો, પણ હે મુનિરાજ, તમે જે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી, તેજ ખરી પડી. કેમકે, તેં એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, કોઈએ વાંદ્યા ન હોય તેમ વાંદવા, તો તેમજ તમે કરી શક્યા. તમે તમારી પ્રતિજ્ઞા સિધ્ધજ કરી. હું આવી રુદ્ધિ બનાવવા સમર્થ છું, પણ જેમ તમે આ બાહ્યાભ્યંતર પરિબ્રહ્મનો ત્યાગ કરી દીધો, તેમ હું ત્યાગ કરવા સમર્થ થઈ શકતો નથી. માટે હે મુનિરાજ, તમને ધન્ય છે, અને તમારી પ્રતિજ્ઞાને પણ ધન્ય છે.

આ વખતે અનેલા હાથીઓના મુખની, કમળની તેમજ કમળની પાંખડીની સંખ્યા પૂર્વચર્ચાએ આવી રીતે બતાવી છે.

મુહ પળ સય વારૂત્તર । સહસ્સા ચત્તારિ છન્નવર્દંતા ॥ વત્તીસ સહસ્સ સગસય ।
અડસઠી વાવિ પરિમાણં ॥ ૧ ॥ કમલાણં દોલલ્લવા । સહસ્સા વાસઠિ સડ્ગુ ચોઆલં ॥
કણિઅ પાસાયાણં પુળ । નાડયસંસ્વા કમલસરિસા ॥ ૨ ॥ છવ્વીસં કોડિસયા ।
ઇગવીસં કોડિ લલ્લવ ચડચત્તા ॥ ઇગ કરિ કમલદલાણં । સંસ્વા સિરી સક્કાયસ્સ
॥ ૩ ॥ ચડસઠિ કરિસહસ્સા । મુહાણપત્તેઅ મહ્દંતાણં ॥ પંચસય વારસૂત્તર । સવ્વ
મુહાણં ચ વુચ્છામિ ॥ ૪ ॥ તિન્નેવય કોડીઓ । લલ્લવા સગવીસ સહસ્સ અડ-
સઠી ॥ સવ્વ મુહાણં સંસ્વા । દંતાણં તહ પુળો વુચ્છં ॥ ૫ ॥ છવ્વીસા કોડીઓ ।
લલ્લવા ઇગવીસ સહસ્સ ચડચત્તા ॥ દંતાણં સવ્વસંસ્વા । ઇક્કિલ્લે અઠ પુલ્લવરિણી
॥ ૬ ॥ દુન્નિય કોડિ સયાઇં । નવકોડિગ સત્તરી તહા લલ્લવા ॥ વાવલ્લં ચ સહ-
સ્સા । પુલ્લવરિણીણં ઇમા સંસ્વા ॥ ૭ ॥ કોડિ સહસ્સો છસ્સયા કોડિઓ સત્ત
સત્તરી કોડી ॥ વાવત્તરીં ચ લલ્લવા । સોલસ સહસ્સા કમલસંસ્વા ॥ ૮ ॥ સોલસ
કોડાકોડિ । સત્તત્તરી હુંતિ કોડિ લલ્લવાય ॥ કોડિ સહસ્સ ત્રિસિત્તરી । કોડિસયં
સઠા કોડિઓ ॥ ૯ ॥ નાડ્ય પત્તેસંસ્વા । ધણિયા પમળામિ નદ્દુલ્લવાણં ॥ પળસય
કોડાકોડિ । છત્તીસં કોડિકોડિઓ ॥ ૧૦ ॥ સગસીડ કોડિલલ્લવા । નવકોડિ
સહસ્સ કોડિ સયમેગં ॥ કોડિણં વીસસંસ્વા । આવસ્સય ચુન્નિય ધણિયા ॥ ૧૧ ॥

એકેક હાથીને પાંચસેને બાર મુખ છે, એકેક મુખે આઠ આઠ દંતુશળ છે, એકેકે દંતુશળે આઠ આઠ વાવ છે, એકેકી વાવે આઠ આઠ કમળ છે, એકેકે કમળે એક લાખ પાંખડીઓ છે, એકેક કમળે એકેક દેવલવન છે, તે દરેકમાં એક એક ઈંદ્ર છે, એક એક ઈંદ્રને આઠ આઠ અગ્રમહિષી છે. તેની પાસે નાટક થઈ રહ્યા છે, તેની કુલ સંખ્યા આ પ્રમાણે થાય છે—તે એક હાથીને ચાર હળર ને છનું દંતુશળ, બત્રીસ હળર સાતસે ને અડસઠ વાવો, બે લાખ બાસઠ હળર એકસો ચુમાલીસ કમળ, અને તેટલીજ કલિકા પ્રાસાદાવતંત્રક નાટકની સંખ્યા છવીસે એકવીસ કરોડ ચુમાળીસ લાખ કમળની પાંખડીઓ જાણવી. એવા બાસઠ હળર ઐરાવણ હાથી હતા, તેના કુલ ત્રણ કરોડ સત્તાવીસ લાખ ને અડસઠ હળર મુખની સંખ્યા સમજવી અને છવીસ કરોડ એકવીસ લાખ ચુમાલીસ હળર કુલ દાંતની સંખ્યા જાણવી. કુલ વાવો—બસે નવ કરોડ, ઈંદોતેર લાખ બાવન હળર; કુલ કમળ—બારસે સીતોતેર કરોડ બહોંતેર લાખ સોળ હળર; સોળસે નાટક પાંખડી—સોળ કરોડાકોડી, સીતોતેર લાખ કરોડ, બહોંતેર હળર કરોડ, એકસો આઠ કરોડ; અને કુલ નાટકમાં અનેલા રૂપની સંખ્યા પાંચસે કરોડાકોડી, બત્રીસ કરોડાકોડી સત્યાગ્રી લાખ કોડી નવ હળર કોડી સો કોડી વીસ કરોડ જાણવી. એમ આવશ્યક સૂત્રની વૃત્તિમાં કહેલું છે. વળી એકેક પ્રાસાદાવતંત્રકમાં આઠ આઠ અગ્રમહિષીની પાસે તે સર્વ ઈંદ્રની સંખ્યા સર્વ કમળના બાર-

બર સમજવી, અને સર્વ ઈંદ્રાણીની સંખ્યા તેર હજાર ચારસે એકવીસ કરોડ સ્ત્રીતો-
તર લાખ અઠાવીસ હજાર જાણવી. અને એકેક નાટકમાં સર્વ સરખા શૃંગારના ધારણ
કરનારા એકસો આઠ દેવકુમાર, ને એકસો આઠ કુવરી જાણવી.

વાજિત્રની જાત તથા સંખ્યા—૧ શંખ ૨ શૃંગિકા (સીંગડી), ૩ શંખિકા
(પ્રસિદ્ધ છે), ૪ પેયા, ૫ પરિપરીકા, ૬ પણવ, ૭ પટહપડો, ૮ લંભા, ૯ હોરંભા,
૧૦ ભેરી, ૧૧ ઝલરી, ૧૨ હુંદુભિ, ૧૩ મુરજ, ૧૪ મૃદંગ, ૧૫ નાંદી મૃદંગ, ૧૬
આલિંગ, ૧૭ કુસ્તુખ, ૧૮ ગોમુખ, ૧૯ મરદલ, ૨૦ વિપચી, ૨૧ વલ્લકી, ૨૨ બ્રામરી,
૨૩ ષડ્ બ્રામરી, ૨૪ પરિવાદિની, ૨૫ છવિશા, ૨૬ સુધોષા, ૨૭ નંદિધોષા, ૨૮ મહતી,
૨૯ કચ્છપી, ૩૦ ચિત્રવીણા, ૩૧ આમોટ, ૩૨ અંજા, ૩૩ નકુલા, ૩૪ તુણ, ૩૫
તુંબવીણા, ૩૬ મુકુંદ ૩૭ હુડુકા, ૩૮ વિચિકી, ૩૯ કરટી, ૪૦ ડિંડિમ, ૪૧ કિણિત,
૪૨ કડંબા, ૪૩ દર્દરક, ૪૪ દર્દરિકા, ૪૫ કુસ્તુખર, ૪૬ કળશિકા, ૪૭ તળ, ૪૮
તળ, ૪૯ રિંગીકા, ૫૦ સિકા, ૫૧ મકરિકા, ૫૨ શિશુમરિકા, ૫૩ વંશ, ૫૪ દંશ,
૫૫ વાલી, ૫૬ વેણુ પદ્ પરીલી, ૫૭ બંધુકા, એ આદિક વાજિત્રોની સમજૂતી નીચે
મુજબ જાણવી. દરેક વાજિત્રના પળડનારા એકસો ને આઠ આઠ સમજવા.

૧ શંખ—એ તીક્ષણ સ્વરત્વં વાજિત્ર છે, મોટો શંખ. ૨ શૃંગિકા (સીંગડી)—એ
વાજિત્ર પ્રસિદ્ધ છે. ૩ શંખિકા—નાનો શંખ—એ ગંભીર સ્વરત્વં વાજિત્ર છે. ૪ પેયા
—મોટી કાહલા વાજિત્ર વિશેષ છે. ૫ પરિપરીકા એ કરોળીઆના પડની પેઠે બાહુ-
રથી ચામડુ મઢેલું અને પાછળથી આલી એવું વાજિત્ર, જે લોકોમાં ડક નામથી
ઓળખાય છે. ૬-૭ પણવ તથા પટહ એ બન્ને એકજ જાતિના છે, નાનો તે પણવ
અને મોટો તે પટહ ગણાય છે. પાલી જેવા લાંબા ભાજન ઉપર ચર્મ પેષ્ટિત હોય
છે એને પડો વાજિત્ર કહે છે. ૮-૯-૧૦—લંભા, હોરંભા, ભેરી, એ ત્રણ વાજિત્ર
એકજ સરખા હોય છે, ઢાલના આકારે હોય છે. ૧૧ ઝલરી તે ચર્મથી પેષ્ટિત
વિસ્તીર્ણ વંશવાળી ઓળ આકારે હોય છે. ૧૨ હુંદુભી—તે ઢાલને આકારે સાંકડે મુખે
હોય છે એ દેવવાજિત્ર છે. ૧૩ મુરજ તે મોટો મર્દલ ૧૪ મૃદંગ તે લઘુ મર્દલ ૧૫
નાંદિ મર્દલ તે એક તરફ સાંકડું મુખ અને બીજી તરફ પોહોળું મુખ અને બન્ને
તરફ ચર્મ પેષ્ટિત હોય છે, એને લોકમાં મૃદંગ કહે છે. ૧૬ આલિંગ તે મોટા મૃદંગ
સમજવા ૧૭ કુસ્તુખ તે ચર્મ પેષ્ટિત ઘુડ નામનું વાજિત્ર છે. ૧૮ મર્દલ તે બન્ને તરફ
સરખું હોય છે. ૧૯ વિપચી તે ત્રણ તંતુવાળી વીણા સમજવી ૨૦ વલ્લકી તે સામા-
ન્ય વીણા ૨૧ પરિવાદિની તે સાત તંતુવાળી વીણા ૨૨ મહતી તે સો તંતુવાળી વીણા
૨૩ તુંબવીણા તે તુંબ યુક્ત વીણા ૨૪ મુકુંદ તે મુરજથી વિશેષ છે, કે જે ઘણા લયની
ગતાવનારી છે. ૨૫ હુડુકા એવા નામનું વાજિત્ર વિશેષ છે. ૨૬ ડિંડિમ તે અવસ-
રને જણાવનાર પણવ જેવો છે. ૨૬-૨૭-૨૮-૨૯ કડંબા, કરટિકા, દર્દરક, દર્દરિકા—એ
એક સરખા દડદડી નામથી ઓળખાતાં વાજિત્ર છે. ૩૦ તળ એ હાથથી વગાડવાનું
એક જાતિનું તાલ છે. ૩૧ વાલી એ મુખથી વગાડવાનું સૂરપુરાવવાનું વાજિત્ર છે.
૩૨ બંધુક એ પણ તુણને મળતું વાજિત્ર મુખથી પુકીને વગાડવાનું છે. ઉપર લખેલા

વાણી કોઈ કોઈ દેશમાં પ્રસિદ્ધ છે ને કોઈ કોઈ દેશમાં અપ્રસિદ્ધ પણ છે, વધારે નામ ગણાવેલાં છતાં પણ સર્વ મગી ઓગણપચાસ વાજિત્રો અતર્ગતલેદવાળાં સમજવાં જેમકે, વેણું, વીણા, વાલી, પરલી, બધુકા એકજ છે; શંખ શંખિકા, શૃંગ, ખરમુખી, પેચા, પરપરીકા એ બધા કુંકવાથી વાગે એવા એક સરખાજ વાણી છે; પટહ, પણવ, એ દાંડીથી વગાડવામાં આવે છે; ભંભા, હોરંભા એ જન્ને અક્ષાળતાં (ધાવ કરતાં) વાગે છે; ભેરી, ઝલ્લરી, હુંદુલી તાડના કરતાં (સામે સામે અક્ષાળતાં) વાગે છે; મુરજ, મુદંગ, નાંદિ, મુદંગ એ અલાપ કરતાં આંગુળીઓથી વાગે છે; કુસુમ, ગોમુખી, મર્દલ એ ભેરથી તાડતાં આંગુળીથી વાગે છે; બ્રામરી, પદ્ બ્રામરી, પરિત્રા-દિની એ તારને સ્પર્શ થવાથી વાગે છે; દિસા, સુધોષા, નંદિધોષા, તારના દેવવાથી વાગે છે; મહુતી, કચ્છપી, ચિત્રવીણા એ તારને પૂટતાં વાગે છે; આમોટ, અંઝા, નકુલ, એ વાજિત્ર તારને મરડતાં વાગે છે; તુણવીણા-તુળવીણા એ સ્પર્શ કરતાં વાગે છે; મુકુંદ હુકુકા, ચિચ્ચિકી એ મુર્છનાથી વાગે છે; કરટી, કિણ્વત, કડળ ઘસવાથી વાગે છે; તળ, તાળ, કાંસી તાળ એ સામસામે તાડતાં વાગે છે; રંગિસિકા, લત્તિકા મકરિકા શિશુમારીકા એ ઘસવાથી વાગે છે; વંશ, વેણુ, વાલી, પરલી, બધુકા એ પુકતાં વાગે છે; આ સર્વ વાજિત્ર દેવકુમાર અને દેવકુમારીઓ વગાડે છે અને ગાય છે.

બત્રીસબધ્વ નાટકનાં નામ—૧ અષ્ટ મંગલિક પ્રવિલક્ષિતચિત્ર (સ્વસ્તિ. કને આકારે નાયવું, એમજ શ્રી વચ્છ, નંદાવર્ત, સરાવસંપુટ, ભદ્રાસન, કળસ, મત્સ અને દર્પણ, એઓના આકારે નાટક કરવું; એને અષ્ટ મંગલિક પ્રવિલક્ષિતચિત્ર નામા નાટક કહે છે). ૨ વાસંતી લતા પ્રવિલક્ષિતચિત્ર (આવવું, જવું, પાછું જવું હારણંધ થવું; સામસામા હારણંધ થવું, સ્વસ્તિકને આકારે બની જવું, પુષ્પમાન, સરાવ સંપુટ, મત્સનું ઇંડું, મધર મત્સનું ઇંડું, બરમાર, પુષ્પશ્રેણિ, કમળપત્ર, સાગરતરંગ). ૩ ઇંદ્રા નામા જીવ વિશેષ, મૃગ, વૃષભ, તુરગ, નર, મકર, પક્ષી, સર્પ, કિન્નર દેવ વિશેષ, નરમૃગ, અમરી, અષ્ટાપદ, કુંજર, વનલતા, પદ્મલતા, પ્રવિલક્ષિતચિત્ર નામા નાટક. ૪ એક તરફ વક્ર, બીજી તરફ ખડગ, એક તરફ ચક્રવાળ, ચક્રાર્ધ ચક્રવાળ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર નામા નાટક. ૫ ચંદ્રાકાર, સૂર્યાકાર, તારાકાર, હંસાકાર, મુકતાકાર, હારાકાર, કનકાવળી, રત્નાવળી, અભિનયાત્મક પ્રવિલક્ષિતચિત્ર નામનું નાટક. ૬-૭ ચંદ્ર ઉગવાના આકારનો દેખાવ, સૂર્ય ઉગવાના આકારનો દેખાવ તે ચંદ્ર સૂર્યોદય પ્રવિલક્ષિતચિત્ર નામા નાટક. ૮ ચંદ્ર સૂર્ય અવતરણ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર નામા નાટક. ૯ ચંદ્ર અને સૂર્યના અસ્તના આકારના દેખાવરૂપ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર નામા નાટક. ૧૦ ચંદ્ર, સૂર્ય, નાગ, યક્ષ, ભૂત, રાક્ષસ, મહોરગ, ગાંધર્વ, મંડળાકાર પ્રવિલક્ષિતચિત્ર નામા નાટક. ૧૧ વૃષભ સિંહનાં લલિત, ગજ અશ્વનાં વિલસિત, મહોન્મત હાથી ઘોડાનાં વિલસિત, મહોન્મત હાથી ઘોડાના વિલંબિત, રૂપ દ્રુત વિલંબિત પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૧૨ સાગર નાગર પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૧૩ નંદા ચંપા પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૧૪ મત્સાંકક, મકરાંકક, બરમાર પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૧૫ ક ખ ગ ઘ ઙ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૧૬ ચ છ જ ઝ ઞ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૧૭ ટ ઠ ડ ઢ ણ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૧૮ ત થ દ ધ ન પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૧૯ પ ફ બ

ભ મ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૨૦ અશોક, આમ્ર, જંબુ, કોશળ, પલ્લવ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૨૧ પદ્મલતા, નાગલતા, અગ્રોહલતા, ચંપકલતા, આમ્રલતા, વનલતા, અતિમુક્તલતા, મશ્યાલતા પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૨૨ દ્રુ : પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૨૩ વિલંબિત પ્રવિલક્ષિતચિત્ર ૨૪ દ્રુત વિલંબિત પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૨૫ અચિત પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૨૬ રેલિત પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૨૭ અચિત રેલિત પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૨૮ આરભટ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૨૯ ભશોળ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૩૦ આરભટ ભશોળ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૩૧ ઉત્પાત, નિપાત, પ્રવૃત્ત, નિવૃત્ત, શંકુચિત, પ્રસારિત, રેચક, રંચિત, ભ્રાંત સંભ્રાંત પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. ૩૨ તીર્થકરાદિ મહાપુરુષ ચરિત્રાભિનય નિબંધ પ્રવિલક્ષિતચિત્ર. (એ પ્રકારે બત્રીસબંધ નાટકના નામ જાણવાં).

રુધિવંત હોય તે ઉપર બતાવેલી રીતિપ્રમાણે પોતાના આડંબરસહિત દેરાસરે દર્શન કરવા જાય.

સા ૧૦૧ પુરૂષોને દેરાસરે જવાની વિધિ (રીતિ).

સામાન્ય સંપદાવાળા પુરૂષો ઔદ્યતને ત્યજી વિનયવંત થઈને જતાં જેવી રીતે લોકો હાંશી ન કરે એવા પોતાના કુળાચારને કે પોતાની સંપદાને અનુસરતા વેષ (વસ્ત્ર આભુષણ) નો આડંબર કરીને પોતાના ભાઈ, મિત્ર, પુત્ર, સ્વજન સમુદાયને સાથે લઈ દેરે દર્શન કરવા જાય.

(શ્રાવકના પંચાભિગમ).

(૧) પુષ્પ, તાંબુળ, સરસવદ્રોહરી, તરવાર પ્રમુખ સર્વ જાતીનાં શસ્ત્ર, મુકુટ, પાદુકા, પગમાં પહેરવાના જોડા, બુટ, હાથી, घोडा ગાડી વિગેરે સચિત્ત અચિત્ત વસ્તુઓ છાંડીને, (૨) મુકુટ મૂકીને બાકીના બીજા સર્વ આભુષણ પ્રમુખ અચિત્ત દ્રવ્યને સાથે રાખતો થકો, (૩) એક પનાના (એકવડા) વસ્ત્રનું ઉત્તરાસણ કરીને, (૪) ભગવંતને દૃષ્ટિથી દેખતાંવાર તત્કાળ બે હાથ જોડી કાંઈક મસ્તક નમાવતે, નમોજિનાણં એમ બોલતો, (૫) મનની એકાગ્રતા કરતો (એક વીતરાગના સ્વરૂપમાં જ કે શુણ્યામમાં લીન થતો થકો).

ઉપર જણાવ્યા મુજબ પાંચ પ્રકારના અભિગમ સાચવતો થકો “નિસિહિ” એ પદને ત્રણ વાર ઉચ્ચારતો દેરામાં પેસે. જે માટે આગમમાં પણ એમજ કહેલું છે કે, ૧ સચિત્તાણં દંવાણં વિઝસરણયા ૨ અચિત્તાણં દંવાણં અવિઝસરણયા ૩ એગલ્લ સાહણં ઉત્તરાસંગેણં ૪ ચલ્લુપાસેણં અંજલિ પગ્ગહેણં ૫ મણસો એગત્તિ કરણેણં (એ પાઠનો અર્થ ઉપર પ્રમાણેજ છે).

(રાજાના પંચાભિગમ).

અવહદુ રાયકકુહાઈં । પંચ વર રાય કકુહરુકાઈ ॥

સ્વર્ગ છત્તો વાહણ । મહા તહ ચામરાઓઅ ॥ ૧ ॥

રાજા ત્યારે દેરાસરમાં જાય ત્યારે રાજ્યતાં પાંચ ચિન્હ—૧ ખડગાદિ સર્વ શસ્ત્ર, ૨ છત્ર, ૩ વાહન, ૪ મુકુટ, અને ૫ બે ચામર; છાંડી આપે (ખડુર મૂકે).

અહિયાં એમ સમજવાનું છે કે, દેરાસરને દરવાજે શ્રાવક આવ્યો, ત્યારે મન,

વચન, કાયાથી પોતાના ઘરના વ્યાપાર (ચિંતવન) છાંડી આપે છે (છોડી દે છે). એમ જાણવવા (સમજવા). દેહરાસરના દરવાજા આગળ ચઢતાંજ પ્રથમ નિસિહિ ત્રણ વાર કહેવી એવો વિધિ છે, પણ તેને એકજ (નિસિહિ) ગણાય છે; કેમકે, આ પ્રથમ નિસિહિથી ગૃહસ્થનો ફક્ત ઘરનોજ વ્યાપાર ત્યજાય છે, માટે બોલાય ત્રણ વાર પણ આ નિસિહિ એકજ ગણાય છે.

ત્યારપછી મૂળનાયકને પ્રણામ કરીને જેમ વિચક્ષણ પુરૂષો હરકોઈ પણ શુભ કાર્ય કરવું હોય તે ઘણુંકરીને તેને (જેથી લાભ મેળવવો હોય તેને) જમણે હાથે રાખીને કહે છે, તેમ પોતાને જમણે અંગે પ્રભુને રાખીને જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્રની પ્રાપ્તિ થવા માટે પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપે. એમ શાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે કે--

તત્તો નમો જિનાણંતિ । મણિઅ અદ્ધોણયં પળામંચ ॥ કાઠં પંચામવા । મત્તિમર નિ-
મ્મરમણે ॥ ૧ ॥ પૂઅગ પાણિપરિવાર । પરિમઓ મુહિર મહુરઘોસેણ ॥ પદમાળો
જિણમુણગણ । નિવદ્ધ મંગલ્લ થુત્તાઈ ॥ ૨ ॥ કરધારિઅ જોગમુદ્દો । પપ્પ પપ્પ પાણિ
રુહ્વણાહત્તો ॥ દિજ્જા પયાહિણતિગં । એગમમણો જિણમુણેસુ ॥ ૩ ॥ મિહચેદ્દેસુ,
ન ઘડ્ઢ । ઇયરેસુવિજ્ઞિવિ કારણવસેણ ॥ તહવિ ન મુંચઈ મદ્દમં । સયાંવ તક્કરણ
પરિણામં ॥ ૪ ॥

ત્યારપછી નમો જિનાણં એવા પાઠ કરીને અર્ધો અવનત (જરા નીચો વળી) પ્રમાણ કરીને અથવા ભક્તિના સમુદાયથી અત્યંત ઉદ્વસિત થયું છે મન જેવું એવો બની પંચાંગ પ્રણામ કરીને પૂજના ઉપકરણ જે કેસર ચંદનાદિક તે સર્વ સાથે લઈને ઘણીવાર ગંભીર મધુર ધ્વનિથી જિનેશ્વર ભગવંતના શુભના સમુદાયથી બંધાયેલા એ વા મંગળ સ્તુતિ સ્તોત્ર બોલતો બે હાથ બેડીને પગલે પગલે જીવ રક્ષાને ઉપયોગ રાખતો જિનેશ્વર ભગવંતના શુભમાં એકાગ્ર મનવાળો થઈને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દીધે (દે)- બેપણુ પ્રદક્ષિણા દેવી એ પોતાના ઘર દેરાસરમાં ભમતી ન હોવાને લીધે ન બની શકે અથવા મોટા દેરાસરમાં પણ કોઈ કાર્યની ઉતાવળથી પ્રદક્ષિણા કરી ન શકે તે પણુ બુદ્ધિવાન-પુરૂષ સદાય તેવો વિધિ કરવાના ઉપયોગથી શૂન્ય થતો નથી.

(પ્રદક્ષિણા દેવાની રીત).

પ્રદક્ષિણા દેતાં સમવસરણની પેઠે ચાર રૂપે શ્રી વીતરાગને ધ્યાવા. ગભારાની પાછળ તેમજ જમણા હાથા પાસામાં ત્રણ દિશે રહ્યા ત્રણ બિંબને વંદન કરે. એટલા માટે સર્વ દેરાસરના મૂળ ગભારાને ત્રણ દિશે મૂળનાયકના નામના બિંબ ઘણુંકરી સ્થાપન કરેલા હોય છે, અને જો એમ કરેલું ન હોય તોપણ પોતાના મનમાં કલ્પન કરીને મૂળનાયકના નામથી ધ્યાન કરે. વર્જપ્રદર્હતઃ પટ્ટં (અરિહંતની દ્રષ્ટિ વર્જવી) એવું જે શાસ્ત્રવાક્ય છે તે પણ જો ભમતીમાં ત્રણ દિશે બિંબ સ્થાપન કરેલા હોય તો તે દોષ ચારે દિશામાંથી ટળે છે.

ત્યારપછી દેરાસરના નોકર ચાકર, નામા લેખાદિકની તપાસ કરવી (તેની રીતિ આગળ બતાવશે). તે ચક્રોચિત ચિંતવણ કરીને ત્યાંથી નિવર્ત્યા પછી સમગ્ર પૂજની સામગ્રી તૈયાર કરવી. પછી દેરાસરના કામકાજ ત્યજવારૂપ બીજી " નિસિહિ " દેરા-

સરના મૂળ મંડપમાં ત્રણવાર કહે. ત્યારપછી મૂળનાયકને પ્રણામ કરી પૂજા કરે. એમ લેખ્યમાં પણ કહેલું છે કે:--

તત્તો નિસીદિઆણ । પવિસિત્તા મંડવંમિજિણપુરઓ ॥ મહિનિહિઅજાણુપાણી । કરેઈ
વિહિણા પળામ તિયં ॥ ૧ ॥ તયણુ હરિસુલ્લસંતો । કયમુહકોસંજિણંદપડિમાણં॥
અવણેઈ રયણિવસિઅં । નિમ્મલ્લં લોમ હથ્થેયં ॥ ૨ ॥ જિણગિહ પમડજયંતો ।
કરેઈ કરેઈ વાવિ અન્નાગં ॥ જિગ વિંવાળ પુઅંતો । વિહિણા કુણં જહજોગં ॥૩॥

ત્યારપછી નિસીદિ કહીને દેરાસરમાં પ્રવેશ કરીને મૂળ મંડપમાં આવી પ્રભુ આગળ પંચાંગ નમાવીને વિધિપૂર્વક ત્રણવાર પ્રણામ કરે. ત્યારપછી હૃષ્ણાવશથી ઉદ્ધાસ પામતો મુખકોશ બાંધીને જિનરાજની પ્રતિમાના આગલા દિવસના ચઢેલા નિર્માલ્ય ઉતારે. ત્યારપછી મોરપીછીથી પ્રભુને પ્રમાર્જના કરે. ત્યારપછી જિનેશ્વર ભગવંતના દેરાસરની પ્રમાર્જના પોતે કરે તથા બીજા પાસે કરાવીને વિધિપૂર્વક યથાયોગ્ય અષ્ટપટ મુખકોશ બાંધીને જિનબાળની પૂજા કરે. મુખનો શ્વાસ નિશ્વાસ દુર્ગંધ તથા નાસિકાના શ્વાસ નિશ્વાસ દુર્ગંધ રોકવા નિમિત્તે અષ્ટપટ મુખકોશ બાંધવાની આવશ્યકતા છે. આગલા દિવસના નિર્માલ્ય જે ઉતાર્યા હોય તે પવિત્ર નિર્ભય સ્થાનકે નખાવવા. વર્ષાઋતુમાં કુંથુવા પ્રમુખની ઘણી ઉત્પત્તિ થાય છે. તેથી નિર્માલ્ય તથા સ્નાત્રજળ બુદ્ધા બુદ્ધા ઠેકાણે પવિત્ર સ્થાંડીલે નખાવવાનો ઉપયોગ કરવો કે જેથી આશાતનાનો સંભવ ન થાય.

ઘર દેરાસરે પૂજા કરવી હોય તો પ્રતિમાને પવિત્ર ઉચ્ચ સ્થાનકે સ્થાપીને ભોજન પ્રમુખમાં ન વપરાતાં હોય એવાં પવિત્ર વાસણ, રકેબી પ્રમુખમાં પ્રભુને સ્થાપીને સન્મુખ ઉભો રહી હાથમાં ઉત્તમ અંતરાસણના વસ્ત્રથી ઢાંકેલ કળસ ધારીને શુભ પરિણામથી નીચે લખેલી ગાથા પ્રમાણે ચિંતવણા કરતો થકો અભિષેક કરે.

બાલત્તણંમિસામિઅ । સુમેહસિહરંમિ કળય કલસેંઈ ॥

તિઅસા સુરેંઈ ન્હવીઓ । તે ધન્ના જેઈં દીઠોસિ ॥

“હે સ્વામી! બાલ્યાવસ્થામાં સુંદર મેરૂશિખર ઉપર સોના પ્રમુખ આઠ જાતિનાં કળસે કરીને સુરેશ્વર જે ઇંદ્ર તેણે તમને અભિષેક કર્યા તે વખતે જેણે તમારાં દર્શન કીધાં છે તેને ધન્ય છે.” ઉપર લખેલી ગાથા બોલી તેનો અભિપ્રાય ચિંતવણા કરી મૌનપણે ભગવંતને અભિષેક કરવો, અને અભિષેક કરતાં પોતાના મનમાં જન્માભિષેક સંબંધી સર્વ ચિંતાર ચિંતવવો. ત્યારપછી ઘણા ચત્તથી વાળાકુચીથી ચંદન કેસર આગળના દિવસના હોય તે સર્વ ઉતારવાં. વળી બીજી વાર પણ જળથી પખાળીને બે સુવાળા અંગલુહણથી પ્રભુનું અંગ નિર્જળ કરવું. સર્વાંગ નિર્જળ કરીને એક અંગ પછી બીજે અંગે એમ અનુક્રમે—

(નવ અંગની ચંદનાદિકથી પૂજા).

બે અંગુઠા, બે ઢીંચણ, બે હાથ, બે બાલા, એક મસ્તક એમ નવ અંગે, ભગવંતની કેસર, ચંદન, બરાસ, કસ્તુરીથી પૂજા કરે. કેટલાક આચાર્ય એમ કહે છે કે પ્રથમ ભાળ સ્થળે તિલક કરી પછી બીજે અંગે પૂજા કરવી. શ્રી જીનપ્રભસૂરિકૃત પૂજાવિધિમાં તો નીચે લખેલી ગાથા પ્રમાણે અભિપ્રાય છે.

સરસ સુગાહિ ચંદ્રણેણ દેવસ્સદાહિજાણુ દાહિજાણુ નિલાહ વામસ્થ વામજાણુ
લક્ષ્મણેસુ પંચસુ દિઅર્ણિ સહ હસુવા અંગેસુ પુઅં કાઝણ પચ્ચગ કુસુમોર્ણિ ગંધવાસોર્ણિ
ચ પુર્યં ॥

“સરસ સુગાંધીવંત અંદનાદિકે કરી દેવાધિદેવને પ્રથમ જમણા ઠીંગણે પૂજા કરવી,
ત્યારપછી જમણે ખભે, ત્યારપછી નિલાડે (ભાગસ્થળે), પછી ડાબે ખભે, પછી વામ,
જાનુએ (ડાબે ઠીંગણે), એ પાંચે અંગે તથા હૃદયે તિલક કરે તો છ અંગે પૂજા
કરી ગણાય. એમ સર્વાંગે પૂજા કરીને તાનાં વિકસ્વર પુષ્પથી સુગાંધી વાસથી
પ્રભુની પૂજા કરે”

(પહેલાંની કરેલી પૂજા કે આંગી ઉતારી પૂજા થાય કે નહીં તે વિષે).

જો વળી કોઈકે પહેલાં પૂજા કરેલી હોય કે આંગીની રચના કરેલી હોય અને
તેવી પૂજા કે આંગી બની શકે એવી પૂજાની સામગ્રી પોતાની પાસે ન હોય તો તે
આંગીના દર્શનનો લાભ લેવાથી ઉત્પન્ન થતા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના અંતરાય થવાના
કારણીકપણા માટે તે પૂર્વની આંગી ઉતારે નહીં. પણ તે આંગી પૂજાને વિશેષ શોભા
બની શકે એમ હોય તો પૂર્વપૂજા ઉપર વળી વિશેષ રચના કરે, પણ પૂર્વપૂજા વિચિત્ર
કરે નહીં. જે માટે ભાષ્યમાં કહેલું છે કે:—

અહ પુવ્વં ચિઅ કોણઙ્ગ । હવિજ્જ પૂઆ કયા સુવિહવેણ ॥

તંપિ સવિસેસસોહં । જહ હોઙ્ગ તહ તહા કુજ્જા ॥ ૧ ॥

“હવે કોઈ ભવ્યશ્રવે ઘણો દ્રવ્ય વ્યય કરી દેવાધિદેવની પૂજા કરેલી હોય તો
તેજ પૂજાને વિશેષ શોભા થાય તેમ જો હોય તો તેમ કરે.” અહિંયાં કોઈ એમ
શંકા કરે કે, પૂર્વની આંગી ઉપર બીજી આંગી કરે તો પૂર્વની આંગી નિર્માલ્ય થઈ
તેનો ઉત્તર આપતાં બતાવે છે કે,

નિમલ્લં પિ ન એવં । મળ્લઙ્ગ નિમ્મલ્લં લક્ષણાભાવા ॥

મોગ વિળઙ્ગ દવ્વં । નિમલ્લં તિતિ ગીયથ્યા ॥ ૨ ॥

“નિર્માલ્યના લક્ષણનો અહિંયાં અભાવ હોવાથી પૂર્વની આંગી ઉપર બીજી આંગી
કરે તો તે પૂર્વની આંગી નિર્માલ્ય ન ગણાય.” નિર્માલ્ય કોને ગણાય તે બતાવે છે—“જો
પૂજા ક્રીધા પછી વિનાશ પામ્યું, પૂજા કરવા યોગ્ય ન રહ્યું તે નિર્માલ્ય ગણાય છે,
એમ સૂત્રના અર્થને બાણનારા ગીતાર્થો કહે છે.”

ઇત્તો ચેવ જિણાણં । પુણરવિ આરોવ્વણં કુણંતિ જહા ॥

વથ્યા હરણાઈણં । જુગલિઅ કુંડલિઅ માઈણં ॥ ૩ ॥

કહમન્નહ ઇયાં । કાસાઈણ જિણંદ પઢિમાણં ॥

અઠસયં લુહંતા । વિજયાઈ વન્નીયા સમણ ॥ ૪ ॥

જેમ એક દિવસે ચઠાવેલાં વસ્ત્ર, આભૂષણાદિકે કુંડળ જોડિ તેમજ કાંડાં વિગેરે
બીજે દિવસે પણ ફરીથી આરોપણ કરાય છે, તેમજ આંગીની રચના કે પુષ્પાદિક

પણ એકવાર ચઢાવેલાં હોય તે ઉપર ફરીથી બીજાં ચઢાવવાં હોય તો પણ ચઢાવવાં છે અને તે ચઢાવતાં છતાં પણ પૂર્વનાં ચઢાવેલાં પુષ્પાદિક નિર્માલ્ય ગણાતાં નથી. જો એમ ન હોય તો એકજ ગંધકાસાયિક (રેશમી વસ્ત્ર)થી એકસો આઠ જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રતિમાને આંગ લુંછન કરનારા વિજ્યાદિક દેવતા જાંબુદ્વીપ પત્તનીમાં કેમ વર્ણન કરેલા હોય ?

(નિર્માલ્યનું લક્ષણ).

જે કાંઈ વસ્તુ એકવાર ચઢાવી થકી શોભા રહિત થઈ જાય, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ બદલી ગયું દેખાતું હોય, દેખનારા ભવ્ય જીવોને આનંદદાયક ન થઈ શકતું હોય, તેને નિર્માલ્ય ગણવું; એમ સંઘાચારની વૃત્તિમાં બહુશ્રુત પૂર્વાચાર્યોએ કહેલું છે. વળી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ મહારાજે કરેલા વિચારસારમાં તો એમ પણ કહેલું છે કે:—

ચેદ્ અદવં દુવિહં । પૂઆ નિમ્મલ્લ મૈઅઓ રૂથ્ય ॥

આયાળાઈ દવં । પૂર્યાહિથ્યં મુણેયવં ॥ ૧ ॥

અસ્થવ્ય ફલવલિ વચ્છાઈ । સંતિઅં જં પુણો દવિણ વણજાયં ॥

તં નિમ્મલ્લં વુચ્છાઈ । જિગગિહ કમ્મમિ ઉવઓગો ॥ ૨ ॥

દેવદ્રવ્યના જે ભેદ હોય છે. ૧ પૂળ માટે કલ્પેલું, ૨ નિર્માલ્ય થયેલું. ૧ જિન પૂળ કરવા માટે ચંદન, કેસર, પુષ્પ, પ્રમુખ તૈયાર કીધેલું દ્રવ્ય પૂળ માટે કલ્પેલું કહેવાય છે, એટલે પૂળ માટે કલ્પ્યા પછી બીજા ઉપયોગમાં વપરાય નહીં, પણ દેવની પૂળમાં ઉપયોગી છે. ૨ અક્ષત, ફળ (બદામ), નૈવેદ્ય, વસ્ત્રાદિક જે એકવાર પૂળનાં ઉપયોગમાં આવી ગયું એવો દ્રવ્યનો સમુદાય તે પૂળ કર્યા પછી નિર્માલ્ય ગણાય છે, અને તે દ્રવ્યનો દેરાસરમાં ઉપયોગ થાય છે.

અહિંયાં પ્રભુ આગળ ચઢાવેલા ચોખ્ખા, બદામ પણ નિર્માલ્ય થાય એમ કહ્યું, પણ બીજા કોઈપણ આગમમાં કે પ્રકરણમાં કે ચરિત્રોમાં એવો આશય ક્યાંયપણુ બતાવેલ નથી, તેમજ વૃદ્ધ પુરૂષોનો સંપ્રદાય પણ તેવો કોઈપણ ગ્રંથમાં દેખાતો નથી. જે કોઈ ગામમાં આવકનો ઉપાય ન હોય, ત્યાં અક્ષત, બદામ ફળાદિકથી ઉત્પન્ન થયેલ દ્રવ્યથી પ્રતિમાની પૂળ કરાવવાનો પણ વિધિ છે. જે અક્ષતાદિકને પણ નિર્માલ્યત્વ સિદ્ધ થતું હોય તો તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલા દ્રવ્યથી જિન પૂળ પણ કેમ થાય ? માટે અમો આગળ લખી ગયા છીએ કે, જે વાપરવા યોગ્ય ન રહ્યું તેજ નિર્માલ્ય છે, એજ ઉક્તિ ખરી ઠરે છે, કેમકે, શાસ્ત્રોમાં લખેલજ છે કે, મોગ વિણઠં દવં । નિમ્મલ્લં વિતિ ગીયથયા, એ પાઠ ઉપરથી દેખાય છે કે, જે વાપરવા યોગ્ય ન રહ્યું તે નિર્માલ્ય સમજવું. એ ઉપરાંત વિશેષ તત્ત્વ તો સર્વજ્ઞ બાણે.

કેસર, ચંદન, પુષ્પાદિક પૂળ પણ એવી રીતે જ કરવી કે જેથી ચક્ષુ, મુખ પ્રમુખ આચ્છાદન ન થાય અને શોભાની વૃદ્ધિ થાય. વળી દર્શન કરનારને અત્યંત આલ્હાદ થવાથી પુણ્યવૃદ્ધિનું કારણ બની શકે, માટે અંગપૂળ, અગ્રપૂળ ભાવપૂળ એમ ત્રણ પ્રકારની પૂળ કરવી; તેમાં પ્રથમથી નિર્માલ્ય દૂર કરવાં, પ્રમાર્જના કરવી,

છણહાને છણવરહ, ન મળ્યા તારેતાર;

(જો એમ ન હોય તો) જિણે કરી જિનવર પુજિયે, તે કિમ મારણહાર. ૧

આરણુનું આવું ખોલવું સાંભળીને છણહાક લજવાઈ ગયો, અને તેનો ગુન્હો માફ કરી છોડી દેઈને તેને કહ્યું કે, હવે પછી આવી ચોરી કરીશ નહીં. તે સાંભળી આરણુ ખોલ્યો કે,

એકા ચોરી સા કીયા, જા ખોલડે ન માઈ;

ખીજ ચોરી કિમ કરે, આરણુ ચોર ન થાઈ. ૨

આવાં વાક્ય તેનાં સાંભળીને, આતો આરણુ છે એમ ધારી તત્કાળ તેને બહુમાન આપીને પુછ્યું કે, આ તું શું ખોલે છે. તેણે જણાવ્યું કે ચોર હોય તે ભાંટની ચોરી કરે ? કદાપિ કરે તો શું તેને પોતાને ખોલડે એટલે જુપડે બાંધે ? આતો મેં તારી પાસે દાન લેવાનેજ યુક્તિ કરી છે. ત્યારે તેણે ખુશી થઈને તેને દાન આપી વદાય કર્યો. ત્યારપછી છણહાક તીર્થયાત્રા, ચૈત્ય, પુસ્તક, લંકાર પ્રમુખ ઘણાં શુભ કૃત્યો કરી, માથે પોટલી ઉપાડે તેનું દાણ વર્જન કરી છેવટે સુભગતિને લાજન થયો. મૂળ જિંબની પૂજા કીધા પછી અનુક્રમે જેને જેમ ઘટે તેમ યથાશક્તિ સર્વ જિંબની પૂજા કરવી.

(દ્વારખિંબ અને સમવસરણ ખિંબ પૂજા.)

દ્વારખિંબ અને સમવસરણખિંબ (દરવાજા ઉપરની અને ચોસુખ પ્રતિમા) ની પૂજા મૂળનાયકની અને ખીજા જિંબોની પૂજા કીધા પછીજ કરવી સંભવે છે, પણ ગભારામાં પ્રવેશ કરતાં સંભવતી નથી. કદાપિ ગભારામાં પ્રવેશ કરતાંજ દ્વારખિંબની પૂજા કરે અને ત્યાર પછી જેમ જેમ પ્રતિમાઓ અનુક્રમે હોય તેમ તેમ તેમની પૂજા કરતો જાય તો મોટા દેરાસરમાં ઘણો પરિવાર હોય તેથી ઘણા જિંબની પૂજા કરતાં પુષ્પ, ચંદન, ધૂપાદિક સર્વ પૂજન સામગ્રી સમાપ્ત થઈ જાય, ત્યારે મૂળનાયકની પ્રતિમાની પૂજા તો પૂજન દ્રવ્યસામગ્રી રહી (બચી) હોય તો થાય અને થઈ રહી હોય તો રહીપણ જાય. તેમ જો શત્રુજય, ગીરનાર પ્રમુખ તીર્થે એમ કરવામાં આવે એટલે જે જે દેરાસર આવે ત્યાં ત્યાં પૂજા કરતો આગળ જાય તો છેવટે તીર્થનાયકના દેરાસરે પહોંચતાં સર્વ સામગ્રી ખલાસ થઈ જાય, ત્યારે તીર્થનાયકની પૂજા કેમ કરી શકાય. વખતે મૂળનાયકની પૂજા કરીને યથાયોગ્ય પૂજા કરતા જવું યોગ્ય છે, વળી ઉપર લખ્યા પ્રમાણે જો કરે તો ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરતાં જે જે સાધુઓ યથાનુક્રમે બેઠા દેખે તેઓને ખમાસમણ દઈ વાંદતો જાય તો છેવટ આચાર્ય પ્રમુખ આગળ પહોંચતાં કેટલો બધો વખત થાય, મતલબ કે ઘણો વખત લાગે અને જો થાક પ્રમુખ થઈ જાય તો છેવટે આચાર્ય પ્રમુખને વંદના કરી શકવાનો પણ અભાવ થાય, માટે ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરતાં જે જે સાધુઓ આવે કે બેઠા હોય તેમને માત્ર પ્રણામ કરતા જવું અને પ્રથમ આચાર્યાદિકને વંદન કરીને પછી યથાનુક્રમે સર્વ સાધુને યથાશક્તિયે વંદન કરવું જેમ યોગ્ય છે, તમજ દેરાસરમાં પણ પ્રથમ મૂળનાયકની પૂજા કીધા પછી સર્વ પરિકર કે પરિવારની પૂજા કરવી સમુચિત છે. કેમકે, હવાલિગમ સૂત્રમાં

કહેલી રીતિ પ્રમાણે સંઘાચારમાં કહેલી વિનયદેવની વક્તવ્યતાને વિષે પણ દ્વાર-
ખિંબની અને સમવસરણખિંબની પૂનઃ સર્વથી છેદી જતાવેલી છે. તે બતાવે છે કે,

તો ગંતું સુહમ્મસહં, જિણેસ કહા દંસણંમિ પણમિત્તા ॥

ઉઘ્ઘાડિતું સમગ્ગે, પમજ્જણ લોમહથ્થેણં ॥ ૧ ॥

સુરાહે જલેણિગવીસં, વારં પરલલિ આણુ લિપિત્તા ॥

ગોસીસચંદણેણં, તો કુસુમાઈહિં અચ્ચેઈ ॥ ૨ ॥

તો દાર પાડિમપૂઅં, સહાસુ પંચસુવિ કરેઈ પૂવં ચ ॥

દારચ્ચણાઈ સેસં, તઈઆ ઉવંગાંઓ નાયવં ॥ ૩ ॥

(ત્યારપછી) સુવર્માસભામાં જઈ ત્યાં જિનેશ્વર ભગવંતની દાઢાએને દેખી પ્રણામ કરીને પછી ડાહડા ઉઘાડી મોરપીંછીથી પ્રમાર્જન કરે. ત્યારપછી સુગંધ જળથી એકવીસ વાર પખાળીને ગોશીર્વચંદન અને પુલ્લથી પુલ્લ કરે. એમ પાંચે સભામાં પુલ્લ કરીને પછી ત્યાંની દ્વારપ્રતિમાની પુલ્લ કરે એમ જીવાલિગમ સૂત્રમાં સ્પષ્ટ-
ક્ષરથી કહેલું છે. માટે દ્વારપ્રતિમાની પુલ્લ જેમ સર્વથી છેદી કરવી તેમ મૂળનાયકની પુલ્લ સર્વથી પહેલાં અને સર્વથી વિશેષ કરવી. શાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે કે,

ઉચિત્તં પૂઆણ, વિસેસ કરણં તુ મૂલાર્વિવસ્સ;

જંપડઈ તથ્યપદમં, જણસ દીઠ્ઠીં સહમણેણં ॥ ૧ ॥

પૂલ્લ કરતાં વિશેષ પૂલ્લ તો મૂળનાયકખિંબની ઘટે છે, કેમકે, દેરાસરમાં પેસતાં પ્રથમથીજ મૂળનાયકપર સર્વ દોકની દૃષ્ટી અને મનની એકતા થાય છે (સર્વ દોકની નજર પ્રથમથી મૂળનાયક ઉપર પડે છે).

(મૂળ નાયકની પ્રથમ પૂલ્લ કરવા સંબંધે શંકાકારનો પ્રશ્ન).

પૂઆ વંદણમાઈ, કાઉણેગસ્સ સેસકરણંમિ; નાયક સેવક ભાવો, હોઈ કઓ લોગના-
હાણં ॥ ૧ ॥ એગસ્સાયર સારા, કીરઈ પૂઆવેરેસિં થોવયરી; એસાવિમહાવન્ના, લાલ્લિ-
જ્જઈ નિઉણ વુદ્ધીઈં ॥ ૨ ॥

શંકાકાર પ્રશ્ન કરતાં પુછે છે કે, જે મૂળનાયકની પુલ્લ પ્રથમ કરવી અને બીજા પરિવારની પુલ્લ પછી કરવી એમ છે તો બધા તીર્થંકર તો સરખાજ છે, ત્યારે પ્રતિમામાં સ્વામી સેવક ભાવ કેમ હોવો જોઈએ? જેમકે, એક ખિંબની આદર, ભક્તિ, બહુ-
માનથી પુલ્લ કરવી અને બીજા ખિંબની થોડી પુલ્લ કરવી, જે એમજ હોય તો આ મોટી આશાતના છે; એમ નિપુણ બુદ્ધિવાળાના મનમાં આવ્યા વિના રહે જ નહીં, જે એમ કોઈ સમજે તો તેને શુદ્ધ ઉત્તર આપે છે.

(મૂળનાયકની પહેલી પૂલ્લ કરવામાં દોષ ન હોવા સંબંધી ઉત્તર.)

નાયક સેવક વુદ્ધી, નહોઈં એસુ જાણગજણસ્સ; પિચ્છંતસ્સ સમાણં, પરિવારં પારિહે-
રાઈં ૩ વ્યવહારો પુણ પદમં, પશ્સાઈઓ મૂળનાયગોણો; અવાણિજ્જઈ સેસાણં, નાયગ-

ભાવો નિરુણતેજ. ૪ વંદણ પૂઆવાલિ, ઢોયણેસુ ઇગસ્સ કીરમાણેસુ, આમાયજા ન દીઠા, ડચિય પવત્તસ્સ પુરિસસ્સ. ૫ જહ મિમ્મય પાઢિમાણં, પુઆ પુપ્પાદિણં સ્વલુ ડચિઆ; કણગાઈ નિમ્મિયાણં, ડચિયતમા મઝજણાઈવિ. ૬ કઠ્ઠાણગાઈ કઝજા, પુગસ્સ વિસેસ પૂઅ કે જેવિ; નાવન્ના પરિણામો, જહ ધમ્મિ જણસ્સ સેસેસુ. ૭ ડચિઅ પવિત્તીણં, જહા લુણંતસ્સ હોઈ નાવન્ના; તહમૂલ વિંવપૂઆ, વિસેસ કરાણેવિ તં ન થિયે. ૮ જિણભવણ વિંવપૂઆ, કીરંતિ જિણાણ નો કણ કિંતુ; સુહ.ભાવજા નિમિત્તં, લુહાણ ઇયરાણ વોહથયં ૯ ચેઈ હરેણ કેઈ, પસંત રૂવેણ કેઈ વિવેણ; પૂયાઈ સયા અન્ને, અન્ને લુઙ્ગંતિ ડવણસા ॥ ૧૦ ॥

મૂળનાયક અને બીજા જિનજિંજી એ સર્વ તીર્થંકર જોતાં થકાં સરખા જ છે, માટે બુદ્ધિવંત પ્રાણીને સ્વામી સેવકભાવની બુદ્ધિ થતી જ નથી. નાયક ભાવે તો સર્વ તીર્થંકરો સમાન છતાં પણ સ્થાપન સમયે એવી કલ્પના કરી છે કે, આ તીર્થંકરને મૂળનાયક ગણવા, ત્યારે એજ વ્યવહારથી મૂળનાયક પ્રથમ પુજાય છે, પરંતુ બીજા તીર્થંકરોની અવજ્ઞા (આશાતના) કરવાની બુદ્ધિ બીજાકુલ છે જ નહીં. એક તીર્થંકરની પાસે વંદના, સ્તવના, પૂજા કરવાથી કે નૈવેદ્ય ચઢાવવાથી પણ ઉચિત પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તતા પુરૂષોની આશાતના કાંઈ જ્ઞાનીએ હીઠી નથી. જેમ માટીની પ્રતિમાની પૂજા ખરેખર અક્ષત, પૂષ્પાદિકથી જ કરવી ઉચિત સમજાય છે, પણ જળ, ચંદનાદિકથી કરવી ઉચિત સમજાતી નથી; અને સોના રૂપાદિક ધાતુની કે રત્ન પાષાણની પ્રતિમાની પૂજા જળ, ચંદન, પૂષ્પાદિકથી કરવી સમુચિત સમજાય છે, તેવાજ પ્રકારે મુળનાયકની પ્રતિમાની પૂજા પ્રથમ કરવી પણ સમુચિત સમજાય છે. જેમ ધર્મવંત પ્રાણીની પૂજા કરતાં બીજા લોકોનું અપમાન કર્યું ગણાતું નથી તેમ જે ભગવંતનું જે દિવસે કલ્યાણક હોય તે દિવસે તે ભગવંતની વિશેષ પૂજા કરતાં કાંઈ બીજા ભગવંતની પ્રતિમાઓનું અપમાન થતું નથી; કેમકે, બીજાની આશાતના કરવાનો પરિણામ નથી. ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરતાં બીજા લોકોનું અપમાન ગણાતું નથી તેમ મુળનાયકની વિશેષ પૂજા કરતાં બીજા જિનજિંજીની અવજ્ઞા (આશાતના) થતી નથી.

ભગવંતના દેરાસર તથા જિંજીની પૂજા જે કરે છે તે તેઓને માટે નથી પણ શુભભાવનાના નિમિત્ત માટે જ કરે છે. જિનભવનાદિ નિમિત્તથી આત્માનું ઉપાદાન થાદ આવે છે. વળી અજોધ જીવને જોધની પ્રાપ્તિ થાય છે. વળી કેટલાક પ્રાણી દેરાસરની સુંદર રચના દેખી જોધ પામે છે. કેટલાક જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રશાંત સુદ્રા દેખી જોધ પામે છે. કેટલાએક પૂજા આંગીનો મહિમા દેખીને અને સ્તવનાદિક સ્તવવાથી અને કેટલાએક ઉપદેશની પ્રેરણાથી પ્રતિજોધ પામે છે.

(“ સર્વ પ્રતિમાઓ એકસરખી પ્રશાંત સુદ્રાવાળી હોતી નથી, પણ મુળનાયકની પ્રતિમા તો વિશેષે કરી પ્રશાંત સુદ્રાવાળી જ હોય છે તેથી જટ જોધ પામી શકાય છે, માટે પ્રથમ મુળનાયકની જ પૂજા કરવી એજ યોગ્ય છે ”). એટલાજ માટે એત્ય (દેરાસર) કે ઘરદેરાસરની પ્રતિમા દેશકાળની અપેક્ષાએ જેમ બને તેમ યથાશક્તિએ

અતિશય વિશિષ્ટ સુંદરાકારવાળી જ કરાવવી. ઘરદેરાસરમાંહે તો પીતળ, તાંબા, રૂપ પ્રમુખનાં જિનધર (સિંહાસન) હમણાં પણ કરાવી શકાય છે. પણ તેમ ન બની શકે તો હાથીદાંતનાં કે આરસનાં ઘણીજ શોભાયમાન લાગે એવી કોરણી ચિત્રામણવાળાં કરાવવાં. તેમ ન બને તો પણ પીતળની બળી પટીવાળી, હીંગળોક પ્રમુખ વિચિત્ર રંગ ચિત્રામણથી અત્યંત શોભાયમાન, અત્યુત્તમ કાષ્ટનાં પણ કરાવવાં. તેમજ દેરાસર તથા ઘરદેરાસરે વારંવાર પ્રમાર્જના કરાવવી, ચુનો ધોળાવવો, રંગ રોગાન કરાવવા, વિચિત્ર ચિત્રામણ કરાવવાં. વળી જિનનાં કે મુળનાવકના જન્મદિકે કલ્યાણ કે વિશિષ્ટ પૂજા રચના પ્રમુખ કરાવવી. પુજનાં ઉપકરણો ઘણી ઘણી બતિનાં સમારેલાં સ્વચ્છ રાખવાં. તેમજ પરિચય, પડદા, ચંદરવા, પુંઠીયાં પ્રમુખ દરરોજના કે મહોત્સવાદિકના એવા બાંધવા કે જેથી વિશિષ્ટ શોભાની અધિકતા થાય. ઘરદેરાસર ઉપર પોતાનાં પહેરવાનાં ધોતીયાં કે વાપરવાનાં વસ્ત્ર પ્રમુખ મૂકવાં નહીં. મોટા દેરાસરની પેઠે ઘરદેરાસરની પણ ચોરાશી આશાતના ટાળવી. પીતળ, પાષાણની પ્રતિમાઓના અભિષેક ક્રીધા પછી એક અંગલુહણથી લુહ્યા પછી (નિર્જળ ક્રીધા પછી) પણ બીજી વાર કોરા સ્વચ્છ અંગલુહણથી સર્વ પ્રતિમાને લુહવા; એમ કરતાં સર્વ પ્રતિમાઓ ઉજવળ રહે. જ્યાં જ્યાં જરામાત્ર પણ પાણી રહી જાય તો પ્રતિમાને શ્યામતા લાગે છે, માટે સર્વથા નિર્જળ કરીને પછી જ કેસર ઘણું અને ચંદન થોડું એવા ચંદનથી વારંવાર પુજ કરતાં પણ પ્રતિમાની અધિક ઉજવળતા થાય છે.

વળી એમ ધારવું જ નહીં કે ચોવીશવટો અને પંચતીર્થી પ્રતિમાનાં સ્નાત્ર કરતાં સ્નાત્રજળનો અરસપરસ સ્પર્શ થવાથી કાંઈ દોષ લાગે છે, કેમકે, જો એમ દોષ લાગતો હોય તો ચોવીશવટામાં કે પંચતીર્થીમાં ઉપર નીચેની પ્રતિમાઓના અભિષેક કરતાં એક બીજાના જળનો જરૂર સ્પર્શ થાયજ છે. રાયપસેણી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:—
 રાયપસેણાઈજ્જે, સોહમ્મે સુરિયામદેવસ્સ; જીવામિગમેવિજયા, પૂરીઈ વિજયાઈ દેવાણં.
 ૧ મિંગાર લોમહથય, લૂહયા ધૂવ દહણ માઈઅં; પડિમાણં સકહાણય પૂઆણ્ણ ઇક્કથં મણિયં. ૨ નિવ્વુઅ જિણંદ સકહા, સગ્ગ સમુગ્ગેસુ તિસુવિલોણસુ; અનોન્નં સંલગ્ગા, નવણ જલાઈંહિ સંપુટ્ઠા. ૩ પુવ્વધર કાલવિહિઆ, પડિમાઈ સંતિ કેસુવિપુરેસુ; વત્ત-
 સ્સવા સેતસ્સવા, મહસ્સવા ગંથ દિટ્ઠાય. ૪ માલાધરાઈઆણ વિ, ધુવણ જલાઈ ફુસેઈ જિણ વિંબે; પુથ્થય પત્તાઈણવિ, ઉવરુવરિં ફરિસણાઈઅ. ૫ તા ન ઉજ્જઈ નો દોસો, કરણે ચણ્ણિસં વટ્ટયાઈણં; આયરણાજુત્તીઓ, ગંથેસુ અદિસ્સ માણત્તા. ૬

રાયપસેણીસૂત્રમાં સૂર્યાલદેવનો અધિકાર છે, અને જીવાલિગમસૂત્ર તથા જ'ણુ-
 દ્વીપપત્તતિ સૂત્રમાં વિજયાપુરી રાજધાની પોળીયાદેવનો અને વિજયાદિકે દેવતાનો અધિકાર છે. (ત્યાં) નાના કળશ, મોરપીંછી, અંગલુહણ, ધૂપધાણા વિગેરે ઉપકરણ સર્વ જિનપ્રતિમા અને સર્વ જિનની દાઢાઓની પુજા કરવા માટે એકેકાજ કહ્યા છે. મોક્ષ પામ્યા જે જિનવર, તેઓની દાઢા ઇંદ્ર લઈને દેવલોકમાં રહેલા સીકામાં ડાલ-
 ડાઓમાં અને વળી ત્રણ લોકમાં જ્યાં જ્યાં જિનની દાઢાઓ છે તે સર્વ ઉપરા ઉપર

માત્રો નિરુણતેજ. ૪ વંદણ પૂઆવલિ, હોયણેસુ ઇગસ્સ કીરમાણેસુ, આમાયજા ન દીઠા, ઉચિય પવત્તસ્સ પુરિસસ્સ. ૫ જહ મિમ્મય પાઠિમાણં, પુઆ પુપ્પાદિદ્ધિં સ્વલુ ઉચિઆ; કણગાઈ નિમ્મિયાણં, ઉચિયતમા મઙ્ગણાઈવિ. ૬ કલ્લાણગાઈ કઙ્ગા, ઇગસ્સ વિસેસ પૂઅ કં ણેવિ; નાવન્ના પરિણામો, જહ ધમ્મિ જણસ્સ સેરોસુ. ૭ ઉચિઅ પવિત્તીએવં, જહા વુણંતસ્સ હોઈ નાવન્ના; તદ્દમૂલ વિંવપૂઆ, વિસેસ કરાણેવિ તં ન ધિયં. ૮ જિણમવણ વિંવપૂઆ, કીરંતિ જિણાણ નો કણે કિંતુ; સુહ.માવજા નિમિત્તં, વુહાણ ઇયરાણ વોહથયં ૯ ચેઈ હરેણ કેઈ, પસંત રૂવેણ કેઈ વિંવેણ; પૂયાઈ સયા અન્ને, અન્ને વુઢ્ઢંતિ ઉવણ્ણા ॥ ૧૦ ॥

મૂળનાયક અને બીજા જિનગિ'ય એ સર્વ તીર્થંકર જોતાં થકાં સરખા જ છે, માટે બુદ્ધિવંત પ્રાણીને સ્વામી સેવકલાવની બુદ્ધિ થતી જ નથી. નાયક લાવે તો સર્વ તીર્થંકરો સમાન છતાં પણ સ્થાપન સમયે એવી કલ્પના કરી છે કે, આ તીર્થંકરને મૂળનાયક ગણવા, ત્યારે એજ વ્યવહારથી મૂળનાયક પ્રથમ પૂજ્ય છે, પરંતુ બીજા તીર્થંકરોની અવજ્ઞા (આશાતના) કરવાની બુદ્ધિ બીલકુલ છે જ નહીં. એક તીર્થંકરની પાસે વંદના, સ્તવના, પૂજા કરવાથી કે નેવેદ્ય ચઢાવવાથી પણ ઉચિત પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તતા પુરૂષોની આશાતના કાંઈ જ્ઞાનીએ દીઠી નથી. જેમ માટીની પ્રતિમાની પૂજા ખરેખર અક્ષત, પુષ્પાદિકથી જ કરવી ઉચિત સમજાય છે, પણ જળ, ચંદનાદિકથી કરવી ઉચિત સમજાતી નથી; અને સોના રૂપાદિક ધાતુની કે રત્ન પાષાણની પ્રતિમાની પૂજા જળ, ચંદન, પુષ્પાદિકથી કરવી સમુચિત સમજાય છે, તેવાજ પ્રકારે મૂળનાયકની પ્રતિમાની પૂજા પ્રથમ કરવી પણ સમુચિત સમજાય છે. જેમ ધર્મવંત પ્રાણીની પૂજા કરતાં બીજા લોકોનું અપમાન કર્યું ગણાતું નથી તેમ જે ભગવંતનું જે દિવસે કલ્યાણક હોય તે દિવસે તે ભગવંતની વિશેષ પૂજા કરતાં કાંઈ બીજા ભગવંતની પ્રતિમાઓનું અપમાન થતું નથી; કેમકે, બીજાની આશાતના કરવાનો પરિણામ નથી. ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરતાં બીજા લોકોનું અપમાન ગણાતું નથી તેમ મૂળનાયકની વિશેષ પૂજા કરતાં બીજા જિનગિ'યની અવજ્ઞા (આશાતના) થતી નથી.

ભગવંતના દેશસર તથા ગિ'યની પૂજા જે કરે છે તે તેઓને માટે નથી પણ શુભલાવનાના નિમિત્ત માટે જ કરે છે. જિનભવનાદિ નિમિત્તથી આત્માનું ઉપાદાન થાદ આવે છે. વળી અબોધ જીવને બોધની પ્રાપ્તિ થાય છે. વળી દેટલાક પ્રાણી દેશસરની સુંદર રચના દેખી બોધ પામે છે. દેટલાક જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રશાંત મુદ્રા દેખી બોધ પામે છે. દેટલાએક પૂજા આંગીનો મહિમા દેખીને અને સ્તવનાદિક સ્તવવાથી અને દેટલાએક ઉપદેશની પ્રેરણાથી પ્રતિબોધ પામે છે.

(“સર્વ પ્રતિમાઓ એકસરખી પ્રશાંત મુદ્રાવાળી હોતી નથી, પણ મૂળનાયકની પ્રતિમા તો વિશેષે કરી પ્રશાંત મુદ્રાવાળી જ હોય છે તેથી ઝટ બોધ પામી શકાય છે, માટે પ્રથમ મૂળનાયકની જ પૂજા કરવી એજ યોગ્ય છે”). એટલાજ માટે શ્રેત્ય (દેશસર) કે ઘરદેશસરની પ્રતિમા દેશકાળની અપેક્ષાએ જેમ બને તેમ યથાશક્તિયે

અતિશય વિશિષ્ટ સુંદરાકારવાળી જ કરાવવી. ઘરદેરાસરમાંહે તો પીતળ, તાંબા, રૂપા પ્રમુખનાં જિનધર (સિંહાસન) હમણાં પણ કરાવી શકાય છે. પણ તેમ ન બની શકે તો હાથીદાંતનાં કે આરસનાં ઘણીજ શોભાયમાન લાગે એવી કોરણી ચિત્રામણુવાળાં કરાવવાં. તેમ ન બને તોપણ પીતળની બળી પટીવાળી, હીંગળોક પ્રમુખ વિચિત્ર રંગ ચિત્રામણુથી અત્યંત શોભાયમાન, અત્યુત્તમ કાષ્ટનાં પણ કરાવવાં. તેમજ દેરાસર તથા ઘરદેરાસરે વારંવાર પ્રમાર્જના કરાવવી, ચુનો ધોળાવવો, રંગ રોગાન કરાવવા, વિચિત્ર ચિત્રામણુ કરાવવાં. વળી જિનનાં કે મુળનાવકના જન્મદિન કલ્યાણ કે વિશિષ્ટ પૂજા રચના પ્રમુખ કરાવવી. પુજાનાં ઉપકરણો ઘણી ઘણી બાતિનાં સમારેલાં સ્વચ્છ રાખવાં. તેમજ પરિચય, પડદા, ચંદરવા, પુંઠીયાં પ્રમુખ દરરોજના કે મહોત્સવાદિકના એવા બાંધવા કે જેથી વિશિષ્ટ શોભાની અધિકતા થાય. ઘરદેરાસર ઉપર પોતાનાં પહેરવાનાં ધોતીયાં કે વાપરવાનાં વસ્ત્ર પ્રમુખ મૂકવાં નહીં. મોટા દેરાસરની પેઠે ઘરદેરાસરની પણ ચોરાશી આશાતના ટાળવી. પીતળ, પાષાણની પ્રતિમાઓના અભિષેક ક્રીધા પછી એક અંગલુહણથી લુહ્યા પછી (નિર્જળ ક્રીધા પછી) પણ બીજી વાર કોરા સ્વચ્છ અંગલુહણથી સર્વ પ્રતિમાને લુહવા; એમ કરતાં સર્વ પ્રતિમાઓ ઉત્તવળ રહે. જ્યાં જ્યાં જરામાત્ર પણ પાણી રહી બય તો પ્રતિમાને શ્યામતા લાગે છે, માટે સર્વથા નિર્જળ કરીને પછી જ કેસર ઘણું અને ચંદન થોડું એવા ચંદનથી વારંવાર પુજ કરતાં પણ પ્રતિમાની અધિક ઉત્તવળતા થાય છે.

વળી એમ ધારણું નહીં કે ચોવીશવટો અને પંચતીર્થી પ્રતિમાનાં સ્નાત્ર કરતાં સ્નાત્રજળનો અરસપરસ સ્પર્શ થવાથી કાંઈ દોષ લાગે છે, કેમકે, જો એમ દોષ લાગતો હોય તો ચોવીશવટામાં કે પંચતીર્થીમાં ઉપર નીચેની પ્રતિમાઓના અભિષેક કરતાં એક બીજાના જળનો જરૂર સ્પર્શ થાયજ છે. રાયપસેણી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:—
 રાયપસેણાઈજ્જે, સોહમ્મે સુરિયામદેવસ્મ; જીવાભિગમેવિજયા, પૂરીઈ વિજયાઈદેવાણં.
 ૧ ભિંગાર લોમહથય, લૂહયા ધૂવ દહણ માઈઅં; પઢિમાણં સકહાણય પૂઆણ ઇક્કયં મણિયં. ૨ નિવ્વુઅ જિણંદ સકહા, સગ્ગ સમુગ્ગેસુ તિસુવિલોણસુ; અનોન્નં સંલગ્ગા, નવ્વણ જલાઈંહિ સંપુઢા. ૩ પુવ્વધર કાલવિહિઆ, પઢિમાઈ સંતિ કેસુવિપુરેસુ; વત્ત-
 ર્લ્લ્લા સેતલ્લ્લા, મહલ્લ્લયા ગંથ દિઠાય. ૪ માલાધરાઈઆણ વિ, ધુવ્વણ જલાઈ ફુલેઈ જિણ વિંલે; પુથ્થય પત્તાણવિ, ઉવરુવરિં ફરિસણાઈઅ. ૫ તા ન ઉજ્જઈ નો દોસો, કરણે વજાવિસં વટ્ટયાણં; આયરગાજુત્તીઓ, ગંયેસુ અદિસ્સ માણત્તા. ૬

રાયપસેણીસૂત્રમાં સૂર્યાભદેવનો અધિકાર છે, અને જીવાભિગમસૂત્ર તથા જંબુ-દ્વીપપત્રતિ સૂત્રમાં વિજયાપુરી રાજધાની પોળીયાદેવનો અને વિજયાદિક દેવતાનો અધિકાર છે. (ત્યાં) નાના કળશ, મોરપીંછી, અંગલુહણ, ધૂપધાણા વિગેરે ઉપકરણ સર્વ જિનપ્રતિમા અને સર્વ જિનની દાઢાઓની પુજા કરવા માટે એકેકાજ કહ્યા છે. મોક્ષ પામ્યા જે જિનવર, તેઓની દાઢા ઇંદ્ર લઇને દેવલોકમાં રહેલા સીકામાં ડાલ-ડાઓમાં અને વળી ત્રણ લોકમાં જ્યાં જ્યાં જિનની દાઢાઓ છે તે સર્વ ઉપરા ઉપર

મુકાય છે, એક બીજા' માંહે માંહે સંલગ્ન છે તેઓને એક બીજાઓને જળાદિકનો સ્પર્શ, અંગલુહણનો સ્પર્શ એક બીજાને થયા પછી થાય છે (ઉપરની દાઢાને સ્પર્શેલું પાણી નીચલી દાઢાને લાગે છે). પૂર્વધર પુર્વાચર્યોએ પૂર્વકાળમાં પ્રતિષ્ઠા કરેલી એવી પ્રતિમા કેટલાએક ગ્રામ, નગર, તીર્થાદિક ઉપર છે તેમાં કેટલીક વક્તા (એકજ અરિહંતની) નામે, અને બીજી ક્ષેત્રા (એક પાપાણુ કે ધાતુમય પટ્ટક ઉપર ચોવીસ પ્રતિમા ભરત ક્ષેત્ર, ચૈરાવર્ત ક્ષેત્રની પ્રતિમાઓ કરી હોય તે) નામે, વળી મહાખ્યા (ઉત્કૃષ્ટા કાળની અપેક્ષાએ એકસો સ્ત્રીતેર પ્રતિમાઓ એકજ પટ્ટક ઉપર કરી હોય તે) નામે, એમ ત્રણે પ્રકારની પ્રતિમાઓ શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધજ છે. વળી પંચતીર્થી પ્રતિમાઓમાં ફૂલની વૃષ્ટિ કરનારા માળાધર દેવતાનાં રૂપ કરેલાં હોય છે, તે પ્રતિમાઓને, અભિષેક કરતાં માળાધર દેવતાને સ્પર્શેલું પાણી જિનજિંઘ ઉપર પડે છે; પુસ્તકમાં જે જે પ્રતિમા હોય છે તે પણ એકેક ઉપર રહે છે; ચિત્રામણની પ્રતિમાઓ એક એક ઉપર રહે છે; (વળી ઘણા ઘરદેરાસરમાં એક ગભારા ઉપર બીજાં પણ ગભારા હોય છે તેની પ્રતિમાઓ એકેક ઉપર ઉપર થાય છે) વળી પુસ્તકમાં પાનાં ઉપરા ઉપરી રહે છે, પરસ્પર સંલગ્ન હોય છે, તેનો પણ દોષ લાગવો જોઈયે, પણ તેમ કાંઈ દોષ લાગતો નથી. તે માટે માળાધર દેવનું સ્પર્શેલું પાણી જિન ઉપર પડે તો પણ દોષ નથી લાગતો, એમ ચોવીસવટ્ટામાં પણ ઉપરના જિનજિંઘને સ્પર્શેલું પાણી નીચેના જિનજિંઘને સ્પર્શે છે, તેમાં કાંઈ પુનઃ કરનારને કે પ્રતિમા ભરાવનારને નિર્માદ્યતા પ્રમુખનો દોષ લાગતો નથી. એમ આચરણ અને યુક્તિઓ શાસ્ત્રોમાં દેખાય છે, તેથી મૂળનાયકની પ્રતિમાની પૂજા બીજા જિંઘ કરતાં પહેલી કરવામાં પણ કાંઈ દોષ લાગતો નથી અને સ્વામી સેવક ભાવ પણ ગણાતો નથી. વળી વૃહત્ ભાષ્યમાં પણ કહેલું છે કે:-

જિનારિદ્ધિદંસળથયં, એકં કારેઈ કોઈ મત્તિજુઓ ॥ પાયાડિય પાડિહરં, દેવાગમ સો-
રહયં ચેવ ॥ ૧ ॥ દંસળ નાળ ચરિત્તા, રાહળ કઝ્જે જિનાત્તિથ કોઈ ॥ પરમેઠ્ઠી નમો-
ક્કારં, ઉઝ્જમિડં કોઈ પંચજિને ॥ ૨ ॥ કલ્લાળયતવમહવા, ઉઝ્જમિડં મરહવાસ
ભાવીત્તિ ॥ વહુમાળ વિસેસાઓ, કેઈ કારેઈ ચઝઁવીસં ॥ ૩ ॥ ઉક્કોસ સત્તરિ સયં,
નરલોણ વિરઙ્ગિત્તિ મત્તિણ ॥ સત્તરિસયંવિ કોઈ, વિંવાળ કારઙ્ગ ઘણહો ॥ ૪ ॥

કેાઈક ભક્તિવંત શ્રાવક જિનેશ્વર ભગવંતની અશોકાદિક અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્યની ઋદ્ધિ દેખાડવા માટે અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્યના ચિત્ર સહિત પ્રતિમા ભરાવે છે. વળ દેવતાઓના આવાગમનનો પણ દેખાવ દેખાડી પ્રતિમા ભરાવે છે. વળી કેાઈક દર્શન, જ્ઞાન ચારિત્રના આરાધન નિમિત્તે એક પટ્ટકમાં ત્રણ પ્રતિમા ભરાવે છે. કેાઈક પંચ-પરમેષ્ઠીના આરાધન નિમિત્તે એક પટ્ટક ઉપર પંચતીર્થી અથવા પંચપરમેષ્ઠીની પ્રતિમા ભરાવે છે, અથવા કેાઈક નવકારનું ઉદ્યાપન કરવા નિમિત્તે પંચપરમેષ્ઠીની પ્રતિમા ભરાવે છે. કેાઈક વળી ચોવીસ તીર્થકરના કલ્યાણકૃત તપના આરાધન નિમિત્તે એક પટ્ટક ઉપર ચોવીસ તીર્થકરની ચોવીસી ભરાવે છે. વળી ભક્તિના ણદુમાનથી ભરત ક્ષેત્રમાં થયેલા, થનારા અને વર્તમાન તીર્થકરોની ત્રણે ચોવીસીની પ્રતિમા ભરાવે

છે. કોઈક વળી અત્યંત ભક્તિની તીવ્રતાથી અઢીઢીપમાં ઉત્કૃષ્ટ કાળે વર્તતા એકસો સ્ત્રીતેર તીર્થંકરની પ્રતિમા એકજ પટ્ટક ઉપર ધનવંત હોય તે ભરાવે છે.

તે માટે ત્રણતીર્થી, પંચતીર્થી, ચોવીસી પ્રમુખમાં ઘણા તીર્થંકરોની પ્રતિમા હોય, તેઓનું નમણુ જળ એક બીજાને સ્પર્શતાં કાંઈ આશાતનાનો સંભવ થતો નથી, તેમ મૂળનાયકની (પ્રથમ) પૂજા કરતાં પણ બીજા જિનજિંઓની આશાતના થતી નથી એ સિદ્ધજ છે, અને એવી તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓ પણ ભરાવવી ઉચિતજ છે. એ અંગપૂજાનો અધિકાર સમાપ્ત થયો.

અગ્રપૂજા અધિકાર.

સોના રૂપાના અક્ષત કરાવીને તેથી, કે ઉજવળ શાળી પ્રમુખના અખંડ ચોખાથી અથવા સફેદ સરસવથી પ્રભુ આગળ અષ્ટ મંગળીકોનો આલેખ કરવો (રચના કરવી), જેમ શ્રેણીક રાજાને દરરોજ સોનાના ચવથી શ્રીવીર પ્રભુના સન્મુખ જઈ સ્વસ્તિક કરવાનો નિયમ હતો તેમ કરવા; અથવા રત્નત્રયી (જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર)ના આરાધન નિમિત્તે પ્રભુ આગળ પુંજ (ઢગલી) ત્રણ કરીને ઉત્તમ પટ્ટક (પાટલા) ઉપર ઉત્તમ અક્ષત ઢોવા.

તેમજ વિવિધ પ્રકારનાં ભાત પ્રમુખ રાંધેલા અશન, સાકરનું પાણી, ગોળનું પાણી, શુલાખજળ, કેવડાજળ, વીંગેરે પાણી, પકવાન, ફળાદિક ખાદ્યમ, તંબોળ પાનનાં ખીડાં પ્રમુખ સ્વાદ્યમ, એમ ચાર પ્રકારના આહાર પવિત્ર હોય તે દરરોજ પ્રભુ આગળ ઢોવા. તેમજ ગોશીર્ષચંદનના રસ કરી પંચાંગુળીના મંડળ તથા ફૂલના પગર ભરવાં, આરતી ઉતારવી, મંગળદીપક કરવો, એ સર્વે અગ્રપૂજામાં ગણાય છે, જે માટે ભાષ્યમાં કહેલ છે કે:—

ગંધર્વ નદૃ વાઇઅ, લવણં જલારત્તિ આર્ઈ દીવાર્ઈ ॥

જં કિચ્ચં તં સર્વંપિ, અવઅરઙ્ અમ્ગપૂઆપ ॥ ૧ ॥

ગાયન કરવું, નાટક કરવું, વાજિત્ર વગાડવા, હુણુ ઉતારવું, પાણી ઉહારવું, આરતી ઉતારવી, દીવા કરવા, એવી જે જે કરણીઓ છે તે સર્વ અગ્રપૂજામાં અવતરે છે (ગણાય છે).

(નૈવેદ્યપૂજા દરરોજ પોતાને ઘેર રાંધેલા અન્નથી પણ કરવા વિષે).

નૈવેદ્યપૂજા દરરોજ કરવી, કેમકે, એ સુખથી પણ થઈ શકે છે અને મહા-ફળદાયક છે. રાંધેલું અન્ન આખા જગતનું જીવન હોવાથી સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ રત્ન ગણાય છે, એટલાજ માટે વનવાસથી આવીને શ્રી રામચંદ્રજીએ પોતાના મહાજનને અન્નનું કુશળપણું પૂછ્યું. વળી કલહની નિવૃત્તિ અને પ્રીતિની પરસ્પર વૃદ્ધિ પણ રાંધેલા અન્નનાં લોજનથી થાય છે, રાંધેલા અન્નના નૈવેદ્યથી દેવતા પણ પ્રાપ્ત પ્રસન્ન થાય છે. સંભળાય પણ છે કે, આગીયોવૈતાળ દેવતા દરરોજના સો મુઠા અન્નના પકવાનના આપવાથી રાજા શ્રી વીરવીરકમને વશ થયો હતો. ભુત પ્રેતાદિક પણ રાંધેલા ખીર, ખીચડા, વડાં પ્રમુખનાં લોજન કરવા માટેજ ઉતારણાની યાચના કરે છે. તેમજ દિકપાળાદિકને બળીદાન દેવાય છે. તીર્થંકરની દેશના થઈ રહ્યા પછી પણ આમાધિપતિ સુકા ધાન્યની બળી કરી ઊછાળે છે, કે જે બળીના દાણા સર્વ આતાજનો

ઉપરથી પડતાં અધર ગ્રહણ કરી પોતાની પાસે રાખે છે, કે જેથી તેઓને શાંતિક પૌષ્ટિક થાય છે.

(નૈવેદ્યપૂજના ફળ ઉપર દ્રષ્ટાંત.)

એક સાધુના ઉપદેશથી એક નિર્ધન ખેડુતે એવો નિયમ લીધો હતો કે, આ (અમુક) ખેતરની નજીક આવેલા દેરાસરમાં દરરોજ નૈવેદ્ય ચઢાવ્યા પછીજ લોજન કરીશ. કેટલોક કાળ પોતાના દૃઢ નિયમથી વિત્યા પછી એક દિવસ નૈવેદ્ય ચઢાવવાને અસુર (મોડું) થઈ ગયાથી અને લોજનનો સમય થઈ જવાથી તેને ઉતાવળથી નૈવેદ્ય ચઢાવવા આવતાં માર્ગમાં સિંહ સામો મળ્યો. તેને અવગણી (ન ગણકારતાં) આગળ ચાલ્યો, પણ પાછો ફર્યો નહીં. એમ તે દેરાસરના અધિષ્ઠાયકે ચાર વાર પરિક્ષા કરી પણ તે ખેડુત પોતાના દૃઢ નિયમથી ચલ્યો નહીં, તે દેખીને તે અધિષ્ઠાયક તેનાપર તુષ્ટમાન થઈ બોલવા લાગ્યો કે, “ જા, તને આજથી સાતમે દિવસે રાજ્યની પ્રાપ્તિ થશે. ” સાતમે દિવસે તે ગામના રાજાની કન્યાનો સ્વયંવર મંડપ હતો, તેથી તે ખેડુત ત્યાં ગયો એટલે દૈવીક પ્રભાવથી સ્વયંવરાએ તેનેજ વર્યો (કન્યા તેને ચરી) તેથી ઘણા રાજાઓ તેની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. છેવટે તેણે દૈવીક પ્રભાવથી સર્વને જીતી તે ગામના અપુત્રિયા રાજાનું રાજ્ય મેળવ્યું. લોકોમાં પણ કહેવાય છે કે:—

ધૂપો દહતિ પાપાનિ, દીપો મૃત્યોર્વિનાશકઃ ॥

નૈવેદ્યૈર્વિપુલં રાજ્યં, સિદ્ધિદાત્રી પ્રદક્ષિણા ॥ ૨ ॥

ધૂપપૂજથી પાપ બળી જાય છે, દીપપૂજથી અમર થાય છે, નૈવેદ્યથી રાજ્ય પામે છે, અને પ્રદક્ષિણાથી સિદ્ધિ પમાય છે.

અન્નાદિક સર્વ વસ્તુની ઉત્પત્તિના કારણરૂપ અને પકવાનાદિકે લોજનથી પણ અધિક અતિશયવાળું પાણી પણ જરૂર દરરોજ પ્રભુ આગળ બની શકે તો વાસણમ ભરીને ચઢાવવું.

(નૈવેદ્ય ચઢાવવા સંબંધી શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ.)

આવશ્યક નિર્ચક્તિમાં કહેલ છે કે, કીરજલી બળી (નૈવેદ્ય) કરે.

નિસીથમાં પણ કહેલું છે કે:—તઓ પમાવઙ્દ દેવૈર્ સર્વં વલી માઙ્ કાઙ્. માણિયં દેવાહિદેવો વદ્ધમાણ સામી તસ્સ પડિમા કીરજ ત્તિ વાહિઓ કુહાડો દુહા જાયં પિચ્છઙ્ સર્વાલંકાર વિભૂસિઅં મયવઓ પડિમં (ત્યાર પછી) પ્રભાવતી રાણી-એ સર્વે બળી આદિક (નૈવેદ્ય વિગેરે આદિ શબ્દના ગ્રહણથી ધૂપ, દીપ, જળ, ચંદન) તૈયાર કરાવીને (તે કાષ્ઠના સન્મુખ મૂકીને) “ દેવાધિદેવ વદ્ધમાન સ્વામીની પ્રતિમા પ્રગટ થાઓ, ” એમ કહીને ત્રણવાર (કાષ્ઠપર) કુહાડો માર્યો. ત્યારપછી તે કાષ્ઠના એ ભાગ થવાથી સર્વાલંકાર વિભૂષિત ભગવંતની પ્રતિમા દીઠી.

નિસીથ સૂત્રની પીઠિકામાં પણ કહેલ છે કે:—વલીત્તિ અસિવોવ સમનિમિત્તં કરો કિજ્જઙ્ બળી એટલે અશિવની ઉપશાંતિ નિમિત્તે દૂર કરે (ભાત ચઢાવે).

નિસીથની ચૂલિમાં પણ કહેલ છે કે:—સંપડરાયા રહમઓ વિવિહફલે સ્વજગ
ખુજગેઅ કવડગ વચ્છમાઈ ડાકિરણે કરેઈ સંપ્રતિ રાત્ર તે રથનત્રા આગળ વિવિધ
પ્રકારનાં ફળ, શાળ, દાળ, શાક, કવડક (કોડાં) વસ્ત્ર આદિનું ભેટણું કરે.

વૃહત્કલ્પમાં પણ કહેલ છે કે:—સાહમ્મિઓ ન સધ્યા। તસ્સકયં તેણકપ્પઈ
જઈણં ॥ જંપુળ પાડિમાણકણે। તસ્સકહાકાઅ જીવત્તા ॥ સાધુ શ્રાવકના સાધર્મિક નથી
(શ્રાવકના સાધર્મિ શ્રાવક હોય) પણ સાધુને અર્થે કરેલો આહાર સાધુને ન્યારે ન
કલ્પે, ત્યારે પ્રતિમાને માટે કરેલા બળી નૈવેદ્યની તો શી વાત! અર્થાત્ પ્રતિમા સાડ
કરેલો નૈવેદ્ય સાધુને સર્વથા કલ્પેજ નહીં.

પ્રતિષ્ઠાપાઠુડાથી શ્રીપાદલિપ્ત સૂરીએ ઉદ્ધરેલી પ્રતિષ્ઠાપદ્ધતિમાં કહેલ છે કે:—
આરતિઅ મવચારણ। મંગલ દીવંચ નિમ્મિડં પચ્છા ॥ ચડનારિહિં નિવિજ્જં। ચિં
વિહિનાઓ કાયવ્વં ॥ આરતી ઉતારીને મંગળદીવો કર્યા પછી ચાર ઉત્તમ સ્ત્રીઓએ
મળી નિત્ય નૈવેદ્ય કરવો.

મહાનિસીથના ત્રીજા અધ્યયનમાં પણ કહેલ છે કે:—અરિહતાણં મગવંતણં ગંધ-
મલ્લ પઈવ સમજિણો વિલેવણ વિચિત્તવલી વચ્છ ધૂવાઈણિં પુઆસકારોહિં પડિણમ
મ્મચ્છણંપિ કુચ્વાણા તિચ્છૂપ્પણં કરેમોત્તિ ॥ અરિહંતને ભગવંતને અરાસ, ફૂલમાળા,
દીવો, મોરપીંછીથી પ્રમાર્જન, અંદનાદિકે વિલેપન, વિવિધ પ્રકારના બલિ (નૈવેદ્ય) વસ્ત્ર,
ધૂપાદિકે કરીને, તે પુણ સત્કારે કરીને, પ્રતિદિન પુણ કરતાં થકાં પણ તીર્થની
ઉન્નતી કરીશું. એમ અગ્રપુણનો અધિકાર સમાપ્ત થયો.

ભાવપુણ અર્ચિકાર.

ભાવપુણતે જિનેશ્વર ભગવંતની દ્રવ્યપુણના વ્યાપાર નિષેધરૂપ ત્રીજી “નિસિહિ”
કરવાપુર્વક કરવી. જિનેશ્વર ભગવંતને દક્ષિણ (જમણી) તરફ પુરૂષોએ અને વામ
(ડાબી) તરફ સ્ત્રીઓએ આશાતના દૂર કરવા માટે જઘન્યથી (ઓછામાં ઓછું)
પણ ઘરદેરાસરમાં એક હાથ કે અરધ હાથ અને મોટા દેરાસરમાં નવ હાથ અને
વિશેષથી તો સાઠ હાથ તેમજ મધ્યમ ભેદ તો દશ હાથથી માંડી એમણુસાઠ હાથનો
અવગ્રહ રાખીને (એટલી જમીન પડતર રાખીને) ચૈત્યવંદન કરવા એસવું. (જો
એટલે દૂર એસે તોજ કવ્ય, શ્લોક, સ્તુતિ, સ્તોત્ર બોલવાં કીક થકે, માટે દૂર એસ-
વાનો વ્યવહાર છે). શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે:—

તઈયાઓ મગવ પૂઆ, ઠાડં ચિઈવંદણે ચિણ્દેસે ॥

જહસત્તિ ચિત્તયુઈ, યુત્તમાઈણા દેવવંદણયં ॥ ૧ ॥

ત્રીજી ભાવપુણમાં ચૈત્યવંદન કરવાના ઉચિત પ્રદેશે (અવગ્રહ રાખી) એશીને
અથાશક્તિ સ્તુતિ, સ્તોત્ર સ્તવને કરી ચૈત્યવંદન કરે.

નિસીથસૂત્રમાં કહેલ છે કે:—સોડ મંધાર સાવઓ થય યુઈમળંતે તથ્ય ગિરિ-
ગુહાએ અહોરત્તં નિવસિઓ તે ગંધાર શ્રાવક સ્તવન સ્તુતિઓને ભણુતો તે ગિરિ-
ચુકામાં રાતદિવસ રહ્યો.

વસુદેવહિંસમાં પણ કહેલું છે કે:-વસુદેવો પચ્ચુસે કયસમત્ત સાવય સામાઈ
યાંઈ નિયમો ગહિય પચ્ચલાણો કય કાઉસગ્ગ થુઈ વંદણોત્તિ વસુદેવ પ્રાતાઃકાળે સમ્ય-
કતની શુદ્ધિ કરીને શ્રાવકના સામાયકાદિક આરમત ધારી, નિયમ (અભિચહ) પચ-
ખાણ કરી, કર્યા છે કાઉસગ્ગ થુઈ દેવવંદન તે જોણે એવો થઈ વિચરે છે. એમ અનેક
શ્રાવકાદિકે કાયોત્સર્ગ સ્તુતિ કરીને ચૈત્યવંદન કીધા કહ્યા છે.

(ચૈત્યવંદનના ભેદ.)

જઘન્યાદિ ભેદથી ચૈત્યવંદનના ભેદ ત્રણ કહ્યા છે. ભાષ્યમાં કહેલું છે કે:-

નમુક્કારેણ જહન્ના, ચિદ્ વંદણ મદ્દ્વદંડ થુદ્જુઅલા ॥

પળદંડ થૂદ્ ચડક્કગ, થયંપ્પણિહાણેહિં ઉક્કોસા ॥ ૧ ॥

જે હાથ ભેડી નમો જિણાણં એમ કહી પ્રભુને નમસ્કાર કરવો તે, અથવા
નમો અરિહંતાણં એમ આખો નવકાર કહીને અથવા એક શ્લોક સ્તવન વિગેરે કહે
વાથી, જાતિના દેખાડવાથી ઘણા પ્રકારે પણ થાય; અથવા પ્રણિપાત એવું નામ
નમુથ્યુણં હોવાથી એકવાર નમુથ્યુણં જેમાં આવે એવું ચૈત્યવંદન (સર્વ સામાન્ય
શ્રાવકો જેમ કરે છે તેમ) એ જઘન્ય ચૈત્યવંદન કહેવાય છે.

મધ્યમ ચૈત્યવંદન તે પ્રથમથી અરિહંત ચેઈયાણં થી માંડી કાઉસગ્ગ કરી એક
થોઈ પહેલી પ્રગટપણે કહેવી. ફરીને ચૈત્યવંદન કરીને એક થોઈ છેલી કહેવી તે
જઘન્ય ચૈત્યવંદન કહેવાય છે.

પાંચદંડક તે,-૧ શકસ્તવ (નમુથ્યુણં), ૨ ચૈત્યસ્તવ (અરિહંત ચેઈયાણં), ૩
નામસ્તવ (લોગસ્સ), ૪ શ્રુતસ્તવ (પુખ્ખરવરદી), ૫ સિદ્ધસ્તવ (સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં),
એ પાંચ દંડક જેમાં આવે એવું જયવિયરાય સહિત જે પ્રણિધાન (સિદ્ધાંતોમાં
ખતાવેલી રીતિ પ્રમાણે અનેકું અનુષ્ઠાન) તે ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન કહેવાય છે.

કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે કે, એક શકસ્તવે કરી જઘન્ય ચૈત્યવંદના કહે-
વાય છે; અને જે ત્રણ વાર શકસ્તવ જેમાં આવે ત્યારે તે મધ્યમ ચૈત્યવંદના કહે-
વાય; તેમજ ચાર વાર કે પાંચ વાર શકસ્તવ આવે ત્યારે તે ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના કહે-
વાય છે. ઈરિયાવહી પહેલી પડિકમીને, અથવા છેડે પ્રણિધાન તે જયવિયરાય, નમુથ્યુણં
કહી, પછી બમાણું ચૈત્યવંદન કરે; ફરી ચૈત્યવંદન કહી નમુથ્યુણં કહે, વળી અરિહંત
ચેઈયાણું કહી ચાર થુઈયે દેવ વાંદે, એટલે ફરી નમુથ્યુણું કહે તેમાં ત્રણ વાર નમુ-
થ્યુણું આવે એ મધ્યમ ચૈત્યવંદના કહેવાય છે. એક વાર દેવ વાંદે તેમાં શકસ્તવ
જે વાર આવે, એક પહેલું અને એક છેલું, એમ સર્વ મળી ચાર શકસ્તવ થયા;
એમ જે વાર કરવાથી તે આઠ શકસ્તવ આવે છે, પણ ચારજ ગણાય છે, એ પ્રમાણે
ચૈત્યવંદન કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના કરી કહેવાય છે. શકસ્તવ કહેવો, વળી ઈરિયા-
વહી પડિકમીને એક શકસ્તવ, એ જે વાર ચૈત્યવંદના કરે ત્યાં ત્રણ શકસ્તવ થાય,
ફરી ચૈત્યવંદન કહી, નમુથ્યુણું કહી, અરિહંત ચેઈયાણું કહી, ચાર થોઈ કહે, ફરી
ચૈત્યવંદન નમુથ્યુણું કહી, ચાર થોઈ કહી, બેસી નમુથ્યુણું કહી સ્તવન કહીને જય-

વિયશય કહે, એમ પાંચ શકસ્તવ થવાથી ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદના કહેવાય છે.

ચૈત્યવંદન સાત વાર દરરોજ સાધુને કરવાનું મહાનિસીથ સૂત્રમાં કહેલું છે. તેમજ શ્રાવકને પણ સાતવારનું લાખ્યમાં કહેલ છે, તે બતાવે છે.

પઠિક્કમણે ચેડય જિમણ, ચરિમપઠિક્કમણ સુઅળ પઠિવોહે ॥

ચેડવંદણ ઇયજજ્ઞો, સત્તેવેલાઓ અહોરત્તે ॥ ૧ ॥

પઠિક્કમણઓ ગિહિણોવિહુ, સગવેલા પંચવેલ ઇયરસ ॥

પૂઆસુઅ તિસંદ્ધાસુઅ, હોડ તિવેલા જહન્નેણ ॥ ૨ ॥

(૧) રાધપિક્કમણમાં, (૨) દેરે, (૩) લોજન પહેલાં (પચખાણ પારવાનું), (૪) દિવસ ચરિમનો, (૫) દેવસીપિક્કમણમાં, (૬) સયન સમયે (સંથારા પોરસી લણાવવાનું) (૭) બગીને, એમ દરરોજ સાધુને સાત વાર ચૈત્યવંદન કરવાં કહ્યાં છે. તેમજ શ્રાવકને પણ સાત વાર સમજવાં; તે નીચે મુજબ:—જે શ્રાવક જે વાર પ્રતિક્કમણ કરનાર હોય તેને ઉપર લખેલી રીતિ પ્રમાણે અથવા જે વખતના આવશ્યકતા સુવા બગવાના તથા ત્રિકાળ દેવવંદનના મળી સાત વાર થાય છે. એક વાર પિક્કમણ કરનાર હોય તેને છ ચૈત્યવંદના થાય, સુવાની વખતે ન કરે તેને પાંચ વાર થાય, અને બગવાની વખતે પણ ન કરે તેને ચાર વાર થાય. ઘણા દેરાસરના બુદ્ધાર કરનારને તો વળી ઘણીવાર ચૈત્યવંદના થાય છે. જેનાથી બીજા ન બને તથા જિનપુજા પણ કરવાની જે દિવસે અડચણ હોય તોપણ ત્રિકાળ દેવ તો જરૂર વાંદવા. શ્રાવકને માટે આગમમાં કહેલું છે કે:—

મોમો દેવાળપિઆ અજ્જપ્પમિહિ ॥ જાવજ્જીવં તિક્કાલિઅં અન્વલિત્તા ચલેગ્ગ-
ચિત્તેણં ॥ ચેડિ અવંદિઅવે ઇણમેવ મોમણઅંત્તાઓ અસુહ અસાસય સ્વળભંગુરાઓ સા-
રંતિ ॥ તથ્ય પુઠ્ઠવેહે તાવ ઉદગ પાણં ન કાયવં ॥ જાવ ચેડિ સાહુઅન વંદિઅ ત્તહા
મહ્ઝણે તાવ અસળ કિરિઅં ન કાયવં જાવ ચેડિ ન વંદિઅ ત્તહા અવરણે ચેવ ત્તહા
કાયવં જહા અવંદિઅહિં ચેડિઅહિંનો સિજ્જાયલ મહ્ઝમિજ્જત્તિ ॥

અહો અહો દેવનાપ્રિયો ! આજથી માંડીને બાવજીવ સુધી ત્રિકાળ, અચૂક, નિશ્ચલ, એકાગ્રચિત્તે કરી દેવ વાંદવા. એટલુંજ અહો પ્રાણીઓ ! અપવિત્ર, આશા-
શ્વત, ક્ષણભંગુર, એવા આ મનુષ્ય શરીરથી સાર છે. તેમાં પેહેલા પોહોરે જ્યાંસુધી
દેવને અને સાધુને વંદાય નહીં ત્યાંસુધી પાણી પણ પીવું નહીં. તેમજ મધાનહે જ્યાં-
સુધી દેવ ન વાંધા હોય ત્યાંસુધી લોજન પણ ન કરવું. તેમજ પાછલે પોહોરે ખરેખર
તેમજ કરવું. જ્યાંસુધી દેવ ન વાંધા હોય ત્યાંસુધી રાત્રિયે શય્યા ઉપર સુવું પણ નહીં.

સુપ્પમાણ સમણો વાસગસસ, પાણંવિ ન કપ્પણ પાડં ॥

નોજાવચેડિયાઅહિં, સાહુઅિઅવંદિયા વિહિણા ॥ ૧ ॥

મહ્ઝણ્હેપુણરવિ, વંદિઅણ નિયમેય કપ્પહ મોત્તં ॥

પુણ વંદિઅણતાઈ, પઓસ સમયંમિતો સુયહ ॥ ૨ ॥

આ બે ગાથાનો અભિપ્રાય ઉપર પ્રમાણેજ હોવાથી લખ્યો નથી. ગીત, નૃત્ય, વાજિત્ર, સ્તુતિ, સ્તોત્ર, એ અગ્રપુજામાં ગણાવેલા પણ ભાવપુજામાં પણ અવતરે છે. વળી એ મહાકૃષ્ણદાથી હોવાથી બંને ત્યાંસુધી પોતેજ કરવાં અને એમને ન બંને તો બીજા પાસે પણ કરાવવાથી પોતાને તથા બીજા પણ ઘણા જીવોને મહા લાભની પ્રાપ્તિ થવાનો સંભવ છે.

નિસીધ યૂષ્ણિમાં કહેલું છે કે:--પમાર્થે ન્હાયા કય કૌડયમંગલ પાયચ્છિત્તા સુકિલ્લવાસપરિહિઆ જાવ અઢમિચડસીસુઅ મતિરાણ સયમેવ રાઓ નટ્ટોવયારં કરેઈ । રાયાવિ તયાણુવિત્તિણ મુરયંવાર્ણેઈ રૂતિ । સ્નાન કરીને કર્યું છે કૌતુકમંગળ જેણે એવી પ્રભાવતી રાણી સફેત વસ્ત્ર પહેરીને યાવત્ આઠમ ચૌદશના દિવસે લક્ષિત રાગે કરી પોતેજ નાટક કરે અને રાજા પણ તેની મરજી પ્રમાણે હોવાથી મૃદંગ વગાડે.

જિનપુજા કરવાના અવસરે અરિહંતાની છાંસ્થ, કેવળી અને સિદ્ધ, એવી ત્રણ અવસ્થા ભાવવી. જે માટે ભાષ્યમાં કહેલું છે કે:--

નહવણચ્ચગેહિં છડમથ્યા । વત્તયા પહિહારગેહિં કેવલિઅ ॥

પલિઅં કુરસમોહિઅ । જિણસસમાવિહજ સિદ્ધત્ત ॥ ૧ ॥

ભગવંતને સ્નાન કરાવનારે, ભગવંતના પાસે રહેલા પરિકર ઉપર ઘડેલા હાથી ઉપર ચઢેલા દેવના હાથમાં રહેલા કળસના દેખાવથી, તથા વળી પરિકરમાં રહેલા માળાધારી દેવના રૂપે કરી, ભગવંતની છાંસ્થાવસ્થા ભાવવી. (છાંસ્થાવસ્થા એટલે કેવળજ્ઞાન પામ્યા પહેલાંની અવસ્થા).

છાંસ્થાવસ્થા ત્રણ પ્રકારની બાણવી. (૧) જન્મની અવસ્થા, (૨) રાજ્ય અવસ્થા, (૩) સાધુપણની અવસ્થા. તેમાં નહુવણ કરવા વળતે જન્માવસ્થા ભાવવી, માળાધારક દેવતાના રૂપ દેખી ફૂલમાળા પેહેરવાના રૂપ દેખવાથી રાજ્યાવસ્થા ભાવવી, અને કેશ રહિત મસ્તક અને મુખ દેખવાથી સાધુપણની અવસ્થા ભાવવી. પ્રાતિહાર્યમાં પરિકરના ઉપરના ભાગે કળસના બે તરફ રહેલા પત્રના આકારને દેખી અશોકવૃક્ષ ભાવના, માળાધારી દેવના દેખવાથી પુષ્પ વૃષ્ટી ભાવવી. પ્રતિમાની બે પાસે રહેલા બંને દેવતાના હાથમાં રહેલી બંસી વીણાના આકાર દેખી દિવ્ય ધ્વનીની ભાવના કરવી. માળાધર દેવના બીજા હાથમાં રહેલા ચામરને દેખી ચામર પ્રાતિહાર્યની રચના ભાવવી. એમ બીજી પણ યથાયોગ્ય સર્વ ભાવના પ્રગટપણેજ થઇ શકે એમ છે માટે તેની ભાવના કરવી.

પંચોવયારજુત્તા । પુઆ અઢો વયાર કલિયાય ॥ રિદ્ધિ વિસેસેણપુણો । નેયાસઢ્ઢાંવં-યારાવિ ॥ ૧ ॥ [ત હિ પંચુવયારા । કુસુમસ્થવ ગંધધૂવદીવોહિં] કુસુમસ્થવ ગંધ પર્ણવ । ધૂવ નૈવેહજ ફલજલેહિં પુણો ॥ અઢાવિહ કમ્મહણની । અઢુવયારા હવડપૂઆ ॥ ૨ ॥ સઢ્ઢો વયારપૂઆ । નહવણચ્ચણ વચ્છ મૂસનાર્ણિહિં ॥ ફલવલિ દીવાઈ નટ્ટ । ગીઅ આરત્તી આઈહિં ॥ ૩ ॥

(૧) પંચ ઉપચારિકી પુળ, (૨) અષ્ટ ઉપચારિકી પુળ, અને ઋદ્ધિવર્તને કરવા યોગ્ય (૩) સર્વોપચારિકી પુળ, એમ ત્રણ પ્રકારની પુળ શાસ્ત્રોમાં ગણાવી છે.
(પંચોપચારિકી પુળ).

પુષ્પપુળ, અક્ષતપુળ, ધૂપપુળ, દીપપુળ, ચંદનપુળ, એમ પંચોપચારિકી પુળ સમજવી.
(અષ્ટોપચારિકી પુળ).

જળપુળ, ચંદનપુળ, પુષ્પપુળ, દીપપુળ, ધૂપપુળ, ફળપુળ, નૈવેદ્યપુળ, અક્ષતપુળ, એ અષ્ટ પ્રકારના કર્મને હાણનારી હોવાથી અષ્ટોપચારિકી પૂજા ગણાય છે.

(સર્વોપચારિકી પુળ).

જળપુળ, ચંદનપુળ, વસ્ત્રપુળ, આભૂષણપુળ, ફળપુળ, નૈવેદ્યપુળ, દીપપુળ, નાટકપુળ, ગીતપુળ, વાજીત્રપુળ, આરતી ઊતારવી, સત્તરભેદી પ્રસુખપુળ, તે સર્વોપચારિકી પુળ સમજવી. એમ વૃહત્સામ્યમાં ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની પુળ કહેલી છે. વળી કહેલું છે કે:-

પોતે પોતાને હાથે પુળના ઉપગરણા તૈયાર કરે તે પ્રથમ પુળ, બીજા પાસે પુળના ઉપગરણ તૈયાર કરાવે તે બીજી પુળ, અને મનથી પોતે ફળ ફૂલ પ્રસુખ પુળ કરવાને મંગાવવાનો વિચાર કરવારૂપે ત્રીજી પુળ સમજવી. અથવા એ ત્રણ પ્રકારને વળી કરવી, કરાવવી અને અનુમોદવી, એમ પણ ત્રણ પ્રકાર થાય છે. તથા લલિત વિસ્તારા (નમુશ્ચુષ્ણની વૃત્તિ) માં કહેલું છે કે:-પૂઅંમિ પુષ્કામિ સચુર્હી । પઢિવાત્તિમે અઓ ચચઉદિહંપિ ॥ જહાસત્તિ એકુજ્જા । પુષ્પામિષસ્તોત્રપ્રતિપત્તિ પૂજાનાં યથોત્તરં પ્રથાન્યમિત્યુક્તં । તત્રામિષં પ્રધાનમશનાદિભોગ્યવસ્તુઃ ॥ ઉક્તં ગૌડકોશેઃ । ઉક્તોચે પલલેનસ્ત્રી આમિષં ભોગ્યવસ્તુનિ ॥ પૂળમાં પૂષ્પપૂળ, આમિષ [નૈવેદ્ય પૂળ, સ્તુતિ (ગાયન), પ્રતિપત્તિ (આજ્ઞારાધન અથવા વિધિ પ્રતિપાદના), એ ચાર વસ્તુઓ યથોત્તર (અનુક્રમથી) અધિક પ્રધાન છે. એમાં આમિષ શબ્દથી પ્રધાન અશનાદિ ભોગ્ય વસ્તુ સમજવી. જે માટે ગૌડકોશમાં લખેલ છે કે, આમિષ શબ્દથી ભોગવવા યોગ્ય અશનાદિક વસ્તુ સમજવી.

પ્રતિપત્તિ: પુનરવિકલાપ્તોપદેશપરિપાલન પ્રતિપત્તિ એ સર્વજ્ઞના વચનને યથાર્થ પાલન કરવું તે. જે માટે આગમમાં પુળના ભેદ ચાર પ્રકારે પણ કહેલા છે.

જિનેશ્વર ભગવંતની પુળ બે પ્રકારની છે. એક દ્રવ્યપુળ અને બીજી ભાવપૂળ. તેમાં દ્રવ્યપુળ તે શુભ દ્રવ્યથી પુળ કરવી અને ભાવપુળ તે જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા પાળવી. એમ બે પ્રકારની પૂળમાં સર્વપૂળ સમાય છે. જેમકે, પુષ્કારોહણ ફૂલ ચઢાવવાં ગંધારોહણં સુગંધ વાસ ચઢાવવો, એ આદિક સત્તર ભેદ સમજવા. વળીસ્નાત્રપૂળ, એ આદિક એકવીસ પ્રકારની પૂળ પણ થાય છે. વળી અંગપૂળ, અગ્રપૂળ, ભાવપૂળ, એમ પૂળના ત્રણ ભેદ ગણવાથી સર્વ પૂળના ભેદ અતર્ભૂત થાય છે.

(પૂળના સત્તર ભેદ.)

૧ સ્નાત્રપૂળ, વિલેપનપૂળ, ૨ ચક્ષુ ભુગલપૂળ (જે ચક્ષુ ચઢાવવી), વાસપૂળ, ૩ ફૂલપૂળ, ૪ પુષ્પમાળપૂળ, ૫ પંચરંગી છુટાં ફૂલ ચઢાવવાની પૂળ, ૬ ચુર્ણપૂળ

(ખરાસનું ચુરણ ચઢાવવું), દેવજપૂજા, ૭ આલરણ (મુગટ) પૂજા, ૮ પુષ્પગૃહપૂજા (પૂલનું ઘર ચઢાવવું), ૯ પુષ્પપ્રગરપૂજા (છુટાં પૂલનો ઢગલો કરવો), ૧૦ આરતી ઊતારવી, મંગળદીવો કરવો, અષ્ટમંગળીક સ્થાપના, ૧૧ દીપકપુજા, ૧૨ ધૂપપુજા, ૧૩ નૈવેદ્યપૂજા, ૧૪ ફળપુજા, ૧૫ ગીતપુજા, ૧૬ નાટકપુજા, ૧૭ વાનિત્રપુજા.

એકવીસ પ્રકારી પૂજાનો વિધિ.

ઉમાસ્વાતી વાચકે પુજા પ્રકરણમાં એકવીસ પ્રકારી પૂજાનો વિધિ નીચે મુજબ લખેલ છે.

“પુર્વદિશા સન્મુખ સ્નાન કરવું, પશ્ચિમદિશા સન્મુખ દાતાણુ કરવું, ઉત્તર દિશા સન્મુખ શ્વેત વસ્ત્ર પહેરવાં, પુર્વ કે ઉત્તર દિશા સન્મુખ ઉભા રહી ભગવંતની પૂજા કરવી. ઘરમાં પેસતાં ડાબે ભાગે સદ્ય રહિત પોતાના ઘરના ઓટલાથી દોઢ હાથ ઉંચી જમીન ઉપર ઘરદેરાસર કરવું. પોતાના ઘરથી નીચી જમીન ઉપર ઘરદેરાસર કે દેરાસર કરે તો દિનપર દિન તેના વંશની અને સંતતિ-પુત્ર પૌત્રાદિકની પરંપરા પણ સદાય નીચી પદ્ધતિને પામે છે. પૂજા કરનાર પુરૂષ પુર્વ કે ઉત્તર દિશા સન્મુખ ઉભા રહી પૂજા કરે, દક્ષિણદિશા વર્જન કરવી અને વિદિશા તો સર્વથા વર્જનજ કરવી યોગ્ય છે. જો પશ્ચિમદિશા સન્મુખ ઉભા રહી ભગવંતની મૂર્તિની પૂજા કરે તો ચોથી સંતતિથી (ચોથી પેઢીથી) વંશનો ઉચ્છેદ થાય, અને દક્ષિણદિશા સન્મુખ ઉભો રહી પૂજા કરે તો તેને સંતતિજ ન થાય (નિર્વંશ થાય). અગ્નિકોણમાં ઉભો રહી પૂજા કરે તો દિનદિન ધનની હાની થાય, વાયવ્યકોણમાં ઉભો રહી પૂજા કરે તો તેને પુત્રજ ન હોય (થાય), નૈઋત્યકોણમાં ઉભા રહી પૂજા કરવાથી કુળનો ક્ષય થાય, અને ઇશાનકોણમાં ઉભો રહી પૂજા કરે તો તે એક સ્થાનકે સુખે ઠરીને બેસી શકે નહીં.

બે અંગુલે, બે હીંગણે, બે હાથે, બે ખલે, એક મસ્તકે, એમ નવે અંગે પૂજા કરવી. અંદન વિના કોઈપણ વખતે પૂજા કરવી નહીં. કપાળે, કંઠે, હૃદયકમળે, ઉદરે, એ ચાર સ્થાનકે તિલક કરવાં. નવસ્થાનકે (૧ બે અંગુલ, ૨ બે હીંગણ, ૩ બે હાથ, ૪ બે ખલે, ૫ મસ્તકે, ૬ કપાળે, ૭ કંઠે, ૮ હૃદયકમળે, ૯ ઉદરે) તિલક કરીને દરરોજ પૂજા કરવી. વિચક્ષણ પુરૂષે પ્રભાતે વાસપૂજા, મધ્યાહ્નકાળે પૂલપૂજા અને સંધ્યાકાળે ધૂપ દીપ પૂજા કરવી. ભગવંતની ડાબી તરફ ધૂપ કરવો અને પાસે મુકવાની વસ્તુઓ સન્મુખ મુકવી તથા જમણી તરફ દીવો મુકવો, અને ચૈત્યવંદન કે ધ્યાન પણ ભગવંતથી જમણી તરફ બેસીને કરવાં.

“હાથથી લેતાં અથડાઈને પડી ગયેલું, જમીન ઉપર પડેલું, પગ પ્રમુખ કોઈ પણ અશુચિ અંગે લાગી ગયેલું, માથા ઉપર ઉપાડેલું, મલીન વસ્ત્રમાં રાખેલું, નાલિથી નીચે રાખેલું, દુષ્ટ લોક કે હિંસા કરનાર કોઈપણ જીવે સ્પર્શેલું, ઘણાક ઠેકાણે હણાયેલું (ચુથાયેલું), કીડા પ્રમુખે કરડેલું, એવું પુલ, ફળ કે પત્ર ભક્તિવંત પ્રાણીએ ભગવંતને ચઢાવવું નહીં. એક પુલના બે ભાગ કરવા નહીં; કળીને પણ છેદવી નહીં, ચંપાના કે કમળના પુલને જો ભાંગે તો તેથી પણ મોટો દોષ લાગે છે. ગંધ, ધૂપ, અન્નત, ફુલમાળા, દીપ, નૈવેદ્ય, જળ અને ઉત્તમ ફળથી ભગવંતની પૂજા કરવી.

“શાંતિક કાર્યમાં શ્વેત, લાલકારી કાર્યમાં પીળાં, શત્રુના જયમાં શ્યામ, મંગળ કાર્યમાં રક્ત, એમ પાંચ વર્ણના વસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ કાર્ય વાપરવાં; તેમજ પુષ્પમાળા પણ

ઉપર કહેલાં રંગ પ્રમાણે વાપરવી. પંચામૃતનો અલિષેક કરવો, ઘી તથા ગોળનો દીવો કરવો, અગ્નિમાં હ્રુણ નિષેપ કરવું, એ શાંતિક પૌષ્ટિક કાર્યમાં ઉત્તમ જાણવાં. ફાટેલાં, સાંધેલાં, છેદેલાં, રાતા રંગવાળા, દેખીતાં લયંકર વસ્ત્ર પહેરવાથી દાન, પૂજા, તપ, જપ, હોમ, સામાયક પ્રતિક્રમણ પ્રમુખ સાધ્ય કૃત્ય નિષ્ફળ થાય છે. પદ્માસને સુખે બેસી શકાય એવા સુખાસને બેસી નાશિકાના અગ્રભાગે નયન સ્થાપી વસ્ત્રથી (મુખકોશથી) મુખ ઢાંકીને મૌનપણે ભગવંતની પૂજા કરવી.

(એકવીસ પ્રકારી પૂજનાં નામ).

“૧ સ્નાત્ર પુજા, ૨ વિલેપન પુજા, ૩ આલુષણ પુજા ૪ પુષ્પ પુજા, ૫ વાસ-
ક્ષેપ પુજા, ૬ ધુપ પુજા, ૭ હીપ પુજા, ૮ ફળ પુજા, ૯ તંદુલ (અક્ષત) પુજા, ૧૦ નાગ-
રવેલના પાનની પુજા, ૧૧ સોપારી પુજા, ૧૨ નૈવેદ્ય પુજા, ૧૩ જળ પુજા, ૧૪ વસ્ત્ર
પુજા, ૧૫ આમર પુજા, ૧૬ છત્ર પુજા, ૧૭ વાજિત્ર પુજા, ૧૮ ગીત પુજા, ૧૯
નાટક પુજા, ૨૦ સ્તુતિ પુજા, ૨૧ લંકારવર્ધન પુજા.”

“એમ એકવીસ પ્રકારની જિનરાજની પુજા, સુરાસુરના સમુદાયે કરેલી સદાય
પ્રસિદ્ધ છે, તેને કાળકાળના યોગથી કુમતિલોકે ખંડન કરી છે, પણ જે જે વસ્તુ જેને
પ્રિય હોય, તેને લાવની વૃદ્ધિ માટે પુજામાં યોજવી.”

તેમજ “**एसान्यां च देवतागृहं**” ઇશાન દિશાએ દેવગૃહ હોય એમ વિવેક-
વિલાસમાં કહેલું છે. વળી વિવેકવિલાસમાં કહ્યું છે કે:—

“વિષમાસને બેસી, પગ ઉપર બેસી, ઉત્કૃષ્ટ આસને બેસી, ડાબો પગ ઉંચો
રાખી, ડાબા હાથથી પુજા કરવી નહીં, સુકેલાં જમીન પર પડેલાં પાંખડીઓ જેની
બીજરાઈ ગઈ હોય, જેને નીચ લોકો સ્પર્શેલાં હોય, વિકસ્વર થયેલાં ન હોય, એવાં
પુષ્પથી પૂજા કરવી નહીં. કીડા પડેલ, કીડે ખાધેલ, ડોડાથી છુટું પડેલ. એક
બીજના લાગવાથી વિંધાએલ, સડેલ, વાસી, કરોળીઓ લાગેલ નાભિને સ્પર્શેલું
હીન જાતિનું, દુર્ગંધવાળું, સુગંધ વિનાનું, ખાટી ગંધવાળું, મળમૂત્રવાળી જમીનમાં
ઉત્પન્ન થયેલ, બીજા કોઈ પદાર્થથી અપવિત્ર થયેલ હોય એવાં ફૂલ વર્જવાં.”

વિસ્તારથી પુજા ભણાવવાના અવસરે અથવા દરરોજ કે હરકોઈ દિવસે મંગળીક
માટે ત્રણ, પાંચ, સાત, કુસુમાંજલી ચઢાવવાપૂર્વક ભગવંતની સ્નાત્રપુજા ભણાવવી.

સ્નાત્રપુજા ભણાવવાની રીતિ.

પ્રથમથી નિર્માલ્ય ઉતારવાં, પખાલ કરવો, સંક્ષેપથી પુજા કરવી, આરતી,
મંગળહીવો ભરી તૈયાર કરી રાખવો, કેસર વાસિત જળે ભરેલા કળશ સન્મુખ
સ્થાપન કરવા. ત્યારપછી હાથ બેડીને,

मुक्तालंकारविकार, सारसौम्यत्वकांतिकमनीयं ॥

सहजनिजरूप विनार्जित, जगत्रयं पातु जिनर्विवं ॥ ૧ ॥

“વિલાસ દશાનાં (સંસારીક અવસ્થાનાં) અલંકાર અને કોધાદિક વિકાર જેણે
મૂકેલા છે એટલાજ માટે સાર અને સૌમ્યત્વ એટલે સર્વ જગજનનું વલ્લભતા તેની

કાંતિ જે સમતામય મુદ્રા તેથી મનોહર, વળી સ્વભાવ દશાનુ' (આત્માનું) રૂપ જે મિરાવરણ કેવળજ્ઞાન તેથી જિત્યા છે ત્રણ જગતના કામક્રોધાદિક જેણે એવું જિનખિંબ પવિત્ર કરે." એમ કહીને અલંકાર આલૂષણ ઉતારવાં. ત્યારપછી હાથ બેડીને,

અવણિય કુસુમાદરણં, પયડ પડ્ઢીય મળાંહરચ્છાયં ॥

જિજ્ઞાસુ મડ્ઢજળપીઢ, સંઘિઅં વો સિવં દિસઓ ॥ ૨ ॥

“ઉતાર્યા છે કુસુમ અને આલૂષણ જેનાં એવું, અને વળી સહજ સ્વભાવથી પ્રગટ થયેલ છે લવ્ય જીવનાં મનને હરનારી મનોહર શોભા જેની એવું સ્નાત્ર કરવાના બાબેઠ ઉપર રહેલું વીતરાગનું રૂપ તમને મોક્ષ આપે.” એમ કહીને નિર્માલ્ય ઉતારવું. ત્યારપછી પ્રથમથી તૈયાર રાખેલો કળશ કરવો, અંગલુહણ કરી સંક્ષિપ્તથી પુજા કરવી. ત્યારપછી નિર્મળ જળથી ધોયેલા અને ધૂપથી ધુપેલા કળશમાં સ્નાત્ર કરવા યોગ્ય સુગંધિ જળ ભરી તે કળશોને શ્રેણીબદ્ધ પ્રભુની સન્મુખ શુદ્ધ નિર્મળ વસ્ત્રે ઢાંકીને પાટલા ઉપર સ્થાપન કરવા. ત્યારપછી પોતાના નિમિત્તનું ચંદન હાથમાં લઈને તિલક કરી હાથ ધોઈ પોતાના નિમિત્તના ચંદનથી હાથ લેખીને હાથે કંકણ બાંધી હાથ ધુપીને શ્રેણીબદ્ધ સ્નાત્ર કરનાર શ્રાવક કુસુમાંજલિ (કેસરથી વાસિત છુટા પુલ) ભરેલી રકેળી હાથમાં લઈ ઉભો રહી કુસુમાંજલિનો પાઠ ઉચ્ચાર કરે.

સયવત્ત કુંદ માલડ । વહુવિહ કુસુમાઈ પંચવન્નાઈં ॥

જિજ્ઞાસુ ન્હવળકોલ । દિતિ સુરા કુસુમંલીહિટા ॥ ૩ ॥

“સેવત્રા, મચકુંદ, માલતી વિગેરે પંચવર્ણા ધણા પ્રકારનાં પુલની કુસુમાંજલિ સ્નાત્રના અવસરે દેવાધિદેવને હર્ષિત થયેલા દેવતા સમર્પણ કરે છે.” એમ કહીને પરમેશ્વરને મસ્તકે કુલ ચઢાવવાં.

ગંધાય દ્વિઅ મહુયર । મળહર ઇશંકાર સદ સંગીઆ ॥

જિજ્ઞાસુ ચલણો વરિ મુક્કા । હરઓ તુમ્હ કુસુમંજલી દુરિઅં ॥ ૪ ॥

“સુગંધના લોભથી ખેંચાઈ આવેલા ભમરાઓના અંકાર શબ્દથી ગાયન થતી જિનેશ્વર ભગવંતના ચરણ ઉપર મૂકેલી કુસુમાંજલિ તમારા પાપને દુર કરે.” એમ એ ગાથા સંણીને પ્રભુના ચરણકમળે દરેક શ્રાવક કુસુમાંજલિ પ્રક્ષેપ કરે. એવી રીતે કુસુમાંજલિએ તિલક, ધૂપ, પાન, પ્રમુખનો આડંબર કરવો. ત્યાર પછી મધુર અને ઉચ્ચ સ્વરે જે જિનેશ્વર પધરાવ્યા હોય તેમના નામનો જન્માભિષેકના કળશનો પાઠ બોલવો. ત્યારપછી ઘી, શેલડીનો રસ, દુધ, દહી, સુગંધી જળ, એ પંચામૃતથી અભિષેક કરવો. પખાલ કરતાં વચમાં ધૂપ દેવો અને પખાલ કરતાં ભગવંતનું મસ્તક પુલથી ઢાંકેલું રાખવું, પણ ઉઘાડું રાખવું નહીં, જે માટે ચાલી વૈહાળ શ્રી શાંતિસૂરીયે કહેલ છે કે, “સ્નાત્રજળની ધારા જ્યાંસુધી પડે, ત્યાંસુધી મસ્તક સૂન્ય ન રખાય, માટે મસ્તક ઉપર પુષ્પ ઢાંકી રાખવું.” સ્નાત્ર કરતાં (પખાલ કરતાં) ગ્રામર વીંઝવા, ગીત વાજિત્રનો યથાશક્તિ આડંબર કરવો. સ્નાત્ર કીધા પછી જે ફરીને સ્નાત્ર કરવી હોય તો શુદ્ધ જળથી પાઠ ઉચ્ચારતાં ધારા દેવી.

અભિષેક તૌય ધારા । ધારેવ ધ્યાનમંડલાગ્રસ્ય ॥

મવમવનમિત્તિમાગાન્ । મૂયોપિ મિનત્તુ ભાગવતી ॥ ૧ ॥

“ધ્યાનરૂપ મંડળના અગ્રભાગની ધારા હોય જ નહીં શુ! એવી ભગવંતના અભિષેકના જળની જે ધારા છે તે સંસારરૂપ ધરની ભીંતોના ભાગને ફરીને પણ ભેદ કરો.” એમ કહીને ધારા દેવી. ત્યારપછી અંગલુહણ કરી વિલેપન આભૂષણ પ્રમુખથી આંગીની રચના કરી પહેલાં પૂજા કરી હુતી તેથી પણ અધિક કરવી. સર્વ પ્રકારનાં ધાન્ય, પકવાન, શાક, વિગય, ઘી, ગોળ, સાકર, ફળાદિક બલિદાન ચઢાવવું. જ્ઞાનાદિક રત્નત્રયીની આરાધના નિમિત્તે અક્ષતની ત્રણ ઢગલી કરવી. સ્નાત્ર કરવામાં લઘુ વૃદ્ધ વ્યવહાર-ઉદ્ધવન કરવો નહીં (વૃદ્ધ પુરૂષ પ્રથમ સ્નાત્ર કરે, ત્યારપછી બીજા સર્વ કરે અને સ્ત્રીઓ શ્રાવક પછી કરે). કેમકે, જિનેશ્વર ભગવંતના જન્મભાષિષેક વખતે પણ પ્રથમ અચ્યુતેન્દ્ર, ત્યારપછી યથાનુક્રમથી છેલ્લાં સૌધર્મેન્દ્ર અભિષેક કરે છે. સ્નાત્ર થયા પછી અભિષેક જળ શેષની પેઠે મસ્તકે લગાડે તો તેમાં કાંઈપણ દોષ લાગવાનો સંભવ થતો નથી. જે માટે—

હિમચંદ્રાચાર્યે શ્રી વીરચરિત્રમાં કહેલું છે કે:—દેવ, મનુષ્ય, અસુર અને નાગ-કુમાર દેવતાઓ પણ અભિષેક જળને વંદના કરીને વારંવાર પોતાને સર્વે અંગે હર્ષ સહિત સ્પર્શ કરાવતા હતા.

રામ ચરિત્રના ઓગણત્રીસમા ઉદ્દેશમાં અશાંત સુદ ૮ થી આરંભીને દશરથ રાજાએ કરાવેલા અષ્ટાહ્નિકા (અઠ્ઠાઈ) મહોત્સવના અધિકારમાં કહેલ છે કે:—તે નહવણ શાંતિજળ, રાજાએ પોતાને મસ્તકે લગાડીને પછી તે તરૂણ સ્ત્રીઓ પાસે પોતાની રાણીઓને મોકલાવ્યું. તરૂણ સ્ત્રીઓએ વૃદ્ધ કંચુકી સાથે મોકલાવ્યાથી તેને જતાં વર લાગવાને લીધે પટરાણીઓ શોક અને ક્રોધ પામવા લાગી. એટલામાં ઘણીવારે પણ વૃદ્ધ કંચુકીએ નમણજળ લાવીને પટરાણીને આપ્યું, અને કહેવા લાગ્યો કે, હું વૃદ્ધ છું તેથી વાર લાગી; તે માફ કરો. ત્યારપછી તે પટરાણીએ તે શાંતિજળ પોતાને મસ્તકે લગાડ્યું. તેથી તેનો માનરૂપી અગ્નિ શમી ગયો અને ત્યારપછી હૃદયમાં પ્રસન્નભાવને પામી.

વળી મોટી શાંતિમાં પણ કહેલ છે કે, શાંતિપાનીયં મસ્તકે દાતવ્યં શાંતિજળ મસ્તકે લગાડવું. વળી પણ સંભળાય છે કે, પ્રતિવામુદેવ જરાસંઘે મૂકેલી જરાના ઉપદ્રવથી પોતાના સૈન્યને મુકાવવા શ્રી નેમિનાથના વચનથી શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે અઠ-મનો તપ કરી આરાધન કરેલા ધરણેન્દ્ર પાસે પાતાળલોકમાંથી શ્રી પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમા સંજેશ્વર ગામમાં અણાવી, અને તે પાર્શ્વનાથના નહવણ જળથી ઉપદ્રવ શાંત થયો; અને એટલાજ માટે શ્રી સંજેશ્વર પાર્શ્વનાથના નામથી તે પ્રતિમા સંજેશ્વર ગામમાં પ્રખ્યાતપણે થઈ ઓળખાય છે. વળી જિનેશ્વર ભગવંતની દેશના થઈ રહ્યા પછી તે ભુમિના અધિપતિ પ્રમુખે ત્યાં ઉછાળેલી અક્ષતરૂપ બલિ અરધી ધરતી ઉપર નહીં પડતાંજ પ્રથમથી દેવતા લઈ જાય છે અને તેમાંથી અર્ધ રાજા લે છે, બાકીની સર્વ જન લે છે. બળિ મસ્તક ઉપર નાખવાના પ્રભાવથી પણ રોગોપદ્રવની શાંતિ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ આવતા છ માસ સુધી તેને નવો રોગ પણ ઉત્પન્ન થતો નથી એમ આગમમાં પણ પ્રસિદ્ધ

છે. તે માટે સદ્ગુરુ પ્રતિષ્ઠિત મોટા મહોત્સવ કરી લાવેલા હીરાગળ પ્રમુખના ધ્વજ પતાકાને દેરાસરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવરાવી દિક્પાળાદિકને બળીદાન આપી અતુર્વિધ શ્રીસંઘ સહિત વાજિત્ર વાજતે ધ્વજ ચઢાવવો. પછી યથાશક્તિ શ્રીસંઘને પહીરામણી સાહામીવાતસલ્ય પ્રભાવના કરી, પ્રભુ આગળ શેષ નૈવેદ્ય ફળ પ્રમુખ મુકવાં. હવે આરતી ઉતારવા પ્રથમથી મંગળદીવો પ્રભુની સન્મુખ પ્રગટાવવો. મંગળદીવાની પાસે એક અગ્નિનું પાત્ર ભરીને મુકવું. તેમાં લવણ જળ નાંખવાને માટે હાથમાં ફૂલ લઈ ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા ભ્રમણ કરાવતાં નીચે લખેલી ગાથા બોલવી.

સવળેડમંગલંવો । જિણાણમહલાંલિજાલ આવલિઆ ॥

તિથ્યપવત્તણસમણ । તિઅસવિમુક્કા કુસુમવૃદ્ધી ॥

“કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતી વળતે અને અતુર્વિધ શ્રીસંઘની સ્થાપના કરતી વળતે જિનેશ્વર ભગવંતના મુખને સન્મુખ ઝંકાર શબ્દ કરતી ભ્રમરની પંક્તિ જેમાં છે એવી દેવતાની મુકેલી (આકાશથી પડતી) કુસુમવૃદ્ધિ, (પૂલની વૃદ્ધિ) શ્રીસંઘને અધ્યાત્મયોગ નિર્મળ કરવાને મંગળ પમાડો.”

એમ કહીને પ્રભુના સન્મુખ પ્રથમ પુષ્પવૃદ્ધિ કરવી. ત્યારપછી લવણ, જળ, પૂલ હાથમાં લઈ પ્રદક્ષિણા ભ્રમણ કરાવતાં આ નીચે લખેલી ગાથા બોલવી.

ડઅહ પડિમગ્ગ પસરં । પયાહિણં મુણિવડ્ઠ કરિડ્ઠણં ॥

પડઙ્ગ સલોણત્તણ । લજ્ઞિઅં ચ લોણંહુ અવહંમિ ॥ ૧ ॥

“સર્વ પ્રકારે ભાગ્યો છે સંસારનો પ્રસાર જેથી એવી પ્રદક્ષિણા કરી શ્રી જિનરાજ ભગવંતના શરીરની અનુપમ લાવણ્યતા દેખીને લજવાયું જ હોય નહીં! એવું લુણ અગ્નિમાં પડી બળી મરે છે તે બુવો.”

ઉપરની ગાથા કહીને જિનેશ્વર ભગવંતને ત્રણ વાર પુષ્પ સહિત લવણ જળ ઉતારવું. ત્યારપછી આરતીની પૂજા કરી, ધૂપ ઉખેવી, એક શ્રાવક મુખકોસ બાંધી થાળમાં મુકેલી આરતીનો થાળ હાથમાં લઈ આરતી ઉતારે. એક ઉત્તમ શ્રાવક પવિત્ર જળથી કળશ ભરી એક થાળમાં ધારા કરે, અને બીજા શ્રાવક વાજિત્ર વગાડે, વળી છુટાં પુલની વૃદ્ધિ કરે. તે વળતે આરતીની ગાથા બોલવી તે આ નીચે મુજબ છે.

મરગયમણિ ઘડિઅવિસાલ । થાલિમાણિક્કમાંડિઅ પડવ્વં ॥

નહવળકાર કરૂહિલ્લિત્તં । મમઓ જિનારત્તિઓ તુલ્લ ॥ ૨ ॥

“મરકતરત્નના ઘડેલા વિશાળ થાળમાં માણુકનાં મંડિત મંગળદીવાને સ્નાત્ર કરનારના હાથથી જેમ ભમાડાય છે, તેમ ભવ્ય પ્રાણી-જીવોની ભવની આરતી (ચિંતા) ભમો (દૂર થાઓ).” એમ પાઠ ઉચ્ચારતાં ઉત્તમ પાત્રમાં રાખેલી આરતી ત્રણ વાર ઉતારવી.

એમ ત્રિષદી શલાકા પુરૂષના ચરિત્રમાં પણ કહેલું છે કે:—કરવા ચોગ્ય કરણી કરીને કૃત કૃત્ય થઇને ઇંદ્રે હવે કાંઈક પાછા ખશીને વળી ત્રણ જગતના નાથની આરતી ઉતારવા માટે હાથમાં આરતી ગ્રહણ કરી. જ્યોતિવંત ઔપધીઓના સમુદાયવાળા

શિખરથી જેમ મેરૂપર્વત શોભે તેમ તે આરતીના દીપકની કાંતીથી ઈંદ્ર પણ પોતે દીપવા લાગ્યો. શ્રદ્ધાળુ એવા જે બીજા ઇંદ્રોએ જે વખતે છુટાં કુલોનો સમુદાય વિષે-યો છે તે વખતે સૌધર્મેન્દ્રે પોતે ત્રણ જગતના નાયકની ત્રણ વાર આરતી ઉતારી. ત્યારપછી મંગળદીવો પણ આરતીની પેઠે પૂજવો, અને નીચે લખેલી ગાથાઓ બોલવી.

કોસંબિ સંઘિયસ્સવ । પયાહિણં કુળઈ મઝઙ્ગિય પયાવો ॥

જિણસોમદંસણે દિણયરૂઝ્વ તુહ મંગલ પઈવો ॥ ૧ ॥

મામિજ્જંતો સુદરીહિં । તુહનાહ મંગલ પઈવો ॥

કળયાયલ્લસ નજ્જઈ । માણુઝ્વ પયાહિણં દિતો ॥ ૨ ॥

“અંદ્ર સમાન સૌમ્ય છે દર્શન જેનું એવા હે નાથ, તમે જ્યારે કૌસંબી નગરીએ વિચરતા હતા, ત્યારે અંકેઆઈ ગયો છે પ્રતાપ જેનો એવો સૂર્ય પોતાના શાશ્વતા વિમાનથી આપના દર્શન કરવા આવ્યો ત્યારે તમને જેમ પ્રદક્ષિણા કરતો હતો તેમ મંગળદીવો પણ તમારી પ્રદક્ષિણા કરે છે. મેરૂપર્વતને પ્રદક્ષિણા કરતાં જેમ સૂર્ય શોભે છે તેમ હે નાથ, સુરસુંદરીએ સંચરિત (પ્રદક્ષિણા કરતાં લમાડેલો) આ મંગળદીપક પણ પ્રદક્ષિણા કરતો શોભે છે.”

એમ પાઠ ઉચ્ચાર કરતાં ત્રણ વાર મંગળદીવો ઉતારી, પ્રભુના ચરણકમળ આગળ દીપાયમાન લાગે એમ સન્મુખ મુકવો. મંગળદીવો ઉતારતાં આરતી જે બોલવાઈ જાય તો કાંઈ દોષ લાગતો નથી. આરતી મંગળદીવામાં મુખ્ય વૃત્તિએ (ધણુકરી) ઘી, ગોળ, કપુર મેલવો. જેથી મહાલાલ પમાય છે. લોકીક શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે:- પ્રજ્વાલ્ય દેવદેવસ્ય । કર્પૂરેણતુદીપકં ॥ અશ્વમેધમવાપ્નોતિ । કુલં ચૈવ સમુદ્ધરેત્ ॥ ૧ ॥

પરમેશ્વરની પાસે કપુરથી દીવો કરે તો અશ્વમેધ યજ્ઞનું ફળ પામે, અને તેન કુળનો પણ ઉદ્ધાર થાય છે.

“હરિભદ્ર સૂરિએ કરેલા શમરાદિત્ય કેવળીના ચરિત્રની આદિમાં ‘હવણેહમંગલંવા’ એવો પાઠ દેખાય છે તેથી આ સ્નાત્રવિધાનમાં દર્શાવેલી ‘મુક્તાલંકાર’ એ ગાથા તેમની (હરિભદ્ર સૂરિની) કરેલી સંભવે છે.” આ સ્નાત્રવિધાનમાં જે જે ગાથા આવેલી છે તે બધી તપાગચ્છમાં પ્રસિદ્ધ છે તે માટે લખી નથી. પણ સ્નાત્ર-પૂજના પાઠથી જોઈ લેવી.

વળી સ્નાત્રાદિકમાં સામાચારિના ભેદથી વિવિધ પ્રકારનો વિધિમાં પણ ભેદ દેખાય છે તોપણ તેમાં કાંઈ મુંઝાઈ જવું નહીં (તેમાં કાંઈ વાતે તકરાર પણ કરવી નહીં), કેમકે, ચરિત્રની લક્ષિતથી સર્વને સામાન્ય મોક્ષફળનું સાધ્ય એકજ છે. વળી ગણધરાદિકની સામાચારીમાં પણ દરેકને પરસ્પર ભેદ હોય છે. તે માટે જે જે કાર્ય, ધર્મકાર્યમાં વિરોધ ન પડે એવી અર્હતની લક્ષિતમાં આચારણા ફેર હોય તોપણ કોઈ આચાર્યને અસંમત નથી. એમ સર્વ ધર્મકૃત્યમાં સમજ લેવું.

અહિંયા જિનપૂજના અધિકારમાં આરતી ઉતારવી, મંગળદીવો ઉતારવો, હુણુ ઉતારવું, એ વિગેરે કેટલીક કરણીઓ કેટલાક સંપ્રદાયથી સર્વ ગચ્છમાં એક એકની દેખાદેખીથી પરદર્શનની પેઠે ચાલી આવી છે એમ દેખાય છે.

શ્રી જિનપ્રભસૂર કૃત પૂજાવિધિમાં તો એવી રીતે સ્પષ્ટાક્ષરથી લખેલું છે કે:-

લવણાઈ ઉતારણં પાયલિત્તમૂરિયાઈ પુન્નપુરિસેહિ ॥

સાહારેણ અણન્નયંપિ સંપયં સિઠિણ કારિજ્ઞઈ ॥

લવણુ આરતીનું ઉતારવું પાદલિપ્ત સૂરિ આદિક પૂર્વ પૂરૂષોએ એકવાર કરવું આજ્ઞાકારી છે, પણ હમણા તો (સિઠિણ) દેખાદેખીયે કેડાકેડે કરી કરાવીએ છીએ.

સ્નાત્ર કરવામાં સર્વ પ્રકારે વિસ્તારથી પૂજા પ્રલાપનાદિકના સંભવથી પરલોકના કૃપાની પ્રાપ્તિ સ્પષ્ટપણે દેખાય છે. વળી જિન જન્માદિ સ્નાત્ર ચોસઠ ઇંદ્રો પણ કરતા હતા તેમની પેઠે આપણે પણ કરીએ તે તેમને અનુસારે કર્યું કહેવાય તેથી આલોકના કૃપાની પણ પ્રાપ્તિ જરૂર થાયજ છે એમ સમજવું.

(કેવી પ્રતિમા પૂજવી).

પ્રતિમાઓ વિવિધ પ્રકારની હોય છે તેના ભેદ પૂજાવિધિ સમ્યક્ત પ્રકરણમાં કહેલ છે.

ગુરુકારિઆઈ કઈ । અન્ને સય કારિઆઈં તંવિતિ ॥

વિહિકારિઆઈ અન્ને । પાડિમાણ પૂઅણ વિહાણં ॥ ૧ ॥

કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે કે ‘શુદ્ધકારિતા’—“શુદ્ધ જે માતા પિતા દાદા પડદાદા પ્રમુખ તેણે ભરાવેલી (કરાવેલી) પ્રતિમા પૂજવી,” કોઈકે આચાર્ય એમ કહે છે કે “પોતે વિધિપૂર્વક પ્રતિમા ભરાવીને પ્રતિષ્ઠા કરાવીને પૂજવી,” વળી કેટલાક આચાર્ય એમ કહે છે કે “વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા થઈ હોય એવી પ્રતિમાની પૂજા કરવી.” એવી પ્રતિમાની, પૂજા કરવાની રીતિમાં બતાવેલી વિધિપૂર્વક પૂજા કરવી.

માતા પિતા પ્રમુખે કરાવેલી પ્રતિમાજ પૂજવી એવો વિચાર ચિત્તમાં ધારવો નહીં. મમકાર કે આગ્રહ રાખીને અમુકજ પ્રતિમા પૂજવી એવો આશય રાખવો નહીં. જ્યાં જ્યાં પ્રભુમુદ્રા સમ આકાર વાળી દેખાય ત્યાં ત્યાં તે પ્રતિમા પૂજવી. કેમકે, સર્વ પ્રતિમામાં તિર્થંકરનો આકાર દેખાવાથી પરમેશ્વરની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે માટે, અને જો એમ ન હોય તો ખરેખર પોતાનો હકવાદ કરવાથી અર્હત બિંબને અવગણના કરવાથી અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરવાનો બળાત્કારથી તેના ઉપર દંડ આવી પડે. વળી કોઈના મનમાં એવો વિચાર આવે કે, અવિધિકૃત પ્રતિમા પૂજનથી ઉલટો દોષ લાગે છે, પણ એમ ધારવું નહીં કે અવિધિની અનુમોદનાના પ્રકારથી આજ્ઞા ભંગનો દોષ લાગે. અવિધિકૃત પ્રતિમા પૂજનથી પણ કોઈ દોષ લાગતો નથી એમ આગમમાં લખેલ છે. જે માટે કલ્પવ્યવહાર લાભમાં કહેલ છે કે:-

નિસ્સકલ મનિસ્સકલે । ચેઈણ સર્વેહિં થુઈ તિન્નિ ॥

વેલં ચ કેઈ આણિય । નાહંં ઇક્કિક્કિઆવાવિ ॥ ૧ ॥

નિશ્રાકૃત તે કોઈકે ગચ્છવું ચૈત્ય, અનિશ્રાકૃત તે ગચ્છ વગરનું (સર્વને સાધારણ) ચૈત્ય, એવા બન્ને પ્રકારનાં ચૈત્યે ત્રણ સ્તુતિ કહેવી. એમ કરતાં જો ઘણી વાર લાગે અથવા ઘણા ચૈત્ય હોય અને તે બધામાં ત્રણ ત્રણ સ્તુતિ કહેતાં ઘણી વાર લાગે, તેટલી વાર ટકી શકાય એમ ન હોય તો એકેક ચોથ (સ્તુતિ) કહેવી.

પજ જે જે દેરે ગયા ત્યાં સ્તુતિ કહ્યા વિના પાછું ન ફરવું માટે વિધિકૃત હોય કે ન હોય પણ જરૂર પૂજવાં.

(દેરામાંથી કરોળીયા જાળાં કાઢવા વિષે.)

સીલહ મંચ ફલણ । ફરે ચોડાંતિ તં તુમાફસુ ॥

અભિમોહંતિસવિત્તિસુ । અણિથ્ય ફેહંત દીસંતા ॥ ૨ ॥

જે દેરાસરની સાર સંભાળ કરનારા શ્રાવક પ્રમુખ ન હોય એવા દેરાસરને અસંવિજ દેવકુળિકા કહીયે. તેમાં (અસંવિજ દેવકુળિકા-દેરાસરમાં) જે કરોળીયાએ જાળ બાંધેલ હોય, ધુળ જામી ગઈ હોય તો તે દેરાસરના સેવકોને સાધુ પ્રેરણા કરે કે મંચ ચિત્રામણના પાટીયાં પેટીમાં રાખીને તે ચિત્રામણનાં પાટીયાં બાળકોને દેખાડીને પૈસા લેનારા લોકોની જેમ તેના પાટીયાં રંગ ખેરગી વીચિત્ર દેખાવના હોવાથી તેની આજીવીકા સુખે ચાલે છે તેમ તમે પણ જે દેરાસરની સાર સંભાળ સારી રાખીને વર્તશો તો તમારું માન સત્કાર થશે. વળી તે સેવકો એટલે દેરાસરના ચાકરો જે દેરાનો પગાર ખાતા હોય તથા તે દેરાસરની પાછળ ગામની લાગત (લાગી) ખાતા હોય કે ગામ ગરાસ જમીન ભોગવતા હોય તો તેને નિર્ભક્ષના પણ કરે (ઠપકો આપે) કે તમે દેરાસરની લાગત ખાઓ છો છતાં પણ તેની (દેરાસરની) સારસંભાળ સારી રાખતા નથી. એમ ઠપકો આપવાથી પણ તેની ચતના (સેવકો) ન કરે તો તેમાં દેખીતા ન્યારે જીવ ન હોય ત્યારે તે કરોળીયાના પડને સાધુ પોતાને હાથે ઉખેડી નાખે તો તેમાં તેને દોષ નથી. એમ વિનાશ પામતાં ચૈત્ય ન્યારે સાધુએ પણ ઉવેખવાં નહીં ત્યારે શ્રાવકની શી વાત (અર્થાત્ શ્રાવકોએ દેરાસરોની પુરતી સાર સંભાળ રાખવીજ નેહએ અને તેમાં કોઈપણ પ્રકારે આશાતના થવા દેવી નેહએ નહીં, કેમકે ઉપર બતાવ્યા મુજબ સાધુને પણ શ્રાવક પ્રમુખના અભાવે છુટ આપવામાં આવેલી છે તો તે કૃત્ય શ્રાવકનું છતાં શ્રાવકે કદીપણ વીસારી મુકવું નહીં, જરૂર યથાશક્તિ દેરાની સારસંભાળ કરવી નેહએ. આ સર્વે પણ પૂજાને અધિકાર હોવાથી પ્રસંગથી આવેલો અધિકાર બતાવ્યો.

ઉપર લખેલી સ્નાત્રાદિકની વિધિનો વિસ્તાર તો ધનવાન શ્રાવકથીજ બની શકે એવો છે પણ ધન રહિત શ્રાવક તો સામાયક લઈને જે કોઈની પણ સાથે તકરાર પ્રમુખ કે પોતાને માથે ઋણ (કરજ) ન હોય તો ઈર્ષ્યા સમિતિ પ્રમુખનાં ઉપયોગ સહિત સાધુની પેઠે ત્રણ નિસીહિ પ્રમુખ ભાવપૂર્ણની રીતિ પ્રમાણે દેર આવે, ત્યાં જે કદાચિત્ કોઈ ગ્રહસ્થનું દેવપૂજની સામગ્રીનું કાર્ય હોય તો સામાયક પારીને તે પુલ ગુથવા પ્રમુખ કાર્યમાં પ્રવર્તે. કેમકે, એવી દ્રવ્યપૂજની સામગ્રી પોતાની પાસે હોય નહીં અને એટલો ખર્ચ પોતાના નિર્ધનપણને લીધે થઈ શકે એમ નથી તો પારકી સામગ્રીથી તેનો લાભ લઈ લે. અહિંયાં કોઈ એવો પ્રશ્ન કરે કે, સામાયક ત્યાગીને દ્રવ્યસ્તવ કરવું કેમ ઘટમાન હોય? તેનો ઉત્તર એમ છે કે:-સામાયક તો પોતાને સ્વાધિન છે. તે તો ન્યારે ધારે ત્યારે બની શકે એમ છે. પરંતુ દેરાસરમાં આ કુલ પ્રમુખ કૃત્ય તો પરાધિન છે, સમુદાયીક કામ છે, પોતાને સ્વાધિન નથી, અને કોઈક

વળતે બીજા કોઈક દ્રવ્ય ખરચ કરનાર હોય, ત્યારેજ બની શકે એમ છે. માટે સામાયક કરતાં પણ એના આશયથી મહાલાલની પ્રાપ્તિ થતી હોવાથી સામાયક છાંડીને પણ દ્રવ્યસ્તવમાં પ્રવર્તવાથી કાંઈ દોષ લાગતો નથી. તે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે:-

જીવાર્ણં વોહિલામો । સમ્મદીઢીળ હોઈ પીઅકરણં ॥

આળા જિર્ણદમત્તી । તિથ્યસ્સ પ્પમાવળા ચેવ ॥ ૧ ॥

સમ્યક્તદૃષ્ટિ જીવને બોધીબીજની પ્રાપ્તિ થાય, સમ્યક્તને હિતકારી થાય, આજ્ઞાનું પાલન થાય, લગવંતની લક્ષિત થાય, જૈનશાસનની ઉન્નતિ થાય એને આદિ લઈને અનેક ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે નિર્ધન શ્રાવકે સામાયક છાંડીને પણ દ્રવ્યસ્તવ કરવું.

દીનકૃત્યસૂત્રમાં પણ કહેલું છે કે:-એવા પ્રકારે આ સર્વ વિધિ ઋદ્ધિવંતને માટે કહ્યો અને ધન રહિત શ્રાવક પોતાના ઘરમાં સામાયક લઈ જો કોઈ માર્ગમાં લેણુદાર કે કોઈની સાથે તકરાર ન હોય તો સુસાધુની પેઠે ઉપયોગવંત થઈને જિનમંદિરે જાય. ત્યાં જિનમંદિરમાં જો કાંઈક કાયાથીજ બની શકે એવું દ્રવ્યસ્તવરૂપ કામ હોય તો સામાયક મૂકીને તે દ્રવ્યસ્તવરૂપ કરણી કરે.

આ શ્રાદ્ધવિધિની મૂળ ગાથામાં “વિહિળા” (વિધિપૂર્વક) એ પદથી દશત્રિક, પાંચ અભિગમ પ્રમુખ ચોવીસ મૂળદ્વારે કરી બે હજાર ચુમેતેર બાળતો જે લાભ્યમાં ગણાવી છે; તે સર્વ બાળતો ધારવી. તે સંક્ષેપથી બતાવે છે.

પૂજ્ઞમાં ધારવા યોગ્ય બે હજાર ચુમેતેર બાળતો.

(૧) ત્રણ ઠેકાણે ત્રણ વાર નિસીહિનું કહેવું, (૨) ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા દેવી, (૩) ત્રણ વાર પ્રણામ કરવા, (૪) ત્રણ પ્રકારની પૂજા કરવી, (૫) બીંબની ત્રણ પ્રકારની અવસ્થા વિચારવી, (૬) ત્રણ દિશામાં જોવાનો ત્યાગ કરવો, (૭) પગ મૂકવાની ભુમિ ત્રણ વાર પુજવી, (૮) વર્ણાદિક ત્રણ આલબવા, (૯) ત્રણ પ્રકારની મુદ્રાઓ કરવી, (૧૦) ત્રણ પ્રકારનું પ્રણિધાન, એ દશત્રિક ગણાય છે. ઇત્યાદિક સર્વ બાળતો ધારીને પછી જો દેવવંદનાદિક ધર્માનુષ્ઠાન કરે તો મહાકૃપાની પ્રાપ્તિ થાય છે, (અવિધિથી કરતાં થતું અલ્પ ફળ) અને જો એમ ન બને તો કદાપિ અતિચાર લાગવાથી કે અવિધિ થવાથી પરલોકમાં કદની પ્રાપ્તિનો હેતુ પણ થાય છે. જે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે:-

ધર્માનુષ્ઠા નવૈ તથ્યાત્ । પ્રત્યપાયો મહાન્ ભવેત્ ॥

રૌદ્રદુઃસ્વૌચજનનો । દુષ્પ્રયુક્તાદિ વૌષયાત્ ॥ ૧ ॥

જેમ ઐવધ અપથ્યથી બાવામાં આવે તો તેથી મરણાદિક મહા કદની દેખીતી પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ ધર્માનુષ્ઠાન પણ જો વિપરીત કરવામાં આવે તો તેથી ભયંકર મહા ક્રુષ્ટની પરંપરા થાય છે.

ચૈત્યવંદનાદિક જો અવિધિથી થાય તો તેને ઉલટું પ્રાયશ્ચિત આવે છે. જે માટે મહાનીસીથ સૂત્રના સાતમાં અધ્યયનમાં કહેલું પણ છે કે:-

અવિહિણ્ણ ચેઽઆઈં વંદિજ્ઞા । તસ્સણં પાયચ્છિત્તં ઉવઙ્ગસિજ્ઞાજઓ અવિહિણ્ણ ચેઽઆઈં
વંદમાણો અન્નેસિં અસદ્દં જણેઙ્ગ ઈઈં કાઝણં ॥

અવિધિથી ચૈત્યોને વાંદતાં ખીજ લવ્યજીવોને અશ્રદ્ધા (જિન શાસનની અપ્રતીત, અસત્યપણું) ઉત્પન્ન કરે છે, એજ કારણ માટે અવિધિથી ચૈત્યને વાંદે, તેને પ્રાર્થાશ્રિત આપવું.

દેવતા, વિદ્યા અને મંત્રાદિક પણ વિધિપૂર્વક આરાધે તોજ તેનું સિદ્ધ પ્રળ થાય એમ જો ન થાય તો અન્યથા તેને તત્કાળ અનર્થની પ્રાપ્તિનો હેતુ થાય છે. તે ઉપર

(ચિત્રકારનો દૃષ્ટાંત.)

અયોધ્યા નગરીમાં સુરપ્રિય નામા યક્ષ હતો, તેની દર વર્ષે વર્ષગાંઠની યાત્રા ભરાતી હતી તેમાં એટલું આશ્ચર્ય હતું કે, જે દિવસે તેની યાત્રા ભરાવવાની હોય, તે દિવસે એક ચિતારો તેના દેરામાં જઈ તેની મૂર્તિ આલેખે, કે તત્કાળ તે ચિતારો મરણ પામે. જો કોઈ વરસે યાત્રાના દિવસે કોઈપણ ચિતારો ત્યાં મૂર્તિ ચિતરવા ન જાય તો તે વર્ષે તે ગામના ઘણા લોકોને મરણ પમાડે. એથી કેટલાક ચિતારો તે ગામ મૂકી નાશવા લાગ્યા, તેથી તે ઉપદ્રવ ગામના સર્વ લોકને સહન કરવો પડશે એવું જાણી નગરના રાજા પાસે આવી કેટલાક લોકે રાવ કરી તેથી જેમ સાંકળમાં બાંધી જ રાખ્યા હોયની શું! એમ તે રાજાએ બધા ચિતારાઓને પકડી અનુક્રમથી તેમના નામ ઉતારી લઈ તેની દરેકના નામની ચીઠી કરી એક ગોળામાં ભરી રાખી અને એવો ઠરાવ કર્યો કે, દર વર્ષે એક ચીઠી કાઢવી. તેમાં જે નામની ચીઠી આવે તે ચિતારો તે વર્ષે ચિતરવા જાય. એમ કરતાં કેટલાંક વર્ષ વીતી ગયા. બાદ એક વર્ષે એક વૃદ્ધાસ્ત્રીને એકજ પુત્ર હતો, તેના નામની ચીઠી નીકળવાથી તેને જવાનો વારો આવ્યો. ત્યારે તે વૃદ્ધા કકળવા લાગી, જેથી તે વૃદ્ધાસ્ત્રીને ઘેર એક ચિત્રકાર કે જે તેના ઘણીનીજ પાસે ચિત્રકારની કળા શીખેલો હોવાથી તે વૃદ્ધાના પુત્રને પોતાના લાઈ સમાન ગણીને તેને ફક્ત મળવા માટે જ આવેલો હતો, તેણે તે કારણ જાણીને વિચાર કીધો કે, ખરેખર આ બધા ચિત્રકાર અવિધિથી યક્ષની મૂર્તિ ચિતરે છે કે જેથી તેનાપર કોપાયમાન થઈને તે યક્ષ તેનો પ્રાણ લે છે. માટે આ વર્ષને વારે હું જ ત્યાં જઉં અને તે યક્ષની મૂર્તિ યથાવિધિ કરું (ચીતરું), જેથી મારા આ ગુરૂભાઈને બચાવી શકીશ અને જો મારી કલ્પના ખરી ઠરશે તો હું પણ બચીશ અને વળી તેથી આ ગામના બધા ચીતારાઓનું ચિરંકાળનું કષ્ટ કઠાપિ કાપી નાખીશ. એમ ધારીને વૃદ્ધાસ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો કે, હે માતા, જો તને તારા પુત્ર માટે આટલું બધું દુઃખ થાય છે, તો આ વર્ષે તારા પુત્રને બદલે હુંજ પોતે યક્ષની મૂર્તિ ચિતરવા જઈશ. તેણીએ તેને ઘણું સમજાવ્યો, પરંતુ તેણે માન્યું નહીં. છેવટે જ્યારે ચિતરવાનો દિવસ આવ્યો, ત્યારે તે ચિતારાએ પ્રથમથી છઠ્ઠ તપ કર્યો અને શરીર સ્નાન કરી શુદ્ધ કર્યું. વળી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી ધુપ, દીપ, નૈવેદ્ય, બળીદાન, રંગ, રોગાન, પીંછી, બધાં શુદ્ધમાન લઈ ત્યાં ગયો. અષ્ટપટનો મુખકોશ બાંધી પ્રથમથી દેરાસરની જમીનને નિર્મળ જળથી ધોવરાવી, પવિત્ર મૃતિકા (માટી) અને ગૌના છાણથી લીંપાવીને તેને ઉત્તમ ધુપથી ધુપીને મન, વચન, કાયા સ્થિર કરી મુલ નિમિત્ત કરીને પછી યક્ષને નમસ્કાર કરી સન્મુખ બેસીને યક્ષની મૂર્તિ આલેખી

ત્યારપછી ક્ષણ, કૂલ, નૈવેદ્ય, ધૂપ, દીપ પ્રમુખથી પૂજા કરી નમસ્કાર કરતો ખમાવવા લાગ્યો કે, “હું યક્ષરાજ, આ તમારી મૂર્તિ, આલેખતાં જો કાંઈ મારી ભૂલ થઈ હોય તો ક્ષમા કરશો.” તે વખતે યક્ષે આશ્ચર્ય પામીને પ્રસન્ન થઈ તેને કહ્યું કે, ‘માંગ, માંગ, હું તારા ઉપર તુષ્ટમાન છું,’ ત્યારે તે હાથ જોડીને બોલ્યો કે, ‘યક્ષરાજ, જો તમે મારા ઉપર તુષ્ટમાન છો, તો આજ પછી કોઈપણ ચિતારાને મારવો નહીં.’ તેણે તે કબુલ કરી કહ્યું કે, ‘એ તો તે પરોપકાર માટે માંગ્યું, પણ હવે તું તારા માટે કાંઈ માંગ,’ તેને ફરીથી માંગ્યું નહીં. ત્યારે પ્રસન્ન થઈને યક્ષે કહ્યું કે, જેનું તે એક અંશ અંગ દીકું હશે, તેનું આખું અંગ તું ચીતરી શકીશ. એવી કુળાની શક્તિ તને આપું છું. ત્યારપછી ચિતારો તેને પ્રણામ કરીને પોતાને સ્થાનકે ગયો. એક વખતે તે કોશંબીના રાજાની સલામાં ગયેલો તે વખતે રાજાની રાણીનો એક અંગુઠો જાળી વિગેરેમાંથી દીઠેલ હતો, તેથી તેણે તે મૃગાવતી રાણીનું આખું રૂપ ચીતર્યું અને તે રાજાને ભેટ કર્યું. રાજા તે જોઈ ખુશી થયો, પણ છબી તપાસતાં રાણીની જગ્યા ઉપર તિલક હતું, તે પણ તેમાં દેખીને તત્કાળ શંકા ઉત્પન્ન થવાથી તેને મારી નાખવાની આજ્ઞા આપી. ત્યારે તે ગામના સર્વ ચીતારા ભેગા થઈ રાજા પાસે આવી કહેવા લાગ્યા કે, સ્વામી, એને યક્ષે વરદાન આપ્યું છે, તેથી જેનું એક અંશ અંગ તેણે દીકું હોય, તેનું આખું અંગ ચીતરી આપે છે. પછી રાજાએ તેની પરીક્ષા કરવા ક્ષાત્ર એક કુખડી દાગીનો પડદામાંથી પગનો અંગુઠો દેખાડી તેનું ચિત્ર કરી લાવવા કહ્યું. તેણે તે ચીતરી આપ્યું, તોપણ રાજાએ તેનો જમણો હાથ કાપી નાખવાની આજ્ઞા આપી, જેથી તે જમણા હાથ રહિત થયો. પછી તેણે તેજ યક્ષની પાસે જઈ ડાબા હાથથી ચીતરવાની કુળા માંગી. યક્ષે તેને તે પણ આપી. ત્યારપછી તેણે પોતાનો હાથ કાપવાનું વેર વાળવા માટે ડાબા હાથથી મૃગાવતી રાણીની છબી ચીતરીને અંડપ્રદ્યોતન રાજાને દેખાડી. તે જોઈ તેને વશ થઈને તેણે કોશંબીના શંતાનીક રાજાને દૂત મોકલી કહેવરાવ્યું કે, તારી મૃગાવતી રાણી મને આપ, નહીં તો જખરજસ્તીથી લઈશ. તેણે તે ન માન્યું. છેવટે અંડપ્રદ્યોતન રાજા લશ્કર લઈ આવી કોશંબી નગરીને વીંટીને પહોંચ્યો, પછી શંતાનીક રાજા મરણ પામ્યો, ત્યારે અંડપ્રદ્યોતને મૃગાવતી રાણીને કહેવરાવ્યું કે, ‘હવે તું મારી સાથે પ્રીતિ કર.’ તેણીએ કહેવરાવ્યું કે, ‘હું તારે વશજ છું, પણ તારા સૈનીકોએ મારી નગરીનો કીલ્લો તોડી નાંખ્યો છે, તે ઉજ્જયિની નગરીથી ઘંટો મંગાવીને પાછો તૈયાર કરી આપે અને મારી નગરીમાં અન્ન પાણીની સગવડ કરી આપે તો હું તારી પાસે આવું.’ ત્યારે તેણે બહાર રહી તેમ કરી આપ્યું. એવામાં લગવાન મહાવીર સ્વામી ત્યાં સમોસર્યા. તે જાણી મૃગાવતી રાણી, અંડપ્રદ્યોતન રાજા પ્રમુખ વાંદવા આવ્યા. આ વખતે એક લીલે આવી લગવતને પૂછ્યું કે, ‘વામા’ લગવતે ઉત્તર વાળ્યો કે, ‘સાસા’ ત્યારપછી આશ્ચર્ય પામી તેણે સંબંધ પૂછ્યો. લગવતે યથાવસ્થિત સંબંધ કહ્યો. તે સાંભળી વૈરાગ્ય પામી મૃગાવતી, અંગાવરતી, તથા પ્રદ્યોતનની આઠે રાણીઓએ લગવત પાસે દીક્ષા લીધી.

જ્યારે અવિધિથી કરવાથી આવો અનર્થ થાય છે, ત્યારે તો તેના કરતાં ન કરવું એજ સાચું છે એમ ધારવું નહીં. કેમકે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે,

અવિહિકયા વરમકયં । અસ્તુય વયનં મળંતિ સમયન્તુ ॥

પાયશ્ચિત્તં અક્રણ મરુઅં । વિતહં કણ લહુયં ॥ ૧ ॥

અવિધિથી કરવું તેના કરતાં ન કરવું એ સાડું છે, એમ જે બોલે છે, તેણે જૈન-સાસ્ત્રનો અભિપ્રાય બાણ્યો નથી તેથીજ એમ બોલે છે. કેમકે, પ્રાયશ્ચિત્ત વિધાનમાં તો એમ છે કે, જેણે ખીલકુલ નથી કીધું, તેને ભારે પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે અને જેણે કીધું, પણ અવિધિથી કીધું છે, તો તેને હલકું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે, માટે સર્વથા ન કરવું તેના કરતાં અવિધિથી પણ કરવું સાડું છે. માટે ધર્માનુષ્ઠાન દરરોજ કરતાં જ રહેવું અને કરતાં કરતાં જેમ અને તેમ વિધિયુક્ત થાય તેવો ઉદ્યમ કરવો એ શ્રેયસ્કર છે. એજ શ્રદ્ધાવંતનું લક્ષણ છે. જે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે,

વિહિસારં ચિઅ સેવઈ । સદ્ધાલુ સત્તિમં અણુઘાણં ॥

દન્વાઈ દોસ નિહઓ । વિપરવ્વવાયં વહઈ તંમિ ॥ ૧ ॥

શ્રદ્ધાવંત શ્રાવક યથાશક્તિ વિધિમાર્ગને સેવવાના ઉદ્યમથી અનુષ્ઠાન કરતો રહે, નહિતો કોઈક દ્રવ્યાદિક દોષથી હુણ્યો થકો ધર્મક્રિયામાં શત્રુભાવ પામે છે (શ્રદ્ધા ઉઠી જાય).

ધન્નાણં વિહિજોગો । વિહેપણ્વારાહગા સયા ધન્ના ॥

વિહિ વહુમાળી ધન્ના । વિહિ પણ્વા અદુસગા ધન્ના ॥ ૨ ॥

જેની ક્રિયા વિધિસંયુક્ત હોય તેમને ધન્ય છે, વિધિસંયુક્ત કરવા ધારતા હોય તેમને ધન્ય છે, વિધિમાર્ગના ઉપર આદર બહુમાન રાખનારને ધન્ય છે, વિધિમાર્ગને નિંદે નહીં એવા પુરૂષને પણ ધન્ય છે.

આસન્ન સિદ્ધિઆણં । વિહિ પરિણામોઝહોઝ સયકાલં ॥

વિહિચાઓ વિહિમત્તી । અમવ્વ જીવાણ દુર મવ્વાણં ॥ ૩ ॥

થોડા ભવમાં મોક્ષપદ પામનારને વિધિ સંયુક્ત કરવાનો પરિણામ સદાકાળ હોય છે, અને અભવ્ય તથા દુર્ભવ્ય (ઘણા ભવે મોક્ષપદ પામનાર) ને વિધિમાર્ગનો ત્યાગ અને અવિધિમાર્ગનું આસેવન ઘણુંજ પ્રિય હોય છે.

ખેતીવાડી, વ્યાપાર, નોકરી, ભોજન, શયન, ઉપવેશન, ગમન, આગમન, વચન વિગેરે પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ પ્રમુખથી વિચારીને વિધિપુર્વક (રીતિમુજ્જળ) સેવન કરે તો સંપૂર્ણ ફળદાયક થાય છે, અને જે વિધિ ઉદ્વેગન કરીને સેવન કરે તો કેટલીક વખત અલ્પ લાભકારી થાય છે.

(અવિધિથી થતા અલ્પ લાભ ઉપર દૃષ્ટાંત).

સંભળાય છે કે, દ્રવ્યાર્થી કોઈ બે પુરૂષ દેશાંતરે જઈ કોઈક સિદ્ધપુરૂષની સેવા કરતા હતા. ઘણી સેવાથી તેઓના ઉપર તુષ્ટમાન થઈને સિદ્ધપુરૂષે તેઓને દેવાધિષ્ઠિત મહિમાવંત તુંબકળના ખીજ આપી તેની આમ્નાય બતાવી કે, સો વાર ખેડેલા ખેતરમાં મંડપની છાયા કરી અમુક નક્ષત્ર, વાર, યોગે એને વાવવાં. જ્યારે તેનો વેલો ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે પ્રથમથી ફળનાં ખીજ લઈ સંગ્રહ કરી રાખવો અને

પછી પત્ર, પુષ્પ, ફળ, ડાંખળી સહિત તે વેલાને ખેતરમાં જ એમને એમ રાખી નીચે એવો કાંઈક સંસ્કાર કરવો કે જેથી એના ઉપર પડેલી રાખ વ્યર્થ ન બન્ય. પછી તે સુકેલા વેલાને ખાળી નાંખવો. તેની જે રાખ થાય તે સિદ્ધલક્ષ્મ ગણાય છે. એસઠ તોફા તામ્ર ગાળી તેમાં એક રતી સિદ્ધલક્ષ્મ નાંખવી કે જેથી તે તરફાળ સુવર્ણ બની જશે. એમ બંને જાણને સરખી રીતે શિખવી રળ આપી. તે બંને જાણ પોતપોતાને ઘેર ગયા. તે બેમાંથી એક જાણે યથાવિધિ કરવાથી તેને તેના કહ્યા પ્રમાણે સુવર્ણ થયું અને બીજાએ તેની વિધિમાં કાંઈક ચુક કરી તેથી તેને સુવર્ણને બદલે ચાંદી થઈ, પણ સુવર્ણ ન થયું. માટે જે જે કાર્ય છે, તે બધાં યથાવિધિ થાય તોજ સંપુર્ણ ફળદાયક (લાભકારક) નીવડે છે.

હરકોઈ પણ ધર્માનુષ્ઠાન પોતાની શક્તિ પ્રમાણે યથાવિધિ કરીને છેવટે અન્નાભૂતાં બનેલી અવિધિ આશાતનાનો દોષ દૂર કરવા માટે મિચ્છામિ દુઃકલ દેવું (માફી માગવી), કે જેથી તેનો વધારે દોષ લાગતો નથી.

(ત્રણ પ્રકારની પૂજનું ફળ)

વિમ્બો વસામિગેગા । અમ્બુદય પસાહ્ણી ભવે વીઆ ॥

નિર્વર્ઘ કર્ણી તદ્વયા । ફલાઓ જહથ્થ નામોંહિં ॥ ૧ ॥

પહેલી અંગપુજા વિઘ્નોપશામિની (વિઘ્ન દૂર કરનારી); બીજી અગ્રપુજા અભ્યુદય પ્રસાધની (મોટો લાભ આપનારી); અને ત્રીજી ભાવપુજા નિર્વૃત્તિ કારિણી (મોક્ષપદ આપનારી); એમ ત્રણેના અનુક્રમે નામથી ગુણ યથાર્થ બાજુવા.

અહિં આગળ કહી ગયા છીએ કે, અંગપુજા, અગ્રપુજા, દેશસર કરાવવાં, બિંબ ભરાવવાં, સંઘયાત્રા પ્રમુખનું કરવું એ બધાં દ્રવ્યસ્તવ છે. એ વિષે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે:-

જિણ ભવણ ચિંવ ઠાવણ । જત્તા પૂઆઈ સુત્તઓ વિહિણા ॥

દવ્વથ્થ ઓત્તિનેયં । ભાવથ્થય કારણત્તેણ ॥ ૧ ॥

સૂત્રમાં બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે દેશસર કરાવવાં, બિંબ ભરાવવાં, પ્રતિષ્ઠા સ્થાપના કરાવવી, તીર્થયાત્રા કરવી, પુજા કરવી, એ દ્રવ્યસ્તવ છે એમ બાજુવું. કેમકે એ સર્વ ભાવસ્તવનાં કારણ છે, માટે દ્રવ્યસ્તવ ગણાય છે.

ગિચ્ચં ચિઅ સંપુન્ના । જહ્વિહુ એસા ન તીરણ કાડં ॥

તહવિ અણુ ચિઠ્ઠિ અવ્વા । અરલ્લય દીવાઈ દાણેણ ॥ ૨ ॥

જોપણ દરરોજ ખરેખર (જરૂર) સંપુર્ણ પૂજા ન કરી શકાય, તોપણ તે તે દિવસે અક્ષતપુજા, દીપપુજા, કરીને પણ તે પૂજાને આચરણ કરવી.

એગંપિ ઉદગ વિંદુણ । જહ્વાલિલ્લત્તં મહાસમુદ્દમ્મિ ॥

જાયઈ અરલ્લયમેવં । પૂઆવિહુ ત્રીયરાગેસુ ॥ ૩ ॥

જો મહાસમુદ્રમાં એક પાણીનો બિંદુ નાંખ્યો હોય તો તે અક્ષયપણે રહે છે, તેમ વીતરાગની પૂજા પણ જો ભાવથી થોડી પણ કરી હોય તોપણ લાભકારી થાય છે.

एएणं वीएणं । दुख्खाई अयाविउण भवगहणे ॥

अचंचतदारभोए । भों तुं सिद्धंति सव्व जीआ ॥ ४ ॥

એ જિનપૂજના કરણથી સંસારરૂપ અટવીમાં દુઃખાદિકે લોગવ્યા વિના અત્યંત શ્રીલોગ લોગવીને સર્વ જીવ સિદ્ધિને પામે છે.

पूआए मणसंती । मणसंतीए अ उत्तमं इज्ञाणं ॥

सुह झ्राणेणयमुखवो । मुखवे मुखवं निरावाहं ॥ ५ ॥

પૂજા કરવાથી મન શાંત થાય છે, મન શાંત થવાથી વળી ઉત્તમ ધ્યાન થાય છે, ઉત્તમ ધ્યાનથી મોક્ષ મળે છે, વળી મોક્ષમાં નિરાખાધિત સુખ છે.

पुष्पाद्यर्चा तदाज्ञा च । तद्व्यपारिरक्षणं ॥

उत्सवा तीर्थयात्रा च । भक्तिः पंचविधा जिने ॥ ६ ॥

પુષ્પાદિકથી પૂજા કરવી, તીર્થકરની આજ્ઞા પાળવી, દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ કરવું, ઉત્સવ કરવા, તીર્થયાત્રા કરવી, એમ પાંચ પ્રકારે તીર્થકરની લક્ષિત થાય છે.

(દ્રવ્યસ્તવના બે ભેદ.)

(૧) આલોગ-જેના ગુણ જાણેલા હોય તે આલોગ દ્રવ્યસ્તવ, ૨ અનાલોગ-જેના ગુણથી જાણીતા ન હોય એ તોપણ તે કામ (ક્રિયા) કર્યા કરવી તે અનાલોગ દ્રવ્યસ્તવના ભેદ શાસ્ત્રોમાં કહેલા છે. જે માટે કહેલું છે કે:—

देवगुण परिज्ઞાणी । तम्भावाणुगय मुत्तमं विहिणा ॥ आयासरार जिणपूअणेण आ-
भोग दव्वथओ ॥ १ ॥ इत्तो चरित्त लाभो । होइ लहूसयल कम्म निदलगो ॥ ता
एथ सम्ममेवहि । पयदिव्वं सुदिहीहि ॥ २ ॥

વીતરાગના ગુણને જાણીને તે ગુણના યોગ્ય ઉત્તમ વિધિએ કરીને જે વીતરાગની પૂજા આચરવામાં આવે તે “આલોગ દ્રવ્યસ્તવ” ગણાય છે. એ આલોગ દ્રવ્યસ્તવથી સકળ કર્મનું નિર્દલન કરનાર ચારિત્રનો લાભ થાય છે, માટે ‘આલોગ દ્રવ્યસ્તવ’ કરવામાં સમ્યકદૃષ્ટિ પુરૂષોએ રૂઢે પ્રકારે ઉચ્ચ કરવો.

पूअ । विहिविरहाओ । अन्नाणाओ जिणगयगुणाणं ॥ सुहपरिणाम कयत्ता । एसो णा
भोग दव्वथवो ॥ ३ ॥ गुणठाण ठाणगत्ता । एसोएवंपि गुणकरोचेव ॥ सुहसुहयर
भाव । विसुद्धिहेउओ वोहिलाभाओ ॥ ४ ॥ असुह खवएणधणिअं । धन्नाणं आ-
गमेसिभदाणं अमुणिय गुणे विनूणं । विसए पीइ समुच्छलई ॥ ५ ॥

પૂજાની વિધિ જાણતો નથી તેમજ શુભ પરિણામને ઉત્પન્ન કરાવનારા જિનેશ્વર ભગવંતમાં રહેલા ગુણના સમુદાયને પણ જાણતો નથી, એવા જે પુરૂષો દેખાદેખીથી જિનપૂજા કરે છે તે ‘અનાલોગ દ્રવ્યસ્તવ’ કહીયે. જોકે નીચત્વનાં સ્થાનકરૂપ અનાલોગ દ્રવ્યસ્તવ છે, તોપણ શુભ શુભતર પરિણામની નિર્ભગતાનો હેતુ હોવાથી કોઈકે વખત યોધિલાલની પ્રાપ્તિ કરાવનારો હોય છે. અશુભ કર્મના ક્ષય થવાથી આવતા ભવમાં કલ્યાણ (મોક્ષ) પામનારા કેટલાકે ભવ્ય જીવોને વીતરાગના ગુણ જાણેલા નથી તોપણ કોઈકે પોષ્ટના જોડલાને જિનખિંયા ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ તેમ ગુણ ઉપર પ્રીતિ ઉછળે છે (ઉત્પન્ન થાય છે).

હોઈ પઓસો વિસહે । ગુરુકમ્માણં મવાંમિનંદીણં ॥ પથ્યંમિ આડરા એવ ઉવાદિ
 એનિચ્છિએમરણે ॥ ૬ ॥ એત્તોચ્ચિય તત્તજ્જુ । જિણવિવે જિણંદ ધમ્મેવા ॥ અસુહમ્માસ
 મયાઓ । પઓસ લેસંપિ વજ્જંતિ ॥ ૭ ॥

જેતું મરણ ખરેખર પાસેજ આવેલું હોય એવા રોગીપુરૂષને પથ્ય લોજન ઉપર જેમ દ્વેષ ઉપજે છે, તેમ ભારેકર્મી કે ભવાસિનંદી (જેને સંસાર વધારવાનું વાલું હોય એવા) જીવોને ધર્મ ઉપર પણ આકરો દ્વેષ હોય છે. એટલાજ માટે ખરેખર તત્ત્વના જાણુપુરૂષો જિનજિંજ ઉપર કે જિન પ્રણીત ધર્મ ઉપર અનાદિકાળના અશુભ અભ્યાસના ભયથી દ્વેષનો લેશ પણ વળે છે (કરતા નથી).

(પૂજા ઉપર દ્વેષ રાખવા સંબંધી કુંતલા રાણીનો દષ્ટાંત.)

પૃથ્વીપુર નામે નગરમાં જીતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને કુંતલારાણી નામે પટરાણી હતી. તે અત્યંત ધર્મવંતી ધર્મીષ્ઠા હતી અને વળી બીજી રાણીઓને પણ વારંવાર ધર્મના કામમાં યોજનારી હતી. તેના ઉપદેશથી તેની સર્વ શોક્યો પણ ધર્મીષ્ઠ થઈને તેને પોતાના ઉપકારીપણા માટે તથા રાજાની બહુ માનીતી અને સર્વમાં અગ્રણી હોવાથી તેને પોતાની શુરૂણી તરીકે માન આપતી હતી.

એક વખતે રાણીઓએ પોતપોતાનાં નામનાં દેરાં, દેરીઓ, પ્રતિમાઓ ભરાવીને, તેની પ્રતિષ્ઠાના મહોત્સવ કરવા શરૂ કર્યા. તેમાં દરેકેજ ગીત, આયન, પ્રભાવના સ્વામીવાત્સલ્ય ઘણી ઘણી અધિકતાથી થવા લાગ્યાં. તે દેખી પટરાણી શોક્ય સ્વભાવથી પોતાના મનમાં ઘણી અદેખાઈ કરવા લાગી. પોતે પણ નવીન દેરાસર સર્વથી અધિક રચનાવંત કરાવેલ હોવાથી તેનો સર્વથી અધિક ઠાઠમાઠ કરાવે છે, પણ જ્યારે કોઈપણ શોક્યોનાં દેરાં, દેરીઓનાં બહુમાન કે પ્રશંસા કરે, ત્યારે તે ઘણી અદેખાઈ કરે છે. પોતાનાં દેરાંની પ્રશંસા કરે તે સાંભળી પ્રમેદ (હર્ષ) પામે, પણ શોક્યોનાં દેરાંની કે મહોત્સવની કોઈપણ પ્રશંસા કરે તો તેથી તે બળી મરે છે. અહોહો ! મત્સરની દુરંતતા ! ધર્મ ઉપર પણ આટલો બધો દ્વેષ ! આવા દ્વેષનો પાર પણ પામવો અતિ દુઃસહ છે. એટલાજ માટે પૂર્વાચાર્યોએ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે:—

પોતા અપિ નિમજ્જંતિ । મત્સરે મકરાકરે ॥

તત્તત્ર મજ્જન્નયેપાં । દપદા મિવ કિં નવં ॥ ૧ ॥

વિદ્યા વાણિજ્યવિજ્ઞાન । વૃદ્ધિ રુદ્ધિ ગુણા દિપ્તિ ॥

જાતૌ ક્ષ્યાતૌ ચ ઔનત્યૌ । ધિક્ ધિક્ ધર્મોપિ મત્સરઃ ॥ ૨ ॥

મત્સર રૂપ મકરાકરમાં (સમુદ્રમાં) વાહાણુ પણ ખુડી જાય છે, ત્યારે તેમાં બીજા પાષાણુ જેવાં ખુડે તેમાં શું નવાઈ છે ? વિદ્યામાં, વ્યાપારમાં, વિશેષ જ્ઞાનની વૃદ્ધિમાં, સંપદામાં, રૂપાદિક શુભોમાં, જાતિમાં, પ્રખ્યાતિમાં ઉન્નતિમાં, મોટાઈમાં, એટલામાં લોકોને મત્સર હોય છે. પણ ધિકાર છે કે ધર્મનાં કાર્યમાં પણ મત્સર ધરે છે !

બીજી રાણીઓ તો બિચારી સરળ સ્વભાવી હોવાથી પટરાણીનાં કૃત્યની અતુલ મોહના વારંવાર કરે છે, પણ આના (પટરાણીના) મનમાંથી મત્સરભાવ જતો નથી.

એમ મત્સરમાં ને મત્સરમાં રહેતાં તેને એવો કોઈક દુર્નિવાર રોગ ઉત્પન્ન થયો કે જેથી તે સર્વથા જીવવાની આશાથી નિરાશ થઈ. છેવટે રાજ્યે પણ તેનાં સર્વ આલુ-પણ સાર સાર વસ્તુ લઈ લીધાં તેથી શોક્ય ઉપરના દ્રેષભાવથી અત્યંત દુર્ધ્યાનમાં મરણ પામીને શોક્યોનાં દેરાં, પ્રતિમા, મહોત્સવ, ગીતાદિકનાં મત્સર કરવાથી પોતાનાં ખનાવેલા દેરાસરના બારણા આગળ કુતરીપણે ઉત્પન્ન થઈ. તે પૂર્વના અભ્યાસથી દેરાના દરવાજા આગળજ બેસી રહે. તેને દેરાના નોકરો મારે કૂટે તોપણ દેરાસર મુકે નહીં. પાછી ફરી ફરીને ત્યાંને ત્યાંજ આવીને બેસે. આમ કેટલોક કાળ વીત્યા પછી ત્યાં કોઈક કેવળજ્ઞાની આવ્યા, ત્યારે તેમને તે રાણીઓએ મળી પૂછ્યું કે, કુંતલા મહારાણી મરણ પામી ક્યાં ઉત્પન્ન થયાં? ત્યારે કેવળી મહારાજે યથાવસ્થિત સ્વરૂપ કહ્યું. તે સાંભળી સર્વ રાણીઓ પરમ વૈરાગ્ય પામીને તે કુતરીને દરરોજ ખાવાતું નાખી પરમ સ્નેહથી કહેવા લાગી કે, હે મહાભાગ્યા, તું પૂર્વભવે અમારી ધર્મદાત્રી મહા ધર્માત્મા હતી. હાહા! તે ફેકટ અમારી કરણી ઉપર દ્રેષ કર્યો તેથી તું અહીં કુતરી ઉત્પન્ન થઈ છું. તે સાંભળીને ચૈત્યાદિક દેખવાથી તેને બતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી તે કુતરી વૈરાગ્ય પામી સિદ્ધાદિક સમક્ષ પોતે પોતાના દ્રેષભાવના કર્મને ખમાવી આલોવીને અણસણ આદરી છેવટે શુભધ્યાનથી મરણ પામી પૈમાનીક દેવી થઈ. માટે ધર્મ ઉપર દ્રેષ ન કરવો.

(ભાવસ્તવનો અધિકાર).

અહિંયાં પુજના અધિકારમાં ભાવપુજા-જિનાજ્ઞા પાળવી, એ ભાવસ્તવમાં ગણાય છે. જિનાજ્ઞા બે પ્રકારની છે—(૧) સ્વિકારરૂપ, (૨) પરીહારરૂપ. સ્વિકારરૂપ એટલે શુભ કરણીનું આસેવન કરવું (આચરવું). અને પરીહારરૂપ એટલે નિષેધનો ત્યાગ કરવો. સ્વિકારપક્ષ કરતાં નિષેધપક્ષ ઘણો લાભ કારી છે. કેમકે, જે જે તીર્થકરે નિષેધ કરેલા કારણો છે, તેને સેવન કરતાં ઘણા સુકૃતતું આચરણ કરે તોપણ વિશેષ લાભકારી થતું નથી. જેમકે, વ્યાધિ દુર કરવાના ઉપાય સ્વિકાર અને પરીહાર એમ બે પ્રકારના છે, એટલે કેટલાક ઔષધાદિકના સ્વિકારથી અને કેટલાક કુપથ્યોને દૂર કરવાથી રોગ બંધ છે. તેમાં ઔષધ કરતાં પણ કુપથ્યનો ત્યાગ ન કરે તો કાંઈ રોગ જઈ શકતો નથી, તેમ શુભ કરણી આહે તેટલી કરે, પણ જ્યાંસુધી ત્યજવા યોગ્ય કરણીઓ ત્યાગે નહીં, ત્યાંસુધી જેવું જોઈએ તેવું લાભકારક કૃણ મળી શકતું નથી.

औपधेन विना व्याधिः । पथ्यादेव निवर्तते ॥

न तु पथ्यविहिनस्य । औपधानां शतैरपि ॥ ૧ ॥

ઔષધ વગર પણ વ્યાધિ ક્રૂર કુપથ્યના ત્યાગ કરવાથી જઈ શકે છે, પણ કુપથ્યનો ત્યાગ કર્યા વગર સેંકડો ગમે તે ઔષધો કરે, તોપણ તે રોગની શાંતિ થતી નથી.

એવી રીતેલક્ષિત આહે એટલી કરે, પણ કુશીલ, આશાતના પ્રમુખ તજે નહીં, તો વિશેષ લાભ મળી શકે નહીં. વળી નિષેધનો ત્યાગ કરે તોપણ લાભ મેળવી શકાય છે, એટલે આહે તો લક્ષિત ન કરતો હોય, પણ કુશીલ, આશાતના ન કરે તોપણ લાભકારી થઈ શકે છે; અને લક્ષિત કરે ને આશાતના કુશીલનો પણ ત્યાગ કરે તો મહાલાભકારી સમજવું. જે માટે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે પણ કહેલું છે કે:—

હે વીતરાગ સપર્યાત્ર । સ્તવાજ્ઞાપાલનં પરં ॥ આજ્ઞારાધાદ્વિરાધાંચ । શિવાય ભવાય
ચ ॥ ૧ ॥ આકાલમિયમાજ્ઞા તે । હેયોપાદેયગોચરા ॥ આશ્રવઃ સર્વથા હેય ।
ઉપાદેયશ્ચ સંવરઃ ॥ ૨ ॥

હે વીતરાગ, તારી પૂજા કરતાં પણ તારી આજ્ઞા પાળવી મહાલાલકારી છે. કેમકે,
તારી આજ્ઞા પાળવી અને વિરાધવી એ બેમાંથી એક મોક્ષ અને બીજી સંસાર માટે છે.
સર્વકાળ તમારી આજ્ઞા હોય (છાંડવા યોગ્ય) અને ઉપાદેય (ગ્રહણ કરવા યોગ્ય) છે.
તેમાં આશ્રવ છે તે સર્વથા તજવા યોગ્ય છે, અને સંવર છે તે સદા આદરવા યોગ્ય છે.

(શાસ્ત્રકારે બતાવેલું દ્રવ્ય અને લાવસ્તવનું ફળ).

उक्त्वासं दद्व ययं । आराहिअं जाई च्चुअं जाव ॥

भावव्यएण पावई । अंतमुहुत्तेण निवार्णं ॥ ૧ ॥

ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યસ્તવનો આરાધના કરનારો વધારેમાં વધારે ઉંચે ખારમાં દેવલોકે
જાય, અને લાવસ્તવથી તો કોઈક પ્રાણી અંતર્મુહુર્તમાં પણ નિર્વાણપદને પામે છે.

(દ્રવ્યસ્તવમાં થતો આશ્રવ ગણવા લાયક નથી.)

દ્રવ્યસ્તવમાં બેકે ષટ્કાયના ઉપમર્દનરૂપ વિરાધન દેખાય છે, તોપણ કુપકના
દૃષ્ટાંતથી તે કરવો ઉચિતજ છે. કેમકે તેમાં અલાલ કરતાં લાલ વધારે છે (દ્રવ્ય-
સ્તવના કરનારને અગણ્ય પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાય છે, માટે આશ્રવ ગણવા લાયક
નથી). જેમ કોઈક નવા વસેલા ગામમાં સ્નાન પાનને માટે લોકોને કુવો ખોદતાં
તરસ, થાક, અંગમલીન થવું, ઈત્યાદિક થાય, પણ કુવામાંથી પાણી નીકળ્યા પછી
તેમને કે બીજા લોકોને તે કુપક સ્નાન, પાન, અંગશુચિ, તરસ, થાક, અંગની મલી-
નતા વિગેરે ઉપશમાવી સર્વકાળ સર્વ પ્રકારનાં સુખનો આપનાર થઈ પડે છે, તેમ
દ્રવ્યસ્તવથી પણ સમજવું. તેમજ આવશ્યકનિર્ચુક્તિમાં પણ કહેલ છે કે:—‘સંપૂર્ણ માર્ગ
સેવન નહીં કરી શકનારા, વિરતાવિરતી જે દેશવિરતી (શ્રાવક) તેઓને એ દ્રવ્યસ્તવ
કરવો ઘટમાન છે. કેમકે, સંસાર પાતળો પાડવા માટે દ્રવ્યસ્તવના વિષયમાં કુવાનો
દૃષ્ટાંત બસ છે.’ બીજે ઠેકાણે પણ કહેલ છે કે:—‘આરંભમાં પ્રસક્ત (આરંભને વળગી
રહેલા), છ કાયના જીવના વધનો ત્યાગ કરી શકેલા નહીં એવા, સંસારરૂપ અટવીમાં
પડેલા ગ્રહસ્થોને દ્રવ્યસ્તવજ આલંબન (આધાર) છે. (છકાયના વધ કર્યા સિવાય
તેનાથી ધર્મકરણી સાધી શકાતી નથી).

स्थेयो वायुचलेन निवृत्तिकरं निर्वाणनिर्धातिना ।

स्वायत्तं बहुनायकेन सुबहु स्वरूपेन सारं परं ॥

निसारेण धनेन पुण्यममलं कृत्वाजिनाभ्यर्चनं ।

यो गृह्णाति विणिक् सं एव निपुणो वाणिज्यकर्मण्यलं ॥

વાયુના જેવા અપજા, મોક્ષપદનો ઘાત કરનાર, ઘણા છે સ્વામી જેનાં, એવા સાર વગ-
રના થોડા ધનથી જિનેશ્વર લગવંતની પૂજા કરીને જે વાણિયો સારમાં સાર મોક્ષપદને આપ-
નાર, નિર્મળ પુણ્ય ગ્રહણ કરે છે, તેજ વાણિયો વ્યાપારના કામમાં નિપુણ ગણાય છે.

(પૂજના મનોરથથી પણ થતાં પુણ્ય વિષે.)

વાસ્યામ્યાયતનં જિનસ્ય લભતે ધ્યાયંશ્ચતુર્થ ફલ ।

ષષ્ઠં ચોત્થિત ઉચ્યતોઽષ્ટમમથો ગતું પ્રવૃત્તોઽધ્વનિ ॥

શ્રદ્ધાલુદેશમં ઘટિર્જિનગૃહાત્પ્રાપ્તસ્તતો દ્વાદશં ।

મધ્યે પાક્ષિકમીક્ષિતે જિનપતૌ માસોપવાસં ફલં ॥ ૧ ॥

હેરે પૂજ કરવા જઈ એવું ચિંતવન કરતાં એથલકૃત (એક ઉપવાસ)નું ફળ, અને જવાને ઉઠે તો છઠનું ફળ, ત્યાંથી ઉઠી પગલું ભરતાં અઠમનું ફળ, માર્ગમાં ચાલતાં શ્રદ્ધાલુને દશમ (ચાર ઉપવાસ)નું ફળ, દેરાસરને દરવાજે આવે ત્યારે પાંચ ઉપવાસનું ફળ, દેરાસરમાં આવે ત્યારે પાક્ષિક (પન્નર ઉપવાસ)નું ફળ, અને જિનેશ્વર ભગવંતને પોતાની દૃષ્ટિથી દેખતાં (દર્શન કરતાં) એક મહિનાના ઉપવાસનું ફળ પ્રાણી પામે છે.

પદ્મપ્રભ ચરિત્રમાં પણ ઉપર પ્રમાણે કહેલું છે અને વિશેષ એટલુંજ છે કે:— જિનેશ્વર ભગવંતના દેરાસરમાં ગયાથી છ માસના ઉપવાસનું ફળ, ગણારાનાં દરવાજા આગળ ઉભા રહેતાં એક વર્ષના ઉપવાસનું ફળ, પ્રદક્ષિણા કરતાં સો વર્ષના ઉપવાસનું ફળ, અને ત્યારપછી ભગવંતની પૂજ કરતાં એક હજાર વર્ષના ઉપવાસનું ફળ અને સ્તવન કહેવાથી અનંત ઉપવાસનું ફળ પુરૂષને મળે છે એમ ગણાવેલ છે.

પ્રસ્તાવિક ખીજ શાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે:—પ્રભુને નિર્માલ્ય ઉતારી પ્રમાર્જના કરતાં સો ઉપવાસનું, ચંદનાદિકથી વિલેપન કરતાં હજાર ઉપવાસનું, માળા આરોપણ કરવાથી લાખ ઉપવાસનું ફળ પમાય છે. ગીત વાળુ કરતાં અનંત ઉપવાસનું ફળ થાય છે.

જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજ ત્રણ સંધ્યાએ કરવી કહી છે. કહ્યું છે કે:—

જિનસ્ય પૂજનં હંતિ । પ્રાતઃ પાપનિશાભવં ॥ આજન્મવિહિતં મધ્યે । સપ્તજન્મકૃતં નિશિ ॥ ૧ ॥ જલાહારૌષધસ્વાપ । વિદ્યોત્સર્ગકૃષીક્રિયાઃ ॥ સત્ફલાઃ સ્વસ્વકાલેસ્યુ । રેવં પૂજા જિનેશ્વરે ॥ ૨ ॥

પ્રાતઃકાળે જિનેશ્વર ભગવંતની વાસ પ્રશ્નેષ પૂજ રાત્રીમાં કરેલા પાપને હણે છે, મધ્યાહ્નકાળે ચંદનાદિકથી કરેલી પૂજ આજન્મથી કરેલા પાપો હણી નાંખે છે, રાત્રિના સમયમાં ધુપ દીપાદિક પૂજ સાત જન્મના પાપ દૂર કરે છે. જળપાન, આહાર, ઔષધ, શયન, વિદ્યા, મળમૂત્રનો ત્યાગ, ખેતીવાડી, પ્રમુખ એ સર્વેકાળ પ્રમાણે સેવન કરેલાં હોય તોજ સત્કૃપના આપનાર હોય છે, તેમજ જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજ પણ કાળે કરી હોય તો ફળ આપે છે.

જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજ ત્રણ સંધ્યાએ કરતાં પ્રાણી સમ્યક્તને શોભાવે છે, તેમજ તીર્થંકરનામ ગોત્રકર્મ શ્રેણિક રાત્રની પેઠે બાંધે છે. ગયા છે દોષ જેનાં એવી જિનેશ્વર ભગવંતની સદા ત્રિકાળ પૂજ કરે છે, તે પ્રાણી ત્રીજે ભવે અથવા સાતમે કે આઠમે ભવે સિદ્ધિપદને પામે છે. સર્વ આદરથી પૂજ કરવાને કદાપિ દેવેન્દ્ર પ્રવર્તે તોપણ પૂજ ન શકે, કેમકે તીર્થંકરના અનંત ગુણ છે. એક એક ગુણને બુદ્ધા બુદ્ધા

હે વીતરાગ સપર્યાવ । સ્તવાજ્ઞાપાલનં પરં ॥ આજ્ઞારાધાદ્વિરાધાચ્ચ । શિવાય ભવાય
ચ ॥ ૧ ॥ આકાલમિયમાજ્ઞા તે । હેયોપાદેયગોચરા ॥ આશ્રવઃ સર્વથા હેય ।
ઉપાદેયશ્ચ સંવરઃ ॥ ૨ ॥

હે વીતરાગ, તારી પૂજા કરતાં પણ તારી આજ્ઞા પાળવી મહાલાલકારી છે. કેમકે,
તારી આજ્ઞા પાળવી અને વિરાધવી એ બેમાંથી એક મોક્ષ અને બીજી સંસાર માટે છે.
સર્વકાળ તમારી આજ્ઞા હોય (છાંડવા યોગ્ય) અને ઉપાદેય (ગ્રહણ કરવા યોગ્ય) છે.
તેમાં આશ્રવ છે તે સર્વથા તજવા યોગ્ય છે, અને સંવર છે તે સદા આદરવા યોગ્ય છે.

(શાસ્ત્રકારે બતાવેલું દ્રવ્ય અને ભાવસ્તવનું રૂપ).

उक्त्वासं दव्व थयं । आराहिअं जाई च्चुअं जाव ॥

भावस्थरण पावई । अंतमुहत्तेण निवारणं ॥ १ ॥

ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યસ્તવનો આરાધના કરનારો વધારેમાં વધારે ઉંચે જારમાં દેવલોકે
જાય, અને ભાવસ્તવથી તો કોઈક પ્રાણી અંતર્મુહુર્તમાં પણ નિર્વાણપદને પામે છે.

(દ્રવ્યસ્તવમાં થતો આશ્રવ ગણવા લાયક નથી.)

દ્રવ્યસ્તવમાં જોકે ષટકાયના ઉપમર્દનરૂપ વિરાધન દેખાય છે, તોપણ કુપકના
દૃષ્ટાંતથી તે કરવો ઉચિતજ છે. કેમકે તેમાં અલાભ કરતાં લાભ વધારે છે (દ્રવ્ય-
સ્તવના કરનારને અગણ્ય પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાય છે, માટે આશ્રવ ગણવા લાયક
નથી). જેમ કોઈક નવા વસેલા ગામમાં સ્નાન પાનને માટે લોકોને કુવો ખોદતાં
તરસ, થાક, અંગમલીન થવું, ઇત્યાદિક થાય, પણ કુવામાંથી પાણી નીકળ્યા પછી
તેમને કે બીજા લોકોને તે કુપક સ્નાન, પાન, અંગશુચિ, તરસ, થાક, અંગની મલી-
નતા વિગેરે ઉપશમાવી સર્વકાળ સર્વ પ્રકારનાં સુખનો આપનાર થઈ પડે છે, તેમ
દ્રવ્યસ્તવથી પણ સમજવું. તેમજ આવશ્યકનિર્યુક્તિમાં પણ કહેલ છે કે:-‘સંપૂર્ણ માર્ગ
સેવન નહીં કરી શકનારા, વિરતાવિરતી જે દેશવિરતી (શ્રાવક) તેઓને એ દ્રવ્યસ્તવ
કરવો ઘટમાન છે. કેમકે, સંસાર પાતળો પાડવા માટે દ્રવ્યસ્તવના વિષયમાં કુવાનો
દૃષ્ટાંત બસ છે.’ બીજે ઠેકાણે પણ કહેલ છે કે:-‘આરંભમાં પ્રસક્ત (આરંભને વળગી
રહેલા), છ કાયના જીવના વધનો ત્યાગ કરી શકેલા નહીં એવા, સંસારરૂપ અટવીમાં
પડેલા ગ્રહસ્થોને દ્રવ્યસ્તવ જ આલંબન (આધાર) છે. (છકાયના વધ કર્યા સિવાય
તેનાથી ધર્મેકરણી સાધી શકાતી નથી).

स्थेयो वायुचलेन निवृत्तिकरं निर्वीणनिर्धातिना ।

स्वायत्तं बहुनायकेन सुबहु स्वल्पेन सारं परं ॥

निसारेण धनेन पुण्यममलं कृत्वाजिनाभ्यर्चनं ।

यो गृण्हाति विणिक् सं एव निपुणो वाणिज्यकर्मण्यलं ॥

વાયુના જેવા ચપળ, મોક્ષપદનો ઘાત કરનાર, ઘણા છે સ્વામી જેનાં, એવા સાર વગ-
રના થોડા ધનથી જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા કરીને જે વાણિયો સારમાં સાર મોક્ષપદને આપ-
નાર, નિર્મળ પુણ્ય ગ્રહણ કરે છે, તેજ વાણિયો વ્યાપારના કામમાં નિપુણ ગણાય છે.

(પૂજના મનોરથથી પણ થતાં પુણ્ય વિષે.)

યાસ્યામ્યાયતનં જિનસ્ય લભતે ધ્યાયંશ્ચતુર્થ ફલ ।

પષ્ઠં ચોત્થિત ઉચ્યતોઽષ્ટમમથો ગંતું પ્રવૃત્તાંઽધ્વનિ ॥

શ્રદ્ધાલુદેશમં ઘઠિજિનગૃહાત્પ્રાપ્તસ્તતો દ્વાદશં ।

મધ્યે પાક્ષિકમીક્ષિતે જિનપતૌ માસોપવાસં ફલં ॥ ૧ ॥

દેરે પૂજા કરવા જઈ એવું ચિંતવન કરતાં ચૌથલક્ષ્ય (એક ઉપવાસ)નું ફળ, અને જવાને ઉઠે તો છઠ્ઠું ફળ, ત્યાંથી ઉઠી પગલું ભરતાં અઠમનું ફળ, માર્ગમાં ચાલતાં શ્રદ્ધાલુને દશમ (ચાર ઉપવાસ)નું ફળ, દેરાસરને દરવાજે આવે ત્યારે પાંચ ઉપવાસનું ફળ, દેરાસરમાં આવે ત્યારે પાક્ષિક (પન્નર ઉપવાસ)નું ફળ, અને જિનેશ્વર ભગવંતને પોતાની દૃષ્ટિથી દેખતાં (દર્શન કરતાં) એક મહિનાના ઉપવાસનું ફળ પ્રાણી પામે છે.

પદ્મપ્રભ ચરિત્રમાં પણ ઉપર પ્રમાણે કહેલું છે અને વિશેષ એટલુંજ છે કે:— જિનેશ્વર ભગવંતના દેરાસરમાં ગયાથી છ માસના ઉપવાસનું ફળ, ગલારાનાં દરવાજા આગળ ઉભા રહેતાં એક વર્ષના ઉપવાસનું ફળ, પ્રદક્ષિણા કરતાં સો વર્ષના ઉપવાસનું ફળ, અને ત્યારપછી ભગવંતની પૂજા કરતાં એક હજાર વર્ષના ઉપવાસનું ફળ અને સ્તવન કહેવાથી અનંત ઉપવાસનું ફળ પુરૂષને મળે છે એમ ગણાવેલ છે.

પ્રસ્તાવિક ખીજ શાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે:—પ્રભુને નિર્માલ્ય ઉતારી પ્રમાર્જના કરતાં સો ઉપવાસનું, અંદનાદિકથી વિલેપન કરતાં હજાર ઉપવાસનું, માળા આરોપણ કરવાથી લાખ ઉપવાસનું ફળ પમાય છે. ગીત વાણી કરતાં અનંત ઉપવાસનું ફળ થાય છે.

જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા ત્રણ સંધ્યાએ કરવી કહી છે. કહ્યું છે કે:—

જિનસ્ય પૂજનં હંતિ । પ્રાતઃ પાપનિશાભવં ॥ આજન્મવિહિતં મધ્યે । સપ્તજન્મકૃતં નિશિ ॥ ૧ ॥ જલાહારૌષધસ્વાપ । વિદ્યોત્સર્ગકૃષીક્રિયાઃ ॥ સત્ફલાઃ સ્વસ્વકાલેસ્યુ । રેવં પૂજા જિનેશ્વરે ॥ ૨ ॥

પ્રાતઃકાળે જિનેશ્વર ભગવંતની વાસ પ્રદેશ પૂજા રાત્રીમાં કરેલા પાપને હણે છે, મધ્યાહ્નકાળે અંદનાદિકથી કરેલી પૂજા આજન્મથી કરેલા પાપો હણી નાંખે છે, રાત્રિના સમયમાં ધુપ દીપાદિક પૂજા સાત જન્મના પાપ દૂર કરે છે. જળપાન, આહાર, ઔષધ, શયન, વિદ્યા, મળમૂત્રનો ત્યાગ, ખેતીવાડી, પ્રસુખ એ સર્વેકાળ પ્રમાણે સેવન કરેલાં હોય તોજ સત્કૃણના આપનાર હોય છે, તેમજ જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા પણ કાળે કરી હોય તો ફળ આપે છે.

જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા ત્રણ સંધ્યાએ કરતાં પ્રાણી સમ્યક્તને શોભાવે છે, તેમજ તીર્થંકરનામ ગોત્રકર્મ શ્રેણિક રાજની પેઠે ખાંધે છે. ગયા છે દોષ જેનાં એવી જિનેશ્વર ભગવંતની સદા ત્રિકાળ પૂજા કરે છે, તે પ્રાણી ત્રીજે ભવે અથવા સાતમે કે આઠમે ભવે સિદ્ધિપદને પામે છે. સર્વ આદરથી પૂજા કરવાને કદાપિ દેવેન્દ્ર પ્રવર્તે તોપણ પૂજા ન શકે, કેમકે તીર્થંકરના અનંત ગુણ છે. એક એક ગુણને જુદા જુદા

ગણીને પૂજા કરે તો આયુષ્ય સંમાપ્તિપર્યંત પણ પૂજનો કે ગુણનો અંત આવે નહીં. માટે સર્વ પ્રકારથી પૂજા કરવા કોઈ સમર્થ નથી, પણ યથાશક્તિ સર્વજન પૂજા કરે એમ બની શકે છે. હે પ્રભુ, તમે અદૃશ્ય છો એટલે આંખથી દેખાતા નથી, સર્વ પ્રકારે તમારી પૂજા કરવા ચાહિયે તો બની શકતી નથી, ત્યારે તો અત્યંત બહુમાનથી તમારા વચનને પરિપાલન કરવું એજ શ્રેયકારી છે.

પૂજામાં વિધિ બહુમાન ઉપર ચોભંગી.

જિનેશ્વર લગવંતની પૂજામાં યથાયોગ્ય બહુમાન અને સમ્યક્ વિધિ એ બન્ને હોય તોજ તે પૂજા મહાલાભકારી થાય છે. તે ઉપર ચોભંગી બતાવે છે.

૧ સાચું રૂપ અને સાચી મોહોર છાપ, ૨ સાચું રૂપ અને ખોટી મોહોર છાપ, ૩ સાચી મોહોર છાપ, પણ ખોટું રૂપ, ૪ ખોટી મોહોર છાપ અને રૂપ પણ ખોટું.

૧ દેવપૂજામાં પણ (૧) સાચું બહુમાન અને (૨) સાચો વિધિ. એ પહેલો ભાંગો સમજવો. ૨ સાચું બહુમાન છે, પણ વિધિ સાચો નથી એ બીજો ભાંગો સમજવો. ૩ સાચો વિધિ છે, પણ સમ્યક્ બહુમાન નથી, આદર નથી એ ત્રીજો ભાંગો સમજવો. ૪ સાચો વિધિ પણ નથી અને સમ્યક્ બહુમાન પણ નથી એ ચોથો ભાંગો સમજવો.

ઉપર લખેલા ભાંગામાંથી પ્રથમ અને દ્વિતીય યથાનુક્રમ લાભકારી છે અને ત્રીજો અને ચોથો ભાંગો બીલકુલ સેવન કરવા લાયક નથી.

એટલાજ માટે વૃહત્સામ્યમાં કહેલ છે કે:-વાંદણના અધિકારમાં (ભાવપૂજામાં) રૂપા સમાન મનથી બહુમાન સમજવું અને મોહોર છાપ સમાન સર્વ બહારની ક્રિયાઓ સમજવી. બહુમાન અને ક્રિયા એ બન્નેનાં સંયોગ મળવાથી વંદના સત્ય જાણવી; જેમ રૂપ અને મોહોર સત્ય હોય તે રૂપીઓ બરોબર ચાલે છે, તેમ વંદના પણ બહુમાન અને ક્રિયા એ બન્ને હોવાથી સત્ય સમજવી. બીજા ભાંગા સરખી વંદના પ્રમાણની ક્રિયા બહુમાન અત્યંત હોય પણ ક્રિયા શુદ્ધ નથી તે પણ માનવા યોગ્ય છે. બહુમાન છે તેજ ક્રિયા શુદ્ધ કરાવી શકે છે. એ બીજા ભાંગા સરખી સમજવી. કોઈક વસ્તુની લાભના નિમિત્તથી ક્રિયા અખંડ કરે, પણ અંતરંગ બહુમાન નથી તેથી ત્રીજા ભાંગાની વંદના કશા કામની નથી. કેમકે, ભાવ વિનાની કેવળ ક્રિયા શા કામની છે! એતો કેવળ લોકને દેખાડવા રૂપજ ગણાય છે, એ નામનીજ ક્રિયા છે, તેથી આત્માને કાંઈ ફળીભુત થતી નથી. ચોથો ભાંગો પણ કશા કામનો નથી, કેમકે અંતરંગ બહુમાન પણ નથી અને ક્રિયા પણ શુદ્ધ નથી. એ ચોથા ભાંગાને તત્વથી વિચારીયે તો વંદના જ ન ગણાય. દેશ, કાળને આશ્રયિને થોડો અથવા ઘણો વિધિ અને બહુમાન સંયુક્ત એવો ભાવસ્તવ કરવો. વળી જિનશાસનમાં ૧ પ્રીતિઅનુષ્ઠાન, ૨ લક્ષિતઅનુષ્ઠાન, ૩ વચનઅનુષ્ઠાન, ૪ અસંગઅનુષ્ઠાન, એમ ચાર પ્રકારના અનુષ્ઠાન કહેલાં છે. ભદ્રકપ્રકૃતિ સ્વભાવવાળા જીવને જે કાંઈ કામ કરતાં પ્રીતિનો સ્વાદ ઉત્પન્ન થાય છે, બાળકાદિકને જેમ રત્ન ઉપર પ્રીતિ ઉપજે છે, તેમ પ્રીતિઅનુષ્ઠાન સમજવું. શુદ્ધ વિવેકવંત ભવ્યજીવને જે ક્રિયા ઉપર અધિક બહુમાન થવાથી

લક્ષિત સહિત પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને લક્ષિતઅનુષ્ઠાન પુર્વાચાર્યો કહે છે. જાનેમાં (પ્રીતિ અને લક્ષિત-અનુષ્ઠાનમાં) પરિપાલણ (લેવા દેવાની ક્રીયા) સરખી છે, પણ જેમ સ્ત્રીમાં પ્રીતિરાગ અને માતામાં લક્ષિતરાગ એમ જાનેમાં રાગ લિપ્ત લિપ્ત ભતિને હોય છે, તેમ પ્રીતિ અને લક્ષિત-અનુષ્ઠાનમાં પણ એટલેજ તફાવત સમજવો. સૂત્રમાં કહેલી વિધિ પ્રમાણેજ જિનેશ્વર ભગવંતના ગુણ જાણે તથા વખાણે, ચૈત્યવંદન, દેવવંદન, પ્રમુખ સર્વ સૂત્રમાં કહેલી રીતિ મુજબ કરે, તેને વચનાનુષ્ઠાન કહેવાય; પણ આ વચનાનુષ્ઠાન પ્રાચ્યે ચારિત્રવંતનેજ હોય છે. સૂત્ર, સિદ્ધાંતના સંભાર્યા વિના પણ કેવળ અભ્યાસના એક-તાનથી ક્ષણની આહુના રાખ્યા વગર ક્રિયા થયા કરે, જિનકદંપી કે વીતરાગ સંયમીના જેવા, તે અસંગાનુષ્ઠાન નિપુણ બુદ્ધિવાળાએ જાણવું. કુલકારના ચક્રનું જે ભ્રમણ છે, તેમાં પ્રથમ દંડની પ્રેરણા હોય છે, તે વચનાનુષ્ઠાન સમજવું અને દંડની પ્રેરણા થયા પછી તરતજ ચક્રમાંથી દંડ કાઢી લઈ જે ચક્ર ભમ્યા કરે છે, તેમાં કાંઈ દંડનો પ્રયોગ નથી તે અસંગાનુષ્ઠાન સમજવું. એમ કોઈપણ વસ્તુની પ્રેરણાથી જે ક્રિયા કરાય તે વચનાનુષ્ઠાનમાં ગણાય છે, અને પૂર્વ પ્રયોગના સંબંધથી વગર પ્રયોગે પણ જે અંતર્ભાવરૂપ ક્રિયા થયા કરે છે, તેને અસંગાનુષ્ઠાન સમજવું. એમ આ બે (વચન અને અસંગ) અનુષ્ઠાન દૃષ્ટાંતથી લિપ્ત લિપ્ત સમજી લેવાં. બાળકની પેઠે પ્રથમથી પ્રીતિલાવ આવવાથી પ્રથમ પ્રતિઅનુષ્ઠાન થાય છે, પછી લક્ષિતઅનુષ્ઠાન, પછી વચનાનુષ્ઠાન, ત્યારપછી અસંગાનુષ્ઠાન થાય, એમ એક એકથી અધિક ગુણની પ્રાપ્તિ થવ. થી અનુષ્ઠાન પણ થાય છે, તેટલા માટે ચાર પ્રકારનું અનુષ્ઠાન પણ પ્રથમ રૂપીયાના સરખું સમજવું. વિધિ અને બહુમાન એ બંનેના સંયોગથી અનુષ્ઠાન પણ સમજવાં, જે માટે મુનિ મહારાજે એ અનુષ્ઠાન પરમપદ પામવાના નિબંધ (કારણ) પહેલાં લખેલા છે. જીજ્ઞાસાંગાના રૂપીયા સમાન (સાચું રૂપું પણ ખોટી મોહોર) અનુષ્ઠાન પણ સત્ય છે, તેટલા માટે પુર્વાચાર્યોએ તેને એકાંતે દુષ્ટ ગણાવ્યું નથી. જ્ઞાનવંત પુરુષોની ક્રિયા જોકે અતિચારથી મલીન હોય, તોપણ શુદ્ધતાનું કારણ છે. જેમકે, રત્ન ઉપર મેલ લાગેલો હોય, પણ જો અંદરથી શુદ્ધ છે, તો બાહ્યરનો મેલ સુખે કરી દૂર કરી શકાય છે. ત્રીજા ભાંગા સરખી ક્રિયા (મોહોર છાપ સાચી પણ રૂપું ખોટું) માયા મૃષાદિક દોષથી બનેલી છે. જેમકે, મુગ્ધ (ભોળા) લોકને કહવા માટે કોઈ ધૂર્તે બાહ્યકારનો વેષ લઈ વચના જાણ માંડી હોય, તેની ક્રિયા બાહ્યરથી દેખાવમાં ઘણીજ આશ્ચર્યકારક હોય, પણ મનમાં અધ્યવસાય અશુદ્ધ હોય, તેથી કદાપી ઇહલોકમાં માન, યશ, કીર્તિ, ધન પ્રમુખનો તેને (ધૂર્તને) લાભ થાય પણ તે પરલોકમાં દુર્ગતિનેજ પામે છે, માટે એ ક્રિયા બાહ્યરના દેખાવરૂપ જ હોવાથી ચંદુણ કરવા યોગ્ય જ નથી. ચોથા ભાંગા જેવી ક્રિયા (જાને ખોટાં) પ્રાચ્યે અજ્ઞાનપણાથી, અધ-દ્ધાનપણાથી, કર્મના ભારેપણાથી, ચોટાણીયા રસથી કાંઈપણ ઓછો ન થવાથી ભવાભિ-નંદી જીવોને હોય છે (એ ક્રિયા સર્વથા અગ્રાહ્ય છે) શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એ બંનેથી સહિત એવી ક્રિયા અરેખર આરાધના વિરાધના એ બંનેથી શુન્ય છે, પણ ધર્મના અભ્યાસ કરવાના ગુણથી કોઈક વખત શુભ નિમિત્તપણે થાય છે (કોઈક વખતે લાભ-

કારક બની આવે છે). જેમકે, કોઈ શ્રાવકનો પુત્ર ઘણીવાર જિન જિંબના દર્શન કરવાનાં શુભથી, જોકે ભવમાં કોઈ સુકૃત્ય કર્યા નહોતાં, તોપણ મરણ પામીને મત્સના ભવમાં સંમકીત પામ્યો.

ઉપર બતાવેલી રીતિ પ્રમાણે એકાગ્ર ચિત્તથી બહુમાનપૂર્વક અને વિધિપૂર્વક જો દેવની પુજા થાય તો ચથોક્ત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે ઉપર જણાવેલા કારણમાં જરૂર ઉદ્યમ કરવો. આ વિષય ઉપર ધર્મહત્ત નૃપની કથા બતાવે છે.

વિધિ અને બહુમાન ઉપર ધર્મહત્ત નૃપની કથા.

દેહીખ્યમાન સોના રૂપાના દેશ જે નગરમાં વિદ્યમાન (હયાત) છે, એવા રાજપુર નામના નગરમાં જેમ ચંદ્રવિકાસી કમળને પ્રપુષ્કિત કરનાર ચંદ્ર હોય તેમ પૃથ્વી મંડળને ખીલાવનાર અને પ્રબળજનને ચંદ્ર સમાન રાજ્યધર નામનો રાજા રાજ્ય કરતાં શોભતો હતો. દેવાંગનાનાં રૂપની સંપદાને સ્થાપન કરવાનું સ્થાનજ હોયની શું! એવી રૂપવંતી પાણીગ્રહણ કરેલી પ્રીતિમતી આદિક પાંચસે રાણીઓ તે રાજાને હતી. રાજાની પ્રીતિ પ્રીતિમતી ઉપર અત્યંત હોવાથી જ પ્રીતિમતિનું નામ સાર્થક થયું છે, માટે તેને નહીં, પણ ખીજી રાણીઓના ઉપર રાજાની તેવી પ્રીતિ હોય તો ઠીક તેથી બાણે થયા હોય નહીં શું! એમ એક પ્રીતિમતી શિવાયની બાકી સર્વ રાણીઓને અકેકો જગત્ જનને આનંદ આપનારા જ હોય નહીં શું! એવા પુત્ર ઉત્પન્ન થયા છે. વાંઝણીની પેઠે પોતે હજી વાંઝણીજ રહી, તેથી તે પ્રીતિમતિને વારંવાર પોતાના હૃદયમાં અત્યંત અને દુસ્સહ ખેદ થયા કરે છે; કેમકે, એક તો સર્વ કરતાં પોતે મોટી અને તેમાં વળી પંકિતનો ભેદ (સર્વ રાણીઓમાં પોતે એકલીજ અપુત્રણી છે, માટે પુત્રવાળીની પંકિતમાં ગણાય નહીં એવી) કેમ સહન કરી શકાય! દૈવાધિન વસ્તુમાં ખેદ કરવો શા કામનો છે! પણ તે ચિંતામાં ને ચિંતામાં રહે છે, તેથીજ તે મૂઠ પ્રાણીઓમાં અગ્રેસરી ગણવા લાયક બની ગઈ, માટે ધિકાર છે મૂર્ખ પ્રાણીને! તે પ્રીતિમતી પુત્રની પ્રાપ્તિ માટે અનેક ઉપાય કરવા લાગી, ઘણા ઘણા દેવતાઓની માનતા કીધી, ઘણા ઘણા ઔષધોપચાર કીધા, પણ જેમ જેમ ઉપાય કરે છે, તેમ તેમ તે ચિંતાની વૃદ્ધિના કારણ થયા, પરંતુ ચિંતાના નાશકારક કારણ નીવડ્યાં નહીં. કેમકે જેની વાંચ્છા છે, તેજ વસ્તુની તેનાથી પ્રાપ્તિ (ઉપાયથી) થાય ત્યારેજ ઉપાયની યોજના કરી સાર્થક થઈ ગણાય. તે ન થતાં નિરૂપાય બની ગયેલી રાણીનું ચિત્ત કોઈપણ પ્રકારથી પ્રસન્ન થતું નથી, પણ જેમ તેમ કરીને મનને શાંત રાખવું, નહીં-તર અત્યંત ચિંતાના સળબથી શરીર પણ સોસાઈ બાય છે, એટલાજ માટે હોયની શું! એમ એક વખતે મધ્ય રાત્રે તે રાણીને સ્વપ્નમાં જોવામાં આવ્યું કે, બાણે પોતાનું જ બાળક હોય નહીં શું! એમ એક હંસનું બાળ પોતાના મનની પ્રસન્નતા માટે નિર્ભય તેણીએ પોતાના હાથમાં લીધું. તેને જોઈને બ્યાં પોતે કાંઈક પોતાનું વિકાસિત મુખ કરે છે, તેવામાં તે હંસનું બાળ પ્રગટપણે જેમ મનુષ્યજ બોલતો હોય નહીં! તેમ મનુષ્યની ભાષાથી તેને (રાણીને) કહેવા લાગ્યું કે:—

“હે કચ્છાણિ, તું આની વિચક્ષણા થઈને આ શું કરે છે? હું મારી મરણથી અહિં આંચો છું અને પોતાની ઇચ્છાથી ફરું છું. જે પ્રાણી પોતાની વાંચ્છાથી મરણ પ્રમાણે વિચરનાર હોય, તેને આવી રીતે પોતાના વિનોદ માટે હાથમાં લઈ લે, તે તો તેને મરણ જેવું દુઃખદાયક થઈ પડે, તેમજ મને તું હાથમાં લઈ કનક નહીં ને છોડી દે; કેમકે, એક તો તું વાંચ્છાપણું લોગવે છે અને વળી પાછું એવું નીચકર્મ ધાય એવું કામ કરે છે. મારા જેવા પામર પ્રાણીને તે પૂર્વલવમાં પુત્રાદિકના વિયોગ દીધેલા છે, તેથીજ તું આવું વાંચ્છાપણું લોગવે છે, નહીં તો તને પુત્ર કેમ ન હોય? જ્યારે શુભકર્મ કરવાથી ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે અને ધર્મથીજ મન વાંચ્છિતની સિદ્ધિ મળે છે અને તે તો તારામાં નથી, ત્યારે તું શાની પુત્રવંતી થઈશ?”

આવાં તેનાં વચન સાંભળીને લય અને વિસ્મય પામેલી રાણી તત્કાળ તેને છોડી દઈને કહેવા લાગી કે, ‘હે વિચક્ષણમાં શિરોમણી, આ તું શું બોલે છે? જો કે તું અયોગ્ય વચન બોલવાથી મારો અપરાધી છે, તોપણ તને છોડી દઈ જે કાંઈક પૂછવા માંગું છું, તેનો હે વિચક્ષણમાં અગ્રગામી, તું સત્વર ઉત્તર આપ. મેં ઘણા દેવની પૂજા કરી, દાન દીધાં, ઘણાં શુભકર્મ કરીયાં, તોપણ મને સંસારમાં સારજૂત એવો, કોઈક મહાપુરુષનો શ્રાપ લાગેલો હોય તેને જેમ ન થાય, તેમ પુત્ર કેમ ન થયો. એનો ઉત્તર પછી આપીશ તો આલશે, પરંતુ તેના પહેલાં તું એટલું તો જરૂર બતાવી આપ કે, હું પુત્રની વાંચ્છા અને ચિંતાવાળી છું, એમ તને ક્યાંથી ખબર પડી. વળી તું મનુષ્યની લાષાથી કેમ બોલી શકે છે?’ હું સ કહેવા લાગ્યો કે, મારી વાત તને કહું તેથી તને શો ફાયદો છે પણ જે તારી હિતકારી વાત છે તે તને હું કહું છું તે તું સાંભળા:—

પ્રાકૃત કર્માધિના । ધનતનયસુખાદિ સંપદઃ સકલાઃ ॥

વિઘ્નોપશમનિમિત્તં । ત્વત્રાપિ કૃતં ભવેત્સુકૃતં ॥ ૧ ॥

ધન, પુત્ર, સુખ ઇત્યાદિક સંપદા છે, તે સર્વની પ્રાપ્તિ પૂર્વલવમાં કરેલાં કર્મને આધિન છે, પણ અંતરાય ઉદય થયો હોય તેને ઉપશમાવવા માટે જો આલોકમાં કાંઈપણ સુકૃત કરે તો તેને લાભ મળે છે.

‘તે’ કેટલાક દેવતા પ્રમુખની પુજા કરી તે ફેકટની છે, કેમકે પુત્રની પ્રાપ્તિ માટે દેવી દેવતાંની માનતા કરવી એ કેવળ અજ્ઞાનીનું કામ છે. એથી તો ઉલટા મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે; માટે જો તને પુત્રની વાંચ્છા હોય તો આલોક અને પરલોક એ બંને લોકમાં વાંચ્છિત સુખને આપનાર વીતરાગ પ્રણીત ધર્મનું સેવન કર. જો જિન પ્રણીત ધર્મનું સેવન કરવાથી તારા અંતરાય કર્મનો ઉપશમ ન થયો, તો બીજા દેવી દેવતાંની માનતાથી ક્યાંથી થશે? જો સૂર્યથી અંધારનો નાશ ન થયો, તો પછી બીજો કોણ ટાળવા સમર્થ થઈ શકશે? માટે તું કુપથ્યની પેઠે મિથ્યાત્વને તજીને સુપથ્યના જેવા અર્હત શબ્દથી ધર્મનું સેવન કર કે જેથી પરલોકમાં તો સુખની પ્રાપ્તિ થશે જ અને આલોકમાં પણ મનોવાંચ્છિત પામીશ. એમ કહીને સદેહ પાંખેવાગો હું સખળ પારાની પેઠે કોણ જણે ક્યાંય તત્કાળ ઉડી ગયો.

તે દેખી જાગીને કિંચિત્ હૃદયવંત થયું છે સુખ જેનું એવી તે રાણી અત્યંત આશ્ચર્ય પામીને વિચારવા લાગી કે, ખરેખર એણે ખતાવેલા ઉપાયથી મને જરૂર પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે. એવી આશા ખંધાવાથી ધર્મના ઉપર તેને આસ્તા થઈ, કેમકે કાંઈપણ સંસારીક કાર્યની વાંચ્છા હોય છે ત્યારે તે પ્રાણીને પ્રાપ્તિ ધર્મના ઉપર પણ દૃઢતા સત્વરથી થાય છે. તેથી તે દિવસથી તેણી કોઈ સુશુરૂના ચરણકમળ સેવન કરીને શ્રાવક ધર્મના આચાર વિચાર શીખી. ત્રિકાળ જિનપૂજન કરવામાં અને સમકીર્તધારીપણામાં તો ખરેખર સુલસા શ્રાવિકાના જેવીજ શોભવા લાગી. અનુક્રમે તે રાણી ખરેખર મોટા લાભની ભજનારી થઈ. અહો આશ્ચર્ય છે કે, આ પણ એક હંસની વાણીનો ગુણ છે.

એક દિવસે તે રાજ્યધર રાજાના મનમાં એવો વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે, હજી સુધી પટરાણીને પુત્ર ઉત્પન્ન થયો નથી અને સર્વ રાણીઓને તો પુત્ર ઉત્પન્ન થઈ ગયા છે, ત્યારે ઘણા પુત્રોમાંથી રાજ્યના યોગ્ય કોણ થશે! એવો વિચાર કરતાં રાજા ચિંતામાં સુઈ ગયો છે, એટલામાં મધ્યરાત્રિયે તેણે સ્વપ્નમાં એક સાક્ષાત્ પુરૂષ આવેલો દીઠો. તે પુરૂષ રાજાને કહેવા લાગ્યો કે, હે રાજા, રાજ્યના યોગ્ય પુત્રની ચિંતા શા માટે કરે છે? આ જગતમાં એકજ ચિંતિત ફળના દાતાર એવા જૈન ધર્મનું સેવન કર, કે જેથી આલોકમાં તારા મનવાંચ્છિતની સિદ્ધિ થશે અને પરલોકમાં પણ અત્યંત સુખની પ્રાપ્તિ થશે. આવું સ્વપ્ન દેખીને ગણ્યા પછી રાજા જૈન ધર્મના ઉપર અત્યંત હર્ષથી આદરવંત થયો, કેમકે આવું ઉત્તમ સ્વપ્ન દેખીને તે જે ખતાવેલા ઉપાય કરવા માટે કોણ એવો મૂર્ખ હોય કે તેમાં આગસ કરે! ત્યારબાદ તે પ્રીતિમતી રાણીના ઉદરરૂપ સરોવરમાં હંસજ જેમ ઉપજે તેમ અર્હત સ્વપ્ન દેખવાથી કોઈક ઉત્તમ જીવ આવીને ઉત્પન્ન થયો. ગર્ભના ઉદયથી રાણીને એવા મનોરથ થવા લાગ્યા કે, મણિમય જિનગિંળ કે દેરાસર કરાવી તેમાં પ્રતિમા પધરાવી નાનાપ્રકારની પુજા લણાવું. જેવું ફળ ઉત્પન્ન થનાર હોય, તેવુંજ પુષ્પ હોય. ત્યારબાદ તે મનોરથની સિદ્ધિ કરવા માટે રાજાએ તૈયારી કરાવવા માંડી, કેમકે દેવતાને મનથીજ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે, રાજાને વચનથી કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે, અને ધનવંતને ધનથી કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે અને બીજા સામાન્ય જનોને પોતાના શરીરથી કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે, માટે રાજાએ વચનથી તે કામ કરવાનો હુકમ કરીધો. રાજાએ તેણીનાં (પ્રીતિમતીનાં) અત્યંત વિકટ અને દુઃપૂર (પુરા કરવા કઠણ પડે એવા) સર્વ દોહદ (મનોરથ) ઘણા હર્ષથી પૂરા કરાવ્યાં. ત્યારપછી મેરૂપર્વત જેમ કલ્પવૃક્ષને ઉત્પન્ન કરે છે, તેમ તે રાણીએ નવ માસ પૂર્ણ થયે અત્યંત મહિમાવંત પુત્ર જન્મે. તેનો જન્મ થતાંજ રાજાએ એવો મહોત્સવ કરાવ્યો કે, કોઈ બીજી રાણીના પુત્રના જન્મ વખતે તેવો મહોત્સવ થયો ન હોય. વળી એ પુત્ર ધર્મના પસાયથી પ્રાપ્ત થયેલો હોવાથી સગાંવહાલાંએ મળી તેનું 'ધર્મદત્ત' એવું સાર્યક નામ પાડ્યું. કેટલાક દિન વિત્યા પછી એક દિવસે અત્યંત આનંદ સહિત નવીન કરાવેલા દેરાસરમાં તે પુત્રરત્નને દર્શન કરાવવા મોટા મહોત્સવથી જઈને પ્રભુ આગળ ભેટજ કરતાં હોય નહીં! એમ તેને નવા નવા પ્રકારથી પ્રણામ કરાવીને પોતાની સખીઓ પાસે રાણી બોલવા લાગી કે, હે સખી, ખરેખર આશ્ચર્યકારી અને મહાભાગ્યશાળી આ દેઈક

હું સનો મને ઉપકાર થયો છે. તે હું સના વચનના આરાધનથી, નિર્ધન પુરૂષને જેમ નિધાન મળે, તેમ હું પ્રાપ્ત અને ઉત્કૃષ્ટ એવા શ્રી જિનપ્રણીત ધર્મરત્ન અને આ પુત્રરત્ન એ બંનેની મને પ્રાપ્તિ થઈ. આવાં હર્ષનાં વચનો ખોલી રહી કે તરતજ અકસ્માત્ જેમ કોઈ રોગીપુરૂષ અકસ્માત્ અવાચક થાય, તેમ તે પુત્ર મૂર્છા ખાઈને અવાચક થયો. તેના દુઃખથી રાણી પણ તત્કાળ તદ્ગતિજ કરતી હોય નહીં શું! એમ તે રાણી પણ મૂર્છા ખાઈ ગઈ. આવો દેખાવ દેખતાંજ અત્યંત ખેદ સહિત પાસે રહેલા દાસદાસી પ્રમુખ સન્નનવર્ગ હાહા! હાય હાય! આ શું થયું! આતે શું ભૂતદોષ છે કે પ્રેતદોષ છે! દૃષ્ટિદોષ છે કે શું થયું! એમ પોકાર કરવા લાગ્યાં. આ વાતની ખબર પડતાંજ તત્કાળ રાજા, દિવાન પ્રમુખ રાજવર્ગી લોકો ત્યાં આવી મળ્યા અને ત્વરાથી બાવના ચંદનાદિકના શીતલોપચાર કરવાથી તે બાળક અકસ્માત્ ચેતનતા પામ્યો, તેમ તેની માતા પણ ચેતન્યતાને પામી. અહો આશ્ચર્ય! ન્હોંઓ તો ખરા, કેવો એ બતાવ બન્યો કે, અનુક્રમે બંને મૂર્છા પામ્યા અને બંને ચેતનતા પણ પામ્યા. ત્યારે ફરીને વળી સર્વ લોક હર્ષિત થયા અને મોટા મહોત્સવપૂર્વક તે બાળકને રાજભુવને લઈ ગયા, ત્યારથી આખો દિવસ રમવું, ધાવવું વિગેરેથી પૂર્વની પેઠે તે બાળક વીચરવા લાગ્યો. પણ ન્યારે બીજો દિવસ થયો. ત્યારે સવારથીજ નાણે ચારે આહારનાં પચ્ચખખાણુ હોય તેમાં ઔષધ પ્રમુખ પણ કલ્પતું ન હોય, અથવા અરૂચિજ ઉત્પન્ન થઈ ન હોય, તેમ તે રાજકુમાર શરીરે સાંજે તાંજે છતાં પણ સ્તન્યદૂધ માત્ર પીતો નથી. તેનાં ઘણા ઉપચાર (ઉપાય) કર્યા, પરંતુ બળાત્કારથી પણ કાંઈ વસ્તુ મુખે માંડતો નથી (મુખમાં ઘાલતો નથી). તેથી રાજા, રાણી, રાજવર્ગી તેમજ નગરના લોકો અત્યંત દુઃખિત થવા લાગ્યા અને ન્યારે મધ્યાહ્ન થયો ત્યારે તે સર્વ લોકનાં પુણ્યથી ખેંચાઈને આવતા હોય નહીં શું! એમ અકસ્માત્ એક મુનિ-મહારાજ આકાશમાર્ગથી આવી પહોંચ્યા.

પ્રથમ તે બાળક રાજકુમારે મુનિને વંદન કર્યું, ત્યારપછી રાજા, રાણી પ્રમુખ સર્વને પણ વંદન કર્યું. મુનિમહારાજને અત્યંત સત્કારપૂર્વક એક ઉચ્ચ આસન ઉપર બેસાડી રાજા પ્રમુખ પૂછવા લાગ્યા કે, હે સ્વામી, જેના દુઃખથી અમે સર્વ દુઃખી થઈ રહ્યા છીએ એવો આ બાળક આજે ધાવતો નથી, તેનું શું કારણ છે? ત્યારે મુનિ મહારાજ સ્પષ્ટપણે કહેવા લાગ્યા કે, આમાં બીજો કોઈપણ દોષ નથી, પણ હુમણાં એને તમે જિનેશ્વર ભગવંતનાં દર્શન કરાવો કે તત્કાળ એ બાળક પોતાનીજ મેળે ધાવન માગવાની સંજ્ઞા કરશે. આવાં વચન સાંભળીને તત્કાળ તે બાળકને તેજ દેરાસરમાં દર્શન કરાવવા લઈ ગયા અને દર્શન કરાવીને ન્યારે દરબારમાં લાવ્યા, ત્યારે પોતાનીજ મેળે તે બાળક ધાવવા લાગ્યો. તે જોઈ સર્વ લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા, તેથી રાજાએ હાથ જોડીને મુનિમહારાજને પૂછ્યું કે, હે મુનિશ્રેષ્ઠ, આ આશ્ચર્યનું શું કારણ છે? ત્યારે મુનિમહારાજે કહ્યું કે, એનો પૂર્વભવ સાંભળવાથી સ્પષ્ટપણે સર્વ સમજાઈ આવશે.

હુદ્ પુરૂષોથી રહીત અને સન્નન પુરૂષોથી ભરેલી કોઈક કાપુરિકા નામની નગરી હતી. તેમાં દીન, હીન અને દુઃખી લોકો ઉપર દયાવંત અને શત્રુઓ ઉપર

નિર્દય એવે કૃપ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને ઈંદ્રના પ્રધાન મિત્રની બુદ્ધિ જેવી બુદ્ધિવાળો ચિત્રમતી નામનો એક શેઠ મિત્ર હતો અને તે શેઠને ત્યાં સુમિત્ર નામનો વાણીતર હતો. ખરેખર આ યોગ્યજ છે, કે, જેમ વાણીતર શેઠના ધન કરતાં એછા ધનવાંત જ હોય છે, તેમજ આ વસુમિત્ર નામના શેઠનો સુમિત્ર નામનો વાણીતર નામથી પણ એક અક્ષર એછો છે, કેમકે શેઠનું નામ ચાર અક્ષરનું છે અને વાણીતરનું નામ ત્રણ અક્ષરનું છે એ ઘટમાનજ છે. સુમિત્ર વાણીતરે કોઈ ધનના નામના કુળપુત્રને (સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો) પોતાના પુત્રપણે ગણી પોતાના ઘરમાં ચાકર રાખ્યો છે. તે એક દિવસે એક મોટા કમળવાળા સરોવરમાં સ્નાન કરવા ગયો. ત્યાં હાથીખાળની પેઠે જળ ફીડા કરતાં તેમાંથી (કમળના આગરમાંથી) તેને દેવીક જ હોય નહિં શું એવું અત્યંત પરિમળવાળું (સુગંધવાળું) અને સહસ્ર પાંખડીયો વાળું એક કમળ અકસ્માત્ મળી આવ્યું. તે કમળ પોતાની સાથે લઈ સરોવરથી બહાર નીકળીને પોતાને ઘેર આવે છે, એવામાં માર્ગ વચ્ચે પુલ વીણીને આવતી અને પોતાની પૂર્વની પરિચિતવાળી ચાર માળીની કન્યાઓ તેને સામી મળી. તે કન્યાઓ તેને કહેવા લાગી કે, હે કદંબાણુવંત, જેમ ભદ્રશાળવૃક્ષનું ફુલ અત્યંત દુર્લભ છે, તેમ આ કમળ પણ અત્યંત દુર્લભ છે; માટે આવા અમૂલ્ય કમળને જ્યાં ત્યાં નાંખી દઈશ માં. આ ઉત્તમ કમળની તો કોઈક ઉત્તમ સ્થાન ઉપર યોજના કરજે, અગર તો કોઈક રાજા જેવા મહાપુરુષને સમર્પણ કરજે કે જેથી તેને મહાલાભ થશે. ધનનાં ઉત્તર વાળતાં જણાવ્યું કે, જ્યારે એમ છે, ત્યારે તો ઉત્તમ પુરુષના કાર્યમાં કે કોઈક રાજાના મસ્તક ઉપર જેમ સુગટ શોભે તેમ તેવાના મસ્તક ઉપર આ કમળની હું પણ યોજના કરીશ. એમ કહીને ત્યાંથી આગળ ચાલતાં વિચારવા લાગ્યો કે, મારે પૂજામાં યોગ્ય તો મારો સુમિત્ર નામનો શેઠ છે, કેમકે જેના તરફથી આજીવિતપર્યંત આજીવિકા ચાલે છે તો એના કરતાં મારે શું અધિક છે. એમ વિચારીને તે ભદ્રક પ્રકૃતિવાળા ધનનાં પોતાના શેઠ સુમિત્રની પાસે આવી વિનયથી નમન કરીને તેને તે કમળ ભેટ કરી તેની અમૂલ્યતા કહી સંભળાવી. ત્યારપછી તે સુમિત્ર પણ વિચારવા લાગ્યો કે, આવું અમૂલ્ય કમળ મારે શા કામનું છે? મારો વસુમિત્ર શેઠ અત્યંત સંજ્ઞન છે અને તેણે મને એટલો બધો ઉપકાર કીધો છે કે, જો હું આજીવિત સુધી તેની વગર પગારે નોકરી કરું તોપણ તેણે કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવા હું સમર્થ થઈ શકું નહીં, ત્યારે આ અનાયાસે (વગર મહેનતે) આવી મળેલું કમળજ ભેટ કરીને કૃતકૃત્ય થાઉં નહીં! આવો વિચાર કરી તે સુમિત્રે પોતાના શેઠ વસુમિત્રની પાસે જઈ અત્યંત બહુમાનથી તેને ભેટ કરી તેની તારીફ કહી બતાવી. ત્યારપછી તે કમળ લઈને વસુમિત્ર શેઠ પણ વિચારવા લાગ્યો કે, ખરેખર મારે આવા દુર્લભ કમળને વાપરી નાંખવાની શી જરૂર છે! મારો અત્યંત હિતવત્સળ તો ચિત્રમતી પ્રધાનજ છે, કેમકે તેના પસાયે આ નગરમાં હું મોટો ગણાઉં છું. માટે અ.વા અમૂલ્ય કમળની તેનેજ ભેટ કરું તો તેનો મારા ઉપર ઘણો સ્નેહ વધશે. આવો વિચાર કરીને વસુમિત્ર શેઠે પણ તે કમળ ચિત્રમતી દિવાનને ભેટ કરી તેની

પ્રશંસા કરી. ત્યારે તેણે પણ લઈને વિચાર કરીયો કે, આવું અમૂલ્ય કમળ મારે વાપરીને શું કરવું છે ! હું પણ સર્વોત્તમ ઉપકારી આ ગામના રાજાને ભેટ કરીશ કે જેથી મારા ઉપર તેનો સ્નેહભાવ વૃદ્ધિ પામશે. કેમકે,

સૃષ્ટિરિવ यस્ય દૃષ્ટે । રપિ પ્રભાવોદ્ભૂતોભુવિ યયાદ્રાક્ ॥

સર્વલઘુઃ સર્વગુરોઃ સર્વગુરુઃ સ્યાન્ન સર્વલઘો ॥ ૧ ॥

‘બ્રહ્માની પેઠે રાજાની દૃષ્ટિના પસાયથી પણ જગતમાં મોટો મહિમા થાય છે, જે સર્વલઘુ (સર્વથી નાનો) હોય તે સર્વગુરુ (સર્વથી મોટો) થાય છે અને સર્વગુરુ (સર્વથી મોટો) હોય તે સર્વલઘુ (સર્વથી નાનો) થઈ જાય છે.’ એવો એની દૃષ્ટિનો પ્રભાવ છે, ત્યારે મારે ઉપકાર કેમ ન માનવો જોઈએ ! એવો વિચાર કરીને તે કમળ લઈ રાજ્યધર રાજાને ભેટ કર્યું અને તેનું વર્ણન કરી કહ્યું કે, આ ઉત્તમ જાતિનું કમળ અત્યંત દુષ્પ્રાપ્ય છે. તે સાંભળી રાજા પણ ખોલવા લાગ્યો કે, જેના ચરણકમળમાં હું પણ ભ્રમર સમાન થઈ રહું છું એવા સદ્ગુરુ જો આ સમયે આવી ચઢે તો તેને આ કમળ સમર્પણ કરું; કેમકે આવા ઉત્તમ પદાર્થથી એવા પુરુષોની સેવા કરી હોય તો તે અત્યંત લાભકારક થઈ પડે છે. પરંતુ એવા સદ્ગુરુનો યોગ સ્વાતી-નક્ષત્રના વર્ષાતની પેઠે અત્યંત દુષ્કર અને સ્વલ્પ જ હોય છે. આ કમળ જ્યાંસુધી અમ્હાને છે, તેટલામાં જો તેવા સદ્ગુરુનો યોગ બની આવે તો સોનું અને સુગંધની માફક કેવું લાભકારક થઈ પડે ! આવી વાત રાજા દિવાનની સાથે કરે છે, તેવામાં આકાશમાર્ગથી જાણે જાનવલ્ક્યમાન સૂર્યનું મંડળજ ઉતરતું હોય નહીં ! એવા તેજસ્વી ચારણુર્ષિ મુનિમહારાજ આકાશમાર્ગથી અવતર્યા. અહો આશ્ચર્ય ! વાંચજા કરનારની સફળતા તો જુઓ ! મનમાં ધાર્યું કે તત્કાળ તેજ મળ્યા. પ્રથમ મુનિમહારાજના બહુમાન કર્યા પછી આસનપ્રદાન કરી વંદના કરીને ત્યાં મળેલા ઘણા લોકોના સમુદાય વચ્ચે પોતાના હૃદયનો પુંજ જ હોય નહીં શું એવું અત્યંત પરિભળી સર્વ સલાને પ્રમુદિત કરતું તે સહસ્ર પાંખડીનું કમળ મુનિને ભેટ કર્યું. મુનિએ પણ તે દેખીને રાજાને કહ્યું કે, ‘હે રાજેન્દ્ર, આ જગતમાં જે જે પદાર્થ છે, તે સર્વ તરતમ લાવયુક્ત (એકેકથી આછાં વધતાં) હોય છે, કોઈ કોઈ કરતાં કોઈક વધારે હોયજ છે. જ્યારે તમે મને અધિક ગુણવંત જાણી આ અત્યુત્તમ કમળ ભેટ કરો છો, ત્યારે મારા કરતાં પણ જે અલૌકિક આત્યંતીક ગુણવંત હોય, તેમને ભેટ કેમ કરતા નથી ! જે જે અત્યુત્તમ પદાર્થ હોય, તે અત્યુત્તમ પુરુષનેજ ભેટ કરાય છે. મોટે આવું અત્યંત મનોહર કમળ શ્રી દેવાધિદેવને ચઢાવવાથી મારા કરતાં પણ અધિક ફળની પ્રાપ્તિ તમો મેળવી શકશો. મને ભેટ કરવાથી તમારું ચિત્ત જેટલું શાંત થાય છે, તેના કરતાં વિશ્વના વિશ્વ એટલે આખા જગતના જીવનરૂપ જિનરાજને ચઢાવવાથી અત્યંત અધિક તર વિશ્રાંતિને પામશો. ત્રણ જગતમાં અત્યુત્તમ કામધેનુ સમાન મનોવાંચિત આપનારી આખા જગતમાં એકજ શ્રી વીતરાગની પૂજા વિના બીજી કોઈ નથી.’ આવાં મુનિનાં વાક્યથી મુદિત થયેલો ભદ્રકપ્રકૃતિવાળો રાજા લાવસહિત દેરે જઈને ભગવંત પૂજામાં પ્રવર્તે છે, તેવા અવસરે ધન્નો પણ સ્નાન કરીને ત્યાંજ આવેલો છે. તે કમળને

મુખ્ય લાવનાર ધન્નો છે, એમ જાણી તે ધન્નાને ચઢાવવા દીધું; તેથી અત્યંત બહુ-
માનપૂર્વક તે કમળ પ્રભુના મસ્તક ઉપર રહેલા મુકુટ (મુગટ) ઉપર ચઢાવતાં આજ્ઞાત
સહુક્ષ્મ કીરણના કીરણજ ઝળકતાં હોય નહીં શું ! એમ તે કમળ પ્રભુનામસ્તકપર
છત્રસમાન શોભવા લાગ્યું. તે જોઈ ધન્ના વિગેરેએ એકાગ્રચિત્તથી પ્રભુનું ધ્યાન ધર્યું.
વળી ધન્નો એકાગ્રચિત્તે પ્રભુના ધ્યાનમાં એકતાનથી લીન બનીને ઉભો છે, એટલામાં
સ્ત્રીમાં મળેલી માળીની ચાર કન્યાઓ પણ જે પ્રભુના દેરાંમાં કુલ વેચવાને આવેલી
હતી, તે પ્રભુના મસ્તક ઉપર ચઢેલું કમળ દેખી અત્યંત મુક્તિ થઈ વિચારવા લાગી
કે, ખરેખર આ કમળ ધન્નાએજ ચઢાવેલ દેખાય છે. ધન્ના પાસે જે કમળ આપણે
જોયું હતું, તેજ આ કમળ છે. એમ ધારી કેટલીક અનુમોદના પણ કરીને જાણે સં-
પદાનું ખીજજ હોય નહિ શું ! એવાં કેટલાંક કુલ પોતાના તરફથી ચઢાવવા આખ્યાં કેમકે,

પુણ્યે પાપે પાઠે । દાનાદાનાદનાન્યમાનાદૌ ॥

દેવગૃહાદિ કૃત્યે । જ્વપિ પ્રવૃત્તિર્હિ દર્શનતા ॥

પુણ્યના કામમાં, પાપના કામમાં, દેવામાં, લેવામાં, ખાવામાં, પરને માન દેવામાં,
દેરાસર પ્રસુબની કરણીમાં, એટલા કામમાં જે પ્રવૃત્તિ કરાય છે, તે દેખાદેખીથી થાય છે.
જો ધન્નાએ કમળથી પૂજા કરી તો અમે પણ અમારા પુલથી પૂજા કેમ ન કરા-
વીએ, એમ ધારીને પોતાનાં કેટલાંક પુલથી બીજા કોઈની પાસે પૂજા કરાવીને અનુમો-
દના કરી. પોતાના આત્માને ધન્ય ધન્ય માનતા ધન્નો અને માળીની ચાર કન્યાઓ
ત્યાંથી પોતાપોતાને ઘેર ગયાં, અને તે દિવસથી ધન્નો પોતાથી બની શકે ત્યારે દેરે
દર્શન કરવા આવવા લાગ્યો. વળી વીચારવા લાગ્યો કે, ધિઃકાર છે મને, પ્રતિદિન
જ્ઞાનદર્શન કરવાનો પણ મારે નિયમ નથી. અરે પશુની પેઠે એવો હું રંક અને
અસમર્થ છું કે, એટલા નિયમથી પણ ગયો ! એમ દરરોજ આત્મનિંદા કરે છે. હવે
રાજા (રાજ્યધર), ચિત્રમતી પ્રધાન, વસુમિત્ર શેઠ, સુમિત્ર વાણે તર એ સર્વ ચારણ
મહર્ષિની વાણીથી શ્રાવકધર્મ પામી આરાધન કરીને છેત્ર કાળ કરીને સૌધર્મ દેવલોકે
દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા. ધન્નો પણ અહંતની ભક્તિના પસાયથી મહર્ષિક દેવતા થયો
અને વળી તે ચાર કન્યાઓ પણ તેજ દેવલોકે ધન્નાદેવના મિત્રદેવતા થયા, રાજ્યધ-
રદેવ દેવલોકથી ચવીને વેતાઢ્ય પર્વત ઉપર ગગનવલ્લભપુર નગરે ઇંદ્રના જેવો રૂદ્રિવંત
ચિત્રગતિ નામનો વિદ્યાધરરાજા ઉત્પન્ન થયો. ચિત્રમતિ દિવાન દેવતાનો જીવ ચિત્રગ-
તિ રાજાનો અત્યંત વલ્લભ વિચિત્રગતિ નામનો પુત્ર થયો, પણ તે પિતાના કરતાં
અધિક પરાક્રમી થયો છે. છેવટે તેણે પોતાના પિતાનું રાજ્ય લઈ લેવાની બુદ્ધિથી
પિતાને મારી નાખવાની જાળ રચી રાખી છે. એ ચાર દિવસમાં પોતાના ધાર્ય પ્રમાણે
જ કરી નાખીશું એમ ધારી સ્થિર થઈ રહ્યો છે. ધિઃકાર થાઓ પુત્રોની લોભાધતાને
કે જેણે પોતાના પિતાના ઉપર પણ આવો વિચાર કીધો ! આવો મૂઠ વિચાર કરી
અનેક પ્રકારની જાળ શુધી રાખેલી છે, પરંતુ તેનો ફેરફાર હવે કાંઈપણ થઈ શકે
એમ નથી. આવા વખતે તે રાજ્યની ગોત્રદેવી કે ભાગ્યદેવીએ રાત્ર સમયે આવી
રાજાને સર્વ વૃત્તાંત સુવચન કર્યો અને છેવટે જણાવ્યું કે, હવે બીજો કાંઈપણ તારે

બંધવાનો ઉપાય નથી. આવી વાત સાંભળતાંજ રાજા અકસ્માત્ અત્યંત સંબ્રાંત થઈને વિચારવા લાગ્યો કે, જ્યારે મારી ભાગ્યદેવીજ એમ કહે છે કે હવે કાંઈ બચવાનો બીજો ઉપાય નથી, ત્યારે હવે મારે બીજા ઉપાય શા માટે કરવા જોઈએ. બસ, હવે મારે મારા આત્માનોજ ઉદ્ધાર કરવો લાયક છે. આમ વિચારવાથી વૈરાગ્ય પામ્યો, પણ એવટ વળી વિચારવા લાગ્યો કે, હાહા! હવે હું શું કરું, કોનું શરણ કરું, કોની પાસે જઈ મારું દુઃખ નિવેદન કરું! અરે! અરે!! મહા અનર્થની વાત બની કે, આટલા દિવસમાં મેં મારા આત્માની સુગતિ થવા કાંઈપણ સુકૃત્ય કીધું નથી. માટે હવે શું કરું! એમ આલોચના (વિચારણા) કરતાં એવટ ખરેખર એમજ ઠરતાં પોતાના મસ્તકે ચંચુમુઠી લોચ કરી દીધો, જેથી દેવતાએ તત્કાળ મુનિવેષ તેને સમર્પણ કર્યો અને તે દ્રવ્ય, ભાવ ચારિત્રવત પાંચ મહાવ્રતધારી થયો. અકસ્માત્ બનેલા આવા સમગ્રચાર સાંભળીને તેના વિચિત્રગતિ શુત્રે તેમજ સ્ત્રી પરિગ્રહ રાજવર્ગી પરિવારે રાજ્ય સંભાળવાની ઘણી ઘણી પ્રાર્થના કરી, પણ કોઈનું માન્ય ન કરતાં સંસારથી સંબંધ છોડીને ચવનની માફક અપ્રતિબંધ વિહારી થઈ વિચરવા લાગ્યો. પછી સાધુની ક્રિયામાં વિવિધ પ્રકારનાં દુષ્કર તપ તપતાં અનુક્રમે અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ત્યારપછી જાણે ઈર્ષ્યાથીજ આવતું હોયની! એમ થોડાજ વખતમાં ચોથું મનઃપર્યવજ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થયું. જ્ઞાનના ચસાયથી સર્વ અધિકાર જાણી તેજ હું પોતે ચિત્રગતિ વિદ્યાધરર્ષિ તમો પ્રમુખને ઉપકાર થવા માટે અહિંયાં હુમણું આવ્યો છું. આ વિષયમાં હજી પણ બાકી અધિકાર જણાવવાનો રહ્યો છે તે બધો કહી સંભળાવું છું.

વસુમિત્ર શેઠનો જીવ દેવ થયો હતો તે દેવલોકથી ચવીને તું રાજ્યધર નામને, રાજા થયો છું. વસુમિત્ર શેઠનો વાણોતર (નોકર) સુમિત્ર જ્યારે વિદ્યાધર રાજર્ષિના તરફથી ઉપદેશ પામીને શ્રાવક થયો ત્યારે તેણે પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે, આ નગરમાં શ્રાવકવર્ગ છે તેમાં હું અધિક ગણાઉં તો ઠીક; એમધારી તે અનેક પ્રકારના કપટથી શ્રાવકચણાનો આડંબર કરતો. એટલાજ માત્ર કપટથી સ્ત્રીગોત્ર બાંધીને મરણ પામી તે (સુમિત્ર વાણોતરનો જીવ) જે દેવ થયો હતો તે યુર્વલવમાં આવ્યેલા કપટના પ્રભાવથી આ તારી પ્રીતિમતી રાણી થઈ. ધિકાર છે અજ્ઞાનતાને, કે જ્યારે અજ્ઞાનદશા પ્રાણીના હૃદયમાં ઝુલે છે, ત્યારે હિતાહિતનો કાંઈ વિચાર કરી શકતો નથી. જેમકે, એ સુમિત્રના લવમાં તેણે પ્રથમ એવો વિચાર કીધો હતો કે જ્યાંસુધી મારી સ્ત્રીને પુત્ર ન થાય ત્યાંસુધી મારા બીજા લઘુ બાંધવોને ઘેર પુત્ર ન થાય તો ઠીક. એવો માત્ર વિચાર કરવાથીજ તેને અંતરાય કર્મ બાંધાયેલ હતું, તે આ લવમાં ઉદય આવવાથી (જે તેનો જીવ) આ પ્રીતિમતી રાણીને સર્વ રાણીયો કરતાં વિલગ કરીને (મોડો) પાછળથી પુત્ર થયો. કેમકે, એકવાર પણ વિચાર કીધો હોય તો તેનો ઉદય પણ એવટ ભોગવ્યા વિના જતો નથી. સામાન્ય વિચાર કરતાં પણ જો તેમાં લીમતા થઈ જાય અને તેની અનુમોદના થઈ આવે તો તેથી કર્મ નિકાચિત બાંધાઈ જાય છે તેથી તેનો ઉદય આવે ત્યારે અવશ્ય ભોગવવું પડે છે.

એક વખતે નવમા સુવિધિનાથ તીર્થંકર ભગવંતને વાંદવા ગયેલા ધન્ના નામન દેવતાએ (ધન્નો જેણે કમળ ચઢાવ્યું હતું તેણે) ‘હું દેવલવથી ચવીને ક્યાં ઉત્પન્ન

થઈશ' એમ પુછયું; ત્યારે સુવિધિનાથ તીર્થંકરે તમારા બન્નેનો પુત્ર થવાનું બતાવ્યું; ધન્નાદેવે વિચાર્યું જે રાજ્યધર રાજા અને પ્રીતિમતી રાણી એ બન્ને પુન્યવિના ક્યાંથી પુત્રરૂપ સંપદા પામશે. જો કુવામાં પાણી હોય તો હવાડામાં પણ પાણી આવે તેમ જો ધર્મવંત હશે તો તેના પસાયથી પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે અને હું પણ ત્યાં ઉત્પન્ન થઈશ ત્યારે મને પણ યોધિબીજની પ્રાપ્તિ થશે. આતું મનમાં વિચારીને ધન્ના દેવતા પોતે હંસનું રૂપ બનાવી પ્રીતિમતી રાણીને સ્વપ્નમાં ધર્મનો ઉપદેશ કરી ગયો; તેથી આ તારી રાણી અને તું બન્ને ધર્મવંત થયાં છો. અહો આશ્ચર્ય છે કે, આ જીવ કેવો ઉદમી છે, કે જેણે દેવના ભવમાં પણ પોતાના પરભવ માટે યોધિબીજ પ્રાપ્તિનો ઉદમ કર્યો અને એવા પણ અજ્ઞાની પ્રાણીઓ છે, કે મનુષ્યોનો ભવ પામીને પણ ચિંતામણી રત્ન જેવા અમૂલ્ય ધર્મરત્નને પ્રમાદથી વ્યર્થ ખુએ છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવતા ધન્નાનો જીવ આ તમારો પુત્ર થયો છે, કે જેના પ્રભાવથી રાણીએ સારાં સ્વપ્ન દીઠાં અને સારા મનોરથ પણ એના પસાયથી ઉપજ્યા. છાયા જેમ કાયાને, સતી જેમ ભર્તારને, ચંદ્રકાંતી જેમ ચંદ્રમાને, જ્યોતિ જેમ સૂર્યને, વીજળી જેમ જળધરને, અનુસરે છે (સાથે આવે છે) તેમ જિનભક્તિ પણ જીવને સાથે આવે છે. ગયેકાલ જ્યારે તમે આ બાળકને અર્હતને દેરે લઈ ગયા હતા ત્યાં જિનેશ્વર ભગવંતને નમાડીને “આ બધો હંસનો ઉપકાર છે” એ પ્રમુખ રાણીની વાણી થઈ તે સાંભળીને તત્કાળ તે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામ્યો; તેથી પુર્વભવમાં જે ધર્મકૃત્ય કીધાં હતાં તે સર્વ યાદ આવવાથી ત્યાંજ એણે એવો નિયમ લીધો હતો કે, “ જ્યાંસુધી દરરોજ પ્રભુનાં દર્શન નહીં કરું ત્યાંસુધી કાંઈ પણ મુખમાં નાંખીશ નહીં. ” એવો જીવજીવ સુધીનો નિયમ લીધો હતો, તેથીજ આજે સ્તનપાન બંધ કર્યું હતું. એ પ્રકારે જીવજીવ સુધીના અર્હતની સાથે લીધેલા નિયમને પોતાના મનેકરીને પાળવામાં ઉદમ કર્યો પણ જ્યારે જે નિયમ લે છે ત્યારે તે નિયમના ફળની અધિકતા નહીં લીધેલા (નિયમ) કરતાં અનંતગુણી થાય છે. તેજ બતાવે છે કે, ધર્મ એ પ્રકારનો થાય છે. એક નિયમ લીધેલો અને બીજો નિયમ વગરનો. તેમાં નિયમ વગર ધર્મ ઘણો કાળ પાળેલ હોય તોપણ કોઈકને ફળદાયક થાય ને કોઈકને ના પણ થાય. બીજો સનિયમ ધર્મ તે તો થોડો કરેલો હોય તોપણ વગર લીધેલા કરતાં ખરેખર અનંતગુણ ફળ આપનાર થઈ શકે છે. જેમકે, કોઈકને આપણ તરફથી કેટલાક રૂપીઆ વ્યાજ કહ્યા વગર આપેલા હોય તો તે રૂપીઆ જ્યારે પાછા લઈએ ત્યારે તેનું કાંઈ વ્યાજ મળતું નથી. પણ જો વ્યાજ કહીને આપેલા હોય તો સદાય વ્યાજ વધ્યાં કરે છે અને જ્યારે પાછા લઈએ ત્યારે વ્યાજ સહિત પાછા મળે છે. કોઈક એવા પણ ભવ્યજીવ શ્રેણિકાદિ જેવા હોય છે કે જેને અવિરતીપણાનો ઉદય હોવાથી તે કાંઈપણ સનિયમ ધર્મ આરાધન કરી શકતો નથી, પણ એવો તે દૃઢધર્મી હોય છે કે, સનિયમવાળા કરતાં પણ ક્ષત વખત ઉપર એવો પ્રયત્ન કરે છે કે તેના કરતાં પણ વધારે નિયમવાનના જેવું ફળ મેળવે છે. આવા જે જીવો હોય છે તે “ આસન્નસિદ્ધિક ” કહેવાય છે. પુર્વભવમાં એણે પ્રભુને કમળ ચઢાવ્યું તે દિનથી જોપણ એ સનિયમી ન હતો તોપણ સનિયમવાળા કરતાં પણ અધિકતર ઉદ્ધાસ પામીને સનિયમના ચેઠેજ પાળેલ હતું.

એક માસની વયવાળા એ બાળકે ગયે કાલ જે નિયમ લીધેલો તે દર્શનને! નિયમ પાળવાથી ગઈ કાલ તેણે સ્તનપાન કર્યું હતું, પણ આજ દિને દર્શનનો યોગ ન બનવાથી લીધેલો નિયમ તૂટવાના ભયથી લૂખ્યો થયેલ હતો તોપણ સ્તનપાન કીધું નહીં, અને અમારા વચનથી દર્શન કરાવ્યા પછી એણે સ્તનપાન કીધું કેમકે, એને જે અભિગ્રહ હતો તે પુરો થયો એટલે પછી સ્તનપાન કરવાની શી હરકત છે ? પુર્વભવમાં જે કાંઈ શુભ અશુભ કર્મ કર્યું હોય, તે આવતા જન્મમાં પણ ખરેખર જાણે પહેલાંથીજ પસ્તાવું મોકલ્યું હોયની ! એમ સાથે આવે છે. પુર્વભવમાં જે ભક્તિ કરી તે અબ્બણપણાની હતી, પણ તેનાજ મહિમાથી આ ભવમાં વળી જાણપણા સહિત ભક્તિ પ્રગટ થઈ છે, તો તે એને સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ સંપન્ન આપનારી થશે. જે ચાર માલણ કન્યાઓ મળી હતી, તે દેવપણું ભોગવીને વળી કોઈક મોટા રાજાના કુળમાં રાજ્યકન્યાપણે ઉત્પન્ન થઈ છે, તે પણ આ કુમારની સ્ત્રીઓ થનારી છે; કેમકે સાથે પુણ્ય કીધેલાં હોય છે, તને તેના ઉદય પણ સાથેજ ભોગવવા પડે છે.

આવા પ્રકારની મુનિ મહારાજની વાણી, અને તેવા લઘુ બાળકને પણ તેવો આશ્ચર્યકારક કોઈક નિયમ અને નિયમનું તેવું કોઈક અલૌકિક કૃણ જાણીને રાજા, રાણી પ્રમુખ સર્વ નિયમ પાળવામાં અગ્રેસરીપણું ધરાવવા નિરંતર ઉદ્યમવંત થયા. ત્યારપછી મુનિ બોલ્યા કે, હવે હું મારા સંસારપક્ષના પુત્રને પ્રતિબોધ પમાડવાને ઉદ્યમ કરીશ. એમ કહીને મુનિ આકાશમાર્ગે ગરૂડની પેઠે ઉપડી ગયા. તે દિવસથી આશ્ચર્યકારક જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવંત ધર્મદત્ત પોતાના દૃઢ નિયમને મુનિ મહારાજની પેઠે સાત્ત્વિક થઈ પોતાના રૂપ, ગુણ, સંપદાની વૃદ્ધિ પામવાની પેઠે પ્રવર્ધમાન ભાવથી પાળવા લાગ્યો. તે દિવસથી નિરંતર પ્રવર્ધમાન શરીરની પેઠે તેની ઈર્ષાથીજ જાણે વધતાં હોય નહીં એમ પ્રતિદિન તે લઘુ રાજકુમારના લોકોત્તર ગુણનો સમુદાય પણ વધવા લાગ્યો. ધર્મદત્તકુમાર ધર્મના પસાયથી જે જે ગુણ પામે છે, તે સર્વ પસાર પામી જાય એવા (વૃદ્ધિ પામે એવા) થતા જાય છે. એવા નિયમ પાળતાં વળી જ્યારે તે ત્રણ વર્ષનો થયો, ત્યારથી નાનાપ્રકારની કળામાં પણ અભ્યાસ કરવા લાગ્યો. પુરૂષોની લખવાની કળા, ગણિતની કળા, વિગેરે જે બહોતેર કળા છે, તે તો તેણે જાણે પૂર્વે જાણીને મૂકેલી હોય તે પાછી યાદ કરવાથી આવડી જતી હોય તેમ થવા લાગી. અહો આશ્ચર્ય ! બુદ્ધો તો ખરા, પુણ્યનો મહિમા કેવો આશ્ચર્યકારક છે ! પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના પસાયથી પુણ્ય પરભવમાં પણ સાથેજ આવે છે, એટલાજ માટે શીખી તૈયાર કરતો હોય નહીં એમ સદ્ગુરૂનો યોગ બનવાથી તે ધર્મદત્તકુમાર લઘુવયથીજ શ્રાવકનાં તત અંગીકાર કરવા લાગ્યો. જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા વિધિપૂર્વકજ કરવામાં આવે તોજ સંપૂર્ણ કૃણ આપે છે. વિધિ સંપૂર્ણ ન હોય તો તેવું સંપૂર્ણ કૃણ પામી શકાતું નથી. એટલાજ માટે ગુરૂ પાસેથી જે જે ધારણ કરવા યોગ્ય છે, તે સંપૂર્ણ વિધિ ધારણ કરીને વિધિપૂર્વક ત્રિકાળ જિનપૂજા કરવાને પોતે પ્રવર્તે છે; કેમકે શ્રાવકનો એજ આચાર છે, કે પ્રથમથી શુદ્ધ વિધિ ધારણ કર્યા પછીજ તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, કે જેથી કૃણમાં જરામાત્ર ખામી ન આવે. હીનપણાનો તો જેને પરિણામ છેજ નહીં એવો કુમાર જેમ શેલડીના દંડ (સાંઠા)નો મધ્યમ ભાગ (વચ્ચો ભાગ) અત્યંત મધુર છે ।

છે, તેમ સર્વ લોકને પ્રિયકારી એવાં તારૂણ્ય વય (જુવાન અવસ્થા)ના ધુરંધરપણાને પામ્યો (જુવાન થયો). એક દિવસે કોઈક અજાણ્યા પરદેશીએ આવી રાત્રને ધર્મદત્તકુમાર માટે સૂર્યના ઘોડા જેવો એક અશ્વરત્ન (ઉત્તમ ઘોડો) ભેટ કર્યો. ત્યારે ધર્મદત્તકુમાર જેમ પોતે અદ્વિતીય છે (તેના જેવો ખીજો કોઈ નથી), તેમ આ અદ્વિતીય ઘોડો પણ મારા યોગ્યજ છે, એમ જાણીનેજ જાણે તૈયાર થતો હોય નહીં એમ તેનાપર ચઢવાને ઉત્સુક થયો, જ્યારે તેના પિતાએ પણ તે વિષે આજ્ઞા આપી. અહો જુઓ તો ખરા, કેવો મોહ કે જેના મનના મનોરથનું પિતાએ પણ ઉદ્ધવન કર્યું નહીં !

ઘોડા ઉપર સ્વારી કરતાંજ તે તત્કાળ પોતાની ગતિનું અતિશાયીપણું દેખાડવાનેજ જાણે ઉદ્યમ કરતો હોય નહીં ! એમ અને જાણે ઈંદ્રનો ઘોડો હોય તે પોતાના ઈંદ્રને મળવા માટેજ ઉતાવળથી જતો હોય નહીં ! એમ તે અશ્વ આકાશ માર્ગે એકદમ ઉડ્યો (આકાશમાર્ગે કાંઈ ઉડી ગયો નથી, પોતે તો પોતાની ઉતાવળી ચાલથીજ ચાલે છે, પણ એની એવી ઉતાવળી ગતિ છે કે, દૂરથી દેખનારને એમજ લાગે કે, આ આકાશે ઉડ્યો જાય છે). એક ક્ષણવારમાં તેણે એવી તો આકાશગતિ કરી કે, અદૃશ્ય થઈ જતાં તે એક હજાર યોજનની વિકટ અટવી જાણે હોય નહીં ! એવી એક ભયાનક અટવીમાં આવી પહોંચ્યો, જેમાં મોટા મોટા સર્પો કુંફવાટા કરી રહ્યા છે, સ્થાને સ્થાને વાંદરાઓ વારંવાર હીંકાર કરી રહ્યા છે, ભુંડ સુવર ધુરધુરાટ કરી રહ્યા છે, ચિત્રા ચીચીકાર કરી રહ્યા છે, અમરીગાયોના ચિત્કાર થઈ રહ્યા છે, શિયાળના ઘણાં ઘણાં ફેત્કાર થઈ રહ્યા છે. જોકે ત્યાંનો આવો ભયંકર દેખાવ દેખાય છે, તોપણ તે સ્વભાવથીજ ધૈર્યને ધારણ કરનાર રાજકુમાર જરામાત્ર ભયને સ્વાધીન થયે નહીં; કેમકે જે ધીરપુરૂષો હોય છે, તેના ઉપર ચહાય તેવાં વિકટ સંકટ આવી પડે, તો તેમાં ભય, અને ચહાય તેવી સંપદાની વૃદ્ધિ થઈ હોય તોપણ તેનો ઉન્માદ (અભિમાન) પામતા નથી, એટલુંજ નહીં પણ શુન્ય વનમાં તેનું ચિત્ત શુન્ય થતું નથી. ઉજડ અટવીમાં પણ પોતાના આગળગીચાની માફક જોડેલો હોય, તેમ તે કુમાર જેમ કોઈ વનમાં કરીંદ્ર જ હોય નહીં ! એવો સ્વૈર વિહારી નિર્ભયપણે ફરે છે. વનમાં કોઈ વાતની જાણે અચરતિ લોગવતોજ હોય નહીં ! એમ તે મનમાં માને છે, પણ એટલું તો ખરું કે, તે દિવસે તેને જિનપૂજા કરવાનું બની શકેલ ન હોવાથી વનમાં ઘણી ભતનાં વનફળ ખાવા યોગ્ય તૈયાર હોવા છતાં પણ તે દિવસે સર્વ યાપને ક્ષય કરનાર ચોવિહારિ ઉપવાસ કરવાની જરૂર પડી. એટલુંજ નહીં પણ જ્યાં શીતળ જળ ઘણાં ભરેલાં છે અને અનેક ઉત્તમ જાતિનાં સુસ્વાદિષ્ટ ફળ ઠેકાણે ઠેકાણે દેખાતાં છતાં, તેમજ પેટમાં ભૂખથી ઉત્પન્ન થયેલી અત્યંત પીડાને સહન કરતાં છતાં પણ અહો આશ્ચર્ય કે, પોતાનો દૃઢ નિયમ પાળવામાં જેનું ચિત્ત એવું નિર્મળ રહ્યું કે, જરામાત્ર મનથી પણ જેણે ચાહના કરી ન હોય. એમ ત્રણ દિવસ સુધી તેણે ઉપવાસ કર્યો. ખરેખર વિશેષ આશ્ચર્યકારક છે કે, અત્યંત તાપ, તડકા અને પવનથી અને લૂના વા વાવાથી જેમ માલતીનું પુલ કરમાઈ જવાથી નિર્માલ્ય થઈ જાય એમ આ રાજકુમારના શરીરનો બહારનો દેખાવ બધો બદલાઈ ગયો, પરંતુ મન તો જેનું જરામાત્ર કરમાયુંજ નથી (ઉદાસ થયું નથી) તેથી પ્રસન્ન થઈને એક દેવતા અકસ્માત્ પ્રગટ થયો.

પ્રત્યક્ષ જાનવલ્લભાન દેખાવથી પ્રગટ થઈને પ્રશંસા કરતો બોલવા લાગ્યો કે, ધન્ય, ધન્ય, હે ધૈર્યવંત, તને ધન્ય છે, કે હુસ્સહ એવા આ કષ્ટના વખતે પણ આંખું હુઃસાધ્ય ધૈર્ય ધારણ કરી પોતાના જીવિતની પણ અપેક્ષા કરવી છોડી દઈ પોતાના ધારણ કરેલા દૃઢ નિયમને ધારણ કરે છે. ખરેખર યોગ્યજ છે કે, ઈંદ્ર મહારાજે સર્વ દેવતાં વચ્ચે પોતાની સલામાં તારી એવી અત્યંત પ્રશંસા કરી કે, રાજ્યધર રાજાનો ધર્મ-દત્તકુમાર વર્તમાનકાળે પોતાના લીધેલા નિયમને એટલી બધી દૃઢતાથી પાળે છે કે, જો કોઈ દેવતા આવી તેને તેના સત્વથી ચળાવવા માંગે, તોપણ જ્યાંસુધી પ્રાણાંત ઉપસર્ગ હોય ત્યાંસુધી તે પોતાના નિયમથી બ્રષ્ઠ થાય નહીં. એવી પ્રશંસા ઈંદ્ર મહારાજે કરી, પણ તે સાંભળી હું સહન કરી શક્યો નહીં તેથી હું તારી પરીક્ષા કરવા ઘોડા ઉપર બેસાડી અહીંયાં તને હુરણ કરી લાવ્યો. આવા ભયંકર વનમાં પણ તું તારા દૃઢ નિયમની પ્રતિજ્ઞાથી બ્રષ્ટ થયો નહીં તેથી હું બહુ આશ્ચર્યતાપૂર્વક તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું; માટે શિષ્ટમતિ (સારીબુદ્ધિવાળા), તારે ઇચ્છિત હોય તે માંગ. તેણે કરેલી પ્રશંસાથી નીચું કર્યું છે સુખ જેણે એવો બની વળી કાંઈક વિચાર કરીને કુમાર બોલવા લાગ્યો કે, “ જ્યારે હું તને યાદ કરું ત્યારે પાછો આવી જે હું કહું તે માફ કરી આપજે. ” દેવતા બોલ્યો કે—હે અદ્ભૂત ભાગ્યના નિધાન, ખરેખર જે તે માંગ્યું તે મારે પ્રમાણ છે; કેમકે તું અલૌકિક ભાગ્યનાં નિધાન સમાન હોવાથી હું તારે વશ છું; માટે જ્યારે તું યાદ કરીશ ત્યારે આવી જે તું કહીશ તે તારું કામ કરી આપીશ. એમ કહીને તે દેવતા અતર્ધ્યાન થયો. ત્યારબાદ ધર્મદત્તકુમાર મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, મને અહિંયાં હુરણ કરી લાવનાર દેવ તો ગયો, હવે હું મારા રાજભુવને શી રીતે જઈ શકીશ; એમ જ્યાં વિચારે છે એટલામાં તો અકસ્માત પોતે પોતાના આત્માને પોતાના રાજભવનમાં ઉલોજ છું એમ દેખવા લાગ્યો. આવો દેખાવ દેખતાં તે વિચારે છે કે, ખરેખર આ પણ દેવકૃત્યજ છે. ત્યારપછી તે રાજકુમાર પોતાના માતૃપિતા તેમજ પોતાના પરિવાર પરિજન સગાં વહાલાં વિગેરેને મળ્યો તેથી તેઓ પણ પ્રસન્ન થયાં. આજ તે ત્રણ દિવસનો ઉપવાસી હતો અને તેને અઠમનું પારણું કરવાનું હતું તોપણ તેમાં જરામાત્ર ઉત્સુકતા નહીં કરતાં તેણે પોતાની જિનપૂજા કરવાની જે જે વિધિ છે તેમાં સંપૂર્ણ ઉપયોગ રાખીને તેજ વિધિ પ્રમાણે જિનપૂજા કરી. અહો આશ્ચર્ય ! જુઓ તો ખરા કેવી એની વિધિ ઉપર પ્રીતી ! યથા-વિધિ પૂજાદિક વિધાન કીધા પછી પારણું કરી સુખસમાધિપૂર્વક પહેલાંની પેઠે પોતે પોતાના સુખવિલાસથી દિન ગુજારવા લાગ્યો.

પૂર્વાદિક દિશામાં રાજકરતા ચાર રાજાઓને ઘણા પુત્ર ઉપર તે ચાર માળીની કન્યાઓ પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ છે. ધર્મરતિ, ધર્મમતિ, ધર્મશ્રી, અને ધર્મીણી, એ ચાર નામવાળી તે કન્યાઓ જાણે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીજ ન હોય એવી યુવાવસ્થાની સન્મુખ થતી શોભવા લાગી. તે ચારે કન્યાઓ એક દિવસ કૌતુક જોવા નિમિત્તે અનેક પ્રકારના પુણ્યસમુદાયના અને મહોત્સવના સ્થાનરૂપ જિનમંદિરમાં દર્શન કરવા આવી. ત્યાં પ્રતિમાને દેખતાંજ તે ચારે જાણીઓને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી પોતાના પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત સર્વ જાણીને તેણીઓએ જિનપુજા દર્શન કીધા વિના સુખમાં પાણી માત્ર ઘાલવું નહીં એવો નિયમ લીધો. વળી સમકાળે એવીજ પ્રતિજ્ઞા કરવા લાગી કે, આપણા પૂર્વભવનો મીલાપી ધનનોમિત્ર જ્યારે મળે ત્યારે તેનેજ આપણે પરણવું,

તે વિના બીજા કોઈને પરણવું જ નહીં. એવી સર્વે જાણીઓએ પ્રાતઃજ્ઞા કરી જાણીને તેણીઓના પિતાઓએ પોત પોતાની પુત્રીને પરણાવવા માટે સ્વયંવર મંડપની રચના કરી સર્વ દેશના રાજકુમારોને આમંત્રણ કરાવ્યાં. તેમાં રાજ્યંધર રાજાને પુત્ર સહિત આમંત્રણ કરાવ્યું હતું, પરંતુ ધર્મદત્તકુમાર ત્યાં જવા તૈયાર થયો નહીં ને ઉલટો જોડાવા લાગ્યો કે, એવા સંદેહવાળા કાર્યમાં સદબુદ્ધિવાન કોણ ઉદ્યમ કરે ?

હવે પોતાના પિતા ચિત્રગતિ વિદ્યાધરના ઉપદેશથી દીક્ષા લેવાને ઉજમાળ થયેલો, વિચિત્રગતિ વિદ્યાધર (ચિત્રગતિ વિદ્યાધર સાધુનો પુત્ર) વિચારવા લાગ્યો કે, આ મારા રાજ્ય અને આ મારી એક જ પુત્રીનો સ્વામી કોણ થશે ? માટે પ્રજ્ઞપિ વિદ્યાને જોડાવી પૂછી જોઉં. પછી પ્રજ્ઞપિ વિદ્યાનું આગ્રહાહુન કરીને તેને પૂછવા લાગ્યો કે, આ મારી રાજકૃદ્ધિ અને મારી પુત્રીનો સ્વામી થવા યોગ્ય પુરુષરત્ન કોણ છે ? તે જોડી કે, તારું રાજ્ય અને પુત્રી એ બન્ને રાજ્યંધર રાજાના પુત્ર ધર્મદત્તકુમારને આપવા યોગ્ય છે. તે સાંભળી પ્રસન્ન થઈને વિચિત્રગતિ વિદ્યાધર ધર્મદત્તકુમારને જોડાવવા માટે પોતે રાજપુરનગરે આવ્યો. ત્યાં તે કુમારના મુખથી સ્વયંવરના આમંત્રણનો વૃત્તાંત સાંભળી તેને અદૃશરૂપ ધારણ કરાવી સાથે લઈને વિચિત્રગતિ વિદ્યાધર પોતે પણ અદૃશરૂપ ધારણ કરીને સ્વયંવર મંડપે આવ્યો. ત્યાં ઘણા રાજાઓ વચ્ચે જઈ તેણે પોતાની વિદ્યાના બળથી સ્વયંવર મંડપમાં બેઠેલા તમામ રાજા અને રાજકુમારોનાં મુખ કાળાંશામ બનાવી દીધાં; તેથી સર્વ રાજા તથા રાજકુમારો મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે, અહો આ શું થઈ ગયું ! હવે શું થશે ! આ કોણે કર્યું ! એમ જ્યાં વિચારે છે એટલામાં તો સાક્ષાત્ નવો ઉગતો જાણે સૂર્યજ હોય નહીં એવો ધર્મદત્તકુમાર સ્વયંવર કન્યાઓ દીઠો કે તત્કાળ પૂર્વલવની પ્રીતિની પ્રેરણાથી તેણીએ તેને રોહિણીએ જેમ વસુદેવને વર્યો તેમ વર્યો. વળી ત્રણ દિશાના રાજા પણ ત્યાં આવેલા હતા તેઓની પણ પોતાની કન્યાઓ ધર્મદત્તની સાથેજ પરણાવી આપવાની મરજી તેઓના પૂર્વલવના પ્રેમના સંબંધથી થઈ ગઈ તેથી તેઓએ વિચિત્રગતિ વિદ્યાધરની વિદ્યાના બળથી પોતપોતાની કન્યાઓને પણ ત્યાંજ જોડાવી. પછી વિચિત્રગતિ વિદ્યાધરે વિદ્યાના યોગે કરી આપેલ અતિ મનોહર સહાયતાથી ત્યાંજ તે ચારે કન્યાઓની સાથે ધર્મદત્તનાં લગ્ન થયાં.

ત્યારપછી તે વિચિત્રગતિ વિદ્યાધર સર્વરાજાના સમુદાય સહિત ધર્મદત્તકુમારને પોતાના વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર આવેલા રાજ્યમાં લઈ ગયો. ત્યાં પોતાની રાજ્યકૃદ્ધિ સહિત પોતાની કન્યા તેને પરણાવી અને વળી એક હજાર સિદ્ધવિદ્યાઓ પણ આપી. આવો લાગ્યશાળી વળી ક્યાંથી મળે ! એવું જાણીને બીજા પણ પાંચસો વિદ્યાધરોએ પોતપોતાને ગામે ધર્મદત્તને લઈ જઈ તેમની પાંચસો કન્યાઓ પરણાવી. આવી મોટી રાજ્યકૃદ્ધિ અને પાંચસો ઉપર પાંચ રાણીઓ સહિત ધર્મદત્તકુમાર પોતાના પિતાને મળવા માટે આવ્યો. ત્યારે તેના પિતાએ પણ પ્રસન્ન થઈને જેમ ઉત્તમ વહી ઉત્તમ ક્ષેત્રમાંજ વવાય છે તેમ પોતાની ચારસો નવાણું રાણીઓના જે જે પુત્રો હતા તેઓનાં મન મનાવીને પોતાનું રાજ્ય તેનેજ સમર્પણ કર્યું. પછી પોતાના સર્વ પુત્રો તથા રાણીઓની રજા લઈ પોતાની પટરાણી પ્રીતિમતી સહિત રાજ્યંધર રાજાએ ચિત્રગતિ

વિદ્યાધર ઋષિની પાસે દીક્ષા લીધી. કેમકે પોતાના રાજ્યના ભારને ઉપાડનાર ધુરંધર પુત્ર મળ્યો ત્યારે પછી કોણ મૂર્ખ હોય કે પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાનો અવસર ચુકે. વિચિત્રગતિ વિદ્યાધરે પણ ધર્મદત્તની રાજ લઈને પોતાના પિતા પાસે દીક્ષા લીધી. ચિત્રગતી, વિચિત્રગતિ, રાજાધર અને પ્રીતિમતિ, એ ચારે જણ શુદ્ધ સંયમ આરાધી સંપૂર્ણ કર્મ બપાવીને તેજ ભવમાં મોક્ષપદને પામ્યા.

ધર્મદત્તે રાજા થયા પછી એક હજાર દેશના રાજાઓને પોતાને તાબે કર્યા. છેવટે તે દશ હજાર હાથી, દશ હજાર રથ, દશ લાખ ઘોડા અને કરોડ પાયદળની સાહેબી-વાળો રાજધિરાજ થયો. ઘણા પ્રકારની વિદ્યાવાળા મંદોન્મત સહસ્રોગમે વિદ્યાધરને પણ તેણે વશ કર્યા. છેવટે દેવેન્દ્રની પેઠે અખંડ મોટા રાજ્યનું સુખ ભોગવતાં તેના પર પૂર્વે જે દેવ પ્રસન્ન થયો હતો અને જેણે વરદાન આપેલું હતું, તે દેવનું કાંઈપણ કાર્ય ન પડવાથી જ્યારે તેને કોઈપણ વખત યાદ કરવામાં આવ્યો નહીં, ત્યારે તે દેવે પોતાની મેળે આવી દેવકુરુક્ષેત્રની ભૂમિની પેઠે તે રાજાની જેટલામાં (જે જે ભૂમિમાં) આણદાણુ માન્ય થાય છે તે દેશોમાં અને એના સામંત રાજા તેમજ એને ખંડણી આપનારા રાજાઓના દેશોમાં મારી ઢિગેરે સર્વ ઉપદ્રવ નિવાર્યા, જેથી કરીને તે સર્વ દેશોની પ્રજા સર્વ પ્રકારે સુખમાંજ રહેતી હતી. પૂર્વભવમાં એક લાખ પાંખડીવાળું કમળ ભગવંતને ચઢાવેલ હોવાથી આવી મોટી રાજ્યસંપદા પામ્યો છે, તેપણ ત્રિકાળ પ્રજા કરનારા પુરૂષોમાં ધોરીપણું ધારણ કરેલું છે તેમાં એક પણ દિવસ ચુક પડે એવી વર્તણૂંક કરવાની તેને જરા ઇચ્છા થઈ નથી. એટલુંજ નહીં પણ જે પોતાના ઉપકારી હોય તેમનું અધિક સન્માન કરવું યોગ્ય જાણીને તેણે તે ત્રિકાળ પ્રજામાં વધારો કર્યો, ઘણાં દેરાસર કર્યા, વળી ઘણી સંઘયાત્રા કરી. ઘણી રથયાત્રા, તીર્થયાત્રા, સ્નાત્રાદિક મહોત્સવ કરીને ઘણા ઘણા પ્રકારે તેણે પોતાના ઉપકારી ધર્મનું સેવન કર્યું તેથી તે દિવસે દિવસે અધિક અધિક સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ સંપદા પામતો ગયો. “યથા રાજા તથા પ્રજા” જેવો રાજા તેવીજ પ્રજા પણ થાય એવો ન્યાય હોવાથી તેના દેશોની અઢારે વર્ણુની પ્રજા પણ અત્યંત નીતિમાર્ગને અનુસરતી આશ્ચર્ય પમાડે એવી જૈન-ધર્મી થવાથી તે પણ દિન પરદિન સર્વ પ્રકારે અધિક અધિક કળા કૌશલ્યતા અને ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિવાળી થવા લાગી. ધર્મદત્ત રાજાએ યોગ્ય સમયે પોતાના વડા પુત્રને રાજ્ય સમર્પણ કરી પોતાની કેટલીક રાણીઓ સહિત સદશુરૂ પાસે દીક્ષા લઈ અર્હંતની ભક્તિમાં અત્યંત લીન થઈ વર્તવાથી છેવટે તીર્થંકરગોત્ર ઉપાર્જન કર્યું. તે પોતાનું સર્વાયુ બેલાખ પૂર્વનું પૂર્ણ ભોગવી છેવટે સમાધિ મરણ પામીને સહસ્ત્રાર નામા દેવ-લોકે મહર્ષિક દેવ ઉત્પન્ન થયો, એટલુંજ નહીં પણ તેની ચાર મુખ્ય રાણીઓ શુદ્ધ સંયમ પાળીને તેજ તીર્થંકરના ગણધર થવાનું શુભકર્મ નિઝાચિત બંધન કરીને જાળ કરી તેજ દેવલોકમાં મિત્રદેવપણે ઉત્પન્ન થઈ. એ પાંચે છવો લાંબી ચવીને મહાવીરેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર ગણધર પદ ભોગવીને સાથેને સાથેજ મોક્ષપદને પામ્યાં. અહો આશ્ચર્ય કે સાથે સાથેલા ધર્મના સાધનથી મોક્ષપદ પામ્યા સુધી પણ સર્વ પ્રકારના સંયોગ સાથેજ થયા.

આ પ્રકારે શ્રી જિનરાજ મહારાજની વિધિપુર્વક બહુમાનથી કરેલી પુજાનું કૃણ પ્રકાશિત થયું; તેવું બાણી જે પુરૂષો એવા શુભકાર્યોમાં વિધિ અને બહુમાનથી જિનરાજની પુજામાં ઉદ્યમ કરે તે પણ એવાજ ઉત્તમ કૃણ પામે. એ વિધિ સિદ્ધત દેવપુજા કરવા ઉપર દૃષ્ટાંત બતાવવા ધર્મદત્ત નૃપની કથા કહી દેખાડી.

દેરાસરની ઉચિત ચિંતા-સારસંભાળ.

હવે “ઉચિત્ત ચિત્ત રઓ” (ઉચિત ચિંતામાં રક્ત રહે) એ પદનું વાખવાન બતાવે છે. દેરાસરની ઉચિત ચિંતા એટલે દેરાસરની પ્રમાર્જના કરવી કરાવવી; વિનાશ પામતા દેરાંના ખુણા ખોચરા તથા પુજના ઉપકરણ, થાળી, વાટકા, રકેખી, કુંડી, લોટા, કળશ વિગેરેને સમારવા. સંભવવા, શુદ્ધ કરાવવા; પ્રતિમા, પ્રતિમાના પરિકરને ઊગટણાં કરાવી નિર્મળ કરવા; દીવા દીવીઓ પ્રસુખ ચોખ્ખા (સાફ) કરાવવા; આગળ કહેવાશે એવી આશાતના વર્જન કરવી; દેરાસરના બદામ, ચોખા, નૈવેદ્યને સંભાળવા, રાખવા, વેચવાની યોજના કરવી; તેનાં નામાં લેખાં લખાવવાં; ચંદન, કેશર, ધુપ, ઘી, તેલ પ્રસુખનો સંગ્રહ કરવો; આગળ સુકિત કહેવાશે એવી ચૈત્યદ્રવ્યની રક્ષા (સંભાળ) કરવી; ત્રણ ચાર અગર તેથી અધિક શ્રાવકને વચ્ચે સાક્ષી રાખીને દેરાસરનાં નામાં લેખાં અને ઉઘરાણી કરવી કરાવવી; તે દ્રવ્ય ચતનાથી સર્વનો સંમત થાય એવા ઉત્તમ સ્થાનકે સ્થાપન કરવાં; તે દેવદ્રવ્યની આવક અને ખર્ચ વિગેરેનું સાફ ચોખ્ખી રીતે નામું લેખું કરવું કરાવવું; પોતે જઈને કરવું તથા દેવના કામ માટે રાખેલા ચાકરોને મોકલી દેવદ્રવ્ય વસુલ કરાવવાં; તેમાં દેવદ્રવ્ય ખોટું ન થાય તેમ ચતના કરવી; તે કામમાં યોગ્ય પુરૂષોને રાખવા; ઉઘરાણીના યોગ્ય, દેવદ્રવ્ય સાચવવા યોગ્ય, દેવકા કામ કરવા યોગ્ય (મનુર) પુરૂષોને રાખી તેની તપાસ કરવી. એ સર્વે દેરાસરની ઉચિત ચિંતા ગણાય છે, તેમાં નિરંતર ચત્ન કરવો. એ ચિંતા (સાર સંભાળ) અનેક પ્રકારની છે. જે સંપદાવંત શ્રાવક હોય તે પોતે તથા પોતાનાં દ્રવ્યથી તેમજ પોતાના નોકરોથી સુખે કરી તપાસ રખાવે અને દ્રવ્ય રહિત જે શ્રાવક હોય તે પોતાના શરીરથી દેરાસરનાં જે કાંઈપણ કામ બની શકે તે કરે અથવા પોતાના કુટુંબમાંથી કોઈકની પાસે કરાવવા યોગ્ય હોય તો તેની પાસે કરાવી આપે. જેવું સામર્થ્ય હોય તે પ્રમાણે કરીને કામ કરાવી આપે પણ યથાશક્તિને ઉલ્લંઘન ન કરે. થોડા વખતમાં બની શકે એવું કાંઈ કામ દેરાસરનું હોય તો તે બીજી નિમીટ્તિ પહેલાં કરી લે, અને થોડા વખતમાં બની શકે એમ ન હોય તો બીજી નિમીટ્તિની ક્રિયા કરી લીધા પછી યથાયોગ્ય યથાશક્તિ કરે. એવીજ રીતે ધર્મશાળા, પોષધશાળા, શુરૂજ્ઞાન વિગેરેની સારસંભાળ પણ દરરોજ યથાશક્તિયે કરવામાં ઉદ્યમ કરવો. કેમકે દેવ, શુરૂ, ધર્મના કામની સારસંભાળ શ્રાવક વિના બીજો કોણ કરી શકે એમ છે; માટે શ્રાવકેજ જરૂર કરવી. પણ ચાર બ્રાહ્મણ વચ્ચે મળેલી એક સારણગૌની પેઠે આજસમાં ઉવેખવાપણું કરવું નહીં. કેમકે દેવ, શુરૂ, ધર્મનાં કામને ઉવેખી નાંખે અને તેની બનતી મહેનતે સારસંભાળ ન કરે તો સમકીતમાં પણ દુપણ લાગે છે. ત્યારે ધર્મના કામમાં આશાતના થતી હોય તોપણ તેને ટાળવા તૈયાર ન થાય અથવા આશાતના થતી જોઈને જેવું મન દુખાય નહીં, ત્યારે તેને અર્હત

ઉપર ભક્તિ છે એમ કેમ કહેવાય. લોકીકમાં પણ એક દૃષ્ટાંત સંભળાય છે કે, “કોઈક મહાદેવની મૂર્તિ હુતી તેમાંથી કોઈકે આંખ કાઢી નાખેલી તેના ભક્ત ભીલે દેખી મનમાં અત્યંત દુઃખ લાવીને તત્કાળ પોતાની આંખ કાઢીને તેમાં ચોડી.” તે માટે પોતાનાં સગાં વહાલાંનાં કામ હોય તેના કરતાં પણ અત્યંત આદરપૂર્વક દેરાસર પ્રમુખનાં કામમાં નિત્ય પ્રવૃત્તમાન રહેવું યોગ્ય છે. કહેલ છે કે:—

देहे द्रव्ये कुटुंबे च सर्वे साधारणारति ॥

जिने जिनमते संघे पुनर्मोक्षाभिलाषिणां ॥ ૧ ॥

શરીર ઉપર, દ્રવ્ય ઉપર અને કુટુંબ ઉપર, સર્વ પ્રાણીઓને સાધારણ પ્રીતિ રહે છે; પણ મોક્ષાભિલાષી પુરૂષોને તો તીર્થંકર ઉપર, જિનશાસન ઉપર, અને સંઘ ઉપર અત્યંત પ્રીતિ હોય છે.

આશાતનાના પ્રકાર.

જ્ઞાનની, દેવની અને શુરૂની, એ ત્રણેની આશાતના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ પ્રકારની હોય છે.

(જ્ઞાનની આશાતના)

જ્ઞાનની જઘન્ય આશાતના—પુસ્તક, પાટી, ટીપણ, જપમાળા પ્રમુખને મુખમાંથી નિકળેલું થુંક લગાડવાથી; અક્ષરોના હિનાધિક ઉચ્ચાર કરવાથી; જ્ઞાન ઉપકરણ પોતાની પાસે છતાં અધોવાયુ સરવાથી થાય છે. એ સર્વ પ્રકારની જ્ઞાનની જઘન્ય આશાતના સમજવી. જ્ઞાનની મધ્યમ આશાતના—અકાળે પઠન, પાઠન, શ્રવણ, મનન કરવું; ઉપધાન, યોગ વહ્યા વિના સૂત્રનું અધ્યયન કરવું; ભ્રાંતિથી અશુદ્ધ અર્થની કલ્પના કરવી; પુસ્તકાદિકને પ્રમાદથી પગ પ્રમુખનું લગાડવું; જમીન ઉપર પાડવું; જ્ઞાનનાં ઉપકરણ પોતાની પાસે છતાં આહાર ભોજન કરવું, કે લઘુનિતિ કરવી; એ સર્વ પ્રકારની મધ્યમ આશાતના જ્ઞાનની જાણવી. જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ આશાતના—પાટી ઉપર લખેલા અક્ષરોને થુંક લગાડી પ્રમાર્જન કરવા; જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનના ઉપકરણ ઉપર ખેસવું, સુવું; જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનના ઉપકરણ પોતાની પાસે છતાં વડીનીતિ કરવી; જ્ઞાનની અથવા જ્ઞાનની નિંદા કરવી, તેના સામા થવું; જ્ઞાનનો, જ્ઞાનનો નાશ કરવો; ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરવું; એ સર્વ જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ આશાતના ગણાય છે.

(દેવની આશાતના)

દેવની જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ, એમ ત્રણ પ્રકારની આશાતના છે. જઘન્ય આશાતના તે વાસખેપની, બરાસની, અને કેસરની ડબી તથા રકેળી, કળસ પ્રમુખ લગવંતને અક્ષાળવાં અથવા નાશિકા, મુખને ફરસેલાં વસ્ત્ર પ્રમુખને અડકાડવાં. મધ્યમ આશાતના તે મુખકોશ બાંધ્યા વિના કે ઉત્તમ નિર્મળ ધોતીયાં પહેર્યાં વિના પ્રભુની પૂજા કરવી, પ્રભુની પ્રતિમા જમીન ઉપર પાડવી, અશુદ્ધ પુજનદ્રવ્ય પ્રભુને ચઢાવવાં, પૂજનની વિધિનો અનુક્રમ ઉલ્લંઘન કરવો. ઉત્કૃષ્ટ આશાતના તે પ્રભુની પ્રતિમાને પગ લગાડવો; શલેખમ, બળખો, થુંક વિગેરેનો છાંટો ઉડાડવો; નાશિકાના સલેખમથી

મલીન થયેલા હાથ પ્રભુને લગાડવા; પ્રતિમા પોતાના હાથેથી ભાગવી, ચોરવી, ચોરાવી; વચનથી પ્રતિમાના અવર્ણવાદ બોલવા વિગેરે.

બીજી રીતે દેરાસરની જઘન્યથી ૧૦ ભેદે, મધ્યમથી ૪૦ ભેદે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૮૪ ભેદે આશાતના વર્જવી તે બતાવે છે.

(દેવ (દેરાસર) ની જઘન્ય ૧૦ આશાતના)

દેરાસરમાં તંબોળ (પાન સોપારી) ખાવું, પાણી પીવું, ભોજન કરવું, ભેડા ખુટ પહેરીને જવું, સ્ત્રીભોગ કરવો, શયન કરવું, શુક્રવું, પેશાબ કરવો, વડીનીતિ કરવી, ભુગાર વિગેરે રમત કરવી. એ પ્રકારે દેરાસરની અંદરની દશ જઘન્ય આશાતના વર્જવી.

(દેવ (દેરાસર) ની મધ્યમ ૪૦ આશાતના)

૧ દેરાસરમાં પેશાબ કરવો, ૨ વડીનીતિ કરવી, ૩ ભેડા ખુટ પહેરવા, ૪ પાણી પીવું, ૫ ભોજન કરવું, ૬ શયન કરવું, ૭ સ્ત્રીસંભોગ કરવો, ૮ તંબોળ ખાવું, ૯ શુક્રવું, ૧૦ ભુગાર રમવું, ૧૧ ભુ માકણ ભેવા વીણવા, ૧૨ વિકથા કરવી, ૧૩ પલાંડી ખાંધીને ખેસવું, ૧૪ ભુદા ભુદા પગ લાંબા કરીને ખેસવું, ૧૫ પરસ્પર વિવાદ કરવો (ખડાઈ કરવી), ૧૬ કોઈની હાંશી (મશકરી) કરવી, ૧૭ કોઈપર ઈર્ષ્યા કરવી, ૧૮ સિંહાસન, પાટ, ખાબેઠ વિગેરે ઉંચા આસન ઉપર ખેસવું, ૧૯ કેશ શરીરની વિભુષા (શોભા) કરવી, ૨૦ છત્ર ધારવું, ૨૧ ખડગનું ધરવું (કોઈપણ બતિના શસ્ત્ર રાખવાં), ૨૨ મુગટ રાખવો, ૨૩ ચામર ધરાવવા, ૨૪ ધરાણું નાખવું (કોઈની ખાસે માંગતા હોઈએ તેને દેરાસરમાં પકડવો), ૨૫ સ્ત્રીઓની સાથે કામવિકાર તથા હાશ્ય વિનોદ કરવાં (માત્ર વચનથી હાશ્ય કરવો), ૨૬ કોઈપણ બતિની ક્રીડા કરવી (પાનાં, ગંજીકા વીગેરે રમવાં), ૨૭ મુખકોશ ખાંધ્યા વિના પૂજા કરવી, ૨૮ મલીન વસ્ત્ર કે શરીરે પૂજા કરવી, ૨૯ ભગવંતની પૂજા વખતે પણ ચિત્તને અપજા રાખવું, ૩૦ દેરામાં પ્રવેશ કરતી વખતે સચિત્ત વસ્તુને દૂર છાંડે નહીં, ૩૧ અચિત્ત પદાર્થ શોભાકારી હોય તેને દૂર મૂકવા (નિરંતર પહેરવાના દાગીના ઉતારી નાખવા), ૩૨ એક સાટિક (અખંડ વસ્ત્ર)નું ઉતરાસણ કર્યા વિના દેરામાં જવું, ૩૩ પ્રભુની પ્રતિમા દીઠે થકે પણ બે હાથ ન ભેડવા, ૩૪ છતી શક્તિએ પ્રભુની પુજા ન કરે, ૩૫ પ્રભુને ચઢાવવા યોગ્ય ન હોય એવા પદાર્થ પ્રભુને ચઢાવવા, ૩૬ પુજા કરે પણ તેમાં અનાદરપણું રાખે, ભક્તિ બહુમાન ન રાખવા, ૩૭ ભગવંતની નિંદા કરનાર પુરૂષોને અટકાવે નહીં, ૩૮ દેવદ્રવ્યનો વિનાશ થતો દેખી ઉવેખે, ૩૯ છતી શક્તિએ દેરે જતાં વાહન ઉપર ખેસે, ૪૦ દેરામાં વડેરાથી પહેલાં ચૈત્યવંદન કે પુજા કરે. જિનભવનમાં રહેતાં ઉપર લખેલાં કારણમાંથી હરકોઈ પણ કારણને સેવે તો મધ્યમ આશાતના થાય છે તે વર્જવી.

(દેવ (દેરાસર) ની ઉત્કૃષ્ટ ૮૪ આશાતના)

૧ ખેલ તે નાશિકાનું લીંટ દેરાસરમાં નાખે, ૨ ભુગાર, ગંજીકા, શેત્રંજ, ચોપટ વિગેરેની રમત દેરામાં કરે, ૩ દેરામાં લડાઈ કરે, ૪ કળા તે ધનુષ વિગેરેની (કળા) દેરામાં શીખે, ૫ કોગળા કરે, ૬ તંબોળ ખાય, ૭ તંબોળ ખાઈને કુચો દેરામાં નાખે,

૯ દેરામાં કોઈને ગાળ આપે (દે), ૯ દેરામાં લઘુનીતિ વડીનીતિ કરે, ૧૦ હાથ પગ સુખ શરીર દેરામાં ધ્રુવે, ૧૧ કેશ સમારે, ૧૨ નખ ઉતારે, ૧૩ લોહી પાડે, ૧૪ સુખડી વિગેરે દેરામાં ખાય, ૧૫ ગુમડાં ચાઠાં વિગેરેની છાલ ચામડી ઉખેડી દેરામાં નાખે, ૧૬ પિત્ત તે સુખમાંથી નિકળેલું પિત્ત (ધાતુ) દેરામાં નાખે, ૧૭ દેરામાં ઉલટી કરે, ૧૮ દાંત પડી જાય તે દેરામાં પડવા દે, ૧૯ દેરામાં વિશ્રામ કરે (વિસામો લે), ૨૦ ગાય, બળદ, ભેંસ, ઉંટ, ઘોડા, બકરાં, ઘેટાં, વિગેરે દેરામાં ખાંધે, ૨૧ દાંતનો મેલ પાડે, ૨૨ આંખનો મેલ પાડે, ૨૩ નખ પાડે, ૨૪ ગાલ વગાડે, ૨૫ નાશિકાનો મેલ નાખે, ૨૬ મસ્તકનો મેલ નાખે, ૨૭ કાનનો મેલ નાખે, ૨૮ શરીરનો મેલ નાખે, ૨૯ મંત્ર તે ભૂતાદિક નિગ્રહના મંત્રસાધન દેરામાં કરે અથવા રાજ્ય પ્રમુખના કાર્યને વિચાર કરવા દેરાસરમાં પંચ લેખા થઈ બેસે, ૩૦ વિવાહ વિગેરેનાં સંસારીક કાર્ય માટે દેરાસરમાં પંચ મળે, ૩૧ દેરાસરમાં બેસીને પોતાના ઘરના કે વેપારનાં નામ લેખાં લખે, ૩૨ રાજના વિલાગનો કર અથવા પોતાના સગાં વહાલાંઓને આપવા યોગ્ય વિલાગની વેહેંચણી દેરાસરમાં કરે, ૩૩ પોતાના ઘરનો દ્રવ્ય દેરાસરમાં મુકે અથવા દેરાસરના ભંડારમાં પોતાનો દ્રવ્ય સાથે રાખે, ૩૪ પગ ઉપર પગ રાખી (ચઢાવી) દેરાસરમાં બેસે, ૩૫ દેરાસરની ભીંત, ઓટલા, જમીન ઉપર છાણાં થાપે સુકાવે, ૩૬ પોતાનાં વસ્ત્ર દેરાસરમાં સુકાવે, ૩૭ મગ, ચણા, મઠ, તુચ્છેરની દાળ કરવા દેરાસરમાં સુકાવે, ૩૮ પાપડ, ૩૯ વડી, ખેરો, શાક, અથાણા વિગેરે કરવા હરકોઈ પશુ પદાર્થ સુકાવે, ૪૦ રાજ વિગેરેના ભયથી દેરાસરના ગભારા, ભોંયરા, ભંડાર વિગેરેમાં સંતાવું, ૪૧ દેરાસરમાં બેઠા થકા પોતાના કોઈપણ સંબંધીનું મરણ સાંભળી રૂદ્ધ કરવું, ૪૨ સ્ત્રીકથા, રાજકથા, દેશકથા, ભોજનકથા, વિકથા દેરાસરમાં કરવી, ૪૩ પોતાના ઘરકામ સાડું કોઈ પ્રકારના યંત્ર ઘાણી વિગેરે શસ્ત્ર અસ્ત્ર વિગેરે દેરાસરમાં ઘડાવવા તૈયાર કરાવવા, ૪૪ ગૌ, ભેંસ, બળદ, ઘોડા, ઉંટ વિગેરે દેરાસરમાં પુરી રાખવાં, ૪૫ તાઢ પ્રમુખના કારણથી દેરાસરમાં બેસી તાપણી પ્રમુખનું સેવન કરવું, ૪૬ દેરાસરમાં પોતાના સંસારીક કાર્ય માટે રંધન કરવું, ૪૭ દેરાસરમાં બેસી રૂપીઆ, મોહોર, ચાંદી, સોનું, રત્ન વિગેરેની પરિક્ષા કરવી, ૪૮ દેરાસરમાં પેસતાં નિકળતાં નિસીદિ આવસદિ કહેલું ભુલી જવું, ૪૯ છત્ર, પંખા પગરખાં, પૃથ્વી શસ્ત્ર ચામર એ વસ્તુઓ દેરાસરમાં લાવવી, પર મનને એકાગ્રતા ન રાખવું, ૫૦ તેલ પ્રમુખનું દેરાસરમાં ચોળાવવું, ૫૧ સચિત પુલ વિગેરે જે કાંઈ હોય તે દેરાસરથી બહાર ન કાઢી નાખવાં, ૫૨ દરરોજ પહેરવાના દાગીના દેરે જતાં ન પહેરવા, જેથી આશાતના થાય કેમકે લોકમાં પણ નિંદા થાય કે બુઝો આ કેવો ધર્મ કે દરરોજ પહેરવાના દાગીના પણ દેરે જતાં પહેરવાની જેમાં મનાઈ છે, ૫૩ જિનપ્રતિમા દેખીને જે હાથ ન જોડવા, ૫૪ એક પનાવાળા ઉત્તમ વસ્ત્રનું ઉતરાસણ કીધા વિના દેરામાં જાય, ૫૫ મુકુટ મસ્તકે ખાંધી રાખે, ૫૬ માથા ઉપર મોલી વીંટી રાખે (વસ્ત્ર વીંટી રાખે), ૬૦ માથામાં પાઘડી વિગેરે ઉપર ઘાલેલું પુલ કાઢી ન નાંખે, ૬૧ હોડપાડે (શરત કરે) જેમકે એક મુઠીએ નાળીયર ભાગી આપે તો અમુક પ્રાપ્ત, ૬૨ દેરાસરમાં દડાગેડીથી રમત કરવી, ૬૩ દેરાસરમાં કોઈપણ મોટા માણસને મુહાર

(સલામ) કરવી, ૬૪ દેરાસરમાં જેમ લોક હસી પડે એવી કોઈપણ જાતની ભાંડચોટી કરવી, જેમકે, આંખો મચકોડવી કે કાખ વગાડવી કે હાથના આમતેમ લેહેકા કરવા, ૬૫ કોઈને તિરસ્કાર વચન બોલવું, જેમકે, અરે! અલ્યા, દુષ્ટ ચોર એમ બોલવું, ૬૬ કોઈની પાસે લેહેણું હોય તેને દેરાસર વિગેરેમાં પકડવો અથવા દેરાસરમાં લાંઘન કરી તેની પાસેથી દ્રવ્ય લેવું, ૬૭ દેરાસરે રણસંગ્રામ કરવો, ૬૮ દેરાસરમાં ચોટલી વાળ ઝોળવા, ૬૯ દેરાસરમાં પલાંડી બાંધીને બેસવું, ૭૦ પગ સાફ રાખવા માટે દેરાસરમાં કાપ્ટની પાવડી પહેરવી, ૭૧ દેરાસરમાં બીજા લોકોની અડચણની અવગણન કરીને પગ લાંબા કરી બેસવું, ૭૨ શરીરના સુખ માટે પગે પડપડી દેવરાવે (પગ ચપ્પી કરાવે), ૭૩ હાથ પગ ધોવા વિગેરે કારણથી દેરાસરમાં ઘણું પાણી ઢોળી દેરામાં જતાં જવાના માર્ગમાં કીચડ કરે, ૭૪ ધુળવાળા પગથી આવી દેરાસરમાં પગ ઝાટકે જેથી દેરામાં ધુળ ધુળ કરે-ધુળ ઉડાડે, ૭૫ દેરાસરમાં મૈથુન સેવે-કામકેલી કરે, ૭૬ માથા ઉપર પહેરેલી પાઘડીમાંથી કે લુગડાંમાંથી માંકણ બુ પ્રમુખ વીણીને દેરામાં નાખે અથવા વીણે, ૭૭ દેરાસરમાં બેસી લોજન કરે, ૭૮ ગુહ્યસ્થાન બરોબર ઢાંક્યા વિના જેમ તેમ બેસી લોકને (ગુહ્યસ્થાન) દેખાડે તથા દેરામાં દૃષ્ટિયુદ્ધ તથા બાહુ-યુદ્ધ કરે, ૭૯ દેરામાં બેસી વૈદુ કરે (ઔષધ વિગેરે દેરામાં કોઈને બતાવે), ૮૦ દેરાસરમાં વેચવું સાટવું કરે, ૮૧ દેરામાં સખ્યા કરી સુવે, ૮૨ દેરાસરમાં પાણી પીયે અથવા દેરાસરની અગાશી યા પરનાળથી પડતાં પાણી ઝીલે, ૮૩ દેરાસરમાં સ્નાન કરે, ૮૪ દેરાસરમાં સ્થિતી કરે (રહે).

વૃહત્ભાષ્યમાં તે માત્ર નીચે મુજબ પાંચજ આશાતના બતાવી છે.

૧ કોઈપણ પ્રકારે દેરાસરમાં અવજ્ઞા કરવી, ૨ પુજામાં આદર ન રાખવો, ૩ દેવદ્રવ્યનો ભોગ, ૪ દુષ્ટ પ્રણિધાન કરવાં, ૫ અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરવી. એમ પાંચ પ્રકારથી આશાતના થાય છે.

૧ અવજ્ઞા આશાતના તે-પલાંડી બાંધીને બેસવું, પ્રભુને પુઠ કરવી, પુડપુડી દેવી (પગચપ્પી કરવી), પગ પસારવા, પ્રભુની સામે દુષ્ટ આસને બેસવું.

૨ આદર ન રાખવો (અનાદર આશાતના) તે-જેવા તેવા વેષથી પુજા કરવી, જેવે તેવે વખતે પુજા કરવી, શુન્યચિત્તે પુજા કરવી.

૩ દેવદ્રવ્યનો ભોગ (ભોગ આશાતના) તે-દેરાસરમાં તંગોળ ખાવો. જેથી અવશ્ય પ્રભુની આશાતના કરી કહેવાય; કેમકે તંગોળ ખાતાં જ્ઞાનાદિકના લાભને નાશ કીધો માટે આશાતના કહેવાય છે.

૪ દુષ્ટ પ્રણિધાન તે-રાગદ્વેષ મોહથી મનોવૃત્તિ સલીન થઈ હોય એવા વખતે જે ક્રિયા કરવામાં આવે તેવું કાર્ય પ્રભુપૂજામાં ન કરવું.

૫ અનુચિત પ્રવૃત્તિ તે-કોઈના ઉપર ધરણું નાખવું, સંગ્રામ કરવો, રૂદ્ધન કરવું, વિક્રથા કરવી, જનાવર બાંધવાં, રાંધવું, ભોજન કરવું, ઘરની કોઈપણ ક્રિયા કરવી, ગાળ દેવી, વૈદુ કરવું, વ્યાપાર કરવો. એટલાં વાનાંમાંથી હરકોઈ કામ કરવું તેને અનુચિત પ્રવૃત્તિ નામની આશાતના કહેવાય છે તે તજવા યોગ્ય છે.

ઉપર લખેલી સર્વ પ્રકારની આશાતનાવિષયમાં અત્યંત દોષી, અવિરતી, અપચ-
ખાણી એવા દેવતા પણ નિત્ય વર્જે છે. જે માટે કહેલું છે કે,

દેવ હરયંમિ દેવા વિસયવિસ । વિમોહિઆવિ ન કયાવિ ॥

અચ્છર સાહિં પિસ મહા । સંસ્તિહ્વાઈં વિ કુણંતિ ॥

વિષયરૂપ વિષથી મોહિત થઈ ગયેલા દેવતા પણ દેવાલયમાં કોઈપણ વખતે
અપસરાઓની સાથે હાસ્યવિનોદ માત્ર આશાતના થવાના ભગથી કરતા નથી.

(ગુરૂની તેત્રીસ આશાતના)

- ૧ ગુરૂની આગળ આલે તો આશાતના થાય, કેમકે માર્ગ દેખાડવા વિગેરે કોઈપણ
કામ વિના ગુરૂની આગળ આલવાથી અવિનયનો દોષ લાગે છે, માટે યોગ્ય નથી.
- ૨ ગુરૂના બે પાસે બરોબર આલે તો અવિનયીજ ગણાય માટે આશાતના થાય છે.
- ૩ ગુરૂની નજીક પછવાડે આલતાં પણ ખાંસી છીંક વગેરે આવે તો તેમાંથી ઉછળેલા
સલેખમ બળખાનો છાંટો ગુરૂને લાગવાના દોષનો સંભવ થવાથી આશાતના થાય છે.
- ૪ ગુરૂને પીઠ કરી બેસે તો અવિનય દોષ લાગવાથી આશાતના સમજવી.
- ૫ ગુરૂને બે પડબે બરોબર બેસે તોપણ અવિનયનો દોષ લાગવાથી આશાતના
સમજવી.
- ૬ ગુરૂની પાછળ બેસવાથી થુંક બળખાનો દોષનો સંભવ હોવાથી આશાતના થાય છે.
- ૭ ગુરૂની આગળ ઉભા રહે તો દર્શન કરનારને અડચણ થવાથી આશાતના સમજવી.
- ૮ ગુરૂની બે બાજુમાં ઉભા રહેવાથી સમાસન થાય તે અવિનય છે માટે
આશાતના સમજવી.
- ૯ ગુરૂની પાછળ ઉભા રહેવાથી થુંક બળખો લાગવાનો સંભવ થવાથી આશા-
તના થાય છે.
- ૧૦ આહારપાણી કરતાં ગુરૂથી પહેલાં ચળુ કરી ઉઠી જાય તો આશાતના ગણાય.
- ૧૧ ગમનાગમનની ગુરૂથી પહેલાં આલોયણા લે તો આશાતના સમજવી.
- ૧૨ રાતે સુતા પછી ગુરૂ બોલે કે, કોઈ જાગે છે ? એમ પુછે થકે પોતે કાંઈક જાગ
તો હોય પણ આજસથી ઉત્તર ન આપાય તો આશાતના લાગે.
- ૧૩ ગુરૂ કાંઈક કહેતાજ હોય તે પહેલાં પોતે બોલી ઉઠે તો આશાતના લાગે.
- ૧૪ આહારપાણી લાવી પ્રથમ બીજા સાધુઓને કહી પછી ગુરૂને કહે તો આશાતના લાગે.
- ૧૫ આહારપાણી લાવી પ્રથમ બીજા સાધુઓને દેખાડી પછી ગુરૂને દેખાડે તો
આશાતના સમજવી.
- ૧૬ આહારપાણીની નિમંત્રણા પ્રથમ બીજા સાધુઓને કરી પછી ગુરૂને કરે તો
આશાતના લાગે.
- ૧૭ ગુરૂને પુછ્યા વિના પોતાની મરજીથી સ્તિગ્ધ મધુર આહાર બીજા સાધુને આપે
તો આશાતના લાગે.
- ૧૮ ગુરૂને આપ્યા પછી સ્તિગ્ધાદિક આહાર વગર પુછે લોજન કરી લે તો આશા-
તના લાગે.

૧૯ ગુરૂનું 'ખોલ્લું' સાંભળ્યું 'અણસાંભળ્યું' કરી જવાળ ન આપે તો આશાતના સમજવી.
 ૨૦ ગુરૂના સામે કંઠણ કે ઊચ્ચ સ્વરથી બોલે-જવાળ આપે તો આશાતના લાગે.
 ૨૧ ગુરૂએ બોલાવે થકે પણ પોતાને સ્થાનકેજ બેઠાં ઉત્તર આપે તો આશાતના લાગે.
 ૨૨ ગુરૂએ કંઈ કામ માટે બોલાવે થકે શું કહો છો ? એમ ઉત્તર કરે તો આશાતના લાગે.

૨૩ ગુરૂએ કંઈ કહે થકે તેજ વચનથી જવાળ કરે કે તેમજ કરોની ! તો આશાતના લાગે.
 ૨૪ ગુરૂનું વ્યાખ્યાન સાંભળીને મનમાં રાજી ન થતાં ઉલટો મનમાં હુઃખ પામે તો આશાતના લાગે.

૨૫ ગુરૂ કાંઈક કહેતા હોય તે વચ્ચે બોલવા લાગી જાય કે એ એમ નથી, હું કહું છું તેમ છે, એમ કહી ગુરૂ કરતાં અધિક વિસ્તારથી બોલવા મંડી જાય તો આશાતના સમજવી.

૨૬ ગુરૂ કથા કહેતા હોય તેમાં લંગાણ પાડીને પોતે વાત કહેવા મંડી જાય તે આશાતના લાગે.

૨૭ ગુરૂની પર્યદા (પરખદા) ભાંગી નાંખે, જેમકે હવે ગોચરીનો વખત થયો કે પડીલેહણ વેળા થઈ એમ કહી સર્વને ઉઠાડી મુકે તો ગુરૂનું અપમાન કર્યું કહેવાય તેથી પણ આશાતના લાગે.

૨૮ ગુરૂએ કથા કહ્યા પછી પોતાનું ઠાહાપણ જણાવવા માટે તે કથાને વિસ્તાર કરીને પોતે બોલવા મંડી જાય તો પણ અપમાન કીધું ગણાવાથી આશાતના સમજવી.

૨૯ ગુરૂની શય્યા (આસન) ને પગ લગાડવાથી આશાતના થાય.

૩૦ ગુરૂના સંથારા (સુવાના ખીછાના) ને પગ લગાડવાથી આશાતના થાય છે.

૩૧ ગુરૂના આસન ઉપર પોતેજ બેસી જાય તો પણ આશાતના ગણાય છે.

૩૨ ગુરૂથી ઊંચા આશને બેસે તો આશાતના થાય.

૩૩ ગુરૂથી સરખે આસને બેસે તો પણ આશાતના થાય.

આવશ્યકચૂર્ણીમાં તો “ ગુરૂ કહેતા હોય તે સાંભળી વચમાંજ પોતે બોલે કે હા એમ છે ” તો પણ આશાતના થાય. એ એક આશાતના વધી પણ તેના બદલામાં તેમાં ઉચ્ચાસણ અને સમાસન (ખત્રીસ અને તેત્રીસમી) એ બે આશાતનાની એક ગણાવી તેત્રીસજ રાખી જણાય છે.

ગુરૂની વળી જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ પ્રકારની આશાતના છે.

૧ ગુરૂને પગ પ્રમુખથી સંઘટ્ટન કરવું તે જઘન્ય આશાતના; ૨ સળેખમ, બળખો અને શુકનો છાંટો અડકાડવો એ મધ્યમ આશાતના; અને ૩ ગુરૂનો આદેશ માનેજ નહીં, અથવા માન્ય કરે તો પણ વિપરીત કરે, કહેલું સાંભળેજ નહીં, અને સાંભળ્યું તો પાછો ઉત્તર વાળે કે અપમાનપૂર્વક બોલે તે ઉત્કૃષ્ટ આશાતના.

(સ્થાપનાચાર્યની આશાતના)

સ્થાપનાચાર્યની આશાતના પણ ત્રણ પ્રકારની છે, જ્યાં સ્થાપેલ હોય ત્યાંથી

અગાવત્રા, વસ્ત્રસ્પર્શ કે અંગસ્પર્શ કે પગનો સ્પર્શ કરવો તે જઘન્ય આશાતના; ૨ ભુમિપર પાડવા, જેમ તેમ મુકવા, અવગણના કરવી વિગેરેથી મધ્યમ આશાતના સમજવી. ૩ સ્થાપનાચાર્ય ગમાવે, ભાંગે તો ઉત્કૃષ્ટ આશાતના સમજવી.

એવી રીતે જ્ઞાનના ઉપકરણની પેઠે દર્શન ચારિત્રના ઉપકરણની આશાતના પણ વર્જવી. જેમકે, રજોહરણ (ઓઘો), મુખપટ્ટી, દાંડો, દાંડી પ્રમુખ પણ. (“ અહવાનાના ઇતિ અં અથવા જ્ઞાનાદિક ત્રણના ઉપકરણા પણ સ્થાપનાચાર્યને સ્થાનકે સ્થપાય ” એ વચનથી) જે વધારે રાખે તો આશાતના થાય માટે યથા યોગ્યજ રાખવાં પણ વધારે રાખવાં નહીં, તેમજ જેમ તેમ રખડતાં મુકવાં નહીં, કેમકે રખડતાં મુકતાં આશાતના લાગે છે અને તેની પાછી આલોચણા લેવી પડે છે. જે માટે મહાનિશીથસૂત્રમાં કહેલું છે કે:—અવિ હિંચ નિઅં સણુત્તરિઅં રચહરણં દંડગંવા પરિમુંજે ચ્ચઘ્યં “ અવિધિથી ઉપર ઓઘવાનો કપડો (કપડું), રજોહરણ, દાંડો, જે વાવરે તો ચોથ (ઉપવાસ)ની આલોચણા આવે છે. ” માટે આવકે ચરવલો, મોહપટ્ટી પ્રમુખ વિધિપૂર્વકજ વાપરવાં, અને વાપરીને પાછાં યોગ્ય સ્થાનકે રાખવાં. જે અવિધિએ વાપરે અથવા જ્યાં ત્યાં રખડતાં મુકે તો ચારિત્રના ઉપકરણની અવગણના કરી કહેવાય અને આશાતના લાગે વિગેરે દોષ નિ ઉત્પત્તિ થાય, માટે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી વાપરવાં.

(ઉત્સૂત્ર ભાષણ આશાતના વિષે)

આશાતનાના વિષયમાં ઉત્સૂત્રમ (સૂત્રમાં કહેલા આશયથી વિરુદ્ધ) ભાષણ કરવાથી અરિહંતની કે શુરૂની અવગણના કરવી એ મોટી આશાતનાઓ અનંત સંસારની હેતુ છે. જેમકે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણથી સાવધાચાર્ય, મરીચી, જમાલિ, કુળવાલુઓ સાધુ વિગેરે ઘણાક જીવો અનંત સંસારી થયા છે. કહ્યું છે કે:—

ઉત્સૂત્ત માસગાણં । વોહિનાસો અણંત સંસારો ॥

પાણચ્ચવ વિધિરા । ઉત્સૂત્તં તા ન માસંતિ ॥ ૧ ॥

તિથ્યયર પવયણ સૂઅં । આયરિયં ગણહરં મહટ્ટીઅં ॥

આસાયંતો વહુસો । અણંત સંસારીઓ હોઈ ॥ ૨ ॥

ઉત્સૂત્રના ભાષકને બોધિબીજનો નાશ થાય છે અને અનંત સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે, માટે પ્રાણ જતાં ત્રણ ધીર પુરૂષો ઉત્સૂત્ર વચન બોલતા નથી. તીર્થંકર, પ્રવચન (જૈનશાસન), જ્ઞાન, આચાર્ય, ગણધર, ઉપાધ્યાય, જ્ઞાનાદિકથી મહુદ્ધિક સાધુ (સાધુ), એઓની આશાતના કરતાં પ્રાણી ઘણુંકરી અનંત સંસારી થાય છે.

(દેવદ્ર વ્યાદિનો નાશ-આશાતના કરવાનું ફળ)

એવીજ રીતે દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય, સાધારણદ્રવ્ય, તથા શુરૂદ્રવ્ય (વસ્ત્ર પાત્રાદિક) નો નાશ કરવાથી કે તેને ઉવેખવાથી (અવગણના કરવાથી) પણ મોટી આશાતના થાય છે. જે માટે કહેલું છે કે:—

ચેઇઅ દવ્વવિનાસે । ઇસિવાણ પવયણસ્સહહાહે ॥

સંજહ ચરચ્ચમંગે । મૂલગી વોહિલામસ્સ ॥

દેવદ્રવ્યનો વિનાશ કરે, સાધુનો ઘાત કરે, જૈનશાસનની નિંદા કરાવે, સાધવીનું ઓથું મત ભંગાવે, તો તેના બોધિલાલ (ધર્મની પ્રાપ્તિ) રૂપ મૂળમાં અગ્નિ લાગે છે. (ઉપરનાં ચાર કારણ કરનારને આવતા ભવમાં (ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી.) દેવદ્રવ્યાદિકનો નાશ લક્ષણ કરવાથી કે અવગણના કરવાથી સમજવો.

શ્રાવકદ્વિનકૃત્ય અને દર્શનશુદ્ધિ પ્રકરણમાં તો એમ કહેલું છે કે:—

ચેઇઅ દવ્વં સાહારણં ચ । જોં દુહહ મોહિઅ મહો ॥

ધમ્મં સો ન યાણાહ । અહવા વદ્ધાહો નરણ ॥

ચૈત્યદ્રવ્ય (દેવદ્રવ્ય), સાધારણદ્રવ્યનો જે મૂર્ખમતિ વિનાશ કરે, તે ધર્મ ન પામે અથવા નરકનું આયુષ્ય બાંધે છે. (નરકનું આયુષ્ય જેણે બાંધ્યું હોય તથા ધર્મ ન બાળતો હોય ને જેની મોહમુગ્ધાએલ મતી હોય, એવો પુરૂષ દેવદ્રવ્ય લક્ષણ કરે છે.)

(સાધારણ દ્રવ્યનું લક્ષણ)

દેવદ્રવ્ય તો પ્રસિદ્ધ છે, પણ સાધારણદ્રવ્ય તે-દેર, પુસ્તક, નિર્ધનશ્રાવક વિગેરેને ઉદ્ધરવાને (સાહાય કરવાને) યોગ્ય દ્રવ્ય ઋદ્ધિવંત શ્રાવકોએ મળી મેળવ્યું હોય તેનો વિનાશ કરવો, તે વ્યાજે આપેલા કે વ્યાપાર કરવા આપેલાનો ઉપયોગ કરવો, તે સાધારણદ્રવ્યનો વિનાશ કર્યો કહેવાય છે. કહેલું છે કે:—

દેવદ્રવ્યનો વિનાશ થતો અટકાવવા સંબંધે સાધુ શ્રાવકનો ધર્મ.

ચેઇઅ દવ્વ વિનાસે । તદ્દવ્વ વિનાસણે દવિહમેણ ॥

સાહુઓ વિસ્સમાણોં । અણંત સંસારિઓ હોઈ ॥

જેના બે બે પ્રકારના લેદની કલ્પના કરાય છે, એવા દ્રવ્યદેવનો નાશ થતો, દેખી સાધુ પણ જો ઉવેખણ કરે તો અનંત સંસારી થાય છે. અહિંયાં દેવદ્રવ્યનાં બે બે લેદની કલ્પના કેમ કરવી તે બતાવે છે. દેવદ્રવ્ય કાપટ, પાષાણ, ઈંટ, નળીયાં વિગેરે જે હોય (જે દેવદ્રવ્ય કહેવાય) તેનો વિનાશ, તેના પણ બે લેદ છે. એક યોગ્ય અને બીજો અતીતભાવ. યોગ્ય તે નવાં લાવેલાં અને અતીતભાવ તે દેરાસરમાં લગાડેલાં, તેના પણ મૂળ અને ઉત્તર નામના બે લેદ છે. મુળ તે થંભ કુંભી વિગેરે, ઉત્તર તે છાજ નળીયાં વિગેરે, તેના પણ સ્વપક્ષ અને પરપક્ષ નામના બે લેદ છે. સ્વપક્ષ તે શ્રાવકાદિકોએ કરેલો વિનાશ, અને પરપક્ષ તે મિથ્યાત્વી વિગેરે લોકોએ કરેલો વિનાશ. એમ દેવદ્રવ્યના લેદની કલ્પના અનેક પ્રકારની થાય છે. ઉપર લખેલી ગાથામાં “ અપિ ” ગ્રહણ કરેલ છે તેથી શ્રાવક પણ ગ્રહણ કરવા એટલે શ્રાવક કે સાધુ જો દેવદ્રવ્યનો વિનાશ થતો ઉવેખે તો અનંત સંસારી થાય છે.

અહિંયાં કોઈક એમ પૂછે કે, મન, વચન, ક્રયાથી સાવધ (પાપનાં કામ) કરવાં, કરાવવાં, અનુમોહવાનાં પણ જેને ત્યાગ છે એવા સાધુઓએ દેવદ્રવ્યની રક્ષ

શા માટે કરવી જોઈએ? (દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ કરતાં શું સાધુને પાપ ન લાગે?) ઉત્તર આપતાં આચાર્ય કહે છે કે, સાધુને કોઈક રાત્રી, દીવાન, શેઠ પ્રમુખની પાસેથી યાચના કરી ઘર, હાટ, ગામ, ગરાસ લઈ તેના દ્રવ્યથી જો નવું દેરાસર બંધાવે, તો તમે કહો છો તેમ દોષ લાગે; પણ કોઈક ભદ્રક જીવેએ તૈયાર બનાવેલું દેરાસર ધર્મ પ્રમુખની વૃદ્ધિને માટે સાધુને આપેલું હોય અથવા જીર્ણ દેરાસર વિનાશ પામતું હોય તેનું રક્ષણ કરે, તો તેમાં કાંઈ સાધુને પોતાના ચારિત્રની હાનિ થતી નથી, પણ અધિક વૃદ્ધિ થાય છે, કેમકે ભગવંતની આજ્ઞાનું પાલન કરેલું ગણાય છે માટે. જો દેરાસર નવીન બંધાવતા ન હોય પણ પૂર્વે કરાવેલાનો કે દેરાસર દેખીનો તેને કષ્ટ આપીને પણ બચાવ કરવો તેમાં કાંઈ પ્રાયશ્ચિત આવતું નથી તેમ કાંઈ પ્રતિજ્ઞા પણ ભંગ થતી નથી. આગમમાં પણ એમજ કહેલું છે કે:—

ચીણ્ડ ચૈઝાણં । સ્વિત્ત હિરન્ને અ ગામ ગોર્વાઈ ॥ લગં તસ્સડ જઈણો ।
તિગરણો સોહિ કહંતુ ભવે ॥ ૧ ॥ મન્નઈ ઇથ્યાવિ માસા । જો ય્યાઈં સયં ત્રિ
મગિજ્ઞા ॥ તસ્સ ન હોઈ સોહી । અહકોઈ હંરિજ્જ ય્યાઈં ॥ ૨ ॥ તથ્ય કરંતુ
ઉવેહં । સાજા મણિઆઓ તિગરણ વિસોહિ ॥ સાયન હોઈ અમત્તી । અવસ્સ
તમ્હા નિવારિજ્જા ॥ ૩ ॥ સવ્વથ્યામેણતોહિં । સંવેણય હોઈ લગિ અવં તુ ॥
સચરિત્ત ચરિત્તીણય । સર્વેંમિ હોઈ કજ્જંતુ ॥ ૪ ॥

દેરાસરના કામને માટે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરતાં ખેત્ર, સુવર્ણ આંદી, ગામ, ગરાસ, ગાય, બગીચા, વિગેરે દેરાસરના નિમિત્તે ઉપજાવનાર સાધુને ત્રિકરણયોગ (મન, વચન, ક્રિયા)ની શુદ્ધિ ક્યાંથી હોય? એમ પ્રશ્ન કરવાથી આચાર્ય ઉત્તર આપે છે કે, ઉપર લખેલાં કારણ જો પોતે કરે એટલે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ માટે પોતે યાચના કરે તો તેને ચારિત્રની શુદ્ધિ ન કહેવાય; પણ તે દેવદ્રવ્યની (ક્ષેત્ર, ગામ, ગરાસ વિગેરેની) કોઈ ચોરી કરે, તે ખાઈ ભય, કે કાઢ લેતો હોય તો તેને ઉવેએ (અવગણના કરે) તો ત્રિકરણ વિશુદ્ધિ ન કહેવાય; છતી શક્તિયે જો ન નિવારે તો અભક્તિ ગણાય છે માટે જો દેવદ્રવ્યનો કોઈ વિનાશ કરતો હોય તો તેને સાધુ અવશ્ય નિવારે—અટકાવે; ન નિવારે તો દોષ લાગે છે. દેવદ્રવ્યના ભક્ષણ કરનાર પાસેથી દ્રવ્ય પાછું લેવાનાં કાર્યમાં કદાપિ સર્વ સંઘનું કામ પડે તો સાધુ આવકે પણ તે કાર્યમાં લાગીને (તે કાર્ય) પાર પાડવું, પણ ઉવેગવું નહીં. વળી બીજાં અર્થોમાં પણ કહેલું છે કે:—

દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાનું તથા ભક્ષણ કરનારને ઉવેખવાનું ક્ષણ.

મરુલેહ જો ઉવેલ્લેહ । જિણદવં તુ સાવઓ ॥

પન્નાહીણો ભવે જોઅ । લિપ્પણ પાવકમ્મુણા ॥ ૧ ॥

દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે કે ભક્ષણ કરનારને ઉવેએ તથા પ્રજ્ઞાહીનપણાથી દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરે તોપણ પાપકર્મથી લેવાય છે. પ્રજ્ઞાહીનપણું એટલે દેવદ્રવ્ય કોઈકને અંગઉધાર આપે, થોડા મૂલ્યવાળા દાગીના રાખી વધારે દેવદ્રવ્ય આપે, આ પુરૂષ પાસેથી દેવદ્રવ્ય પાછું અમુક કારણથી વસુલ કરાવી શકીશું એવા વિચાર

કર્થા વિનાશ આપે. આ કારણથી દેવદ્રવ્યનો છેવટ વિનાશ થાય તે પ્રજાહીનપણું ગણાય છે. પ્રજાહીનપણું તે ખરેખરો વિચાર કીધા વિના આપે તે. જેથી છેવટ દેવદ્રવ્યનો વિનાશ થાય તે પ્રજાહીન કહેવાય છે.

આયાણં જો મંજઈ । પાડિવન્ન ધણં ન દેઈ દેવસ્સ ॥

નસ્સંતો સમુવેરુવ્ઈ । સોવિહુ પરિમનઈ સંસારે ॥ ૨ ॥

જે આવક દેરાસરની આવકને ભાંગે, દેવદ્રવ્યમાં આપણું કબુલ કરીને પછી આપેજ નહીં, દેવદ્રવ્યનો નાશ થતો દેખી ઉવેખી નાખે (શરમથી લઈ શકે નહીં) તો તે પણ બહુજ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

જિણપવયણ વુટ્ઠીકરં । પમ્માવગં નાણદંસણ ગુણાણં ॥

મરુવંતો જિણદવ્વં । અણંત સંસારીઓ હોઈ ॥ ૩ ॥

જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરાવનાર (દેવદ્રવ્યથી દેરાસરમાં વારંવાર શોભાકારી કાર્યો થાય છે, મોટી ધૂળ લણાવાય છે તેમાં દેવદ્રવ્યનો સામાન કળસાદિક ઉપયોગી થઈ પડે છે, જે દેરાસરમાં દેવદ્રવ્યનો સામાન ઘણો હોય ત્યાં ઘણા લોકો આવવાથી ઘણાના મનમાં દર્શનઉત્સાહ વધે છે), જ્ઞાન દર્શન આરિત્ર વિગેરે ગુણોની વૃદ્ધિ કરાવનાર (દેરાસરમાં ઘણા સાધુ મુનિઓ આવવાથી તેના ઉપદેશાદિક સાંભળીને ઘણા લવ્યજીવોને જ્ઞાનદર્શનની વૃદ્ધિ થાય છે), એવું જે દેવદ્રવ્ય છે તેનું જે પ્રાણી ભક્ષણ કરે તે અનંત સંસારી થાય છે.

દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ તથા વૃદ્ધિ કરવાનું કળ.

જિણ પવયણ વુટ્ઠી કરં । પમ્માવગં નાણદંસણ ગુણાણં ॥

રુવંતો જિણદવ્વં । પરિત સંસારીઓ હોઈ ॥ ૪ ॥

જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરાવનાર, જ્ઞાનદર્શન ગુણને દીપાવનાર એવું જે દેવદ્રવ્ય છે તેનું જે પ્રાણી રક્ષણ કરે છે તે અલ્પલવમાં મોક્ષપદને પામનાર થાય છે.

જિણ પવયણ વુટ્ઠીકરં । પમ્માવગં નાણદંસણ ગુણાણં ॥

વુટ્ઠંતો જિણદવ્વં । તિથયરત્તં લહઈ જીવો ॥ ૫ ॥

જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ કરાવનાર, જ્ઞાનદર્શનગુણને દીપાવનાર એવું જે દેવદ્રવ્ય છે તેની જે પ્રાણી વૃદ્ધિ (બુનાવું રક્ષણ કરવું અને નવું વધારવું) કરે છે તે તીર્થ-કરપદને પામે છે. (દર્શનશુદ્ધિ પ્રકરણમાં એ પદની વૃત્તિમાં લખેલ છે કે, દેવદ્રવ્યના વધારનારને અર્હંત ઉપર ઘણીજ ભક્તિ હોય છે તેથી તેને તીર્થકરગોત્ર જાહેર છે.)

(દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કેવી રીતે કરવી)

પંદર કર્મદાનના કુવ્યાપાર છે, તેમાં દેવદ્રવ્યની ધીરધાર કરવી કહી, પણ અસાધની લેવડદેવડ કરનારા સદ્વ્યાપારીઓના દાગીના રાખી તે ઉપર દેવદ્રવ્ય વ્યાજે આપીને વૃદ્ધિ વિધિપૂર્વક કરવી. જેમ તેમ અથવા વગર દાગીના રાખે કે પંદર કર્મદાનના વ્યાપારના કરનારને આપી દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી નહીં. જે માટે શાસ્ત્રકારે લખેલ છે કે:—

જિજિવર આળા રહિયં । વદ્ધારંતાવિ કેવિ જિગદ્ધવં ॥

વુઢ્ઠાંતિ ભવસમુદ્દે । મૂઢા મોહેણ અન્નાળી ॥

જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનું ખંડન જેમાં થાય એવી રીતે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનારા પણ કેટલાક મૂર્ખ મોહમાં મુગ્ધાએલા અજ્ઞાની જીવો ભવસમુદ્રમાં ખુડે છે.

કેટલાક આચાર્ય તો એમ કહે છે કે, શ્રાવક વગર ખીજ કોઈને દેવદ્રવ્ય ધીરવું હોય તો અધિક મુલવાળા દાગીના રાખીનેજ વ્યાજે આપેલા દેવદ્રવ્યથી દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી ઉચિત છે, પણ દાગીના વગર આપવું ઉચિત નથી. વળી સમ્યક્ત પચીસીની વૃત્તિમાં આવેલી શંકા શેઠની કથામાં પણ દાગીના ઉપર દેવદ્રવ્ય વૃદ્ધિ કરવાનું લખેલ છે.

દેવદ્રવ્ય ભક્ષણ કરવા ઉપર સાગર શેઠનું દૃષ્ટાંત.

સાકેતન નગરમાં સાગરશેઠ નામનો પરમ દૃઢધર્મી શ્રાવક હતો, તેને તે ગામના ખીજ બધા શ્રાવકોએ મળી કેટલુંક દેવદ્રવ્ય આપ્યું, અને કહ્યું કે દેરાસરના સુતાર, કડીયા, મજુરને આ દ્રવ્યમાંથી આપતા રહેજો ને તેનો હીસાબ લખીને અમને દેખાડજો. પછી સાગરશેઠ લોભાંધ થઈને સુતાર વિગેરેને રોકડ દ્રવ્ય ન આપતાં દેવદ્રવ્ય (પૈસા) થી સોઘાં મૂલનાં ધાન્ય, ધી, ગોળ, તેલ, વસ્ત્ર વિગેરે વેચતાં લેઈને આપે અને વચ્ચે જે લાભ રહે તે પોતાના ઘરમાં રાખે. એમ કરવાથી એક રૂપીયાની એસી કાંકણી થાય છે એવી એક હજારક કાંકણીનો લાભ તેણે પોતાના ઘરમાં રાખ્યો. ફક્ત એટલાજ દેવદ્રવ્યના ઉપલોગથી તેણે અત્યંત ઘોરતર દુષ્કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. વળી તે દુષ્કર્મને આલોચ્યા વિના મરણ પામીને સમુદ્રમાં જળમાણુસપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં લાખો ગમે જળજંતુઓનો ભક્ષણ કરતા હોવાથી તે જળજંતુઓના બચાવ માટે અને તે (જળમાણુસ) ના મસ્તકમાં રહેલ ગોળીરૂપ રત્ન લેવા માટે તેને ઘણા પ્રયત્ન કરી પકડીને સમુદ્રને કાંઠે રહેનારા પરમાધામી જેવા નિર્દય લોકોએ મોટી વજનના જેવી કઠણ ઘંટીમાં ઘાલી ઘાણીની પેઠે પીસવાથી ઉત્પન્ન થતી અત્યંત વેદનાને લોગવી મરણ પામી છેવટે ત્રીજી નરકે નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો. વેદાંતમાં કહેલ છે કે:—

દેવદ્રવ્યેણ યા વૃદ્ધિ । ગુરુ દ્રવ્યેણ યદ્ધનં ॥

તદ્ધનં કુલ્લનાશાય । મૃતોપિ નરકં વ્રજેત્ ॥

“દેવદ્રવ્યથી જે પોતાના દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરે છે, ગુરુદ્રવ્યનો જે પોતાના ઘરમાં સંચય કરે છે, તે બંને પ્રકારનાં ધન, કુળનો નાશ કરનાર હોવાથી જો તેનો ઉપલોગ કરે તો તે મરણ પામીને પણ નરકમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે.”

ત્યારપછી તે સાગરશેઠનો જીવ નરકમાંથી નિકળીને મોટા સમુદ્રમાં પાંચસો ધનુષ્ય પ્રમાણ મોટા શરીરવાળો મસ્તપણે ઉત્પન્ન થયો. તેને માછીલોકોએ પકડી અંબોઅંગ છેદન કરી મહાકર્કશના ઉપજાવી તે મહાદુઃખથી સહન કરી મરણ પામી છેવટે એથી નરકે નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો. એ અનુક્રમથી વચ્ચે એકેકો તિર્યચનો ભવ

*કાંકણી-તે વખતે આવતું કાંઈક ચડણ છે.

કરીને પાંચમી, છઠી અને સાતમી નરકે બે બે વાર ઉત્પન્ન થયો. ત્યારપછી વળી દેવદ્રવ્યનું માત્ર એક હજાર કાંકણી જેટલું જ દ્રવ્ય લોગવેલ હોવાથી તે એક હજાર ભવ ગાડરમાં ઉત્પન્ન થયો, હજાર વાર સસલો થયો, હજાર વાર મૃગલો થયો, હજાર વાર સાબર થયો, હજાર વાર શીયાળ થયો, હજાર વાર ણીલાડો થયો, હજાર વાર ઊંદર થયો, હજાર વાર નોળીયો થયો, હજાર વાર ઘરનો કોળ થયો, હજાર વાર ગરોળી થયો, હજાર વાર પાટલાઘો થયો, હજાર વાર સર્પ થયો, હજાર વાર વીંછી થયો, હજાર વાર વીણામાં કીડો થયો, એમ વળી હજાર હજાર ભવની સંખ્યાએ પૃથ્વીમાં, પાણીમાં, અગ્નિમાં, વાયુમાં, વનસ્પતિમાં, શંખમાં, છીપમાં, જળોમાં, કીડામાં, પતંગીયામાં, માખીમાં, ભમરામાં, મત્સમાં, કાચળામાં, ભેંસોમાં, બળદમાં, ઉંટમાં, ખચરમાં, ઘોડામાં, હાથી વિગેરેમાં લાખો ગમે ભવ કરીને પ્રાપ્તે સર્વ ભવમાં શસ્ત્રાઘાત વિગેરેથી થતી મહાવેદના લોગવી મરણ પામ્યો. એમ કરતાં ન્યારે ઘણું કર્મ લોગવાઈ ખપી ગયાં ત્યારે વસંતપુર નગરે કોટીશ્વર વસુદત્ત શેઠ અને તેની વસુમતી સ્ત્રીનો પુત્ર થયો; પણ ગર્ભમાં આવી ઉત્પન્ન થતાં થતાંજ તેના માતાપિતાનું ધન સર્વ જતું રહ્યું અને જન્મતાંજ પિતા મરણ પામ્યો. પાંચમે વર્ષે માતા પણ મરણ પામી, જેથી લોકોએ મળી તેનું “નિ:પુણ્યક” એવું નામ આપ્યું. રાંકડાની પેઠે ભીખારીની વૃત્તિથી કાંઈક યુવાવસ્થાના સન્મુખ થયો ત્યારે તેનો માંમો મળ્યો તે તેને દેખીને દયા આવવાથી પોતાને ઘેર લઈ ગયો. પણ તે એવો કમનસીબ કે જે દિવસે માંમો તેને પોતાને ઘેર લાવ્યો તેજ દિવસે રાત્રે તેના (મામાના) ઘરમાં ચોર પેઠા અને જે હતું તે બધું લઈ ગયા. તેણે જાણ્યું કે, ખરેખર ‘યથાનામા તથા શુણ’ એમ આજ અભાગીયો છે તેથી તેને ઘર બહાર કાઢી મુક્યો. એવીજ રીતે આ નિ:પુણ્યક જ્યાં જ્યાં જોતે ઘેર જઈ એક રાતનો કે દિવસનો વાસો વસે ત્યાં ત્યાં ચોર, અગ્નિ, રાજવિખલવ વિગેરે કોઈપણ ઉપદ્રવ ઘરઘણીપર અકસ્માત્ આવી પડે, જેથી છેવટ આ નિપુણ્યકના પગલાંનાજ પસાય છે એમ તેઓને માલમ પડવાથી તેને ધક્કા મળે. આમ થવાથી રીસે બળતા લોકોએ મળી વળી તેનાં “બળ ગાડર” “મુર્તિમાન્ ઉત્પાત” “દેખીતું દુઃખનું ઝાડ” એવાં નામ પાડયાં. લોકો આવી નિંદા કરવા લાગ્યાથી એ બિચારા ઉદ્દવેગ પામીને છેવટે તે દેશ મુકી પરદેશ ચાલ્યો ગયો. તામલીમી પુરીમાં એક વિનયધર શેઠને ઘેર નોકર રહ્યો, ત્યાંપણ તેજ દિવસે એ શેઠનું ઘર સળગી ઉઠ્યું આ, આ ભાઈનાંજ પગલાંના પ્રતાપ છે એમ જાણી તેને હડકાયા કુતરાંની પેઠે ઘરમાંથી કાઢ્યો. અહિંયાં પણ જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં ત્યાં એમજ થવા લાગ્યું જેથી તે બિચારો વિચારે છે કે હવે શું કરવું; કોઈ ઉપાય ઉદર પુરણાનો પણ લાગતો નથી, તેથી પોતાના દુઃકર્મને નિંદવા લાગ્યો. કેમકે,

કર્મં કુળંતિ સવસા । તરસૂદયંમિત્ર પરવસાહુંતિ ॥

સૂક્ષ્મં દુરુહઃ સવસો । નિવર્તેઈ પરવસો તત્તો ॥

જેમ વૃક્ષ ઉપર ચડનારી વેલ પોતાની મરણ પ્રમાણે સહેલાઈથી ચઢે છે પણ ન્યારે પડે છે ત્યારે કોઈકનો ધક્કો કે આઘાત લાગવાથી કે પરવશ્યથી જ પડે છે

તેમ પ્રાણીઓ કર્મ કરે છે તે પોતાની મરજી પ્રમાણે કરે છે પણ તેનો જે પાછો ઉદ્દેશ આવે છે તે ખરેખર પરવશપણેજ લોગવવો પડે છે. તેમ આ નિઃપુણ્યક મનમાં લાવીને છેવટે વિચારવા લાગ્યો કે, આ સ્થાનકે મને કાંઈપણ સુખનું સાધન મળી શકતું નથી, તો આ સ્થાન બદલી કોઈક બીજા સ્થાનકે જઉં, જેથી મને કાંઈક પણ આશ્રય મળવાથી હું સુખનો દિવસ દેખીશ. એમ વિચારતાં ત્યાં પાસે આવેલા સમુદ્રને કાંઠે ગયો. તેજ વખતે ત્યાંથી કોઈક વહાણ પરદેશ લાંબી મુસાફરી જતું હતું તેમાં ધનાવહ નામનો શેઠ હતો, તેણે તેને નોકરપણે રાખીને સાથે લીધો. સારા ભાગ્યે વહાણ ચાલ્યાં અને છેવટે જ્યાં જવું હતું ત્યાં જઈ પહોંચ્યાં. આ નિઃપુણ્યક વિચારવા લાગ્યો કે, ખરેખર મારો ભાગ્યેદય થયો; કેમકે મારા બેઠાં થકાં પણ વહાણ ભાગ્યું નહીં, અથવા દૈવ પણ હુમણું મને ભુલી ગયો હશે? જેમ આવતાં મારા સામે દુરદૈવે જોયું નહીં તેમજ પાછા ફરતાં પણ દુરદૈવ મારા સામે નજર ન કરે તો ઠીક થાય. આમ વિચારમાં ને વિચારમાં ત્યાં કેટલાક દિવસ વિત્યા. જોકે ત્યાં બીજા કાંઈ ઉદ્યમ નહોતો કરવાથી કાંઈ અનુભવ લાભ પામી શક્યો નહોતો પરંતુ તેના સારા નશીબે એનાં પગલાંથી કાંઈપણ ઉપદ્રવ થયો નહીં. આજે એક મોટી ભાગ્ય ખીલવાની વાત છે. પોતાના નિર્ભાગ્યપણાની વાર્તા કાંઈ પે.તે ભુલીજ શકતો નથી તેમ પોતાને પણ ખાતરીજ છે કે આ ભાગ્યશાળીનાં પગલાં આવતી વખતે પાધરાં થયાં નહીં પણ વળતી વખતે તો ખુદ્દાં થયાં વિના રહે એમ મને લાગતું નથી. પરંતુ ‘ન બોલ્યામાં નવ ગુણુ.’ જો બોલ્યો તો મને અહિંયાંથી પાછો કોઈ લઈ જશે નહીં, માટે હું આવો ભાગ્યશાળી છું એવું કોઈને જણાવવુંજ નહીં; એમ ધારી અણબોલ્યો ને અણબોલ્યેજ પાછા વળતાં શેઠના વહાણમાં ચઢી બેઠો, તથાપિ તેના મનની ધારતી કાંઈ ગઈજ નહીં. છેવટે તેની ચિંતાએજ બાણે તેમ કીધું ન હોય? એમ અકસ્માત્ એકના જેમ સોખંડજ થયા હોય નહીં! એમ વહાણ ભાગ્યું. બધા સમુદ્રમાં પડ્યા. ભાગ્યશાળી-ઓના હાથમાં પાટીયાં આગવાથી તેઓ બહાર નિકળ્યા. તેમજ સારા નસીબે નિઃપુણ્યકને પણ એક પાટીયું મળવાથી તે પાસે આવેલા કિનારાપર આવી નિકળ્યો. પછી ત્યાં નજીકમાં આવેલા કોઈક ગામડીયા ઠાકોરને ત્યાં નોકરી રહ્યો. તેજ દિવસે નહિ પણ બે ચાર દિવસ પછી અકસ્માત્ મોટી ધાડ આવી પડવાથી તે ઠાકોર લુટાણો. અરે એટલુંજ નહીં પણ તે ધાડના લુટારા લોકો આ ઠાકોરનોજ પુત્ર છે એમ ધારી તેને પકડી ગયા. લિલ લોકોએ (ધાડપડુ) આ ઠાકોરનો માલ લુટ્યો ધારી બીજા કોઈ તેમનો શત્રુ ધાડપાડુ ધાડ લઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને ધાડ પાડી લાવેલ ધનના તો હજુ ભાગ પાડ્યા નહોતા દરમીયાન તે બધું ધન લુટી ગયો, તેથી તે બધા પટ્ટીપતીઓએ (પ્રથમના ધાડપાડુઓએ) ખરેખર આ ભાગ્યશાળીના પસાયથીજ આમ બન્યું એમ ધારી આ નિર્ભાગ્યશેખરને ત્યાંથી પણ વિદાય કર્યો. કહેલ છે કે:—

સ્વત્વાટો દિવસેશ્વરસ્ય કિરણૈઃ સંતાપિતો મસ્તકે ॥

વાચ્છન્ સ્થાનમનાતપં વિધિવસાન્ વીરસ્ય મૂલંગતઃ ॥

તત્રાપ્યસ્ય મહાફલેન પતતા મગ્નં સશત્રું શિરઃ ॥

પ્રાયાં ગચ્છતિ યત્ર દૈવહતકસ્તત્રૈવ યાંત્વાપદઃ ॥

સૂર્યના તાપે તપી ગયું છે મસ્તક જેનું એવો કોઈક ખડવાટ (જેના માથામાં તાળ પડી છે તેવો પુરૂષ) જ્યાં તાપ ન લાગે એવા સ્થાનને વાંચ્છતો એક બીલના ઝાડની છાયા તળે જઈ ઉભો રહ્યો. પણ નસીબ નખળાં હોવાથી બીલના ઝાડ ઉપરથી તેના મસ્તકપર તડાક શબ્દ કરતું એક મોટું બીલું આવી પડ્યું, જેથી તેનું માથું ભાંગી ગયું. માટે ખડું છે કે કર્મહીણ પુરૂષો જ્યાં જાય ત્યાં તેને આપદાઓ આવી ઉભી રહે છે.

એમ નવસો નવાણું ઠેકાણે જ્યાં જ્યાં તે ગયો ત્યાં પ્રાચે ચોર, અગ્નિ, સ્વચક્ર (ગામના રાજાનો ભય), પરચક્ર (કોઈ બીજા ગામના રાજાનો અકસ્માત્ ઉત્પન્ન થયેલો ભય), મરકી વિગેરે અનેક ઉપદ્રવ થવાથી ધક્કા મારી કાઢી મુકવાને લીધે તે મહાદુઃખ હોગવતો છેવટે મહા અટવીમાં આવેલા મહા મહીમાવંત એક શેલ્લક નામના યક્ષના દેરામાં જઈ એકાગ્રચિત્તથી તેનું આરાધન કરવા લાગ્યો. પોતાનું દુઃખ નિવેદન કરીને તેનું ધ્યાન ધરી ખેઠે જ્યારે એકવીસ ઉપવાસ થયા ત્યારે તે યક્ષ તુષ્ટમાન થયો અને કહેવા લાગ્યો કે, જ્યારે તું ધનનો અર્થી છું ત્યારે હે કલ્યાણવંત આ મારા દેરાસરની પાછળ દરરોજ એક સુવર્ણમયુર (સોનાની પાંખવાળો મોર) સંધ્યા સમયે નૃત્ય કરશે તે પોતાના સુવર્ણનાં પીછાં ધરતીપર નાખશે તે તું લઈ લેજે, જેથી તારું દારિદ્ર દૂર થશે. આવી વાણી સાંભળી તે ઘણોજ ખુશી થયો, પછી સંધ્યા સમયે દેરાની પાછળ ગયો અને જેટલા સુવર્ણનાં પીછાં ગળી (ખરી) પડેલાં હતાં તે બધાં લઈ લીધાં એમ દરરોજ ત્યાં સંધ્યા સમયે હાજર રહે. મોરનું એક એક પીછું જે ગળી પડે તે તે લઈ લેવાં કરતો રહે. એમ કરતાં જ્યારે નવસો પીછાં લેવાં થયાં ત્યારે કુબુદ્ધિ આવવાથી (સુજવાથી) એમ વિચારવા લાગ્યો કે, હજી એકસો પીછાં આમાં દેખાય છે તે પડતાં તો ત્રણ મહીના જોઈએ. હવે હું અહિંયાં કેટલાક દિવસ જંગલમાં બેસી રહું. આ બધાં પીછાં મારેજ માટે છે તો મને લેવાને શી અડચણ છે. આજે તો એકજ મુઠ્ઠીથી બધાં પીછાં ઉખેડી લઉં. આવો વિચાર કરી એક મુઠ્ઠીથી બધાં પીછાં ઉખેડી લેવાની બુદ્ધિથી જેટલામાં તેની પાસે ઉઠીને આવે છે એટલામાં તે સુવર્ણમયૂર કાઝો કાગડો બનીને ઉડી ગયો, અને પડેલાં ત્રણ કરી રાખેલાં પીછાં પણ જમને જુએ તો તે પણ ન મળે. કહેલું છે કે:—

દૈવમુલ્લંઘ્ય યત્કાર્યં । ક્રિયતે ફલવન્નતત્ ॥

સર્વોભશ્ચાતકેનાત્તં । ગલરં ધ્રેણ ગચ્છતિ ॥

“નસીબના સામા થઈને જે કાંઈ કાર્ય કરીયે તેમાં કાંઈપણ ફળ મળી શકતું નથી. તેના ઉપર દૃષ્ટાંત કે-તળાવમાંથી ચાતક પાણી પીયે પરંતુ જેટલું પીયે તેટલું બધું (તેના) ગળામાં રહેલા છીદ્રથી નિકળી જાય છે.”

ત્યારે તે વિચારવા લાગ્યો કે, ધિક્કાર થાઓ મને કે મેં ફેકટ ઉતાવળ કરી; નહીં તો બધાં સોનાનાં પીછાં મળત. પણ હવે શું થાય? એમ ઉદાસ થઈને આમ તેમ રખડતાં તેને એક જ્ઞાની ગુરૂ મળ્યા. તેઓને નમીને પોતાના પૂર્વભવમાં કરેલા કર્મનું સ્વરૂપ પૂછવા લાગ્યો. મુનિમહારાજે સાગરશેઠના ભવથી માંડીને સર્વ યથાનુભૂત સ્વરૂપ કહી સંભળાવ્યું. તેણે અત્યંત પશ્ચાત્તાપપૂર્વક દેવદ્રવ્ય લક્ષણ કરેલાનું આલોચણ પ્રાયશ્ચિત માંગ્યું. મુનિમહારાજે કહ્યું કે, જેટલું દેવદ્રવ્ય તે લક્ષણ કીધેલું છે તેના કરતાં કેટલુંક અધિક પાછું આપ. અને હવે પછી દેવદ્રવ્યનું યથાવિધિ સાવધાનપણે રક્ષણ કર. વળી દેવદ્રવ્ય વિગેરેની જેમ વૃદ્ધિ થાય તેમ પ્રવૃત્તિ કર, જેથી તારૂં સર્વ કર્મ જતું રહેશે. સર્વ પ્રકારના સુખલોગની સંપદાની તને પ્રાપ્તિ થશે, એજ ઉપાય છે, બીજો નથી. ત્યારપછી તેણે જેટલું દ્રવ્ય લક્ષણ કર્યું હતું તેના કરતાં એક હજારઘણું અધિક જ્યાંસુધી પાછું આપી ન શકું ત્યાંસુધી નિર્વાહ માત્ર લોજન વસ્ત્ર ઉપરાંત કાંઈપણ અધિક પાસે રાખવું નહીં એવો નિયમ મુનિ સમક્ષ ગ્રહણ કર્યો, અને નિર્મળ શ્રાવકવ્રત ગ્રહણ કીધાં. ત્યારપછી જ્યાં જ્યાં જઈને વ્યાપાર કરે ત્યાં ત્યાં સર્વ પ્રકારે લાભ થવા લાગ્યો. જેમ જેમ દ્રવ્યનો લાભ થાય છે તેમ તેમ તે દેવદ્રવ્યના દેવામાં સમર્પણ કરતો જાય છે. એમ હજાર કાંકણી જેટલુંજ દેવદ્રવ્ય લક્ષણ કીધેલું હતું તેના બદલામાં તે દસ લાખ કાંકણી જેટલું દ્રવ્ય સમર્પણ કરી દેવદ્રવ્યના દેણાથી સર્વથા મુક્ત થયો. અનુક્રમે જેમ જેમ વ્યાપાર કરે તેમ તેમ તે અધિકતર દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરતાં અત્યંત ધનાઢ્ય થયો ત્યારે સ્વદેશ ગયો. ત્યાંના સર્વ વ્યાપારી કરતાં તે અત્યંત ધનપાત્ર તેમજ સર્વ પ્રકારના વ્યાપારમાં અધિક હોવાથી તેને રાજાએ ઘણું સન્માન આપ્યું. ત્યાં તેણે સર્વ ગ્રામ નગરમાં પોતાના દ્રવ્યથી સર્વત્ર નવાં જૈનમંદીર કરાવ્યાં, અને તેની સારસંભાળ કરવી, દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી, નિત્ય મહોત્સવ પ્રમુખ કરવા, વિગેરે કૃત્યોથી અત્યંત જિનશાસનની ઉન્નતિ કરવા કરાવવામાં સર્વથી અગ્રેસરી બની સર્વ દીનહીન દુઃખી જનોનાં દુઃખ દુર કરી ઘણા કાળ પર્યંત પોતે ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મીનો સદુપલોગ કરતો નાનાપ્રકારની સત્ કર્મણીઓ કરી અર્હત પદની લક્ષિતમાં લીન થઈને તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કીધું. તેને ઘણી સ્ત્રીઓ તથા પુત્ર પૌત્રાદિક થયા, જેથી તે આલોકમાં પણ સર્વ પ્રકારે ઈંદ્ર સમાન સુખ ભોક્તા થયો. તેણે ઘણા વ્રત પચ્ચખાણ પાળી, તીર્થયાત્રા પ્રમુખ શુભ કૃત્યો કરી, આલોકમાં કૃતકૃત્ય બની, છેવટે સમય ઉપર દીક્ષા અંગીકાર કરી, ગીતાર્થની વૈચ્યાવચ્ચ કરી પોતે પણ ગીતાર્થ થઈ, યથાયોગ્ય ઘણા ભવ્યશ્રવણે ધર્મદેશના દઈ, અધિક અધિક દેવલક્ષિતમાં ઘણા ભવ્ય પ્રાણીઓને યોજના કરી, અત્યંત દેવલક્ષિતના અતિશયપણાથી વીશસ્થાનક મધ્યેના પ્રથમ સ્થાનકને અત્યંતપણે સેવન કરવાથી તીર્થંકર નામ કર્મને દૃઢપણે નિકાચિત કર્યું. ત્યાંથી તે કાળધર્મ પામી સર્વધર્મસિન્ધુ વિમાનમાં દેવદિં ભોગવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તિર્થઋદ્ધિ ભોગવી ઘણા ભવ્ય શ્રવણે અનહદ ઉપકાર કરી શાસ્વત સુખમયી થયા. જે પ્રાણી દેવદ્રવ્ય લક્ષણ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરે તેના ઉપર જતાવ્યા એવા હવાલ થાય છે. જ્યાંસુધી આલોચણ કીધી

ન હોય ત્યાંસુધી તેનો કોઈપણ પ્રકારે ઉદ્ધાર થતોજ નથી. માટે દેવદ્રવ્યના કાર્યમાં સાવધપણાથી કામ લેવામાં પ્રવૃત્તિ કરવી. પ્રમોદાદિકથી પણ દેવદ્રવ્ય દુષણનો જેમ સ્પર્શ ન થાય તેમ યથાવિધિ ઉપયોગ કરવા ચુકવું નહીં.

(જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણુદ્રવ્ય ઉપર કર્મસાર અને પુણ્યસારનું દૃષ્ટાંત)

જેગપુર નામના નગરમાં ચોવીસ કોડ સોનૈયાનો સ્વામી ધન્નાવહુ નામનો શેઠ અને તેની ધનવતી નામે સ્ત્રી રહેતાં હતાં. તેઓને જોડલે જન્મેલા કર્મસાર તથા પુણ્યસાર નામના બે ભાગ્યશાળી પુત્રો હતા. એક વખત કોઈક નિમિત્તિએ આવ્યો તેને ધન્નાવહુ શેઠે પુછ્યું કે, “આ મારા બન્ને પુત્રો કેવા ભાગ્યશાળી થશે?” નિમિત્તિઆએ કહ્યું—“કર્મસાર જડપદ્ધતિ, અતિશય વાંકી બુદ્ધિવાળો હોવાથી ઘણો પ્રયાસ કરતાં પણ પૂર્વનું દ્રવ્ય ગમાવી, નવું દ્રવ્ય નહીંજ ઉપાર્જન કરી શકવાથી પારકી ચાકરી કરવા વિગેરે મહાદુઃખનો ભાગીદાર થશે. પુણ્યસાર પણ પોતાનું પૂર્વનું અને નવું ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય વારંવાર ગુમાવીને મોટા ભાઈ (કર્મસાર) ની પેઠેજ દુઃખી થશે. તથાપી વ્યાપારાદિકમાં સર્વ પ્રકારે કળાકુશળ થશે. પાછળથી વૃદ્ધાવસ્થામાં બન્ને ભાઈઓ ધનસંપદા અને પુત્રપૌત્રાદિકથી વળી સુખી થઈને પોતાનો છેલ્લી વયનો કાળ સુધારશે.” આવી રીતે કહીને ગયા પછી ધન્નાવહુ શેઠે બન્ને બાળકો સારા ઉપાધ્યાયને શીખવા સોંપ્યા. પુણ્યસાર સ્થિરબુદ્ધિ હોવાથી થોડા વખતમાં વ્યવહારીક સર્વ કળા સુખમાં ને સુખમાં સીખી ગયો, અને કર્મસાર તો ઘણો ઉદ્યમ કરતાં પણ અપણબુદ્ધિ હોવાથી અક્ષરમાત્ર શીખી શક્યો નહીં. એટલુંજ નહીં પણ તેને પોતાના ઘરના કામ જેટલું નામું લેખું લખવા જેટલી પણ કળા આવડી નહીં. તેથી “આતો સાક્ષાત્ પણ જોવોજ છે” એમ ધારી સીખવનારે પણ સીખાવવું બંધ કીધું; જ્યારે બન્ને જણા યુવાવસ્થાના સન્મુખ થવા લાગ્યા ત્યારે તેમના પિતાએ પોતે ઋદ્ધિપાત્ર હોવાથી તેઓને મોટા મહોત્સવપૂર્વક પરણાવી દીધા, અને આગળ જતાં બન્નેને માંહોમાંહે લડાઈ થાય નહીં એટલા માટે બાર કરોડ સોનૈયા વેહેંચી આપીને જુદા જુદા ઘરમાં તેઓને રાખ્યા. છેવટે સર્વ પ્રકારની સોંપણી કરીને ધન્નાવહુ અને ધનવતી દીક્ષા લઈ પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરી સ્વર્ગગામી થયા.

હવે કર્મસાર તેના સગા વહુલાં સર્વ વારે તોપણ તેવા તેવા કુવ્યાપાર કરે કે જેમાં તેતે છેવટ ધનની હાનીજ થયા કરે. એમ કરવાથી થોડાજ વખતમાં તેના પિતાએ આપેલા બાર કરોડ સોનૈયા પૂરા થયા. પુણ્યસારનું ધનતો તેના ઘરમાં ચોરોએ ખાતર પાડી સર્વ હરી લીધું; છેવટે બન્ને ભાઈ એકસરખા દરીદ્રી થયા. સગાં વહુલાં કુટુંબી લોકોમાં પણ અભુમાનીતા થયા સ્ત્રીઓ પણ ભુજે મરવા લાગી તેથી તનાં પીયરીયાઓએ તેડાવી લીધી. નીતિ શાસ્ત્રમાં લખેલજ છે કે,

અલિઅંપિજળો ધણવંતસસ સયણત્તળં પવાસઈ ॥

આસન્નવંધવેણવિ । હઙ્ગિજ્જઈ સ્વીણ વિહવેણ ॥ ૧ ॥

ધનવંત જો સગો ન હોય તોપણ તાણીતુસીને લોકો તેમાં સગાઈ જણાવે છે, અને દરીદ્ર જો પાસેનો સગો હોય તોપણ તેથી લોકો લજ્જા પામે છે.

મુગધૈપિ નિમુળચિત્ર । મણિજ્જ્વળ પરિણેન મય વિદ્વો ॥

દરુલ્લક્ષ્મી ગુણોર્હે । અલિપ્તિર્નિમિત્તે સધર્મો ॥ ૨ ॥

દાસ દાસી નોકર સરખા પણ ગુણવંતનિર્ધનને ખરેખર નિર્ગુણ ગણે છે, અને ધનવાન જો નિર્ગુણ હોય તોપણ તેમાં ગુણનો આરોપ કરીને પણ ગુણવંત કહે છે. ત્યારપછી આ બન્ને “ નિર્બુદ્ધિ અને નિર્ભાગ્યશેખર ” છે, એવાં લોકોએ તેઓનાં નામ પાડ્યાં. જેથી તે બીચારા લજવાઈને પરદેશ ચાલ્યા ગયા. ત્યાં બીજો કાંઈ વ્યાપારનો ઉપાય નહીં લાગવાથી જુદા જુદા કોઈક શેઠને ઘેર ચાકરી રહ્યા. જેને ઘેર કર્મસાર રહ્યો છે, તે જુદો વ્યાપારી અને વળી લોભી હોવાથી તેને ચડેલ મહિનાનો પગાર પણ આપતો નહોતો. આજ કાલ કરતાં તેને માત્ર ખાવા જેટલું જ આપીને ઠગ્યા કરતો તેથી કેટલાક વર્ષ વીતી ગયા તથાપિ તેને તો કાંઈપણ ધન મળ્યું નહીં. પુણ્યસારે તો કાંઈક પેદા કર્યું પણ તેને ધુર્ત મળ્યા તેથી તેજેટલું કમાયો હતો તેટલું બધું તે લઈ ગયા. એમજ ઘણા ઘણા ઠેકાણે નોકરી કરી, કીમીયાગરી કરી, રત્નની ખાણની તપાસણી કરી, સિદ્ધપુરૂષને મળી તેના સાધક થયા, રોહિણીચળ પર્વત પર ગયા, મંત્ર તંત્ર સાધ્યા, રૌદ્રવંતી ઔષધી પણ મેળવી, વિગેરે કારણોથી અગી-આર વાર ઘણા ઉદ્યમથી ચતુર્કિંચિત્ દ્રવ્ય કમાઈ કમાઈને કોઈ વખત કુબુદ્ધિથી, કોઈ વખત ઠગ મળવાથી, કોઈ વખત ચોરીમાં ગમાવવાથી, કે વીપરીત કામ બની જવાથી; કર્મસારે મળ્યું હતું તે ખોઈ નાખ્યું. જેટલું જ નહીં પણ તેણે જે જે કામ કર્યું તેમાં તેને છેવટે દુઃખજ સહન કરવું પડ્યું. પુણ્યસારે તો અગીઆર વાર દ્રવ્ય સારી રીતે પેદા કીધેલું, પણ કોઈ વખતે પ્રમાદથી કે કોઈ વખત દુર્બુદ્ધિથી તેણે પણ પોતાનું સર્વસ્વ ગમાવ્યું. તેથી બન્ને જણ ઉદ્વેગ પામી ગયા. છેવટે બન્ને જણા વહાણમાં બેસીને રત્નદ્રીપે કમાવા ગયા. ત્યાં પણ ઘણા ઉદ્યમથીએ કાંઈ મળ્યું નહીં ત્યારે ત્યાંની મહિમાવંતી રત્નાદેવીને મંદીરે જઈ મરણિયા થઈને અન્ન પાણીનો ત્યાગ કરી બેઠા; ત્યારે આઠ ઉપવાસ થયા ત્યારે રત્નાદેવી આવી બોલવા લાગી કે, તમે શા માટે ભુખે મરો છો ? તમારા નસીબમાં કાંઈ નથી. આ સાંભળી કર્મસાર તો ઉઠી ગયો, પણ પુણ્યસાર તો ત્યાંજ બેઠો રહ્યો, અને એકવીસ કડાકા (ઉપવાસ) કર્યા; ત્યારે રત્નાદેવીએ તેને એક ચિંતામણીરત્ન આપ્યું. તે દેખી કર્મસાર પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો ત્યારે પુણ્યસારે કહ્યું-ભાઈ, તું શા માટે વિષાદ કરે છે, આ ચિંતામણીથી તારું પણ દારિદ્ર દૂર કરી આપીશ. પછી બન્ને જણા ખુશી થઈને ત્યાંથી પાછા વળ્યા, અને વહાણમાં ચડ્યા. વહાણ ચાલ્યા જતાં મહાસમુદ્રમાં આવ્યા ત્યારે રાત્રી સમયને પૂર્ણિમાનો પૂર્ણ ચંદ્ર દેખી મોટા ભાઈ કર્મસારે કહ્યું; ભાઈ ચિંતામણીરત્ન કાઢતો ખરો, સરખામણી કરી જોઈએ, કે, “ આ ચંદ્રનું તેજ અધિક છે કે ચિંતામણીરત્નનું તેજ અધિક છે ! ” કમનસીબના સળગને લીધે બન્ને જણાને તેજ વિચાર થવાથી તેઓ સમુદ્રમાં ચાલ્યા જતા વહાણના કીનારા (કોરાણ) પાસે સાથે ઉભા રહીને ચિંતામણીરત્ન કાઢી જોવા લાગ્યા. ઘડીકમાં ચંદ્ર સામું અને ઘડીકમાં રત્ન સામું બુલે છે. એમ જોતાં જોતાં તે ચિંતામણીરત્ન હાથમાંથી અકસ્માત્ સમુદ્રમાં તેઓના મનોરથન

લઈનેજ પડયું હોય નહીં ! એમ પડી ગયું. તેથી જન્મે જણા રેવા કંઠજવા લાગ્યા અને ઘણા પશ્ચાતાપપૂર્વક નિર્ધન ને લાચાર બની ગયેલા પાછા પોતાના દેશમાં આવ્યા. ત્યાં કોઈક જ્ઞાની ગુરૂ મળ્યા તેને પોતાનું નસીબ પુછયું. મુની મહારાજે કહ્યું કે:—

“ તમે પૂર્વભવમાં ચંદ્રપુર નગરે જનદત્ત અને જનદાસ નામના બે પરમ શ્રાવક હતા. એક વખતે તે ગામના શ્રાવકોએ મળી તમને ઉત્તમ શ્રાવક બાણી જનદત્તને જ્ઞાનદ્રવ્ય અને જનદાસને સાધારણ દ્રવ્ય સાચવવા સોંપ્યું. તમે જન્મે જણા તે દ્રવ્યની સારી રીતે સાચવણ કરતા હતા. એક વખત જનદત્તને પોતાના કામ માટે એક પુસ્તક લખાવવાની જરૂર પડવાથી લઈયા પાસે લખાવી લીધું. પરંતુ તેના પૈસા આપવાનો પોતાની પાસે બીજો યોગ ન બનવાથી મનમાં વિચાર્યું કે, આ પણ જ્ઞાનજ લખાવ્યું છે, તે જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી આપવાની શી હરકત છે ! એમ ધારી પોતાના કાર્ય માટે લખાવેલા પુસ્તકના ફક્ત બાર રૂપીઆ જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી આપી દીધા. જનદાસે પણ એક વખત પોતાને ખરેખરી અડચણ હતી ત્યારે વિચાર કીધો કે, આ સાધારણ દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાં વાપરવા લાયક હોવાથી હું પણ નિર્ધનશ્રાવક છું. તે મને લેવાને શી અડચણ છે; એમ ધારી સાધારણની કોથળીમાંથી તેણે એકજ વખત ફક્ત બાર રૂપીઆ લઈ પોતાના ઘરકામમાં વાપર્યા. એમ તમે જન્મે જણાએ કોઈને કદા વિના જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણદ્રવ્ય લીધેલું તેથી ત્યાંથી કાળ ધર્મ પામીને પહેલી નરકમાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થયા હતા. વેદાંતમાં પણ કહેલ છે કે:—

પ્રભાસે મામાતિ કુર્યા । સ્પ્રાજૈઃ કંઠ ગતૈરપિ ॥

અગ્નિદગ્ધા પ્રરોહંતિ । પ્રભાદગ્ધા ન રોહતિ ॥ ૧ ॥

પ્રભાસં બ્રહ્મહત્યા ચ । દરિદ્રસ્ય ચ યદ્વનં ॥

ગુરુપત્નીં દેવદ્રવ્યં ચ । સ્વર્ગસ્થ મપિપાતયેત્ ॥ ૨ ॥

કંઠગત પ્રાણ થાય તોપણ સાધારણદ્રવ્ય ઉપર નજર ન ચાલવી. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલા પાછા ઉગે છે પણ સાધારણદ્રવ્ય ભક્ષક પાછો મનુષ્યજન્મ પામતો નથી. સાધારણદ્રવ્ય, બ્રહ્મહત્યા, દરીદ્રીતું ધન, ગુરૂની સ્ત્રી સાથે કરેલા સંયોગ, દેવદ્રવ્ય, એટલા પદાર્થ સ્વર્ગથી પણ પ્રાણીને પાડે છે. પ્રભાસ એવું નામ સાધારણદ્રવ્યનું છે.

“ નરકથી નીકળીને તમે જન્મે સર્પ થયા. વળી મરણ પામી બીજી નરકે ગયા. ત્યાંથી નીકળી ગીધપાળી થયા, વળી ત્રીજી નરકે ગયા. એમ એક ભવ તીર્થચ વળી નરક એમ સાતે નરકે ભગ્યા. ત્યારપછી એકેન્દ્રી, બેઠેન્દ્રી, તેરેન્દ્રી ચૌરેન્દ્રી, તીર્થચ-પંચેન્દ્રી. એમ બાર હજાર ભવમાં ઘણું ઘણું દુઃખ ભોગવી ઘણાં કર્મ ખપાવીને તમે જન્મે જણા પાછા મનુષ્ય થયા છો. તમે જન્મે જણાએ બાર રૂપીઆનો ઉપભોગ કીધો હતો તેથી બાર હજાર ભવ સુધી એવાં વિકટ દુઃખ ભોગવ્યાં. આભવમાં પણ બાર કોડ સોનેયા પામીને પાછા જોયા. ત્યારપછી પણ અગીઆર વાર ધન પામી પામીને પાછું જોયું. વળી ઘણીવાર દાસકર્મ કર્યો. કર્મસારે પુર્વભવમાં જ્ઞાનદ્રવ્યનો ઉપભોગ કીધેલો હોવાથી તેને આભવમાં અતિશય મંદમતિપણાની ને નિર્બુદ્ધિપણાની પ્રાપ્તિ થઈ.”

ઉપર મુજબ મુનીનાં વચન સાંભળી બન્ને જણા ખેદ કરવા લાગ્યા. મુનીએ ધર્મોપદેશ દીધો જેથી બોધ પામીને જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણદ્રવ્ય ભક્ષણ કીધેલા બાર બાર રૂપીઆને બદલે બાર બાર હજાર રૂપીઆ જ્યાંસુધી અમો જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણદ્રવ્યમાં ન આપીયે ત્યાંસુધી અન્ન વસ્ત્ર વિના બીજું સર્વસ્વ કમાઈને એમાં આપીશું એવો મુનિપાસે નિયમ ગ્રહણ કરી શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કરી વ્યાપાર કરવા લાગ્યા. બન્ને જણાને કરેલા કર્મનો ફલ થઈ ગયેલ હોવાથી વ્યાપાર વિગેરેમાં ધનની પ્રાપ્તિ થઈ, અને બાર બાર રૂપીઆના બદલામાં બાર બાર હજાર સોનૈયા આપીને જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણદ્રવ્યના કરજથી બન્ને જણા મુક્ત થયા. અનુક્રમે બાર બાર કોડ સોનૈયાની ઋદ્ધિ ફરીથી પામ્યા. ત્યારપછી સુશ્રાવકપણું પાળતાં જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણદ્રવ્યનું રક્ષણ અને વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા. વળી વારંવાર જ્ઞાનના અને જ્ઞાનીના મહોત્સવ કરવા વિગેરે શુભકરણીઓ કરી શ્રાવકધર્મને યથાશક્તિ બહુમાન પાળીને છેવટે ઘણા પુત્ર પૌત્રાદિક સંપદા મુકી દીક્ષા અંગીકાર કરી તે બન્ને ભાઈસિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થયા.

દેવ-ગુરુ-જ્ઞાન અને સાધારણ દ્રવ્ય વિશે વિશેષ વિચાર.

એમ જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણદ્રવ્યના ભક્ષણ ઉપર ક્રમે કર્મસાર અને પુણ્યસારનું દૃષ્ટાંત સાંભળીને-વાંચીને જ્ઞાનની આશાતના ટાળવામાં કે જ્ઞાનદ્રવ્ય, સાધારણદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરતાને ઉપેક્ષણ ન કરવામાં સાવધાન થવું એજ વિવેકી પુરૂષોને યુક્ત છે. જ્ઞાનદ્રવ્ય પણ દેવદ્રવ્યની પેઠે નજ કલ્પે. એમ સાધારણદ્રવ્ય શ્રાવકને સંઘે આપેલુંજ કલ્પે, સંઘના કે ઉપરીના આપ્યા વિના નજ કલ્પે. શ્રીસંઘે સાધારણદ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાંજ વાપરવું, માંગણ પ્રમુખને આપવું નહીં. વળી ગુરુ પ્રમુખને હુંછણું કરેલું દ્રવ્ય જો સાધારણમાં ગણે તો તેવું દ્રવ્ય શ્રાવક શ્રાવિકાએ પોતાના ઉપયોગમાં લેવું યોગ્ય નથી. ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય પ્રમુખમાં વાપરવું યોગ્ય લાગે છે. જ્ઞાન સંબંધી કાગળ પત્ર પ્રમુખ સાધુને આપેલ હોય તે પણ શ્રાવકે પોતાના ઘરકામમાં ન વાપરવું, પોતાની પોથીમાં પણ ન રાખવું. મુખપટીના મૂલ્ય કરતાં કાંઈક (વધારે) મૂલ્ય આપ્યા વિના સાધુની મહુપતિ વિગેરે પણ શ્રાવકે લેવી લાયક નથી. કેમકે તે સર્વ ગુરુદ્રવ્યમાં ગણાય છે. સ્થાપનાચાર્ય, નવકારવાળી વિગેરે તો ગુરુનાં પણ વાપરવાં યોગ્ય છે. કેમકે જ્યારે ગુરુને એ વસ્તુઓ વહોરાવવામાં આવે છે. ત્યારે વહોરાવનાર સર્વને ઉપયોગમાં આવશે એવી કલ્પનાપૂર્વકજ વહોરાવે છે. તથા સાધુ પણ સર્વને ઉપયોગી થવા માટેજ વહોરે છે. માટે સાધુની ગુરુસ્થાપના તથા નવકારવાળી સર્વને કલ્પે પરંતુ મહુપતિ કલ્પતી નથી.

ગુરુની આજ્ઞા વિના સાધુ સાધવીએ લહીયા પાસે પુસ્તક લખાવવું કે સુતર કે વસ્ત્ર પણ વહોરાવવા કલ્પતા નથી. એવી કેટલીક બાબતો બહુ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. જરામાત્ર દેવદ્રવ્ય જો પોતાના ઉપયોગમાં લીધું હોય તો તેટલાજ માત્રથી અત્યંત દારણ દુઃખ ભોગવવાં પડે છે. માટે વિવેકી પુરૂષે સર્વથા પ્રકારે તે વાપરવાનો વિચાર પણ રાખવો નહીં. એટલાજ માટે માળ ઉજવવાનો, માળ પહેરવાનો, કે હુંછણા વિગેરેમાં જે દ્રવ્ય આપવું હોય તે તેજ વેળાએ આપી દેવું. તેમ જો કદાચી

ન બને-તોપણ જેમ સીઘ્રતર આપી દેવાય તેમ ઉપયોગ કરવો. તેથી અધિક ગુણ થાય છે. જે વિલંબ કરે તો પાછળથી આપવાની શક્તિ ન રહે કે કદાપિ મરણ પામી જવાય તો દેહુ રહી જવાથી પરલોકમાં દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય. અત્યંત દુર્નિવાર્ય થાય છે.

(દેહુ માથે રાખવાથી લાગતા દોષ વિષે મહિષનો દ્રષ્ટાંત)

સંભળાય છે કે મહાપુર નગરે મોટો ધનાઢ્ય વ્યાપારી ઋષભદત્ત નામે શેઠ પરમ શ્રાવક હતો. તે પર્વને દિવસે દેરે ગયો હતો, ત્યાં તેની પાસે તે વખતે રોકડું દ્રવ્ય નહોતું, તેથી ઉધાર કરી પ્રભાવના કરી. ઘેર આવ્યા પછી પોતાના ઘરના કામની વ્યવસ્થાથી તે દ્રવ્ય આપી શકાયું નહીં. એક વખત નસીબ ભેગથી તેને ઘેર ધાડુ પડ્યું તેથી તેનું સર્વ લુટાઈ ગયું. વળી પોતે હાથમાં હથીયાર લઈ સામે ધાયે તેથી તે લુટારાઓએ તેને મારી નાખ્યો. શસ્ત્રાઘાતથી આર્તધ્યાનમાં મરણ પામી તેજ નગરમાં એક નિર્દય અને દરિદ્રિ પખાલીને ઘેર પાડો થયો. તે દરરોજ પાણી વહેવા પ્રમુખ ભાર ઉપાડે છે. તે ગામ ઘણું ઊંચું અને ત્યાંની નદી ઘણી નીચી હોવાથી પાણી ઉંચે ચડાવવામાં તેને રાત દહાડો નિરંતર ઘણોજ પ્રયાસ થાય છે. વળી ભુખ તરસ અને કોરડાના ધાવ નિર્દયપણે મારે છે તે સર્વે સહન કરવા પડે છે. એમ કરતાં ઘણો કાળ વ્યતીત થયો. એક વખત નવીન તૈયાર થયેલા દેરાસરનો કોટકીલો બંધા. તો હતો તે કામ માટે પાણી લાવવાને આવતાં જતાં દેરાસરની પ્રતિમા પ્રમુખને, દેખીને તેને બતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેને ઘણો મારે કુટે છે તોપણ પૂર્વભવ આદિ આવવાથી તે દેરાસરનો દરવાજો નહીં મુકતાં ત્યાંનેત્યાંજ ઉભો રહેવા લાગ્યો. આથી ત્યાં (દેરાસરના દરવાજા પાસે) ઉભા રહેલા તે પાડાને મારકુટ કરતા હતા. તે દેખી કોઈ જ્ઞાની સાધુએ તેના પૂર્વના સર્વ સમાચાર સંભળાવ્યા તેથી તેના પુત્ર-પૌત્રાદિક આવી પખાલીને પોતાના પિતાના જીવ મહીષનું ધન આપી છોડાવ્યો; અને પૂર્વભવનું જેટલું કરજ હતું તેથી હજાર ગણું આપાને તેને કરજથી મુક્ત કર્યો. પછી અણસણ આરાધીને તે (ઋષભદત્ત) નો જીવ સ્વર્ગે ગયો. અનુક્રમે મોક્ષપદ પામશે માટે પોતાને માથે કરજ રાખવું નહીં. વિલંબ કરવાથી એવી આપત્તિઓ આવી પડે છે.

દેવનું, જ્ઞાનનું અને સાધારણનું દેહુ ન રાખવા વિષે.

દેવનું, જ્ઞાનનું, અને સાધારણ વિગેરે ધર્મ સંબંધીનું દેહુ તો ક્ષણવાર પણ રાખવું નહીં. જ્યારે બીજા કોઈનું દેહુ આપતાં વિવેકીયે વિલંબ ન કરવી જોઈએ ત્યારે દેવનું, જ્ઞાનનું કે સાધારણ વિગેરેનું દેહુ આપતાં વિલંબ કરવી કેમ ઉચિત હોય. જે વખતે દેવનું કબુલ કીધું તે વખતથીજ તે દ્રવ્ય તેનું થઈ ચુક્યું. પછો જેટલી વાર લગાડે તેટલું વ્યાજનું દ્રવ્ય આપવું જોઈએ. એમ ન કરે તો જેટલું વ્યાજ થયું તેટલું દ્રવ્ય તેમાંથી ભોગવ્યાનું દુષણ લાગે છે. માટે જે આપવાનું કબુલ કીધું તે તરતજ આપી દેવું. કદાપિ એમ ન બની શકે એવું ન હોય અને કેટલાક દિવસ પછી આપી શકાય એમ હોય તો તે કબુલ કરતી વખતેજ પ્રથમથી સાદુ એમ કહી દેવું જોઈએ કે હું આટલા દિવસમાં કે આટલા પખાલીયામાં કે આટલા માસમાં

આપી દર્શન. કબુલ કરેલી અવધિની અંદર આપી દેવાય તો સાફ, અને તેમ ન બની શકે તો છેવટે અવધિ આવે તુરત આપી દેવું યોગ્ય છે. કહેલી મુદત ઉલ્લંઘન કરે તો દેવદ્રવ્યનો દોષ લાગે છે. દેરાસરની સારસંભાળ રાખનારે ઉઘરાણી પણ સીધતર પોતાના ઘરની ઉઘરાણીની પેઠેજ વસુલ કરાવવી. જો એમ ન કરે તો ઘણા દિવસ થઈ જવાથી દુકાળ પડે કે કોઈ મોટો ઉપદ્રવ આવી પડે તો પછી ઘણા પ્રયાસથી પણ તે દેવદ્રવ્યના દેણામાંથી દેણદાર મુક્ત થવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે, માટે દેવદ્રવ્યના દેણામાંથી સીધતર સર્વને મુક્ત કરવા. જો એમ ન થાય તો પરંપરાથી સારસંભાળ, કરનારને તેમજ બીજા પણ સર્વને મહાદોષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(દેવદ્રવ્યના સંભાળનારને દોષ લાગવા ઉપર દ્રષ્ટાંત)

મહેંદ્રપુર નગરના પ્રભુના દેરાસર સંબંધી ચંદન, પુષ્પ, ફળ, નૈવેદ્ય, ઘી, દીવા માટે તેલ, દેરા, ભંડાર અને પૂજના ઉપગરણ સાચવવાં, દેરાસર રંગાવવાં, કચરા કઢાવવાં, નોકર રાખવા, નોકરો સંભાળવા, ઉઘરાણી કરાવવી, ઉઘરાણી જમે કરાવવી, ખેતાં પડાવવાં, ખાતાં વસુલ કરાવવાં, હીસાબ કરવા કરાવવા, ઉઘરાણી આવે તેનાં ધન સાચવવાં, તેની આવક ખર્ચનાં નામાં ઠામાં કરવાં, તથા નવાં કામ કરાવવાંનું જુદું જુદું કામ ચાર જણને સોંપ્યું હતું. વળી તેનો એક ઉપરી ઠરાવ્યો હતો. શ્રીસંઘની સોંપણી પૂર્વક ચાર જણા સરખી રીતે સાચવણી કરતા હતા. એમ કરતાં એક વખતે દેરાસરની સારસંભાળ કરનાર મોટો સર્વનો ઉપરી ઉઘરાણી કરવામાં ઘણાં લોકોનાં જેમ તેમ વચનો સાંભળવાથી પોતાના મનમાં દુઃખ લાગતાં ઉઘરાણી વિગેરેના કામમાં નિરાદર થયો. તેથી તેની નીચેના ચાર જણા પણ શીથલાદર થઈ ગયા. તેવામાં કોઈક મોટા ઉપદ્રવ તે દેશમાં થવાથી સર્વ લોક નાશી ગયા, તેથી કેટલુંક દેવદ્રવ્ય નષ્ટ થઈ ગયું. તેના પાપથી તે અસંખ્ય ભવ ભમ્યા એટલા માટે ધર્માદા કામમાં શીથલાદર સર્વથા રહેવું યોગ્ય નથી.

(દેવ, જ્ઞાન અને સાધારણની કાંઈપણ ચીજ ન વાપરવા વિષે.)

દેવકા વિગેરે દેણામાં ખર્ચ નાણું આપવું તથા દેવની આગળ મુકવું તે પણ ખર્ચ નાણું મુકવું. ઘાસેલું કે ખોટું નાણું આપવું કે મુકવું નહીં. જો ખોટું આપે તો દેવદ્રવ્યના ઉપભોગનો દોષ લાગે છે. વળી દેવ સંબંધી, જ્ઞાનસંબંધી અને સાધારણ સંબંધી જે કાંઈ ઘર, હાટ (દુકાન), ખેતર, વાડી, પાપાણ, ઈંટ, લાકડાં, વાંસ, નળીયાં, માટી, ખડી, ચુનો, રંગ, રોગાન, ચંદન, કેસર, બરાસ, કૂલ, છાળડી, રકેળી, ધુપધાણા, કળશ, વાશકુપી, વાળાકુચી, છત્ર, સિંહાસન, ધ્વજ, ચામર, ચંદરવાં, જાલર, નગારાં, મૃદંગ, વાળાં, સમાપણા (કોડીયાં), સરાવલાં, પડદા, કાંબળીયો, વસ્ત્ર, પાટ, પાટલા, બાજેઠ, કુંભ, આરસી, દીવાલંકણાં, દીવાથી પડેલું કાજળ, દીવા, દેરાની અગાસીપર નાળથી પડતાં પાણી, વિગેરે કાંઈપણ પોતાના ઘરકામના ઉપયોગમાં વાપરવાં નહીં. જેમ દેવદ્રવ્ય વાપરવા યોગ્ય નથી તેમ ઉપર લખેલા પદાર્થના જરામાત્ર અંશનો પણ ઉપયોગ એક વાર કે વારંવાર થવાથી પણ દેવદ્રવ્યના ઉપભોગનો દોષ જરૂર લાગે છે. માટે ઉપર

આપી દર્શન કરેલી અવધિની અંદર આપી દેવાય તો સાડાં અને તેમ ન બની શકે તો છેવટે અવધિ આવે તુરત આપી દેવું યોગ્ય છે. કહેલી મુદત ઉદ્ધવન કરે તો દેવદ્રવ્યનો દોષ લાગે છે. દેરાસરની સારસંભાળ રાખનારે ઉઘરાણી પણ સીધતર પોતાના ઘરની ઉઘરાણીની પેઠેજ વસુલ કરાવવી. જો એમ ન કરે તો ઘણા દિવસ થઈ જવાથી દુકાળ પડે કે કોઈ મોટો ઉપદ્રવ આવી પડે તો પછી ઘણા પ્રયાસથી પણ તે દેવદ્રવ્યના દેણામાંથી દેણદાર મુક્ત થવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે, માટે દેવદ્રવ્યના દેણામાંથી સીધતર સર્વને મુક્ત કરવા. જો એમ ન થાય તો પરંપરાથી સારસંભાળ, કરનારને તેમજ બીજા પણ સર્વને મહાદોષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(દેવદ્રવ્યના સંભાળનારને દોષ લાગવા ઉપર દ્રષ્ટાંત)

મહેંદ્રપુર નગરના પ્રભુના દેરાસર સંબંધી ચંદન, પુષ્પ, ફળ, નૈવેદ્ય, ઘી, દીવા માટે તેલ, દેરા, ભંડાર અને પૂજના ઉપગરણ સાચવવાં, દેરાસર રંગાવવાં, કચરા કઢાવવાં, નોકર રાખવા, નોકરો સંભાળવા, ઉઘરાણી કરાવવી, ઉઘરાણી જમે કરાવવી, ખતાં પડાવવાં, ખાતાં વસુલ કરાવવાં, હીસાબ કરવા કરાવવા, ઉઘરાણી આવે તેનાં ધન સાચવવાં, તેની આવક ખરચનાં નામાં ઠામાં કરવાં, તથા નવાં કામ કરાવવાંનું જુદું જુદું કામ ચાર જણને સોંપ્યું હતું. વળી તેનો એક ઉપરી ઠરાવ્યો હતો. શ્રીસંઘની સોંપણી પૂર્વક ચાર જણ સરખી રીતે સાચવણી કરતા હતા. એમ કરતાં એક વખતે દેરાસરની સારસંભાળ કરનાર મોટો સર્વનો ઉપરી ઉઘરાણી કરવામાં ઘણાં લોકોનાં જેમ તેમ વચનો સંભળવાથી પોતાના મનમાં દુઃખ લાગતાં ઉઘરાણી વિગેરેના કામમાં નિરાદર થયો. તેથી તેની નીચેના ચાર જણ પણ શીથલાદર થઈ ગયા. તેવામાં કોઈક મોટા ઉપદ્રવ તે દેશમાં થવાથી સર્વ લોક નાશી ગયા, તેથી ડેટલુંક દેવદ્રવ્ય નષ્ટ થઈ ગયું. તેના પાપથી તે અસંખ્ય ભવ ભમ્યા એટલા માટે ધર્માદા કામમાં શીથીલાદર સર્વથા રહેવું યોગ્ય નથી.

(દેવ, જ્ઞાન અને સાધારણની કાંઈપણ ચીજ ન વાપરવા વિષે.)

દેવકા વિગેરે દેણામાં ખર્ચ નાણું આપવું તથા દેવની આગળ મુકવું તે પણ ખર્ચ નાણું મુકવું. ઘાસેલું કે ખોટું નાણું આપવું કે મુકવું નહીં. જો ખોટું આપે તો દેવદ્રવ્યના ઉપભોગનો દોષ લાગે છે. વળી દેવ સંબંધી, જ્ઞાનસંબંધી અને સાધારણ સંબંધી જે કાંઈ ઘર, હાટ (દુકાન), ખેતર, વાડી, પાષાણ, ઈંટ, લાકડાં, વાંસ, નળીયાં, માટી, ખડી, ચુનો, રંગ, રોગાન, ચંદન, કેસર, ખરાસ, ફૂલ, છાળડી, રૂકેખી, ધુપધાણા, કળશ, વાશકુંખી, વાળાકુંચી, છત્ર, સિંહાસન, ધ્વજ, ચામર, ચંદરવા, આલર, નગારાં, મૃદંગ, વાજાં, સમાપણા (કોડીયાં), સરાવલાં, પડદા, કાંબળીયો, વસ્ત્ર, પાટ, પાટલા, બાલેઠ, કુંભ, આરસી, દીવાલાંકણાં, દીવાથી પડેલું કાજળ, દીવા, દેરાની અગાસીપર નાળથી પડતાં પાણી, વિગેરે કાંઈપણ પોતાના ઘરકામના ઉપયોગમાં વાપરવાં નહીં. જેમ દેવદ્રવ્ય વાપરવા યોગ્ય નથી તેમ ઉપર લખેલા પદાર્થના જરામાત્ર અંશનો પણ ઉપયોગ એક વાર કે વારંવાર થવાથી પણ દેવદ્રવ્યના ઉપભોગનો દોષ જરૂર લાગે છે. માટે ઉપર

લખેલા (દેરાસરના) પદાર્થ પોતાના કામમાં વાપરવા નહીં. આમર, છત્ર, સિંહાસન, સમીઆણા વિગેરે દેરાસરની દોઢ વસ્તુ પોતાના હાથથી મલીન થાય કે ભાંગી જાય, ત્રુટી જાય, પુટી જાય, તો ઘણો દોષ લાગે છે. ઉપર લખેલી દેરાસરની કાંઈપણ વસ્તુ કલ્પે નહીં. એટલાજ માટે કહેલ છે કે:—

વિધાય દીપં દેવાનાં । પુસ્તે ન પુનર્નાદિ ॥

ગૃહ કાર્યા કાર્યાણિ । તીર્થોપિ ભવેદ્યતઃ ॥

ઘરદેરાસરમાં પણ દેવની પાસે દીવો દીધા પછી તે દીવાથી કાંઈપણ ઘરનાં કામ કરવાં નહીં. જો કરે તો તે પ્રાણી મરણ પામીને તીર્થે જાય છે.

(દેવદીપકથી ઘરકામ ન કરવું તે ઉપર ઉંટડીનું દૃષ્ટાંત).

ઈદ્રિપુર નગરમાં દેવસેન નામનો એક ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેનો ધનસેન નામે ઊંટ સંભાળનારો નોકર હતો. તે ધનસેનને ઘેરથી એક ઊંટડી દરરોજ દેવસેનને ઘેર આવી ઉભી રહેતી. ધનસેન તેને ઘણું મારે કુટે પણ દેવસેનનું ઘર છોડે નહીં. કદાપિ મારી કુટીને ધનસેન તેને પોતાને ઘેર લઈ જઈ ચલાય તેવા અધનથી બાંધે તો તે તોડાવીને પણ પાછી દેવસેનને ઘેર આવી ઉભી રહે. કદાચિત તેમ ન બની શકે તો ધનસેનને ઘેર કાંઈપણ ખાય નહીં ને બુમરાડ કરી મુકે. છેવટે દેવસેનને ઘેર આવે ત્યારેજ છુટકો થાય (નિરાંતે રહે). આવો દેખાવ દેખીને દેવસેને તેનું મૂલ આપી તેને પોતાના ઘરના આંગણા આગળ બાંધી રાખી. તે દેવસેનને દેખી ઘણીજ ખુશી થતી. એમ કરતાં બન્નેને અરસપરસ પ્રીતિ થઈ. કેાઈક વખતે જ્ઞાની ગુરૂ મળ્યા ત્યારે દેવસેને પુછ્યું—મહારાજ, આ ઊંટડીને મારી સાથે શું સંબંધ છે કે એ માફ ઘર છોડી જ નથી, અને મને દેખીને રાજી થાય છે. ગુરૂએ ઉત્તર આપતાં જણાવ્યું કે, પૂર્વભવે એ તારી માતા હતી, તે દેરાસરમાં પ્રભુ આગળ દીવો કર્યો હતો તે દીવાના ઉદાતથી એણે પોતાના ઘરનાં કામ કર્યા હતાં, વળી ધુપધાણામાં બળતા અંગારાથી એણે એક વખત ચૂલો સંધર્યો હતો. તે કર્મથી એ મરણ પામીને ઊંટડી ઉત્પન્ન થઈ છે; તેથી તારા ઉપર સ્નેહ રાખે છે. કહ્યું છે કે,

જો જિણવરાણહેરં । દીવ ધુવં ચ કરિઅ નિઅ કજ્જં ॥

મોહેણ કુળઈ મૂઠો । તિરિઅત્તં (ો લહઈ વહુસો ॥

જો પ્રાણી અજ્ઞાનપણથી પણ જિનેશ્વર ભગવંતની પાસે કરેલા દીવાથી કે ધુપ ધાણામાં રહેલા અગ્નિથી પોતાના ઘરનાં કામ કરે છે તે ઘણુંકરી તીર્થે જાય છે.

એટલાજ માટે દેવના દીવાથી ઘરનો કાગળ પણ ન વાંચવો, ઘરનાં કામ પણ ન કરવાં, નાણું પણ પરખવું નહીં, દીવો પણ કરવો નહીં, દેવ માટે ઘસેલા ચંદનથી પોતાના કપાળે તીલક પણ કરવો નહીં. દેવના પખાળ કરવા માટે ભરેલા કળશના પાણીથી હાથ પણ ધોવા નહીં, દેવની શેષા (નમણ) પણ નીચે પડેલું કે પડતું સ્વસ્થ માત્રજ લેવું પરંતુ પ્રભુના શરીરથી પોતાને હાથે ઉતારીને લેવું નહીં, દેવ સંબંધી આલસ વાજત્ર પણ ગુરૂની પાસે કે શ્રી સંઘની પાસે વગાડવાં નહીં. કેટલાક આચાર્ય

તો વળી એમ કહે છે કે, પુણ્યલબ્ધિ હોય (જિનશાસ્ત્રની વધારે ઉન્નતિ પ્રમુખત્વ કારણ હોય) તો દેવ સંબંધી અંદર વાજીત્ર જે તેનો નકરો પ્રથમથીજ આપવો કબુલ કીધેલ હોય કે આપેલ હોય તોજ વગાડી શકાય- વગાડવું કદપે અન્યથા કદપે નહીં. કહેલું છે કે,

મૂલં વિના જિનાણં । ઉવગરણં છત્ત ચમર કલસાઈ ॥
જો વાવોઈ મૂલો । નિય કજ્જે સો હવઈ દુહિઓ ॥

નકરો આપ્યા વિના છત્ર, આમર, કળસ વિગેરે દેવદ્રવ્ય પોતાના ઘરકામ માટે જે મૂળ વાપરે તે પ્રાણી પરભવમાં ઘણાજ દુઃખી થાય છે.

નકરો આપીને પણ અંદર વિગેરે જે લાવ્યા હોય છતાં તે કદાપિ ભાંગે તુટે કે ખોવાય તો તેની નુકશાનીના પૈસા ભરી આપવા.

પોતાના ઘરકામ માટે કરેલો દીવો દેરે જતાં અજવાળા માટે જે સાથે લીધો હોય તો તે દેવ પાસે જઈ આવેલો દીવો (છતાં) કંઈ દેવદ્રવ્યમાં ગણાઈ શકતો નથી.

ફક્ત દીપક પૂજ કરવા માટે કરી મુકેલો દીવો દેવદીપક ગણાય છે.

ખરા વિચાર પ્રમાણે દેવના દીવા કરવાનાં કોડિયાં, દીવી, ગલાસ, ગુદાજ રાખવાં. કદાપિ સાધારણનાં દીવી, કોડિયાં વિગેરેમાં જે દેવને માટે દીવો કીધો હોય તો તેમાં જ્યાંસુધી ઘી તેલ બળતું હોય ત્યાંસુધી શ્રાવકે પોતાના ઉપયોગમાં વાપરવું નહીં. તે ઘી તેલ બળી રહ્યા પછીજ સાધારણના કામમાં વાપરવું.

જે કોઈએ પૂજ કરનારને હાથ પગ ધોવા માટે પાણી ભરી દેરે મુકેલું હોય તો તે વાપરવાથી દેવદ્રવ્યનો ઉપલોગ કર્યો ગણાતો નથી.

કળસ, છાબડી, રકેળી, ચોરસીયો, અંદન, કેસર, ખરાસ, કસ્તુરી પ્રમુખ પોતાના દ્રવ્યથી લાવેલ હોય તેવડે પૂજ કરવી, પણ દેવસંબંધી નાણાંથી લાવેલા પદાર્થથી પૂજ કરવી નહીં. પૂજ કરવા માટે લાવેલા પદાર્થ “આથી ફક્ત પૂજન કરવી છે” એવી કલ્પના ન કીધી હોય તો તે પોતાના ઘરકામમાં પણ વાપરી શકાય છે. એમ અંદર વાજીત્ર વિગેરે સર્વ ઉપકરણ સાધારણના દ્રવ્યથી કરી દેરામાં રાખેલાં હોય તો સર્વ ધર્મનાં કામમાં વાપરવાં કદપે છે.

પોતાના ઘર માટે કરાવેલા સસીઆણા, પરીચાઇ, પડદા, પાટલા વિગેરે જે કેટલાક દિવસ દેરાસરના પ્રયોજને વાપરવા દીધા હોય તો તે પાછા લેતાં દેવદ્રવ્ય ગણવામાં આવતાં નથી. કેમકે દેવદ્રવ્યમાં આપવાના અભિપ્રાયથીજ આપેલું દ્રવ્ય દેવદ્રવ્યપણે ગણાય, બીજાં ગણાય નહીં. એમ જે ન હોય તો પોતાના વ્યસનમાં નેવેલ લાવીને દેરાસરમાં મુકયું હોય તે વાસણ પણ દેવદ્રવ્ય સંબંધી ગણવું પરવાનો પ્રસંગ આવશે. (પણ તેમ કાંઈ બની શકતું નથી).

(દેરાસરનું, જ્ઞાનદ્રવ્યનું કે સાધારણનું ઘરહાટ ભાટે રાખવા વિષે)

દેરાસરનું કે જ્ઞાનદ્રવ્યનું ઘરહાટ પણ શ્રાવકે નિઃશુકતા થવાના સંબંધી પોતાના કામ માટે ભાટે રાખવું નહીં. સાધારણના દ્રવ્ય સંબંધી ઘરહાટ શ્રી

સંઘની અનુમતીથી કદાપિ ભાડે રાખવું હોય તો લોક વ્યવહારથી ભાડું ચોખ્ખું આપવું નહીં, અને તે ભાડું ઠરાવ કરેલા દિવસ પહેલાં વગર માંગે આપી જવું. વળી તે ઘરહાટની ભીત પ્રમુખ જો પડતી હોય ને તે કદાપિ સમરાવવી પડે તો તેમાં લાગેલા દામ વાળીને બાકીનું ભાડું આપવું. પણ લોકીક વ્યવહાર કરતાં પોતાના જ માટે પોતાને જ કામ આવી શકે એવું તે ઘરહાટમાં જો નવો માલ કે કાંઈ ખાનગી બાંધકામ કરવું પડે તો તેમાં લાગેલા દ્રવ્ય સાધારણદ્રવ્ય ભક્ષણ કીધાનો દોષ લાગવાના સળબથી ભાડામાં વાળી લેવું નહીં. સીદાતો (શકતી વિનાનો) શ્રાવક શ્રીસંઘની આજ્ઞાથી સાધારણનાં ઘરહાટમાં વગર ભાડે પણ રહે તો તેને કાંઈ દોષ લાગતો નથી.

તીર્થાદિકમાં જો ઘણા દિવસ રહેવા વિગેરેનું કાર્ય હોય અને ત્યાં બીજું કોઈ સ્થાન ઉતરવાનું ન હોય તો તે વાપરવા માટે લોકવ્યવહારની રીતી પ્રમાણે બરોબર નકરો આપવો જોઈએ. લોકવ્યવહારની રીતીથી જો ભાડું થોડું આપે તો પણ દોષ લાગવાનો સંભવ થાય છે.

દેવ, જ્ઞાન અને સાધારણની ચીજનો નકરો આપવા વીધે.

એમ બરોબર નકરો આપ્યા વિના દેવ, જ્ઞાન, સાધારણ સંબંધી કપડો, વસ્ત્ર, શ્રીફળ, સોનું, રૂપું, પાટો, કળસ, ફૂલ, પકવાન, સુખડી વિગેરે ખાનગી પોતાના ઘરના ઉજમણામાં કે જ્ઞાનની પૂજામાં મુકવાં નહીં. કેમકે ઘણા ઠાઠમાઠથી પોતાના નામનું જે ઉજમણું માંડયું હોય તેમાં થોડો નકરો આપી દેરાસરમાંથી લીધેલાં ઉપગરણાં વડે લોકોમાં ઘણી પ્રશંસા થવાથી ઉલટો દોષનો સંભવ થાય છે. વધારે નકરો આપીને લીધેલાં હોય તો તેમાં કાંઈ દોષનો સંભવ થતો નથી.

(થે ડા નકરાથી કરેલા ઉજમણા ઉપર લક્ષ્મીવતીનો દૃષ્ટાંત.)

લક્ષ્મીવતી નામની શ્રાવિકાએ અત્યંત ઋદ્ધિપાત્ર છતાં પણ લોકોમાં ઘણી પ્રશંસા કરાવવા માટે થોડાક નકરાથી દેવજ્ઞાનના ઉપગરણા લેઈ ઘણા આડંબરના કેટલીક વાર પુણ્ય કાર્ય કર્યાં. આમ કરવાથી દેવજ્ઞાનદ્રવ્યનો હું ઘણો વધારો કરું છું અને જનશાસનની અત્યંત ઉન્નતિ થાય છે એવી બુદ્ધિથી તેણે વળી બીજા પણ ઘણા લોકોને પ્રેરણા કરી તેમજ કેટલીક વાર પોતે અગ્રેશરી બની પુણ્ય કાર્યો કરાવ્યાં. પરંતુ થોડા દ્રવ્યથી ઘણી પ્રશંસા કરાવવી એ બુદ્ધિ પણ હીનબુદ્ધિ ગણાય છે; તેવો વિચાર ન કરતાં કેટલીક વાર એવીજ કરણીઓ કરી શ્રાવિકાપણું આરાધી કાળધર્મ પામીને દેવગતી પામી, પણ પોતાની પુણ્ય કરણીઓમાં હીનબુદ્ધિ વાપરેલી હોવાથી હીનશક્તિવાળી દેવી થઈ. દેવભવથી ચવીને જેને ઘેર આગળ બીલકુલ પુત્ર થયોજ નથી એવા એક મોટા વેપારી શેઠને ત્યાં પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ. તથાપિ તે એવી કમનસીબ થઈ કે તેના માતા પિતાના મનમાં ધારેલા મનોરથ મનમાંજ રહી ગયા, તેનો લાભ લઈ શક્યાજ નહીં. જેમકે, જ્યારે તે બાળિકા ગર્ભમાં આવ્યાને પાંચ મહિના થયા ત્યારે તેની માતાનો પંચમાસી શ્રીમંતનો મહોત્સવ ઘણા આડંબરથી કરવાનો તેના પિતાનો વિચાર હતો; પરંતુ અકસ્માત્ તે વખતે પરચકનો (બીજા

કોઈક ગામના રાજનો) ભવ આવી પડ્યો તેથી તે કરી શક્યો નહીં. તેમજ જન્મનો, છઠ્ઠીનો, નામસ્થાપનનો, મુંડન કરાવવાનો, અન્ન પ્રાસનનો, કર્ણવેધનનો, નિશાળગરણનો એ બધા મહોત્સવ ઘણા ઠાઠમાઠથી કરવા ધારેલા તથા તે મટે આગળથી કેટલીક જાતની તૈયારીઓ કરી રાખેલી, કેટલાક નવા મણિમુકતાકળના નવસરાહાર, હીરા રત્નથી જડેલા કેટલાક નવા આભૂષણો તેમજ કેટલાક નવી નવી જાતિનાં ઉત્તમ વસ્ત્ર તૈયાર કરાવેલાં; વળી કેટલીક જાતનાં વાજિત્ર વિગેરેની તૈયારી આગળથી કરી રાખેલી છતાં મહોત્સવના દિવસે કમનસીબે કોઈ વખત રાજદરબારમાં અકસ્માત્ શોક આવી પડવાથી, કોઈ વખત દીવાનને ઘેર શોક આવી પડવાથી, કોઈ વખત નગરશેઠને ઘેર શોક આવી પડવાથી, કોઈ વખત પોતાના પીત્રાઈમાં શોક આવી પડવાથી, કે કોઈક વખત પોતાના ઘરમાંજ કોઈક અકસ્માત્ ઉત્પન્ન થવાથી તે મહોત્સવમાંનું એક ચિન્હ માત્ર બની શક્યું નહીં. એટલુંજ નહીં પણ તે બાળિકાના મહોત્સવ કરવા માતા પિતાએ જે જે દિવસો ધારેલા તે તે દિવસો તેઓને ખરેખર ઉદારીના જ નીવડ્યા. વળી તે બાળિકાને પહેરવા માટે નવાં બનાવેલાં વસ્ત્ર આભૂષણો જેમ બનાવ્યાં તેમ તે પેટીમાં ને પેટીમાંજ રાખવાં પડ્યાં. તે પહેરાવીને માતા પિતાના મનોરથ પૂરા થાય એવો એક પણ દિવસ આવી શક્યો નહીં. આ બાળિકા તેના માતા તેમજ કેટલાક સગા સંબંધીઓને પાર વિનાની માનીતી હતી. તેના સગા સંબંધીઓ તે બાળિકાને માન આપવાને પોતાને ઘેર તેડવાને ઘણાં તલપી રહ્યા હતા પણ તેમાંનું કોઈજ બની શક્યું નહીં. ત્યારે આમાં શું સમજવું, કે ખરેખર આ બાળિકાના પૂર્વભવના કરેલા અંતરાયનો જ પ્રસંગ સમજવો, શાસ્ત્રમાં કોઈક નીતિના બાણ પુરૂષે લખેલ છે કે:—

સાયર તુઙ્ગ ન દોસો અઘ્ઘાણ પુઠ્ઠ કસ્માણ ॥

હો રત્નાકર તારામાં રત્નનો સમુદાય ભરેલોજ છે, પરંતુ મેં તારામાં હાથ ઘાલી રત્ન કાઢી લેવાનો ઉદ્યમ કર્યો છતાં પણ મારા હાથમાં રત્નને બદલે ઉલટો પથ્થર આવ્યો; તેથી હું ધાડું છું કે એ તારો દોષ નથી પણ મારા પૂર્વભવના કરેલા કર્મનોજ દોષ છે.

માટે આ સર્વ એ બાળિકાના કર્મનોજ વાંક છે એમ ધારવામાં આવે છે. આ બાળિકાનું નામ લક્ષ્મીવતી આપેલું છે. જ્યારે તેના માતા પિતાના સર્વ મનોરથ રદ ગયા ત્યારે છેવટે તેઓએ એવો વિચાર નિરધાર્યો કે આપણા આ સર્વ મનોરથ રદ થયા તો શું થયું; હવે સર્વ મનોરથને પૂરા પાડનાર લક્ષ્મીવતીનાં લગ્ન ખરેખર ઠાઠમાઠથી કરી બધા મનોરથ પૂરા પડ્યા માનીશું. એમ ધારીને લગ્ન આવવાના સમય આગમ્ય કોઈક મહા શ્રીમંત ગૃહસ્થના પુત્રની સાથે એનાં લગ્ન કરવાં નિર્ધારીને લગ્નની સર્વ પ્રકારની તૈયારી કરવા માંડી. સર્વ મનોરથ પૂરા પાડવાની આશાથી તૈયારીમાં કંઈ કંઈ વિચાર કીધા છે, એવા લગ્નના મહોત્સવનો આડંબર આગળથી અત્યંત કરવા માંડ્યો. પરંતુ માંડવા મુહુર્ત થયા પછી તરતજ તે લક્ષ્મીવતીની માતા અકસ્માત્ મરણ પામી. જેથી અત્યંત આડંબરની તો શી વાત પણ

છેવટે તેનું મુગેમુગ મહોત્સવ રહિત પાણીચહુ માત્ર જ લગ્ન કરવું પડ્યું. તેને સસરે ઘણો દાતાર, ધનાઢ્ય હોવાથી તેણે પણ ઘણા ઠાઠથી લગ્ન કરવા ધારેલું પણ શું થાય ? તેના પણ સર્વ મનોરથ લક્ષ્મીવતીના માતા પિતાની પેઠે બધા પાણીમાં ગયા. પછી આ લક્ષ્મીવતીને સાસરે વોળાવતી વખતે ખરેખરે ઠાઠમાઠ કરીશું એમ ધારીને તેનો બાપ રહેલ હતો, તે વખત આવતાં પણ કોઈ કોઈ વખત અનેક પ્રકારના શોક મંદવાડ વિગેરે આપત્તિઓ આવી નડવાથી તેમાંનું કાંઈપણ નહીં બનતાં મુગેમુગ બન્યું. સાસરે પણ ન્યારે ન્યારે ગઈ ત્યારે ત્યારે ત્યાં પણ કોઈ વખત કંઈ તો કોઈ વખત કંઈ, એમ ઉપરાઉપર આપત્તિઓ આવી પડવાથી તેણીને પોતાના ભર્તારથી ખરેખર સંસારમુખનો સંયોગ ખરેખર અધિક વૃદ્ધિ પામતો પ્રેમ છતાં બની શકવાનો વખત ન આવ્યો. તેથી તે પોતે પણ ખરેખર ઉદ્વેગ પામી ગઈ. આખરે એક જ્ઞાની ગુરૂ મળ્યા તેમની પાસે જઈ તેણીએ પોતાનું નસીબ પુછ્યું. જ્ઞાની ગુરૂએ કહ્યું—હે કલ્યાણવતી, તે પૂર્વલવમાં થોડો નકરો આપી ઉજમણા વિગેરે ઘણી પુણ્યકરણીઓમાં ઘણો આડંબર કરી દેખાડેલો, તે હીનમુદ્ધિથી તે જે કર્મ ઉપાજન કરેલું તેનું આ પરિણામ છે. આવી વાણી સાંભળી અત્યંત ખેદ પામવા લાગી ત્યારે ગુરૂ બોલ્યા કે, આમ ખેદ કરવાથી પાપ કંઈ જતું નથી. એ પાપની તો આત્મ સાથે નિંદા કરવી. પછી તેણીએ તે ગુરૂની પાસે તે કર્મ આલોચણ પ્રાયશ્ચિત લીધું; ત્યારપછી દીક્ષા અંગીકાર કરી અનુક્રમે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી સિધ્ધિપદને પ્રાપ્ત થઈ.

તે માટે ઉજમણા વિગેરેમાં મુકવા યોગ્ય જે જે પદાર્થ લીધા હોય તે તે પદાર્થનું જેટલું મૂલ્ય હોય તેટલું અથવા તે કરતાં પણ કાંઈક અધિક મૂલ્ય (દ્રવ્ય) આપવું. એમ કરવાથી નકરાની શુદ્ધિ થાય છે. વળી એમાં જેટલું સમજવાનું કે, કોઈએ પોતાના નામનું વિસ્તારથી ઉદ્યાપન માંડેલું હોય, તેમાં જે જે પદાર્થો દેરાસરના વાપરવા લેવાની જરૂર હોય તેનો ખરેખર નકરો આપવાની શક્તિ ના હોય તો તેનો આચાર પૂરો પાડવા માટે જેટલી ચીજોનો નકરો પૂપૂરે આપી શકાય તેટલીજ ચીજો મુકીને ઉજમણું પુરું કરે તો તેને (ઉજમણું કરનારને) કંઈ દોષ લાગતો નથી. **ઘરદેરાસરમાં ચઢાવેલા ચોખા વિગેરે તથા તેના દ્રવ્યની વ્યવસ્થા વિશે.**

પોતાના ઘરદેરાસરમાં ચઢાવેલા ચોખા, ચોપારી, રૂળ, નૈવેદ્ય, વિગેરે વેચી નાખવાથી ઉપજેલા દ્રવ્યનાં લીધેલાં ફૂલ વિગેરે પોતાના ઘરદેરાસરમાં પુલ્લ કરવાના કામમાં વાપરવાં નહીં, તેમ ગામના મોટા દેરાસરમાં જઈને પણ વગર કહે પોતાને હાથે ચઢાવવાં નહીં. ત્યારે શું કરવું ? એ પ્રશ્નનો ખુલાસો જે—ખરેખરું સ્વરૂપ કહીને જેટલે ઘરદેરાસરમાં ચઢાવેલા નૈવેદ્યાદિકથી ઉપજેલા પૈસાના લીધેલાં આ ફૂલ છે, એમ સ્પષ્ટ સર્વ જનને જણાવી પુનરા વિગેરેને ચઢાવવા આપવાં, તેમ ન બને તો પોતાને હાથે ચઢાવવાં, પણ ફેકટ લોકો પાસે પ્રશંસા કરાવવાનો દોષ લાગવાના સળગથી વગર બોલે ચઢાવી દેવાં નહીં. (જો વગર બોલે ચઢાવ્યાં હોય તો તે દેખી લોકો પ્રશંસા કરે કે, અહો, આ કેવો ભાવીક છે, કે પોતાના દ્રવ્યથી આટલાં બધાં ફૂલ ચઢાવે છે, એમ ફેકટ પ્રશંસા કરાવવાથી દોષ લાગે છે.) ઘરદેરાસરમાં મુકેલા નૈવે.

ધાદિક, કૂલ વિગેરે લાવી આપનાર માળી વિગેરેને ઠરાવેલા માસીક પગારમાં આપવું નહીં. પહેલાંથીજ એવો ઠરાવ કર્યો હોય કે, તારે આટલું કામ આ ઘરદેરાસરનું કરવું, જેના બદલામાં તને દરરોજનું ચઢેલું નૈવેદ્યાદિક આપીશું; તો તે આપવાથી કંઈ દોષ લાગતો નથી. ખરી બાબત તો એજ છે કે, જે માસીક પગાર આપવો તે જુદોજ આપવો, તેના બદલામાં નૈવેદ્યાદિક આપવું નહીં. વળી ખર્ચ વિચારતાં તો ઘરદેરાસરમાં ચઢાવેલા ચોખા, ફળ, નૈવાદ્યાદિક સર્વ મોટા દેરાસરે મોકલી આપવા ઠીક લાગે છે. જો એમ ન કરે ને નૈવેદ્યાદિકથી ઉપજેલા દ્રવ્યવડે પોતાના ઘરદેરાસરમાં પુનઃ કરે તો દેવદ્રવ્યથી પુનઃ કરી ગણાય, અને અનાદર અણુગણુતી પ્રમુખનો દોષ લાગે છે. ગૃહસ્થ પોતે પોતાના ધરના ખર્ચમાં કેટલુંક ખર્ચ ખાય છે, ત્યારે દેવની પુનઃમાં કેટલું દ્રવ્યનું ખર્ચ વધી જવાનું છે? કે યથાશક્તિ પોતાના ઘરદેરાસરમાં પણ ખર્ચ ન શકે. માટે પોતાના ઘરદેરાસરમાં મુકેલા નૈવેદ્યાદિકથી મંગાવેલાં પુષ્પાદિક વડે પોતાના ઘરદેરાસરમાં પૂજા પૂર્વે કહેલ દોષ લાગવાનો સંભવ હોવાથી ન કરવી; તેમજ પોતાના ઘરદેરાસરમાં ચઢાવેલા નૈવેદ્યાદિક વેચવાથી આવેલું દ્રવ્ય પોતાના ધરમાં પોતાની નિશાએ રાખવું પણ નહીં. વળી તે જેમ તેમ વેચી નાંખવું નહીં, યથાશક્તિથી જેમ દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય તેમ વેચવું. તેમ જ્યાં ત્યાં નાખતાં પણ ન કરવું (આડું અવળું બીગાડ થાય તેમ નાખવું-મુકવું નહીં), કેમકે એમ કરવાથી પણ દેવદ્રવ્યના વિનાશ કરવાનો દોષ લાગવાનો સંભવ છે. સર્વ પ્રકારે ચતન કરી રાખતાં છતાં પણ કદાપિ કોઈ ચોર, અગ્નિ પ્રમુખથી તે વિનાશ પામી જાય તો રાખનારને કંઈ દોષ લાગતો નથી; કેમકે અવશ્ય લાવીઆવને રાખવા કોણ સમર્થ થઈ શકે છે.

(પારકું દ્રવ્ય વાપરવા વિશે)

દેવ, ગુરુ, યાત્રા, તીર્થ સ્વામીવાત્સલ્ય, સ્નાત્ર, પૂજા, મહોત્સવ, પ્રભાવના, સિદ્ધાંત લખાવવાં, પુસ્તક લેવાં, વિગેરેમાં ખર્ચવાના કારણ માટે જો પારકું ધન લેવું હોય તો વચમાં ચાર પાંચ જણાને સાક્ષી રાખીનેજ લેવું; અને તે ખર્ચવાના વખતે ગુરુ, સંઘ વિગેરે પાસે સ્પષ્ટપણે કહી દેવું કે, આ દ્રવ્ય અમુકનું છે કે પારકું છે, કહ્યાં બોલ્યાવિના રહેવું નહીં. વગર બોલે ખર્ચે તો તેથી પણ પુર્વોક્ત દોષ લાગવાનો પ્રસંગ આવે છે.

તીર્થે ગયા હોય ત્યાં પૂજામાં, સ્નાત્રમાં, ધ્વજ ચઢાવવામાં, પેરામણીમાં, પ્રભાવનામાં, વિગેરે તીર્થ ઉપર અવશ્ય કૃત્યોમાં પારકું દ્રવ્ય લેખવું નહીં. કદાપિ કોઈએ તીર્થ ઉપર વાપરવાને દ્રવ્ય આપેલું હોય તે પારકું દ્રવ્ય ત્યાં વાપરવું હોય તો, ‘પ્રથમથી આ પારકું છે’ એમ કહીને વચ્ચે બીજા કોઈને સાક્ષી રાખીને જુદું વાપરવું, પણ પોતાના દ્રવ્યની સાથે વાપરવું નહીં. કેમકે તેથી ફેકટ લોટમાં પ્રશંસા કરાવવાનો દોષ લાગે; પાછળથી કોઈને માલમ પડે તો માયાવી અને લોકોપહાસપાત્રિકનો દોષ લાગે છે.

છેવટે તેનું મુગેમુગ મહોત્સવ રહિત પાણીચહણ માત્ર જ લગ્ન કરવું પડ્યું. તેને સસરો ઘણો દાતાર, ધનાઢ્ય હોવાથી તેણે પણ ઘણા ઠાઠથી લગ્ન કરવા ધારેલું પણ શું થાય ? તેના પણ સર્વ મનોરથ લક્ષ્મીવતીના માતા પિતાની પેઠે બધા પાણીમાં ગયા. પછી આ લક્ષ્મીવતીને સાસરે વોળાવતી વખતે ખરેખરો ઠાઠમાઠ કરીશું એમ ધારીને તેનો બાપ રહેલ હતો, તે વખત આવતાં પણ કોઈ કોઈ વખત અનેક પ્રકારના શોક મંદવાડ વિગેરે આપત્તિઓ આવી નડવાથી તેમાંનું કાંઈપણ નહીં બનતાં મુગેમુગ બન્યું. સાસરે પણ ન્યારે ન્યારે ગઈ ત્યારે ત્યારે ત્યાં પણ કોઈ વખત કંઈ તો કોઈ વખત કંઈ, એમ ઉપરાઉપર આપત્તિઓ આવી પડવાથી તેણીને પોતાના ભર્તારથી ખરેખર સંસારમુખનો સંયોગ ખરેખર અધિક વૃદ્ધિ પામતો પ્રેમ છતાં બની શકવાનો વખત ન આવ્યો. તેથી તે પોતે પણ ખરેખર ઉદ્વેગ પામી ગઈ. આખરે એક જ્ઞાની ગુરૂ મળ્યા તેમની પાસે જઈ તેણીએ પોતાનું નસીબ પુછ્યું. જ્ઞાની ગુરૂએ કહ્યું—હે કલ્યાણવતી, તેં પૂર્વલવમાં થોડો નકરો આપી ઉજમણા વિગેરે ઘણી પુણ્યકરણીઓમાં ઘણો આડંબર કરી દેખાડેલો, તે હીનમુદ્ધિથી તેં જે કર્મ ઉપાજન કરેલું તેનું આ પરિણામ છે. આવી વાણી સાંભળી અત્યંત ખેદ પામવા લાગી ત્યારે ગુરૂ બોલ્યા કે, આમ ખેદ કરવાથી પાપ કંઈ જતું નથી. એ પાપની તો આત્મ સાથે નિંદા કરવી. પછી તેણીએ તે ગુરૂની પાસે તે કર્મ આલોચણ પ્રાયશ્ચિત લીધું; ત્યારપછી દીક્ષા અંગીકાર કરી અનુક્રમે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી સિધ્ધિપદને પ્રાપ્ત થઈ.

તે માટે ઉજમણા વિગેરેમાં મુકવા યોગ્ય જે જે પદાર્થ લીધા હોય તે તે પદાર્થનું જેટલું મૂલ્ય હોય તેટલું અથવા તે કરતાં પણ કાંઈક અધિક મૂલ્ય (દ્રવ્ય) આપવું. એમ કરવાથી નકરાની શુદ્ધિ થાય છે. વળી એમાં જેટલું સમજવાનું કે, કોઈએ પોતાના નામનું વિસ્તારથી ઉદ્યાપન માંડેલું હોય, તેમાં જે જે પદાર્થો દેરાસરના વાપરવા લેવાની જરૂર હોય તેનો ખરેખર નકરો આપવાની શક્તિ ના હોય તો તેનો આચાર પૂરો પાડવા માટે જેટલી ચીજોનો નકરો પૂપૂરે આપી શકાય તેટલીજ ચીજો મુકીને ઉજમણું પુરું કરે તો તેને (ઉજમણું કરનારને) કંઈ દોષ લાગતો નથી. **ઘરદેરાસરમાં ચઢાવેલા ચોખા વિગેરે તથા તેના દ્રવ્યની વ્યવસ્થા વિશે.**

પોતાના ઘરદેરાસરમાં ચઢાવેલા ચોખા, સોપારી, રૂળ, નૈવેદ્ય, વિગેરે વેચી નાખવાથી ઉપજેલા રૂબરૂનાં લીધેલાં ફૂલ વિગેરે પોતાના ઘરદેરાસરમાં પુલ્ત કરવાના કામમાં વાપરવાં નહીં, તેમ ગામના મોટા દેરાસરમાં જઈને પણ વગર કહે પોતાને હાથે ચઢાવવાં નહીં. ત્યારે શું કરવું ? એ પ્રશ્નનો ખુલાસો જે—ખરેખરું સ્વરૂપ કહીને જેટલે ઘરદેરાસરમાં ચઢાવેલા નૈવેદ્યાદિકથી ઉપજેલા પૈસાના લીધેલાં આ ફૂલ છે, એમ સ્પષ્ટ સર્વ જનને જણાવી પુનરા વિગેરેને ચઢાવવા આપવાં, તેમ ન બને તો પોતાને હાથે ચઢાવવાં, પણ ફેકટ લોકો પાસે પ્રશંસા કરાવવાનો દોષ લાગવાના સખળથી વગર બોલે ચઢાવી દેવાં નહીં. (જો વગર બોલે ચઢાવ્યાં હોય તો તે દેખી લોકો પ્રશંસા કરે કે, અહો, આ કેવો ભાવીક છે, કે પોતાના દ્રવ્યથી આટલાં બધાં ફૂલ ચઢાવે છે, એમ ફેકટ પ્રશંસા કરાવવાથી દોષ લાગે છે.) ઘરદેરાસરમાં મુકેલા નૈવે.

ધાદિક, ફૂલ વિગેરે લાવી આપનાર માળી વિગેરેને ઠરાવેલા માસીક પગારમાં આપવું નહીં. પહેલાંથીજ એવો ઠરાવ કર્યો હોય કે, તારે આટલું કામ આ ઘરદેરાસરનું કરવું, જેના બદલામાં તને દરરોજનું ચઢેલું નૈવેદ્યાદિક આપીશું; તો તે આપવાથી કંઈ દોષ લાગતો નથી. ખરી બાબત તો એજ છે કે, જે માસીક પગાર આપવો તે જુદોજ આપવો, તેના બદલામાં નૈવેદ્યાદિક આપવું નહીં. વળી ખરૂં વિચારતાં તો ઘરદેરાસરમાં ચઢાવેલા ચોખા, ફળ, નૈવેદ્યાદિક સર્વ મોટા દેરાસરે મોકલી આપવા ઠીક લાગે છે. જો એમ ન કરે ને નૈવેદ્યાદિકથી ઉપજેલા દ્રવ્યવડે પોતાના ઘરદેરાસરમાં પુજા કરે તો દેવદ્રવ્યથી પુજા કરી ગણાય, અને અનાદર અણગણતી પ્રમુખનો દોષ લાગે છે. ગૃહસ્થ પોતે પોતાના ધરના ખર્ચમાં કેટલુંક ખર્ચ ખાય છે, ત્યારે દેવની પુજામાં કેટલું દ્રવ્યનું ખર્ચ વધી જવાનું છે? કે યથાશક્તિ પોતાના ઘરદેરાસરમાં પણ ખર્ચ ન શકે. માટે પોતાના ઘરદેરાસરમાં મુકેલા નૈવેદ્યાદિકથી મંગાવેલાં પુષ્પાદિક વડે પોતાના ઘરદેરાસરમાં પૂજા પૂર્વે કહેલ દોષ લાગવાનો સંભવ હોવાથી ન કરવી; તેમજ પોતાના ઘરદેરાસરમાં ચઢાવેલા નૈવેદ્યાદિક વેચવાથી આવેલું દ્રવ્ય પોતાના ધરમાં પોતાની નિશ્રાએ રાખવું પણ નહીં. વળી તે જેમ તેમ વેચી નાંખવું નહીં, યથાશક્તિથી જેમ દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય તેમ વેચવું. તેમ જ્યાં ત્યાં નાખતાં પણ ન કરવું (આહુ અવગુ બીગાડ થાય તેમ નાખવું-મુકવું નહીં), કેમકે એમ કરવાથી પણ દેવદ્રવ્યના વિનાશ કરવાનો દોષ લાગવાનો સંભવ છે. સર્વ પ્રકારે યત્ન કરી રાખતાં છતાં પણ કદાપિ કોઈ ચોર, અગ્નિ પ્રમુખથી તે વિનાશ પામી જાય તો રાખનારને કંઈ દોષ લાગતો નથી; કેમકે અવશ્ય લાવીમાવને રાખવા કોણ સમર્થ થઈ શકે છે.

(પારકું દ્રવ્ય વાપરવા વિશે)

દેવ, ગુરૂ, યાત્રા, તીર્થ સ્વામીવાત્સલ્ય, સ્નાત્ર, પૂજા, મહોત્સવ, પ્રભાવના, સિદ્ધાંત લખાવવાં, પુસ્તક લેવાં, વિગેરેમાં ખર્ચવાના કારણ માટે જો પારકું ધન લેવું હોય તો વચમાં ચાર પાંચ જણાને સાક્ષી રાખીનેજ લેવું; અને તે ખર્ચવાના વખતે ગુરૂ, સંઘ વિગેરે પાસે સ્પષ્ટપણે કહી દેવું કે, આ દ્રવ્ય અમુકનું છે કે પારકું છે, કહ્યાં બોલ્યાવિના રહેવું નહીં. વગર બોલે ખર્ચે તો તેથી પણ પુર્વોક્ત દોષ લાગવાનો પ્રસંગ આવે છે.

તીર્થે ગયા હોય ત્યાં પૂજામાં, સ્નાત્રમાં, ધ્યન ચઢાવવામાં, પેરામણીમાં, પ્રભાવનામાં, વિગેરે તીર્થ ઉપર અવશ્ય કૃત્યોમાં પારકું દ્રવ્ય ભેગવવું નહીં. કદાપિ કોઈએ તીર્થ ઉપર વાપરવાને દ્રવ્ય આપેલું હોય તે પારકું દ્રવ્ય ત્યાં વાપરવું હોય તો, ‘પ્રથમથી આ પારકું છે’ એમ કહીને વચ્ચે બીજા કોઈકને સાક્ષી રાખીને જુદું વાપરવું; પણ પોતાના દ્રવ્યની સાથે વાપરવું નહીં, કેમકે તેથી ફેકટ લોકમાં પ્રશંસા કરાવવાનો દોષ લાગે; પાછળથી કોઈને માલમ પડે તો માયાવી અને લોકપ્રહાર્યાદિકનો દોષ લાગે છે.

કોઈ વખત એવો પ્રસંગ આવે કે, ઘણા જણ લેખા થઈને સ્વામીવત્સલ્ય, સંઘપુત્ર, પ્રભાવના વિગેરે કરવી હોય તો જેનો જેટલો ભાગ હોય તે સર્વ પ્રથમથી કહી આપવો. જો એમ ન કરે તો પુન્યકરણીના કામમાં ખરચવામાં ચોરી કરવાના દોષનો ભાગીદાર થાય છે.

અંત અવસ્થામાં આવેલા માતા, પિતા, ખેન, પુત્ર, વિગેરેને માટે જે ખરચવું હોય તે તેના સાવધાનપણા વખતેજ ગુરૂ, શ્રાવક, સગાં વહાલાં સમક્ષજ કહીદેવું કે “ અમો તમારા પુન્ય માટે આટલા દિવસમાં આટલું દ્રવ્ય અમુક અમુક કાર્ય કરી ખરચીશું તેની તમે અનુમોદના કરજો. ” એમ કહીને માનેલું દ્રવ્ય ઠરાવેલી મુદતમાં સર્વ સમક્ષ તેનું નામ દઈને જણાવવું કે, અમુક જણની પાછળ માનેલું દ્રવ્ય આ ખરચીયે છીયે. એમ ન કરે તો તે પણ પુન્યકરણીમાં ચોરી ગણાય છે. પારકાના નામના કરેલા દ્રવ્યથી પોતાના નામે જશ મેળવી પુન્યકરણી કરે તોપણ મહા અનર્થ થાય છે. પુન્યના કામમાં જે કાંઈ ચોરી કરવી તેથી મોટા પુરૂષની મહત્વતા ગુણની હાની થાય છે. જેમાટે ગણધરભગવંતે લખેલું છે કે:—

તવ તેજે વય તેજે । રૂઝ તેજે અ જે નરે ॥

આચાર ભાવ તેજેઅ । કુવ્વઈ દેવ કિવિસં ॥

તપની, વ્રતની, રૂપની, આચારભાવની, જે ચોરી કરે તે પ્રાણી કીલ્વીષીયા દેવનું આયુષ ખાંધે છે.

(સાધારણ દ્રવ્ય ખરચવા વિશે.)

ધર્મમાં જો કાંઈ ખરચવાની મરજી થાય તો ઘણુંકરી સાધારણના નામથીજ ખરચવું. પછી જેમ જેમ ચોગ્ય લાગે તેમ તેમ તેમાં ખરચવું. સાધારણદ્રવ્ય ખરચવાનાં સાત ક્ષેત્ર છે. તેમાંથી જે જે ક્ષેત્ર સીદાતું હોય તે તે ક્ષેત્રમાં ઘણુંકરી ખરચવું. જેમાં થોડું ખરચતાં વધારે લાભ દેખાતો હોય તેમાં ખરચવું. સીદાતા ક્ષેત્રમાં ખરચવાથી ઘણોજ લાભ થાય છે; કેમકે, કોઈક શ્રાવક સીદાતા હોય તેને આધાર આપ્યો હોય તો તે આશ્રય પામીને પછી જ્યારે શ્રીમંત થાય ત્યારે તેજ ક્ષેત્રમાં તે ઘણો આશ્રય આપનાર થાય છે. કારણ કે, જેનાથી ઉપકાર થયો હોય તે ઉપકારીને તે પુરૂષ પાછો ભૂલતો નથી. છેવટે તે તેને સહાયકારક બની શકે છે. માટે સીદાતામાં વાપરવું મહા લાભ લરેલું છે. લોકીકમાં પણ કહેલું છે કે:—

દરિદ્રં મર રાજેન્દ્ર । માસમૃદ્ધં કદાચન ।

વ્યાધિત સ્યૌષધં પથ્યં । નિરોગસ્ય કિમૌષધં ॥

હું રાજેન્દ્ર દરિદ્રીને (નિર્ધનને) આપ, ઋદ્ધિવંતને કોઈ વખત આપીશ નહીં. વ્યાધિવાળાને ઔષધી હિતકારક થાય છે, પણ નિરોગીને ઔષધ આપવાનું શું પ્રયોજન છે.

એટલાજ માટે પ્રભાવના, સંઘને પહેરામણી, સમકીતના મોઢક, લેહેણી કરવી, વિગેરે નિર્ધનશ્રાવકને વિશેષ આપવા ચોગ્ય છે. એમ જો ન કરે તો ધર્મના અનાદર નિંદા પ્રમુખ દોષનો સંભવ થાય છે. સગાં વહાલાં કરતાં કે ધનાઢ્યનાં કરતાં નિર્ધન-

શ્રાવકને વધારે આપવું એ યુક્ત જ છે. છતાં જો એમ ન બની શકે તેમ હોય તો સર્વને સરખું આપવું, પણ નિર્ધનને ઓછું ન આપવું. “ સંભળાય છે કે, યમુનાપુર નગરે ઠક્કર જીનદાસ શ્રાવકે સમકીતના મોઢક (લાડુ) ની લાહાણી કરવાના પ્રસંગે સર્વના મોઢકમાં એકેક સોનૈયા ઘાલ્યે હતો, અને નિર્ધનશ્રાવકને આપવાના મોઢકમાં એ એ સોનૈયા ઘાલ્યા હતા.”

(માતાપિતાદિક પાછળ કરવાના પુન્ય વિશે)

ઘણુંકરી પુત્ર પૌત્રાદિકે પોતાના માતા પિતા, કાકા પ્રમુખને માટે ખરચવાનું માનવું તે પ્રથમથીજ (તાકીદથી) કરવું. કેમકે, કોણ જાણે કયો કયારે મરશે, કેને પહેલું અને કેનું પછી મરણ થશે. વળી જેણે જેણે જેટલું જેટલું જેના પાછળ ધરમ માટે ખરચવાનું કબુલ કીધું હોય તેણે તે સઘળું જીવુંજ વાપરવું. પોતાને માટે પોતે જે દાનાદિક કરીયે તેમાં તે ન ગણવું. (પોતાના ખરચમાં લેણશેણ ન માંડવું) તેમ કરવાથી ફેદક ધર્મને સ્થાને દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(તીર્થે ખરચવા માનેલા દ્રવ્ય વિશે.)

શ્રાવકે તીર્થયાત્રા કરવા જાય ત્યારે ભોજનખરચ, ગાડીભાડું વિગેરે તીર્થે ખરચવા માનેલા દ્રવ્યમાં ન ગણવાં. તીર્થમાંજ જેટલું પુન્યકાર્યમાં ખરચ્યું હોય તેટલુંજ તેમાં ગણવા યોગ્ય છે. કેમકે, યાત્રા માટે જે માન્યું તેતો દેવાદિકદ્રવ્ય થયું, ત્યારે તે દ્રવ્યમાં પોતાનું ભોજન તથા ગાડીભાડા વિગેરેનું ખરચ ગણવું કેમ લાયક (યોગ્ય) હોય ? એતો કેવળ દેવદ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવાના દોષનો ભજનાર થયો. એ પ્રમાણે અજ્ઞાનપણાથી કે બુદ્ધિમાં ખરેખર સમજણમાં ન આવવાથી જો કંઈ કોઈ કોઈ વખતે દેવાદિકદ્રવ્યનો ઉપભોગ થયો હોય તેના પ્રાયશ્ચિત્તને સ્થાનકે જેટલું ઉપભોગ કરવામાં આવ્યું હોય તેના અનુસારે કેટલુંક કેટલુંક જીવું જીવું દેવદ્રવ્યમાં, જ્ઞાનદ્રવ્યમાં, અને સાધારણદ્રવ્યમાં, ફરીથી વાપરે, અને છેવટ અવસ્થામાં તો વિશેષથી એમ ખરચવું કે, પુર્વે જે ધર્મકૃત્ય કર્યા છે તેમાં જો કદાપિ ભૂલચૂકથી કોઈ કોઈ ક્ષેત્રનું દ્રવ્ય કોઈ કોઈ ક્ષેત્રમાં (એક ક્ષેત્રનું દ્રવ્ય બીજા ક્ષેત્રમાં) કે પોતાના ઉપભોગમાં વપરાણું હોય તો તેના બદલામાં આટલું દ્રવ્ય દેવદ્રવ્યમાં, આટલું દ્રવ્ય જ્ઞાનદ્રવ્યમાં અને આટલું દ્રવ્ય સાધારણદ્રવ્યમાં આપું છું. ધર્મના સ્થાનકે તેમજ બીજા સ્થાનકે કદાપિ વધારે વાપરવાની શક્તિ ન હોય તો થોડું થોડું વાપરવું. પણ સંસારીક ધાર્મિક ઋણ તો માથા ઉપર રાખવુંજ નહીં. સંસારીક ઋણ કરતાં પણ ધાર્મિક ઋણ પ્રથમથીજ આપવું. સાધારણ ધાર્મિક કરતાં વળી દેવાદિક ઋણ તો વિશેષથી પ્રથમ પ્રથમ આપી દેવું. કહેલ છે કે,

ઋણ (દેવું) ન રાખવા વિશે.

ઋણં હોકક્ષણં નૈવ । ધાર્યમાણેન કુત્ર ચિન્ ॥

દેવાદિ વિપયં તંતુ । કઃ કુર્યાદિતિ દુઃસહં ॥

“ જ્યારે કયાંકપણ માથા ઉપર ઋણ તો ઘણુવાર પણ રાખવું નહીં, ત્યારે અત્યંત દુઃસહ એવું દેવનું, જ્ઞાનનું, સાધારણનું, અને શુદ્ધ રૂણ તો કોણ મૂર્ખ

હોય કે ધારણ કરે ?” તે માટે સર્વ ધર્મના કાર્યમાં વિવેકથી વહેંચણ કરીને જે જે પોતાના ઉપર કરજ હોય તે આપી દેવાં. એવાં કાર્ય વિવેક વિના બનતાં નથી. જે માટે કહેલું છે કે,

મતિપચ્ચંદં સુરર્ષી । નકુલીં નકુલઃ પયશ્ચ કલહંસઃ ॥

ચિત્રક વર્લીં પક્ષી । સુદમં ધર્મ સુધીર્વૈત્તિ ॥

પડવાના (એમના) ચંદ્રને ગાય, ને ગીતાની સોને નોગીયો, દુગ્ધને રાજકુંસ, ચિત્રાવેલને પાખી, જેમ જાણી શકે છે; તેમ સુદમધર્મને વિવેકીજ જાણી શકે છે. મૂર્ખ જાણી શકતા નથી.

આ બધી બાબતો પ્રસંગ આવ્યાથી જણાવી છે. (હવે ગાથાના પાછળના પદની વ્યાખ્યા કરે છે).

(પચ્ચખાણનો વિધ.)

ઉપર બતાવી ગયા એવી રીતિ મુજબ જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા કરીને પછી શિથિલ નહીં એવા પંચાચારવંત ગુરુ જે આચાર્ય, તેમની પાસે જઈને વિધિપૂર્વક પચ્ચખાણ કરે. પંચાચાર તે જ્ઞાનાચારાદિક કાલેવિગળ વહુમાણે ઇત્યાદિક આગમમાં કહ્યા છે, તે પંચાચારતુ સ્વરૂપ અમારા કરેલા આચારપદ્ધતિ નામના ગ્રંથથી જાણી લેવું.

પચ્ચખાણ— આત્મસાક્ષિક, દેવસાક્ષિક ગુરુસાક્ષિક, એમ ત્રણ પ્રકારે કરવું; તેનો વિધિ બતાવે છે. દેરે દેવાધિદેવને વાંદવા આવેલા, સ્નાત્રાદિકના દર્શન નિમિત્તે આવેલા ધર્મ દેશના કરવા આવેલા, અથવા દેશની પાસે રહેલા ઉપાશ્રય પ્રમુખમાં આવી રહેલા સદ્ગુરુ (આચાર્ય)ની પાસે દેશસરમાં પેસતાં સાચવવાની ત્રણ નિસીદીની પેઠે ગુરુના ઉપાશ્રયમાં પેસતાં પણ ત્રણ નિસીદિ અને પંચઅભિગમ (પંચાભિગમ આગળ બતાવ્યાં છે તે) સાચવીને યથાવિધ આવીને ધર્મોપદેશના પહેલાં કે ધર્મોપદેશ થઈ રહ્યા પછી (પચ્ચખાણ લેવું વચ્ચે પચ્ચખાણ લેવું નહીં) યથાવિધિ પચીશ આવશ્યક સાચવીને દ્વાદશવંદને વાંદણા દેવાં. એમ વાંદણાં દેવાથી મહા લાલ થાય છે. જે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે,

(ગુરુવંદન વિધિ.)

નીઆ ગોઝં સ્વે કમ્મં । ઉચ્ચા ગોઝં નિવંધણ ॥

સિદ્ધિલં કમ્મ ગંઠિતુ । વંદણેણ નરો કરે ॥

ગુરુને વંદન કરવાથી પ્રાણી નીચગોત્રને બપાવે છે, ઉચ્ચ ગોત્રનો બંધ કરે છે. અને નિઃકાચિત કર્મગ્રંથીને લેદન કરતાં શિથિલ બંધરૂપ કરી નાખે છે.

તિથ્યયસ્તં સમત્તં । સ્વાઈઝં સત્તમીઈ તદ્દઆણ ॥

આઝં વંદણણં । વદ્ધંચ દસારસીદ્ધેણ ॥

દસારસિદ્ધિ (શ્રીકૃષ્ણ) શ્રી નેમનાથ સ્વામીને વંદના કરીને શુ કયું, તે બતાવે છે. તીર્થંકર ગોત્ર બાંધ્યું, ક્ષાયક સમ્યક્તાની પ્રાપ્તિ કરી, સાતમી નરકનો બંધ તોડી

ત્રીજી નરકતું આયુષ કરી નાખ્યું. જેમ શીતલાચાર્યને વંદના કરવાને આવેનારા ચારે સગા ભાણેજો રાતે દરવાજો બંધ થઈ જવાથી બહાર ન જતાં દરવાજા આગળજ રહ્યાં છે. તેમાં એક જણાને ગુરૂ વંદનાના હર્ષના વશથી ભાવના ભાવતાં ત્યાંજ કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને ત્રણ જણા તો માંહોમાંહે પ્રથમ વંદના કરવાની ઈર્ષ્યાથી જેમ જેમ વહેલા ઉઠ્યા તેમ તેમ વંદના કરવા ઉતાવળથી ગયા ને દ્રવ્યવંદના કરી. ત્યાર પછી ચોથો કેવળી આવ્યો, ત્યારે પેલા ત્રણે જણે ગુરૂને પુછ્યું કે, સ્વામી, અમારા ચાર જણાની વંદનામાંથી વધારે લાભની પ્રાપ્તિ કેને થઈ. શીતળાચાર્યે કહ્યું, છેલ્લા આવ્યા તેને. તે સાંભળી ત્રણે જણા બોલ્યા કે, એમ કેમ? ગુરૂ બોલ્યા, એને રાત્રે દરવાજા આગળ ભાવના ભાવતાંજ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે. પછી ત્રણે જણે ઉઠીને ચોથાને વાંધાં. ત્યારપછી તેની ભાવના કરતાં તે ત્રણેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એમ દ્રવ્યવંદના કરતાં ભાવવંદના કરવામાં વધારે લાભ જરૂર થાય છે.

વળી વંદનાભાષ્યમાં ત્રણ પ્રકારની વંદના કહી છે. તે નીચે મુજબ:--

ગુરુવંદન મહતિ વિહં । તં ફિદ્દા છોમ વારસાવત્તં ॥

સિર નમણાઈ સુપદમં । પુન્ન સ્વમાસમણદુગિવિઅં ॥ ૧ ॥

તઈઅંતુ વંદન દુગે । તથ્યમિહો આઈમં સયલ સંવે ॥

વીયતું દંસળીજય । પયઠિયાળં ચ તઈયંતુ ॥ ૨ ॥

ગુરૂવંદના ત્રણ પ્રકારની છે. પ્રથમ ફેટાવંદના, બીજી છોભવંદના, અને ત્રીજી દ્વાદશાવર્તવંદના. મસ્તક નમાવવાથી અને બે હાથ જોડવાથી પહેલી ફેટાવંદના ગણાય છે. સંપુર્ણ બે ખમાસમણ દેઈને વંદના કરવી તે બીજી છોભવંદના ગણાય છે. ત્રીજી દ્વાદશાવર્ત વંદનાનો વિધિ નીચે મુજબ છે. પરંતુ વંદના કરવાના અધિકારી બતાવે છે કે, પહેલી ફેટાવંદના સર્વ શ્રીસંઘને કરાય છે. બીજી છોભવંદના દર્શની કહેતાં સર્વ જૈન સાધુને કરાય છે. ત્રીજી દ્વાદશાવર્તવંદના આચાર્ય, ઉપાધ્યાય પદસ્થને કરાય છે.

(દ્વાદશાવર્તવંદના વિધિ)

જેણે ગુરૂ પાસે પ્રભાતનું પ્રતિક્રમણ કીધું ન હોય તેણે પ્રાતઃકાળે ગુરૂ (આચાર્ય ઉપાધ્યાય) પાસે આવી વિધિપુર્વક (દ્વાદશાવર્ત) વંદના કરવી એમ ભાષ્યમાં કહેલું છે.

(પ્રાતઃકાળનો દ્વાદશાવર્તવંદના વિધિ)

ઈરિ આકુસુમિણુસગો । ચિઈ વંદન પુત્તિ વંદનાલોઅં ॥

વંદન સ્વાગણ વંદન । સંવર ચડ છોમ દુસદ્દજ્ઞાઓ ॥ ૧ ॥

પ્રથમ ઈર્ષ્યાવહી પડીકમવી. કુસુમિણુ દુસુમિણુનો ચાર લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. પછી લોગસ્સ કહી ચૈત્યવંદના કરી ખમાસમણ દેઈ આદેશ માંગીને મુહુપતી પડીસેહવી. પછી બે વાંદણાં દેવાં. ત્યારપછી ઇન્દ્રિયાકારેણ કહી આદેશ માંગીને રાઈ આલોવવું. કરી બે વાંદણાં દેવાં પછી અભુટ્ટીઓ ખામવો અને બે વાંદણાં દેવાં. પછી ઉભા થઈ આદેશ માંગીને પચખાણ કરવું. પછી ચાર ખમાસમણ દેઈ ભગવાન આદિ ચારને વાંદવા. ત્યારપછી ખમાસમણ દેઈ સંજાય સંદિસાગી, સંજાય કરૂં. એમ કહી બે ખમાસમણ દેઈ સંજાય કહેવી (નવકાર ગણવો). (એ પ્રભાતનો વંદના વિધિ કહ્યો).

(મધ્યાનહ થયા પછી દ્વાદશાવર્તવંદના કરવાનો વિધિ)

इरिआ चिइ वंदण । पुत्ति वंदणं चरम वंदणा लोअं ॥

वंदण स्वामण चउ छोअ । दिवसुसग्गो दुवइज्जाओ ॥ ૨ ॥

પ્રથમ ઈર્થાવહી પડીકમીને ચૈત્યવંદન કરી ખમાસમણ દઈ આદેશ માંગીને મુહુપતી પડીલેહવી. જે વાંદણા દેવાં. ખમાસમણ દઈ આદેશ માંગી દિવસચરિમ પચખાણ કરવું. જે વાંદણા દેવાં. ઇચ્છાકારેણ કહી દેવમ્મી આલોવવું. જે વાંદણા દેવાં. ખમાસમણ દઈ અભુદ્ધીઓ ખામવો. પછી ચાર છોલવંદન કરી લાગવાન આદિક ચારને વાંદવા. ત્યારપછી દેવમ્મીઅપાયચિંતનો કાઉસગ્ગ કરવો. ખમાસમણ દઈ સજ્જાય સંદિસાઉ સજ્જાય કરું (એ સાંજનો વંદના વિધિ.

હર કોઈ વખતે ગુરુને વાંદવાનો વિધિ.

જ્યારે ગુરુ કોઈક કાર્યની વ્યવસ્થામાં હોય ત્યારે દ્વાદશાવર્ત વંદનાથી વાંદી શકાય એમ ન હોય તે વખતે છોલવંદના (જે વાંદણા) કરીને પણ વંદાય છે.

ઉપર લખેલી રીતિ પ્રમાણે ગુરુને વાંદીને શ્રાવક પચખાણ કરે. કહ્યું છે કે,

प्रत्याख्यानं यदासीत् । त्कारोति गुरु साक्षिकं ।

विज्ञेपेणाथं गुह्यति । धर्मोसौ गुरु साक्षिकः ॥

પચખાણ કરવાનો જે વખત છે તે વખતેજ પચખાણ કરવું. પણ ધર્મ તે ગુરુ-સાક્ષિક હોવાથી વિશેષ ફળદાયક થાય છે માટે ફરીથી ગુરુસાક્ષી પચખાણ કરવું. ગુરુની સામે કરેલું ધર્મકૃત્ય દૃઢ થાય છે. “ગુરુ સચિવઔહુધમ્મો” “ધર્મ કરવો તે ગુરુ સામેજ કરવો” એથી જિનાજ્ઞાતું આરાધન થાય છે. વળી ગુરુ વાક્યથી શુભ પરિણામ અધિક થાય છે. શુભ પરિણામના અધિક થવાથી ક્ષયોપશમ અધિક થાય છે. ક્ષયોપશમના અધિક થવાથી અધિક સંવરની પ્રાપ્તિ થાય છે. સંવર છે તેજ ધર્મ છે. ઇત્યાદિક પરંપરાથી ગુણની અને લાભની પણ વૃદ્ધિ થાય છે. જે માટે શ્રાવકપ્રજ્ઞપ્તિમાં કહ્યું છે કે:—

संतमि वि परिणामे । गुरुमूल पवज्जणंमि एसगुणो ॥

दहया आणाकरणं । कम्मखलो वसमवुद्धीअ ॥

પચખાણ કરવાના પરિણામ છતાં ગુરુની પાસે કરવાથી અધિક ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ખતાવે છે. દૃઢતા થાય, આજ્ઞા પાલન થાય, કર્મ વધારે ખપે (છુટે), પરિણામની શુદ્ધિ થાય. (એ ગુણ ગુરુ પાસે પચખાણ કરવાથી થાય છે).

એટલાજ માટે દિવસના અને ચોમાસીના નિયમ પ્રમુખ ગુરુની ભોગવાઈ હોય ત્યારે ગુરુસાક્ષિકજ ગ્રહણ કરવા. એમ (સર્વ) કાર્યમાં સમજી લેવું.

અહિંયા દ્વાદશાવર્તવંદના કરવાનો વિધિ ખતાવ્યો પણ તેમાં પાંચ વંદનાનાં નામ હોવાથી મૂલગાથાદ્વારે ખાવીસ વંદનામાં ચારસે ને ખાણું પ્રતિદારના સ્વરૂપથી

પચખાણુનો વિધિ અને દશ પચખાણુના નવ દ્વારે કરી નેવું પ્રતિદ્વારમય પચખાણુનો સર્વ વિધિ ભાષ્યથી જાણવો.

પચખાણુનું સ્વરૂપ તો પ્રથમથી કાંઈક કહ્યું છે, અને પચખાણુના ફળ ઉપર તો અવિચ્છિન્ન છ માસ પર્યંત આંખિલનો તપ કરવાથી મોટા વેપારીઓની, રાજાની, અને વિદ્યાધરની મોટી ઋદ્ધિ સહિત બત્રીસ કન્યાઓનું પાણીગ્રહણ કરનાર ધર્મીલ કુમારાદિકની પેઠે આલોકનું ફળ અને પરલોકનાં ફળ પામનાર તથા મહાહત્યા કરનાર પાપીયે પણ છ માસ પર્યંત અવિચ્છિન્ન નિયમથી તપ કીધો તેથી તેજ ભવમાં સિદ્ધિપદના પામનાર દૃઢપ્રહારીના જેવા કેટલાક દ્રષ્ટાંત પ્રસિદ્ધજ છે. શાસ્ત્રમાં લખેલજ છે કે,

પચખાણુ કરવાથી આશ્રવ (પાપ) દ્વાર (દરવાજા) ખરેખર બંધ થઈ જાય છે. આશ્રવદ્વારના રોકાવાથી આશ્રવનો ઉચ્છેદ (અભાવ) થાય છે. આશ્રવનો ઉચ્છેદ થવાથી તૃષ્ણા (ઈચ્છા) નો ઉચ્છેદ (નાશ) થાય છે. તૃષ્ણાનો ઉચ્છેદ થવાથી પ્રાણીને ઘણો સમતાભાવ આવે છે. સમતાભાવ આવવાથી પચખાણુ શુદ્ધ થાય છે. પચખાણુના શુદ્ધ થવાથી આરિત્રધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. આરિત્રધર્મની પ્રાપ્તિ થવાથી કર્મનો વિવેક (નિર્જરા) થાય છે. કર્મની નિર્જરા થવાથી પહેલાં કેઈ વખત પામેલા નહીં એવા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવાથી સદાય જેમાં સુખ છે એવું મોક્ષપદ પમાય છે. તે માટે ગુરૂને વંદના કરે; સાધુ, સાધવી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, એમ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘને વાંદે. દેરાસર પ્રસુખને વિષે જ્યારે ગુરૂ આવે ત્યારે શ્રાવકે ઉભા થવા વિગેરેથી માન આપવું. જે માટે શાસ્ત્રમાં લખેલું છે કે,

અભ્યુથાનં તદાલોકે । મિયાનં ચ તદાગમે ॥

શિરસ્યં જલિસં શ્લેષઃ । સ્વયમાસનઢોકનં ॥

આગ્રાર્યાદિકને આવતા દેખીને ઉભા થવું, સન્મુખ જવું, મસ્તકે અંજળીબદ્ધ પ્રણામ કરવો, તેઓને આશન આપવું, તેઓના બેઠા પછી સન્મુખ બેસવું.

(ગુરૂ પાસે બેસવા વિષે)

ગુરૂને ખરેખર પડખે બેસવાથી અવિનય થાય છે માટે ગુરૂના બે પડખામાંથી હરકોઈ પણ એક પાસે ખરેખર ન બેસવું, ગુરૂથી આગળ ન બેસવું, ગુરૂને પુઠ કરીને ન બેસવું, પગ ઉપર પગ ચઢાવીને ન બેસવું, ગુરૂ સામે પલાંડીવાળીને ન બેસવું (જે પલાંડીમાં પગ ઉપર પગ ચઢાવાય છે એવી પલાંડી ગુરૂ સામે વાળીને બેસવું નહીં), બે હાથથી કે વસ્ત્રથી પણ બાંધીને બેસવું નહીં, પગ લાંબા કરી ગુરૂ સામે બેસવું નહીં, વિનયપૂર્વક બેસવું. કેમકે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે,

પર્યસ્તિકા અવઘ્રમં । તથા પાદ પ્રસારણં ॥

વિક્રયા પ્રવલં હાસ્યં । વર્જયે દૂર સન્નિધૌ ॥

પલાંડી, થાંભલા કે ભીંત વિગેરેનું અવઘ્રલ (ઓઢું), પગનું પ્રસારવું, વિક્રયા તેમજ ઘણું હાસ્ય, એટલાં વાનાં ગુરૂ પાસે બેસતાં વર્જવાં બેઠાં.

(દેશના સાંભળવાની રીતિ)

નિંદ્રા, વિક્રયા ગુકીને, મન વચન કાયાની એકાગ્રતા રાખી, બે હાથ નેડી

ઉપયોગવત થઈ (ધ્યાન રાખી), ભક્તિ બહુમાનપૂર્વક સાંભળવું. આગમમાં બતાવેલી રીતિ પ્રમાણે આશાતના તબવા માટે શુદ્ધી સાધનણ હાથ અવગ્રહણ દ્વેષથી બહુ રહી નિર્ભય સ્થાનકે બેસી-દેશના સાંભળવી. કહેલ છે કે,

(દેશના સાંભળવાથી થતા લાભવિષે)

ધન્યસો પરિનિપત । ત્યહિત સમાચરણ ધર્મ નિર્વાર્તી ॥

વરુ વદનમલય નિઃસૃત । વચન રતશ્ચાંદન સ્પર્શઃ ॥

અહિત (નહારાં) કાર્વનાં સમાચરણ કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપરૂપ તાપને સમાવનાર, અને અંદનના સ્પર્શ સમાન શીતળ, શુદ્ધના મુખરૂપ મળ્યાગરથી નીકળેલ વચનરૂપ રસ પ્રશ્નસપ્તપત્ર પ્રાણીઓના ઉપર પડે છે.

ધર્મોપદેશ સાંભળવાથી અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ (વિપરીત સમજ) નો નાશ સત્ય તત્ત્વોની, નિઃસંશયપણાની, તેમજ ધર્મ ઉપર દૃઢતાની પ્રાપ્તિ; સંપત્ત્યસતરૂપ ઉન્માર્ગથી નિવૃત્તિ અને સ્વન્માર્ગની પ્રવૃત્તિ; કષાયાદિક દ્વેષોનો ઉપશમ; વિનય, વિવેક, શ્રુત, તપ, સુશીલાદિક ગુણ ઉપાર્જન કરવાનો ઉદ્ધમ; કુસંસર્ગોનો પરિહાર અને સુસંસર્ગો (સારાની સંગતીનો) સ્વીકાર અસાર અને પારાવાર સંસારનો ત્યાગ અને વસ્તુમાત્ર ઉપર વૈરાગ્ય; ખરા અંતઃકર્ણથી સાધુ અથવા શ્રાવકધર્મને આગ્રહપૂર્વક પાળવાની અભિરૂચી; આ જગતમાં સર્વથી સારભૂત એવા ધર્મનેજ એકાગ્રતાથી આરાધન કરવાનો આગ્રહ; ધર્મ્યાદિક અનેક ગુણની પ્રાપ્તિ; નાસ્તિકવાદી પ્રદેશી રાજા, શ્રીમંત આમરાજ, કુમારપાળ, ભૂષાળ, શ્રાવચ્યાપુત્રાદિકોને જેમ એકેક વાર ધર્મ સાંભળવાથી થઈ તેમ જે સાંભળે તેને લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે,

મોહંધિયો હરતિ કાપથ મુચ્છિનાત્તિ । સંવેગ મુક્તમયાનિ પ્રગમં તનોતિ ॥

સુતે વિરાગ મધિકં મુદ માંદયાતિ । જૈનં વચઃશ્રવણતઃકિમુચ્ચરત્તે ॥ ૧ ॥

મોહથી મુગ્ધયત્રી બુદ્ધિ દૂર કરે છે, ઉન્માર્ગને દૂર કરે છે, સંવેગ (મોહા-લિલાષ) ઉત્પન્ન કરે છે, શાંત પરિણામને વિસ્તારે છે, અધિક વૈરાગ્યને ઉત્પન્ન કરાવે છે, ચિત્તમાં હર્ષને અધિક ઉપજાવે છે, માટે એવું આ જગતમાં શું અધિક છે કે, જે જિનરાજનું વચન સાંભળતાં મળી શકતું ન હોય ? (આપી શકતું ન હોય ?)

પિંડ. પાતી વંધવો વંધમૂતાઃ । સૂતેનર્થાનર્થ સંપદ્વિચિત્રાન્ ॥

સંવેગાદ્યાઃ જૈન વાક્યમસૂતાઃ કિં કિં કુર્યુનોપકારં નરાણાં ॥ ૨ ॥

શરીર છેવટ પડનારજ છે, કુટુંબ બધું બંધનભૂતજ છે, અર્થસંપદા (લક્ષ્મી) વિચિત્ર પ્રકારના અનર્થ ઉપબન્ધનાર છે, એમ જણાવી આપનારા જિનરાજની વાણીથી પ્રગટ થયેલા સંવેગાદિક ગુણો પ્રાણીઓને શું શું ઉપકાર કરી શકતા નથી ?

(ટુંકમાં પ્રદેશી રાજાનો દૃષ્ટાંત.)

શ્વેતાંબીકા નગરીમાં પ્રદેશી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેનો ચિત્રસારથી નામે પ્રધાન કોઈક રાજકીય કાર્યના પ્રસંગથી આવસ્તી નગરે આવેલો હતો. ત્યાં તે ચાર જ્ઞાનનાં ધારણ કરનાર શ્રીરૂપિનામા ગણધરની વાણી સાંભળીને શ્રાવક થયો. પછી

પોતાના નગર ભણી જતાં તેણે શ્રીકૃષ્ણ ગણધરને વિનંતી કરી કે, સ્વામી, પ્રદેશી રાજા નાસ્તિક છે માટે તમે જો ત્યાં આવી તેને ઉપદેશ કરશો તો તેથી ઘણું લાભ થશે. ત્યારપછી કેટલેક દિવસે વિચરતા વિચરતા શ્રીકૃષ્ણ ગણધર ચેતાંગીકા નગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં આવી ઉતર્યા. તે જાણ્યા પછી ચિત્રંસારથી પ્રધાને પ્રદેશી રાજાને ઘોડા ફેરવવાના મિસથી ગુરૂની પાસે આજ્ઞે.

જૈનમુનીયોને દેખી ગર્વથી રાજા તેમના સામે આવી બોલવા લાગ્યો કે, હે મહર્ષી. ધર્મ તો છેજ નહીં, જીવ છેજ નહીં, પરલોક છેજ નહીં, ત્યારે તમે આ ક્રાંત કષ્ટાનુષ્ઠાન શા માટે કરો છો ? જો ધર્મ હોય, જીવ હોય, પરલોક હોય, તો મરી માહામાતા શ્રાવિકા હતી અને મારો દાદો નાસ્તિક હતો, તેઓને મેં અંત ધણતે કહ્યું હતું કે, તમે જો સ્વર્ગમાં અને નર્કમાં જાઓ તો પછી મને ત્યાંથી આવીને કહી જજો કે અમે સ્વર્ગમાં અને નર્કમાં ગયા; જેથી હું પણ સ્વર્ગ અને નર્ક છે, એમ માન્ય કરીશ. તેઓને હું ઘણોજ વલ્લભ હતો તથાપિ તેઓ મને કંઈ કહેવા આવ્યા નહીં. તેથી હું ધારું છું કે, સ્વર્ગ અને નર્ક, એ બેમાંનું કંઈ નથી. મેં એક ચોરના રાઈ રાઈ જેવડા કડકા કરી લેયા, પરંતુ તેમાં ક્યાંયપણુ આત્મા હીઠામાં આવ્યો નહીં; એક ચોરને જીવતાં તોળીને માર્યા પછી તોળી લેયો, પણ બન્નેમાં વજન બરોબરજ થયું. જો આત્મા હોય તો જીવતાં થયેલા તોલ કરતાં મરેલાને તોળતાં વજન કમી કેમ ન થયું ? એક ચોરને પકડીને છીદ્ર વગરની કોઠીમાં ઘાલી સુકી તેના ઉપર મજબુત ઢાંકણું દેવાથી તે અંદરજ મરણ પામ્યા. જો આત્મા હોય તો છીદ્ર પડ્યા વિના શી રીતે બહાર નીકળી શક્યો ? વળી તેના કળેવરમાં ઘણા અસંખ્ય કીડા પડેલા જેવામાં આવ્યા, તે ક્યાંથી પેઠા ? એમ ઘણા પ્રકારથી મેં પરીક્ષા કરી જોઈ છે; પરંતુ ક્યાંયપણુ આત્મા નજરે દીઠો નહીં. તેથી હું બરેબર એમજ ધારું છું કે, “આત્મા, પુન્ય, પાપ, કાંઈ છેજ નહીં.”

ગુરૂ બોલ્યા કે —રાજા, તે બરેબર તપાસ કરવામાં ભૂલ ખાધી છે. આત્મા અરૂપી હોવાથી એમ પ્રત્યક્ષ ચરમચક્ષુથી દેખાતો નથી, કારણાંતર જાણી શકાય છે. માટે આત્મા છે, તેમજ પુન્ય અને પાપ પણ છે. તારી મોટીમાતા જો દેવતા થઈ તો ત્યાંના સુખમાં લીન થઈ ગઈ તેથી તે તને પાછી કહેવા આવી શકી નહીં. તારો દાદો નર્કે ગયો તો ત્યાંના દુઃખોમાંથી નહીં છુટી શકતાં તને પાછો કહેવા આવી શક્યો નહીં. પરમાધામીના પરવશપણથી તે તને કહેવા શી રીતે આવી શકે ? ચરણીના લાકડાંમાં અગ્નિ છે પણ તે કેમ આવતો જતો દેખાતા નથી ? એમજ શરીરના કડકા ચડાય તેટલા કરે પણ તેમાં આત્મા છે તોપણ અરૂપિ હોવાને લીધે જતો આત્મા કેમ દેખી શકાય ? એક ધમણમાં પવન ભર્યા વગર તે તોળીને પછી પવન ભરાને તોળી જેતાં કાંઈ તેનો ભાર હલકો ભારી થઈ શકતો નથી; તેમજ જીવતા અને મરણ પામેલાને તોળતાં તેમાં આત્માના અરૂપિપણથી ભારી હલકાપણું હોયજ નહીં. એક કોઠીમાં કોઈક પુરૂષને ઉભો રાખીને તેનું મુખ બંધ કરી દીધું હોય, તે અંદર રહેલો પુરૂષ જો શબ્દ ક્રિયા વાણી વગર તો તેનો શબ્દ સાંભળવામાં આવી શકે છે. તે શબ્દ છીદ્ર વિના કેમ બહાર નીકળી શક્યો ? એમજ કોઠીમાં ઘાલેલા પુરૂષને આત્મા બહાર નીકળી નથી એમાં શું

સંશય છે. જેમ કોઠીમાંથી શબ્દ બહાર નીકળી શક્યો, તેમ અંદર પણ પ્રવેશ કરી શકે છે. તેમજ કોઠીની અંદર ઘાલેલ પુરૂષના કળેવરમાં બહારથી અંદર જીવ જમને ઉત્પન્ન થયા એમ સમજવામાં શી અડચણ છે. આવ બંદ કરતાં પણ ચરમચક્ષુવાળા કોઈ દેખી ન શકે એવા અડૂપી જીવને કોઠીમાં જવા આવવાને કોણ રોકાણ કરી શકે એમ છે. માટે હે રાજન્, તારાં કહેલાં દૃષ્ટાંતોનાં અમારા આપેલા ઉત્તર પ્રમાણે વિચાર કરી જો, કે આત્મા છે કે નહીં.

એવી રીતે ગુરૂએ યોધ આપ્યો એટલે રાજા બોલ્યો કે, સ્વામીન્, તમે કહો છો તે પ્રમાણે તો આત્મા, અને પુન્ય, પાપ, ઠરે છે; તે મને પણ ખરૂં લાગે છે. પરંતુ મારા કુળ પરંપરાથી આલેલો આવેલો નાસ્તિક મત કેમ મુકી શકું ?

ગુરૂ બોલ્યા કે—જો દુઃખ દારિદ્ર કુળ પરંપરાથી આલ્યું હોય તો તે શું ત્ય જવા યોગ્ય નથી ? જ્યારે દુઃખ દારિદ્ર ત્યજવા યોગ્ય જ છે ત્યારે જેનાથી આત્મા-અનંતલવ સુધી દુઃખી થાય એવો મત કેમ મુકવા યોગ્ય ન હોય ?

આવાં વચન સાંભળી રાજા યોધ પામી શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કરી વિચરવા લાગ્યો. કેટલાક વર્ષ વિત્યા પછી એક વખત પ્રદેશી રાજા પોષધ લઈ પોષધ-શાળામાં બેઠો હતો, તે વખતે તેની સૂર્યકાંતાં રાણી પરપુરૂષ સાથે આસક્ત થયેલી હોવાથી તેને લોજનમાં ઝેર ઘાલી આપી ગઈ. તેની તેને માલમ પડવાથી તે ચિત્ર-સારથીના વચનથી તેજ વખતે અણસણ કરી સમાધીમરણ પામી સૌધર્મ દેવલોકે સૂર્યાલનામા વિમાનમાં સૂર્યાલ નામે દેવ ઉત્પન્ન થયો. ઝેર આપનારી સૂર્યકાંતા રાણી, આ મારી વાર્તા જાહેરમાં આવી કે શું ? એમ ભયભીત થઈ થકી વનમાં ગઈ ત્યાં અકસ્માત્ સર્પના દંશ થવાથી દુર્ધ્યાનથી મરણ પામી નરકે નારકીપણે ઉત્પન્ન થઈ.

આમળકદંપા નામની નગરી બહાર શ્રી મહાવીર સ્વામી સમોસર્યા હતા. ત્યાં સૂર્યાલદેવ વાંદવા ગયો, અને જમણી ડાળી ભૂંજીઓમાંથી દૈવીક શક્તિથી એકસો આઠ દેવકુમાર દેવકુમારી પ્રગટ કરી ભગવંત પાસે બત્રીસબદ્ધ નાટક કરી જેમ આવ્યો હતો તેમ પાછો સ્વર્ગે ગયો. ત્યારબાદ જૌતમ સ્વામીએ તેનો સંબંધ પુછ્યો. તેથી ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સર્વ અધિકાર કહી છેવટે જણાવ્યું કે, એ મહાવિદેહે સિદ્ધપદને પ્રાપ્ત થશે.

શ્રીઆમ નામા રાજા બખ્ષલદ્દ સૂરીના અને શ્રી કુમારપાળ રાજા શ્રી હેમાચાર્યના સદુપદેશથી યોધ પામ્યા હતા. એ બન્નેનાં દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ જ છે.

(થાવચ્ચાપુત્રનો સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત)

થાવચ્ચાપુત્ર દ્વારિકા નગરીમાં મ્હોટી ઋદ્ધિવંતી થાવચ્ચા સાર્યવાહી (સેઠાણી) નો પુત્ર, અને બત્રીસ સ્ત્રીઓનો પતિ હતો. તે શ્રી નેમનાથ સ્વામીની વાણી સાંભળી યોધ પામ્યો. તેની માતાએ ઘણો વાર્યો, પણ ન રહ્યો, ત્યારે તેની દીક્ષાનો મહોત્સવ કરવા માટે તે શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ પાસે છત્ર આમર, મુકુટ વિગેરે માંગવા ગઈ. શ્રીકૃષ્ણ તેને ઘેર આવી થાવચ્ચાકુમારને કહેવા લાગ્યા કે, તું આ યૌવનાવસ્થામાં કાં દીક્ષા લેછે ? ભક્તલોગી થઈ પછી દીક્ષા લેજે. તેણે કહ્યું—ભય પામેલાને ભોગસુખ સ્વાદ આપતા નથી. શ્રીકૃષ્ણે પુછ્યું—મારા બેઠાં તને શાનો ભય છે. તેણે કહ્યું—મૃત્યુનો ભય છે. આવાં વચનથી તેનો ખરેખરો આગ્રહ જાણીને શ્રીકૃષ્ણે પોતે તેનો દીક્ષામહોત્સવ કર્યો. થાવચ્ચાપુત્રે એક હબ્તર વ્યાપારીના પુત્રો સાથે ભગવંત પાસે દીક્ષા લીધી. પછી ચૌદ-

પૂર્વી થઈ પાંચસો દીવાન સહિત સેલક રાજને શ્રાવક કરી એ સૌગંધિકાપુરીયે આપ્યા. તે વખતે ત્યાં ૧ ત્રિદંડ, ૨ કુંડિકા, ૩ છત્ર, ૪ છ નળાવાળો તાપસનો ખપ્પર, ૫ અંકુશ, ૬ પવિત્રી, ૭ કેશરી હાથમાં લઈ ગેરૂના રંગેલા લાલ વસ્ત્રના વેષનો ધારણ કરનાર, શાંખ્ય શાસ્ત્રના પરમાર્થનો ધારણ અને ઉપદેશ કરનાર, પ્રાણાતિપાતાવિરમણાદિક પાંચ, અને ૬ શૌચયમ, ૭ સંતોષયમ, ૮ તપોયમ, ૯ સ્વાધ્યાયયમ, ૧૦ ઇશ્વર પ્રણિધાનયમ, એ પાંચયમમય દશ પ્રકારનું શૌચમૂળ પરિવ્રાજકનો ધર્મ પાળનાર અને દાનાદિક ધર્મની પ્રરૂપણા કરનાર, એક હજાર શિષ્યોના પરિવારથી પરિવરેલો વ્યાસનો પુત્ર શુક નામનો પરિવ્રાજક હતો. તેણે પ્રથમથી શૌચમૂળધર્મ અંગીકાર કરાવેલા સુદર્શન નામના નગરશેઠને થાવચ્ચાપુત્રાચાર્યે વિનય અને સમ્યક્તમૂળ શ્રાવક-ધર્મ અંગીકાર કરાવ્યો. ત્યારે શુકપરિવ્રાજકે થાવચ્ચાપુત્રાચાર્યને પ્રશ્ન પુછ્યો કે:—

“સરિસવયા મેતે ભરૂઆ અમરૂઆ” તેના ઉત્તરમાં થાવચ્ચા પુત્રાચાર્યે જણાવ્યું કે:—
 ।તેદુવિહા મિત્તસરિસવયા । ધન્નસરિસવયા । પઢમા તિવિહા સહજાયા સહવઢિયા
 સદ્ધંસુકીલિયા । એએ સમણાં અમરૂઆ ॥ ધન્નસરિસવયા દુવિહા । સથયં
 પરિણયા ઇયરેઅ પઢમા દુવિહા ફાસુઆ અન્નેઅફાસુઆવિ જાહા અજાહાયા ।
 જાહાવિ એસણિહ્જા અન્નેઅ । એસણિહ્જાવિ લદ્દા અલદ્દાય વિહા સવ્વયા અમરૂઆ
 પઢમાંમરૂઆ એવં કુલથયા વિ માસાવિ નવરં માસા તિવિહા કાલ અથય ધન્ન તં આ

પ્રશ્ન-હે મહારાજ, સરિસવય લક્ષ્ય છે કે અલક્ષ્ય છે? ઉત્તરમાં થાવચ્ચાપુત્રા-ચાર્યે કહ્યું કે-સરિસવય બે પ્રકારના હોય છે. એક મિત્ર સરિસવય અને બીજા ધાન્ય સરિસવય. અહિંયાં આચાર્યે સરિસવયના બે અર્થ ગણ્યા છે. એક તો સરિસવય (સરખી અવસ્થાવાળા) અને બીજા સરસવ (સરસવ નામનું ધાન્ય). તેમાં મિત્ર સરિસવય ત્રણ પ્રકારના હોય છે; એક સાથે જન્મેલા, બીજા સાથે વૃદ્ધિ પામેલા, ત્રીજા સાથે રમવાની ક્રીડા ક્રીધેલી હોય એવા. એ ત્રણે પ્રકારના સાધુને અલક્ષ્ય છે. ધાન્ય સરસવ બે પ્રકારના હોય છે; એક શસ્ત્રપરિણુત (ઝાડથી કાપેલા કે છોડાં દૂર ક્રીધેલાં), બીજા અશસ્ત્રપરિણુત (ઝાડે લાગેલાં કે છોડાવાળાં), શસ્ત્રપરિણુત બે પ્રકારના હોય છે; એક યાચેલા, બીજા અયાચેલા. યાચેલા પણ બે પ્રકારના હોય છે; એક એષણીય (બેતાળીશ દોષ વગરના) અને બીજા અનેષણીય (દોષવાળા). તેમાં એષણીય પણ બે પ્રકારના હોય છે; એક લાધેલા (વેરાવેલા), બીજા અલાધેલા (તેના ધરમાંજ પડેલા-તેના હાથમાં રહેલા). આ ધાન્ય સરસવમાં પાછળ પાછળના પ્રકારવાળા સર્વ અલક્ષ્ય અને પહેલા પહેલાના લેદવાળા સર્વ સાધુને લક્ષ્ય છે. એમ કુલથના પણ લેદ સમજવા. માસના પણ લેદ સમજવા. માસ એટલે અડદ. પણ સામાન્ય માસ શબ્દના ત્રણ લેદ કલ્પ્યા. એક કાળમાસ (મહીનો), અર્થમાસ (માસ), ધાન્ય-માસ (અડદ). એ ત્રણ લેદ કલ્પીને તેમાંથી “ધાન્યમાસ” લક્ષ્ય ગણાવ્યા છે.

એવા કેટલાક અર્થના ખુલાસા પુછીને શુકપરિવ્રાજકે બોધ પાત્રી એક હજાર શિષ્ય સહિત થાવચ્ચાપુત્રાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. થાવચ્ચાપુત્રાચાર્યે શુકપરિવ્રાજકને આચાર્ય પદવી આપી શત્રુજય તીથ જઈ સિદ્ધપદને પામ્યા. હજાર શિષ્ય સહિત

શુક્રાચાર્ય પણ સેલ્લકપુરના સેલ્લકનામા રાજાને પંથકાદિક પાંચસો પ્રધાન સહિત દીક્ષા આપી, સેલ્લકમુનીને આચાર્યપદ આપીને સિદ્ધાચળ ઉપર સિદ્ધપદને પામ્યા.

સેલ્લકાચાર્ય અગીઆર અંગ લણીને પંથકાદિક પાંચસો શિષ્યોને સાથે લઈ વિચરતા વિચરતા લુણા શુક્રા આહાર કરવાથી શરીરમાં ખરજ પિત્તાદિક રોગો ઉત્પન્ન થયા હતા તેથી તેના ઔષધ ઉપચાર કરાવવા સેલ્લકપુરે આવ્યા. ત્યાં તેમનો પુત્ર મંદુકરાજ રાજ્ય કરતો હતો. તેણે પોતાના ઘોડા બાંધવાની યાનશાળામાં તેઓને ઉતરવાની જગા આપી અને વૈદ્યાને બોલાવી ઔષધોપચાર કરાવ્યા, તેથી તેમના શરીરના સર્વ રોગોની ઉપશાંતિ થઈ ગઈ છતાં પણ રનેહવાળા સરસ આહારની લાલચથી ત્યાંથી વિહાર કરવાની તેમની મરજી થતી નથી. જેથી ગુરૂની રજા લઈ તેમની વૈયાવચ્ચ કરવા પંથકમુનીને ત્યાં રાખી બીજા બધા શિષ્યો વિહાર કરી ગયા. એકદા સમયે કાર્તિકપુનમની ચોમાસીનો દિવસ હોવા છતાં પણ યથેચ્છ આહાર કરી સેલ્લકાચાર્ય સુઈ રહ્યા હતા. પ્રતિક્રમણ વેળા થયા છતાં પણ જ્યારે ગુરૂ ઉઠ્યા નહીં ત્યારે પંથકમુનીએ પ્રતિક્રમણ કરતાં ચોમાસીખામણા ખામવાના વખતે અવગ્રહમાં આવી ગુરૂના પગને પોતાનું મસ્તક દ્રસાવ્યું. તત્કાળ ગુરૂ જોગીને કોપાયમાન થયા ત્યારે પંથક બોલ્યા કે—સ્વામી, આજે ચોમાસીદિન હોવાથી ચોમાસીપ્રતિક્રમણ કરતાં ચાર માસમાં થયેલા અપરાધને ખમાવવા તમારા પગને મસ્તક અડકાડ્યું છે. આવાં વચન સાંભળી સેલ્લકાચાર્ય વૈરાગ પામી વિચારવા લાગ્યા કે, ધિકાર થાયો મને, કે આજે ચોમાસીદિન છે તેની મને માલમ પણ નથી; સરસ આહારની લાલચથી હું એટલો બધો પ્રમાદિ બની ગયો છું. પછી ત્યાંથી વિહાર કર્યો. માર્ગમાં બીજા પણ શિષ્યો મળ્યા. છેવટે શત્રુજય પર્વત ઉપર ચઢીને પોતાના શિષ્યો સહિત ત્યાંજ સિદ્ધિપદને પામ્યા.

(ક્રિયા અને જ્ઞાન વિશે.)

તે માટે દરરોજ ગુરૂ પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળે. સાંભળીને તેજ પ્રમાણે યથા શક્તિ ઉદ્યમ કરવામાં પ્રવૃત્ત થાય. કેમકે, ઔષધક્રિયાને સમજનાર વૈદ્ય પણ રોગોપશાંતિ માટે જ્યાંસુધી ઉપાય ન કરે ત્યાંસુધી કંઈ જાણવામાત્રેકરી રોગોપશાંતિ થતી નથી. ક્રિયા કરવાથીજ થાય છે. જે માટે શાસ્ત્રકારે પણ કહેલું છે કે,

ક્રિયૈવ ફલદાપુંસાં । ન જ્ઞાનં ફલદં મતં ॥

યત સ્ત્રી મદ્ય મોગજો । ન જ્ઞાનાત્સુખમાર્ગ યચેત ॥ ૧ ॥

ક્રિયાજ્ઞ દુષ્ટદાયક થાય છે, કેવળ જાણપણું દુષ્ટદાયક થઈ શકતું નથી. જેમકે, સ્ત્રી, લક્ષ્ય, અને ભોગને જાણવાથી (મનુષ્ય) તેના સુખનો ભોગી થઈ શકતો નથી પણ ભોગવવાથી થાય છે.

જાણંતો વિહુતરિઝં । કાઈઅ જોગં ન જુંજઈ નઈર ॥

સો વુહુહઈ સોણં । એવંનાળી ચરણહીણો ॥ ૨ ॥

તરવાની ક્રિયા જાણનાર હોય તોપણ નદીમાં જો હાથ હલાવે નહીં તો તે જુડીજ નય છે અને પાછળથી પશ્ચાતાપ પામે છે, એમ જ્ઞાની પણ ક્રિયાવિના બની નય છે.

દશાસ્કંધની ગ્રંથિમાં પણ કહેલ છે કે—જો અકિરિઆવાઈસો મવિઓઅમવિઆવા નિયમા કિણ્હપરિવિઓ કિ રિઆવાઈ નિયમામવિઓ નિયમાસુન્કપરિવિઓ અંતો-

પુગલપારિ અદૃશ્ય નિઅમા સિદ્ધર્થ સમદિટ્ઠીમિચ્છાદિટ્ઠી વાહુજ્જ ॥ ૧ ॥ અક્રિયાવાદિ છે તે ભવી પણ હોય ને અભવી પણ હોય, પરંતુ નિશ્ચયથી કૃણુપક્ષીય ગુણુય છે. ક્રિયાવાદિ તે નિશ્ચયથી ભવીજ હોય, નિશ્ચયથી સુકલપક્ષીજ હોય, ને સમ્યક્તા હોય કે મિથ્યાત્વી હોય પણ અર્ધ પુદ્ગળ પરાવર્તમાંહેજ સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ક્રિયા કરવી શ્રેયકારી છે.

જ્ઞાનવિના ક્રિયા પણ પરિણામે કૃણદાયક નીવડતી નથી. જે માટે કહેલું છે કે

અન્નાણ કમ્મસ્સવો । જાયઈ મંડુક ચુન્નતુલ્લાતિ ॥

સમ્મકિરિઆઈ સોપુણ । નેઓ તત્ત્ત્તાર સારિચ્છો ॥ ૧ ॥

અજ્ઞાનથી કર્મક્ષય થયો હોતો તે મંડુક (હેડકા) નાં ચૂર્ણ સરખો બાણુવો. (જેમ કોઈ હેડકો મરણુ પામ્યા પછી સુકાઈ ગયેલો છતાં તેનાં કૃણેવરનું જે ચૂર્ણ કીધું હોય તો તેનાથી હબરો હબરો હેડકા થઈ શકે છે. તે ચુરણુ પાણીમાં નાંખવાથી હબરો હેડકા તત્કાળ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એટલે અજ્ઞાનથી કર્મક્ષય થાય તેમાં ભવપરંપરા વધી જાય છે), અને સમ્યક્ જ્ઞાન સહિત ક્રિયા તો મંડુકના ચુરણુની રાખના સરખી છે (એટલે તેનાથી પાછી ભવની પરંપરાની વૃદ્ધિ થઈ શકતી નથી).

જં અન્નાણી કમ્મં । સ્વેઈ વહુ અહિં વાસકોઢિહિં ॥

તં નાળીં તિહિંગુત્તો । સ્વેઈ ઉસાસ મિત્તેણ ॥ ૨ ॥

જેટલાં કર્મ ઘણા કૌટો વર્ષ તપ કરવાથી અજ્ઞાની બપાવે છે, એટલાં (કર્મ) મન વચન કાયાની શુષ્ણિવાળો જ્ઞાની એક શ્વાસોશ્વાસમાં બપાવી દે છે. એટલાજ માટે તામલી, પૂરણાદિક તાપસ વિગેરેને ઘણા તપકલેશ કરતાં પણ ઈશાનેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્રપણાદિ અલ્પ કૃણનીજ પ્રાપ્તિ થઈ તેમજ શ્રદ્ધા વિના એકલા જ્ઞાનવાળા અંગારમહેકાચાર્યની પેઠે સમ્યક્ ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ થાય નહીં. જે માટે કહેવાય છે કે,

યજ્ઞસ્ય શક્તિરસમર્થ વિધેર્નિવોધ । સ્તૌચારુચેરિયમમૂતુદર્તીન કિંચિત્ ॥

અંધાંદિહૌન હતવાઞ્ચિત્ત માનસાનાં । દૃષ્ટાનજાતુ હિતવૃત્તિરનંતરાયા ॥ ૧ ॥

અજ્ઞાની (અંધજાની) શક્તિ, (ક્રિયા) અને અસમર્થ પરાક્રમવાળાનું (પાંગળાનું) જ્ઞાન, એ બન્નેને જે મેળાપ હોય, તો તેઓને ઇચ્છિત નગરે જઈ પહોંચવાને કોઈ પણ હુરકત પડતી નથી; પણ એકલા અંધકે પાંગળાનાં મનોવાંચિત્ત પૂર્ણ થવામાં કંઈપણ નડતર થયા વગર તેઓ પોતાના ધારેલા નગરે જઈ પહોંચે તેમ કયાંકપણુ જોવામાં આવતું નથી. (અંધિયાં અંધ સમાન ક્રિયા, અને પાંગળા સમાન જ્ઞાન હોવાથી, બન્નેનો સંયોગ થવાથીજ ઇચ્છિત નગરે જઈ શકાય છે. તેમજ જ્ઞાન અને ક્રિયા, એ બન્નેનો સંયોગ થવાથીજ મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. એકલા જ્ઞાનથી કે ક્રિયાથી મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી.)

ઉપર બતાવ્યા કારણ પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન (સમકીર્ત), ચારિત્ર, એ ત્રણને સંયોગ થવાથીજ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે એ ત્રણની આરાધના કરવાને ઉચ્ચ કરવો જો રહસ્ય છે.

(સાધુને સુખશાતા પુછવા તથા વોહોરાવવા વિગેરે વિષે)

એવી રીતે ગુરૂની વાણી સાંભળીને ઉઠતી વખતે સાધુના કાર્યનો નિર્વાહ કરનાર શ્રાવક એમ પુછે કે—હે સ્વામી, આપને સંયમયાત્રા સુખે વર્તે છે ? અને ગઈ રાત્રી નિરાખાધ સુખે વરતી ? આપના શરીરમાં કાંઈ પીડાતો નથી ? આપના શરીરમાં કંઈ વ્યાધિ તો નથી ? કાંઈ વૈદ્ય કે ઔષધાદિકનું પ્રયોજન છે ? આજે આપને કાંઈ આહાર વિષયમાં પથ્ય રાખવા જેવું છે ? એમ પ્રશ્ન કરવાથી (પુછવાથી) મહા નિર્જરા થાય છે. કહેલું છે કે,

અભિગમણવંદન નમંસણેન । પઢિપુચ્છણેણ સાહૂણં ॥

ચિરસંચિઆંપિકમ્મં । સ્વણેણ વિરલત્તણ મુવેઈ ॥

ગુરૂને સામા જલુ', વંદન કરવું, નમસ્કાર કરવું, સુખશાતાનું પુછવું, એટલાં વાનાં કરવાથી ઘણાં વર્ષનાં કરેલાં પણ કર્મ એક ક્ષણ વારમાં વિખરાઈ જાય છે.

ગુરૂને પહેલી વંદના બતાવ્યા પ્રમાણે સામાન્યથી કીધા પછી વિશેષથી કરવી. જેમકે, “ સુહારાઈ સુહદેવસી સુખ તપ નિરાખાધ ઇત્યાદિક ” બોલી શાતા પુછવાથી વિશેષ લાભ થાય છે. આ પ્રશ્ન ગુરૂના સમ્યક્ સ્વરૂપ જાણવા માટેનું છે તથા તેના ઉપાયની યોજના કરનાર શ્રાવકને માટે છે. ત્યારપછી પગે લાગીને, ઇચ્છાકારી ભગવન્ પસાય કરી ફાસુણં દાસગિજ્જં અસણ પાણ સ્વાહમ સાહમં વચ્ચ પડિગ્ગહ કંવલ પાયપુચ્છણેણ પાઢિહારિઅ પીઠફલગસિજ્જા સંથારણં ઓસહ મેસજ્જેણં ભવયં અણુમ્મહો કામવ્વો હે ઇચ્છાકારી ભગવન મારા ઉપર દયા કરી અચિત્ત અને સુજાતા આહાર, પાણી, ખાદ્ય (સુખડી વિગેરે), સ્વાદિમ (સુખવાસ), વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબળ, પાચ પુંછણું (કટાસણું), પ્રાતિહાર્ય તે સર્વ કામમાં વાપરવા યોગ્ય બાબતો, પાછળ સુકવાનું પાટીયું, સન્ન (જેમાં પગ પસારીને સુવાય તે), સંથારો (સન્નથી કાંઈક નાનો), ઔષધ (એક વસાણાનું), વેસડ (ઘણાવસાણાવાળું), તેણે કરીને હે ભગવન્ મારા ઉપર અનુગ્રહ કરવો (મારી પાસેથી લેવું જોઈએ), એમ પ્રગટ પણે નિમંત્રણ કરવી. આવી નિમંત્રણ તો વર્તમાનકાળે વૃહત્વંદન કીધા પછી શ્રાવકો કરે છે. પણ જેણે ગુરૂની સાથે પ્રતિક્રમણ કર્યું હોય તે તો સૂર્ય ઉગ્યા પછી જ્યારે પોતાને ઘેર જાય ત્યારે નિમંત્રણ કરે જેને ગુરૂની પાસે પ્રતિક્રમણ કરવાનો યોગ બન્યો ન હોય તેણે તો જ્યારે ગુરૂને વાંઢવા આવવાનું બની શકે ત્યારે આવી ઉપર લાજ્યા પ્રમાણે નિમંત્રણ કરવી. ઘણેલાગે તો જ્યારે દેરાસરમાં જિનપૂજા કરી નૈવેદ્ય ચઢાવી ઘેર ભોજન કરવા જવાના અવસરે ફરી ગુરૂ પાસે ઉપાશ્રયે આવી નિમંત્રણ કરવી; એમ શ્રાદ્ધદિનકૃત્યમાં લખેલ છે. પછી યથાવસરે જો ચિકિત્સા (રોગની પરીક્ષા) કરાવવી હોય તો વૈદ્યાદિકનો ઉપયોગ કરાવી આપે. ઔષધાદિક વોહોરાવે. જેમ યોગ્ય હોય એમ પથ્યાદિકની સાર કરે (જોગવાઈ કરાવી આપે), જે જે કાંઈ કાર્ય હોય તે કરાવી આપે. જે માટે કહેલું છે કે,

દાણં આહારાઈ । ઓ સહ વચ્ચાઈ જસસ જં જોગો ॥

પાણાઈણ ગુણાણં । ઉવઠ્ઠં મળહેહ સાહૂણં ॥

જ્ઞાનદિક ગુણવાળા સાધુએને આશ્રયકારક આહારાદિક ઔષધ સ્વાદિમ વિગેરે જે જે જેમ યોગ્ય લાગે તેમ દાન આપવું.

જ્યારે પોતાને ઘેર સાધુ વોહોરવા આવે ત્યારે હુમેશાં તેમના યોગ્ય જે જે પદાર્થો તૈયાર હોય તે તે નામ દઈ દઈને વોહોરાવે. જો એમ ન કરેતો ઉપાશ્રયે નિમંત્રણ કરી આવેલાનો ભાંગ થાય છે, અને નામ દઈને વોહોરાવતાં પણ જો સાધુ વોહોરે નહીં તો પણ લાલ છે તે બીજા શાસ્ત્રમાં કહી ગયા છીએ કે,

મનસાપિ મવેત્પુણ્યં । વચસાચ વિશેષતઃ ॥

કર્ત્તવ્યેનાપિ તત્ત્વોગે । સ્વર્ગ્દૂમો મૂત્ત્ફલે ગ્રાહિ ॥

મનથી પણ પુન્ય થાય છે, વળી વચનથી (નિમંત્રણ કરવાથી) વધારે પુન્ય થાય છે, અને કાયાયે તેની જોગવાઈ મેળવી આપવાથી પણ પુન્ય થાય છે; માટે દાન તો કલ્પવૃક્ષના જેમ ફળ દાયકજ છે.

શુદ્ધને જો નિમંત્રણ ન કરીયે તો આપણા ઘરમાં તે પદાર્થ નજરે દેખતાં છતાં પણ સાધુ તેને લોભી બળી યાચતા નથી, માટે નિમંત્રણ ન કરવાથી મોટી હાની થાય છે.

દરરોજ સાધુને નિમંત્રણ કરતાં પણ જો આપણે ઘેર વોહોરવા ન આવે તો પણ તેથી પુન્યજ થાય છે. વળી ભાવની અધિકતાથી અધિક પુન્ય થાય છે.

(દાનની નિમંત્રણ ઉપર હર્ણશેઠનો દૃષ્ટાંત)

જેમ વિશાળા નગરે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં ચાર મહીનાના ઉપવાસ ધારણ કરી કાઉચ્છગે ઉભા રહેલા ભગવાન મહાવીર સ્વામીને દરરોજ પારણાની નિમંત્રણ કરનાર હર્ણશેઠ ચોમાસીને પારણે આવે તો જરૂરજ પારણું કરશે એમ ધારી ઘણી નિમંત્રણ કરી પોતાને ઘેર આવી, ઘર આંગણે બેસી ધ્યાવા લાગ્યો કે, અહો ધન્ય છું હું, આવે મારે ઘેર સ્વામી પધારશે, પારણું કરશે, ઇત્યાદિક ભાવના ભાવતાંજ તેણે અચ્યુતસ્વર્ગનું આયુષ્ય બાંધ્યું, અને પારણું તો પ્રભુયે મિથ્યાદૃષ્ટિ કોઈક (પુર્ણશેઠ) ને ઘેર ભીક્ષાચરની રીતે દાસીને હાથે અપાવેલા અડદના બાકળાથી કીધું. ત્યાં પાંચદીવ્ય થયા, એટલોજ માત્ર તેને લાલ થયો. બાકી તે વળતે જો હર્ણશેઠ દેવદંડુભિનો શબ્દ ન સાંભળત તો તેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાત, એમ જ્ઞાનીયે કહ્યું. માટે ભાવનાથી અધિકતર ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આહારાદિક વોહોરાવવા ઉપર શાળીભદ્રનું દ્રષ્ટાંત તથા ઔપધના દાન ઉપર મહાવીર સ્વામીને ઔપધ આપવાથી તીર્થંકરગોત્રની બાંધનારી રેવતી શ્રાવિદ્રાનું દ્રષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ જ હોવાથી અહિં અંથ વધી જવાના ભયથી નથી લખ્યાં.

(જ્ઞાન—સાધુની વૈયાવચ્ચ વિષે)

જ્ઞાન (માંદા) સાધુની વૈયાવચ્ચ કરવામાં મહા લાભ છે. જે માટે આગમમાં કહેલું છે કે, ગોઅસ્મા જે ગિલાગાળં પડિચરઈ । સેમં દંસણેગ પડિવજ્જઈ । જેમં દંસણેગં પડિવજ્જઈ સેગિલાગાળં પડિચરઈ । આણાકરણં સારં સુ અરદંતાળં દંવણં । હે જાતમ, જે જ્ઞાન સાધુની સેવા કરે છે, તે મારા દર્શનને અંગીકાર કરે છે, જે મારા દર્શનને અંગીકાર કરે છે તે જ્ઞાનની સેવા કર્યા વગર રહેજ નહીં. અહંતના દર્શનનું મારે એ છે કે, જિન આણુ પાળવી.

ગ્લાનની સેવા કરવા ઉપર ક્રીડા અને કોઠથી પીડિત થયેલા સાધુનો ઉપાય કરનાર ઋષભદેવનો જીવ જીવાનંદ નામા વૈદ્યનો દ્રષ્ટાંત સમજવો. તેમજ સુસ્થાનકે સાધુને ઊતરવા માટે ઉપાશ્રય વિગેરે આપે. જે માટે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે,

સાધુને ઊતરવા ઉપાશ્રય વિગેરે આપવા વિષે.

વસહિસયણાસણ । મત્તપાણ મેસજ્જ વચ્ચત્તાઈ ॥

જહ્વિનપજ્જત્ત ધળો । થોવાવિહુ થોવયદેઈ ॥ ૧ ॥

વસતિ (ઉપાશ્રય), સુવાનું આસન, ભાત પાણી, ઔષધ, વસ્ત્ર. પાત્રાદિક, જોપણુ અધિક ધન ન હોય તોપણુ થોડામાંથી થોડું પણ આપે (સાધુને વહિરાવે).

જયંતી વંકચૂલાદ્યાઃ કૌશાચાશ્રયદાનનઃ ।

અવંતિસુકુમાલશ્ચ । તીર્ણાઃ સંસાર સમ્પરં ॥ ૨ ॥

સાધુને ઉપાશ્રય આપવાથી જયંતી શ્રાવિકા, વંકચુલ પ્રમુખ, અવંતીસુકુમાલ, કૌશા શ્રાવિકા, સંસારરૂપ સમુદ્રને તર્યા છે.

(જૈનના દ્રેષી અને સાધુનિહંકને શિક્ષા આપવા વિષે)

શ્રાવક સર્વ પ્રકારના ઉધમથી જિનપ્રવચનના પ્રત્યક્ષીકો (જૈનના દ્રેષી)ને નિવારે અથવા સાધુ વિગેરેની નિંદા કરનારાઓને પણ યથાયોગ્ય શિક્ષા આપે. જે માટે કહેલું છે કે,

તસ્મા સહસામથ્યે । આળામહં મિનો સ્વલુ ઉવેહો ॥

અનુકુલેહિઅ હાસેહોઅ । અણુસઠ્ઠી હોઈ દાયઠ્ઠા ॥ ૩ ॥

છતિ શક્તિયે આજ્ઞા ભંગ કરનારને નીશ્ચયથી કુહીં ઊવેળતાં મીઠાં વચનથી અથવા કઠણુ વચનથી પણ તેઓને સીખામણુ આપવી.

જેમ અભયકુમારે પોતાની બુદ્ધિથી જૈનમુની પાસે દીક્ષા લેનાર એક લીજ્ઞ-રીની નિંદા કરનારાઓને નિવાર્યા હતા તેમ વારવા.

(સાધવીને સુખશાતા પુછવા વિગેરે વિષે)

જેમ સાધુને સુખશાતા પુછવાનું બતાવ્યું તેમજ (સાધુની પેઠે) સાધવીને પણ સુખશાતા પુછવી. વળી સાધવીમાં એટલું વિશેષ વિચારવાનું છે કે, તેમને કુશી-ળીયા અને નાસ્તિકોથી ગોપત્રવાં. પોતાના ઘરની પાસે ચોતરફથી શુભ અને શુભ-દરવાજાવાળા ઘરમાં વસવાને ઉપાશ્રય આપવો. પોતાની સ્ત્રીઓ પાસે સાધવીની સેવા લક્ષિત કરાવવી. પોતાની દીકરીઓ પ્રમુખને તેમની પાસે નવા અભ્યાસ વિગેરે કરવા રાખવી; તથા વ્રતની સન્મુખ થએલી સ્ત્રી, પુત્રી, ભગિની પ્રમુખને તેઓની પાસે શિષ્યણીપણે સમર્પવી. વિસ્મૃત થઈ ગયેલી કરણીઓ તેઓને સ્મરણ કરાવી આપવી. અન્યાયની પ્રવૃત્તિથી તેઓને બચાવવાં. એક વાર અયોગ્ય વર્તણુક થયાનું જાણ્યું કે તત્કાળ તેમને સીખામણુ આપીને વારવાં; બીજી વાર અયોગ્ય વર્તણુક થાય તો કઠણુ નિહર વચન કહીને ધમકાવવાં; તેમ કરતાં પણ જો ન માને તો પછી ખરવાક્ય કહીને પણ તાડન તર્જના કરવી. ઊચિત સેવા લક્ષિતમાં ઊચિત વસ્તુઓ આપીને તેમને સદાય વિશેષ પ્રસન્ન રાખવાં.

(ગુરૂ પાસે અભ્યાસ કરવા વિશે)

ગુરૂ પાસે નિત્ય અપૂર્વ અભ્યાસ કરવો. જે માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,
અંજનસ્ય ક્ષયં દૃષ્ટ્વા । વૈત્તમિકસ્ય ચ વર્દનં ॥

અવંધ્યં દિવસં કુર્યા । દાનાધ્યયન કર્મસુ ॥ ૧ ॥

આંખમાંથી અંજન ગયું તથા રાક્ષાતું વધવું દેખીને (એટલે સવાર થયો જાણીને) દાન આપવું, અને નવો અભ્યાસ કરવો, એવી કરણીયો કરવામાં વાંઝીયો ન થાય તેવો દિવસ કરવો. (અભ્યાસ ન કરાય તે દિવસ વાંઝીયો ગણાય છે.)

સંતોષ સ્ત્રિષુ કર્તવ્યઃ । સ્વદારે ભોજને ધને ॥

ત્રિષુ ચૈવ ન કર્તવ્યો । દાને ચાધ્યયને તો ॥ ૨ ॥

પોતાની સ્ત્રી, લોજન અને ધન, એ ત્રણ પદાર્થમાં સંતોષ કરવો. પણ દાન, અધ્યયન, અને તપમાં સંતોષ કરવોજ નહીં. (એ જેમ જેમ વધારે થાય તેમ સાડું.)

ગૃહીત ઇવ કેશેષુ । મૃત્યુના ધર્મ માચરેત્ ॥

અજરામરવત્પ્રાજ્ઞો । વિદ્યામયં ચ ચિંતયેત્ ॥ ૩ ॥

ધર્મ સાધન કરતા વળતે એવી બુદ્ધિ રાખવી કે, જાણે યમરાજે મારા મસ્તકના કેશ પકડી લીધા છે તે છોડનાર નથી માટે જેટલું થાય તેટલું ત્વરાથી કરી લેજો; અને વિદ્યા તથા દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા વળતે એવી બુદ્ધિ રાખવી કે, હું તો અજર અને અમર છું માટે જેટલું સીખાય એટલું સીખેજ નવું. એવી બુદ્ધિ ન રાખે તો સીખીજ શકાય નહીં.

જહજહ સુઅમવગાહૈ । અસયરસાપસરસંજુઅમપુવં ॥

તહતહ પલ્હાઇમુળી । નવનવ સંવેગ સદ્ગા ॥ ૪ ॥

અતિશય રસ (સ્વાદ)ના વિસ્તારથી ભરેલું, અને આગળ કોઈ દિવસ સીખેલા નહીં એવા નવીન જ્ઞાનના અભ્યાસમાં જેમ જેમ પ્રવેશ કરે છે તેમ તેમ તે નવા અભ્યાસનો કરનાર મુની નવા નવા પ્રકારના સંવેગ (વૈરાગ) અને શ્રદ્ધાથી આનાદિત થાય છે.

જોરહ પઢૈ અપુવં । સ લહૈ તિથ્યયરત્ત મન્ન ભવે ॥

જોપુણ પઢૈ પરં । સમ્પસુઅં તસ્સ કિં મણિયો ॥ ૫ ॥

જે પ્રાણી આલોકમાં અપૂર્વ અભ્યાસ નિરંતર કરે છે તે પ્રાણી આવતા ભવમાં તીર્થંકર પદને પામે છે; અને જે વળી પોતે બીજા શિષ્યાદિકને સમ્યક્ત પમાય એવું જ્ઞાન લાણાવે છે તેને તે કેટલો બધો લાભ થશે તેનું શું કહીયે?

જોપણ ઘણીજ થોડી બુદ્ધિ હોતી તોપણ નવા અભ્યાસ કરવામાં ઊંચમ રાખવાથી માપનુપાદિક મુનીઓની પેઠે તેજ ભવમાં કેવળજ્ઞાનાદિકનો લાભ પામી શકાય છે. માટે નવા અભ્યાસ કરવામાં નિરંતર પ્રવૃત્તિ રાખવી એજ શ્રેયસ્કર છે.

દ્રવ્ય ઉપાર્જન વિધી.

જિનપૂજા કરી લોજન કર્યા પછી જો રાત્ર પ્રમુખ હોય તો કચેરીમાં, દીવાન

પ્રમુખ મહોદો હોદ્દાદાર હોય તો રાજ સભામાં, વ્યાપારી પ્રમુખ હોય તો બજાર કે હાટ દુકાને, અથવા પોતપોતાના યોગ્ય સ્થાનકે આવી ધર્મમાં બાધા ન ઉપજે (ધર્મમાં વિરોધ ન પડે) એવી રીતે દ્રવ્ય ઉપાર્જનનો વિચાર કરે. રાજ્યોએ આ દરિદ્રી છે કે ઇશ્વર છે (ધનવાન છે), આ માન્ય છે કે અમાન્ય છે, તથા ઉત્તમ, મધ્યમ, અધમ બ્રતિકુળ સ્વભાવનો વિચાર કરીને (સર્વની સાથે એકસરખો ખરેખર) ન્યાય કરવો.

(ન્યાય અન્યાય ઉપર દૃષ્ટાંત)

કલ્યાણકટકપુર નગરને વિષે યશોવર્મા રાજ રાજ્ય કરતો હતો તે ન્યાયમાં એક નિષ્ઠાવંત (ખરો ન્યાય આપનાર છે એવી પ્રતીતિવાળો) હોવાથી તેણે પોતાના ન્યાય કરવાના મહેલની આગળ એક ન્યાયઘંટા બાંધી હતી. એક વખતે તેની રાજ્યઅધિષ્ઠા-યકા દેવીને એવો વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે, “આ રાજ્યે જે ન્યાયઘંટા બાંધી છે, તે ખરી છે કે જોટી છે તેની પરિક્ષા કરવી જોઈએ.” એમ ધારીને પોતેજ ગાયતું રૂપ આરણ કરી તત્કાળ ઉત્પન્ન થયેલા વત્સની સાથે ક્રીમોહ ક્રીડા કરતી રાજમાર્ગ વચ્ચે ઊભી રહી. એવા અવસરમાં તેજ રાજનો પુત્ર અત્યંતપુરથી દોડતા ઘોડાવાળી ગાડીમાં એસી અતિશય ઉતાવળ કરતો તેજ માર્ગે આવ્યો. ઘણાજ પુરથી આવતી ઘોડાગાડીના ઘોંઘાટથી માર્ગમાં ઊભા રહેલા અને આવ બંદ કરતા લોકો તો બધા ખસી ગયા, પણ ગાય કંઈ ખસી નહીં, તેથી તેના વાછડાના પગ ઉપર ઘોડાગાડીનું ચક્ર ફરી જવાથી તે વાછડો તત્કાળ ત્યાંજ મરણ પામ્યો; જેથી ગાય પોકાર કરવા લાગી અને જેમ રોતી હોય એમ આમ તેમ જોવા લાગી, તેને આવ બંદ કરતા કોઈકે પુરૂષે કહ્યું કે, રાજ દરબારમાં જઈ તારો ન્યાય કરાવ. ત્યારે તે ગાય ચાલતી ચાલતી દરબાર આગળ જ્યાં ન્યાયઘંટા બાંધેલી છે ત્યાં આવી, અને પોતાનાં શીંગડાંના અગ્રભાગથી તે ઘંટાને હલાવીને વગાડી. આ વખતે રાજ લોજન કરવા બેસતો હતો, છતાં તે ઘંટાનો શબ્દ સાંભળીને જોલ્યો કે, અરે! કોણ ઘંટા વગાડે છે. ને કરોએ તપાસ કરી કહ્યું કે, સ્વામી, કોઈ નથી, તમે સુખેથી લોજન કરો. રાજ જોલ્યો, આ વાતનો નિર્ણય થયા વિના કેમ લોજન કરાય? એમ કહી લોજન કરવાનો થાળ એમજ પડતો મુઠ્ઠી પોતે ઉઠીને દરવાજા આગળ આવી જુવે છે તો ત્યાં બીજા કોઈને ન દેખતાં ગાયને દેખી તેને કહેવા લાગ્યો કે, શું કોઈએ તને પીડા ઉપજાવી છે? તેણીએ માથું ધુણાવીને હા કહ્યાથી રાજ જોલ્યો.—ચાલ મને તે દેખાડ કોણ છે? આવું વચન સાંભળી ગાય ચાલવા લાગી. રાજ પણ તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો. જે જગાએ વાછડાનું કલેવર પડેલું હતું ત્યાં આવી ગાયે તે બતાવ્યું, ત્યારે તેના પર ચક્ર ફરી ગયેલું દેખી રાજ્યે નોકરોને હુકમ કર્યો કે, જોણે આ વાછડા ઉપર ગાડીનું ચક્ર ચલાવ્યું હોય તેને પકડી લાવો. આ હકીકત કેટલાક લોકો બહુતા હતા પરંતુ તે (વાછડા ઉપર ગાડીનું ચક્ર ચલાવનાર) રાજપુત્ર હોવાથી તેને રાજ પાસે કોણ લાવી આપે, એવું સમજી કોઈ જોલ્યું નહીં. તેથી રાજ જોલ્યો કે, ત્યારે આ વાતનો નિર્ણય અને ન્યાય થશે ત્યારેજ હું લોજન કરનાર છું. તોપણ કોઈ જોલ્યું નહીં. ત્યારે રાજને ત્યાંને ત્યાંજ ઊભાં એક બે લાંઘણ થઈ તથાપિ કોઈ જોલ્યું નહીં ત્યારે રાજપુત્ર પોતેજ આવી રાજને કહેવા લાગ્યો કે, “સ્વામી, હું એના ઉપર ચક્ર

ચલાવનાર છું માટે જે દંડ કરવાનો હોય તે મારે કરો. ” રાજ્યે તેજ વખતે સ્મૃતિઓના (અહત્તીતિ વિગેરે કાયદાઓના) બાણનારાઓને બોલાવી પુછ્યું કે, આ શુન્દુનો શો દંડ કરવો ? તેઓ બોલ્યા કે, સ્વામી, રાજપદના યોગ્ય એકજ આ પુત્ર હોવાથી એને શો દંડ દેવાય ? રાજ બોલ્યો કે, કેવું રાજ્ય ? કેવો પુત્ર ? મારે તો ન્યાયની સાથે સંબંધ છે. મારે એ ન્યાયજ પ્રાધાન્ય છે. હું કંઈ પુત્રને કે રાજ્યને માટે બચકાઉ એમ નથી. નીતિમાં કહ્યું છે કે,

દુષ્ટસ્યદંડઃ સ્વજનસ્યપૂજા । ન્યાયેન કોશસ્યચ સંપ્રવૃદ્ધિઃ ॥

અપક્ષપાતો રિપુરાટ્ટરક્ષા । પંચૈવયજ્ઞાઃ કથિતાઃ નૃપાણાં ॥

દુષ્ટનો દંડ, સજ્જનનો સત્કાર, ન્યાયમાર્ગથી ભંડારની વૃદ્ધિ, અપક્ષપાત, શત્રુઓથી પોતાના રાજ્યની રક્ષા, એ પાંચ પ્રકારનાજ યજ્ઞ રાજ્યોને માટે કહેલા છે.

સોમનીતિમાં પણ કહેલું છે કે, અપરાધાનુરૂપોહિ દંડઃ પુત્રેપિ પ્રણેતવ્યઃ ॥

“ અપરાધનાજ જેવો દંડ પુત્ર ઉપર પણ કરવો ” માટે આને શું દંડ આપવો યોગ્ય લાગે છે તે કહો ? તોપણ તે કાયદાબાણ પુરૂષો કેઈ પણ બોલ્યા નહીં—અણુ બોલ્યા રહ્યા. રાજ બોલ્યો—આમાં કેઈનો કંઈપણ પક્ષપાત રાખવાની જરૂર નથી. કૃતેપ્રતિકૃતં કુર્યાત એ ન્યાયથી જેણે જેવો અપરાધ કીધેલો હોય તેને તેવો દંડ આપવો. માટે જે આણે આ વાછડા ઉપર ચક્રર ફેરવ્યું છે તો એના ઉપર પણ ચક્રરજ ફેરવવું યોગ્ય છે. એમ કહી રાજ્યે ત્યાં ઘોડાગાડી મંગાવી પુત્રને કહ્યું કે, અહિયાં તું સુઈજા. ત્યારે તેણે પણ તેમજ કર્યું. ઘોડાગાડી હાંકનારને રાજ્યે કહ્યું કે, એના ઉપર ગાડીનું ચક્રર ચલાવો. પણ તેણે ગાડી ચલાવી નહીં; ત્યારે બધા લોકો ના પાડતા છતાં પણ રાજ પોતે તે ગાડી હાંકનારને દૂર કરી ગાડી ઉપર ચઢીને તે ગાડીને ચલાવવા માટે ઘોડાને આળુક મારી તેના ઉપર ચક્રર લાવવા ઉદ્યમ કરે છે તેજ વખતે તે ગાય બદલી જઈ રાજ્યાધિષ્ઠાયકા દેવીયે (બનેલી ગાયને બદલે ખરી દેવીયે) જય જય શબ્દ કરતાં તેના ઉપર પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી કહ્યું કે, રાજન્, ધન્ય છે તને—તું આવો ન્યાયનીષ્ઠ છે, કે જેણે પોતાના પ્રાણપ્રિય એકજ પુત્રની દરકાર ન કરતાં તેનાથી પણ ન્યાય અધિક પ્રિયતમ ગણ્યો. માટે ધન્ય છે તને, ચિરંકાળ પર્યંત નિર્વિદ્ધ રાજ્ય કર. હું ગાય કે વાછડો કંઈ નથી, પણ તારા રાજ્યની અધિષ્ઠાયકા દેવી છું. તારા ન્યાયની પરિક્ષા કરવા આવી હતી. તું એવુંજ ચિરંકાળ રાજ્ય નિર્વિદ્ધ ચલાવજે. એમ કહી દેવી વિસર્જન થઈ.

(રાજ કારભારી કેવોજોઈએ ?)

રાજના કારભારીયે તો જેમ રાજ અને પ્રજાનો અર્થ સાધન થઈ શકે અને ધર્મમાં પણ વિશેષ ન આવે તેમ અભયકુમાર તથા આણુચક્રાદિકની પેઠે ન્યાય કરવો કહ્યું છે કે,

નરપતિ હિતકર્તા દ્વેષ્યતાં યાતિલોકે । જનપદ હિતકર્તા મુચ્યતેપાર્થિવેન ॥

इतिमाहति विरोधवर्तमानेसमाने । नृपति जनपदानां दुर्लभः कार्यकर्ता ॥

રાજતુ' હિત કરતાં લોકોથી (પ્રજાથી) વિરોધ થાય, લોકોતું' હિત કરતાં રાજ રાજ આપી દે, એમ બનેને રાજ રાખવામાં સ્થોટો વિરોધ થાય (બનેને રાજ રાખવા મુશ્કેલ છે) પણ રાજ અને પ્રજા, એ બંનેના હિતના કાર્યનો કરનાર મળવો મુશ્કેલ છે. એમ બંનેના હિતકારક બની પોતાનો ધર્મ સાચવીને ન્યાય કરવો.

(વ્યાપાર વિધિ)

વ્યાપારીઓને ધર્મનો અવિરોધ તે વ્યવહારશુદ્ધિ વિગેરેથી થાય છે. વ્યાપારમાં નિર્મળતા હોય (સત્યતાથી વ્યાપાર કરવામાં આવે) તો તેને ધર્મમાં વિરોધ થતો નથી. જે માટે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે,

વવહાર સુદ્ધિ દેસાઃ । વિરુદ્ધચાય ઇચિઅ ચરણોહિ ॥

તો કુળઈ અથ ચિંતં । નિવ્વાહિંતો નિઅં ધમ્મં ॥

વ્યવહારશુદ્ધિથી, દેશાદિકના વિરુદ્ધના ત્યાગ કરવાથી, ઉચિત આચાર્ય ॥ આચરણ કરવાથી, પોતાના ધર્મનો નિર્વાહ કરતાં ત્રણ પ્રકારે દ્રવ્યોપાર્જન ચિંતા કરે. વ્યવહારશુદ્ધિમાં ખરેખર વિચારતાં મન વચન કાયાની નિર્મળતા (સરળતા) છે તેજ નિર્દોષ વ્યાપાર છે. માટે વ્યાપારમાં મનથી, વચનથી, અને કાયાથી કપટ રાખવું નહીં, અસત્યતા રાખવી નહીં, અદેખાઈ રાખવી નહીં આથી વ્યવહાર શુદ્ધિ થાય છે તેથી તે રાખવાં નહી. વળી દેશાદિકે વિરુદ્ધનો ત્યાગ કરીને વ્યાપાર કરતાં પણ જે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરાય છે તે પણ ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત ગણાય છે. ઉચિત આચારના સેવન કરવાથી એટલે લેવડ દેવડમાં જરામાત્ર કપટ ન રાખતાં જે દ્રવ્ય ઉપાર્જન થાય તે પણ ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત ગણાય છે. ઉપર લખેલા ત્રણ કારણથી પોતાનો ધર્મ બચાવીને એટલે પોતે અંગીકાર કરેલા વ્રત પચખાણુ અભિગ્રહનો બચાવ કરતાં ધન ઉપાર્જન કરવું, પણ ધર્મને દૂર મુકીને ધન ઉપાર્જન કરવું નહીં. લોભમાં મુગ્ધ જઈને પોતે લીધેલાં નિયમ વ્રત પચખાણુ ભૂલી જતાં ધન કમાવાની દ્રષ્ટિ રાખવી નહીં, કેમકે ઘણા જણને પ્રાપ્ત વ્યાપાર વખતે એમજ વિચાર આવી જાય છે. જે માટે કહેલ છે કે, (લોભીષ્ટ પુરૂષો ખોલે છે કે) -

નહિતદ્વિચ્યતે કિંચિ । યદ્વર્થેન ન સિધ્યતિ ॥

યત્નેન મતિમાંસ્તસ્મા । દર્થમેકં પ્રસાધયેત્ ॥

એવું જગતમાં કંઈ નથી, કે જે ધનથી સાધી શકાતું ન હોય તેટલાજ માટે શુદ્ધિવાન પુરૂષે ઘણાજ પ્રયત્નથી એક દ્રવ્ય ઉપાર્જનજ કરવું. (એકલા એવા વિચારમાં આવી પોતાનાં વ્રત પચખાણુદિકને ભૂલવાં નહીં).

(ધન-ઉપાર્જન કરવા કરતાં પણ પહેલાં ધર્મ ઉપાર્જન કરવાની જરૂર)

નિવ્વાહિંતો નિઅં ધમ્મં એ ગાથાના પદમાં બતાવ્યા પ્રમાણે વિચાર કરતાં એમજ સમજાય છે કે,

અત્રાર્થચિંતામિત્યનુવાયં । તસ્યાઃ સ્વયં સિદ્ધત્વાત્ ॥

ધર્મનિર્વાહયન્નિતિતુ । વિધેયમપ્રાપ્તત્વાત્ ॥

અર્થચિંતા (ધનઉપાર્જન) એ અનુવાદ છે (પાછળ કરવા યોગ્ય છે). કેમકે, અર્થચિંતા તો પોતાની મેળેજ નીપજે છે. માટે ધર્મનિર્વાહ કરતો થકો ધન ઉપાર્જન કરે; એમ પદની યોજના કરવી. ધન મળેલું નથી માટે ધર્મ કરવું ઘટે છે. જે ધર્મ ઉપાર્જન કરેલ હોત તો ધનની ચિંતા હોયજ કેમ! કેમકે ધન એ ધર્મને સ્વાધીન

છે. જો ધર્મ હોય તોજ ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે; તે વિના થતી નથી. મારે ધન કરતાં ધર્મને પ્રથમ સેવન કરવાથી ધનની પ્રાપ્તિ સહેલાઈથી થઈ શકશે. જે મારે કહેલું છે કે:-

इहलोइअमिकउजे । सव्वारभेण जहजणोजणई ॥

तहजइलखवंसेणावि । धम्मे ता किं न पज्जतं ॥

આલોકમાં લૈકીક કાર્ય માટે જેટલો ઉદ્યમ કરીને લોકો પ્રયાશ કરે છે તેનો એક લાભમો અંસ પણ જો ધર્મમાં ઉદ્યમ કરતા હોય તો શું ન મળી શકે? સર્વ મળે. મારે ધનના ઉદ્યમ કરતાં પણ ધર્મના ઉદ્યમની પહેલ કરવાની ઘણીજ જરૂર રાખવાની છે. તે ધ્યાનમાં રાખી વ્યાપારાદિકમાં ધર્મ હારીને વ્યવહાર કરવો નહીં.

(આજીવીકા ચત્રાવવાના સાત ઉપાય)

૧ વ્યાપારથી, ૨ વિદ્યાથી, ૩ ખેતીથી, ૪ પશુઓના પાળવાથી (પશુપાળ), ૫ શીલ્પથી (સુતાર ચિત્રકારાદિ), ૬ ચાકરીથી, ૭ લીક્ષાથી.

(આજીવીકા ચત્રાવવાના ઉપાય-પહેલો વ્યાપાર, બીજો વિદ્યા)

૧ વ્યાપાર તે,-ઘી, તેલ, કપાસ, સુતર, વસ્ત્ર, ધાતુ, ઝવેરાત, મોતી, નાણાવટી, વહાણવટી, વિગેરેના વ્યાપારના અનેક પ્રકારના લેદ છે. તેના વળી લેદ પ્રલેદની કલ્પના કરે તો તેની ગણતરી પણ આવી શકતી નથી. વળી લૈકીકમાં કેઈક ગ્રંથે ગ્રંથોસે સાઠ કીરીયાણા ગણાવી વ્યાપાર ગણાવ્યા છે; પણ લેદ પ્રલેદ ગણતાં તેના કરતાં વધારે થયા વિના રહેતા નથી. ૨ વિદ્યાથી તે,-વૈદ્ય, જોતિષી, પૌરાણી, પંડિત, વકીલાત, મંત્ર, તંત્ર, મેહેતાગરી. ૩ ખેતીથી તે,-કણુળી, પટેલ, દેશાઈ વિગેરે (જમીન ખેડી ધાન્ય વિગેરે ઉત્પન્ન કરનાર) ૪ પશુપાળ તે,-ગોવાળ, ભરવાડ, ઘોડાવાળા, ઊંટવાળા વિગેરે. ૫ શિલ્પથી તે,-ચીત્રાર, સોનાર, છીપા, દરજી સમ, વિગેરે (કારીગરીનું કામ કરનાર). ૬ નોકરી તે પ્રસિદ્ધજ છે. ૭ લીક્ષા તે,-અપમાનપૂર્વક માગી ખાવું.

વ્યાજના અને ધીરધારના વ્યાપારી પણ વ્યાપારી-નાણાવટીમાંજ ગણાય છે. વિદ્યા પણ એક જાતની નથી. ઔષધ, રસાયણ, ધાતુમાસણ, ચુરણ, અંજન વાસ્તુશાસ્ત્રનું જાણવું, શકુનશાસ્ત્રનું જાણવું, નિમિત્તશાસ્ત્ર, સામુદ્રશાસ્ત્ર, મુહુર્તશાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્ર, વ્યાકરણશાસ્ત્ર, અંકશાસ્ત્ર, વિગેરે અનેક પ્રકારની છે.

(ગાંધીઆણા અને વૈદ્યના વ્યાપાર વિષે)

ગાંધી તથા વૈદ્યને જોપણ ધનવંત માંદો પડે તેથી ઘણો લાલ ધાય છતાં પણ વૈદ્યકનો અને ગાંધીનો વ્યાપાર પ્રાયે દુર્ધ્યાનના સંભવ હોવાથી વિશેષકરી લાલકારક નથી (એથી ઘણા માંદા પડે તો ઠીક, એવો દુર્ધ્યાન થયા વિના પ્રાયે રહે તો નથી), વળી વૈદ્યના બહુમાન ધાય. કહ્યું છે કે,

रोगीणां सुहृदो वैद्याः । प्रभूणां चादुकारिणः ॥

मुनयो दुःखदग्धानां । गणकाः क्षीणसंपदा ॥

રોગીને વૈદ્ય, શ્રીમંતને તેના કલ્યા પ્રમાણે વર્તનારા અથવા મીટવચન બોલનારા, દુઃખથી દાઝેલાને મુની, અને નિર્ધનપુરૂષોને જોતિષી, મિત્ર સમાન ગણવામાં આવે છે.

પણ્યાનાં ગાંધિકં પણ્યં । કિમન્યૈઃ કાંચનાદિકૈઃ ॥

યત્રૈકેન ગૃહીતંય । તત્સહસ્ત્રેણ દીયતે ॥

કીરીયાણામાં કીરીયાણું (માલમાં માલ) ગંધીયાણું જ પ્રસંસવા યોગ્ય છે. સોના-રૂપા વિગેરેથી શો લાભ છે? કેમકે, જે ગંધીયાણું એક રૂપીયાથી લીધું હોય તે હજાર રૂપીયાથી વેચી શકાય છે.

વૈદ્ય અને ગાંધીના વ્યાપાર-ઉપર લખ્યા પ્રમાણે જોપણુ લાભ કારી છે તોપણુ અધ્યવસાયની મલીનતાના કારણથી તો મટનાર નથીજ. (એ ધંધામાં) અધ્યવસાય બગડ્યા વિના રહેજ નહીં. કહ્યું છે કે,

વિગ્રહ મિચ્છંતિ મટાઃ । વૈદ્યાશ્ચ વ્યાપારીપીડિતં લોકં ॥

મૃતક વહુંલં વિપ્રા । ક્ષેમ સુમિશ્રંચ નિર્ગથાઃ ॥ ૧ ॥

સુભટ લોકો લડાઈને, વૈદ્યલોકો વ્યાધીથી પીડિત થયેલા લોકોને, બ્રાહ્મણો ઘણું શ્રીમંતના મરણને, અને નિર્ગથમુની ક્ષેમ એટલે લોકોની સુખાકારી અને સુગાળને ઈચ્છે છે.

યોવ્યાધિભિ ધર્મ્યાયતિવાધ્યમાનં । જનૌઘમાદાતુમના ધનાનિ ॥

વ્યાધિનુચિરૂદ્ધૌપવતોસ્પૃહિં । નયેક્રુપાતત્રકૃતોસ્તુવૈદ્યે ॥ ૨ ॥

જે વ્યાધીથી પીડિત થતા લોકોનાં ધન લઈ લેવા માટે ચાહે છે, વળી પ્રથમથી રોગને શાંત કરી ફરીથી વૃદ્ધ ઔષધ આપી રોગની વૃદ્ધિ પમાડે છે, એવા વૈદ્યના વ્યાપારમાં દયાનો લેશ માત્ર ક્યાં છે? (ઉપર લખેલા કારણથી વૈદ્યવ્યાપાર કનીષ્ઠ ગણાય છે.)

વળી કેટલાક વૈદ્યો, દીન, હીન, દુર્બી, લીક્ષુક, અસ્વામીક, એવાલોકો પાસેથી અથવા કષ્ટના વખતે અત્યંત અત્યંત રોગી પાસેથી પણ જબરજસ્તીથી ધન લેવા ચાહે છે વળી અલક્ષ ઔષધો વિગેરે કરે છે, કરાવે છે. ઔષધ તૈયાર કરવામાં ઘણાં પત્ર, મૂળ, ત્વચા, સાખા, ફૂલ, ફળ, ખીજ, હરીતકાય લીલાં સુકાં વાપરવાથી મહા આરંભ સમારંભ કરે છે. વળી વિવિધ પ્રકારનાં ઔષધોથી કપટ કરી ઘણા લોકોને ક્ષારીકા નગરીમાં વસતા અલભ્ય વૈદ્ય ધન્વંતરીના જેમ વારંવાર વિપ્રતારે છે (હજો છે), તેથી એ વ્યાપાર અયોગ્યમાં પણ અત્યંત અયાગ્ય છે. જે વળી સારી પ્રકૃતિ-વાળા હોય, અત્યંત લોભી ન હોય, પરોપકાર બુદ્ધિવાળા હોય, તેવા વૈદ્યોની વૈદ્યવિદ્યા, શ્રી ઋષભદેવજીનો જીવ જીવાનંદ વૈદ્યના જેવાઓની પેઠે આલોક અને પર-લોકમાં લાભકારક પણ થાય છે.

(આજીવીકા અભાવવાનો ઉપાય ત્રીજો ખેતીવાડી)

ખેતીવાડીની આજીવીકા—વર્ષાતના જળથી, કુવાના જળથી વર્ષા અને કુવાના જળથી, એમ ત્રણ પ્રકારની છે. તે આરંભ સમારંભના બહુબળથી શ્રાવક જનોને અયોગ્ય ગણાય છે.

(આજીવીકા અભાવવાનો ઉપાય ચોથો પશુપાળ)

ચોથી પશુપાળથી આજીવીકા—ગાય, ભેંસ, બોકડા, ઘેટાં, ઊંટ, બળદ, ઘોડા, હાથી વિગેરેથી આજીવીકા કરવી તે અનેક પ્રકારની છે. જેવી જેવી જેની કળા બુદ્ધિ તેવા પ્રકારથી તે બની શકે છે. પશુપાળ અને કૃષી એ બે આજીવીકા વિવેકી જનને કરવી યોગ્ય લાગતી નથી. જે માટે કહેલું છે કે:—

રાયાણં દંતિદંતે । વર્ણે સુ પામર જણાણં ॥

સુહૃદાણ મંડલગે । વેસાણં પઓહરે લચ્છી ॥

રાજાઓને સંગ્રામમાં લડતાં હાથીના દંતુસળ ઉપર, વણુઝારા વિગેરે પામર લોકોને બેલ બળદના બાંધ ઉપર, સુભટ સીપાઈને તરવારની આણી ઉપર, અને વેશ્યાને (ગણીકાને) પોતાના પુષ્ટ સ્તન ઉપર લક્ષ્મી નિવાસ કરે છે. (ઉપર લખેલા કારણથી આજીવીકા આવે છે.) માટે પાશુપાલ્યઆજીવીકા પામર જનને ઉચિત છે. જો બીજા કોઈ ઉપાયથી આજીવીકા આવી શકે એમ ન હોય તો કૃષી આજીવીકા પણ કરે, ત્યારે તેણે વાવવા વિગેરેના કાર્યમાં જેમ બને તેમ દયાળુતા ધારણ કરવી, પણ ઓઘબુદ્ધિ ન રાખવી. કહેલું છે કે,

વાપકાલં વિજાનાતિ । ભૂમિભાગં ચ કર્ષકઃ ॥

કૃપિસાધ્યા પથિક્ષેત્રં । યશ્ચોજ્જાતિ સવર્દ્ધતે ॥

જે કર્ષક વાવવાનો કાળ જાણતો હોય, સારી નરતી ભૂમીભાગને જાણતો હોય, એકલા વિના વવાય નહીં એવું અને આલવાં હાલવાના માર્ગ વચ્ચેનું જે ક્ષેત્ર હોય તે ત્યજી આપે, તે કર્ષક સર્વ પ્રકારે વૃદ્ધિ પામે છે.

પાશુપાલ્યં શ્રિયો વૃદ્ધ્યૈ । કુર્વન્નોજ્જેત્ દયાલુતાં ॥

તત્કૃત્યેષુ સ્વયંજાત્ર । ચ્છવિચ્છેદાદિ વર્જયેત્ ॥

આજીવીકા ચલાવવા માટે જો કદાપિ પાશુપાલ્યવૃત્તિ કરે તોપણ તે કાર્યમાં દયાળુતા ત્યજે નહીં, તે બાંધમાં છેડાનાં કાર્ય પોતે તપાસતો રહે અને તે પશુઓમાં બળદ વિગેરેનાં નાક, કાન, અંડ, પુંછડાં, ચર્મ, નળ વિગેરે પોતે છેદન કરે નહીં.

(આજીવીકા ચલાવવાનો ઉપાય પાંચમો શીલ્પ)

પાંચમી શિલ્પ (કળા)થી આજીવીકા સો પ્રકારની છે તે બતાવે છે.

પંચેવય સિપ્પાઈ । ઘણ લોહે ચિત્તડંતકાસવર ॥

ઈક્ષિક્કસ્સયડ્તો । વીસંવીસ ભવેમેયા ॥

કુંભકાર, લોહાર, ચિત્રકાર, વણકર, નાઈ (હુન્તમ), એ પાંચ પ્રકારનાં શિલ્પ છે. એમાં એકેકના વીસ વીસ લેદ હોવાથી સો શિલ્પ થાય છે. વ્યક્તિની વ્યવસ્થા કરી હોય તો એનાથી પણ અધિક શિલ્પ થઈ શકે છે. અહિયાં “આચાર્યોપદેશજં શિલ્પં ગુરુતા બતાવ્યાથી જે કાંઈ કાર્ય થાય તે શિલ્પ” કહેવાય છે. કેમકે, ઋષભદેવ સ્વામીએ પોતેજ ઉપર બતાવેલાં પાંચ શિલ્પ દેખાડેલા હોવાથી એને શિલ્પ ગણાય છે. આચાર્યના (ગુરુ, હસ્તાદના) બતાવ્યા વિના પરંપરાથી જે ખેતી, વ્યાપાર વિગેરે કાર્ય કરાય છે તેને કર્મ કહેવાય છે. એટલાજ માટે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે:-

કમ્પં જમણાવરિઓ । વપ્પસં સિપ્પમન્નહા મિહિત્તં ॥

વિત્તિવાણિજ્ઞાઈઞં । વડ્ડલોહારાઈમેઅંચ ॥

જે કર્મ છે તે અનાચાર્યોપદેશિત હોય છે (આચાર્યોપદેશિત હોતાં નથી), શિષ્ય તે આચાર્યોપદેશિત હોય છે, તેમાં કૃષી વાણીજ્યાદિક તે કર્મ અને કુંભાર, લોહાર, ચિત્રકાર, સુત્રકાર, તથા નાઈ, એ પાંચે જાતનાં શિષ્ય ગણવામાં આવે છે. અહિંયાં ખેતીવાડી, પાશુપાલ્ય, વિદ્યા અને વ્યાપાર એ જતાવ્યાં. બીજાં કર્મ તો પ્રાચે સર્વ શિષ્ય વિગેરેમાં સમાઈ જાય છે. સ્ત્રી પુરૂષની કળાઓ તો અનેક પ્રકારથી સર્વ વિદ્યામાં સમાઈ જાય છે. પણ સામાન્યથી ગણીએ તો કર્મ ચાર પ્રકારનાં જતાવેલાં છે તે કહે છે.

ઉત્તમા બુદ્ધિ કર્માણઃ । કરકર્માચ મધ્યમાઃ ॥

અધમાઃ પાદકર્માણઃ । શિરઃ કર્માધમાધમાઃ ॥

બુદ્ધિથી જે કાર્ય કરે છે તે ઉત્તમ પુરૂષ છે, હાથથી જે કાર્ય કરે છે તે મધ્યમ છે, પગથી જે કાર્ય કરે છે તે અધમ છે, અને મસ્તકથી જે કાર્ય કરે છે તે અધમમાં અધમ છે. એટલે બુદ્ધિથી જે કમાઈ ખાય છે તે ઉત્તમ, હાથથી મહેનત કરી કમાઈ ખાય તે મધ્યમ, પગથી ચાલીને નોકરી વિગેરે કરે તે અધમ, અને માથે લાર ઉપાડી કમાય તે અધમાધમ.

(બુદ્ધિથી કમાવનારા ઊપર દૃષ્ટાંત)

અંખા નામની નગરીમાં ધનાવહ શેઠનો પુત્ર મદનસુંદર નામે હતો. તે એક વખત જાનરમાં ફરતાં બુદ્ધિ વેચનારની દુકાન ઉપર ગયો હતો. ત્યાંથી તેણે પાંચસો રૂપીઆ આપીને “જ્યાં બે જણા લડતા હોય ત્યાં ઉભા ન રહેવું” એવી એક બુદ્ધિ લીધી. પોતાને ઘેર આવી મિત્રની પાસે તે વાત કરતાં એ હાંસી કરવા લાગ્યો. છેવટે તેના પિતાએ જ્યારે જાણ્યું ત્યારે તેણે મારકુટ કરવા માંડી, અને કહ્યું કે, અમારે એવી બુદ્ધિનું કાંઈ કામ નથી, અમારા પાંચસે રૂપીઆ પાછા લઈ આવ. મદનસુંદર શરમાતો શરમાતો બુદ્ધિવાળાની દુકાને જઈ કહેવા લાગ્યો કે, મારે તમારી બુદ્ધિ નથી જોઈતી, માટે પાછી લો ને મારા પાંચસે રૂપીઆ મને પાછા આપો. કેમકે, મારા ઘરમાં કલેશ થાય છે. બુદ્ધિવાળો બોલ્યો કે, તને પાંચસે રૂપીઆ પાછા આપું, પણ જ્યારે કોઈપણ ઠેકાણે બે જણા લડતા હોય ત્યાંથી તું નીકળે તો તારે ત્યાં ઉભું રહેવું પડશે, અને જો ઉભો નહીં રહે તો અમારી બુદ્ધિ પ્રમાણે વર્ત્યો ગણાશે, તેથી તે દિવસે તારે મને પાંચસે રૂપીઆના (બદલે) એક હજાર રૂપીઆ આપવા પડશે, તે તારે કબુલ છે? તેણે હા કહી અને પાંચસે રૂપીઆ લઈ પોતાના બાપને પાછા આપ્યા. કેટલાક વર્ષ મહીના વીત્યા પછી એક ઠેકાણે રાજના બે સીપાઈ કાંઈક વાંધો પડવાથી રસ્તામાં લડતા હતા ત્યાંથી મદનસુંદર નીકળ્યો. ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે, જો હું અહિંથી ચાલ્યો જઈશ તો પેલા બુદ્ધિવાળાનો ગુન્હેગાર થઈશ અને તેને એક હજાર રૂપીઆ આપવા પડશે. તેથી ત્યાં જરા ઉભો રહ્યો, એટલામાં તે બન્ને સીપાઈ તેને સાક્ષીદાર કરી ચાલ્યા ગયા. રાતે એક સીપાઈ તેના બાપ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે, તમારા મદનસુંદરને અમે બન્ને જણે સાક્ષી કર્યો છે, તેથી તે દર-ગારમાં જ્યારે સાક્ષી પુરવા આવે ત્યારે જો મારા લાલમાં નહીં બોલે તો પછી એમ બંનેને કે તમારો પુત્રજ નહોતો. એમ કહી તે ગયા પછી વળી બીજે સીપાઈ પણ આવીને શેઠને કહેવા લાગ્યો કે, મારા લાલમાં જો તમારો પુત્ર બોલશે નહીં તો પછી

એમજ સમજાવે કે એનો પુનર્જન્મ પાસેજ આવ્યો છે. કેમકે, હું એને ઠાર મારી નાખીશ, એવી ધમકી આપીને ચાલ્યો ગયો. આ બન્નેમાંથી કેના પક્ષમાં બોલવું અને કેના પક્ષમાં નહીં, જેના પક્ષમાં બોલવું તેની સામેના બીજા તરફથી ખરેખર આપણને તો મોટો લય આવી પડશે. આવા વિચારથી શેઠના તો હોસ ઉડી ગયા અને ગાલરો થઈ જઈ બોલવા લાગ્યો કે, હાહા! હવે શું કરવું? ખરેખર આ તો વગર ફેકટનું કંઈ આવી પડ્યું. છેવટે લાચાર બની જઈને તેજ બુદ્ધિવાળાની હુકાને આવી શેઠ કહેવા લાગ્યા કે, આ તો બધા તમારાજ છાંટા ઉડ્યા દેખાય છે, પણ હવે શી રીતે છુટકો થાય, તેનો કાંઈ ઉપાય? મારે એકનો એકજ છોકરો છે અને જીવતદાન લીધા જેટલું પુન્ય થશે, તમે કહો તે હું તમને આપું, પણ મારો છોકરો બચી જાય તેમ કરો. બુદ્ધિધન બોલ્યો કે, કેમ! પાંચસે પાછા ન લીધા હોત તો કાંઈ આમ થાત? તમે એવાજ લાગના લોભી છો. વાહ! એને બચાવી દેજો તો શું આપ્યો? શેઠ બોલ્યો-એક લાખ રૂપિયા. બુદ્ધિધન-નહીં નહીં, એટલામાં તો કાંઈ બચે નહીં, એક કરોડ લઈશ. છેવટ હામાં કરીને દશ લાખ રૂપિયા ઠરાવી મદનસુન્દરને પાસે બોલાવી સીખાવ્યું કે, “ જ્યારે તને દરબારમાં સાક્ષી પુરવાને બિલો કરે ત્યારે તને જે પ્રથમ પુછે તેના ઉત્તરમાં તું એમજ બોલજે કે, આજે તો મેં કાંઈ ખાધું નથી. વળી ફરીને પુછે ત્યારે કહેજે કે, હજી તો પાણીયે પીધું નથી. ત્યારે તને કહેશે કે, અરે મૂર્ખ! આ શું તું બકે છે. જે પુછીયે છીયે તેનો ઉત્તર કાં નથી આપતો? ત્યારે પણ કાંઈ અરડ ને બરડ બકવા મંડી જશે. તને જે જે સવાલ કરે તેનો તું કાંઈ પણ (સીધો) ઉત્તર આપીશજ માં. જાણે આતો કાંઈ સમજતોજ નથી એવો બની જશે. જે કાંઈ પણ તેના સવાલનો ઉત્તર આપીશ તો પછી તું ગુન્હેગાર ઠરી જઈશ. માટે ગાંડાના જેવો ઝોળ બતાવવાથી તને બેવકુફ જાણીને તત્કાળ છોડી આપશે (છોડશે). ” ધનાવહ શેઠ બોલ્યો કે, એ તો ઠીક, તથાપિ એમ કરતાં પણ જે કાંઈ બોલતાં બધાઈ ગયો તો પછી? બુદ્ધિધન બોલ્યો કે, તો શી અડચણ છે. ફરી પ્રી ભરશે તો તેનો પણ ઉપાય બતાવીશ. એમાં શી મોટી વાત છે. પછી મદનસુન્દરને જેમ તેમ સમજાવીને દરબારમાં મોકલ્યો. છેવટ બુદ્ધિધને બતાવ્યા ઉપાય પ્રમાણે કરવાથી તે બચી ગયો. માટે એવી બુદ્ધિથી જે કમાઈ ખાય છે તે “ વિદ્યા નામની આજીવીકા ” કહેવાય છે, અને તે કમાઈના ઉપાયમાં ઉત્તમ ઉપાય ગણાય છે.

(આજીવીકા ચત્રાવવાનો ઉપાય છઠ્ઠો ચાકરી.)

કર્કર્મકારી તે હાથથી લેવડ દેવડ કરનારા વ્યાપારી. પાદર્કર્મકારી તે દુતાદિક શિરકર્મ તે ભારવાહકાદિક (ભાર ઉપાડનારા સમજવા). સેવા (ચાકરી) નામની જે આજીવીકા તે ૧ રાતની, ૨ દીવાતની, ૩ શ્રીમંત વ્યાપારીની, ૪ લોહની (સામાન્ય પુરોણી), એમ ચાર પ્રકારની છે. રાત પ્રસુબની સેવા, એ નિત્ય પરવશ રહેવા વિગેરે કારણને લીધે જેવાતેવા માણસથી બની શકવી મુશ્કેલ છે. કેમકે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે:-

મૌનાન્મૂતઃ પ્રવચનપુટ । વૈતુષ્ઠ્યો જલ્પકોવા ॥

ધૃષ્ટઃ પાર્શ્વે પવનિચ તથા દૂરવશ્વા પ્રગલ્ભઃ ॥

ક્ષાંત્યા મર્ત્યુર્દિન સહતે પ્રાયશો નામિજાતઃ ॥

સેવાધર્મઃ પરમગહનો યોગિના મપ્યગમ્યઃ ॥ ૧ ॥

આકર જે વધારે બોલે નહીં તો શેઠ કહેશે કે, એ તો મુંગોજ છે કે બોલતોજ નથી; જે વધારે બોલે તો શેઠ કહેશે કે, અરે ! એ તો વાચકો છે કે બહુ બોલકો છે; શેઠની પાસે જે આકર બેસે તો શેઠ કહેશે કે, બુવો તો ખરા, કંઈ શરમ છે, એ તો ધીઠો છે; આઘો બેસે તો કહેશે કે, અરે ! એ તો અણસમબુ છે, મૂર્ખ છે, બુવો તો ખરા ક્યાં જઈ બેઠો છે, કામ પડે ત્યારે કોણ એનો આપ બોલાવવા એટલે બધે દૂર આવશે; જે કંઈ કહેવામાં આવે તે બધું સહન કરી બેસી રહે તો કહેશે કે, એ તો બીકણ છે બીકણ, બુવો તો ખરા કાંઈ ઉત્તર આપી શકે છે ? સામો જવાબ આપતો હોય તો કહેશે કે, બુવો તો ખરા, કંઈ કહી શકાય છે ? કેવા સવાલ જવાબ કરે છે ? ખરેખર જેવી જાત હોય તેવી ભાત પડે (હલકી જાતનો છે); માટે યોગીપુરૂષોને પણ ગમ ન પડે એવો “ આકરધર્મ ” છે. (કેમકે સ્થુળબુદ્ધિવાળા કેમ જાણી શકે કે આ વખત શેઠનું આવું મન છે.)

પ્રણમાત્યુન્નતિહેતો । જીવિતહેતો વિમુંચતિ પ્રાણાન્ ॥

દુઃખીયાતિ સુખહેતોઃ કો મૂર્ખઃ સેવકાદન્યઃ ॥ ૨ ॥

મને માન મળશે કે શેઠ ખુશી થશે, એટલા માટે શેઠને ઊઠીને પ્રણામ કરે છે; જીવતાં સુધી નોકરી મળશે, એટલા માટે પોતાના પ્રાણ પણ શેઠના કામ માટે વખતે ખુએ છે; સુખી થઈશ, એટલા માટે અપાર એવા શેઠના તરફથી કેટલાંક દુઃખ વેઠે છે; માટે સેવક વિના બીજે કોણ મૂર્ખ હોય કે આ દુસ્સહ કામ કરે. (ખરેખર પારકી આકરી કરવી એ મૂર્ખાઈ છે.)

સેવાશ્ચ વૃત્તિ યૈરૂક્તા । નૈઃ સમ્યગુદાહતં ॥

શ્વાનઃ કુર્વતિ પુચ્છેન । ચાટુમુઘ્ઘ્નાતુ સેવકઃ ૩

પારકી આકરી કરીને આજીવીકા ચલાવવી એમ જે કહ્યું છે, તેઓએ ઠીક નથી કહ્યું; કેમકે, કુતરા સરખા પણ પોતાના પુછડાવડે સ્વામીને પ્રસન્ન કરે છે, પરંતુ સેવકલોકો તો માથુ નમાવીને સ્વામીને પ્રસન્ન રાખે છે. (કુતરા કરતાં પણ સેવક હલકા છે)

માટે બને ત્યાંસુધી પારકી આકરી કરી આજીવીકા ચલાવવી નહીં. પણ જે બીજા કોઈ ઉપાયથી આજીવીકા ન ચાલે તો પછી છેવટે પારકી આકરી કરીને નિર્વાહ કરવો. જે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે—

ધનવં તવાણિજ્ઞેણ । યોવધનોકારિસણેણ નિવ્વહર્હ ॥

સેવા વિત્તિરૂપણો । તુદે સયલાંમિ વવમાણ ॥

ધનવાન વ્યાપાર કરીને, થોડા ધનવાળો ખેતીવાડી કરીને, વળી બીજા કોઈ પણ વ્યવસાય ન લાગે ત્યારે પારકી આકરી કરી, આજીવીકાનો નિર્વાહ કરે.

(સ્વામી-શેઠ કેવો બેઠયે ?)

વિશેષ સમજનાર, કરેલા ગુણને જાણનાર, બીજાની વાત સાંભળી ઉભગી નહીં જનાર, વિગેરે જેનામાં ગુણ હોય એવા સ્વામીની પાસે આકરી રહેવું. કહેલ છે કે

અકર્ણ દુર્વલઃ શૂરઃ । કૃતઙ્ગઃ સાત્વિકો ગુણી ॥

વદાન્યો ગુણરાગીચ । પ્રભુઃ પુણ્યૈરવાપ્યતે ॥ ૧ ॥

કાનનો કાચો (પારકી વાત સાંભળી ઊભગી જનાર) ન હોય, શૂરવીર હોય, કરેલા ગુણનો બાણ હોય, સાત્વિક (ધૈર્યવાન), ગંભીર, બુદ્ધિવાન, ઉદારતા ગુણવાળો, ભોગી નહીં, ગુણ દેખી ખુશી થનાર, એવો શેઠ પુન્યથીજ મળે છે.

કૂરં વ્યસનિનં લુબ્ધ । મપ્રગલ્ભં સદામયં ॥

મૂર્ખમન્યાય કર્તારં । નાધિપત્યે નિયોજયેત્ ॥ ૨ ॥

કુર (આકળી પ્રકૃતિવાળો), વ્યસની (કોઈ પણ જાતના લાંછનવાળો કે કુટેવવાળો), લોભી, વગર સમજવાળો, જન્મરોગી (સદાય રોગમાંજ વ્યથિત), મૂર્ખ, સદાય અન્યાયમાં વર્તનાર, એવાને સ્વામી ન કરવો (એવા પાસે આકરી ન રહેવું).

અવિવેકિનિ મૂપાલે । કરોત્યાશા સમૃદ્ધયે ॥

યોજનાનાં શતં ગત્વા । કરોત્યાશા સમૃદ્ધયે ॥ ૩ ॥

અવિવેકી રાજા પાસેથી સમૃદ્ધિ પામવાની આશા રાખવી એતો સો યોજન દૂર જઈને સમૃદ્ધિ પામવાની આશાના જેવીજ સમજવી. કામદંડીય નીતિ-સારમાં કહેલું છે કે:—

વૃદ્ધોપસવીનૃપતિઃ । સતાં ભવતિ સંમતં ॥

પ્રેર્યમાણોપ્યસદ્વૃત્તૈઃ । નાંકાર્યેષુ પ્રવર્તતે ॥

વૃદ્ધ પુરૂષોએ સેવાયલો રાજા સજ્જન પુરૂષોને સેવવો સંમત છે (યોગ્ય છે). કેમકે, કોઈક દુષ્ટે (દ્વેષી પ્રમુખે) તેને ભાલેરથો હોય તોપણ તે વિચાર્યા વિના પગ ભરતો નથી.

માટે ઉપર લખેલા ગુણવાળા સ્વામીની આકરી સજ્જનપુરૂષે કરવી. સ્વામીયે પણ સેવકને યોગ્ય માન સન્માન આદર પ્રમુખ આપવું. જે માટે નીતિમાં કહેલું છે કે:—

નિર્વિશેષં યદા રાજા । સમં મૃત્યુષુવર્તતે ॥

તદોદ્યમ સર્મથાના । મુત્સાહઃ પરિહીયતે ॥ ૧ ॥

અધિક કાર્ય કરનાર અને અધિક કાર્ય નહીં કરનાર એવા બન્ને ઉપર જ્યારે સ્વામી સરખીજ રીતે વર્તે ત્યારે ઉદ્યમ કરનારનો ઉમંગ હુણાઈ જાય છે. (માટે સ્વામીયે અધિક ઉદ્યમ કરનારને અધિક માન અને અધિક પગાર આપવો યોગ્ય છે. વળી સેવકે પણ ભક્તિ અને વિચક્ષણતા સહિત કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થવું) જે માટે કહેલું છે કે:—

અપ્રજ્ઞેનચકાતરેણચ ગુણઃ સ્યાત્સાન્નુગામેણકઃ ॥

પ્રજ્ઞા વિક્રમશાલિનોપિ દિધિવેત્કિમક્તિ હીનાત્પલ્લં ॥

પ્રજ્ઞા વિક્રમ ભક્તયઃ સમુદિતાઃ યેષાંગુણાઃ મૃત્યૈ ॥

તે મૃત્યાઃ નૃપતેઃ કલત્ર મિતરે સંપત્સુ ચાપત્મચ ॥ ૨ ॥

નોકર જ્યારે મૂર્ખ અને આળસુ હોય ત્યારે સ્વામી તેને કયા ગુણથી માન આપે ? માન ન જ આપે. બુદ્ધિવંત અને પરાક્રમી (ઉદ્યમી) છતાં જ્યારે નમ્રતા ન હોય ત્યારે કયાંથી કૃપા પામે ? ન પામે. માટે બુદ્ધિ, પરાક્રમ, નમ્રતા, એટલા ગુણ જેમાં હોય તેવાજ સેવકોને સારું માન અને લાભ મળે છે. ભૂત્ય, રાજાઓને નોકર સમાન ગણવા લાયક છે અને બીજા એટલા ગુણથી અધિક ગુણવાળા સંપદામાં અને આપદામાં સાથે રહેનારા પોતાની સ્ત્રી સમાન મિત્ર જેવા જાણવા.

રાજા તુષ્ટોપિ મૃત્યાનાં । માનમાત્રં પ્રયચ્છતિ ॥

તેતુ સન્માનિતાસ્તસ્ય । પ્રાણૈરપ્યુપ કુર્વતે ॥ ૩ ॥

જ્યારે રાજા તુષ્ટમાન થાય ત્યારે સેવકને માત્ર માન આપે છે, પણ એટલા માત્ર માન આપવાથી સ્વામીને પોતાના પ્રાણ આપીને પણ તે ઉપકાર કરે છે.

વળી સેવા કરવી તે નિરંતર અપ્રમાદી થઈને કરવી, જેથી લાભ મળે છે. જે માટે લખેલ છે કે,

સર્પાન્ વ્યાઘ્રાન્ ગજાન્ સિંહાન્ । દૃષ્ટો પાયૈ વૈશીકૃતાન્ ॥

રાજેતિ કિયતિમાત્રા । ધીમતા મપ્રમાદિનાં ॥ ૪ ॥

સર્પ, વ્યાઘ્ર, હસ્તિ, સિંહ, એવા બળિયાઓને પણ જ્યારે ઉપાયથી વશ્ય કરી શકે છે ત્યારે અપ્રમાદી એવા બુદ્ધિમાનોને રાજા વશ્ય કરવો એ શું માત્ર (મોટીવાત) છે.

(રાજા કે સ્વામીની પાસે બેસવાની રીતો નોતિ.)

બેઠેલા સ્વામીની પાસે તેના મુખ સામે જોઈ બે હાથ જોડીને સામે બેસવું. સ્વામીના સ્વભાવને જાણીને સ્વામી સાથે વાતચીત કરવી. સ્વામી જ્યારે ઘણા માણસની સલામાં બેઠા હોય ત્યારે તેની અતિશય પાસે બેસવું નહીં, અત્યંત દૂર બેસવું નહીં, બરોબર (જોડે) બેસવું નહીં, પછવાડે બેસવું નહીં, આગળ બેસવું નહીં; કેમકે, સ્વામીને બરોબર પાસે બેસે તો તેને સંકટાશ થાય છે, ઘણા દૂર બેસવાથી કાંઈ હહાપણ ગણાતું નથી, આગળ બેસવાથી કોઈકને તથા સ્વામીને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય કે અપમાન ગણાય છે, ઘણું પાછળ બેસવાથી સ્વામીને માલુમ ન રહે કે બેઠા છે કે કયાંય જતો રહ્યો. માટે સ્વામીની પાસે સામે નજર આગળ બેસવું ઠીક છે.

(સ્વામીની પાસે અરજ ન કરવાનો વખત)

થાક્યા, ભુખ્યા, ક્રોધાયમાન થયેલા, ઉદાસી વખતે, સુવાની તૈયારી કરતી વખતે, તરસ લાગેલી હોય તે વખતે, બીજા કોઈયે અરજ કરેલી હોય તે વખતે, પોતે પોતાના સ્વામીને કોઈ પણ અરજ કરવી નહીં. કેમકે, એવા વખતે અરજ કરવાથી તે અરજ મારી જાય છે. તે કામ બનતું નથી.

(રાજાના જેવા કેને માનવા)

રાજાની માતા, રાણી, કુમાર (રાજપુત્ર), રાજ્યમાન પ્રધાન (દીવાન), રાજશુર, અને દરવાન, એટલાઓની સાથે રાજાના જેમજ વર્તવું. (એટલાનો હુકમ માનવો.)

(રાજાનો વિશ્વાસ ન રાખવા વિષે હીપકોડિત)

આદૌ મૃત્યૈવાય મદિપિનૂનં । નતદ્દેન્મા મવહીલિતોપિ ॥

इतिभ्रमा दंगुली पर्वणापि । स्पृशेन्नो दीप इवावनीपः ॥

આ હીપક મેં જ પ્રથમથી ખરેખર પ્રગટાવેલ છે તેથી જો હું એની અવગણના કરીશ તોપણ એ મને કંઈ અડચણ કરનાર (દઝાડનાર) નથી, એવા વહેમથી આંગળી માત્રથી પણ તેને સ્પર્શ કરવો નહીં જ. તેમ આ રાજાને પણ પ્રથમથી મેં પૂર્ણ પ્રસન્ન કીધેલ છે તેથી હવે એ મને કોઈ પણ પ્રકારે અડચણ કરશે નહીં, એવો વિચાર રાખી કોઈ પણ વખત રાજાને અવગણવો નહીં જ. કેમકે, રાજાનો વિચાર ઘડીજ વારમાં બદલાઈ બાય છે તેથી કોણ જાણે કંઈ વખતે શું કરશે. માટે સર્વ સમય પોતે જાગૃતજ રહેવું શ્રેય છે.

(અભિમાન ન કરવા વિષે)

રાજાનું માન પામેલા હોય તોપણ (તેણે) બીલકુલ અભિમાન રાખવોજ નહીં. કેમકે, નીતિમાં લખેલ છે કે, “ગર્વો મૂલ વિનાસસ્ત વિનાશનું મૂળ ગર્વ છે”. માટે ગર્વ કરવો નહીંજ. જેના ઉપર દૃષ્ટાંત સંલગ્નાય છે કે, “હીઘ્રીમાં રાજ્યમાન્ય એક હીવાન હતો. તેણે ‘મારાથીજ રાજ્યનું કામકાજ ચાલે છે’ એમ કોઈકની પાસે કહેલું હતું. તે વાતની જાણ થવાથી બાદશહે તેનો તે ઓધ્યો છીનાવી લઈ તેની પાસે રહેનારા ચમાર લોકોનો ઉપરી કરી રાખ્યો અને તેના સાડી સીધા માટે ચમાર લોકોના રાંપડી નામના શસ્ત્રના આકાર જેવું રાખવામાં આવ્યું. છેવટે તેના નામની યાદી પણ રાંપડી નામથીજ રાખવામાં આવી હતી. માટે રાજ્યમાન્ય છતાં પણ અભિમાન રાખવો લાયક નથી. ઉપર લખેલી રીતિ પ્રમાણે ચાકરી કરતાં રાજ્યમાન અને ઐશ્વર્યતા પ્રમુખનો લાભ થવો પણ કંઈ અસંભવિત નથી. જે માટે કહેલ છે કે:—

इक्षुसेत्रं समुद्रश्च । योनि पोषण मेवच ॥

प्रासादोभूभुजां चैव । सद्योघ्नंति दारिद्र्यतां ॥

સેલડીનું ક્ષેત્ર, વાહાણવટી વેપાર, ઘોડા વિગેરે પશુઓનીનું પોષણ, રાજાનીં મહેરબાનીં એટલાં ન્યાયેનેત્યારે પણ તેનું (કરનારનું-મેળવનારનું) દારિદ્ર દૂર કરી નાખે છે.

(રાજકીય સેવાની શ્રેષ્ઠતા)

निदंतु मानिनः सेवां । राजादीनां सुखैषिण ॥

स्वजनाऽस्वजनोद्धार । संहारौन विना तया ॥

નિર્ભય મુખની ધ્વજા રાખનારા અભિમાની પુરૂષો કદાપિ રાજા વિગેરેની સેવાને નિંદે તો નિંદવા ઘો, પણ-સ્વજન અને દુર્જન પુરૂષોનો કમથી ઉદ્ધાર સહાર એ કંઈ રાજાની સેવા કર્યા શિવાય કરી શકાતું નથી.

(રાજકીય સેવાથી થતા લાભ ઉપર દૃષ્ટાંત)

કુમારપાળ રાજા પોતાના રાજ્યનું વલણ કેવું ચાલે છે તેની તપાસ કરવા માટે રાત્રિ સમયે ગુપ્તપણે નીકળ્યો હતો. તે વખતે પ્રજાએ કરેલા વખાણ ઉપરથી રાજ-

દીય સેવા ખરેખરી આણેજ બળવેલી છે એવું ધારી તેણે (કુમારપાળે) એક વોસીર નામના વિપ્રને તુષ્ટમાન થઈ લાટદેશનું રાજ્ય આપી દીધું.

જીતશત્રુ રાજ્યે પોતાના પુત્રને સર્પના લયથી બચાવનાર દેવરાજ નામના રાત્રિના ચોકીદારને તુષ્ટમાન થઈ પોતાનું રાજ્ય આપી દીક્ષા લઈ મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ કરી.

એમ ખરેખરી લક્ષિતથી જેણે રાજકીય સેવા બળવી હોય તેને અલભ્ય લાભ મળ્યા વિના રહેતો નથી.

(રાજકીય સેવાથી થતા અનર્થ વિષે)

દીવાનપદવી, સેનાપતીપદવી, નગરશેઠપદવી, વિગેરે સર્વ પ્રકારની પદવીઓ રાજકીય સેવા ગણાય છે. એ રાજકીય વ્યાપાર સર્વ દેખીતાં બહુ આડંબર માનતા હોય છે, પણ તે ખરેખર પાપમય, અસત્યમય, અને છેવટે તેમાંથી દેખાતા અસારપણાના દેખાવથી (છેવટે કેદમાં નાંખે, લુટી લે, અપયશ કરે, એવા અનર્થ દેખાવાથી) ધણુ કરીને શ્રાવકે વર્જવા યોગ્ય છે. કેમકે, જે માટે શાસ્ત્રકારે એમ લખેલ છે કે:—

નિયોગીસત્ર યોમુક્ત । સ્તત્ર સ્તેયં કરોતિસઃ ॥

કિંનામ રજકઃ ક્રીત્વા । વાસાંસિ પરિધાસ્યાતિ ॥ ૧ ॥

અધિકાધિકાધિકારાઃ । કારાણવાગ્રતઃ પ્રવર્તત ॥

પ્રથમં નવં ધનં તદનુ । વંધન નૃપતિ નિયોગજુષાં ॥ ૨ ॥

જે અધિકાર ઉપર જેને ચોળેલો (ભેડેલો) હોય તેજ તેમાંથી ચોરી કરે છે. જેમકે, તમારાં મેલાં લુગડાં ધોનારો રજક (ધોળી) શું વેચાથી લાવીને વસ્ત્ર પહે-રશે? અહિંયાં રાજના કારભારના અધિક અધિક અધિકારો (કારભારો) એ ખરેખર દેખીતાજ કેદખાના જેવા છે. (જેમ જેમ મ્હોટે દરજ્જે ચડે છે તેમ તેમ વધારે કેદખાનાનું કારણ છે). જેમકે, પ્રથમ તો નવા નવા ધનની પ્રાપ્તિ કરાવે છે પણ પાછળથી કેદખાના સાથે દોરાવે છે.

(સર્વથા વર્જવા યોગ રાજવ્યાપાર)

જેપણુ સર્વથા રાજકીય વ્યાપાર સુકી શકાય નહીં તોપણુ ગુપ્તિપાળ (નગરની રખવાળી), કોટવાળ, સીમાપાળ (દેશાઈ), પટેલાત, વિગેરેની પદવીઓ અત્યંત પાપમય, નિર્દયલોકનાજ યોગ્ય હોવાથી સર્વથા શ્રાવકે વર્જવા યોગ છે. કહેલ છે કે,

મોદેવ કરણારણ । તલાવર્તક પાદકાઃ ॥

ગ્રામોત્તરશ્ચ ન પ્રાય । સુખાયમભવંત્યમી ॥

દીવાન, કોટવાળ, ફેજદાર, તલાવર્તક (દેશાઈ), પટેલ, પુરોહિત, એટલા અધિકાર માંહેનો કોઈપણ અધિકાર પ્રાણીને પ્રાયઃ સુખને માટે છેવટે બની શકતો નથી. ઉપર લખેલા કોટવાળ, નગરરખવાળ, સીમાપાળ, પટેલાત વિગેરે કેટલાક દરબારીક પદવીનાં બીજાં પદ જો કદાપિ કોઈ સ્વીકાર કરે તો તે મંત્રી વસ્તુપાળ, સાહુશ્રી પૃથ્વીધર વિગેરેની જેકે પોતાની કીર્તિ જેમ વધે એમ પુણ્યકીર્તિરૂપ કાર્ય કરે. પણ અન્યાયપણે વર્તવાથી જેમ પાછળથી જૈનધર્મની નિંદા થાય એમ કાર્યભાર ન કરે. જે માટે કહ્યું છે કે:—

નૃપવ્યાપાર પાપેભ્યઃ । સ્વીકૃતં સુકૃતં ન ચૈઃ ॥

તાન્ ધૂલિશ્ચાન્કેભ્યોપિ । મન્યે મૂઢ તરાન્ નરાન્ ॥ ૨ ॥

પાપમય એવા રાજવ્યાપારથી પણ જેણે પોતાનું સુકૃત ન કર્યું તો હું ધારું છું કે, ધૂળના ધોનારા કરતાં પણ અત્યંત તે પ્રાણી મૂર્ખનો સરદાર છે.

પ્રભોઃ પ્રસાદે પ્રાજ્યેવિ । પ્રકૃતિર્નૈવ કોપયેત્ ॥

વ્યાપારિત્થ કાર્યેષુ । યાચેનાધ્યક્ષપુરુષં ॥ ૩ ॥

રાજાને મહેલો માન પામેલો હોય તોપણ તેણે અભિમાનમાં આવી જવું નહીં. કોઈ કાર્યમાં સ્વતંત્ર એવેલો હોય તોપણ તેના અધિકારી પુરુષોને પુછીને કાર્ય કરવું, જેથી બગડ્યા સુધાર્થનો તે પણ જવાબદાર થઈ શકે.

ઉપર ચુકિત બતાવી ગયા તેવી રીતિ પ્રમાણે આકરી કરવી, પણ જે રાજા જૈની હોય તેનીજ આકરી કરવી. મિથ્યાત્વિની ન કરવી. જે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે:-

સાવય ઘરામિ વરહુજ્જ, ચેડઓનાણ દંસણ સમેઓ;

મિચ્છત્તમોહિઅમરૂ, મારાયા ચક્કવટ્ટીવિ. ૧

જ્ઞાન દર્શન સંયુક્ત શ્રાવકના ઘરમાં નોકર થઈને રહેવું ઘણું સાડું છે, પરંતુ મિથ્યાત્વથી મુંઝાઈ ગઈ છે સતિ જેની એવો ચક્રવર્તી રાજા પણ કંઈ કામનો નથી.

બીજા કોઈ ઉપાયથી આજીવિકા ન ચાલે તો સમ્યક્ત ગ્રહણ કરતાં વિત્તિકંતારણં [આજીવિકારૂપ કંતાર (અટવી) તરૂપ દુઃખ દૂર કરવાને માટે જે મિથ્યાત્વીની સેવા આકરી કરવી પડે તોપણ સમ્યક્ત ન લાંગે એવા પાઠની છૂટ રાખેલ હોવાથી] કદાપિ મિથ્યાત્વીની સેવા બળવવી પડે તો તે કરવી, તોપણ યથાશક્તિ ધર્મમાં પીડા (ખાતી) ન આવવા દેવી. જેપણ મિથ્યાત્વીમાંથી વધારે લાભ થતો હોય અને શ્રાવક શેઠને ત્યાંથી થોડો પણ લાભ મળતાં પોતાનો નિર્વાહ થતો હોય તો મિથ્યાત્વીની આકરી ન કરવી. કેમકે, મિથ્યાત્વીની આકરી કરતાં તેની દાક્ષીણ્યતા રાખવા વિગેરેની ઘણીજ જરૂર પડે છે તેથી તેને (આકરી કરનારને) કેટલીક વાતે પોતાના વ્રતમાં દુષણ લાગ્યા વિના રહેતાંજ નથી. એ છૂટી આજીવિકા.

(આજીવિકા ચલાવવાનો ઉપાય સાતમો ભીક્ષા.)

સાતમી આજીવિકા ભીક્ષાવૃત્તિ-ધાતુની (પૈ, પૈસાની), રાંધેલા ધાન્યની, વસ્ત્રની, એ વિગેરેની ભીક્ષાથી અનેક લેદ ગણાય છે. તેમાં પણ ધર્મોપદેશ માત્ર માટેજ (ધર્મને આશરો દેવા માટે અને શરીર બચાવવા માટેજ) આહાર, વસ્ત્ર, પાત્રાદિકની ભીક્ષા, સંસારનો સર્વ પ્રકારે જેણે ત્યાગ કર્યો હોય અને વૈરાગ્યવંત હોય તેને ઉચિત્ત છે. કેમકે, જે માટે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે,

પ્રતિદિન મયત્નલભ્યે, ભિક્ષુકજન જનનિ સાધુ કલ્પલતે;

નૃપનમાનિ નરકવારિણિ, ભગવાતિ ભિક્ષે નમસ્તુભ્યં.

નિરંતર વગર પ્રયાશથી મળી શકે છે, ઉત્તમ લોકોને માતા સમાન હિતકારિણિ છે, ઉત્તમ લોકોને સદા કલ્પલતા સમાન છે, રાજાને પણ નમાવી શકે છે, નરકનાં દુઃખ

દૂર કરાવનારી છે, એવી હે લગવતી (હે ઐશ્વર્યવતી) ભીક્ષા, તને નમસ્કાર છે. બીજી ભીક્ષા (પ્રતીમાધર શ્રાવક તથા જૈનમુની શિવાય બીજાની ભીક્ષા) તો અત્યંત નીચ અને હલકી છે. જે માટે કહેલ છે કે:—

તારૂં તાવ ગુણા, લજ્જા સચ્ચ કુલકમ્મોતાવ;

તાવચ્ચિ અભિમાણં, દેહીતિ ન જંપરજાવ. ૧

મનુષ્ય રૂપ, લબ્ધ, સત્ય, કુલકમ, પુરુષાભિમાન, ત્યાંસુધીજ રાખી શકે છે, કે, ત્યાંસુધી તે “ દેહી ” એવા બે અક્ષર બોલતો નથી.

તૂળં લઘુ તૂળાત્તૂળં, તૂળાદપિહિ યાચક;

વાયુના કિં ન નીતોસો, મામપિયાચ ચિન્થયતિ. ૨

સર્વથી તૂળુ (તાળુખલુ) હલકામાં હલકું છે, તેથી પણ આકાંક્ષા રૂપું પુમકું હલકું ગણાય છે, તેનાથી પણ યાચક હલકો છે. આથી કોઈ શંકા કરે છે કે, ત્યારે સર્વથી હલકો યાચક (માંગણ) છે ત્યારે તેને વાયુ કેમ ઉડાડતો નથી ? (કેમકે જે જે હલકા પદાર્થ છે તેને વાયુ હલકા ગણીને આકાંક્ષે ઉડાડે છે ત્યારે યાચકને કેમ ઉડાડતો નથી ?) તેનો ઉત્તર આપે છે કે, વાયુને પણ યાચકનો ભય લાગ્યો તેથી. (વાયુએ એમ વિચાર્યું કે, જો હું એને ઉડાડીશ તો મારી પાસેથી પણ કંઈક એ માંગશે. કેમ કે, જે યાચક હોય છે તેને યાચના કરવાની કંઈ શરમ નથી તેથી જેની પાસે કંઈ પણ માગ્યા વિના રહેતોજ નથી.)

રોગી ચ્ચિ પ્રવાસી, પરાન્નભોજી ચ પરવસઃ શાયી;

યજ્જીવતિ તન્મરણં, યન્મરણં સોથ તસ્ય વિશ્રામઃ ૩

રોગી, ચીરપ્રવાસી (કાસીદ, દૂત વિગેરે, કે જેની સદાય ફરવાથીજ આજીવિકા છે એવા લોકો), પરાન્નભોજી (પારકે ઘેરથી માંગી ખાનારા), પારકે વશ્ય સુધ રહેનાર (પારકી તાળેદારીથી સુનારો), એટલા જણા જોકે જીવે છે તોપણ તેને મરણ મામ્યા જેવાજ સમજવા. તેને મરણ થાય તેજ વિશ્રામ છે; કેમકે, એમ હું:એ પેટ ભરવું તેના કરતા મરણ શ્રેયસ્કર છે.

ભીક્ષાભોજી જે છે તે ઘણુંકરીને નિશ્ચિંત હોવાથી તેને આલસ્ય ઘણી હોય છે, ભૂખ ઘણી હોય છે, ઘણું ખાય છે, નિંદ્રા ઘણી હોય છે, લાજ મર્યાદા થોડી હોય છે, વિગેરે કેટલાંક કારણથી વિશેષકરી તે કંઈ કામ પણ કરી શકતો નથી. ભીક્ષા માગનારને કામ ન સુજે પણ ઉપર લખેલા અવગુણ તો જરૂરજ થાય છે.

(ભીક્ષાનું ખાનાથી થતા અવગુણ વિષે.)

કોઈક કાપાળીક (યોગી) માંગવાનું ખમ્પર હાથમાં લઈ, સ્વયં જોળી લટકાવી ભીક્ષા માંગતો માંગતો એક ઘાંચીની ઘણી ફરતી હતી તે ઉપર જઈ બેઠો. ત્યારે તેની જોળીમાં બળદે મોં ઘાલી તેમાંથી ટુકડા લઈ ખાવા માંડ્યા, તે દેખી હા હા ! કરતો કાપાળીક ઉઠીને તેના મોંમાંથી ખુચાવવા લાગ્યો. તે જોઈ ઘાંચી બોલ્યો, માહારાજ ! ભીખને શી ભૂખ છે ? કે એટલા ટુકડા ઉપર તમારો જીવ લલચાઈ જાય છે,

કે પાછો લઈ લેવા દોડી પડે છે. કાપાળીક બોલ્યો કે, ભીખને કંઈ ભૂખ નથી, એટલે મને તો ટુકડા ઘણા મળે છે ને મળશે, પણ આ બળદ ભીખનો ટુકડો ખાવા લાગ્યો તેથી રખે એ આળસુ થઈ જાય નહીં, કેમકે, ભીખનું ખાનારનાં ચુડા ગળી જાય છે; એટલાજ માટે મને હુંબ લાગે છે કે, આ બળદ જે ભીખના ટુકડા ખાશે તો બિચારો આળસુ બની જવાથી કામ નહીં કરી શકે. જે કામ નહીં કરી શકે તો પછી તું પણ એને શાનો ખાવા આપે. તેથી એ છેવટે હુંબી થઈ જઈ મરી જશે. એટલાજ માટે હું એને ના પાડું છું. મને બીજું કંઈ હુંબ લાગતું નથી. ભીખનું ખાવાથી ઉપર લખેલા અવશુભ જરૂર આવે છે માટે ભીખનું ખાવું નહીં.

(ત્રણ પ્રકારની ભીક્ષા.)

હરીભદ્ર સૂરીયે પાંચમા અષ્ટકમાં નીચે સુજળ ભીક્ષા ત્રણ પ્રકારની કહી છે.

સર્વ સંપત્કરી ચૈકા । પૌરુષધની તથાપરા ॥

વૃત્તિભિક્ષાચ તત્વજ્ઞૈ । રિતિભિક્ષા ત્રિયોદિતા. ૧

પહેલી સર્વ સંપત્કરી (સર્વ સંપદાની ઉત્પન્ન કરાવનારી), બીજી પૌરુષધની, ત્રીજી વૃત્તિ-ભીક્ષા, એમ તત્વના બાળ પુરૂષોએ ત્રણ પ્રકારની ભીક્ષા કહી છે. તે આ રીતે:-

યાતિ ધ્યાનાદિયુક્તોયો । ગુવાજ્ઞાયાં વ્યવસ્થિતઃ;

સદાનારંભિણસ્તસ્ય । સર્વ સંપત્કરીમતા. ૨

જે જીતેન્દ્રિય હોય, ધ્યાનાદિકથી યુક્ત હોય, ગુરૂની આજ્ઞામાં રહેલો હોય, સદાય આરભથી રહિત હોય, એવા પુરૂષોની ભીક્ષા તે “ સર્વ સંપત્કરી ” કહી છે.

પ્રવજ્યાં પ્રતિપન્નોય । સ્તાલ્લિરોધેન વર્તતે;

અમદારંભિણસ્તસ્ય । પૌરુષધની તુ કર્તિતા. ૩

પ્રથમથી દીક્ષા ગ્રહણ કરીને પછી તે દીક્ષાથી વિરૂદ્ધ વર્તણૂક કરનાર, અને નહારા આરભના કરનાર (ગૃહસ્થના આચારે છકાયનો આરભ કરનાર)ની ભીક્ષા “ પૌરુષધની ” કહેલી છે.

ધર્મ લાઘવક્રન્મૂઢો । ભિક્ષયોદર પૂરણ;

કરોતિ દૈન્યાત્પીનાંગઃ । પૌરુષં હંતિ કવલં. ૪

જે પુરૂષ ધર્મની લઘુતા કરાવનાર, મૂર્ખ, અજ્ઞાની, શરીરે પુષ્ટ છતાં પણ દીનતાથી ભીખ માંગી પેટ ભરાઈ કરે છે તે પુરૂષ કેવળ (ફક્ત) પોતાના પુરૂષાકાર આત્મ-શક્તિના હણનાર છે.

નિઃસ્વાંધ પંગવો યેતુ । ન શક્તા વૈ ક્રિયાંતરે;

ભિક્ષા મરંતિ વૃત્ત્યર્થે, વૃત્તિભિક્ષેયમુચ્યતે. ૫

નિર્ધન, આંધળાં, પાંગળાં, લુલાં, લંગડાં, વિગેરે જે બીજા કોઈ આજીવિકા ચલાવવાના ઉપાય કરી શકે એવા રહ્યાજ નથી તે પોતાના ઉદરપુરણ કરવા માટે જે ભીક્ષા કરે તેને “ વૃત્તિભિક્ષા ” કહેવાય છે.

દૂર કરાવનારી છે, એવી હે ભગવતી (હૈ ઐશ્વર્યવતી) ભીક્ષા, તને નમસ્કાર છે. બીજી ભીક્ષા (પ્રતીમાધર શ્રાવક તથા જૈનમુની શિવાય બીજાની ભીક્ષા) તો અત્યંત નીચ અને હલકી છે. જે માટે કહેલ છે કે:—

તારૂવં તાવ ગુણા, લજ્જા સચ્ચ કુલકમ્મોતાવ;

તાવચ્ચિઅ અભિમાણં, દેહીતિનં જંપણાવ. ૧

મનુષ્ય રૂપ, લજ્જા, સત્ય, કુલકમ, પુરુષાભિમાન, ત્યાંસુધીજ રાખી શકે છે, કે, જ્યાંસુધી તે “ દેહી ” એવા બે અક્ષર બોલતો નથી.

તૂળં લઘુ તૂળાત્તૂલં, તૂલાદપિહિ યાચક;

વાયુના કિં ન નીતોસો, મામપિયાચ યિષ્યતિ. ૨

સર્વથી તૂળુ (તૂળુખલુ) હલકામાં હલકું છે, તેથી પણ આકાશના રતું પુમડું હલકું ગણાય છે, તેનાથી પણ યાચક હલકો છે. આથી કોઈ શંકા કરે છે કે, જ્યારે સર્વથી હલકો યાચક (માંગણ) છે ત્યારે તેને વાયુ કેમ ઉડાડતો નથી ? (કેમકે જે જે હલકા પદાર્થ છે તેને વાયુ હલકા ગણીને આકાશે ઉડાડે છે ત્યારે યાચકને કેમ ઉડાડતો નથી ?) તેનો ઉત્તર આપે છે કે, વાયુને પણ યાચકનો ભય લાગ્યો તેથી. (વાયુએ એમ વિચાર્યું કે, જો હું એને ઉડાડીશ તો મારી પાસેથી પણ કંઈક એ માંગશે. કેમ કે, જે યાચક હોય છે તેને યાચના કરવાની કંઈ શરમ નથી તેથી જેની પાસે કંઈ પણ માગ્યા વિના રહેતોજ નથી.)

રોગી ચ્ચિ પ્રવાસી, પરાન્નમોજીં ચ પરવસઃ શમ્પી;

યજ્જીવતિ તન્મરણં, યન્મરણં સોય તસ્ય વિશ્રામઃ ૩

રોગી, ચીરપ્રવાસી (કાસીદ, દૂત વિગેરે, કે જેની સદાય દુરવાથીજ આજીવિકા છે એવા લોકો), પરાન્નભોજી (પારકે ઘેરથી માંગી ખાનારા), પારકે વશ્ય સુધ રહેનાર (પારકી તાબેદારીથી સુનારો), એટલા જણા જોકે જીવે છે તોપણ તેને મરણ પામ્યા જેવાજ સમજવા. તેને મરણ થાય તેજ વિશ્રામ છે; કેમકે, એમ દુઃખે પેટ ભરવું તેના કરતા મરણ શ્રેયસ્કર છે.

ભીક્ષાભોજી જે છે તે ઘણુંકરીને નિશ્ચિંત હોવાથી તેને આલસ્ય ઘણી હોય છે, ભૂખ ઘણી હોય છે, ઘણું ખાય છે, નિંદ્રા ઘણી હોય છે, લાજ મર્યાદા થોડી હોય છે, વિગેરે કેટલાંક કારણથી વિશેષકરી તે કંઈ કામ પણ કરી શકતો નથી. ભીક્ષા માગનારને કામ ન સુજે પણ ઉપર લખેલા અવગુણ તો જરૂરજ થાય છે.

(ભીક્ષાનું ખાવાથી થતા અવગુણ વિષે.)

કોઈક કાપાળીક (યોગી) માંગવાનું ખમ્પર હાથમાં લઈ, સ્કંધે જોળી લટકાવી ભીક્ષા માંગતો માંગતો એક ઘાંચીની ઘણી ફરતી હુતી તે ઉપર જઈ બેઠો. ત્યારે તેની જોળીમાં બળદે મોં ઘાલી તેમાંથી ટુકડા લઈ ખાવા માંડ્યા, તે દેખી હા હા ! કરતો કાપાળીક ઉઠીને તેના મોંમાંથી ખુંચાવવા લાગ્યો. તે જોઈ ઘાંચી બોલ્યો, માહારાજ ! ભીખને શી ભૂખ છે ? કે એટલા ટુકડા ઉપર તમારો જીવ લલચાઈ નાય છે,

કે પાછો લઈ લેવા દોડી પડે છે. કાપાળીક બોલ્યો કે, ભીખને કંઈ ભૂખ નથી, એટલે મને તો ટુકડા ઘણાય મળે છે ને મળશે, પણ આ બળદ ભીખનો ટુકડો ખાવા લાગ્યો તેથી રખે એ આળસુ થઈ જાય નહીં, કેમકે, ભીખનું ખાનારનાં ચુડા ગળી જાય છે; એટલાજ માટે મને દુઃખ લાગે છે કે, આ બળદ જે ભીખના ટુકડા ખાશે તો બિચારો આળસુ બની જવાથી કામ નહીં કરી શકે. જે કામ નહીં કરી શકે તો પછી તું પણ એને શાનો ખાવા આપે. તેથી એ છેવટે દુઃખી થઈ જઈ મરી જશે. એટલાજ માટે હું એને ના પાડું છું. મને બીજું કંઈ દુઃખ લાગતું નથી. ભીખનું ખાવાથી ઉપર લખેલા અવગુણ જરૂર આવે છે માટે ભીખનું ખાવું જ નહીં.

(ત્રણ પ્રકારની ભીક્ષા.)

હરીભદ્ર સૂરીયે પાંચમા અષ્ટકમાં નીચે મુજબ ભીક્ષા ત્રણ પ્રકારની કહી છે.
સર્વ સંપત્કરી ચૈક્ષા । પૌરુષઘ્ની તથાપરા ॥

વૃત્તિભિક્ષાચ તત્ત્વજ્ઞૈ । રિતિભિક્ષા ત્રિધોદિતા. ૧

પહેલી સર્વ સંપત્કરી (સર્વ સંપદાની ઉત્પન્ન કરાવનારી), બીજી પૌરુષઘ્ની, ત્રીજી વૃત્તિ-ભીક્ષા, એમ તત્ત્વના બેણુ પુરૂષોયે ત્રણ પ્રકારની ભીક્ષા કહી છે. તે આ રીતે:-

યાતિ ધ્યાનાદિયુક્તોયો । ગુવાજ્ઞાયાં વ્યવસ્થિતઃ;

સદાનારંભિણસ્તસ્ય । સર્વ સંપત્કરીમતા. ૨

જે જોતેન્દ્રિય હોય, ધ્યાનાદિકથી યુક્ત હોય, ગુરૂની આજ્ઞામાં રહેલો હોય, સદાય આરંભથી રહિત હોય, એવા પુરૂષોની ભીક્ષા તે “ સર્વ સંપત્કરી ” કહી છે.

પ્રવજ્યાં પ્રતિપન્નોય । સ્તાદ્વિરોધેન વર્તતે;

અમદારંભિણસ્તસ્ય । પૌરુષઘ્ની તુ કીર્તિતા. ૩

પ્રથમથી દીક્ષા ગ્રહણ કરીને પછી તે દીક્ષાથી વિરુદ્ધ વર્તણુંક કરનાર, અને નઠારા આરંભના કરનાર (ગૃહસ્થના આચારે છકાયનો આરંભ કરનાર)ની ભીક્ષા “ પૌરુષઘ્ની ” કહેલી છે.

ધર્મ લાઘવકૃન્મૂઢો । ભિક્ષયોદર પૂરણં;

કરોતિ દૈન્યાત્પીનાંગઃ । પૌરુષં હંતિ કવલં. ૪

જે પુરૂષ ધર્મની લઘુતા કરાવનાર, મૂર્ખ, અજ્ઞાની, શરીરે પુષ્ટ છતાં પણ દીનતાથી ભીખ માંગી પેટ ભરાઈ કરે છે તે પુરૂષ કેવળ (ફક્ત) પોતાના પુરૂષાકાર આત્મ-શક્તિના હણનાર છે.

તિઃસ્વાંધ પંગવો યેતુ । ન શક્તા વૈ ક્રિયાંતરે;

ભિક્ષા મટંતિ વૃત્ત્યર્થે, વૃત્તિભિક્ષેયમુચ્યતે. ૫

નિર્ધન, આંધળાં, પાંગળાં, લુલાં, લંગડાં, વિગેરે જે બીજા કોઈ આજીવિકા ચલાવવાના ઉપાય કરી શકે એવા રહ્યાજ નથી તે પોતાના ઉદરપુરણ કરવા માટે જે ભિક્ષા કરે તેને “ વૃત્તિભિક્ષા ” કહેવાય છે.

નિધન, અંધ વિગેરેને ધર્મની લઘુતા (હલકાઈ) કરાવવાના અભાવથી અનુકંપાન નિમિત્ત હોવાથી, તેઓને વૃત્તિ નામની ભિક્ષા અત્યંત દુષ્ટ નથી. એટલાજ માટે ગૃહસ્થે ભિક્ષાવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો. ધર્મવંત ગૃહસ્થે તો જરૂર ત્યાગ કરવો. જેમકે, વિશેષેકરી ધર્માનુષ્ટાનની નિંદા ન થવા દેવા માટે દુર્જન પુરૂષ સજ્જનનો દેખાવ કરીને ધારેલું કામ પાર પાડી લે અને ત્યારપછી તેનું કપટ ખુલ્લું થયાથી તે જેમ નિંદા અપવાદના લાયક ઠરે છે; તેમ જો ધર્મવંત થઈને ગુપ્ત ભિક્ષાથી આજીવિકા ચલાવે તો તેનું જ્યારે પોગળ પાધરૂ (ઉઘાડુ) થાય ત્યારે તે ખરેખર ધર્મની નિંદા કરાવનાર થઈ શકે છે. વિશેષેકરી ધર્માનુષ્ટાનની નિંદા અપવાદ ન થવા દેવા માટે દુર્જન સજ્જનની પેઠે અવશ્ય લીળ માંગવીજ નહીં. જો ધર્મનિંદાનો નિમિત્ત પોતે થાય તો તેથી તેને પરલવમાં ધર્મપ્રાપ્તિ પણ થવી દુર્લભ થાય છે. તેમજ એ આદિ લઈ બીજા પણ કેટલાક દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે માટે ઓધનિર્ચુકિતમાં સાધુ આશ્રયિક કહેલ છે કે:—

હક્કાય દયાવંતોત્તિ । સંજઓ દુલ્લહં કુળઈ વોહિં ॥

આહારે નિહારે । દુગંછિણ પિંડ ગહણેય ॥ ૧ ॥

જે સાધુ છ કાયની દયા પાળનાર છતાં પણ જો દુર્ગંધ નીચકુળ (વાણીયા, આદિ) વિના છીપા કણબી વિગેરેના કુળ) નો આહાર પાણી વિગેરે પીંડ ગ્રહણ કરે છે તે પોતાના આત્માને બોધિ બીજની પ્રાપ્તિ દુર્લભ કરે છે.

ભિક્ષાથી કોઈને લક્ષ્મીનાં સુખ વિગેરેની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જે માટે કહેલ છે કે:—

લક્ષ્મી વૈસાતિ વાણિજ્યે । કિંચિદાસ્તિચ કર્ષણૈ ॥

અસ્તિનાસ્તિચ સેવાયાં । ભિક્ષાયાં ન કદાચન ॥

લક્ષ્મી વ્યાપારથી મળે છે, કંઈ કંઈ ખેતીવાડીથી પણ મળે છે, નોકરી કરવાથી તો મળે અથવા ન મળે, અને ભિક્ષાથી તો કોઈ વખત પણ લક્ષ્મીનો સંગ્રહ થઈ શકે નહીં.

ઉદરપૂરણ માત્ર તો ભિક્ષાથી પણ થાય છે, પરંતુ અધિક ધનની પ્રાપ્તિ ન થાય, તે ભિક્ષાવૃત્તિનો ઉપાય મનુસ્મૃતિના ચોથા અધ્યાયમાં નીચે પ્રમાણે કહેલ છે:—

ઋતાઽમૃતાભ્યાંજિવેત । મૃતેન પ્રમૃતેન વા ॥

સત્યાનૃતેન ચૈવાપિ । નશ્વરૃત્યા કથંચન ॥ ૧ ॥

ઉત્તમ પ્રાણીયે ઋત અને અમૃત, એ બે પ્રકારની આજીવિકા કરવી; વળી મૃત અને પ્રમૃત નામની આજીવિકા પણ કરવી; એવડે સત્યાનૃત આજીવિકા કરીને ચલાવવું; પરંતુ શ્વવૃત્તિ તો કરવીજ નહીં. એટલે શ્વાનવૃત્તિ કરવી નહીં.

જેમ ગાય ચરે તેમ ભિક્ષા લેવી તે ઋત, માગ્યા વગર બહુમાન કરી આપે તે અમૃત, માગી લેવાય તે મૃત, ખેતીવાડી કરી આજીવિકા ચલાવવી તે પ્રમૃત, વ્યાપાર કરી આજીવિકા ચલાવવી તે સત્યાનૃત, એટલા પ્રકારથી પણ આજીવિકા ચલાવવી. પરંતુ પારકી સેવા (આકરી નોકરી) કરી આજીવિકા ચલાવવી તે શ્વવૃત્તિ ગણાય છે. માટે પારકી નોકરી કરી આજીવિકા ચલાવવી નહીં.

(વ્યાપાર વિષે)

એ પાંચ પ્રકારની આજીવિકામાંથી વ્યાપારી લોકોને દ્રવ્યઉપાર્જન કરવાનો ઉપાય મુખ્યકરીને વ્યાપારજ છે. લક્ષ્મીનિવાસ વિષે કહેલ છે કે:-

મહૂમહૂનસસયંવચ્છે । નચેવ કમલાયરે સિરિવસઈ ॥

કિંતુ પુરિસાળ વવસાય । સાયરે તીઈ સુહઠાળં ॥

મધુ નામના દૈત્યનો મથન કરનાર જે કૃષ્ણ, તેના વક્ષસ્થળ ઉપર લક્ષ્મી નથી વસતી; વળી કમળાકર (પદમસરોવર) માં કંઈ લક્ષ્મી રહેતી નથી, ત્યારે ક્યાં રહે છે? પુરૂષોના વ્યવસાય (વ્યાપાર) રૂપ સમુદ્રમાં લક્ષ્મીને રહેવાનું સ્થાન છે.

વ્યાપાર કરવો તે પણ ૧ સહાયકારક, ૨ મુંડી (દ્રવ્યની છુટ), ૩ બળ (હીંમત), ૪ ભાગ્યોદય, ૫ દેશ, ૬ કાળ, ૭ ક્ષેત્ર, વિગેરેનો વિચાર કરીને કરવો. પ્રથમથી સહાયકારક જોઈ કરવો, પોતાની પુંજીનું બળ જોઈને કરવો, મારો ભાગ્યોદય ચડતો છે કે પડતો છે તે વિચારીને કરવો; દેશ તે ક્ષેત્ર જોવો, કે આ દેશમાં આ અમુક વ્યાપારથી લાભ થશે કે નહીં તેનો વિચાર કરવો; વળી કાળ જોવો, જેમકે આ કાળમાં આ વ્યાપાર કરવાથી લાભ થશે કે કેમ તેનો વિચાર કરવો. એવા કેટલાક વિચાર કરવાના છે તે કરીને જે વ્યાપાર કરવામાં આવે તો લાભની પ્રાપ્તિ થાય, અને તે જે વિચાર કર્યા વગર કરવામાં આવે તો લાભને બદલે અલાભની પ્રાપ્તિ (નુકશાની) જરૂર ખમવી પડે એમ છે. જેમાટે અમોએ કહેલ છે કે:-

સ્વશક્ત્યાનુ રૂપાંહિ । પ્રકુર્યાત્કાર્ગ્યમાર્યધીઃ ॥

નોચેદસિદ્ધિઃ હીંહાસ્ય । હીંલા શ્રી વલહાનયઃ ॥ ૧ ॥

આર્યબુદ્ધિવાન પુરૂષ પોતાની શક્તિને અનુસારે જે કંઈ કાર્ય કરે તો તે કાર્યની વખતે સિદ્ધિ થાય અને પોતાની શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર જે કરે તો લાભને બદલે હાની થાય, લાજ જાય, હાંશી થાય, નિંદા થાય, લક્ષ્મી હોય તે પણ જાય, બળ જાય, એટલાં વાનાંની હાની પ્રગટપણે થાય છે. બીજા શાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે:-

કોદેશઃ કાનિ મિત્રાણિ । કઃ કાલઃ કૌ વ્યયાગમૌ ॥

કથ્વાહં કાચમે શક્તિ । રિતિ ચિંત્યં મુહુર્મુહુઃ ॥ ૨ ॥

કયો દેશ છે ? કયા મિત્રો છે ? કયો કાળ છે ? શું મને આયપદ છે ? શું મને ખરચ છે ? હું કેનો છું ? મારી શક્તિ શી છે ? એમ વારંવાર વિચાર કરવો.

લઘુથાનાન્ય વિઘ્નાનિ । સંભવત્સા ધનાનિ ચ ॥

કથયંતિ પુરઃ સિદ્ધિઃ । કારણાન્યેવ કર્મણાં ॥

શરૂઆતમાં વ્યાપારનો નાનો ડોળ રાખી, જ્યારે તેમાં કંઈપણ નડતર ન થાય ત્યારપછી તેમાં (સારો) સંભવ થતાં મોટો વ્યાપારનો ડોલ ઘાલે. વ્યાપારમાં લાભ મેળવવાનું એજ લક્ષણ છે. એટલે જે વ્યાપાર છે તેનાં જે કારણ છે તેજ કાર્યની સિદ્ધિને આગળીજ જણાવી આપે છે કે આ કાર્ય સાફ નીવડશે કે નહીં નીવડે.

उभवातिदे विनयत्न । मभवाति चयत्ननः ॥

लक्ष्मारेव समाख्याति । विशेषं पुण्यपापयोः ॥

લક્ષ્મી એમ કહે છે કે, હું પુણ્યપાપને સ્વાધીન છું. એટલે ઉદ્યમ કર્યા વગર પણ પુન્યવાનને હું આવી મળું છું અને પાપીને તો ઉદ્યમ કરવાથી પણ મળી શકતી નથી. (પુણ્યના ઉદ્યથી હું થઉં છું અને પાપના ઉદ્યથી હું જાઉં છું)

(વ્યાપારમાં વ્યવહારશુદ્ધિ)

વ્યાપાર કરવામાં વ્યવહારશુદ્ધિ ચાર પ્રકારથી કરવી જોઈએ, તેનાં નામ. ૧ દ્રવ્યશુદ્ધિ, ૨ ક્ષેત્રશુદ્ધિ, ૩ કાળશુદ્ધિ, ૪ ભાવશુદ્ધિ. તેમાં દ્રવ્યશુદ્ધિ બતાવે છે.

(દ્રવ્યશુદ્ધિ વ્યાપાર વિષે)

દ્રવ્યશુદ્ધિ તે પંચર કર્માદાનના વ્યાપારનો, પત્તર કર્માદાનના કારણરૂપ કિરીયાણાનો વ્યાપાર સર્વથા ત્યજવો. કેમકે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે:-

धर्मबाधाकरं यच्च । यच्च स्यादयशस्करं ॥

भूरिलाभमपि ग्राह्यं । पण्यं पुणार्थं भिर्नतत् ॥

જે વ્યાપારથી ધર્મ સચવાય નહીં એવું અને અપકીર્તિ થાય એવું કીરીયાણું (માલ) વધારે લાભ થતો હોય તોપણ પુણ્યાર્થી પ્રાણીયે લેવું નહીં. (એવા કીરીયાણાનો વ્યાપાર શ્રાવકે સર્વથા કરવો નહીં.)

તૈયાર થયેલા વસ્ત્રનો, સુત્રનો, નાણાનો, સોનાનો, રૂપાનો, વિગેરે વ્યાપાર ઘણું કરી નિર્દોષ હોય છે; તોપણ તે જાતના વ્યાપારમાં જેમ જેમ વધારે આરંભ ન થાય તેમ તેમ ઉદ્યમ કરવો.

હજીજા વિગેરેનાં કારણ હોય અને બીજા (વ્યાપાર)થી નિર્વાહ ન થાય તો બહુ આરંભવાળા કે પંચર કર્માદાનના વ્યાપાર કરવાની જરૂર પડે તોપણ અનીચ્છથી, પોતાના આત્માની નિંદા કરવાથી, અને વારંવાર ખેદ કરવારૂપે કરી કરે; પણ નિર્દય થઈ આલે તેમ આલવા દો, એમ કરી ન કરે. જે માટે ભાવશ્રાવકનાં લક્ષણ બતાવતાં કહેલ છે કે:-

वज्जई तिव्वारंभं । कुणई अक्काम अनिव्वहंतो उ ॥

शुणई निरारंभजणं दयालुओ सव्वजीवेसु ॥ १ ॥

धन्ना हु महामुणिणो । मणसावि करंतिजेन परपीडं ॥

आरंभ पाय विरया । भुंजंति तिकोडि परिसुद्धं ॥ २ ॥

બહુ આરંભવાળો વ્યાપાર ન કરે, પંચર કર્માદાનનો વ્યાપાર ન કરે, બીજા કોઈ (વ્યાપાર)થી નિર્વાહ ન થાય તો કર્માદાનનો વ્યાપાર કરે, પણ નિરાશી વ્યાપાર કરનારાઓની સ્તવના કરે, અને સર્વ જીવ ઉપર દયાવંત થઈ વ્યાપાર ચલાવે. દયા દૂર મુકીને વ્યાપાર ન કરે. વળી એવો વિચાર કરે કે, ધન્ય છે તેવા મહાત્મા મહા-મુનીઓને, કે જે બરેબર મનથી પણ પરજીવને પીડાકારક વિચાર માત્ર કરતા નથી, અને સર્વ પાપવ્યાપારથી રહિત બનીને મન વચન ક્રિયાથી બનેલા પાપથી પણ રહિત એવા ત્રણ કોટી વિશુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરે છે.

(કેવા માલનો વ્યાપાર ન કરવો તે વિષે)

નહીં દીઠેલા (માલના પાક થયા પહેલાં સાટું કરે છે તે), નહીં પરિક્ષા કરેલા (ન તપાસેલા), માલનો વ્યાપાર (મટ્ટો) ન કરવો. તૈયાર થયેલા, તપાસેલા માલ લેવા પણ શંકાવાળા (વાયદાના) ઉધડા માલ લેવા નહીં, તેમ છતાં તેવા લેવાની જરૂર પડે તો એકલાએ નહીં પણ ઘણા જણના ભાગ રાખીને લેવા. કેમકે એકલાએ રાખવાથી વખતે એવી અડચણો ભોગવવી પડે કે જેમાંથી પોતાની આખરૂંને નુકશાન લાગે. જે ભાગીદાર થઈ લીધેલ હોય તો તેમાં સર્વ સહાયી હોવાથી તેટલી ઘણી અડચણ ભોગવવી પડતી નથી, અને વખતે અડચણ ભોગવવી પડે તો પણ ઘણા ભાગીદાર હોવાથી તે હાંશી કરવા લાયક ઠરતા નથી. જે માટે કહેલું જ છે કે:-

ક્રયાણેકષ્વદૃષ્ટેષુ । ન સત્યંકારમર્પયેત્ ॥

દયાચ્ચ बहुभिः सार्द्धं । मिच्छेल्लक्ष्मीं वणिग्गदि ॥

જે વ્યાપારી લક્ષ્મી વધારના ઇચ્છા રાખતો હોય તો નજરે નહીં દીઠેલા (વાયદાના) માલ ઉપર સત્યંકાર (કબુલાત કે ખાતુ) આપે નહીં. કદાપિ તેમજ કરવાની જરૂર પડે તો ઘણા જણ મળી વ્યાપાર કરે પણ એકલો કરે નહીં.

(ક્ષેત્રશુદ્ધિ અથવા ક્ષેત્રવિરૂદ્ધ વ્યાપાર વિષે)

ક્ષેત્રશુદ્ધિ એટલે એવા ક્ષેત્રમાં વ્યાપાર કરે કે જે સ્વદેશ ગણાતો હોય, જ્યાંના ઘણાં જણ એાળખતા હોય, જ્યાં આપણાં સગાં વહાલાં રહેતાં હોય, જ્યાંના વ્યાપારી સત્યમાર્ગના વ્યવસાયી હોય, તેવા ક્ષેત્રમાં વ્યાપાર કરે; પણ જ્યાં સ્વચક્રનો દેખીતો ભય હોય (ગામના રાજ્યમાં કંઈ બંડ ઉઠેલ હોય તે વખતે), પર રાજાનો ઉપદ્રવ હોય, જે દેશમાં પ્રસિદ્ધ મંદવાડ (રોગ) હોય (જ્યાંનાં હુવાપાણી સારાં ન હોય), કે ખરેખરો દેખીતો કોઈક મોટો ઉપદ્રવ હોય, ત્યાં જઈ વ્યાપાર કરવો નહીં. ઉપર લખેલા ક્ષેત્રમાં જ્યાં પોતાનો ધર્મ સુખે સાધી શકાય અને પેદાશ સારી હોય ત્યાં વ્યાપાર કરવો. ખતાવેલા દુષણવાળા ક્ષેત્રમાં તો કદાપિ લાભ દેખીતોજ ઘણો થાય તેમ હોય તોપણ તેમ ન કરવું (વ્યાપાર ન કરવો). કેમકે, એમ કરવાથી ઘણાજ પ્રકારની ખામીઓ (મુશીબતો) સહન કરવી પડે છે.

(કાળશુદ્ધિ અથવા કાળવિરૂદ્ધ વ્યાપાર વીશે)

કાળ થકી ત્રણ અઠ્ઠાઈમાં, પર્વતીથીઓમાં (આગળ તીથીઓ ખતાવશે), અને વર્ષાઋતુ વિરૂદ્ધ વ્યાપાર ન કરવા. (જે કાળમાં-ત્રણ પ્રકારના ચોમાસામાં જે જે પદાર્થમાં ઘણા જીવ પડે તે કાળે તે પદાર્થનો વ્યાપાર ન કરવો.)

(ભાવશુદ્ધિ અથવા ભાવવિરૂદ્ધ વ્યાપાર વિષે)

ભાવશુદ્ધિમાં ઘણાજ વિચાર કરવાના છે તે આવી રીતે-જેમાં છેવટે અડચણ ભોગવવી ન પડે તે વ્યાપારમાં ભાવશુદ્ધિનો ખચાવ થાય છે. જેમકે, શુદ્ધ ન્યાયકારી વ્યાપારી સાથે લેવડ દેવડ કરવી તે, પણ ભાવવિરૂદ્ધ તે-જેમકે, કોઈ ક્ષત્રીય જાતિવાળા, યવન જાતિવાળા, રાજદરબારી, કે રાજા સાથે જે વ્યાપાર કરવો તે બધો જોખમ

ભરેલો છે, ઘણો લાભ દેખાતો હોય તોપણ તેવો વ્યાપાર કરવામાં પ્રાચે લાભ થતો (મળતો) નથી. કેમકે પોતાને હાથે આપેલું દ્રવ્ય પણ પાછું માંગવા જવું ઘણું જ જોખમ ભરેલું થઈ પડે છે, ત્યારે તેવા લોકોની સાથે ખુલ્લા દીલથી થોડો પણ વ્યાપાર કેમ કરી શકાય.

(વ્યાપાર કેની સાથે ન કરવો)

હુથીયારવાળા કે ગ્રાહણ વેપારી સાથે લાભના ઈચ્છનાર વેપારીએ વેપાર ચલાવવો નહીં. ઉધાર, અંગઉધાર, વિરોધી સાથે, વ્યાપાર ચલાવવો નહીં. જે માટે કહ્યું છે કે-કદાપિ સંઘટ્ટ કરી રાખેલો (માલ) હોય તો તે વખત ઉપર વેચવાથી લાભ પામી શકાય છે (માટે તેમ કરવું ઠીક છે), પણ જેમાંથી વેર વિરોધ (લડાઈ ટંટે) થાય એમ ઉધાર આપવું ઉચિત નથી.

(ઉધાર કેને ન આપવું)

નટે વિટેચ વેશ્યાયાં । દ્યુતકારે વિશેષતઃ ॥

उद्धारकेन दातव्यं । मूलनाशो भविष्याति ॥

નાટક કરનારા, વટલેલા (જેની પ્રતિત ન થાય એવા), વેશ્યા, જુગારી, એટલાને ઉધાર આપવું નહીં. એટલાને આપવાથી વ્યાજ મળવું તો દૂર રહ્યું પણ મુળગા દ્રવ્યનો પણ નાશ થાય છે.

વ્યાજનો વ્યાપાર પણ અધિક કીંમતનો દાગીનો રાખીનેજ કરવો ઉચિત દેખાય છે. કેમકે, જો એમ ન કરે તો જ્યારે લેવા જાય ત્યારે તેમાંથી કલેશ, વિરોધ, ધર્મહાની, ધરણું (લાંઘણું), લોકોપહાસ્ય, વિગેર કેટલાક અનર્થ આવી પડે છે.

(મુગ્ય શેઠની કથા)

સંભળાય છે કે જિનંદત્ત શેઠનો મુગ્યબુદ્ધિવાળો મુગ્ય નામનો પુત્ર હતો. તે પિતાના પસાયથી લીલામાંજ રહેતો મહોટો થયો ત્યારે દશનર જેના સગા છે એવી શુદ્ધ કુળવાળી નંદીવર્ધન શેઠની કન્યા મહોત્સવથી તેને પરણાવી. ત્યારપછી ઘણીવાર તેને વ્યવહાર સંબંધી જ્ઞાન બતાવતાં છતાં તેણે ધ્યાન આપ્યું નહીં તેથી તેના પિતાએ પોતાની છેલ્લી અવસ્થાએ મરતી વખતે શુભ અર્થવાળી નીચે મુજબની શીખામણો તેને કહી (આપી).

૧ સર્વ તરફ દાંતોવડે વાડ કરવી. ૨ લાભ ખાવા માટે ખીબને ધન આપી પાછું માંગવું નહીં. ૩ પોતીકી સ્ત્રીને ખાંધીને મારવી. ૪ મીઠુંજ ભોજન કરવું. ૫ મુખ કરીનેજ સુવું. ૬ ગામોગામ ઘર કરવાં. ૭ દુઃખ પડે ત્યારે ગંગા કીનારો ખોદવો. આ સાત શીખામણો દેઈ જણાવ્યું કે, આમાં જો કાંઈ તને શંકા પડે તો પાડલીપુર નગરમાં રહેનાર મારા મિત્ર સોમદત્ત શેઠને પુછવું. એવી શીખામણો આપીને શેઠ મરણ પામ્યા. પણ આ મુગ્ય તો સાતે શીખામણના ખરા અર્થને કં સમજી શક્યો નહીં. જેથી તેણે તેમજ (શબ્દાર્થ પ્રમાણે) કર્યું, તેથી છેવટે જેટલું ધન હતું તે બધું ખોઈ ખેડો. આથી તે ઘણો ખેદ કરવા લાગ્યો, સ્ત્રીને પણ અણગમતો બન્યો, બાંધી વાતે અડચણ ભોગવવા લાગ્યો, જેથી આતો મહામૂર્ખ છે એમ

લોકોમાં પણ મહાહાશ્યપદ થયો. છેવટે સર્વ પ્રકારનું દુઃખ વેઠતો પાડલીપુરે સોમદત્ત શેઠની પાસે જઈ ઉપર લાખેલા સાત પદ (સીખામણો) નો ભાવાર્થ પુછવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું, મૂર્ખ ! તારા બાપે ખરી સીખામણો દીધી છે. પણ તેના અભિપ્રાયમાં તું કંઈ સમજ્યોજ નહીં ત્યારે આવો દુઃખી થાય તેમાં કોઈ શું કરે ? જો, - તારા બાપે આપેલી સીખામણોના સાતે પદોનો અભિપ્રાય આવો છે.

તારા પિતાએ કીધું હતું કે-૧ “દાંતોવડે વાડ બાંધવી” તે કાંઈ દાંત ઉપર સોનાની રેખા બંધાવવા માટે નથી; પણ એમાંથી એમણે તને સુચવેલું છે કે “સર્વ લોક સાથે પ્રિય, હિતકારક, યોગ્ય વચનથી બોલવું” કે જેથી સર્વ જન તારા હિતકારી, થાય. ૨ “લાલ માટે પરને ધન દઈ પાછું માંગવું નહીં;” તે કંઈ માંગણ, યાચક કે સગાં વહાલાંને વેહેંચી આપવા માટે નથી બતાવ્યું; પણ એનો આશય એવો છે કે, “અધિક દાગીના રાખીને વ્યાજે એટલું ધન આપવું કે તે પોતાની એળે આપણે ઘેર બેઠે વગર માંગે પાછું આપી જાય.” ૩ “સ્ત્રીને બાંધીને મારવી,” તે કાંઈ સ્ત્રીને મારવા માટે નથી; પણ “જ્યારે તેને દીકરા દીકરીઓ થાય ત્યારપછી કારણ પડે તો મારવી”; પરંતુ ત્યાર પહેલાં મારવી નહીં. કેમકે, તેમ કરવાથી પીયરમાં જતી રહે કે આપઘાત કરે, કે લોકોમાં હાશ્ય થવા જેવું થાય છે. ૪ “મીઠુંજ લોજન કરવું” તે કંઈ દરરોજ મીઠાં મીઠાં લોજન બતાવીને ખાવા માટે નથી; કેમકે, એમ કરવાથી તો થોડા દિવસમાં ધન ખુટી જાય છે; પણ એનો ભાવાર્થ તો એવો છે કે, “જ્યાં પોતાને આદર બહુમાન હોય ત્યાં લોજન કરવું.” કેમકે લોજનમાં આદર એજ મીઠાશ છે અથવા સંપૂર્ણ ભૂખ લાગે ત્યારેજ લોજન કરવું. ઉપરાઉપરી લોજન કરવાથી અજીર્ણ થઈ રોગની વૃદ્ધિ થાય છે. ૫ “સુખ કરીને સુઈ રહેવું;” તે દરરોજ સુઈ જવા માટે નથી; પણ “નિર્ભયસ્થાનકે જ આવીને સુવું. જ્યાં ત્યાં, જેને તેને ઘેર ઉંઘવું નહીં, જગતા રહેવાના ઘણા લાલ થાય છે. સંપૂર્ણ નિદ્રા આવે ત્યારેજ પદ્યકાલિક ઉપર સુવા જવું. કેમકે, આંખમાં નિદ્રા આવ્યા વિના સુવાથી કદાપિ ચિંતામાં મન ગોઠવાઈ જાય તો પછી નિદ્રા આવવી સુશકેલ થાય છે, અને ચિંતા કરવાથી શરીર વ્યથિત થઈ દુર્બળ થાય છે, માટે તેમ ન કરવું; અથવા જ્યાં સુખે નિદ્રા આવે ત્યાં જઈ સુવું” એ આશય છે. ૬ “ગામોગામ ઘર કરવાં” કહેલું છે, તેમાં એમ સમજવું નહીં કે ગામોગામ જગા લેઈને નવાં ઘર બંધાવવાં; પણ એમ એવો આશય છે કે, “ગામોગામ એકેકા સાથે મિત્રાઈ રાખવી” કેમકે, કોઈ વખતે કામ પડ્યે ત્યાં ગયા હોઈયે તો લોજન શયન વિગેરે સુખ મળે. ૭-“દુઃખ આવી પડે ત્યારે ગંગા કીનારે ખોદવાનું બતાવ્યું છે,” તે દુઃખ પડે ત્યારે ગંગાનદી ઉપર જવાની જરૂર નથી; પણ “જ્યારે તારી પાસે બીલું કંઈપણ નહોત્ય-સર્વ ધન ખવાઈ જાય તો તમારા ઘરમાં રહેલી ગંગા નામની ગાયને બાંધવાનું સ્થાન ખોદવું, તે સ્થાન ઉપર ડાટી રાખેલા ધનથી નિર્વાહ કરવો”.

ઉપર પ્રમાણે શેઠનાં વચન સાંભળી તે (સુધ) અનતયજ થયો, અને બોલવા લાગ્યો કે, જો મેં પહેલાથીજ આપને પુછીને કામ કર્યું હોત તો મારે આવી વિટંબના લોગવવી પડત નહીં. પણ હવે તો એકલો છેલ્લો ઉપાય રહેલો છે. શેઠ બોલ્યા કે,

જે બન્યું તે બન્યું. પણ હવેથી જેમ મેં ખતાવ્યું તેમ વર્તીને સુખી થવું. પછી ત્યાંથી નીકળી પોતાને ઘર આવ્યો, અને પોતાના મુના ઘરમાં જ્યાં ગંગા નામની ગાયને બાંધવાનું સ્થાન હતું ત્યાં ખોદ્યું. તેમાંથી ઘણુંજ ધન નીકળ્યું જેથી તે પાછો ધનાઢ્ય થયો. ત્યારપછી તે પિતાએ આપેલી સીખામણોના અભિપ્રાયપૂર્વક પ્રવર્તવા લાગ્યો તેથી તે પોતાના માતાપિતાની પેઠે સુખી થયો.

ઉપર લખેલી સુકિત પ્રમાણે કોઈને પણ ઉધાર આપવું નહીં (ઉધારનો વ્યાપાર ન કરવો). કદાચિત્ એમ કરવાથી નિર્વાહ ન ચાલે એમ હોય એટલે ઉધાર માલ આપવાનો વેપાર કરવો પડે એમજ હોય તો જે સત્યવાદી અને ભરોસાદાર હોય તેની સાથે કરવો. વ્યાજ વેપાર પણ માલ રાખીને કે દાગીના રાખીનેજ કરવો, અંગઉધાર કરવો નહીં. વ્યાજે પણ દેશકાળની અપેક્ષાએ (વારસીક વિગેરે જે સુદત કરી હોય તેનો) સૈકડે એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, વિગેરે નાણાંનો વધારો લેવાને, ઠરાવ કરીને નાણું આપવું. લોકવ્યવહાર પ્રમાણે વ્યાજ લેવું, લોક નિંદા કરે એવું (ભારે-વધારે) વ્યાજ લેવું નહીં. વ્યાજ લેનારે પણ ઠરાવ પ્રમાણે વખત અગાઉજ આવીને પાછું સમર્પણ કરવું. કેમકે, વચનનો નિર્વાહ કરે તેથીજ પુરૂષોની પ્રતિષ્ઠા અને બહુમાન હોય છે. જે માટે કહેલું છે કે-

તાત્તિઅમિત્તં જંપહ । જિત્તિઅ મિત્તસ્સનિવ્વયં વહદ ॥

તં લાલ્લિવેહ મારં । અદ્ધપહે જં ન છંહેહ ॥

તેટલુંજ માત્ર વચન બોલવું, કે જેટલું વચન ખરેખર પાળી શકીયે. તેટલોજ ભાર ઉપાડવો, કે જે ભાર અધ માર્ગે ઉતારવો ન પડે.

કદાચિત્ કોઈક વ્યાપાર પ્રમુખની હાની થવાથી તે (લીધેલું) કરજ આપી ન શકાય એવી અસમર્થતા થઈ ગઈ હોય તોપણ 'તમારું ધન મારે જરૂર આપવુંજ છે પણ તે ધીરે ધીરે આપીશ' એમ કહીને થોડે થોડે પણ ઠરાવેલાં કાંધાં ભરી દેઈ ધીરનારને સંતોષ આપવો. આકળાં વચન આપી (કહી) પોતાને વ્યવહાર ભંગ કરવો નહીં. કેમકે, વ્યવહાર ભંગ થવાથી બીજે ક્યાંકથી પણ મળતું હોય તે પણ ન મળે તો વ્યાપાર પ્રમુખની અડચણ થવાથી સર્વથા ઝણ મોચન થવાનો અસંભવ થઈ પડે. માટે જેમ બને તેમ ઝણ આપવામાં પ્રવર્તવું. એટલે થોડું ખાવું, થોડું વાપરવું, પણ જેમ સત્વર ઝણ સુકત થાય તેમ વર્તવું. કોણ એવો મૂર્ખ હોય કે બંને ભવમાં પરાભવ (દુઃખ) આપનાર ઝણ આપી દેવાનો વખત આવી મળે એક ક્ષણવાર પણ વાર લગાડે (અર્થાત્ ડાહ્યા માણસ ઝણ આપવામાં વિલંબ કરે નહીં) જે માટે કહેલું છે કે:-

ધર્મારંભેઋણચ્છેદે । કન્યાદાને ધનામયે ॥

શત્રુઘાતેઽગ્નિરંગેચ । કાલક્ષેપં નકારયેત્ ॥

ધર્મસાધન કરવામાં, કરજ આપી દેવામાં, કન્યાદાનમાં, આવતું દ્રવ્ય લઈ લેવામાં, શત્રુને હણી નાખવામાં, અગ્નિ જોડાવવામાં, અને રોગ દૂર કરવામાં વધારે વાર લગાડવીજ નહીં.

તૈલાભ્યંગં ક્ષુદ્રચ્છેદં । કન્યા મરણમેવ ચ ।

एनानि सद्यो दुःखानि । परिणामे मुखं बहः ॥

તેલમર્દન, ક્ષુદ્રભોગન (કરજનું આપવું) અને કન્યાનું મરણ, એટલાં તત્કાળ દુઃખદાયક હોવાથી છે પણ પરિણામે સુખદાયક થાય છે.

પોતાના પેટનું પણ પુરું ન પડતું (થતું) હોય એવા કરજદારે પોતાનું કરજ આપી દેવા માટે બીજા કોઈ ઉપાય નહીં બની શકે તો છેવટે તેને (લહેણદારને) ત્યાં આકર રહેવા વિગેરે કાર્ય કરીને પણ ક્ષુદ્ર ભોગન કરવું; એમ જો ન કરે તો એટલે બીજા કોઈ પ્રકારાંતરે કરીને પણ લહેણદારને કરજ આપે નહીં તો ભવાંતરે (બીજા ભવે) તેને ઘેર પુત્ર, પુત્રી, બેન, ભાણેશ, દાસ, દાસી, પાડા, ગધેડા, ખચ્ચર, ઘોડા, ગાય, ભેંસ (આદિક)નો અવતાર તેનું હેણું આપવા માટે જરૂર લેવો પડે છે એમ સંભવે છે.

(ઉત્તમ લહેણદાર કેને કહેવો.)

ઉત્તમ લહેણદાર ક્યારે જણાય કે જ્યારે તેના જાણવામાં આવે કે આ કરજદાર પાસે બીજકુલ હેણું આપવા દ્રવ્ય રહ્યું નથી ત્યારે તેને સુકીજ દે. એમ સમજીને, કે દરિદ્રીને ફેકટ કલેશ કે પાપવૃદ્ધિના ભાગમાં નાખવાથી અમને બન્નેને શો ફાયદો છે. એમાંથી (હેણું ન આપી શકે તેવા કરજદાર ઉપર દયાભુ કરી લેવા જવાથી) બન્નેને નવા ભવ વધારવાની જરૂર પડે છે; માટે તેને જઈને કહે કે ભાઈ જ્યારે તને મળે ત્યારે આપજે, અને નહીં અપાય તો એમ જાણજે કે, મેં ધર્મ માટે આપ્યું હતું, એમ કહી માંડી વાળે. પણ ઘણાકાળ પર્યંત રુણ સંબંધ રાખવો યોગ્ય નથી; કેમકે તે રુણ માથેજ છે, એટલામાં એકનું આયુષ્ય આવી રહેથી મરણ પામી જાય તો ભવાંતરમાં વળી બન્ને જણાને વૈરવૃદ્ધિ વિગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(કરજ ઉપર ભાવડ શેઠનો દૃષ્ટાંત)

સંભળાય છે કે, ભાવડ શેઠની પાંસેથી કરજ (લહેણું) લેવા અવતરેલા બે પુત્રોમાંથી પહેલો જ્યારે ગર્ભમાં આવી ઉત્પન્ન થયો ત્યારથીજ દરરોજ માઠાં સ્વપ્ન, અનેક વિદ્ર, નકારા વિચાર (હાહલા) વિગેરે થવાના કારણથી તેણે જાણ્યું કે, આ ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારથીજ આવો દુઃખદાયક થતો જણાય છે; તો જ્યારે તેનો (આપુત્રનો) જન્મ થશે ત્યારે તે કોણ જાણે આપણને કેટલાં બધાં દુઃસહ્ય દુઃખનો આપનાર થશે? માટે જન્મ્યા પછી આનો તો અવશ્ય ત્યાગ કરવો લાયક છે. આમ ધારી રહ્યા પછી જ્યારે તેનો જન્મ થયો ત્યારે મૃત્યુયોગ હોવાથી વળી વિશેષ શંકા કરવા જેવું લાગવાથી તે જાતમાત્ર બાળકને લઈ શેઠ પોતે માલહણ નામની નદીને કાંઠે આવી એક સુકાઈ ગયેલા પત્રવાળા વૃક્ષની તળે તેને સુકીને ત્યાંથી ખસવા માંડ્યું. તે વખતે કંઈક હસીને બાળક બોલવા લાગ્યો કે, “તમારી પાસે એક લાખ સોનૈયા મારા લેહેણ છે તે આપી દો, નહીં તો અવશ્ય તમને કંઈક અનર્થ થશે. આવાં તેનાં વચન સાંભળીને શેઠે તેને પાછો પોતાને ઘેર લાવી તેનો જન્મમહોત્સવ, છઠ્ઠી બજારણ, નામસ્થાપના, અન્નપ્રાસન (અન્ન ખોટણ) વિગેરેના મહોત્સવ કરી તેના એક લાખ સોનૈયા પૂરા કરી દીધા, કે તેનું લેહેણું લઈ તે ચાલતો થયો. બાદ બીજો પુત્ર પણ

એમજ જન્મ પામ્યો, અને તે તેનું ત્રણ લાખનું લેહેણું લઈ ચાલ્યો ગયો. ત્યારબાદ શુભ શુકનાદિકથી સૂચિત થયેલો ત્રીજો પુત્ર ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારે આતો જરૂર લાગ્ય. શાળી નિવડશે એમ શેઠના ધારવામાં આવ્યું હતું, છતાં જે પુત્રના સંબંધમાં બનેલા બનાવથી ડરી જઈ ત્રીજા પુત્રનો પણ ત્યાગ કરવા જ્યારે તે આવ્યા ત્યારે તે પુત્ર બોલ્યો કે, ઝોંગણીસ લાખ સોનેયાનું તમારું મારા ઉપર કરજ છે તે આપવા માટે તમારે ઘેર હું અવતરેલો છું, તે આખ્યા શિવાય તમારે ઘેરથી હું જવનો નથી; એવાં વચન સાંભળીને શેઠે વિચાર કીધો કે, એની જેટલી કમાણી થશે તે બધી અમારે ધર્મમાર્ગે વાપરી નાખવી એમ ધારીને તેને પોતાને ઘેર લાવી મોટો કચો અને તે જવડશાહના નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ ઘણો લાગ્યશાળી નીવડ્યો; કે જેણે શ્રી શત્રુંજય તીર્થ ઉપર વીકમાદિત્ય સંવત્ ૧૦૮ માં મોટો ઉદ્ધાર કર્યો હતો. તેનું વૃત્તાંત અપ્રસિદ્ધ હોવાને લીધે ગ્રંથાંતરથી અહિંયાં સંક્ષિપ્તમાં લખ્યું છે.

(જવડશાહનો વૃત્તાંત-શત્રુંજયનો ઉદ્ધાર)

સોરઠ દેશમાં કાંપીલપુર નામના નગરમાં ભાવડશેઠ નામે એક મોટો વેપારી રહેતો હતો. તેને સુશીલવાળી પતિવ્રતા એવી ભાવલા નામની સ્ત્રી હતી. તે બન્નેને પૂર્ણ પ્રીતિપૂર્વક સંસારીક સુખ ભોગવતાં કેટલોક વખત થયા પછી દૈવયોગથી ચપળ સ્વભાવવાળી લક્ષ્મી તેઓના ઘેરથી જતી રહી, જેથી તે શેઠ નિર્ધન થઈ ગયો, છતાં પણ પોતાની અલ્પ પુંજ પ્રમાણે વેપાર વિગેરે કરી તે પોતાની આજીવીકા ચલાવે છે. જોપણ એ નિર્ધન છે અને થોડી પેદાસથી પોતાનું ભરણપોષણ ચલાવે છે તોપણ ધર્મના કાર્ય ઉપર પરિણામની અત્યંત વૃદ્ધિ હોવાથી બન્ને વખતનાં પ્રતિક્રમણ, ત્રિકાળ જિનપૂજા, ગુરૂવંદન, યથાશક્તિ તપશ્ચર્યા અને સુપાત્રદાનાદિકમાં નિરંતર પ્રવૃત્તિ કરતાં પોતાના દિવસોને સફળતાથી ગુજારે છે. એમ કરતાં એક વખત તેને ઘેર ગૌચરી ફરતા જે મુનિ આવી ચલ્યા. ભાવલા શેઠાણીયે મુનિમહારાજને ઘણી ભક્તિથી નમનવંદન કરી આહારાદિક વેહોરાવીને અમારો લાગ્યનો ઉદય ક્યારે થશે એમ પુછ્યું, ત્યારે તેમાંથી એક જ્ઞાની મુનિ બોલ્યા કે,

“હે કલ્યાણી, આજે તમારી દુકાન ઉપર કોઈએક ઉત્તમ ભતિવંતી ઘોડી વેચવા આવશે તે જેમ બને તેમ વેચાતી લઈ લેશો. તેને જે કિશોર (વછેરો) થશે તેનાથી તમારો લાગ્યોદય થશે. ત્યારપછી તમોને જે પુત્ર થશે તે એવો લાગ્યશાળી થશે, કે જે શત્રુંજયતીર્થ ઉપર તીર્થનો ઉદ્ધાર કરશે. જોપણ મુનિઓને નિમિત્ત પ્રકાશવાની તીર્થંકરની આજ્ઞા નથી તોપણ તમારા પુત્રથી જૈનશાસનની મોટી ઉન્નતિ ચતારી છે તેથી આટલું નિમિત્ત અમે તમારી પાસે પ્રકાશ્યું છે.” એમ કહીને મુનિ ચાલતા થયા. ત્યારે તેણીયે તેઓનું ઘણીજ પ્રસન્નતાથી અભિવંદન કર્યું.

પછી ભાવલા શેઠાણી પોતાના ભત્તારની દુકાને જઈ ગઈ. એટલામાં ત્યાં એક ઘોડી વેચનાર આવ્યો. તેને દેખીને પોતાના ભત્તારની પાસે મુનિમહારાજે કહેલી બધી વાત કહી સંભળાવી; તેથી ભાવડ શેઠે કંઈક ધન રોકડું આપી કંઈક ઉધાર રાખી ઘોડીવાળાને જેમ તેમ પ્રમજવી તેની પાસેથી ઘોડી વેચાતી લઈ લીધી. તે જ્ઞાતાત્ કામધેનુના જેવી ઘોડીને લઈ આવી પોતાને ઘેર બાંધી અને તેની સારી

રીતે સારવાર કરવા લાગ્યા. કેટલેક દિવસે તે ઘોડીએ સર્વ અંગે શુભ લક્ષણવાન સૂર્ય દેવના ઘોડાનો જાણે લઘુ બાંધવજ હોય નહીં! એવા એક કિશોરને જન્મ આપ્યો. તેની પણ ઘણીજ યલાથી સારવાર કરતાં જ્યારે તે ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે ખરેખરે તેજસ્વી બની ગયો દેખી તપન નામનો રાજા શેઠને ત્રણ લાખ દ્રવ્ય આપી લઈ ગયો. ભાવડશેઠ તો તે ત્રણ લાખ દ્રવ્યમાંથી ખીજી પણ કેટલીક ઘોડીઓ વેચાતી લઈ તેને પાળવા લાગ્યો, જેથી એકસરખા રંગ અને રૂપ આકારવાળા એકવીશ કિશોર પેદા થયા. ભાવડે તે સર્વ ઉજ્જવેણી નગરે જઈ વિક્રમાર્ક નામના મહોટા રાજાને ભેટ કર્યા. તે દેખી રાજા બહુજ પ્રસન્ન થયો અને બોલવા લાગ્યો કે, આ અમૂલ્ય ઘોડાતું મૂલ્ય હું તને કંઈ ચથાર્થ આપી શકું એમ નથી, છતાં પણ તું જે મોંથી માંગીશ તે તને આપવા કબુલ છું. માટે તારી ધ્યાનમાં આવે તે તું માંગી લે. તેણે મધુમતી (મહુવા) તું રાજ્ય માંગ્યું, તેથી વિક્રમાર્કે પ્રસન્ન થઈ ખીજા બાર ગામ સહિત મધુમતીતું રાજ્ય તેને આપ્યું.

ભાવડ વિક્રમાર્કે આપેલી બહુ ઋદ્ધિ, છત્ર, ચામર, ધ્વજ, પતાકા, નિશાન ડંકા સહિત મહોટા આડંબરથી ધ્વજ તોરણ વાવટાથી શણગારેલી મધુમતી નગરીયે આવી પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તાવી રાજ્ય કરવા લાગ્યો. જે દિવસે ભાવડ તે નગરે આડંબરથી આવ્યો તેજ દિવસે તેની સ્ત્રી ભાવલાએ પૂર્વદિશીમાંથી ઉદય પામતા સૂર્યના જેવાજ તેજસ્વી એક પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. એ બાળકનો જન્મ થયો ત્યારે દશદિશા પણ પ્રસન્ન દેખાવવાળી દીસવા લાગી, વાયુ પણ સુખકારી વાવા લાગ્યો, આખા દેશમાં પણ સાતે પ્રકારના ઉપદ્રવો સમાઈ ગયા, અને ચરાચર પ્રાણીયો પણ બધા પ્રસન્ન બની ગયા.

ત્યારબાદ ભાવડે તેના જન્મનો મહોત્સવ અત્યંત આડંબરથી કરીને તેનું “જવડ” નામ આપ્યું. પાંચઘાવથી લાલતાં પોષતાં નવા ઉગતા કલ્પવૃક્ષના અંકુરાની પેઠે માતા-પિતાના મનોરથોની સાથે જવડ વૃદ્ધિ પાસ્યો. ભાવડે એક વખત નિમિત્તિયાને પૂછીને સારી રસાળ અને સારા ઉદય કરાવનારી જમીન ઉપર પોતાના નામનું નગર વસાવ્યું. તેની વચ્ચેવચ્ચ આ ચાલતી ચોવીસીમાં આસન્ન (પાસેના) ઉપકારી હોવાથી પોષક શાળા સહિત શ્રી મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બંધાવ્યું. જવડ જ્યારે પાંચ વર્ષનો થયો ત્યારથી વિદ્યાભ્યાસ કરવા લાગ્યો. તે થોડાજ વખતમાં સર્વ શાસ્ત્રનો પારંગામી થયો અને સર્વ કળામાં અત્યંત કુશળ થઈ સાક્ષાત્ કામદેવના રૂપ સમાન રૂપસ્વી અને તેજસ્વી આકારવંત થતો ચૈવનાવસ્થા પામ્યો. ભાવડરાજાએ અનેક કન્યાઓ આવી મળતાં પણ જવડના યોગ્ય કન્યાની તપાસ કરવા માટે પોતાના સાળાને મોકલ્યો. તે કંપીલપુરભણી જતાં માર્ગમાં શત્રુજયની તલટી (તળેટી) પાસે ઘેટી નામના ગામમાં રાતવાસો રહ્યો. ત્યાં એક શૂર નામનો વ્યાપારી વાણીયો રહેતો હતો, તેની પુત્રી નામથી અને શુણ્થી પણ “સુશીળા” હતી. સરસ્વતીના વરદાનને પામેલી સાક્ષાત્ સરસ્વતીજ હોય નહીં શું! એવી તે કન્યા ખીજી કેટલીક કન્યાઓની સાથે પોતાના પિતાના ઘરના આંગણા આગળ રમતી હતી, તેને તેના લક્ષણ સહિત જોઈને ઘણો અન્યથ થઈ જવડના સામાએ વિચાર કીધો કે, આકાશમાં અગણિત તારાઓ વચ્ચે જેમ ચંદ્રકળા (ચંદ્રકાંતી) ઝળકી ઉઠે એવી આ કન્યા જવડને લાયક છે. આ કોણ છે. કઈ જાતિની છે, શું નામ છે, એમ કોઈકને પૂછીને તે કન્યાનો બાપ (શૂર)ને મળ્યો અને બહુ-

એમજ જન્મ પામ્યો, અને તે તેનું ત્રણ લાખનું લેહેણું લઈ ચાલ્યો ગયો. ત્યારબાદ શુભ શુકનાદિકથી સૂચિત થયેલો ત્રીજો પુત્ર ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારે આતો જરૂર લાગ્ય શાળી નિવડશે એમ શેઠના ધારવામાં આવ્યું હતું, છતાં જે પુત્રના સંબંધમાં બનેલા બનાવથી ડરી જઈ ત્રીજા પુત્રનો પણ ત્યાગ કરવા જ્યારે તે આવ્યા ત્યારે તે પુત્ર બોલ્યો કે, ઓગણીસ લાખ સોનેયાનું તમારું મારા ઉપર કરજ છે તે આપવા માટે તમારે ઘેર હું અવતરેલો છું, તે આખ્યા શિવાય તમારે ઘેરથી હું જવનો નથી; એવાં વચન સાંભળીને શેઠે વિચાર કીધો કે, એની જેટલી કમાણી થશે તે બધી અમારે ધર્મમાર્ગે વાપરી નાખવી એમ ધારીને તેને પોતાને ઘેર લાવી મોટો કયો અને તે જવડશાહના નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ ઘણો લાગ્યશાળી નીવડ્યો, કે જેણે શ્રી શત્રુંજય તીર્થ ઉપર વીક્રમાદિત્ય સંવત્ ૧૦૮ માં મોટો ઉદ્ધાર કર્યો હતો. તેનું વૃત્તાંત અપ્રસિદ્ધ હોવાને લીધે અત્યંતરથી અહિંયાં સંક્ષિપ્તમાં લખ્યું છે.

(જવડશાહનો વૃત્તાંત-શત્રુંજયનો ઉદ્ધાર)

સોરઠ દેશમાં કંપીલપુર નામના નગરમાં લાવડશેઠ નામે એક મોટો વેપારી રહેતો હતો. તેને સુશીલવાળી પતિવ્રતા એવી લાવલા નામની સ્ત્રી હતી. તે બન્નેને પૂર્ણ પ્રીતિપૂર્વક સંસારીક સુખ ભોગવતાં કેટલોક વખત થયા પછી દેવયોગથી ચપળ સ્વભાવવાળી લક્ષ્મી તેઓના ઘેરથી જતી રહી, જેથી તે શેઠ નિર્ધન થઈ ગયો, છતાં પણ પોતાની અલ્પ પુણ્ય પ્રમાણે વેપાર વિગેરે કરી તે પોતાની આજીવીકા ચલાવે છે. જેપણ એ નિર્ધન છે અને થોડી પેદાસથી પોતાનું ભરણપોષણ ચલાવે છે તોપણ અર્મના કાર્ય ઉપર પરિણામની અત્યંત વૃદ્ધિ હોવાથી બન્ને વખતનાં પ્રતિક્રમણ, ત્રિકાળ જિનપૂજા, ગુરૂવંદન, યથાશક્તિ તપશ્ચર્યા અને સુપાત્રદાનાદિકમાં નિરંતર પ્રવૃત્તિ કરતાં પોતાના દિવસોને સફળતાથી ગુજારે છે. એમ કરતાં એક વખત તેને ઘેર ગૌચરી ફરતા ઠો મુનિ આવી ચઢ્યા. લાવલા શેઠાણીયે મુનિમહારાજને ઘણી ભક્તિથી નમનવંદન કરી આહારાદિક વોહોરાવીને અમારો લાગ્યનો ઉદય ક્યારે થશે એમ પુછ્યું, ત્યારે તેમાંથી એક જ્ઞાની મુનિ બોલ્યા કે,

“હે કલ્યાણી, આજે તમારી દુકાન ઉપર કોઈએક ઉત્તમ ભતિવંતી ઘોડી વેચવા આવશે તે જેમ બને તેમ વેચાતી લઈ લેશો. તેને જે કિશોર (વછેરા) થશે તેનાથી તમારો લાગ્યોદય થશે. ત્યારપછી તમોને જે પુત્ર થશે તે એવો લાગ્યશાળી થશે, કે જે શત્રુંજયતીર્થ ઉપર તીર્થનો ઉદ્ધાર કરશે. જેપણ મુનિઓને નિમિત્ત પ્રકાશવાની તીર્થકરની આજ્ઞા નથી તોપણ તમારા પુત્રથી જૈનશાસ્ત્રની મોટી ઉન્નતિ થતારી છે તેથી આટલું નિમિત્ત અમે તમારી પાસે પ્રકાશ્યું છે.” એમ કહીને મુનિ ચાલતા થયા. ત્યારે તોણીયે તેઓનું ઘણીજ પ્રસન્નતાથી અભિવંદન કર્યું.

પછી લાવલા શેઠાણી પોતાના ભતારની દુકાને જઈ બેઠી. એટલામાં ત્યાં એક ઘોડી વેચનાર આવ્યો. તેને દેખીને પોતાના ભરતારની પાસે મુનિમહારાજે કહેલી બધી વાત કહી સંભળાવી; તેથી લાવડ શેઠે કંઈક ધન રોકડું આપી કંઈક ઉધાર રાખી ઘોડીવાળાને જેમ તમ સમજાવી તેની પાસેથી ઘોડી વેચાતી લઈ લીધી. તે જ્ઞાતાત્ કાયદેનુતા જેવી ઘોડીને લઈ આવી પોતાને ઘેર બાંધી અને તેની આરી

રીતે સારવાર કરવા લાગ્યા. કેટલેક દિવસે તે ઘોડીએ સર્વ અંગે શુભ લક્ષણવાન સૂર્ય દેવના ઘોડાનો જાણે લઘુ બાંધવજ હોય નહીં! એવા એક કિશોરને જન્મ આપ્યો. તેની પણ ઘણીજ યલાથી સારવાર કરતાં જ્યારે તે ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે ખરેખરે તે જન્મસ્વી બની ગયો દેખી તપન નામનો રાજા શેઠને ત્રણ લાખ દ્રવ્ય આપી લઈ ગયો. ભાવડશેઠ તો તે ત્રણ લાખ દ્રવ્યમાંથી બીજી પણ કેટલીક ઘોડીઓ વેચાતી લઈ તેને પાળવા લાગ્યો, જેથી એકસરખા રંગ અને રૂપ આકારવાળા એકવીશ કિશોર પેદા થયા. ભાવડે તે સર્વ ઉજ્જેણી નગરે જઈ વિક્રમાર્ક નામના મહોટા રાજાને ભેટ કર્યા. તે દેખી રાજા બહુજ પ્રસન્ન થયો અને બોલવા લાગ્યો કે, આ અમૂલ્ય ઘોડાનું મૂલ્ય હું તને કંઈ યથાર્થ આપી શકું એમ નથી, છતાં પણ તું જે મોંથી માંગીશ તે તને આપવા કબુલ છું. માટે તારી ધ્યાનમાં આવે તે તું માંગી લે. તેણે મધુમતી (મહુવા)નું રાજ્ય માંગ્યું, તેથી વિક્રમાર્કે પ્રસન્ન થઈ બીજા બાર ગામ સહિત મધુમતીનું રાજ્ય તેને આપ્યું.

ભાવડ વિક્રમાર્કે આપેલી બહુ ઋદ્ધિ, છત્ર, ચામર, ધ્વજ, પતાકા, નિશાન ડાંકા સહિત મહોટા આડંબરથી ધ્વજ તોરણ વાવટાથી શણગારેલી મધુમતી નગરીયે આવી પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તાવી રાજ્ય કરવા લાગ્યો. જે દિવસે ભાવડ તે નગરે આડંબરથી આવ્યો તેજ દિવસે તેની સ્ત્રી ભાવલાએ પૂર્વદિશીમાંથી ઉદય પામતા સૂર્યના જેવાજ તેજસ્વી એક પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. એ બાળકનો જન્મ થયો ત્યારે દશદિશા પણ પ્રસન્ન દેખાવવાળી દીસવા લાગી, વાયુ પણ સુખકારી વાવા લાગ્યો, આખા દેશમાં પણ સાતે પ્રકારના ઉપદ્રવો સમાઈ ગયા, અને ચરાચર પ્રાણીયો પણ બધા પ્રસન્ન બની ગયા.

ત્યારબાદ ભાવડે તેના જન્મનો મહોત્સવ અત્યંત આડંબરથી કરીને તેનું “જન્મડ” નામ આપ્યું. પંચધાવથી લાલતાં પોષતાં નવા ઉગતા કદપવૃક્ષના અંકુરાની પેઠે માતા-પિતાના મનોરથોની સાથે જન્મડ વૃદ્ધિ પામ્યો. ભાવડે એક વખત નિમિત્તિયાને પૂછીને સારી રસાળ અને સારા ઉદય કરાવનારી જમીન ઉપર પોતાના નામનું નગર વસાવ્યું. તેની વચ્ચેવચ્ચ આ ચાલતી ચોવીસીમાં આસન્ન (પાસેના) ઉપકારી હોવાથી પોષધ શાળા સહિત શ્રી મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર બધાવ્યું. જન્મડ જ્યારે પાંચ વર્ષનો થયો ત્યારથી વિદ્યાભ્યાસ કરવા લાગ્યો. તે થોડાજ વખતમાં સર્વ શાસ્ત્રનો પારંગામી થયો અને સર્વ કળામાં અત્યંત કુશળ થઈ સાક્ષાત્ કામદેવના રૂપ સમાન રૂપસ્વી અને તેજસ્વી આકારવંત થતો ચૌવનાવસ્થા પામ્યો. ભાવડરાજાએ અનેક કન્યાઓ આવી મળતાં પણ જન્મડના યોગ્ય કન્યાની તપાસ કરવા માટે પોતાના સાળાને મોકલ્યો. તે કંપીલપુરભણી જતાં માર્ગમાં શત્રુજયની તલટ્ટી (તળેટી) પાસે ઘેટી નામના ગામમાં રાતવાસો રહ્યો. ત્યાં એક શૂર નામનો વ્યાપારી વાણીયો રહેતો હતો, તેની પુત્રી નામથી અને શુભુથી પણ “સુશીળા” હતી. સરસ્વતીના વરદાનને પામેલી સાક્ષાત્ સરસ્વતીજ હોય નહીં શું! એવી તે કન્યા બીજી કેટલીક કન્યાઓની સાથે પોતાના પિતાના ઘરના આંગણા આગળ રમતી હતી, તેને તેના લક્ષણ સહિત જોઈને ઘણો અન્યય થઈ જન્મડના મામાએ વિચાર કીધો કે, આકાશમાં અગણિત તારાઓ વચ્ચે જેમ ચંદ્રકળા (ચંદ્રકાંતી) ઝળકી ઉઠે એવી આ કન્યા જન્મડને લાયક છે. આ કોણ છે, કંઈ જાતિની છે, શું નામ છે, એમ કેલકિને પૂછીને તે કન્યાના બાપ (શૂર)ને મળ્યો અને બહુ

માનથી જાવડ માટે તે કન્યાની માંગણી કરી; ત્યારે તેણે પોતાથી અત્યંત રુદ્ધિવંત જાણી કંઈ ઉત્તર આપવાની સમજણ નહીં પડતાં નીચું ઘાલ્યું, એટલામાં તે કન્યા કંઈક હસી પોતાના બાપને કહેવા લાગી કે, જો કોઈપણ પુરૂષરત્ન મારા પુછેલા ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપશે તો તેને હું પરણીશ, નહીંતો તપ અંગીકાર કરીશ, પણ બીજાને પરણનાર નથી. આવાં વચન સાંભળી પ્રમુદિત થયેલો જાવડનો મામો શૂરનામા વાણી. યાના આખા કુટુંબને સુશીલા નામની તેની કન્યા સહિત પોતાની સાથે લઈ મધુમતી નગરીયે આવ્યો, અને ભાવડને કહીને તેઓને સારા સ્થાનકે ઉતારી તેઓની ધરનાસ કરી. છેવટે જાવડની સાથે તેઓને મુલાકાત કરાવવાનો ઠરાવ કરી સર્વીંગે અને સર્વ અવયવે સુશોભિત કરેલી સુશીલાને સાથે લઈ જ્યારે આવ્યા ત્યારે ઘણા પુરૂષો વચ્ચે બેઠેલા જાવડને દેખીને તત્કાળ જ તે મુગ્ધા સુશીલાની આંખ ઠરવા લાગી. ત્યારપછી મંદહાસ્યપૂર્વક જાણે મુખમાંથી પુલજ ખરતાં હેય નહીં! એમ તેની પાસે આવી તે કન્યા બોલવા લાગી કે, “હે વિચક્ષણ મુમતી, ૧ ધર્મ, ૨ અર્થ, ૩ કામ, અને ૪ મોક્ષ, એવા ચાર પુરૂષાર્થનો અભિપ્રાય તમે સમજો છો? જો જાણતા હો તો તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ નિવેદન કરો.” સર્વ શાસ્ત્ર પરંગામી જાવડ બોલવા લાગ્યો કે, હે શુભ જ્યારે તમારે એ ચારનાં લક્ષણ જ સમજવાં છે ત્યારે હું કહું છું તેના ઉપર ધ્યાન રાખો.

તત્ત્વરત્નત્રયાચાર। સર્વભૂતહિતપ્રદઃ॥ ચારિત્રલક્ષણો ધર્મ। કસ્ય શર્મકરો નહિ॥ ૧॥
 હિંસાચૌર્યપરદ્રોહ। મોહક્લેશચિવર્જિતઃ॥ સપ્તજેત્રોપયોગીસ્યા। દુર્યોનર્યાવિનાશકઃ॥ ૨॥
 જાતિસ્વભાવગુણમ્। લ્હુપ્તાન્યકરણઃક્ષણં॥ ધર્મર્થાવાચંકકામો। દંપત્યોર્થાવવંધનં॥ ૩॥
 કષાયદોશાપગત। સામ્યવાન્જિતમાનસઃ॥ સુકલધ્યાનમયસ્વાત્માં ત્યક્ત્વોમોક્ષઙ્ગિરિતઃ॥ ૪॥

૧ ધર્મ—રત્નત્રયીનો આધારભુત, સર્વ પ્રાણીને સુખકારક, એવો ચારિત્રધર્મ, તે કોને સુખકારક થતો નથી. ૨ અર્થ—હિંસા, ચોરી, પરદ્રોહ, મોહ, કલેશ, એટલાંને વર્જીને ઉપાર્જન કરેલો, સાત ક્ષેત્રમાં વપરાનો, જે દ્રવ્ય, તે શું અનર્થનો વિનાશ ન કરે? અર્થાત્ એવા દ્રવ્યથી અનર્થ થતો નથી. ૩ કામ—સંસારીક સુખ ભોગવવાના અનુક્રમને ઉલ્લંઘન નહીં કરતાં, ધર્મ અને અર્થને બાધ નહીં કરતાં, સરખા જાતિ સ્વભાવ અને ગુણવાળા સ્ત્રી પુરૂષોનો મેળાપ છે તેને કામ કહે છે. ૪ મોક્ષ—કષાય દોષના ત્યાગી, શાંતિવાન, મનને જેણે જીતેલું છે, એવો શુકલધ્યાનમયો પોતાનો આત્મા છે તેને અત્યક્ષ એટલે મોક્ષ ગણાય છે.

પોતે પુછેલા ચાર પ્રશ્નોના ખરેખરા ઉત્તર સાંભળીને સુશીલાએ સરસ્વતીની આપેલી પ્રતિજ્ઞા પુરી પડવાથી પ્રસન્ન થઈને જાવડના ગળામાં વરમાળા આરોપણ કરી. ત્યારપછી બન્નેના માતાપિતાયે ઘણાજ હર્ષથી અને આડખરથી તેઓનો લગ્ન સમારંભ કર્યો. પછી નખમાંસ અને દેહુછાયાની પેઠે બન્ને જણાં પરસ્પર પ્રીતિયુક્ત આસક્ત થઈને દેવલોક સમાન મનોવાંછિત યથેચ્છ સંસારીક સુખ ભોગવવા લાગ્યાં. પોતાના પુણ્યબળે કરી રાત્ર્યનુ રજોપુ કરતાં શત્રુઓ પણ જાવડની આજ્ઞા માનનારા થયા, અને એટલું તેમાં અધિક આશ્ચર્યકારક દેખાવા લાગ્યું કે, જ્યાં જ્યાં જાવડના પગનો સંચાર થતો ત્યાં ત્યાંની જમીન અત્યંત પ્રસન્ન થઈ ન હોય! એમ તે

જવા નવા પ્રકારે અધિક સ્વાદીય અને રસાળ રસોને પેદા કરવા લાગી. એક વખત જાવડ ઘોડા ફેરવા નીકળેલો ત્યારે કોઈક પર્વત ઉપરથી ગુરૂએ ખતાવેલા લક્ષણવાળી “ચત્રાવેન” તેને આવી મળી. તે લાવી પોતાના ભંડારમાં રાખવાથી તેના ભંડારની અધિકતર લક્ષ્મી વૃદ્ધિ પામી ગઈ. કેટલાક વર્ષ વીત્યા પછી જ્યારે ભાવડરાજ સ્વગ્ન વાસ થયા ત્યારે જાવડ રાજ થયો. તે રામના રાજ્ય જેવી રીતિ ચલાવનાર હોવાથી તેનું રાજ્ય ખરેખર એક ધર્મરાજ્ય ગણાવા લાગ્યું.

પછી દુઃષ્મકાળના પ્રભાવથી કેટલાક કાળ (વખત) ગયા પછી સમુદ્રની વેલ જેમ પૃથ્વીને વીંટી વળે તેમ મુગલલોકોએ આવીને પૃથ્વીને વીંટી વાળી. જેથી સોરઠ, કચ્છ, લાટાદિક દેશોમાં મ્લેચ્છલોકોનાં રાજ્ય થઈ ગયાં. પણ તે ઘણા દેશોને સાંભળવાના કામ માટે કેટલાક અધિકારીઓની નીમાણુક કરવામાં આવી; તે વખતે સર્વ અધિકારીઓ કરતાં અધિક કળાકુશળ અને સર્વ દેશની ભાષામાં નિપુણ હોવાથી સર્વ અધિકારીઓના અધિપતીપણનો પટો જાવડને મળ્યો. જેથી તેણે સર્વના અધિકારના ઉપરીપણે રહેતાં છતાં સર્વ અધિકારીઓ કરતાં અધિક અધિક ધન મેળવ્યું. આર્ય દેશમાં જેમ ઉત્તમ લોકો એકત્ર વસે છે તેમ પોતાની જાતિવાળા લોકોને મધુમતીમાં વસાવીને ત્યાં શ્રી મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર જાવડે કરાવ્યું.

એક વખત આર્ય અનાર્ય દેશમાં વિચરતાં કેટલાએક મુનીએ ત્યાં આવી ચડ્યા તેઓને અભિવંદન કરવા અને ધર્મ સાંભળવા જાવડ આવ્યો. ધર્મદેશના આપતાં ગુરૂ મહારાજે શ્રી શત્રુજયનો વર્ણન કરતાં એમ જણાવ્યું કે, “પાંચમા આરામાં જાવડ-શાહ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરશે.” એવાં વચન સાંભળીને પ્રસન્ન થઈ નમસ્કાર કરીને તે પુછવા લાગ્યો કે, “તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર કયો જાવડ સમજવો.” ગુરૂએ જ્ઞાનના ઉપયોગથી વિચારીને કહ્યું કે, “તીર્થોદ્ધારકારક જાવડશાહ તું જ છે” પણ હાલ કાળના મહિમાથી શત્રુજયતીર્થના અધિપતિદેવ હિંસક મદ્યમાંસના લક્ષક થઈ ગયા છે. તે દુષ્ટદેવોએ શત્રુજયતીર્થની આસપાસ પચાસ યોજન પ્રમાણનું ક્ષેત્ર ઉઘંસ (ઉજડ) કરી નાખ્યું છે. જે કોઈ તેની અવધી (હરકાધો) પર આવે તેને કપર્દી કચ્છ મિથ્યાત્વી થઈ જવાથી મારી નાખે છે. પ્રયોગથી, અને નિષ્ક્રમ (તીર્થનાયક-મુળનાયક) અપૂન્ય થઈ ગયા છે. તે માટે હે ભાગ્યશાળી, આ તારો ઉદ્ધાર કરવાનો ખરેખરો અવસર છે. અગાઉથી શ્રી મહાવીરસ્વામીએ પણ એમ કહેલું છે કે, જાવડ-શાહ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરશે. માટે આ કાર્ય તારાથી જ નિર્વિઘ્ને થઈ શકશે. હવે તું શ્રી ચક્રેશ્વરીદેવીનું આરાધન કરીને તેની પાસે શ્રી બાહુબળે ભરાવેલા શ્રી રુષભદ્રેવસ્વામીના ઝીંબ સાંગી લે, જેથી તારું કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકશે. એમ સાંભળીને હર્ષવેશથી રોમાંચિત થયેલ જાવડે ગુરૂમહારાજને નમીને પોતાને ઘેર જઈ દેવપૂજા કરી બળીદાન આપી ક્ષુદ્રદેવતાઓને શાંતિક કરીને શ્રી ચક્રેશ્વરીદેવીનું ધ્યાન ધરતાં તપ કીધો. જ્યારે એક મહીનાના ઉપવાસ થયા ત્યારે શ્રી ચક્રેશ્વરીદેવી તુષ્ઠમાન થઈને કહેવા લાગી કે, હે વત્સ, તું તક્ષશિલ્પા નગરીએ જા. ત્યાં તેના સ્વામી જગ-મહારાજની આજ્ઞાથી ધર્મ-ચક્ર આગળથી તે ઝીંબ તને મળશે. પહેલાંના તીર્થકરોએ પણ તને જ આ ઉદ્ધારકારક કહેલો છે. હું તને સહાયકારક રહીશ, તું જો કાર્ય સુખેથી કર. તું મહોટો ભાગ્ય

જાણી હોવાથી તારાથી એ કાર્ય નિર્વિઘ્નતાપૂર્વક બની શકશે. અમૃતથી બાણે સીંચેલજ હોયની શું! એવાં તેનાં વચન સાંભળીને ઘણેજ પ્રસન્ન થઈ બવડ તક્ષશિદ્ધાએ ગયો અને ત્યાંના જગન્મદ્ધરાબને ઘણું દ્રવ્ય આપીને સતોષ પમાડી તેની આજ્ઞાથી ધર્મ એક આગળ આવી ત્રણ પ્રદક્ષીણા ઈર્ષ પૂજા કરી ધ્યાન ધરી ઉભો રહ્યો. ત્યારે બાહુ બળીની ભારવેલ શ્રી રૂપલદેવ, પુંડરીક સ્વામીની મૂર્તિ સહિત સાક્ષાત્ પોતાના પુણ્યનીજ મૂર્તિ હોય નહીં! એવી મૂર્તિઓ પ્રગટ થઈ. પછી પંચામૃત સ્નાત્ર મહોત્સવાદિક કરીને તે બીંબો નગરમાં લાવ્યો. ત્યારપછી તે રાબના સહાયથી ત્યાં રહેલા પોતાના ગોત્રવાળા લોકોને આગેવાન કરીને તે બીંબ સાથે લઈ દરરોજ એકાસણાં કરતાં શ્રી શત્રુજયતીર્થ ભણી આવ્યો. રસ્તામાં મિથ્યાત્વી દેવતાએ કહેલા ભુમિકંપ, મહાઘાત, નિર્ધાત, અગ્નિના દાહ વિગેરે અનેક ઉપસર્ગો થયા છતાં પણ લાગ્યોદયના બળથી સર્વ પ્રકારના ભયને ઉદ્ધવન કરીને છેવટે તે પોતાની મધુમતી નગરીએ આવ્યો.

આવા વખતમાં પહેલાં બવડશાહે અઢાર વાહાણુ વસાણા (માલ)નાં ભરીને ચીન, મહાચીન અને ભોટ દેશોમાં મોકલેલાં હતાં તે વાયુના પ્રયોગથી અથવા દેવયોગથી તે દેશમાં ન પહોંચતાં સુવર્ણદ્રીપમાં ગયેલાં; ત્યાં ચુલામાં સળગાવેલી અગ્નિથી જમીનમાંની રેતી તપી જવાને લીધે સુવર્ણરૂપ થઈ જવાથી બીજો માલ લેવો બંધ રાખીને ત્યાંથી તે રેતી (તેજમતુરી)નાં વાહાણુ ભરીને પાછા વળેલાં તે જળમાર્ગે આવતાં આવતાં લાગ્યયોગથી મધુમતીએ આવ્યાં. તેજ વખતે વજ્રસ્વામી પણ મધુમતીના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. એક વધામણીયાએ આવી ગુરૂના આગમનની વધામણી આપી, તે સમયે બીજા વધામણીયાએ આવી બારે વર્ષે અકસ્માત્ આવી પહોંચેલાં અઢાર વાહાણુની વધામણી આપી. આ બંને વધામણીઓ એકજ વખતે આવવાથી બવડશાહ જરા ખચકાયા, કે પહેલાં વાહાણુ જેવા બહોં કે ગુરૂને વંદન કરવા બહોં. છેવટે ઉભય લોકમાં ઉપકારી જાણીને વિચાર કીધો, કે ધિકાર થાયો. મને કે મેં અચુક્ત ચિંતવન કર્યું. કેમકે, ગુરૂ તો ઉભય લોકના હિતકારી છે તે ક્યાં અને સ્વભાવજ જેનો ચપળ તથા અત્યંત મુર્ખની કરાવનારી જે લક્ષ્મી છે તે ક્યાં? શું તે ગુરૂની વંદનાના લાભ જેવો હોઈ કરતા? નહીં? (ના, નથી) માટે ગુરૂને પ્રથમજ વંદન કરવું યોગ્ય છે. એનાથી ગુરૂપોનો મોટો સહિત ગુરૂને વંદન કરવા જવાથીજ મહા લાભ થાય છે એવો વિચાર કરીને મહોત્સવ આડંબર સહિત ગુરૂ શ્રી વજ્રસ્વામીને વંદન કરવા ગયો. તે વખતે સુવર્ણકમળ ઉપર બેઠેલા જગન્મતીર્થરૂપ શ્રી વજ્રસ્વામીને દેખીને પ્રસુદ્ધિ થઈ વંદન પ્રદક્ષણ કરી ધર્મ શ્રવણની મનીષાથી જેટલામાં ગુરૂ સન્મુખ બેસે છે, તેવામાં પોતાના શરીરની કાંતિથી આખા આકાશમંડળને પણ દીપાવનાર એક દેવતા આકાશમાર્ગથી ઊતરીને પ્રથમ ગુરૂને વંદન કરી કહેવા લાગ્યો કે, “મહારાજ, હું પૂર્વભવે તીર્થમાનપુર નગરના રાબ સુકર્મનો કપર્દી નામનો પુત્ર હતો. હું મદ્યપાની થયો હતો. એક વખતે દયાના મસુદ તમે ત્યાં પધાર્યા હતા ત્યારે તમે મને ઉપદેશ આપતાં પંચપર્વણી મહાત્મ્ય, શત્રુજય મહાત્મ્ય, અને પચ્ચણનાં કળ જણાવી પ્રતિબોધીને મદ્ય માંસનાં પ્રત્યાખ્યાન આપ્યાં હતાં. મેં તે પચ્ચણાણુ કેટલાક વર્ષ સુધી પાળ્યાં પણ હતાં, પરંતુ એક વખતે ઉજ્જુકાળના દિવસોમાં સ્ત્રીની સાથે

અંદ્રશાળામાં બેઠો હતો ત્યારે મોહમાં મગ્ન હોવાથી પચખાણુની વિસ્મૃતિ થઈ જવાથી મેં દારૂ પીધો. પણ અગાસીમાં બેસી દારૂ પીવાના વાસણમાં દારૂ કાઢ્યા પછી તેમાં ઉપરથી ચાલી જતી સમળીના મુખમાં રહેલા ઊંઘા મસ્તકવાળા સર્પના મુખમાંથી ગરળ (વીષ) પડેલું તે નહીં જાણતાં દારૂ પીધેલો તેથી તેના વિષથી ધુર્મીત થઈ ગયો પણ તે વખતેજ પચખાણુની ભુલ થયાનું યાદ આવ્યાથી તે વિશે શોચ કર્યો અને શત્રુજય તથા પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન કરી મરણ પામીને એક લક્ષ યક્ષોનો અધિપતિ કપદી નામનો યક્ષ થયો છું. સ્વામી, તમોએ મને નરકરૂપ કુવામાં પડતાં બચાવ્યો છે, તમોએ મને મોટો ઉપકાર કીધેલો છે, માટે હવે હું તમારો સદાયને માટે સેવક છું. મારા લાયક કામકાજ જે કંઈ હોય તે ફરમાવશો. એમ કહીને હાથી ઉપર ચઢેલો (ગજવાહન) અનેક યક્ષે પરીવરેલો, સર્વોગ ભૂષણધર, પાશ, અંકુશ, ખીજેરૂ, રૂદ્રાક્ષની માળા, એમ ચાર હાથમાં ચર વસ્તુઓ ધારણ કરનાર સુવર્ણવર્ણવાળો તે કપદી નામનો યક્ષ શ્રી વજ્રસ્વામીની પાસે આવીને બેઠો. ત્યારબાદ શ્રુતજ્ઞાનના ધરનાર શ્રી વજ્રસ્વામી પણ તે જવડશેઠની પાસે શ્રી શત્રુજયનો મહીમા સંવિસ્તારથી ઉપદેશરૂપ વ્યાખ્યાન કરતાં કહી ગયા, અને પછી વળી કહેવા લાગ્યા કે, હે જવડ ! હે મહા ભાગ્યશાળી, શ્રી શત્રુજયતીર્થની યાત્રા અને તીર્થનો ઉદ્ધાર તું નિઃશંકપણે કર. જે એ કામમાં કંઈ વિઘ્ન થશે તો આ બધા યક્ષો અને હું પોતે પણ સહાયકારી છીએ. ગુરૂનાં આવાં વાક્ય સાંભળીને તે બહુજ પ્રસન્ન થયો અને તેમને વંદના કરીને ત્યાંથી ઉઠી પોતાનાં અઢાર વહાણુ બેઠા ગયો. સર્વ વહાણુમાંથી તેજમતુરી (સુવર્ણરેતા) ઉતારી લીધી, અને (તેનાથી સુવર્ણ બનાવીને) તેની મોટી વખારો ભરી દીધી. ત્યારબાદ મહોત્સવપૂર્વક શુભ મૂહુર્તે શ્રી શત્રુજયતીર્થની યાત્રા કરવાની તૈયારી કરી પ્રસ્થાન કર્યું, ત્યારે પ્રથમ દિવસે તીર્થના પૂર્વના અધિષ્ઠાયક દેવતા જે દુષ્ટો હતા તેમણે જવડશાહ અને તેની સ્ત્રીના શરીરમાં જવર ઉત્પન્ન કર્યો, પણ વજ્રસ્વામીની દ્રષ્ટિમાત્રના પ્રભાવથી તે જવરનો ઉપદ્રવ દૂર થઈગયો, દુષ્ટ દેવોએ ખીજવાર જ્યારે ઉપદ્રવ કર્યો, ત્યારે એક લક્ષ યક્ષોના પરીવારથી કપદી યક્ષે વિદ્ય દૂર કીધો. વળી દુષ્ટ દેવતાઓએ મેઘનો ઉપદ્રવ કીધો, તે વજ્રસ્વામીએ વાયુના પ્રયોગથી, અને મહાવાયુનો પર્વતવડે, પર્વતનો વજ્રવડે, હાથીનો સિંહથી, સિંહનો અંધાપદથી, અગ્નિનો જળથી, જળનો અગ્નિથી અને સર્પનો ગરૂડથી નિવાર્યો (દૂર કર્યો). એમજ માર્ગમાં જે જે ઉપદ્રવ થતા ગયા, તે તે કપદી યક્ષ અને વજ્રસ્વામીએ મળીને નિવાર્યા. એમ વિદ્યસંઘાત નિવારતાં નિવારતાં અનુક્રમે ચાલતાં આદિપુર નગરે (સિદ્ધાચળથી પશ્ચિમ દિશાએ આદિપર નામનું હાલ ગામડું છે ત્યાં) આવ્યા. તે વખતે તે દુષ્ટ દેવતા વાયુવડે ચલાયમાન થયેલા વૃક્ષના પત્રની પેઠે પર્વતને કંપાવવા લાગ્યા, ત્યારે વજ્રસ્વામીએ શાંતિકર કરી તીર્થજળ, પુષ્પ, અશ્વત્થવડે છાંટણુ કરીને પર્વતને સ્થિર કર્યો. ત્યારપછી આપવા સ્વામીએ દેખાડેલા માર્ગે ભગવંતની પ્રતિમાને આગળ કરીને પાછળ અનુક્રમે વજ્રસ્વામી અને સકળસંઘ પર્વત ઉપર ચડ્યા. ત્યાં માર્ગમાં ક્યાંક તો તે અધમ દેવતા શાકિનીના, ભૂતના, વૈતાળના, અને રાક્ષસના ઉપદ્રવોને વારંવાર ઉપજવવા લાગ્યા. પણ વજ્રસ્વામી અને કપદીના નિવારવાથી છેવટે નિર્વિઘ્ને મુખ્ય દુર્ગે પહોંચ્યા. ત્યાં બુદ્ધે

છે તો માંસ, ફિર, હાડકાં, ચામડાં, કલેવર, કેશ, ખુરી, નખ, સીંગડાં, વિગેરે દુઃ-
સ્થનીય વસ્તુથી ભરેલ પર્વત જોઈ સકળ યાત્રિક લોકો ખેદખિન્ન થઈ ગયા. કપર્દી યક્ષ
પોતાના સેવક યક્ષો પાસે તે બધું દૂર કરાવી નવું જળ મંગાવી આખા પહાડને ધોવ-
રાવી નાંખાવ્યો. વળી મૂળનાયક વગેરેનાં દેરાસરો ભાગેલાં તુટેલાં ખંડીત થઈ ગયેલાં
દેખી જાવડ બહુજ ખેદ પામ્યો. ત્યાં રાત્રે સકળ સંઘ ઉઘી ગયા પછી તે દુષ્ટ દેવ-
તાઓએ મોટા રથમાં બેસાડી લાવેલ ભગવંત શ્રી રુપભદ્રેવની પ્રતિમાને પર્વતથી નીચે
ઉતારી દીધી. પ્રભાતમાં મંગળવાજાં વાગતે જ્યારે જાવડ જાગ્યો અને જ્યાં દર્શન કરવા
જાય છે, તો ત્યાં પ્રતિમા નથી એમ દેખીને બહુજ ખેદ પામવા લાગ્યો. પછી વજ્ર-
સ્વામી અને કપર્દીયક્ષ એ બંને જણે મળી પોતાની દૈવીક શક્તિથી ફરી પ્રતિમાજી
મુખ્ય ટુક ઉપર લાવ્યા. વળી બીજી રાત્રે પણ દુષ્ટ દેવતાઓ પ્રતિમાજીને નીચે લઈ
ગયા. તે પણ તેઓ ફરી ઉપર લાવ્યા. એમ એકવીસ દીવસ સુધી નીચે ઉપર નીચે
ઉપર લાવ લઈ જા કર્યું, તોપણ તે દુષ્ટ દેવતાઓ જ્યારે વિરામ પામ્યા (ચોસર્યા)
નહીં, ત્યારે વજ્રસ્વામીએ કપર્દીયક્ષ અને જાવડ સંઘવીને બોલાવી કહ્યું કે, “હે કપર્દી,
આજ રાત્રે તું તારા સર્વે યક્ષોના પરીવાર સહિત પરવરી ક્ષુદ્રદેવતાઓરૂપી તૃણોને
બાળવામાં એક અગ્નિ સમાન બનીને આખા આકાશમંડળને આચ્છાદન કરી સાવધાન
થઈ રહેજો. મારા મંત્રની શક્તિથી તારું શરીર વજ્રની પેઠે અભેદ થવાથી તને કંઈ
પણ ઉપદ્રવ કોઈ પણ કરી શકશે નહીં. હે જાવડ, તું પોતાની સ્ત્રીને સાથે લઈ સ્નાન
કરી શુચિ થઈ પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કાર ગણી શ્રી રુપભદ્રેવનું સ્મરણ કરી પ્રતિમાજીને
સ્થિર કરવા માટે રથના ચક્ર વચ્ચે બંને બાજુ બંને જણા શયન કરો, જેથી તે દુષ્ટો
તમોને ઉલ્લંઘન કરવા સમર્થ થઈ શકવાના નથી. હું તો આ સકળ સંઘ સહિત પ્રભાત
સુધી કાઉસ્સગ્ગમાં રહીશ.” એવાં ગુરુનાં વાક્ય સાંભળી પ્રમાણ કરી સર્વે જણા પોત-
પોતાના કૃત્યોમાં તત્પર થયા. વજ્રસ્વામી પણ નિશ્ચલ ધ્યાનમાં તત્પર થઈ કાઉસ્સગ્ગે
ઉભા રહ્યા. પછી તે દુષ્ટ દેવતા પુંદ્રાટા મારતા આમ તેમ આવી પડવા માટે ઘણો
ઉદમ કરવા લાગ્યા, તથાપિ તેમના પુણ્ય, ધ્યાન, બળથી કોઈપણ ઠેકાણેથી અંદર
પ્રવેશ કરી શકતા નથી. એમ કરતાં જ્યારે પ્રભાત થયું ત્યારે ગુરુએ સકળ સંઘ
સહિત કાઉસ્સગ્ગને પાર ઉતાર્યો (પાર્યો). પ્રતિમા જેમ હતી તેમજ સ્થિર રહેલી દેખીને
પ્રમોદથી શેમાંચિત ગાત્ર થઈ સકળ સંઘ મંગળ વાજિત્ર વાજતે ધવળ મંગળગાતાં મહોત્સ-
વપૂર્વક પ્રતિમાજીને મૂળનાયકના દેરાસર આગળ લાવ્યા. વજ્રસ્વામી, જાવડ સંઘવી
અને તેની સ્ત્રી સુશીલા તથા સંઘની રક્ષા કરવા માટે રાખેલા મહાધર પદવીને ધારણ
કરનાર ચાર પુરૂષો જુના દેરાસરમાં પેસીને તેમાંથી પ્રયાત્ન કરી પ્રમાર્જના કરવા લાગ્યા.
ગુરુ ધ્યાન કરીને દુષ્ટ દેવતાનો ઉપદ્રવ નીવારવા માટે ચોતરફ અક્ષત પ્રક્ષેપાદિક
શાંતિક કરવા લાગ્યા, ત્યારે ક્ષુદ્ર દેવતાના સમુદાયથી પરવરેલો પહેલાંનો કપર્દીક
ક્રોધાયમાન થઈ જુની પ્રતિમાને આશ્રયીને રહ્યો. (જુની પ્રતિમા નહીં ઉપડવા દેવાનો
તેનો મતલબ હતો), પરંતુ નવી પ્રતિમા સ્થાપન કરવા માટે ત્યાંથી જુની પ્રતિમાને
ઉદ્ધરવા જ્યારે સંઘવી આવ્યો, ત્યારે વજ્રસ્વામીના મંત્રથી સ્તંભિત થઈ ગયેલા દુષ્ટ
દેવતા તને પરાભવ કરવા સમર્થ થઈ શક્યા નહીં, તેથી એક મોટા ઘોર શબ્દથી

આશાટી શબ્દ મૂકવા લાગ્યા (પોકાર પોકાર કરવા લાગ્યા). તેનો એવો તો મોટો શબ્દ પસર્યો કે, જ્યોતિષગ્રંથ સુધી લયંકર થતાં મોટા પર્વતો, સમુદ્ર, અને આખી પૃથ્વી પણ કંપવા લાગી ગઈ. હાથી, ઘોડા, વાઘ, સિંહાદિક પણ મૂંઠા પામી ગયા. પર્વતના શૃંગ તૂટી પડવા લાગ્યા, શત્રુજયપર્વતના પણ ફાટી જવાથી દક્ષિણ ઉત્તર એમ બે ભાગ થઈ ગયા. જાવડ સંઘવી, સુશીલા સંઘવિણુ અને વજ્રસ્વામી, એ ત્રણ જણ સિવાય બીજા સંઘ પણ મૂંઠા પામી જમીન ઉપર પડી ગયો હોય તેમ થઈ ગયો. આવી રીતે સંઘને અચેતન બની ગયેલો દેખીને વજ્રસ્વામીએ નવા કપર્દીક ચક્ષુને ધોલાવ્યો; ત્યારે તેણે હાથમાં વજ્ર લઈ અસુર દુષ્ટ દેવતાઓને તર્જના કરી, જેથી પૂર્વનો કપર્દીક પોતાનો પરિવાર સાથે લઈ નાશી જઈ સમુદ્ર કાંઠે ચંદ્રપ્રભાસ નામા ક્ષેત્ર (પ્રભાસપાટણ)માં જઈ નામાંતર ધારક થઈ ત્યાંજ રહેવા ગયો. સંઘના લોકોને સચેતન કરવા સાડ વજ્રસ્વામીએ પૂર્વમૂર્તિના અધિષ્ઠાત્રકોને કહ્યું કે, “ હે દેવતાઓ, જાવડશાહ લાવેલા છે એ પ્રતિમા પ્રાસાદમાં મૂળનાયકપણે સ્થિર રહેશે, અને તમે આ પ્રતિમા સહિત આ ઠેકાણે સુખેથી રહો. પણ પ્રથમ મૂળનાયકની-પૂજા, સ્નાત્ર, આરતી, મંગળદીવો કરીને પછી આ જીર્ણોર્મીબની પૂજા સ્ત્રાદિક કરવામાં આવશે, પરંતુ મૂળનાયકનીજ સુખ્યતા રહેશે. આવી રીતિના માર્ગનો જો કોઈપણ લોપ કરશે તો તેનું મસ્તક આ નવો કપર્દીકચક્ષુ ભેદી નાખશે.” આવા પ્રકારની દૃઢ આજ્ઞા આપીને શુરૂએ તે દેવતાઓને સ્થિર કર્યા. ત્યારપછી જ્યજ્વારવપૂર્વક આખા બ્રહ્માંડમાં શબ્દ પૂરાઈ જાય એવો પરમ પ્રમોદથી પ્રતિષ્ઠા સંબંધી મહોત્સવ પ્રવર્તવા લાગ્યો. જે માટે શત્રુજય મહાત્મમાં કહેલ છે કે,

યા ગુરૌ મક્તિ ર્યા પૂજા । જિને દાનંચ યન્મહત્ ॥

યા ધાવના પ્રમોદો યા । નૈર્મલ્યં યચ્ચ માનસે ॥ ૧ ॥

તત્તત્સર્વં વધુવા સ્મિન્ । જાવડે ન્યત્ર ન ક્વચિત્ ॥

ગવાં દુઘ્નેહિ યઃ સ્યાદે । હર્ષે દુઘ્ને કથં ભવેત્ ॥ ૨ ॥

શુરૂના ઉપર ભક્તિ, જિનરાજની પૂજા, મહોટું દાન, ભાવના, પ્રમોદ, મનની નિર્મળતા, આ છ પદાર્થો જેટલા જાવડમાં હતા એટલા બીજા કોઈ પણ સંઘપતીમાં નથી. જેમકે, ગાયના દુધમાં જેવો સ્વાદ છે તે તેમાંજ છે પણ આકાના દુધમાં (તેવો સ્વાદ) ક્યાંથી હોય ?

ત્યારપછી સર્વ વિધિ સમાપ્ત કરી પોતાની સ્ત્રી સહિત સંઘપતી ધ્વજશોપણ માટે પ્રાસાદશિખર ઉપર ચડ્યા. તે વખતે દંપતી ભક્તિપૂર્વક પ્રમોદના અતિશયપણાથી એવો વિચાર કરવા લાગ્યા કે, “ અહો, ! સંસારમાં અમો બન્નેજણ આજે ધન્ય છીએ, કૃત્યપૂન્ય છીએ, અમારું ભાગ્ય અતિ અદ્ભુત છે, જે માટે બીજાથી બની શકે નહીં એવો તીર્થનો ઉદ્ધાર અમોએ સિદ્ધ કર્યો. વળી મહોટા ભાગ્યના ઉદયથી અનેક લબ્ધિના મંદીર સરખા, દશપૂર્વના ધરનાર, વિધનરૂપ અધિકાર દૂર કરવામાં સૂર્ય સમાન, સંસાર સમુદ્રથી તારનાર, શુરૂ પણ વજ્રસ્વામી અમોને મળ્યા. તેમજ મહારાજ બાહુબળે ભરાવેલ ઘણું દેવતાઓને પણ મળી શકે નહીં એવું શ્રી ઋષભદેવનું આ મહા પ્રભાવિક બીજ પણ

છે તો માંસ, રૂધિર, હાડકાં, ચામડાં, કલેવર, કેશ, ખુરી, નખ, સીંગડાં, વિગેરે દુઃ-
સ્થનીય વસ્તુથી ભરેલ પર્વત જેઈ સકળ યાત્રિક લોકો ખેદખિન્ન થઈ ગયા. કપર્દી યજ્ઞ
પોતાના સેવક યજ્ઞ પાસે તે બધું દૂર કરાવી નવું જળ મંગાવી આખા પહાડને ધોવ-
રાવી નાખાવ્યો. વળી મૂળનાયક વગેરેનાં દેરાસરો ભાગેલાં તુટેલાં ખંડીત થઈ ગયેલાં
દેવી જાવડ બહુજ ખેદ પામ્યો. ત્યાં રાત્રે સકળ સંઘ ઉઘી ગયા પછી તે દુષ્ટ દેવ-
તાઓએ મોટા રથમાં બેસાડી લાવેલ ભગવંત શ્રી રુપભદ્રેવની પ્રતિમાને પર્વતથી નીચે
ઉતારી દીધી. પ્રભાતમાં મંગળવાજાં વાગતે જ્યારે જાવડ જાગ્યો અને જ્યાં દર્શન કરવા
જાય છે, તો ત્યાં પ્રતિમા નથી એમ દેવીને બહુજ ખેદ પામવા લાગ્યો. પછી વજ્ર-
સ્વામી અને કપર્દીયજ્ઞ એ બંને જણે મળી પોતાની દૈવીક શક્તિથી ફરી પ્રતિમાજી
મુખ્ય ટુંક ઉપર લાવ્યા. વળી બીજી રાત્રે પણ દુષ્ટ દેવતાઓ પ્રતિમાજીને નીચે લઈ
ગયા. તે પણ તેઓ ફરી ઉપર લાવ્યા. એમ એકવીસ દીવસ સુધી નીચે ઉપર નીચે
ઉપર લાવ લઈ જા કર્યું, તો પણ તે દુષ્ટ દેવતાઓ જ્યારે વિરામ પામ્યા (એસર્યા)
નહીં, ત્યારે વજ્રસ્વામીએ કપર્દીયજ્ઞ અને જાવડ સંઘવીને બોલાવી કહ્યું કે, “હે કપર્દી,
આજ રાત્રે તું તારા સર્વે યજ્ઞોના પરીવાર સહિત પરવરી ક્ષુદ્રદેવતાઓરૂપી તૃણોને
બાળવામાં એક અગ્નિ સમાન બનીને આખા આકાશમંડળને આરછાદન કરી સાવધાન
થઈ રહેજે. મારા મંત્રની શક્તિથી તારું શરીર વજ્રની પેઠે અલેષ થવાથી તને કંઈ
પણ ઉપદ્રવ કોઈ પણ કરી શકશે નહીં. હે જાવડ, તું પોતાની સ્ત્રીને સાથે લઈ સ્નાન
કરી શુચિ થઈ પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કાર ગણી શ્રી રુપભદ્રેવનું સ્મરણ કરી પ્રતિમાજીને
સ્થિર કરવા માટે રથના ચક્ર વચ્ચે બંને બાજુ બંને જણા શયન કરો, જેથી તે દુષ્ટો
તમોને ઉદ્ધવન કરવા સમર્થ થઈ શકવાના નથી. હું તો આ સકળ સંઘ સહિત પ્રભાત
સુધી કાઉરસગ્ગમાં રહીશ.” એવાં ગુરનાં વાક્ય સાંભળી પ્રમાણુ કરી સર્વે જણા પોત-
પોતાના કૃત્યોમાં તત્પર થયા. વજ્રસ્વામી પણ નિશ્ચલ ધ્યાનમાં તત્પર થઈ કાઉરસગ્ગે
ઉભા રહ્યા. પછી તે દુષ્ટ દેવતા પુન્દ્રાટા મારતા આમ તેમ આવી પડવા માટે ઘણો
ઉદમ કરવા લાગ્યા, તથાપિ તેમના પુણ્ય, ધ્યાન, બળથી કોઈપણ ઠેકાણેથી અંદર
પ્રવેશ કરી શકતા નથી. એમ કરતાં જ્યારે પ્રભાત થયું ત્યારે ગુરુએ સકળ સંઘ
સહિત કાઉરસગ્ગને પાર ઉતાર્યો (પાર્યો). પ્રતિમા જેમ હુતી તેમજ સ્થિર રહેલી દેવીને
પ્રમોદથી સંમોહિત ગાત્ર થઈ સકળ સંઘ મંગળ વાજિત્ર વાજતે ધવળ મંગળગાતાં મહોત્સ-
વપૂર્વક પ્રતિમાજીને મૂળનાયકના દેરાસર આગળ લાવ્યા. વજ્રસ્વામી, જાવડ સંઘવી
અને તેની સ્ત્રી સુશીલા તથા સંઘની રક્ષા કરવા માટે રાખેલા મહાધર પદવીને ધારણ
કરનાર ચાર પુરૂષો બુના દેરાસરમાં પેસીને તેમાંથી પ્રયાતન કરી પ્રમાર્જના કરવા લાગ્યા.
ગુરુ ધ્યાન કરીને દુષ્ટ દેવતાનો ઉપદ્રવ નીવારવા માટે ચોતરફ અક્ષત પ્રક્ષેપાદિક
શાંતિક કરવા લાગ્યા, ત્યારે ક્ષુદ્ર દેવતાના સમુદાયથી પરવરેલો પહેલાંનો કપર્દીક
ક્રોધાયમાન થઈ બુની પ્રતિમાને આશ્રયીને રહ્યો (બુની પ્રતિમા નહીં ઉપાડવા દેવાનો
તેનો મતલબ હતો), પરંતુ નવી પ્રતિમા સ્થાપન કરવા માટે ત્યાંથી બુની પ્રતિમાને
ઉદ્ધરવા જ્યારે સંઘવી આવ્યો, ત્યારે વજ્રસ્વામીના મંત્રથી સ્તંભિત થઈ ગયેલા દુષ્ટ
દેવતા તને પરાભવ કરવા સમર્થ થઈ શક્યા નહીં, તેથી એક મોટા ઘોર શબ્દથી

આશાટી શબ્દ મૂકવા લાગ્યા (પોકાર પોકાર કરવા લાગ્યા). તેનો એવો તો મોટો શબ્દ પસર્યો કે, જ્યોતિષચક્ર સુધી લયંકર થતાં મોટા પર્વતો, સમુદ્ર, અને આખી પૃથ્વી પણ કંપવા લાગી ગઈ. હાથી, ઘોડા, વાઘ, સિંહાદિક પણ મૂંઠા પામી ગયા. પર્વતના શૃંગ તૂટી પડવા લાગ્યા, શત્રુજયપર્વતના પણ ફાટી જવાથી દક્ષિણ ઉત્તર એમ બે ભાગ થઈ ગયા. જાવડ સંઘવી, સુશીલા સંઘવિણુ અને વજ્રસ્વામી, એ ત્રણ જણ સિવાય બીજાને બધો સંઘ પણ મૂંઠા પામી જમીન ઉપર પડી ગયો હોય તેમ થઈ ગયો. આવી રીતે સંઘને અચેતન બની ગયેલો દેખીને વજ્રસ્વામીએ નવા કપર્દીક ચક્ષુને બોલાવ્યો; ત્યારે તેણે હાથમાં વજ્ર લઈ અસુર દુષ્ટ દેવતાઓને તર્જના કરી, જેથી પૂર્વનો કપર્દીક પોતાનો પરિવાર સાથે લઈ નાશી જઈ સમુદ્ર કાંઠે ચંદ્રપ્રભાસ નામા ક્ષેત્ર (પ્રભાસપાટણ)માં જઈ નામાંતર ધારક થઈ ત્યાંજ રહેવા ગયો. સંઘના લોકોને સચેતન કરવા સાડ વજ્રસ્વામીએ પૂર્વમૂર્તિના અધિષ્ઠાયકોને કહ્યું કે, “ હે દેવતાઓ, જાવડશાહ લાવેલા છે એ પ્રતિમા પ્રાસાદમાં મૂળનાયકપણે સ્થિર રહેશે, અને તમે આ પ્રતિમા સહિત આ ઠેકાણે સુખેથી રહો. પણ પ્રથમ મૂળનાયકની-પૂજા, સ્નાત્ર, આરતી, મંગળદીવો કરીને પછી આ જીર્ણ બીંબની પૂજા સ્નાત્રાદિક કરવામાં આવશે, પરંતુ મૂળનાયકનીજ મુખ્યતા રહેશે. આવી રીતિના માર્ગનો જો કોઈપણ લોપ કરશે તો તેનું મસ્તક આ નવો કપર્દીકચક્ષુ ભેદી નાખશે.” આવા પ્રકારની ૬૯ આજ્ઞા આપીને ગુરૂએ તે દેવતાઓને સ્થિર કર્યા. ત્યારપછી જયજયારવપૂર્વક આખા બ્રહ્માંડમાં શબ્દ પૂરાઈ જાય એવો પરમ પ્રમોદથી પ્રતિષ્ઠા સંબંધી મહોત્સવ પ્રવર્તવા લાગ્યો. જે માટે શત્રુજય મહાત્મમાં કહેલ છે કે,

યા ગુરૌ ભક્તિ ર્યા પૂજા । જિને દાનંચ યન્મહત્ ॥

યા ધાવના પ્રમોદો યા । નૈર્મલ્યં યચ્ચ માનસે ॥ ૧ ॥

તત્તત્સર્વં વધુવા સ્મિન્ । જાવડે ન્યત્ર ન ક્વચિત્ ॥

ગવાં દુઃખેહિ યઃ સ્યોદે । હર્કં દુઃખે કથં ભવેત્ ॥ ૨ ॥

ગુરૂના ઉપર ભક્તિ, જિનરાજની પૂજા, મોટા દાન, ભાવના, પ્રમોદ, મનની નિર્મળતા, આ છ પદાર્થો જેટલા જાવડમાં હતા એટલા બીજા કોઈ પણ સંઘપતીમાં નથી. જેમકે, ગાયના દુધમાં જેવો સ્વાદ છે તે તેમાંજ છે પણ આકાંક્ષાના દુધમાં (તેવો સ્વાદ) ક્યાંથી હોય ?

ત્યારપછી સર્વ વિધિ સમાપ્ત કરી પોતાની સ્ત્રી સહિત સંઘપતી ધ્વજરોપણ માટે પ્રાસાદશિખર ઉપર ચડ્યા. તે વખતે દંપતી ભક્તિપૂર્વક પ્રમોદના અતિશયપણાથી એવો વિચાર કરવા લાગ્યા કે, “ અહો, ! સંસારમાં અમો બન્નેજણ આજે ધન્ય છીએ, કૃત્યપૂન્ય છીએ, અમારું ભાગ્ય અતિ અદ્ભુત છે, જે માટે બીજાથી બની શકે નહીં એવો તીર્થનો ઉદ્ધાર અમોએ સિદ્ધ કર્યો. વળી મોટા ભાગ્યના ઉદ્યથી અનેક લબ્ધિના મંદીર સરખા, દશપૂર્વના ધરનાર, વિધનરૂપ અધિકાર દૂર કરવામાં સૂર્ય સમાન, સંસાર સમુદ્રથી તારનાર, ગુરૂ પણ વજ્રસ્વામી અમોને મળ્યા. તેમજ મહારાજ બાહુબળે ભરાવેલ ઘણું દેવતાઓને પણ મળી શકે નહીં એવું શ્રી ઋષભદેવનું આ મહા પ્રભાવિક બીંબ પણ

અમને અમારા ભાગ્યોદયથી આવી મળ્યું. વળી દુષ્મ કાળના મહીમાથી લોપાઈ ગયેલું જે શત્રુજયતીર્થ તે પણ અમારા કરેલા ઉદ્યમથી પૂરીને ચોથા આરાની પેઠે મહીમા વંત અનેક ભવ પ્રાણીઓને સુખે દર્શન કરી શકાય એવું થઈ શક્યું. શ્રી વજ્રસ્વામીનો પ્રતિબોધિત દેવકોટિ પરીવારથી પરવરેલ વિદ્ય વિનાશ કરનારો કપર્દીક નામનો યક્ષ અધિષ્ઠાયક થયો. આ બધામાં આપણા બન્નેનું પ્રાગભાર (ઉત્કૃષ્ટ) પુન્ય એજ કારણ છે. સંસારમાં વસતાં આ સંસારી જીવોને એજ સુખ્ય ફળ સાર છે, કે જે શ્રી સંઘને આગળ કરી શ્રી શત્રુજયતીર્થની યાત્રા કરી શકીયે. તે અમારા મનેઃસ્થ સર્વ પ્રકારે પરિપૂર્ણ થયા. તે માટે આજનો દિવસ અમારો સુદીન થયો, ભલે ઉદય થયો. આજે અમારો જન્મ, જીવીતવ્ય, સાર્થક થયું. આજે અમારું મન શમતારૂપ અમૃતનાં રસથી ભરેલા કુંડમાં બાણે નિમગ્ન થયેલું જ હોય એમ દેખાય છે. આવી પરમ શમ-તારૂપ સુખના સ્વાદની અવસ્થાને પામ્યા છતાં પણ વળી કર્મયોગથી આર્તરૌદ્ર ધ્યાનરૂપ સ્વાનાથી વ્યાપેલા કુવિકલ્પ (નહારા વિચાર) રૂપ ધુમાડાના બળથી ભરેલા ગૃહસ્થાવસ્થારૂપ પલેવણા (અગ્નિ) માં રહેવું પડશે. માટે જો આ અવસ્થામાંજ ભગવંતના ધ્યાનમાં લીન થયું છે ચિત્ત જેનું એવા આપણથી હુમણુંજ આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તો ભવાંતરમાં સુદ્ધભોધિ, ભવસિદ્ધિકતાદિ અનેક સુખની શ્રેણિને પામી શકાય.”

એવી અનેક નિર્મળ શુભ ભાવના ભાવતાં તે દંપતીનું આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જવાથી બાણે હર્ષના વસથી હૃદય પૂટીનેજ મરણ પામ્યા હોય નહીં શું ! એમ ત્યાં કાળ કરીને ચોથા દેવલોકે દેવતા ઉત્પન્ન થયા. તેઓના શરીરને વ્યંતરીક દેવતા ક્ષીરસમુદ્રમાં નાખી આવ્યા. તે દેવલોકે બવડદેવ ઘણા વિમાનવાસી દેવોને માનવા યોગ્ય મહર્ષિદ્વિજ છતાં આ શત્રુજયપર્વતનો મહિમા પ્રગટ કરતો રહે છે. બળનાગ નામે બવડનો પુત્ર તથા બીજા સઘના ઘણાજ લોકો તે બન્ને જણાનું દેરાસરના શિખર ઉપર થયેલું મરણ સાંભળી બહુ શોકાતુર થયા. ત્યારે ઝઘેશ્વરી દેવીએ ત્યાં આવીને તેઓને મીઠાં વચનથી સમજાવીને શોક નીવાર્યો. બળનાગ પણ આવા મોટા મંગળીકના કામની અંદર શોક કરવો લાયક નથી એમ સમજી સંઘને આગળ કરી ગુરુએ બતાવેલી રીતિ પ્રમાણે રેવતાદ્રી શૃંગ (ગીરનારની ટુંક વિગેરે) ઉપર યાત્રા, પ્રાસાદ વિગેરે કરીને પોતાને ગામ ગયો. તે પોતાના પિતાના જેવા અચાર પાળનો સુખમાં દીન ગુભરવા લાગ્યો. (ચિક્રમાદીતથી એકસો ને આઠમે વર્ષે બવડશાહનો કરેલો ઉદ્ધાર થયો.

ઋણના સંબંધમાં ઘણુંકરી કલેશ મટી શકતો નથી, અને તેથીજ વૈર વિરોધની અત્યંત વૃદ્ધિ થઈ કેટલાક ભવ સુધી તેની પરંપરામાં તેથી થતાં દુઃખો સહન કરવાં પડે છે; એટલુંજ નહીં પણ તેના સહવાસના સંબંધથી બીજા પણ કેટલાક જીવોને અરસ. પરસના કારણીક હોવાથી એથી થતી દુઃસહ્ય દુઃખની રાશિ સહન કરવી પડે છે, માટે ઋણ સર્વથા રાખવું નહીં.

ઉપર લખેલા કારણથી ઋણનો સંબંધ લેનાર દેનાર બન્ને જણે તેજ ભવમાં પોતાને સાથેથી સારની પેઠે ઉતારીજ નાખવો (વાળી નાખવો).

બીજા વ્યાપારના લેણદેણમાં પણ જો પોતાનું દ્રવ્ય પોતાને હાથે પાછું ન ચડયું (ન આવ્યું), તે જો સર્વથા આવી શકે એમ ન હોય તો એવોજ નિયમ કરવો, કે માફ (આ) લેહેણું ધર્મ ખાતે છે. એટલાજ માટે શ્રાવકલોકે ઘણુંકરી પોતાના સાધર્મી ભાઈઓ સાથેજ વેપાર કરવો; કેમકે, કદાચિત્ તેઓની પાસે ધન (લેહેણું) રહી ગયું હોય તોપણ તેઓ ધર્મ ગ વાપરે. એ પણ પોતેજ વાપર્યા જેવું ગણાયું છે, તેથી તેને ધર્મમાર્ગે ખરચ્યું એવા આશય રાખી માંડીવાળવું. કદાચિત્ કોઈ મ્લેચ્છની પાસે લેહેણું રહી જતું હોય તો તે લેહેણું ધર્મખાતે માંડીવાળવું અને પોતાના અવસાન (મરણ) વખતે પણ વેાસરાવી દેવું, જેથી તેની પાપ-રાશિ તેને ન લાગે. કદાપિ તે લેહેણું ધર્મખાતે માંડીવાળ્યા પછી, પણ વેાસરાવ્યા પહેલાં પાછું આવે તો તે પોતાના ઘરખર્ચમાં વાપરવું નહીં. તે દ્રવ્ય શ્રી સંઘને સોંપીદેવું અથવા ધર્મમાર્ગે (તીર્થાદિક અથવા દેરાસર પ્રસુખમાં) વાપરવું.

(નિપજવેલા પાપના હેતુઓ વેાસરાવવા વિષે)

એવી રીતે પોતાનું દ્રવ્ય અથવા કંઈપણ પદાર્થ ગયો હોય અગર ચોરાયો હોય અને તે પાછો મળવાનો સંભવ ન હોય તો તે વેાસરાવી દેવે; જેથી તેનું પાપ પોતાને લાગે નહીં. એવીજ રીતે અનંતા ભવમાં પોતાના જીવે કરેલા જે જે શરીર, ઘર, હાટ, ખેત્ર, કુટુંબ, હુળ, હુથીયાર, પ્રમુખ પાપના હેતુઓ, તે પણ સર્વ વેાસરાવી દેવાં. જો એમ ન કરે તો અનંતા ભવ ઉપરાંત પણ કરેલાં પાપનાં કારણનું પાપ અનંતે ભવે પણ આવીને તેને જ લાગે છે; અને અનંત ભવ સુધી તે જ કારણને લીધે વૈર વિરોધ પણ ચાલે છે, માટે વિવેકી પુરૂષે જરૂર વેાસરાવવા યોગ્યજ છે. પાપ અથવા પાપનાં કારણ અનંત ભવ સુધી હડકાયા કુતરાના ઝેરની પેઠે પાછળ આવે છે, એ વાત કંઈ આગમના આશય વિનાની સમજવી નહીં. જે માટે પાંચમ-અંગ ભગવતીસૂત્રના પાંચમા શકતના છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે, “કોઈક પાર્ધીયે મૃગલાને માર્યો, તે જેનાથી (જે વડે) માર્યો, એવા ધનુષ્યના વાંસના અને બાણના પાણુ (તાંત)ના, બાણના અગ્રભાગે રહેલા લોહની આણી વિગેરેના જીવો (ધનુષ્ય, બાણ, પાણુ, લોહને ઉત્પન્ન કરનાર જે જીવ) જગતમાં છે તેઓને અમતીપણુથી હિંસાદિક અઢાર પાપસ્થાનકની ક્રયા લાગે છે”. એમ બતાવેલું હોવાથી અનંત ભવ સુધી પણ પાપ પાછળ આવે છે એવું સિદ્ધ થાયજ છે.

ઉપર લખેલી યુક્તિ પ્રમાણે વ્યાપાર કરતાં કદાચિત્ લાભને બદલે અલાભ થાય કે હાની થાય તોપણ તેમાં ખેદ કરવો નહીં; કેમકે, ખેદ ન કરવો એજ લક્ષ્મીનું મુખ્ય કારણ છે. જે માટે શાસ્ત્રકારોએ એજ વાક્ય ઉપર યુક્તિ બતાવેલ છે કે:—

(ઉદ્યમથી લક્ષ્મી મળવા વિષે)

સુવ્યવસાયિનિ કુસલે । ક્લેશ સહિષ્ણૌ સમુચ્ચતારંભે ॥

નરિપૃષ્ઠતો વિલગ્ને । યાસ્યાતિ દૂરં કિચ્છલ્લક્ષ્મીઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાપાર કરવામાં વિચક્ષણ, કલેશને સહન કરનાર, એકવાર કરેલો ઉદ્યમ ખાલી જતાં પણ હીંમત રાખી ફરી ઉદ્યમ કરનાર, એવો પુરૂષ જ્યારે (કામની) પાછળ પડે ત્યારે લક્ષ્મી નાશી નાશીને ફેટલેક દૂર જવાની છે? (તે જરૂર લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરે છે.)

ધાન્યના વાવનારની પેઠે પ્રથમથી બીજ ખેતવા પડીજ એકનાં અનેક બીજની પ્રાપ્તિ કરાય છે. તેમ ધન ઉપાર્જન કરવામાં કેટલીક વાર ધન જાય પણ ખરૂં; તથાપિ તેથી અકળાઈ જવું કે દીનતા કરવી નહીં; પરંતુ જ્યારે જાણ્યામાં આવે કે, હાલ મને ધન પ્રાપ્તિનો અંતરાય જ છે ત્યારે ધર્મમાં ચિત્ત લગાડીને ધર્મસેવન કરવો. જેથી તેનો અંતરાય મટી જઈ પુણ્યનો ઉદય પ્રગટ થાય. તે વખતે એ ઉપાય વિના બીજે કોઈ ઉપાય છેજ નહીં. માટે બીજમાં ફાંફાં ન મારતાં જ્યાંસુધી સારો ઉદય ન થાય ત્યાંસુધી ધર્મસેવન કરવો એજ શ્રેયસ્કર છે. કહેલું છે કે:—

(ધૈર્યતા વિષે)

“કમળાઈ ગયેલું વૃક્ષ પણ પાછું વૃદ્ધિ પામે છે, ક્ષીણ થઈ ગયેલો ચંદ્ર પણ પાછો પૂર્ણ થાય છે. એમ ધારીને સત્પુરૂષ આપંદાથી તપી જતો નથી (અકળાતો નથી). પુર્ણ અને હીન, એ બે અવસ્થા જેમ ચંદ્રને જ છે, પણ તે તારા, નક્ષત્રને ભોગવવી પડતી નથી; તેમ સંપદા અને વિપદા અવસ્થા પણ થોડાનેજ હોય છે, ગરીબને હોતી નથી. હે આશ્રવૃક્ષ જે માટે ફાગણ માસે અંકુશાત તારી બધી શોભા હરી લીધી છે, તેથી તું શું કરવા વિચિંચાય (શુકાઈ જવું કે ઉદાસ થઈ જવું) બની જાય છે? વસંતઋતુ જ્યારે આવશે ત્યારે થોડાજ વખતમાં તારી જેની હતી તેવીજ પાછી શોભા બની જશે, માટે તું ખેદ મ કર (એ અન્યોક્તિ છે).”

(ગયું ધન પાછું મળવા ઉપર આભડ શેઠનો દૃષ્ટાંત)

પાટણ નગરમાં શ્રીમાળી વંશનો નાગરાજ નામે કોટીધ્વજ શ્રીમંત શેઠ રહેતો હતો. તેને પ્રિયમેલા નામની સ્ત્રી હતી. તે ગર્ભવંતી થઈ કે તત્કાળ અશ્વરણના દરદથી શેઠ મરણ પામ્યો. અપુત્રીયો મર્ણ પામે તેનું ધન રાજા લઈ લે, એવો તે વખતમાં ધારો હોવાથી તેનું સર્વસ્વ ધન રાજાએ લુટી લીધું; જેથી નિર્ધન બની ગયેલી શેઠાણી અકળાઈને ધોળકામાં પોતાના પિતાને ઘેર જઈ રહી. ત્યાં તેણીને “અમાર તો જરૂર પળાવવી” એવો દોહદ ઉપજ્યા પછી પુત્ર જન્મ્યો. તેનું “અભય” નામ પાડયું, પણ કોઈક કારણથી “આભડ” નામથી તે લોકમાં પ્રખ્યાત થયો. જ્યારે પાંચ વર્ષનો થયો ત્યારે નિશાળે સીખવા જતાં આ તો “ન બાપો” છે, એવાં વચન સાંભળી તેણે માતા પાસે આવી હઠ કરી પુછ્યું, ત્યારે તેણીએ જેમ હતું તેમ કહ્યું. પછી કેટલાક આડંબરથી તે પાટણ રહેવા ગયો. ત્યાં પોતાના ઋણા ઘરમાં રહેતાં અને વ્યાપાર કરતાં પ્રતિષ્ઠા જમાવવાથી લાછલદેવીની સાથે તેનું લગ્ન થયું. સ્ત્રી ભાગ્યશાળી હોવાથી તેના આવ્યા પછી બાપના ઘરમાંથી દોરેલું નિધાન નિકળ્યું તેથી તે પોતાના પિતાની પેઠે પાછો કેટીધ્વજ થયો. ત્યારપછી તેને ત્રણ દીકરા થયા. પણ નસીબ નબળાં આવવાથી સર્વ ધન ખોઈ નિર્ધન બની બેઠો. છેવટે એવી અવદશા આવી બેઠી કે, દીકરા સહિત વહુને તેને પીયર મોકલવી પડી. પોતે બીજે કાંઈ રોજગાર હાથ નહીં લાગવાથી મણીયાર (ઝવેરી) ની દુકાને બેઠો. ત્યાં ત્રણ મણકા આજો દિવસ ઘસે ત્યારે એક માણું જવ મળે, તે લાવી પોતેજ દળે, રાંધે ત્યારે ખાય. એવી વિષ. તિમાં આવી પડ્યો. જે માટે શાસ્ત્રકારે કહેલું છે કે, “સમુદ્ર અને દુષ્ણ એ બન્ને

પ્રીતિ અને પ્રેમથી પોતાના જોનામાં જેને બેસારતા (રાખતા હતા) તેના ઘરમાં પણ જ્યારે લક્ષ્મી રહી નહીં, ત્યારે જે લોકો ખર્ચ કરી લક્ષ્મીનો નાશ કરનારા છે તેઓના ઘરમાં ક્યાંથી રહે ? ”

એક વખતે શ્રી હેમાચાર્યની પાસે શ્રાવકનાં વ્રત અંગીકાર કરતાં ઇચ્છાપરિમાણ ગ્રહણ કરતી વખતે આલડ ઘણોજ સંક્ષેપ કરવા લાગ્યો, ત્યારે આચાર્યે ઘણી વાર ના પાડી તોપણ નવ લાખ રૂપીઆ મોકળા રાખી વધારે નહીં રાખવાતું તેણે પચખાણ લીધું અને છેવટે એવો નીચમ લીધો કે, એ કરતાં જેટલું વધારે દ્રવ્ય મળે તેટલું બધું ધર્મમાર્ગે વાપરી નાંખવું. ત્યારપછી કેટલેક દિવસે તેની ગાંઠે પાંચ રૂપીઆ થયા. એક વખત તે ગામ બહાર ગયો હતો, ત્યાં જળાશયમાં બકરીનું ટોળું પાણી પીતું હતું. તેમાંનું પાણી લીલા રંગનું થઈ ગયેલું દેખીતે વિચારવા લાગ્યો કે, નિર્મળ જળ છતાં આ પાણી લીધું કેમ દેખાય છે. વધારે વિચાર કરી જોતાં એક બકરીને ગળે બાંધેલો લીલો પથ્થર દેખી બકરીના ઘણીને પૂછ્યું કે, આ બકરી તારે વેચવી છે ? તેણે હા કહ્યાથી પાંચ રૂપીઆ આપી તે બકરી લઈ પોતાને ઘેર આવ્યો, અને તે પથ્થરના કટકા કરી તેને સરખેસરખા ઘસીને એક લાખ દામ જેના ઉપજે એવા મણકા તૈયાર કરી વેચ્યા, તેથી તે પૂર્વની પેઠે કોટિધ્વજ શ્રીમંત બની ગયો. પોતાના કુટુંબને ઘેર બોલાવી લીધું. ત્યારપછી સાધુઓને નિરંતર ઘીના ઘડા વોહોરાવે, સાધર્મીક વાત્સલ્ય કરે, દાનશાળાઓ બંધાવી, મહોત્સવથી પૂજા ભણાવે, છ છ મહિને સમકી-તધારી શ્રાવકોની પૂજા કરે, નાનાપ્રકારનાં પુસ્તક લખાવી તેનાં ભંડાર કરાવે, નવા બીંબ ભરાવે, પ્રતિષ્ઠા કરાવે, જીર્ણોદ્ધાર કરાવે, તેમ અનેક ધર્મ કરણીયો કરી છેવટે ચોરાસી વર્ષની અવસ્થાએ પોતાના કરેલા ધર્મકૃત્યની વહી (ટીપ) વંચાવતાં ભીમસાઈ શિક્ષકના અઠાણું લાખ રૂપીઆ ખરચાયા વાંચીને ખેદ કરવા લાગ્યો, કે, હાહા ! હું કેવો લોભી, કે જેનાથી એક કરોડ રૂપીઆ પણ ધર્મમાર્ગે ખરચાયા નથી. ત્યારે તેના પુત્રોએ મળીને તેના નામથી દશ લાખ રૂપીઆ તેના દેખતાં ધર્મમાર્ગે ખર્ચ કરી એક કરોડ આઠ લાખ પૂરા કર્યા. છેવટે આઠ લાખ ખરચવાતું પુત્રો પાસે કબુલ કરાવી અણસણ કરી સ્વર્ગવાસી થયો.

(સંતોષનો આશ્રય કરવા વિષે.)

કદાચિત્ માઠાં કર્મના યોગથી ગઈ લક્ષ્મી પાછી મળી શકે નહીં, તોપણ ધૈર્યને ધારણ કરી આપદારૂપ સમુદ્રને તરવો, કેમકે આપદારૂપ સમુદ્રમાંથી તારનાર એક વહાણ સરખું ધૈર્યજ છે. પુરૂષને સર્વ દિવસ સરખાજ હોય ક્યાંથી ! સર્વ પ્રાણીને અસ્ત અને ઉદય તો થયાજ કરે છે. કહેલું છે કે :—“ આ જગત્માં કોણ સદા સુખીયો છે, કયા પુરૂષને લક્ષ્મી અને પ્રેમ (સ્નેહ) સ્થિર રહે છે, કોણ મૃત્યુથી ઘેરાયો નથી, કોણ વિષયમાં લપટ નથી ”. એવી કષ્ટની અવસ્થામાં તો સર્વ સુખનાં મૂળ સરખા સંતોષનોજ આશ્રય કરવો. જો એમ ન કરે તો તે આપદાની ચિંતાથી બંને ભવમાં પોતાના આત્માને ભસાડે છે. જે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે :—આશારૂપી જળથી ભરેલી ચિંતારૂપિણી નદી પુરથી વહી રહી છે, તેમાં અસંતોષરૂપી નાવડીને વળગ્યો છતાં પણ હે મંદતારૂ (તરનાર) તું બુડે છે. ” (માટે સંતોષરૂપી તુંબડાનો આશ્રય કર, જેથી તું ખરેખર તરો શકીશ.)

(ભાગીદાર કરવા વિષે)

જો વિવિધ ઉપાય કરવાથી પણ પોતાના ભાગ્યની દશા હીનજ છે એમ અનુભવ થાય તો કોઈક ખરેખરા ભાગ્યશાળીનો આશ્રય ગ્રહણ કરીને (તેની સાથે ભાગીદાર થઈને) વેપાર ચલાવવો. જેમ કાષ્ટના આધારે લોહ અને પાષાણ પણ તરી શકે છે, તેવીજ રીતે ભાગ્યશાળીના આશ્રયથી લાલની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. (લોકીકમાં કહેવત છે કે, શેરડીની સાથે એરંડી પણ પાણી પીએ.)

(ભાગીદારના ભાગ્યથી થતા લાભ વિષે દૃષ્ટાંત)

સંભળાય છે કે, એક વેપારી કોઈક મોટા ભાગ્યશાળીના પસાયથી (તેની સાથે ભાગમાં વેપાર કરવાથી) ધનવંત થયો, પણ જ્યારે પોતાના નામથી જુદો વેપાર ચલાવે ત્યારે જરૂર અલાભ (નુકશાન) પામે. તેથી વળી શેઠની સાથે જોડાઈ વેપાર કરે. એમ કેટલીકવાર ધન ખોયું અને કેટલીકવાર ધનવંત થયો. છેવટે તે શેઠ મરણ પામ્યા તે વખતે તે વેપારી નિર્ધન હતો, જેથી તે શેઠના પુત્રની સાથે ભાગમાં વેપાર ચલાવવાની માંગણી કરવા લાગ્યો, પણ તેણે તેની વાત ઉપર તે નિર્ધન હોવાથી કાંઈ કાન દીધા નહીં (ગણકાર્યું નહીં). ઘણા જાણ પાસે કહેવરાવ્યું, પણ તેણે માન્યું નહીં, ત્યારે વેપારીએ મનમાં વિચાર કીધો કે, કંઈક ચુકિત કર્યા વિના દાવ ફાવે એમ નથી. એમ ધારી તે શેઠના એક જુના વાણોતરને મળી શેઠના પુત્રથી શુભ, રહીને જુનાં પોતાના વહીવટનાં ખાતાં કઢાવી વચ્ચે બે ચાર સારા માણસને સાક્ષીરૂપ રાખી પોતાના ખાતામાં પોતાને હાથે બે હજાર રૂપીઆ ઉધાર આપે માંડી આપડા જેમનાતેમ (હતા તેમ) સૂટી દીધા. કેટલેક દિવસે તે ખાતું વાંચવામાં આવ્યાથી વાણોતરોએ નવા શેઠને (શેઠના પુત્રને) ખતાવ્યું. નવા શેઠ બોલ્યા કે જ્યારે એમ છે ત્યારે ઉધરાણી કેમ કરતા નથી? મહેતાને ઉધરાણી મોકલ્યો ત્યારે તેણે પોતે શેઠ પાસે આવી કહ્યું કે, મારા ધ્યાનમાંજ છે, કે મારા ઉપર બે હજાર રૂપીઆ તમારા નીકળે છે; પણ શું કરું! હાલ મારી પાસે આપવા કાંઈ નથી, અને વેપાર પણ ધન વિના ક્યાંથી કરું! માટે તમે જો એ રૂપીઆ લેવાની આશા રાખતા હોતો વેપાર કરવા બીજા રૂપીઆ મને આપો તો તેથી કમાઈને તમારું દેણું પુરું કરું અને હું પણ કમાઈ. એમ જો નહીં થાય તો કંઈપણ બની શકશે નહીં. નવા શેઠે વિચાર્યું કે, એમ કર્યા વિના કંઈ બે હજાર રૂપીઆ આવશે નહીં. બે હજાર રૂપીઆ લેવાની આશાથી પોતાની સાથે પહેલાંની પેઢે તેને ભાગીદાર કરી કોઈક વેપારે મોકલ્યો, જેથી તે થોડાજ વખતમાં પાછો ધનવંત થયો. હિસાબ કરતી વખતે પેલા બે હજાર રૂપીઆ કાપી લેતાં તેણે વચ્ચે રાખેલા સાક્ષીદારોને શેઠ પાસે લાવી સાક્ષી પુરાવી પોતાને હાથે ખાડેલું ખાતું રદ કરાવ્યું. એમ ભાગ્યશાળીના સાહાયથી ધનવંત થયો.

(ઘણી લક્ષ્મી મળ્યા છતાં ગર્વ ન કરવા વિષે)

નિર્દયતા, અહંકાર, તૃષ્ણા (લાલચ), કર્કશ વચન (કઠોર ભાષણ), નીચ લોકો સાથે વેપાર (નટ, વિટ, લપટ, લખાડની સાથે સહવાસ રાખવો), એ પાંચ લક્ષ્મીના સહચારી છે. (જેમ લક્ષ્મી વધે છે, તેમ તેની પાસે એ પાંચે જરૂર હોવાજ જોઈએ).

એમ જે કહેલું છે, તે માઠી પ્રકૃતિવાળાનેજ હોય છે. માટે ઘણી લક્ષ્મી પામીને પણ અવશ્ય કરીને સર્વથા અભિમાન ન કરવો. કેમકે, જે એમ વર્તે છે તેજ ઉત્તમ પુરૂષોમાં ગણાય છે. જે માટે કહેલું છે કે:—“આપદા આવે દીનતા ન કરે, સંપદા પામે ગર્વ ન કરે, પારકું કષ્ટ દેખીને પોતે પોતાને પડેલા કષ્ટ જેવો દુઃખીત થાય, પોતાને કષ્ટ આવે ત્યારે હરષ પામે, એવું જેના ચિત્તમાં છે તેને નમસ્કાર થાયો. સમર્થ થઈને કષ્ટ સહન કરે, ધનવાન થઈને ગર્વ ન કરે, વિદ્યાવંત થઈને નમતો રહે, એવા ત્રણે પુરૂષોથી આ પૃથ્વી શોભા પામે છે.”

(મોટાઈની ઇચ્છા રાખનાર વિષે)

જેને મોટાઈ રાખવાની ઇચ્છા હોય, તેણે કોઈની સાથે કલેશ કરવો નહીં, તેમાં પણ વળી પોતાથી જે મોટા ગણાતા હોય તેની સાથે તો નજ કરવો. કહેલું છે કે:—“ખાંસીના રોગવાળાએ ચોરી, નિદ્રાવાળાએ આમચોરી (પરસ્ત્રી ગમન), રોગવાળાએ ખાવાની લાલચ અને ધનવાને ખીજ સાથે લડાઈ મૂકવી (ન કરવી), નહિં તો તેથી અનર્થ થાય. ધનવાન, રાજા, ઘણા પક્ષવાળા, ઘણો કોપી, શુર, નીચ, તપસ્વી, એટલાની સાથે કોઈ વખત પણ વાદવિવાદ (તકરાર) ન કરવો.”

(ધનવાનની સાથે કલેશ ન કરવા વિષે)

ધનવાનની સાથે વેપાર કરતાં કાંઈપણ વાંધો પડે તો નમીનેજ તેનું સમાધાન કરવું. તેની સાથે કલેશ ઉઠાવવોજ નહીં, કેમકે, ધનવાનની સાથે બળ કલહ કરવો નહીં એમ પંચાખ્યાન નીતિમાં લખેલ છે. કહ્યું છે કે, “ઉત્તમ પુરૂષને નમ્રતાથી, પોતાથી વધારે બળિષ્ઠને અરસપરસ ભેદ કરીને, નીચને કાંઈક આપી લલચાવીને, અને ખરોખરીયાતે પરાક્રમથી જય (વશ) કરવો.”

(ક્ષમા રાખવા વિષે)

ઉપર લખેલા ન્યાય પ્રમાણે ધનાર્થી અને ધનવંતે જરૂર ક્ષમા રાખવી, કેમકે ક્ષમા છે તેજ ખરેખર લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરવા સમર્થ છે. જે માટે નીતિમાં કહેલું છે કે:—“વિપ્રને હોમ અને મંત્રનું બળ છે, રાજાને નીતિ અને શસ્ત્રનું બળ છે, અનાથોને (નબળા હોય તેને) રાજનું બળ છે, અને બ્યાપારીને ક્ષમા બળ છે. ધન પ્રાપ્તિનું મૂળ પ્રિય વચન અને ક્ષમા છે; કામસેવનનું (વિષયાભિલાષનું) મૂળ ધન, નિરોગી શરીર અને યુવાની છે; ધર્મનું મૂળ દાન, દયા અને ઈન્દ્રિયદમન છે; અને મોક્ષનું મૂળ સર્વ સંસારીક સંબંધને મૂકી દેવો એજ છે.”

(દંત કલહ ન કરવા વિષે)

વળી દંતકલહ તો સર્વથા સર્વત્ર ત્યાગ કરવો. જેમાટે લક્ષ્મી દારિદ્રના સવાદમાં કહેલું છે કે:—“લક્ષ્મી કહે છે કે, હે ઇન્દ્ર, જ્યાં શુરજનની (માતા, પિતા, ધર્મ-શુરની) પુજા થાય છે, જ્યાં ન્યાયથી લક્ષ્મી મેળવાય છે, અને જ્યાં દરરોજ દંતકલહ (સેહેજની વાતમાંની લડાઈ) થતો નથી, ત્યાં હું રહું છું. દારિદ્રને પુછ્યું કે, તું

ક્યાં રહે છે ? તે બોલ્યો કે, બુગારીને પોષનાર, પોતાનાં સગાંવહાલાંથી દ્વેષ રાખનાર કીમીયાથી ધન મેળવવાની ઈચ્છા રાખનાર, સદા આળસુ, આવક અને ખર્ચનો વિચાર નહીં રાખનાર, એવા પુરૂષના ઘરમાં હું સદા રહું છું.”

(ઉધરાણી કરવાની રીતિ)

લેહેણું લેવા જવું ત્યાં પણ નરમાસ રાખવી, લોક નિંદે એમ બોલવું નહીં, વિગેરે ચુકિત પુર્વક પ્રસન્નતા ઉપજવી માંગવું, જેથી તેને તરત આપવાની રુચિ ઉત્પન્ન થાય. એમ જો ન કરે તો દાક્ષિણ્યતા અને લાજ પ્રમુખનો લોપ થઈ ધન, ધર્મ અને પ્રતિષ્ઠાની હાની થાય છે. એટલાજ માટે ઉધરાણીમાં ઘણોજ વિચાર કરીને વર્તવું. વળી પોતે લાંઘણ કરવી અને ખીજને પણ કરાવવી એવાં કામ વિગેરે વર્જવાં, વળી પોતે જમવું અને પરને (દેણુદારને) લાંઘણ કરાવવી એતો સર્વથા અયોગ્યજ છે, કેમકે લોજનનો અંતરાય પડાવવાથી ઢંઢણકુમારાદિકની પેઠે અત્યંત લયંકર કર્મ ખંધાય છે. જો પોતાનું કાર્ય શામથી (સ્નેહથી) ખની શકતું હોય તો કઠણઈ કરવી લાયક નથી. વેપારીએ તો શામથી કામ ખને ત્યાં સુધી લડાઈ ટાંટો કરવોજ નહીં. કહ્યું છે કે:—“ જોપણુ સાધ્ય સાધનમાં (કામ કાઢી લેવામાં) શામ, દામ, લેદ અને દંડ એ ચાર ઉપાય પ્રખ્યાત છે, તોપણુ છેલ્લા ત્રણનું તો સંજ્ઞામાત્ર ફળ છે (નામમાત્ર છે), પરંતુ સિદ્ધિ તો શામમાંજ છે. ” કામળ વચનથી જે વશ નથી થતા (એકવાર ઉધરાણી કરવાથી ધન નથી આપી દેતા) તો તે પાછળથી તીખાં અને કઠોર એવાં જીલના વચન પ્રહારને સહન કરનાર બને છે (કડવાં વચન સાંભળે છે). જેમકે, દાંત જેમ જીલના ઉપાસક (ચાકર) બને છે.

લેહેણુ દેણુના સંબંધમાં બ્રાંતિ થયાથી કે વિસ્મૃત થઈ જવાથી જોપણુ હુરકોઈ જાતિનો વિવાદ પડે, તોપણુ સર્વથા અરસપરસ તકરાર ન કરવી. તેને ચુકાદો કરાવવા માટે લોક પ્રખ્યાત મધ્યસ્થ વૃત્તિવાળા ન્યાય કરનારા ચાર ચોવડીયાને તે કામ સોંપવું. તેઓ મળી જે ખુલાસો કરી આપે તે માન્ય કરવું. એમ કર્યા વિના એવી તકરારો ભાગતીજ નથી. જે માટે કહેણું છે કે:—“ જેમ અરસપરસ ગુથાઈ ગયેલા માથાના વાળને પોતાના હાથથી જુદા કરી શકાતા નથી, પણ કાંસકીથીજ જુદા પાડી શકાય છે, તેમ સગા બે ભાઈઓમાં પણ જો તકરાર પડી હોય તો તે કોઈ ખીજથીજ ભાગી શકાય છે. પોતાથી તે તકરારનો અંત લાવી શકાતોજ નથી. (કેમકે તેમાં ખેંચતાણુ થયા વિના રહેતીજ નથી) ”. જેઓને મધ્યસ્થ ઠરાવેલા હોય, તેઓએ અપક્ષપાતથી જેને જેવો હીસ્સો આપવો જોઈએ તેવોજ તેને અપાવવો. તે બંનેમાંથી કોઈનો પક્ષપાત કરવો નહીં; તેમજ લોભ રાખીને કે દાક્ષિણ્યતા રાખીને કે લાંચ વિગેરે લઈને અન્યાય કરવો નહીં; કેમકે સગાંવહાલા, સાધર્મી કે હુરકોઈ પણ ખીજના કામમાં લોભ રાખવો એ સર્વમાં વિશ્વાસઘાતીનું કામ છે માટે તેમ ન કરવું.

નિર્લોભ વૃત્તિથી ન્યાય કરી વિવાદ ભાગી આપવાથી મધ્યસ્થને જેમ મહત્વતાદિ મોટો લાભ થાય છે, તેમજ જો પક્ષપાત રાખી ન્યાય કરે તો દોષ. પણ તેવોજ મોટો લાભ છે. ખરે: વિચાર કર્યા વિના જો દાક્ષિણ્યતાથી ચુકાદો આપવામાં આવે તો

દેણુદારને લેણુદાર અને લેણુદારને દેણુદાર વખતે ઠરાવી દેવાય, એમ ઉલટ સુલટ ન્યાય વખતે થઈ જાય છે માટે ન્યાય કરનારે ખરેખર બન્નેનો પક્ષ રાખ્યા વગર ન્યાય આપવો નહિતો ન્યાય આપનાર મોટા દોષનો લાગી થાય છે.

(ન્યાય કરવા જતાં અન્યાય પણ થાય છે તે ઉપર શેઠની પુત્રીનો દષ્ટાંત)

સંભળાય છે કે, એક ધનવાંત શેઠ હતો. તે શેઠપણની મોટાઈ તેમજ આદર બહુમાનનો અર્થી હોવાથી સર્વની પંચાતમાં આગેવાની કરતો હતો. તેની પુત્રી ઘણી વિચક્ષણા હતી. તે વારંવાર શેઠને સમજાવતી હતી કે, બાપા, તમે હવે વૃદ્ધ થયા, ઘણા જશ મેળવ્યો, હવે તો આવાં કાવતરાં મૂકો. શેઠ કહેતો કે, નહીં, હું કોઈનો પક્ષપાત કે દાક્ષિણ્યતા રાખતોજ નથી, કે તે કાવતરું કહેવાય. હું ખરે અદલ જેનો જેવો ન્યાય હોય તેવોજ તેને આપું છું. વિચક્ષણા કહે કે, પિતાજી, એમ હોયજ નહીં. જેને લાભ મળે તેને તો મુખ થાય, પણ જેના અલાભમાં ન્યાય મળે તેને દુઃખ થયા વગર રહેજ નહીં, કેમ જાણીએ કે આ ખરેજ ન્યાય અપાયો છે ! એવી ચુકિતથી ઘણું સમજાવ્યો, પણ શેઠ માનેજ નહીં. એક વખતે પોતાના બાપને શિક્ષા આપવા સાડ તેણી ઘરમાં ખોટો જઘડો લઈ બેઠી કે “ પિતાજી તમારી પાસે હજાર સોનામોહોર મેં થાપણ આપેલી છે તે પાછી આપો.” શેઠ અન્યથા થઈ બોલ્યો કે, દીકરી, આને આ તું શું બકે છે, કેવી મોહોરો ! કેવી વાત ! વિચક્ષણા બોલી, નહીં, હું તો એ માડું મળશે નહીં ત્યાં સુધી ખાવાનીયે નથી, અનેળીજને પણ ખાવા દેવાની નથી. એમ કહી બારણું વચ્ચે હજારો લોક લેગા થાય એવી રીતે લાંઘવા બેઠી, અને સાફ બોલવા લાગી કે, આવા વૃદ્ધ થયા તોપણ કંઈ લાજ છે ! કે બાળવિધવાના પછસા ઉપર દાનત ઘાલી બેઠા છો. આ મા પણ કંઈ બોલતી નથી, ભાઈ પણ કંઈ બોલતો નથી ! બધા પારકા પૈસાના લાલચુ બની બેસો ! મને શી માલમ કે આવા બધા લાલચુ અને પરધરઘાલુજ હશે ! ના ના, તે એમ નહીં થાય. બાળરાંડના પૈસા ખાતાં કાંઈ લાજ આવતી નથી ! મારા પૈસા આપવાજ પડશે, એમાં કાંઈ ચાલવાનું નથી, શું કરવા આટલા લોકોમાં હુસ્તપાત્ર થાઓ છો ! આવાં વચનો સાંભળીને શેઠ તો બિચારો ગળગળો બની ગયો ને લોકો તો બધા ફિટકારતા ચાલ્યા જાય છે. આવો બનાવ દેખીને શેઠના તો હોશ પણ ઉડી ગયા. લોકોનો ફિટકાર, સ્ત્રીઓનો રડાકુટો, અને દીકરીનો બળાપો, જેથી કંટાળીને શેઠ બિચારે ચાર ચોવટીયાને બોલાવીને પંચાયત કરાવી. ચોવટીયાલોકોએ વિચક્ષણાને બોલાવી પુછ્યું કે, તારા હજાર સોનધ્યા શેઠ પાસે લેહેણ છે એનું કોઈ સાક્ષી છે? તે બોલી કે, સાક્ષીની શી વાત ! આ ઘરના બધા સાક્ષીજ છે. મા જાણે છે, બેનો જાણે છે, ભાઈ જાણે છે, પણ ખાઈ જવાની આશાથી બધા એકતરફ બની બેઠા છે તેનો શો ઉપાય ! બાકી તો બધાય મનમાં સમજે છે, પણ બાપા આગળ શું થાય ! બધાય જાણે છે, પણ કોઈ સાક્ષી આપે એમ જણાતું નથી. તમને દયા આવતી હોયતો મને માડું ધન અપાવો, નહિં તો મારો પરમેશ્વર જેવો બેલી છે. આમાંથી જે બનવાનું હશે તે બનશે. તમે પંચલોકો મારે તો માબાપને ઠેકાણે છો. તેને પણ જ્યારે લાજ નહી

કયાં રહે છે ? તે બોલ્યો કે, જુગારીને પોષનાર, પોતાનાં સગાંવહાલાંથી દ્વેષ રાખનાર કીમીયાથી ધન મેળવવાની ઇચ્છા રાખનાર, સદા આળસુ, આવક અને ખર્ચનો વિચાર નહીં રાખનાર, એવા પુરૂષના ઘરમાં હું સદા રહું છું.”

(ઉઘરાણી કરવાની રીતિ)

લેહેણું લેવા જવું ત્યાં પણ નરમાસ રાખવી, લોક નિંદે એમ બોલવું નહીં, વિગેરે સુકિત પુર્વક પ્રસન્નતા ઉપજાવી માંગવું, જેથી તેને તરત આપવાની રૂચિ ઉત્પન્ન થાય. એમ જો ન કરે તો દાક્ષિણ્યતા અને લાજ પ્રમુખનો લોપ થઈ ધન, ધર્મ અને પ્રતિષ્ઠાની હાની થાય છે. એટલાજ માટે ઉઘરાણીમાં ઘણેજ વિચાર કરીને વર્તવું. વળી પોતે લાંઘણ કરવી અને બીજાને પણ કરાવવી એવાં કામ વિગેરે વર્જવાં. વળી પોતે જમવું અને પરને (દેણદારને) લાંઘણ કરાવવી એતો સર્વથા અયોગ્યજ છે, કેમકે લોજનનો અંતરાય પડાવવાથી ઢંઢણકુમારાદિકની પેઠે અત્યંત લયંકર કર્મ બંધાય છે. જો પોતાનું કાર્ય શામથી (સ્નેહથી) બની શકતું હોય તો કઠણઈ કરવી લાયક નથી. વેપારીએ તો શામથી કામ બને ત્યાં સુધી લડાઈ ટંટો કરવોજ નહીં, કહ્યું છે કે:—“ જોપણુ સાધ્ય સાધનમાં (કામ કાઢી લેવામાં) શામ, દામ, ભેદ અને દંડ એ ચાર ઉપાય પ્રખ્યાત છે, તોપણુ છેલ્લા ત્રણનું તો સંજ્ઞામાત્ર ફળ છે (નામમાત્ર છે), પરંતુ સિદ્ધિ તો શામમાંજ છે. ” કોમળ વચનથી જે વશ નથી થતા (એકવાર ઉઘરાણી કરવાથી ધન નથી આપી દેતા) તો તે પાછળથી તીખાં અને કઠોર એવાં જીલના વચન પ્રહારને સહન કરનાર બને છે (કડવાં વચન સાંભળે છે). જેમકે, દાંત જેમ જીલના ઉપાસક (ચાકર) બને છે.

લેહેણુ દેણુના સંબંધમાં બ્રાંતિ થયાથી કે વિસ્મૃત થઈ જવાથી જોપણુ હુરકોઈ જાતિનો વિવાદ પડે, તોપણુ સર્વથા અરસપરસ તકરાર ન કરવી. તેનેા ચુકાદો કરાવવા માટે લોક પ્રખ્યાત મધ્યસ્થ વૃત્તિવાળા ન્યાય કરનારા ચાર ચોવટીયાને તે કામ સોંપવું. તેઓ મળી જે ખુલાસો કરી આપે તે માન્ય કરવું. એમ કર્યા વિના એવી તકરારો ભાગતીજ નથી. જે માટે કહેલું છે કે:—“ જેમ અરસપરસ ગુથાઈ ગયેલા માથાના વાળને પોતાના હાથથી જુદા કરી શકાતા નથી, પણ કાંસકીથીજ જુદા પાડી શકાય છે, તેમ સગા બે ભાઈઓમાં પણ જો તકરાર પડી હોય તો તે કોઈ બીજાથીજ ભાગી શકાય છે. પોતાથી તે તકરારનો અંત લાવી શકાતોજ નથી. (કેમકે તેમાં ખેચતાણુ થયા વિના રહેતીજ નથી)”. જેઓને મધ્યસ્થ ઠરાવેલા હોય, તેઓએ અપક્ષપાતથી જેને જેવો હીસ્સો આપવો જોઈએ તેવોજ તેને અપાવવો. તે બન્નેમાંથી કોઈના પક્ષપાત કરવો નહીં; તેમજ લોભ રાખીને કે દાક્ષિણ્યતા રાખીને કે લાંચ વિગેરે લઈને અન્યાય કરવો નહીં; કેમકે સગાંવહાલા, સાધર્મી કે હુરકોઈ પણ બીજાના કામમાં લોભ રાખવો એ સર્વમાં વિશ્વાસઘાતીનું કામ છે માટે તેમ ન કરવું.

નિર્લોભ વૃત્તિથી ન્યાય કરી વિવાદ ભાગી આપવાથી મધ્યસ્થને જેમ મહત્વતાદિ ક મોટો લાભ થાય છે, તેમજ જો પક્ષપાત રાખી ન્યાય કરે તો દોષ પણ તેવોજ મોટો લાગે છે. ખરો વિચાર કર્યા વિના જો દાક્ષિણ્યતાથી ચુકાદો આપવામાં આવે તો

દેણુદારને લેણુદાર અને લેણુદારને દેણુદાર વખતે ઠરાવી દેવાય, એમ ઉલટ સુલટ ન્યાય વખતે થઈ જાય છે માટે ન્યાય કરનારે ખરેખર બન્નેનો પક્ષ રાખ્યા વગર ન્યાય આપવો નહિતો ન્યાય આપનાર મોટા દોષનો ભાગી થાય છે.

(ન્યાય કરવા જતાં અન્યાય પણ થાય છે તે ઉપર શેઠની પુત્રીનો દષ્ટાંત)

સંભળાય છે કે, એક ધનવંત શેઠ હતો. તે શેઠપણની મોટાઈ તેમજ આદર બહુમાનનો અર્થી હોવાથી સર્વની પંચાતમાં આગેવાની કરતો હતો. તેની પુત્રી ઘણી વિચક્ષણા હતી. તે વારંવાર શેઠને સમજાવતી હતી કે, બાપા, તમે હવે વૃદ્ધ થયાં, ઘણો જશ મેળવ્યો, હવે તો આવાં કાવતરાં મૂકો. શેઠ કહેતો કે, નહીં, હું કોઈનો પક્ષપાત કે દાક્ષિણ્યતા રાખતોજ નથી, કે તે કાવતરું કહેવાય. હું ખરો અદલ જેનો જેવો ન્યાય હોય તેવોજ તેને આપું છું. વિચક્ષણા કહે કે, પિતાજી, એમ હોયજ નહીં. જેને લાભ મળે તેને તો સુખ થાય, પણ જેના અલાભમાં ન્યાય મળે તેને દુઃખ થયા વગર રહેજ નહીં, કેમ જાણીએ કે આ ખરોજ ન્યાય અપાયો છે ! એવી યુક્તિથી ઘણું સમજાવ્યો, પણ શેઠ માનેજ નહીં. એક વખતે પોતાના બાપને શિક્ષા આપવા સારૂ તેણી ઘરમાં ખોટો જઘડો લઈ બેઠી કે “ પિતાજી તમારી પાસે હજાર સોનામોહોર મેં થાપણ આપેલી છે તે પાછી આપો. ” શેઠ અજાણ્ય થઈ બોલ્યો કે, દીકરી, આજે આ તું શું બકે છે, કેવી મોહોરો ! કેવી વાત ! વિચક્ષણા બોલી, નહીં, હું તો એ મારું મળશે નહીં ત્યાં સુધી બાવાનીયે નથી, અનેબીજાને પણ બાવા દેવાની નથી. એમ કહી બારણાં વચ્ચે હજારો લોક લેગા થાય એવી રીતે લાંઘવા બેઠી, અને સાફ બોલવા લાગી કે, આવા વૃદ્ધ થયા તોપણ કંઈ લાજ છે ! કે બાળવિધવાના પછંસા ઉપર દાનત ઘાલી બેઠા છો. આ મા પણ કંઈ બોલતી નથી, ભાઈ પણ કંઈ બોલતો નથી ! બધા પારકા પૈસાના લાલચુ બની બેસો ! મને શી માલમ કે આવા બધા લાલચુ અને પરઘરઘાલુજ હશે ! ના ના, તે એમ નહીં થાય. બાળરાંડના પૈસા બાતાં કાંઈ લાજ આવતી નથી ! મારા પૈસા આપવાજ પડશે, એમાં કાંઈ ચાલવાનું નથી, શું કરવા આટલા લોકોમાં હાસ્યપાત્ર થાઓ છો ! આવાં વચ્ચનો સાંભળીને શેઠ તો બિચારો ગળગળો બની ગયો ને લોકો તો બધા ફિટકારતા ચાલ્યા જાય છે. આવો બનાવ દેખીને શેઠના તો હોશ પણ ઉડી ગયા. લોકોનો ફિટકાર, સ્ત્રીઓનો રડાકુટો, અને દીકરીનો બળાપો, જેથી કંટાળીને શેઠ બિચારે ચાર ચોવટીયાને બોલાવીને પંચાયત કરાવી. ચોવટીયાલોકોએ વિચક્ષણાને બોલાવી પુછ્યું કે, તારા હજાર સોનધ્યા શેઠ પાસે લેહેણ છે એનું કોઈ સાક્ષી છે ? તે બોલી કે, સાક્ષીની શી વાત ! આ ઘરના બધા સાક્ષીજ છે. મા જાણે છે, બેનો જાણે છે, ભાઈ જાણે છે, પણ ખાઈ જવાની આશાથી બધા એકતરફ બની બેઠા છે તેનો શો ઉપાય ! બાકી તો બધાય મનમાં સમજે છે, પણ બાપા આગળ શું થાય ! બધાય જાણે છે, પણ કોઈ સાક્ષી આપે એમ જણાતું નથી. તમને દયા આવતી હોયતો મને મારું ધન અપાવો, નહિં તો મારો પરમેશ્વર જેવો બેલી છે. આમાંથી જે બનવાનું હશે તે બનશે. તમે પંચલોકો મારે તો માબાપને ઠેકાણે છો. તેને પણ જ્યારે લાજ નહી

આવે તો પછી શું કરવું ! મારે એકતો શું, પણ એકવીસ લાંઘણ થાય તોપણ શું થયું ! મારું મળ્યા વિના ખાવું નથી અને ખીજને ખાવા દેવાની નથી. જોઈએ છીએ હવે શું થાય છે ! એમ કહી પંચને માથે ભાર નાખીને વિચક્ષણા તો રડતી રડતી ચાલી ગઈ.

ત્યારપછી આ બધા પંચવાળા લોકોએ વિચાર કીધો કે, આ બિચારીના પૈસા ખરેખર શેઠે રાખ્યાજ છે, નહિંતો આવાં આંતરડી કકળતાં આનાં વચન હોયજ નહીં. અરે ! શેઠ આવો ધીઠો ! કે આવી બિચારી અબળાના પૈસા પર દાનત ઘાલી ! છેવટ શેઠને બોલાવ્યા ને કહ્યું કે, આ પુત્રીના પૈસા તમારી પાસે લેહેણા છે, તે ખરા છે, આવી બાળરાંડ, વળી દીકરી તેના પૈસાપર તમારે દબાણ કરવું વાજખી નથી. આ પંચ તમને કહે છે કે, એવું લેહેણું અમને પંચ વચ્ચે લાવી આપો, નહિંતો એને આપવા કબુલ કરો અને એ બાઇને બોલાવી તેને મોંડે કબુલાત આપો કે, પૈસા લીધેલા છે, પછી ખીજ વાત. અમે કંઈ તમને ફસાવવા માંગતા નથી, પણ દીકરીના પૈસા રખાયજ નહીં. ખીજે કાંઈ વીચાર કર્યા વગર અમને લાવી આપો. આવાં વચન સાંભળીને શેઠ તો બિચારો લજ્જાથી લાચાર બની ગયો, અને શરમમાં ને શરમમાં ઉઠીને હુબરની રકમ લાવીને પંચને સોંપી. પંચે તે લઈને રોતી કકળતી બાઇને બોલાવીને આપી. પછી તે બધા પંચ ઉઠી ગયા.

આવો બનાવ બનવાથી લોકો તો શેઠની હોહો કરવા લાગ્યા, જેથી શેઠ બિચારે ગળગળો થઈ ગયો ને મનમાં વિચારે છે કે, હાહા ! આ શી મારા ઘરની ફજેતી ! આ રંડા કભારજ આવી ક્યાંથી નીવડી ! કે ફેકટ મારી ફજેતી કરી, ફેકટ પૈસા લઈ લીધા. આમ ખેદ કરતો શેઠ ઘરના એક ખુણામાં ભરાઈ બેઠો. તે બિચારો મોં બતાવવાનું કે બહાર નીકળવાનું પણ ભુલી ગયો. પછી જરા શાંત પાડીને શેઠની પાસે આવી વિચક્ષણા, લાઈ બહેનો અને માતાના સાંભળતાં બોલી કે, કેમ બાપા આ ન્યાય ખરો થયો કે ખોટો ! આમાં તમને કંઈ બળાપો થાય છે કે નહીં !! શેઠ બોલ્યા કે, આથી કેવો અન્યાય ! અને કેવો બળાપો ! વિચક્ષણાએ હુબરની થેલી લાવીને પાછી સોંપી, અને કહ્યું કે, બાપા, મારે તમારા કંઈ પૈસા લેવ નથી. આતો પરીક્ષા બતાવી કે તમે ન્યાય કરવા જાઓ છો, તેમાં આવાજ ન્યાય થાય છે કે કેમ ? એથી ખીજ કેટલાક લોકોને બળાપા થતા નહીં હોય ! આમાંથી પંચને કેટલુંક પુન્ય બંધાતું હશે ! તમને દરરોજ હું કહેતી હતી, પણ તમારી ધ્યાનમાંજ આવતું નહોતું માટે પરીક્ષા કરી દેખાડવા આ બધો બનાવ બનાવ્યો હતો. કેમ હવે ન્યાય કરવો એ ન્યાય છે કે અન્યાય છે ! તે ખબર પડી કે નહીં ! હવે ન્યાય કરવા જવું કે ન જવું ! શેઠ કંઈ બોલી શક્યા નહીં. છેવટ વિચક્ષણાએ શાંત કરી ન્યાય કરવા જવાનો બાપને ત્યાજ કરાવ્યો. માટે ન્યાયમાં અન્યાય પણ આવી કંઈ કંઈ રીતે થઈ જાય છે, તેથી ન્યાય કરવામાં ઉપર લખેલા દૃષ્ટાંત ઉપર ધ્યાન રાખી ન્યાય કરનારે જેમ તેમ ન્યાય કરી આપવો નહીં, પણ તેમાં ઘણો લાંબો વિચાર કરીનેજ ન્યાય કરવો; જેથી અન્યાયથી થતા દોષનો ભાગ ખોતાના શિર ન આવી પડે.

(મત્સર ન કરવા વિષે)

વળી મત્સર પણ ખીજ કેઇ ઉપર કરવો નહીં, કેમકે જે ખીજે પુરૂષ કમાય છે, તે તેને પુન્યનો ઉદય હોવાથી અલભ્ય લાભને મેળવે છે. તેમાં મત્સર કરીને શા માટે ફેકટ પોતાના બંને લવમાં દુઃખદાયી કર્મ ઉપાર્જન કરવું. જે માટે અમે પણ ખીજ ગ્રંથમાં કહી ગયા છીએ કે, “જેવો ખીજ ઉપર વિચાર કરીએ, તેવુંજ પોતાને ભોગવવું પડે છે. એવો વિચાર કરીને ઉત્તમ પ્રાણી ખીજની વૃદ્ધિ થતી દેખી કેમ મત્સર કરે !” (લોકીકમાં કહેલ છે કે, “જે ચિંતવે પરને, તેજ થાય ઘરને”).

(દુર્વિચારના ત્યાગ વિષે).

ધાન્યના વેપારી, ગંધીયાણાના વેપારી, ઔષધ વેચનાર, વસ્ત્રના વેપારી, એઓએ પોતાનો વ્યાપાર ચલાવતાં દુર્લેક્ષ (દુષ્કાળ) અને રોગોપદ્રવની વૃદ્ધિની ચાહના ન કરવી, તેમજ વસ્ત્રાદિક વસ્તુના ક્ષયની ચિંતવણા પણ કરવી નહીં. દુષ્કાળ પડે તો ધાન્યનો ભાવ અધિક આવે કે રોગોપદ્રવની વૃદ્ધિ થાય તો ગંધીયાણા ઔષધ કરનારને લાભ અધિક થાય, એવો વિચાર કરવો નહીં, કેમકે એવા આખા જગતને દુઃખકારક ઉપદ્રવની વાંછા કરી ઉત્પન્ન થતા લાંબથી પોતાનું શું લલું થનાર છે ! તેમજ દૈવયોગથી દુષ્કાળ પડીભય તોપણ તેની અનુમોદના પણ ન કરવી કે આ ઠીક થયું, કેમકે ફેકટ મનની મલીનતા કરવાથી પણ અત્યંત દુઃખદાયી કર્મબંધન થઈ આવે છે. જ્યારે મનની મલીનતાના કરનાર વ્યાપાર પણ વર્જન કરવા કહ્યા છે, ત્યારે આવા સહજના કારણમાં કેવળ અનુમોદના કરવી એ કેમ યોગ્ય હોય !

(મનની મલીનતા ઉપર બે મિત્ર વ્યાપારીનું દ્રષ્ટાંત)

કોઈક બે મિત્ર વેપારી હતા. તેમાં એક ધીનો અને ખીજો ચર્મ (ચામડાં) ને સંગ્રહ કરવા નીકળેલા હતા, તે એક ગામમાં આવી વાસો વસ્યા. તેઓ એક વયપરણિત વૃદ્ધા રાંધણુ (વીશીવાળી) ને ત્યાં રંધાવીને જમવા માટે આવ્યા; ત્યારે તેણીએ પૂછ્યું કે, તમે ક્યાં જાઓ છો ? શું વેપાર કરો છો ? એક જણે કહ્યું કે, હું અમુક ગામે ધી લેવા જઉં છું. હું ધીનોજ વેપારી છું. ખીજે કહ્યું કે, હું ચામડાંનો વેપારી હોવાથી અમુક ગામે ચામડાં વેચાતાં લેવા જઉં છું. રાંધણુ તેઓના મનના પરિણામનો વિચાર કરીને તે બંનેમાંથી ધીના વેપારીને પોતાના ઘરના ઝોરડામાં બેસાડી જમાડ્યો, અને ચામડાંના વેપારીને ઘરની બાહારની ઝોશરીમાં બેસાડી જમાડ્યો. આ બંનેના મનમાં કોઈક વાતની શંકા પડી ખરી, પણ બોલ્યા વગરજ ત્યાંથી ચાલ્યાગયા. ફરીને માલ ખરીદ કરી આવીને પણ તેજ ગામે આવી તેજ રાંધણુને ત્યાં રંધાવી જમવા આવ્યા. ત્યારે તેણીએ ચામડાંના ખરીદનારને ઘરમાં અને ધીના ખરીદનારને ઘરની બાહાર જમવા બેસાડ્યો. જમીને બંને જણા તેના પૈસા ચુકાવતાં પૂછવા લાગ્યા કે અમને બંને જણાને તે દહાડા કરતાં આજે અદલ બદલ જગાએ જમવા કેમ બેસાડ્યા ? તેણીએ ઉત્તર વાળ્યો કે, “જ્યારે તમે માલ લેવા જતા હતા ત્યારે તમારો જે પરિણામ હતો તે હવે બદલાઈ ગયો, તેથીજ મેં તમને જુદા અદલ બદલ કરી જમાડ્યા છે. જ્યારે ધી લેવા જવું હતું, ત્યારે ધી લેનારના મનમાં એવો વિચાર હતો કે, જે

બરસાદ સારો થયો હોય, ઘાસ પાણી સારાં હોય તો તેથી ગાય, બકરી, ઘેટાં, ભેંસે, વિગેરે બધાં સુખી હોય, જેથી ઘી સસ્તુ મળે; અને હુવે વળતી વખતે ઘી વેચવાને વિચાર હોવાથી તે વિચાર બદલાઈ ગયો, માટે પ્રથમ ઘીના વેચનારને ઘરની અંદર અને હમણાં બાહાર બેસાડ્યો; ચામડાંના ખરીદ કરનારને જતી વખત એવો વિચાર હતો કે, જો ગાયો, ભેંસો, બળદ વિગેરે ઘણાંનું મરણ થયું હોય તો ઠીક, કેમકે ત્યારેજ માલ સસ્તો મળે છે, અને વળતી વખતે હુવે એનો વિચાર બદલાઈ ગયો, કેમકે જો હુવે ચામડાં મોંઘાં થાય તો ઠીક; માટે પહેલાં એને ઘરની બાહાર અને વળતી વખતે એને ઘરની અંદર જમવા બેસાડ્યો". આવી સુક્તિ સાંભળી બંને જણ અન્યથા થઈ ગુપ્તગુપ્ત ચાલ્યાગયા. પરિણામથી આ વિચાર કરવાનો આશય બતાવે છે.

અહિંયાં જ્યાં પરિણામની મલીનતા થાય તે કામ કરવું યોગ્ય ગણાતું નથી. બીજાને લાલ થતો દેખી તેમાં મત્સર કરવો એ તો દેખીતાજ પરિણામ મલીન જણાય છે, માટે મત્સર ન કરવો, તેમ અનુમોદન પણ ન કરવું. જે માટે પંચાશકમાં કહેલ છે કે:-“ઉચિત એવું સેંકડા ઉપર જે વ્યાજ તે લેવાથી કે વાજે સ્યાત્ દ્વિગુણં વિત્તં વ્યાજથી બમણું દ્રવ્ય (બારે વર્ષે) થાય, એમ ધાન્યના વેપારથી બમણો ત્રણગણો લાલ થાય; તેમજ ગણીને, માપીને, ભરીને, તોડીને, તોળીને, વેચવાના વસાણાથી જે લાલ થાય તેમાં પણ જો તે વર્ષે તે માલનો પાક ન થવાથી તેનો લાવ ચઢવાને લીધે જો વધારે લાલ થાય તો તેને મૂકીને બીજું ગ્રહણ ન કરે (કેમકે માલ ન્યારે લીધો હતો ત્યારે કંઈ એમ જાણીને લીધો નથી કે આ વર્ષે આ માલનો પાક ખરાબર નહીં થવાથી બમણો, ત્રણગણો, ચોગણો, લાલ લેવોજ છે. માટે માલ લીધા પછી ચઢેલા લાવમાં વેચવાથી કંઈ દોષ લાગતો નથી, તેથી તે દ્રવ્યનો લાલ લેવો ઉચિત છે, માટે ગ્રહણ કરે; પણ એના વિના કોઈ બીજી તરેહનું વ્યાપારમાં કપટ ચલાવવાં રૂપે કરીને થતો લાલ તે ગ્રહણ ન કરે, એવો આશય છે). ઉપરના આશયને દૃઢ કરવા કહે છે કે, સોપારી વિગેરે ફળ કે કોઈ બીજી જાતનાં વસાણાંનો ક્ષય થવાથી એટલે તે વર્ષે પાક ઓછો ઉતરવાથી કે માલ વખતસર નહીં આવી પહોંચવાથી જો બમણા પ્રમુખનો લાલ થાય તો પરિણામ સારા રાખીને તે લાલ ગ્રહણ કરે, પણ એવો વિચાર ન કરે કે, સારું થયું જે આ વર્ષે આ માલનો પાક સારો ન થયો (એવી અનુમોદના ન કરે, કારણ કે અનુમોદના કરવાથી પાપ લાગે છે). તેમ પારકી કોઈની કાંઈ વસ્તુ પડી ગયેલી હોય, તે પણ ગ્રહણ ન કરે. ઉપર લખેલા વ્યાજમાં કે વસાણાં લેવાં વેચવામાં દેશ કાળની અપેક્ષાએ પોતાને ઉચિતજ લાલ ગ્રહણ કરે. લોક નિંદા કરે એમ લાલ ગ્રહણ ન કરે.”

(કુડા તોલ માપથી આપનાં લાગતા દોષ વિષે)

વધારે તોલથી લઈ ઓછા તોલથી આપવું, વધારે માપથી ભરી લઈ ઓછા માપથી ભરીને આપવું, સારી વાનગી બતાવી નરતો માલ આપવો (સારો માલ બતાવી હલકો માલ આપવો), સારા નરતા માલમાં સેગલેજ કરવી, વસ્તુ લઈને પાછી આપવી નહીં (ઓળવવી), એકના આઠગણા દશગણા વકરા કરવા, અણુઘટનું વ્યાજ

લેવું, અણુઘટતું વ્યાજ આપવું, અણુઘટતાં ખાતાં લેખ પડાવી લેવાં, કોઈનું કામ કરવામાં લાંચ લેવી, લાંચ આપવી, ખોટા કરનાં ખવા, ખોટા ઘસાયેલા તાંબાનાં સીસાનાં નાણાં આપવાં, પારકાં લેહેણુ દેણુનાં સાટાંમાં લંગ પાડવો, પારકાં ધરાકને ભોળવવા, સારો માલ દેખાડી રાસી માલ આપવો, માલ વેચવાના ઠેકાણાંમાં અંધારૂં રાખીને માલ દેખાડતાં લોકોને ફસાવવા, શાહી પ્રમુખના ડાઘા લગાડી અક્ષર ખગાડવા વિગેરે અકૃત્યો સર્વથા વર્જવાં. કહેલું છે કે:—વિવિધ પ્રકારનાં ઉપાય અને છળ પ્રપંચ કરીને જે ખીજા લોકોને ઠગે છે, તે મહા મોહનો મિત્ર બનીને પોતેજ સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખથી ઠગાય છે.”

એમ નહીં સમજવું કે નિર્ધનલોકોનો નિર્વાહ થવો દુષ્કર છે, કેમકે નિર્વાહ થવો તો પોતાના કર્મને સ્વાધીન છે. (ઉપર લખેલા નહીં કરવા યોગ્ય અકૃત્યોનો ત્યાગ કરવાથી અમારો નિર્વાહ થાય નહીં, એમ સમજવું નહીં, કેમકે નિર્વાહ તો પોતાના પુણ્યથીજ થાય છે). જો વ્યવહારશુદ્ધિ હોય તો તેની દુકાને ઘણા ધરાક આવી શકવાથી ઘણોજ લાભ થવાનો સંભવ થાય છે.

(વ્યવહારશુદ્ધિથી થતા લાભ વિષે હેલાક શેઠનું દૃષ્ટાંત)

એક નગરમાં હેલાક નામનો શેઠ હતો. તેને ચાર પુત્રો હતા. તેઓનાં નામ ઉપર ત્રણ શેરી ને ત્રિપુષ્કર, ચાર શેરી ને પંચપુષ્કર એવાં નામ સ્થાપન કરીને (એમ કહીને) વળી કોઈને ખોલાવવો અને કોઈને ગાળ દેવી, એવી એવી સંસા બાંધી રાખી હતી કે, આવા માપથી (ઓછા માપથી) તોળીને માપી આપવું. આવા માપથી (અધિક માપથી) તોળીને માપીને ખીજા પાસેથી લેવું. (એવું સર્વ પોતાની દુકાનવાળા સાથે ઠરાવી રાખ્યું હતું), આ પ્રમાણે જુઠો વ્યવહાર ચલાવે છે એવી એથા પુત્રની વહુને માલમ પડવાથી એક વખત તેણીયે સસરાને ખોલાવી કહ્યું કે, સસરાજી તમને આવો અસત્ય વેપાર કરવો લાયક નથી. સસરે જવાબ દીધો કે, શું કરીએ! આ સંસાર એવોજ છે. એમ કયાં વિના લાભ થતો નથી, તે વિના નિર્વાહ થતો નથી. ભુખ્યો શું પાપ ન કરે! વહુ ખોલી-સસરાજી, તમે એમ ના ખોલો. વ્યવહારશુદ્ધિ છે, તેજ સર્વ પ્રકારનાં અર્થ સાધન કરવા સમર્થ છે. જેમાટે શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે:—“ન્યાયથી વર્તનારાને ધર્મથી કે દ્રવ્યથી હોય તો તેઓને સત્યતાથી ખરેખર ધર્મ અને દ્રવ્ય મળ્યા વિના રહેજ નહીં. એમાં કાંઈ શંકા રાખવીજ નહીં” માટે સત્યતાથી વેપાર કરો, જેથી લાભ થયા વિના રહેશેજ નહીં. આ વાતમાં જો તમને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો છ મહિના સુધી એની પરીક્ષા કરી જુઓ, કે હાલ તમે જે વેપાર કરો છો તેમાં તમને જે લાભ થાય છે તેના કરતાં વેપારમાં સત્યતા રાખવાથી (વ્યવહારશુદ્ધિથી) છ મહિનાના કાંઈક અધિક લાભ થયો કે નહીં. જો તમને ધનવૃદ્ધિ થવાની પરીક્ષા થાય ને તે ખરૂં છે એમ જો જાણો તો પછી આગળ પણ એમજ સત્યતાથી વેપાર ચલાવજો, નહિંતર ખંધ કરજો. આમ નાની વહુના કહેવાથી શેઠે એમજ કર્યું, તેથી ગ્રાહકની વૃદ્ધિ થઈ, માલ ઘણો ખપવા લાગ્યો અને સુખે નિર્વાહ થઈ શકે એવો નિર્વાહ પણ થયો. તેને છ માસિક હિસાબ કરવાથી એક પલ પ્રમાણે (અઠી રૂપીઆ ભાર) સુવર્ણનો લાભ થયો. આ વાત નાની વહુની પાસે કરવાથી તે કહેવા લાગી કે આ ન્યાયોપાર્જિત વિક્રમથી (સત્ય વેપાર કરવાથી મળેલા ધનથી)

કોઈપણ પ્રકારની હાનિ થાયજ નહિ. દાખલા તરીકે એ ધનને કાંઈક ફેંકી દીધું હોય તોપણ તે જતું નથી. આ વાત સાંભળી શેઠે અભયજ થઈને તે સોનાના ઉપર લોખંડ જડાવીને તેનું એક શેર તોળવાનું કાટલું કર્યું. તેના ઉપર પોતાના નામની મોહોર છાપ મારીને દુકાનમાં તોળવા માટે તે શેર રાખ્યો. આમ તેમ દુકાનમાં રખડતો પડ્યો રહે છે, પણ તેને લઈ લેવાની બુદ્ધિ કોઈની થઈ નહીં. પછી એ શેરની પરીક્ષા જોવા માટે શેઠે તે ઉઠાવીને એક નાના તળાવમાં નાખી દીધો. બનવા કાળથી તેને કોઈક મત્સે તેના ઉપર ચીકાશ વિગેરે લાગેલી હોવાથી ગળી લીધો અને થોડાજ વખતમાં તે મત્સને માછીએ પકડ્યો. તેને ચીરતાં પેટમાંથી શેરીઓ નીકળ્યો. તેના ઉપર હેલાક શેઠનું નામ હોવાથી તેઓ શેઠની દુકાને પાછો આપી ગયા. આથી શેઠને ખરેખર સત્યના વેપારથી થતા લાભ વિષે અનુભવ થયો, જેથી તેણે પોતાની દુકાન ઉપર “સત્યતાથીજ વેપાર ચલાવવો” એવો નિશ્ચય કર્યો. તેમ કરવાથી તેને ઘણા ઘણા લાભ થયો. મોટો શ્રીમંત થયો, રાજ્યમાન થયો, ધર્મ ઉપર રૂચિ લાગવાથી રૂડાં શ્રાવકનાં મત પાળનારો થયો, અને સર્વ લોકમાં પ્રખ્યાત થયો કે આ સત્યજ વેપાર કરે છે. તેની સર્વત્ર પ્રખ્યાતી થઈ એટલુંજ નહીં પણ તેને દેખીને બીજા ઘણા લોકો તેવો સત્ય વેપાર કરવાને આદરવંત થયા અને વળી એથી પણ એની એટલી બધી અધિકતા થઈ કે એ હેલાક શેઠનું જે કોઈ નામ દે, તેનું ચાહે તેનું વિદ્ન હોય, તોપણ તે દૂર થઈ જાય, એવો સર્વ લોકને નિર્ણય થયો. જેનું નામ હજી સુધી ચાલુજ દેખાય છે, પ્રમાણમાં હોડી હાંકનારા લોકો (ખારવા) હોડી ચલાવતાં ‘હેલાશાહ, હેલાશાહ’ એવો શબ્દ બોલે છે. એ વિગેરે એ શેઠની ઘણીજ પ્રખ્યાતિ થઈ. ઉપરનાં દૃષ્ટાંત ઉપર લક્ષ રાખીને સત્યતાથીજ વેપાર કરવામાં મહાલાલ થાય એમ ધારી તેમજ વર્તણુક કરવા પ્રવર્તવું વાજબી લાગે છે.

(અવશ્ય વર્જવા યોગ્ય મહાપાપો)

સ્વામીદ્રોહ, મિત્રદ્રોહ વિશ્વાસદ્રોહ (વિશ્વાસઘાત), દેવદ્રોહ, ગુરુદ્રોહ, વૃધ્ધદ્રોહ, બાળદ્રોહ, ન્યાસાપહાર (થાપણમોસો-થાપણ ઓળવવી) કરવો, તેઓનાં કાંઈ પણ હિતના કામમાં આડે આવવું, તેઓને કોઈપણ પ્રકારના માનસીક, વાચીક અને કાયિક દુઃખ આપનાં, ઘાત ચીંતવવો, ઘાટ કરવો કે કરાવવો, આજીવીકાનો લંગ કરવો, કરાવવો વિગેરે જે મહા કુકૃત્યો છે તે મહાપાપ ગણાવેલાં છે. એવા કામોથી જે આજીવીકા ચલાવવી તે ઘણુંકરીને મહાપાપ છે. એટલા માટે ઉત્તમ પુરૂષોને સર્વથા વર્જન કરવા યોગ્ય છે. જે માટે કહેલું છે કે:-“કુડી સાખ ભરનાર, ઘણા વખત સુધી કોઈક તકરારનો દ્વેષ રાખનાર, વિશ્વાસમાં રહેલાને હણનાર, કરેલા ગુણને ભૂલી જનાર, એ ચાર કર્મચાંડાળ ગણાય છે, અને નતિચાંડાળ-ઢેઠ, લંગીયા, ચમાર વિગેરે ગણાય છે. (એમાં એટલું વિશેષ સમજવાનું છે કે, નતિચાંડાળ કરતાં પણ કર્મચાંડાળ ઘણા હોય છે, અને નતિચાંડાળ કરતાં પણ કર્મચાંડાળ સર્વથા સ્પર્શ કરવા લાયક નથી.)

(વિશ્વાસઘાત ઉપર વિસેમિરાનું દૃષ્ટાંત)

વિશાલા નગરીમાં નંદરાજ રાજ્ય કરતો હતો. તેને ભાનુમતી નામની રાણી, વિજયપાળ નામે કુમાર અને બહુશ્રુત નામનો દીવાન હતો. રાણી ઉપર રાજ

અત્યંત મોહિત હોવાથી તેને રાજ્યસભામાં સાથે લેઈ બેસતો હતો. આવો અન્યાય દેખીને દીવાનને નીતિનો એક શ્લોક યાદ આવ્યો કે, તદ્વથા વૈદ્યો ગુરુશ્ચ મંત્રીચ “યસ્ય રાજ્ઞ પ્રિયંવદાઃ ॥ શરીર ધર્મ કોગેભ્યઃ । ક્ષિપ્રંસપરિ હીયતે ॥” વૈદ્ય, ગુરુ અને દીવાન જે રાજાની આગળ મીઠું બોલનારા હોય તો તે રાજાનું શરીર, ધર્મ અને ભંડાર સંત્વર નાશ પામે છે.” એવું નીતિનું વાક્ય યાદ લાવીને દીવાન બોલવા લાગ્યો કે, હે રાજેન્દ્ર, રાણીને રાજ્યસભામાં પાસે બેસાડવી અનુચિત છે. કેમકે, નીતિશાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે, “રાજા, અગ્નિ, ગુરુ અને સ્ત્રી, એ ચારને અતિ નજીક રાખેલ હોય તો વિનાશકારી થાય છે, અને અતિ દૂર રાખ્યા હોય તો તેથી કંઈ ફળ મળી શકતું નથી, માટે એ ચારને મધ્યમ ભાવથી સેવન કરવા (ઉપયોગમાં લેવા)”. માટે આપને રાણી પાસે રાખવી ઉચિત નથી. તેમ કરતાં પણ બે તમારું મન ન માનતું હોય તો રાણીના રૂપનું ચિત્ર (છબી) પાસે રાખો. રાજાએ તેમજ કર્યું. પછી તૈયાર કરાવેલું રાણીનું ચિત્ર પોતાના સારદાનંદ નામના ગુરૂને બતાવ્યું. તેણે પોતાનું વિજ્ઞાન બતાવવાને (બહેર કરવાને) કહ્યું કે, રાણીના ડાહ્યા ઉરસ્થળ (સાથળ) ઉપર તલ છે, પણ તેનો દેખાવ આ ચિત્રમાં બતાવ્યો નથી. એટલીજ માત્ર આમાં ખામી છે. એટલાજ માત્ર વચનથી તેના ઉપર રાણીના વિષયમાં વેહેમ આવવાથી સારદાનંદને મારીજ નાખવો એવો દીવાનને હુકમ આવ્યો. (સારદાનંદને સરસ્વતીનું વરદાન હોવાથી ગુપ્ત વાતો પણ બાણી શકવાની તેનામાં શક્તિ હતી તેનું ભાન રાજાને નહીં આવવાથી રાજાએ આવો હુકમ આપી દીધો છે).

દીર્ઘ દૃષ્ટીવાળા દીવાને નીતિશાસ્ત્રના વાક્યને યાદ કર્યું કે, “જે કંઈ કાર્ય કરવું હોય તે ઉતાવળથી ન કરવું અને જે કાર્ય કરતાં લાંબો વિચાર ન કીધો હોય તો તેમાંથી મોટી આપદા આવી પડે છે. વિચારી કાર્ય કરનારને તેના ગુણમાં લોભાઈ ગયેલી ઘણી સંપદા પોતાની મેળે આવી વરે છે.” આવું નીતિનું વાક્ય યાદી લાવીને સારદાનંદને નહિ મારી નાખતાં પોતાના ઘરમાં છાના રાખ્યા. એક વખત વિજયપાળ રાજકુમાર શીકાર માટે નીકળેલો હતો તે એક સુઅર પાછળ દૂર નીકળી ગયો. સાંજ પડી એટલે સરેવર ઉપર જઈ પાણી પીને વાઘની બીકથી વૃક્ષ ઉપર ચડી ગયો. તે વૃક્ષના ઉપર એક વ્યંતરદેવ કોઈક વાનરનાં શરીરમાં પ્રવેશ કરીને રાજકુમાર પ્રત્યે બોલ્યો કે, તું પહેલાં મારા બોળામાં સુઈ જા. એમ કહી થાકેલા કુમારને પોતાના બોળામાં સુવાડ્યો. રાજકુમાર જાગ્યો ત્યારે વાનર તેના બોળામાં સુતો. તેવા વખતમાં અત્યંત ક્ષુધાથી પીડાયેલો એક વ્યાઘ્ર ત્યાં આવ્યો. તેના વચનથી રાજકુમારે પોતાના બોળામાંથી વાનરને નાખી દીધો; તેથી તે વાઘના મોંમાં આવી પડ્યો. વાઘને હાશ્ય આવવાથી તેના મોંમાંથી વાનર નીકળીને રેવા લાગ્યો ત્યારે વાઘના પુછ્યાથી વાનરે ઉત્તર વાળ્યો કે, “હે વ્યાઘ્ર, પોતાની જાતિને સુક્રીને પારકી જાતિમાં જે રક્ત થયા છે તેઓને હું રાહ છું, કે તે મૂર્ખોનું ભવિષ્યકાળમાં કોણ બાણે શું થનાર છે?” આવી વાત સાંભળીને રાજકુમાર લજ્જા પામ્યો; એટલે તે વ્યંતરદેવે રાજકુમારને ઘેલો કરી નાખ્યો. તેથી ત સર્વ સ્થળે “વિસેમિરા” એમ બોલવા લાગ્યો. કુમારને બેસવાનો ઘોડો પોતાની મેળે ઘેર ગયો તંથી બાણીને તેના પિતા તપાસ કરીને તેને (રાજકુમારને) ઘેર લાવ્યા.

તેને સારો કરવાના ઘણા ઉપાય કર્યા છતાં પણ કંઈ ગુણ થયો નહીં ત્યારે નંદરાજને વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે, આ વળતમાં જો સારદાનંદ હોતો તો આ મારા પુત્રને સાફ કરત. એમ ધારીને તેણે સારદાનંદ ગુરૂને સંભાર્યા. પછી “જે આને સાફ કરે તેને અર્ધ રાજ્ય આપવામાં આવશે” એવો પડહો વજાવ્યો. જેથી દીવાને આવીને કહ્યું કે, મારી પુત્રી કંઈક જાણે છે. તેથી પુત્રને લઈ રાજ દીવાનને ઘેર ગયો. ત્યાં પડદાની અંદર બેઠેલા સારદાનંદે નવા આર શ્લોક રચી રાજકુમારને સંભળાવી સારો કર્યો. તે શ્લોક નીચે મુજબ છે:—

વિશ્વાસ પ્રતિપન્નાનાં । વંચને કા વિદગ્ધતા ॥ અંક મારુહ સુપ્તાનાં । હંતુ કિં
નામ પૌરુષ ॥ ૧ ॥ સેતું ગત્વા સમુદ્રસ્ય । ગંગા સાગર સંગમે ॥ વ્રહ્મહા મુચ્યતે
પાપૈ । મિત્ર દ્રોહી ન મુચ્યતે ॥ ૨ ॥ મિત્રદ્રોહી કૃતઘ્ન શ્ચ । સ્તેયી વિશ્વાસ
ઘાતકઃ ॥ ચત્વારો નરકં યાંતિ । યાવ ચ્ચંદ્ર દિવાકરૌ ॥ ૩ ॥ રાજસ્ત્વં રાજ
પુત્રસ્ય । યદિ કલ્યાણ વાંચ્છસિ ॥ દેહિ દાનં સુપાત્રેષુ । ગૃહી દાનેન શુદ્ધયસિ ॥ ૪ ॥

અર્થ—‘વિશ્વાસ રાખનારા પ્રાણીઓને’ ઠગવામાં શી ચતુરાઈ કરી ગણાય ? અને જોખામાં સુતેલાને મારી નાંખવામાં શું પરાક્રમ કર્યું ?’ ૧ રાજકુમાર ઘડી ઘડી “વિસેમિરા” એવા ચાર અક્ષર બક્યા કરતો હતો. તે પહેલો શ્લોક સાંભળીને વિસેમિરામાંથી “વિ” અક્ષર ભૂલી ગયો અને “સેમિરા” બોલવા લાગ્યો, (૧) ‘ગંગા અને સમુદ્રનો ન્યાં સંગમ થાય છે એટલે માગધવસ્દામ અને પ્રભાસ નામનાં ન્યાં તીર્થ છે અર્થાત્ સમુદ્રના કીનારા સુધી જઈને તીર્થ યાત્રાએ કરતો કરે તો બ્રહ્મચર્ય પાળનારને હણવાના પાપથી મુકાય છે પણ મિત્રદ્રોહ કરવાના પાપથી મુકાઈ શકતે નથી. ૨ આ બીજો શ્લોક સાંભળવાથી રાજકુમારે બીજો અક્ષર બોલવો મુકી દીધો. એટલે “મિરા” બોલવા લાગ્યો. (૨) ‘મિત્રદ્રોહી (મિત્રને ઠગનાર), કૃતઘ્ન (કરેલ ગુણને હણનાર), સ્તેયી કરનાર, વિશ્વાસઘાતકી (વિશ્વાસીને મારી નાખનાર), એ ચાર પ્રકારના કુકર્મના કરનાર નરકમાં જઈ પડે છે. ન્યાંસુધી ચંદ્ર સૂર્ય છે ત્યાંસુધી નરકમાં દુઃખ ભોગવે છે! ૩ આ ત્રીજો શ્લોક સાંભળતાં ત્રણી ત્રીજો અક્ષર ભૂલી જઈ ક્રૂતા એકજ “સ” એમ બોલવા લાગ્યો. (૩) ‘હિ રાજન્ જો તું આ રાજપુત્રના કલ્યાણને (સુખને) વાચ્છતો હોય તો સુપાત્રને વિષે દાન આપ. કેમકે, ગૃહસ્થ જે છે તે દાનથીજ શુદ્ધ થાય છે! ૪ આ ચોથો શ્લોક સાંભળીને રાજકુમાર સર્વથા ગાંડો મટી ગયો. (૪)

ત્યારપછી રાજાએ કુમારને પુછ્યું કે, તને શું થયું હતું, ત્યારે તેણે જેમ બન્યું હતું તેમ સર્વ કહી દીધું. રાજા પડદામાં રહેલી પ્રધાનની પુત્રી (સારદાનંદને, પુછવાં લાગ્યો કે “હિ બાળા, હિ પુત્રી, તું આમમાં રહે છે છતાં વાનર, વ્યાધ્ર અને રાજકુમારનું વનમાં બનેલું આ ચરિત્ર તું કેમ જાણી શકી ?” સારદાનંદ પડદામાંથી બોલ્યો કે, “દેવગુરૂના પસાયથી મારી જીલના અગ્રભાગ ઉપર સરસ્વતી નિવાસ કરે છે તેથી જેમ ભાનુમતીની જ ઘા ઉપર તીલક જાણ્યું તેમ આ પણ જાણ્યું. આ સાંભળીને અબ્બયજ થઈ રાજા બોલ્યો—શું સારદાનંદ છો ? તેણે કહ્યું, હા. રાજા ખુશીથી પડદો દૂર કરી સારદાનંદને મળ્યો અને બોલ્યા પ્રમાણે તેને રાજપાટ આપી કૃતાર્થ કર્યો, ઉપર પ્રમાણે વિશ્વાસીને ઠગવો નહીં.

(પાપના ભેદ)

શાસ્ત્રોમાં પાપ બે પ્રકારનાં કહ્યાં છે. એક ગુપ્ત અને બીજું સ્ફુટ (છાતું અને દેખીતું).

(પ્રગટ-સ્ફુટ પાપના ભેદ)

સ્ફુટ (પ્રગટ) પાપ પણ બે પ્રકારનાં છે. એક કુળાચાર અને બીજું નીર્લજ. કુળાચાર તે ગ્રહસ્થના કરેલા આરંભ સમારંભ અને નિર્લજ તે સાધુના વેષે રહીને જીવહિંસાદિક કરવી. (મ્લેછાદિકને જીવહાતાદિ). નિર્લજ એટલે યતિ સાધુનો વેષ રાખી પ્રગટ પાપ કરે તે અનંતસંસારનો હેતુ છે, કેમકે તે જૈનશાસનનો અપવાદને હેતુ થઈ શકે છે માટે; અને કુળાચારથી પ્રગટ પાપ કરે તેનો બંધ લઘુ છે (થોડો કર્મબંધ થાય છે).

(ગુપ્ત પાપના ભેદ)

ગુપ્ત પાપનાં પણ બે પ્રકાર છે. એક લઘુ અને બીજું મહત્. તેમાં લઘુ તે કુઠા તોલ માપ વિગેરેથી આપવું, અને મહત્ તે વિશ્વાસઘાત, કૃતમ્ન, ગુરૂદ્રોહી, દેવદ્રોહી, મિત્રદ્રોહી, બાળદ્રોહી, વિગેરે. ગુપ્તપાપ અસત્યમય હોવાથી તેથી થતો કર્મબંધ પણ ઘટ થાય છે.

(અસત્યના ભેદ)

મનથી અસત્ય, વચનથી અસત્ય, કાયાથી અસત્ય, એ ત્રણે મહાપાપ કહેવાય છે. કેમકે, મન વચન કાયાની અસત્યતાથી ગુપ્તજ પાપ કરી શકાય છે. મન વચન કાયાની અસત્યતાનો જે ત્યાગી છે તે કોઈપણ ગુપ્ત પાપમાં કદાપી વર્તતો નથી. જે અસત્ય પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેથી તેને નિઃશૂકતા (ધર્મની અવગણના) થાય છે. નિઃશૂકતાપણથી સ્વામીદ્રોહ, મિત્રદ્રોહાદિક મહાપાપ પણ કરે છે. એટલાજ માટે યોગશાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે, “ એક તરફ અસત્ય સંબંધી પાપ, અને બીજી તરફ બીજાં બધાં પાપ મુકીને જો કેવળીનાં બુદ્ધિરૂપી તાજવામાં તોળીયે તો તે બન્નેમાંથી પહેલું અસત્યનું પાપ અધિક થાય છે. ”

એવી રીતે અસત્યમય જે ગુપ્ત પાપ છે એટલે પરને ઠગવારૂપ પાપને ત્યજવને સર્વ શક્તિથી ઉદ્યમ કરવો લાયક છે.

પરમાર્થથી વિચાર કરીયે તો દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવામાં ન્યાય એજ સાર છે. વર્તમાનકાળે દેખીતુંજ છે કે, ન્યાયથી જો મોટો લાભ થયો હોય તો તેમાંથી ધર્મના કામમાં વાપરતો રહે તેથી તે કુવાના પાણીની પેઠે અશ્વત્થતાને પામે છે. જેમ જેમ ખરશે તેમ તેમ અધિક અધિક પાણી નીકળે જાય છે. તેમજ જેમ જેમ વર્ષમાં ખરતો રહે તેમ તેમ અધિક અધિક કમાઈ ધર્મના પસાયથી થયા કરે છે. પાપીને જેમ જેમ ઘણો લાભ થાય છે તેમ તેમ તેનું મન ખરચવાના સબબથી ખુટી જવાના લયને લીધે મારવાડમાં આવેલા તળાવનું પાણી જેમ દીનદીન સુકાતું જવાથી એક વખત એવો પણ આવી પડે છે કે, તે તત્કાળ સર્વથા નિર્જળ બની જાય છે; તેમ પાપીનું ધન ઓછું થવાથી એક વખત તેને એવો પણ જોવો પડે છે કે, જાણે કમાયાજ ન હતા, કેમકે, એમાં પાપની અધિકતા હોવાથી ક્ષીણતાનો હેતુ સમાયલો છે અને પૂર્વવાળા (ન્યાયવાળા) ને ધર્મની અધિકતા હોવાથી અતિદીન વૃદ્ધિનો હેતુ

દેખી તોજ છે. જે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે, “ ઘટીયંત્રમાં જે છિદ્રદ્વારા પાણી ભરાય છે તે તેની વૃદ્ધિ માટે નથી, પણ તેને કેવળ ડુખાવવા માટેજ ભરાય છે. એમ વારંવાર ઘટીયંત્રને ડુખવુંજ પડે છે તે શું દેખાતું નથી ? દેખાયજ છે, કે, ઘટીયંત્ર ન્યારે ભરાઈ જાય ત્યારે તેને જરૂર ડુખવુંજ આવશ્યક છે”. એમ પાપી પ્રાણીને જે જે દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે તે કેવળ પોતાને (તેને) પાપપિંડની વૃદ્ધિને માટેજ થાય છે, પણ ધર્મ માટે નથી. માટેજ એક વખત તેને એવો પણ જોવો પડે છે કે, તેના કરેલા પાપરૂપ ઘડના ભરાઈ જવાથી તેનું એકી વખતે સર્વસ્વ નાશ પામે છે.

અહિંયાં કોઈ પ્રાણીને એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય કે, “ જે પ્રાણી એક ન્યાયનીષ્ઠ છે એટલે ન્યાયથીજ ધર્મ સાચવીને પોતે પોતાનો વ્યવહાર કરે છે તો તે કેટલાક દુઃખીયા દેખાય છે; અને કેટલાક અન્યાયથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા પ્રવૃત્ત છે તોપણ તે ઘણું ધન ઐશ્વર્યતાવાળા દીનદીન વૃદ્ધિ પામતા કેમ દેખાય છે, ત્યારે ન્યાય ધર્મનીજ એક સુખ્યતા ક્યાં રહી ? ” તેને ઉત્તર આપે છે કે, દેખાતો અન્યાય હોય તેજ કરવાથી પણ તેને ધનની વૃદ્ધિ થતી દેખાય છે તે તેને પૂર્વભવમાં સંચય કરેલા પુન્યનો ઉદય કરાવી શકે છે, આ ભવમાં કરાતા અન્યાયનું ફળ નથી. આ ભવમાં જે અન્યાય કરે છે તેનું ફળ આગળ મળનાર છે. હાલ તો કેવળ એને પૂર્વભવમાં કરેલા પુન્યનો ઉદય છે તેજ દીનદીન લાભજ મેળવે જાય છે એમ સમજવું. જે માટે ધર્મ-ચોપસૂત્રી મહારાજે પુન્ય પાપ કર્મની ચોલંગી બતાવી છે તે નીચે સુજળઃ—

(પુન્ય પાપ કર્મની ચોલંગી)

૧ પુન્યાનુબંધિ પુન્ય(નવા પુન્ય બાંધતાં પુન્ય લોગવાય-સુખલોગવાય તે), ૨ પાપાનુબંધિ પુન્ય (પૂર્વનું પુન્ય લોગવતાં નવું પાપ બાંધાય તે), ૩ પુન્યાનુબંધિ પાપ (પૂર્વભવમાં બાંધેલું પાપ લોગવાય એટલે દુઃખ લોગવતાં નવું પુન્ય બાંધે તે), ૪ પાપાનુબંધિ પાપ (પાપ લોગવતાં નવું પાપ ઉપાર્જન કરાય છે તે). ૧ પૂર્વભવમાં આરાધન કરેલા જૈન ધર્મને વિરાધના કર્યા વગર મરણ પામીને, આ ભવમાં પણ કષ્ટ પામ્યા વિના, જે ઉદય આવેલા નિરૂપમ સુખને ભરતચક્રવર્તીની પેઠે જે પુન્ય લોગવે તેને “ પુન્યાનુબંધિ પુન્ય ” કહીયે. ૨ પૂર્વભવમાં કરેલા પુન્યના પ્રભાવથી નીચેગી, રૂપવંત, કુળવંત, યશવંત, વિગેરે કેટલાક લૌકીક શુભચુકત અને વળી મહાદ્વિક (મોટી રૂદ્ધિવાળા) આ લોકમાં થાય છે તે કોણીક રાજની પેઠે “ પાપાનુબંધિ પુન્ય ” લોગવે છે. તેમજ અજ્ઞાન કષ્ટથી પણ પાપાનુબંધિ પુન્ય લોગવાય છે. ૩ જે પુરૂષ પૂર્વભવમાં સેવન કરેલા પાપના ઉદયથી આ ભવમાં દારિદ્રી દેખાય છે, દુઃખીયા દેખાય છે, પણ કિંચિત્ દયાના પ્રભાવથી આ લોકમાં જૈનધર્મને પામે છે તે “ પુન્યાનુબંધિ પાપ સમજવું ” (પૂર્વનાં પાપ લોગવે છે પણ નવું પુન્ય બાંધે છે). ૪ પાપી, કઠોર કુકર્મના કરનાર, ધર્મના પરીણામથી રહિત, નિર્દય પરીણામી, મહિમાથી રહિત, નિરંતર દુઃખી છતાં પાપ કરવામાં જોડાયેલા, પાપમાં આશક્ત, એવા જીવો કાલકસૂયરીયા આંડાળની પેઠે “ પાપાનુબંધિ પાપ ” વાળા સમજવા.

આજ નવ પ્રકારની અને અલ્પંતર અનંતા શુભમયી જે ઋદ્ધિઓ કહેલી છે તે બધી ઋદ્ધિઓ પુન્યાનુબંધિ પુન્યના પસારથી પામી શકાય છે, પણ ઉપર લખેલી આજ અને

અભ્યંતર એ બન્ને ઋદ્ધિમાંથી એકે ઋદ્ધિ જેની પાસે નહીં છતાં તેનો કંઈ ઉદ્યમ પણ કરતા નથી, તેનું મનુષ્યપણું ધિકારવા યોગ્ય છે. જે પ્રાણી લેશમાત્ર ધર્મવાસનાયે કરીને અખંડિત પુન્યને કરતા નથી તે પ્રાણી પરલવમાં આપના સંયુક્ત સંપદાને પામે છે (વચ્ચે વચ્ચે દુઃખી થાય છે).

વળી જોપણ કોઈક પ્રાણીને પાપાનુબંધિ પુન્યકર્મના સંબંધથી આ લોકમાં દેખીતું દુઃખ દેખાતું નથી પણ તે ખરેખર આગળ કે પરલવમાં જરૂર દુઃખ પામશે. જે માટે કહેલું છે કે:—“ જે પુરૂષ અર્થરાગમાં (ધન મેળવવા લોલી) બનીને પાપ કરતાં જે કંઈ ધન મેળવી શકે છે તો તે ધન આંકડા ઉપર લગાડેલા માંસના લક્ષક માંછલાંની પેઠે તેને વિનાશ કર્યા વગર રહેતું નથી ”.

ઉપર લખેલા ન્યાય પ્રમાણે સ્વામીદ્રોહ ન કરવો. સ્વામીદ્રોહના કારણરૂપ દાણ ચોરી વિગેરે રાજની આજ્ઞાનો ભંગ કરવો એ પણ વર્જવા યોગ્યજ છે; કેમકે, આલોક અને પરલોકમાં એમ ઊભય લોકમાં પણ અનર્થકારી હોવાથી વર્જવું. વળી જેમાં સ્વદેય પણ પરને તાપકારક જે કંઈ કારણ ઘર હાટ વિગેરે હોય તે પણ કરવા કરાવવા નહિ. પોતાને થોડોક લાભ છતાં બીજા લોકોને અડચણ પડે એમ હોય તો તે પણ વર્જવા યોગ્ય છે; કેમકે પારકા નિસાસા લેવાથી પોતાને સુખ સમૃદ્ધિની કંઈ પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. કહેલું છે કે, “ મૂર્ખાઈથી મિત્ર, કપટથી ધર્મ, બીજાને દુઃખ આપવાથી સુખ સમૃદ્ધિ, સુખથી (વગર મહેનતે) વિદ્યા, કઠોર વચનથી સ્ત્રી, મેળવવાની વાંચ્છા કરે તે ખરેખર મૂર્ખ છે. ” જેથી લોકો રાજી રહે તેમજ પ્રવૃત્તિ કરવામાં મહાલાભ છે. કહેલું છે કે, “ જીતેન્દ્રિયપણું વિનયથી પમાય છે, સર્વ ઉત્કૃષ્ટ ગુણ વિનયથી પામી શકાય છે, સર્વોત્કૃષ્ટ ગુણથી લોક રાજી થાય છે, લોકને રાજી રાખવા એજ સંપદા પામવાનું કારણ છે. ”

વળી ધનની હાની કે વૃદ્ધિ અને સંત્રહ કહેવો નહીં. કોઈને ધનની હાની, વૃદ્ધિ અને સંત્રહ કે ગુપ્ત વાર્તા કોઈને કહેવાં નહીં. કહેલું છે કે, “ પોતાની સ્ત્રી, પોતે કરેલો આહાર, પોતાનું કરેલું સુકૃત, પોતાનું દ્રવ્ય, પોતાના ગુણ, પોતાનું દુષ્કર્મ, પોતાનો મર્મ, પોતાનો ગુપ્ત વિચાર, બીજાને કહેવો નહીં. ઉપર લખેલી વાત જ્યારે કોઈને કહેવી નહીં એમ છે ત્યારે જો કોઈ પુછે કે તારી પાસે કેટલું ધન છે તેને શું કહેવું ? તેને જીહુ કહેવું નહીં, પણ એમ સમજાવવો કે, એ પ્રશ્ન કરવાથી તને શો લાભ છે? અથવા હું તને કહું તેથી મને શોલાભ છે? એમ ભાષા શમિતિમાં ઉપયોગ રાખીને ઉત્તર આપવો. રાજ, ગુરૂ વિગેરેએ પુછ્યું હોયતો જેમ હોય તેમજ કહીદેવું. જે માટે નીતિશાસ્ત્રમાં પણ એમ કહેલું છે કે, “ મિત્રની સાથે સત્ય, સ્ત્રીની સાથે પ્રિય (તેને વાહાલું લાગે એવું), શત્રુની સાથે જીહુ અને મીઠ, અને સ્વામીની સાથે અનુકુળ અને સત્ય બોલવું. ” સત્ય બોલવાથી પુરૂષની ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિષ્ઠા વધે છે, અને એથી જગતમાં પોતાના ઉપર વિશ્વાસ બેસાડી શકાય છે. વિશ્વાસ બેઠાથી મનઃકર્તું કામ થાય છે.

(સત્ય ઉપર મહણસિંહનું દ્રષ્ટાંત)

સંભળાય છે કે, દીલ્લીમાં મહણસિંહજી (મહનસિંહ) નામનો એક શેઠ રહેતો હતો. તે સત્યવાદીજ છે એવી તેની પ્રખ્યાતી સાંભળીને તેની પરીક્ષા કરવા માટે ખાદશાહે પોતાની પાસે બોલાવીને પુછ્યું કે, “ તારી પાસે કેટલું ધન છે ? ” તેણે

કહ્યું કે, “નામું તપાસીને કહીશ.” તેણે પોતાને ઘેર આવી સર્વ ચોપડા ખાતાં પત્રાં તપાસી નક્કી કરીને બાદશાહની પાસે જઈને કહ્યું કે, “ચોરાસી લાખ ટકા” મારી પાસે અનુમાનથી લાગે છે. બાદશાહ વિચારવા લાગ્યો કે, ‘મે’ તો એટલાથી થોડા સાંભળેલા હતા. પણ એણે તો ખરેખર જેટલા હશે એટલાજ તપાસીને કહ્યા; માટે એ સત્યવક્તા છે એમ ધારી તેને પોતાનો ભંડારી કર્યો.

(સત્ય બોલવા ઉપર ભીમ સોનીનો દ્રષ્ટાંત.)

ખંભાત નગરે વિષમદશામાં આવી પડેલ છતાં પણ સત્યવાદી તપાગચીય પૂજ્ય શ્રી જગચંદ્રસુરીનો ભકત ભીમ નામનો સોની શ્રી મદલીનાથ સ્વામીના દેરાસરમાં દર્શન કરવા ગયો હતો. તે વખતે ત્યાં હાથમાં હથીયાર લઈને આવી પડેલા ક્ષત્રીઓએ તેને પકડી ધન માંગ્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું કે તમને ચાર હજાર ધન આપીને પછીજ ભોજન કરીશ. પછી તેણે પુત્રની પાસે ધન માંગ્યું. તેઓએ પોતાના પિતાને છોડાવવા માટે ચાર હજાર ખોટાં નાણાં લાવીને આપ્યાં. ક્ષત્રીલોકોએ તે ધન લઈને ભીમનેજ પુછ્યું કે, આ સાચાં નાણાં છે કે ખોટાં ? તેણે પરીક્ષા કરી કહ્યું કે, ખોટાં છે. એટલું બોલતાંજ તેઓએ પ્રસન્ન થઈ માન સહિત તેને છોડી મુક્યો (તેનું ધન લીધું નહીં). ત્યારપછી તે ક્ષત્રીલોકો તેજ દિવસે તે ગામના રાજવર્ગીય યવન લોકોથી માર્યા ગયા. તેમને (ક્ષત્રીલોકોને) ધન આપ્યા પછીજ ભોજન કરીશ એવી પ્રતિજ્ઞા ભીમે કરેલી હોવાથી તેઓને અગ્નિ સંસ્કાર પોતાને હાથે કરીને કબુલેલા ચાર હજાર રૂપીયા વ્યાજે મુક્યા. તે વ્યાજમાંથી તેની વાર્ષિક તીથીની મોટી પૂજા શ્રી મદલીનાથના દેરામાં અઘાપિકાળ પર્યંત થાય છે; અને તેમાંથી જેટલું ધન વધે તે તેજ દેરાસરમાં વપરાય છે.

(મિત્ર કરવા વિષે.)

સમાન ધન પ્રતિષ્ઠાદિ ગુણવંત નિર્લોભી એક મિત્ર જરૂર કરવો, જેથી સુખ દુઃખાદિક કાર્યમાં સાહાયકારક થઈ પડે. જે માટે રઘુવંશ કાવ્યમાં પણ કહેલું છે કે, “જાતિથી, બળથી, બુદ્ધિથી, અને પરાક્રમથી હીન લોકોને જો મિત્ર કર્યા હોય તો તે વખત ઉપર ઉપકાર કરવા સમર્થ થઈ શકતા નથી; અને જાતિથી, બળથી, બુદ્ધિથી અને પરાક્રમથી અધિક હોય તો તે ખરેખરા વખત ઉપર સામે થઈ જવાનો સંભવ થાય છે. માટે રાજ્યે સમાન (મધ્યમ સરખા) જાતિ, બળ, બુદ્ધિ અને પરાક્રમવાળા સાથે મિત્રાઈ રાખવી. એટલા માટે એવાની સાથે મિત્રાઈ કરી રાખ્યા છે.” બીજા શાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે, “તેવીજ કોઈ વિષમ અવસ્થા વખતે જ્યાં ભાઈ, પિતા, કે બીજા કોઈ સગાંવહાલાં ઉભા રહી શકે નહીં. એવી આપદા દૂર કરવા વખતે પણ મિત્ર સહાય કરે છે.” “રામચંદ્રજી લક્ષ્મણને કહે છે કે, હે ભાઈ, આપણાથી વિશેષ સંપદાવંતની સાથે મને મિત્રાઈ કરવી રૂચતી નથી, કેમકે, આપણે તેને ઘેર ગયા હોઈએ તો તે કંઈ આપણને માન સન્માન આપે નહીં, અને આપણે ઘેર જો તે આવે તો ધનનો ખર્ચ કરવો પડે.”

ઉપર લખેલી યુક્તિ પ્રમાણે સમાન લોક સાથે પ્રીતિ રાખવી યોગ્ય છે, કદાપિ મોટી સંપદાવાળા સાથે મિત્રાઈ થાય તો તેથીપણ વખતે દુઃસાધ્ય કાર્યની સીદ્ધિ અને બીજાપણ અનેક ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે. ભાષામાં પણ કહેલું છે કે, “પોતેજ સમજે

થઈને રહેવું અથવા કોઈક મોટો પોતાને હાથ કરી રાખવો. જેથી જે કામ ધારીયે તે કરી શકાય. કામ કરી લેવામાં એ સીવાય બીજા કોઈ ઉપાય નથી.

થોડી સંપદાવાળા પણ મિત્ર રાખ્યા હોય તો તે પણ ખરેખરા અવસર ઉપર લાલ-કારક થઈ પડે છે, કેટલીક વાતના ફાયદા પણ તેથી થાય છે. પંચોપાખ્યાનમાં કહેલ છે કે, “સખળા અને નખળા બન્ને પ્રકારના મિત્ર કરવા, કેમકે, હાથીને જો ઊંઢર મિત્ર હતા તો તેઓના ઉઘમથી હાથી બંધનથી છુટી શક્યો”. ન્હાના (નિર્દ્રવ્ય) મિત્રથી જે કાર્ય બની શકે છે તે કાર્ય ઘણા મોટા ધનવાનથી પણ બની શકતું નથી. જેમકે, “સોયનું” કાર્ય સોયજ કરી શકે છે, પણ તરવાર વિગેરેથી બની શકતું નથી. ઘાસનું કાર્ય ઘાસથીજ બની શકે છે પણ હાથીથી બની શકતું નથી.” જે માટે બીજા ગ્રંથોમાં અમે પણ કહેલું છે કે, “તણુખલું, ધાન્ય, લવણ, અગ્નિ, જળ, કાજળ, છાણ, માટી, પાષાણ, રાખ, લોહ, સોય, ચુરણ, ઔષધ, કુંચી, પ્રમુખ જેનું જે કાર્ય છે તે તેથીજ થાય છે.”

(દાક્ષીણ્યતા રાખવા વિષે.)

મુખથી દાક્ષીણ્યતા તો દુર્જનની પણ છાંડવી નહીં. જે માટે કહેલુંજ છે કે, “ખરી વાત કહેવાથી મિત્રના, સન્માન આપવાથી સગાં વહાલાંના, પ્રેમ દેખાડવાથી અને વખત ઉપર ઊચિત વસ્તુ આપવાથી સ્ત્રી અને નોકરોના, અને દાક્ષિણ્યતા રાખવાથી બીજા લોકોના, મનને હરવું” (તેઓના મનમાં અપ્રીતિ ન આવવા દેવી એજ આનો સાર છે). જેમકે, કોઈક વખત એવો પણ આવી પડે છે કે, તે વખતે પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરી લેવા માટે ખળ, દુષ્ટ, ચાડી ચુગળી કરનારા લોકોને પણ આગળ કરવા પડે છે. જે માટે કહેલ છે કે, “રસની લેનારી જીભ જેમ કલેશના રસીયા હાંતોને આગળ કરીને રસ લઈ લે છે, તેમ વિચક્ષણ પુરૂષ કોઈક વખતે ક્યાંક ખળ પુરૂષોને પણ આગળ કરી કામ કાઢી લે છે.” ઘણુંકરીને કાંટાની વાડ વીના નિર્વાહજ થઈ શકતો નથી, કેમકે ક્ષેત્ર, ગ્રામ, ઘર, બાગબગીચાની મુખ્ય રક્ષા એઓથીજ થાય છે.

(પ્રીતિ હોય ત્યાં લેહેણ દેણ ન કરવા વિષે.)

જ્યાં પ્રીતિ રાખવાનો વિચાર હોય ત્યાં દ્રવ્યની લેહેણ દેણનો સંબંધ રાખવો નહીં. કહેલું છે કે, “દ્રવ્યની લેહેણ દેણનો સંબંધ ત્યાંજ કરવો કે જ્યાં મિત્રાઈ રાખવાનો વિચાર ન હોય. વળી પોતાની પ્રતિષ્ઠા રાખવાની આહુના હોય તો પ્રિતિવાળાના ઘરમાં પોતાની મરજી પ્રમાણે એસી રહેવું નહીં (તેની મરજી પ્રમાણે એસવું).

સોમનીતિમાં લખેલું છે કે, “મિત્રની સાથે દ્રવ્યની લેહેણ દેણ, સહવાસ, અને કલહ કરવો નહીં; તેમજ કોઈક સાક્ષી રાખ્યા વિના મિત્રને ઘેર થાપણ મુકવી નહીં. મિત્રની સાથે કાંઈ પણ દ્રવ્ય વિગેરે મોકલવું કરવું ચોચ્ય નથી. કેમકે, ચોરાયું, ખોવાયું વિગેરે કેટલાક કાર્યોમાં દ્રવ્ય એજ આવશ્યકસતું કારણ છે.”

અવિશ્વાસ એજ અનર્થનું મૂળ છે. જે માટે કહેલું છે કે, “જ્યાં વિશ્વાસ ન હોય તેનો વિશ્વાસ રાખવો નહીં, અને વિશ્વાસ રખાતો હોય તેનો પણ વિશ્વાસ રાખવો નહીં; કેમકે, વિશ્વાસથીજ લય ઉત્પન્ન થાય છે.

(છાની થાપણ મુકવા વિષે)

છાની થાપણ કોઈને ત્યાં મુકી હોય તો તે મૂળમાંથી યંણુ જતી રહે છે. વળી

તેના ઉપર કેનું મન લલચાતું નથી ? કહ્યું છે કે, “કોઈક શેઠને ઘેર કોઈક માણસ થાપણ મુકવા આવ્યો છે તે વખતે શેઠનું ઘર પડવા લાગ્યું ત્યારે તેણે પોતાની ગોત્ર દેવીને કહ્યું કે, હે દેવી, જો આ ધનનો સ્વામી અહિંયાંજ મરણ પામી જાય તો તું માગે તે તને આપીશ (આવા વિચાર આવ્યા વગર રહે નહીં).” અમોએ પણ બીજા શ્રદ્ધામાં કહેલું છે કે, “દ્રવ્ય છે તે ખરેખર અગ્નિ પેઠે અનર્થ કરનારજ છે (દુઃખદાયી છે),” ગૃહસ્થને તેના વિના કોઈપણ પ્રકારે નિર્વાહ થઈ શકતો નથી, માટે તેને ઘણીજ સુક્તિપૂર્વક સાંચવવો. (દ્રવ્ય સાંચવ્યા વગર રહેતું નથી).

(સાક્ષી વગર છાની થાપણ મુકનાર ધનેશ્વર શેઠનો દૃષ્ટાંત.)

કોઈક ધનેશ્વર નામનો શેઠ પોતાના ઘરમાં જે જે સાર વસ્તુ હતી તેનાં કરોડ કરોડનાં મૂલવાળાં આઠ રત્ન સહજે પોતાના સ્ત્રી પુત્ર વિગેરેથી પણ છાનાં મિત્રને ઘેર થાપણ મુકીને દ્રવ્ય ઉપાર્જન સારૂ પરદેશે વેપાર કરવા ચઢી ગયો. ત્યાં કેટલાક કાળ પર્યંત વ્યાપારાદિક કરતાં કેટલુંક દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું પણ ત્યાંજ અકસ્માત્ અત્યંત અંતાવસ્થા જેવો માંદો પડ્યો. જે માટે કહેલું છે કે, “મયકુંદના પુષ્પ જેવા સ્વચ્છ અને ઉજ્જવળ હૃદયથી હર્ષ સહિત કંઈક અન્યજ વિચાર કરી કાર્ય આરંભ્યું હોય પણ કર્મના વશથી તેજ કાર્ય કોઈક અન્યજ આવેશમાં પરિણમી જાય છે (કંઈક ધારેલું કંઈકજ ખની જાય છે).”

આવી છેલ્લી અવસ્થા આવી પડી ત્યારે સાથે રહેલા સજ્જન પ્રમુખે પુછ્યું કે, કંઈ કહી દેવાનું હોય તો કહી દો; કેમકે, હવે કંઈ મનમાં રાખવા જેવી તમારી અવસ્થા નથી. તેણે કહ્યું કે, અહિંયાં જે દ્રવ્ય છે તે તો હુકાનના ચોપડા ખાતાં પત્રાં જોઈ વાંચી તપાસી નક્કી કરીને મારા પુત્રાદિકને ઉઘરાણી કરી અપાવજો; અને મારે અમુક ગ્રામે મારા સ્ત્રી પુત્રાદિકથી પણ પ્રચ્છન્ન અમુક મિત્રને હસ્તે એક એક કરોડનાં આઠ રત્ન થાપણપણે મુકેલાં છે તે મારા સ્ત્રી પુત્રને અપાવજો. તેનો કોઈ સાક્ષી કે લખાણ વિગેરે કંઈ નીશાની (પુરાવ) છે ? એમ તે લોકોએ પુછ્યાથી, નથી, કંઈ છેજ નહીં, એમ કહીને તે મરણ પામ્યો. સજ્જન લોકોએ તેના પુત્રાદિકને મરણાદિક વૃત્તાંત જણાવીને તેની ઉઘરાણી વિગેરેથી ત્યાંનું સર્વ ધન અપાવ્યું. ત્યારબાદ જેને ત્યાં થાપણ મુકેલાં આઠ રત્ન હતાં તેનું નામું લેણું ખત પત્ર કંઈ પણ ન હોવાથી પ્રથમ તો તેની પાસે વિનય બહુમાનથી માંગ્યું, ત્યારપછી રાજા પ્રમુખનો ભય દેખાડીને માંગ્યું પરંતુ તેના લોભીયા મિત્રે છેવટ માન્યું પણ નહીં અને આપ્યું પણ નહીં. રાજા પાસે જઈ પંચાત કરાવી પણ સાક્ષી લખાણ નીશાની વિગેરે કંઈ ન હોવાથી કોઈપણ અપાવી શક્યું નહીં. માટે સાક્ષી કે નામું લેણું ખત પત્ર વિના થાપણ મુકવી નહીં.

(જેવા તેવા પણ સાક્ષીથી થતા લાભ વિષે.)

જેને તેને પણ સાક્ષી કરેલો હોય છતાં જો ચોર પ્રમુખે લઈ લીધું હોય તોપણ પાછું કદાપિ ધન પામી શકાય છે. જેમકે, કોઈક વેપારી ઉઘરાણી વિગેરેથી ધન લઈ પોતાને ગામ આવતો હતો. માર્ગમાં ચોર મળ્યા તેઓએ તેને ઝુહાર કરીને તેની પાસે ધન માંગ્યું. ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો કે, કોઈક સાક્ષી આપીને સર્વ ધન લઈ જાઓ.

જ્યારે તમને ધન મળે ત્યારે મને પાછું આપજો, પણ હુમણું મને મારશે નહીં. ચોરોએ મનમાં ધાર્યું કે, આ કોઈક મુઘ છે, તેથી વગડામાં ફરતા એક કાખરા રંગના બીલાડાને સાક્ષી કરીને તેની પાસેથી સર્વ દ્રવ્ય લઈ લીધું. તે (વેપારી) એક એકનાં નામ ઠામ ફેફાણા ગામ પ્રમુખ પુછીને પોતાની ચોપડીમાં લખી લઈ પોતાને ગામ આલ્યો ગયો. ફેટલેક કાળે તે ચોરના ગામના લોકો જેમાં તે ચોરોમાંના પણ ફેટલાક હતા તેઓ તે વાણીયાના ગામની બજારમાં કંઈક વસાણું લેવા માટે આવ્યા. ત્યારે તે વાણીયાએ તેમાંના ફેટલાક ચોરને ઓળખીને તેઓની પાસે પોતાનું લેહેણું માંગ્યું. ચોરો નાં કબુલ થયા, તેથી તેમને પકડાવીને દરબારમાં ખેંચ્યા. દરબારમાં ન્યાય કરાવતાં દરબારીયોએ વાણીયા પાસે સાક્ષી માંગ્યા. વાણીયાએ કહ્યું કે, હું સાક્ષીને અહિંયાં લઈ આવું છું. બાહુર આવીને આમ તેમ ફરતાં એક કાળો બીલાડો મળ્યો. તેને લઈ પોતાના વસ્ત્રથી ઢાંકીને દરબારમાં આવી કહેવા લાગ્યો કે, વસ્ત્રમાં મારો સાક્ષી છે. ચોર બોલ્યા કે, બતાવ જોઈએ તારો સાક્ષી ! તેણે વસ્ત્રનો એક છેડો ઉંચો કરી બીલાડો બતાવ્યો. તે વખતે ચોરમાંથી એકજણ બોલી ઊઠ્યો કે, નહીં નહીં, એ બીલાડો નહીં, તે તો બીજો હતો ! ન્યાયાધીશ (જજ) પુછવા લાગ્યો કે, એ નહીં ત્યારે બીજો હતો કે ? તેઓએ કહ્યું, હા. જજે પુછ્યું, તે કેવો હતો ? તેઓએ કહ્યું આતો કાળો છે ને તે તો કાખરો હતો. બસ, આટલાજ માત્ર બોલવાથી તે પકડાઈ ગયા, જેથી તેની પાસેથી દરબારે જબરજસ્તીથી હથાવીને જેટલું તેનું ધન ગયું હતું એટલું બધું પાછું આપ્યું. એટલાજ માટે સાક્ષી રાખ્યા વિના કોઈને પણ દ્રવ્ય આપવું નહીં.

(થાપણ મુકવા રાખવા વિષે.)

થાપણ કોઈને ત્યાં ગુપ્ત મુકવી નહીં તેમ રાખવી પણ નહીં. ચાર સગાં વાહાલાં કે મિત્ર મંડળને વચ્ચે રાખીનેજ થાપણ મુકવી કે રાખવી. વળી જ્યારે પાછી લેવી દેવી હોય ત્યારે પણ ચાર જણને વચ્ચે રાખીને લેવી દેવી પણ એકલા જઈને લેવી નહીં તેમ દેવી પણ નહીં.

થાપણ રાખનારે તે થાપણ પોતાના ઘરમાંજ રાખવી. દાગીનાં હોય તો તે પેહિરવા નહીં અને રોકડ નાણું હોય તો તે પોતાના વ્યાપાર વિગેરેમાં વાપરવું નહીં. પોતાનો વખત સારો ન હોય અથવા પોતાના ઉપર કંઈ જાતનો ભય પ્રમુખ જાણવામાં આવે તો થાપણવાળાને બોલાવી તેની થાપણ પાછી આપી દેવી. થાપણ મૂકનાર કદાપિ ક્યાંક મરણ પામે તો તેના પુત્ર સ્ત્રી પ્રમુખને આપી દેવી, અથવા તેની પાછળ કોઈપણ વારસ ન હોય તો સર્વ લોકને જાણવીને તેઓનાં દેખતાં તેનું સર્વ ધન કોઈપણ સારા ધર્મના કામમાં વાપરી નાખવું.

(નામું લેખું હીસાબ કરવામાં આણસ ન રાખવા વિષે.)

વળી કોઈની થાપણનું કે ઉદ્ધારનું નામું લેખું લખવામાં અને હીસાબ કરવામાં જરામાત્ર આણસ રાખવી નહીં. જે માટે શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, “ ધનની ગાંઠ બાંધવામાં, પરીક્ષા કરવામાં, ગણવામાં, રક્ષણ કરવામાં, ખરચ કરવામાં, નામું લખવામાં, જે પુરૂષ આણસ રાખે તે તરતજ વિનાશ પામે છે. ” ઉપર લખેલા (બતાવેલા) કારણોમાં (કામમાં) જે પ્રાણી આણસ રાખે તો બ્રાંતિ થાય, કે અમુ-

કની પાસે માફ લેહેલું છે કે દેલું છે ? એનો વિચાર નામાઠામામાં આજસ રાખવા શીજ થાય છે અને તેથીજ નાનાપ્રકારનાં નવાં કર્મનો અધન થયા વિના રહેતો નથી, માટે ઉપર લખેલા કારણોમાં આજસ સર્વથા કરવીજ નહીં.

[દ્રવ્ય ઉપાર્જન અને રક્ષણ કરવાની સિદ્ધિ માટે સ્વામી (મોટા પુરુષનો આશ્રય) રાખવા વિષે]

જેમ તારા નક્ષત્રો પોતાના ઉપર અધિકારી ચંદ્ર સૂર્યને નાયક તરીકે રાખે છે, તેમ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા અને તેનું રક્ષણ કરવાની સિદ્ધિને માટે દરેક જણે પોતાના ઉપર એક રાજા, દીવાન કે નગરશેઠ પણ સ્વામી જરૂર રાખવો, જેથી પગલે પગલે આવી પડતી આપત્તિઓમાં તેના આશ્રયથી પોતાને કોઈપણ વિશેષ ખરાબ વા (સંતાપ) કરી શકે નહીં. કહેલું છે કે, “ મહાપુરુષો રાજાનો આશ્રય કરે છે તે કેવળ પોતાનું પેટ ભરવા માટે નથી, પણ સજ્જન પુરુષોને ઉપકાર અને શત્રુઓનો તિરસ્કાર કરવા માટેજ કરે છે. બાકી પોતાનું પેટતો કોણ ભરી શકતું નથી ? ” વસ્તુપાળ તેજપાળ દીવાન, પેથડશાહ વિગેરે મોટા સત્પુરુષોએ પણ જ્યારે રાજાનો આશ્રય કર્યો ત્યારેજ તેવા મોટા પ્રાસાદ અને કેટલીક તીર્થયાત્રા સંઘયાત્રા વિગેરે કરી કરાવીને તેઓથી થતા કેટલાક પ્રકારના પુન્યનાં કામ કરી શક્યા છે. મોટા પુરુષોનો આશ્રય કર્યા વગર એવાં મોટાં કામ કરી શકતાં નથી અને કદાપિ કરે તો કેટલાક પ્રકારની મુશીબતો ભોગવવી પડે. તે બચાવવા માટે મોટા પુરુષોનો જરૂર આશ્રય રાખવો (તેઓની મહેરબાની મેળવવી).

(જુગારી, ધુર્ત અને કપટીની સંગત ન કરવા વિષે.)

વળી જુગારી, ધાતુર્વાદી (કીમીયાગરનો ડોળ રાખી ઠગનારા), વિગેરે કેટલાક કપટી લોકોની સંગતિ દૂરથીજ પરીહરવી, એઓની સાથે બીલકુલ સહવાસ (પરીચય) રાખવો નહીં. કહ્યું છે કે, “ જુગારીની, ધાતુર્વાદની, અંજન સિદ્ધિની (વસીકરણની), રસાયણની (કીમીયાની), ચક્ષણીયોનાં સાધન કરવાની, રસકુંપીકાના રસ લેવા માટે શુદ્ધ વિગેરેમાં પેસવાની તૃણવાણી મતી જ્યારે દૈવ (નસીબ) રૂઝો હોય ત્યારે ઉત્પન્ન થાય છે ”.

(સોગન ન ખાવા તથા સાક્ષી ન પુરવા વિષે.)

જેમ તેમ અથવા જેના તેના સોગન ન ખાવા. જેની તેની સરતો (પણ) ન બકવી. તેમાં પણ વળી વિશેષથી દેવ, શુર, ધર્મના સોગન તો ખાવાજ નહીં. કહેલું છે કે, “ સાચાઈએ કરીને કે જુઠાઈએ કરીને પણ જે પરમેશ્વરના સોગન ખાય છે, તે મૂર્ખ પ્રાણી પોતે આવતા લવમાં બોધબીજને શુભાવે છે અને અનંતસંસારી થાય છે ”. વળી કોઈના તરફની સાક્ષી ભરી કષ્ટમાં પડવું નહીં. જે માટે કાર્યાસિકતામાં રૂપીયે કરેલા નીતિશાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે, “ પોતે દરીદ્રી છતાં બે સ્ત્રીઓ કરવી, માર્ગ વચ્ચે ખેતર રાખવું, બે ભાગીદાર થઈ ખેતર ખેડવું, સેહેજમાં કોઈને શત્રુ કરવો, પારકી સાક્ષી ભરવી, એ પાંચે પોતાના કરેલા અનર્થ પોતેજ દુઃખદાયી થઈ પડે છે (માટે એમ પ્રવૃત્તિ ન કરવી).

(દેશાવરના વ્યાપાર વિષે)

ઘણુંકરી શ્રાવકો જે ગામમાં રહેતા હોય તેજ ગામમાં વ્યાપાર કરવો, કેમકે તેમ કરવાથી કુટુંબનો વિયોગ સહન કરવો પડે નહીં, ઘરના કે ધર્માદિકના કામમાં

કાંઈપણ ખામી આવી શકે નહીં, એ વિગેરે અનેક પ્રકારના ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ છતાં જો પોતાના ગામમાં વ્યાપાર કરવાથી નિર્વાહ ન થઈ શકે તો પોતાના જ્ઞેશમાં આવેલા પાસેના કોઈક ગામ કે શહેરમાં વ્યાપાર કરવો, કેમકે, એમ કરવાથી જ્યારે જ્યારે કામ પડે ત્યારે ત્યારે શીઘ્ર ગમનાગમન (આવવું જવું) વિગેરે બની શકવાથી ઘણુંકરી પૂર્વોક્ત ગણનો લાભ પામી શકાય છે. કોણ એવો હોય કે, પોતાના ગામમાં સુખે નિર્વાહ થતો હોય તો ગ્રામાંતરની ચેષ્ટા કરે (ગ્રામાંતર રહે) ! અરે એટલું જ નહીં પણ જો સુખે નિર્વાહ થઈ શકતો હોયતો પરગામ જઈ વસવાનો વિચાર પામર જન પણ નજ કરે. કહેલ છે કે, “ દરીદ્રી, રોગી, મૂર્ખ, પ્રવાસી (પરદેશમાં જઈ રહેનાર) નિરંતરનો ચાકર, એ પાંચેને જીવતાં છતાં પણ મરણ પામ્યા જેવા ભારતમાં ગણાવ્યા સંભળાય છે”.

કદાપિ પોતાના જ્ઞેશમાં નિર્વાહ ન થાય તેથી પરદેશ વ્યાપાર ચલાવવાની જરૂર પડે તોપણ ત્યાં પોતે કે પોતાના પુત્રાદિકને મોકલે નહીં, પણ ખરી પરીક્ષા કરેલા ખરા વિશ્વાસુ વાણેતર (નોકર) ને મોકલી વ્યાપાર કરાવે, તથાપિ પોતાને ગયા વિના આલેજ નહીં એમ હોય તો પોતે જાય, પણ શુભ મૂહુર્તશકુન નિમિત્ત દેવ ગુરૂ વંદનાદિક મંગળકૃત કરવાદિક વિધિથી, વળી ખીજ તેવાજ કોઈ ભાગ્યશાળીના સમુદાયની કે કેટલાક પોતાના નાતીલા સુપરિક્ષિત સજ્જનોના પરિવાર સાથેજ નિદ્રાદિક પ્રમાદ વર્જિત થઈ ઘણા રૂડા ચત્તથી જાય, અને ત્યાં તેવીજ રીતે વ્યાપાર કરતો રહે, કેમકે સમુદાય વચ્ચે જો એક પણ ભાગ્યશાળી હોય તો તેના ભાગ્યના સખખથી ખીજપણ સઘળાઓનાં વિદ્ધ ખરેખર ટળી શકે છે. એવા પણ કેટલીક વખતે દાખલા બની જાય છે.

(ભાગ્યશાળીના પસાયથી ઊપદ્રવ દૂર થાય છે તે ઊપર દૃષ્ટાંત)

કોઈક એકવીસ પુરૂષો મળી ચોમાસાના દિવસોમાં એક ગામથી ખીજે ગામ જતાં વર્ષાત આવી પડવાના સખખથી કે રાત્રી પડી જવાના સખખથી એક મહાદેવ વિગેરેના જુના દેરાસરમાં વાસો રહ્યા હતા. તે વખતે તે દેરાસરના દરવાજા આગળ વીજળી આવી આવીને પાછી જતી રહે, ત્યારે બધા ભય પામીને વિચારવા લાગ્યા કે, ખરેખર આપણા બધામાંથી એક જણ અભાગીઓ છે તેના સખખથી આ વીજળી તેના ઉપર પડવા આવે છે, પણ આપણા માંહેના ખીજ ભાગ્યશાળીના પસાયથી પાછી જતી રહે છે. આ વિદ્ધ બધા ઉપર હાલ પડેલું છે તે જો આપણે દૂર નહીં કરીયે તો એ અભાગ્યાના સખખથી આપણને પણ કંઈક તેના છાંટા ઉડ્યા વિના રહેવાના નથી, માટે આપણામાંથી એકેક જણ આ દેરાસરને એકેક પ્રદક્ષિણા કરી આવે, જેથી તે કોણ છે તેની જરૂર આપણને માલમ પડી આવશે. બધાની એવીજ મરજ થઈ કે આ વાતની ખરેખર તપાસ તો કરવીજ. ત્યારપછી તેઓમાંથી એકેક જણ ઉઠાને દેરાસરને પ્રદક્ષિણા કરી આવવા લાગ્યા. એમ એકવીસમાંથી વીસ તો ફરીને આવી ગયા. એકવીસમે ઘણીયે ઉતાવળ કરી આવવા લાગ્યા છતાં પણ આવતાં આવતાં કે દરવાજામાં પેસતાં પેસતાં તેના ઉપર વીજળી આવી પડી જેથી તે તત્કાળ તેમાં સપડાઈ ગયો, માટે પરદેશ જતાં સજ્જનનો સથવારો કરવો.

કની પાસે માફ લેહેણું છે કે દેણું છે ? એનો વિચાર નામાઠામામાં આળસ રાખવા શીજ થાય છે અને તેથીજ નાનાપ્રકારનાં નવાં કર્મનો બંધન થયા વિના રહેતો નથી, માટે ઉપર લખેલા કારણોમાં આળસ સર્વથા કરવીજ નહીં.

[દ્રવ્ય ઉપાર્જન અને રક્ષણ કરવાની સિદ્ધિ માટે સ્વામી (મોટા પુરૂષનો આશ્રય) રાખવા વિષે]

જેમ તારા નક્ષત્રો પોતાના ઉપર અધિકારી ચંદ્ર સૂર્યને નાયક તરીકે રાખે છે, તેમ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા અને તેનું રક્ષણ કરવાની સિદ્ધિને માટે દરેક જણે પોતાના ઉપર એક રાજા, દીવાન કે નગરશેઠ પણ સ્વામી જરૂર રાખવો, જેથી પગલે પગલે આવી પડતી આપત્તિઓમાં તેના આશ્રયથી પોતાને કોઈપણ વિશેષ ધરાભવ (સંતાપ) કરી શકે નહીં. કહેણું છે કે, “ મહાપુરૂષો રાજાનો આશ્રય કરે છે તે કેવળ પોતાનું પેટ ભરવા માટે નથી, પણ સજ્જન પુરૂષોને ઉપકાર અને શત્રુઓનો તિરસ્કાર કરવા માટેજ કરે છે. બાકી પોતાનું પેટતો કોણ ભરી શકતું નથી ? ” વસ્તુપાળ તેજપાળ દીવાન, પેથડશાહ વિગેરે મોટા સત્પુરૂષોએ પણ જ્યારે રાજાનો આશ્રય કર્યો ત્યારેજ તેવા મોટા પ્રાસાદ અને કેટલીક તીર્થયાત્રા સંઘયાત્રા વિગેરે કરી કરાવીને તેઓથી થતા કેટલાક પ્રકારના પુન્યનાં કામ કરી શક્યા છે. મોટા પુરૂષોનો આશ્રય કર્યા વગર એવાં મોટાં કામ કરી શકતાં નથી અને કદાપિ કરે તો કેટલાક પ્રકારની મુશીબતો ભોગવવી પડે. તે બચાવવા માટે મોટા પુરૂષોનો જરૂર આશ્રય રાખવો (તેઓની મહેરબાની મેળવવી).

(જુગારી, ધુર્ત અને કપટીની સંગત ન કરવા વિષે.)

વળી જુગારી, ધાતુર્વાદી (કીમીયાગરનો ડોળ રાખી ઠગનારા), વિગેરે કેટલાક કપટી લોકોની સંગતિ દૂરથીજ પરીહરવી, એઓની સાથે બીલકુલ સહવાસ (પરીચય) રાખવો નહીં. કહ્યું છે કે, “ જુગારીની, ધાતુર્વાદની, અંજન સિદ્ધિની (વસીકરણની), રસાયણની (કીમીયાની), ચક્ષણીયોનાં સાધન કરવાની, રસકુપીકાના રસ લેવા માટે શુદ્ધ વિગેરેમાં પેસવાની તૃણાવાળી મતી જ્યારે દૈવ (નસીબ) રૂઠ્યો હોય ત્યારે ઉત્પન્ન થાય છે ”.

(સોગન ન ખાવા તથા સાક્ષી ન પુરવા વિષે.)

જેમ તેમ અથવા જેના તેના સોગન ન ખાવા. જેની તેની સરતો (પણ) ન બકવી. તેમાં પણ વળી વિશેષથી દેવ, ગુરૂ, ધર્મના સોગન તો ખાવાજ નહીં. કહેણું છે કે, “ સાચાઈએ કરીને કે જુઠાઈએ કરીને પણ જે પરમેશ્વરના સોગન ખાય છે, તે મૂર્ખ પ્રાણી પોતે આવતા ભવમાં બોધબીજને ગુમાવે છે અને અનંતસંસારી થાય છે ”. વળી કોઈના તરફની સાક્ષી ભરી કષ્ટમાં પડવું નહીં. જે માટે કાર્યાસિકતામાં રૂપીયે કરેલા નીતિશાસ્ત્રમાં કહેણું છે કે, “ પોતે દરીદ્રી છતાં બે સ્ત્રીઓ કરવી, માર્ગ વચ્ચે ખેતર રાખવું, બે ભાગીદાર થઈ ખેતર ખેડવું, સેહેજમાં કોઈને શત્રુ કરવો, પારકી સાક્ષી ભરવી, એ પાંચે પોતાના કરેલા અનર્થ પોતેજ દુઃખદાયી થઈ પડે છે (માટે એમ પ્રવૃત્તિ ન કરવી).

(દેશાવરતા વ્યાપાર વિષે)

ઘણુંકરી શ્રાવકો જે ગામમાં રહેતા હોય તેજ ગામમાં વ્યાપાર કરવો, કેમકે તેમ કરવાથી કુટુંબનો વિયોગ સહન કરવો પડે નહીં, ઘરના કે ધર્મદિકના કામમાં

કાંઈપણ ખામી આવી શકે નહીં, એ વિગેરે અનેક પ્રકારના ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ છતાં જો પોતાના ગામમાં વ્યાપાર કરવાથી નિર્વાહ ન થઈ શકે તો પોતાના જ દેશમાં આવેલા પાસેના કોઈક ગામ કે શહેરમાં વ્યાપાર કરવો, કેમકે, એમ કરવાથી જ્યારે જ્યારે કામ પડે ત્યારે ત્યારે શીઘ્ર ગમનાગમન (આવવું જવું) વિગેરે બની શકવાથી ઘણુંકરી પૂર્વોક્ત ગણનો લાભ પામી શકાય છે. કોણ એવો હોય કે, પોતાના ગામમાં સુખે નિર્વાહ થતો હોય તો ગ્રામાંતરની ચેષ્ટા કરે (ગામાંતર રહે) ! અરે એટલુંજ નહીં પણ જો સુખે નિર્વાહ થઈ શકતો હોયતો પરગામ જઈ વસવાનો વિચાર પામર જન પણ નજ કરે. કહેલ છે કે, “ દરીદ્રી, રોગી, મૂર્ખ, પ્રવાસી (પરદેશમાં જઈ રહેનાર) નિરંતરનો ચાકર, એ પાંચેને જીવતાં છતાં પણ મરણ પામ્યા જેવા ભારતમાં ગણાવ્યા સંભળાય છે”.

કદાપિ પોતાના દેશમાં નિર્વાહ ન થાય તેથી પરદેશ વ્યાપાર ચલાવવાની જરૂર પડે તોપણ ત્યાં પોતે કે પોતાના પુત્રાદિકને મોકલે નહીં, પણ ખરી પરીક્ષા કરેલા ખરા વિશ્વાસુ વાણીતર (નોકર) ને મોકલી વ્યાપાર કરાવે, તથાપિ પોતાને ગયા વિના આલેજ નહીં એમ હોય તો પોતે જાય, પણ શુભ મૂહુર્ત્તશકુન નિમિત્ત દેવ ગુરૂ વંદનાદિક સંગળગ્ન કરવાદિક વિધિથી, વળી બીજા તેવાજ કોઈ ભાગ્યશાળીના સમુદાયની કે કેટલાક પોતાના નાતીલા સુપરિક્ષિત સજ્જનોના પરિવાર સાથેજ નિદ્રાદિક પ્રમાદ વર્જિત થઈ ઘણા રૂડા ચતનથી જાય, અને ત્યાં તેવીજ રીતે વ્યાપાર કરતો રહે, કેમકે સમુદાય વચ્ચે જો એક પણ ભાગ્યશાળી હોય તો તેના ભાગ્યના સખબથી બીજાપણ સઘળાઓનાં વિદ્વ ખરેખર ટળી શકે છે. એવા પણ કેટલીક વખતે દાખલા બની જાય છે.

(ભાગ્યશાળીના પસાયથી ઉપદ્રવ દૂર થાય છે તે ઉપર દૃષ્ટાંત)

કોઈક એકવીસ પુરૂષો મળી ચોમાસાના દિવસોમાં એક ગામથી બીજે ગામ જતાં વર્ષાત આવી પડવાના સખબથી કે રાત્રી પડી જવાના સખબથી એક મહાદેવ વિગેરેના જુના દેરાસરમાં વાસો રહ્યા હતા. તે વખતે તે દેરાસરના દરવાજા આગળ વીજળી આવી આવીને પાછી જતી રહે, ત્યારે બધા ભય પામીને વિચારવા લાગ્યા કે, ખરેખર આપણા બધામાંથી એક જણ અભાગીઓ છે તેના સખબથી આ વીજળી તેના ઉપર પડવા આવે છે, પણ આપણા માંહેના બીજા ભાગ્યશાળીના પસાયથી પાછી જતી રહે છે. આ વિદ્વ બધા ઉપર હાલ પડેલું છે તે જો આપણે દુર નહીં કરીયે તો એ અભાગ્યાના સખબથી આપણને પણ કંઈક તેના છાંટા ઉડ્યા વિના રહેવાના નથી, માટે આપણામાંથી એકેક જણ આ દેરાસરને એકેક પ્રદક્ષિણા કરી આવે, જેથી તે કોણ છે તેની જરૂર આપણને માલમ પડી આવશે. બધાની એવીજ મરજ થઈ કે આ વાતની ખરેખર તપાસ તો કરવીજ. ત્યારપછી તેઓમાંથી એકેક જણ ઉઠાને દેરાસરને પ્રદક્ષિણા કરી આવવા લાગ્યા. એમ એકવીસમાંથી વીસ તો ફરીને આવી ગયા. એકવીસમો ઘણીયે ઉતાવળ કરી આવવા લાગ્યો છતાં પણ આવતાં આવતાં કે દરવાજામાં પેસતાં પેસતાં તેના ઉપર વીજળી આવી પડી જેથી તે તત્કાળ તેમાં સપડાઈ ગયો, માટે પરદેશ જતાં સજ્જનનો સથવારો કરવો.

(પ્રયાણ કરવા વિષે.)

પરદેશ ગયા પછી પણ લાભ, ખર્ચ, લેહેણું, દેણું, વારંવાર પોતાના પુત્ર, પિતા, માતા, લાભ, મિત્ર વિગેરેને જણાવતાં રહેવું. વળી પ્રયાણ વખતે તો જરૂર આગળથીજ જણાવવું જોઈયે; એમ જો ન કરે તો અકસ્માત દેવયોગથી આયુષ્ય ક્ષય થવાને લીધે જો મરણ પામી જાય તો છતી સંપદાયે પણ માતા, પિતા, પુત્રાદિકના ઉપયોગમાં આવવું મુશ્કેલ પડવાથી ફેકટ તેઓને દુઃખીયા કરવાને સંભવ થઈ પડે છે.

ન્યારે પ્રસ્થાન કરવું હોય ત્યારે પણ સર્વને યથાયોગ્ય શિખામણ, પહેરામણી અને સાર સંભાળની લલામણ આપીને તથા બહુમાનથી બધાને જોલાવીને સંતોષીનેજ ગમન કરે. જે માટે કહેલું છે કે:—“ માનવા યોગ્ય દેવ ગુરૂ માતા પિતા પ્રસુખનું અપમાન કરીને, પોતાની સ્ત્રીને નિબ્રંછીને (તિરસ્કાર કરીને), અથવા કોઈકને મારીકુટીને, અથવા બાળક વિગેરેને શેવરાવીને, જીવવાની વાંચ્છા રાખનારે પરદેશ કે પરગામ જવાનું પ્રયાણ કરવું નહીં ”.

વળી પાસે આવેલા કોઈપણ પર્ય અથવા મહોત્સવાદિક કરીનેજ પરગામ જવું. કહેલું છે કે:— “ ઓચ્છવ, મહોચ્છવ કે તૈયાર થયેલા સુંદર લોજનને મૂકીને, વળી સર્વ પ્રકારના ઉત્તમ મંગળીક કાર્યને ઉવેળીને, જન્મનું કે મૃતકનું સુતક હોય તો તે ઉતાર્યા વગર (પોતાની સ્ત્રીને ઋતુ આવે થકે) કોઈપણ પ્રાણીયે પરદેશ જવાનું પ્રયાણ કરવું નહીં. એમ બીજા પણ કેટલાક કારણ શાસ્ત્રોને અનુસારે યથોચિત વિચારવા.

(નીતિના ધારવા યોગ્ય કેટલાક વિચાર)

ક્ષીર (દુધ) ખાઈને, મૈથુન સેવીને, સ્નાન કરીને, સ્ત્રીને મારીને, ઉલટી કરીને, થુકીને, કોઈનો પણ રૂદ્ધ વિગેરે કઠોર શબ્દ સાંભળીને પ્રયાણ કરવું નહીં. મસ્તક મુંડન કરાવીને, આંખમાંથી આંસુ નાખીને, અને અપશુકન થયાથી ચીજોગામ જવું નહીં.

કોઈપણ કાર્ય માટે જવાનો વિચાર કરી ઉઠતી વખતે જે નાશિકા વહેતી હોય તેજ પગ પ્રથમ મૂકીને જાય તો વાંચ્છિત સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

રોગી, વૃદ્ધ, વિપ્ર, અંધ, ગાય, પૂજ્ય (પૂજવા યોગ્ય માનવા યોગ્ય માતા પિતાદિક), રાજા, ગર્ભવંતી, ભાર ઉપાડનાર, એટલાને માર્ગ આપીને પડિતે ચાલવું.

રાંધેલું કે કાચું ધાન્ય, પૂજા યોગ્ય (વસ્તુ), મંત્રનું મંડળ, એટલા પદાર્થ ક્યાંય નાખી દેવા નહીં (કોઈક સાડું સ્થાન જોઈને મુકવાં). સ્નાન કરેલા પાણીને, રૂધીરને, અને શખને (મડદાંને) ઉલ્લંઘવા નહીં. (એના ઉપર થઈ ચાલવું નહીં), થુકને, સલેખમને, વિદ્યાને, પેશાબને, સજગતા અગ્નિને, સર્પને, માણસને, શાસ્ત્રને, બુદ્ધિમાન પુરૂષે કોઈ વેળા પણ ઉલ્લંઘન કરવા નહીં.

નદીને આ કાંઠેથી, ગાયો ખાંધવાના વાડાથી, દુધવાળા વૃક્ષથી (વડ વિગેરેથી), જળાશયથી, બાગબગીચાથી, કુવા વિગેરેથી, વાહાલાને વેળાવીને પાછા વળવું. પોતાનું ભણું વાંચ્છનારે રાત્રીના સમયમાં વૃક્ષના મૂળ આગળ કે વૃક્ષની નીચે આસો કરવો નહીં. ઓત્સવ કે સુતક પૂરા થયા વિના ક્યાંય જવું નહીં.

કોઇના સથવારા વગર, અબળણ્યા માણસની સાથે, ઉલ્લંઘ, દુષ્ટ કે નીચની સાથે, ખરોખર મધ્યાનહ વખતે, અરધી રાત્રે, પડિત પુરૂષે વાટે ચાલવું નહીં.

કોધી, લોભી, અભિમાની કે હુકીલા સાથે, ચાડી કરનાર સાથે, રાજના સીપાઈ, જમાદાર કે કોટવાલ જેવા કોઈ દરબારી સાથે, ધોળી દરજી વિગેરે કાઝનાર સાથે, દુષ્ટ ખળ લપટ લખાડ સાથે, વિશ્વાસઘાતી અથવા જેના મિત્ર નહારા હોય એવાની સાથે, અકાળે (અસુરાં) વાત કરવી કે ચાલવું નહીં.

મહીષ, પાડા, ગધેડા, ગાય, એટલા ઉપર ચાહાય તેવો થાક લાગેલો હોય તોપણ પોતાનું ભણું ઇચ્છનારે સવારી કરવી નહીં.

હાથીથી હજાર હાથ, ગાડાથી પાંચ હાથ, સીંગડાંવાળા જનાવરથી અને ઘોડાથ દશ હાથ દૂર રહીને ચાલવું (પાસે ચાલવાથી વખતે વિઘ્ન નડે છે).

સંખળ (ભાતા) વિના માર્ગે ચાલવું નહીં. જ્યાં વાસો કર્યો હોય ત્યાં અત્યંત ઉંઘવું નહીં, સુતા પછી પણ કોઇનો બુદ્ધિવાને વિશ્વાસ રાખવો નહીં.

કદાપિ સો કામ હોય તોપણ એકાકી ગ્રામાંતરે જવું નહીં, જુવો કે એકલા કાકીડા તીર્થયાત્રાને વિષ્ણુને ચોતરફથી રોકી રાખ્યો.

કોઇપણ એકલાને ઘેર એકલા જવું નહીં, તેમ કોઇને ઘેર પાછલે રસ્તેથી જવું નહીં.

જુની નાવડીમાં ખેસવું નહીં, નદીમાં એકલા ખેસવું નહીં, કોઇપણ બુદ્ધિવાને પોતાના સગા ભાઈની સાથે ઉબડ માર્ગના રસ્તામાં એકલા ચાલવું નહીં.

દુઃખે જેનો પાર પામી શકીયે એવા જળના અને સ્થળના માર્ગને, તેમજ વિકટ અટવીને, ઉંડાશ માલમ પડ્યા વગરના પાણીને, ઉપાય (વાહાણુ, ત્રાપો, ગાડા, વાંસ કે લાંબી લાકડી) વગર ઉલ્લંઘવાં નહીં.

જેમાં ઘણા કોધી હોય, જેમાં ઘણા સુખની ઇચ્છા રાખનાર હોય, જેમાં ઘણા લોભી હોય, તે સાર્ય (ટોળું) કે મંડળી) સ્વાર્થ ખગાડનાર સમજવું.

જેમાં બધા આગેવાની ધરાવતા હોય, સર્વે પડિતપણું ધરાવતા હોય, સર્વે સરખી મોટાઈ મેળવવા ઇચ્છા રાખતા હોય, તે સમુદાય સુખ પામતો નથી (એવું ટોળું સુખ પામતું નથી).

મારવાના સ્થાને, બાંધવાના સ્થાને, જુગારના સ્થાને, ભયને કે પીડાને સ્થાને, ભંડારને સ્થાને, સ્ત્રીઓને રહેવાને સ્થાને, આલ્યા જવું નહીં (માલેકની રજા શીવાય જવું નહીં).

મનને ગમે નહીં એવા સ્થાને, સ્મશાનમાં, સૂના સ્થાનમાં, ચોવટામાં, જ્યાં સુકેલા ઘાસ કે ડાંગેર વિગેરેનાં છોડાં ઘણાં પડ્યાં હોય ત્યાં, નીચી વાંકી જગામાં, ઉકરડામાં, ઉખર જમીનમાં, કોઈ જાડના થડ નીચે પર્વત આગળ, નદીને કે કુવાને કાંઠે રાખના ઢગલા ઉપર, માથાના વાળ પડ્યા હોય ત્યાં, ઠીકરા ઉપર, કોયલા ઉપર, એટલા સ્થાનકે ઉતરવું, વસવું કે ખેસવું નહીં.

જે અવસરનું જે જે કૃત્ય છે તે તે તેજ અવસરે કરવું, ચાહાય તેવો થાક લાગેલો હોય તોપણ તે વખત જવા દેવો નહીં; કેમકે જે પુરૂષ મહેનતથી બીદે છે, તે પુરૂષ પોતાના પરકમનું પ્રજા મેળવી શકતો નથી (મારે અવસર જવા દેવા નહીં).

ધણુંકરી પ્રાણી આડંબર વિના શોભા પામી શકતો નથી એટલાજ માટે વિશેષે-
કરીને કાંઈપણ સ્થાનકે બુદ્ધિવાળા પુરૂષોએ આડંબર મુકવો નહીં.

પરદેશમાં તો વિશેષેકરીને પોતાના યોગ્ય આડંબર રાખવો, અને પોતાના ધર્મની
અંદર ચુસ્ત રહેવું, જેથી જ્યાં જાય ત્યાં આદર બહુમાન મળવાપૂર્વક પોતાના ધારેલા
કાર્યની સિદ્ધિ તત્કાળ બની શકવાનો સંભવ થાય છે. પરદેશમાં જોપણ ઘણો લાભ
હોય તોપણ ઘણા કાળપર્યંત રહેવું નહીં, કેમકે જો પરદેશમાંજ ઘણો કાળ રહી જાય
તો પોતાના ઘરની ઘરવાખરી આમતેમ થઈ જવાથી કેટલીક ભતતની પાછળથી મુસી-
બતો વેઠવી પડવાના દોષનો સંભવ થાય છે. પરદેશમાં જે કાંઈ લેવું કે વેચવું હોય
તે કાષ્ટશેઠની પેઠે સમુદાયે મળીનેજ કરવું. તે કાર્યમાં લાભની પ્રાપ્તિ થવાને અને વળી
કાંઈપણ પ્રકારની નડતર આડે ન આવવાને માટે વેચવા કે સાટવાની આદિમાં પંચ-
પરમેષ્ઠીનું, શ્રી ગૌતમસ્વામીનું, સ્થુળિલદ્રવ્ય, અલયકુમારનું, અને ક્યવત્તા પ્રમુખનું
નામ લઈને, તેમજ તે વ્યાપારના લાભમાંથી કેટલુંક દ્રવ્ય દેવ ગુરૂ ધર્મ સંબંધી
કાર્યમાં વાપરવાની ધારણા કરીનેજ પ્રવર્તવું; જેથી સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ થવામાં
કાંઈપણ મુશીબત ભોગવવી પડે નહીં.

ધર્મની મુખ્યતા રાખવાથીજ સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિનો સંભવ હોવાને લીધે
દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરતાના ઉદ્યમ વખતે પણ જો આમાંથી વધારે લાભ થશે તો
આટલું (અમુક) દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્ર માંહેના અમુક અમુક સીદ્ધાતા ક્ષેત્રોમાં વાવરીશ
એવા મોટા મનોરથ કરતા રહેવું; જેથી વખતે વખતે મહાફળની પ્રાપ્તિ થયે
વિના રહેતી નથી. ઊંચા ઊંચા મનોરથ કરવા એ ભાગ્યશાળીનેજ બની શકે છે
જે માટે શાસ્ત્રકારોએ પણ કહેલું છે કે:—વિચક્ષણ પુરૂષોએ સદાય ઊંચા ઊંચાજ
મનોરથ કરતા રહેવું, કેમકે કર્મરાજ તેને (મનોરથને) અનુમાને ઉદ્યમ કરે છે.

સ્ત્રી સેવનનો, દ્રવ્ય મેળવવાનો, અને યશ મેળવવાનો જો ઉદ્યમ કયો હોય
તો તે નિષ્ફળ થઈ જાય પરંતુ ધર્મના કામ સંબંધી કરેલો સંકલ્પ પણ નિષ્ફળ
થતો નથી.

ધાર્યા પ્રમાણે લાભ થયા પછી ધારેલા મનોરથ પુરા પાડવા. કહેલું છે કે:—
વ્યાપારનું ફળ દ્રવ્ય કમાવવું, દ્રવ્ય કમાયાનું ફળ સુપાત્રમાં યોજના કરવી (ખરચ
વું); જો સુપાત્રમાં યોજના ન કરે તો વ્યાપારે અને દ્રવ્યે બન્ને દુઃખદાયી
(દુર્ગતિ) નાં કારણ થઈ પડે છે.

જો સંપદા પામ્યા પછી ધર્મસેવન કરેતોજ તે ધર્મઋદ્ધિ ગણાય છે. એમ જો
ન કરે તો તે પાપઋદ્ધિ ગણાય છે. જે માટે શાસ્ત્રમાં લખેલું છે. કે:—ધર્મઋદ્ધિ,
ભોગઋદ્ધિ, પાપઋદ્ધિ એમ ત્રણ પ્રકારની ઋદ્ધિઓ વીતરાગે ગણાવેલી છે જે ધર્મકાર્ય
માં વાપરી શકાય તે ધર્મઋદ્ધિ, શરીર ભોગમાં જેનો ઉપયોગ થતો હોય તે ભોગઋદ્ધિ,
દાન (ધર્મના કામ) કે ભોગ (શરીર સુખ) થી રહિત હોય (એટલે ઉપર લખે-
લા બન્ને કે એકે ઉપયોગમાં આવે નહીં) તે પાપઋદ્ધિ કહેવાય. તે અનર્થ ફળ આ-
પનારી એટલે નરક તીર્થચર્ય દર્ગતિનીજ આપનારી સમજવી. પૂર્વલવમાં જે પાપ

કરેલ હોય તેના પસાયથી પાપરુદ્ધિ પમાય છે અથવા આવતા ભવમાં જે દુઃખ ભોગવવાનાં હોય તેના પસાયથી પણ પાપરુદ્ધિ પામી શકાય છે, એ અર્થ (હકીકત દર્શકરવા ઉપર નીચેનું એક દષ્ટાંત બતાવે છે.

(પાપરુદ્ધિ ઉપર ચાર મિત્રનો દૃષ્ટાંત)

વસંતપુર નગરમાં એક ક્ષત્રી, વિપ્ર, વાણીયો, અને સોનાર, એમ ચાર જણ મિત્ર હતા. તે દ્રવ્ય કમાવવા માટે પરદેશે નીકળ્યા. માર્ગમાં રાત્રિ થવાથી એક જંગલમાં કોઈક ઠેકાણે સુતા. ત્યાં એક વૃક્ષની શાખામાં લટકતો સુવર્ણપુરુષ દીઠો, (આ સુવર્ણ પુરુષ પાપીઠ પુરુષને પાપરુદ્ધિ થઈ પડે છે અને ધર્મીઠ પુરુષને ધર્મરુદ્ધિ પણે થાય છે.) ત્યારે ચારમાંથી એક જણે પૂછ્યું કે, શું તું અર્થ છું (દ્રવ્ય છું) ? સુવર્ણપુરુષે કહ્યું કે, હા, અર્થ છું, પણ અનર્થકારી છું. એવાં વચન સાંભળીને બીજા ભય પામી ગયા પણ સોનાર બોલ્યો કે, જોકે અનર્થકારી છે તથાપિ અર્થ તે છે, માટે મારાથી જરા દુર પડ. એમ કહેતાં વાર સુવર્ણપુરુષ પડ્યો. સોનારે ઉઠીને તે સુવર્ણ પુરુષની આંગળી કાપી લઈ તેને ત્યાંજ ધરતીમાં એક ખાડો ખોદી તેમાં દાટી દીધો અને કહેવા લાગ્યો કે, આ સુવર્ણપુરુષથી અખુટ દ્રવ્ય મેળવી શકાય છે, માટે કોઈને બતાવશો નહીં. ખસ, આટલું બોલવાથી પેલા ત્રણે જણના મતમાં આશ્ચર્ય ઓઠાણી. સવારનો પહોર થયા પછી ચારમાંથી બે જણને પાસે આવેલા ગામમાં સીધું (ખાવાનું) પાણી લેવા મોકલ્યા અને બે જણ ત્યાંજ બેઠા રહ્યા. ગામમાં ગયેલાયે વિચાર કર્યો કે, “ બાહુર રહેલાને જો ઝેર આપીને મારી નાખીયે તો એ સુવર્ણ પુરુષ આપણુ બન્નેને મળે. એમ જો નહીં કરીયે તો ચાર ભાગીદાર હોવાથી કાંઈપણ બરાબર આપણા હાથમાં આવી શકશે નહીં, માટે આપણે બન્ને જણ મળી ઝેર ઘાલીને ધાન્ય લેઈ જઈએ, તે તેમને ખાવા દઈશું અને આપણે એ ભોજન નહીં કરીએ ”. એવો વિચાર ધારીને ધાન્યમાં વિષ મેળવી લઈને આવ્યા, એટલામાં બહાર રહેલા બન્ને જણને વિચાર ઉપન્યો કે, “ જે આ અખુટ ધન આપણને મળ્યું છે તેના જો ચાર ભાગીદાર થઈશું તો કંઈ બરાબર ભાગ આવી શકશે નહીં, માટે ગામમાં ગયેલા બન્ને જણા આવે એટલે એમને મારી નાખવા, જેથી ઠીક થશે. ” એવો વિચાર ધારીને બેઠા છે એટલામાં ગામમાં ગયેલા બન્ને જણા જેવા આવ્યા કે તરતજ તેમને શસ્ત્રવડે મારી નાખ્યા. ત્યારપછી પેલા જે ધાન્ય લાવ્યા હતા તે તેમણે રાંધીને ખાધું તેથી તે બન્ને પણ મરણ પામ્યા. એમ પાપરુદ્ધિના આવવાથી પાપનીજ ખુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે પાપરુદ્ધિ થવા નહીં દેતાં તે ધર્મરુદ્ધિ કરી રાખવી, જેથી તે અવિનાશી થાય છે.

(દ્રવ્યોપાર્જન મધ્યેથી પુણ્ય કર્મ કરવા વિષે)

ઉપર લખેલા કારણ માટેજ જે દ્રવ્ય ઉપાર્જન થયું હોય તેમાંથી દરરોજ દેવપૂજા, અન્નદાનાદિક, તેમજ સંઘપૂજા સાહામીવાત્સલ્યાદિક અવસરનાં ધર્મકૃત્યો કરીને પોતાની રુદ્ધિ પુણ્યોપયોગિની કરી નાખવી.

જોપણ અવસરનાં પુણ્યકાર્ય (સાહામીવાત્સલ્યાદિક) ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચ થવાથી મોટા કૃત્ય ગણાય છે અને દરરોજનાં કૃત્યો થોડું ખર્ચ કહેવાથી બની શકવાને

લીધે લઘુકૃત્ય ગણાય છે, તોપણ દરરોજનાં પુણ્યકાર્ય (પૂજા પ્રભાવનાદિક) કરતા રહેવાથી ઘણુંક પુણ્યકર્મ થઈ શકે છે. વળી દરરોજના લઘુપુણ્યકર્મ કરવાપૂર્વકજ મોટા અવસરના પુણ્યકર્મ કરવાં ઊચિત ગણાય છે.

હાલ ધન થોડું છે પણ જ્યારે ધન ઘણું કમાઈશું ત્યારે પુણ્યકર્મ કરીશું એમ ધારી (પુણ્યકાર્ય કરવામાં) વિલંબ કરવો લાયક નથી. જેટલી શક્તિ હોય તેને પ્રમાણવાળી પુણ્યકરણી કરી નાખવી. વધારે વાર લગાડવી લાયક ગણાતી નથી. જે માટે કહેલું છે કે:—થોડું હોય તો થોડુંક પણ દાનાદિક ધર્મકરણીમાં આપવું, પણ ઘણું ધન પામીશું ત્યારે કરીશું એમ મહોદયની અપેક્ષા રાખવી નહીં; કેમકે, ઈચ્છાની અનુસરનારી શક્તિ (ઈચ્છા પ્રમાણે શક્તિ-ધનની વૃદ્ધિ) કોણ બાંધે ક્યારે કેની થશે. !

આવતી કાલ કરવાનું ધાર્યું હોય તે આજેજ કર, પાછલે પોહોરે કરવાનું ધારેલું હોય તે પહેલેજ પોહોરે કર, કેમકે એટલા વખતમાં બે મૃત્યુ આવી પડ્યું તો તે કંઈ જરામાત્ર વાર પણ ખમનાર નથી, કે આપણે અમુક કામ કીધું કે કરવાનું છે.

(દ્રવ્ય ઉપાર્જન માટે નિરંતર ઉદ્યમ કરવા વિષે)

દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવામાં પણ જેમ ઘટે તેમ નિરંતર ઉદ્યમ કરતા રહેવું કહેલું છે કે:—“ વ્યાપારી, વેશ્યા, કવિ, ભાટ (માગણ), ચોર, જુગારી, વિપ્ર, એટલા જણ જે દીવસે નવો કંઈ લાભ થયો નહીં તે દીવસ વ્યર્થજ થયો એમ ગણે છે.”

વળી થોડીક સંપદા પામીને પછી કમાવાના ઉદ્યમથી બેસી રહેવું નહીં (પાછા ફરવું નહીં). (થોડું કમાવાથી સંતોષ કરી બેસી રહેવું નહીં) જે માટે માઘકાવ્યમાં કહેલું છે કે:—“ જે પુરૂષ થોડીક સંપદા પામીને હવે તો કૃતકૃત્ય થયો એમ સંતોષ ધારી બેસી રહે છે તેને હું માનું છું કે વિધિ પણ લક્ષ્મી વધારી આપતો નથી”.

(અતિ તૃષ્ણા કે લોભ ન કરવા વિષે.)

અતિ તૃષ્ણા પણ કરવી નહીં. જે માટે લોકીકમાં પણ કહેલું છે કે:—“અતિ લોભ ન કરવો, તેમ લોભને સર્વથા તણ પણ ન દેવો. જેમકે, અતિ લોભમાં મુઝાઈ ગયો છે ચેતન જેનો એવો સાગરદત નામનો શેઠ સમુદ્રમાં પડ્યો.”*

લોભ કે તૃષ્ણા વધારે કરવાથી કોઈને વધારે કંઈ મળી શકતું નથી. જેમકે, ઈચ્છા રાખવાથી તેવાં ભોજન વસ્ત્રાદિક સુખે નિર્વાહ થાય તેટલું કદાપિ મળી શકે છે, પણ રંક પુરૂષને ચક્રવર્તીની રુદ્ધિ પામવાની અભિલાષા કરે તો તે કંઈ તેને મળી શકે છે? જે માટે કહેવાય છે કે:—“ પોતાની મરણ પ્રમાણે ફળ મેળવવાની ઈચ્છા રાખનારે પોતાને યોગ્યજ ઈચ્છા કકવી, કેમકે લોકમાં પણ જે જેટલું માગે તેને તેટલુંજ મળે છે, વધારે મળતું નથી (અથવા જેનું જેટલું લેહેલું હોય તેટલું મળે છે પણ લેહેણા ઉપરાંત મળતું નથી). ”

ઉપર લખેલા ન્યાય પ્રમાણે પોતાના લાગ્ય પ્રમાણેજ વાંચ્યા કરવી, તેના કરતાં અધિક વાંચ્યા કરવાથી તે નહીં મળતા તેની ચિંતાથી અત્યંત દુઃસહ્ય દુઃખ પેદા થવાનોજ સંભવ થાય છે.

એક કરોડ રૂપીઆ પુરા કરવા માટે સેકડા વાર લાખો દુસ્સદ્દા દુઃખોથી થતી આકરી ચિંતાના લોગવનાર નવાણુ લાખ રૂપીયાના અધિપતિ ધનાવહ શેઠની પેઠે પોતાના ભાગ્યમાં જે અધિક ન હોય તો ન જ મળે, માટે એવી અત્યંત આશા રાખવી લાયક લાગતી નથી. જે માટે શાસ્ત્રમાં લખેલું છે કે:-મનમાં ધાર્યા પ્રમાણે પ્રાણીને દ્રવ્ય જેમ જેમ મળે છે, તેમ તેમ તેનું મન વિશેષ દુઃખવાળું થતું જાય છે. જે પ્રાણી આશાનો દાસ થયો તે ત્રણ ભુવનનો દાસ બની ચુક્યો છે, અને આશાનેજ જેણે દાસી કરી નાખી છે તેને ત્રણ ભુવનના લોક દાસ થઈ રહે છે.”

(ધર્મ, અર્થ, અને કામ સેવન વિષે.)

ગૃહસ્થે અન્યોન્ય અપ્રતિબંધેકરીને (એક બીજાને વિરોધ ન આવે એવી રીતે) ત્રણે વર્ગ (ધર્મ, અર્થ અને કામ) સાધવા. જે માટે કહેલ છે કે: —“ધર્મવર્ગ (ધર્મસેવન), અર્થવર્ગ (વેપાર), કામવર્ગ (સ્ત્રીસેવન), એ ત્રણે પુરુષાર્થ લોકમાં વર્ણવેલા છે.” એ ત્રણે વર્ગને યથાઅવસર સારા પુરૂષે સેવન કરવા. (તે બતાવે છે.)

ઉપર લખેલા ત્રણ વર્ગમાંથી ધર્મવર્ગ અને અર્થવર્ગ એ બંનેને દૂર મૂકીને એકલા કામવર્ગનું સેવન કરનાર, તન્મય બની જઈ વિષયસુખમાં લલચાઈ ગયેલા વનના મદોન્મત હાથીની પેઠે ખરેખર કયો પુરૂષ આપદાના સ્થાનને નથી પામતો ! જેને કામમાં (સ્ત્રી સેવનમાં) અત્યંત લલચાઈ જ નાની તૃણા હોય છે, તેને ધન, ધર્મ અને શરીર સંબંધી પણ સુખ ક્યાંથી હોય ? ! વળી જેને ધર્મવર્ગ અને કામવર્ગ એ બંનેને દૂર મૂકી એકલા અર્થવર્ગ (ધન કમાઈ) ઉપર અત્યંત આતુરતા હોય છે, (તેને તેનું સુખ મળતું નથી) પણ તે ધનના સુખ લોગવનાર તો બીજાજ લોક છે. જેમકે, સિંહ પોતે મદોન્મત હાથીને હણે છે, પણ તેમાં તે પોતે તો કેવળ હાથીને મારવાના પાપનોજ ભાગી હોય છે, માંસના ઉપ-ભોગ લેનાર તો શિયાળાદિક બીજાજ જીવો છે, તેમ કેવળ ધન ઉપાર્જન કરવામાં ગુંથાયેલાના ધન સંબંધી સુખના ઉપયોગના લેનારા તો પુત્ર, પૌત્રાદિક અથવા રાજ-દરબાર વિગેરે બીજાજ છે, પોતે તો કેવળ પાપનોજ ભાગી થઈ પડે છે. અર્થવર્ગ અને કામવર્ગ એ બંનેને દૂર મૂકી એકલા ધર્મવર્ગનું સેવન કરવું એ તો કેવળ યતિનોજ વ્યવહાર છે, ગૃહસ્થનો વ્યવહાર નથી; તેમ ધર્મવર્ગ દૂર મૂકી એકલા અર્થવર્ગ અને કામવર્ગનું સેવન પણ કરવું નહીં, કેમકે, બીજાના ખાઈ જનાર કણબીની પેઠે અધર્મીને આવતા લવમાં કાંઈપણ સુખની પ્રાપ્તિ થનાર નથી. જે માટે સોમનીતિમાં કહેલું છે કે: —“ખરેખર તેજ સુખી છે, કે જે આવતા જન્મમાં સુખ મળતાં અટકે નહીં એવી રીતે સુખને અનુભવે છે (માટે સંસાર લોગવતાં પણ ધર્મને દૂર સૂકવો નહીં); એમજ અર્થવર્ગ દૂર મૂકીને ધર્મવર્ગ અને કામવર્ગ સેવન કરવાથી પોતાના ઉપર કરજ થઈ જવાને લીધે સુખમાં અને ધર્મમાં જરૂર ખામી આવ્યા વગર રહેતી નથી. કામવર્ગને દૂર મૂકી જ્યારે અર્થવર્ગ અને ધર્મવર્ગનું સેવન કર્યા કરે ત્યારે ગૃહસ્થના (સંસારીક) સુખનો ભાગી થઈ શકે નહીં.

એમજ તાદાત્વિક (ખાય પણ કમાય નહીં), મૂળહર (માખાપનું કમાયેલું ખાઈ જાય), કદર્ય (ખાય પણ નહીં અને ખરચે પણ નહીં), એવા ત્રણ જણમાં ધર્મ, અર્થ અને કામનું વિરોધ હું ગરસપરસાણે સુખથીજ થઈ જાય છે. જે પુરૂષ નવું

ધન ઉપાર્જન કર્યા વગર જેમ તેમ ખરચે જાય છે, તેને તાદાત્વિક સમજવો. જે પુરૂષ પોતાના માતા પિતા વિગેરેનું સંચય કરેલું ધન અન્યાયની રીતે લક્ષણ કરી ખાલી થઈ જાય, તેને મૂળહર સમજવો. જે પુરૂષ પોતાના નોકર ચાકરને પણ દુઃખ આપે છે (સંતાપે છે) અને પોતે પણ અનેક પ્રકારના દુઃખ વેઠીને દ્રવ્ય છતાં પણ કોઈ કાર્યમાં ખરચતો નથી તેને કર્ધ સમજવો. તાદાત્વિક અને મૂળહર એ બંનેમાં દ્રવ્ય અને ધર્મનો નાશ થવાથી તેનું કોઈપણ પ્રકારે કલ્યાણ થઈ શકતું નથી (એ બંનેનું ધન કંઈ ધર્મમાં કામ આવતું નથી), અને કર્ધ જે લોભી તેના ધનનો સંગ્રહ રાજમાં, તેના પાછળના ગોત્રવાળામાં, જમીનમાં કે ચોર પ્રમુખમાં રહેવાનો સંભવ છે, પણ તેનું ધન કંઈ ધર્મવર્ગ કે કામવર્ગ સેવન કરવામાં ઉપયોગી થઈ પડતું નથી. કહેલ છે કે:—“જેને ગોત્રીયા તીક્રીને ચાહે છે, ચોર લુટી લે છે, કોઈ કોઈ દાવ આવે ત્યારે રાજ લઈ લે છે, ઘડીકવારમાં અગ્નિ ભસ્મ કરી નાંખે છે, પાણી વહેવાની દે છે, ધરતીમાં નિધાનરૂપે દાટેલું હોય તો હઠથી (જળરાઈથી) અધિષ્ઠાયકો હરી લે છે (કોયલા કરી નાંખે છે), નકારી ચાલવાળા પુત્ર લઈ જાય છે (ગમાવી દે છે), ઘણાને આધીન એવા ધનને ધિકાર થાઓ. શરીરના રક્ષણ કરનારને મૃત્યુ, ધનના રક્ષણ કરનારને ધરા (પૃથ્વી), મારોજ આ પુત્ર છે એમ ધારી પુત્રના ઉપર વહાલ રાખનારને દુરાચારિણી સ્ત્રી હસે છે. ક્રીડીઓનું સંચય કરેલું ધાન્ય, માખીઓનું સંચય કરેલું મધ અને કૃપણની ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મી બીજા લોકોનાજ ઉપયોગમાં આવે છે, પણ પોતાના ઉપયોગમાં નથી આવતી”. એટલાજ માટે ત્રણે વર્ગમાં પરસ્પર વિરોધ ઉપજાવવો (એક બીજાને મૂકી એકનું સેવન કરવું) એ ગૃહસ્થને (માટે) ઉચિત લાગતું નથી.

કોઈક વખત કર્મવશથી એમજ બની જાય તોપણ આગળ આગળનાને વિરોધ થતે પૂર્વપૂર્વની રક્ષા કરવી. કામની બાધાથી ધર્મ અને અર્થની રક્ષા કરવી, કેમકે, ધર્મ અને અર્થ એ બે હોય તો કામ સુખે કરી સેવી શકાશેજ. કામ અને અર્થ એ બેની બાધાથી ધર્મનું રક્ષણ કરવું, કેમકે, કામ અને અર્થ એ બે વર્ગનું મૂળ તો ધર્મજ છે. જે માટે કહેલું છે કે:—“એક પ્રૂટેલા માટીના ઠીકરાથી પણ જો એમ માનીયે કે ‘હું શ્રીમંત છું’ તોપણ ચાલે (મન વાળી શકાય કે આજીવિકા કરી શકાય), માટે જો ધર્મ છે તો કામ અને અર્થ વિના કંઈ અડચણ થનાર નથી, એ તો સહેજે મળી આવશે; કેમકે, ખરેખર સાધુલોકો પાસે ધર્મ એજ ધન હોય છે. ત્રણે વર્ગના સાધન (ઉદ્ધમ) કર્યા વગર મનુષ્યનું આયુષ્ય પશુની પેઠે નિષ્ફળ છે, તેમાં પણ ધર્મને અધિક કહે છે, કેમકે, તે વિના કામ અને અર્થ પામી શકાતા નથી.

(પેદાશના વિભાગ વિષે.)

જેવી પેદાશ હોય તેના પ્રમાણમાંજ ખર્ચ કરવું. નીતિશાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે:—
પાદમાયાન્નિધિં કુર્યાં । ત્પાદં વિત્તાય કલ્પયેત ॥ ધર્મોપયોગયોઃ પાદં । પાદં મર્ત્યવપોપણે ॥

“જે પેદાશ થઈ હોય તેમાંથી પા ભાગનો સંગ્રહ કરે, પા ભાગ નવા વેપાર માટે આપે, પા ભાગ ધર્મ અને શરીર સુખ માટે વાપરે, અને પા ભાગમાંથી દાસ, દાસી, નોકર ચાકર, સગાંવહાલાં, દીનહીન દુઃખીત જનનું ઉચિતપણું સાચવે. એવી રીતે પેદાશમાંની ત્રણ ભાગ કલ્પવા”. કેટલાક આચાર્ય તો એમ લખે છે કે:—

ઓયાદર્થ નિયુંત્રીત । ધર્મે સમાધિકંતતઃ ॥ શેષેણ શેષં કુર્વાતિ । યત્નતસ્તુચ્છમૈહિકં ॥

પેદાશમાંથી અર્થ કરતાં પણ કંઈક અધિક દ્રવ્ય ધર્મમાં ખરચે, અને બાકીનું જે દ્રવ્ય હોય તે આલોકના કૃત્યસુખ તુરંત માનીને તેમાં ખરચે”.

“નિર્દ્રવ્ય અને સદ્રવ્યવાળા માટેજ ઉપર લખેલો વિવેક બતાવેલો છે એમ કેટલાકનો સંમત છે. એટલે પાદમાયાન્નિધિં કુર્યાત્ એ શ્લોકનો ભાવાર્થ નિર્દ્રવ્યને માટે છે, અને ઓયાદર્થ એ શ્લોકનો ભાવાર્થ સદ્રવ્યને માટે છે. એમ આ વિષયમાં ત્રણ સંમત છે” વળી,

જીઅં કસસ ન રૂઢં । કસવ લચ્છી ન વલ્લહા હોરૂ ॥

અવસર પત્તાઈં પુણો । દુન્નિવિ તળયાઓ લહુઅંતિ ॥

“જીવન કોને ઇષ્ટ નથી ? સર્વને ઇષ્ટજ છે. વળી લક્ષ્મી કોને વહાલી નથી ? સર્વને વહાલીજ છે; પરંતુ કોઈક એવો અવસર પણ આવી પડે છે, કે તે અવસર ઉપર જીવન અને લક્ષ્મી એ બન્ને પણ એક તણબલાથીએ અધિક હલકાં ગણવાં પડે છે”. બીજા શ્રેણીમાં પણ કહેલું છે કે:--

યશસ્કારે કર્મણિ મિત્રસંગ્રહે । પ્રિયાસુ નારીષ્વધનેષુ વંધુષુ ॥

ધર્મે વિવાહે વ્યસને રિગુલ્યે । ધનવ્યયોઽષ્ટાસુ ન ગણ્યતે વુધૈઃ ॥

“યશ-કીર્તિના કામમાં, મિત્રના કામમાં, વહાલી સ્ત્રીમાં, નિર્ધન બની ગયેલા પોતાના બાંધવોના કામમાં, ધર્મ કામમાં, વિવાહમાં, પોતા ઉપર આવી પડતા કષ્ટને દૂર કરવાના કામમાં, શત્રુઓને દૂર કરવાના કામમાં, એ રીતે આઠે કાર્યોમાં બુદ્ધિવંત પ્રાણી ધનનું ખરચ ગણતા નથી”.

યૈઃ કાંકણીમપ્યપથપ્રવ્રજા । મન્વેષતે નિષ્કસહસ્રતુલ્યાં ॥

કાલે ચ કોટિષ્વપિ મુક્તહસ્ત । સ્તસ્યાનુંવંચ ન જઠાતિ લક્ષ્મીઃ ॥

“જે પુરૂષ વગર પ્રયોજનના કાર્યે એક કાંકણી (કોડી) પણ જો જતી હોય તો તેની એક હજાર રૂપીયાની ખરોખર તપાસ કરે (એક કોડી ખોવાઈ હોય તો હજાર રૂપીયાના નુકશાન જેવું માને) અને તેવુંજ કોઈક જરૂરનું પ્રયોજન પડવાથી એક કરોડનું ખરચ થતું હોય તોપણ તેમાં હાથ મોકળો રાખે, એવા પુરૂષોનો કેડો (સંબંધ) લક્ષ્મી છોડતી નથી”. (આ લોભી છે કે વિવેકી છે ! તેની પરોક્ષા ઉપર નવીવહુનો દૃષ્ટાંત.)

કોઈક મોટા વ્યાપારીના દીકરાની નવીવહુ સાસરે આવી હતી. તેણીએ એક વખત પોતાના સસરાને દીવામાંથી પડી જતું તેલનું ટીપું લઈ પોતાના જોડાને ચોપડતાં દીકું; તેથી વિચાર કર્યો કે મારે ખરેખર આ સસરાની પરીક્ષા કરવી જોઈએ, કે તેમણે જે દીવામાંથી તેલનું ટીપું લઈ પોતાને જોડે ચોપડ્યું તે શું લોભથી કર્યું કે વિવેકથી કર્યું ? આ વાત મનમાં રાખી એક વખત તેણી એવો ઢાંગ લઈ બેઠી કે, માઈં માથું દુખે છે ! અરે મરી જઉં છું ! સસરા સાસુએ ઘણા ઉપાય કર્યા પણ મટ્યું નહીં; ત્યારે પોતે બોલવા લાગી કે, આમ ઘણીવાર આગળ પણ માઈં માથું દુખવા આવતું હતું. તે જ્યારે મારાં માબાપ ખરાં મોતીનું ચૂરણ ચોપડતા ત્યારે મટીજતું. તે સાંભળી

સસરો બોલ્યો કે, ઓહો ! એમાં તે શું ! આપણા ઘરમાં મોતી ક્યાં નથી ! એમ કહી તત્કાળ ઉઠીને ખરાં મોતીનો દાલડો લાવી ખરણ (ખલ)માં નાખી વાટવા લાગ્યો. એટલે તરતજ નવીવહુ બોલી ઉઠી કે, ખસ ખસ, હવે હમણાં તો મારું માથું દુખતું બંધ થઈ ગયું છે માટે મોતી વાટવાની જરૂર નથી. મારે તો પ્રકત તમારી પરીક્ષાજ ભેવી હતી. માટે વિવેક રાખી લક્ષ્મી વાવરવી એતો ખરેખર ઉચિતજ છે.

ધર્મકાર્યમાં લક્ષ્મીનો વ્યય કરવો એ તો ખરેખર લક્ષ્મીનું વશીકરણજ છે, કેમકે, લક્ષ્મી તેનાથીજ સ્થિર થઈને રહે છે. જે માટે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે:—

મામંસ્થ ક્ષીયતે વિત્તં । દીયમાનં કદાચન ॥ રૂપારામગદાદીના ॥ દદતામેવ સંપદઃ ॥

દાનમાર્ગે આપ્યું થકું (આપ્યાથી) વિત્ત ક્ષય થાય છે એમ કોઈ વળતે પણ માનીશ નહીં, કેમકે કૂવા, ખાગખગીચા, ગાય વિગેરેને જેમ આપો તેમજ તેથી સંપદા મેળવી (પામી) શકાય છે.

(ધર્મ કરતાં અખુટ ધન થાય તે ઉપર વિદ્યાપતિનો દૃષ્ટાંત)

એક વિદ્યાપતિ નામનો મહા ધનાઢ્ય શેઠ હતો. તેને સ્વપ્નમાં આવીને લક્ષ્મીયે કહ્યું કે, “હું આજથી દશમે દહાડે તારે ત્યાંથી જતી રહીશ”. આ વિષે તેણે પોતાની સ્ત્રીની સાથે પ્રાતઃકાળે સલાહ કરી, ત્યારે તેણીએ જણાવ્યું કે, “જ્યારે ખચીત લક્ષ્મી જશે એમ એના કહેવા ઉપરથી નક્કીજ છે, ત્યારે તો આપણે આપણું બધું ધન ધર્મમાર્ગેજ વાપરી દોની ! કે વળી આવતા ભવમાં તો આપણે સુખી થઈ શકીએ ! કેમકે, લક્ષ્મી તો કહી ગઈ કે હવે હું જઈશ, ત્યારે જવાની છેજ કેની ! જ્યારે જવાની છે ત્યારે આપણે એનાથી લેવાનો દાલ લેવો કેમ ચૂકીએ !” શેઠ પણ સમજ્યો અને બન્ને ધણી ધણીયાણીએ એકજ વિચાર ઉપર આવી ખરેખર એકજ દિવસમાં પોતાનું બધું ધન સાતે ક્ષેત્રમાં વાપરી દીધું. શેઠ શેઠાણી પોતાનું ઘર ધનથી ખાલી કરીને જાણે ત્યાગીજ બની બેઠા હોય એમ બનીને પરીગ્રહનો પરીમાણ કરીને વધારે રાખવાનો ત્યાગ કરી સામાન્ય ખીછાના ખીછાવી સુખપૂર્વક સુઈ રહ્યાં. સવારના પોહોરમ ઉઠી જ્યાં બુવે છે તો જેટલી પોતાના ઘરની ઘરવાખરી પ્રથમ હતી એટલી બધી બની ગયેલી દીઠી. બન્ને જણા અન્યથા થયાં પણ પરીગ્રહનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી (તેમાંનો) કંઈપણ પરીગ્રહ વાપરતા નથી. ઠીકરાનાં વાસણ જે આગળથી રાખી સુક્યાં હતાં તેમાં સામાન્ય ભોજન બનાવી રાંધી ખાય છે. આ તો ત્યાગીની પેઠે કોઈપણ ચીજને જાણે અલડાતા હોય નહીં ! એમ અડકતાં પણ નથી; તથાપિ તેમણે વિચાર કર્યો કે, આપણે પરીગ્રહનો ત્યાગ કર્યો છે તે તો આપણે આપણા અંગભોગમાં વાપરવાના ઉપયોગમાં લેવાનો કર્યો છે, પણ કંઈ ધર્મમાર્ગે વાપરવાનો ત્યાગ કર્યો નથી, માટે આપણે પાછો ધર્મમાર્ગે વાપરવાનો ઉપયોગ કરોની ! એમ ધારી બીજે દહાડે વળી બપોરથી સાતે ક્ષેત્રે વાપરવા માંડ્યું. દીન હીન દુઃખી શ્રાવકોને તો નિહાલજ કરી નાખ્યા. પાછા રાત્રે સુખે સુઈ રહ્યાં. વળી સવારે બુવે તો તેનાં તેજ જાણે પોતાનાં હતાં તેજ પાછાં આવ્યાં હોય નહીં ! એમ બધાં તેનાં તેજ વસ્ત્ર, આભૂષણ, વાસણ કુસણ, તેમના તેમજ પડેલાં હોય એમ દીઠાં, જેથી ત્રીજે દહાડે પણ તેમજ કર્યું. ચોથે દહાડે, પાંચમે દહાડે એમના એમજ છેવટ નવમે દહાડે પણ નીપજ્યાં. આણે (શેઠે)

તો તેમને તેમજ દાનમાર્ગે વાપરવામાં કંઈ વાતની ખામીજ રાખી નહીં. દશમે દહાકે રાત્રે લક્ષ્મી આવી કહેવા લાગી કે, વાહરે લાગ્યશાળી ! આ તે શું કર્યું ? જ્યારે હું તને આગળથી જણાવવા આવી ત્યારે તેં તો મને ત્યાગ કરવાને બદલે પગે બાંધી રાખી. હવે હું ક્યાં જઈ ! તેં આ જેટલાં પુણ્યકર્મ કર્યાં એથી હવે મારે તો તારે ઘેર સ્થિર થઈ રહેવાનું નક્કી થયું. શેઠ શેઠાણી તો બોલવા લાગ્યા કે, હવે અમારે તારે ખપ નથી. અમે તો અમારા વિચાર પ્રમાણે પરીગ્રહનો ત્યાગ કરીજ દીધો છે. લક્ષ્મી બોલી-તમે ચહાય તેમ કહો, પણ હવે હું તમારું ઘર છોડી શકુંજ નહીં. આ ધણી ધણી-ચાણી તો વિચારવા લાગ્યાં કે, “હાહા, હવે કેમ કરવું ! આતો ખરેખર પાછી આવી ઉભી રહી. હવે આપણને જો કંઈપણ પરીગ્રહ ઉપર ધારેલા વિચારથી ઉપરાંત મમતા થઈ જશે તો મહાપાપ લાગશે, માટે જે થયું તે થયું, દાન દેવાયું તે દેવાયું, હવે આપણે અહિયાં રહેવુંજ નહીં. જો રહીશું તો કંઈકપણ પાપના લાગી થઈ જઈશું”. એમ ધારી તે બંને ધણી ધણીચાણી મહાલક્ષ્મીથી ભરેલાં પોતાનાં ઘરખાર હાટ વિગેરેને એમનેએમ ઉઘાડા પુઘાડા સુકીને તત્કાળ ચાલતાં થયાં. ચાલતાં ચાલતાં એક ગામથી ખીજે ગામ ગયાં ત્યારે તે ગામના દરવાજા આગળ ત્યાંનો રજા ચાપુત્રિયો મરણ પામેલો હોવાથી મંત્રાધિવાસિત હાથીએ આવી તેના ઉપર જળનો અભિષેક કર્યો, અને વળી તેને ઉઠાવી પોતાના સ્કંધ ઉપર બેસાડી દીધો. છત્ર ચામરાદિક રાજચિન્હો આવી પ્રગટ થયાં, જેથી તે રાજધિરાજ બની ગયો. આ વિદ્યાપતિ તો વિચારે છે કે હવે મારે શું કરવું ? એટલામાં તો આકાશમાર્ગથી દેવચાણી થઈ કે, “જિનરાજની પ્રતિમાને રાજ્યાસને સ્થાપન કરીને તે નામની આણ મનાવી પોતાના લીધેલા પરી-માણ વ્રતને પાળતાં રાજ્ય ચલાવવામાં તને કંઈ અડચણ થવાની નથી (દોષ લાગવાનો નથી)”. પછી તેણે રાજ્ય અંગીકાર કર્યું, પણ પોતાના તરફથી તો ત્યાગીવૃત્તી જીવ્યા ત્યાંસુધી પાળી. છેવટે સ્વર્ગસુખ અનુભવી પાંચમે ભવે મોક્ષે જશે.

(ન્યાયોપાર્જિત ધનથી થતા લાભો વિષે.)

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ન્યાયોપાર્જિત વિક્રમમાં કેટલાક લાભ સમાયલા છે તે બતાવે છે. અશંકનીયત્વ (ન્યાયથી મેળવેલા ધનમાં કોઈનો પણ ભય ઉત્પન્ન થતો નથી, તેથી મરણ પ્રમાણે તેનો ઉપલોગ કરી શકાય છે); પ્રશંસનીયત્વ (ન્યાયથી કમાનારનાં સર્વ લોક વખાણુજ કરે છે); અદીનવિષયત્વ (ન્યાયથી કમાયેલ ધન ભોગવવામાં કોઈનો ભય ન હોવાથી અદીનપણે એટલે દુઃખ ભોગવવું પડતું નથી, તેમ કોઈથી છુપાવવાની જરૂર પડતી નથી, બધાના દેખતાં તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે); સુખ-સમાધિવૃદ્ધિ હેતુત્વ (સુખ સાંતિથી ભોગવી શકાય છે અને ખીજા વ્યાપારમાં પણ તે વૃદ્ધિ કરાવવામાં સહાયક થાય છે); પુણ્યકાર્યોપયોગીત્વાદિ (પુણ્યકાર્યોમાં વાપરવાની મરણ થાય છે, ખીજા સારા કામમાં સુખથી વાપરી શકાય છે અને નહારા કાર્યોમાં ઉપયોગ આવતું નથી જેથી પાપના કાર્યો અટકાવી શકાય છે. ઇત્યાદિક લાભો સમાયા છે); ઇહલોક પરલોકહિત (જગતમાં પણ શોભાકારી થઈ પડે છે, જીવે ત્યાંસુધી આ-લોકમાં તેનાથી હિતનાંજ કાર્યો થાય છે, અનિર્દનીય ગણાય છે તેથી આલોકમાં સંપૂર્ણ સુખ ભોગવી શકાય છે, સગાંવડાલાં સજ્જન લોકોના કાર્યમાં તેઓ બધાનું ઉચિતપણું

સચવી શકાય છે, અને પોતાને કાને પોતાની યશ-કીર્તિ સાંભળી શકાય છે, દીન હીન દુઃખી લોકોનો ઉદ્ધાર કરવાની વારંવાર બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરાવે છે, રાજા પ્રમુખનો તેના ઉપર ભય ઉત્પન્ન થતો નથી અને સારા કાર્યોમાં ઉપયોગી થવાથી આલોકમાં તેને કેઈ પણ પ્રકારની અડચણો લોગવવી પડતી નથી, અને પરલોકમાં પણ સારીજ ગતિની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, ત્યાં પણ સારા ઉપયોગની વર્તણૂક કરાવે છે, અને આગળ પણ કેટલાક ભવસુધી લોગવાય એવી પુણ્યની પરંપરા વધારે છે અને ઉત્તમ જનની પરલોકમાં સંગતિ કરાવે છે). કહેલું છે કે:—

સર્વત્ર શુચયોધીરાઃ । સ્વકર્મવલગર્જિતાઃ ॥કુકર્મનિહતાત્મનઃ । પાપાઃ સર્વત્ર શંકિતાઃ ॥

ધર્મી અને બુદ્ધિવાન પુરૂષો સર્વત્ર પોતાનાં શુભ કૃત્યોનાં બળથી ગર્વિત રહે છે (કશી શંકા વગર નિર્ભય રહે છે) અને પાપીપુરૂષો પોતાનાં કરેલાં પાપકર્મોથી સર્વત્ર શંકિતજ રહે છે. (પાપીપુરૂષો સદાય બીહીતાજ ફરે છે કે રખેને મારું કુકર્મ આણે દીકું ન હોય !)

(પાપી કરેલાં પાપકર્મોથી બીહીતજ રહે તે ઉપર જશોશાહનો દૃષ્ટાંત)

દેવોશાહ અને જશોશાહ નામના બે વાણીયા એક ગામમાં પ્રાંતિપૂર્વક સાથે વેપાર કરતા હતા. તેઓ બન્ને જણ પોતાના કંઈ કામ માટે કેઈક ગામે જતા હતા, માર્ગમાં એક રત્નનું કુંડળ પડેલું દેખી દેવોશાહ વિચારવા લાગ્યો કે, મારે તો પારકી પડેલી કાંઈપણ વસ્તુ લેવાનો ત્યાગ છે (પચખાણુ છે), માટે લેઈશ તો નહીં પરંતુ હવે આ માર્ગે આગળ પણ જઈશ નહીં, એમ ઓલતો પાછો ફર્યો; જશોશાહ તેની સાથે પાછો ફર્યો ખરો પણ “પડેલું પારકું ગણાય જ નહીં અથવા પડેલું લેતાં કંઈ દોષ લાગતો જ નથી” એમ ધારીને દેવોશાહને માલમ ન પડે એવી રીતે કુંડળ ઉપાડી લીધું; તથાપિ મનમાં વિચાર કર્યો કે, “ધન્ય છે દેવોશાહને કે જેને આવી નિસ્પૃહતા છે, પણ મારો ભાગીદાર હોવાથી ખરેખર આમાંથી એને ભાગ તો જરૂર આપીશ. એને માલમ પડશે તો ખચીત લેશે નહીં માટે હું એવી કંઈ યુક્તિ ફરીશ કે એને કોઈ પ્રકારે ખબર પડે નહીં.” જશોશાહ એમ ધાર્યું અને ત્યાંથી બન્ને જણ પાછા ફર્યા. ત્યારપછી કંઈકે યુક્તિ પોતાના મનમાં ધારીને જશોશાહ બીજે ગામ જઈ તે કુંડળ વેચી નાખીને તેના દામથી ઘણાંક કરીયાણાં લઈ ત્યાંથી પાછો આવીને પોતાની ભાગીદારવાળી દુકાનમાં માલ ભરીને પૂર્વની પેઠે વેચવા લાગ્યો. ઘણો માલ આવ્યો દેખી દેવોશાહ પૂછ્યું કે, “ભાઈ, આટલો બધો માલ ક્યાંથી આવ્યો?” તેણે આમતેમ જવાબ દીધો, તેથી ફરીને સોગત દઈ પૂછ્યું, તોપણ તે જેમ તેમ ગોટા વાળવા લાગ્યો. ત્યારે દેવોશાહ બોલ્યો કે, “ભાઈ, મારે અન્યાયો-પાર્જિત વિત્ત અગ્રાહ્ય છે અને આમાં કાંઈપણ કાળુંજ દેખાય છે; માટે ના ભાઈ, મારે તારી સાથે ભાગીદાર રહેવું નથી. મારું આગળનું જેટલું તારી પાસે ધન અને લેહેલું હોય તેનો હિસ્સો કરી આપ, કેમકે અન્યાય ઉપાર્જિત વિત્તનો, છાશ પડવાથી જેમ દુધનો વિનાશ થઈ જાય છે તેમ, વિનાશ થઈ જાય છે, એટલુંજ નહીં પણ તેના સંબંધથી બીજું આગળનું કમાયલું હોય તે પણ તેમાં આખર તણાઈ ગયા વિના રહેતું નથી”. એમ કહી તત્કાળ પોતે પોતાના હાથથીજ હિસ્સા તપાસીને હિસ્સો પાડી લીધો અને બુદ્ધો

વેપાર ચલાવવા બુદ્ધી દુકાન લઈ તેમાં તેજ વખતે (ભાગમાંથી આવેલો માલ) ભરાવી દીધો. જશોશાહ તો વિચાર કરવા લાગ્યો—“જોકે આ અન્યાયોપાર્જિત વિત્ત છે તો પણ આટલું બધું ધન કેમ સુકી શકાય ?” એમ ધારી તેમનું તેમજ રહેવા દઈ દુકાને તાળું દઈ (વાસી) પોતાને ઘેર જઈ બેઠો. બનવા કાળથી તેજ રાત્રે જશોશાહની દુકાનમાં ચોરી થઈ અને તેનો જેટલો માલ હતો તે બધો ચોરાઈ ગયો. તેથી જશોશાહ તો સવારે હાય હાય કરવા લાગ્યો અને દેવોશાહની દુકાન વગર બીજે એવો શુદ્ધ માલ ન મળવાથી તેની દુકાન ઉપર ઘણાજ ગ્રાહક આવી ચઢવાથી તેને ત્યાં જે માલ હતો તેનો તેને બમણો લાભ થઈ પડ્યો. દેવોશાહની પાસે આવીને જશોશાહ ઘણા અફસોસ કરવા લાગ્યો. ત્યારે તેણે કહ્યું કે, “ભાઈ હવે તો પ્રત્યક્ષ ક્ષણ દીકું ! માનતો હોય તો એવાં કામ કરવાનાં પચખાણુ લે. એમ સમજાવી તેને પચખાણુ આપી શુદ્ધ વ્યાપાર કરવાનું સુચવ્યું. તેમ કરવાથી તે પાછો સુખી થયો. માટે ન્યાયોપાર્જિત વિત્તથી સર્વ પ્રકારની વૃદ્ધી અને અન્યાયના દ્રવ્યથી ખરેખર હાનિ થયા વિના રહેતી નથી. ન્યાયથીજ ધન ઉપાર્જન કરવું શ્રેય છે.

(ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત ઉપર લોકીક દૃષ્ટાંત)

અંપા નામા નગરીમાં સોમરાજ રાજ્ય કરતો હતો. તેણે એક વખત પોતાના પ્રધાનને પુછ્યું કે, “ઉત્તરાયણપૂર્વમાં કયા પાત્રમાં સુદ્રવ્ય દાનમાર્ગે આપવાથી વિશેષ લાભ થાય”. પ્રધાને કહ્યું કે, “સ્વામી, અહિયાં એક ઉત્તમ પાત્ર તો નિપ્ર છે, પણ દાન આપવા યોગ્ય દ્રવ્ય તો ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત હોય તેજ તે આપવાથી વિશેષ લાભ થઈ શકે. ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત તો ન્યાયના વ્યાપાર વિના ઉપાર્જન થઈ શકતું નથી. તે તો વ્યાપારીમાં પણ કોઈ કનેજ હોય, ત્યારે રાજ પાસે તો તે ક્યાંથીજ હોય ! ન્યાયોપાર્જિત વિત્તજ સાડું ક્ષણ આપનાર હોય છે તેથી તેજ દાનમાર્ગે આપવું જોઈએ”. કહેલ છે કે:—

દાતું વિશુદ્ધાવિત્તસ્ય । ગુણયુક્તસ્ય ચાર્થિનઃ ॥ દુર્લભઃ સ્વલુ સંયોગઃ । સુવીજક્ષેત્રયોરિવ ॥

નિર્મળ (કપટ-પાપ રહિત) વૃત્તિથી અને ન્યાયયુક્ત રીતિ મુજબ પ્રવૃત્તિથી કરાયેલું ધન આપનાર તે દાન આપવાને યોગ્ય ગણાય છે અને પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણયુક્ત હોય તેજ દાન લેવા યોગ્ય પાત્ર ગણાય છે. ઉપર લખેલા ગુણયુક્તદાયક અને પાત્ર એ બન્નેનો સંયોગ સારા ઉત્તમ જમીનના ક્ષેત્રમાં વાવેલા બીજની પેઠે ખરેખર દુર્લભજ છે.

ત્યારપછી રાજ્યે સર્વોપરી પાત્રદાન જાણીને આઠ દીવસ સુધી રાત્રે કોઈ જાણુ નહીં એવી રીતે વ્યાપારીની દુકાને આવી વ્યાપારીની લાયકી પ્રમાણુ કરીને આઠ રૂપીયા પેદા કીધા. પર્વણીને દીવસે સર્વ ગ્રાહણુને બોલાવીને પાત્ર વિપ્રને બોલાવવા માટે દોવાનને મોકલ્યો. તેણે જઈને પાત્રવિપ્રને આમંત્રણ કર્યું. તેથી તે બોલ્યો કે:—

(રાજાનું દ્રવ્ય કેવું અયોગ્ય છે.)

યો રાજઃ પ્રતિ ગૃહ્ણાતિ । વાહ્મણો લોભમોહિતઃ ॥ તમિશ્રાદિષુ ઘોરેષુ । નરકેષુ સપત્યતે ॥

જે ગ્રાહણુ લોભમાં મોહિત થઈ રાજના હાથથી (રાજ્યદ્રવ્યનું) દાન લેછે તે તમિશ્રાદિક મહા અધિકારવાળો ઘોરનરકમાં પડીને મહાપાપને સહન કરે છે. માટે રાજનું દાન નહીં લેવાય.

રાજાઃ પ્રતિગ્રહો ઘોરો । મધૂમિશ્રવિપોષમઃ ॥ પુત્રમાંસવરં મુક્તં । ન તુ રાજાઃ પ્રતિગ્રહી ॥

રાજાના હાથનું (રાજ્યદ્રવ્યનું) દાન લેવું એ અયોગ્યજ છે, કેમકે તે મધથી લેપ કરેલા વિષ સમાનજ છે; પોતાના પુત્રનું માંસ ખાવું તે સાડું ગણાય પરંતુ રાજાનું દાન પુત્રમાંસ કરતાં પણ અધિક અયોગ્ય હોવાથી લેવાતું નથી.

દશમુનાસમશ્ચક્રી । દશચક્રીમપો ધ્વજઃ ॥ દશધ્વજસમા વેશ્યા । દશવેશ્યાસપો નૃપઃ ॥

“દશ ખાટકીના પાપ જેટલું એક કુંભકારનું પાપ છે, દશ કુંભકારના પાપ સરખું મસાણીયા (સરાવનારા) બ્રાહ્મણનું પાપ છે, દશ મસાણીયા બ્રાહ્મણ સરખું એક વેશ્યાનું પાપ છે અને દશ વેશ્યાના પાપ સરખું એક રાજાનું પાપ છે.”

એમ પુરાણ તથા સ્મૃતિ વિગેરેમાં કહેલું હોવાથી અમારે તો રાજ્યદ્રવ્ય અગ્રાહ્ય છે, માટે હું તો કંઈ રાજાનું દાન લેવાનો નથી. પ્રધાન બોલ્યો કે, સ્વામી, રાજા તમને ન્યાયોપાર્જિત વિત્તજ આપશે. વિપ્ર બોલ્યો—નહિં નહિં, એમ હોયજ નહિં; રાજા પાસે ન્યાયોપાર્જિત ક્યાંથી ! પ્રધાનબોલ્યો—સ્વામી, રાજાને મેં પ્રથમથીજ સૂચન કરેલું હતું, તેથી તેઓએ પોતેજ સ્વલુભથી ન્યાયપૂર્વક ઉપાર્જન કરેલું છે, માટે તે લેવામાં તમને કંઈપણ દોષ લાગવાનો સંભવ રહેવાનો નથી. સન્માર્ગથી ઉપાર્જન કરેલું લેવામાં શો દોષ છે ! એવી કેટલીએક યુક્તિથી તે સત્પાત્રવિપ્રને સમજાવીને દરબારમાં બોલાવી લાવ્યો. રાજાએ અત્યંત પ્રસન્ન થઈ તેને આસન આપ્યું, બહુમાન અને વિનયથી તેના પગ ધોયા વિગેરે કરી બે હાથ જોડી નમીને પોતાના સ્વલુભથી ઉપાર્જન કરેલા આઠ રૂપીઆ તેના હાથમાં આપ્યા અને નમસ્કાર કરીને વિસર્જન કર્યા; તેથી ઘણા વિપ્રો પોતાના મનમાં કેટલાક (વિધવિધ પ્રકારના) વીચાર અને ખેદ કરવા લાગ્યા, પણ રાજાએ તેઓને સન્માનપૂર્વક સુવર્ણ દાનાદિકથી પ્રસન્ન કરી વિદાય કર્યા. જોપણ રાજાએ સુવાર્ણાદિક એવાં આપ્યાં હતાં કે, તેઓને ઘણા કાળપર્યંત વાપરતાં ખુટે નહીં, તોપણ તે રાજ્યદ્રવ્ય અન્યાયોપાર્જિત હોવાથી થોડાજ કાળમાં (છ માસમાં) તેઓના ખાવા ખર્ચવાથી ખલાસ થઈ ગયા અને સત્પાત્ર વિપ્રને સંજ્ઞામાં માત્ર આઠજ રૂપીઆનું દાન મળ્યું હતું; પણ તે ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત હોવાથી તેના ઘરમાં લઈ ગયા પછી તેમાંથી ભોજન વસ્ત્ર વિગેરેમાં ખર્ચતાં છતાં જેમ ઘણા કાળ સુધી ખર્ચતાં અક્ષય નિધાન હોય તેમ અણુટ રહ્યું. ન્યાયથી પામેલું સારા ક્ષેત્રમાં વાવેલાં સારાં બીજની પેઠે શોભાકારક થાય છે, વૃદ્ધિકારક પણ થઈ શકે છે.

(વિત્ત દાનમાં આપતાં થતી ચેતબંગી)

૧ ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી સત્પાત્રમાં યોજના કરવાથી પ્રથમ ભાંગો થાય છે. તેનાથી અક્ષય પુણ્યાનુબંધિ થઈને પરલોકમાં વિમાનીક દેવતામાં ઉપજ્યાંથી મનુષ્યક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ સમકીર્તિ દેશવીરતી વિગેરે પામી તેજ લવમાં કે થોડા લવમાં સિદ્ધિપદની પ્રાપ્તિ થાય છે, ધન્ટાસાર્થવાહ કે શાળીલદ્રાદિકના જેવો પ્રથમ ભાંગો સમજવો.

૨ ન્યાયોપાર્જિત વિત્તથી માત્ર (બ્રાહ્મણાદિક) પોષવારૂપ બીજો ભાંગો સમજવો. તેથી પાપાનુબંધિ પુણ્ય ઉપાર્જન થાય છે, કેમકે તે લવમાં સંસારસુખ માત્ર રૂળ ભોગવતાં છેવટ લવ પરંપરા વિટંબના ભોગવવાના ફરણરૂપ હોવાથી નીરસ રૂળજ

ગણાય છે. જેમકે, “લક્ષ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવનારો વિપ્ર જેમ કંઈક સંસારીક સુખ ભોગાદિક ભોગવીને છેવટે સેચનક નામનો સર્વોગ સુલક્ષણ એક ભદ્રક પ્રકૃતિવાળો હસ્તિ ઉત્પન્ન થયો. તે લાખ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવતાં બચેલા પકવાનાદિકથી સુપાત્રદાનમાં યોજના કરનાર એક દરીદ્રી વિપ્રનો જીવ સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતાપણે ઉત્પન્ન થઈ ત્યાંના સુખનો અનુભવ કરી ચવીને પાંચસે રાત્રીઓની કન્યાઓનો પરણનાર શ્રેણિક રાત્રીને પુત્ર નંદીપેણ થયો; તેને દેખીને મહોન્મત થઈ ગયેલા સેચનક હસ્તિને પણ જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તોપણ છેવટે પહેલી નરકે ગયો.” એમાં પાપાનુબંધિન પુણ્ય થવાથી ભવ પરંપરાની વૃદ્ધિ થાય છે, માટે પહેલા ભાંગા કરતાં આ બીજો ભાંગો ફળની અપેક્ષામાં ઘણો જ હીન ફળદાયી ગણાય છે. એ બીજો ભાંગો સમજવો.

૩ અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી સત્પાત્રમાં યોજન કરવારૂપ ત્રીજો ભાંગો સમજવો. ઉત્તમ ક્ષેત્રમાં વાવેલાં સામાન્ય બીજ, કાંગ, કોદરા, ચણા, વટાણા વિગેરે ઉગવાથી આવતા કાળમાં કાંઈક શાંતિ સુખપૂર્વક તેને પુણ્યબંધના કારણપણે થવાથી રાત્રીઓ તથા વ્યાપારીઓને અનેક આરંભ સમારંભ કરવાપૂર્વક ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી જેમ આગળ લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ આ ભાંગામાં પણ આગળ પરંપરાથી મહા લાભની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. કહેલું છે કે:—

કાશ્યપીરિવૈષા શ્રી । રસારાત્રિરસાપ્યહો ॥ નીતેશ્વરસતાંબન્યૈઃ । સપ્તક્ષેત્રીનિસેવનાત્ ॥

“કાશ (એક જાતનો સેલડીની વાડમાં થતો ઘાસ)નો સાંઠો અસાર અને વિરસ (સ્વાદ રહિત) છે છતાંપણ અહો આશ્ચર્ય કે, જે ઉત્તમ પાણી હોય છે તે સાત ક્ષેત્ર (સાધુ, સાધવી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, દેવ, જિનબીજ, અને જ્ઞાન)માં તેનો ઉપયોગ કરી આપે છે, તો તેથી તેની સેલડીના રસ જેવી દશા પ્રગટ થાય છે (અસાર પણ સારા કાર્યોમાં યોજવાથી સારના જેવું ફળ આપી શકે છે).” વળીપણ કહેલું છે કે:—

સ્વલોપિ ગાવિ દુગ્ધં સ્યા । દુગ્ધમપ્યુરગે વિષં ॥ પાત્રાપાત્રવિશેષેણ । તત્પાત્રે દાનમુત્તમં ॥

“તલનો ખોળા જો ગાયના પેટમાં ગયો હોય તો તે દુધ બની જાય છે અને દુધ જો સર્પના પેટમાં ગયું હોય તો તે વિષ થઈ જાય છે. એ શાથી થાય છે ? તેમાં પાત્રાપાત્રનો જ હેતુ છે, માટે પાત્રમાં જ દાન આપવું એ ઉત્તમ ગણાય છે.”

સાસાઈતં પિજલં । પત્ત વિલેસેગ અંતરં ગુરુઅં ॥

અહિમુહપાડિઅં મરલં । સિપ્ય ઉડે મુત્તિઅં હોઈ ॥

“સ્વાતિનક્ષત્રમાં જે પાણી વર્ષે છે, તેનું તેજ પાણી પાત્રના વિશેષથી ઘણા જ ફેરફારવાળું થાય છે, કેમકે, તેજ પાણી સર્પના સુખમાં પડવાથી ઊંચે બની જાય છે અને તેજ વખતે તે પાણી છીપમાં આવી પડવાથી મોતી બધાય છે.”

આ વિષય ઉપર દૃષ્ટાંત તો શ્રી આબુપર્વત ઉપર મોટા પ્રાસાદના કરાવનાર મંત્રિ વિમળશાહ વિગેરેનાં સમજવાં. તેઓનાં ચરિત્ર સંસ્કૃતમાં પ્રસિદ્ધ હોવાથી અને અંધ વધી જવાના ભયથી લખેલાં નથી.

મહાઆરંભ તે પત્તર કર્માદાનના વ્યાપારથી કે અણુઘટતા કારણથી ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મી ખરેખર સાત ક્ષેત્રમાં જો વાપરી ન હોય તો તે મમ્મણુ શેઠ અને લોભનંદીની

પેઠે નિશ્ચયથી અપકીર્તિ અને દુર્ગતિમાં પાડ્યા વિના રહેતીજ નથી. માટે જો અન્યાયોપાર્જિત વિત્ત હોય, તોપણ તે સારા ઉત્તમ કાર્યમાં વાપરવાથી છેવટ લાભકારક નીવડી શકે છે. એ ત્રીજો ભાંગો.

૪ અન્યાયવડે કમાયેલા ધનની કુપાત્રમાં યોજના કરવી એ ચોથો ભાંગો ગણાય છે. કુપાત્રને પોષવાથી સારા લોકોમાં નિંદાવા યોગ્ય થઈ પડે છે, એટલે આલોકમાં પણ કંઈ ખરેખર લાભકારક નીવડતું નથી, અને પરલોકમાં કુગતિનું કારણ થાય છે. તેથી વિવેકીને એ ચોથો ભાંગો તજવાજ યોગ્ય છે. જે માટે લોકીકશાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે—

અન્યાયોપાત્તવિત્તસ્યાદાનમત્યંતદોષકૃત્ ॥ યેનું નિહત્ય તન્માંસૈઃ । ધ્વાંક્ષાણામિવ તર્પણા ॥

“અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી દાન કરવું તે અત્યંત દોષ ભરેલુંજ દેખાય છે. જેમકે, ગાયને મારી નાખીને તેના માંસથી કાગડાઓને પોષવામાં કે શ્રાદ્ધ કરવામાં શો લાભ છે ?”

અન્યાયોપાર્જિતૈર્વિતૈઃ । યંચ્છાદ્ધં ક્રિયતેજનૈઃ ॥ તૃપ્યંતે તેનચાંડાલા । વુક્કસાદાસયોનમ ॥

“અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા ધનથી જે લોકો શ્રાદ્ધ કરે છે તો તેથી ચાંડાળ ભતિના ખુશ્તશ ભતિના, દાસયોનિના દેવો તૃપ્તિ પામે છે (પણ પીતર તૃપ્તિ પામતા નથી).”
દત્તસ્વલ્પોપિ મદ્રાયાસ્યાદ્યોન્યાયસંગતઃ ॥ અન્યાયાત્તઃ પુનર્દત્તઃપુલ્કલોપિ ફલોક્ષિતઃ ॥

“ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું ધન થોડું દાનમાં આપ્યું હોય તો તે લાભકારક થઈ શકે છે, પણ અન્યાયથી કમાયેલું ધન ઘણું આપ્યું હોય તોપણ તેનું કંઈ ફળ મળતું નથી.”

અન્યાયાર્જિતવિત્તેન । યો હિતં હિ સમીહતં ॥ મક્ષણાત્કાલકૂટસ્ય । સોમિવાંચ્છતિ જીવિતાં ॥

“અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી જેકાંઈ પુરૂષ પોતાનું હિત આહે છે, તે કાળકૂટ નામનું વિષ ખાઈને જીવવાની વાંચ્છા રાખવા જેવું છે.”

અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા ધનવડે આજીવીકા ચલાવનાર હોય છે તે રાંકા શેઠની પેઠે ઘણુંકરી અન્યાયથીજ હોય, કલેશકારીજ હોય, અહંકારીજ હોય, કષ્ટીજ હોય, પાપની પ્રવૃત્તિ કરવામાંજ પ્રાયે અગ્રેસરી હોય, અને પાપજીવિજ હોય છે. તેનામાં એવા અનેક પ્રકારના અવગુણ દેખીતાજ હોય છે.

(અન્યાયોપાર્જિત વિત્તથી દુઃખી થનાર રાંકા શેઠનો દૃષ્ટાંત)

મારવાડના પાલી નામા ગામમાં કાકુઆક અને પાતાક નામના બે સગા ભાઈ હતા. તેમાં નાનો ધનવંત અને મોટો ભાઈ નિર્ધન હોવાથી તે નાના ભાઈને ત્યાં આકરી કરી આજીવીકા ચલાવે છે. એક વખત ચોમાસાના દહાડામાં રાત્રિ વખતે આખા દિવસનું કામ કરી થાકી જવાથી કાકુઆક સુઈ ગયો હતો. તેને પાતાકે આવી ખીજીને કહ્યું કે, અધ્યાભાઈ! તારા કરેલા ક્યારા તો પાણી પડવાથી ભરાઈને ફૂટી ગયા છે અને તું તો સુખે કરીને સુઈ ગયો છે. તને કંઈ તેની ચિંતા છે? એમ વારંવાર બોલતા (ઠપકા) દેવા લાગ્યો, જેથી કાકુઆક ખિચારો આંખો ચોળતેઠ ચોળતો ધિરકાર છે આવી પારકી આકરીને, ધિરકાર છે મારા દરીદ્રીપણાને! જો આફિ બાણુતો હોત તો હું એની પાસે રહેતજ નહીં, પણ શું કરું! બોલમાં બંધાઈ ગયા

તે બંધાઈ ગયા, એમ બોલતો બોલતો ઉડીને હાથમાં કોદાળો લઈ જેટલામાં ત્યાં જઈ પહોંચ્યો એટલામાં તો ત્યાં બીજા મનુરલોકોને ક્યારા વાળવા માંડી પડેલા દેખીને તેઓને પૂછવા લાગ્યો કે, અરે તમે કોણ છો? તેઓએ કહ્યું કે, તમારા ભાઈના કામ કરનારા ચાકર છીએ. ત્યારે કાકુઆક બોલ્યો કે, બગી આ પાતાકની નોકરી, એવો નિર્દય છે, કે જેને પોતાના ભાઈની પણ શરમ ન આવી, ને આવી અંધારી રાતે પાછો મને પણ ઉઠાડી અહિંયાં મોકલ્યો. હું તો હવે એની નોકરી કરવાથી કંટાળી જ ગયો છું. ચાકરલોકોએ કહ્યું કે, તમે વલ્લભીનગરે જાઓ. ત્યાં તમે રોજગાર કરશો તો પણ ચાલશે. અમારો પણ થોડા દહાડા પછી ત્યાં જવાનો વિચાર છે. આવાં તેમનાં વચન સાંભળીને વલ્લભીનગરે જવાની તેની પૂર્ણ મરજ થઈ, જેથી ત્યાં થોડાક દહાડા કહાડી પોતાના કુટુંબને સાથે લઈ તે વલ્લભીનગરે ગયો. ત્યાં બીજો કંઈ યોગ નહીં બનવાથી ગામના દરવાજા આગળ આહિરલોકોનાં ઘણાં ઘર હતાં ત્યાં આગળ એક ઘાસનું છાપડું બાંધી આટો, દાળ, ઘી, ગોળ, ખાંડ વિગેરે કરીયાણાંની દુકાન માંડી બેઠો. આનું નામ જે કાકુઆક હતું તે ત્યાંનાં લોકોને અટપટુ પડવાને લીધે બોલતાં નહીં આવડવાથી અને તે રાંકા જેવો દેખાવાથી ત્યાંનાં લોકો બધા તેને “રાંકાશેઠ” કહી બોલાવવા લાગ્યા. ત્યાં તેની આજીવીકા સારી રીતે ચાલવા લાગી.

એક વખત કોઈક કાપડીક અન્યદેશીની યોગી-સન્યાસી ગીરનાર ઉપર જઈ ઘણા વર્ષ સુધી પ્રયાસ કરતાં મરણના મુખમાં જ આવી પડ્યો હોય નહીં! એવાં કષ્ટ સહન કરીને ત્યાંની રસકુંપિકામાંથી સિદ્ધરસની તુંબડી ભરી પોતાના ધારેલા માગે જતો હતો. તેવામાં આકાશમાર્ગથી અકસ્માત્ વાણી થઈ કે, “આ તુંબડી કાકુઆકની છે.” આવી વાણી આકાશમાર્ગથી સાંભળીને સન્યાસી તો બીહીતો બીહીતો છેવટે વલ્લભીનગરે આવ્યો અને ગામના દરવાજા આગળ દુકાન માંડનાર રાંકાશેઠના હાટ આગળજ ઉતારો કર્યો. તેથી તે બન્નેને પ્રીતિ બંધાવાથી સન્યાસી લાવેલી સિદ્ધરસની તુંબડી રાંકાશેઠને ત્યાં મૂકીને શ્રી સોમેશ્વરની યાત્રા કરવા ચાલ્યો ગયો.

રાંકાશેઠે તે તુંબડી પર્વને દિવસે રસોઈ કરવાના ચુલા ઉપર બાંધી. ત્યારપછી કેટલેક દિવસે કોઈક પર્વ આવવાથી તે ચુલે રસોઈ કરતાં તાપને લીધે ઉપર લટકાવેલી તુંબડીમાંથી રસનું એક ટીપુ ચુલા ઉપર મુકેલા તવા ઉપર પડવાથી તત્કાળ તે સુવર્ણમય થઈ ગયો. જેથી બીજો તવો લાવીને ચુલા ઉપર ચડાવ્યો. તેના પર તુંબડીમાંનાં રસનું એ ટીપુ પડતાં માત્ર સુવર્ણનો બની ગયો. આ ઉપરથી આ તુંબડીમાં ખરેખર સિદ્ધરસ જ ભરેલો છે એવું ધારી તે યોગીને પાછું આપવાના ભયથી પોતાના ઘરની ઘરવાખરી અને તુંબડી બીજે કયાંક મૂકીને રાંકાશેઠે પોતાને રહેવાની તુંબડી સળગાવી દીધી, અને તે ગામના બીજા દરવાજા આગળ એક નવું હાટ લઈ તેમાં ઘીની દુકાન માંડી વેપારી બની બેઠો. તુંબડીના રસના પ્રતાપથી જ્યારે ધારે ત્યારે સુવર્ણ બનાવી લે. એમ આખી તુંબડીના રસના મહિમાથી તે ખરેખર એક મોટો ધનવંત થયો, તોપણ તે ઘીનોજ વેપાર કરતો હતો. એક વખત કોઈક ગામડાની આહિરણી ઘી વેચવા આવી હતી, તેની ઘોની મટકીમાંથી ઘી કાઢીને તોળી લઈ મટકી નીતરવા માટે ઇંદોણી ઉપર મુકી કે તત્કાળ તે ઘીથી ભરાઈ ગઈ. બીજાવાર તેમાંથી ઘી

પેઠે નિશ્ચયથી અપકીર્તિ અને દુર્ગતિમાં પાડ્યા વિના રહેતીજ નથી. માટે જો અન્યાયોપાર્જિત વિત્ત હોય, તોપણ તે સારા ઉત્તમ કાર્યમાં વાપરવાથી છેવટ લાભકારક નીવડી શકે છે. એ ત્રીજો ભાંગો.

૪ અન્યાયવડે કમાયેલા ધનની કુપાત્રમાં યોજના કરવી એ ચોથો ભાંગો ગણાય છે. કુપાત્રને પોષવાથી સારા લોકોમાં નિંદવા યોગ્ય થઇ પડે છે, એટલે આલોકમાં પણ કંઈ ખરેખર લાભકારક નીવડતું નથી, અને પરલોકમાં કુગતિનું કારણ થાય છે. તેથી વિવેકીને એ ચોથો ભાંગો તજવાજ યોગ્ય છે. જે માટે લોકીકશાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે:—

અન્યાયોપાત્તવિત્તસ્યાદાનમત્યંતદોષકૃત્ ॥ ધેનું નિહત્ય તન્માંસૈઃ । ધ્વાંક્ષાણામિવ તર્પણા ॥

“અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી દાન કરવું તે અત્યંત દોષ ભરેલુંજ દેખાય છે. જેમકે, ગાયને મારી નાખીને તેના માંસથી કાગડાઓને પોષવામાં કે શ્રાદ્ધ કરવામાં શો લાભ છે ?”

અન્યાયોપાર્જિતૈર્વિતૈઃ । યચ્છ્રાદ્ધં ક્રિયતેજનૈઃ ॥ તૃપ્યંતે તેનચાંડાલા । વુક્કસાદાસયોનમ ॥

“અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા ધનથી જે લોકો શ્રાદ્ધ કરે છે તો તેથી ચાંડાળ જાતિના ખુશ્ખશ જાતિના, દાસયોનિના દેવો તૃપ્તિ પામે છે (પણ ખીતર તૃપ્તિ પામતા નથી).”

દત્તસ્વલ્પોપિ ભદ્રાયાસ્યાદર્યોન્યાયસંગતઃ ॥ અન્યાયાત્તઃ પુનર્દત્તઃ । પુષ્કલોપિ ફલોક્ષિતઃ ॥

“ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું ધન થોડું દાનમાં આપ્યું હોય તો તે લાભકારક થઈ શકે છે, પણ અન્યાયથી કમાયેલું ધન ઘણું આપ્યું હોય તોપણ તેનું કંઈ ફળ મળતું નથી.”

અન્યાયાર્જિતવિત્તેન । યો હિતં હિ સમીહતે ॥ મક્ષણાત્કાલકૂટસ્ય । સોભિર્વાંચ્છતિ જીવિતં ॥

“અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી જેકોઇ પુરૂષ પોતાનું હિત આહે છે, તે કાળકૂટ નામનું વિષ ખાઈને જીવવાની વાંચ્છા રાખવા જેવું છે.”

અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા ધનવડે આજીવીકા ચલાવનાર હોય છે તે રાંકા શેઠની પેઠે ઘણુંકરી અન્યાયથીજ હોય, કલેશકારીજ હોય, અહંકારીજ હોય, કષ્ટીજ હોય, પાપની પ્રવૃત્તિ કરવામાંજ પ્રાયે અએસરી હોય, અને પાપબુદ્ધિજ હોય છે. તેનામાં એવા અનેક પ્રકારના અવગુણ દેખીતાજ હોય છે.

(અન્યાયોપાર્જિત વિત્તથી દુઃખી થનાર રાંકા શેઠનો દૃષ્ટાંત)

મારવાડના પાલી નામા ગામમાં કાકુઆક અને પાતાક નામના બે સગા ભાઈ હતા. તેમાં નાનો ધનવંત અને મોટો ભાઈ નિર્ધન હોવાથી તે નાના ભાઈને ત્યાં આકરી કરી આજીવીકા ચલાવે છે. એક વખત ચોમાસાના દહાડામાં રાત્રિ વખતે આખા દિવસનું કામ કરી થાકી જવાથી કાકુઆક સુઈ ગયો હતો. તેને પાતાકે આવી ખીજીને કહ્યું કે, અલ્યાભાઈ! તારા કરેલા ક્યારા તો પાણી પડવાથી ભરાઈને ફૂટી ગયા છે અને તું તો સુખે કરીને સુઈ ગયો છે. તને કંઈ તેની ચિંતા છે? એમ વારંવાર બોલતા (કપકા) દેવા લાગ્યો, જેથી કાકુઆક બિચારો આંખો ચોળતો ચોળતો ધિકાર છે આવી પારકી આકરીને, ધિકાર છે મારા દરીદ્રીપણને! જે આજીવીકા હોત તો હું એની પાસે રહેતજ નહીં, પણ શું કરું! બોલમાં બધાઈ ગયા.

તે બંધ થઈ ગયાં, એમ બોલતો બોલતો ઉડીને હાથમાં કોદાળો લઈ જેટલામાં ત્યાં જઈ પહોંચ્યો એટલામાં તો ત્યાં બીજા મનુરલોકોને ક્યારા વાળવા માંડી પડેલા દેખીને તેઓને પ્રભવા લાગ્યો કે, અરે તમે કોણ છો? તેઓએ કહ્યું કે, તમારા ભાઈના કામ કરનારા ચાકર છીએ. ત્યારે કાકુઆક બોલ્યો કે, બગી આ પાતાકની નોકરી, એવો નિર્દય છે, કે જેને પોતાના ભાઈની પણ શરમ ન આવી, ને આવી અંધારી રાતે પાછો મને પણ ઉઠાડી અહિંયાં મોકલ્યો. હું તો હવે એની નોકરી કરવાથી કંટાળી જ ગયો છું. ચાકરલોકોએ કહ્યું કે, તમે વલ્લભીનગરે જાઓ. ત્યાં તમે રોજગાર કરશો તોપણ ચાલશે. અમારો પણ થોડા દહાડા પછી ત્યાં જવાનો વિચાર છે. આવાં તેમનાં વચન સાંભળીને વલ્લભીનગરે જવાની તેની પૂર્ણ મરજી થઈ, જેથી ત્યાં થોડાક દહાડા કહાડી પોતાના કુટુંબને સાથે લઈ તે વલ્લભીનગરે ગયો. ત્યાં બીજો કંઈ યોગ નહીં બનવાથી ગામના દરવાજા આગળ આહરલોકોનાં ઘણાં ઘર હતાં ત્યાં આગળ એક ઘાસનું છાપરું બાંધી આટો, દાળ, ઘી, ગોળ, ખાંડ વિગેરે કરીયાણાની દુકાન માંડી બેઠો. આનું નામ જે કાકુઆક હતું તે ત્યાંનાં લોકોને અટપટુ પડવાને લીધે બોલતાં નહીં આવડવાથી અને તે રાંકા જેવો દેખાવાથી ત્યાંનાં લોકો બધા તેને “રાંકાશેઠ” કહી બોલાવવા લાગ્યા. ત્યાં તેની આજીવીકા સારી રીતે ચાલવા લાગી.

એક વખત કોઈક કાપડીક અન્યદેશીની યોગી-સન્યાસી ગીરનાર ઉપર જઈ ઘણા વર્ષ સુધી પ્રયાસ કરતાં મરણના સુખમાં જ આવી પડ્યો હોય નહીં! એવાં કષ્ટ સહન કરીને ત્યાંની રસકુપિકામાંથી સિદ્ધરસની તુંબડી ભરી પોતાના ધારેલા માર્ગે જતો હતો. તેવામાં આકાશમાર્ગથી અકસ્માત્ વાણી થઈ કે, “આ તુંબડી કાકુઆકની છે.” આવી વાણી આકાશમાર્ગથી સાંભળીને સન્યાસી તો બીહીતો બીહીતો છેવટે વલ્લભીપુરે આવ્યો અને ગામના દરવાજા આગળ દુકાન માંડનાર રાંકાશેઠના હાટ આગળ જ ઉતારો કર્યો. તેથી તે બન્નેને પ્રીતિ બંધાયાથી સન્યાસી લાવેલી સિદ્ધરસની તુંબડી રાંકાશેઠને ત્યાં મૂકીને શ્રી સોમેશ્વરની યાત્રા કરવા ચાલ્યો ગયો.

રાંકાશેઠે તે તુંબડી પર્વને દિવસે રસોઈ કરવાના ચુલા ઉપર બાંધી. ત્યારપછી કેટલેક દિવસે કોઈક પર્વ આવવાથી તે ચુલે રસોઈ કરતાં તાપને લીધે ઉપર લટકાવેલી તુંબડીમાંથી રસનું એક ટીંપુ ચુલા ઉપર મુકેલા તવા ઉપર પડવાથી તત્કાળ તે સુવર્ણમય થઈ ગયો. જેથી બીજો તવો લાવીને ચુલા ઉપર ચડાવ્યો. તેના પર તુંબડીમાંનાં રસનું એ ટીંપુ પડતાં માત્ર સુવર્ણનો બની ગયો. આ ઉપરથી આ તુંબડીમાં ખરેખર સિદ્ધરસજ ભરેલો છે એવું ધારી તે યોગીને પાછું આપવાના ભયથી પોતાના ઘરની ઘરવાખરી અને તુંબડી બીજે કયાંક મૂકીને રાંકાશેઠે પોતાને રહેવાની જુપડી સળગાવી દીધી, અને તે ગામના બીજા દરવાજા આગળ એક નવું હાટ લઈ તેમાં ઘીની દુકાન માંડી વેપારી બની બેઠો. તુંબડીના રસના પ્રતાપથી જ્યારે ધારે ત્યારે સુવર્ણ બનાવી લે. એમ આખી તુંબડીના રસના મહિમાથી તે ખરેખર એક મોટો ધનવંત થયો, તોપણ તે ઘીનોજ વેપાર કરતો હતો. એક વખત કોઈક ગામડાની આહરણી ઘી વેચવા આવી હતી, તેની ઘીની મટકીમાંથી ઘી કાઢીને તોળી લઈ મટકી નીતરવા માટે ઇંઢાણી ઉપર મુકી કે તત્કાળ તે ઘીથી ભરાઈ ગઈ. બીજીવાર તેમાંથી ઘી

કાઢીને તોળી લેઈ ફરીથી ઇંઢાણી ઉપર મુકી, જેથી તરત પાછી ભરાઈ ગઈ. આ જોઈ રાંકાશેઠે વિચાર્યું કે, આ ઇંઢાણીમાંજ કંઈક ચમત્કાર જણાય છે, ખરેખર આ ચિત્રાવેલ છે. એમ ધારીને તે ઇંઢાણી કપટ કેળવી આહરણી પાસેથી લઈ લીધી. તુંળીમાંના સિદ્ધરસના પ્રતાપથી ઘણો લાભ મેળવ્યો હતો, પણ તે રસ ખુટવા આવ્યો એટલામાં વળી ચિત્રાવેલ આવી મળી. તેના મહિમાથી તે અખૂટ સુવર્ણ બનાવવા લાગ્યો, જેથી તે અસંખ્ય ધનપતિજ બાણે હોયની શું ! એવો બની બેઠો, તથાપિ તે ધનનો લોભી કુડાં તોલ (જોખ-કાટલાં) વધારે (ભારે) તોલથી લેવાનાં અને ઓછાં (હલકાં) તોલથી આપવાનાં રાખતો. એવાં કૃત્યોથી વ્યાપાર કરતાં પાપાનુષ્ઠાની પુણ્યના બળે કરીને વ્યાપારમાં તત્પર રહેતાં તે મહા ધનાઢ્ય થયો. આવા સમયમાં વળી તેને એક યોગી આવી મળ્યો, જેની પાસેથી નવીન સુવર્ણ બનાવવાની સુક્તિ શીખ્યો. એમ એક સિદ્ધ-રસ, બીજી ચિત્રાવેલ, અને ત્રીજી સુવર્ણસિદ્ધિ, એ ત્રણે પદાર્થોના મહિમાથી અનેક કોટીશ્વર બની બેઠો, પણ અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું તે બધું ધન ગણવા યોગ્ય હોવાથી અને પહેલાં નિર્ધન હતો અને પાછળથી ધનવંત બનેલ હોવાથી કોઈપણ સુકૃતના આચરણમાં, સન્નજનલોકોના કાર્યમાં, કે દીન હીન દુઃખી લોકોને સુખ આપવાની સહાયતાના કામમાં, કે કિંચિત્ માત્ર સારા કામના ઉપયોગમાં તેનું ધન કામ આવી શક્યું નહીં (વપરાયું નહીં). ફક્ત એક અભિમાન, મદ, કલહ, કલેશ, અસંતોષ, અન્યાય, દુર્બુદ્ધિ, છળભેદ, અને કાવતરાંના કામમાં વારંવાર ઉપયોગી થવા લાગ્યું; અને એટલાથી આ રાંકાશેઠ વારંવાર લોકોના ઉપર તેમજ બીજા સામાન્ય વ્યાપારીઓના ઉપર નવાનવા કર બેસારવા, નવાનવા પોતાના લાભ અને બીજા લોકોને અલાભકારક ધારા નિયમ કરવા લાગ્યો. વળી કોઈકે પણ જરામાત્ર ધન કમાતો થયો કે તેની સાથે ઈર્ષા, દ્વેષ, મત્સર રાખી અનેક રીતે તેને અડચણોજ કરવામાં ચતુર, અને અનેક લોકનું લેહેણફેણમાં એવો તો વારંવાર આડો આવે કે બાણે આખા ગામના વ્યાપારીલોકોનો ખરેખર એક બુલમી રાજજ હોય નહીં ! એવો થવાથી તેની લક્ષ્મી લોકોને કાળ-રાત્રી જેવી માલમ પડવા લાગી.

એક વખત એવો આવી બન્યો કે, તે રાંકાશેઠની પુત્રીના હાથમાં એક રતન-જડીત કાંકરત (કાંસકી) હતી, તે દેખીનેજ વલ્લભીપુરના રાજાની પુત્રીએ પોતાના પિતા પાસે મંગાવી, પણ તેણીએ ન આપવાથી કોપાયમાન થયેલા શિલાદિત્ય રાજાએ કોઈકે છળભેદથી એ કાંસકી મંગાવી લઈ પાછી ન આપી. તે ઉપરથી રાંકાશેઠને ઘણો ક્રોધ ચડ્યો, પણ શું કરે ! રાજાને શું કહેવાય ! પરંતુ વેર વાળવા માટે તે અપરદ્વીપમાં રહેનારા મહા દુર્ધર ત્યાંના મુગલરાજાને કરોડ દ્રવ્યની સહાય આપીને શિલાદિત્યની સામે ચઢાઈ કરાવી લાગ્યો. મુગલલોકોની લાખો ગમે જોકે સેના હતી, તોપણ તેનાથી જરા માત્ર ભય નહીં રાખનારો શિલાદિત્ય રાજા તેઓની સાથે પોતાની પાસે સૂર્યદેવના વરદાનથી મળેલા અશ્વની સહાયતાથી ખુશીની સાથે સંગ્રામ કરવા લાગ્યો. (આમાં આટલો ચમત્કાર હતો કે, “તે શિલાદિત્યરાજાને સૂર્યદેવતાએ વરદાન આપ્યું હતું” કે બ્યારે તારે સંગ્રામ કરવો હોય, ત્યારે એક પુરૂષ પાસે પચ્ચશબ્દો (શંખ) વગડાવજે એટલે હું તને મારે પોતાને બેસવાનો ઘોડો મોકલી આપીશ. તે

ઘોડા ઉપર ચડીને પંચશબ્દો વગાડવીશ કે તરતજ તે ઘોડો આકાશે અધર ઉપડશે. ત્યાંથી તું ચુદ્ધ કરજે, જેથી તે દિવસે ઘોડાના પ્રતાપથી તારા જય થશે.”) ચુદ્ધ વખતે શિલાદિત્ય રાજા સૂર્યદેવના વરદાન મુજબ પંચશબ્દો વાજીત્રના અવાજથી સૂર્યના ઘોડાને ખોલાવી તેના ઉપર ચઢે છે, ત્યારપછી વળી પંચશબ્દો વગાડવાથી તે ઘોડો આકાશમાર્ગે ઉડે છે, ત્યાં અધર રહી મુગલો સાથે લડતાં બીલકુલ હારતો નથી, તેમ મુગલલોકોનું મોટું સैन्य પણ લડાઈ કરવામાં પછાત પડતું નથી, તોપણ ઘોડો ઉંચે અદ્ધર હોવાથી તેઓનું કંઈ ખરાબર જોર ફાવી શકતું નથી. આ વાતની માલમ પડવાથી રાંકાશેઠ જે માણસ પંચશબ્દો વગાડતો હોતો તેને છાનોમાનો મળ્યો અને કંઈક ગુપ્ત ધન આપી એવું સમજાવ્યું કે “પંચશબ્દો વગાડવાથી ઘોડો આવ્યા પછી એક વખત એવો બનાવ બનાવવો કે ઘોડા ઉપર શિલાદિત્યરાજા ચઢ્યોજ ન હોય તે પહેલાં (ફરી) પંચશબ્દો વગાડી દેવો, જેથી તે ઘોડો આકાશમાર્ગે ઉડી જાય.” આમ કંઈક આપી લાલચમાં લપટાવી રાખેલ પંચશબ્દો વગાડનારે તેમજ કર્યું. ધનથી શું ન બની શકે? સર્વ બની શકે છે. આમ થવાથી શિલાદિત્ય રાજા હાહા હાવે કેમ થાય (શું કરવું)? એમ પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો. એટલામાં મુગલલોકોના સુલટોએ આવી હુલ્લાં કરી પહેલીજ ચોટમાં તેને (શિલાદિત્યને) હાર મનાવી દીધી, અને છેવટે તેને ત્યાંજ કાર મારી વલ્લભીપુર પોતાને તાબે કર્યું. જે માટે શાસ્ત્રમાં (ત્રિથ્યોગાલી પચત્રામાં) એવું લખેલ છે કે, “વિક્રમાર્કના સંવતથી ત્રણસે પંચોતેર વર્ષ વ્યતીત થયા પછી વલ્લભીનો લંગ થયો.” મુગલલોકોને તેના શત્રુઓએ નિર્જળદેશમાં મોકલીને માર્યા. (વળી સંભળાય છે કે મુગલલોકો પણ નિર્જળદેશમાં માર્યાજ ગયા હતા) (આ રીતે રાંકાશેઠનું અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય ખોટે રસ્તે ખરચાયું અને તેનો સદુપયોગ તે કરી શક્યો નહીં).

અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી બીજું શું સુકૃત્ય બને? કંઈ ન બને. તે માટે ઉપર લખેલો દૃષ્ટાંત બસ છે. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે અન્યાયથી કમાયલા ધનનું ફળ ધર્માદિકથી રહિતજ થાય છે એમ સમજી ન્યાયપૂર્વક વ્યાપાર કરવામાં ઉદ્યમ કરવો, કેમકે તેનેજ વ્યવહારશુદ્ધિ કહેવાય છે. શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે:—

विहाराहारव्याहार। व्यवहारस्तपस्वीनां ॥ गृहिणां तु व्यवहार। एव शुद्धो विलोक्यते॥

“વિહાર કરવો (વિચારવું), આહાર ગ્રહણ કરવો, વ્યાહાર એટલે તપ કરવો, અને વ્યવહાર એટલે ક્રિયા કરવી, એટલા સાધુઓને માટે ‘વ્યવહાર’ શબ્દમાંથી અર્થ લેવાય છે; પણ શ્રાવકલોકોને (ગૃહસ્થોને) માટે તો ફક્ત ‘વ્યવહારશુદ્ધિ’જ અર્થ લેવાય છે.”

માટે શ્રાવકલોકોએ જે જે ધર્મકૃત્ય કરવાં તે વ્યવહારશુદ્ધિપૂર્વકજ કરવાં. વ્યવહારશુદ્ધિ વિના જે ક્રિયા શ્રાવક કરે તે યોગ્ય ગણાતી નથી. શ્રાવક દિનકૃતમાં કહેલ છે કે:—“કેવળી પ્રરૂપિત જૈનધર્મનું મૂળ વ્યવહારશુદ્ધિજ છે, તેટલા માટે વ્યવહારશુદ્ધિથીજ અર્થશુદ્ધિ થાય છે. (દ્રવ્યશુદ્ધિ વ્યવહારથીજ થાય છે). અર્થશુદ્ધિ (ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત)થી આહારશુદ્ધિ થાય છે, અને આહારશુદ્ધિથી (ન્યાયોપાર્જિત વિત્તથી લાવેલા અન્નાદિકથી) શરીરશુદ્ધિ થાય છે. (શરીર શુદ્ધ હોવાથી દુષ્ટ વિચાર ઉત્પન્ન થતા નથી). શરીર શુદ્ધ હોય છે ત્યારેજ પ્રાણી ધર્મના યોગ્ય થાય છે, અને

જ્યારે ધર્મને યોગ્ય થયો હોય ત્યારપછી જે જે કૃત્ય કરે તે તે તેને સર્વ ફળ આપનાર થાય છે. અને એમ જો ન કરે તો તે ફળ રહિત થાય છે. એમ કયા વિના જે જે કંઈ કરે છે તે વ્યવહારશુદ્ધિ રહિત હોવાથી ધર્મને નિંદા કરાવનારજ થઈ પડે છે. જે ધર્મની નિંદા કરાવે છે તેને અને જીનને પણ ઉત્કૃષ્ટથી બોધબીજની પ્રાપ્તિ થાયજ નહીં એમ સૂત્રમાં પણ બતાવેલું છે. તેજ માટે સર્વ પ્રયત્નથી એવુંજ વર્તન વિચક્ષણ પુરૂષ કરે કે જેથી મૂર્ખલોકો તેના પાછળ ધર્મની નિંદા કરે નહીં.”

લોકમાં પણ આહારને અનુસારજ શરીરનો સ્વભાવ અને ખાંધો દેખાય છે. જેમકે, બાલ્યાવસ્થામાં જે ઘોડાને લેંસનું દુધ પાચેલું હોય તો લેંસોને પાણી વાહ્યાલું હોવાથી જેમ તે પાણીમાં તરે છે તેમ તે દુધ પીનાર ઘોડો પણ પાણીમાં તરે છે અને જે ઘોડાને બાલ્યાવસ્થામાં ગાયનું દુધ પાચેલું હોય તે ઘોડો પાણીથી વેગળોજ રહે છે (પાણીમાં તરી શકતો નથી), તેમ જે મનુષ્ય બાલ્યાવસ્થામાં જેવો આહાર કરે છે તેવીજ તેને પ્રકૃતિ પડી જાય છે. મોટા થયા પછી પણ જો શુદ્ધ આહાર જમે તો શુદ્ધ વિચાર આવે છે અને અશુદ્ધ આહાર જમવાથી જરૂર કુબુદ્ધિ આવે છે. લોકીકમાં પણ કહેવત છે કે, “જેવો આહાર તેવો ઓડકાર.” માટે સદ્વિચાર લાવવા સારૂ વ્યવહારશુદ્ધિની જરૂર છે, વ્યવહારશુદ્ધિ પીઠીકા જેવી હોવાથી તેના ઉપરજ ધર્મનું ટકાણુ સારી રીતે થઈ શકે છે. જો પીઠીકા દઢ હોય તો તે ઉપર ઘર ટકી શકે છે, તેમ ધર્મ પણ વ્યવહારશુદ્ધિ હોય તોજ તે ખરેખર ટકી શકે છે, માટે વ્યવહારશુદ્ધિ જરૂર કરવી. એ વ્યવહારશુદ્ધિ આધકાર સમાપ્ત થયો. હવે દેશ કાળ જાતિ વિરૂદ્ધ ત્યાગ બતાવે છે.

(દેશ કાળ વિરૂદ્ધાધિકાર)

“ દેશાદિવિરુદ્ધત્યાગો ” દેશ કાળ નૃપાદિકનું વિરૂદ્ધ વર્જવું. એટલે દેશવિરૂદ્ધ, કાળવિરૂદ્ધ, જાતિવિરૂદ્ધ, રાજવિરૂદ્ધ તજવાં. જે માટે હિતોપદેશ માળામાં કહેલ છે કે:—

દેસસ્સય કાલસ્સય । નિવસ લોગસ્સ તહય ધમ્મસ્સ ॥

વજ્જંતો ઘડિકુલં । ધમ્મં સમ્મં ચ લહ્હં નરો ॥

“ દેશવિરૂદ્ધ, કાળવિરૂદ્ધ, રાજવિરૂદ્ધ, લોકવિરૂદ્ધ, ધર્મવિરૂદ્ધ, વિગેરે કેટલાક અવશુણને વર્જવાથી પ્રાણી ઉત્તમ ધર્મને (દેશવિરૂદ્ધ) પામી શકે છે.”

(દેશવિરૂદ્ધ)

જેમકે, સૌવીર દેશમાં ખેતી કરવી નિષેધ છે, તે કર્મ ત્યાં નથી કરતા. લાટ દેશમાં મદીરાપાનનો ત્યાગ છે. એમ જે જે દેશમાં જે લોકોએ આચરણ કરવા યોગ્ય ન હોય ત્યાં તે વસ્તુનું સેવન કરવું તે વિરૂદ્ધ ગણાય છે. વળી જે દેશમાં, જે જાતિમાં કે કુળમાં જે જે વસ્તુ આચરવા યોગ્ય ન હોય તેનું આચરણ કરે તે પણ દેશવિરૂદ્ધમાં જાતિકુળ પેટાલેદે ગણાય છે. જેમકે, બ્રાહ્મણને મુરાપાન કરવો નિષેધ છે. તીલ લવણ વિગેરે વેચવાનો નિષેધ છે. જે માટે તેઓનાજ શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે:—

તિલવલ્લપ્પતા તેપાં । તિલવત્ રૂપામતા પુનઃ ॥ તિલવચ્ચનિપીઢ્યંતે । યે તિલવ્યવસાયિનઃ ॥

“ જે તલનો વ્યાપાર કરે છે તેની તલ જેવીજ લઘુતા થાય છે, તલની પેઠે તે કાળો થાય છે, તલની પેઠે તે પીલાય છે, એ જાતિવિરુદ્ધ ગણાય છે.”

કુળની અપેક્ષામાં કહેવા માગીએ તો જેમકે, ઔલુક્ય વંશવાળા રજપુતોને મધપાન ત્યાગ કરવો કહેલ છે.

વળી દેશવિરુદ્ધમાં એ પણ સમાય છે, કે જીજ્ઞ દેશના લોકોના સાંભળતાં તે દેશની નિંદા કરવી. જે જે દેશમાં જે વાક્ય બોલવા યોગ્ય ન હોય તે તે દેશમાં તે વાક્ય બોલવું, એ દેશવિરુદ્ધ સમજવું.

(કાળવિરુદ્ધ)

કાળવિરુદ્ધ તે એમ છે કે, શીતકાળમાં હેમાચલ પર્વતની નજીકના પ્રદેશમાં આપણા દેશમાંથી જો કોઈ જાય તો તેને શીતવેદના સહન કરવી ઘણીજ મુશ્કેલ પડે, માટે તેવા દેશમાં તેવા કાળમાં જવું નહીં. ઉષ્ણકાળમાં ઘણુંકરી મારવાડ દેશની ભુમિમાં ન જવું, કેમકે ત્યાં તાપ ઘણો પડે છે. ચોમાસામાં દક્ષિણ દેશની મુસાફરી કરવી અથવા જે જમીનમાં વર્ષાત ઘણો પડતો હોય, કે જે દેશમાં કાઠવકીચડ ઘણો થતો હોય તે દેશમાં ચોમાસામાં જવું એ કાળવિરુદ્ધ ગણાય છે. ઘણુંકરી એવા દેશોમાં કાળનો વિચાર કર્યા વગર જો જવાય તો તે પ્રાણીને ઘણીજ વિટંબના સહન કરવી પડે. વિશેષકરી ચોમાસાના કાળમાં સમુદ્રના પ્રાંતના દેશોમાં મુસાફરી કરવીજ નહીં. વળી જ્યાં ઘણો દુષ્કાળ પડેલો હોય, રાજરાજાનો અરસપરસનો વિરોધ ચાલતો હોય, કે સંગ્રામ લડાઈ વિગેરે ચાલતી હોય, કે માર્ગમાં ધાડ વિગેરે પડવાની બીક રહેતી હોય, માર્ગમાં કંઈ વાતથી રોકાણ થતી હોય, અથવા રોગાદિકનો ઉપદ્રવ ચાલતો હોય, માર્ગમાં ચાલવું મુસીબત ભરેલું હોય, વચ્ચે ગામ ન આવી શકે એવી મહા ભયંકર અટવી આવતી હોય, સંધ્યાના વખતે ચાલવું હોય, અધારી રાતે ચાલવું હોય, વળાવા કે સથવારા વગર ચાલવું હોય, એવા સ્થાનકો ઉપર વગર વિચારે જો પ્રવૃત્તિ થાય તો તે ખરેખર પ્રાણ ધનની હાનિ કરતાં મહા અનર્થકારી થઈ પડે છે. માટે એવા કાળમાં એવી રીતે મુસાફરી કરવીજ નહીં. ફાગણમાસ પછી તલ પીલાવવા, તલનો વેપાર કરવો, સંગ્રહ કરવો તથા તલ ખાવા વિગેરે સર્વ કાળવિરુદ્ધ છે. વર્ષાઋતુ (ચોમાસા)માં તાંજલમ વિગેરે સર્વ જાતિની ભાજી ખાવી કાળવિરુદ્ધ છે. ઘણા જીવો ઉત્પન્ન થતા હોય એવી જમીન ઉપર ગાડાં વિગેરે ચલાવવાં એ મહા દોષનો હેતુ છે. વિગેરે સર્વ કાળવિરુદ્ધ સમજવું.

(રાજવિરુદ્ધ)

રાજવિરુદ્ધ તે-રાજાએ જે આજ્ઞામાં ના કહેવરાવી હોય તેનું સેવન કરવું, અથવા રાજાને સંમત ન હોય તે આચરણ કરવું. જેમકે, રાજાના માનીતા હોય તેનું અપમાન કરવું, રાજાએ જેનું અપમાન કર્યું હોય તેની સાથે સલાહ રાખવી, રાજાના વિરોધીને ખડુમાન આપવું, રાજાના વૈરી સાથે સલાહ રાખવી, તેની સાથે વિચાર કરવો, તેના સ્થાનમાં જઈને રહેવું કે તેને પોતાના ઘરમાં ઉતારવો, રાજાના શત્રુ તરફથી આવેલા કોઈને પણ પોતાને ઘેર લોભથી ઉતારવા કે તેઓની સાથે વેપાર રોજગાર ચલાવવો, રાજાની મરજી વગર તેના શત્રુની સાથે સહવાસ કરવો, રાજાની

જેમણે હોય તેથી વિરૂધ્ધ બોલવું, નગરના લોકોથી વાંકી (આડી) રીતે વર્તવું, સ્થામીદ્રોહાદિક કરવાની જેમાં રાજની મનાઇ હોય તેવા આચારનું સેવન કરવું, ભુવનભાનુના જીવ રોહિણીની પેઠે રાજની રાણીનું અપવાદ બોલવું.

(રાજવિરૂધ્ધ બોલવાથી થતા અજ્ઞામ ઉપર રોહિણીનો દૃષ્ટાંત)

રોહિણી નામની એક શેઠની પુત્રી પરમ શ્રાવિકા હતી. એક લાખ શ્લોક તો જેણે ધર્મશાસ્ત્રના સુખપાઠે કર્યા હતા. ઘણી શ્રદ્ધાળુ, લક્ષિતવંતી, રાગી, સર્વવસરે પોતાના લીધેલા વ્રત નિયમ પાળવામાં સાવધાન હતી, પરંતુ વિકથાની અતી રસીલી હોવાથી હસતાં હસતાં કાંઈની પાસે એમ બોલાઈ ગયું કે “આ રાજની નવીરાણી તો વ્યભિચારિણી છે.” તે વાત કાનોકાન ચાલતી દરબારમાં ગઈ. છેવટે રાજયે સાંભળીને તેના ઉપર ઘણો ગુસ્સો કર્યો અને દરબારમાં પકડી મંગાવી તેની જીભ કાપવાનો હુકમ કર્યો, પરંતુ દીવાનાદિક ઘણા જણના કહેવાથી તે હુકમ પાછો ખેંચી લેઈ દેશનીકાલ કર્યો. સારાંશ એજ કે તે ભવમાં જોકે જીભ ન કપાણી, પણ માત્ર એટલુંજ બોલવાથી તેણીયે એવું નીચકર્મ ખાંધી લીધું કે કેટલાક ભવ સુધી તો તેની જીભ છેદન થઈ, અને તે ભવમાં બીજાં કેટલાંક દુઃખ સહન કર્યાં તેનું તો શું કહેવું! માટે રાજવિરૂધ્ધ બોલવું નહીં.

(પરનિંદા ન કરવી તથા પોતાના ગુણ ન ગાવા વિષે)

લોકનિંદા બોલવાથી આલોકમાં પણ ઘણુંજ દુઃખનાં કારણ અને છે. વળી ગુણીની નિંદા કરવી તે તો વિશેષ વર્જવાજ્ય યોગ્ય છે. પોતાની મોટાઈ અને પારકા અવગુણ બોલવાથી અલાભજ છે. કહેલું છે કે:—

“છતા કે અછતા પારકા કાંઈપણ અવગુણ બોલવા એથી પોતાને દ્રવ્ય કે જશ-કીર્તિનો કંઈ લાભ થતો નથી, પણ તેની સાથે શત્રુતા થાય છે. જીભની પરવશતાથી અને કષાયના ઉદયથી જે મુનિ પોતાની સ્તુતિ અને પરની નિંદા કરતાં થકાં સારો ઉદ્યમ કરતો હોય તોપણ તે પાંચે પ્રકારના મહાવ્રતને રિક્ત (ખાલી) કરી નાંખે છે. પારકા ગુણ છતાં પણ તેની પ્રશંસા ન કરી હોય, પોતાના ગુણની પ્રશંસા કરી હોય, પોતામાં ગુણ નહીં છતાં તેની પ્રશંસા કરી હોય તો તેથી શો લાભ છે! જે પુરૂષ પોતાને મોઢે પોતાના ગુણ ગાવા (બોલવા) લાગી જાય છે તેને મિત્ર હસે છે, ખાંધવો નિંદે છે, પૂજનીક લોકો ઉવેળી મૂકે છે, અને માતાપિતા પણ બહુમાન આપતા નથી. પરબ્રાણીને પીડા ઉપજાવવી, પારકા અવગુણ બોલવા, પોતાના ગુણ બોલવા, એટલા કારણથી અનેક કરોડો ભવ ભમતાં અને દુઃખ ભોગવતાં છતાં પણ જેનો ઉદય મટી શકે નહીં એવાં અત્યંત નીચકર્મને પ્રાણી ખાંધે છે. અહો આશ્ચર્ય કે પરજીવનો ઘાત કરવાથી પણ પરનિંદા કરવાનું મહા પાપ છે. પાપ નહીં કરનારી વૃદ્ધા પ્રાણીની ચેઠે અછતા દોષ બોલવાથી પણ પાપ આવીને લાગુ પડે છે.”

(પરનિંદા ઉપર વૃદ્ધાપ્રાણીનું લોકીક દૃષ્ટાંત.)

સુગ્રામ નામના ગામમાં સુંદર નામે એક શેઠ રહેતો હતો. તે તીર્થયાત્રા કરનારા લોકોને વસતી-ઉતરવાનાં સ્થાન, ભોજન વીગેરેની મહાય કરતો હતો. તેની પડોશમાં રહેનારી એક વૃદ્ધા પ્રાણી તે સંબંધમાં તેની નિંદા કરતી હતી. વળી પ્રસંગ આવી

પડે ત્યારે જેમ બધા સાંભળે તેમ બોલવા પણ મંડી જતી; કે “આ સુંદરશેઠ યાત્રાગુલોકોની ખરદાસ કરે છે, ઉતરવા જગા આપે છે. ખાવા ભોજન આપે છે, તે શું ભક્તિ માટે આપે છે? ના ના! નહીં નહીં!! એમ હોયજ નહીં! એ તો પર-દેશથી આવતા લોકોની થાપણુ એળવવા માટે આ ભક્તાઈનો ઢોંગ લઈ બોલો છે.” એક વખત કોઈક યોગી આવ્યો તેને છાસ પીવાની મરણ હતી, પણ તે સુંદરશેઠના ઘરમાં તૈયાર ન હોવાથી આહેરણી (ભરવાડણી) પાસેથી વેચાતી લઈ આપી. આહે-રણીના માથા ઉપર રહેલી ઉઘાડી છાસની મટકીમાં ઉપરથી (આકાશથી) લઈ જતા સકુની (બાઝ)ના મોંમાં રહેલા સર્પના મોંમાંથી ઝરેલા ઝેરનાં ટીંપાં તેમાં પડેલાં હોવાથી યોગી તે છાસ પીતાંમાત્ર મરણ પામ્યો. આવું કારણ બનેલું દેખીને આ વૃદ્ધ પ્રાહ્મણી તો બખ્ખે હાથ કુદવા લાગી અને હસતી હસતી તાળીઓ કુટતી ખુબ હર્ષાઈને બધા સાંભળે તેમ લોકોને મોંઢે બોલવા લાગી કે, વાહવાહ! બહુ મોટો આ ધર્મી બની બેઠો છે! ધન લઈ લેવા માટેજ આ બિચારા ભોગીનો પ્રાણ લીધો. આવું અવસરે આકાશમાર્ગે ઉભી રહેલી “હત્યા” વિચારવા લાગી કે, “હવે કોને વળગુ” દાનનો (છાસનો) આપનાર શેઠ તો શુદ્ધ છે, એના મનમાં કંઈ મારી નાખવાનું હતુંજ નહીં. વળી સાપ અબાણુ અને સકુનીના મોંમાં સપડાએલો (પકડાએલો) પરવશ હતો, એની પણ ભોગીને મારવાની કંઈ ઇચ્છા હતી નહીં. સકુની પણ પોતાના ભક્ષને લઈ જતો હતો. એની કંઈ આને મારવાની બુદ્ધિ નહોતી. વળી આહેરણી પણ અબાણુ હતી, એને જો આગળથી માલમ પડી હોત તો એ કોઈનો ઘાતપાત થાય એવી છાંસ વેચતજ નહીં. માટે આટલા બધામાં કોણુ દોષવંત ગણી શકાય? કોઈ ગણવા લાયક નથી, પરંતુ આ નિર્દોષ સુંદરશેઠના ઉપર વારંવાર અસત્ય દોષના આરોપણુ કરનારી-નેજ વળગુ તો ખસ છે.” આમ વિચારીને તે હત્યા આવીને અકસ્માત્ વૃદ્ધ પ્રાહ્મ-ણીના શરીરમાં પેઠી, જેથી તેનું શરીર કાળું, કુખડું, કોઢીઊં બની ગયું.

ઉપર લખેલા દૃષ્ટાંતનો સાર એ છે કે, કોઈના પણ દોષનો નિર્ણય કુર્યા વગર અસત્ય દોષ (નિંદા)નું આરોપણુ કરી બોલવું નહીં, એજ વિવેકનું લક્ષણ છે.

અછતા (ન હોય તેવા) દોષ બોલવાથી થતા અલાભ વિષે ઉપર દૃષ્ટાંત બતાવ્યું; તેમ વળી છતા દોષ વિષે બીજું દૃષ્ટાંત બતાવવામાં આવે છે, જે સાંભળી તે પણ ન બોલવું.

[છતા દોષ (દોષ હોય તે) બોલવા ઉપર ત્રણ પુતળીનું દૃષ્ટાંત.]

કોઈક રાજાની પાસે ત્રણ પુતળીઓ સુંદર આકારવાળી બનાવીને કોઈક કારીગર લાવ્યો. તેનો આકાર સુંદર દેખી રાજા પૂછવા લાગ્યો કે, આનું શું લેવું છે. કારી-ગરે કહ્યું—સ્વામી, કોઈક વિચક્ષણ પંડિતને બોલાવી પરિક્ષા કરાવી તેનું જોતલું આપવું લાયક હોય તે આપો. પંડિતોને બોલાવી રાજાએ પરિક્ષા કરાવવા માંડી. એક પંડિતે સુતરનો દોરો લઈ પહેલી પુતળીના એક કાનમાં ઘાડ્યો કે તત્કાળ તે દોરો સુખ આગળ રાખેલા છિદ્રમાંથી નીકળી પડયો. ત્યારે પંડિતે બોલ્યા કે, આ પુતળીનું મૂલ્ય એક કાણીકોડીનું છે, કેમકે જેવું સાંભળ્યું તેવુંજ બહાર કહાડી નાખ્યું.

ખીજી પુતળીના એક કાનમાં દોરો ઘાલ્યો તે તત્કાળ ખીજા કાનમાંથી નીકળ્યો. ત્યારે પડિતો બોલ્યા કે, હાહા ઠીક, એ પણ સમજાયું; એના કાનમાં જે જે વાતો આવે તે એક કાને જેમ સાંભળે તેમજ ખીજે કાનેથી નીકળી જાય, એટલે સાંભળ્યું પણ વીસરી ગયું, એવો દાખલો લેવાનો હોવાથી આ પુતળી એક લાખ રૂપીઆના મૂલ્યવાળી છે. પછી ત્રીજી પુતળીના કાનમાં દોરો ઘાલ્યો કે તત્કાળ તેના ગળામાંજ ઉતરી ગયો કે પેટમાંજ રહી ગયો પણ બહાર નીકળી શક્યો નહીં. આથી પડિતોએ પરિક્ષા કરી કે, આ પુતળીનો દાખલો એવો લેવા યોગ્ય છે કે જેટલું સાંભળે એટલું બધું પેટમાંજ રાખે છે, બહાર કહાડી નાખતી નથી. એવા હિંડા પેટના પુરૂષો પણ અમૂલ્ય હોય છે. માટે આ પુતળીનું મૂલ્ય કંઈ કહી શકાય એમ નથી. રાજાએ ખુશી થઈને તે ત્રણે પુતળીઓ રાખીને તેને સાડાં તુટીદાન આપી વિદાય કર્યો.

ઉપર લખેલા દૃષ્ટાંત વિષે વિચાર કરી જોતાં માલમ પડશે કે કોઈ પણ પુરૂષના છતાદોષ બોલી દેવામાં કોડી જેટલી કીંમત થાય માટે બોલવાજ નહીં.

(ઉચિત આચારનું ઉલ્લંઘન.)

જે પુરૂષ સરલ સ્વાભાવી હોય તેની કોઈપણ પ્રકારથી હાંસી કરવી, શુભવંત છતાં તેના ઉપર દોષનું આરોપણ કરવું, શુભવંત ઉપર મત્સર (દ્વેષ) કરવો, જેણે પોતાને કંઈ શુભ કરેલો હોય (ઉપકાર કીધો હોય) તેના ઉપકારનું ભુલી જવું (ઉપકારનો બદલો ન વાળવો), ઘણા લોકોનો જે વિરોધી હોય તેની સાથે સહવાસ રાખવો, ઘણા લોકોનો જે માનીતો હોય તેનું અપમાન કરવું, સદાચારી પુરૂષોના ઉપર કબ્જા આવી પડતાં ખુશી થવું, ભલા માણસોના કબ્જે દુર કરવાની શક્તિ છતાં સહાય ન કરવી; દેશ, કુળ, જાતિ પ્રમુખના ધારા તોડવા, વિગેરે સર્વ ઉચિત આચારનું ઉલ્લંઘન કર્યું ગણાય છે અથવા લોકવિરૂધ્ધ કહેવાય છે. એવો અનાચાર શ્રાવકે કોઈયે પણ કરવોજ નહીં.

વળી થોડી સંપદાવાળાએ શ્રીમંતના જેવો અને શ્રીમંત થઈને દરીદ્રીન જેવો વેષ રાખવો, અથવા સદાય મલીન જ વેષ રાખવો, ફાટાં મુઠાં લુગડાં પહેરવાં, લોકાચારથી વિરૂધ્ધ વર્તવું, એવાં કેટલાંક લોકવિરૂધ્ધ કાર્ય પણ વર્જવાં. જો એમ ન કરે તો આલોકમાં પણ અપયશ અપકીર્તિના કારણીક થાય છે. વાચકસુખ્ય (ઉમાસ્વાતી વાચક) પણ પોતાના કરેલા ગ્રંથમાં આવા પ્રસંગ ઉપર એમ લખે છે કે:—

“ધર્મમાર્ગમાં પ્રવર્તનારા સઘળા સાધુઓને ધર્મસાધન કરવામાં લોક પણ સર્વ પ્રકારે આધાર (સાહાયક) છે, એટલાજ માટે લોકાચારવિરૂધ્ધ અને ધર્માચારવિરૂધ્ધ, એ બંને પણ ત્યજવાજ યોગ્ય છે.”

લોકવિરૂધ્ધ (કાર્યના) ત્યજવાથી સર્વ લોકની પ્રીતિ થાય છે, ધર્મનો સુખપૂર્વક નિર્વાહ થાય છે, સર્વ લોક પ્રશંસા કરે છે, ઇત્યાદિક શુભની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે માટે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે:—

“ઈત્યાદિક લોકવિરૂધ્ધના ત્યાગ કરવાથી પ્રાણી સર્વ લોકને વહાલો થાય છે. સર્વ લોકનું વલ્લભપણું એ પણ પ્રાણીને સમ્યક્તરૂપ વૃક્ષના પ્રગટ થવા માટે ખીજરૂપ છે.”

(ધર્મવિરૂદ્ધ વિષે)

મિથ્યાત્વ કૃત્ય ન કરવું. જેમકે, નિર્દયપણે ગાય, ભેંસ, બગાને બાંધવાં, મારવાં, કુટવાં; માંકણ, જી પ્રમુખને લુગડાં વિગેરે કોઈના આધાર વગર જ્યાં ત્યાં ફેંકી દેવા; કીડી, જી, માંકણને તડકે નાખવા; માથું ભેંસા વગર એમને એમ માથામાં મોટી કાંસકી નાખી ઘણા દિવસનાં ભેંસેલાં માથાં એળવાં; અથવા લીંબ વિગેરેને ફેંકી નાખવી; ઊનાળાના દિવસોમાં ગૃહસ્થે દરરોજ ત્રણ વાર પાણી ગાળવાની રીતિ જાણતાં છતાં તેમ ન કરવું; ઊનાળા વગર બીજા મહીનામાં એ વાર પાણી ગાળવાની રીતિ જાણતાં છતાં તેમ ન કરવું; પાણી ગાળવાનાં ગળણાં ફાટેલાં રાખવાં કે ઘટ્ટ (જડાં) પે તાનાં ન રાખવાં, ગળાં નાના રાખવાં, પાતળાં જાળી જેવાં રાખવાં; પાણી ગળીને તેનો સંસ્કારો (સંખારો) જેવું જળ હોય ત્યાં જઈને (તે જળ ભેગો) ન નાખવો, પાણી ગાળતાં પાણીનું ઉછાગવું; એ; બીજા કુવાનાં કે નદી તળાવનાં પાણી ભેગાં કરી દેવાં; ધાન્ય, ઈંધણ (છાણાં વિગેરે), શાક લીલોતરી, તાંબુળ, પાન, લાજી, વિગેરે બરેબર તપાસ્યા વગર અને ઘોંસા વગર જેમ તેમ વાપરી નાખવાં.

આખી સોપારી, આખાં ફળ, ખારેક, વાલોર, સીંગ, એળા વિગેરે આખાં મોંમાં નાખી દેવાં; નાળવાથી કે ઊંચી ધાર કરી દુધ, પાણી કે ઔષધ વિગેરે પીવાં; એ સવળાં ધર્મવિરૂદ્ધ (કાર્ય છે).

ચાલતાં, ખેસતાં, સુતાં, સ્નાન કરતાં, કોઈ પણ વસ્તુ લેતાં અથવા મુકતાં, રાંધતાં, ખાતાં, ખાંડતાં, દળતાં, ભરડતાં, એસડ વિગેરે વાટતાં, ઘસતાં, પેસાળ કરતાં, વડીનીતિ કરતાં, થુંકતાં, બગાળો નાખતાં, સલોખમ નાખતાં, કોગળા કરતાં, પાણી ગળતાં, તાંબેળ નાખતાં, જીવની ચત્તા ન રાખે તો ધર્મવિરૂદ્ધ.

ધર્મ કરણી કરતાં અનાદર રાખવો; ધર્મના ઉપર બહુમાન ન કરવો; દેવ, ગુરૂ, સાધર્મી ઉપર દ્વેષ રાખવો; દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય, સાધારણદ્રવ્ય, ગુરૂદ્રવ્યનો પરીભોગ કરવો (ખાવો) તે ધર્મવિરૂદ્ધ.

દેખીતા પાપીલોકોની સાથે સંસર્ગ કરવો, ધર્મી ગુણુવંતનો ઉપહાસ કરવો, કષાય વધારે રાખવો, ઘણા દોષ લાગે એવાં કિરીયાણાં લેવાં વેચવાં કે તેનો વેપાર કરવો તે ધર્મવિરૂદ્ધ.

ખરકમં (પંદર કર્મોદ્ધાન), પાપમય અધિકાર (કોટવાળાદિક)માં પ્રવૃત્તિ કરવી, ઇત્યાદિક ધર્મવિરૂદ્ધ.

મિથ્યાત્વાદિકનો અધિકાર વિશેષેકરી અમારી કરેલી* વંદીતાસૂત્રની અર્થદિપિકામાં અમો કહી ગયા છીએ. વધારે ધારણા કરવા વિચાર હોય તો ત્યાંથી જોઈ લેવું.

દેશવિરૂદ્ધ, કાળવિરૂદ્ધ, રાજવિરૂદ્ધ, લોકવિરૂદ્ધ, એ ચાર પ્રકારના વિરૂદ્ધ કરતાં પણ ધર્મવિરૂદ્ધ અધિક (દુઃખદાયી) છે, માટે ધર્મવંત પ્રાણીએ ધર્મવિરૂદ્ધ સેવન કરતાં લોકમાં અપકીર્તિ દુર્ગતિ પ્રમુખ અનેક અવગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે તેથી ત્યજવાજ યોગ્ય છે.

એટલાજ માટે (ઘણા અવગુણકારક અને દુઃખદાયી છે માટે) ઉપર લખેલા પાંચે પ્રકારના વિરૂદ્ધ શ્રાવકે જરૂર વર્જવાં (છોડવાં-ન કરવાં).

* અમારી કરેલી એટલે દીકારની કરેલી.

(ઉચિત આચારનું સેવન કરવા વિષે)

હવે “ઉચિતાચરણ” ઉચિતનું એટલે ઉચિત આચારનું, આચરણ એટલે સેવન કરવું, તે પિતાનું ઉચિત, માતાનું ઉચિત, એમ નવ પ્રકારનું ગણાવેલ છે. તેનું ઉચિતપણું સાચવવાથી સ્નેહવૃદ્ધિ, કીર્તિ, બહુમાન, વિગેરે કેટલાક ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે વિગેરે કેટલાક ગુણ દર્શાવવાના વિષયમાં ઉપદેશમાળાની ગાથાથી તેના આધકાર બતાવે છે:--

“જે કંઈ આલોકમાં સામાન્ય પુરૂષોની યશકીર્તિ દેખાય છે તે વગર વિકલ્પે એમજ ધારે કે ખરેખર એક ઉચિત આચરણનાજ સેવન કરવાનું મહાત્મ્ય છે.”

(ઉચિતાચરણના નવ ભેદ.)

૧ પિતાનું ઉચિત, ૨ માતાનું ઉચિત, ૩ સગાભાઈનું ઉચિત, ૪ સ્ત્રીનું ઉચિત, ૫ પુત્રનું ઉચિત, ૬ સગાંવહાલાંનું ઉચિત, ૭ ગુરૂજન (ધર્મગુરુ, જ્ઞાનગુરુ વિગેરે)નું ઉચિત, ૮ નગરના લોકનું અથવા જ્ઞાતિના-જાતિના લોકોનું ઉચિત, ૯ પરતીર્થીનું ઉચિત, એમ નવ જણાનાં (નવ પ્રકારનાં) ઉચિત પુરૂષે સાંભળવાં.

(પિતાનું ઉચિત.)

પિતાનું ઉચિત કાયાથી, વચનથી, મનથી, એમ ત્રણ પ્રકારનું છે.

પિતાનું કાયાથી ઉચિત:—પિતાના શરીરની સુશુષ્કા (સેવા) કરવી; એટલે પગ ધોવા પગ દબાવવા, વાંસે સુઠી ભરવી, ઉઠાડવા, બેસાડવા, દેશ કાળ પ્રકૃતિને માફક આવે એવાં ભોજન કરાવવાં, સ્નાન કરાવવાં, તેલમર્દન કરાવવાં, સારાં યૌગ્ય વસ્ત્ર પહેરાવવાં, વિલેપન કરાવવાં (લાવી આપવાં), વિગેરે વિનય સહિત કરવાં (લોકના ઠપકાથી બીછીને નહીં પણ ખરા દીલથી કરવાં). નોકર ચાકર પાસે કરાવવાં નહીં પણ પોતાને હાથેજ તેમની (પિતાની) બરદાસ કરવી. શાસ્ત્રમાં પણ એમજ લખેલું છે કે, “માતાપિતા કે ગુરૂજનની પાસે બેઠેલા પુત્રની જે શોભા હોય છે તેના કરતાં એકસોમા અંશની શોભા પણ ચાહે તો સિંહાસન ઉપર ચઢી બેઠેલા એકલો પુત્ર હોય તોપણ (તેની) ક્યાંથી હોય!” ઉપર લખ્યા પ્રમાણે પુત્રે પોતાના પિતાની સેવા કાયાથી કરવી. (પિતાના શરીરની ચાકરી કરવી).

પિતાનું વચનથી ઉચિત:—પિતાનું વચન પાળવું, એટલે પિતાના મુખથી (વચન-શબ્દ) પડ્યા પહેલાંજ સમજી જવું કે આ વળતે પિતાની આવી મરજી છે, તો તેમ કરી આપે; અથવા પિતાના મુખથી જે વચન નીકળ્યું કે તરત તેને વધાવી (સ્વીકારી) લે. જેમકે, સાંભળતાં વાર બોલે કે, કબુલ છે, એમજ કરીશ, એવી રીતે જે વચન બોલવામાં આવ્યું હોય તેને પ્રમાણજ કરે. રાબત્યાભિષેકના સમયે દશરથ-રાજાએ રામચંદ્રજીને આજ્ઞા કરી કે “પુત્ર તું વનવાસ ચાલ્યો જા” એટલાં વચન સાંભળતાંમાત્ર તત્કાળ રામચંદ્રજી “પ્રમાણ” એમ કહીને વનવાસ ચાલતા થયા, પણ “કેમ” એટલું પુછવાની કે તેના ઉત્તરની વાટ બેઠજ નહીં. એવીજ રીતે પિતાનાં વચન સાંભળતાંમાત્રથીજ તેમ પ્રવર્તવું, પણ સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી નાખવું કે માથું ધુણાવના મંડી જવું, કે તેમના કહેલા કાર્ય કરવામાં કાંઈપણ વાર લગાડવી નહીં.

પિતાનું મનથી ઉચિત:—સર્વ કાર્યમાં પોતાનું મન “પિતાના મનને અનુ-
સરતું” સર્વ પ્રકારે કરીને રાખે. પોતે પણ બુદ્ધિથી વિચાર કરીને વર્તે, અને પોતાના
મનમાં જે જે વિચાર ઉત્પન્ન થાય તે તે નિવેદન કરે.” પોતાની બુદ્ધિથી વિચાર કરેલ
અવશ્ય કરવા યોગ્ય કાર્ય પણ તેજ કરે, કે જે પોતાના પિતાના મનને અનુકુળ હોય.
બુદ્ધિના જે આઠ ગુણ બતાવેલા છે તે શાસ્ત્રાંતરથી ધારણાજ કરીને પછી કાર્યમાં
પ્રવર્તે. ઘણાં દીકાં, અનુભવ્યાં, સાંભળ્યાં હોય એવા પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણેજ કાર્યો
કરવાથી લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે. માતા, પિતા, બહુશ્રુત, બુદ્ધિવાન, એવાઓનાં સેવન
કરવાથીજ તેઓ પોતાના ખરા અનુભવની વાતોના રહસ્ય બતાવે છે, માટે એવા માતા-
પિતાના ચરણની સેવા કરવાની ખરેખર જરૂરજ છે. કહેલું છે કે,

“લોકીક લોકોત્તર કાર્યોના પુરેપુરા અનુભવ મેળવ્યા વિના કેટલાંક કાર્યો કરીકરીને
જેણે મુકી દીધેલાં છે, પુરાણ આગમના આશયો લીધા વિનાના અને વૃદ્ધપુરૂષોની
જેઓએ સેવા કીધી નથી, એવા પુરૂષોને વિશેષ બુદ્ધિ મળી શકતી નથી. જે વા-
ક્યાર્થ એક વૃદ્ધપુરૂષ બાણે છે તે કરોડોગમે પણ તરૂણ બાણી શકતા નથી. જેમકે,
એક રાબળે આખી સલા વચ્ચે પુછ્યું કે જે મને લાત મારે તેને મારે શું કરવું ?
આ પ્રશ્નનો ઘણા તરૂણથી ઉત્તર આપી શકાયો નહીં, છેવટે એક વૃદ્ધપુરૂષે કહ્યું કે
તે તો તમારે પણ સેવવા યોગ્ય છે, કેમકે તમારા પુત્ર વિના બીજો કોણ તમને લાત
મારી શકે ! તમારો પુત્ર તો રાબળનાજ યોગ્ય હોવાથી તમારે પણ પૂજવાજ યોગ્ય
છે. વૃદ્ધપુરૂષોનાંજ વાક્ય સાંભળવાં, બહુશ્રુત હોય તેજ પુછવા યોગ્ય છે. જેમકે, વનમાં
અંધાર્થ ગયેલું હંસનું ટોળું પણ વૃદ્ધપુરૂષના વચનથીજ જીવતું રહ્યું.”

પિતાને પુછીનેજ કાર્યમાં પ્રવર્તે, જે કામ કરવાની મનાઈ કરી હોય તે કાર્ય છોડી
દે, જે ભૂલ થવાથી પિતા કઠોર વચન કહે તોપણ વિનયનું ઉલ્લ ધન કરે નહીં. શ્રેણિકરાબળ
અને ચેલણારાણીના મનોરથો જેમ અભયકુમારે પુરયા, તેમ પિતાના મનમાં ઉત્પન્ન
થયેલા બાળ પશુ સંસારીક મનોરથો પુરા કરવા, અને ધર્મસંબંધી દેવપૂજના, સદ્-
ગુરૂની સેવાના, ધર્મશ્રવણના, વ્રત પચખાણ લેવાના, આવશ્યક કરવાના, સાત ક્ષેત્રે ધન
વાપરવાના, તીર્થયાત્રા કરવાના, દીન હીન અનાથને ઉદ્ધરવાના, વિગેરે મનોરથો તો વિશેષથી
પુરા પાડવા. ઉપર લખેલા મનોરથો પિતાના પુરા પાડી આપવા એ સુપુત્રનું કૃત્યજ છે.

(માતાપિતાના ઉપકારનો બદલો વાળવા નિષે)

આલોકમાં માતાપિતાના કરેલા ઉપકારનો બદલો તેઓને ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવી આપવા-
થીજ થાય છે. તે વિના તેઓનો બદલો વાળી શકાતો નથી. જે માટે હાણુંગમાં કહેલ છે કે:—

“ત્રણ જણના ઉપકારનો બદલો વાળવો દુષ્કર છે. ૧ માતાપિતાનો, ૨ ભરણ-
પોષણ કરનાર શેઠનો, ૩ ધર્માચાર્યનો (જેના તરફથી આપણને ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ હોય
તેઓનો). એ ત્રણના કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવો દુષ્કર છે. પ્રભાતથીજ માંડીને
કોઈક વિનયવંત પુત્ર પોતાના માતાપિતાને શતપાક અને સહસ્રપાક તેલથી મર્દન કરી
સુગંધી ઉગટણાના પદાર્થવડે શરીરના ઉગટણા કરીને ગંધોદક, ઉષ્ણોદક અને સીતોદક,
એવા ત્રણ પ્રકારના જળથી સ્નાન કરાવી સર્વ અલંકારથી શોભાવીને તેઓના મનને
ગમતા આહાર નીચળવી અષ્ટાદશ (અઠાર) બતિના શાકપાક કરીને જમાડે. વળી

એમ જાનગન કરાવીને ત્યાંસુધી જીવે ત્યાંસુધી વાંસા ઉપર એસારીને ફેરવે, ત્યાં તેમની ઇચ્છા હોય ત્યાં લઈ જાય. એની ચાકરી માતાપિતાનાં જીવતાં સુધી કરે તોપણ તેઓએ ગર્ભપાલણા વિગેરેથી કરેલા ઉપકારનો બદલો પુત્ર વાળી શકતો નથી. પરંતુ જો તે માતાપિતાને અહિંત પ્રરૂપિત ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવી આપે, હેતુ દ્રષ્ટાંતથી સમજાવી આપે, ભેદ ભેદાંતરની કલ્પનાથી સમજાવી આપે, કદાપિ ધર્મમાં શીથલ થઈ ગયા હોય તો પાછા સ્થિર કરી આપે, તો હે આયુષ્માન્ શિષ્યો ! તે સુપુત્ર પોતાના માતાપિતાના કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળી શકે છે.

(આશ્રય આપનાર શેઠના કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવાનો રીતિ)

“કોઈક મોટો દરીદ્રી કોઈક મોટા ધનવંતની પાસે આવીને આશ્રય માંગે અને તેણે આપેલા આશ્રયથી તે દરીદ્રી તે શેઠના જેવોજ શ્રીમંત બનીને વિચરે, ત્યારપછી તે સહાયકારક ધનવંત પોતેજ દરીદ્રી થઈ જાય તો તે પોતાના આશ્રય તજે ધન પામનારની પાસે આવે, ત્યારે તે અમારો શેઠ છે, એનાજ પસાય થી હું આ લક્ષ્મી પામ્યો છું માટે આ બધી લક્ષ્મી એની જ છે; એમ ધારી પોતાની પાસે જેટલી લક્ષ્મી હોય તેટલી બધી તેને આપીદે, તોપણ તે શેઠ પહેલાં આશ્રય આપેલ હતો તેનો બદલો વાળવા સમર્થ થઈ શકતો નથી; પણ કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મ પમાડી આપે તો તેણે કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળી શકે છે. (બાકી કોઈપણ પ્રકારે પ્રત્યુપકાર કરી શકાતો નથી)”

(ગુરૂના કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવા વિષે)

“કોઈક ઉત્કૃષ્ટ સંયમવંત, શ્રમણ (નિર્જરા કરનાર), મહાણ (મહાબ્રહ્મચારી), એવા સાધુની પાસેથી એક પણ પ્રશંસવા યોગ્ય ધર્મ સંબંધી ઉપદેશકવચન સાંભળીને ચિત્તમાં નિર્ણય કરી કોઈ પ્રાણી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મરણ પામીને હરકોઈપણ દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યારપછી તે દેવતા પોતાના ઉપકારી ધર્મગુરૂએ કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે જો તેઓ (સાધુ) દુષ્કાળના પ્રદેશમાં હોય તો ત્યાંથી તેમને લઈને કોઈક સુકાળવાળા પ્રદેશમાં પહોંચાડી આપે અથવા અટવીના વિકટ સંકટમાં પડેલા હોય તો ત્યાંનો ઉપદ્રવ દૂર કરે, કે ઘણા કાળપર્યંત જે મટી શકે નહીં એવો કોઈક જીવ લઈનેજ જાય એવો અસાધ્ય રોગ તેઓને લાગેલો હોય તો તે દૂર કરી આપે, તોપણ તેના કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળી શકે નહીં; પણ જો કદાપિ તેઓ ધર્મથી બ્રહ્મ થઈ ગયા હોય અને તેઓને જો પાછો ધર્મમાં સહાયક થાય તોજ તેઓએ કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળી શકે. તે વિના બીજા કોઈપણ ઉપાયથી વાળી શકે નહીં.”

પોતાના પિતાને ધર્મપ્રાપ્તિ કરાવી આપવા ઉપર આર્ચરક્ષિત સૂરીનો તથા કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ગયા પછી પણ પોતાના માતાપિતાને બોધ થયા સુધી નિર્દુપણ આહારવૃત્તિથી પોતાના ઘરમાં રહેનાર કુર્માપુત્રનો દૃષ્ટાંત સમજાવો.

સર્વ પ્રકારના સુખલોગનો આપનાર જે પોતાનો શેઠ છે, તેણે કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવા ઉપર કોઈક મિથ્યાત્વી શેઠની પાસેથી સહાય મળવાથી પોતે એક

મોટો વ્યવહારી શેઠ બન્યો અને કર્મના પસાયથી જે મિથ્યાત્વી શેઠ હોતો તે નિર્ધન થઈ ગયો તેથી તેને પાછો ધનવંત કરી આપી છેવટે જૈનધર્મનો બોધ આપનાર જીનદાસ શ્રાવકનો દૃષ્ટાંત સમજવો.

ગુરૂના પ્રતિબોધ ઉપર નિદ્રાદિ પ્રમાદમાં આસક્ત બની ગયેલા પોતાના ગુરૂ સેવક આચાર્યને બોધ આપનાર પંથક નામના શિષ્યનો દૃષ્ટાંત સમજવો.

(પિતાના કરતાં માતાનું શું વિશેષ ઉચિત છે તે વિષે)

પિતાના કરતાં માતાનાં ઉચિત સાચવવામાં એટલુંજ વિશેષ છે કે, સ્ત્રીનો સ્વભાવ સદાય સુલભ હોય છે, માટે કોઈપણ પ્રકારે તેનું ચિત્ત અકળાય નહીં તેમ સાચા દીલથી વર્તવું કે જેથી તે સદાય ચિત્તપ્રમુદ્ધ રહે. (બુદ્ધિ રાખે નહીં એમ વર્તવું).

(પિતા કરતાં માતાનો મહત્વતા વિષે.)

પિતા કરતાં માતા અધિક પૂજવાજ યોગ્ય છે. એમજ મનુસ્મૃતિમાં કહેલ છે કે:—“ઉપાધ્યાય કરતાં દશગણા આચાર્ય, આચાર્ય કરતાં સોગણા પિતા, અને પિતા કરતાં હજારગણી અધિક માતા માન આપવાને લાયક છે.”—બીજા પાણી નીતિશાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે:—“જ્યાંસુધી ધાવવું હોય ત્યાં સુધીજ પશુને, જ્યાંસુધી સ્ત્રી પરણ્યો ન હોય ત્યાંસુધી અધમ પુરૂષોને, જ્યાંસુધી કમાવાની કે ઘર માંડવાની શક્તિ નથી ત્યાંસુધી મધ્યમ પુરૂષોને, અને જીવે ત્યાંસુધી ઉત્તમ પુરૂષોને, માતા તીર્થની પેઠે (મહોપકાર) માનવા યોગ્ય છે. મારો આ પુત્ર છે એટલા માત્રથી પશુની માતા, ધન ઉપાર્જન કરવાથી મન્યમની માતા, વીરપણાનાં અને લોકમાં ઉત્તમ પુરૂષનાં આચરણ જેવાં આચરેલા પોતાના પુત્રનાં પવિત્ર ચરિત્રનાં સાંભળવાથી ઉત્તમ પુરૂષની માતા, પ્રસન્ન થાય છે. (એમ પિતા કરતાં માતા અધિક માન્ય છે.)”

(સગા લાઈઓનું ઉચિત)

નાના લાઈનું ઉચિત મોટા લાઈના ઉપર એવું છે કે, નાના લાઈએ મોટા લાઈને પિતાના સમાન ગણવો અને સર્વ કાર્યમાં તેને બહુમાન આપવું.

કદાપિ ઓરમાન લાઈ હોય તોપણ જેમ લક્ષ્મણજીએ મોટા લાઈ રામ ચંદ્રજીને અનુસર્યા, તેમ ઓરમાન લાઈને પુછીનેજ સર્વ કાર્ય કરવો. એમ મોટા લાઈનું માન રાખવું.

એમજ વહુઓમાં પણ સમજવું. જેમકે, દેરાણી છે તે જેઠાણીનું પોતાની સાસુના જેમ માન્ય રાખે, એટલે તેને પુછીનેજ નાની વહુએ વર્તવું.

લાઈલાઈમાં કોઈ વાતનો અંતર રાખે નહીં, જે વાત કરે તે ખરી હોય તેમજ કહે, વેપાર કરે તે પણ પુછીને કરે, અને કરવા માટે પ્રવર્ત્તાવે, વળી થોડુંમાત્ર પણ જે ધન હોય તે અરસપરસ છુપાવે નહીં.

વ્યાપારમાં પોતાના લાઈને પ્રવર્ત્તાવવાથી તે તેમાં જાણીતો થાય છે. પુછીને કરવાથી ધુતારા દુષ્ટલોકોથી કે દુષ્ટલોકોની સગતિથી પણ ખરેખર બચાવ થઈ શકે છે, છુપાવે નહીં, એથી દ્રોહ કરી એકલા રાખવાની ખુદ્ધિનો બચાવ થાય છે. સંકટ આવી આવી પડે ત્યારે તેનો બચાવ કરવા માટે આગળથીજ નિધાન ભંડાર કરી રાખવાની જરૂર છે, પણ અરસપરસ છુપાવીને ધન ભેગું કરવું નહીં.

નિર્મળ અને સ્થિર એવું પણ જળ જેમ પવનથી હાલ્યા વિના રહેતું નથી અને નિર્મળ પણ દર્પણ પવનથી ઉડેલી ધૂળથી મલીન થયા વિના રહેતું નહીં, તેમ આહિ તેવા નિર્મળ સ્વભાવવાળી સ્ત્રી હોય, તોપણ જો મેળાખેલા એટલે બધાં વળાં લોકોનો સમુદાય એકઠો થાય છે એવા નાટક પ્રેક્ષણમાં કે રમત ગમતો એવા માટે તેને જવા દે તો અવશ્ય તેના મનમાં નકારાલોકોની ચેષ્ટા બેવામાં આવવાથી મલીનતા આવ્યા વિના રહેતી જ નથી; માટે સ્ત્રીને પોતાના કુળમથક રાખવાની જેની મરજી હોય તેણે નાટકમાં કે મેળાખેલામાં સ્ત્રીઓને જવા દેતો એકદમ રોકાણ કરવી એ એકજ હેતુ છે.

રાત્રિના વખતે રાજમાર્ગાદિકે ખીજા મોટા માર્ગે કે કોઈ ખીજા લોકોને જવાની સ્ત્રીને મનાઈ કરે, કેમકે મુનિની પેઠે કુળસ્ત્રીઓને પણ મોટા દોષનો રાત્રિના પ્રચારથી થઈ શકે છે. ધર્મકાર્યે પ્રતિક્રમણાદિકે કરવા કદાપિ બધાં માતા, બેન કે ખીજા કોઈ પણ સુગીજવંતી સ્ત્રીઓની સંઘાતે જાય તોજ જવા ધરનાં કામ-દાન આપવાં, સગાંવહાલાનાં સન્માન રાખવાં, રસોઈનાં કામ વિગેરે કાર્યોમાં સ્ત્રીને જોડી રાખે, કેમકે એવાં કાર્યોમાં જો જોડી રાખી નહીં કામકાજની આજસુ થઈ જાય, ધરનાં કામ બગડે, નવી ચપડાઈયો શિખે, ઉદાસી આવે, કુશીલ આચાર સેવનની બુદ્ધિ વધે, માટે એવાં ધરનાં કામ જોડી રાખવી કે તેનાથી ઘડી વાર પણ વગર પ્રયોજને બેસી શકાય કહેલ છે કે,

શય્યોત્પાટનગેહમાર્જનપયઃપાવિત્ર્યચુલ્લિક્રિયા । સ્થાલીક્ષાલનધાન્યોપામિદાનં
તન્મંથને ॥ પાકસ્તત્પરિવેષણં સમુચિતં પાત્રાદિ શૌચાક્રિયા । સ્વશ્રુધાનનંદે
કૃત્યાનિ વદ્ધા વધૂઃ ॥

“સૂતા ઉઠ્યા પછી સર્વની શય્યા (ગોદડાં, ગાદલાં, પથારી, ખીજાનાં) ડવાં, ધરનો કચરો (વાસીદો) કાઢવો, પાણી ગળવાં, ચુલો પૂંજવો, વાસી માંજવાં, ધાન્ય દળવાં, ગાય ભેંસ દોહવાં, વલોણાં કરવાં, રાંધવું, રાંધેલું જેમ ઘટે તેમ પીરસવું, વાસણ ધોવાં-વીંછળવાં, સાસુ, ભત્તાર, નણુંદ, દીયર વિગેરેનો વિનય કરવો, એટલાં કામોમાં વહુ બંધાયેલી જ કહેવાય છે ” તેવાં જોડી રાખે. ઉપાસ્વાતી વાચકે પ્રશમરતિ ગ્રંથમાં પણ કહેલ છે કે:—

પૈશાચિકમાખ્યાનં । શ્રુત્વા ગોપાયનં ચ કુલવધ્વા ॥

સંયમયોગૈરાત્મા । નિરંતરં વ્યાપ્તઃ કાર્યઃ

“ મન વશ કરવા ઉપર આવશ્યક નિર્યુક્તિની વૃહત્વૃત્તિમાં કહેલો નો દૃષ્ટાંત:—એક શેઠ દરરોજ ગુરૂ પાસે વિનંતી કરતો હતો કે, મને કે વશ થાય એવો મંત્ર આપો. ગુરૂએ તેને અયોગ્ય બાણીને ના પાડી છતાં હું કંઈ તેથી ગુરૂએ તેને એક સિદ્ધાંત આપ્યો. તેનું કરવાથી વશ થયો, પણ તે કહેવા લાગ્યો કે વશ છું, મને કંઈ કામ નહીં સોંપે તો જ્યારે હું દીશ આથી શેઠ ગભરાયો અને ગુરૂ વા લા: ”

મોટો વ્યવહારી શેઠ બન્યો અને કર્મના પસાયથી જે મિશ્ર્યાત્વી શેઠ હતો તે નિર્ધન થઈ ગયો તેથી તેને પાછો ધનવંત કરી આપી છેવટે જૈનધર્મનો યોગ આપનાર જીવંદાસ શ્રાવકનો દૃષ્ટાંત સમજવો.

ગુરૂના પ્રતિબોધ ઉપર નિદ્રાદિ પ્રમાદમાં આસક્ત બની ગયેલા પોતાના ગુરૂ સેવક આચાર્યને યોગ આપનાર પંથક નામના શિષ્યનો દૃષ્ટાંત સમજવો.

(પિતાના કરતાં માતાનું શું વિશેષ ઉચિત છે તે વિષે)

પિતાના કરતાં માતાનાં ઉચિત સાચવવામાં એટલુંજ વિશેષ છે કે, સ્ત્રીનો સ્વભાવ સદાય સુલભ હોય છે, માટે કોઈપણ પ્રકારે તેનું ચિત્ત અકળાય નહીં તેમ સાચા દીલથી વર્તવું કે જેથી તે સદાય ચિત્તપ્રમુદ્ધ રહે. (જીવંદાસ રાખે નહીં એમ વર્તવું).

(પિતા કરતાં માતાનો મહત્વતા વિષે.)

પિતા કરતાં માતા અધિક પૂજવાજ યોગ્ય છે. એમજ મનુસ્મૃતિમાં કહેલ છે કે:—“ઉપાધ્યાય કરતાં દશગણા આચાર્ય, આચાર્ય કરતાં સોગણા પિતા, અને પિતા કરતાં હજારગણી અધિક માતા માન આપવાને લાયક છે.”—બીજાં પણ નીતિશાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે:—“જ્યાંસુધી ધાવવું હોય ત્યાં સુધીજ પશુને, જ્યાંસુધી સ્ત્રી પરણ્યો ન હોય ત્યાંસુધી અધમ પુરૂષોને, જ્યાંસુધી કમાવાની કે ઘર માંડવાની શક્તિ નથી ત્યાંસુધી મધ્યમ પુરૂષોને, અને જીવે ત્યાંસુધી ઉત્તમ પુરૂષોને, માતા તીર્થની પેઠે (મહોપકાર) માનવા યોગ્ય છે. મારો આ પુત્ર છે એટલા માત્રથી પશુની માતા, ધન ઉપાર્જન કરવાથી મવ્યમની માતા, વીરપણાનાં અને લોકમાં ઉત્તમ પુરૂષોનાં આચરણ જેવાં આચરેલા પોતાના પુત્રનાં પવિત્ર ચરિત્રનાં સાંભળવાથી ઉત્તમ પુરૂષની માતા, પ્રસન્ન થાય છે. (એમ પિતા કરતાં માતા અધિક માન્ય છે.)”

(સગા ભાઈઓનું ઉચિત)

નાના ભાઈનું ઉચિત મોટા ભાઈના ઉપર એવું છે કે, નાના ભાઈએ મોટા ભાઈને પિતાના સમાન ગણવો અને સર્વ કાર્યમાં તેને બહુમાન આપવું.

કદાપિ એરમાન ભાઈ હોય તોપણ જેમ લક્ષ્મણજીએ મોટા ભાઈ રામ અંદ્રજીને અનુસર્યા, તેમ એરમાન ભાઈને પુછીનેજ સર્વ કાર્ય કરવો. એમ મોટા ભાઈનું માન રાખવું.

એમજ વહુઓમાં પણ સમજવું. જેમકે, દેરાણી છે તે જેઠાણીનું પોતાની સાસુના જેમ માન્ય રાખે, એટલે તેને પુછીનેજ નાની વહુએ વર્તવું.

ભાઈભાઈમાં કોઈ વાતનો અંતર રાખે નહીં, જે વાત કરે તે ખરી હોય તેમજ કહે, વેપાર કરે તે પણ પુછીને કરે, અને કરવા માટે પ્રવર્ત્તાવે, વળી થોડુંમાત્ર પણ જે ધન હોય તે અરસપરસ છુપાવે નહીં.

વ્યાપારમાં પોતાના ભાઈને પ્રવર્ત્તાવવાથી તે તેમાં જાણીતો થાય છે. પુછીને કરવાથી ધુતારા દુષ્કોટોથી કે દુષ્કોટોની સગતિથી પણ ખરેખર બચાવ થઈ શકે છે, છુપાવે નહીં, એથી દ્રોહ કરી એકલા રાખવાની બુદ્ધિનો બચાવ થાય છે. સંકટ આવી આવી પડે ત્યારે તેનો બચાવ કરવા માટે આગળથીજ નિધાન ભંડાર કરી રાખવાની જરૂર છે, પણ અરસપરસ છુપાવીને ધન ભેગું કરવું નહીં.

(ભાઈને શીખામણ આપવા વિષે.)

કદાપિ કુસંસર્ગ (નઠારી સોખત) થી પોતાનો ભાઈ પોતાનું વચન માન્ય ન કરે અને જ્યારે આડે રસ્તે ચાલે ત્યારે તેના મિત્રોની પાસે કે પોતાનાં સગાંવહાલાં પાસે તેને આડી ચાલ ચાલવા માટે ઠપકો દેવરાવે. સગાંવહાલાં તે-કાકા, મામા, સસરા, સાળા વિગેરેની પાસે તેને કહેવરાવે, પણ પોતે પોતાને મોંઠે તેને ઠપકો ન આપે. કેમકે પોતાને મોંઠે ઠપકો આપતાં જો તે ન માને અને બેમર્યાદ થાય તો પછી એમાંથી છેવટ પરીણામ સારું નથીજ રહેતું.

આડી ચાલે ચાલતા ભાઈના ઉપર અંદરથી સ્નેહ છતાં પણ બહારથી તો તેની સાથે રીસાયલાના જેવો દેખાવ કરે, અને જ્યારે તે પોતાની ચાલ પાછી સુધારે ત્યારેજ તેની સાથે બોલે. એમ કરતાં પણ જ્યારે માને નહીં ત્યારે એમજ વિચાર કરે કે એનો એવોજ સ્વભાવ છે. સ્વભાવનું કંઈપણ ઔષધ નથી. માટે તેની સાથે ઉદાસીભાવ રાખીને વિચરે.

(ભાઈનો સ્ત્રી અને પૌત્રાદિકના ઉચિત વિષે)

પોતાની સ્ત્રી અને ભાઈની સ્ત્રી તથા પોતાના પુત્રપૌત્રાદિક અને ભાઈના પુત્રપૌત્રાદિક ઉપર સરખી નજર રાખે. એમ ન કરે કે પોતાના પુત્રને અધિક અને ભાઈન, પુત્રને કંઈક ઓછું આપે. વળી સાવકીમાતાના પુત્ર એટલે ચોરમાન ભાઈ કે તેન પુત્ર પુત્રી વિગેરે ઉપર તો અધિક પ્રેમ રાખે, કેમકે તેમનું મન બરાબર ન સાચવે તો તત્કાળ લોકમાં અપવાદ થાય છે, અને ઘરમાં કલહનું કારણ થઈ જાય છે. માટે તેઓનું મન પોતાના પુત્ર પુત્રી કરતાં પણ અધિક રાખવાથી ઘણીજ શાંતિ રહે છે એમ પિતા, માતા, ભાઈ વિગેરેનું જેમ યોગ્ય લાગે તેમ ઉચિત સાચવવું. જે માટે નીતિશાસ્ત્રમાં લખેલું છે કે:—

(કેટલાને પિતા ગણવા.)

जनकश्चोपकर्ता च । यस्तु विद्यां प्रयच्छति ॥ अन्नदः प्राणदश्चैव । पंचैते पितरः स्मृताः १

“જન્મ આપનાર, ઉપકાર કરનાર, વિદ્યા શિખવનાર, દાતાર, પ્રાણ બચાવનાર, એ પાંચે જણાને શાસ્ત્રમાં પિતા કહેલા છે.”

(કેટલી માતા ગણાય છે.)

राजपत्नी गुरोः पत्नी । पत्नीमाता तथैव च ॥ स्वामाता चोपमाता च । पंचैते मातरः स्मृताः २

“રાજની રાણી, ગુરૂની સ્ત્રી, સાસુ, પોતાની માતા, ચોરમાન માતા, એ પાંચે જણીઓ માતા કહેવાય છે.”

(કેટલાને ભાઈ ગણાય.)

सहोदरः सहाध्यायी । मित्रं वा रोगपालकः ॥ मार्गे वाक्यसखायश्च । पंचैते भ्रातरः स्मृताः ३

“એક માતાના દીકરા તે સગા ભાઈ, સાથે વિદ્યાભ્યાસ કર્યા તે ભાઈ, મિત્ર તે ભાઈ, રોગમાં સહાય કરે તે ભાઈ, અને રસ્તે ચાલતાં વાતચિતમાં સહાય કરે તે પણ ભાઈ, એ પાંચે ભાઈ કહ્યા છે.”

ભાઈને ધર્મના કાર્યમાં નિરંતર જોડી આપવો, ધર્મકાર્યમાં યાદ કરવો. જે માટે કહેલું છે કે:—

ભવાગિદ્ મદ્દંમિ પમાય । જલણ જલિંમિ મોહનિદાણ ॥

હઠ્ઠવદ્ જોઅ સુઅંતં । સો તસ્મજ્જનો પરમવંદુ ॥ ૪ ॥

“સંસારરૂપ ઘરમાં પાંચ પ્રમાદરૂપ અગ્નિ સળગી રહી છે. તેમાં પ્રાણી મોહરૂપ નિદ્રામાં સુતો પડેલો છે. તેને જે પ્રાણી જાગૃત કરે તે પ્રાણી તેને ઉત્કૃષ્ટ ખાંધવ સમાન છે.”

ભાઈઓમાં પરસ્પર પ્રીતિ રાખવા વિષે શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના અઠાણું પુત્રો ભરતચક્રવર્તીના (તેમના ભાઈના) દૂત આવવાથી ઋષભદેવને પુછવા ગયા, ત્યારે ભગવંતે કહ્યું કે “મોટા ભાઈ સાથે વિરોધ કરવો લાયક નથી, સંસાર તો વિષમજ છે, જે સુખને ચહાતા હો તો સંસારનો ત્યાગ કરવોજ યોગ્ય છે.” એમ સાંભળી અઠાણું ભાઈઓએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી, પણ મોટા ભાઈ ભરતની સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા નહીં, એ દૃષ્ટાંત સમજવો. ભાઈની પેઠે મિત્રને પણ અનુસરવો.

(સ્ત્રીના ઉચિત વિષે.)

પોતાની સ્ત્રીને સ્નેહ સહિત વચન બોલવાથી અને સન્માન રાખવાથી પોતાના અને પોતાના પ્રેમના સન્મુખ રાખવી, પણ તેને કોઈ વાતે દુઃખ આવવા દેવું નહીં, કેમકે સ્નેહવાળું વચનજ ખરેખર એક પ્રેમને જીવાડવાનો ઉપાય છે. સર્વ પ્રકારના ઉચિત સાચવવામાં પ્રેમ અને સન્માનપૂર્વક અવસરના ઉપર એને જેમ આપવું ઘટીત હોય તેમ આપી તેનું સન્માન કરવું એ એકજ સર્વ કરતાં અધિકતર ગણાય છે, અને એથી ખરેખરો પ્રેમ ટકી શકે છે, જે માટે કહેલું છે કે:—

“પ્રિયવચન કરતાં કંઈપણ બીજું મોટું વશીકરણ નથી, સત્કળા (ખરા હુન્નર)થી અધિક કોઈપણ ધન નથી, દયા ઉપરાંત કોઈપણ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ નથી, અને સંતોષ ઉપરાંત સુખ નથી.”

પોતાની સુશ્રુષા સેવા ચાકરીના કામમાં તેને (સ્ત્રીને) પ્રવર્તાવે. સ્નાન કરાવવાના કામમાં તથા પગ ચંપાવવા, વાંસે સુઠી ભરાવવા અને લોજનાદિકના કામમાં તેને જોડી રાખવી; કેમકે એવા કામમાં જોડી રાખવાથી અભિમાનમાં આવી શક્તી નથી, વિશ્વાસને પાત્ર થાય છે, ખરો અંતરંગથી પ્રેમ બંધાય છે, અયોગ્ય વર્તણૂક કરવામાંથી એસરે છે, ઠપકો મળવાનો ભય રાખે છે, ઘરકાર્ય સંભાળવાની કાળજી વળગે છે. વિગેરે કેટલાંક કારણનો લાભ થાય છે.

વળી પોતાની સ્ત્રીને દેશ કાળ વિભવ (સંપદા)ને અનુસારે વસ્ત્ર આભુષણ પહેરાવે, કે જેથી તેનું ચિત્ત અકળાવવા ન પામે. અલંકારથી અને વસ્ત્રથી શોભાયમાન સ્ત્રીએજ ગૃહસ્થના ઘરમાં લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરાવે છે. જે માટે નીતિશાસ્ત્રમાં પણ એમજ લખીને જણાવે છે કે,

અર્મિંગલાત્પ્રભવાતિ । પ્રાગલભાન્ન પ્રવર્ધતે ॥ દાદ્યાત્તુ કુરુતે મૂલં । સંયમાત્પ્રતિવિષ્ટતિ ॥

“લક્ષ્મી મંગળીક કાર્યોથી પ્રગટે છે, ચાતુર્યતાથી (વ્યાપારયુક્તિથી) વૃદ્ધિ પામે છે, ડાહ્યાપણથી (વિચક્ષણતાથી) મૂળ ઘાટે છે (સ્થિર થાય છે), અને સદુપયોગથી પ્રતિષ્ઠા પામે છે.”

નિર્મળ અને સ્થિર એવું પણ જળ જેમ પવનથી હાલ્યા વિના રહેજ નહીં અને નિર્મળ પણ દર્પણ પવનથી ઉડેલી ધૂળથી મલીન થયા વિના રહેજ નહીં, તેમ આહે તેવા નિર્મળ સ્વભાવવાળી સ્ત્રી હોય, તોપણ જો મેળાખેલા એટલે જ્યાં ઘણા લોકોનો સમુદાય એકઠો થાય છે એવા નાટક પ્રેક્ષણમાં કે રમત ગમતો જેવા માટે તેને જવા દે તો અવશ્ય તેના મનમાં નઠારાલોકોની એટા જેવામાં આવવાથી મલીનતા આવ્યા વિના રહેતી જ નથી; માટે સ્ત્રીને પોતાના કુળમર્યાદામં રાખવાની જેની મરજી હોય તેણે નાટકમાં કે મેળાખેલામાં સ્ત્રીઓને જવા દેવાની એકદમ રોકાણ કરવી એ એકજ હેતુ છે.

રાત્રિના વખતે રાજમાર્ગાદિકે ખીળ મોટા માર્ગે કે કોઈ ખીળ લોકોને ઘેર જવાની સ્ત્રીને મનાઈ કરે, કેમકે સુનિની પેઠે કુળસ્ત્રીઓને પણ મોટા દોષનો સંભવ રાત્રિના પ્રચારથી થઈ શકે છે. ધર્મકાર્યે પ્રતિક્ષણાદિકે કરવા કદાપિ જાય તોપણ માતા, ખેન કે ખીજી કોઈ પણ સુશીળવંતી સ્ત્રીઓની સંઘાતે જાય તોજ જવા દેવી. ઘરનાં કામ-દાન આપવાં, સગાંવહાલાંનાં સન્માન રાખવાં, રસોઈનાં કામ કરવાં વિગેરે કાર્યોમાં સ્ત્રીને જોડી રાખે, કેમકે એવાં કાર્યોમાં જો જોડી રાખી ન હોય તો કામકાજની આણસુ થઈ જાય, ઘરનાં કામ ખગડે, નવી ચપળાઈયો શિખે, મનમાં ઉદાસી આવે, કુશીલ આચાર સેવનની બુદ્ધિ વધે, માટે એવાં ઘરનાં કામકાજમાં જોડી રાખવી કે તેનાથી ઘડી વાર પણ વગર પ્રયોજને ખેશી શકાય નહીં. કહેલ છે કે,

શય્યોત્પાટનગેહમાર્જનપયઃપાવિત્ર્યચુલ્લિક્રિયા । સ્થાલીક્ષાલનધાન્યપેપણમિદાગોદોહ-
તન્મંથને ॥ પાકસ્તત્પરિવેપણં સમુચિતં પાત્રાદિ શૌચક્રિયા । સ્વશ્રુષ્ટનનંદેવૃત્તિનયાઃ
કૃત્યાનિ વદ્ધા વધૂઃ ॥

“ સૂતા ઉઠ્યા પછી સર્વની શય્યા (ગોદડાં, ગાદલાં, પથારી, ખીછાનાં) ઉપાડવાં, ઘરનો કચરો (વાસીદો) કાઢવો, પાણી રાખવાં, ચુલો પૂંજવો, વાસી વાસણ માંજવાં, ધાન્ય દળવાં, ગાય ભેંસ દોહવાં, વલોણાં કરવાં, રાંધણું, રાંધેલું જેને જેમ ઘટે તેમ પીરસવું, વાસણ ધોવાં-વીંછણવાં, સાસુ, સર્તાર, નણુંદ, દીયર, જેઠ, વિગેરેનો વિનય કરવો, એટલાં કામોમાં વહુ બંધાયેલી જ કહેવાય છે ”. તેવાં કાર્યોમાં જોડી રાખે. ઉપાસ્વાતી વાચકે પ્રશ્નમરતિ અંથમાં પણ કહેલ છે કે:—

પૈશાચિકમાખ્યાનં । શ્રુત્વા ગોપાયનં ચ કુલવધ્વા ॥

સંયમયોગૈરાત્મા । નિરંતરં વ્યાપૃતઃકાર્યઃ

“ મન વશ કરવા ઉપર આવશ્યક નિર્યુક્તિની વૃહત્વૃત્તિમાં કહેલો પિશાચનો દૃષ્ટાંત:—એક શેઠ દરેકજ શુરૂ પાસે વિનંતી કરતો હતો કે, મને કોઈ દેવ વશ થાય એવો મંત્ર આપો. શુરૂયે તેને અયોગ્ય જાણીને ના પાડી છતાં પણ તેણે હુઠ કંઈયે તેથી શુરૂયે તેને એક સિદ્ધમંત્ર આપ્યો. તેનું સાધન કરવાથી તેને દેવ વશ થયો, પણ તે કહેવા લાગ્યો કે, હું તારે વશ છું, પરંતુ જો મને દરેક વખત કંઈ કામ નહીં સોંપે તો જ્યારે હું નવરો પડીશ ત્યારે તારું ભક્ષણ કરી જઈશ. આથી શેઠ ગલરાયો અને શુરૂ પાસે જઈ પૂછવા લાગ્યો કે, હવે મારે શું કરવું.

શુરૂએ ઉત્તર વાળ્યો કે, તે દેવની પાસે એક મોટો વાંસ મંગાવીને તારા ઘરનાં દરવાજા આગળ ઉભો કરાવ અને તે વાંસ ઉપર તેને ચઢ ઉતર કરવાની આજ્ઞા આપ. જ્યારે તને પોતાનું કંઈ કામ કરાવવાની જરૂર પડે ત્યારે તેને બોલાવી કામ કરાવી લેવું. બાકીનો બધો વખત વાંસ ઉપર ચઢ ઉતર કરાવ્યાં કરજે, જેથી તને કંઈ નડતર નહીં રહે. તેણે તેમજ તેની પાસે કરાવ્યું, જેથી તે (દેવતા) કંટાળીને છેવટ તેની પાસે આવી હાથ જોડી બોલવા લાગ્યો કે હવે મને તું રજા આપ. જ્યારે મારું કંઈ કામ પડે ત્યારે મને યાદ કરીશ કે તત્કાળ હું આવી તારું કામ કરી આપીશ. એમ કરવાથી બન્ને સુખી થયા. ઉપર લખેલું પિશાચનું દષ્ટાંત યાદ લાવીને પોતાની કુળ-વહુનું મનરૂપી પિશાચ ઠેકાણે રાખવા માટે હરકોઈપણ વખતે તેને નકામા નહીં બેસારી રાખતાં કોઈ કોઈ કાર્યમાં જોડી રાખવાની જરૂર છે. તેમ મુનિરાજે પણ હમેશાં સંયમવડે પોતાના આત્માને ગોપવી રાખે છે ”.

વળી પોતાની સ્ત્રીને સ્વાધિન રાખવી હોય તો તેને પોતાનો વિયોગ પાડવે નહીં કેમકે નિરંતર દેખતા રહેવાથી પ્રેમ વધતો રહે છે. પ્રેમ જળવવા માટે શા સમાં લખેલ છે કે,

(સ્નેહ વૃદ્ધિનાં કારણ)

અવલોચનેન આલાવનેન । ગુણ કિત્તમેન દાનેન ॥

હ્રદેન વદ્ધમાણસ્સ । નિમ્મરં જાયણ પિમ્મં ॥

“ સ્ત્રીની સામે જોવાથી, બોલાવવાથી, છતાં ગુણના કહેવાથી, ધન વસ્ત્ર આભુષણના આપવાથી, તે જેમ રાજી રહે તેમ વર્તવાથી, નિરંતર પ્રેમ વૃદ્ધિ પામે છે.”

(સ્નેહ ઘટવાનાં કારણ)

અદંસમેન અદંસમેન । દિઠે આગાલવંતેન ॥

માનેન પદ્મનેનય । પંચવિહં જિજ્ઞાણ પિમ્મં ॥

“ બીલકુલ નહીં મળવાથી, અતિશય ઘડી ઘડી મળવાથી, દીઠા પછી નહાળ બોલાવવાથી, અભિમાન કરવાથી, અપમાન આપવાથી, એ પાંચ કારણથી પ્રેમ ઓછો થઈ જાય છે (ઘટી જાય છે)”.

ઉપર લખેલાં સ્નેહ વૃદ્ધિનાં કારણથી પ્રેમ વધે છે, તેનાં ઊલટાં પાંચ કારણથી પ્રેમ ઘટે છે, માટે સ્ત્રીને વિયોગવંતી રાખવી ઠીક નથી, કેમકે તેથી પ્રેમ ઘટે છે, અત્યંત પ્રવાસમાં પોતે ફરવાને લીધે ઘણાજ દિવસો સુધી વિયોગિણી રહેવાથી ઉઠાસ થઈ જઈને કદાપિ અયોગ્ય વર્તવાપણું પણ થઈ આવે, જેથી પોતાના કુળને પણ કલંક લાગવાનું કારણ બને છે. માટે સ્ત્રીને ઘણા દિવસ વિયોગિણી રાખવી નહીં.

(એક સ્ત્રી ઉપર બીજી સ્ત્રી નહો કરવા વિષે)

સ્ત્રીનું અપમાન કારણ વગર ક્રોધાદિક કરીને અથવા એક સ્ત્રી ઉપર બીજી પરણીને આગલી સ્ત્રીનું અપમાન કરવું નહીં. સ્ત્રીના રીસાવાથી કે તેના ક્રોધ દિક હક કરવાથી એક સ્ત્રીના ઉપર બીજી સ્ત્રી પરણીને પહેલી સ્ત્રીનું અપમાન ન કરે,

કેમકે કોણુ એવો મૂર્ખ હોય કે કોધાદિક માત્રે કરીને એક સ્ત્રી ઉપર બીજી કરીને જે સ્ત્રીના સંકટમાં પડે. જેમાટે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે:—

વુભક્ષિતો ગૃહાચાતિ । નાપ્નોત્ત્વંબુઢટામપિ ॥ અસાલિતપદઃશેતે । માર્યાદ્વયવશો નરઃ ॥

“જે સ્ત્રીએને વશ થયેલો પુરૂષ ભુખ્યો થઈ ઘેર જમવા જાય તો તેને ભોજન મળવું તો દૂર રહ્યું પરંતુ પાણી પીવા પણ વખતે ન મળે, વળી સ્નાનની તો શી વાત પણ વખતે પગ ધોવા પણ પાણી ન મળે.

વરં કારાતૃકે ક્ષિપ્તો । વરં દેશાંતરાશ્રમી । વરં નરકસંચારી । ન દ્વીમાર્યા પુનઃપુનઃ ॥

“કેદમ આમાં પડવું સાડું છે, પરદેશમાંજ ફર્યા કરવું સાડું છે. નરકમાં પડવું સાડું છે, પણ એક પુરૂષને જે સ્ત્રીએ હોય તે ઠીક નથી.” (કેમકે તેને ઘણાજ પ્રકારનું દુઃખ થઈ પડે છે.)

(જે સ્ત્રીએને સમાન રાખવા વિષે.)

કદાપિ કર્મવશે જે સ્ત્રી કરવી પડી તો તે બન્નેનું અને તે બન્નેનાં પુત્ર પુત્રી દિકતું માન સન્માન તથા વસ્ત્રાભુષણ આપવા વિગેરેનું સરખી રીતેજ રાખે, ન્યૂનાધિક રાખે નહીં. તેમ વળી જે સ્ત્રીનો જે દિવસે વારો હોય તેજ સ્ત્રીની પાસે જાય પણ વારાનો લોપ કરે નહીં. કેમકે એમ જો ન કરે અને બીજી સ્ત્રીની પાસે જાય (એટલે જેનો વારો હોય તેની પાસે ન જતાં બીજી પાસે જાય) તો તે સ્ત્રીને ઈત્વર પુરૂષગમન નામનો બીજો અતિચાર ચોથા વ્રતનો લાગે છે અને પુરૂષને પણ બીજી સ્ત્રી ભોગવવાનો અતિચાર લાગે છે માટે એમ પ્રવર્તવું લાયક નથી. (જે સ્ત્રીનું માન સન્માન સરખું રાખવું.)

(સ્ત્રીને કોમળતાથી વશ રાખવા વિષે.)

સ્ત્રી જો કંઈ પણ અણુઘટનું કાર્ય કરે તો તેને સમજવામાં આવી જાય તેમ શિખામણ આપે, કે જેથી તે કરીને તેવું અકાર્ય કરવામાં પ્રવર્તે નહીં. વળી સ્ત્રી જો કોઈપણ કારણથી રીસાણી હોય તો તત્કાળ તેને મનાવી લેવી, કેમકે સ્ત્રી રીસાણી મનાવવામાં ન આવે તો તેની ખુદ્ધિ તુચ્છ હોવાથી સોમલટ્ટની સ્ત્રીની પેઠે કુવામાં પડવું કે ઝેર ખાઈ લેવું વિગેરે અકસ્માત્ અનર્થના કારણ બની જવાનો ભય વધારે રહે છે. એટલાજ માટે સ્ત્રીની સાથે સ્નેહ દૃષ્ટિજ રાખવી, તેના ઉપર કઠોર નજર કોઈ વખત કરવી નહીં. પંચાલઃસ્ત્રીષુ માર્દવં પચાળ પડિતે લખેલી નીતિમાં કહેલ છે કે, સ્ત્રીની સાથે કોમળતા રાખવાથીજ તે વશ થાય છે.” માટે તેની સાથે કોમળતા રાખવાથીજ તે વશ રહી શકે એમ છે અને સર્વ કાર્ય પણ તેનાથી તેમ કરીનેજ સાધી શકાય છે. જો સ્ત્રીથી કઠોર વૃત્તિ રાખી હોય તો તેનાથી સર્વ પ્રકારના કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે નહીં એમ અનુભવ થાય છે. વળી જો નિર્ગુણ સ્ત્રી હોય તો તેની સાથે તો કોમળતાજ રાખવી યોગ્ય છે, કેમકે જીવવા સુધી પણ જેમ હેડમાં પડ્યા હોઈયે તેમ તેનીજ સાથે ઘરસુત્ર ચલાવવાની જરૂર પડી માટે તેને કોઈ વાતે અકળાવવીજ નહીં. ઘરનો સર્વ નિર્વાહ એક સ્ત્રી ઉપરજ છે. “ગૃહં હિ ગૃહિણી વિદુઃ ગૃહિણી છે તેજ ઘર છે.” એમ શાસ્ત્રનું વાક્ય હોવાથી સ્ત્રીથીજ નિર્વાહ કરવાનો છે.

(સ્ત્રીને ધનની હાની વૃદ્ધિ તથા ગુપ્ત વાત ન કહેવાં વિષે)

સ્ત્રીને પોતાના ધનની હાની કહેવી નહીં, કેમકે કહી હોય તો સ્ત્રીનો સ્વભાવ તુચ્છ હોવાથી તેના પેટમાં વાત ટકતી નથી તેથી જ્યાં ત્યાં બોલી દેવાને લીધે પોતાનો ઘણા કાળનો મેળવેલો યશ છે તે પણ ખોઈ ખેસવાનો ભય રહે છે, અનેક પ્રકારના કષ્ટમાં નાખી દે છે અને સેહેજની વાતમાં ફેકટ ફેજેતી કરી નાખે છે, માટે ધનની હાનિની વાત સ્ત્રીને કહેવી નહીં. તેમજ ધનની વૃદ્ધિ પણ તેને ન કહેવી કેમકે તે કહી દેવાથી ધનગીડાગી ઘણાં ખર્ચ કરાવવા મંડી પડે છે.

સ્ત્રી આહાય તેવી વાહાલી હોય તોપણ તેની પાસે પોતાની ખરી ગુહ્યની વાત કરવીજ નહીં, કેમકે તેણીનું કોમળ હૃદય હોવાને લીધે તે કોઈક વખત પણ તે છાના વિચારનો ગુપ્ત ભેદ પોતાના મનના ઉભરાને લીધે પોતાની વિશ્વાસવાળી સખીયો પાસે કહ્યા વિના રહી શકતી નથી તેથી કહી દે છે. જેથી છેવટે પોતાનો અને પરનો અર્થ બગાડી દે છે અને કદાપિ રાજવિરોધી કાર્ય હોય તો તેમાં ઘણીજ મોટી સુશી-બતો ભોગવવી પડે છે. એટલાજ માટે શાસ્ત્રકાર લખે છે કે, “ઘરમાં ચલણ સ્ત્રીનું રાખવુંજ નહીં.” કદાપિ ઘરમાં ચલણ તેણીનું હોય તો હો પણ વ્યાપારાદિક કાર્યમાં તેની સાથે કંઈ પણ મસલત કરવીજ નહીં. તેમ નહીં કરવાથી (એટલે મસલત કરવાથી) જરૂર સ્ત્રી પુરૂષના જેવીજ પ્રબળ બની જાય છે. જ્યારે જેના ઘરમાં સ્ત્રી ચલણવલણ થયું તો તેનું ઘર વિનાશ પામ્યું એમજ સમજવું તેના ઉપર દૃષ્ટાંત બતાવે છે.

(સ્ત્રીને પુછીને કાર્ય કરનાર મંથર કોળી મરણ પામ્યાનું દ્રષ્ટાંત.)

કોઈક ગામે મંથર નામે કોળી રહેતો હતો. તેને વેમાદિક (વસ્ત્રવણવાનું સાધન) બનાવવાની જરૂર હોવાથી મોટા વગડામાં શીસમના એક મોટા વૃક્ષને છેદવા લાગ્યો, ત્યારે તેની અંદર અધિષ્ટાયક રહેનાર વ્યંતરીકદેવે પ્રથમથી ના પાડી છતાં પણ સાહસ રાખીને તેણે છેદી નાખ્યું. તેની સાહસીકતા દેખીને પ્રસન્ન થયેલો વ્યંતરીકદેવ બોલ્યો કે, “માંગ માંગ; જે માંગે તે હું તને આપું”. મંથર બોલ્યો—જ્યારે એમ છે ત્યારે તો હું મારી સ્ત્રીને પુછી આવીને માંગીશ. એમ કહી પાછો પોતાને ગામે આવી જેટલામાં ઘેર આવે છે તેટલામાં માર્ગ વચ્ચે એક નાઇ (હુબ્બમ) તેનો મિત્ર હતો તે મળ્યો. તેણે પુછ્યું કે કેમ ? ઉતાવળો કેમ જાય છે ? ત્યારે તેણે ખરેખરી અનેલી પોતાની વાત કહી દીધી, તેથી તેણે કહ્યું કે, જ્યારે એમ છે ત્યારે તો જ તારી સ્ત્રીને વગર પુછે; “એક નાનું સરખું પણ રાજ માંગ.” તોપણ તે પોતાની સ્ત્રીનેજ વશ હોવાથી તેણીને પુછવા ઘેર ગયો. તે વાત સાંભળી સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે,

प्रवर्धमानपुरुषस्त्रयाणामुपघातकृत् ॥ पूर्वोपार्जितमित्राणां । दाराणामथ वेश्मनाम् ॥

“પુરૂષ જ્યારે લક્ષ્મીથી વૃદ્ધિ પામે છે ત્યારે જુના મિત્રો, જુની સ્ત્રી, જુનું ઘર, એ ત્રણે વસ્તુને ઉપઘાત કરે છે (નવાં કરે છે—જુનાં સુકી દે છે)”.

ઉપર પ્રમાણેનું નીતિવાક્ય છે તેથી જો હું એને રાજ્ય કે ધન માંગવાનું કહીશ તો ખરેખર મને સુકી દઈને બીજી સ્ત્રી પરણ્યા વિના રહેશે નહીં, તો પછી હું પોતેજ દુઃખણી થઈ પડીશ. માટે તેને કહેવા લાગી કે, તું વ્યંતરની પાસે એવું માંગ કે જે હાથ છે તેના ચાર કરી આપે. અને એક માથાના બે માથાં કરી

આપે. જેથી આ આપણું કામ છે તે બમણું કરી શકાશે એટલે આપણે સહેજે સુખી થઈ જઈશું. તેણીને વશ હોવાથી તેણે તેમજ માંગ્યું. જેથી તે યજ્ઞે પણ તેમજ કરી આપ્યું. તેથી તે ખરેખર કદરૂપો માલમ પડતો જ્યારે ગામમાં આવવા લાગ્યો ત્યારે તેને દેખી લોકો ભયભીત થઈ ગયા અને લાકડી પ્રથર ઈટનો મારમારવા લાગ્યા તે ખાઈ ખાઈને છેવટે મરણ પામ્યો. માટે સ્ત્રીને પુછીને કામ કરે તેના એવા હાલ થાય. જેના ઉપર પડિતોયે કહેવત કહી છે કે:—

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा । मित्रोक्तं न करोति यः ॥

स्त्रीवश्यः स क्षयं याति । यथा मंथरकोलिकः ॥

“જેને પોતાને બુદ્ધિ હોય નહીં અને પોતાના ખરા મિત્રના કહેવા ઉપર (પ્રમાણે) ચાલે નહીં ને સ્ત્રીના કહેવા પ્રમાણે ચાલે તો તે ખરેખર નાશજ પામે છે. જેમકે, મંથર કોળી નાશ પામ્યો.”

(વિચક્ષણ સ્ત્રીને પુછીને કાર્ય કરવા વિષે)

આ જે “સ્ત્રીની પાસે પોતાની છાની વાત ન કહેવી” એવું વાક્ય કહ્યું તે વાક્ય પ્રાયિક છે (ઘણી સ્ત્રીયો માટે છે પણ સર્વ સ્ત્રીયો માટે નથી). જો કદાપિ ખરેખર વિચક્ષણ જ હોય તો તેને પુછીને કામ કરવામાં વિશેષથી ગુણ પણ થાય છે. જેમકે, વસ્તુપાળે પોતાની સ્ત્રી અનુપમ દેવીને પુછીને કેટલાંક કાર્ય કર્યા તો તેમાંથી ઘણીજ વખત લાભ મેળવી શકાયો હતો.

(પોતાની સ્ત્રીને દેવી સ્ત્રીઓની સાથે સહવાસ રખાવવો)

सुकुलगयाहिं परिणय वचाहिं निच्छम धम्म निरयाहिं ॥

सयणरमणीहिं परि । पाञ्चइसयाण धम्माहिं ॥

નીચ કુળની સ્ત્રીનો સંસર્ગ (મેળાપ) તો ખરેખર એક અપવાદ (અપયશ) રૂપ વૃક્ષના મુળરૂપ જ છે (અપકીર્તિ કરાવનાર છે), માટે તેવા નીચ કુળની સ્ત્રીઓની સાથે તો સર્વથા વાતચીત કરવા દેવાનો પણ રીતજ રખવો નહીં; પણ સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી, પરીપકવ અવસ્થાવાળી, નિષ્કપટી, ધર્મરાગી, સગાંવહાલાનાં સંબંધવાળી પ્રાય સમાન ધર્મવાળી, સ્ત્રીઓની સાથે પોતાની સ્ત્રીને પ્રીતિ રાખવા દેવી.

(સ્ત્રીને સાહાય કરવા વિષે)

रोगाइ सुनो विखई । सुसहाओहोइ धम्मकज्जेसु ॥

एमाइ पणयनिगयं । उचिअं पाएण पुरिसस्स ॥

જો પોતાની સ્ત્રીને રોગાદિકનું કંઈપણ કારણ બની જાય તો તે વખતે તેને ઉવેજો નહીં (તેના જરૂર ઉપાય કરે) અને ધર્મના કાર્યમાં પોતાની સ્ત્રીને બેડી આપે, એટલે તપ, ચારિત્ર, ઉજમણાં, દાન દેવું, દેવપૂજા કરવી, તીર્થયાત્રા કરવી, વિગેરે કૃત્યોમાં તેનો ઉત્સાહ વર્ધન કરવો, ધન ખર્ચવા આપવું, વિગેરે સાહાય

કરવો પણ અંતરાય કરવો નહીં. કેમકે સ્ત્રી જે પુણ્યકર્મ કરે તેમાંથી ભર્તારને પણ કેટલોક ભાગ મળે અને પુણ્યકરણીયોમાં સુખ્ય સ્ત્રીઓજ અથેસર અને અધિક હોય છે માટે તેમાં સહાયક થવું એજ યોગ્ય છે.

ઈત્યાદિક પુરૂષને સ્ત્રી સંબંધી પ્રાપ્તિ (ઘણુંકરીને) કરવાનું ઉચિત શાસ્ત્ર-કારોએ બતાવેલું છે.

(પુત્રના ઉચિત વિષે)

પુત્રપદ્મ પુણ્યચિહ્નં । પિતૃણાં લાલે વાલ ભાવંમિ ॥

અમ્મમીલિય બુદ્ધિગુણં । કલાસુ કુસુલં કુણ્ઠ કમસો ॥

વળી પુત્રનું ઉચિત એ છે કે, પિતા પુત્રને બાલ્યાવસ્થામાં યોગ્ય આહાર, સુંદર દેશકાળ ઉચિત વિહાર (ફેરવવું), વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા વિગેરે કરાવીને લાલે, કેમકે જો એવા આહાર, વિહાર ક્રીડામાં બાલ્યાવસ્થામાં સંકેત્ય કર્યો હોય તો તેના શરીરની અંગોપાંગની પુષ્ટતા થઈ શક્તી નથી. વળી જ્યારે બુદ્ધિના શુભ પ્રગટ થાય ત્યારે કળામાં ક્રમપૂર્વક કુશળ કરે. જે માટે લખેલ છે કે:—

લાલયેત્પંચ વર્ષાણિ । દશવર્ષાણિ તાલયેત્ ॥ પ્રાપ્તે ષોડશમે વર્ષે । પુત્રો મિત્રામિવાચરેત્ ॥

“ પાંચ વર્ષ સુધી પુત્રને લાલે, દશ વર્ષ પછી શિખામણ દેવા માટે કહ્યું પ્રમાણે ન ચાલે તો મારી શકાય છે, અને જ્યારે સોળ વર્ષનો થાય ત્યારથી પુત્રને મિત્રની પેઠે માનવો. ”

ગુરુદેવ ધર્મં સુહિસયણ । પરિચયં કારવેદં નિચ્છંપિ ॥ ઉત્તમ લોણર્હિ સમ્મં । મિત્તિભાવં રચાવેદં ॥

દેવ, શુર, ધર્મની સંગતિ (પરિચય) બાલ્યાવસ્થાથીજ રાખતાં શિખવવું. સુખી, સ્વજન, સગાંવહાલાં, અને ઉત્તમ લોકોની સાથે પ્રીતિ અને પરીચય કરાવે.

બાલ્યાવસ્થાથીજ બાળકને શુર્વાદિકનો પરિચય કરાવ્યો હોય તો નકારી વાસના થતી અટકીને પ્રથમથીજ સારી વાસના પ્રગટ થઈ વલ્કળચીરીની પેઠે આગળ જતાં લાલકારી થઈ શકે છે. ઉત્તમ જાતિ, કુળ, આચારવતોની મિત્રાઈ બાલ્યાવસ્થાથીજ થઈ હોય તો કદાપિ કામ પડે ત્યારે અર્થની પ્રાપ્તિ ન થાય તોપણ અનર્થથી તે દુર રખાવીજ શકે છે. જેમકે, અનાર્થ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા આર્દ્રકુમારને અભય-કુમારની મિત્રાઈથી તેજ ભવમાં સિદ્ધિ થઈ.

ગિળ્હાવેદપાણિ સમાણ કુલજમ્પરૂવ કન્નાણં ॥

ગિહિભારાંમિ નિસુંજઈ । પહુત્તણંવિચરઈ કમેણ ॥

સમાન વય, સમાન શુભ, સમાન કુળ, સમાન જાતિ, સમાન રૂપવાળી કન્યાનું પાણી-ગ્રહણ (લગ્ન) કરાવે. ઘરનો ભાર તેનાપર આપે, છેવટ પુત્રને ઘરનો સ્વામી કરે.

જો સમાન વય, કુળ, શુભ, રૂપ, જાતિ વિગેરે ન હોય તો સ્ત્રી ભર્તારને ગ્રહ-સ્થાવાસ દુઃખરૂપ થઈ પડે છે (વિટંબનારૂપ થઈ પડે છે), બન્ને કંટાળી જઈ અણુઘટતી પ્રવૃત્તિઓમાં વળતે પડી જાય છે, એટલા માટે સમાનથી સુખશાંતિ થાય છે.

(દંપતીના ઉત્પત્તિ સુત્ર જોડાંની અદલી બદલીનો દૃષ્ટાંત)

સંભળાય છે કે, ભોજરાજની ધારાનગરીમાં એક ઘરમાં પુરૂષ અત્યંત ક્રૂરપો

અને નિર્ણયી હતો. પણ તેની સ્ત્રી અત્યંત રૂપવંતી અને ગુણવંતી હતી. બીજા ઘરમાં તેનાથી ઉલટું હતું એટલે પુરૂષ રૂપાળો છતાં તેની સ્ત્રી કડ્ડપી હતી. એક વખત ખાતર પાડવા ગયેલા કોઈક ચોરે તેવાં કબ્બેડાં બોધ તે બન્ને સ્ત્રીઓને અદલ બદલ કરી સરખાં બેડાં કર્યાં. સવારે ખબર પડતાં એક ધણી ખુશી થયો અને બીજો ધણી નારાજ થયો. જે નારાજ થયો તે દરબારમાં જઈ પોકાર કરવા લાગ્યો. તેથી તેનો નિર્ણય કરવા પોતાના શેઠેરમાં પડહુ વજડાવી લોજરાયે એવું જણાવ્યું કે આ બેડાંનાં અદલ બદલ કરનારનો જે હેતુ હોય તે જાહેર કરવો, તેથી તે ચોર જાહેરમાં મુકતાં જણાવ્યું કે,
મયા નિશિનરેંદ્રેણ । પરદ્રવ્યાપહારિણા ॥ હુષ્તો વિધિકૃતોમાર્ગો । રત્નં રત્ને નિયોજિતં ॥

“મેં ચોરના રાજાએ વિધાતાનો કરેલો નહારો માર્ગ લોપીને રાતના વખતે જે રત્ન હતું તેની સાથે રત્ન બેડી આપ્યું છે (એટલે કબ્બેડાં હતાં તે સારાં-બરાબર બેડાં કીધા છે).”
 આ વાત સાંભળતાં લોજરાજાએ હસીને ખુશીની સાથે એવો હુકમ આપ્યો કે, ચોર જે યોજના કરી છે તેજ બરાબર હોવાથી તેમજ રહેવા દેવી યોગ્ય છે.

(વિવાહ કેમ કરવા તેનો વિધિ અને તેના લેદ આગળ બતાવવામાં આવશે.)

ઉપર લખેલ છે કે ઘરનો ભાર પુત્રને પિતા સોંપી આપે તેમાં પણ એજ સમ-જવાતું છે કે, જે પિતાએ પોતાની હયાતીમાંજ પુત્રને તેવા કાર્યોમાં બેડી આપેલો હોય તો તેમાં નિરંતર બેડાઈ રહેવાથી અને તેની કાળજી લાગવાથી પોતાની સ્વચ્છ-દાચારી છોડી દેવાની તેને જરૂર પડે છે. પોતાના મનમાં ઉઠતા અવળા વિચારો બંધ કરવાની કે ધન રક્ષણ કરવાની જરૂર પડે છે. કેટલી મેહેનતથી ધન પેદા થાય એ વાતો જરૂર ધ્યાનમાં આવી જવાથી પોતાની પેદાશના પ્રમાણમાં ખરચ કરવાની યોજનાઓ કરવાની જરૂર પડે છે. પેદાશ કરતાં ખરચ કમી કરવાની ફરજ પડે છે. ઘરમાં માલીકપણની પ્રતિષ્ઠા ધરના આગેવાનોએજ આપેલી હોય છે તેથીજ તેની શોભા થાય છે.

ઘરનો ભાર આપવો. તેમાં જે નાનો પુત્ર હોય તો પણ પરીક્ષા કરતાં યોગ્યતા દેખે તો તેને આપી શકાય છે. તેમ કરવાથી તેનો નિર્વાહ અને શોભા પણ થઈ શકે છે. જેમકે, પ્રસેનજીત રાજાએ પોતાના સો પુત્રોની પરીક્ષા કરવામાં કંઈ પણ ખામી રાખી નહીં, ત્યારે પોતાની ધારેલી સર્વ પરીક્ષામાં અગ્રેસરી તો સર્વથી લઘુ પુત્ર શ્રેણી-કકુમાર જ નિવડ્યો, જેથી તેનેજ પોતાનું રાજ્ય સમર્પણ કર્યું. એમજ બેટલા પુત્રો હોય તેમાંથી ઘરની માલીકી તો જે સર્વથી ગુણાધિક હોય તેનેજ આપવી, તથાપિ બીજાઓનાં મન પણ પ્રસન્ન રાખવા, માટે જેની જેવી બુદ્ધિ હોય તેવા તેવા તેઓને પણ કાર્યભાર સોંપવા, જેથી કરીને સર્વનાં મન પ્રસન્ન રહે છે.

જેમ પુત્રનું ઉચિત બતાવ્યું તેમ પુત્રીઓનું ઉચિત પણ એજ પ્રકારે સમજાવેલું. લાઈના પણ ઉચિતની જેમ ઘટે તેમ યોજના કરી લેવી.

(દિકરાની વહુનું ઉચિત)

દિકરાની વહુનું ઉચિત સર્વ પ્રકારે તેની બુદ્ધિ અને ગુણ ઉપરથી સમજાવેલું.

(વહુની બુદ્ધિની પરીક્ષા ઉપર રોહિણીનો દૃષ્ટાંત)

રાજ્યગ્રહી નગરીમાં ધનનો નામે શેઠ હતો. તેણે પોતાના ચાર પુત્રોની વહુઓની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરવા માટે એક વખતે પોતાનાં સગાંવાહાલાંનો મેળાવડો કરી અકેકી વહુને પાંચ પાંચ શાળ (ડાંગર) ના દાણા (કણ) આપીને વીદાય કરી. પછી કેટલાક વર્ષે ફરીથી સગાંવાહાલાંનો મેળાવડો કરી મોટી વહુની પાસે પોતાના આપેલા દાણા પાછા માંગ્યા, ત્યારે તેણીએ નાખી દીધેલા હોવાથી બીજા લાવીને આપ્યા. સસરાએ તે જોઈ પુછતાં કહેવા લાગી કે, તમારા આપેલા દાણા તો મેં નાખી દીધા હતા, આ તો બીજા નવા તમોને લાવી આપ્યા છે. બીજી વહુને બોલાવી દાણા માંગ્યા ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે, તમારા આપેલા દાણા તો હું ખાઈ ગઈ છું. ત્રીજી વહુને બોલાવી પુછ્યું (દાણા માંગ્યા) ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે, મારા દાગીનાની ડબીમાં સંભાળી રાખેલા છે તે તમારો જોઈએ તો લાવી આપું, એમ કહીને લાવી આપ્યા. ત્યારપછી ચોથી વહુ રોહિણી નામની હતી તેની પાસે જ્યારે દાણા માંગ્યા ત્યારે તે બોલવા લાગી કે, તમારે તે દાણા જોઈતા હોય તો મારી સાથે ગાડાં મોકલો. સસરાએ પુછ્યું કે, પાંચ દાણામાં ગાડાંનું શું કામ છે ? રોહિણીએ કહ્યું—તમારા આપેલા પાંચ દાણા મેં પીયર મોકલી વવરાવેલા છે. તેને કેટલાંક વર્ષ વીતી ગયાં તેથી મારા પીયરીયાંઓએ તે પાંચ દાણાનો વધારો કરીને વખારો ભરી છે, તે ગાડાં વગર શી રીતે લાવી શકાય ! માટે ગાડાં મોકલો.

આ ચાર વહુઓની બુદ્ધિ ધત્તાશેઠે સમજી દરેકને પોતાના ઘરનાં જુદાં જુદાં કામ સોંપ્યાં. પહેલી ઊઝીઆ (દાણા નાખી દેનારી) ને ઘરમાંનું છાણ વાસીદાનું કામ સોંપ્યું. બીજી ભક્ષીકા (દાણા ખાઈ જનારી) વહુને ઘરમાંનું રાંધનાનું કામ સોંપ્યું. ત્રીજી રક્ષીતા (દાણા ડબીમાં રાખી મુકનારી) વહુને ઘરનો ભંડાર સોંપ્યો. ચોથી વહુ, રોહિણી (દાણા વવરાવનારી) વહુને ઘરનું સર્વસ્વનું સ્વામીપણું સોંપ્યું.

(પુત્રના પ્રશંસા ન કરવા વિષે)

पचख्वं न पसंसइ । वसणो वहयाण कहई दुक्खं ॥

आयं वयमवसे संच । सौहण सयमिमेहिंतो ॥

પુત્રના સાંભળતાં પિતા તેની પ્રશંસા ન કરે, હરકોઈ પણ પુત્ર ઉપર ક્રુષ્ટ આવી પડેલું હોય તેનો ખચાવ કરે, પુત્રની પાસે આવક ખરચનો હીસાબ લેતો રહે, પુત્રની સર્વ પ્રકારે તપાસ રાખતો રહે. પુત્રની પ્રશંસા ન કરવા વિષે લખેલ છે કે:—

प्रत्यक्षे गुरवः स्तुत्या । परीक्षे मित्रवांश्वाः ॥

कर्मात्ते दासभृत्याश्च । पुत्रा नैव मृता स्त्रियः ॥

“ગુરુ (માતા, પિતા, ધર્મગુરુ)ની સ્તુતિ (પ્રશંસા) તેઓનાં સાંભળતાંજ કરવી મિત્ર ખાંધવોની સ્તુતિ તેઓ જેમ સાંભળે નહીં તેમ તેઓના પાછળ બીજાઓની પાસે કરવી, નોકર આકરોની પ્રશંસા જ્યારે કંઈપણ કાર્ય સુધારી આવેલા હોય ત્યારે કરવી, પુત્રની કરવીજ નહીં, અને સ્ત્રીની મરણ પછી કરવી.”

ઉપર લખેલા લેખ પ્રમાણે પુત્રની પ્રશંસા તેના પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ કરવી નહીં એમ છે, છતાંપણ તેના ગુણમાં દોરાઈ જવાથી કદાપિ પ્રશંસા કરવી પડે તોપણ તેનાં

સાંભળતાં તો સર્વથા પ્રકારે પ્રશંસા કરવીજ નહીં. કેમકે જો પિતા ઊઠીને પુત્રની પ્રશંસાન કરે તો તે પુત્ર અભિમાનમાં આવી જાય, પાછળથી આજ્ઞા પ્રમાણ ન કરી શકે, વગર પુછે કામકાજ કરવા લાગી જાય, વિગેરે કેટલાક અવગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે સર્વથા પ્રકારે પુત્રની પ્રશંસા ન કરવી.

(પુત્રને સહાય કરવા વિષે)

પુત્રને હરકોઈ પણ કષ્ટ આવી પડેલ હોય, જેમકે, જુગારમાં હારી જવું, વ્યાપારમાં ખલેલ થવું, નિર્ધન થઈ જવું, કોઈથી અપમાન પામી જવું, માર ખાવો, તિરસ્કાર થવો, વિગેરે કોઈપણ કષ્ટનું કારણ આવી પડે તો તત્કાળ તેને સહાય થવું, તેનો ખચાવ જેમ બને તેમ કરવો.

(પુત્ર પાસેથી હીમાખ લેવા વિષે)

વળી પુત્રને જે કંઈ ખરચવા માટે આપેલું હોય તેનો હીસાબ પુરેપુરો લેવો. તેનું નામું પોતાના હાથથી તપાસવું. એમ કરવાથી પુત્ર અત્યંત પ્રભુતામાં ગર્વ કરતાં અટકી શકે છે અને તેનું સ્વચ્છંદીપણું મટી જાય છે.

(પુત્રને રાજદરબારીઓ તથા દેશાંતરનો પરિચય કરાવવા વિષે)

दंसेइ नरिंदसभं । देसंतर भाव पयडणं कुणई ॥

नचाइ अवच्चगयं । उचिअं पिउणो मुणैयव्वं ।

“રાજદરબારની સભા દેખાડે, પરદેશનાં સ્વરૂપ પ્રગટ કરી બતાવે, ઇત્યાદિક પુત્રનું ઊચિત પિતાને કરવા યોગ્ય છે. કેમકે, જો પુત્રને રાજદરબારનો પરિચય કરાવેલ ન હોય તો કદાપિ દૈવયોગથી તેના ઉપર કંઈક અકસ્માત્ કષ્ટ આવી પડે ત્યારે તેને ક્યાં નાશી જવું, શો ઉપાય યોજવો, કોનું શરણ લેવું, તેનો મોટો લય થઈ પડે છે. માટે જો દરબારી પુરૂષોની સાથે પહેલાંથીજ પરિચય થયેલો હોય તો તેના ઉપાયની યોજના કરી શકાય છે. વળી અકસ્માત્ દરબારી પુરૂષો (વકીલાદિક) ની પાસે જઈ ઉભા રહેવામાં ને આગળના પરિચિતવાળાઓની પાસે જવામાં ઘણોજ તફાવત રહે છે. આ જગતમાં દરેક સ્વભાવના લોકો છે તેમાં એવા પણ લોકો છે જે પારકી સંપદા દેખીને આગળથીજ ખળ્યા કરતા હોય ! તેઓના હાથમાં જરામાત્ર પણ કંઈક બાનું આવે તો તે તત્કાળ ફસાવી મારે છે. વગર કારણે પણ ફસાવી મારે એવા ખળ (દુષ્ટ) પુરૂષો સદાય એવા દાવ તપાસતાજ રહે છે. જે માટે દરબારી લોકોનો પરિચય રાખવા વિશે એમ લખેલ છે કે:—

मंतव्यं राजकुले द्रष्टव्या राजपुजिताःलोकाः ॥

यद्यपि न भवत्यर्थास्तथाप्यनर्था विलीयते ॥

“સર્વ પુરૂષો રાજદરબારમાં જવું, ત્યાં જવા આવવાથી રાજના માનીતા (દરબારી લોકો વકીલાદિક) જોતા, તે સાથે પરિચય રાખવો. કેમકે, જોપણ તે કંઈ આપી દેતા નથી તોપણ (તેઓના પરિચય માત્રથી પણ) આપણા ઉપર આવી પડતા કષ્ટ દૂર થઈ શકે છે.”

દેશાંતરના આચાર અથવા જવા આવવાના પરિચયથી જો બીલકુલ અણજાણીતા હોય તો દૈવયોગથી તેનીજ જરૂર પડે તો ત્યાં જવાથી તેને અકસ્માત્ આવી પડતી મુશીબતો ભોગવવી પડે છે; માટે પુત્રને પ્રથમથી સર્વ વાતે જાણીતો કરવો આવશ્યક છે.

(પુત્રીનું તથા શોક્યના પુત્ર પુત્રીનું ઊચિત સાચવવાં વિષે)

એમજ પુત્રની પેઠે પુત્રીનું પણ ઊચિત જેમ ધરીત લાગે તેમ સાચવવું. તેમાં પણ માતાએ પોતાના પુત્ર પુત્રીનું જેમ ઊચિત સાચવવું તેના કરતાં શોક્યનાં પુત્ર પુત્રીનું ઊચિત સાચવવામાં ઘણીજ પ્રકારની સાવચેતી રાખવી. કેમકે તેઓને માઠું લાગતાં કંઈ વાર લાગતી નથી. જેમકે, કોઈક સાવકી માતાએ શોક્યના પુત્ર ઉપર ખ્યાર રાખીને અડદની પેચા (અડદના લોટથી બનાવેલ પીવા ચોગ્ય કંઈક પદાર્થ) તેને આપી. તે તેણે પીધી, કે જેથી તત્કાળ તેને વમન થવાથી બોલવા લાગ્યો કે મને મારી સાવકી માતાએ જેર આપ્યું. માટે શોક્યના પુત્ર પુત્રીનું ઊચિત પણ સાચવતાં સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે. (એકલા શોક્યના પુત્રોને પોતે કંઈ ખવરાવવું નહીં, પોતાના પુત્રાદિકને કે બીજા કોઈને ખવરાવતાં કે ખવરાવેલો પદાર્થ તેને ખવરાવવો. જેથી તેનો ખયાવ થઈ શકે છે, એવી જો યુક્તિ ન રાખે તો કોઈક વખતે પણ અડચણમાં પડવું પડે છે).

(સગાંવહાલાંઓનું ઊચિત સાચવવા વિષે)

સયણાણ સમુચ્ચિઅમિણં । જંતે નિઅગેહ વુટ્ઠીકજ્જેસુ
સમ્માણિ વ્જસયાવિહુ । કરિદ્ધં હાણિસુવી સમીવે ॥

પિતા, માતા, અને વહુનાં વક્ષનાં જે લોકો હોય તેઓને સગાં કહેવાય છે. તે સગાંઓનું ઊચિત સાચવવામાં એવો વિચાર છે કે, સગાંવહાલાંલોકોની પડોશમાં રહે તો ઘણાજ કાર્યોની હાનિ થાય છે, જેથી તેઓના ઘરથી દૂર રહેવું, અને પુત્ર-જન્મદિકના મહોત્સવાદિકના કાર્યમાં જરૂર તેઓને બોલાવીને માન આપવું, લોજન વસ્ત્રાદિક આપવાં. એ ઊચિત તેઓનું સાચવવું.

સયમવિ તોસિં વસણુ સવે સુહો અવ્વમાતિ અંપિસયા
સ્વીણ વિહવાણ રોગાઝરાણ કાયજ્ઞ મુદ્દરણં ॥

પોતાનાં સગાંવહાલાંઓને કષ્ટ વખતે તો વગર નિમંત્રણે પણ સહાય કરવા ચુકવું નહીં, અને ઓત્સવાદિકમાં નિમંત્રણાપૂર્વક સહાયકારી થવું. સગાંવહાલાંમાંથી જો કોઈ ધન રહિત બની ગયેલ હોય તો, કે રોગાદિકમાં શસ્ત્ર થયેલ હોય તો તેનો ઊદ્ધાર કરવામાં તૈયાર થવું.

આતુરે વ્યસને પ્રાપ્તે, દુર્ભિક્ષે શત્રુસંકટે; રાજદ્વારે શ્મશાને ચ, યસ્તિષ્ઠતિ સવાંધવઃ ॥

મંદવાડમાં, કોઈક અસ્તમાત્ આવી પડેલા કષ્ટમાં, દુષ્કાળમાં, શત્રુના સંકટમાં, રાજ-દરબારી કામ આવી પડે તેમાં, અને મરણ વિગેરેના કામમાં સહાય કરે તે બાંધવ બાણવા. ઉપર લખેલાં કારણોમાં જે સહાય કરે તેનેજ બાંધવ (સગો) કહેવામાં આવે છે. માટે ઉપર લખેલાં કારણ વખતે સગાંવહાલાંમાં હાજર થવા ચુકવું નહીં.

ઉપરની ગાથામાં કહી ગયા કે, સગાંવહાલાંનો ઊદ્ધાર કરવો, પણ જે સગાંવહાલાંઓના ઊદ્ધારનું કરવું છે તે ખરેખર જો નિચાર કરીયે તો પોતાનાજ ઉદ્ધારનું કરવું જણાય છે. કેમકે કુલા ઉપર ફરતા અરંટની માફક ભરેલા અથવા ઠલવા-યલાપણું તો ખચીત એક સરખી રીતે લક્ષ્મીનું કોઈને રહેતું નથી. અરંટ જેમ ઘડીમાં

પાણીથી ભરાય છે અને પછીથી પાણું તરત ઠલવાઈ જાય છે તેમ લક્ષ્મી પણ ઘડીમાં મળે છે ને ઘડીમાં પાછી ચાલી જાય છે, માટે જો પોતે શક્તિમાન છે તો તેણે જીજ્ઞાસુ આશ્રય આપવા ચુકવું નહીં. જો જીજ્ઞાસુ કોઈને આશ્રય આપેલ હોય તો આપણા ઉપર આવી પડતા કષ્ટ વખતે આપણી પણ કોઈક સહાય કરશે. સર્વને સર્વ દિવસ કાંઈ સરખા હોતાજ નથી, માટે દુર્દૈવથી આપણે પણ વખતે એવા દિવસ આવી પડે તો કોઈને જો સહાય કરેલ હશે તો તે આપણને સહાયક થશે, પણ કોઈને આશ્રય આપેલો નહીં હોય તો પછી આપણને આશ્રય કોણ આપશે ! એટલાજ માટે જ્યારે આપણે સારો વખત છે ત્યારે તો જરૂર જીજ્ઞાસુ આશ્રય આપવો લાયક છે.

खाइज्ज पिट्ठि मंसं, न ते सिं कुज्जा न सुक्क कलहंच;

तद् मित्ते हि मित्ति, न करिइमं करिज्ज मित्तेहिं.

તેની પીઠનું માંસ ખાવું સારું છે, પણ સુકો કલહ કરવો ખુરો છે, તેથી સગાં વહાલાંની સાથે શુષ્ક (વગર પ્રયોજન) કલહ કરવો નહીં, સગાંવહાલાંના શત્રુઓ સાથે મિત્રાઈ રાખવી નહીં, તેઓના મિત્રો સાથે વૈરીપણું રાખવું નહીં.

વગર પ્રયોજનને એક હાંસી માત્રથી કે વિકથા કરવાથી જે લડાઈ થાય તે શુષ્ક કલહ ગણાય છે. તે કરવાથી ઘણા દિવસની પ્રીતિરૂપી લડાઈનું ખરેખર ઉચ્છેદન થાય છે.

तयभावे तगगेहे, न वइज्ज च इज्ज अथ्य संबंधं;

गुरु देव धम्म कज्जेसु, एक चित्ते हि होयव्वं.

સગાંનાં ઘરમાં એકલી સ્ત્રી હોય ત્યારે જવું નહીં, સગાં સાથે દ્રવ્ય લેવડ દેવડને સંબંધ રાખવો નહીં. શુરૂ, દેવ, ધર્મનાં કામ સગાંવહાલાં સર્વ એકઠાં મળીનેજ કરવાં.

સગાંવહાલાં સાથે દ્રવ્યની લેવડ દેવડનો વ્યવહાર શરૂઆતમાં તો પ્રીતિનો વધારો કરનાર દેખાય છે, પણ તેના વધી જવા પછી વૈરભાવ કરાવ્યા વિના રહેતો જ નથી. કહેલ છે કે:—

यदीच्छेद्विपुलं प्रीति, त्रीणि तत्र न कारयेत् ;

वाग्वादमर्थसंबंधं, परोक्षे दारभाजनं (दर्शनं) (पाठांतरं).

જો પ્રીતિ વધારવાની ઇચ્છા હોય તો ત્યાં ત્રણ વાતો કરવીજ નહીં. ૧ વચન વિવાદ (હા ના કરવાથી થઈ જતી લડાઈ), ૨ દ્રવ્યની લેવડ દેવડ, ૩ તે ન હોય ત્યારે તેની સ્ત્રી સાથે લાપણ.

જ્યારે લોકીક કામમાં પણ સગાંવહાલાં બધાં મળીને એક સંપત્તી જે કામ થાય તેમાંજ સર્વ પ્રકારે લાભકારી થાય છે ત્યારે દેવશુરૂ ધર્મના કામમાં તો વિશેષેકરીને જ સર્વ સાથે મળીને કરવુંજ જોઈએ. કેમકે જ્યારે ઘણા જણ મળીનેજ કરે ત્યારેજ તેનો નિર્વાહ થઈ શકે અને શોભા પણ ત્યારેજ પામી શકાય, માટે સર્વ મળીનેજ કરવું ચોખ્ખું લાગે છે. પંચનાં કામ પંચ મળીને કરે તો તેમાંથી શોભા મળે. તેના ઉપર પંચ અંગુલી (આંગળીઓ)નું દૃષ્ટાંત.

(સંપ ઉપર પંચ અંગુલીનું દૃષ્ટાંત)

અંગુલીની પછીની પહેલી તર્જની આંગળી બોલી કે, લેખનકળા, ચિત્રકળા વિગેરે

સર્વ કળાઓ કરવામાં હું પ્રાધાન્ય છું; બીજાં પણ પ્રાચે સર્વ કામમાં હું આગળ ચાલુ નારી છું. આંગળી બતાવીને વસ્તુ બતાવવામાં, નીશાન કરવામાં, બીજાને વર્જન કરવાના દેખાડવામાં આવતા ચિન્હમાં (એટલે નાશિકા આગળ આંગળી દેખાડી ના જણાવવાનું) ચિન્હ બતાવાય છે તે વિગેરેમાં), ચપટી વગાડવામાં, સર્વ પ્રકારે ચતુર અને તેનો અભિમાન ધરાવનારી હું છું. (મધ્યમાને-) પણ તારામાં શા ગુણ છે? કંઈ નથી.

એમ જ્યારે પહેલી આંગળી બોલી ચ્યારે બીજી મધ્યમા નામે વચલી આંગળી બોલી કે, જા જા મૂર્ખ! તું તો મારા કરતાં નાની છે અને હું તો તારાથી મોટી છું; માટે તારા કરતાં ખરેખર ઘણા ગુણવાળી જ છું. જે સાંભળ-વીણા વગાડવામાં, ગાય નની તાળ મેળવવામાં, સારંગી સતારના તારના અવાજ કરવામાં, એવા ઉત્તમ કાર્યોમાં મારીજ સુખ્યતા છે. કોઈ વખતે ઉતાવળના કામમાં ચપટી વગાડીને જે અનર્થનાં કામ કરાય છે તેને અટકાવવાના, કે ભૂતાદિક દોષોના છળને દૂર કરવાના, સુદ્રા વિગેરેની રચના દેખાડવાના કામમાં મારીજ પ્રાધાન્યતા છે. તારા બતાવેલા ચિન્હોથી ચતા દોષોને અટકાવવા માટે બતાવવામાં આવતા મારા ચિન્હમાં [ડાહ્યા હાથની તર્જની ઉપર જમણાં હાથની મધ્યમાથી એક ઘસડકો મારી (કાપી નાખો) એ એવા કામમાં દેખાડવામાં આવતું ચિન્હ] હું આગેવાનીજ ધરાવું છું. તું શું બડાઈ મારે છે! તારામાં તો અવગુણજ ભરેલા છે! જેમકે, તું અને અંગુઠો બન્ને મળીને નાશિકાના લીંટને કહાડનાર છે.

ત્રીજી અનામીકા નામની આંગળી બોલી કે, હું તો ખરેખર તમારા બધા કરતાં અધિક ગુણવાળી અને વળી તમારે બધીઓને પૂજવા યોગ્ય છું. દેવ, ગુરૂ, સ્થાપનાચાર્ય, સાધર્મીક વિગેરેની નવે અંગની પૂજા, ચંદનપૂજા, મંગળીક માટે સ્વસ્તિક કરવા, નંદાવર્તાદિક કરવા, જળ ચંદન વાસ પ્રસુખનાં મંત્રવા, નવકારવાળી ગણવા વિગેરે કેટલાંક શુભ કૃત્યોમાં સર્વ કરતાં હુંજ અધિક અને મારા વિના થાયજ નહીં એવા મોટા અભિમાનની ધરાવનારી છું.

ચોથી કનિષ્ઠીકા આંગળી બોલી કે, હું કનિષ્ઠીકા નામની સર્વથી પાતળી છું છતાં કાનમાં આવતી ઝીણીચળને દૂર કરવાના કામમાં, બીજાં બારીક ડોઢપણ કામ હોય તેમાં, દેહના ઉપર આવી પડતા કષ્ટ દૂર કરવાના કામમાં, મંત્રાદિકની આહુતી દેવા વખતે અપાતા ટચલી આંગળીના રૂધીરથી ચતા શાંતિકના કામમાં, ભૂત પ્રેતાદિક દૂર કરવાના કામમાં, (ભૂતપ્રેત કાઢતી વખતે ટચલી આંગળી ઝાલવી પડે છે) પ્રાધાન્ય ગણાવાથી બીજા કોઈથી બની શકે નહીં એવાં કાર્યોમાં હુંજ અગ્રેસરી છું.

આવી રીતે ચારે આંગળીયો પોતપોતાના ગુણથી ગર્વીત થવાને લીધે પાંચમે અંગુઠો બોલ્યો કે, અરે શું તમે બડાઈ મારો છો! તમે તો બધીયે મારી સ્ત્રીયો છો, અને હું તમારો ભર્તાર છું. તમારામાં જે ગુણ છે તે બધા ઘણુંકરી મારા વિના બનીજ શકતા નથી. જેમકે, લખવા ચિતરવાની કળા, ભોજન વખતે કવળ ગ્રહણ, ચપટી વગાડવી, ચાંચપુરી કરવી, સુઠી બાંધવી, ગાંઠ બાંધવી, શસ્ત્ર પ્રસુખનો ઉપયોગ કરવો, દાદી સુંછ સમારવી, કાતરવું, લોચ કરવો, પીંજવું, ધોવું, ખાંડવું, દળવું, ભરડવું, પીરસવું, કાંટો કહાડવો, ગાય લેંસ દોહવાં, જાપ કરવો, જાપની સંખ્યા ગણવી, કેશ ગુંથવા, પુલ ગુંથવાં, શત્રુની ગરદન પકડવી, તીલક કરવું, શ્રીતીર્થકરને કુમાર અવસ્થામાં દેવ-

તાથે સંચારણ કરેલું અમૃત મારામાં જ હોય છે. એટલાં બધાં કામ મારા વિના જની શકતાં જ નથી. સર્વમાં હું જ પ્રાધાન્ય છું.

આ સાંભળી ચારે આંગળીયો સંપ કરીને તેનો આશ્રય કરી તેની સ્ત્રીયો થઈને રહી. જેથી સર્વ સુખપૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવા લાગી, માટે સંપ રાખવાથી કાર્યની શોભા થાય છે.

(ગુરૂના ઊચિત વિષે)

एमाइ सयणो चिअ, मह धम्माचारियस्स सुचिअं भणियो;

भक्ति बहुमाणपुव्वं, तेसि तिसं झंपि पणिवाओ.

ઈત્યાદિક સગાંવહાલાંનું ઊચિત બતાવ્યું. હવે ધર્માચાર્ય (ધર્મગુરૂ) નું ઊચિત બતાવે છે. ભક્તિ બહુમાનપૂર્વક તેઓને સવાર, બપોર અને સાંજે નસ્કાર કરવો. ભક્તિ તે અંતરંગ મનથી પ્રીતિ, અને બહુમાન તે વચન, કાયાથી સન્માન કરાય છે તે.

तदंसिअ नीइए, आवस्सय पमुह कीच्च करणंच,

धम्मोवएस सवणं, तदंतीए सुद्ध संद्धाए.

તે ગુર્વાદિકની બતાવેલી રીતિ મુજબ આવશ્યક (પડીકમણી) પ્રમુખ ધર્મકૃત્યો કરવાં, અને શુદ્ધ શ્રદ્ધાપૂર્વક તેઓની પાસે ધર્મશ્રવણ કરવું.

आएसं बहुमच्चई, इमेसि मणसावि कुणइ कायव्वं;

रुभई अब्रज्जवायं, शुइवायं पयडइ सयावि.

ગુરૂની આજ્ઞાને બહુમાન આપે, ગુરૂની મનથી પણ આશાતના કરે નહીં, બીજા કોઈ જે અવર્ણવાદ બોલતા હોય તો તેને યથાશક્તિ અટકાવે, પણ સાંભળીને બેસી રહે નહીં, કેમકે બીજા પણ કોઈ મોટા પુરૂષનો અપવાદ બોલાતો હોય તેને પણ સાંભળીને બેસી રહેવાતું નથી, ત્યારે ગુરૂનો અપવાદ સાંભળી કેમ બેસી રહેવાય (ઉવેળી મુકાય) ! જે અપવાદ સાંભળી છતી શક્તિયે બેસી રહે ને તેને અટકાવે નહીં તો પોતે પણ પાપનો ભાગી થાય છે, માટે જેવી શક્તિ હોય તેવી બળવે. ગુરૂના સમક્ષ અને પરોક્ષ તેમના ગુણનો વર્ણવ કરતો રહે; કેમકે ગુરૂના ગુણ વર્ણન કરવામાં અગણ્ય ગુણ્ય ગુણ્યાનુબંધી બંધાય છે.

नहवई छिदप्पेही, सुहिव्व अणुअत्तए सुहदुहेसु;

पडिणीअ पच्चवायं, सव्व पयत्तेण वारेई.

ગુરૂનાં છિદ્રને જોનાર ન થાય, ગુરૂનાં સુખ દુઃખને મિત્રની પેઠે અનુસરે (ગુરૂનાં સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી થઈ વર્તે), ગુરૂના ઉપકારના નહીં માનનાર (દ્રેષી) ને સર્વ પ્રકારે ઉદમથી નીવારે-દૂર કરે.

અહિંયાં કોઈ એમ શંકા કરે કે, શ્રાવકલોકો તો ગુરૂના મિત્ર સમાન હોવા જોઈએ, ત્યારે અપ્રમાદિક અને નિર્મમ ગુરૂનાં છિદ્ર તપાસનારા શ્રાવકો કેમ બની શકે ? તેનો ઉત્તર-ખરૂં છે, શ્રાવકો ગુરૂના મિત્ર સમાનજ હોય છે, તથાપિ લિપ્ત લિપ્ત પ્રકૃતિવાળા શ્રાવકલોકો હોવાથી જેવો જેવો પરિણામ વર્તતો હોય તેવાજ તેના સ્વભાવે

હોય છે, તેથી નીર્દોષી ગુરૂમાં પણ દોષના અવલોકન કરવાની વારંવાર બુદ્ધિ થયું કરે છે. જે માટે ઠાણાંગસૂત્રમાં પણ કહેલ છે કે:—“સોકથો સમાન પણ શ્રાવક હોય છે” (જે માટે અમો આગળજ કહી ગયા છીએ તે જુવો શ્રાવકના અધિકારમાં પૃષ્ઠ ૬૯મે) માટે જે ગુરૂના દ્વેષી શત્રુસમાન જે કોઈ હોય તેઓને યથાશક્તિ નિવારવાજ નોંધ્યે. શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે:—

સાહૂળ ચેદ્દાણય, પઢિણીયં તહ અવન્નવાયંચ;
જિણ પવયણસ્સ અહિયં, સવ્વથ્યામેલ વારેઈ.

સાધુનો, દેરાસરનો, પ્રતિમાનો અને જૈનશાસનનો જે દ્વેષી હોય, અવર્ણવાદ બોલનારે હોય તેને સર્વ શક્તિથી (જેટલા પ્રયત્ન અને તેટલાથી) વારે (દૂર કરે).

“(યાત્રાણુ લોકોનાં સંકટને દૂર કરવા ઉપર કુંભારનો દ્રષ્ટાંત)

“સગર ચક્રવર્તીના પૌત્ર ભગીરથ નામના રાજાનો જીવ કોઈક પાછલા ભવમાં કુંભાર હતો. તેણે કોઈક ગામડાંનાં રહીશ સાઠ હજાર ચોરોયે મળીને યાત્રા કરવા જતા સંઘના ઉપર હુંટ કરવાનું કામ શરૂ કરેલું હતું ત્યારે ત્યાં જઈને પોતાથી અને તેટલો પ્રયત્ન કરી તેઓનો ઉપદ્રવ અંધ કરાવ્યો. જેથી તેણે મોટું પુણ્યબંધન કર્યું. એમ સર્વ શ્રાવકે પણ યથાશક્તિ ઉદ્યમ કરવો.”

સ્વલિખંમિ ચોદ્ધો ગુરુ, જગેણ મન્નઈ તહત્તિ સવ્વંપે;
ચોર્ણં ગુરુજણપિહુ, પમાય સ્વલિણસુ ઇગંતે.

પ્રમાદાચરણ દેખી ગુરૂ જે પ્રેરણા કરે (શિખામણ આપે) તો તે તેમજ પ્રમાણ કરે. પણ જે ગુરૂનું પ્રમાદાચરણ દેખે તો એકાંતે ગુરૂની પાસે આવી પ્રેરણા કરે કે, મહારાજ શું આ ઉચિત છે ! સારા ચરિત્રવાળાને, તેમાં પણ તમારા જેવા મુનિને ! એમ ઠપકો આપે.

કુર્ણં વિગતવચારં, ભત્તિણ સમય સમુચિઅં સવ્વં;
ગાઢ ગુણાણુરાયં, નિરમાયં વહઈ હિયયાંમિ.

સમગ્રના ઉપર ઉચિત ભક્તિપૂર્વક સર્વ વિનયનો ઉપચાર કરે (ભક્તિ કરે, જે નોંધ્યે તે આપે), ગુરૂના ગુણનો અનુરાગી થઈ હૃદયમાં નિષ્કપટી રહે, સર્વ પ્રકારની ભક્તિ કરે, એટલે સામે જવું, ઉભા થવું, આસન આપવું, પગ દબાવવા, વાંસે માથે મુઠી ભરવી, વસ્ત્ર આપવાં, પાત્ર આપવાં, આહાર આપવો, ઔષધ આપવું, વૈદ્ય બોલાવવો વિગેરે.

માવોવચારમેસિ, દેસંતરઓવિ સુમરઈ સયાત્રિ;
ઈઅ એવમાઈ ગુરુજણ, સમુચિઅ મુચિઅં મુણેયવ્વં.

ઉપર લખેલ તો દ્રવ્ય ઉપચાર છે (દ્રવ્યસેવા છે), પણ પરદેશમાં ગુરૂ હોય તોપણ તેઓની પાસેથી સમકીર્ત પામેલો હોવાથી તેઓને નરંતર થાદ કર્યા કરે, તે ભાવોપચાર કહેવાય છે. ઇત્યાદિક સંઘળું ગુરૂનું ઉચિત સમજવું.

તાયે અંચારણ કરેલું અમૃત મારામાં જ હોય છે. એટલાં બધાં કામ મારા વિના બની શકતાં જ નથી. સર્વમાં હું જ પ્રાધાન્ય છું.

આ સાંભળી ચારે આંગળીયો સંપ કરીને તેનો આશ્રય કરી તેની સ્ત્રીયો થઈને રહી. જેથી સર્વ સુખપૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવા લાગી, માટે સંપ રાખવાથી કાર્યની શોભા થાય છે.

(ગુરૂના ઊચિત વિષે)

एमाइ सयणो चिअ, मह धम्मवारियस्स सुचिअं भणियो;

भक्ति बहुमाणपुव्वं, तेसि तिसं झंपि पणिवाओ.

ઈત્યાદિક સર્ગાંવહાલાંનું ઊચિત બતાવ્યું. હવે ધર્માચાર્ય (ધર્મગુરુ) નું ઊચિત બતાવે છે. ભક્તિ બહુમાનપૂર્વક તેઓને સવાર, બપોર અને સાંજે નસ્કાર કરવો. ભક્તિ તે અંતરંગ મનથી પ્રીતિ, અને બહુમાન તે વચન, કાયાથી સન્માન કરાય છે તે.

तदंसिअ नीइए, आवस्सय पमुह कीच्च करणंच,

धम्मोवएस सवणं, तदंतिए सुद्ध संद्धाए.

તે ગુર્વાદિકની બતાવેલી રીતિ સુજળ આવશ્યક (પડીકમણાં) પ્રમુખ ધર્મકૃત્યો કરવાં, અને શુદ્ધ શ્રદ્ધાપૂર્વક તેઓની પાસે ધર્મશ્રવણ કરવું.

आएसं बहुमच्चई, इमेसि मणसावि कुणइ कायव्वं;

रुभई अवन्नवायं, शुइवायं पयडइ सयावि.

ગુરૂની આજ્ઞાને બહુમાન આપે, ગુરૂની મનથી પણ આશાતના કરે નહીં, બીજા કોઈ જો અવર્ણવાદ બોલતા હોય તો તેને યથાશક્તિ અટકાવે, પણ સાંભળીને બેસી રહે નહીં, કેમકે બીજા પણ કોઈ મોટા પુરૂષનો અપવાદ બોલાતો હોય તેને પણ સાંભળીને બેસી રહેવાતું નથી, ત્યારે ગુરૂનો અપવાદ સાંભળી કેમ બેસી રહેવાય (ઉવેળી મુકાય) ! જો અપવાદ સાંભળી છતી શક્તિયે બેસી રહે ને તેને અટકાવે નહીં તો પોતે પણ પાપનો ભાગી થાય છે, માટે જેવી શક્તિ હોય તેવી બળવે. ગુરૂના સમક્ષ અને પરોક્ષ તેમના ગુણનો વર્ણવ કરતો રહે; કેમકે ગુરૂના ગુણ વર્ણન કરવામાં અગણ્ય ગુણ્ય ગુણ્યાનુબંધી બંધાય છે.

तद्वचई छिद्वप्पेही, सुहिव्व अणुअत्तए सुहदुहेसु;

पडिणीअ पच्चवायं, सव्व पयत्तेण वारेई.

ગુરૂનાં છિદ્રને જોનાર ન થાય, ગુરૂનાં સુખ દુઃખને મિત્રની પેઠે અનુસરે (ગુરૂનાં સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી થઈ વર્તે), ગુરૂના ઉપકારના નહીં માનનાર (દ્વેષી) ને સર્વ પ્રકારે ઉદ્વેગથી નીવારે-હર કરે.

અહિંયાં કોઈ એમ શંકા કરે કે, શ્રાવકલોકો તો ગુરૂના મિત્ર સમાન હોવા જોઈએ, ત્યારે અપ્રમાદિક અને નિર્મમ ગુરૂનાં છિદ્ર તપાસનારા શ્રાવકો કેમ બની શકે ? તેનો ઉત્તર-ખરું છે, શ્રાવકો ગુરૂના મિત્ર સમાનજ હોય છે, તથાપિ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિવાળા શ્રાવકલોકો હોવાથી જેવો જેવો પરિણામ વર્તતો હોય તેવાજ તેના સ્વભાવે

હોય છે, તેથી નીર્દોષી શુરમાં પણ દોષના અવલોકન કરવાની વારંવાર બુદ્ધિ થયું કરે છે. જે માટે ઠાણાંગસૂત્રમાં પણ કહેલ છે કે:—“સોકયો સમાન પણ શ્રાવક હોય છે” (જે માટે અમો આગળજ કહી ગયા છીએ તે જુવો શ્રાવકના અધિકારમાં પૃષ્ઠ ૬૯મે) માટે જે શુરના દ્રેષી શત્રુસમાન જે કોઈ હોય તેઓને યથાશક્તિ નિવારવાજ નેધ્યે. શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે:—

સાહૂળ ચેદ્યાણય, પહિનીયં તહ અવન્નવાયંચ;
જિણ પવ્યણસ્સ અહિયં, સવ્વથ્યામેલ વારેઈ.

સાધુનો, દેશસરનો, પ્રતિમાનો અને જૈનશાસનનો જે દ્રેષી હોય, અવર્ણવાદ બોલનારે હોય તેને સર્વ શક્તિથી (જેટલા પ્રયત્ન અને તેટલાથી) વારે (દૂર કરે).

“(યાત્રાણુ લોકોનાં સંકટને દુર કરવા ઉપર કુંભારનો દ્રષ્ટાંત)

“સગર ચક્રવર્તીના પૌત્ર ભગીરથ નામના રાજાનો જીવ કોઈક પાછલા ભવમાં કુંભાર હતો. તેણે કોઈક ગામડાંનાં રહીશ સાઠ હજાર ચોરોયે મળીને યાત્રા કરવા જતા સંઘના ઉપર હુંટ કરવાનું કામ શરૂ કરેલું હતું ત્યારે ત્યાં જઈને પોતાથી અને તેટલો પ્રયત્ન કરી તેઓનો ઉપદ્રવ અંધ કરાવ્યો. જેથી તેણે મોટું પુણ્યબંધન કર્યું. એમ સર્વ શ્રાવકે પણ યથાશક્તિ ઉદ્યમ કરવો.”

સ્વલિખંમિ ચોઈઓ ગુરુ, જગેણ મન્નઈ તહત્તિ સવ્વંપિ;
ચોઈઈ ગુરુજણપિહુ, પમાય સ્વલિણસુ ઇગંતે.

પ્રમાદાચરણ દેખી શુર જે પ્રેરણા કરે (શિખામણ આપે) તો તે તેમજ પ્રમાણ કરે. પણ જે શુરનું પ્રમાદાચરણ દેખે તો એકાંતે શુરની પાસે આવી પ્રેરણા કરે કે, મહારાજ શું આ ઉચિત છે ! સારા ચરિત્રવાળાને, તેમાં પણ તમારા જેવા મુનિને ! એમ ઠપકો આપે.

કુળઈ વિગતવયારં, મત્તિણ સમય સમુચિઅં સવ્વં;
ગાઢ ગુણાણુરાયં, નિમ્માયં વહઈ હિયયાંમિ.

સમગ્રના ઉપર ઉચિત ભક્તિપૂર્વક સર્વ વિનયનો ઉપચાર કરે (ભક્તિ કરે, જે નેધ્યે તે આપે), શુરના શુણનો અનુરાગી થઈ હૃદયમાં નિષ્કપટી રહે, સર્વ પ્રકારની ભક્તિ કરે, એટલે સામે જવું, ઉભા થવું, આસન આપવું, પગ દબાવવા, વાંસે માથે મુઠી ભરવી, વસ્ત્ર આપવાં, પાત્ર આપવાં, આહાર આપવો, ઔષધ આપવું, વૈદ્ય બોલાવવો વિગેરે.

માવોવયારમેસિ, દેસંતરઓવિ સુમરઈ સયાવિ;

ઈઅ એવમાઈ ગુરુજણ, સમુચિઅ મુચિઅં મુણેયવ્વં.

ઉપર લખેલ તો દ્રવ્ય ઉપચાર છે (દ્રવ્યસેવા છે), પણ પરદેશમાં શુર હોય તોપણ તેઓની પાસેથી સમકીત પામેલો હોવાથી તેઓને નરંતર યાદ કર્યા કરે, તે ભાવોપચાર કહેવાય છે. ઈત્યાદિક સઘળું શુરનું ઉચિત સમજવું.

(લોકો યા નગરવાસીનું ઊચિત.)

જથ્થ સયં નિવસિદ્ધર્ષી । નયરે તથ્યેવ જે કિર વસંતિ ॥

સસમાળ વિત્તીનોતે । નાયરયાનામવચ્ચંતિ ॥

જે નગરમાં આપણે રહેતા હોઈએ તેજ નગરમાં રહેનારા, જે વ્યાપાર કરતા હોઈએ તેજ વ્યાપારના કરનારા, કે હરકોઈ પણ વ્યાપારના કરનારા સર્વે સમાન વૃત્તિવાળા નગરનીવાસી ગણાય છે.

સમુચિઅ મિળમો તેસિ । જમેગ ચિત્તોહિં સમ સુહદુહોહિં ॥

વસણુસસવ તુલુગમા । ગમેહિં નિચ્ચંપિ હોયવ્વં ॥

તેનું ઊચિત બતાવું છું કે, સુખના કામમાં કે દુઃખના કામમાં એકચિત્ત થવું (સંપ રાખવો કે જવું આવવું), આપદા વખતે કે ઓચ્છવના મંગળીક કામ વખતે પણ એકચિત્ત થવું. (તે સુખી તો આપણે સુખી, તેઓને ઘેર ઓચ્છવ તો આપણે ઘેર પણ ઓચ્છવ હોય તેરા રાજી રહેવું). એમ જે એકસરખી રીતે ન વર્તાય તો રાજદરબારી લોકો શિયાળ જેમ માંસ ખાવા દોડાદોડ કરતા રહે છે તેમ વ્યાપારીમાં કે કોઈક પણ નાતબંતમાં કંઈક વાતનો કુસંપ થયો તો અરધાને આમ અને અરધાને તેમ સમજવીને તે બન્ને પક્ષને ખરચના મોટા તુકશાનમાં નાળી દે છે. તેથી સર્વે એકસંપે રહેવું ઠીક છે.

કાયવ્વં કલ્લજેવિહુ । નદ્દકમિલ્લેણ દંસણં પહુણો ॥

કલ્લજો ન મંતખેઓ । પેસુબ્બં પરિહરે સવ્વં ॥

રાજદરબારી કે એવુંજ કોઈક કામ આવી પડે ત્યારે એકલા ઉતાવળા થઈ કામ કરી નાંખવું નહીં. દરબારમાં એકલા ન જવું. પાંચ જણે મળી વિચાર ધારેલો હોય તે બીજે ક્યાંય જાહેર ન કરવો, અને કોઈની ચાડી ન ખાવી. જે ઉતાવળ કરી આપણે એકલા કંઈ કામ કરી આવ્યા હોઈએ તો બધો ભાર આપણા ઉપર આવી પડે છે, અથવા બીજા લોકોના મનમાં પણ એમજ વિચાર આવે કે એને એકલાને મોટાઈ લેવી છે તો લેવા દો. એમ કરી બધા નીકળી જાય, અને ઘણા લેળા થઈ પોતાનામાં એકને આગેવાન કરીને હરકોઈ પણ કામ શરૂ કીધેલું હોય તો તે કામ ખરોખર ક્ષેત્રમંદ નીવડે છે. જે એકને આગેવાન કર્યા વગર પાંચસે સુલટની પેઠે બધા અહમિંદ્ર (બધા મોટાઈની આશાવાળા) બનીને ગયા હોઈએ તો તે કામમાં ખરેખર ખલેલ પડ્યા વિના રહેતી નથી. માટે એકને આગેવાન કલ્પીને બીજા બધાએ ખરોખર સંપ રાખીને કામ કરવાથી જરૂર લાભ પામી શકાય છે.

(અહમિંદ્રપણે જનારા પાંચસો સુલટની કથા.)

કોઈક પાંચસો સુલટો બધા જણે હુંજ મોટો છું, એમ પરસ્પર એક બીજાની નાના મોટાના વ્યવહારની સ્થાપના કર્યા વગર નોકરી કરવાની મરજીથી કોઈક રાત્ર પાસે આવી અરજ કરવા લાગ્યા. ત્યારે રાત્રયે દીવાનને હુકમ આપ્યો કે, આ લોકને રાખવા મરજી હોય તો તેઓની યોગ્યતા પ્રમાણે પગાર કરી રાખો. દીવાને તેઓની પરિક્ષા કરવા માટે એક મોટી જગ્યામાં તેઓને ઉતારા આપ્યો, અને સાંજના વખતે

બંધા વચ્ચે એક ખાટલો, ગોદડું કે બીજાનું મોકલાવ્યું, તેથી તેના ઉપર સુવા માટે એક બીજા લડવા લાગ્યા. એક કહે હું સુઈશ અને બીજો કહે હું સુઈશ. એમ માંડો. માંડે અરધી રાત સુઈ તે લડીલડીને જ્યારે થાક્યા ત્યારે તે ખાટલાને વચ્ચે નાંખી તેના ચોતરફ ફરતા સર્વે પોતપોતાના પગ મુકી સુતા, પણ પોતાનામાં કોઈને પણ મોટો કલ્પેલો નહીં હોવાથી તે ખાટલાપર કોઈપણ સુઈ શક્યું નહીં. આ વાત છાના જોવા મોકલેલા દીવાનના નોકરાએ સવારે દીવાનને કહી દીધી; જેથી તે બધાનું અપમાન કરી કહ્યું કે, તમે જ્યારે એક ખાટલા માટે પણ આખી રાત લડી મુઝ્યા ત્યારે લડાઈ વખતે ક્યાંથી સંપ રાખી શકશો! એમ કહી બધાને રજા આપી; માટે એકને આગેવાન કરવાની જરૂર છે. જે માટે કહેલ છે કે:—

बहुनामप्यसाराणां । समुदायो जयावहः ॥ तृणैरवेष्टिता रज्जु । र्वया नागोपि बध्यते ॥

જેમાં કાંઈ સાર નથી એવા પણ જો ઘણા જણ મળ્યા હોય તો તે ખરેખર જય મેળવેજ છે. જેમકે, ઘણા ઘાસની બનાવેલી દોરડીથી મદોન્મત્ત હાથી પણ બાંધી શકાય છે.

(છાનો વિચાર જાહેર ન કરવા વિષે)

પાંચ જણે મળી છાનો વિચાર કરેલો હોય તે જો જાહેર કરી આપ્યો હોય તો તે કામનો બિગાડ થાય, ઘણા સાથે વિરોધ થાય, રાજા વિગેરેનો ભય થાય, લોકમાં અપયશ થાય, વિગેરે ઘણા અવગુણ થાય છે, માટે જેટલા જણે મળી વિચાર ધારેલો હોય તેનાથી વધારેને જણાવવું નહીં. રાજા વિગેરેની પાસે પણ મધ્યસ્થ રહેવાથી ઘણા ફાયદા થાય છે અને પારકાં દુષણ પ્રગટ કરવાથી ઘણા અવગુણ થાય છે. વ્યાપાર રોજગારમાં પણ અદેખાઈ રાખવામાં આવે તો તેઓને ઘણાં દુષણો પ્રગટ થયા વિનાં રહેતાં નથી. કહેલ છે કે:—

(પરસ્પર વિરોધ ન રાખવા વિષે)

एकोदराः पृथक्ग्रीवा । अन्यान्यफलकांक्षिणः ॥

અસંહતા વિનશ્યંતિ । મારંડા ઇવ પક્ષિણઃ ॥

એક ઉદરવાળા, બુદ્ધી બુદ્ધી ગરદનવાળા (બુદ્ધા બુદ્ધા મુખવાળા), ભારંડ પક્ષી જે બુદ્ધા બુદ્ધા ફળ ખાવાની વાંચ્છા રાખે તો તે જેમ નાશ પામે છે, તેમ તેની પેઠે પરસ્પરના વિરોધથી કે અરસપરસના કુસંપપણથી (પ્રાણી) તરત નાશ પામે છે.

परस्परस्य मर्माणि । ये न रक्षन्ति जंतवः ॥ त एव निधनं यांति । बलभीकोदरसर्पवत् ॥

જે પ્રાણી માંડોમાંડેના મર્મ ગુપ્ત રાખતા નથી ને ગુપ્ત રાખવા યોગ્ય છતાં પણ પ્રકાશી દે છે તો તેજ વખતે તે રાક્ષસમાં રહેનારા સર્પ જેમ બીજા બીજાના (પરસ્પર એક બીજાના) પ્રકાશ કરવાથી મરણ પામ્યા તેમ નાશ પામે છે.

(દાક્ષણતા રાખવા છતાં પણ ન્યાયમાર્ગે વર્તવા વિષે)

समुवाट्टिए विवाए । तुल्लसमाणोहिं चेवट्टायव्वं ॥

કારણ સાવિચ્છેહિ । વિહૂણેયવ્વો ન નયમગ્ગો ॥

કોઈક કારણે લડાઈ થઈ પડે તોપણ યોગ્ય રીતે પ્રમાણેજ વર્તવું, કોઈક એવાં કારણ આવી પડે કે જેમાં પોતાનાં સગાંવહાલાંઓને અડચણ આવી પડતી હોય, કે નાર્તિક

લોકોને અડચણ આવી પડતી હોય તો લાંચ આપીને કે ઉપકાર કરીને તેઓનાં કામ કરી આપવાં, પરંતુ દાક્ષણતા રાખીને પણ ન્યાયમાર્ગ છોડવો નહીં. (ન્યાયમાર્ગમાં રહીને બધાનો બચાવ કરવા પ્રવર્તવું લાયક છે, પણ ન્યાયમાર્ગ છોડવો લાયક નથી.)

વલિણર્હિ દુબ્બલજળો । સુક્કકરાઈર્હિ નામિમવિ અવ્વો ॥

થોવાવરાહ દોસેર્હિ । દંડભૂર્મિ ન નેયવ્વો ॥

બળવંત પુરૂષે દુર્બળ પુરૂષને દુઃખ આપવું નહીં, દાણ કે કર વિગેરેથી લોકોને દુઃખી કરવા નહીં, થોડા અપરાધથી દંડ થાય તેમ કોઈને દરબારમાં ચઢાવવો નહીં.

(સંપ રાખવા વિષે)

રાજા જે દાણ વધારતો હોય કે કર વધારતો હોય તોપણ જેમ ઘણા લોકો પ્રમાણ કરે તેમ પ્રમાણ કરવું, પરંતુ બીજા બધા વ્યાપારીલોકોથી બુદ્ધ પડી પોતાના બળથી એકલા વિશેષ ઉઠાવવા ઉભા થવું લાયક નથી. વગડાના બધી જાતિના વન-જંતુઓથી વિશેષ રાખનારો અત્યંત બળવંત છતાં પણ સિંહ જ્યારે કષ્ટમાં આવી પડે ત્યારે તેનો કોઈપણ સહાયકારી થઈ શકતો નથી, છેવટે મેઘની ગર્જના સાંભળી મદોન્મત્ત થયેલો સિંહ મસ્તક પછાડીને એકલોજ મરણ પામે છે, પરંતુ તેને સહાયકારી કોઈ પણ થઈ શકતો નથી તેમ થાય; માટે પોતાના સહાયકારી બીજા વ્યાપારીલોકોના સમુદાયમાંજ રહેવાથી કામ થાય તેમ કરવું, પણ એકલા બુદ્ધ પડવું નહીં. જે માટે નીતિમાં લખેલ છે કે:—

સંહતિઃ શ્રેયસિ પુંસાં । સ્વપક્ષે તુ વિશેષતઃ ॥ તુષૈરપિ પરિમૃષ્ટાઃ । ન પ્રરોઢંતિ તંદુલાઃ ॥

સંપ રાખી કામ ચલાવવું ખરેખર લાભકારી છે, વળી પોતાના પક્ષમાં તે વિશેષથી સંપ રાખવો લાભકારી છે, કેમકે જે ડાંગરનાં ઉપરનાં છોડાં ઉતારી નાંખેલાં હોય તો તે ચોખા ઉગી શકતાજ નથી.

ગિરયો યેન મિચંતે । ધરા યેન વિદાર્યતે ॥ સંહતેઃ પદ્ય મહાત્મ્યં । તૃણૈસ્તદ્ વારિ વાર્યતે ॥

પર્વત પણ જેથી લેદાય છે, પૃથ્વી પણ જેથી લેદ પામે છે, એવા ધાસના સમુદાયનું મહાત્મ્ય તો બુવો, કે જેનાથી આવતું પાણી પણ રોકાય છે.

(કારણીક લોકો સાથે લેવડ દેવડ ન કરવા વિષે)

કારાણિર્હિ પિસમં । કાયવ્વો તાન અચ્ચ સંવંધો ॥

કિંપુણ પહુણાસદ્ધિં । અપ્પહિઅં આહિલ સંતેર્હિ ॥

પોતાનું ભલું ઈચ્છનારા પ્રાણીયે કારણીક પુરૂષો (રાજાના કારભારી)ની સાથે દ્રવ્ય લેવડ દેવડનો સંબંધ રાખવો યોગ્ય નથી. ત્યારે સમર્થ (રાજા) સાથે લેવડ દેવડનો વ્યવહાર રાખવો તો કેમ યોગ્ય હોય !

જે ખરચ ઘણું રાખતા હોય, ધર્મના કામમાં કે નાતજાતના કામમાં કે લાજના કામમાં વાપરવા ઘણાજ ઉદાર થઈ વિચાર કર્યા વગર ખરચી નાખે એવા, કે રાજવર્ગી-લોકો કે રાજ્યમાન્ય લોકો હોય તેને કારણીક ગણાય છે. તેવા લોકો સાથે દ્રવ્ય લેવા દેવાનો વ્યવહાર કોઈ વખત પણ રાખવો નહીં. કેમકે તે લોકોને ત્યારે ધન લેવું હોય છે ત્યારે ઘણુંકરી પ્રીતી બાંધે છે, મીઠ વચન બોલે છે, આદરમાન ઘણુંજ

આપે છે, બેસવા આસન આપે છે, પાનખીડાં અતર ગુલાબ ફૂલ વિગેરેથી પ્રસન્ન કરે છે, વિગેરે આડંબરથી ખરેખર સન્નનપણું દેખાડી મન હુરી લે છે, પણ જ્યારે ધન પાછું લેવા જાય ત્યારે આપણે કરેલો ઉપકાર માનેજ શાનો! એક તલનાં છોડાં જેવા આપણને તુચ્છ કરી નાંખે, એમ તે તેજ વખતે આપણા ઉપરની દાક્ષિણતા તણ દે છે અને ધમકી આપવા લાગી જાય છે. શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે:—

દ્વિજન્મનઃ ક્ષમા માતુઃ । દ્વેષઃ પ્રેમ પગસ્ત્રિયઃ ॥ નિયોગિનશ્ચ દાક્ષિણ્ય । મરિષ્ટાનાં ચતુષ્ટયં ॥

વિપ્ર ઉપર ક્ષમા, માતા ઉપર દ્વેષ, ગણિકા ઉપર પ્રેમ, અને દરબારીલોકો ઉપર દાક્ષિણ્યતા રાખવાથી દુઃખતુજ ચોકડું આપે છે. એ ચાર દુઃખનાં ચતુષ્ટયી છે. (એટલે એ ચારે કારણો દુઃખ આપ્યા વિનાં રહેતાંજ નથી.)

રાજદરબારીલોકો એવા હેય છે કે આપણું લહેણું તો શું આપે પણ એવા કોઈક કારણમાં આપણને કે આપણા સંબંધીને ફસાવી દે, કે આપણે જે પુર્વોપાર્જિત (પહેલાં કમાયેલું) ધન હોય તે પણ ખોઈ બેસીયે. જે માટે નીતી-શાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે કે:—

ઉત્પાદ્ય કૃતિમાન્દોષાન્ । ધની સર્વત્ર વાધ્યતે ॥ નિર્વનઃ કૃનદોષોપિ । સર્વત્ર નિરુપદ્રવઃ ॥

નવા આરોપના દોષો તેના (ધનવાનના) ઉપર મૂકવાથી પણ ધનવાન પીડાય છે, પણ નિર્ધને તો દોષ કરેલ હોય તોપણ સર્વ ઠેકાણે નિરુપદ્રવજ રહે છે (પીડા પામતો નથી).

જોકે સામાન્ય ક્ષત્રી હોય તોપણ તેની પાસે જ્યારે ધન માંગવા ગયા હોય તો તે તરવાર ખતાવવા ઉભો થઈ જાય, એમ છે ત્યારે રાજ્યમાન્ય હોય તે તો બળ ખતાવ્યા વિના કેમ રહે! તેમાં પણ વળી જો 'કોધી' હોય તો શી વાત પુછવી! માટે ધનની લેવડ દેવડ દરબારી કારભારી લોકો સાથે રાખવાથી અડચણ પડે માટે તે નજ કરવી.

એમ સમાન વૃત્તિવાળા નાગરીક લોકો સાથે વિચાર કરીનેજ કામ પાડવું, કેમકે વેપારીમાં પણ તેવા ઘણા હોય છે કે જે લેવાની વખતે ગરીબ બનીને લે છે, પણ પાછું આપવું પડે ત્યારે સામા થઈ જાય છે અને રાજના વગવસીલા હોવાથી ભય ખતાવે છે.

एयं परुष्पहं नारयाण । पाएण समुचिआचरणं ॥

परतिथिआण समुचिअ । महकिंयि भणामि लेसेण ॥

એવી રીતે નાગરીક લોકોનું પરસ્પરનું ઉચિત આચરણ ઘણુંકરીને ખતાવ્યું. હવે પરતીર્થી અન્યદર્શની બીજા ધર્મવાળા લોકોનું ઉચિત પણ કાંઈક કહું છું.

(પરતીર્થી અન્યદર્શનીનું ઉચિત)

एएसिं तिथिआण । भिरुखह मुवाहिआण निअगेहे ॥

कायव मुचिअ किच्चं । विसेसओ राय महिआणं ॥

પરતીર્થીનું ઉચિત એજ છે કે, સિદ્ધા માટે જો આપણે ઘેર આવે તો તેઓને દાનાદિક આપવાં, અને જો રાજ્યમાન્ય હોય તેઓને તો વિશેષ માન આપીને તેનું ઉચિત સંભાળવું.

જહાવિ ન મળાંમિ ભક્તી । ન પરસ્વ વાઓઅ તગ્ગય ગુણેસુ ॥

હાચિઅં ગિહાગણ્સુ । તહાવિ ધમ્મો ગિહિણ રૂપો ॥

એકે પરતીર્થી ઉપર કંઈ લક્ષિત નથી, તેમજ તેઓમાં રહેલા ગુણ ઉપર પક્ષપાત (અનુમોદન કરવા લાયકપણું) પણ નથી, તોપણ ગૃહસ્થનો એજ આચાર છે કે પોતાને ઘેર આવે તેનું ઉચિત સંભાળવું.

ગેહાગયાણ મુચિઅં । વસણા વહિઆણ તહ સમુદ્ધરણં ॥

દુહિયાણ દયા एसो । સર્વેસિ સમ્મઓ ધમ્મો ॥

પોતાને ઘેર જે આવે તેનું ઉચિત સાચવવું, કષ્ટ આવી પડેલ હોય તેને સહાય કરવી, દુઃખી ઉપર દયા રાખવી, એ ધર્મ (આચાર) સર્વ માટે સરખો જ છે.

જેવું જે માણસ હોય તેને તેવું માન આપવું, મીઠે વચનને ખોલાવવું, આસન આપવું, આવવાનું પ્રયોજન પૂછવું, તેણે માંગણી કરી હોય તેની યોગ્યતા પ્રમાણે તે કાર્યનું કરી આપવું, એ સર્વ ઉચિત ગણાય છે. દુઃખી-આંધળાં, લુલાં, લાંગડાં, રોગી વિગેરેનાં ઉપર દયા રાખી તેનાં સુખની યોજના કરવી, કેમકે જે પુરૂષ લોકીક કાર્યના ઉચિત આચારને પણ સરખી રીતે માન આપવામાં જ્યારે વિચક્ષણ છે, ત્યારે તે લોકોત્તર કાર્યમાં કેમ પાછા પડે ! લોકોત્તર પુરૂષોના ઉપદેશ પામીને ધર્મના સર્વ આચાર જેણે જાણ્યા હોય એવા પુરૂષો લોકીક અને લોકોત્તર કાર્યનાં સૂક્ષ્મ ભેદ સમજીને યથોચિત આચરણ કરવામાં સર્વથા ચૂકેજ નહીં. જે માટે કહેલું છે કે:-“સર્વનું ઉચિત કરવું, ગુણ ઉપર (ગુણને અનુસરીને) રાગ રાખવો, જનવચન ઉપર પ્રીતિ રાખવી, નિર્ણયી ઉપર પણ મધ્યસ્થ રહેવું, એ સમકીર્તીનાં લક્ષણ છે (એથી સમકીર્ત છે એમ ઓળખાય છે).”

મુંચંતિ ન મહ્જાયં, જલનિહિણો નાચલા વિહું ચલંતિ;

ન કયાવિ ઉત્તમનરા, હચિઆચરણં વિલંઘંતિ.

સમુદ્ર જેમ મર્યાદા મૂકતો નથી, પર્વતો ચલાયમાન થતા નથી, તેમજ ઉત્તમ પુરૂષ પણ ઉચિત આચરણનો લોપ (ઉલ્લંઘન) કોઈ વખત પણ કરતા નથી.

તેણં ચિઅ જયગુરુણો, તિથ્થયરાવિહુ ગિહથ્થ ભાવંમિ;

અમ્માપિણ મુચિઅં, અમ્મુઘ્ઘાણાઈ કુવંતિ.

એટલાજ કારણ માટે ખરેખર જગદ્ગુરૂ (તીર્થંકર) જ્યારે ગૃહસ્થાવસ્થામાં હોય છે ત્યારે પોતાના માતા પિતાનું અસ્થુત્યાનાદિક (ઉભા થવા વિગેરે) ઉચિત કરે છે.

એમ નવ પ્રકારનાં ઉચિત બતાવ્યાં. (અવસર ઉપર ઉચિત વચન ખોલવું તે પણ મહાલાલકારી થાય છે).

(સમયોચિત વચન ઉપર મંત્રી અંબડનો સંક્ષિપ્ત અધિકાર)

મલ્લિકાર્જુનરાજાનો જય કરીને, ચૌદ કરોડ રૂપીયા, છ મુઠા (એટલે ચૌદ લાખ મુઠા અને લાખ એક જાતનાં તોલ છે) પ્રમાણે ખસાં મોતી, બત્રીસ ચાંદીના મોટા ઘડ (કળસ, કુંભ) શંગારકોટી નામની સાડી, માણેકનું વસ્ત્ર; વિષહર ધીપ (જે ધીપથી બધી જાતનાં ઝેર દૂર થાય છે), એટલા પદાર્થ તો તેના દરબારમાં સાર હતા તે વિગેરે

કેટલાક પદાર્થ તેના ભંડારમાંથી લઈને જ્યારે અંબડ દીવાને શ્રીકુમારપાળ રાજા પાસે આવીને ભેટ કર્યા, ત્યારે તુષ્ટમાન થયેલા રાજાએ તેને રાજપિતામહ (રાજાનો હોદ્દો). નામનું ખીરૂદ (ચાંદ), એક કરોડ રૂપીયા, અને ચોવીસ જાતિવંત ઘોડા ઈનામમાં આપ્યા, તે લઈને ઘેર જતાં તેણે રસ્તામાં ઉભેલા ચાચકોને બધા આપી દીધા. તેની કોઈકે કુમારપાળની પાસે જઈ ચાડી કરી કે, તમારું આપેલું બધું અંબડે ચાચકોને આપી દીધું; ત્યારે કુમારપાળે કોપાયમાન થઈ મંત્રી અંબડને બોલાવી કપડો આપતાં કહ્યું કે, અરે! મારાથી પણ અધિક દાનેશ્વરી તું થયો છે? ત્યારે બે હાથ જોડીને મંત્રી અંબડ બોલ્યો કે, સ્વામી, તમારા બાપ તો ફક્ત બાર ગામના જ ધણી હતા અને મારા સ્વામી (તમે) તો અદ્ધાર દેશના અધિપતિ છે! ત્યારે જેનો સ્વામી અધિક તે તેનો ચાકર પણ અધિક હોય એમાં શી નવાઈ! આટલું અવસર ઉચિત વચન બોલતાંવાર પ્રસન્ન થઈને કુમારપાળે તેને પુત્રપદ્દે સ્થાપી તેના કરતાં ડબલ (બમણું) ઈનામ ફરીને આપ્યું. માટે અવસર ઉપર જે ઉચિત બોલવામાં આવે છે તે ખરેખર મહાલાલકારી જ થઈ પડે છે. જે માટે અમે પણ કહેલુંજ છે. અર્થાતરે—

(સમયોચિત બોલવા વિષે)

દાને યાને માને, શયનાસનપાનમોજને વચને;

સર્વત્રાન્યત્રાપિ હિ, ભવતિ મહારસમયઃ સમયઃ ॥

દાન આપવામાં, વાહન ઉપર ચડવામાં, માન કરવામાં, શયન કરવામાં, બેસવામાં, ધાણી પીવામાં, ભોજન કરવામાં, વચન બોલવામાં, ખીજાં પણ કેટલાંક કેસાણાંમાં પણ ખરેખર અવસર હોય તોજ તે મહા રસમય લાગે છે.

એટલાજ માટે સમયને જાણવો એ પણ એક ઔચિત્યનું ખીજ છે. જે માટે કહેલું છે કે,

ઓચિત્યમેકમેકત્ર, ગુણાનાં કોટિરેકતઃ;

વિષાયતે ગુણગ્રામઃ, ઓચિત્યપરિવર્જિતઃ;

કરોડો ગુણ એક તરફ રાખીએ અને ઔચિત્યખીજ તરફ રાખીએ તો બન્ને બરોબર જ થાય છે, કેમકે જ્યાં ઔચિત્યતા નથી એવા ગુણનો સમુદાય પણ વિષમય લાગે છે.

એટલાજ કારણ માટે સર્વ પ્રકારનું અનુચિતપણું ત્યજી દેવું. જે કાર્ય કરવાથી મૂર્ખ ગણાય, ત્યારે તે અનુચિત સમજીને તેનો ત્યાગજ કરવો ઉચિત છે. આ વિષય ઉપર મૂર્ખશતક છે. યદ્યપિ તે લૌકીક શાસ્ત્રોક્ત છે, તોપણ ઘણા ઉપકારી હોવાથી અહીંયાં વર્ણન કરવામાં આવે છે.

મૂર્ખશતક.

શ્રુણુ મૂર્ખશતં રાજં, સ્તંતં ભાવં વિવર્જય;

યેન ત્વં રાજસે લોકે, દોષહીનો મર્ણિયથાઃ ॥ ૧ ॥

હે રાજા! તું મૂર્ખશતક સાંભળ, અને મૂર્ખ થવાનાં કારણોનો ત્યાગ કર, કે જેથી તું દોષ રહિત ડાઘ વિનાનો મણિ જેમ શોભે તેમ શોભીશ.

સામર્થ્યે વિગતોદ્યોગઃ, સ્વશ્લાધી પ્રાજ્ઞપર્ષદિઃ; વેદ્યાવચસિ વિશ્વાસી, પ્રત્યયીદંમંડવરઃ ॥૨॥

૧ શક્તિ છતાં પણ ઉદ્યોગ ન કરે તે મૂર્ખ, ૨ પાંડિત પુરૂષોની સલા વચ્ચે પોતાને મોંઠે પોતાની પ્રશંસા કરે, ૩ વેશ્યાનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખે, ૪ ખરેખર કપટ માલમ પડ્યા પછી પણ તેનો વિશ્વાસ રાખે.

ચુતાદિવિત્તવદ્વાશઃ, કૃષ્યાદ્યાયેષુ સંશયી; નિર્બુદ્ધિઃ પ્રૌઢકાર્યાર્થી, વિવિક્તરસિકો વિળક્ ॥ ૩ ॥

૫ જુગાર વિગેરેથી મને ધન જરૂર મળશે જ એવી આશા રાખી બેસી રહેનાર, ૬ ખેતી કે વ્યાપારમાં મને ધન મળશે કે નહીં એમ ધારી નિર્લેખ બેસી રહે, ૭ નિર્બુદ્ધિ છતાં મોટાં કાર્ય કરવા પ્રવર્તે, ૮ વેપારી છતાં અનેક પ્રકારનાં શૃંગાર-દિક રસમાં લલચાઈ જાય.

ઋણેન સ્થાવરક્રેતા, સ્થવિરઃ કન્યકાવરઃ; વ્યાખ્યાતા ચાશ્રુતેગ્રંથે, પ્રત્યક્ષાર્થેપ્યપહ્નવી ॥ ૪ ॥

૯ કરજ કરીને સ્થાવર મીલકત કરાવે કે વેચાતાં રાખે, ૧૦ વૃદ્ધાવસ્થા થયા પછી નાનીકન્યાનો વરથાય, ૧૧ નહીં સાંભળેલા ગ્રંથોની વ્યાખ્યા કરે, ૧૨ પ્રત્યક્ષ અર્થો બોળવે-ચપલાપતિરીપાલુ, શક્તશત્રુરશંકિતઃ; દત્વા ધનાન્યનુશાયી, કવિના હઠપાઠકઃ ॥ ૫ ॥

૧૩ ધનવંત થઇને બીજાની ઇર્ષ્યા કરે, ૧૪ સમર્થ શત્રુનો ભય ન રાખે, ૧૫ ધન આપ્યા પછી પસ્તાવો કરે, ૧૬ હઠથી ભણેલો પાંડિત સાથે તકરાર કરે.

અપસ્તાવે પટુર્વક્તા, પ્રસ્તાવે મૌનકારકઃ; લામકાલે કલહકૃ, ન્મન્યુમાન્ ભોજનક્ષણે ॥ ૬ ॥

૧૭ કવેળા (વગર વખતે) ઉચિત વચન બોલે, ૧૮ અવસર વખતે બોલવાનું બોલી ન શકે, ૧૯ લાભ વખતે કલેશ કરે, ૨૦ ભોજન વખતે અભિમાન રાખે.

ક્રીણાર્થઃ સ્થૂલભેન, લોકોક્તૌ લ્લિક્ષ્ટ સંસ્કૃતઃ; પુત્રાધીને ધને દીનઃ; પત્નીપક્ષાર્થયાચકઃ ૭

૨૧ ઘણું ધન મળવાની આશાથી પોતાનું છતું ધન હોય તે પણ વીખેરી નાંખે, ૨૨ લોકના વખાણવાથી (લોકોના કહેવાથી) આગળ ભણવાનો અભ્યાસ બંધ રાખે, ૨૩ પુત્રને પ્રથમથી સર્વ ધન સ્વાધીન કર્યા પછી દીલગીર થાય, ૨૪ સાસરીયાં તરફથી મદદ માંગે. માર્યાલેદાત્કૃતોદ્વાહઃ, પુત્રકોપાત્તદંતકઃ; કામુકસ્પર્દ્યા દાતા, ગર્વવાન્માર્ગોક્તિમિઃ ॥ ૮ ॥

૨૫ સ્ત્રીની સાથે કલહ થવાના કારણથી બીજા પરણે, ૨૬ પુત્રના ઉપર ક્રોધ થવાથી તેને મારી નાખે, ૨૭ કામી પુરૂષોની ઇર્ષ્યાથી વૈશ્યાદિકને આપે (પોતે ધનનો ઇચ્છાવાન છતાં કોઈની ઇર્ષ્યાથી ઉદાર થઈ ધન ઉડાડે), ૨૮ ચાચકના વખાણવાથી અભિમાન રાખે. ધીર્દર્પાન્ન હિતશ્રોતા, કુલોત્સેઠાદસેવકઃ; દત્વાર્થાન્દુર્લભાન્કામી, દત્વા શુમાલ્કમર્ગઃ ॥ ૯ ॥

૨૯ બુદ્ધિવાન છું એમ ધારી પોતાના હિતની વાત સાંભળે નહીં, ૩૦ કુળના મદથી પારકી નોકરી ન કરે, ૩૧ દુર્લભ પદાર્થ આપીને પાછું માંગે, ૩૨ ઘણું આપ્યા પછી ચોરમાર્ગે ચાલે.

લુઙ્ઘે મુમૂજિ લાભાર્થી, ન્યાયાર્થી દુષ્ટશાસ્તરિ; કાપસ્યે સ્નેહવદ્વાશઃ ક્રુરે મંત્રિણિ નિર્ભયઃ ॥ ૧૦ ॥

૩૩ લોભી રાજા પાસેથી ધન મેળવવાની આશા રાખે, ૩૪ ન્યાયાર્થી દુષ્ટ પુરૂષોની શિખામણ માને, ૩૫ કાયસ્થ (કારભારી) સાથે સ્નેહ રાખવાની ઇચ્છા રાખે ૩૬ નિર્દય દીવાન છતાં નિર્ભય રહે.

કૃતવ્ને પ્રતિકારાર્થી, નીરસે ગુણવિક્રયી; સ્વાસ્થ્યે વૈદ્યક્રિયાશોવી, રોગી પથ્ય પરાઙ્મુગ્ધઃ ॥ ૧૧ ॥

૩૭ કૃતમ્ જાણ્યા પછી ગુણ કરી ઉપકાર વાંચે, ૩૮ ગુણના અરસિક પુરૂષની પાસે ગુણનો વિક્રય કરે (ગુણનો લાભ લેવા માગે), ૩૯ નીરોગી છતાં ઔષધ ખાય, ૪૦ રોગી છતાં પથ્ય ન રાખે.

લોભેન સ્વજનત્યાગી, વાચા મિત્રવિરાગકૃત; લાભકાલે કૃતાલસ્યો, મહર્ષિઃ કલહપ્રિયઃ ॥ ૧૨ ॥

૪૧ લોભથી (ખરચ થવાના ભયથી) સગાંનો સંબંધ ત્યાગી દે, ૪૨ મિત્રનું ઔષ્ઠું અધિકું વચન (શિખામણ) સાંભળી મિત્રાઈ છોડી દે, ૪૩ લાભ થવાના વખત ઉપર આળસ રાખે, ૪૪ ધનવાન થઈને કલહપ્રિય થાય.

રાજ્યાર્થી ગણકસ્યોક્તવા, મૂર્ખમંત્રે કૃતાદરઃ; શૂરો દુર્બલવાધાયાં, દૃષ્ટદૌષાંગનારતિઃ ॥ ૧૩ ॥

૪૫ જોતિષી (જોશી)ના કહેવાથી રાજ્યની અભિલાષા રાખે, ૪૬ મૂર્ખના વિચાર ઉપર આદર રાખે, ૪૭ દુર્બળ પુરૂષને પીડા કરવા રવીર થાય, ૪૮ એકવાર સ્ત્રીના દોષ (અપલક્ષણ) દીઠા પછી તેના ઉપર આસક્ત રહે.

ક્ષણરાગી ગુણાભ્યાસે, સંચયેડન્યૈઃ કૃતવ્યયઃ; નૃપાનુકારી મૌનેન, જને રાજાદિર્નિંદકઃ ॥ ૧૪ ॥

૪૯ ગુણના અભ્યાસ ઉપર ક્ષણવાર રાગ રાખે (શિખવા માંડયું તે પાર પાડ્યાં વગર છોડી દે તે ક્ષણરાગી ગણાય છે), ૫૦ પારકી કમાઈનો વ્યય કરે, ૫૧ રાજાની પેઠે મૌન કરી બેસી રહે. પર લોકોમાં રાજા વિગેરેની નિંદા કરે.

દુઃખે દર્શિતદૈન્યાર્તિઃ, સુખે વિસ્મૃતદુર્ગતિઃ; વહુવ્યયોડ્વપરક્ષાય, પરિક્ષાય વિપારિણઃ ॥ ૧૫ ॥

૫૩ દુઃખ આવી પડે ત્યારે દીન થઈ ચિંતા કરે, ૫૪ સુખ પામ્યા પછી આગળનાં દુઃખને ભૂલી જાય, ૫૫ થોડા માટે વધારે ખર્ચ કરે, ૫૬ પરીક્ષા કરવા વિષ (ઝેર) ખાય (જોઈએ, શું થાય છે એમ ધારી ખાઈ જાય).

દમ્ભાર્થી ધાતુર્વાદેન, રસાયનરસઃ ક્ષયી; આત્મસંભાવનાસ્તવ્ધઃ, ક્રોધાદાત્મવધોઘતઃ ॥ ૧૬ ॥

૫૭ કીમીયો (સોનુ રૂપ) થાય છે કે નહીં એમ ધારી તેની ક્રિયામાં પોતાનું છતું દ્રવ્ય ખાળી (ખરચી) નાખે, ૫૮ રસાયણો ખાઈ પોતાની ધાતુનો ક્ષય કરે ૫૯ પોતાના મનથી અહંકારી થઈ નમે નહીં, ૬૦ ક્રોધાવેશથી આત્મઘાત કરે.

નિત્યં નિષ્ફલસંચારી, યુદ્ધપ્રેક્ષી શરાહતઃ; ક્ષયી શક્તિવિરોધેન, સ્વરૂપાર્થઃ સ્ફોતલંચરઃ ॥ ૧૭ ॥

૬૧ વગર કામે (નકામો) દરરોજ કૃત્યા કરે, ૬૨ ખાણુ લાગ્યા પછી પણ (માર ખાધા પછી પણ) સંગ્રામ (લડાઈ) જોયા કરે, ૬૩ મોટા સાથે વિરોધ કરી હાર ખાય, ૬૪ થોડે પૈસે ઘણું આડંબર દેખાડે.

પંડિતોડ્મીતિ વાચાલઃ, સુમદોડ્મીતિ નિર્ભયઃ; ઉદ્વેજનોતિસ્તુતિભિઃ, મર્મભેદી સ્મીતોક્તિભિઃ

૬૫ હું પંડિત છું એમ ધારી વધારે બોલે (બોલ બોલ કરે), ૬૬ હું શૂરવીર છું એમ ધારી નિર્ભય રહે, ૬૭ અત્યંત સ્તુતિથી ઉદ્વેગ પામે, ૬૮ હાસ્યમાં મર્મભેદ થાય એવી વાત કરી નાંખે.

દરિદ્રહસ્તન્યસ્તાર્થઃ, સંદિગ્ધેડર્થે કૃતવ્યયઃ; સ્વવ્યયે લેખકોદ્વેગી, દૈવાશાત્વક્તૃપૌરુષઃ ॥ ૧૮ ॥

૬૯ દરીદ્રીના હાથમાં ધન આપે, ૭૦ શંકાવાળા કાર્યોમાં આગળથી ખર્ચ કરે, ૭૧ પોતાનાં ખરચમાં ખરચેલાં નાણાંનો હિસાબ તપાસતાં પાછળથી ઉદ્વેગ કરે, ૭૨ કર્મની આશા રાખી ઉદ્યમ ન કરે.

ગોષ્ઠીરતિ દરિદ્રશ્ચ, ક્ષેવ્યવિસ્મૃતમોજનઃ; ગુણહીનઃ કુલશ્લાઘી, ગીતગાયી સ્વરસ્વરઃ ॥ ૨૦ ॥

૭૩ દરિદ્રી થઇને વાતનો રસીયો હોય, ૭૪ નિર્ધન હોય ને લોજન વિસરી જાય, ૭૫ ગુણહીન હોય છતાં પોતાના કુળની પ્રશંસા કરે, ૭૬ ગધેડા જેવો સ્વર છતાં ગાવા ખેસે (જેનું ગાયન સભાને રંજીત કરી શકતું નથી).

માર્ગામયાન્નિષિદ્યાર્થી, કાર્પણ્યેનાતદુર્દશઃ; વ્યક્તદોષજનશ્લાઘી, સમાધ્યાદ્વિનિર્ગતઃ ॥ ૨૧ ॥

૭૭ મારી સ્ત્રીને આ કામ ગમશે કે નહીં એમ ધારી તેણીને કામજ બતાવે નહીં, ૭૮ છતે દ્રવ્યે કૃપણતાથી ખેડવાલ કરે, ૭૯ જેમાં દેખીતા અવગુણ હોય તેની લોકોમાં પ્રશંસા કરે, ૮૦ સભા વચ્ચેથી અધવચ ઉઠી ચાલી નીકળે (સભા વચ્ચે થઈ ચાલનારો) તે મૂર્ખ.

દૂતો વિસ્મૃતસંદેશઃ, કાસવાંશ્ચોરિકારતઃ; મૂરિ મોજ્યવ્યયં કીર્ત્યૈ, શ્લાઘાયૈ સ્વલ્પમોજનઃ ॥ ૨૨ ॥

૮૧ સંદેશો જણાવનારો છતાં સંદેશો ભૂલી જાય, ૮૨ ખાંસીનો દરદી છતાં ચોરી કરવાનો રસીયો હોય, ૮૩ કીર્તિને માટે લોજનમાં ઘણું ખર્ચ કરે, ૮૪ લોકો મારી પ્રશંસા કરશે એમ ધારી જમતાં ભૂખ્યો રહે.

સ્વલ્પમોજ્યેતિ રસિકો, વિક્ષિપ્તશ્ચ્છદ્મચાટુભિઃ; વેર્યા સપત્નકલહી, દ્વયોર્મિત્રે તૃતીયકઃ ॥ ૨૩ ॥

૮૫ થોડા ખાવા યોગ્ય પદાર્થમાં ઘણું ખાવાનો રસીયો હોય (શાક ઘણું ખાય), ૮૬ કપટી અને મીઠાં વચન બોલી ઉતાવળો થાય (ઉતાવળ કરવાથી કપટ પાધક પડી જાય), ૮૭ વેશ્યાને શોક્ય સરખી બાણીને તેની સાથે કલહ કરે, ૮૮ બે જણા છાની વાત કરતા હોય ત્યાં ત્રીજો જઈ ઉભો રહે તો તે મૂર્ખ.

રાજપ્રસાદે સ્થિરધી, રન્યાયેન વિવાર્ધિષુ; અર્થહીનોર્થકાર્યાર્થી, જને ગુહ્યપ્રકાશકઃ ॥ ૨૪ ॥

૮૯ રાજાની કૃપામાં નિર્ભય રહે, ૯૦ અન્યાય કરીને વિશેષ વૃદ્ધિ કરવાની ઇચ્છા રાખે, ૯૧ દરિદ્રી પાસેથી ધન મેળવવાની ઇચ્છા રાખે, ૯૨ પોતાની છાની વાત લોકોમાં પ્રકાશિત કરી નાંખે.

અજ્ઞાતપ્રતિભૂઃ કીર્ત્યૈ, હિતવાદિનિ મત્સરી; સર્વત્ર વિશ્વસ્તમનો, ન લોકવ્યવહારવિત્ ॥ ૨૫ ॥

૯૩ કીર્તિને માટે અબાણીતા કામમાં શાખ ભરે, ૯૪ હિત બોલનારની સાથે મત્સર રાખે, ૯૫ સર્વત્ર મનમાં વિશ્વાસ રાખે, ૯૬ લોકીક વ્યવહાર ન જાણે.

મિશુકશ્ચોળમોજીં ચ, ગુહ્યશ્ચ શિથિલક્રિયઃ; કુકર્મણ્યપિ નિર્લજ્જઃ, સ્યાન્મૂર્ખશ્ચ સહાસગીઃ ॥ ૨૬ ॥

૯૭ ભિક્ષુક થઈને ઉજી લોજનની ઇચ્છા રાખે, ૯૮ ગુરૂ થઈને કરવા યોગ્ય ક્રિયામાં શિથિલ થાય, ૯૯ નકારા કામ કરવાથી પણ લજવાય નહીં, ૧૦૦ બોલતાં હસતો જાય તે મૂર્ખ.

(ત્યજવા યોગ કશોભાકારક લક્ષણ અને કરવા યોગ કાર્યો)

ઉપર પ્રમાણે મૂર્ખતાનાં સો લક્ષણ બતાવ્યાં. બીજા પણ જે કશોભાકારક લક્ષણ (મૂર્ખપણું) ઓળખાય એવાં ચિન્હ) હોય તે પણ ત્યજવા યોગ્ય છે. જે માટે વિવેક વિલાસમાં કહેલું છે કે:—

“ખગાસુ” ખાતાં, છીંકતાં, ઓડકાર ખાતાં, હાસ્ય કરતાં (હસતાં), વિગેરે કામ કરતી વખતે પોતાના મુખ આડો હાથ દેવો. સલામાં બેસી નાશિકાશોધત, હસ્ત-મોડન કરવા (હાથ મરડીને આળસ ખાવી) નહીં. સલામાં બેસીને પલાંઠી વાળવી નહીં, પગ પસારવા નહીં, નિંદા વિકથા કરવી નહીં, તેમજ બીજી પણ કોઈ કુક્રિયા (કુસિત દેખાવ) કરવી નહીં. ખરેખરો હસવા જેવોજ વખત આવે ત્યારે પણ કુલીન પુરૂષે જરામાત્ર ઓષ્ટ (હોઠ) ફરકે એટલુંજ હસવું, પણ અટહાસ્ય (જેમાં મોંહું કે આંખોનો દેખાવ કદ્દુપો થાય છે), અતિ હાસ્ય (ઘણું હસવું), એ બન્ને તે કરવાં અનુચિતજ છે. પોતાના અંગનો ભાગ વાળની પેઠે વગાડવો, તણખલાંતું છેદન કરવું, ફેકટ જમીન આંગળીથી ખોદવી, નખો વડે દાંત ઘસવા કે દાંતો વડે નખ કાપવા (તોડવા ઉખેડવા) એમ સારા માણસે કોઈ વખત પણ કરવું નહીં. ભાટ, ચારણુ, માંગણુ વિગેરેથી પોતાની પ્રશંસા સાંભળીને પણ સર્વથા ગર્વ કરવો નહીં. કોઈ વિચક્ષણુ પ્રશંસા કરે તો ગુણનો નિશ્ચય કરવો—હું શું માત્ર છું અથવા મારામાં શા ગુણ છે? કંઈ નથી. એમ પોતાની લઘુતા બતાવવી. વિચક્ષણુ પુરૂષે બીજા કોઈને વાક્ય કહેવું હોય તે વિચાર કરીને વિશેષોક્તિથી (તેને પ્રિય લાગે એવું) બોલવું. નીચપુરૂષે કંઈ દુર્વચન કહેલું હોય તેને પાછું દુર્વચન કહેવું નહીં. જે વાતનો પોતાને નિર્ણય થયો ન હોય તે વાત સંબંધી આ એમજ છે એમ ત્રણે કાળમાં કોઈપણ વખતે વિચક્ષણુપુરૂષે બોલવું નહીં. બીજા કોઈની પાસે જે કંઈ કામ કરાવવાનું હોય તે પુરૂષને પ્રથમથીજ અન્યોક્તિ (બીજા કોઈના) દૃષ્ટાંતે કરીને પ્રથમથીજ કહી આપવું કે આ કામ આવી રીતે કરવાનું અમુકને અમે આટલું આપ્યું હતું, હવે પણ જે કરશે તેને આટલું મળશે. જે વચન આપણે બોલવાનું છે તેજ વચન જો કોઈ બીજેજ બોલેલ હોય તો પોતાના કાર્યની સિધ્ધિ માટે તે વચન પ્રમાણજ કરી લેવું (પણ ફરી બોલવું નહીં). જેનું કાર્ય પોતાથી થઈ શકે એવું ન હોય તો તેને પ્રથમથીજ કહી આપવું, કે અરે ! તું એ કામ માટે ન આવ, ચાલ્યો જ, પણ ખોટો દિલાસો તેને આપવો નહીં. કોઈનું પણ દુષણ વિચક્ષણુપુરૂષે બોલવું નહીં. કદાપિ શત્રુનું દુષણ બોલવું પડે તો અન્યોક્તિથી (એકને કહેવું ને બીજાને સમજાવવું) બોલવું, અથવા તેજ સમજે, બીજા કોઈ સમજી શકે નહીં એમ ચતુરાઈથી બોલવું, પણ ખટપટ વધે એમ બોલવું નહીં. માતા, પિતા, આચાર્ય, રોગી, પરોણા, ભાઈ, તપસ્વી, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, બાળક, વૈદ્ય, પુત્ર, પુત્રી, સગાંવહાલાં, ગોત્રવાળા, નોકરો, બેન સંબંધી કુટુંબ, મિત્ર, એટલા સાથે જેમ વચનનો કલહ ન થાય તેમજ વર્તવાથી ત્રણ જગતને પ્રાણી છતે છે. નિરંતર સૂર્યનાં સામે, ચંદ્રસૂર્યનાં ગ્રહણ સામે, ઉંડા કુવાનાં પાણીમાં, અને સંધ્યાના આકાશ સામે જોવું નહીં. કોઈ મૈથુન કરતો હોય તેને, શિકાર ખેલતો હોય તને, નગ્ન પુરૂષને, યૌવનવંતી સ્ત્રીને, પશુની કીડા (મૈથુનલડાઈ) ને, કન્યાની ચોનિને, જોવાં નહીં. તેલમાં, જળમાં, શસ્ત્રમાં, પેસાળમાં, ડહિરમાં, વિચક્ષણે પોતાનું મુખ જોવું નહીં, કેમકે એમ કરવાથી (એટલા પદાર્થમાં પોતાનું મુખ જોવાથી) પોતાનું આયુષ્ય તુટે છે. અંગીકાર કરેલા વચનનો ત્યાગ કરવો નહીં. ગર્હ વસ્તુનો શોક કરવા નહીં. કોઈ પણ વખત કોઈને નિદ્રાનો વિચ્છેદ (નાશ) કરવો નહીં. ઘણા સાથે વૈર

કરવું નહીં. ઘણા લોકોને (પ્રમાણ) હોય એવું જ વાક્ય 'બોલવું'. જેમાં કંઈ સાર નથી એવાં પણ કાર્ય કરવાની જરૂર પડે તો ઘણા લોકો સાથે મળીને કરવું. પશ્ચિત પુરૂષે હરકોઈ પણ સારા કામમાં આગેવાની કરવી. મનુષ્યો કપટવડે કરીને પણ ને નિસ્પૃહતા રાખે તો પણ તેને ક્ષણદાયક થઈ શકે છે માટે નિસ્પૃહતા રાખવી. કોઈને કોઈ વખત પણ દ્રોહ (ખિગાડ) કરવાની જરૂર પડે તો તેવાં કાર્યોમાં ઉતાવળ કરવી નહીં. કોઈ વખત પણ સુપાત્રના ઉપર મત્સર રાખવો નહીં. પોતાની જાતિમાં કંઈ પણ કષ્ટ (વાંધો) હોય તે ઉવેખવો નહીં. પણ સર્વ એકલા મળી એકસાથે કામ સુધારી લેવું. જે એમ ન કરે તો માનવંતના માનની હાનિ થાય અને તેમ થવાથી અપવાદ પણ થાય છે. પોતાની જાતિની ઉપર પ્રીતિ રાખવી છોડી દઈ પરજાતિ ઉપર રાગ (પ્રીતિ) રાખે છે તે પ્રાણી ખરેખર કુર્કર્મરાજની પેઠે નાશજ પામે છે. પરસ્પર કલહ કરવાથી જ્ઞાત (જાતિ-નાત) ઘણું કરીને નાશજ પામે છે અને પાણીની સાથેજ રહેવાથી જેમ કમળ વૃદ્ધિને પામે છે તેમજ ને જ્ઞાતિ પણ સંય રાખીને ચાલે (મળીને ચાલે) તો તે વૃદ્ધિ પામે છે. દરિદ્રીને, આકૃતમાં કૃષાચેલાને, મિત્રને, સાધર્મીને, પોતાની જાતિમાં મોટા ગણાતા હોય તેને, વગર પુત્રવાળી પોતાની બેનને, બુદ્ધિવાને જરૂર પાળનાં. ખીજા કોઈને કંઈપણ પ્રેરણા કરી કામ કરાવવામાં, પારકી વસ્તુ વેચવા સાટવામાં, પોતાના કુળનું અનુચિત કાર્ય કરવામાં, એટલા કામમાં મોટાઈ રાખનાર પુરૂષે ઉતાવળ ન કરવી. ”

મહાભારતાદિકોમાં પણ એમ કહેલું છે કે:—

“ પાછલી ચાર ઘડી રાત્રી રહે ત્યારે જગૃત થવું, અને ધર્મ, અર્થનું ચિંતવન (વિચાર) કરવું. કોઈપણ વખત ઉદય અને અસ્ત થતા સૂર્યને જોવો નહીં. દિવસે ઉત્તર દિશા સામે બેસીને અને રાત્રે દક્ષિણ દિશા સામે બેસીને ઘણી હાજત લાગી હોય તો મરણમાં આવે તેમ લઘુનીતિ વડીનીતિ કરવી. દેવાર્ચનાદિક કાર્ય કરવાં હોય કે શુક્રવંદન (સ્તુતિ) કરવું હોય, કે ભોજન કરવું હોય ત્યારે પાણીથી આગમન (કોગળા) કરીનેજ કરવાં. વિચક્ષણ પુરૂષે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનો જરૂર ઉદ્યમ કરવોજ જોઈએ, કેમકે હે રાજન! દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાથીજ ધર્મ કામ વિગેરે સાધી શકાય છે. જે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય તેમાંથી પા ભાગ પારલોકીક કાર્યમાં ખર્ચવું, પા ભાગ તો સંચય કરવો, અર્ધ ભાગમાંથી પોતાનું દરરોજનું સપ્રયોજનવાળું ભરણપોષણ કરવું પણ વગર પ્રયોજનમાં ખર્ચી નાંખવું નહીં. મસ્તકના વાળ સમારવા, દર્પણ જોવું, દાંતણુ કરવું, દેવની પૂજા કરવી, એટલાં કાર્યો સર્વે પ્રાતઃકાળેજ એટલે પહેલા બે પોહોરમાંજ કરવાં, પોતાના કિતની ચાહના કરનાર પુરૂષે પોતાના ઘરથી દેટલેક દુરજ પિસાળ કરવો. દુરજ પગ ધોવા, અને દુરજ મળવો ત્યાગ કરવો (વડીનીતિ કરવી, એહું જુહું વિગેરે નાંખવું) લોખંડમદી (વગર પ્રયોજને દેખાળા લાંગનાર), તણુચેદી (વગર પ્રયોજને તણુખલાં તોડનાર), નખખાદી (પોતાના દાંતથી પોતાના નખ દિતારનાર), લઘુનીતિ વડીનીતિ દરરોજ એકજવાર સાથેજ થતા હોય એવા પુરૂષનું આયુષ્ય ઈંહાં મોટું જણાતું નથી. ભાંગેલા આસન ઉપર બેસવું નહીં, ભાંગેલા કાંસાના વાસણમાં કે છુટા કેશ રાખીને જમવું નહીં, અને વસ્ત્ર પહેર્યા વગર (નગન થઈને) સ્નાન કરવું નહીં. નગન થઈને સુવું નહીં, મલીનપણે કોઈપણ ગમતે રહેવું નહીં, હાથ મસ્તકે

લગાડવા નહીં, કેમકે સર્વે પ્રાણો મસ્તકને આશ્રયીને રહેલા છે. વિવેકી પુરૂષે પોતાના
 પુત્ર કે શિષ્યના વિના બીજા કોઈને શિખામણુ દેવા માટે મારવો નહીં, અને શિષ્ય
 કે પુત્રને મારવો પડે તો તેના માથાના વાળ પકડવા નહીં, તેમજ મસ્તકમાં પ્રહાર
 પણ કરવા નહીં. પોતાના બે હાથે કરીને પોતાના માથામાં ખરજ ખણવી નહીં, અને
 વારંવાર મસ્તક ઉપર વગર કારણે ઉત્તમ પુરૂષે નિશ્ચય સ્નાન કરવું નહીં. ચંદ્રગ્રહણ
 દેખ્યા શિવાય રાત્રે સ્નાન કરવું નહીં, જમ્યા પછી અને ઉંડા પાણીવાળા જશળાયમાં
 સ્નાન કરવું નહીં. ગુરૂનું છિદ્ર કંઈપણ બોલવું નહીં, ગુરૂ કોપાયમાન થયા હોય તો
 શાંત કરવા (શાંત પાડવા), ગુરૂની નિંદા કોઈ બીજે પણ કરતો હોય તો તે સાંભળી
 બેસી રહેવું નહીં. હે ભરત રાજા ! ગુરૂનાં, પતિવ્રતાનાં, ધર્મવંત પ્રાણીનાં, તપસ્વીનાં અવલેવાદ
 (અપવાદ) હાંસી માનમાં પણ બોલવા નહીં. કંઈપણ પારકું ચોરવું નહીં, પ્રિય પણ અસત્ય વ-
 ચન જરા માત્ર પણ બીજાને અપ્રિય લાગે એવું બોલવું નહીં, પારકા દોષ પ્રકાશ કરવા નહીં.
 પતિતની (ધર્મથી પડેલા હોય તેની) કથા સાંભળવી નહીં, પતિતના આસને બેસવું નહીં,
 પતિતનું ભોજન કરવું નહીં અને પતિત સાથે કંઈપણ આચરણ કરવું નહીં. શત્રુ, પતિત,
 મદોન્મત્ત, ઘણાનો વૈરી, સુર્ખ, એટલાની સાથે બુધ્ધિવાન પ્રાણીએ મિત્રાંધ કરવી નહીં,
 તેમ એકલાયે માર્ગ એટલા સાથે ચાલવું નહીં. ગાડી, ઘોડો, ઉંટ કે વાહાણુ વિગેરે ને દુષ્ટ હોય
 તો તેમાં બેસવું નહીં, નદીની કે ભેખડની છાયા નીચે બેસવું નહીં, જેમાં પાણી વધારે હોય
 એવા નદી વિગેરેનાં પૂરમાં અગ્રેસરી થઈ પોતે પ્રવેશ કરવો નહીં. બળતા ઘરમાં પેસવું
 નહીં, પર્વતના શિખર ઉપર ચડવું નહીં, ઉઘાડે મોંઢે બગાસું ખાવું નહીં, શ્વાસ
 અને ખાંસી એ બન્નેના ઉપાય કરી દૂર કરવાં. રસ્તામાં ચાલતાં બુધ્ધિવાન પુરૂષે ઉંચું
 નીચું, તીર્છું બેવું નહીં, પણ પૃથ્વી ઉપર ગાડાના ધુસરા પ્રમાણે દૃષ્ટિ રાખીને ચાલવું.
 વિચક્ષણ પુરૂષે શબ્દ સહિત આકર્ષ હસવું નહીં. વાસરછુટ કરવો નહીં, દાંતોવડે નખ
 છેદવા નહીં, પગની સાથે પગ ઘસવા નહીં. વિચક્ષણ પુરૂષે દાઢી મુંછ ચાવવી નહીં,
 હોઠથી કંઈ ઉઠાવવું નહીં, એકું બુકું કંઈ ખાવું નહીં. દરવાજા વગર (પાછલા
 માર્ગથી) પારકા ઘરમાં જવું નહીં. ઉષ્ણકાળમાં ને વર્ષાઋતુમાં છત્રી રાખવી, રાત્રે
 હાથમાં લાકડી રાખવી, વગડામાં જવું હોય તો જોડા પહેરવા, પણ માળા, વસ્ત્ર, જોડા
 બીજાનાં વાપરેલાં પહેરવાં નહીં. આને ઘણા પ્રયત્નથી જાળવવી પણ સ્ત્રી ઉપર ઈર્ષ્યા
 રાખવી નહીં, કેમકે સ્ત્રી ઉપર ઈર્ષ્યા રાખવાથી આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે. હે ભરત
 મહારાજા ! રાત્રે પાણીનું ભરવું, ગળવું, તેમજ દહીંની સાથે સાધવો ખાવો અને
 ભોજનની ક્રિયા, એટલાં વાનાં રાત્રે વર્જવાં. ઉંચું ઢીંચણ રાખી ઉત્કટ આસને (ગાય
 દોહન કરવાના આસને) ઘણી વાર બેસવું નહીં, પોતાના પગથી આસનને ખેંચીને
 બેસવું નહીં એવી પ્રજ્ઞ પુરૂષની રીતિ છે. પૂરા પ્રભાતે, પૂરા સંધ્યાકાળે, પૂરા મધ્યા-
 ન્હકાળે, અબસ્યા લોકોની સાથે, અને ઘણા લોકોની સાથે એકલાયે જવું નહીં. હે
 મહારાજા ! દીર્ઘ આયુષ્યની ઈચ્છા રાખનાર બુધ્ધિવાન પુરૂષે મલીન દર્પણ બેવું નહીં,
 તેમજ રાત્રિયે પણ દર્પણ બેવું નહીં. હે રાજા ! કમળ અને કુવલય (ચંદ્રવિકાશી
 કમળ) મૂંઢીને બીજાં કોઈપણ જાતિનાં રાતા રંગના કુલની માળા શરીરપર પહેરવી
 નહીં, પંડિતે સફેદ પુષ્પ વાપરવાં. હે નરોત્તમ (હે રાજા) ! શય્યામાં શયન કરતી

વખતે વસ્ત્ર બુદ્ધિ પહેરવું, દેવપૂજા વખતે બુદ્ધિ પહેરવું, અને સલામાં જતી
 વખતે વસ્ત્ર બુદ્ધિ પહેરવું. વચનની, હાથની અને પગની આપવ્યતા (અપણતા,
 અતિશય ભોજન, શય્યાની, દીવાની, અધમની અને થંભની છાયા દૂર થકીજ મૂકી
 દેવી, નાશિકા વાંકી કરવી નહીં, પોતાના હાથથી પોતાના કે પારકા જોડા ઉપાડવા
 નહીં, મસ્તક ઉપર ભાર ઉપાડવો નહીં. વરસાદ વરસતે દોડવું નહીં. ઘણુંકરી ભાંગેલાં
 વાસણમાં જમવાથી કલહ થાય, ભાંગેલા ખાટલાપર સુવાથી વાહનને ક્ષય થાય, જ્યાં
 કુતરા અને કુકડા હોય ત્યાં પીતર ભોજન કરતાં નથી. સુવાસણને (નવી વહુને),
 ગર્ભવતીને, વૃદ્ધને, ખાળકોને, રોગી અથવા થાકેલાને પહેલાં રાંધેલા અન્નથી જમા-
 ડીને પછી ગૃહસ્થ પોતે ભોજન કરે. હે પાંડવશ્રેષ્ઠ, પોતાના ઘરને આંગણે ગાય, વાહન,
 વિગેરે પશુ ખાંધે થકે (તેઓને ઘાસ પાણી આપ્યા વગર) જે પોતે જમે છે તે
 કેવળ પાપભોજન કરે છે, અને જે વળી ઘર આંગણે ઉભેલા લીખારીઓને દીધા
 વિના જમે છે, તે પશુ પાપભોજન કરે છે. જે માણસ ઘરની વૃદ્ધિ ઇચ્છતો હોય
 તેણે વૃદ્ધ, પોતાની જાતિના પુરૂષ, મિત્ર, દરિદ્રી, જે ઇંહાં કોઈ મળે તેને પોતાના
 ઘરમાં રાખવા (ઘરમાં વસાવવા). પંડિત પુરૂષ અપમાનને આગળ રાખી, માનને
 પાછળ કરીને પોતાના સ્વાર્થનો ઉદ્ધાર કરે, કેમકે સ્વર્થથી બ્રહ્મ થાય તેજ ખરેખરી
 મૂર્ખતા છે. બુદ્ધિવાન પુરૂષ થોડા માટે ઘણાનો નાશ કરે નહીં, કેમકે થોડાથી ઘણાનું
 રક્ષણ કરવું એજ પંડિત પુરૂષોનું લક્ષણ છે. લેવાનું, દેવાનું અને કરવાયોગ્ય કાર્ય
 વખતસર ન બને તો તેનો રસ (સાર) કાળ પી જાય છે, અર્થાત્ કાળ ખદલાઈ
 જવાથી તેનું રૂળ મળી શકતું નથી. જ્યાં આપણને ઉભા થઈ માન અપાતું ન હોય,
 મીઠ વચનથી બોલાવતા પણ ન હોય, આપણા ગુણ અને દોષની વાત પણ જાણતાં
 ન હોય તેને ઘેર જવું નહીં. હે સુધિષ્ઠિર! જે વગર બોલાવે ઘરમાં કે કોઈ કાર્યમાં
 પ્રવેશ કરે છે, વગર બોલાવ્યો વધારે બોલે છે, વગર આપેલા આસન ઉપર બેસે છે
 તે અધમ પુરૂષ સમજવો. અસમર્થ છતાં ક્રોધ કરે, નિર્ધન છતાં માનની ઇચ્છા રાખે
 અવગુણી છતાં ગુણીજનો ઉપર દ્વેષ કરે, એ ત્રણે જણા જગતમાં લક્ષડકુટ સમજવાં
 માતા પિતાનું ભરણપોષણ નહીં કરનારો, પૂર્વે કરેલા કામને યાદ લાવીને માંગનારો
 મૃતકની શય્યાનો દાન લેનારો મરણ પામીને ફરી પુરૂષ થતો નથી. પોતાથી અધિક
 બળવંત પુરૂષના કબજામાં આવી ગયેલા બુદ્ધિવાન પુરૂષે પોતાની લક્ષ્મી બચાવવાં
 માટે વૈતસીવૃત્તિ (નરમાશવૃત્તિ) રાખવી પણ કોઈ વખતે તેની સાથે ભોજંગીવૃત્તિ
 (સર્પના જેવી ક્રોધીવૃત્તિ) રાખવી નહીં. વૈતસીવૃત્તિ (નરમાશવૃત્તિ) રાખનાર પુરૂષ
 અનુક્રમે મોટી ઋદ્ધિ પામે છે અને ભુજંગવૃત્તિ (સર્પના જેવી ક્રોધીવૃત્તિ) રાખનારો
 ફક્ત મરણને શરણ થાય છે. કાચબો જેમ પોતાના અંગોપાંગ સંકોચીને પ્રહારોને
 પણ સહન કરી લે છે, તેમ બુદ્ધિવાન પુરૂષ કોઈક વખત દબાઈ રહે છે, પણ જ્યારે
 પોતાનો વખત આવે ત્યારે કાળા સર્પની પેઠે પરાક્રમવંત જની તેને પછાડી નાંખે
 છે (મરણ પ્રમાણે કરી શકે છે). એકે અપાટે બધાને ઉખેડી નાંખે એવો બળવાન
 વાયુ પણ એક એકના આશ્રયથી શુભાઈ ગયેલા વૃદ્ધને જેમ ઉખેડી શકતો નથી,
 તેમ જો નબળા પુરૂષો પણ ઘણા એકઠા મળેલા હોય તો તેને બળવાન પણ કંઈ

ઉપદ્રવ કરી શકતો નથી. ગોળ ખાવાથી વધારેલો સલેખમ જેમ છેવટ નિર્મૂલ થઈ જાય છે, તેમ બુદ્ધિવાન શત્રુને પણ વધારીને પોતાના વખત ઉપર ઉચ્છેદ કરે છે (પટકી નાંખે છે). સર્વસ્વ હરણ કરી લેવામાં સમર્થ એવા શત્રુઓને, વડવાનળ અગ્નિને જેમ સમુદ્રે પોતાના પેટમાં રાખીને સંતોષિત રાખ્યો, તેમ બુદ્ધિવાન પુરૂષ પણ તેને (શત્રુને) થોડું થોડું કંઈક આપીને સંતોષિત રાખે છે. બુદ્ધિવાન પુરૂષ તીક્ષ્ણ એવાં પણ શત્રુને તીક્ષ્ણ શત્રુથી જ દૂર કરે છે; જેમકે, પગમાં લાગેલા કાંટાને હાથમાં રહેલા કાંટાની શૂળથી કાઢી નખાય છે. પોતાની અને પારકી શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર જે પુરૂષ ઉદ્યમ કરે છે તે મેઘની ગર્જના ઉપર ખીજ પડેલા કેશરીસિંહની પેઠે ઉછળીને છેવટ પોતાનાજ અંગનો ભંગ કરી નાંખે છે, પણ તેના ઉપર બળ કરી શકાતું નથી. ખરેખર ઉપાયથી પણ એવાં કાર્ય કરી શકાય છે કે જે કાર્ય પરાક્રમથી પણ કરી શકાતાં નથી; જેમકે, કોઈક કાગડીયે સોનાના તારથી કાળા સર્પને પણ મારી નાંખ્યો. નદીનો, નખવાળા જનાવરોનો, સીંગડાંવાળા જનાવરોનો, હાથમાં શસ્ત્ર રાખનારાઓનો, સ્ત્રીઓનો અને દરબારી લોકોનો વિશ્વાસ રાખવોજ નહીં. સિંહથી એક, બગલાથી એક, કુકડાથી ચાર, કાગડાથી પાંચ, કુતરાથી છ, અને ગધેડાથી ત્રણ ગુણુ શીખી લેવા.

(સિંહના એક ગુણુ વિષે.)

પ્રભૂતકાર્યમલ્પંવા । યો નરઃ કર્તુમિચ્છતિ ॥ સર્વાંરમેણ તત્કુર્યા । ત્સિંહસ્યૈકં પદં યયા ॥

મોટું કે અલ્પ કાર્ય જે પુરૂષ કરવા ધારે છે, તે કાર્ય સર્વ ઉદ્યમથી એકેસ-પાટે કરવું; પણ તેમાં વચમાં બચકાવું નહીં. સિંહની પેઠે એકેક્ષણે કાર્ય કરવું, એ એક ગુણુ સિંહથી શીખી લેવાનો છે.

(બગલાના એક ગુણુ વિષે.)

ચક્રવાચ્ચિતયેદર્યાન્ । સિંહવચ્ચ પરાક્રમં । વૃક્કવચ્ચાવલુંપેત । શશવચ્ચ પલાયનં ॥

બગલાંની પેઠે વિચારી વિચારીને પગલાં ભરે (પોતાનું કાર્ય બગડવા ન દેવું એ બગલાથી ગુણુ સમજવાનો છે), સિંહની પેઠે પરાક્રમ રાખવો, વરગડાની પેઠે લપાઈ જવું; અને સસલાંની પેઠે નાશી જવું.

(કુકડાના ચાર ગુણુ વિષે.)

માગુત્યાનં ચ યુદ્ધં ચ, સંવિભાગં ચ વંધુપુ; સ્ત્રિયમાક્રમ્ય મુંજીત, શિક્ષેચ્ચત્વારિ કુક્કુટાત્ ॥

સર્વથી પહેલાં ઉઠવું, યુદ્ધમાં પાછા ન હઠવું, સગાંવહાલાંઓમાં વહેંચી ખાવું, પોતાની સ્ત્રીને સાથે લઈ ભોજન કરવું, એ ચાર ગુણુ કુકડાથી શિખવાના છે.

(કાગડાના પાંચ ગુણુ વિષે)

ગૂઢં ચંમૈથુનં ઘાઘૃયં, કાલે ચાલયત્તંગ્રહઃ; અપ્રમાદવિશ્વાસં, પંચ શિક્ષેત વાયસાત્.

ગુપ્ત મૈથુન કરવું, ધીકાઈ રાખવી (અદેખાઈ કરવી), સમય ઉપર પોતાને રહેવાનો આશ્રમ કરવો (રહેવાનો માળો બાંધવો-ઘર બાંધવું), અપ્રમાદી રહેવું, કોઈનો પણ વિશ્વાસ ન રાખવો, એ પાંચ ગુણુ કાગડાથી શિખવાના છે.

(કુતરાના છ ગુણુ વિષે.)

ચઢ્ઢાસી ચાલપસંતુષ્ટઃ, સુનિદ્રો લઘુચેતનઃ; સ્વામિભક્તશ્ચ શૂરશ્ચ, પદ્ધેતે શ્વાનતો ગુણાઃ ॥

ધણું ખાવું, થોડા ઉપર પણ સંતોષ રાખવો, ભગતાં ઉઘવું, સાવધાન રહેવું, જેનું ખાંચ તેની સેવા (ચોક્કી) કરવી, શૂરવીર રહેવું, એ છ ગુણ કુતરાથી શિખી લેવા.

(ગધેડાના ત્રણ ગુણ વિષે.)

આરૂઢં તુ વહેદ્ભારં, શીતોષ્ણં ન ચ વિદતિ; સંતુષ્ટશ્ચ મયેજ્જિત્યં, ત્રીગિ શિક્ષેચ્ચ ગર્દભાત ॥

“આવી પડેલો ભાર ઉપાડે, તાઠ તડકો સહન કરે, નિરંતર સંતોષ રાખે, એ ત્રણ ગુણ ગર્દભ (ગધેડા) પાસેથી શીખવાના છે.”

(નીતિશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા વિષે)

તેટલા માટે મુશ્રાવકલોકે નીતિશાસ્ત્રનો ઉદ્યમ (અભ્યાસ) કરવો. જેમાટે કહેલું છે કે:-

હિતમહિતમુચિતમનુચિન, મવસ્તુ વસ્તુ સ્વયં ન યો વેત્તિ;

સ પશુઃ શ્રં વિહીનઃ, સંસારવને પરિભ્રમતિ.

હિતને, અહિતને, ઉચિતને, અનુચિતને, અવસ્તુને, વસ્તુને, જે પુરૂષ પોતે જાણતો નથી તે પુરૂષ અરેખર સંસારરૂપ વનમાં પરિભ્રમણ કરનારો સીંગડા અને પુછડા વગરનો એક પશુ સમાનજ સમજવો.

નો વક્તું ન વિલોકિતં ન હસિતં ન ક્રીડિતું નેરિતું ।

ન સ્થાતું ન પરીક્ષિતું ન પણિતું નો રાજિતું નાર્જિતું ॥ ૧ ॥

નો દાતું ન વિચેષ્ટિતું ન પઠિતું નાનિદિતું નૈધિતું ।

યો જાનાતિ જનઃ સ જીવતિ કયં નિર્લજ્જજ્ઞામણિઃ ॥ ૨ ॥

જોલવું, જોવું, હસવું, રમવું, ચાલવું, ઉભા રહેવું, પરખવું, પ્રતિજ્ઞા કરવી, શોભાવવું, કમાવવું, દાન દેવું, ચેષ્ટા કરવી, અભ્યાસ કરવો, નિંદા કરવી, વધારવું, એટલાં વાનાં જે પુરૂષ જાણતો નથી તેવા નિર્લજ્જશિરોમણિનું જીવવું શા કામનું છે !

આશિતું શયિતું ભોક્તું । પરિધાતું પ્રજલ્પતું ॥ વેત્તિ યઃ સ્વપરસ્થાને । વિદુષાં સ નરોચ્ચરો ॥

પોતાને અને પારકે ઘેર બેસવાનું, સુવાનું, જમવાનું, પહેરવાનું, જોલવાનું જે જાણે છે (જે અવસર જોળે છે), તે પુરૂષ વિચક્ષણ પુરૂષોમાં અગ્રેસરી ગણાય છે.

(વ્યવહાર શુદ્ધ્યાદિક ત્રણથી દ્રવ્યોપાર્જન ઉપર દૃષ્ટાંત)

વિનયપુર નગરે વસુભદ્ર નામના એક શ્રીમંત શેઠને ધનમિત્ર નામનો પુત્ર હતો, પણ તેની ખાલ્યાવસ્થામાંજ માતા પિતા મરણ પામ્યા અને ધન પણ જોઈ બેઠો. છેવટે દરીદ્રી થયો અને ચૈવનાવસ્થા થઈ છતાં પણ લગ્ન થયું નહીં. ત્યાં વ્યાપાર કર્યા છતાં પણ કંઈ ધન કમાઈ શક્યો નહીં, તેથી પરદેશ વ્યાપાર કરવા નીકળ્યો, ત્યાં પણ ધન માટે ખાણો ખોદવી, ધાતુવાદી થવું, રસાયણ ક્રિયા કરવી, મંત્ર, જંત્ર, તંત્ર, પ્રયોગ કરવા, જળમાર્ગે જવું, સ્થળમાર્ગે જવું, રાજા વિગેરેની નોકરી કરવી, વિગેરે વિવિધ પ્રકારના પ્રયોગ દ્રવ્ય કમાવા માટે કર્યા છતાં પણ કોઈ રીતે તેને ધન મળ્યું નહીં

તેથી ખરેખરો ઉદ્ધિગ્ન થઈને છેવટે ગજપુરે જઈ કેવળી મળ્યાં તેમને પોતાનો પૂર્વ-
લવ પૂછ્યો. ત્યારે કેવળી મહારાજે રહ્યું કે, વિજયપુરે ગંગદત્ત નામનો શેઠ હતો. તે
કૃપણ અને મત્સરી એવો તો હતો કે પોતે ધર્મમાર્ગે કંઈ વાપરે નહીં, પરંતુ બીજા
લોકોને પણ દાનાદિક ધર્મકૃત્યો કરવામાં આડે આવ્યા કરે. એમ કેટલોક વખત વ્યતીત
થયા પછી એક સુંદર નામનો શ્રાવક તેને મુનિ પાસે લઈ ગયો. મુનિ મહારાજે તેને
કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો. તેથી કંઈક લાવ અને કંઈક મિત્રની દાક્ષિણ્યતાથી દરરોજ
દેરાસરે જઈ બની શકે તો પૂજા કરવી અને નહિ તો દર્શન ચૈત્યવંદન તો જરૂર
કરવાં વિગેરે ધર્મકરણીનો તેણે નિયમ અંગીકાર કીધો, પણ કંબુસાઈને લીધે પૂજામાં
ઘણો આદર ન રાખતાં દર્શન અને ચૈત્યવંદન કરવાનો નિયમ તો ખરેખર તેણે પાળ્યો.
તેના પુણ્ય પસાવથી તું શ્રીમંત શેઠને ઘેર પુત્ર ઉત્પન્ન થયો છતાં પૂર્વલવમાં કંબુ-
સાઈને લીધે પૂજા કરવામાં આદર ન રાખ્યો તેથી તું ખરેખર દરીદ્રી અને દુઃખીજ
રહ્યો. જે માટે કહેલું છે કે:—

यद्यथा क्रियते कर्म, तत्तथैवोपभुज्यते; सहस्रगुणमप्येवं, ज्ञात्वा कुर्याद्यथोचितं ॥

જેમ ત્રિકરણ યોગથી જે કર્મ કરીયે, તે તેમજ તેનાથી હજારગુણ (ગણ)
અધિક પણ વખતે ભોગવવું પડે છે, એમ જાણીને જે કર્મ જેમ કરવાનું છે તે તેમજ
કરવું. (પણ જેમ તેમ કરીને તેનાથી થતા લાભમાં હાનિ પહોંચાડવી નહીં.)

ત્યારપછી તેણે પ્રતીબોધ પામીને શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કરી એવો તો અભિગ્રહ
ધારણ કર્યો કે, આખા દિવસમાં અને રાત્રિમાં એક એક પહોર ધર્મના કામમાંજ
ગુજરવો. એવો અભિગ્રહ ધારણ કરી એક શ્રાવકને ઘેર ઉતરી સવારે દરરોજ માળીને ત્યાં
જઈ તેની વાડીમાંથી તેને પુલ વીણી આપવામાં એટલે આટલાં કુલ વીણી આપીશ
તો તેની મહેનતના બદલામાં આટલાં પુલ હું લઈશ એમ ઠરાવ કરી તે કામમાં પ્રવ-
ર્તીને તેનાં પુલ વીણી આપી પોતાના ભાગમાં આવેલાં કુલ લાવીને દેરાસરમાં જઈ
પ્રભુને ચડાવે. એમ પહેલો પોહોર દરરોજ ધર્મકૃત્યમાંજ વ્યતીત કરે. બીજા પોહોરે
ભોજન કરીને વ્યવહારશુદ્ધિ, દેશાદિ વિરૂદ્ધ ત્યાગ, ઔચિત્યાચરણ વિધિપૂર્વક વ્યાપાર
કરવાથી વગર કષ્ટથી સુખે નિર્વાહ થઈ શકે એવો કંઈ કંઈ લાભ થવા લાગ્યો, અને
જેમ જેમ ધર્મ ઉપર અભિરૂચિ વધવા લાગી, તેમ તેમ તેથી તેને અધિક અધિક
ધનની પ્રાપ્તિ થવા લાગી. જેમ જેમ અધિક ધનની પ્રાપ્તિ થવા લાગી તેમ તેમ તે
અધિક ધન ધર્મમાર્ગે વ્યય કરવા લાગ્યો અને અનુક્રમે બુદ્ધા ઘરમાં રહી ધર્મિષ્ઠ ધર્મ
જવાથી અને ધનવંત થવાથી કોઈક મોટા શ્રીમંતની કન્યા તે (ધનમિત્ર) પરણ્યો.
કોઈક વખતે ગોવાળલોકોના વાડામાં ગોળ તેલ વિગેરે વેચવા ગયેલો તે વખતે ત્યાંના
ગોવાળના અધિપતિએ સુવર્ણ છતાં પણ આ કાચલાજ છે એમ ધારી પોતાના વાડાની
આગળ તેના ઢગલા કરી દીધેલા દેખી તે બોલ્યો કે, અરે ! આ સુવર્ણ આમ કેમ
નાંખી દીધું છે ? ત્યારે તેણે (ગોવાળના અધિપતિએ) કહ્યું કે, “પહેલાં અમારા બાપે
મરતી વખતે આ સોનું છે એમ કહી ઠગ્યા હતા. તેમ તું પણ અમને ઠગવા આવેલ
છે ?” તેણે કહ્યું કે, હું ખોટું બોલતો નથી. ત્યારે ગોવાળનો અધિપતિ બોલ્યો કે,

જ્યારે એમ છે, ત્યારે આ ગોળ તેલ અમને આપી દઈ તેના બદલામાં આ કોયલા તું લઈ જા. તેણે તેમજ કયું. તે સુવર્ણ પોતાને ઘેર લઈ જઈ ટીપીને શુદ્ધ કરવાથી તેના બત્રીસ હજાર સોનેયા નીપજાવ્યા અને વળી તેને લીધે બીજા પણ વ્યાપાર કર્યાથી તે મોટો શ્રીમંત થઈ બેઠો. અહો આશ્ચર્ય ! તેજ ભવમાં પણ કેવું ધર્મનું મહાત્મ્ય પ્રગટ થયું !

એક દિવસ સુમિત્ર નામના ધનાઢ્ય શેઠને ઘેર ધનમિત્ર પોતાને પાપકર્મનો ઉદ્ય આવે છે તે ભોગવવાજ જાણે જતો હોય નહીં ! એમ એકલો ગયો. તે વખતે સુમિત્ર પોતાનો એક કરોડ સોનેયાની કીંમતનો હાર પોતાના દિવાનખાનામાં મૂકી ઘરમાં કંઈ કામકાજ માટે ગયો. જરાવારમાં પાછો આવી ત્યાં હાર નહીં દેખવાથી ધનમિત્રને કહ્યું કે, હુમણાંજ હાર અહિંયાં મૂકી ઘરમાં ગયો હતો, બીજું કોઈ આવેલ પણ નથી ત્યારે આટલા વખતમાં હાર ક્યાં જાય ? માટે તુંજ ચોર છે. એમ કહીને તેને દર-ખારમાં લઈ ગયો. ત્યાં ધનમિત્રે જીનેશ્વર ભગવંતની પ્રતિમાના અધિષ્ઠાયક દેવતાના નામનો કાયોત્સર્ગ કર્યો. ત્યારપછી અગ્નિમાં તપાવેલા તાવડામાં હસ્ત નાંખવા માંડ્યો તે સમયે તેજ સુમિત્રની ઓટીમાંથી બધા લોકોનાં દેખતાં હાર જમીન ઉપર પડવા લાગ્યો. તે દેખી સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યા. એટલામાં કોઈક જ્ઞાની આવ્યા તેમને પૂછ્યું, ત્યારે જ્ઞાનીને કહ્યું કે, “પૂર્વભવે ગંગદત્ત નામના ગૃહસ્થને મગધા નામની સ્ત્રી હતી. તેણીએ પોતાની શેઠાણીનું એક લાખ સોનેયાના મૂલ્યનું રત્ન ચોર્યું. શેઠાણીએ ઘણી વાર માંગ્યું, પણ તેણીએ ન આપ્યું ત્યારે છેવટે ગંગદત્તે પોતાની સ્ત્રી ઉપર ઘણો મોહ હતો છતાં પણ તેણીને કહ્યું કે, રાંડ અભાગણી, ચોરી કરી છતાં કેમ શીરજેરી કરે છે ? તુંજ ચોર છે ? એમ તેણીના ઉપર આળ ચડાવ્યું, તોપણ તેણીએ રત્ન પાછું આપ્યું નહીં. શેઠાણી કાળ કરી તાપસણી થઈ વ્યંતરીક દેવ થયો, મગધા મરણ પામીને સુમિત્ર શેઠ થયો અને ગંગદત્ત મરણ પામીને ધનમિત્ર થયો. તે વ્યંતરીકે પૂર્વભવના વૈરભાવને લીધે એના ઉપર ક્રોધાયમાન થઈ સુમિત્રના આઠ દીકરા મારી નાંખ્યા છે. આ રત્નાવળી હાર પણ હુમણાં તેણેજ હર્યો હતો અને હજીપણ સુમિત્રનું સર્વસ્વ હરી લેશે. એ વૈરભાવથી કેટલાક ભવસુધી એને દુઃખ આપશે. આહાહાહા !! જુઓ તો ખરા, વૈરભાવના વિપાકનું કેવું દુઃખદાયીપણું છે ! પૂર્વભવમાં આળ દીધેલું હતું તેથી આ ભવમાં એણે તારાપર આળ દીધું. હે ધનમિત્ર ! તારા પુણ્યપસાયથી ખેંચાયેલા સમ્યક્તટ્ટટ્ટી દેવતાએ તે વ્યંતરીક દેવતા પાસેથી બળાટકાર કરીને આ રત્નાવળી હાર મૂકાવ્યો એટલે સુમિત્રની ઓટીમાંથી પડતો દેખાડો તારું કલંક ઉતાર્યું.” આવાં પ્રકારનાં જ્ઞાનીનાં વચન સાંભળી સુમિત્ર અને ધનમિત્ર બન્ને જણા વૈરાગ્ય પામી પોતાના વડા પુત્રોને ઘરની સોંપણી કરી ગુરૂની પાસે દીક્ષા લઈ ત્રિધિપદ પામ્યા. ઈતિ સાતમી ગાથાર્થ :

મૂળસૂત્રની આઠમી ગાથા.

મદ્દક્ષણે જિણ પૂઆ । સુપત્ત દાણાઈ જુતિ સંજૂતા ॥

પચ્છહ્વાઈઅ ગીયથ્થ । અંતિણ કુણઈ સદ્દક્ષાયં ॥ ૮ ॥

(ભોજન કરવાનો વખત)

મધ્યાન્હે પૂર્વોક્ત વિધિયે વળી વિશેષથી ઉત્તમ ભાત પાણી વિગેરે જેટલા પદાર્થ ભોજન માટે નીપજવેલા હોય તે સંપૂર્ણ પ્રભુની આગળ ચઢાવવાની યુક્તિનો અનુક્રમ ઉદ્દાઘન નહીં કરતાં પછી ભોજન કરવું એ અનુવાદ છે (પહેલી પૂજા પછી ભોજન એ અનુવાદ કહેવાય છે). મધ્યાન્હની પૂજા અને ભોજનના કાળનો કંઈ નિયમ નથી, કેમકે ખરેખરી ક્ષુધા લાગે એજ ભોજનનો કાળ છે, એજ રૂઠી છે. મધ્યાન્હ થયાં પહેલાં પણ જો પ્રત્યાખ્યાન પારીને દેવપૂજાપૂર્વક ભોજન કરે તો તેમાં કંઈ બાધ આવતો નથી. આયુર્વેદમાં તો વળી આવી રીતે બતાવેલું છે:—

યામમધ્યે ન મોક્તવ્યં । યામયુગ્મં ન લંઘયેત્ ॥ યામમધ્યે રસોત્પત્તિ । યુગ્માદ્દૂર્લભલ્લયઃ ॥

પહેલા પોહોરમાં ભોજન કરવું નહીં, જે પોહોર ઉદ્દાઘન કરવા નહીં (ત્રીજો પોહોર થયાં પહેલાં ભોજન કરી લેવું), પહેલા પોહોરમાં ભોજન કરે તો રસની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને જે પોહોર ઉદ્દાઘન કરે તો બળની હાનિ થાય છે.

(સુપાત્ર દાનની યુક્તિ.)

ભોજન વખતે ભક્તિપૂર્વક સાધુને નિમંત્રણ કરીને તેઓને સાથે લઈને પોતાને ઘેર આવે, અથવા પોતાની મેજે આપણા ઘેર વોહોરવા આવતા મુનિને દેખી તત્કાળ ઉઠીને તેઓની સન્મુખ ગમનાદિક કરે, પછી વિનય સહિત (૧) આ સંવિજ્ઞભાવિત ક્ષેત્ર છે કે અભાવિત ક્ષેત્ર છે ? (વૈરાગ્યવંત સાધુઓનું વિચરવું આ ગામમાં થયેલું છે કે નહીં ? કેમકે જો ગામમાં એવા સાધુઓ વિચરેલા હોય તો તે ગામના લોકો સાધુઓને વોહોરાવવા વિગેરેના વ્યવહારથી જાણીતા હોય છે, તે ક્ષેત્ર ભાવિત ગણાય છે, અને જ્યાં સાધુઓનું વિચરવું ન હોય તે ક્ષેત્ર અભાવિત ગણાય છે. જો ભાવિત ક્ષેત્ર હોય તો શ્રાવક ઓડું વોહોરાવે તોપણ ચાલે, પણ જો અભાવિત હોય તો વધારેજ વોહોરાવવું જોઈએ, એટલા માટે એનો વિચાર કરવાની શ્રાવકને જરૂર પડે છે.) (૨) સુકાળ દુકાળમાંથી કયો કાળ છે ? (જો સુકાળ હોય તો જ્યાં જાય ત્યાંથી આહાર મળી શકે છે, અને દુકાળમાં સર્વ સ્થળેથી મળી શકતો નથી તેથી સુકાળ દુકાળનો વિચાર કરવાની શ્રાવકને જરૂર છે.) (૩) સુલભ દ્રવ્ય છે કે દુર્લભ દ્રવ્ય છે ? (આવો આહાર સાધુને ખીજે ઠેકાણેથી મળી શકશે કે નહીં તેનો વિચાર કરીને વોહોરાવવું). (૪) આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગીતાર્ય, તપસ્વી, બ્રાહ્મણ, વૃદ્ધ, રોગી અને ભૂખને સહન કરી શકે એવા તથા ભૂખને સહન નહીં કરી શકે એવા મુનિઓની અપેક્ષાઓનો વિચાર કરીને કોઈની અદાવાદથી નહીં, પોતાની મોટાઈથી નહીં, કોઈના મત્સરભાવથી નહીં, સ્નેહી છે એમ જાણીને નહીં, તનનની નહીં, ભયથી નહીં, મોંઝ-

રમથી નહીં, ખીજા કોઈની અનુભવીથી નહીં, તેઓએ કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવ નહીં, કપટથી નહીં, વાર લગાડીને નહીં, અનાદરથી નહીં, માફ વચન સંભળાવીને નહીં, પાછળથી પસ્તાવો થાય એમ નહીં, દાન આપવામાં લાગતા પૂર્વોક્ત દોષથી વર્જીત, પોતાના આત્માને ઉદ્ધરવાની ખુદ્ધથી બેતાલીસ દોષ રહિત થઈ વોહોરાવે. સંપૂર્ણ અન્ન, પાણી, વસ્ત્રાદિ એમ અનુક્રમથી પોતે અથવા પોતાના હાથમાં ગુરૂનું પાત્ર લઈને અથવા પોતે પાસે ઉભો રહીને સ્ત્રી, માતા, પુત્રી પ્રમુખ પાસે દાન દેવરાવે. બેતાલીસ દોષ પિંડવિશુદ્ધિની યુક્તિ વિગેરેથી સમજવા. ત્યારપછી તેમને વાંદીને ઘરના દરવાજા સુધી તેમની (સાધુની) પાછળ જાય. જો ગુરૂ ન ચાહે તો અથવા વોહોરવા આવ્યા ન હોય તો ભોજન વખતે ઘરના દરવાજા આગળ આવીને વાદળાં વગર અકસ્માત્ વૃષ્ટિ થવાથી જેમ પ્રભોદ થાય તેમ આજે આ વખતે જો કદાપિ ગુરૂનું આગમન થાય તો મારો અવતાર સફળ થાય એમ ધારીને દિશાવલોકન કરે. કહેલું છે કે:--

જં સાહૂણ ન દીનં, કહિંપિ તં સાવયા ન મુંજંતિ; પત્તે મોઅણ સમણ, દારસ્સા લોઅણં કુજ્જા.

જે પદાર્થ સાધુને ન અપાયો હોય, તે પદાર્થ શ્રાવક ભોજન ન કરે. ગુરૂના અભાવે ભોજન અવસરે પોતાના ઘરના દરવાજા આગળ આવી દિશાવલોકન કરે.

સંથરણમિ અસુદ્ધં । દુણ્હંવિ ગિણ્હંતં દિંતયાણ હિયં ॥

આરુર દિઠં તેણં । તં ચેવ હિઅં અસંથરણે ॥ ૨ ॥

સંથરણ એટલે સાધુને સંયમનિર્વાહ સુખે સુખે થતાં છતાં જો અશુદ્ધ આહારાદિકે ગ્રહણ કરે તો લેનાર અને દેનાર એ બન્નેને અહિત છે અને અસંથરણ એટલે દુકાળ ગ્લાનાદિકે કારણ પડે થકે સંયમનો નિર્વાહ નહીં થતાં જો અશુદ્ધ ગ્રહણ કરે તો રોગીના દૃષ્ટાંતે લેનાર દેનાર એ બન્નેને પણ હિતકારી છે,

પહસંતં મિલાણેતુ, આગમનાહીસુ તહય કયણે; ઉત્તરવારણ ગંઘેઅ, ડિણ્હંસુ વહુફલં હોઈ. ૧

માર્ગમાં ચાલવાથી થાકેલાને, રોગીને, આગમના અભ્યાસીને, તેમજ લોચ કરેલો હોય તેને, ઉત્તરવારણે, પારણે દાન દીધું બહુ ફળદાયક થાય છે.

एवं देसंतु खित्तं तु, विआणिताय सावओ; फामुअं एसणिज्जंच, देइ जं जस्स जुगयं ॥ २ ॥

અસણં પાણગં ચેવ, સ્વાહમં સાહમં તહા; ઓસહં મેસહં ચેવ, ફામુઅં એસણિજ્જયં ॥ ૩ ॥

એમ દેશ, ક્ષેત્રનો વિચાર કરી શ્રાવક અચિત્ત અને ગ્રહણ કરવા લાયક જેમ જેમ યોગ્ય હોય તેમ આપે, અશન, પાન, આદિમ, સ્વાદિમ, આદિમ, ઔષધ, ભેષજ, પ્રાસુક (અચિત્ત), ઔષણ્ણિક (બેતાલીસ દોષ રહિત) આપે. સાધુ નિમ્નત્રણા વિધિ, ભીક્ષા ગ્રહણ વિધિ વિગેરે અમારી કરેલી વંદિતાસૂત્રની અર્થદીપિકા નામની વૃત્તિથી સમજવાં. એમ સુપાત્રને જે દાન અપાય છે તે અતિથિસંવિભાગ ગણાય છે. જે માટે આગમમાં કહેલું છે કે:—

अतिहि संविभागो नाम नायागयाणं कप्पणिज्जाणं अन्नपाणाणं दन्वाणं देसकालं सद्वां सक्कार-
मज्जुअं पराए भत्तीए आयाणुग्गहं बुद्धीए संजयाणं दाणं ॥

ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું, સાધુને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય, ભાત પાણી પ્રમુખ (પદાર્થ)નું દેશ કાળની અપચાએ, શ્રદ્ધા, સત્કાર, ઉત્કૃષ્ટ ભાક્ષતાથી પોતાના આત્માને ઉદ્ધરવાની ખુદ્ધથી સાધુને દેવું તે અતિથિસંવિભાગ કહેવાય છે.

(સુપાત્ર દાનના ક્ષણ વિષે.)

સુપાત્ર દાન દેવતા સંબંધી. ઔદારીક (મનુષ્ય સંબંધી), અનુપમ મનોવાં-
ચિત સર્વ સુખ સમૃદ્ધિ, રાજ્યાદિક સંયોગની પ્રાપ્તિપૂર્વક નિર્વિઘ્ને ભોક્ષક
આપે છે. કહેલ છે કે:—

અમયં સુપત્તદાણં । અણુકંપા ડચિઅ કિત્તિ દાણં ચ ॥

દુણ્હવિ મુલ્લ્લો માણિઓ । તિન્નિ વિમોહ્અં દિત્તિ ॥

અભયદાન, સુપાત્રદાન, અનુકંપાદાન, ઉચિતદાન, કીર્તિદાન, એ પાંચ પ્રકારનાં
દાનમાંથી પહેલાં બે દાન તો ભોક્ષપદ આપે છે અને પાછળનાં ત્રણ દાન સ સારીક
સુખ આપે છે. પાત્રપણાને વિચાર તો આવી રીતે બતાવેલો છે કે:—

ઉત્તમપત્તં તાહુ, મહિન્નમ પત્તં ચ સાવયા મણિયા; અવિરય સમ્મદિશ્સી; જહન્ન પત્તં મુણેપવ્વં.

ઉત્તમ પાત્ર તો સાધુ, મધ્યમ પાત્ર વ્રતધારી શ્રાવક, અને જઘન્ય પાત્ર અવિ-
રતીવ્રત પચખાણ વગરના સમકીતધારી શ્રાવક સમજવા. વળી પણ કહેલું છે કે:—

મિથ્થાદ્દણ્ડિ સહસ્સેપુ, વરમેકો હ્વણુવ્રતી; અણુવ્રતી સહસ્સેપુ, વરમેકો મહાવ્રતી ॥ ૧ ॥

મહાવ્રતી સહસ્સેપુ, વરમેકો હિતાત્તિક; તાત્તિકસ્ય સનં પાત્રં, ન મૂતં ન મવિણ્ણયિતિ ॥ ૨ ॥

હજાર મિથ્યાદૃષ્ટી કરતાં એક આણુવ્રતી (વ્રતધારી શ્રાવક) અધિક છે, હજાર
આણુવ્રતી શ્રાવક કરતાં એક મહાવ્રતી (સાધુ) અધિક છે, હજાર સાધુ કરતાં એ
તત્ત્વવેત્તા (કેવળી) અધિક છે, અને તત્ત્વવેત્તા કેવળી સમાન કોઈ પાત્ર થયું
નથી અને થશે પણ નહીં.

સત્પાત્રં મહતી શ્રદ્ધા, કાલે દેયં યથોચિત્તં; ધર્મસાધનસામગ્રી, વહુપુણ્યૈરવાપ્યતે ॥ ૩ ॥

ઉત્તમ પાત્ર, ખરી શ્રદ્ધા, આપવાના અવસર ઉપર આપવા જેવો પદાર્થ અને
ધર્મ સાધનની સામગ્રી, એટલાં વાનાં ઘણા પુણ્યથી મળે છે.

(દાનને દૂષણ લગાડનારાં કારણો વિષે.)

અનાદરો વિલંબશ્ચ, વૈમુલ્યં વિમિયં વચ્ચ; પશ્ચાત્તાપં ચ પંચાપિ, સદ્દાનં દુપયંત્યમી ॥ ૪ ॥

અનાદરથી આપવું, ઘણી વાર લગાડીને આપવું, વાંકું સુખ કરીને (માં મચ-
કોડીને) આપવું, અગ્રિય વચ્ચન સંભળાવીને આપવું, આપીને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ
કરવો, એ પાંચ કારણો સારા દાનને દૂષણ લગાડે છે.

(નહીં આપવાનાં છ લક્ષણ)

મિડડી ઉદ્દાલોઅણ, અંતોવત્તા પરં મુહં ઠાણં; મોણં કાલ વિલંબા, નક્કારો છવ્વિહો હોઈ. ૬

બ્રકટી ચઢાવવી (આપવું) પડે એટલા માટે મોંઢાનો વિકાર કરીને આંખો કાઢવી,
ભ્રમર ચઢાવવી), ઉંચું બેઠું રહેવું (સામું બુલેજ નહીં), વચ્ચે આડીઆડી વાત કરે,
વાંકું સુખ કરી બેસી રહેવું, મૌન કરવું, આપતાં આપતાં ઘણો કાળ લગાડવો, એ
નકારનાં છ પ્રકાર છે (અદાતાના લક્ષણ છે).

(દાનના પાંચ પ્રકારનાં ભૂષણ.)

આનંદાશ્રુણિ રોમાંચો, વહુમાનંપ્રિયંવચ્ચ; કિં ચાનુમોદનાપાત્રં, દાનભૂષણપંચકં ॥ ૬ ॥

આનંદનાં આંસુ આવે, રોમાંચ ખડાં થાય, બહુમાન આપવાની રૂચિ થાય, પ્રિય વચન બોલવામાં આવે, પાત્ર દેખી-આહા ! આજ શો મોટો લાભ થયો એમ અનુ-મોદના કરે; એ પાંચ લક્ષણથી આપેલું દાન શોભે છે (અધિક ક્ષણ આપે છે).

સુપાત્રદાન અને પરિગ્રહનું પરિમાણ પાળવા ઉપર

રત્નસારકુમારનો દૃષ્ટાંત.

વિશેષ સંપદાને રહેવા માટે એક સ્થાનરૂપજ હોયનીશું ! એવી રત્નવિશાળ નામની નગરીમાં સંઆમમાં સિંહ સમાન જેનું નામ છે તેવાજ ગુણવાળો સમરસિંહ નામો રાજા રાજ્ય કરે છે. ત્યાં સર્વ વ્યાપારાદિક વ્યવહારમાં નિપુણ અનેદ રિદ્ધીઓનાં દુઃખ દૂર કરનાર એક લક્ષ્મીનો બાણે સારજ હોય એવા વસુસાર નામના શેઠને વસુધરા નામની સ્ત્રી હતી. જેમ સર્વ પ્રકારનાં રત્નોમાં એક હીરો એ સાર છે, તેમ ત્યાંના સર્વ વ્યાપારી વર્ગના પુત્રોમાં સર્વથી ગુણની પરામાં અધિક એવો રત્નસાર નામનો તેમને પુત્ર હતો. તે પોતાની સમાન વયવાળા કુમારોની સાથે એક વખતે વનમાં ફરવા નીકળી ગયો હતો. ત્યાં અવધિજ્ઞાનના ધરનારા વિનયધરાચાર્યને દેખી નમીને પૂછવા લાગ્યો કે, “સ્વામી, સુખ કેમ મળે?” ત્યારે મુનિત્રેષ્ઠ આચાર્યે ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે:-

“હે વિચક્ષણ, સંતોષનું પોષણ કરવાથી આલોકમાં પણ પ્રાણી સુખી થાય છે, તે વિના કયાંય સુખ પામી શકતું નથી. તે સંતોષ પણ દેશથી અને સર્વથી એમ બે પ્રકારના છે. તેમાં પણ ગૃહસ્થને દેશથી સંતોષ સુખને માટે થાય છે, પરંતુ તે ક્યારે થાય છે કે જ્યારે પરીગ્રહનું પરિમાણ કરે ત્યારે. ઘણાક પ્રકારની ઇચ્છાની નિવૃત્તિ થવાથી ગૃહસ્થને દેશથી સંતોષનો પોષ થાય છે અને સર્વથી સંતોષનો પોષ તો સાધુનેજ સંભવે છે (હોય છે), કેમકે તેઓને સર્વ પ્રકારની વસ્તુ ઉપર સંતોષ થઈ જવાથી આલોકમાં પણ અનુત્તરવિમાનવાસી દેવતાઓનું જે સુખ છે તેથી પણ અધિક સુખ મળે છે. જે માટે ભગવતી સૂત્રમાં કહેલું છે કે:-

एगमास परिआए समणे वाणमंतराणं दो मास परिआए भवणवर्णं एवं ति चउ पंचच्छ सत्त
अट्ठ नव दस एकादस मास परिआए असुरकुमाराणं जोइसिआणं चंदमूराणं सोहंम्भी
साणाणं सणकुमारमाहिं दाणं वंभलंतगाणं सुक्कसहस्सादाराण आणयाइ चउण्हं गेविज्जाणं जाव
वारसमास परिआए समणे अणुत्तरो ववाय देवाणं तेउ लेसं वीईवय इत्ति इह तेजो लेइया चित्त-
सुखलामल्लणा चारित्रस्य परिणतत्वे सतीति शेषः ॥

એક મહિનાના ચારિત્ર પર્યાયથી વાણવ્યંતરીક દેવતાનાં, બે મહિનાના ચારિત્ર પર્યાયથી ભુવનપતિ દેવતાઓનાં, ત્રણ માસના ચારિત્ર પર્યાયથી અસુરકુમાર દેવોનાં, ચાર માસે બેતિપી દેવોનાં, પાંચ માસે અંદ્રસૂર્યનાં, છ માસે ચૌધર્મ અને ઇશાનનાં, સાત માસે સનત્કુમાર અને માહેંદ્રનાં, આઠ માસે પ્રદ્ધ અને લાંતકનાં, નવ માસે શુક સહસ્રારનાં, દશ માસે આનતાદિક ચારનાં, અગીઆર માસે ઐવેયકનાં, આર માસ ચારિત્ર પર્યાય થવાથી અનુત્તરવિમાનના દેવતાઓનાં સુખથી અધિક સુખ મેળવે છે. અહિંયાં તેનેલેશ્યા મેળવે છે એમ લખેલું છે, પણ તેનેલેશ્યા શબ્દે દરીને ચારિત્રના પરિણમવાથી ચિત્તના સુખનો લાભ થાય છે એમ સમજવું.

મોટા રાજ્યસંબંધી સુખ અને સર્વ લોગના અંગથી સંતોષને ભજનારનો સુખ મળતું નથી. સુભ્રમ ચક્રવર્તી અને કોણિકરાજ રાજ્યનાં સુખથી, મમ્મણ શેઠ અને હાસા પ્રહાસાનો પતિ સુવર્ણનંદી લોભથી અસંતોષવડે દુઃખીજ રહ્યા હતા, પણ સુખનો લેશ પણ પામી શક્યા નહીં. જે માટે શાસ્ત્રોમાં પણ કહેલ છે કે,—

અસંતોષવતઃ સૌલ્યં, ન શક્ત્ય ચક્રિણઃ; જંતો સંતોષમાજો ય, દમયસ્યેવ જાયતે ॥

સંતોષને ભજનારા પ્રાણીઓને જેવું નિર્ભયતાનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તેવું સુખ અસંતોષી ચક્રવર્તી કે ઇંદ્ર જેવાને પણ હોતું નથી.

ઉંચા ઉંચા વિચારની આશા રાખવાથી સર્વ પ્રાણી દરીદ્રી ગણાય છે, અને નીચા નીચા વિચાર (અમારે શું કરવું છે ? આપણે કંઈ કામ નથી એવા વિચાર) કર્યાથી પુરૂષનો મહિમા થતો નથી. સુખની પ્રાપ્તિ જે થકી થઈ શકે એવા સંતોષનાં સાધન માટે ધન્યધાન્યાદિક નવ પ્રકારનાં પરિગ્રહનું પોતાની મરજી પ્રમાણે પરિમાણ કરવું. થોડો પણ ધર્મે જો નિયમપૂર્વક કરવામાં આવે તો તે અનંત ફળ આપનાર થાય છે અને નિયમ વગરનો સાધન કરેલો ધર્મ ઘણો કચ્છા હોય તો પણ સ્વલ્પ ફળ આપે છે; જેમકે, કુવામાં થોડી પણ પાણી આવવાની સેર હોય છે તો તેમાંથી જેટલું પાણી વાપરવા ધારીયે તેટલું વાપરતાં પણ છેવટ અક્ષય (અખુટ) રહે છે. પણ અપાર પાણી જેમાં ભરેલું છે એવા સરોવરમાં પણ તેવી પાણી આવવાની સેર ન હોવાથી તેનું પાણી થોડાક દિવસમાં ખૂટી જાય છે. આહે તેવું કષ્ટ આવી પડે તોપણ નિયમમાં રાખેલો ધર્મ મૂકી સકાતો નથી, પણ નિયમરૂપ અર્ગલા (આંગળીયા) વગર સુખ વખતે કદાપિ ધર્મ છુટી જાય છે (તજ દેવાનો વખત આવી પડે છે). નિયમપૂર્વક ધર્મ સાધન કરવાથી ધર્મમાં દૃઢતા પણ થાય. પશુઓનાં ગળામાં જો દોરી નાંખી હોયતોજ તે સ્થિર રહે છે (ખસી શકતા નથી). ધર્મમાં દૃઢતા, વૃક્ષમાં ફળ, નદીમાં જળ, સુલટમાં ખજા, દુષ્ટ પુરૂષોમાં અસત્ય, જળમાં ઠંડક, ભોજનમાં ઘૂત (ઘી) જીવિત છે. અલીપટ સુખની જેથી પ્રાપ્તિ થઈ શકે એટલામાટે ધર્મની દૃઢતામાં ચંડિત પુરૂષે અવશ્ય ઉદ્યમ કરવો. ”

ગુરૂમહારાજની એવી વાણી સાંભળીને રત્નસારકુમારે સમ્યક્ત સહિત પરીગ્રહ પરીમાણુવત એવું ગ્રહણ કર્યું કે, એક લાખ રત્ન, સોનું, દસ લાખનું, મોતી, અને પરવાળ દરેક આઠ આઠ મુઠા પ્રમાણે, આઠ કોડ સોનેયા ખાંધેલા (મોહોર છાપવાળા), ભારા દશ હજાર પ્રમાણે ચાંદી વિગેરે, તેમજ સો મુઠા ભાર પ્રમાણે ધાન્ય, ખાકીનાં બધી જાતનાં કરીયાણાં લાખ ભાર, છ ગોકુળ (સાઠ હજાર ગાય ભેંસો) પાંચસો ઘર હાટ, ચારસોં યાન વાહન (રથ), એક હજાર ઘોડા, એકસો મોટા હાથી, એ ઉપરાંત વધારે જો રાજ્ય મળે અથવા વ્યાપાર કરું તોપણ મારે રાખવાં નહીં. ખરી શ્રદ્ધાથી પંચાતિચારથી વિશુદ્ધ એવું પાંચમું પરિગ્રહ પરીમાણુવત ઉપર લખ્યા પ્રમાણે લઈને શ્રાવકધર્મ પાળતો ખરાં છે નામ જેનાં એવા મિત્રોની સાથે ફરતો ફરતો એક વખતે રોલખરોલ નામના ખાગમાં (વનમાં) આદરપૂર્વક જઈ ત્યાંની શેાભા જોતાં જોતાં પાસે આવેલા એક કીડા કરવા યોગ્ય પર્વત ઉપર ચડ્યો. ત્યાં દૈવીકરૂપને ધારણ કરનાર, દીવ્યવસ્ત્ર અને દીવ્યગાયત્રીની વાણીથી રમણીક, મનુષ્યના જેવો આકાર છતાં અધ્ધ સમાન

સુખવાળા કિન્નરના બેડા (ધણી ધણીયાણી) ને પહેલાં કોઈ વખતે બેસું ન હોય તેવાને દેખીને અતિ આશ્ચર્ય થઈ હસીને બોલવા લાગ્યો કે, ‘ શું આ તે મનુષ્ય છે, કે દેવતા છે ! બે એમ હોય તો એઓનું અશ્વના જેવું સુખ ક્યાંથી હોય ! હું ધારૂં છું કે, આ નર કે કિન્નર (દેવતા) નથી, પણ ખરેખર આ કોઈક દ્વીપાંતરમાં ઉત્પન્ન થયેલાં તિર્યંચ (જનાવર) છે, અથવા કોઈક દેવતાનાં આ વાહન હોય તો તેમ પણ મારી કલ્પના થઈ સકે છે. ’ આવાં વચન સાંભળીને કાનમાં બાંધે એક ઘાવજ લાગેલો હોય એમ તે કિન્નર પોતાના મનમાં ઘણાજ ખેદ પામીને બોલવા લાગ્યો કે, “ હે રાજકુમાર, વિચાર કર્યા વગર આવાં કુવચન બોલીને ફેફટ મારૂં મન કેમ દુઃખાવે છે ? હું તો આ જગતમાં મારી મરજીમાં આવે એવા રૂપને ધારણ કરી વિલાસક્રીડા કરૂં એવો એક વ્યંતરીક દેવ છું. તું પોતેજ ખરેખર જનાવર જેવો છું, તેટલામાટે તારા પિતાએ તને ઘર બાહાર કાઢી મૂક્યો છે. બે એમ ન હોય તો પોતાના દરબારમાં જે જે પદાર્થો હોય તેનાં લાભ તું કેમ ન લઈ શકે ! અરે એટલુંજ નહીં પણ એવા એવાં તારા દરબારમાં દૈવીક પદાર્થો રહેલા છે કે તેવા પદાર્થો એક મોટા દેવતાના દરબારમાં પણ ન હોય અને જેઓ સદાય જેની આહુના કરતા હોય એવા પદાર્થો તારા દરબારમાં છે, છતાં પણ તેની તને ખીલકુલ પણ માલમ નથી, ત્યારે તે કેવી અધેરની વાત ! તું તારા ઘરનો સ્વામી નથી પણ એક સામાન્ય નોકર જેવો છે. બે એમ ન હોય તો જે જે પદાર્થો તારા નોકરો પણ બાણતા હશે તેવા પદાર્થોની હબ્બુ સુધી તને ખબર પણ નથી. અરેરે ! શી ખેદ કરવા જેવી હલકી વાત છે ! બે સાંભળ, તેથી તને બાણીતો કરૂં. તારો પિતા કોઈક વખતે કોઈ કારણથી દ્વીપાંતરમાં જઈ ત્યાંથી નીકળી છે કાંતિ જેની એવો એક દૈવીક સમઘકાર નામનો અશ્વરત્ન પ્રાપ્ત કરી લાવેલ છે, પણ તે અશ્વરત્નનું તું ખ્યાન સાંભળે તો એક વખત અન્યથા થયા વિના રહે નહીં. કૃશ (પાતળું), વક્ર (વાંકું) એવું તો તેનું સુખ છે, કર્ણ દુર્ગળ (લઘુ કર્ણ), અચળ સ્થિતિ, ઉભો રહેલો છતાં પણ અત્યંત ચપળ છે. સ્કંધાંગલ (સ્કંધમાં એક જાતિનું ચિન્હ થાય છે) અને અનાડી રાગના જેવો ઘણો કોષી એવો તે અશ્વરત્ન છે, છતાં પણ આખા જગતને વાંચી કરવા લાયક છે. કૌતુક જેનું ચાહે તેટલા વખત સુધી બેસા કરીયે છતાં પણ તેનાં સર્વાંગ ઉપર રહેલા લક્ષણોની ઋદ્ધિ પૂરેપૂરી બેવાને કોઈપણ સમર્થ થઈ શકતો નથી. જે માટે શાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે,—

નિર્માસં મુખમંડલે પરિમિતં મધ્યે લઘુઃ કર્ણયોઃ । સ્કંધેવંધુરમપ્રમાણમુરાસિસ્તિગ્ધં ચ રોમોદ્રમે ॥
 પીનં પશ્ચિમપાર્શ્વયોઃ પૃથુતરં પૃષ્ઠે પ્રવાનં જવે । રાજા વાગ્ગિનમારુરોહ સકલૈર્વુક્તં પ્રશસ્તૈર્ગુણે ॥

સુખનો દેખાવ નિર્માસ (પાતળો) છે, જેનો મધ્યભાગ પ્રમાણવંત છે (માપ પ્રમાણે છે), કાનનો દેખાવ લઘુ છે (નાના છે), સ્કંધનો દેખાવ ખરેખર ઉંચો ચડતો છે, છાતીનો દેખાવ અપરિમિત અંગુળનો છે, રોમરાજીનો દેખાવ પ્રકાશિત અને સ્તિગ્ધ છે (ચળકતો છે), પાછળના બે પગવારા ઉપર જેને ખરેખરી પુષ્ટતા છે, પીઠના ઉપર પોહોળાશ છે, જેની ગતિ પવનની પેઠે સ્તિગ્ધ અને વેગવાળી છે, બીજા પણ સમસ્ત લક્ષણે અને ગુણોએ કરી સહિત એવા અશ્વરત્ન ઉપર હે રાજા ! તું બેસ.

સ્વારના મનની સ્પર્ધાથીજ જતો હોય નહીં ! એમ તે અશ્વરત્ન એકજ દિવસમાં સૌ જોજન પવનની માફક જાય છે. સંપદાના ઉદયને કરનાર એવા આ અશ્વરત્ન ઉપર ખેસી જો તું સ્વારી કરે તો અહો આશ્ચર્ય ! આજથી સાતમે દિવસે આખા જગતમાં પણ જેનાથી કંઈ અધિક ન હોય એવી અલૌકિક દીવ્યવસ્તુની તને પ્રાપ્તિ થાય, પણ અરે ! તું તો પોતાના ઘરના રહસ્યને પણ જાણતો નથી. ત્યારે હું જાણું છું, એમ તેમ બોલી કેમ તું મને વિટંબના કરે છે ? તે અશ્વપર સ્વારી કરીશ ત્યારે તારૂં ધીરપણું, વીરપણું અને વિચક્ષણપણું જણાશે.” એમ કહીને પોતાની કિન્નરી (સ્ત્રી) સહિત કિન્નર (દેવ) આકાશમાર્ગે ચાલ્યો ગયો. કોઈ દીવસ પણ સાંભળેલું ન હોય એવું વાક્ય સાંભળીને કુમાર મારા પિતાએ મને મોટા પ્રપંચથી ઠગ્યો છે એટલા માટે ખરેખરા કેધથી દુઃખિત થતો આવી પોતાના ઘરના એક ચોરડામાં દરવાજા ખંધ કરી માંચા ઉપર સુઈ ગયો. તે વાતની ખબર પડવાથી તેનો પિતા ખેદ કરતો આવી કહેવા લાગ્યો કે, હે પુત્ર ! તને આજે શું પીડા ઉત્પન્ન થઈ છે ? જો એમ હોય તો તે શું આધિ છે (માનસીક છે) કે વ્યાધિ છે (કાચીક છે) ? તે તું ત્વરાથી મારી આગળ કહી દે, કે જેથી તેનો કંઈ ઉપાય કરીયે; કેમકે, મોતી પણ વિંધ્યા વિના પોતાની શોભા બતાવી શકતું નથી, કે પોતાનું કાર્ય કરી શકતું નથી, તેમ તું જ્યાંસુધી પોતાના દુઃખની વાત નહીં કરે ત્યાંસુધી અમો શું ઉપાય કરી સકીયે ? એવાં પિતાનાં વચન સાંભળી તત્કાળ પોતે ઉઠીને દરવાજા ઉઘાડી પોતાના પિતાની પાસે વ્યંતરીક દેવતાએ કહેલી સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. ત્યારે વિચાર કરી પિતા બોલ્યો કે, “લાઈ ! આખા જગતમાં તેના જેવો ઉત્તમ બીજો હોય જ નહીં એવા આ અશ્વની જો તને માત્રમ હશે તો તેના ઉપર ચડીને આખા જગતનાં કૌતુક જોવા તું ફરતો ફરીશ તો અમારે તારો કેટલોક વિયોગ વેઠવો પડશે, એટલાજ માટે આ અશ્વરત્ન અમે તારાથી ગુપ્ત રાખેલ છે. આ વાતમાં તું જ્યારે વિચક્ષણ થયો છે, ત્યારે એ અશ્વરત્ન તને આપવા યોગ્ય છે, કારણકે માગ્યા છતાં પણ જો ન આપું તો સ્નેહમાં અગ્નિ સળગી ઉઠે છે માટે તે લઈને તું તારી મરજી પ્રમાણે ખુશીની સાથે વર્ત.” એમ કહીને તેને લીલા વિલાસવંત ઘોડો સમર્પણ કર્યો. નિધાન પામીને જેમ નિર્ધન રાજ થાય, તેમ તે અશ્વરત્ન પામીને રાજકુમાર ઘણુંજ ખુશી થયો, કેમકે પોતાના વાંચ્છિત પદાર્થના મળવાથી કોણ પ્રસન્ન ન થાય !

ત્યારપછી જેમાં મણિરત્ન જડેલાં છે એવા સુવર્ણના પલાણુ ઘોડા ઉપર માંડીને મેરૂપર્વત ઉપર જેમ જાનવલ્યમાન સૂર્ય શોભે, તેમ નિર્ભળ બુદ્ધિવાળો રત્નસારકુમાર તેના ઉપર ચડીને શોભવા લાગ્યો. સમાન અવસ્થાવાળા અને આચારવાળા પોતપોતાના રંગ બેરંગી ઘોડા ઉપર ચડેલા મિત્રોને સાથે લઈ નગરથી બહાર નીકળી બીજા કોઈપણ ઘોડામાં એવાં ઉત્તમ લક્ષણ હોય નહીં એવા ઈંદ્રના ઘોડાં સરખા આ અશ્વરત્ન ઉપર ચડીને ઘોડા ખેલવવાની રીતિ મુજબ ઈંદ્રની પેઠે કુમાર તે ઘોડાને ફેરવવા લાગ્યો. દ્રુતગતિ, વદ્ગતિ, પ્લુતગતિ, ઉત્તેજિતગતિ, એમ અનુક્રમે ચાર પ્રકારની ગતિયે કરીને કુમારે તેને મરજી પ્રમાણે ફેરવ્યો. સિદ્ધનો જીવ શુકલ ધ્યાનના યોગથી ચાર ગતિને છોડીને પંચમી ગતિયે ચાલ્યો જાય, તેમ તેના મિત્રાદિકને છોડી તે અશ્વરત્ન રત્નસારને લઈ આગળ ચાલ્યો જાય છે, તે વખતે વસુસાર નામા શેકને ઘેર પાંજરામાં

રહેલો વિચક્ષણ પોપટ કંઈક ઉત્તમ કાર્ય મનમાં વિચારીને શેઠને કહેવા લાગ્યો કે 'હે પિતાજી, રત્નસાર નામનો આ મારો ભાઈ આ ઉત્તમ ઘોડા ઉપર ચઢી ઘણીજ ઉતાવળથી જાય છે, કૌતુક જોવાને ખરેખર એ રસીક છે, અને ચંચળ પરિણામવંત છે, તોપણ આ ઘોડો હરણની પેઠે અતિશય ઉતાવળથી ઘણીજ ઉંચી ક્ષણ ભરતો દોડતો જાય છે. અતિશય ચપળ એવી વીજળીના ઝાટકાર સમાન દૈવતું કર્તવ્ય છે. માટે હે આર્ય, નથી ખબર પડતી કે, અહિયાં આ કુમારના કાર્યતું શું પરિણામ આવશે (શું ખનનાર છે તેની ખબર પડતી નથી). જોકે મારો બાંધવ રત્નસારકુમાર ભાગ્યનો એકજ રત્નાગર છે તેને અશુભ કોઈ વખતે થાય જ નહીં, તોપણ તેના સ્નેહીઓને રખે એને કંઈ અનિષ્ટ (દુઃખ) થાય નહીં એવી શંકા ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતી નથી. જોકે કેશરીસિંહ જ્યાં જાય ત્યાં મોટાઈનો જ ભજનાર (ભોગવનાર) હોય છે, તોપણ તેની માતાના (સિંહણના) મનમાં ભય ઉત્પન્ન થયા વગર રહેજ નહીં, કે હાહા ! ખેદે, રખેને મારા પુત્રને કંઈ વાતનો ભય થાય નહીં ! જોકે એમ છે તોપણ યથાશક્તિ તેને ભયથી બચાવવા આગળથી જ ઉપાય કરી રાખવો યોગ્ય છે. વર્ષાત આબ્યા પહેલાંજ તળાવને પાળ બાંધવી એજ ખરેખર ઘટમાન છે. તે માટે હે પિતાજી જો તમારી રજા હોય તો રત્નસારકુમારના સમાચાર લેવાને તેના સેવકની પેઠે તેની પાછળ હું જાઉં. કદાચિત્ દૈવયોગથી તેને વિષમ દશા આવી પડી હોય તો વચનાદિક સંદેશો લાવલઈ જા કરવા પણ હું તેને સહાયકારી થઈ પડીશ." પોતાના મનમાં પણ એવોજ વિચાર ઉત્પન્ન થતો હતો અને આ પોપટે પણ એવો વિચાર જણાવ્યો. તેથી પ્રસન્ન થઈને શેઠે કહ્યું કે, 'હે શુકરાજ ! તે ઠીક કહ્યું. હે નિર્મળ બુદ્ધિવાળા શુકરાજ ! રત્નસારકુમારને સહાયકારી થવા માટે તું ઉતાવળી ગતિથી સત્વર જા, જા. લક્ષ્મણની સહાયથી પૂર્ણ થયા છે મનોરથ જેના એવા શ્રીરામચંદ્ર ઉતાવળથી પાછા પોતાને ઘેર આવી પહોંચ્યા, તેમ પ્રિયમિત્ર, તારી મદદથી ખરેખર તારો મિત્ર ઉતાવળથી પાછો પોતાને ઘેર આવી શકશે.' એવી માત્ર આજ્ઞા મળવાથી પણ પોતાતું કૃતાર્થપણું માનતો સંસારમાંથી જેમ સારી બુદ્ધિવાળો પુરૂષ નીકળી જાય તેમ તે પોપટ પાંજરામાંથી નીકળીને રત્નસારકુમારની પાછળ ગયો. પાયદળની પેઠે જ્યારે પોપટ તેને મળ્યે ત્યારે પ્રેમથી આલાપન કરીને (ખોલાવીને) પોતાના લઘુ બાંધવની પેઠે રત્નસારે પોતાના ખોળામાં ખેસાડ્યો. સર્વ અશ્વોમાં પોતે રત્ન સમાન છે એવા તે અશ્વે નરરત્નને (રત્નસારને) પામીને અતિશય મોટા અહંકારમાંજ જાણે આવ્યો ન હોય ! તેમ પોતાના મિત્રોના ઘોડાઓને જેમ હોય નહીં શું ! એમ તેણે સ્વારોને પોતાની પાછળ મૂકી દીધા. મૂર્ખાઓ પંડિતથી આગળ વધી જવા માટે ઘણો ઉદમ કરે છતાં પણ પાછળજ પડે છે, તેમ પહેલાંથી ગયો છે ઉત્સાહ જેનો એવા તે રત્નસારના મિત્રના ઘોડા દુઃખિત થતા ત્યાંજ રહી ગયા. રખેને શરીરને ધૂળ લાગી જાય એવા ભયથીજ જાણે અધર ચાલતો હોય નહીં શું ! એમ તે ઉંચે ઉછળતો મોટી કાયાવાળો અશ્વરત્ન જમીનને પણ સ્પર્શ નહીં કરતો અધર ને અધર અતિવેગથી ચાલ્યો જાય છે. આવા વખતમ-પર્વત, નદી, વન, વૃક્ષ, પૃથ્વી વિગેરે જે જે કંઈ સામે આવે છે તે અશ્વરત્નની સ્પર્શ કર્તાથી (હુરકાદથી) જ જાણે સામે આવતાં જતાં ઉડતાં હોય નહીં શું ! એમ દેખાય

છે (જેમ ઘોડો ઊંચો ઉચ્છળતો ને ઊડતો જાય છે, તેમ જે જે કંઈ સન્મુખ આવે છે તે પણ બધા સામેથી ઉડતાંજ આવતાં હોય નહીં શું ! એમ પ્રતિભાસ થાય છે). કૌતુક જોવાને ઉત્સાહીતે (ઉતાવળા) થયેલા રત્નસારકુમારના મનની પ્રેરણાથીજ (તેના પરિણામનાં જાણવાથી) જાણે ઉતાવળો જતો હોય નહીં શું ! એમ કેટલીક પૃથ્વીને ઉદ્વિગ્ધન કરી ગયો છતાં પણ તે અશ્વરત્ને થાકને જરામાત્ર પણ ક્યાંય ગણ્યો નહીં. પછી ઘણા ભીલલોકોની સેનાનાં આમતેમ ભમવાથી મહા ભયંકર બની ગયેલી એવી સખરસેના નામની એક મોટી અટવીમાં અનુક્રમે રત્નસાર જઈ પહોંચ્યો. બધી ભયંકર અટવીઓમાં સર્વથી અધિક હુંજ છું એમ જણાવવાને માટેજ જાણે ગર્જના કરતી હોય નહીં શું ! એમ ઘણા હિંસાના કરનારા ભયંકર તીર્થચોના ભય, ઉન્માદ અને ચિત્ત વિભ્રમને ઉત્પન્ન કરનારા, મહા દુઃખે સહન કરી શકાય એવા ભયંકર શબ્દોથી તે અટવી સદાય ગાજી રહેલી છે. હાથી, સિંહ, વાઘ, વરાહ, પાડા વીગેરે વનજંતુઓ ત્યાં પરસ્પર યુદ્ધ કરી રહ્યાં છે; તે જાણે કુમારને કૌતુક દેખાડવા માટે કુસ્તીજ કરી રહ્યા હોય નહીં શું ! એમ દેખાવા લાગ્યાં. હે કુમાર ! તું જો અપૂર્વ વસ્તુ (કોઈ જાણત પામેલ નહીં એવા પદાર્થ) મેળવવાની ઇચ્છા રાખતો હોય અને ખરેખરા કૌતુક જોવાની ઇચ્છા રાખતો હોય તો સત્વર (જલદી) અહિંયાં આવ, એમ શીયાળનાં શબ્દથી જાણે અટવી કુમારને યોદ્ધાવતી જ હોય નહીં ! એમ ચોતરફ શીયાળનાં શબ્દ થવા લાગ્યા. ઘોડાના અતિશય ઉતાવળા વેગથી અમત્કાર પામેલા તે વનનાં વૃક્ષો પણ પવનવડે હાલતી શાખા પ્રશાખારૂપ શીખાનાં મીસ (છળ)થી જાણે માથું ધુણાવતો જ હોય નહીં શું ! એમ દેખાવા લાગ્યા. કિન્નરીયો (દેવાંગનાઓ)ની 'પેઠે ભીલડીઓ પ્રશંસવા યોગ્ય ઉચ્ચ સ્વરથી કુમારને રંજન કરવાને માટેજ જાણે ગાયન કરતી હોય નહીં શું ! એમ તે વનમાં સ્થળે સ્થળે ભીલડીઓ ઉચ્ચ શબ્દોથી ગાયન કરી રહી છે.

તે અટવીમાં આગળ જતાં હિંચોળા ઉપર હિંચતા, જમીન ઉપર ચાલનાર જાણે પોતાજકુમાર જ હોય નહીં શું ! એવા, સ્નેહવંત બાંધવને જોવામાં સ્નેહી ભાઈના જેવી સ્નેહવાળી દૃષ્ટી થઈ જાય એવા સ્નેહાળા લોચનવાળા, આખા જગતમાં જોવા યોગ્ય બધા પદાર્થોમાં સર્વથી ઉચ્ચપદને પામી જાય એવા, એક તાપસકુમારને રત્નસારકુમારે પોતાની સ્નેહાળી દૃષ્ટીથી દીઠો (જોયો). અને તાપસકુમાર પણ કામદેવના સમાન રૂપ-વાળા રત્નસારકુમારને દેખીને કન્યા જેમ વરને દેખીને લજ્જા હર્ષ વિનોદ વીગેરે ભાવથી વ્યાપ્ત થાય તેમ થવા લાગ્યો. તેવા તેવા પ્રકારના વિચાર (હાવભાવ) થવાથી વિધુર (દુઃખિત) થઈ ગયેલો છે તોપણ ધીકારપણાને ધારણ કરીને ઘણીજ મહેનતે હીંચે જા ઉપરથી ઉતરીને રત્નસારકુમારભણિ બોલવા લાગ્યો કે, “હે વિશ્વવલ્લભ ! સોભાગ્યનાં નિધાન અમને તું તારી દૃષ્ટીમાં સ્થાપન કર (અમારી સામું જો), તું ધૈર્યને ધારણકર (સ્થિર થા), અમારા ઉપર પ્રસન્ન થા (મહેરબાની કર), જેની હમણાં તમે તમારે મોંઢેથી પ્રશંસા કરશો એવો તમારો કયો દેશ છે ? પોતાના નિવાસ કરવાથી આખા જગતમાં જેનાથી અધિક ખીલું કોઈ હોય નહીં એવું તમારું કયું નગર છે ? એમજ મહેરજીવથી સદાય આનંદિત એવું તમારું કયું કુળ છે ? કે જેમાં તમે અવતર્યા હોશો. જાઈનાં પુલની સુગંધિથી ખીલ પદાર્થો પણ સુરભીમય થઈ જાય

છે તેમ તમારા સંબંધથી પ્રશંસવા લાયક એવી તમારી કઈ બાતિ હશે ? ત્રણે લોકનાં જન્મને આનંદદાયક તમારો કેણુ પિતા હશે ? કે જેની અમો પણ પ્રશંસા કરીએ. જગતમાં માન આપવા લાયક માતાઓમાંની તમારી કઈ માનવા યોગ્ય માતા હશે ? સજ્જનલોકોની પેઠે લોકોને આનંદદાયક કયા તમારા સ્વજન (સગા) હશે ? કે જેઓમાં તમો અત્યંત સૌભાગ્યવંત ગણાઓ છો. મોટા મહિમાનું ધામ (ઘર) એવું શું તમારું નામ હશે ? કે જેને હમો હમણું આનંદથી કીર્તન કરીશું. શું એવું અત્યંત ત્વરાનું પ્રયોજન હશે, કે જેમાં તમો પોતાના મિત્રો વગર એકલા નિકળ્યા છો ? જેમ એકલો કેતુગ્રહ મનોવાંચિત આપે છે તેમ તમો એકલા કેાનું કલ્યાણ કરવા નીકળ્યા છો ? એવી શી ઉતાવળ હશે, કે બીજાની અવગણના કરવી (બીજા સાથે બોલવું નહીં) ? શું એવું તમારામાં કામણુ છે, કે જેથી પ્રાણી તમોને દેખવામાત્રથી પણ તમારી સાથે પ્રીતિ બેડવા ઇચ્છે છે ? ” આવાં સ્નેહાળાં લલીત લીલાવિદાસવાળાં વચન સાંભળવાથી સત્વર કુમાર એકલો ઉભો રહ્યો, એટલુંજ નહીં પણ અશ્વરત્ન ઉંચા કાન કરી સાંભળવા ઉભો રહ્યો. કુમારના મનની સાથે અશ્વરત્ન પણ ઉભો રહ્યો, કેમકે સ્વારની મરજી પ્રમાણેજ ઉત્તમ ઘોડાઓની ચેષ્ટા હોય છે. તે તાપસકુમારનું રૂપ અને વચનની લાલિ-ત્યતાથી મોહિતાત્મા થઈને રત્નસારકુમાર પૂર્વોક્ત પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર પોતાના મુખથી આપવા લાયક નહીં હોવાથી તેણે તેનો કંઈ ઉત્તર આપ્યો નહીં. એટલામાં અવસરના બાણુ હોય તે બોલવાનો અવસર આવે ત્યારે શું વાર લગાડે ? વાર નજ લગાડે, તેમ તે વાચાળ પોપટ ઉચ્ચ શબ્દથી બોલવા લાગ્યો કે, “હે મહર્ષિકુમાર (તાપસકુમાર) ! આ કુમારના કુળાદિક પૂછવાથી તમને શું પ્રયોજન છે ? શું તમારે આ કુમારની સાથે વિવાહાદિક કરવા વિચાર છે ? કયા પુરૂષનું કયા વખતે કેવું ઉચિત સાચવવું તે બાણુવામાં તું ચતુર જણાય છે, તોપણ હું તને જણાવું છું કે, સર્વ તાપસોને પણ અતિથિ સર્વથા પ્રકારે માનવા યોગ્ય છે કેમકે લૌકિકમાં પણ કહેલું છે કે : — ગુરુરગ્નિર્દ્વિજાતિનાં વર્ણાનાં બ્રાહ્મણો ગુરુઃ ॥ પતિરેકો ગુરુ સ્ત્રીનાં । સર્વસ્યખ્યાગતો ગુરુઃ ॥

બ્રાહ્મણોનો ગુરુ અગ્નિ છે, ચાર વર્ણનો બ્રાહ્મણુ ગુરુ છે, સ્ત્રીઓને પતિ ગુરુ છે અને અભ્યાગત (પરોણો) સર્વનો ગુરુ છે.

એટલા માટે બે તારૂં ચિત્ત આ કુમારમાં લીન થયું હોય તે “આ કુમારની ઘણા હર્ષથી મોટા વિસ્તારવાળી પરોણાગત કર.” વચનની આવી ચતુરાઈથી પ્રસન્ન થઈને તાપસકુમાર બાણુ રત્નની માળાજ હોય નહીં શું ! એવી ઘણા આગ્રહથી પોતાના ગળામાં કમળની માળા હાલી તે ઉતારી પોપટના ગળામાં નાંખીને કુમારને કહેવા લાગ્યો કે, “હે કુમાર ! આ જગતમાં વખાણવા લાયક એક તુંજ છે, કેમકે જેનો પોપટ પણ આવાં વિચક્ષણુ વચન બોલનાર ચતુરમાં અગ્રેસરી છે, માટે મારા ચિત્તના આશયનો બાણુ તું શોભાવંત અને સર્વથી ઉત્તમ એવા આ ઘોડા ઉપરથી ઉતર અને આજે મારો પરોણો થઈ મને કૃતાર્થ કર. આ નહીં બોલેલું સરોવર, આ ઉત્તમ વિકસ્વર થયેલા કમળ, આ નિર્મળ જળ, આ વનખંડ અને હું પોતે પણ તારેજ વશ છું. આવા વગડા વચ્ચે અમો તપસ્વીલોકો તમારી પરોણાગત શી કરીએ ! તોપણ યથાશક્તિ અમારી લક્ષિત તમને દેખાડીએ. પત્ર, પુષ્પ, ફળ વગરનો કેરડો શું પોતાની કિંચિત

છાયાથી વટેવાર્શુને વિશ્રામ આપતો નથી ? માટે આજે અમારી આ વિનંતી અંગીકાર કરો, કેમકે 'સત્પુરૂષો માર્ગમાં ચાલતાં પણ કોઈની પ્રાર્થના ભંગ કરતા નથી.' ત્યાર પછી જાણે શુભ શુક્રનેજ પ્રેરણાજ કરી હોય નહીં ! એમ તે કુમાર તેના વચન સાંભળીને તેમ કરવાની મરજી થવાથી તત્કાળ ઘોડા ઉપરથી ઉતર્યો. પહેલાં તો મનથીજ સુખી હતા, પણ જ્યારે ઘોડા ઉપરથી ઉતર્યો ત્યારે બંને જણાએ પરસ્પર આલીંગન દીધું તેથી શરીરથી પણ હવે સુખી થયા. જાણે જન્મ્યા ત્યારથીજ મિત્ર હોય નહીં ! એવા બંને જણા મિત્ર બની ગયા. મનની પ્રીતિ સ્થિર કરવાને કે ફરીથી પ્રીતિના ભંગ નહીં થવા દેવા માટેજ હોય નહીં શું ! એમ તે પરસ્પર હાથ જાલીને ત્યાંના વનમાં સ્વૈર (મરજી પ્રમાણે) વિહાર કરવા લાગ્યા.

પ્રીતિથી માંહોમાંહે (હાથ) સ્પર્શ કરનારા, ચિત્તને હરનારા, વનમાં ફરનારા, જાણે હાથીનાં બાળકજ હોય નહીં શું ! એવા તે બંને જણા શોભતા થકા તે તાપસકુમાર રત્નસારને પર્વત, નદી, સરોવર, તેઓની ક્ષીડાનાં સ્થાન વિગેરે જાણે પોતાનું સર્વસ્વ ધન હોય નહીં શું ! એવું વન સંબંધી સર્વ દેખાડવા લાગ્યો. અપૂર્વ એવાં જે કેટલાંક જાતિનાં વૃક્ષ અને તેનાં ફળ, પુલ, ઋદ્ધિ (ગુણ) પોતાના ગુરૂને જેમ શિષ્ય બતાવે તેમ રત્નસારને વૃક્ષોના નામ, ફળ ગુણ વિગેરે જણાવતો હતો. આમ તેમ ફરવાથી થયેલા શ્રમને દુર કરવા અને વિનોદને માટે તાપસકુમારના કહેવાથી સરોવરમાં ઉતરી નિર્મળ જળવડે હાથીની પેઠે સ્નાન કર્યું. બંને જણે સ્નાન કીધા પછી તાપસ-કુમારે રત્નસારને માટે વનમાંથી પાકેલી અને નહીં પાકેલી એવી અને સાક્ષાત્ અમૃતજ હોય નહીં ! એવી મીઠી દ્રાવ્ય લાવીને આપી. પાકાં આંખાના મનોહર ફળ કે જેને એકવાર પણ આંખથી દીઠાં હોય તો સાધુજનોનાં ચિત્તને પણ કંપાયમાન કરી નાંખે. વળી નારાયણનાં ફળ, કેદળીનાં ફળ (કેળાં), ઘણી પાકી ક્ષુધાનાં કરનારાં (પાકી ભૂખ લગાડનારાં) ઘણાં ખજૂરનાં ફળ, અતિશય સ્વાદનાં ઘર જેવાં રાયણ, વળી પાકેલાં ખીરામલાં (પાકાં આંખળાં), ચીક્રશથી ભરેલાં ચારોળી બીજ, જેમાંથી ઘણાં બીજ ખરી રહ્યા છે એવાં અનેક જાતિના બીજવાળાં ફળ લાવ્યો. વળી સુંદર મધુરતાથી ભરેલાં એવાં બીજેરાં, સારા રંગવાળી નારંગી, સરખા જેમાં બીજ ભરેલાં છે એવાં દાઢમો, વળી પાકેલાં જાંબીરાં ફળ, જાંબુ ફળ, ખોર, ગુંદાં, પીલુ, પ્રણસ સીંઘોડું, ચીલડાં, કાકડી, વળી પીવા યોગ્ય કોમળ દ્રાક્ષનાં પાણી, સરોવરના પાણી સરખાં નાળીયરનાં પાણી, કમળનાં પત્રનાં દડીયામાં લાવ્યા. વળી શાકને સ્થાને કાચી ખાંટી આંખડી, લીંબુ, વળી સ્વાદ કરવા યોગ્ય સોપારી, પોહોળાં વિસ્તારવાળાં અને નિર્મળ નાગરવેલનાં પાન, એલચી, લવિંગ, જાયફળ પણ લાવ્યો. વળી ભોગવવા યોગ્ય પદાર્થના સેવન માટે સેવતી, અશોક, ચંપા, કેતકી, માલતી. મચકુંદ વિગેરે અનેક જાતિનાં ફુલ, સુગંધીમાં તો ખરેખર લક્ષ્મીનાં ઘર જેવાં અને જેની ખરેખરી બીજાં કોઈ કરી શકે નહીં એવાં નાના પ્રકારનાં રંગવાળા કમળ, સુગંધથી મદવંતા અને સુગંધથી ઝળકતા એવા ડમરા, મરૂવા, કપૂર, કસ્તૂરી, અંબર વિગેરે, એવા જે જે પ્રશસ્ત પદાર્થ મળ્યા તે સર્વે તત્કાળ ત્યાં લઈ આવ્યો, કેમકે સર્વ ઋતુનાં ત્યાં ફળ ફુલ મળે છે. વળી ભક્તિ અને પ્રીતિથી જે કંઈ કરવું પડે તે બધું થોડુંજ

છે. આ જગતના સર્વ પ્રાણીઓની રૂચિ અનેક જાતિની હોય છે, જેમાંથી કોઈને કંઈ ઉપર રૂચિ હોય તો બીજાને જુદાજ ઉપર રૂચિ હોય છે; એટલજ કારણ માટે આટલી બધી વસ્તુઓનો વિસ્તાર લઈ આવીને રત્નસારકુમારના સુખ આગળ મૂક્યો. ત્યારપછી રત્નસાર પણ તાપસની તરેહુતરેહુની ભક્તિ દેખી પ્રસન્ન થઈને સર્વ વસ્તુને પ્રથમ તો દૃષ્ટીથી બ્યાપાર કરીને (જોઈને) પછી આદર કર્યો. તે બધામાંથી અપૂર્વ પદાર્થ જોઈને યથાયોગ્ય ગ્રહણ કરી તેનું ભોજન કરવા લાગ્યો, કેમકે આપનારની મહેનત એમ કરવાથીજ સપૂજ થઈ શકે છે. પોપટને ઉચિત એવાં તે લાવેલાં ફળ પુલથી રાજા જમી રહ્યા પછી સેવકની પેઠે કુમારના જમી રહ્યા બાદ પોપટે પણ તેનો સ્વાદ લીધો. અશ્વરત્નને પણ પદ્મહાણ ઉતર્યા પછી તેના ચારા પાણીનાં વાપરવાથી જતો રહેલો છે થાક જેનો એવો તાપસ ઋષિએ કીધો છે, કેમકે મોટા વિચારવાળા પુરૂષો કોઈનું ઉચિતપણું સાચવવું બાકી રાખતા નથી. ત્યારપછી કુમારના ભાવ (વિચાર) સારી રીતે જાણીને ગંભીર છે આત્મા જેનો એવો પોપટ પણ પ્રીતિપૂર્વક તાપસકુમારને પૂછવા લાગ્યો કે, “હે મહર્ષિ! ખીલતું છે શેમ હર્ષ જેમાં એવું અને નવી ખીલતી આ નવયૌવનાવસ્થામાં નહીં સંભવ થઈ શકે એવું આ કેમ વ્રત આદરેલું છે? સર્વ સંપદાને નીવાસ કરવા કે રક્ષણ કરવા એક પ્રાકાર (ગઠ) રૂપ આ તારા રૂપનો સાર (સુંદર) આકાર ક્યાં અને ક્યાં આ સંસારને તિરસ્કાર કરાવનાર (વેગળું મૂકાવનાર) આ અતિ દુષ્કર વ્રત! આ ચતુરતા અને સુંદરતાની સંપદા શા માટે મૂળથીજ (પહેલાથીજ) એટલે લઘુ અવસ્થામાંથીજ) અરણ્યમાં ઉગેલા માલતીના ફુલની પેઠે નિષ્કળ કરી નાંખી, મનોહર અલંકાર અને વેષ (વસ્ત્રાદિક) પહેરવા લાયક અને કમળ કરતાં પણ અતિશય કોમળ એવું આ શરીર-હાહા! અત્યંત કઠણ એવી આ વૃક્ષની છાલને કેમ સહન કરી શકતું હશે! દેખનારની આંખોને મૃગલાને પકડવાનાં પાશ (કાંસા-જાળ) સમાન આ કેશપાશ (વેણીબંધ ચોટલો) અત્યંત સુકોમળ છે તે આ આકરી એક-માં એક મળી જઈ શું ચાઈ બધ એવી જટાબંધને યોગ્ય લાગતું નથી! આ તારી સુંદર તારૂણ્યતા અને પવિત્ર લાવણ્યતા (શરીરની કાંતિ) દેખાય છે તે નવા નવા પ્રકારના સંસારવિષય સંબંધી ભોગફળનાં યોગ્ય છતાં કેમ શુન્ય (રહિત) કરી નાંખે છે? આજે તને દેખતાં અમને બહુજ કંટાળા ઉત્પન્ન થાય છે? શું તું વૈરાગ્યથી તાપસ થયો છે? કે કપટની ચતુરાઈથી તાપસ થયો છે? કે કર્મના પસાયથી તાપસ થયો છે? કે દુષ્ટકર્મના યોગથી (પરવશપણાથી) તાપસ થયો છે? આ કારણોમાંથી કયા કારણથી તું તાપસ થયો છે? અથવા કોઈક મોટા તપસ્વીએ તને શાપ (સરાપ) તો કીધો નથી? જો એમ ન હોય તો આવી અવસ્થામાં આવું દુષ્કર વ્રત તું કેમ કરે?” આવાં પોપટનાં વચન સાંભળીને પોતાના મનનું દુઃખ ભરાઈ આવેલું છે તેને વચનજ કરતો હોય નહીં શું! એમ પોતાનાં નેત્રોમાં અતુલ (ઘણું) અને અવિચ્છિન્ન ધારાથી આંસુ ઝરાવતો ગળગળો થઈ બોલવા લાગ્યો કે, “હે પોપટશ્રેષ્ઠ અને હે કુમારેન્દ્ર! તમારા બન્ને જણા જેવો આ જગતમાં બીજો એવો કોણ હોય, કે જેને મારા સરખા કૃપાયાત્રના ઉપર આવા પ્રકારની દૃઢા વિસ્તાર પામી રહે! પોતાનાં દુઃખથી કે પોતાનાં સગાંવંદુલાનાં દુઃખથી આ જગતમાં કોણ દુઃખી ન હોય? અર્થાત્ આખું જગત્ દુઃખી છે, પણ પારકાં

દુઃખથી દુઃખીયા થાય એવા આ ત્રણે જગતમાં કેટલા હશે ? પરદુઃખે દુઃખીયા તે કોઈકને બે ત્રણ હોય ત્યા ન હોય ? જે માટે કહેલ છે કે :—

શૂરાઃસંતિ સદૃશશઃપ્રતિપદં વિદ્યાવિદોડનેકશઃ ।

સંતિ શ્રીપતયોડપ્પાસ્તધનદાસ્તેડપિ ક્ષિતૌ મૂરિશઃ ॥

કિંત્વાકર્ણ્ય નિરોદ્ધય ચાન્યમનુજં દુઃસ્વાર્દિતં યન્મન ।

સ્તાદ્રુપ્યં પ્રતિપદ્યતે જગતિ તે સત્પુરુષાઃ પંચપાઃ ॥

આ જગતમાં શૂરા પુરુષો સહસ્રગમે છે, વિદ્યાવંત પુરુષો પગલે પગલે અનેક મળે છે, શ્રીમંત લોકો ઘણા છે, ધનના ઉપરથી મૂંઠા ઉતારી દાનના આપનાર ઘણા છે, પણ પારકું દુઃખ સાંભળીને કે દેખીને જેનું મન તે દુઃખી પુરુષના જેવું દુઃખાર્દિત થતું હોય, એવા આ જગતમાં સત્યપુરુષો પાંચ છ છે.

અખળાઓનું, અનાથોનું, દીનોનું, દુઃખીયાલોકોનું, બીજા કોઈક દુષ્ટ પુરુષોનાં પ્રપંચમાં ફસાઈ પડેલાઓનું રક્ષણ સત્પુરુષો વિના બીજા કોણ કરનાર છે ? ફક્ત સત્પુરુષો જ રક્ષણ કરે છે. તેટલા માટે હે “કુમારેન્દ્ર, “જેવી હકીકત બનેલી છે તેવીજ યથાવસ્થિત બધી તમારી પાસે હું કહી દઉં છું, કેમકે નિષ્કપટી અને એકજ વિશ્વાસપાત્ર એવા તમારી પાસે શું ગોપવવા યોગ્ય છે (છુપાવવા યોગ્ય છે)? અર્થાત્ તમારાથી છાનું રાખવાનું કંઈપણ નથી”. આવા વખતમાં અકસ્માત જેમ કોઈ મહોન્મત્ત હાથીની પેઠે મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખતો હોય એવો, વનમાંથી અનેક વૃક્ષોને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખનારો મહાઉત્પાતના વાયુની પેઠે દુઃસહ્ય, જગત્રયને પણ ઉછળતી ધૂળના સમુદાયથી એકમય જ કરતો અને વિસ્તાર પામતો જાણે અદ્વૈતમય (એકમય) ધુમાડો હોય નહીં શું ! એવો વાયુ ઘુઘવાટનાં અને માહાધોરા રૌદ્ર (ભયંકર) અને અતિદુઃખે સાંભળી શકાય એવા શબ્દ કરતો, દીશારૂપ હસ્તિના પણ કાનને તાપ ઉપજાવતો, તાપસને પોતાની વીતક વૃત્તાંત કથન કરવાનું એકતાન હતું તેના વેગને ભંજન કરવાથી જાણે પોતાના પ્રભંજન એવા નામને સાર્થક જ કરતો હોયની શું ! એવો, અકસ્માત્ પ્રગટ થયેલા મહાસમુદ્રના પૂરની પેઠે આખા જગતને વહેવરાવતોજ હોય નહીં શું ! એવો મહાવાયુ ઉંચેથી વહેવા લાગ્યો. પોપટ અને કુમારની આંખોને ધુળથી મંત્રમુદ્રા દઈને સિદ્ધચોરવાયુ તાપસકુમારને હરણ કરી લઈ ગયો. હાહા ! ઇતિખેદે, હે વિશ્વાધાર, હે આકારસુન્દર, હે વિશ્વનાં ! ચિત્તને વિશ્રામ, હે પરાક્રમના ધામ, હે જગજ્જન રક્ષામાં દક્ષ, આ દુષ્ટ રાક્ષસથી માડું રક્ષણ કર, રક્ષણ કર, એવો નહીં સાંભળવા લાયક પ્રલાપ (પોકાર) ફક્ત આવતો બન્ને જાણે સાંભળ્યો. આણું સાંભળતાં માત્ર અરે ! મારા જીવના જીવનને મારા દેખતાં તું ક્યાંથી લઈ જઈશ ? એમ ઉચ્ચ શબ્દથી બોલતો કોધાયમાન થઈને રત્નસારકુમાર તેની સાથે યુદ્ધ કરવા તત્પર થઈ દૃષ્ટિવિષમર્ષના ભયંકર દેખાવના જેવી ભયંકર તરવારને મ્યાનમાંથી ખેંચીને પોતાના હાથમાં ધારણ કરી, અરે ! વીરપણાનાં માનને ધારણ કરનાર ઉભો રહે ઉભો ? વીરપુરુષોને શું આવો ધર્મ છે ! એમ કહીને અત્વર તેની પાછળ દોડ્યો. વીજળીનાં ઝાટકારની પેઠે (વીજળીના

અંબકવાની પેઠે) અતિશય આકરા વેગથી સિદ્ધચોર તાપસ કુમારને કોણ નાંખે
 ક્યાંય લઇ ગયો ! તેનું આશ્ચર્યકારક આચરણ દેખી અભયબ થઈ પોપટ બોલવા
 લાગ્યો કે, “ હે કુમાર, કેમ ફેકટ, આવો તું વિચક્ષણ થઈ લટિકની પેઠે પાછળ
 દોડે છે ? ક્યાં છે તે તાપસકુમાર અને ક્યાં છે તે પવન ? જીવિતવ્યને જેમ
 ચમરાબ હરણ કરી જતો રહે છે, તેમ મહાબળવંત એ તાપસકુમારને હરણ કરી
 પોતાનું ધારેલું કામ પાર પાડી કોણ નાંખે ક્યાંય ચાલ્યો ગયો તે કોને માલમ પડે
 છે ? લાખો કે અસંખ્યાતા યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રને ઉલ્લંઘન કરી જ્યારે અલોપ થઈ
 ગયો, ત્યારે હવે એની પાછળ જવાથી શો લાભ છે ? માટે હે વિચક્ષણ કુમાર !
 તું હવે એ કાર્યથી પાછો ફર. ” ત્યારે નિષ્કળ થયો છે કાર્યનો સમારંભ જેનો અને
 તેથી લબ્ધને ધારણ કરતો કુમાર પાછો ફરીને ખેંઠ કરવા લાગ્યો. “ હે ગંધના
 વહન કરનાર પવન ! અગ્નિમાં ઘી હોમવારૂપ કાર્ય તે કેમ કર્યું ? મારા સ્નેહી મુ-
 નિને તે કેમ હરણ કર્યો ? હાય મુનીંદ ! હાય કુમારેન્દ્ર ! તારા મુખરૂપ ચંદ્રમાથી
 મારા નીલોત્પલ (કમળ) સરખાં નેત્ર ક્યારે વિકસ્વર થશે ? હાય ! અમૃતના
 કલ્લોલ જેવા, સજ્જનોની પુષ્ટિના કરનારા, સ્નેહાળા મુગ્ધપણના (લોળપણના)
 મીઠા દૃષ્ટિના વિલાસ પણ હવે મને ક્યાંથી મળશે ! અમૃતને પણ જીતી લેનારી એવી
 તારી મીઠી વાણી કલ્પવૃક્ષના ફુલની આશા રાખનાર રાંક પુરૂષની પેઠે હવે હું
 ક્યાંથી પામી શકીશ ? ” એમ વિવિધ પ્રકારના વિલાપ પોતાની સ્ત્રીના વિયોગ થયાની પેઠે
 કુમાર કરવા લાગ્યો, ત્યારે પોપટે તેને ખરી વાત જણાવવા પોતાની પાસે બોલાવ્યો. હે કુમાર
 ખરેખર હું ધારૂં છું કે, એકંઈ તાપસ નહોતો, પણ કોઈક કૌતુક કરીને છાના રૂપને
 ધારણકરનાર કોઈક બીજોજ હતો. તેના આકાર, હાવભાવ, વિકાર અને તેની
 બોલવાની ઢબજબ ઉપરથી અને તેનાં લક્ષણ તપાસતાં ખરેખર મને તો
 એમ લાગે છે કે, એ પુરૂષ નહોતો, પણ એ કોઈક કન્યાજ હતી. કુમારે
 પૂછ્યું કે, તે તે શાથી નાંખ્યું ? પોપટે ઉત્તર વાળ્યો કે, “ જો એમ ન હોય તો
 તેની આંખોમાંથી આંસુ કેમ ઝરવા લાગી ગયાં ? એ લક્ષણ સ્ત્રીનું હતું, પણ ઉત્તમ
 પુરૂષનું હોયજ નહીં, અને હું ધારૂં છું કે, જે લયંકર પવન નીકળ્યો હતો તે પવન
 નહોતો, પણ તે કોઈક દૈવીક પ્રયોગ હતો, કેમકે જો એમ ન હોય તો તે એકલ
 તેનેજ કેમ હરણ કરી ગયો ? આપણે પણ પાસેજ બેઠેલા હતા, ત્યારે આપણને કેમ
 ન લઈ ગયો ? પ્રશંસા કરવા લાયક તે કન્યા પણ કોઈક દૈવીક શક્તિવાળાના પંજમાં
 આવી ફસેલી હોવી જોઈએ; એમ ન હોય તો ખરેખર આવા કર્મનો ઉદય કેમ થઈ
 શકે (આવો દેખાવ ક્યાંથી બને) ? વળી ખરેખર હું ધારૂં છું કે જોપણ એ કન્યાને
 દુષ્ટ દેવતા કે દૈવીક શક્તિવાળાએ હરણ કરી છે તોપણ છેવટે તેનાં પંજમાંથી છુટી
 પડીને અવસ્થ તનેજ તે પરણશે, કેમકે જેણે પેહેલાંથી કલ્પવૃક્ષનાં ફળ દીઠાં હોય તે
 બીજાની વાંચા કરેજ નહીં. તે દુષ્ટ દેવતા પંજમાંથી તેનું છુટું પડવું પણ મને
 એમજ સંભવે છે કે તે તારાજ પુણ્યના ઉદયથી તારે હાથેજ થશે, કેમકે કમળ
 (નીલકમળ-ચંદ્રવિકાશીકમળ) સૂર્યના ઉદયથીજ નાશ પામે છે. વળી તે કન્યા પણ તને
 તારા પુણ્યના ઉદયથી કોઈ પણ ઠેકાણેથી મળી આવશે, કેમકે અવસ્થ બનવા યોગ-

વાંચિત કાર્યની સિદ્ધિ સારા ભાગ્યશાળીનેજ થાય છે. મને જે સંભવ થાય છે તે હું તને કહું છું, પણ તે ખરેખર તને માનવા યોગ્યજ થશે; અને હું ખરું કહું છું તેનો નિર્ણય પણ તને થોડાજ વખતમાં થઈ આવશે. તે માટે હે વિચારવાનું કુમાર! આવા હુઃખના વિલાપ છોડી દે. શું આવા સાહસીકપણાથી વિલાપ કરવો ઉચિત છે ? આવી પોપટની સારી યુક્તિવાળી વાણી સાંભળી મનમાં ધારી સર્વ કાર્યનો (સમયનો) બાળુ રત્નસારકુમાર તેનો શોક સંતાપ મૂકી દૃઢ શાંત થઈ રહ્યો, કેમકે સારા માણસની સારી વાણી શું સાડું કાર્ય કરી શકતી નથી ? ત્યારપછી ઇષ્ટદેવની માફક તે તાપસ-કુમારને સ્મરણ કરતો થોડા ઉપર ચડીને પહોલાંની પેઠે ત્યાંથી ચાલતાં વન, પર્વત, આગર, નગર, સરોવર, નદીઓ વિગેરે હજારોને ઉલ્લંઘન કરીને અવિચ્છિન્નપણે (વગર અવકાશતાં) વિચરતાં અનુક્રમે બન્ને જણાએ અતિશય મનોહર છે વન વાડી આરામ જ્યાં એવા એક વનમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં શુન્ભવર કરતા ભ્રમરાઓ બાણે આ કુમારને શુન્ભરવ શબ્દથી આવકારજ દેતા હોયની શું ! કે કુશળશ્લેષ પૂછતા હોય નહીં શું ! એમ દેખવા લાગ્યા. ત્યાં ફરતાં ફરતાં એક દીવ્ય મણીમય શ્રી રૂપલદેવ સ્વામીનું દેરાસર તેઓએ દીઠું, એટલુંજ નહિ પણ તે દેરાસરપર કંપાયમાન થતી ધ્વજ “આલોક અને પરલોક એમ બન્ને ભવમાં આ દેરાસરથી તને સુખ મળનાર છે, માટે તેને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા હોય તો હે રત્નસાર ! તું અહિંયાં સત્વર આવ” એમ જણાવવા માટે ઘોલાવતીજ હોય નહીં શું ! એવી ધ્વજ તેના ઉપર દેખાવા લાગી. ત્યાંના એક તીલક (એક જાતનું મોઢું ઝાડ છે) નામના વૃક્ષના મૂળમાં (થડમાં) પોતાના થોડાને બાંધી અનેક જાતના ફળ ફૂલ લઈને તે બન્ને જણા દેરાસરમાં દર્શન કરવા માટે આવ્યા. પ્રિથિનો અને અવસરનો બાળુ રત્નસાર વન ફળ ફૂલથી યથાચોય પૂજા કરીને પરમેશ્વરની નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

શ્રીમદ્યુગાદિ દેવાય, સેવાદેવાકિનાકિને; નમો દેવાધિદેવાય, વિશ્વવિશ્વૈકદૃશ્વને ॥ ૧ ॥

પરમાનંદકંદાય, પરમાયૈકદર્શિને; પરબ્રહ્મરૂપાય, નમઃ પરમયોગિને ॥ ૨ ॥

પરમાત્મસ્વરૂપાય, પરમાનંદદાયિને; નમસ્ત્રિજગદીયાય, યુગાદીનાયતાયિને ॥ ૩ ॥

યોગિનામપ્યગમ્યાય, પ્રણમ્યાય મહાત્મનાં; નમઃ શ્રીસંભવે વિશ્વ, ભવમેઽન્તુ નમોનમઃ ॥ ૪ ॥

આખા જગતના સર્વ જીવોને એકસરખી કૃપાદૃષ્ટિથી જોનારા જેમની સેવા કરવાને દેવતા પણ હુજ્યા છે, પોતેજ દેવાધિદેવ છે, બ્રહ્માભ્યંતર, શોભાવંત શ્રી યુગાદિ પરમેશ્વર-ભાણી નમસ્કાર થાઓ. પરમાનંદ (અનંત ચતુષ્થી) નાં કંદરૂપ છે (દૃઢ છે), મોક્ષપદના દેખાડ-નારા છે, ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનરૂપ (જ્ઞાનમય સ્વરૂપ છે જેનું), ઉત્કૃષ્ટ યોગમય ભાણી નમસ્કાર થાઓ. પરમઆત્મ સ્વરૂપવંત, મોક્ષરૂપ આનંદનાં આપનાર, ત્રણ જગતના સ્વામી વર્તમાન ચોવીસીના આઘપદના ધારક છે, સર્વ પ્રાણીના ભવહુઃખથી ઉધ્ધારક છે, તે ભાણી નમસ્કાર થાઓ. મન વચન કાયાના યોગને પણ વશ રાખનારા યોગીપુરુષોને પણ જેનું સ્વરૂપ અગમ્ય છે, મહાત્માપુરુષોને પણ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, બ્રહ્માભ્યંતર લક્ષ્મીનાં સુખ નીપંજવનારા છે, જગતની સ્થિતિના દર્શાવનારા છે, એવા પરમાત્માભાણી નમસ્કાર થાઓ.

અમરકવાની પેઠે) અતિશય આકરા વેગથી સિદ્ધચોર તાપસ કુમારને કોણ જાણે ક્યાંય લઇ ગયો ! તેનું આશ્ચર્યકારક આચરણ દેખી અન્યથા થઈ પોપટ બોલવા લાગ્યો કે, “ હે કુમાર, કેમ ફેકટ, આવો તું વિચક્ષણ થઈ ભદ્રિકની પેઠે પાછળ દોડે છે ? ક્યાં છે તે તાપસકુમાર અને ક્યાં છે તે પવન ? જીવિતવ્યને જેમ ચમરાળ હરણ કરી જતો રહે છે, તેમ મહાબળવંત એ તાપસકુમારને હરણ કરી પોતાનું ધારેલું કામ પાર પાડી કોણ જાણે ક્યાંય ચાલ્યો ગયો તે કેને માલમ પડે છે ? લાખો કે અસંખ્યાતા યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રને ઉલ્લંઘન કરી જ્યારે અલોપ થઈ ગયો, ત્યારે હવે એની પાછળ જવાથી શો લાભ છે ? માટે હે વિચક્ષણ કુમાર ! તું હવે એ કાર્યથી પાછો ફર. ” ત્યારે નિષ્ક્રમ થયો છે કાર્યનો સમારંભ જેનો અને તેથી લબ્ધને ધારણ કરતો કુમાર પાછો ફરીને ખેંદ કરવા લાગ્યો. “ હે ગંધના વહન કરનાર પવન ! અગ્નિમાં ઘી હોમવારૂપ કાર્ય તે કેમ કર્યું ? મારા સ્નેહી મુનિને તે કેમ હરણ કર્યો ? હાય મુનીંદ ! હાય કુમારેંદ્ર ! તારા મુંબરૂપ ચંદ્રમાથી મારા નીલોત્પલ (કમળ) સરખાં નેત્ર ક્યારે વિકસ્વર થશે ? હાય ! અમૃતના કંદલોલ જેવા, સન્નનોની પુષ્ટિના કરનારા, સ્નેહાળા મુગ્ધપણનાં (ભોળપણના) મીઠા દૃષ્ટિના વિલાસ પણ હવે મને ક્યાંથી મળશે ! અમૃતને પણ જીતી લેનારી એવી તારી મીઠી વાણી કલ્પવૃક્ષના કુલની આશા રાખનાર રાંક પુરૂષની પેઠે હવે હું ક્યાંથી પામી શકીશ ? ” એમ વિવિધ પ્રકારના વિલાપ પોતાની સ્ત્રીનો વિયોગ થયાની પેઠે કુમાર કરવા લાગ્યો, ત્યારે પોપટે તેને ખરી વાત જણાવવા પોતાની પાસે બોલાવ્યો. હે કુમાર ખરેખર હું ધારૂં છું કે, એકંદ્ર તાપસ નહોતો, પણ કોઈક કૌતુક કરીને છાના રૂપને ધારણકરનાર કોઈક બીજેન હતો. તેના આકાર, હાવભાવ, વિકાર અને તેની બોલવાની ઢબજબ ઉપરથી અને તેનાં લક્ષણ તપાસતાં ખરેખર મને તો એમ લાગે છે કે, એ પુરૂષ નહોતો, પણ એ કોઈક કન્યાજ હતી. કુમારે પૂછ્યું કે, તે તે શાથી જાણ્યું ? પોપટે ઉત્તર વાળ્યો કે, “ જો એમ ન હોય તો તેની આંખોમાંથી આંસુ કેમ ઝરવા લાગી ગયાં ? એ લક્ષણ સ્ત્રીનું હતું, પણ ઉત્તમ પુરૂષનું હોયજ નહીં; અને હું ધારૂં છું કે, જે લયંકર પવન નીકળ્યો હતો તે પવન નહોતો, પણ તે કોઈક દૈવીક પ્રયોગ હતો, કેમકે જો એમ ન હોય તો તે એકલ તેનેજ કેમ હરણ કરી ગયો ? આપણે પણ પાસેજ બેઠેલા હતા, ત્યારે આપણને કેમ ન લઈ ગયો ? પ્રશંસા કરવા લાયક તે કન્યા પણ કોઈક દૈવીક શક્તિવાળાના પંજમાં આવી ફસેલી હોવી જોઈએ; એમ ન હોય તો ખરેખર આવા કર્મનો ઉદય કેમ થઈ શકે (આવો દેખાવ ક્યાંથી જાને) ? વળી ખરેખર હું ધારૂં છું કે જોપણ એ કન્યાને દુષ્ટ દેવતા કે દૈવીક શક્તિવાળાએ હરણ કરી છે તોપણ છેવટે તેનાં પંજમાંથી છુટી પડીને અવસ્ય તનેજ તે પરણશે, કેમકે જેણે પેટેલાંથી કલ્પવૃક્ષનાં ફળ દીઠાં હોય તે ખીલની વાંચા કરેજ નહીં. તે દુષ્ટ દેવતા પંજમાંથી તેનું છુટું પડવું પણ મને એમજ સંભવે છે કે તે તારાજ પુરૂષના ઉદયથી તારે હાથેજ થશે, કેમકે કમળ (નીલકમળ-ચંદ્રવિકાશીકમળ) સૂર્યના ઉદયથીજ નાશ પામે છે. વળી તે કન્યા પણ તને તારા પુરૂષના ઉદયથી કોઈ પણ ઠેકાણેથી મળી આવશે, કેમકે અવસ્ય ખનવા યોગ-

વાંચિત કાર્યની સિદ્ધિ સારા લાગ્યશાળીનેજ થાય છે. મને જે સંભવ થાય છે તે હું તને કહું છું, પણ તે ખરેખર તને માનવા યોગ્યજ થશે; અને હું ખરું કહું છું તેનો નિર્ણય પણ તને થોડાજ વખતમાં થઈ આવશે. તે માટે હે વિચારવાનું કુમાર! આવા દુઃખના વિલાપ છોડી દે. શું આવા સાહસીકપણાથી વિલાપ કરવો ઉચિત છે ? આવી પોપટની સારી યુક્તિવાળી વાણી સાંભળી મનમાં ધારી સર્વ કાર્યનો (સમયનો) જાણુ રત્નસારકુમાર તેનો શોક સંતાપ મૂકી દઇ શાંત થઈ રહ્યો, કેમકે સારા માણસની સારી વાણી શું સાડું કાર્ય કરી શકતી નથી ? ત્યારપછી ઇષ્ટદેવની માફક તે તાપસ-કુમારને સ્મરણ કરતો ઘોડા ઉપર ચડીને પહેલાંની પેઢે ત્યાંથી ચાલતાં વન, પર્વત, આગર, નગર, સરોવર, નદીઓ વિગેરે હજારોને ઉલ્લંઘન કરીને અવિચ્છિન્નપણે (વગર અવકાશતાં) વિચરતાં અનુક્રમે બન્ને જણાએ અતિશય મનોહર છે વન વાડી આરામ જ્યાં એવા એક વનમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં શુન્ભવર કરતા ભ્રમરાઓ જાણે આ કુમારને શુન્ભરવ શબ્દથી આવકારજ દેતા હોયની શું ! કે કુશળક્ષેમ પૂછતા હોય નહીં શું ! એમ દેખવા લાગ્યા. ત્યાં ફરતાં ફરતાં એક દીવ્ય મણીમય શ્રી રૂપલદેવ સ્વામીનું દેરાસર તેઓએ દીઠું, એટલુંજ નહિ પણ તે દેરાસરપર કંપાયમાન થતી ધ્વજ “આલોક અને પરલોક એમ બન્ને ભવમાં આ દેરાસરથી તને સુખ મળનાર છે, માટે તેને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા હોય તો હે રત્નસાર ! તું અહિંયાં સત્વર આવ” એમ જણાવવા માટે જોલાવતીજ હોય નહીં શું ! એવી ધ્વજ તેના ઉપર દેખાવા લાગી. ત્યાંના એક તીલક (એક જાતનું મોટું ઝાડ છે) નામના વૃક્ષના મૂળમાં (થડમાં) પોતાના ઘોડાને બાંધી અનેક જાતના ફળ ફૂલ લઈને તે બન્ને જણા દેરાસરમાં દર્શન કરવા માટે આવ્યા. નિધિનો અને અવસરનો જાણુ રત્નસાર વન ફળ ફૂલથી યથાચોય પૂજા કરીને પરમેશ્વરની નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

શ્રીમદ્યુગાદિ દેવાય, સેવાદેવાકિનાકિને; નમો દેવાધિદેવાય, વિશ્વવિશ્વૈકટ્યને ॥ ૧ ॥

પરમાનંદકંદાય, પરમાયૈકદર્શિને; પરબ્રહ્મરૂપાય, નમઃ પરમયોગિને ॥ ૨ ॥

પરમાત્મસ્વરૂપાય, પરમાનંદદાયિને; નમસ્ત્રિજગદીયાય, યુગાદીનાયતાયિને ॥ ૩ ॥

યોગિનામપ્યગમ્યાય, પ્રણમ્યાય મહાત્મનાં; નમઃ શ્રીસંભવે વિશ્વ, ભવપ્રેક્ષતુ નમોનમઃ ॥ ૪ ॥

આખા જગતના સર્વ જીવોને એકસરખી કૃપાદૃષ્ટિથી જોનારા જેમની સેવા કરવાને દેવતા પણ હુજ્યા છે, પોતેજ દેવાધિદેવ છે, બાહ્યાભ્યંતર, શોભાવંત શ્રી યુગાદિ પરમેશ્વર-ભણી નમસ્કાર થાઓ. પરમાનંદ (અનંત ચતુષ્પથી) નાં કંદરૂપ છે (દૃઢ છે), મોક્ષપદના દેખાડ-નારા છે, ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનરૂપ (જ્ઞાનમય સ્વરૂપ છે જેનું), ઉત્કૃષ્ટ યોગમય ભણી નમસ્કાર થાઓ. પરમઆત્મ સ્વરૂપવંત, મોક્ષરૂપ આનંદનાં આપનાર, ત્રણ જગતના સ્વામી વર્તમાન ચોવીસીના આઘપદના ધારક છે, સર્વ પ્રાણીના ભવદુઃખથી ઉધ્ધારક છે, તે ભણી નમસ્કાર થાઓ. મન વચન કાયાના યોગને પણ વશ રાખનારા યોગીપુરૂષોને પણ જેનું સ્વરૂપ અગમ્ય છે, મહાત્માપુરૂષોને પણ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે, બાહ્યાભ્યંતર લક્ષ્મીનાં સુખ નીપંતવનારા છે, જગતની સ્થિતિના દર્શાવનારા છે, એવા પરમાત્માભણી નમસ્કાર થાઓ.

એવી રીતે હુર્ષ ઉદ્ભાસે પન્નસ (કણસ) કળની પેઠે રોમક'ચુક થઈ જિનેધરને સ્તવીને પામેલ છે તત્વનો અર્થ જેણે એવા રત્નસારકુમારે પોતાનો પ્રવાસ સફળ કર્યો, અને તૃણા સહિત શ્રી યુગાદિશના ચૈત્યની ચોતરફ સુખરૂપ અમૃતને પીને કષ્ટ રહિત સન્નનપણાના સુખનો વારંવાર અનુભવ કર્યો. દેરાસરના અતિશય વખાણવા લાયક હાથીનાં મુખના આકારવાળા ગવાક્ષમાં એસીને જેમ દેવલોકનો સ્વામી ઇંદ્ર મહારાજ ઐરાવત નામના હાથી ઉપર બેઠો શોભે તેમ તે શોભવા લાગ્યો. ત્યાર પછી રત્નસારકુમાર પોપટને કહેવા લાગ્યો કે, તે તાપસકુમારની પ્રમોદ ઉપજાવનારી શુદ્ધિ (ખબર) હબ્બુમુઘી પણ આપણને કેમ મળતી નથી ? ત્યારે પોપટે કહ્યું કે, ' હે મિત્ર ! તું તારા મનમાં જરામાત્ર પણ ખેદ કરીશ નહીં. તું પ્રસન્ન રહે. આજે આપણને નજીકજ કોઈક શુકન એવા સારા થયા છે કે જેથી આજે તને તેનો સમાગમ થશે '. આવા સમયે જેના ઉપરના ભાગમાં મણી (ચાંદો) અંજકી રહેલો હોવાથી અત્યંત હુર્ષની પુષ્ટિ કરે છે, મનોહર પીંછાની શોભા સહિત કળાનો દેહીખ્યમાન દેખાવ જેનો દેખાય છે, અતિશય મીઠી વાણીથી શબ્દાયમાન છે, પોતાની ચાલથી ઇંદ્રના ઘોડાને પણ જેણે તિરસ્કાર પમાડ્યો છે એવા વેગવાળા અને બીજા બધા મોરની શોભાને દબાવી દીધી છે એવા અદ્વિતીય શોભાવાળા અતિશય ઉત્તમ મોરની ઉપર જેણે સ્વારી કરી છે, મનોહર દેવીક કાંતિથી જેનું શરીર અંજકી રહેલું છે, શ્રી ધર્મનાથ સ્વામીની સેવા કરવામાં નિપુણ છે એવી પ્રજ્ઞાતી નામની દેવીજ હોય નહીં શું ! એવી અને પદાણી સ્ત્રીના શરીરની પેઠે જેના શરીરમાંથી કમળની સુગંધી બેઠકી રહી છે કે વરસી રહી છે, અંજકતાં મનોહર તારણ્ય અને લાવણ્ય (કાંતિ) રૂપ અમૃતની વરસાવનારી, સર્વ અંગના ઉપર જેણે દેવીક દાગીનાં ધારણ કરેલા હોવાથી દશદિશાઓને પણ જાણે દીપાવતીજ હોય નહીં શું ! એવી એક સુંદર મુખવાળી સ્ત્રી ત્યાં આવી. દેરાસરમાં આવીને પહેલા શ્રી રૂપલદેવ સ્વામીને મોર સહિત લક્ષિતથી નમી સ્તવના કરીને જાણે સ્વર્ગથી રંભા નામની દેવાંગના આવીને નાટકજ કરતી હોય નહીં શું ! એમ પ્રભુ આગળ નાટક કરવા લાગી. તેમાં પણ પ્રશંસવા યોગ હાથના હાથ (લેહેજા) અને અનેક પ્રકારના અંગ મરડવા વિગેરેથી થતા લાવ દેખાડવાથી જાણે નાટકની કરનારી નાટણીજ હોય નહીં શું ! એમ વિવિધ પ્રકારની ચિત્રકારી રચનાથી નાચવા લાગી. આવું તેણીનું નાટક દેખીને રત્નસર અને પોપટનાં ચિત્ત તો બીજી બધી વાતો ભુલી જઈને જાણે આ નાટકમાં એકતાનમય જ બની ગયાં હોય નહીં શું ! એમ દિગ બની ગયાં, એટલુંજ નહીં પણ રૂપસાર (અત્યંત રૂપાળા) એવા કુમારને દેખીને મૃગના સમાન છે નેત્ર જેનાં એવી તે સ્ત્રી પણ કેટલીક વાર સુધી ઘણા ઉદ્ભાસ અને વિલાસથી હસતી થકી ચમત્કાર પામી ગઈ ન હોય ! એમ બની ગઈ. ત્યારે ચિકિત્સવર મુખથી રત્નસારકુમારે પુછ્યું કે, હે કરલોર (હાથણીની સાથળ જેવી સાથળ છે જેની એવી સ્ત્રી) ! તમને જો જરામાત્ર મનમાં ખેદ ઉત્પન્ન ન થાય (રીસ ન આવે) તો હું તમને કંઈક પુછવા માંગું છું. તેણીએ હા કહી, તેથી તે કુમારે પુર્વની બધી વત વિશિષ્ટ વચનથી પુછી, ત્યારે તેણીએ પણ આનંદ સહિત પોતાનો આમૂલચૂસ (પિહેલેથી તે છેલ્લે સુધી) વૃત્તાંત કહેવા માંડ્યો:—

“કનકની લક્ષ્મીથી વિરાજિત છતાં પણ નથી ચોરી કરવા લાયક સંપદા જેમાં એવી કનકપુરી નામની નગરીમાં પોતાના કુળની અંદર એક ધ્વજ સમાન કનકકેતુ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ઉત્પ્રેક્ષા કરતાં કવી કહે છે કે, ખરેખર આશ્ચર્ય છે કે, તે રાજાએ તણખલાંને પણ પોતાની પ્રસન્નતાથી એક અમૃત સરખાં કરી નાંખ્યાં હતાં, એટલે તેના કેટલાક શત્રુઓએ તેની સાથે સંગ્રામ કરતી વખતે સુખમાં તણખલાં ઘાલી પોતાનો જીવ બચાવ્યો, કે જેથી તેઓ આલોકમાં પોતાની સ્ત્રીમુખના ચુંબનરૂપ અમૃતને આશ્વાદ કરવાના સ્વાદને પામ્યા અને કેટલાકે યુદ્ધ કર્યું તોપણ તે મરણ પામીને સ્વર્ગમાં જઈ અમૃતપાન કરવા લાગ્યા. તે રાજાના અંતઃપુરમાં સારલૂત એવી, પ્રશંસવા યોગ્ય ગુણરૂપ આભૂષણની ધારણ કરનારી, ઈંદ્રની અગ્રમહીષી (પટ્ટરાણી) ની બાણે બીજી કેઈ મૂર્તિજ હોય નહીં એવી કુસુમસુંદરી નામની રાણી હતી. તે રાણીએ એકદા દેવતાની પેઠે સુખરૂપ નિદ્રામાં સુતાં થકાં પણ પ્રમદારજ (સ્ત્રીરત્ન)નાં પ્રમોદથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રમોદ આપનારું એવું એક સ્વપ્ન દીડું કે, પાર્વતીના બોળામાંથી ઉઠીને વિલાસ અને પ્રીતિનું આપનારું રતિ અને પ્રીતિનું જોડું પોતાના સ્નેહના ઉમંગથી મારા બોળામાં આવી બેડું છે. તે દેખીને તત્કાળ જાગૃત થઈ બીલેલાં કમળનાં જેવાં લોચન છે જેનાં એવી તે રાણી વચનથી પણ કહી શકાય નહીં એવી હર્ષથી જેમ પાણીના પૂરથી નદી પૂરાય તેમ પૂરાઈ (હર્ષવંતી થઈ). પછી જેવું સ્વપ્ન દીડું હતું તેનો સકળ વૃત્તાંત રાજાની પાસે જઈને કહ્યો, તેથી સ્વપ્નના વિચારને જાણનાર રાજાએ કહ્યું કે, હે મૃગબાળાના લોચનનાં જેવી સાર લોચનવાળી સ્ત્રી ! વિધાતાને પણ આ જગતની પોતાની રચનામાં ઉત્કૃષ્ટતા જણાવનારું સર્વ પ્રકારથી ઉત્તમ એવું કન્યાનું જોડલું (જોડું) તને ઉત્પન્ન થનાર જણાય છે. ‘તને કન્યાયુગ્મ થશે’ એવું વચન સાંભળીને તે રાણી અત્યંત પ્રમોદવંતી થઈ. કેમકે સ્ત્રીઓને પુત્ર અથવા પુત્રી એ બન્નેમાંથી હરકોઈ ઉત્પન્ન થનાર હોય તો તેમાં તેને સ્નેહ સમાનજ હોય છે. તે દીવસથી રાણીના ગર્ભના મહીમાથી પ્રથમ શરીરની પીળાશના મીશથી મનની નિર્મળતા દેખાવા લાગી. જ્યારે જળમાં મલીનતા હોય છે ત્યારે મેઘઘટા (વાદળાં)માં મલીનતા દેખાય છે અને પાણી વગરનાં વાદળાં સ્વચ્છ દેખાય છે; તેમજ આ ન્યાય પણ ઘટમાનજ થાય છે, કે જેના ગર્ભમાં મલીનતા નથી તેથી વગર પાણીવાળા વાદળાંની પેઠે રાણીનું બાહ્યશરીર પણ દિન દિન સ્વચ્છ દેખાવા લાગ્યું. સમય ઉપર સાચી નીતિથી જેમ દ્વૈત (કીર્તિ અને લક્ષ્મી) અને અદ્વૈત (એકલી લક્ષ્મી.) પમાય છે, તેમ તે રાણીએ સુખપૂર્વક પુત્રીનાં જોડાંને જન્મ આપ્યો. પહેલીનું નામ અશોકમંજરી અને બીજીનું નામ તિલકમંજરી એમ બંને નામ રાજાએ ધાપ્યાં. પાંચ પાંચ પ્રકારની ધાવથી પાળતાં પોપતાં મેરૂપર્વત ઉપર જેમ કલ્પલતાના અંકુર દિન દિન વૃદ્ધિ પામે, તેમ તે અનુક્રમે દિન દિન વધવા લાગી. ચોસઠ કળાઓના સંમુદાયને તે બન્ને કન્યાઓ ઘોડાજ વખતમાં શીખી ગઈ, કેમકે કરવા યોગ્ય કાર્ય કરતાં બુદ્ધિવાનને શો વિલંબ હોય (વાર કેમ લાગે) ! તે બન્નેની રૂપસંપદા (રૂપનો દેખાવ) નવી વધતી યૌવનાવસ્થાની પેઠે વધવા લાગી. વસંત ઋતુ વડે જેમ વનની શોભા વૃદ્ધિ પામે છે, તેમ યૌવનાવસ્થા પ્રગટ થવાથી કળા આતુર્યતા વિગેરે

શુભો પણ પોતાની મેળેજ વિશેષથી અધિક થવા લાગ્યા. કામદેવે પોતાના બે હાથમાં સરાણે ચઢાવી (ઘસી સમારી) હોય નહીં ! એવી તરવારરૂપ લતાઓ જગતમાં લોકોને જીતવાને અર્થેજ જાણે કરી હોય નહીં ! એવી, દુર ઘડોની બે આંખોજ જાણે હોય નહીં શું ! એવી, અથવા સર્પની બે જીભજ હોય નહીં શું ! એવી, જેનો બીજો કંઈ ઉપાયજ નહીં એવી, તે બન્ને જણીયો ત્રણ લોકના જીવોને એક ક્ષણ પમાડવાના રૂપને ધારણ કરવા લાગી. સરખાં છે (એકલાં છે) સુખ દુઃખ જેનાં, સરખાં છે આનંદ વિપાદ (ખેદ) જેનાં, સરખાં છે કાર્ય જેનાં, સરખાં આચાર, સકળ સરખા શુભ, જન્મ્યા ત્યારથી બે નેત્રોના પ્રેમ સરખા પ્રેમવાળી એવી બન્ને કન્યાઓ થઈ. જે માટે કહેલું છે કે:—

સહજમીરાણ સહસો । વિરાણ સહ હરિસસો અવતાર્ણ ॥

નયણાણવ ધમ્માન્નાર્ણ । આજમ્મં નિચ્ચલં પિમ્મં ॥ ૧ ॥

સાથે જગવું, સાથે ઉઘવું, સાથેજ હર્ષવંત થવું, સાથેજ શોકવંત થવું, એવો બે નેત્રોનો ખરેખર પ્રશંસવા યોગ્ય પ્રેમ છે, કે જે જીવે ત્યાંસુધી એકસરખો છે.

આવા પ્રકારની પોતાની પુત્રીઓને દેખી રાજા વિચારવા લાગ્યો કે, રતિ અને પ્રીતિ એ બન્નેનો કામદેવ જેમ એકજ વર છે, તેમ આ બન્ને કન્યાઓના યોગ્ય એકજ વર કોણ થશે ! આ બન્ને જણીઓને પરસ્પર આવી ગાઢી પ્રીતિ છે, ત્યારે બે એઓને લિન્ન લિન્ન વર મળ્યા હોય તો પરસ્પરના વિરહથી ખરેખર બે બન્ને કન્યાઓ મરણને શરણ થયા વિના રહે નહીં. જ્યારે એક કલ્પલતાને નિર્વાહ કરનાર મળવો મુશ્કેલ છે, ત્યારે આવી બે કન્યાઓનો નિર્વાહ કરવામાં ભાગ્યશાળી નીવડે એવા પુરુષશાળી કોણ હશે ! આ જગતમાં એવો કોઈપણ વર હું દેખતો નથી કે જે આ બે કન્યાઓમાંથી એકને પણ વરે. ત્યારે હાહા ! હવે હું શું કરીશ ! એમ કનકધ્વજ પોતાના મનમાં ચિંતા નિમજ્ન થવા લાગ્યો. લોકમાં જેના કરતાં બીજા કોઈ હોય જ નહીં એવી આ બે કન્યાઓની આશ્રય વગરની થઈ પડેલી વેલડીની પેઠે, હાહા ! શી ગતિ થશે ! એમ વિચારવા લાગ્યો. એવો અતિશય ચિંતાના તાયથી તપી ગયેલો રાજા માસ તે વર્ષની બરાબર અને વર્ષ તે યુગની બરાબર માનીને વ્યતીત કરવા લાગ્યો. સદાશિવની દૃષ્ટિ જેમ સામા રહેલા પુરુષને કષ્ટકારી હોય છે, તેમ જોડે આ કન્યા ભાગ્યશાળી છે, તોપણ એકલી પિતાને કષ્ટકારી થઈ પડી છે, જે માટે કહેલું છે કે:—

જાતેતિ પૂર્વે મહતીતિ ચિંતા । કસ્ય પ્રદેયેતિ તતઃ પ્રવૃદ્ધાઃ ॥

દત્તા સુત્રં સ્થાસ્યતિ વા ન વૈતિ । કન્યા પિતૃત્વં કિલ હંત કષ્ટમ્ ॥

કન્યા જન્મ પામી એટલું શ્રવણ થતાંમાત્રથી મોટી ચિંતા ઉત્પન્ન થાય છે, મોટી થવાથી આ દોને આપવી એવી વળી ચિંતા ઉત્પન્ન થાય છે, પોતાના આસરામાં ગયા પછી તે સુખી હશે કે દેમ ? એવી ચિંતા થયાં કરે છે, એટલા માટે કન્યાના પિતાને આટલાં કષ્ટ થાય છે.

હવે કામદેવની મોટાઈ વિસ્તારવા માટે વનની અંદર પોતાની રૂઢિ લઈ વસંતરાત્ર ઉતરવા લાગ્યો. વસંતરાત્ર મત્સ્યાચલપર્વતના સુસુવાટ ભારતા અમુજાપારથી, પ્રમગ્નઓના સમુદાયથી, વાચાળ કોટીલાઓના મનેદુર કોલાહલથી, ત્યારે વૃદ્ધિ પામના છે

અહુકાર જેનો એવો કામદેવ ત્રણ જગતને જય કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રીતિનું
ગીતત્રય ગીતજ નાણે ગવાતું હોય નહીં શું ! એમ, ગાયન કરવા લાગ્યો. ત્યારે હુપે
કરી ખેંચાયું છે ચિત્ત જેનું એવી ખે રાજકન્યાઓ પણ વસંતકીડાં જેવાને આકુળ
બ્યાકુળ બનીને વનભણી જવા તૈયાર થઈને હાથી ઘોડાના રથ અને પાલખી સુખપા-
લમાં ખેસી દાસ દાસીઓનાં વૃંદ સહિત ચાલી. સખીયો સાથે પરીવરેલી લક્ષ્મી અને
સરસ્વતિ પોતાના વિમાનમાં ખેસીને જેમ શોભે છે, તેમ પોતાની સખીઓ સાથે
પાલખીમાં સુખપૂર્વક ખેડી થકી શોભતી એવી આ બંને કન્યાઓ શોક સંતાપને દૂર
કરાવનારા અનેક જાતિના અશોકવૃક્ષોથી ભરેલા અશોક નામના ઉદ્યાનમાં આવી. ત્યાં
શ્યામ ભ્રમર જેના ઉપર ખેઠેલો હોય એવાં શ્વેત પુષ્પો જેવાં, ઝળકતી છે તારા એટલે
કાળી કીકી જેમાં એવાં સ્નેહાળાં લોચનો વડે નાણે પ્રીતિ બેઠતીજ હોય નહીં શું
એવા આરામને દેખ્યો. ત્યારપછી બાવનાચંદનના કાષ્ટથી ઘડેલા, સુવર્ણમય અને મણીથી
જડેલા, વિંઝાતા ચામર સહિત, દૃઢ, રાતા અશોકવૃક્ષની શાખામાં બાંધેલા, લીલાવંતી
સ્ત્રીઓનાં ચિત્તના જેવા દોલાયમાન (અપળ થતા-હાલતા) એવા હિંચોળા ઉપર અશોકમંજરી
રાજકન્યા પ્રથમ ખેડી. હિંચોળામાં હિંચકનારી અશોકમંજરી મોટી બેનને મહાબળવંતી
તિલકમંજરી ઘણા ભેરથી હિંચોળવા લાગી તેથી ઘણા ઉંચા ઉંચા હિંચકા આવવાં
લાગ્યા. ત્યારે અશોકમંજરીયે પોતાના પગથી અશોકવૃક્ષને હુણ્યો કે જેથી જેમ સ્ત્રીના
પગના આઘાત થવાથી (પગ લાગવાથી) પ્રસન્ન થયેલો પતિ વશ થઈ જાય તેમ તે
અશોકવૃક્ષ પ્રકુલિત થવાથી રોમાંચને ધારણ કરવા લાગ્યો. અહિંયાં અહો ઇતિ
આશ્ચર્ય કે, હિંચોળા ઉપર હિંચકતી આ રાજકન્યા (અશોકમંજરી) નાં વિવિધ પ્રકારનાં
વિકારોયેકરીને બીજા કેટલાક યુવાન પુરૂષોના નેત્ર અને મન હિંચોળાના કપટથી
(બાનાથી) હિંચકવા લાગી ગયાં, એટલે વિષયાતુર થવા લાગ્યાં. અશોકમંજરીના મણિનાં
જડેલાં હાલતાં પગનાં ઝાંઝર પ્રમુખ આલૂષણો રણુઝણાટ કરતાં લાગી જવાના ભયથી
નાણે પહેલાંથી જ રૂદનપાન કરતાં હોય નહીં શું ! યુવાન પુરૂષોથી તેમજ બીજા
તરૂણ સ્ત્રીઓથી બેવાયલી અશોકમંજરી હિંચકવાના રસમાં નિમગ્ન બની રહી છે,
તેટલામાં દુર્દેવના યોગથી આવી પડેલા આકરા પવનેકરી કીડાના જામેલા રસની સાથે
હિંચોળો ત્રટક શબ્દ કરતો તુટી પડ્યો. નાડીની પેઠે હિંચોળો ટુટી જવાથી હાય હાય !
હવે આ રાજકન્યાનું શું થશે ! એવા વિચારમાં સર્વ લોક ગુંથાઈ ગયા (આકુળ
બ્યાકુળ બની ગયા), તેવામાં હિંચોળા સહિત અશોકમંજરી નાણે સ્વર્ગમાં જ જતી
હોય નહીં ! એમ લોકોએ તેને આકાશમાંજે ઉંચી કોતકથી જતી દીડી. યમરાજની
પેઠે અદૃશ્ય રહીને હાય હાય ! આ રાજકન્યાને કોઈકે હરી જાય છે, એમ આકળા
થઈને ઉતાવળા લોકોએ મોટા અવાજથી પોકાર કર્યો. અરે ! આ લઈ જાય, આ લઈ
જાય, એમ ઉંચું બેઠું બોલનારા લોકોએ, ઘણા બળીયા કે ધનુષ્યના ધરનાર લોકોએ,
ઘણી ઉતાવળથી તેની પાછળ દોડવામાં શૂરવીર પુરૂષોએ, તેમજ બીજા કેટલાકોએ
પોતપોતાના ઘણા ઉદમ કીધા, પણ કોઈથી કંઈ કરી શકાયુંજ નહીં, કેમકે અદૃશ્ય
રહીને હરણ કરી જાય તેને પાછો ખેંચી લેવાનો શો ઉપાય ! કાનમાં યાગજ પેદા
થઈ ન હોય એવી વેદનાવાણું આ કન્યાનું હરણ સાંભળીને રાજાં નાણે છાતીમાં વગજ

આવીને લાગ્યું હોય નહીં શું ! એવો દુઃસહ્ય દુઃખવંત ક્ષણવારમાં થઈ ગયો. હાહા પુત્રી તું ક્યાં ગઈ ! હે પુત્રી, તું પોતાનું દર્શન અમને કેમ આપતી નથી ? હે નિર્મળ સ્વચ્છ હૃદયની ધરનારી ! આપણો પહેલાંનો પ્રેમ (સ્નેહ) કેમ દેખાડતી નથી ! આવા પ્રકારનો વિલાપ રાત્રિ વિરહાતુર થઈ કરે છે, તેવામાં કોઈક સૈનીક રાત્રિ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે, અશોકમંજરીના હરણ થઈ જવાના શોકેકરી આકુળ થઈ ગયું છે એતન (જ્ઞાન) જેનું એવી પવનના અપાટથી વૃક્ષની માંજર જેમ હણાઈ જાય, તેમ તિલકમંજરી, હે મહારાજ, ઘણીજ મૂર્છા ખાઈ ઇંટની પેઠે એટલા રહિત, કંઠગત આવી ગયા છે પ્રાણ જેના, એવી નિરાધાર ત્યાં પડી છે. ઘાવ ઉપર ખાર ભભરાવવા જેવો કે બળ્યા ઉપર ફેાડલો થાય તેવો આ વૃત્તાંત સાંભળીને ખેદચુકત થતો રાત્રિ કેટલાક પરીવાર સહિત તત્કાળ તિલકમંજરીની પાસે દોડીને આવ્યો. અંદનના રસ સીંચવા, શીતળ પવન કરવા, વિગેરે કેટલાક ઉપચાર અને પ્રયાસથી કોઈ પ્રકારે જ્યારે તે કન્યા એતનતાને પામી, ત્યારે વળી વિયોગ યાદ આવવાથી ઉચ્ચ શબ્દે રૂદન કરવા લાગી. “ હાહા સ્વામિનિ ! હા મત્તેભગામિની (મદોન્મત્ત હાથીની ચાલ સરખી ચાલવાળી) ! તું ક્યાં છે ? કયે સ્થાનકે છે ? અરે હાહા ! તું મારા ઉપર ખરી સ્નેહવંતી થઈને મને મૂકીને ક્યાં ગઈ ? હાહા ! હું શરણ રહિત થઈ. હે જન ! ચોતરફથી આવીને બાણ લાગ્યાં હોય નહીં શું ! એવા મારા પ્રાણ તો થઈ ગયા છે. હાહા ! જતી રહી છે બધી આશાઓ જેની એવી હું, હવે તારા વિના કેમ જીવી શકીશ ! હે પિતાજી, આનાથી બીલું કંઈપણ અનિષ્ટ નથી, અને આ જીવું છું તે પણ જો એ મારી જન મને નહીં મળે તો મારાથી ક્યાંથી જીવી શકાશે ? હાહા ! મારાથી એનો વિરહ કેમ સહી શકાશે ? ” એમ વિલાપ કરતી પાણી વગર માછલી સ્થળ ઉપર તરફડે તેમ અને ઘેલીજ બની ગઈ હોય નહીં શું ? એમ તે ઉલટપાલટ ધુળમાંજ લોટવા મંડી ગઈ. વનમાં લાગેલી અગ્નિથી જેમ વેલડી બળીને કાળી પડી જાય, તેમ તેની જીવવાની આશા પણ જાણે બધા મૂકી ચુક્યા હોય એવી વિયોગિની બની ગઈ. તેની માતા પણ ત્યાં આવીને વિલાપ કરવા લાગી કે, હે દુષ્ટ દેવ, આવા પ્રકારનો દયા રહિત બનીને મને તું કાં દુઃખ દેવા તૈયાર થયો છે ? એક તો મારી પુત્રી તું હરી ગયો અને આ બીજી મારી પુત્રી મારવા તૈયાર થયો છે. હાહા ! સર્વ આશાથી હણાયેલી હુંજ છું. ગોત્રદેવીઓ, વનદેવીઓ, આકાશદેવીઓ, તમો સત્વર મને સહાયકારી થાઓ અને આ પુત્રી ઘણા કાળ સુધી જીવી શકે એવું કંઈક કરો. તિલકમંજરીની સખીઓ, દાસીઓ તેમજ કેટલીક બીજી સ્ત્રીઓ પણ તે બંનેનાં દુઃખથી ગદગદિત કંઠે મોટા શબ્દથી રૂદન કરવા લાગી. આવા વખતે ત્યાંના લોકોમાં એવું તો શોકનું અદ્વૈતપાયું થયું કે પાસે રહેલા અશોક વૃક્ષો પણ અશોક બની ગયેલાં હોય એમ દેખાવા લાગ્યાં. તે વખતે ત્યાં આવી પડેલા દુઃખથી ઉદ્વેગ પામી ગયેલા જ જાણે હોય નહીં શું ! એમ સૂર્ય પણ તે દુઃખ જોવા સમર્થ નહીં રહેવાથી પશ્ચિમ દિશિના સમુદ્રમાં જઈને છુટી ગયો (અસ્ત થઈ ગયો). તે અશોકવનમાં વળી પૂર્વદિશા તરફથી સુખેકરીને અંધારું પસાર થયું. પહેલાં અંતઃકરણમાં શોકે આવી સકળ લોકોને વ્યાકુળ કરી રાખ્યાં હતાં, પણ પાછ-

જાથી તો અંધકારે આવી બહારથી પણ શોક પેદા કરી દીધો (પ્રથમ અંદર મલીનતા હતી પરંતુ હવે બહારથી પણ અંધારું થઈ ગયું). અહો ઇતિ આશ્ચર્ય કે, મલીનતાનો સ્વભાવ તો બુઝો ! ત્રણે લોકને મલીનતાનું કારણ જે અંધકાર છે તેને દુર કરનાર કેટલીક રાત્રિ વ્યતીત થયા પછી અમૃત ઝરતાં કિરણ છે જેનાં એવો ચંદ્રમા પ્રગટ થયો. નવો વરસાદ જેમ સુકાઈ જતી વેલડીને સીંચીને નવપલ્લવિત કરે તેમ હયાયેજ કરીને બાણે કરતો હોય એમ ચંદ્રમાના શીતળ કિરણનાં વરસાદે તિલકમંજરીને સીંચી, જેથી તે શાંત થઈ, અને પાછલા પોહોરે વિચક્ષણમાં સરદાર તિલકમંજરી માર્ગનો બાણ માર્ગે ચાલવા માંડે તેમ કંઈક વિચાર કરી ઉઠી પોતાની કેટલીક સખીઓને સાથે લઈને તેજ ઉદ્યાનમાં રહેલાં ગોત્રદેવી ચક્રેશ્વરીનાં દેરાસર આગળ નિષ્કપટપણે આવીને તેને (ચક્રેશ્વરીને) મહિમાવંતી કમળની માળા ચઢાવીને (પૂજા કરીને) ઘણીજ ભક્તિથી એમ વિનંતી કરવા લાગી કે, “ હે સ્વામિનિ ! જો મેં આટલા દિવસ સુધી ખરા અંતઃકરણથી તમારી સારી ભક્તિ સ્તવના કરી હોય અને પૂજાને પ્રણામ કર્યો હોય તો હમણાં તત્કાળ દીન બનેલી મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને નીર્મળ વાણીથી મારી વાહાલી બેનની (અશોકમંજરીની) ખબર આપો, અને જો ખબર નહીં આપો તો, હે માતા, આ સંસારમાં આ ભવમાં જ્યાંસુધી હું જીવીશ ત્યાંસુધી કંઈપણ ભોજન કરનારો નથી, કેમકે વાહુલાની અનીષ્ટ વાતનો (નઠારી વાતનો) સંશય પડ્યો હોય તો તે વાતનો જ્યાંસુધી નિર્ણય ન થાય ત્યાંસુધી કોણ વિવેકી ભોજન કરે ! એમ કહીને તેનું ધ્યાન ધરી બેઠી. ત્યારે તેની શક્તિપૂર્વક ભક્તિથી અને ચુક્તિથી તુષ્ટમાન થયું છે હૃદય જેનું એવી તુષ્ટમાન થયેલી દેવી તત્કાળ તેને સાક્ષાત થઈ, કેમકે એકાગ્રતાથી શું સિદ્ધ થતું નથી ? વળી પ્રસન્ન થઈને બોલવા લાગી કે, “ હે કલ્યાણવતી, તારી બેન કુશળ છે, હે વત્સા, તું તારા ચિત્તમાં એ વાતનો ખેદ ન કર અને સુખેથી ભોજન અંગીકાર કર. વળી આજથી એક મહિને દૈવયોગથી તારી બેન અશોકમંજરીની ખબર તને મળશે અને તેનો મેળાપ પણ તેજ દિવસે તને થશે. ક્યારે ? કેમ ? કેવી રીતે ? તેનો મેળાપ થશે એમ જો તારા મનમાં મને પુછવાનો વિચાર ઉત્પન્ન થતો હોય તો તે હું પોતેજ તને આગળથી કહી આપું છું તે તું સાંભળ.

“ આ નગરીથી પશ્ચિમ દિશાએ અહિંયાંથી અતિશય (ઘણીજ) દુર, કાયરચાં પાર પામવી ઘણીજ મુશ્કેલ પડે એવી, મોટા જંગી ઝાડ, નદી, નાળાં, કોતરડા પર્વત અને શુક્ષ્મોથી ઘણીજ ભયંકર એક અટવીનો મોટો વિસ્તાર છે, કે જ્યાં કોઈ રાજાનો પણ કર દાણ આજ્ઞા પ્રમુખ કંઈ માનવામાં આવતાં નથી. રાજાની રાણીઓ જેમ સૂર્યને દેખી શકતી નથી તેમ ત્યાંની જમીનમાં રહેનારાં શીયાળ વિગેરે જનવરો પણ ત્યાં ઘણાજ ઉંચાં ઉંચાં વૃક્ષોની મોટી ઝાડીની ઘટા હોવાથી સૂર્યને પણ દેખી શકતા નથી. એવા ભયંકર વન વચ્ચે બાણે આકાશથી સૂર્યનું વિમાન અહિંયાં આવી વિરાજીત થયું હોય નહીં ! એવું શ્રી રુપલદેવનું એક મોટું અને ઊંચું દેરાસર છે. પુનમના ચંદ્રનું મંડળ આકાશમાં જેમ ચોલતું હોય તેમ ત્યાં ચંદ્રકાંત માણુમયી શ્રી રુપલદેવની નિર્મળ મૂર્તિ છે. કલ્પવૃક્ષ, કામધેનુ, કામકુલ, વીગેરે કેટલાક મહીમાવંત

પદ્મથોનો મહીમા લઈનેજ જાણે વિધાતાયે રચી હોય એવી અતિશયવંતી દેહીપ્રમાન તે મૂર્તિની તું જ્યારે પુજા કરીશ ત્યારે ત્યાંજ તને તારી યેનતું વૃત્તાંત મળશે અને મેળાપ પણ તેનો તને ત્યાંજ થશે. વળી એટલું પણ તું વધારે યાદ રાખજે કે તેજ દેરાસરમાં તારૂં બીજું બધું સાડું થનાર છે, કેમકે દેવાધિદેવનો સેવાથી શું સિદ્ધ થતું નથી ? તું એમ જાણતી હૃદયે કે (એમ ધારતી હૃદયે કે) એવા ભયંકર વનમાં અને એટલે દુર દરરોજ પુજા કરવા કેવા રીતે જઈ શકાય ? અને પુજા કરીને દરરોજ પાછું કેમ આવી શકાય ? તો તેનો ઉપાય પણ હું તને બતાવું છું તે તું સાંભળ, કેમકે જે કાર્ય બતાવ્યું હોય તે જલદીથી શી રીતે થઈ શકે એ જે જણાવવામાં આવ્યું ન હોય તો તે ઉતાવળથી શી રીતે બની શકે ? ચંદ્રચૂડની પેઠે (સત્યકી વિદ્યારની પેઠે) મોટી શક્તિવાળો અને સર્વ કાર્યમાં તત્પર એવો ચંદ્રચૂડ નામનો મારો સેવક છે, તે મારી આજ્ઞાથી મોરતું રૂપ ધારણ કરીને તને તારે ધારેલે સ્થાનકે બ્રહ્માની આજ્ઞાથી, જેમ હું સરસ્વતીને લાવ લઈ જા કરે છે, તેમ લાવ જાવ કરશે. તે વાતની તું કંઈ પ્રીતરચિંતા કરીશ નહીં.” દેવી આટલું બોલી નહીં રહી એટલામાં આકાશમાંથી અકસ્માત્ કોણ જાણે ક્યાંથી એક મનોહર દેવીક શક્તિવાળો અને અસહ્ય ગતિવાળો મોર તિલકમંજરીના મુખ આગળ આવી પ્રગટ થયો. તેના ઉપર ચઢીને જીનેશ્વર ભગવંતની યાત્રા કરવા જેમ કોઈક દેવીજ જતી હોય નહીં શું ! એમ તે દિવસથી અહીંયાં હું ક્ષણવારમાં આવવા જવા લાગી છું. તેજ ભયંકર આ વન છે, શીતળતાનું કરનારૂં આ દેરાસર છે, વિવેકવંત તેજ આ મયૂર છે અને તેજ તિલકમંજરી હું રાજ્યકન્યા છું.”

હે કુમારસાર ! આ મેં મારી વાત કહી. હવે હે સૌભાગ્યકુમાર ! તમોને હું કંઈક પૂછું છું, કે મને દરરોજ અહિંયાં આવજાવ કરતાં આજે એક મહિનો બરોબર પૂરો થયો છે, પરંતુ ગંગાનદીનું નામ પણ જેમ મારવાડમાં ન પામી શકાય તેમ અહિંયાં મેં મારી યેનતું નામ અદ્યાપિપર્યંત સાંભળ્યું નથી, માટે હે જગતમાં એકજ સારકુમાર તમોએ આ જગતમાં ભ્રમતાં (ફરતાં) ક્યાંયપણ મારા રૂપ કાંતિના જેવી સ્વરૂપ વાળી કન્યા કોઈપણ ઠેકાણે દીઠી છે ? ત્યારે તે તિલકમંજરીને વશ થયેલો રત્નસાર કુમાર સ્પષ્ટ વાણીથી બોલવા લાગ્યો કે, “ હે હરિણાક્ષી ! ત્રણે લોકની સ્ત્રીઓમાં મણિસમાન હે કન્યા ! તમારા જેવી તો શું ! પણ તેના એકસોમાં અંશે પણ કોઈ કન્યા આ જગતમાં ભ્રમતાં મેં દીઠી નથી ને દેખીશ પણ નહીં, કેમકે આ જગતમાં છતી વસ્તુ હોય તે દેખી શકાય, પણ અછતી વસ્તુ ક્યાંથી દેખી શકાય ! પણ સળંગ સેના નામની અટવીમાં એક દેવીક રૂપને ધારણ કરનાર, હીંચોળા ઉપર હીંચકનાર, અત્યંત સુંદર યુવાવસ્થાની શોભાથી મનોહર, વચનની મીઠાસથી, અવસ્થાથી અને સ્વરૂપથી બરોબર તારાજ જેવો, હે સુદર્શના ! હે સારા મનવાળી ! એક તાપસકુમાર પહેલાં મેં જોયો હતો. તેનો સ્વાભાવિક પ્રેમ (સ્નેહ), તેણે કરેલી ભક્તિ અને તેનો વિરહ જેમ જેમ મને યાદ આવે છે, તેમ તેમ તે હબ્બુસુધી મારા હૃદયને ચુરી નાંખે છે, અથવા અગ્નિની પેઠે બાળી નાંખે છે. મને તો અંમજ લાગે છે કે તે તાપસકુમાર તુંજ છે, અગર તો તું કંઈ છે તેજ તારી યેન હો.” વચનથી બોલી પણ શકાય નહીં એવી આ વધિ (કર્મ)ની બનાવટ તો બુદ્ધિ ! ત્યારબાદ પોષ્ટ કળકળાટ

કરતો ગાંભીરવાણીથી બોલવા લાગ્યો કે, “હે કુમાર ! પહેલવહેલાં જે વૃત્તાંત મેં તને કહ્યો હતો, તેજ આ વૃત્તાંત છે. એમાં કંઈ ફેર નથી. ખરેખર જે તાપસકુમારને આપણે જોયો હતો, તે આ તિલકમંજરીની બેનજ હતી અને હું મારા જ્ઞાનથી એમજ ધારૂં છું કે આજે એક માસ પૂરો થયો છે તો તે આપણને અહિંયાંજ કોઈક પ્રકારે આજેજ મળી આવશે.” આખા જગતમાં સાર એવી મારી બેન આજ અહિંયાંજ મને મળશે તો હે નિમિત્તજ્ઞાનમાં કુશળ પોપટ ! ખુશીની સાથે તારી કમળવડે હું પૂજા કરીશ, એવી રીતે કહી તિલકમંજરીએ પોપટને પ્રસન્ન કર્યો. ત્યારે કુમારે પણ તેને કહ્યું કે, જે તું કહે છે તે ખરૂંજ કરનાર છે, કેમકે વિચક્ષણ પુરૂષોએ તારા વચનનો વિશ્વાસ પામીનેજ આગળ પણ તારી ઘણીવાર પ્રશંસા કરી છે. આવા સમયે અકસ્માત આકાશમાર્ગમાં ઘુઘરીઓનો મંદમંદ અવાજ સંભળાવવા લાગ્યો. તે રત્નજડિત ઘુઘરીઓ મંદમંદ અવાજથી ચંદ્રમંડળના જેવા દેખાવને દેખાડતી હોય એમ દેખાતી શોભવા લાગી. શ્વેત પાંખોવાળી હંસલીઓ અને બગલીઓ તેને દેખીને જાણે ઈર્ષા કરતી સામે જોતી હોય એમ ઉંચે જોવા લાગી; એટલુંજ નહિ પણ કુમાર, પોપટ અને તિલકમંજરી વિગેરે પણ અન્યથા થઈને ઉંચે જોવા લાગ્યાં, એટલામાં તો અતિશય લાંબા આકાશમાર્ગને ઉલ્લંઘન કરવાના થાકથી આકુળ વ્યાકુળ બની ગયેલી એક હંસલી કુમારના ખોળામાં આવીપડીને આળોટવા લાગી. તે હંસલી કોઈકના ભયથી કંપાયમાન થતી છે કાયા જેની, સ્નેહના આવેશથી અત્યંતપણે જાણે સન્મુખ જોઈ રહી હોય નહીં શું ! એવી કુમારના મુખ સામે જોઈને મનુષ્યની ભાષાથી બોલવા લાગી કે, “હે સાત્વિક પુરૂષોની પંક્તિમાં માણિક્ય સમાન, હે શરણાગત વત્સલ (શરણે આવેલાને રક્ષણ કરનાર) હે કુમાર ! કૃપા કરવા લાયક એવી મને રક્ષણ કર, રક્ષણ કર (આ ભયથી મને બચાવ, બચાવ). હું તારા શરણે આવી છું, તું શરણ કરવા યોગ્ય છે, હું શરણ લેવાની અર્થી છું, મોટા પુરૂષોને જે શરણે આવે છે, તે વજ્રપીંજર થઈ રહે છે. વાયુનું સ્થિર થવું, પર્વતનું ચાલવું, પાણીનું બળવું, અગ્નિનું શીતળ થવું, પરમાણુનો મેરૂ થવો, મેરૂનું પરમાણુ થવું, આકાશમાં કમળનું થવું, ગદ્યે-દાને શીંગનું ઉગવું, એ નહિ બનવા યોગ્ય છતાં પણ વખતે બની જાય, પરંતુ કલ્પાંતકાળે પણ ધીરપુરૂષ પોતાને શરણે આવેલાને છોડી દેતા નથી. શરણે આવેલાના બચાવ માટે પોતાના મોટા રાજ્યને પણ રજ (ધુળ) ખરોખર ગણે છે, ધનનો વ્યય કરે છે, પ્રાણને પણ તૃણ સમાન ગણે છે, પણ એને આંચ આવવા દેતા નથી.” હંસલીનાં આવાં વચન સાંભળીને તેના પીછાંને પોતાના કમળ સરખાં હાથવડે સ્પર્શ કરતાં કુમાર બોલવા લાગ્યો કે, “હે ભયવંતી ! બીકણની પેઠે તું બીશ નહીં, બીશ નહીં. નરેંદ્રનો (રાજાનો), ખેચરેંદ્રનો (વિદ્યાધરનો), સુરેંદ્રનો (ઈંદ્રનો) કે કોઈનો ભય તને જો ઉત્પન્ન થયેલો હશે તો હે હંસી ! હું તેને હણવા સમર્થ છું, પણ જ્યાંસુધી મારામાં પ્રાણ છે ત્યાંસુધી મારા ખોળામાં બેઠેલી તને હું મરવા દેનાર નથી. શેષનાગે મૂકી દીધેલી કાંચળી જેવી શ્વેત આ તારી પાંખોને મારા ખોળામાં બેઠાં બેઠાં પણ કેમ કંપાવે છે ?” એમ કહીને સરોવરમાંથી નિર્મળ જળ

અને સરસ કમળનાં તંતુઓ લાવીને આકૃળ વ્યાકૃળ બની પ્રવેશ
 શીતળ કરવા લાગ્યો. આ કોણ છે? ક્યાંથી આવી, કોનો ભય છે
 સાપા ક્યાંથી ગોલો છે? એમ કુમાર વિગેરે વિચાર કરે છે, તેવામાં
 લોકના નાશ કરનાર ચમરાજને કોણ કોપાવવા ઉદ્યમ કરે છે?
 જીવિતવ્યથી ઉદ્દેગ પામી શેષનાગની મણિને સ્પર્શ કરવા ધારે છે
 કાળની અગ્નિજ્વાળામાં અકસ્માત્ પ્રવેશ કરવા આહે છે એટલામાં
 સુલટેના આકરા શબ્દો સંભળાવા લાગ્યા. ભયવંત યઈ ગયાં છે વિ
 ચાર જણામાંથી પોપટ તત્કાળ દેરાસરના દરવાજા આગળ આવીને
 તેટલામાં તો વિદ્યાધર રાજાનું ગંગાનદીના પૂરની પેઠે આકાશથી આવ
 મોટું એક સૈન્ય દેખાવા લાગ્યું. ત્યારે તે તીર્થના પ્રભાવથી અને દેવમહિમથી
 રત્નસારકુમારના અદ્ભુત ભાગ્યના ઉદયથી જ નાણે હોય નહીં શું! એ
 સંસર્ગથી વીરપણાના વ્રતમાં ધોરી બની ધૈર્યને ધારણ કરી તે પો
 સૈનીકોને અત્યંત તિરસ્કારપૂર્વક મોટી હાક પાડીને હાંકવા લાગ્યો
 વિદ્યાધરો, વીરો! શું આમ હુણ્ણિથી દોડાદોડ કરો છો? આગળ
 દેવતાથી પણ અજય છે, તે શું તમે નાણતા નથી? ચોતરફ વૃ
 છે જેનો એવા તમો સર્પની પેઠે દોડતા આવો છો,
 માન દુર કરનાર ગરૂડપક્ષીના જેવો પરાક્રમી રત્ન
 અરે! એ કુમાર જો તમારા ઉપર ચમરાજની
 ઉભું રહેવું તો દુર રહું, પરંતુ અહિંયાંથી
 એવી વીરની હુક્કા (હાંકોટા) જેવી પોપટની
 પામીને વિદ્યાધરો મનમાં એવા વિચાર કર
 કે દાંતવ છે. જો એમ ન હોય તો આવી
 મૂંઝી શકે! વિદ્યાધરોના સિંહનાદ પણ
 આવો હુકકા શબ્દ આપણે કેમ નહીં
 પણ આવો વીર છે, કે જે વિદ્યાધરો
 એનો પાછળ રહેલો સ્વામી કુમાર
 પરાક્રમ નાણું નથી એવા અનાણે
 રહે? જ્યાંસુધી સમુદ્રનો પાર ન
 અભિમાન ધરાવનાર તારો હોય કે
 પરાક્રમ જેનું એવા તે સર્વ ત્રા
 એક એકના અનુક્રમને જોયા વ

ભય પામી

પણ

મેઘની માફક ગર્જના કરવા લાગ્યો. લલાટના (કપાળના) પટ્ટ (સપાટી) ઉપર ચડાવેલી ભુકુટીથી ભયંકર થયું છે મુખ જેનું એવો અને કેશરીસિંહના જેવો તેજસ્વી તે રાજ સેનાના લોકોને કહેવા લાગ્યો કે, “વીરપણાનાં માનને ધરાવનારા તમોને ધિકાર છે, નિરર્થક ભયમાં આકળા બનીને તમો પાછા ફર્યા ! કોણ પોપટ અને કોણ કુમાર, કે કોણ અસુર કે સુર (આપણા આગળ એ શા હિસાબમાં છે) ? અરે રાંકડાઓ ! હવે માફ પરાક્રમ તમે જુઓ, જુઓ.” એમ બોલતાં તેણે અકસ્માત્ પોતાની વિદ્યાથી પોતાના દશ મુખ ને વીસ ભુજ ધારણ કર્યા. લીલામાત્રમાં લઈ લીધા છે શત્રુના પ્રાણ જેણે એવી તરવારને ડાલા હાથમાં અને જમણા હાથમાં ફલક (ખેડા નામની ઢાળ) ને ધારણ કરતો, એમજ બીજા જમણા હાથમાં મણિના સર્પની પેઠે બાણના પુખ્તને (બાણ ઘાલવાના ભાથાને) અને ચમરાજની ભુજના દંડની આકરી શોભા જેમાં હોય એવા ધનુષ્યને બીજા ડાલા હાથમાં ધારણ કરતો, એક હાથે પોતાના યશવાદનો બોલનાર જાણે શબ્દ જ હોય નહીં શું ! એવો દેહીપ્યમાન શંખ અને બીજા હાથમાં શત્રુના યશને બાંધવા માટે જ જાણે પાસે રાખેલો હોય એવો નાગપાશ ધારણ કરતો, એક હાથમાં શત્રુના યશરૂપ હસ્તિના દાંતને લાગી નાંખનાર (કુંત) લાલાને અને બીજા હાથમાં શત્રુઓના દુઃખે જેવા યોગ્ય પરશુ (ફરસી) ને લાગી નાખવા માટે મેરૂપર્વત જેટલો મોટો લોહનો મોઘર (સુદ્ગલ) ધારણ કરતો, ભયંકર પત્રપાળ નામનું હથીઆર, દીપતી છે કાંતિ જેની એવું ભિંદીપાળ (બરછો) નામનું હથીઆર, તીક્ષ્ણ ધારાથી શત્રુને ખરેખર એક શત્રુ સરખું ભયંકર તોમર નામનું મોટું શસ્ત્ર, શત્રુને શૂળ સમાન ત્રણ શૂળવાળું ત્રિશૂલ, લોખંડના આયાશ નામનો પ્રચંડ દંડ, મૂર્તિવંત પોતાની શક્તિજ હોય નહીં શું ! એવું શક્તિ નામનું શસ્ત્ર, તીક્ષ્ણ ધારવાળી પોલી સીધી એવી પટ્ટીશ નામની તરવાર, એકે અવાજે સેંકડોગમે શત્રુના પ્રાણને હરણ કરનારી એવી શતપ્ત્રી (તોપ), દુઃખે ફેંડી શકાય એવી દુસ્ફોટા (નાની તોપ), શત્રુના સમુદાયને સાક્ષાત્ કાળચક્રના સરખું ચક્ર નામનું શસ્ત્ર, બાકી રહેલા ચૌદ હાથવડે મહાભયંકર એવા કંઈક જાતિનાં શસ્ત્રોને ધારણ કરતો, આખા જગતને પણ ભયંકર લાગે એવી વીસ ભુજને ધારણ કરતો, મોટો સાંઢ (આખલો) જેમ તાડુકતો જ હોય નહીં શું ! એમ એક મુખથી હુંકારા કરતો, બીજા મુખથી કલ્પાંત કાળનો સમુદ્ર જાણે ગર્જના જ કરતો હોય નહીં શું ! એમ ગર્જના કરતો, ત્રીજા મુખથી સિંહની પેઠે ચિત્તને મરડી નાંખે એવો સિંહનાદ કરતો, શત્રુઓના સૈન્યને અકસ્માત્ આકરો ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય એવું અદ્વૃદ્ધાસ્ય (ભયંકર દેખાવવાળું હાસ્ય) કરતો, વાસુદેવની પેઠે મોટા અવાજને પ્રસારક મહાશંખ વગાડતો, મંત્રના સાધનારની પેઠે એક મુખથી મંત્રને જપતો, વૃદ્ધ વાનરની પેઠે બુટકાર હુબકાર (હુક) કરતો, પીશાચની પેઠે અત્યંત ભયંકર વિસ્તાર પામતા કિલકિલાટ શબ્દને કરતો, સદ્ગુરુ જેમ કુશિષ્યને તર્જના કરે તેમ પોતાના સૈનીકોને તર્જના કરતો, વાદી જેમ પ્રતિવાદીને નિર્ભયના કરે તેમ રત્નસારકુમારને નિર્ભયના કરતો, (કડવા વચનથી તિરસ્કાર કરતો), એવી રીતે સ્પષ્ટ નવા નવા પ્રકારના વ્યાપારમાં (કાર્યમાં) ગુથેલા દશમુખથી જાણે દશ દિશાઓને પણ સમકાળે (એકજ વખતે) ભણણ કરી લેવા ગ્રહાનો હોય નહીં ! એમ ઉતાવળો, અવગણના સહિત અને

તિરસ્કાર સહિત પોતાની દૃષ્ટીથી પોતાના સનીકોને અહુંકાર અને ઉત્સાહ સહિત પોતાની ભુજાઓને ભેંતો, પોતાના ઉર્ધ્વ (મોટાઈ) અને હર્ષથી પોતાના શત્રોને દેખતો, સાક્ષેપ (અપેક્ષા રાખીને) અને દયા સહિત પોપટને ભેંતો, સ્નેહસહિત પોતાનાં બે નેત્રોથી અને મળવાની અભિલાષાથી અને ઉતાવળથી કન્યાને (હુંસીને) ભેંતો, બન્ને નેત્રોથી વાંચ્છા અને કૌતુક સહિત મોરને ભેંતો, બન્ને નેત્રોથી ઉલ્લાસ અને ભાક્તથી જિનેશ્વર ભગવંતને ભેંતો, બે નેત્રોવડે અહુંકાર અને રાષ સહિત રત્નસારને ભેંતો, વળી બંને દૃષ્ટિથી આશ્ચર્ય અને ભય સહિત રત્નસારકુમારના તેજને ભેંતો, એમ પોતાની વીશ ભૂજાની સ્પર્ધાથી દેવીક વ્યાપારની પેઠે અતિશય વ્યાપારવાળાં પોતાનાં લોચનોવડે ભિન્ન ભિન્ન વીશ એવા ભાવને પ્રગટ કરતો, યમરાજની પેઠે હુદાત (કોઈથી બીજો નહીં એવો), કલ્પાંતની પેઠે આખા જગતને હુંસદ્ધ દ્વોભ (ભય) ઉપભવનારો સાક્ષાત્ ઉત્પાતજ હોય નહીં શું ! એવો આકાશમાર્ગે અકસ્માત્ આવી વિદ્યાધરનો રાજા ઉભો રહ્યો. ભયંકર કરતાં પણ અત્યંત ભયંકર સાક્ષાત્ રાવણની પેઠે હુંસદ્ધ દેખાવવાળા વિદ્યાધરને દેખીને વાનરની માફક શુકરાજ (પોપટ) પ્રથમથી ભય પામવા લાગ્યો, કેમકે ઉપર લાખેલા ભયંકર દેખાવવાળા વિદ્યાધરની સન્મુખ જવા કોણુ સમર્થ થઈ શકે ! કોણુ એવો હોય કે બલ્લવદ્યમાન બળતી દાવાનળની જવાળામાં ઉતાવળથી જઈ પડે ? આવા ભયના વખતે સમર્થ વિના બીજા કોણુ શરણુ લઈ શકે ? એમ ધારીનેજ બણુ હોય નહીં શું ! એમ તે પોપટ વિદ્યાધરથી ત્રાસ પામીને રત્નસારરૂપ રામને શરણુ ગયો. ત્યારપછી રત્નસારકુમારને વિદ્યાધર હાંક મારી (ધમકાવી) ખોલાવવા લાગ્યો કે, “ અરેરે કુમાર ! સત્વર અહિંથી દૂર તું નાશી જા, નહિંતો આજે કંઈક નવાઈ જેવું થશે. હે અનાય ! અરે નિર્ભય, નિર્મયાદ ! અરે નિરંકુશ ! અરે આ મારા જીવિતના જેવી અને સર્વ સ્વધન જેવી હુંસીને જોળામાં લઈ બેઠો છે તે શું તું તારા મનમાં લજવાતો નથી ? અરે તું હબ્બુસુધી મારા આગળ નિર્ભય નિઃશંક રજા છે ? ખરેખર સદાયને માટે તું હે મૂર્ખ ! હુંબી જરૂર થઈ પડીશ (મરણ પામીશ).” આવાં કડવાં વચન સાંભળીને શંકા સહિત પોપટના દેખતાં, કૌતુક સહિત મોરનાં સાંભળતાં, કમળનાં જેવી નેત્રવાળી ત્રાસ પામેલી હુંસીનાં પણ સાંભળતાં, હસતાં હસતાં કુમાર ખોલવા લાગ્યો કે, “ અરે મૂર્ખ ! કેમ તું ફેકટ મને ભય બતાવવાને ઉદ્યમ કરે છે ? આવા તારા દેખાવથી તો કોઈક બાળક બીહો, પણ મારા જેવા પરાક્રમી કંઈ બીહીનાર નથી. તાળી વગાડવાથી તો બીજા કોઈ પાંખીઓ ભય પામે ખરા, પરંતુ નગારાનાં શબ્દ સાંભળીને કોર ગિતવાળાં શ્રેયલાં પારવાં (કબુતર) ભય પામે નહીં ! કલ્પાંત કાળ આવી પડે તોપણ શું થયું ? પણ મારે શરણુ આપેલી હુંસીને હું કદી છોડી દેનાર નથી. શેષનાગની મણિની પેઠે નહીં પ્રાપ્ત થવા યોગ વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા રાખનાર તને ધિઃકાર છે; માટે આ હુંસીની આશા મૂકીને તું હમણાંજ દૂર જતો રહે, નહિંતો આ તારા દશ મસ્તકનું દશ દિશાના સ્વામીને (દશ દિક્ષાળને) બળીદાન આપીશ (તારો શિરચ્છેદ કરીશ).” આ વખતે રત્નસારે મનમાં વિચાર કર્યો કે, કોઈ મને મદદ આપે તો આની સાથે શુદ્ધ કરું. એવો વિચાર કરે છે એટલામાં તે તરફાળ તે ગયુંરે પોતાનું રૂપ

ત્યજીને પાછું દેવીક દેવનું રૂપ બનાવી વિવિધ પ્રકારનાં આયુધને ધારણ કરી જાણે કુમારની પાસે આવીને ઉભોજ હોય નહિ શું ! એમ ચંદ્રચૂડ દેવતા પાસે આવી ઉભો-
 રહ્યો. અહો આશ્ચર્ય ! જુઓ તો ખરા, પુણ્ય કેવું છે ? ચંદ્રચૂડ કુમારને કહેવા
 લાગ્યો કે, હે કુમારેન્દ્ર, યથારૂચિ યુદ્ધ કર. હું તને શસ્ત્ર પૂરાં પાડીશ અને તારા શત્રુ-
 ને ચૂરીશ. એવાં તેનાં વચન સાંભળીને કેશરીસિંહ જેમ પાખર્યો હોય, અને ગરૂડ
 જેમ પાંખોથી બળવત થઈને દુઃસહ્ય દેખાય, તેમ રત્નસારકુમાર અતિ ઉત્સાહ
 સહિત શત્રુને દુઃસહ્યકારી થાય એવા રૂપને ધારણ કરતો હર્ષવંત થયો. તિલકમંજરીના
 કરકમળમાં હંસીને સમર્પણ કરી તૈયાર થઈ, કૃષ્ણ જેમ ગરૂડ ઉપર સ્વારી કરે તેમ
 પોતે અશ્વપર સ્વારી કરી. ગાંડીવ નામના ધનુષ્યની શોભાને જીતી લેનાર બાણના ભાથા
 સહિત એક ધનુષ્ય ચંદ્રચૂડે સેવક જેમ સ્વામીને આપે તેમ તત્કાળ કુમારને
 આપ્યું. રત્નસાર આકરા (કઠોર) એવા પોતાની ભુજરૂપી દંડને વિષે કંઠણ ધનુષ્યનાં
 મંડળને અદ્રાજતો થકો જાણે કાળનોજ શબ્દ હોય નહીં શું ! એવો ધનુષ્યની પણછનો
 ટણત્કાર એવો તો કર્યો કે, જેથી દશે દિશાઓ પણ ગર્જના કરવા લાગી. ત્યારપછી
 યુદ્ધ કરવામાં ધોરી એવા બંને જણાએ બાણવડે યુદ્ધ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. બાણનું
 ભાથામાંથી ખેંચવું, ધનુષ્યમાં સાંધવું અને મૂકવું વિગેરે કામમાં બંને જણાએ એવી-
 તો લઘુજ્ઞાનવી કળા કેળવી કે કોઈ વિચક્ષણ પુરૂષ પણ તે (બાણ) ક્યારે લીધું, ક્યારે
 સાધ્યું, અને ક્યારે છોડ્યું તેના કાળનો ક્રમ પણ જાણી શકે નહીં. એવી રીતે યુદ્ધ
 કરવામાં બંને જણા પ્રવર્ત્યા. પોપટ, તિલકમંજરી, ચંદ્રચૂડ વિગેરેએ બાણનો વરસાદ
 પ્રકટ વરસતો જોયો, પરંતુ તત્કાળ વરસતા મેઘની ધારાના મેઘના અનુક્રમને તો
 કોઈએ પણ દીઠો નહીં, કેમકે બન્નેના હાથ બાણવ્યાપારથી નવરા નહીં પડતાં પોત-
 પોતાની કાયાને બચાવવા અરસપરસ બાણના વ્યાપારમાં જોડાયા છે. એવી રીતે સૈદ્ધ
 આવલ, તીરી, તોમર, અર્ધચંદ્ર, અર્ધનારાચ, નારાચ, વિગેરે તીક્ષ્ણ અણીવાળાં અસંખ્ય
 બાણવડે વિશેષકરીને ઘણીવાર સુખી મહાક્રોધયુક્ત થઈ તેમણે યુદ્ધ કર્યું, પણ સરખા બળ-
 વાળા અને સંગ્રામ કરવામાં સાવધાન એવા તે બંનેમાં જેમ મહા ધુતારા હોય તેમાંથી
 કોણ કોને જીતી શકે, તેમ જ્યનો સંશય થઈ પડ્યો. વિદ્યાધરમાં વિદ્યાનું અને
 કુમારમાં દેવતાઈ બળ પ્રબળ હોવાથી વાલી અને રાવણની પેઠે તે બંનેમાં જ્યનો
 નિર્ણય શી રીતે કરી શકાય ? પરંતુ ધર્મ અને નિતિનું બળ કુમારમાં અધિક હોવાથી
 જેમ ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેના બળની વૃદ્ધિ થવા
 લાગી. પોતાની હાર થતી માલમ પડવાથી ઉદાસ થયેલો વિદ્યાધર સમાનયુધ્ધસ્થિતિને
 (નીતિને) છોડીને પોતાના સર્વ બળથી સામો થયો, એટલે નિશ્ચયથી પોતાની વીશ
 ભૂળ અને વિવિધ પ્રકારનાં શસ્ત્રાવડે પ્રહાર કરતો જાણે સાક્ષાત્ સહસ્રબાહુજ (હજાર
 હાથવાળોજ) હોય નહીં શું ! એમ દુઃસહ્ય પરાક્રમી થયો. “ખરેખર અન્યાયયુદ્ધ કરવાથી
 કયાંય કોઈનો જય થાય જ નહીં.” એમ વિચારી ધીર બુદ્ધિવાળો કુમાર પોતાના મનમાં ઘણો-
 જ રાજ થયો અને વિદ્યાધરના સઘળા પ્રહારોને દેવતાના બળથી બચાવી લીધા, તેથી વિદ્યા-
 ધરે છેવટે ક્ષુરપ્ર નામનું શસ્ત્ર હાથમાં લીધું. મર્મને જાણ રત્નસાર જેમ અસ્ત્રાવડે મસ્ત-
 કના વાળ છેદી નખાય છે, તેમ ક્ષુરપ્ર નામના શસ્ત્રવડે તેના સર્વ શસ્ત્રોને છેદી નાંખવ

લાગ્યો. છેવટે અર્ધચંદ્ર નામના બાણવડે તેણે તેના ધનુષ્યનો દંડ પણ એ ખડવાળો કરી નાંખ્યો અને બીજા અર્ધચંદ્ર બાણવડે તે વિદ્યાધરરાજાનું દુઃખથી વીંધી શકાય એવું હૃદય પણ વીંધી નાંખ્યું. બુઝો તો ખરા ! વણિકપુત્રનું પણ કેવું અતુલ્ય પરાક્રમ છે ! શસ્ત્ર રહિત બની ગયેલો વિદ્યાધરરાજા તે વખતે ખરેખર જાણે પત્ર વગરનો પીંપલ (પીંપળો) વૃક્ષજ હોય નહીં શું ! એવો અને બાણ લાગવાથી હૃદયમાંથી રૂધિર ઝરી રહ્યું છે તે જાણે લાલ લાક્ષાનો રસજ હોય નહીં શું ! એમ દેખાવા લાગ્યો. જોકે આવા દેખાવવાળો બની ગયેલો છે, તોપણ તે ક્રોધાંધ વિદ્યાધરરાજા પોતાનું હૃદય કઠોર રાખીને ત્વરાથી બહુરૂપિણી (ઘણા રૂપ બની શકે એવી) વિદ્યાથી આકાશમાં લાખો રૂપવડે આખા જગતને પીડા કરવાજ જાણે તૈયાર થયો હોય નહીં શું ! એમ બનીને યુદ્ધ કરવા તત્પર થયો. કલ્પાંતનાં કરનારાં ઘણાં ભયંકર વાદળાંના સમુદાયની પેઠે રૂપ ધારણ કરીને તે રૂપવડે આખા આકાશને પણ જાણે દેખી ન શકાય એવી રીતે સઘળે વ્યાપક થઈ ગયો. રત્નસારકુમાર પોતાની નજરવડે જ્યાં જ્યાં આકાશમાં બુઝો છે ત્યાં ત્યાં દુઃસહ છે ભૂજનું બળ જેનું એવા એકના એક રૂપને દેખવા લાગ્યો. તેથી તે વિસ્મય પામ્યો પણ જરામાત્ર ભય પામ્યો નહીં. અહો ઇતિ આશ્ચર્ય, કલ્પાંત કાળ આવી પડે તોપણ એવા ધીરપુરૂષો શું કાયર થાય ? નહીં, નહિં, એવા ધીર પુરૂષો કદી કાયર થાયજ નહીં. ત્યારપછી વિદ્યાધરરાજા કુમારના ઉપર લક્ષ્ય કર્યા વગર (નિશાન તાક્યા વગર) પ્રહાર કરવા લાગ્યો. આવા કપટની વખતે ધીરપુરૂષોના ચિત્તમાં પણ વિશેષથી કલ્પનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. ઘણા મોટા વિકટ સંકટમાં આવી પડેલા કુમારને પ્રગટપણે દેખીને ચંદ્રચૂડ દેવતા હાથમાં એક મોટો મુદ્ગર (ગદા) લઈ વિદ્યાધરને મારવા તૈયાર થયો, ત્યારે ભયંકર રૂપને ધારણ કરનાર હાથમાં ગદા લઈ સામા આવતા દેવતાને દેખી વિદ્યાધર આકળો બનીને ફોલાયમાન થયો (ભય પામ્યો), પણ અધિક ધૈર્યને ધારી પ્રહાર કરતા દેવતાને પોતાના રૂપ અને ભૂજવડે સર્વ શક્તિથી પ્રહાર કરવા લાગ્યો (સામે ધાયો). દેવતાના અચિંત્ય શક્તિ અને કુમારના અદ્ભુત ભાગ્યના સળબથી જેમ બળ (નહારા) પુરૂષને કરેલો ઉપકાર ખાલી જાય તેમ તેના (વિદ્યાધરના) કરેલા પ્રહાર ખાલી ગયા. જેમ વજ્રવડે ઈંદ્ર પર્વતને છેદી નાંખે છે તેમ વિદ્યાધરના મસ્તકને ક્રોધથી આકરા બનેલા દેવતાએ મોટા મોઢરવડે ચૂરી નાંખ્યો. જે વખતે સર્વ શક્તિથી તેણે વિદ્યાધરને ચૂરી નાંખ્યો, તે વખતે એવો તો ભયંકર એક શબ્દ થયો કે તે સાંભળતાં કાયરપુરૂષોનાં તો પ્રાણનો પણ નાશ થઈ જાય. વિદ્યાથી અધિક મદ્દવંત અને ત્રણે લોકને છૂતી લેનાર વિજયના જેવા તે. વિદ્યાધરનું વજ્રના જેવું મસ્તક જોકે ભાળી તો ન ગયું, તોપણ તેની બહુરૂપિણી મહાવિદ્યા કાગડાની પેઠે તત્કાળ નાશી ગઈ. અહો ઇતિ આશ્ચર્ય કે, બુઝો તો ખરા દેવતાની કેવી મહાયતા છે ! આ કુમાર પણ રાક્ષસોની પેઠે પ્રકૃતિએ કરી શત્રુઓને ભયંકર છે અને વળી અગ્નિને જેમ વાયુ મિત્ર છે, તેમ દુઃખે જોઈ શકાય એવો તેને દેવતા મિત્ર છે, તે શું ન કરી શકે ? ધારે તે કરી શકે. આવી રીતે ધૈર્ય રહિત અને નિરાધાર બની ગયેલો વિદ્યાધર રાજા જે નાશી જાય તે છવતો રહે' એવો શાસ્ત્રનો લેખ હોવાથી ત્યાંથી તત્કાળ નાશી ગયો. પહેલાંથી પોતાની વડાલી વિદ્યા આલીંગ્ય છે તેની પાછળ તેને જોવાને જ જતો નોય નહીં શું ! એમ બંને પ્રકારે પાળામાં અગ્રેસરી ઉતાવળથી ગયો. સ્વામીને

(238)

વિલાપ કરે છે? હું કંઈ તને બંધીખાને નાખનાર નથી. તેમજ ચોર નથી, વળી પરદારાનો લપટી નથી, પણ હું તો એક વિદ્યાર્થીનો મોટો રાજા છું, તારા અનંત પુણ્યના ઉદયથી હું તારે વશ થયો છું, હું તારો ક્રિકર જેવો બનીને પ્રાર્થના કરું છું કે, હે મંદરી! તું માફ પાણીગ્રહણ કર, કે જેથી તું સઘળી વિદ્યાધરશ્રીઓની ઘણીયાણી યર્ધશ. કામદેવને પિંકાર થાઓ, કેમકે જેથી હુદ અનિષ્ટ ચેષ્ટાઓ કરીને અંધ થાય છે પણ એમ નથી જાણતા કે બીજાને તાપ ઉપજાવે એવો અગ્નિ હાથમાં લેવાથી સુખ તે ક્યાંથી મળે? ઇત્યાદિક વિચારતી અશોકમંજરીયે તેનો કંઈપણ ઉત્તર આપ્યો નહીં, કેમકે પ્રગટપણે અણુગમતી વાત હોય તેનો ઉત્તર વિચક્ષણ થઈને કોણ આપે? માતા પિતા સગાંવહાલાં વીગેરેથી વિચોગણી થઈ ગયેલી આ હમણાં ઘણી દુઃખા છે, પણ ધીરે ધીરે અનુક્રમે એ મારી ચાહના પુરી પાડશે, એવી આશાથી શાસ્ત્રનો ભણનારો જેમ શાસ્ત્રને યાદ કરે તેમ તેણે પોતાની સર્વ ઇચ્છિતની પુરી પાડનારી વિદ્યાને યાદ કરી અને તેના પ્રભાવથી તેનું રૂપ ગોપવી નાખીને નાટકનો કરનાર જેમ પોતાનું રૂપ (વેષ) બદલી નાખે તેમ તેનું તાપસકુમારનું રૂપ પ્રગટપણે બનાવી દીધું. નાનાપ્રકારનાં તિરસ્કારની પેઠે સત્કાર કરી, આપદાની પેઠે આવજવનાં પ્રચાર અને ઉપચારે કરી, વળી પ્રેમાલાપે કરી (સ્નેહથી બોલાવી) તેવા તાપસનાં રૂપે રહેલી કન્યાને પાપનાયોગે જાણે નિઃસત્ત્વ બની ગયેલો હોય એવો આજબુદ્ધિવાળો વિદ્યાધરરાજા કેટલાક કાળ સુધી તેને સમજાવવા લાગ્યો (શાંત કરવા લાગ્યો), પણ ભસ્મ (રક્ષા)માં હોમ કરવાની પેઠે, પાણીમાં પેશાબ કરવાની પેઠે, ઉખરખેત્રમાં વાજવા કે લાજવા વિગેરેની પેઠે તેને મનાવવાના સર્વ ઉદ્ધમ ખાલી ગયા. જોપણુ જેટલા ઉદ્યમ કર્યા તે બધા ખાલી ગયા, તોપણુ જેને ચિત્તવિભ્રમ થયેલું હોય તેની પેઠે તેના ઉપરથી ચિત્ત ઉતારું નહીં. અહો ઇતિ આશ્ચર્ય કે, કામી પુરુષનાં ચિત્તનો આગ્રહ (હઠ) તો જીત્યો! કેવો આકરો હઠ છે? તે હુદ પરીણામ-વાળો વિદ્યાધર કોઈક વખતે કોઈક દામ માટે પોતાને ગામે ચાલ્યો ગયો હતો તે વખતે હે કુમારરાજ! હીંચોળા ઉપર હીંચતા તે તાપસકુમારે ત્યાં તમોને જોયા હતા. પછી તમારી સારવાર કરીને (લકિત કરીને) તમારા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને પોતાની વીતક વાત કહેવાને તૈયાર થયો હતો, તેમાં તે વિદ્યાધર પાછો આવી પહોંચ્યો અને વાયુ વિકુર્વીને જેમ આક્રાંતા રૂને વાયુ જોતી જાય તેમ તાપસકુમારને હુરણુ કરી ગયો. પોતાના નગરે લઈ જઈ પોતાનાં મણીરત્નોથી ઉદ્ધોતાયમાન પોતાના મંદીરમાં કોપાયમાન થઈને ડાહ્યાપણુવાળી વાણીથી ડાહ્યાપણુવાળી સ્ત્રીને જેમ કહેતો હોય તેમ તેને કહેવા લાગ્યો કે, હે મુગ્ધા! હે વિદ્યુધા (વિચક્ષણા)! કોઈક બીજા ત્યાં આવેલા કુમારની સાથે તું સ્નેહપૂર્વક બોલતી હતી અને તારે વશ થઈ રહેલા મને તો તું પાછો ઉત્તર પણ આપતી નથી? હુદ પણ તું મને અંગીકાર કર અને હવે તું તારો કદાગ્રહ સુટી દે, એમ જો તું નહીં કરે તો ખરેખર ખીણ ઉત્પન્ન કરનાર ચમરાજના જેવો હું તારા ઉપર કોપાયમાન થયો છું. ત્યારે ધૈર્યતાને ધારણુ કરીને તાપસકુમારે તેને (વિદ્યાધરને) કહ્યું કે, “હે રાજેન્દ્ર, જગત્ પુરુષ જગ કરીને અને જગત્ પુરુષ બળ કરીને રાજ્યકલ્પિ વિગેરે પામી શકે છે, પણ જગત્તી કે બળથી

પ્રેમ-ક્યાંયપણુ પામી શકતો નથી; ખરેખર ખન્ને જણાનાં ચિત્તની સરસતા હોય ત્યાંજ પ્રેમનો અંકુરો ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ જ્યાંસુધી સ્નેહ (ધી) નાખ્યું ન હોય ત્યાંસુધી એકલા આટાનો લાડુ બંધાઈ શકતો નથી, તેમ સ્નેહ વિના સંબંધ (મેળાપ) પણ થઈ શકતો નથી. જો એમ ન હોય તો સ્નેહ વગરનાં એકલાં લાકડાં અરસપરસ કેમ ચોટી જતાં નથી? જો સ્નેહ વિના સંબંધ થતો હોય તો તે ખન્નેનો પણ સંબંધ થવો જોઈયે. ત્યારે એવો કોણ મોટો મૂર્ખ હોય કે નિઃસ્નેહીમાં સ્નેહની ચાહના રાખે? ધિક્કાર છે તેવા મૂર્ખાને, કે જે સ્નેહસ્થાન વિના પણ તેમાં ફેકટ આગ્રહ (હઠ) કરે છે.” એવાં વચન સાંભળીને વિદ્યાધર અત્યંત કોપાયમાન થયો અને નિર્ઘય થઈ તત્કાળ તરવાર કાઢીને ઉતાવળથી ગોલવા લાગ્યો કે, અરેઅરે દુષ્ટ! શું તું મારી પણ નિંદા કરે છે? હું તને ઠાર મારી નાખીશ. ત્યારે તાપસકુમારે કહ્યું કે, અરે દુષ્ટ પાપીષ્ઠ, અણુગમતાની સાથે મેળાપ કરવો તેના કરતાં મરણ પામવું ઘણુંજ સાફ છે. જો તું મને છોડી દેનાર ન હોય તો જરામાત્ર પણ કંઈ ખીજો વીચાર ના કર, મને ત્વરાથી મારી નાખ. ત્યારે તેણે (વિદ્યાધરે) તાપસકુમારના પુણ્યના ઉદયથી વિચાર કર્યો કે, હાહા! નકારી બુદ્ધિના ધણી એવા મેં આ શું કરવા માંડ્યું છે? માફ જીવીતવ્ય આ કુમરીને આધીન છે. હાહા! કોધથી આ કુમરીને મારી નાખવાનો પરાક્રમ હું કેમ કરું. હાહા! હું આવું કઠોર કૃત્ય કેમ કરું છું? મીઠાં વચનથીજ (નરમાસવૃત્તિથીજ) પ્રેમની ઉત્પત્તિનો સંભવ છે, જે માટે નીતિશાસ્ત્રના રચનાર પંચાળ પંડીતે પણ એમજ કહેલું છે કે, સ્ત્રીને વિષે નરમાસજ રાખવી. આવા પ્રકારનું મનમાં વિચારીને તત્કાળ જેમ કૃપણપુરૂષોમાં શિરોમણી પોતાનું ધન વખત આવે છુપાવી દે છે, તેમ તેણે પોતાની તરવાર તરતજ પાછી મ્યાનમાં ઘાલી દીધી. પછી સ્પષ્ટિનો રચનાર જાણે નવોજ પેદા થયો હોય નહીં શું! એવા આ વિદ્યાધરે પોતાની કમરૂપણી વિદ્યાના બળથી તાપસકુમારને તત્કાળ મનુષ્યની ભાષાથી ગોલનારી એક હંસી બનાવી દીધી. ત્યારપછી તેને (હંસીને) નવા માણેકના પાંજરામાં ઘાલી પહેલાંની પેઠે આદરપૂર્વક દરરોજ પ્રસન્નતા ઉપજાવતો સમજાવવા લાગ્યો. હાહાપણુ ભરેલાં મીષ્ટ વચનથી તેને પ્રગટપણે સમજાવતાં તેની કમળા નામની રાણીએ તેને દીઠો, તેથી તેણીના મનમાં કંઈ શંકા આવી. સ્ત્રીઓનો એજ સ્વભાવ છે કે, શોકયનો સંભવ થતો દેખી ખમી શકાતું નથી અને મત્સર અદેખાઈ આવ્યા વિના રહેતી નથી. પોતાની ખીજ કોઈ સખીજ હોય નહીં શું! એવી પોતાની વિદ્યાને યાદ કરી તેણીને આ સર્વ વૃત્તાંત સંભળાવી પોતાના હૃદયનું સાલજ કઢાવતીજ હોય નહીં શું! એમ તેણીએ તેની પાસે પાંજરામાંથી હંસીને કઢાવી મૂકી. શોકયભાવના સ્વભાવથી વિદ્યાધરીએ તો તેણીને કઢાવી મૂકી, પણ હંસીને તો પોતાના ઉદય થતા ભાગ્યના યોગથીજ પોતાની મનકામના સિદ્ધ થઈગઈ. નરકમાંથીજ નીકળી ન હોય! એમ તે વિદ્યાધરરાજના ઘરમાંથી નીકળી સખરસેના નામની અટવીને ઉદેશીને ભમવા લાગી. વિદ્યાધર રાજ રખેને મારી પાછળ આવી પહોંચી મને પકડી લે! એવી ચિંતાથી આકુળ વ્યાકુળ મનવાળી, જેમ ધનુષ્યને મૂકી છૂટું પડેલું બાણ વેગથી નાશે તેમ, નાસતી થાકી ગઈ. ભાગ્યથીજ ખેંચાઈને આવી ન હોય! એમ વિશ્વાસ લેવા માટેજ અહિંયાં પહોંચી અને તને જોઈને તારાજ ખોળાડપ

ક્રમજમાં લખાઈ ગઈ. હે કુમારેંદ્ર! તેજ હું હંસી છું, અને તેજ એ વિધાધર હોતો કે જે મારી પાછળ તત્કાળ આવી પહોંચ્યો અને જેને તમેએ જીત્યો.”

આવો પોતાની બેનનો વૃત્તાંત હંસીને મોઢે સાંભળીને તિલકમંજરી અત્યંત દુઃખનું આવેશમાં આવી જઈ તત્કાળ વિલાપ કરવા લાગી. સ્ત્રીઓનો એવોજ સ્વભાવ હોય છે, કે, ઘણુંજ દુઃખ પેદા થાય ત્યારે ઉચ્ચ શબ્દથી વિલાપ કરવા માંડે છે. “હે સ્વામિનિ, અનેક પ્રકારના લયને રક્ષણ કરવામાં એક રાજધાની સમાન એવી અટવીમાં એકલી તાપસપણે તું કેવી રીતે રહી શકી હુઈશ? ધિક્કાર છે વિધિની રચનાને. હે સદાય સુખમાં નિવાસ કરનારી, જેમ દેવાંગના ચવીને પશુના દુઃખે સહવા થે.ગ એવા ગર્ભાવાસમાં આવી વસે તેમ, દુઃખના સ્થાન સરખા પાંજરામાં તિર્યચ થઈ તું કેમ રહી શકતી હુઈશ! હે આર્યા ! હાહા ! તને આ ભવમાં પણ તિર્યચભાવ કેમ થયો? સત્પાત્રને વિષે પણ વિટંબના આપનારા નાટક કરનારાના જેવા વિધિ (કર્મ) ને ધિક્કાર છે. પાછલા ભવમાં કૌતુકથી પણ તે કોઈકને ખરેખર વિયોગી કર્યો હશે અને મેં તેને ઉપેક્ષા હશે, તેથી તેનું આ કંઈક ક્ષણ ખરેખર માલમ પડે છે. હાય હાય! ચાલતું દુર્ભાગ્યજ હોય નહીં! એવા આ તારા દુર્ભાગ્યથી ઉત્પન્ન થયેલું તિર્યચપણું કેવી રીતે દૂર થઈ શકશે?” ખરેખરી બેનપણીના જેવો આવો ખેદકારક તેનો વિલાપ સાંભળીને તત્કાળ ચંદ્રચૂડ દેવતાએ યાણી છાંટી પોતાની શક્તિથી હંસીને મનુષ્યરૂપે કરી દીધી. સાક્ષાત્ નવી સરસ્વતીજ પ્રગટ થઈ ન હોય! અથવા સમુદ્રમાંથી નવી લક્ષ્મીજ નીકળી ન હોય ! એવી પ્રગટ થયેલી અશોકમંજરી-રત્નસાર, તિલકમંજરી વિગેરેને હર્ષના કારણપણે શોભાવવા લાગી ત્યારપછી રોમરોમ ઉદ્વેગિત થવાના મિષથી હર્ષ અને પ્રેમનો અંકુરોજ નવો પેદા થતો ન હોય! એમ ઉતાવળથી ઉઠીને બંને બેનોએ પરસ્પર આલિંગન કર્યું; કેમકે પ્રેમની એવીજ સ્થિતિ છે. ત્યારે કૌતુકથી રત્નસારકુમાર તિલકમંજરીને કહેવા લાગ્યો કે, હે શુભ્ર ! આ તમારા બંનેનો મેળાપ થયો તેથી અમો તમારી પાસે કંઈપણ ખરેખર પારિતોષિક (ધન) માંગીએ. વળો હે ચંદ્રવદના ! પારિતોષિક શું આપશો ! જે આપવાનું હોય તે ત્વરાથી આપી દો; કેમકે, ઐચિત્ય દાન લેવામાં અને ધર્મકૃત્યમાં કોણ વિવંશ કરે ?

લાંચૌચિત્પાદિદાનર્ણ । હૃદ્ધામૂક્તમૃતીગૃહે ॥ ધર્મે રોગરિપુચ્છેદે । કાલક્ષેપોન શરયતે ॥

લાંચ દેવામાં, ઐચિત્ય દાન લેવા દેવામાં, ઋણ ઉતારવામાં, પણ કરવામાં, સુભાષિત સાંભળવામાં, ચાકરી લેવામાં (પગાર લેવામાં), ધર્મ કરવામાં, રોગ દૂર કરવામાં, શત્રુને ઉચ્છેદ કરવામાં વધારે વાર લગાડવી નહીં

ક્રોધાવેશે નદીપૂરે । પ્રવેશે પાપકર્માગે ॥ અઝીર્ણમૂક્તો ખીસ્યાને । કાલક્ષેપો પ્રશસ્યતે ॥

ક્રોધ કરવામાં, નદીના પૂરમાં પ્રવેશ કરવામાં, પાપનું કાર્ય કરવામાં, અજીર્ણ થયા પછી ભોજન કરવામાં અને લયસ્થાનકે જવામાં વિલંબ કરવો લાયક છે.

લગ્ન, કંપ, રોમાંચ, પરસ્પર, લીલા, હાવભાવ, આશ્ચર્ય, વિગેરે વિવિધ પ્રકારના વિશરોવડે વીંધાઈ ગઈ છતાં પણ મુગ્યા ધૈર્યને ધારણ કરતી તિલકમંજરી બોલી કે, સર્વ પ્રકારના ઉપકારના કરનારા તમેને અમારું સર્વસ્વ જે છે, તેજ આપવાનું છે અને તે આપવાનું હે સ્વામિન ! આ કોલકરાર સમજવું. હૃયવંતી થઈ પોતાનું મૂર્તિવંત ચિત્ત જ

હોય નહીં શું ! એમ કહી એક મનોહર મોતીનો હાર કુમારના ગળામાં ઘાટ્યો. એકે કુમાર નિસ્પૃહ (ધમ્છા વગરનો) છે, તોપણ તેના ઘણા આદરથી તે હારને પોતે અંગીકાર કર્યો, કેમકે વહાલા પુરૂષે આપેલું લેવામાં “ના ના” એમ કહેવું એજ પ્રીતિકર હોય છે. પોપટને પણ તિલકમંજરીએ કમળશ્રેણિથી સત્વર પૂજ્યો, કેમકે ઉત્તમપુરૂષ જે સુખથી બોલે છે, તે કોઈ વખત પણ ભુલું થતું નથી. ઔચિત્ય કૃત્ય કરવામાં સાવધાન એવો ચંદ્રચૂડ દેવ બોલવા લાગ્યો કે, હે કુમાર, પહેલાં તમારા પુણ્યે તમોને આપેલી છે અને હમણાં હું આ બન્ને કન્યાઓ તમોને સમર્પણ કરે છું. મંગળીકના કામમાં વિઘ્ન ઘણાં હોય છે. માટે પહેલાં જેમ આ બન્ને કન્યાના ચિત્ત તમે ગ્રહણ કર્યાં છે, તેમ હવે ઉતાવળથી હસ્ત ગ્રહણ કરો (પરણો). એમ કહીને તે ચંદ્રચૂડ દેવતા વહુઓ સહિત કુમારને વિવાહ માટે ઘણાજ હર્ષથી શોભાના પુજ જેવા તિલકવૃક્ષની કુંજ (ઘટા) માં લઈ ગયો. પોતાનું બીભ્તુ રૂપ કરીને (જેવું દેવીક રૂપ હોય તેવું પાછું વિકુર્વીને) તત્કાળ ચંદ્રચૂડે ચક્રેશ્વરીદેવીની પાસે જઈ અહિંયાં બનેલી સર્વ ઉત્તમ હકીકત સંભાળવી.

વિસ્તારવાળી ઘંટાના ટણ્ઠકાર શબ્દથી રમણીક, સુંદર નાનાં મણિઓની જુધરીઓ જેમાં ટાંકેલી છે તેના કણકણાટ શબ્દથી શોભતી અને ઉડતી એવી નાની સેંકડો પતાકાઓથી વ્યાપ્ત, ચિત્તને ચોરી લે (ચિત્તને લાલચમાં નાંખી દે) એવી માણેકનાં તોરણની શ્રેણિથી સુંદર, અવાજ કરતી પુતળીઓના ઉદાત, અનુદાતા, સ્વરિત (ઉચ્ચ, નીચ, મધ્યમ) સ્વરવડે શબ્દાયમાન, ઘણાય પારિજતાદિ (કદપવૃક્ષાદિ) નાં ફુલની માળાથી પૂજયેલું, અઢારસેરા હાર અને નવસેરા અર્ધહારની શોભાથી શોભાયમાન, ઉપર ઢળકાયમાન થઈ રહ્યા છે સુંદર ચામર જેમાં એવું, સર્વ રત્નોથી બનેલું, પ્રચંડ અધકારને પણ પોતાના તેજવડે નાશ પમાડતું સાક્ષાત્ સૂર્યના મંડળ જેવું જાજવદંયમાન, મોટા વિસ્તારવાળું, અને જેના જેવું બીભ્તુ કોઈ પણ વિમાન હોય નહીં એવું પોતાના વેગથી ચાલતું, બીજાઓની ગતિને જીતિ લે એવા વિમાનમાં મોટા આનંદથી બેઠેલાં અને નાના પ્રકારનાં, વિમાનોની રચના કરી તેમાં બેઠેલી પોતાની સખીઓના વૃંદથી સેવિત શ્રી ચક્રેશ્વરીદેવી તત્કાળ ત્યાં આવ્યાં. ગોત્રદેવીની પેઠે તેને વહુ વરે પ્રણામ કર્યો, તેથી સ્ત્રીકુળમાં વડેરી આશીર્વાદ આપે, તેમ તે ચક્રેશ્વરીદેવીએ તેઓને આશીર્વાદ આપ્યો કે, વિયોગ ચેકવો નહીં પડે એમ પ્રીતિયુક્ત સુખરૂપી લક્ષ્મી અને પુત્રપૌત્રાદિક સંતતિથી ઘણા કાળ લગણુ તમો વહુ અને વર વિજય વર્તો. ત્યારપછી ઉચિત કાર્ય કરવામાં ચતુર એવી ચક્રેશ્વરીદેવીએ આગળ રહીને ચોરી બધાવવા વિગેરે સર્વ પ્રકારની સામગ્રી સૈયાર કરાવી દેવાંગનાઓનાં ગાયેલાં ગીતથી ઉછળી રહેલા ધ્વનિપૂર્વક અને વિધિપૂર્વક તેઓનો પાણીગ્રહણનો મહોત્સવ કર્યો. તે વખતે દેવાંગનાઓએ વરનાં ગીતમાં “શુકરાજ (પોપટ) પણ જેનો રૂડો સેવક છે” એમ પ્રગટપણે પોપટને ગાયો. અહો આશ્ચર્ય કે, મોટા પુરૂષોની પાસે રહેવાનું રૂળ તો ભુલ્યો ! અહો આશ્ચર્ય કે, કન્યાઓ અને કુમારના અત્યંત સુકૃતનો પ્રચાર પણ કેવો છે કે જેમનું પરણવાનું મંગળ કૃત્ય શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીએ આવીને પોતેજ કરી દીધું ! તે વનમાં કોઈક સારા સ્થાન

ઉપર વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરવાના સ્થાનથી મનોહર, સાતમાળ હિવાથી સાત દ્વીપની શોભાને રહેવાતું સ્થાનજ હોય નહીં શું! એવું, વિધ્યાચળની અટવીથી ધરાઈને ચિત્તને હરનારા મદોન્મત્ત હાથીઓએ આવીને નિવાસ કીધો ન હોય! એવાં અનેક પ્રકારનાં ગવાક્ષોવડે સાક્ષાત્ સહસ્રાક્ષની શોભાને પ્રાપ્ત થનાર, કોઈક સ્થાનકે કંકેતન-રત્ન (સફેદ રત્ન) ના સમુદાયને લીધે પોહોળી ગંગા નામની મહાનદીની પેઠે દેખાતું, કોઈક સ્થાનકે સુંદર વૈડુર્યરત્ન (શ્યામ રત્ન) ના સમુદાયથી ખરેખર યુમના નદીના પાણીની લેહેરોના જેવા દેખાવ દેખાડતું, કોઈક સ્થાનકે પદ્મરાજમણિ (લાલમણિ) ના સમુદાયથી સંધ્યાના રાગ (લાલરંગ) ની પેઠે (સંધ્યા ખીલી હોય એમ) દેખાવ દેખાડતું, કોઈક સ્થાનકે સુવર્ણના પુંજ કરેલા છે તેથી જાણે સાક્ષાત્ મેરૂપર્વતનું શિખરજ હોય નહીં શું! એમ દેખાતું, કોઈક સ્થાનકે નીલમણી (પાનાં)ના સમુદાયથી સાક્ષાત્ લીલુ ધાસજ ઉગેલું હોય નહીં શું! એવો ભાસ કરાવનાર, કેટલાંક સ્થાનકે આકાશનાં જેવાં સ્વચ્છ સ્ફટિકરત્નના સમુદાયથી 'આ આકાશજ છે' એવી ભ્રાંતિ કરાવનાર, કેટલાંક સ્થાનકે સૂર્યકાંતમણિના સમુદાયથી સાક્ષાત્ જાણે આ સૂર્યથી પ્રગટ થતો અગ્નિજ હોય નહીં શું! એવો દેખાવ દેખાડનાર, કેટલાંક સ્થાનકે ચંદ્રકાંતમણિના સમુદાયને લીધે એમજ જણાય છે કે આ ચંદ્રથી જાણે અમૃતકરી રહ્યું છે કે શું! એવું આ ખીલું સૌધર્મવત્સક વિમાનજ ન હોય! એવું એક નવું મંદીર અનેક પ્રકારનાં રત્નોવડે તૈયાર કરીને ચક્રેશ્વરીદેવીએ તે વર વહુને સમર્પણ કર્યું.

પ્રગટ થઈ છે પુણ્યરૂપ લક્ષ્મી જેને અને શ્રી ચક્રેશ્વરીદેવીએ પૂરા કર્યા છે મનોવાંચિત જેના એવો રત્નસાર જેમ દોશુંદકદેવતા પોતાની દેવીઓની સાથે સુખ-વિલાસ લોગવે તેમ વહુઓની સાથે સુખવિલાસ લોગવવા લાગ્યો. તે તીર્થરાજની ભક્તિથી, દેવતાઈ ઋદ્ધિના સુખ પરીલોગથી, અને તેવાજ પ્રકારની ખન્ને વહુઓથી એવા પ્રકારનું સુખ તેજ ભવમાં રત્નસારને મળ્યું છે, કે જેથી તેના મનની સર્વ કામના પાર પામી ગઈ છે. શાલિભદ્રને ગોલદ્ર નામનો દેવતા પિતાના સંબંધને લીધે સર્વ પ્રકારનાં સુખલોગ પૂરા કરતો હતો, તેમાં શું આશ્ચર્ય છે! પણ આ તો અત્યંત આશ્ચર્ય છે કે, માતા પિતાના સંબંધ વિના પણ ચક્રેશ્વરીદેવી પોતેજ તેને મનોવાંચિત લોગની સંપદાઓ પૂરી પાડે છે. ભરત ચક્રવર્તી ગંગાદેવીની સાથે મનુષ્યપણે પણ ઘણા કાળ લગણુ લોગ લોગવતો હતો, માટે પૂર્વભવના પુણ્યને ઉદય થાય, ત્યારે એમાં શું આશ્ચર્ય છે?

એક વખતે ચક્રેશ્વરીદેવીના આદેશથી ચંદ્રચૂડદેવતાએ કનકધ્વજરાજને અશોક-મંજરી, તિલકમંજરી અને રત્નસારના વિવાહ લગ્ન સંબંધી વધામણી જઈને આપી, ત્યારે પ્રગટ થઈ છે પ્રીતિ જેને એવો કનકધ્વજરાજ પણ ઘણા સ્નેહથી પ્રેરાતો થકો તે વહુવરને જોવાની ઉત્કંઠા અને ઉતાવળથી પોતાની સેના સહિત ત્યાં જવાને તૈયાર થયો. શુદ્ધ અંતઃકરણવાળી રાણીઓ, સામંત (ગામડાંઓનાં આજ્ઞાકરી રાજા), પ્રધાન, ગ્રેહ, સેનાપતિ વિગેરે પરિવારથી પરીવરેલો રાજા પોતાનાં સૈન્ય સહિત ઘોડાજ દિવસમાં ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. રત્નસારકુમાર, પોપટ, અશોકમંજરી અને તિલકમંજરીએ સંબ્રમ્ય

જેમ રૂડા શિષ્ય શુરૂની સન્મુખ આવે તેમ સામે આવી તત્કાળ પ્રમાણ કર્યો. અદૌકીક પ્રેમથી પોતાની માતાને બંને પુત્રીઓ જેમ વાછડીઓ આવીને ગાયને વળગે તેમ આવીને ઉતાવળથી મળી. જગતમાં સાર એવા રત્નસારકુમારને તેમજ દેવતા સંબંધી ઋદ્ધિ દેખીને રાજા પરિવાર સહિત પરમ સંતોષ પામીને તે દિવસ સફળ માનવા લાગ્યો. હવે કામધેનુ સમાન ચક્રેશ્વરીદેવીના પસાયથી રત્નસારકુમારે તત્કાળ તે સૈન્ય સહિત રાજાનું આતિથ્ય (પશૌણાગત-ખરદાસ) કર્યું. તેની લક્ષિતથી રંજીત થયેલા રાજાએ પોતાને નગરે જવાની ઘણી ઉતાવળ કીધી છતાં પણ તેનાથી જઈ શકાતું નથી, કેમકે દેવતાની સંપદાથી પણ કેાણ પ્રતિબંધ નહીં પામે ? કેાણ રોકાઈ ન શકે ? તે સ્થાનકે કુમારની કરેલી લક્ષિતથી અને તે તીર્થની સેવના કરવાથી રાજા વિગેરેએ તેજ દિવસે સફળ માન્યા. જેમ આ કન્યાઓને ગ્રહણ કરીને પ્રશંસવા યોગ્ય હે કુમાર ! તમે કૃતાર્થ કરી, તેમ હે પુરૂષોત્તમ ! અમારી નગરીમાં આવીને તેને સફળ કરો. એવી રીતે પોતાના સ્વાર્થની પેઠે તે રાજાએ વારંવાર કુમારની પ્રાર્થના કરી તેથી કેટલેક દિવસે રત્નસારકુમારને સાથે લઈ ત્યાંથી રાજા વિગેરે પોતાના નગરલણી આવવા નીકળ્યા. જમીન ઉપર વ્યાપનારી (પસાર થનારી) સેનાની ઈર્ષાથી જ જાણે આવતા હોય નહીં શું ! એમ આકાશવ્યાપી (આકાશમાં પસાર થનારી) સેના સહિત વિમાનમાં બેસીને ચંદ્રચૂડ અને ચક્રેશ્વરી આદિક પણ સાથે આવ્યાં. અંતર વગર (જોડાજોડ) આકાશ-માર્ગે ચાલતાં વિમાનવડે એક છત્રીની પેઠે નીચે ચાલનારી અને જેના ઉપર સૂર્યના તીક્ષણ કીરણ પડતા નથી એવી સેના અનુક્રમે કુમાર સહિત રાજા જ્યાંના લોકો ઉત્કર્ષ હર્ષથી વહુ વર જોવાને આતુર થઈ રહ્યા છે એવી પોતાની નગરીની સમીપે જઈ પહોંચ્યો. સ્ત્રીઓની પેઠેજ જાણે કાશ્મીર દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા કેસરના જડા રસથી છાંટણુંજ કીધાં ન હોય એવી, જ્યાં હીંચણ પ્રમાણે પુષ્પના પગર કીધા છે તે જાણે અર્ધતની દેશના આપવાની સમોવસરણની ભૂમિકાજ ન હોય ! એવી, ઉંચા કરેલા ધ્વજ (વાવટા) રૂપ ભૂજવડે જાણે હર્ષથી નાચતીજ ન હોય ! એવી, ધ્વજઓમાં બાંધેલી નાની ઘુઘરીઓના રણુરણાટ (અવાજ)થી જાણે ગીતનાં ગાયનજ કરતી ન હોય ! એવી, જગતની લક્ષ્મીને ક્રીડા કરવાના સ્થાનરૂપ હોવાથી દીપતાં તોરણની શ્રેણિ જેમાં વિરાજીત છે એવી, મંગલીકના કારણ માટે બેઠક ઉપર પ્રગટપણે પંચશબ્દાદિક વાજિત્રના સમુદાય જેમાં વાગી રહેલાં છે એવી, નગરના લોકોની સ્ત્રીઓનાં હર્ષથી ખીલેલા મુખકમળવડે સરોવરની શોભા બની રહી છે એવી, નગરની સ્ત્રીઓની નેત્રરૂપ પાંખડીઓવડે અતિશય વિક્ત સ્વર થયેલાં લીલાં કમળથી વનના જેવો દેખાવ દેખાય છે એવી નગરીલણી રાજાએ મહોત્સવથી શક્તિ અને નીતિ સહિત પુરૂષ જેમ ઉત્સાહમાં પ્રવેશ કરે તેમ બે સ્ત્રીઓ સહિત કુમારને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. માન આપવા લાયકને પણ માનવા યોગ્ય એવા કુમારને ઘણીજ ખુશીની સાથે નાનાપ્રકારનાં ધન, અશ્વ, સેવકાદિક આપ્યાં, કેમકે નીતિજણ પુરૂષો અવસરની રીતિ ચૂકતા નથી. પોતાનાં પુણ્યપસાયથી સસરાના આપેલા આવાસમાં (મેહેલમાં) રાજાની સાફક બે સ્ત્રીઓની સાથે રત્નસાર ભોગવિ-લાસ કરવા લાગ્યો. સોનાના પાંજરામાં રહેલો કૌતુકનો કરનારો પોપટ પ્રજ્ઞોના ઉત્તર પ્રહેલિકાક વ્યાસની પેઠે આપતો હતો. દેવલોકમાં ગયેલાની પેઠે શરીરધારી ત્યાં રહેતો

કુમાર પ્રગટ છે સુંદર શોભા જેની એવા પહેલાંનાં માતાપિતા કે મિત્રો વિગેરે કોઈને પાંજુ યાદ કરતો નહોતો. એવી રીતે સુખની ઉત્કૃષ્ટતાથી એક ક્ષણની પેઠે એક વર્ષ હર્ષ વડે વિતી ગયું. ત્યારપછી દેવયોગથી (કર્મના પસાયથી) જે થયું તે બતાવે છે.

એક વખતે કુપ્ટ જીવોને સુખ આપનાર રાતના સમયે પોપટના અમૃત સરખા ગોટ્ટીસુખને કેટલાક વખત સુધી પાંખીને જેમાં રત્નનાં આગાર હોય એવા રહેવા લાયક મહેલમાં વાસુદેવની પેઠે પુરુષોત્તમ (કુમાર) સુખે કરી મુખશય્યામાં (પડ્યક ઉપર) સુતો અને નીદ્રા પામ્યો, તેમજ તે વખતે ત્યાં અધિકારના સમુદાયેકરીને પીડા પમાડેલા લોચનવાળા પહેરેગીરો અને બીજા બધા પણ એવી રાત્રી વખતે જ્યારે નીદ્રાવંત બની ગયા છે, ત્યારે મનોહર આકારને ધરનારો, દીપતા ઉત્તમ શ્રૃંગારથી જળકતો, ચોર અથવા ચાડીયાના જેવો ફરતો, તરવાર લીધી છે તેથી બળવંત છે હાથ જેના એવો કોઈક કોધાતુર પુરુષ નેત્રની પેઠે ચોતરફ પણ કમાડ બંધ કરેલાં છે તોપણ ક્યાંકથી આવી ચડ્યો. જોપણ તે પ્રચ્છન્નવૃત્તિથી (છાનો) આવેલો છે તોપણ દેવયોગથી (બનવા કાળથી) તત્કાળ રત્નસારકુમાર જાગી ઉઠ્યો, કેમકે વિચક્ષણ પુરુષોને સ્વસ્પન્ન નીદ્રા હોય છે. આ કોણ, ક્યાંથી, શા માટે ઘરમાં પેસે છે? એમ કુમાર જેટલામાં વિચારે છે તેટલામાં તે પુરુષ આકરો થઈ (ક્રોધાયમાન થઈને) મોટા અવાજથી બોલવા લાગ્યો કે, રેરે કુમાર! જો તું વીર પુરુષ છે તો મારી સાથે સુદ્ધ કરવા તૈયાર થા. હુતારા સીયાળની પેઠે તું વણિક માત્ર છતાં તારું વીરપણું ફેકટ પ્રખ્યાત થયેલું છે, તેને સીંહ સમાન હું કેમ સહન કરીશ! એમ બોલતો થકો પોપટનું પાંજરું લઈ સત્વર ત્યાંથી ચાલતો થયો, અહો આશ્ચર્ય! કપટ બાણનાર પુરુષોનું કપટ કેવું તે જુઓ. જેમ બીલમાંથી (છીદ્રમાંથી) સર્પને વાદી કાઢે તેમ મ્યાનમાંથી તરવાર કાઢી ક્રોધ ચઢેલો છે જેને એવો તે કુમાર પણ તેના પાછળ તત્કાળ દોડ્યો. તે આગળ અને પાછળ કુમાર એમ ઉતાવળા જતા લીધેલો છે લક્ષ્ય જેણે એવા બંને જણા સત્વર, ગઢ, ઘર, કીલ્લા વિગેરેને પણ ઉલ્લંઘન કરી ચાલ્યા હવે તેના તેજને અનુસારે વટેમાર્ગની પેઠે ચાલતાં રત્નસારને તે કપટી કેટલેક દૂર ક્યાંક લઈ ગયો. ઘણા કષ્ટથી દાવાનળની પેઠે ક્રોધાયમાન થયેલા કુમારે તેની પાસે જઈ જ્યારે જીવતા ચોરની પેઠે તેને પકડી પાડ્યો ત્યારે તે ચોર કુમારનાં દેખતાં દેખતાં સત્વર ગરડની પેઠે આકાશમાર્ગે ઉત્પત્તિ ગયો (ઉપડી ગયો). કુમારના લયથીજ નાશી જતો હોય નહીં, એમ આકાશ માર્ગે ઉપડી જતાં તેને કુમારે કેટલાક દૂર સુધી જતાં જોયો અને ત્યારપછી અટક થઈ ગયો. વિસ્મય પાંખીને કુમારે વિચાર કીધો કે ખરેખર આ કોઈક દેવ હો, દાણવ હો, કે વિદ્યાધર હો, પણ ખરેખર કોઈકે મારો શત્રુ છે. ચાહાય તેવો બલીપટ હોય તોપણ તે મારો શો વિનાશ કરી શકવાનો છે? પરંતુ અ. મારો પોપટરત્ન લઈ ગયો તે તો મને બમણો દુઃખદાયી થઈ પડ્યો છે. હાહા! વિચક્ષણમાં મુકુટ સરખા, હે, ધીર, હે વીર, હે બુદ્ધિવંત, હે પોપટ, મારા કર્જને વચનામૃતના દાતા, તારા વિના હવે બીજો મને કોણ એવો પ્રિય મિત્ર મળશે? હે ધીરમાં ધુરંધર, કષ્ટ વખતે તારા વિના બીજો કોણ હવે સાહાયક રહે? એમ ક્ષણવાર ખેદ કરીને કુમાર વિચારવા લાગ્યો કે, આવા ફેકટના પશ્ચાતાપ કરવાથી શો ફાયદો છે! હવે તો એવોજ કોઈ ઉદ્યમ કરું કે, જેથી ગઈ

વસ્તુ પાછી મેળવી શકાય. ઉદ્યમ પણ ત્યારેજ સફળ થઈ શકે કે જ્યારે એકાગ્રતાથી ઉદ્યમ કરાય, કેમકે એકાગ્રતા વગર તો મંત્રાદિક પણ કોઈ વળતે સિદ્ધિ આપી શકતા નથી. તે માટે જ્યાંસુધી પોપટ મળશે નહીં ત્યાંસુધી મારે કોઈપણ પ્રકારે અહિંથી પાછું ફરવું જ નથી. એવો નિશ્ચય કરીને કાર્યનો જાણુ કુમાર ત્યાંનો ત્યાંજ તેને (પોપટને) ખોળતો (સોધતો) ફરવા લાગ્યો. ઘણી રીતે પણ તે ચોરે આશ્રયેલી દીશા તપાસતાં થાકતો નથી તોપણ છેવટે તે ચોર મળી શક્યો નહીં, કેમકે આકાશ માર્ગે ઉપડી ગયેલો તે જમીન ઉપર તપાસતાં ક્યાંથી મળી શકે ? તોપણ ક્યાંક પણ તે મળી આવશે એવી આશાથી ચોતરફ તપાસતાં થાકતો નથી. અહો આશ્ચર્ય કે પોતાના આશ્રિત ઉપર પણ સંત પુરૂષોની વૃત્તિ કેવી છે ! સાથે પરદેશમાં ફરવું, સાથે સહવાસ કરવો, સમયના ઉચિત વાર્તાલાપથી વિનોદ કરવો, એવા પોપટને અર્થ આવા પ્રકારના કલેશને સહન કરતો કુમાર અટવીમાં શોધવા લાગ્યો. આખો દીવસ પૃથ્વીને ફરતાં સાંજ પડતાં પાસે ઇંદ્રનું જ બીજું કોઈક નગર હોય નહીં શું ! એવું એક નગર તેના દીઠામાં આવ્યું. આકાસના સરખા સ્ફટીક નિર્મળ અને પ્રગટ પ્રાકારથી (કીલ્લાથી) પરિવેષીત (વીંટાયલું) છે, દરેક દરવાજે માણેકના પ્રતિહાર (દરવાજા) બેસારેલા હોવાથી સોભાયમાન છે, મણીમય મોટા મહેલોના સમુદાયથી સાક્ષાત્ શેહુણાચળપર્વતનો દેખાવ જ્યાં દેખાઈ રહ્યો છે. દરેક ઘરના ઉપર ધ્વજઓ ચઢાવેલી છે તેના સમુદાયથી હજાર મુખવાળી ગંગાનદીનું ભાન કરાવે છે. ભ્રમર જેમ સુગંધીથી કમળના ઉપર આદર રાખે છે તેમ નગરની શોભાના વિશેષેકરી એવાયું છે ચિત્ત જેનું એવો કુમાર નગર જોવાને આદરવંત થયો. ખાવનાચંદનના કાષ્ટનાં ઊંચાં કમાડ છે તેમાંથી નીકળતું સુંદર વિસ્તાર પામતું સુગંધીપણું જાણે જગતની લક્ષ્મીનું મુખજ હોયની શું ! એવા નગરમાં પ્રવેશ કરવાના દરવાજા આગળ જેટલામાં આવે છે, તેવામાં કીલ્લા ઉપર બેઠેલી જાણે દરવાજા સંભાળનારી પ્રતિહારીજ હોય નહીં શું ! એવી એક મેનાએ આર્યવર્ચને (કુમારને) નીવાર્યો. (તેણીએ એમ જણાવ્યું કે હે આર્ય ! તું આ નગરમાં પ્રવેશ કરીશ નહીં). વિસ્મય પામીને કુમારે તેને પુછ્યું કે હે આર્ય, હે ભદ્રે (હે કલ્યાણી), હે સારિકા શા માટે મને નગરમાં જતાં અટકાવે છે ? તેણીએ ઉત્તર વાળ્યો કે, હે મહાપ્રાણ, તારાજ હિતને માટે તને અટકાવું છું. જો તું જીવવાની વાંચળા રાખતો હોય તો આ નગરમાં પ્રવેશ કરીશ નહીં, તું એમ ધારીશ નહીં કે, આ સારિકા નગરમાં પ્રવેશ કરતાં ફેકટ અટકાવે છે. પક્ષીની જાતિમાં રહ્યા છતાં પણ અમો અમારું ઉત્તમપણું પામ્યા છીએ. ઉત્તમ પ્રાણી વચન માત્ર પ્રયોજન વગરનું બોલતું નથી ત્યારે શા માટે મને અટકાવે છે એમ જો તને પુછવાની ઈચ્છા થતી હોય તો હું તને પ્રથમથીજ પ્રગટપણે કહી આપું તે તું સાંભળ.

આ રત્નપુર નગરમાં પરાક્રમ અને પ્રભુતાથી બીજો પુરંદરજ (ઈંદ્રજ) હોય નહીં શું ! એવો પુરંદર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેમાં અનેક પ્રકારના જવા નવા વેષ બનાવીને ઘર ઘર ચોરી કરનારો અને દુષ્ટ કર્મને જેમ જીતી ન શકાય તેમ તેને કોઈથી પકડી ન શકાય એવો એક ચોર દરરોજ ચોરી કરતો.

હતો. વળી તે એવાં વીચીત્ર પ્રકારનાં ખાત્ર પાડતો કે મનમાં આવે તે ધન, આ-
 ભુષણ કે વાસણકુસણ લઈને ચાલતો થતો. જેમ નદીનું પૂર ઘણાં વૃક્ષોથી પણ
 અટકાવી શકાતું નથી તેમ કોટવાળાદિ નગરની રક્ષા કરનારા જોપણ તેજસ્વી
 હતા છતાં પણ તેને કોઈ અટકાવી શક્યું નહીં. કેટલાએક દિવસો એમજ વીત્યા
 તેથી રાજા પોતાની સલામાં બેઠેલો હતો ત્યારે નગરના કેટલાક લોકોએ આવી
 પ્રણામ કરીને અરજ કરી કે, સ્વામી, એક ચોર એવો પેદા થયો છે કે જેણે આ-
 ખા નગરને ઉપદ્રવચુકત કરી દીધું છે; હવે અમારાથી તેનું દુઃખ સહી શકાય
 તેમ નથી. ત્યારે તેજ વખતે ક્રોધવડે લાલ થયાં છે લોચન જેનાં એવા રાજાએ
 તત્કાળ કોટવાળને બોલાવી ધમકાવ્યો. કોટવાળમુખ્ય કહેવા લાગ્યો કે, જેમ
 અસાધ્ય વ્યાધીને દુર કરવાનો કંઈ ઉપાય નથી તેમ આ ચોરને પણ પકડવાનો
 કંઈ ઉપાય રહ્યો નથી. હું મારા શરીરથી પણ ઘણા ઉદ્યમ કરી ચુક્યો છું, માટે
 હવે જેમ ઉચિત લાગતું હોય તેમ કરો. છેવટે મોટા તેજસ્વીમાં અને યશસ્વીમાં-
 ઘોરી એવો રાજા પોતેજ અધારી રાતે નષ્ટચર્યાએકરી (છાની તપાસણીની રીતે કરીને)
 ચોરને પકડવા નીકળ્યો. એક વખત ક્યાંક ખાત્ર દઇ ધન લઈને અધારામાં થઈને
 ચોર પસાર થતો રાજાએ અનુમાનથી દીઠો. કહ્યું છે કે અપ્રમાદી પુરૂષ શું કાર્ય
 સિદ્ધ કરી શકતા નથી ? સર્વ કાર્ય સાધી શકે છે. તેનો નીર્ણય કરવા અને તેના
 સ્થાનની તપાસ કરવા માટે રાજા ગુપ્તવૃત્તિથી ધૂર્તબળલો જેમ મચ્છ પકડવાને
 જાય તેમ તેના પાછળ પાછળ ચાલ્યો, પણ ધૂર્તચોરે રાજા પાછળ આવે છે એમ
 ત્વરાથી જાણી લીધું. કહ્યું છે કે, “ જ્યારે જેનો દૈવ પાધરો હોય ત્યારે શું ન
 થઈ શકે ? ” પછી તત્કાળ ઉત્પન્ન થઈ છે બુદ્ધિ જેને એવો ચોર રાજાની દૃષ્ટી
 બચાવીને પાસે આવેલા કોઠક મઠમાં (ચોગી લોકોને રહેવાની જગામાં) પેશી
 ગયો. તે મઠમાં તપરૂપ કુસુદને વિકશ્વર કરવામાં ચંદ્ર સમાન કુસુદ નામનો પ-
 ડિતમાં શ્રેષ્ઠ તપસ રહેતો હતો. તે ઉઘેલો હોવાથી ચોર તેની પાસે જવનો નાશ
 કરવામાં શસ્ત્ર સમાન તે ચોરેકું ધન મુકીને ચાલતો થયો. આમ તેમ તપાસતાં
 ચોરને ન દેખવાથી રાજા તત્કાળ પાસે આવેલા મઠની અંદર પેઠો. ત્યાં ધન તથા
 તપસને દેખીને કોપાયમાન થઈ રાજા બોલવા લાગ્યો કે, દંડ અને મુગચર્મને
 રાખનાર, અરે દુષ્ટ, અરેરે તપસ, ચોર, હમણાંજ ચોરી કરીને કપટથી અહીં
 આવી સુતો છે, છતાં તું કપટનીદ્રા કરે છે, તો તને હું દીર્ઘનીદ્રા (મરણ)
 આપીશ. આવાં વજાપાત સરખાં ઉદ્ધત (કઠણ) વચન સાંભળતાં માત્ર તે જાગી
 ઉઠ્યા. લયબ્રાંત (લયથી ગભરાયેલો) થઈ ગયો તેથી જાગ્યો છતાં કંઈ બોલી શ
 ક્યો નહીં. નિર્દયી રાજાએ નોકરો પાસે બધાવી પ્રાતઃકાળે તેને મારી નાખવાની
 આજ્ઞા આપી દીધી. અહો આશ્ચર્ય ! ધિઃકાર થાઓ નિર્વિચારતાને ! હું ચોર નથી
 !વચાર્યા વગર મને શા માટે મારો છો ? એમ તેણે સાચે સાચું કહ્યું, છતાં હાહા
 ઇતિખેદ ! તેના ઉપર બમણા ગુસ્સે થવા લાગ્યા. જ્યારે દૈવ વાંકો થાય છે ત્યારે
 કોણ સામો થઈ શકે ? જુવો તો ખરા, ચંદ્રમાને વાંકો વખત આવે છે ત્યારે રાત્રી
 તેને ગ્રહણ કરે છે. ચમરાજના જેવા આકરા રાજાના મુલરોએ તેને ગધેડા ઉપર
 ચઢાવવા વિગેરે વિવિધ પ્રકારની વટબનાં કરી જવતાં પ્રાણને લઈ લેનારી શુળી
 ઉપર તપસને ચડાવી દીધાં. અહો મહા ખેદ કરવા લાયક કોઠક દુષ્ટર્મ તેને ઉદય
 આવ્યું તેનો આ લયંકર વિપાક (ફળ) છે.

જોપણુ આ તોપસ શાંત પ્રકૃતિવાળો હતો છતાં પણ તેને ઘણોજ ક્રોધ ઉત્પન્ન થઈ ગયો. કેમકે પાણી શીતળ છે છતાં પણ જો તેને ઉષ્ણ કીધું હોય તો તે શું તપતું નથી ? તત્કાળ તે તોપસ મરણ પામીને એક રાક્ષસપણે ઉત્પન્ન થયો. કેમકે તેવી અવસ્થામાં (ક્રોધાવેશમાં) મરણ પામેલાની તેવીજ ગતિ (રાક્ષસગતિ) થાય છે. તે નિર્દયી દુષ્ટ રાક્ષસે તત્કાળ એકલા રાજાને મારી નાખ્યો. હાહા ઇતિ ખેદે ! અવિચાર્યું કાર્ય કર્યાનું ફળ જીવો કેવું અનર્થકારી હોય છે. વળી નગરના સઘળા લોકોને પણ નગરથી નસાડી મુક્યા. અવિચાર્યું એકલા રાજાએ કર્યું હતું તથાપિ પ્રજાને પણ છેવટ પીડા સહેવી પડી. પછી જે કોઈ રાજાના અંતઃપુરમાં (રાણીયોના મહેલમાં) જાય તેને તત્કાળ મારી નાખે. અંતઃપુરમાં જવાવાળાને હું ત ઇતિ ખેદે કોણ સહી શકે ? એજ હેતુથી અને તારા હિતની વાંચાથી તને મેં યમના મુખમાં જવાની પેઠે નગરમાં જતાં અટકાવ્યો છે. આવાં વચન સાંભળીને કુમાર તેની (મેનાની) વચનની ચતુરાઈથી અને હિતની ઉક્તિથી તે રાક્ષસનો ભય તો પામ્યોજ નહીં પણ આશ્ચર્ય પામ્યો. ભીડ (ખીકણ) અને આળસુએ કૌતુક જોવાની આહુત્ય રાખવી નહીં, પણ શૂરવીરને કંઈ મનાઈ નથી. માટે મેનાની કૌતુક જેવી વાત સાંભળીને કુમાર તો ઉલટો નગરમાં પ્રવેશ કરવાને ઉત્સુક (ઉતાવળો) થયો.

કૌતુકથી અને રાક્ષસનું પરાક્રમ જોવા નિર્ભય થઈને રણસંગ્રામની ભૂમીમાં જેમ શૂરવીર પ્રવેશ કરે તેમ તે કુમારે તત્કાળ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે નગરમાં કોઈક ઠેકાણે મળયાચળપર્વતની પેઠે ખાવનાચંદનના પડેલા ઢગલા, ને કોઈક ઠેકાણે કલ્પવૃક્ષની પેઠે સુવર્ણ વિગેરે અપરીમાણવાળા જાણે ભમરાના અંગની પીળી પાંખડી જ હોય નહીં શું ! એવા, ને કોઈક ઠેકાણે ખળામાં જેમ ધાન્યના સમુદાય પડેલા હોય તેમ કપુર-શાળી વિગેરે ધાન્યનાં સમુદય, ને કોઈક ઠેકાણે પોતાને માટે પરોણાગત જ કરી નહીં હોય એવા સોપારી વિગેરે કીરીયાણાં અગણીત તૈયાર પડેલાં, ને કોઈક ઠેકાણે ખાન-વિગેરેની સુખડીયાલોકોની દુકાનો, ને કોઈક ઠેકાણે સરોવરની પેઠે પરમ આનંદકારી પાણી ભરેલાં, ને કોઈક ઠેકાણે દોસીવાણીયાની દુકાનોની ઓળમાં ચંદ્રમાના જેવા નિર્મળ ઉજ્જવળ વસ્ત્રોના સમુદાય, ને નિધાનની પેઠે ભરેલા કોઈક ઠેકાણે ખરાસથી વાસિત કરેલાં સુરભિ પદાર્થો (અંતર વિગેરે), ને કોઈક ઠેકાણે હિમાચળપર્વતની પેઠે વિવિધ પ્રકારની ઔષધીનાં ભરેલાં ગાંધીલોકોનાં હાટ, ને કોઈક ઠેકાણે અલવ્યજીવનાં પુણ્યની પેઠે (અલવ્યજીવ સકામ નિર્જરા શૂન્ય હોય તેમ) ભાવશૂન્ય (કોઈ ગ્રાહક નહીં હોવાથી ખાલી પડેલા ભાવશૂન્ય ગણાય છે) બુદ્ધિનાં હાટ, ને સુવર્ણેકરી (સારા અક્ષ-રેકરી) શાસ્ત્રની પેઠે કોઈક ઠેકાણે ભરેલા સોનેયાનાં હાટો (સોનાના વ્યાપારીઓના હાટો), ને કોઈક ઠેકાણે અનંત કર્મથી મુક્ત થયેલા જીવોસહિત મુક્તિની પેઠે (સિદ્ધની પેઠે) કોઈક મોતીનાં વ્યાપારીનાં હાટ, ને વનની પેઠે પરવાળાનાં ભરેલાં કોઈક ઠેકાણે પરવાળીયાનાં હાટો, ને કોઈક ઠેકાણે રોહણાચળની પેઠે ઝવેરાતના વ્યાપારીઓનાં હાટમાં નાનાપ્રકારની મણીયો, ને કોઈક ઠેકાણે સ્વર્ગની પેઠે દેવતાધિષ્ઠિત એવા કુત્રિકાપણે (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળમાં મંગતા બધા પદાર્થ જ્યાં મળી શકે એવી દેવતાલોકો જે દુકાન માંડે છે તેને કુત્રિકા પણ કહે છે), ને લક્ષ્મીપતીની પેઠે ચોતરફ સશ્રીકતા

(શોભાકારી) દેખાવ છે પણ સુતેલા અને ઉઠાસીયોના ચિત્તની પેઠે સર્વત્ર શૂન્યકાર ને સર્વ રત્નમય એવા નગરને બુધ્ધિવાન રત્નસારકુમાર ભેતો ભેતો અનુક્રમે સાક્ષાત્ વિમાનના જેવા રાજ્યમહેલભણી ઇંદ્રની પેઠે જવા લાગ્યો. ગજશાળા, વાંછશાળા, શસ્ત્ર-શાળા, વિગેરેને ઉલ્લંઘન કરતો અનુક્રમે ચક્રવર્તીની પેઠે તે કુમાર ચંદ્રશાળાને (રાજાને સથન કરવાના મહેલને) શોભાવવા લાગ્યો. ત્યાં ઇંદ્રના સચનીય (પલ્લવક) જેવું એક માણીમય રમણીક શયનીય હીકું. તેના ઉપર ઇંદ્રસરખો ધૈર્યવંત અને નિર્ભય કુમાર પોતાના આવાસમાં (ઘરમાં) જેમ સુવે છે તેમ પોતાનો થાક દૂર કરવા માટે સુખ-નીદ્રામાં સુઈ ગયો. કેશરીસિંહની પાછળ જેમ મહાવ્યાધ (મોઠો શીકારી) આવે છે તેમ તેની પાછળ ત્યાં તે રાક્ષસ આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં મનુષ્યનાં પગલાં પડેલાં દેખીને ક્રોધાયમાન થયો. પછી સુખનીદ્રામાં સુતેલા કુમારને દેખીને વિચારવા લાગ્યો કે અહિંયાં આવવાની હીંમત પણ કોઈની ચાલે નહીં એવા આ સ્થાનમાં આવીને આ સુખનીદ્રામાં નિર્ભય સુતેલો છે. અરેરે ! ઇતિખેદે ! અરે, આની ધીકાઈ (જળરાઈ) કેવી છે ? હવે આ મારા વૈરીને કેવા મારથી મારું ? શું નખોવડે જેમ ફળ ત્રોડી નાખીયે તેમ આનું મસ્તક ત્રોડી નાખું ? અથવા જેમ ચૂર્ણ પીસી નાખીયે તેમ એને ગદાવડે પીસી નાખું ? અથવા ચીલડું (આરીયું) જેમ છરીથી છેદી નાખીયે તેમ ક્ષુરિકા નામના શસ્ત્રવડે આને સત્વર છેદી નાખું ? અથવા કામદેવને જેમ મહાદેવે બાળી નાખ્યો તેમ આને આંખમાંથી નીકળતા જાળવલ્લભાન અગ્નિવડે બાળી નાખું ? અથવા આકાશમાં જેમ એક કંદુકને (દડાને) ઉછાળીએ તેમ આને આકાશે ઉછાળી દહી ? અથવા આ મહેલ સહિત એને ઉઠાવીને છેલ્લા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં નાખી દહી ? અથવા અજગર જેમ ગળી જાય તેમ આને લીલામાં સુતેલાને ગળી જાગી ? અથવા આ મારે ઘેર આવીને સુતો છે તેને, હાહા ! કેમ હુણી શકાય ? કેમકે પોતાને ઘેર બે શત્રુ આવેલો ! હોય તો તેને પણ માન આપવું યોગ્ય છે તો આને કેમ મારી શકાય ? મહેલું છે કે : —

આગતસ્ય નિજગેહમપ્યરે । ગૌરવં વિદધતે મહાવિયઃ ॥

મીનમાત્મસદનં સમેયુપે । માર્ગવાય ગુરુચ્ચતાં દદૌ ॥

શુર જે વૃહસ્પતી તેનું મીનલગ્ન એ સ્વગૃહ (પોતાનું ઘર) છે, ત્યાં જો શુક આવે તો તેને ઉચ્ચ કહેવાય છે (ઉચ્ચપદ આપે છે). તેમજ મહાન બુધ્ધિવાળા પુરુષોને ઘેર જો કોઈ આવે તો તેને તેઓ મોટાઈપણું આપે છે.

તે માટે જેટલામાં આ જાગૃત થાય તેટલામાં હું મારા ભૂતના ટોળાને બોલાવી લાવું. પછી યથોચિત્ કરીશ. એવું મનમાં ધારીને ઘણાએક ભૂતોના ટોળાને જેમ નોકરોને રાત પાસે લેઈ આવે તેમ તેઓને લઈને કુમાર પાસે આવ્યો. પરણાવી ચૂકેલા કન્યાના આપની પેઠે નિશ્ચિંત ચિત્તથી તેમને તેમજ સુતેલા કુમારને દેખી રાક્ષસ તિરસ્કારયુક્ત બોલવા લાગ્યો કે, અરે મર્યાદા સહિત નિર્બુધ્ધિ, રેરે નિર્લજ્જ, નિર્ભય, ઉતાવળથી આ મારા મહેલમાંથી ચાલ્યો જા, અને નહીં તો મારી સાથે યુધ્ધ કર. તે રાક્ષસના એવા બોલથી અને ભૂતોના ઉત્પન્ન થયેલા કલકલાટ શબ્દથી કુમાર તત્કાળ જાગી ગયો અને ઉઠવામાં જાણે આજમુજ હોય નહીં એવો થઈને બોલવા લાગ્યો કે, અરે રાક્ષસેંદ્ર ! તુમ્હાને લોજનના અંતરાયની પેઠે નિદ્રાળુ એવા મને પરદેશીને નીદ્રામાં કેમ અંતરાય કર્યો. જે માટે કહેલું છે કે : —

ધર્મનિંદા પંક્તિમંદી । નિદ્રાચ્છેદી નિરર્થક ॥ કથાભંગી વૃથાપાત્રી । પંચતૈત્યંતપાપિનઃ ॥

ધર્મનિંદક, પંક્તિભેદક, નિરર્થક નિદ્રાચ્છેદક, કથાભંગક, વૃથાપાત્રક, એ પાંચે જણા મહાપાપી ગણાય છે.

માટે તાનું ધી પાણીમાં ઘોઈ મારા પગનાં તળીયાંમાં મર્દન કર અને શીતળ જળથી ઘોઈ મારા પગને ઓલાંશ (ઘસ-ચાંપ) કે જેથી મને પાછી ઉંઘ આવી જાય. રાક્ષસ વિચારવા લાગ્યો કે, ઇંદ્રના પણ હૃદયને કંપાવી નાખે ત્યારે ખીજ લોકોના હૃદયને કંપાવે તેમાં શી નવાઈ એવું આનું ચરિત્ર જગતમાં આશ્ચર્યકારક છે ! અહો આશ્ચર્ય કે પોતાના પગનાં તળાં મારી પાસે મર્દન કરાવવા સિંહની સ્વારીથી ચાલવાની પેઠે અભિલાષા રાખે છે. અહો ! શું એની નિર્ભયતા, આશ્ચર્યકારી સાહસીકતા, અહો આશ્ચર્યકારી ઇંદ્ર સમાન વિક્રમતા, અહો આશ્ચર્યકારી એની ધીઠાઈ, અહો આશ્ચર્યકારી નિશંક ચિત્તા, અથવા કિંબહુના જગતના ઉત્તમ પ્રાણીયોમાં શિરોમણી એવા પુણ્ય-શાળી પ્રાહુણાનું કહેવું એક વાર કરૂં ! એમ ધારીને તેના કહેવા પ્રમાણે રાક્ષસ કુમારનાં પગનાં તળિયાં ક્ષણવાર સુહાળા પોતાના હાથથી ઓળાંસવા (ચાંપવા) લાગ્યો. જે ક્યાંય પણ ન દેખી શકીયે, ન સાંભળીયે, નહીં સંભવ થઈ શકે, એવું પણ સજ્જનપુરૂષને પુણ્ય પસાયથી થયું. અહો આશ્ચર્ય પુણ્યનું પ્રબળપણું. વગર થાકે પોતાના પગનાં તળાંને મર્દન કરતા પોતાના ચાકરના જેમ રાક્ષસને દેખીને પ્રીતિસહિત રત્નસારકુમાર ઉઠીને તેને કહેવા લાગ્યો કે, સર્વ સહન કરનાર હે રાક્ષસરાજ, મેં અજાણતા મનુષ્યમાત્રે તારી અવજ્ઞા કરી તેનો અપરાધ ખમજે. હું તારી ભક્તિથી તારા ઉપર તુષ્ટમાન ચિત્ત થયો છું. માટે હે રાક્ષસ, વરને વર (માંગ) તારૂં જે હું સાધ્ય કાર્ય હુશે તે પણ મારા પસાયથી તું સાધ્ય કરી શકીશ. વિસ્મિત થઈને રાક્ષસ વિચારવા લાગ્યો કે, અહો આશ્ચર્ય કે આ વીપરીત કાર્ય થાય છે, કે હું દેવ છું તેને મનુષ્ય તુષ્ટમાન થયો ! અહો આશ્ચર્ય કે એ મનુષ્યમાત્ર થઈને પણ મારૂં હું સાધ્ય કાર્ય (ન બની શકે એવું કાર્ય) સાધી આપવા ઇચ્છે છે ! અહો આશ્ચર્ય કે નીકતું (ઓવાડાનું) પાણી કુવામાં જાય છે ! કલ્પવૃક્ષ પોતેજ સેવા કરનારની પાસેથી મનો-વાંચિત મેળવવાની આશા રાખે છે ! સૂર્ય પણ પોતે ઉદ્યોત કરવા માટે ખીજ કોઈને સાહાય વાંચે છે ! એ મનુષ્યમાત્ર થઈને મને દેવતાને શું આપી શકનાર છે ? અથવા મારે દેવતાને મનુષ્ય પાસે શું માંગવાનું હોય ? તોપણ હું કંઈક એની પાસે માંગણી કરીશ, એવું પોતાના મનમાં વિચારીને તે રાક્ષસોમાં અગ્રેસરી સ્પષ્ટ વાણીથી બોલવા લાગ્યો કે, જે કોઈ પારકું માંગેલું આપી શકે એવો પ્રાણી તો ત્રણે લોકમાં દુર્લભ છે. જોપણ માંગવાની ઇચ્છા છે છતાં પણ હું કેમ માંગી શકું ? હું કંઈક માંગુ એવો વિચાર મનમાં ધારવાથી પણ બધા સદ્ગુણો જતા રહે છે, અને મને આપો એમ વચનથી બોલતાં તો ભયથીજ જાણે જતાં હોય નહીં શું ! એમ બધા તત્કાળ શરીરમાં રહેલા ગુણો પણ જતા રહે છે. બન્ને પ્રકારનાં (એક બાણ અને બીજો ચાચક) માર્ગ-જુગલ પરને પીડાકારક હોય છે, પણ આશ્ચર્ય છે કે એક (પહેલો બાણ) તો શરીરમાં આવીને લાગવાથીજ પીડા કરી શકે છે પણ બીજો (ચાચક) તો દેખવામાત્રથી પણ પીડાકારી થઈ પડે છે. કહેવું છે કે:—

લઘુર્ઘ્વી તૃણં તસ્યાઃ, તૃણાં સૂત્રં તતોનિલઃ; તતોપિ યાચકસ્તસ્મા, દપિ યાચકવંચકઃ ॥ ૧ ॥

હલકી ધુળ ગણાય છે, તેથી પણ તણુખણુ, તેથી આકાનુરૂ, તેથી પવન, તેથી યાચક અને તેથી પણ હલકો યાચકવંચક (ના કહેનારો) ગણાય છે. વળી પણ કહેલું છે કે:-

પર પથ્યળા પવન્નં । માં જળાણિં જળેસુ ઇરિસં પુત્તં ॥

માઝ અરેવિ ધરિજ્જસુ । પથ્યિઅ મંગોક ઓજેણ ॥ ૨ ॥

ખીનની પાસે જઈને યાચના કરે એવો પુત્ર હે માતા તું જણીશ નહીં, અને વળી પ્રાર્થનાલંગ કરનારને (ના કહેનારને) તો ઉદરમાં (કુખમાં) પણ ધરીશ નહીં.

તે માટે હે ઉદાર (દાતાર) જનના આધાર રત્નસારકુમાર ! તું જો મને પ્રાર્થના લંગ ન કરે તો હું તારી પાસે કંઈક પ્રાર્થના (યાચના) કરું. કુમાર બોલ્યો કે-હે રાક્ષસેન્દ્ર, વિત્તથી, ચિત્તથી, વચનથી, પરાક્રમથી, ઉદમથી, શરીર આપવાથી, જીવ આપવાથી, વિગેરે કારણોથી જો તારું કાર્ય કરી શકાય એમ હશે તો ખચીત કરી આપીશ. રાક્ષસ આદરપૂર્વક બોલવા લાગ્યો કે, હે મોટા શ્રીમંતના પુત્ર, હે મહાભાગ્યશાળી, જ્યારે એમ છે ત્યારે આ નગરનો તું રાજા થા. સર્વ પ્રકારના શુભકરીને ઉત્કૃષ્ટ એવા તને હું ખુશીની સાથે આ રાજ્ય આપું છું; તે મોટા રાજ્યને ગ્રહણ કરી પોતાની મરજી પ્રમાણે ભોગવ. દૈવીક ઋદ્ધિના ભોગ, સેના તથા ખીલું પણ તને જે જોઈશે તે હું તારા આકર જેવો વશ થઈને આપીશ. મારા વિગેરે દેવતાઓના સાહાયથી આખા જગતમાં હે પૃથ્વીના ઇન્દ્ર, ઇન્દ્રની પેઠે તારું એકછત્રી સામ્રાજ્ય (મોટું રાજ્ય) થાઓ. અહિંયાં સામ્રાજ્ય કરતાં ઇન્દ્રના મિત્રના સરખી લક્ષ્મીવડે સ્વર્ગમાં પણ અનર્ગળ (ઘણી) અપ્સરાઓ તારું નિર્મળ વશ ગાયન કરે. આવાં તેનાં વચન સાંભળીને હવે રત્નસારકુમાર પોતાના મનમાં ચિંતા કરવા લાગ્યો કે, “અહો આશ્ચર્ય કે મારા પુણ્યના પસાયથી આ દેવતા મને રાજ્ય સમર્પણ કરે છે. મેં તે પ્રહેલાં ધર્મના સમીપ રહેલા મુનિમહારાજની પાસેથી પાંચમું અણુવત ગ્રહણ કરતાં રાજ્ય કરવાનો નિયમ કર્યો છે. અને હમણાં તો મેં આ દેવતાની પાસે કળુલ કરેલું છે કે જે તું કહીશ તે કરીશ. અહો ! આતો મહાવિષમ કામ મારા ઉપર આવી પડયું. એક તરફ ક્રૂપક અને એક તરફ ધાડ, એક તરફ વ્યાધિ અને એક તરફ નદી, એક તરફ વ્યાધિ (પારથી) અને એક તરફ પાશ (પાશોળધન) ના જેમ આ પણ મારા ઉપર વિષમદશા આવી પડી. એક તરફ પ્રાર્થનાલંગ અને બીજી તરફ પોતાના વ્રતને આવી પડતી ખામી. હાહા શું કરું ! હું તો મહાસંકટમાં આવી ફસ્યો, અથવા હે આર્ય ! બીજી કાંઈક પ્રાર્થના કર, કે જેથી મારા વ્રતને ખામી ન લાગે, અને તારું કાર્ય પણ બની શકે. એવી દાક્ષિણ્યતા પણ શા કામની છે, કે જેમાં પોતાના ધર્મને લંગ થાય (ખાધ-કારી થાય). એવા કંચનને પણ શું કરવું ? કે જેથી પોતાના જ કાન ત્રૂટી પડે. તેટલુંજ માત્ર કપુર વિચક્ષણ પુરૂષે લક્ષણ કરવું કે જેટલાથી પોતાના દાંતનો ભાગ ન થાય. દેહની પેઠે દાક્ષિણ્યતા, લલ્લન, લોભાદિક બધા ખરેખર બાદ્ય જ છે, અને પોતાનું જીવીતંત્ર્ય તો સુકૃતી પુરૂષે પોતાનું અંગીકાર કરેલું વ્રતજ સમજવું. તું ખલાંગ્યા પછી બીજાથી શું તરી શકાય ? રાજા નાશી જ્યા પછી મુલગેથી શું લી

શકાય ? મૂળ બળ્યા પછી ડાળ શું નવપલ્લવ થઈ શકે ? પ્રુણ ક્ષીણ થયા પછી (આયુ દુટયા પછી) ઔષધ શું કરી શકનાર છે ? ચિત્તમાં શૂન્યતા છે તો તેને શાસ્ત્રથી શો લાભ છે ? હાથ કપાયા પછી શસ્ત્રોથી શું થનાર છે ? તેમજ વ્રત ભંગ થયું તો પછી દૈવીક સુખાદિકથી શો લાભ છે ?” એમ પહેલાંથી પોતાના મનમાં વિચારીને સ્પષ્ટ વાણીથી કુમારે બહુમાનથી જેમ ઘટમાન થાય તેમ તેને કહ્યું કે :—“હે રાક્ષસ, તેં જે કહ્યું તે ચુકતજ (ખરું) છે, પણ મેં પહેલાંથી ગુરૂની પાસેથી જ્યારે નિયમ અંગીકાર કર્યો છે ત્યારે રાજ્યવ્યાપાર પાપમય હોવાથી તેનો પરિત્યાગ કીધો છે. યમ અને નિયમ જો ખંડન કરવામાં આવે (વિરાધ્યાં હોય) તો તીવ્ર દુઃખદાયી થઈ પડે છે. યમ તે આયુષ્યના છેલ્લા ભાગસુધી ગણાય છે અને નિયમ તે જેટલાં વખતનું ધાર્યું હોય તેટલાંજ વખત પાળવાનું હોય છે. માટે જેમાં મારો નિયમ ભાંગે નહીં એવું કંઈક તારૂં કાર્ય બતાવ, કે તે જો દુઃસાધ્ય હશે તો પણ સુસાધ્ય કરી આપીશ.” રાક્ષસ ક્રોધાયમાન થઈ બોલવા લાગ્યો કે, “અરે તું ફેકટ બુદ્ધ બોલે છે કેમ ? પહેલી માંગણીમાં તું ના કબુલ થાય છે ત્યારે બીજી માંગણી પણ તું શાનો કબુલ કરીશ, કે જેની તું મારી પાસે માંગણી કરે છે. અરે ! આવું મોટું રાજ્ય આપતાં પણ માંદાની પેઠે હે મૂર્ખ ! તું મંદ બની જાય છે (મોંઘો થાય છે); સુગંધી ઘીનું પાન કરાવતાં પણ શું છીટકાર કરે છે ? અરે મૂઠ ! ઘણીજ મોટાઈથી મારા ઘરની અંદર સુખનિદ્રામાં સયન કરી અને મારી પાસે પોતાના પગનાં તળાં મર્દન કરાવ્યા છતાં પણ મારૂં વચન તને હીતકારક માન્ય થતું નથી ત્યારે મારા ક્રોધનું અતુળ (ઘણું) ફળ તું હવે જો.” એમ બોલતો રાક્ષસ ધીકાઈથી (બળાત્કારથી) જેમ ગીધપાખી માંસને લઈને નાસે તેમ કુમારને લઈને (હરણ કરીને) તત્કાળ આકાશરૂપ આંગણમાં ઉપડ્યો, અને ક્રોધથી આકુળ બનેલા અને કપાયમાન થયા છે એવું જોતાં એવા એ રાક્ષસ ધુરંધરે તે કુમારને તત્કાળ પોતાના આત્માને સંસારસમુદ્રના જેમ ભયંકર સમુદ્રમાં ફેંકી દીધો. જાણે જંગમ (ચાલતો) મથાચલપર્વત જ હોય નહીં શું ! એવો કુમાર અપાર એવા સમુદ્રમાં ભોંચા આકાશથી પડ્યો કે તે વખતે મોટો એક ભયંકર શબ્દ થયો. જાણે કોતુક જોવાજ નતો હોય નહીં શું ! એમ પહેલાંથી તત્કાળ પાતાળ સુધી જઈને પાછો પાણીના ઉપરના ભાગ ઉપર આવ્યો, કેમકે પાણીની એવીજ રીતિ છે. જડાત્માને વિષે (પાણીમાં) અજડાત્માની (પડિતની) સ્થિતિ કેમ હોય ! એમ ધારી જાણે આવના હોય નહીં શું ! એમ તત્કાળ ત્યાં રાક્ષસે આવીને કુમારના હાથ પકડી પાણીમાં ડુબકી ખાતો પકડ્યો; અને કહેવા લાગ્યો કે, હે કદાચહુના ઘર, હે નિર્વિચાર કુમાર, કેમ ફેકટ મરણ પામે છે ? કેમ રાજ્યલક્ષ્મીને અંગીકાર કરતો નથી ? અરે નિંદવા યોગ્ય, તારૂં કહેલું નિંદા કરવા યોગ્ય કાર્ય દેવતા થઈને પણ મેં કર્યું અને પ્રશંસવા યોગ્ય પણ મારૂં કાર્ય તું માણસ થઈને પણ કરતો નથી. અરે અરે ! જો તું તે કાર્ય સત્વર નહીં કરે તો ધોળીની પેઠે તને પાષાણની શિક્ષા ઉપર વારંવાર અક્ષણી અક્ષણીને નિઃસંશય યમનો પરાણો કરીશ (ખચીત મારી નાખીશ). દેવતાઓનો ક્રોધ નિષ્ફળ ન હોય, તેમાં વળી રાક્ષસનો ક્રોધ તો વિશેષથી નિષ્ફળ નજ હોય. એમ કહીને તે ક્રોધવતો રાક્ષસ તેને અધોમુખ કરી પગથી પકડી જ્યાં શિક્ષા હતી ત્યાં અક્ષણવા

માટે લઈ ગયો; ત્યારે સાહસીક (મહા ધૈર્યવંત) કુમાર બોલ્યો કે, તારા સંકલ્પને સત્વર નિર્વિકલ્પ કર (મનમાં ધાર્યા પ્રમાણે કર), શા માટે વારંવાર મને પુછે છે? જે માટે સત્પુરુષની તો એકજ વાત છે. પહેલાંનાં જેવોજ તે કુમારનો સર્વોત્કર્ષ (વૃદ્ધિ પામતો સત્વ) દેખીને ઘણા મોટા હર્ષથી ઉદ્વિસિત થયાં છે રામાંકુર જેનાં એવો બહુ સાક્ષાત્ તેજનો પુંજજ (ઢગલોજ) ન હોય! એવો આકરો ઇંદ્રજાળીયાની પેઠે સત્વર પોતાનું રૂપ બદલી નાખીને દેવીક આલૂષણથી દીપ્તો એક વૈમાનીક દેવતા પ્રગટ થયો; અને પાણીની વૃષ્ટી (વર્ષા) ની પેઠે તેના ઉપર પુષ્પવૃષ્ટી કરીને બદાજન (ભાટ ચારણની) ની પેઠે જ્ય જ્ય શબ્દ બોલતો વિસ્મય થવાના વ્યાપારમાં પ્રવર્તેલા કુમારને કહેવા લાગ્યો કે, “મનુષ્યને વિષે સર્વથી અધિક જેમ ચક્રવર્તી છે તેમ સાત્વીક (ધૈર્યવંત) પુરૂષોમાં તુંજ આગળ ગણવા લાયક ચીન્હવાન છે; તુંજ પુરૂષરત્ન છે તેથી રત્નગણા પૃથ્વીનું નામ પણ સાર્યક આજે થયું છે; તુંજ એક વીર છે તેથી આ પૃથ્વી પણ વીરવતીના જેમ ગણાણી છે; તે સાધુ મુનીરાજની પાસેથી જે વ્રત અંગીકાર કીધું છે તે સાડંજ કીધું છે; કેમકે મેરૂપર્વતની ચૂળિકાની પેઠે જેનું નિશ્ચળ મન છે. અનિમેષાગ્રણી (આંખ નહીં હલાવવામાં અગ્રેસરી) ઇંદ્રમહારાજનો સેનાપતિ હરિણુગમેષી નામનો દેવ છે તેણે ઘણા દેવતાઓ વચ્ચે જે તારી પ્રશંસા કરી હતી તે ચુકતજ છે”. આશ્ચર્યથી વિકસ્વર થયું છે મુખ જેનું એવો કુમાર બોલવા લાગ્યો કે હરિણુગમેષી દેવ, નહીં પ્રશંસા કરવા લાયક એવા મને, શું કરવા પ્રશંસતો હશે? દેવતાયે કહ્યું, સાંભળો, પ્રશંસા કરવાનું કારણ:—

એકદા પ્રસ્તાવે નવા ઉત્પન્ન થયેલા સૌધર્મા અને ઇશાન દેવલોકના ઇંદ્રો, ઘરવાળા જેમ પોતપોતાની જમીન માટે વિવાદ કરે છે તેમ પોતપોતાના વિમાન માટે વિવાદ કરવા લાગ્યા. સૌધર્મા દેવલોકનાં બત્રીસ લાખ વિમાન અને ઇશાન દેવલોકનાં અઠાવીસ લાખ વિમાન અનુક્રમથી છતાં પણ આ બન્ને ઇંદ્રો વિવાદ કરતા હતા, માટે ધિઃકાર છે સંસારને! વિમાનની ઋદ્ધિના લોભી બન્ને ઇંદ્રોનાં નિયુદ્ધાદિક લેદવાળાં મહાયુદ્ધ પૃથ્વી ઉપર રહેલા રાજાઓની પેઠે અનેક પ્રકારનાં થવા લાગ્યાં. તીર્થંચોમાં જ્યારે કળહ થાય છે ત્યારે તેને માણસો મળીને નિવારે છે, મનુષ્યોમાં કળહ થાય છે ત્યારે રાજા તેનો નિવેરો લાવે છે, રાજાઓને જ્યારે કળહ થાય છે ત્યારે તેના નિવેરો કયાંક દેવતાઓથી પાર પડે છે, દેવતાઓનો કળહ તેના અધિપતિ ઇંદ્રોથી નિવારી શકાય છે, પણ હુઃખે સહન કરી શકાય એવા વજ્રની અગ્નિની પેઠે ઇંદ્ર ઇંદ્રને પરસ્પર જ્યારે વિવાદ થાય ત્યારે તેનો નિવેરો કોણ લાવી શકે! છેવટ દેટલાક કાળ મુઘી લગાઈ થયા પછી માણવક નામના રથંલની અંદર રહેલી અર્હતની દાદાઓનાં—આધિ, વ્યાધિ મહા દોષ, મહા વૈરભાવને—નિવારણ કરનારા શાંતિજળથી કોઈક મોટા મહત્તર દેવ. તાયે છાંટીને વિવાદ શાંતિ પમાડ્યો. તેવા શાંતિજળથી સિદ્ધિ (વિવાદની શાંતિ) કેમ ન થાય? થાયજ. ત્યારપછી ત્યજ આપ્યાં છે (તબ્યાં છે) વૈરવિદોષ જેણે એવા બન્ને ઇંદ્રોના પ્રધાનોએ પૂર્વ (શાશ્વતી) વ્યવસ્થા જેમ હતી તેમ બતાવી, કેમકે બુદ્ધિવાનોનું બોલવું સમય ઉપર હોય છે. તે શાશ્વતી રીતિ આ પ્રમાણે છે:— દક્ષિણ દિશિમાં જે વિમાન છે તે બધાં સૌધર્મા ઇંદ્રનાં છે, અને ઉત્તર દિશિમાં રહેલાં

બધાં વિમાનોની સઘળી સત્તા ઇશાનેંદ્રની છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં જેટલાં વૃત (ગોળ) વિમાન છે તે, અને તેર ઇંદ્રકૂ વિમાન છે તે, સઘળાનો સ્વામી સૌધર્મેંદ્ર છે અને પૂર્વ તથા પશ્ચિમ દિશામાં ત્ર્યસ્ર (ત્રીકોણ) અને ચતુરસ્ર (ચોખુણા) જે વિમાનો છે તેમાં અર્ધ સૌધર્મેંદ્રના અને અર્ધ ઇશાનેંદ્રનાં છે. સનતકુમાર અને માહેંદ્રમાં પણ એજ ક્રમ છે. વળી ઇંદ્રકૂ વિમાન જેટલાં હોય છે તે બધાં વૃત (ગોળ) જ હોય છે એવી રિતીની વ્યવસ્થા તેઓએ બતાવી તેથી પરસ્પર મત્સર ત્યજી દેઈને ચિત્તમાં શાંતિ લાવી સ્થિર પ્રીતિવંત બનને ઇંદ્રો થયા. તેવા સમયે ચંદ્રશેખર દેવતાયે હરિણુગમેષી દેવને કૌતુકથી એમ પુછ્યું કે, શું આખા જગતમાં કયાંય કોઈપણ ઇંદ્રોની પેઠે એવો છે, કે જેને લોભબુદ્ધિ ન હોય? અથવા ઇંદ્રાદિકોને પણ છે ત્યારે બીજામાં (લોભબુદ્ધિ) હોય તેમાં શું નવાઈ છે? અહો આશ્ચર્યકારી લોભનું રાજ્ય ખરેખર એકછત્રીજ છે, કે જેણે દેવેંદ્રાદિકોને પણ એક લીલામાત્રમાં પોતાના ઘરના દાસ જેવા કરી રાખ્યા છે. નૈગમેષી બોલ્યો કે, હે મિત્ર, તું ખરું કહે છે, પણ આ પૃથ્વીને વિષે 'નથીજ', એમ કોઈની પણ એકાંતથી નાસ્તિ નથી એટલું વિશેષ છે-અધુના પણ વસુસાર નામના શેઠનો પુત્ર રત્નસારકુમારરાજ કે જે ખરેખર લોભથી અક્ષોભાયમાન પૃથ્વી ઉપર છે. અંગીકાર કરેલ પરિગ્રહ પરિભ્રમણ વ્રત ખરેખર તે એવું પાળે છે, કે જેને દેવેંદ્ર આવી ચળાવે તોપણ તે પોતાના લીધેલા વ્રતના નિયામની સ્થિતિથી અકંપ રહે. મહા લોભરૂપી મહાપાણીના દૂરથી વિસ્તાર પામતાં પૂરમાં તુણની પેઠે બીજા બધા તણાઈ જાય છે, પણ તે તો કૃષ્ણચીત્રની (કાળીચિત્રા એટલે જેને કાળો દીપકો કહે છે તેની) પેઠે અડગ રહે છે. કેશરીસિંહ જેમ પારકી હુક્કા (હાંકાટો) ન સહી શકે તેમ તેનાં વચન હું માન્ય ન કરી શક્યો. જેથી હું ચંદ્રશેખર દેવતા તારી પરિક્ષા કરવા આવેલો છું. તારા પોપટને પિંજર સહિત હરણું કરી નવી સારિકા (મેના) બનાવીને શૂન્ય નગર અને ભયંકર રાક્ષસનું રૂપ મેં જ બનાવ્યું હતું. હે વસુધારત્ન, જેણે તને ઉપાડીને સમુદ્રમાં નાખ્યો, બીજા પણ બધા ભય બતાવ્યા, તેજ હું ચંદ્રશેખર દેવ છું. તે માટે હે ઉત્તમ પુરૂષ, તે બળ ચેષ્ટિતની પેઠે મારા અપરાધને ક્ષમા કર, અને જે માટે દેવદર્શન નિષ્ફળ નથી હોતું તેથી તું મને આજ્ઞા કર. કુમાર બોલ્યો કે, રૂઝા ધર્મના પસાયથી મારી મનકામના સંપૂર્ણ થયેલી છે તેથી હું તારી પાસે કંઈ માંગીશ નહીં, પણ તું દેવમાં ધુરંધર છે તો તારે નંદીશ્વરાદિક તીર્થોની યાત્રા કરવી કે જેથી તારો પણ જન્મ સફળ થાય. દેવતાયે તે વાત કબુલ કરી, અને કુમારને પાંજરા સહિત પોપટ આપીને કનકપુરીમાં મુક્યો. ત્યાંના રાજા વિગેરેની આગળ રત્નસારનું તે સકળ મહાત્મ્ય પ્રકાશ કરીને દેવ પોતાને ઠેકાણે ગયા.

પછી ઘણા આગ્રહથી રાજા વિગેરેની રજા લઈ રત્નસાર પોતાની બંને સ્ત્રીઓ સહિત પોતાના નગર ભણી આવ્યો. જેને રાજા પણ કેટલેક સુધી ખેંચાડવા આવ્યો. દીવાન સામંતોના પરિવારથી પરિવરેલો તે જોપણ વ્યાપારીનો પુત્ર છે તોપણ કેટલાક વિચક્ષણ પુરૂષોએ તેને રાજકુમારજ નાખ્યો. માર્ગમાં આવતાં ઘણા રાજા લોકોએ જેનો સત્કાર કર્યો છે એવો, કેટલેક દીવસે ચાલેલો તે પોતાની રત્નવીશાળા નગરીયે

આવી પહોંચ્યો. તે કુમારની ઋદ્ધિનો વિસ્તાર અને શક્તિ દેખીને સમરસિંહુ રાજા પણ ઘણા વ્યાપારીદોકોને સાથે લઈ તેના સામે આવ્યો. વસુસારાદિક મોટા વ્યાપારીઓ સાથે તે રત્નસારકુમારને ઘણી ઋદ્ધિના વિસ્તારથી રાજાએ નગરપ્રવેશ કરાવ્યો. અહો આશ્ચર્ય! જુઓ તો ખરા, પુણ્યનું સુદરતાપણું કેવું છે! ત્યાં કુમારનું સર્વ પ્રકારે ભવિત્ય કૃત્ય થયા પછી ઉચિત સાચવવામાં ચતુર એવા પોપટે રાજા વિગેરેની પાસે રત્નસારકુમારનું આશ્ચર્યકારક સકળ વૃત્તાંત કહ્યું. સત્વથી (ધૈર્યતાથી) અદ્ભૂત (આશ્ચર્યવાળું) એવું રત્નસારકુમારનું ચરિત્ર સાંભળીને રાજા પ્રમુખ ચમત્કાર પામ્યા અને તેની પ્રશંસા કરવામાં વાચાળ બની ગયા (ઘણીવાર પ્રશંસા કરવા લાગ્યા). એકદા પ્રસ્તાવે તે નગરીના ઉદ્યાનમાં વિદ્યાનંદ નામના ઉત્તમ ગુરૂ પધાર્યા. તેમને વંદન કરવા રત્નસાર અને રાજા વિગેરે ઘણા હુર્ષની સાથે આવ્યા. ગુરૂ મહારાજે સમયોચિત દેશના આખ્યા પછી વિસ્મય સહિત રાજાએ રત્નસારકુમારનું પૂર્વભવ વૃત્તાંત પુછ્યું. ચાર જ્ઞાનના ધરનાર ગુરૂ મહારાજે જણાવ્યું કે:-

(કથાંતર્ગત રત્નસારનો પૂર્વભવ.)

હો રાજન્, રાજપુર નગરે લક્ષ્મીથી સાર એવો શ્રીસાર નામનો રાજાનો પુત્ર હતો. ક્ષત્રી, મંત્રી, અને શ્રેષ્ઠી, એમ ત્રણ જણાના ત્રણ પુત્રો તેના મિત્ર હતા, તેથી જેમ ત્રણ પુરુષાર્થથી જંગમ ઉત્સાહ શોભતો હોય તેમ તે શોભતો હતો. સર્વ કળામાં કુશળ એવા ત્રણે મિત્રને જાણીને ક્ષત્રીયપુત્ર પોતાના જડપણાને નિંદતો જ્ઞાનનું ઘણું જ બહુમાન કરતો હતો. રાજાની રાણીના મહેલમાં કોઈક ચોરે એક દીવસ ખાત્ર પાડ્યું. તે જાણ થવાથી સુમટો ચોરને બાંધી રાજા પાસે લઈ ગયા. કોપાયમાન થયેલા રાજાએ તેને તત્કાળ મારી નાખવાની આજ્ઞા આપી. સૃગલાની પેઠે ત્રાસ પામતી છે દૃષ્ટી જેની એવા તે ચોરને મારી નાખવા માટે વધ સ્થાનકે લઈ જતાં દૈવયોગથી દયાળુ શ્રીસારકુમારે હીઠો. “મારી માતાનું દ્રવ્ય ચોરનાર હોવાથી એ ચોરને હું મારે હાથેજ મારીશ” એમ કહીને ઘાતકપુંડ્રો (મારા) પાસેથી તેને (ચોરને) લઈ કુમાર પોતે નગરથી બાહાર ચાલ્યો ગયો. જ્ઞાનવંત અને દયાવંત કુમારે તે ચોરને “હવે પછી ચોરી કરવી નહીં” એમ સમજાવીને ગુપ્તવૃત્તિથી તત્કાળ છોડી દીધો. અહો આશ્ચર્ય! અપરાધી ઉપર પણ કેવી કૃપા! બધા પ્રાણીને પાંચ સાત મિત્ર હોય તેમ પાંચ સાત શત્રુઓ પણ હોય છે, તેથી કોઈકે “ચોરને મુકી દીધો” એવું રાજા પાસે કહ્યું. રાજાની આજ્ઞાનો ભંગ કરવો એ વગર શબ્દનો વધ છે એટલા માટે કોપાયમાન થઈને, રાજાએ શ્રીસારને બોલાવી ઘણોજ ઠપકો આપ્યો. તેથી તે પોતાના મનમાં ઘણું દીલગીર થયો અને ક્રોધ આવીજવાથી તત્કાળ તે નગરથી બહાર નિકળ્યો. કેમકે માનવંત પ્રાણીને માનની હાની એ પ્રાણ કરતાં પણ અધિક ગણાય છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રથી સહિત જેમ આત્મા હોય છે તેમ મિત્રપણાથી દૂર નહીં થનારા પાછળ આવતા એવા ત્રણ મિત્રો સહિત કુમાર પરદેશે ચાલ્યો. કહેલ છે કે:-

જાનીયાત્તેષણે મૃત્યાન્ । વાંધવાન્ત્યક્તનામમે ॥ મિત્રનાપદિકાલેચ । માર્યાનં વિમવ ક્ષયે ॥

મોકલવાથી નોકરને, કષ્ટ આવે ત્યારે બાંધવોને (લાઈને), આપદા વખતે મિત્રને અને દ્રવ્યનો નાશ થવાથી સ્ત્રીને, જાણવાં (ઓળખવાં).

સાથે ચાલતાં માર્ગમાં તેઓ બુદ્ધા પડ્યા તેથી સાર્થભૂટની પેઠે ભૂલા પડી ગયા, અને ઘણાજ ભુખ્યા થયા તેથી અતિ પીડાવા લાગ્યા. રખડી રખડી ત્રીજે દહાડે વળી કોઈક ગ્રામે ભેળા થયા ત્યારે ત્યાં ભોજન કરવાની તૈયારી કરી. તેવા વખતમાં ત્યાં તેઓથી ભિક્ષા લેવા અને પુણ્યનો મહોદય આપવાને થોડાજ ભવ જેને બાકી રહેલા છે એવા જિનકલ્પ મુની ગોચરી આવ્યા. સરળ સ્વભાવથી અને ઉલ્લાસ પામતા શુદ્ધ પરાંણામથી રાજપુત્ર શ્રીસારે તે મુનીને દાન દીધું અને ખરેખર પુણ્યભોગ ફળને ગ્રહણ કર્યું. બીજા બે મિત્રોએ તેની મન વચન કાચાથી ઘણી અનુમોદના કરી. કેમકે એ યુક્તજ છે કે સમાન વયવાળા મિત્રોને સરખાં પુણ્ય ઉપાર્જન કરવાં, પણ “આપો-આપો-સર્વ આપો-આવો યોગ પ્રરી ફરીને ક્યાંથી મળશે?” એમ વારંવાર બોલીને બે મિત્રોએ કપટથી પોતાની અધિકશ્રદ્ધા જણાવી (માયાકપટ કર્યું). ક્ષત્રીયપુત્ર તો તુચ્છાત્મા છે તેથી તેઓને વોહોરાવવાના અવસરે બોલવા લાગ્યો કે “ભાઈ મને ઘણીજ ભુખ લાગેલી છે જેથી હું પીડાઉં છું; માટે મારા સાડું થોડુંક તો રાખ”. એમ બોલી નિરર્થક દાનાંતર કરવાથી તે તુચ્છબુદ્ધિવાળાએ ભોગાંતરાય બાંધ્યો. પછી થોડાજ વખતમાં રાજના બોલાવી લેવાથી તે ત્રણે જણા પોતાને સ્થાનકે જઈ પહોંચ્યા અને શ્રીસારને રાજ્ય મળ્યું. મંત્રીપુત્રને મંત્રીમુદ્રા, શ્રેષ્ઠીપુત્રને શ્રેષ્ઠીપદવી, અને ક્ષત્રીપુત્રને વીરાશ્રપદવી (મોટા સુભટની પદવી) આપી. એમ ચારે જણે અનુક્રમથી પદ પામીને મધ્યસ્થ ગુણવંત રહીને આયુષ્ય ક્ષયે કાળ કર્યો. તેમાં શ્રીસાર સુપાત્ર દાનથી રત્નસાર થયો, પ્રધાન પુત્ર અને શ્રેષ્ઠીપુત્ર બન્ને જણા વહોરાવવામાં કપટ કરવાથી રત્નસારની બે સ્ત્રીઓ થઈ અને ક્ષત્રીપુત્ર દાનાંતરાય કરવાથી તીર્થંત્ર, આ પોપટ થયો; પરંતુ જ્ઞાનનું બહુમાન કરવાથી આ ભવમાં ઘણાજ વિચક્ષણ થયો. શ્રીસારે છોડી દીધેલા ચોરે તાપસીવ્રત લીધું તેથી ચંદ્રચુડ દેવ થયો, કે જેણે ઘણી વાર રત્નસારને સાહાય કર્યો. એવું સાંભળીને રાજા વિગેરે સુપાત્ર દાન આપવામાં અત્યંત આદરવંત થયા થકા અર્હત પ્રરૂપિત ધર્મને સેવન કરવા લાગ્યા. કેમકે રૂડા પ્રકારે તત્વને જાણ્યા પછી કોણ તેને સેવન કરવામાં આગસ રાખે? (કોઈ ન રાખે) અહો! મોટા પુરૂષોનો ધર્મ સૂર્યની પેઠે દીપ્તો થકો પહેલાંથી અજ્ઞાનરૂપ અધિકારને દૂર કરીને પછીથી સર્વ પ્રાણીઓને સન્માર્ગમાં પ્રવર્તાવે છે.

ત્યારપછી પુણ્યમાં સાર સમાન રત્નસારકુમારે પોતાની બન્ને સ્ત્રીઓની સાથે ઉત્કૃષ્ટ એવા ઘણા કાળ લગણ ભોગસુખને ભોગવ્યું. પોતાના ભાગ્યના યોગથી અર્થ-વર્ગ અને કામવર્ગ તો સુખપૂર્વક પામેલજ હોવાથી પરસ્પરની અડચણ નહીં પડતાં ત્રણે વર્ગ શુદ્ધબુદ્ધિવાળા રત્નસારે સાધ્યા. (તે બતાવે છે) રથયાત્રા તથા તીર્થયાત્રાઓ કરવી; રૂપામય, સુવર્ણમય, મણીમય અર્હતની પ્રતિમાઓ ભરાવવી; તેની પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવવી; નવાં દેરાસર બંધાવવાં; ચતુર્વિધ શ્રીસંધના સત્કાર કરવા, ઉપકારી અને બીજાઓના પણ યોગ સન્માન કરવા વિગેરે સુકૃત્યો કરવાં. એવાં કૃત્યોમાં ઘણો કાળ વ્યતીત કરવાથી તેણે પોતાની લક્ષ્મીને પામનાતું સફળતાપણું કર્યું. તેના સંસર્ગથી (રત્નસારના સહવાસથી) તે બન્ને સ્ત્રીઓ પણ તેની પેઠે ઘણીજ ધર્મના ઉપર નિશ્ચ-વાળી થઈ. કેમકે સંસર્ગથી શું ન થાય? બન્ને સ્ત્રીઓ સહિત પોતાનું આયુષ્ય ક્ષય

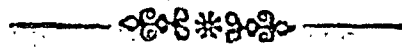
શ્રવાથી પડિતમૃત્યુવડે તેઓ બારમા દેવલોકે દેવતા ઉત્પન્ન થયા, કેમકે શ્રાવકની ઉત્કૃષ્ટ એટલી જ ગતી છે. ત્યાંથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ શ્રી અર્હત પ્રરૂપિત ધર્મને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરી મોક્ષરૂપણી લક્ષ્મીને પામ્યા.

રત્નસારચરિતા દુર્દારિતા દિવ્ય મદ્દતતયા વધારિતાત્ ॥

પાત્રદાનવિષયે પરિગ્રહ સ્વેષ્ટમાન વિષયે ચ યત્યતાં ॥

એવી રીતે રત્નસારકુમારનું અસ્તિત્વ કહ્યું; તે આશ્ચર્યપણે પોતાના ચિત્તમાં અવધારીને સુપાત્રદાનમાં અને પરિગ્રહના પરિમાણ કરવામાં ઉદ્યમ કરે.

ઇતિ પરિગ્રહ પરિમાણ તથા સુપાત્રદાનના ઉપર રત્નસારકુમારની કથા

(ભોજન વિગેરે વખતે દયાદાન તથા અનુકંપાદાન વિષે)

તથા એવી રીતે સાધુ વિગેરેના છતો યોગ હોય ત્યારે અવશ્ય સુપાત્રદાન આપવામાં પ્રતિદિન વિવેકી શ્રાવકે વિધિપૂર્વક ઉદ્યમ કરવો. તેમજ યથાશક્તિ ભોજનના અવસર વિગેરેમાં આવેલા સાધર્મિકોને સાથે લઈ ભોજન કરે, કેમકે તેઓ પણ પાત્ર છે. સ્વામીવાત્સલ્યની વિધિ 'પર્વકૃત્યના અધિકારમાં' આગળ કહેવામાં આવશે.

ઔચિત્યે કરીને ખીજાઓ (દુમકાદિક લિક્ષુક વિગેરેને) પણ આપે, તેઓને નિરાશ કરી પાછા વાળે નહીં, કર્મબાધન ન કરાવે, ધર્મની નિંદા ન કરાવે, નિહુર હૃદય ન થાય, મોટા પુરૂષોનાં કે દયાળુ લોકોનાં એવાં લક્ષણ નથી કે ભોજન વખતે દરવાજા વિગેરે બંધ કરે. સંભળાય છે કે ચિતોડમાં ચિત્રાંગદ રાજા શત્રુના સૈન્યથી કિલ્લા વિંટાયલા હતા અને તે લોકોનો નગરમાં પેશી જવાનો ભય હતો તોપણ ભોજન વખતે નગરના દરવાજા ઉઘડાવી રાખતો હતો. ભોજન વખતે દરવાજા ઉઘડાવી નાખે છે એવા મર્મની વાત ગણિકાએ શત્રુલોકોને કહી દીધી તેથી તેઓ (શત્રુલોકોને) નગરમાં પેશી ગયા, પણ તેણે પોતાનો નિયમ છોડ્યો નહીં. તે માટે શ્રાવકે ભોજન વખતે દરવાજા બંધ ન કરવા. વળી વિશેષેકરી શ્રીમંતે તો દરવાજા બંધ ન જ કરવા. કહેલું છે કે:—

કુર્સિ મરિનકસ્કોત્ર । વન્હાવારઃ પુમાન્ પુમાન્ ॥

તતસ્તત્કાલ માયાતાન્ । મોજયે દ્વાંધવાદિકાન્ ॥ ૧ ॥

પોતાનું પેટ ભરનારા કોણ કોણ નથી? ઘણાને આધાર આપે તે પુરૂષ જ પુરૂષ ગણાય છે, તે માટે ભોજન વખતે આવેલા બાંધવાદિકોને ભોજન કરાવે (એ ગૃહસ્થાચાર છે).

અતિથી નર્શીનો દુસ્થાન । મક્તિ રક્ત્યાનુકંપનૈઃ ॥

કૃત્વા કૃતાર્થીનોચિત્યાત્ । મોક્તું યુક્તં મહાત્મનાં ॥ ૨ ॥

અતિથી, યાચક અને દુઃખીનું, લકિતથી કે અનુકંપાથી શક્તિપૂર્વક ઉચિતપણું આશવીને તેઓના મનોરથ સફળ કરીને મહાત્મા પુરૂષે ભોજન કરવું યુક્ત છે. આગમમાં પણ કહેલ છે કે:—

નેવદારે પિહોવેઈ । મુંજમાળો સુસાવઓ । અણુકંપાજિર્ણિદેહિં । સદ્વાળં ન નિવારિઓ ॥ ૧ ॥

સુશ્રાવક ભોજન કરતાં દરવાજા બંધ કરાવે નહીં, કેમકે વીતરાણે અનુકંપાદાન આપવાની શ્રાવકને મનાઈ કરી નથી.

દદ્ધુળ પાણિ નિવહં । મીમે ભવસાયરંમિ દુરુલ્લત્તં ॥

અવેસેસઓળુકંપ । દુહાવિ સામથ્યઓ કુળઈ ॥ ૨ ॥

ભય'કર એવા ભવરૂપ સમુદ્રમાં હુઃખાર્ત (હુઃખથી પીડાતા) પ્રાણીના સમુદ્રને દેખીને શકિતપૂર્વક બન્ને પ્રકારની (દ્રવ્યથી અને ભાવથી) અનુકંપા વિશેષ કરે.

દ્રવ્યથી અનુકંપા યથાધોગ્ય અત્તાદિક આપવાથી કરે, અને ભાવથી અનુકંપા જૈન-ધર્મના માર્ગમાં પ્રવર્ત્તાવવાથી કરે. ભગવતી સૂત્રમાં તુ'ગીયાનગરીના શ્રાવકવર્ણનાધિકારમાં 'અવંગુઅ દુવારા'એવા વિશેષણે કરી 'લિક્ષુકાદિકના પ્રવેશને માટે સર્વ કાળ અણુદીધા (ઉઘાડા રાખ્યા) છે દરવાજા જ્યાં' એમ કહેલું છે. દીનોનો બાધાર કરવો એતો શ્રી જિનેશ્વરે પણ સાંવત્સરીક દાન દેવાથી આચરણ કરેલું છે. વિક્રમાદિત્ય રાજ્યે પણ પૃથ્વીને ઋણ રહિત કરીને પોતાના નામનો સ્તંભત્સર પ્રવર્ત્તાવ્યો. દુષ્કાળ વખતે તો દીનહીનનો ઉદ્ધાર કરવો એ વિશેષ ક્ષણદાયક છે. જે માટે કહેલું છે કે:—

વિળ્લ સિલ્લ પરિલ્લા । સુહલ પરિલ્લાય હોઈ સંગામે ॥

વસણે મિત્ત પરિલ્લયા । દાળ પરિલ્લાય દુમ્મિલ્લે ॥

વિનય કરવાના વખતે શિષ્યની પરિક્ષા થાય છે, સુભટની પરિક્ષા સંગ્રામ વખતે થાય છે, કષ્ટ વખતે મિત્રની પરિક્ષા થાય છે, અને દુકાળ વખતે દાનીની (દાતારની) પરિક્ષા થાય છે.

(દાન ગુણ ઉપર જગદુશાનો સંક્ષિપ્ત દ્રષ્ટાંત)

વિક્રમ સંવત્ ૧૩૧૫ વર્ષે મહાદુર્લિક્ષ થયેલો હતો, ત્યારે ભદ્રેશ્વરપુરનિવાસી શ્રીમાલ જાતિ શાહ જગદુશાહે એકસો ને બાર દાનશાળા મંડાવી દાન દીધું હતું. કહેલ છે કે:—

હમ્મીરસ્ય દ્વાદશ । વૌસલદેવસ્ય ચાષ્ટ દુર્મિક્ષે ॥ ત્રિસત્ત સુરત્રાણે । મૂટ સહસ્રાન્ન દવૈ જગદુ ॥

હમ્મીર રાજાને બાર હજાર મૂડા, વિશળદેવ રાજાને આઠ હજાર મૂડા, અને બાદશાહને એકવીશ હજાર મૂડા ધાન્યના જગદુશાહે દુર્લિક્ષ (દુકાળ) વખતે આપ્યા હતા. (તે વખતે ષડેકા દુષ્કાળમાં જગદુશાહે ઊપર લખેલા રાજાઓની મારફત ઊપર લખેલી સંખ્યા પ્રમાણે ધાન્ય દુકાળીયાલોકોને ભરણ પોષણ માટે મોકલાવ્યું હતું)

(સિંહક સોનીનો સંક્ષિપ્ત દ્રષ્ટાંત)

તેમજ અણહિલપુર પાટણને વિષે સોની સિંહક નામે હતો, તેના ઘરમાં હાથીની મોટી ઋદ્ધિ હતી. તેણે વિક્રમ સંવત્ ૧૪૨૯ માં આઠ દેરાસર સાથે મોટો સંઘ લઈને શ્રીસિધ્ધાચલની યાત્રા કરી ભવિષ્યના જાણનાર ભેતિપીથી મોટો દુષ્કાળ પડશે એવું પહેલાંથી જાણીને બે લાખ મણ અન્નનો સંગ્રહ કીધેલો હતો; જેથી ઘણીજ લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી હતી પણ તેમાંથી ચોવીસ હજાર મણ અન્ન દીન હીન લોકોને બહેલી

દીધું હતું, એક હજાર બાંદ છોડાવ્યા હતા (બારવટીયા લોકોએ પકડેલા લોકોને બાંદ કહેવાય છે), તેમજ છપ્પન રાજને છોડાવ્યા હતા, ઘણાં દેરાસર બંધાવ્યાં, શુભોદ્ધાર કરાવ્યા, તથા પૂજ્ય શ્રી જ્ઞાનંદ સૂરિ અને શ્રીદેવસુંદર સૂરિને આચાર્યપદ સ્થાપના કરવા વિગેરે ધર્મકૃત્ય કર્યાં હતાં.

માટે ભોજનના સમયે ગૃહસ્થે વિશેષકરી દયાદાન કરવું. નિશ્ચયે કરી ગૃહસ્થે તેમજ નિર્ધન શ્રાવકે પણ તેવા પ્રકારની ઔચિત્યતા રાખીને અન્ન રાંધવાં કે યાચક દીનહીન દુઃખી તે વખતે આવી ચડે તો તેઓને તેમાંથી કેટલુંક આપી પણ શકાય, એમ કરવાથી કંઈ અધિક વ્યય થતો નથી; કેમકે તેઓને થોડાથી પણ સંતોષ પમાડી શકાય છે. જે માટે કહેલું છે કે:—

ગ્રાસાત્ ગલિતસિક્થેન । કિં ન્યૂનં કરિણો ભવેત્ ॥ જીવત્યેવ પુનસ્તેન । કીટિકાનાં કુટુંબકં ॥
કવળમાંથી ગળી પડેલા દાણાથી શું કંઈ હાથીને ઓછું થઇ જાય છે ? તેથી તો કીટીકાનું (કીડીયોનું) આખું કુટુંબ જીવતું રહી શકે છે.

એમ (એ યુક્તિથી) રંધાયેલા નિરવધ આહારથી સુપાત્રદાન પણ શુદ્ધ થાય છે. માતા પિતા, ભાઈ બહેન વિગેરેની; પુત્ર, વહુ અને સેવક વિગેરેની; રોગી, બાંધેલ ગાય, બળદ, ઘોડા વિગેરેની; ભોજનાદિકની (જમાડવા વિગેરેની) ઊચિત સાર સંભાળ કરીને; નવકાર ગણી તથા પ્રત્યાખ્યાન (પચખાણ) નિયમ વિગેરેને યાદ લાવીને સાત્મ્ય એટલે પોતાને અવશુભ ન કરતા હોય એવા પદાર્થોનો વિચાર કરીને પછી ભોજન કરે. જે માટે કહેલું છે કે:—

પિતુર્માતુઃ શિશૂનાં ચ । ગર્ભિણી વૃદ્ધરોગિણાં ॥ પ્રથમં ભોજનં દત્વા । સ્વયં ભોક્તવ્યમુત્તમૈઃ ॥ ૧ ॥

પિતા, માતા, બાળક, ગર્ભિણી, વૃદ્ધ, અને રોગી, એટલાંને પ્રથમ ભોજન આપીને પછી પોતે ભોજન કરવું.

ચતુષ્પદાનાં સર્વેષાં । ધૃતાનાં ચ તથા નૃણાં ॥ પિતાં વિધાય ધર્મજ્ઞઃ । સ્વયં ભુંજીત નાન્યથા ॥ ૨ ॥

સઘળાં ચાર પગવાળાં તેમજ પોતાને ઘેર લાંઘવા બેઠેલા કે આવેલા પરોણા વિગેરેની ધર્મ જાણનાર પુરૂષે સાર સંભાળ કરીને પછી ભોજન કરવું, તે વિના કરવું નહીં

(ભોજન કરવાનો વિધિ-સાત્મ્યનું લક્ષણ)

સાત્મ્યનું લક્ષણ એમ બતાવેલું છે કે:—

પાનાહારાદયો યસ્મા । દ્વિરુઘ્વાઃ પ્રકૃતેરપિ ॥ સુખિત્વાયાચ્ચકલ્પંતે । તત્સાત્મ્ય મિતિ ગીયતે ॥

પ્રકૃતીને અણુગમતા છતાં પણ શારીરીક સુખને માટે પાનાહારાદિકે (આહાર પાણી વિગેરે) જે વાપરવામાં આવે (એમ કલ્પીયે) તેને સાત્મ્ય કહે છે.

જન્મથીજ (જીવીયે ત્યાંસુધી) આત્માને અવશુભ કરે નહીં એવી વસ્તુ ખાવામાં આવતી હોય તે વિષ હોય તોપણ અમૃત સમાન થાય છે. નહીં સદતી વસ્તુ અમૃત સરખી હોય તોપણ તે વિષ સમાન છે; પણ એમાં એટલું વિશેષ છે કે જન્મથી સાત્મ્યે કરીને (પથ્યપણે કરીને) ખાધેલું વિષ પણ અમૃત થાય છે. અસાત્મ્યે કરીને (કુપથ્ય કરવાથી) અમૃત પણ વિષજ છે, માટે સદતું પણ પથ્ય પ્રમાણે સેવવું (ખાવું), એમ ધારીને વધારે ખાવું નહીં. મને તો સર્વ સાત્મ્ય છે એમ ધારીને વિષ ખાવું

નહીં. મુશિક્ષિત હોય (વિષનાં શાસ્ત્ર જાણતો હોય), વિષ તંત્રજ હોય (વિષ ઊતારવાના ઉપાય જાણતો હોય), તોપણ વિષ ખાધાથી પ્રાણી મરણ જ પામે છે. વળી પણ એવો વિચાર કરે કે,

કંઠનાડીમતિક્રાંતં । સર્વત્તદશનં સમં ॥ ક્ષણમાત્રસુખસ્યાર્થે । લોભ્યં કુર્વતિ નો બુધાઃ ॥

કંઠનાડીથી (ગળાથી) ઉદ્ધવ્યું (નીચું ઊતર્યું) ખાધેલું તે બધું સરખુંજ થાય છે, એવા ક્ષણવારના સુખ માટે વિચક્ષણ પુરૂષ કેમ લોભ્યતા (રસની લાલચ) રાખે ? ન જ રાખે. એવું ધારીને લોજનના રસમાં (સ્વાદમાં) લાલચ ન રાખતાં ખાવીશ અલક્ષ્ય, બગીસ અનંત કાય વિગેરે બહુ પાપ લાગે એવી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરીને પોતાની જઠરાગ્નિનું જેવું બળ હોય તે પ્રમાણે અને પ્રમાણ કરેલું, એવું લોજન કરે. જે પ્રમાણ કરેલું જમે છે તે ઘણું જમી શકે. (પોતાની જઠરાગ્નિના પ્રમાણેજ લોજન કરે છે તે વધારે જમી શકે છે.) દરરોજના પ્રમાણ કરતાં અધિક લોજન કરવાથી અજીર્ણ, વમન, વિરેચન, તાપ, ખાંસી, વિગેરે થઈ આવવાથી છેવટે મરણ પણ થઈ જાય છે. (માટે દરરોજના પ્રમાણ ઉપરાંત ન જમવું) જે માટે કહેલ છે કે:—

જીહેજાણપ્પમાણં । જિમિઅવ્વે તહય જંપિઅવ્વેઅ ॥

અર્હિજિમિઅ જંપિઆણં । પરિણામો દારુણો હોર્હ ॥ ૧ ॥

હે જીલ જમવામાં અને ખોલવામાં તું પ્રમાણ રાખજે. અતિશય જમવાનો અને ખોલવાનો પરીણામ લયંકર હોય છે.

અનાન્યદોષાણિ મિતાનિમુક્તા । વચાંસિ ચેત્ત્વં વદસીથ્થમેવ ॥

જંતોર્યુયુત્તોઃ સહકર્મવિરૈ । સ્તત્પદ્ધંધોરસતે તથૈવ ॥ ૨ ॥

હે જીહ્વા માપેલાં અને દોષ વગરનાં અન્નને, તેમજ માપેલાં અને દોષ વગરનાં વચનોને જે તું વાપરીશ (લોગવીશ) તો કર્મરૂપ સુભટો સાથે યુદ્ધ કરનાર પ્રાણીયોને મસ્તક પટખંધ સમાન થશે.

હિત મિત વિપક્કમોજી । વામશયી નિત્ય ચંક્રમણશીલઃ ॥

ઉદ્દિગ્ધત મૂત્રપુરીષઃ સ્ત્રીષુ । જિતાત્મા જયતિ રોગાન્ ॥ ૩ ॥

પોતાને હિતકારી હોય એવું, પ્રમાણ કરેલું અને પરિપક્વ થયેલું લોજન કરનારો, ડાખું પડખું દબાવી સુનાગ, જમીને કરવાના સ્વભાવવાળો, લઘુનીતિ વડીનીતિની સંકા થવાથી તત્કાળ તેનો ત્યાગ કરનારો, સ્ત્રીઓમાં જેણે પોતાના આત્માને બચાવ્યો હોય (સ્ત્રી વિષયમાં પ્રમાણ રાખનારો), એવો પુરૂષ રોગોને જીતી લે છે.

લોજનનો વિધી વળી વ્યવહારશાસ્ત્રમાં (વિવેક વિલાસમાં) નીચે પ્રમાણે છે:—

અતિ પ્રાતઃ સંધ્યાયાં । રાત્રૌ કુત્સન્નય વ્રજન્ ॥ સવ્યાંઘ્રૌદત્ત પાણીશ્ચ । નાઘાત્પાણિ સ્થિતંતથા ॥ ૧ ॥

અતિ પ્રભાતે, અતિ સંધ્યા સમયે, રાત્રે, કોહેલું, માર્ગે ચાલતાં, ડાખા પગ ઉપર હાથ દઈને, અને હાથમાં લઈને જમવું નહીં (ખાવું નહીં).

સાકાશે સાતપે સાંધકારે દ્રુમતલે પિચ ॥ કદાચિદપિનાશ્રીયા દૂર્ધ્વીકૃત્યચ તર્જનીં ॥ ૨ ॥

આકાશ નીચે ખેશીને, તડકામાં, અંધારામાં, ઝાડ નીચે, તર્જની (અંગુઠાથી ખીજી) આંગળી ઊંચી રાખીને, કોઈ વખત પણ લોજન કરવું નહીં.

અર્થૌત મુલ્લવસ્ત્રાંધિર્નગ્નશ્ચ મલિનાંશૂકઃ ॥ સવ્યેન હસ્તેનાદાત્ત । સ્થાલો મુંજીત ન ક્વચિત્ ॥ ૩ ॥

હાથ પગ મુખ વસ્ત્ર વગર ધોયે, નગ્ન થઈને, મલીન વસ્ત્ર પહેરીને, ડાળા હાથથી થાળી આવીને, કોઈ વખતે પણ જમવું નહીં.

एकवस्त्रान्वितश्चाद्रिवासा वेष्टितमस्तकः ॥ अपवित्रोतिगाक्यश्च, न मुंजीत विचक्षणः ४

એકજ વસ્ત્ર પહેરીને, લીલાં (ભીનાં) વસ્ત્રથી વીંટેલું છે મસ્તક જેણે એવો થઈને (માથે ભીનું વસ્ત્ર વીંટીને), અપવિત્ર થકાં, અતિ લાલચુ થઈને, વિચક્ષણે જમવું નહીં ઉપાનત્સહિતો વ્યગ્રચિત્તઃ કેવલ મૂસ્તિતઃ ॥ પર્યંકસ્યો વિદિન્ ચામ્યાનનો નાદ્યાત્ક્રશાસનઃ. ૬

જોડા (પગરખાં) પહેર્યા છતાં, ચપળ ચિત્તે, કેવળ જમીન ઉપર રહીને, પર્યંક ઉપર બેસીને, વિદિશામાં (વિદિશા સામે બેસીને), દક્ષિણ દિશા સામે બેસીને, પાતળા કે ડગતા આસને બેસીને લોજન કરે નહીં.

आसनस्थपदो नाद्यात्, श्वश्रंडालैर्निरीक्षितः ॥ पतितैश्चतथाभिन्ने, भाजने मलिनेपिच. ६

આસનના ઉપર પગ મુકીને, શ્વાન (કુતરો), ચાંડાળ, પતીત (ધર્મથી ભૂષ્ટ), એટલાં દેખતાં, ભાગેલા કે મલીન વાસણમાં લોજન ન કરે.

अमेध्यसंभवं नाद्यात्, दृष्टभ्रूणादिवातकैः; रजस्वलापरिस्पृष्ट, मात्रातं गोश्वपक्षिभिः. ७

વીધા કરવાની જગામાંથી ઉપજેલું, ખાળહુત્યા વિગેરે મહાપાપ કરનારે લીઠેલું, રજસ્વલા (અડકાયેલી સ્ત્રી) એ અડકેલું, ગાય, શ્વાન, પંખીયે સુંધેલું, ખાવું નહીં.

अज्ञातागममज्ञातं, पुनरुन्नीकृतं तथा; युक्तं च बचवचाराव्दै, नाद्याद्वक्त्रविकारवान्. ८

અજ્ઞાપ્યા સ્થાનથી આવેલું, અજ્ઞાપ્યું, ફરીને ઉણુ કરેલું, બચવચ શબ્દ કરતાં, મુખ બગાડીને (મોટા કવળથી જમતાં મુખ વિકૃત દેખાય છે તેમ) ન જમે.

आव्हानोत्पादितप्रीति, कृतदेवाभिधास्मृतिः; सक्षेपथावनत्युच्चै, निविद्यो विष्टरै स्थिरै. ९

માતૃસ્વસ્પૃંવિકાજામીભાર્યાયૈઃ પક્ષમાદરાત્ । શુચિર્મિર્મુક્તવાદ્મિશ્ચ । દત્તં ચાદ્યાડ્જ્જનેસતિ ॥ ૧૦ ॥

કૃતમૌનમવક્રાંગં । વહદ્દક્ષિણનાસિકાં ॥ પ્રતિમદ્ય સમાગ્રાળ । હત હૃદ્ગોપવિક્રિયં ॥ ૧૧ ॥

નાતિશારં ન ચાત્યમ્લં । નાત્યુષ્ણં નાતિશીતલં ॥ નાતિશાકં નાતિગોલ્યં । મુસરોચકમુજ્જકે ॥ ૧૨ ॥

લોજનની નિમંત્રણા કરવાથી ઉત્પન્ન કરાવી છે પ્રીતિ જેણે, કયાં છે દેવ ગુરૂનાં નામ સ્મરણુ જેણે, એવો થઈને, સમ આસને, પોહોળા આસને, ઉચ્ચઆસને, સ્થિર આસને બેઠો થકે; માતા, બહેન, મોટીમા, ભાણેજ, સ્ત્રી વિગેરે જમવાવાળી પવિત્ર સ્ત્રીયે આદરપૂર્વક સંધેલું, બીજા પીરસનારના અલાવે (આછતે) તેઓએજ આવેલું માન ફરીને, વાંકું શરીર નહીં કરતાં, જમણી નાસિકા પહેતે છતે, જે જે વસ્તુ ભક્ષણ કરવાની છે તે દરેકને દૃષ્ટિદોષના વિકારને દૂર કરવા માટે પોતાની નાસિકાથી સુંધાને, અતિ ખાઈ નહીં, અતિ ખાટું નહીં. અતિ ઉણુ નહીં, અતિ શીતળ નહીં, અતિ શાક નહીં, અતિ ગળપણુ નહીં, મુખને રૂચે તેવું, પણ ઘણું નહીં (એવું જમે).

अञ्चुहं हणइरसं । अइ भवं इंदियंइ उवहगइ ॥

અંચુહં હણઈરસં । અઈ ભવં ઇંદિયંઈ ઉવહગઈ ॥ ૧૩ ॥

અતિ ઉષ્ણ રસને વિનાશ કરે છે, અતિ ખાટું ધંદ્રિયોને હુણે છે, અતિ લુષ્ણ (મીઠુ-ખાડું) ચક્ષુને વિનાશ કરે છે, અતિ ચીકણું નાસિકાના વિષયને બગાડે છે.

તિત્ત કઙ્કુર્હિ સિંભં । જિનાહિપિત્તં કસાય મહુરોર્હિ ॥

નિઠ્ઠુનેહિ અવાયં । સેસાવાહી અણસણા ॥ ૧૪ ॥

તીખા અને કડવા પદાર્થથી સ્લેષ્મને, કશાયલા અને મધુર પદાર્થથી પિત્તને, સ્નિગ્ધ (ચીકણા) અને ઉષ્ણ પદાર્થવડે વાયુને, બીજી વ્યાધિઓ ખાકીના રસને ત્યાગ કરવાથી છૂતી શકાય છે.

અશાકમોજી ધૃતમત્તિયોંધસા । પયોરસાન્ સેવતિ નાતિપોંમસાં ॥

અમુગ્વિમુગ્મૂત્રકૃતાંવિદાહિનાં । ચલત્પમુર્ગ્જીર્ણમુગ્ધપદેહરુઃ ॥ ૧૫ ॥

શાક વિના જે ભોજન કરે છે તે બાણે ધીનું જ ભોજન હોય એવું ગુણકારી છે. દુધ અને ભાત જે ખાય છે તે મદીરા જેટલો ગુણકારી હોય છે. ખાતાં પાણી વધારે ન પીયે તે શ્રેષ્ઠ છે. લઘુનીતિ, વડીનીતિની શંકા ટાળીને જમે છે તેને અજીર્ણ થતું નથી. એમ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે વર્તનારને પ્રાપ્ત રોગ થતો નથી.

આદૌ તાવન્મધુરં । મધ્યે તીક્ષ્ણં તતસ્તતઃ કટુકં ॥

દુર્જનમૈત્રીસદૃશં । ભોજનામિચ્છંતિ નીતિજ્ઞાઃ ॥ ૧૬ ॥

પહેલાં મધુર, વચમાં તીક્ષ્ણ (તીખું), ત્યારપછી કડવું, એમ દુર્જન પુરૂષોની મિત્રાઈની પેઠે નીતિનાં બાણ પુરૂષો ભોજનને ઇચ્છે છે.

સુસ્તિગ્ધમધુરૈઃ પૂર્વ । મશ્રીયાદન્વિતં રસૈ ॥ દ્રવામ્લલવર્ણૈર્મધ્યે । પર્યંતે કટુતિક્તકે ॥ ૧૭ ॥

સુસ્નિગ્ધ (ચીકણા) અને મધુર રસે કરી સહિત પદાર્થો પહેલાં, પ્રવાહી એવા ખાટા અને ખારા રસે કરી સહિત પદાર્થ વચ્ચે, કડવા અને તીખા રસે કરી સહિત પદાર્થ છેલ્લાં જમવા.

પ્રાક દ્રવં પુરુષોડશ્રાતિ । મધ્યે ચ કટુકં રસં ॥ અંતે પુનર્દ્રવાશી ચ । બલારોગ્યં ન મૂંચતિ ॥ ૧૮ ॥

પહેલાં પાતળા પદાર્થ જમે, વચમાં કડવા રસ જમે, અને અંતમાં વળી પાતળા પદાર્થ જમે, એવા પુરૂષને બળ અને આરોગ્યતા મુકતાં નથી.

પાણી પીવાનો વિધિ.

આદૌ મંદાગ્નિજનનં । મધ્યે પીતં રસાયનં ॥ ભોજનાંતે જલં પીતં । તજ્જલં વિપસન્નિમં ॥ ૧૯ ॥

ભોજન પહેલાં પાણી પીવું મંદાગ્નિ ઉપબળે છે, વચ્ચે પાણી પીવું રસાયણ જેવું છે, અને અંતે પાણી પીવું તે વિષના બરાબર છે.

ભોજનાનંતરં સર્વ । રસાલિતેન પાણિના ॥ એકઃ પ્રતિદિનં પેયો । જલસ્ય ચુલુકોગિના ॥ ૨૦ ॥

ભોજન કર્યા પછી સર્વ રસથી લેપાયલા હાથવડે પાણીથી એકજ ચલુ દરરોજ પાણી પીવું. (જમ્યા પછી તરતજ વધારે પાણી પીવું નહીં).

ન પિવેત્પશુવત્તોયં । પીતશેષં ચ વર્જયેત્ ॥ તથા તાંજલિના પેયં । પયઃ પથ્યં મિતં યતઃ ॥ ૨૧ ॥

પશુની પેઠે (જનાવરના જેમ) પાણી પીવું નહીં, પીધા પછી બચેલું પાણી નાખી દેવું. (તત્કાળ નાખી દેવું), ને અંજળીવડે (ખોખાવડે) પાણી પીવું નહીં, કેમકે સાપેલું પાણી પથ્ય ગણાય છે.

કરેણ સલિલોદેણ ન મંડૌ નાવરં કરં ॥ નેસળે ચ સ્પૃશેત્કિનુ । સ્પૃષ્ટ્યે જાનુની શ્રિયે ॥ ૨૨ ॥

ભોજન કીધા પછી લીના હાથ વડે કપાળને, બીજા હાથને, આંખને, સ્પર્શ કરવો નહીં (અડાડવો નહીં), ત્યારે શું કરવું ? લક્ષ્મીની વૃદ્ધિને માટે પોતાના હાથથી સ્પર્શવા.

જમ્યા પછી કરવા ન કરવાનાં કાર્ય.

અંગમર્દનનીહારં મારોત્સેપોપવેશનં ॥ સ્નાનાંચ કિયત્કાલં મુક્ત્વા કુર્યાન્ન બુદ્ધિમાન્ ॥ ૨૩ ॥

અંગમર્દન, વડીનીતિ, ભાર ઉપાડવો, બેસી રહેવું, સ્નાન વિગેરે, જમ્યા પછી કેટલીક વાર સુધી બુદ્ધિવાન પ્રાણીએ કરવાં નહીં.

મુક્તોપાવિશતસ્તુદં વલમુત્તાનશાયિનઃ ॥ આયુર્વામકટિસ્થસ્ય મૃત્યુર્ધાવતિ ધાવતઃ ॥ ૨૪ ॥

જમીને તરત બેસા રહે તેને તુંદ (પેટ-કુખ) વધે છે, ચીતો સુવે તેને બળ વધે છે, ડાલી કમર દબાવી બેસે તેને આયુષ્ય વધે છે, દોડવાથી મૃત્યુ આવે છે.

મોજનાનંતરં વામ । કટિસ્યો વટિકા દ્વયં ॥ શયીત નિદ્રયા હીનં । યદ્વા પદશતં વ્રજેત્ ॥ ૨૫ ॥

ભોજન કર્યા પછી ડાબી કેડ દબાવી બે ઘડીવાર નિદ્રા વગર સુઈ રહેવું, અથવા એકસો પગલાં આમતેમ ચાલવું; પણ બેસી ન રહેવું.

આગમોક્રાંત વિધિ તો નીચે પ્રમાણે છે:—

નિરવજ્જાહારેણ । નિઙ્ગીવેણ પરિત્તંમિસ્તેણ ॥ અત્તાણુ સંધણવરા । સુસાવગાં એ રિસા હંતિ ॥ ૧ ॥

નિર્દૂષણ આહાર વડે, નિર્લેપ આહારવડે, પ્રત્યેક મિશ્ર આહારવડે (અનંત કાય નહીં), આત્માનું અનુસંધાન (નિર્વાહ) કરવામાં તત્પર, એવા પ્રકારના સુશ્રાવક હોય છે, અસરસરં અચવચવં, અદુઅપવિલંબિઅં અપરિસાદિ; મળવ્યકાયગુત્તો, મુંઝઈ સાહુવ્વડવડત્તો. ૨

સુસુવાટા કરતો નહીં, ચખચખાટ કરતો નહીં, અતિ ઉતાવળો નહીં, અતિ ધીરો નહીં, એકું પડયું રહે તેમ નહીં. મન વચન ક્રિયાને ગોપવતો શ્રાવક સાધુ તો પેઠે ઉપયોગવંત (થઈ) જમે.

કડપયરચ્છેણં, મુત્તવ્વં અહવ સીહ સ્વદ્દણં, એણે અગેગે હિવ, વડ્ડિજત્તા ધૂમદંગાલં. ૩

વાંસડાના કડકા કરવાની વખતે એકે સપાટે જેમ વાંસને ચીરે છે તેમ, અથવા સિંહના ભોજનની પેઠે (સિંહ એકે ઝપાટે મારીને ખાઈ જાય છે તેમ) ઘણા માણસો વચ્ચે અને ધુમ ધંગાળાદિક દોષને વર્જન કરતાં એકલાએ એકવાર ભોજન કરવું.

જહ અમ્મંમળલેવા, સગ્ગ સ્સલ્લવણાણ જુત્તિઓ હંતિ; ઇઅસંજમ મ રહવહ્નવ્વયાઈ સાહુઆહારો. ૪

જેમ શરીરનું બળ વધારવા માટે અભ્યંગત (સ્નાન કરતી વખતે કરાતું) ઉગટણું છે, અને ગાડાને ચલાવવા માટે તેના પછડામાં રેડાતું દીવેલ છે, તેમ સંયમનો ભાર વહન કરવા માટે સાધુસોડો આહાર કરે છે.

તિત્તંગંવ કહ્ડઅંવ, કસાયં અંતિલંવમહુરં લવણં વા; એઅલદ્ધ મન્નદ્ધ પડત્તં, મહુવયં વ મુંજિજ્ઞસંજન. ૫

તીષ્ઠું, કડવું, કથાયલું, ખાટું, મીઠું, ખારું, એવો આહાર મળ્યા છતાં બીજા વિચાર નહીં કરતાં તેનેજ મીઠું અને ઘીના જેવું માનીને સાધુ ભોજન કરે.

અહવ ન જિમિજ્જરોગે મોહુદ્દપ્પ સયણમાઈ ઉવસમે; પાણી દયાત્તહેડ, અંતે તણુમો અગચ્ચંત્ત. ૬

રોગ થયેલો હોય ત્યારે, મોહનો ઉદય થયો હોય ત્યારે, સ્વજનાદિકને ઉપસર્ગ ઉત્પન્ન થયા હોય ત્યારે, જીવદયા પળાવવાના વખતે, તપ કરવો હોય ત્યારે, અંત વખતે શરીર મુકવાને અણુસણુ કરવું હોય ત્યારે ભોજન કરે નહીં.

ઉપર બતાવેલી બધી સિદ્ધાંતોક્ત રીતિ સાધુને આશ્રયી છે. શ્રાવકને યોગ્ય પણે યથાયોગ્ય સમજી લેવી. ખીજા શાસ્ત્ર પણ કહે છે કે:-

દેવસાધુપુરસ્વામી, સ્વજનવ્યસને સતિ; ગ્રહણે ચ ન મોક્તવ્યં, શક્તૌ સત્યાં વિવેકિના. ૭

દેવ, ગુરુ, રાજા, સ્વજન, એટલાના ઉપર કંઈ કંઈ આવી પડેલું હોય ત્યારે, તેમજ શ્રદ્ધા વખતે, વિવેકવંત પ્રાણીયે છતી શક્તિયે ભોજન કરવું નહીં.

અર્જીર્ણપ્રમથા રોગા અજીર્ણ થવાથી રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. એ અજીર્ણના વિષયમાં કહેલું છે. વળી-

ચલાંવરોવિનિર્દિષ્ટં, જ્વરાદૌ લંબનં હિતં; ઋતે નિલશ્રમક્રોધ, રોકકામક્ષતજરાન્. ૮

વાયુનો, શ્રમનો, (થાકનો), ક્રોધનો, શોકનો કામનો, ધાવનો કે ગરુગુબડનો ભો તો ન હોય તો તેના (તાવના) બળને રોકનાર હોવાથી તાવની આદિમાં લંબન એ જ હિતકારી છે. એવું વૈદકશાસ્ત્રનું વાક્ય હોવાથી જવર વખતે, અક્ષિ રોગાદિક વખતે, તથા દેવગુરુની વંદના કરવાનો યોગ ન બને ત્યારે, તેમજ તીર્થગુરુને નમસ્કાર કરવા વખતે, વિશેષ ક્રોધક ધર્મકરણી અંગીકાર કરવાની આદિમાં, અથવા ક્રોધક પ્રોઠ પુણ્ય કરણીના પ્રારંભમાં, અષ્ટમી ચતુર્દશી વિગેરે વિશેષ પર્વણીમાં ભોજનનો ત્યાગ કરવો ક્ષપણાદિ (ઉપવાસાદિ) તપ કરતાં આલોક અને પરલોકમાં ખરેખર બહુજ ગુણની અને લાલની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે માટે કહેલું છે કે:-

અચિરં વિચિરં ક્ષંપિ, ઉલ્લુખં દુલ્લહંપિ તદ્દસુલહં; દુસજ્જંપિ સુસજ્જં, તવેણ સંપંજ્જણ કજ્જં. ૯

અસ્થિર પણ સ્થિર, વાંકું પણ સરળ, દુર્લભ પણ સુલભ, દુઃખે બની શકે એવું પણ સુખથી થઈ શકે એવું, કાર્ય તપથી થઈ શકે છે.

વાસુદેવ, ચક્રવર્તિ વિગેરે દેવતાઓ સેવા કરવા વિગેરે આ લોકનાં કાર્યો જે કરે છે તે પણ અષ્ટમાદિક તપથીજ સિદ્ધ થાય છે, તે વિના થતાં નથી. (એ ભોજનાદિક વિધિ બતાવી)

ભોજન કરી ઉઠ્યા પછી કરવાનાં કાર્યો.

ભોજન કર્યા પછી નવકાર ગણી ઊઠીને ચૈત્યવંદન કરી દેવ ગુરુને યથાયોગ્ય વાંદે. આ સદ્ગુણ “સુપત્તદાણાર્જુન્તિ એ માં બતાવેલા આદિ શબ્દ એ પદ્ધતી સૂચન કરેલું સમજવું.” હવે પાછલા પદની વ્યાખ્યા બતાવે છે કે ભોજન કર્યા પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને દિવસચરિત્ર અથવા ગ્રંથી સહિતાદિ પ્રત્યાખ્યાન ગુર્વાદિકને બે વાંદણા દેવાપૂર્વક અથવા તેવો યોગ ન હોય તો તેમજ કરીને ગીતાર્થોની, યતિયોની, ગીતાર્થ શ્રાવકની કે બ્રહ્મચારી શ્રાવકની પાસે, વાંચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, ધર્મકથા, અનુપ્રેક્ષા લક્ષણવાળી યથાયોગ્ય સ્વાધ્યાય (સમ્ભાષ) કરે. તેમાં-૧, નિર્જરા માટે યથાયોગ્ય સૂત્ર અર્થનું વંચાવવું લાણુવું તેને વાંચના કહેવાય છે. ૨, વાંચના લેતાં તેમાં જે કંઈ શંકા રહી હોય તે ગુરુને પુછીને નિસંશય થવું તેને પૃચ્છના કહેવાય છે. ૩, પહેલાં શીખેલાં સૂત્રો તથા

સેઓના અર્થ પાછા વિસ્મૃત ન થવા દેવા વિગેરે કારણ માટે તેઓના વારંવાર અભ્યાસ કરવો તે પરાવર્તના. ૪, જંબુસ્વામી વિગેરે મહાન પુરૂષોનાં ચરિત્રોને સાંભળવાં, કહેવાં તેને ધર્મકથા કહે છે. ૫, મનમાંજ સૂત્ર અર્થનું વારંવાર અભ્યાસ કરતા રહેવું (વિચાર કરવો) તેને અનુપ્રેક્ષા કહે છે. અહિંયાં શાસ્ત્રના રહસ્યનાં બાણ પુરૂષોની પાસે પાંચ પ્રકારની સ્વાધ્યાય કરવાનું બતાવેલ છે તે વિશેષ કૃત્યપણે સમજવું, અને તે વિશેષ ગુણહેતુ છે. કહેલ છે કે:-

સદ્ગુણ પસથ્યં, જ્ઞાણં જાગર્દૈશ સર્વં પરમથ્યં; સદ્ગુણ વદંતો, સ્વર્ગે સ્વર્ગે જર્દૈ વેરમ્. ૧૦

સ્વાધ્યાય (સજ્ઞાય) વડે પ્રશસ્ત (ઉત્તમ) ધ્યાન થાય છે, સર્વ પરમાર્થને બાણ છે, સ્વાધ્યાયમાં વર્તવાથી પ્રાણી ક્ષણે ક્ષણે વૈરાગ્યલાવને પામે છે.

પાંચ પ્રકારની સ્વાધ્યાય ઉપર દ્રષ્ટાંત વિગેરે આચારપ્રદીપ ગ્રંથમાં અમોએ (ટીકા કારે) વર્ણન કરેલા છે માટે અહિંયાં બતાવ્યા નથી. એ આઠમી (મૂળ ગ્રંથની) ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત થયો.

—+*ॐૐૐ*ૐૐ*—

શ્રાદ્ધવિધિ મૂળની નવમી ગાથા.

સંજ્ઞાર્દ જિણપુણરવિ , પૂર્વર્દ પદિક્કમર્દ કુણર્દ તહવિહિના ॥

વિસ્સમર્ણં સદ્ગુણં । ગિહંગઓ તો કહ્દઈ ઘમ્મં ॥ ૧ ॥

એકવાર ભોજન કરવા વિશે.

ઉત્સર્ગેણ તુ સદ્દોઅ, સચિત્તાહારં વજ્જઓ; રક્ષાસણગ મોહા, વંમયારી તહેવય. ૧

ઉત્સર્ગથી શ્રાવકે એકજવાર ભોજન કરવું. જે માટે કહેલ છે કે:-

ઉત્સર્ગમાર્ગથી તો શ્રાવક સચિત્ત આહારનો વર્જક હોય છે, એકજ વખત ભોજન કરનારો હોય છે, અને વળી તેમજ પ્રહારી હોય છે.

(દિવસચરિમ પચખાણ કરવા વિષે)

એકવાર ભોજન કરવાથી જે શ્રાવકનો નિર્વાહ ન થાય તેણે દિવસને પાછલે આઠમે ભાગે (સુમારે ચાર ઘડી દિવસ હોય તે વખતે) વાળુ આરંભી એ ઘડી દિવસ બાકી રહે તે પહેલાં કરી લેવું; કેમકે સધ્યાવેળાએ (ઘડી દિવસ રહે તે વખતે) વાળુ કરવાથી રાત્રીભોજનનો દોષ લાગે છે. અચુર અને રાત્રે ભોજન કરવાથી અનેક દોષ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું સ્વરૂપ અમારી (ટીકાકારની) કરેલી અર્ધદીપિકા-વૃત્તિથી સમજી લેવું. વાળુ કર્યા પછી વળી યથાશક્તિ ચતુર્વિહાર, ત્રિવિહાર, દ્વિવિહાર, દિવસચરિમ [જેટલો બાકી દિવસ રહેલો છે (હોય) ત્યાંથી તે બીજા દિવસનો સૂર્ય ઉદય થાય ત્યાં સુધીનું] પચખાણ કરવું. મુખ્યવૃત્તિથી તો કેટલોક દિવસ બાકી રહેથીજ પચખાણ કરવું; અને તેમ નહીં બની શક્યું તો રાત્રી વખતે પણ પચખાણ કરી લેવું.

અહિંયાં કોઈ એમ શંકા કરે કે દિવસચરિમ પચખાણ કરવું નિષ્ક્રમ છે, કેમકે દિવસચરિમ તો એકાસણાદિકના પચખાણમાંજ ભોગવાઈ જાય છે. તેને એવો

ઉત્તર આપવો કે, એકાસણના પચખાણના આઠ આગાર (પાઠ) છે, અને દિવસ-ચરિત્ર પચખાણના ચાર આગાર છે, માટે સફળ (ફળદાયક) છે, કેમકે આગારનો સંક્ષેપ કરવો એજ મોટો લાભ છે.

રાત્રીભોજનનો નિષેધ કરેલો છે જેણે એવા શ્રાવકોને પણ કેટલોક દિવસ બાકી રહે થકે દિવસચરિત્ર કરવામાં આવવાથી મારે રાત્રીના આહારનો ત્યાગ છે એમ સ્મરણ કરાવી આપવાથી તેને પણ દિવસચરિત્ર કરવું વાજબી છે, એમ આવશ્યકની લઘુવૃત્તિમાં લખેલું છે. આ દિવસચરિત્રનું પચખાણ (જેટલો દિવસ બાકી હોય ત્યાંથી લીધેલું ચોવીહાર કે તીવીહારનું પચખાણ) સુખથી બની શકે છે અને મહા લાભકારી છે.

દિવસચરિત્ર પચખાણ ઉપર એડકાક્ષનો દ્રષ્ટાંત.

દશાર્ણપૂરનગરે એક શ્રાવિકા વાળુ કરીને દરરોજ દિવસચરિત્ર પચખાણ કરતી હતી. તેનો પતિ મિથ્યાત્વી હોવાથી “સાંજે વાળુ કરીને રાત્રીયે કોઈએ ભોજન કરવું નહીં એ મોટું પચખાણ છે, વાહ ! આતો મોટું પચખાણ !” એમ કહીને હાંસી કરતો હતો. એક દિવસ તેણે (પતિએ) પણ પચખાણ લેવા માંડ્યું, ત્યારે શ્રાવિકાએ કહ્યું—તમારાથી નહીં રહેવાય, તમે પચખાણ ન લ્યો, તોપણ તેણે લીધું. રાત્રે સમ્યક્તદ્રષ્ટિદેવી તેની પરીક્ષા કરવા કે શિક્ષા કરવા તેની બેનનું રૂપ બનાવીને ઘેબરનું દહાણું કરતી આવી, અને તેને ઘેબર આપ્યાં. શ્રાવિકા સ્ત્રીએ તેને ઘણા વાર્યો, પણ રસના લાલચથી તે હાથમાં લઈ ખાવા લાગ્યો. ત્યારે દેવીએ તેને માથામાં એવો માર માર્યો કે જેથી તેની આંખોના ડોળા નીકળી પડ્યા. શ્રાવિકા (તેની સ્ત્રી) એ આથી મારો કે મારા ધર્મનો અપયશ થશે એવું મનમાં ધારીને કાઉસ્સગ્ગ કર્યો. ત્યારે શાસ્ત્ર-નહેલીએ આવી તેના (શ્રાવિકાના) કહેવાથી, એવામાં પાસે કોઈ બકરાને મારતો હતો તે બકરાની ચક્ષુ લઈ આવીને તેની આંખોમાં ભેડી દીધી, તેથી તે “એડકાક્ષ” નામથી પ્રખ્યાત થયો (એડક એટલે ઘેટો—તેની આંખોના જેવી આંખો હોવાથી એડકાક્ષ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયો). આ પ્રત્યક્ષ ફળ દેખવાથી તે પણ શ્રાવક થયો. આવું કૌતુક એવા માટે પરગામના લોકો આવવા લાગ્યા, જેથી તે ગામનું નામ પણ એડકાક્ષ પડ્યું. આવો પ્રત્યક્ષ દાખલો દેખી બીજા પણ ઘણા લોકો શ્રાવક થયા.

ત્યારપછી સાંજેના એટલે જે ઘડી દિવસ બાકી રહ્યા પછી અને સૂર્ય અર્ધ અસ્ત થયા પહેલાં ફરીને ત્રીજવાર યથાવિધિ (વિધિપૂર્વક) જિનેશ્વરની પૂજા કરે. (દર્શન કરે)

इति श्रीतपागच्छात्रिपश्रीसोमसुंदरसूरिस्तच्छिष्यश्रीमुनिमुंदरसूरि
स्तच्छिष्यश्रीजयचंद्रसूरिस्तच्छिष्यश्रीभुवनमुंदरसूरिस्तच्छिष्य
श्रीरत्नशेखरसूरिविरचितायां विधिकौमुदीनाम्न्यां श्राद्धविधि

प्रकरणवृत्तौ दिनकृत्य प्रकाशकः प्रथमः प्रकाशः

समाप्तः

દ્વીતિયઃ પ્રકાશઃ (દ્વાર વીજું.)

રાત્રિકૃત્ય.

પડિક્કમદિત્તિ ત્યારપછી શ્રાવક સાધુની પાસે અથવા પૌષધશાળામાં જ્યણાપૂર્વક પ્રમાર્જના કરી સામાયક લેવા વિગેરેની વિધિ કરીને પ્રતિક્રમણ કરે. છ પ્રકારના આવશ્યક સાચવવારૂપ પ્રતિક્રમણ કરે. તેમાં પ્રથમથી સ્થાપનાચાર્યની સ્થાપના કરવી, સુખ-વસ્ત્રીકા, રજોહરણ, વિગેરે ધર્મનાં ઉપકરણાદિક ગ્રહણ કરવાપૂર્વક સામાયકનો વિધિ છે. તે વદિતાસૂત્રની વૃત્તિમાં કંઈક કહી દીધેલું હોવાથી અહિં કહેતા નથી. પ્રતિક્રમણ તે સમ્યકતાદિ સર્વાતિચાર વિશુદ્ધિને માટે પ્રતિદિવસ જનને સાંજે (સવાર સાંજ) પણ કરવું. શ્રાવકે અભ્યાસાદિકને માટે ભદ્રક સ્વભાવવાળો પણ કદાપિ અતિચાર રહિત છતે પણ તૃતીય વૈધના ઔષધના જેવું આ અવશ્ય કરવું. કહેલ છે ઋષિયોયે કે:—

સપડિક્કમણો ધમ્મો, પુરિમસ્સ ચપન્ઢિમસ્સય જિણસ્સ; મિહિજ્ઞમગાળ જિણાણં, કારણ જાણ પડિક્કમણં.

પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના વારાના ચતુર્વિધ સંધનો સપ્રતિક્રમણ ધર્મ છે અને વચલા (ખાવીસ) તીર્થંકરના સંધનો ધર્મ તો એવો છે કે, કારણ પડે તો એટલે અતિચાર લાગેલો હોય તો મધ્યાન્હે પણ પ્રતિક્રમણ કરે, અને અતિચારના અભાવે પૂર્વકોડી સુધી પણ પ્રતિક્રમણ ન કરે, એ લાવ છે.

(ત્રણ વૈધના ઔષધના સ્વભાવનો દ્રષ્ટાંત.)

વાહિ મવળેઈ માવે, કુળઈ અમાવે તયંતુ પદમંતિ; વિહં અમવળેઈ ન કુળઈ, તહં તુ રસાયણં હોઈ. પહેલા વૈધનું ઔષધ એવું છે કે રોગ હોય તો તેને દૂર કરે, અને રોગ ન હોય તો ઉલટું અવગુણ કરે; બીજા વૈધનું ઔષધ એવું છે કે, રોગ હોય તો તેને ટાળે, પણ રોગ ન હોય તો અવગુણ ન કરે; ત્રીજા વૈધનું ઔષધ તો રસાયણ જેવું જ છે. રસાયણ એવું હોય છે કે, રોગ હોય તો તેને ટાળે અને રોગ ન હોય તો પણ સર્વાંગ સંબંધી પુષ્ટી કરે, સુખખજની વૃદ્ધિનો હેતુ થાય, અનાગત (આવતા) રોગને તે અટકાવે.

(પ્રતિક્રમણ-છ આવશ્યક વિચાર.)

એમજ પ્રતિક્રમણ પણ અતિચાર લાગેલા હોય તો તેને શુદ્ધ કરે, અને અતિચાર ન લાગેલા હોય તો પણ ચારિત્રધર્મની પુષ્ટિ કરે છે.

અહિંયાં કેઈક એમ કહે છે કે શ્રાવકે આવશ્યકચૂર્ણમાં જતાવેલા સામાયકના વિધિ પ્રમાણેજ પ્રતિક્રમણ કરવું. છ પ્રકારનાં આવશ્યક જનને સાંજે અવશ્ય કરણીયજ હોવાથી એનું ઘટમાનપણું થઈ શકે છે. સામાયક કરીને, ઇર્ષ્યાવાદી પડિક્કમી, કાઠિ-રસગ કરી, લોગરસ કહી, વાંદણા દઈને, શ્રાવક પચખાણ કરે, એમ કરવાથી છ આવશ્યક પૂરા થાય છે.

(સામાયક કરવાના કાળ વિગેરે વિષે.)

સામાજઅણ્ણમય સંજ્ઞામિ (સામાયક જે સંધ્યાયે) એ વચનથી સામાયકના કાળનો નિયમ થઈ ચુક્યો, એમ જો કેઈ કહે તો તેને ઉત્તર આપે છે કે:— એ વાત

મટમાન થતી નથી; કેમકે એ પાઠથી છ પ્રકારના આવશ્યકતા કાળનો નિયમ સિદ્ધ થતો નથી. તેમાં પહેલાંતો તારા (પ્રત્નકારના) અભિપ્રાય પ્રમાણે પણ ચૂંછિંકારે કરેલા (કહેલા) સામાયક, ઇર્થાવહી પડિકમણ, વાંદણા, એ ત્રણજ સાક્ષાત્ આવશ્યક દેખાડેલા છે, બાકીના આવશ્યક દેખાડેલા નથી. તેમાં પણ ઇર્થાવહી પડિકમવી એ તો ગમન વીધયિક છે, જવા આવવાની ક્રિયાદિરૂપ છે, પણ એથા આવશ્યકરૂપ નથી. કેમકે, ગમણાગમણ વિહાર, સુત્તેવાસુમિણ દંસણે રાઓ; નાવાનંસંતારે; ફરિઆવહિઆ પડિકમણે જવામાં, આવવામાં, વિહાર કરવામાં, સૂત્રના આરંભમાં, રાત્રે સ્વપ્ન દીકું હોય તેના આલોવવામાં, નાવડીથી ઉતર્યા પછી, નદી ઉતર્યા પછી, એટલે સ્થાનકે ઇર્થાવહી પડિકમવી કહી છે. ઇત્યાદિક સિદ્ધાંતોના વચનથી ઇર્થાવહી આવશ્યક વિધયી નથી. હવે જો સાધુને અનુસારે શ્રાવકને ઇર્થાવહી પડિકમવી કહેશે તો કાઊસ્સગગ ચોવીસથથો પણ દેખાડેલો છે. તે સાધુને અનુસાર શુ' પડિકમણું શ્રાવકને ન જોઈયે ? અર્થાત્ જરૂર પડિકમણું શ્રાવકને પણ કરવું જોઈયે. શુ' ત્યારે “ અસદ્ સાહુચેદ્દાણં પોસહસાલાણવા સગિહેવા સામાદ્યંવા આવસ્સયંવા કરેદ્ ન હોય સાધુ અને ચૈત્ય (દેરાસર) તો પૌષધશાળામાં અથવા પોતાને ઘેર સામાયક અથવા આવશ્યક કરે. ” એમ આવશ્યક ચૂંછિંમાં સામાયકથી છ પ્રકારના આવશ્યક બુદ્ધાં કહેલાં છે. સામાયક કરવામાં કાળનો નિયમ નથી. “ જથ્થવાવીસમદ્અચ્છદ્વા નિવ્વાવારો સવ્વથ્થકરેદ્ જ્યાં વિશ્રામ હોય (નિવૃત્તિ હોય) અથવા જ્યાં નિર્વ્યાપાર હોય (પુરસદ્દ હોય) ત્યાં સર્વ સ્થાનકે સામાયક કરે ” તથા “ જાહે સ્થાનિઓ તાહે કરેદ્ તોસેનમજ્જદ્ જ્યારે વખત મળે ત્યારે કરે તો સામાયક ન લાંગે ” એવું ચૂંછિંનું વચન છે એ પ્રમાણથી ‘સામાદ્અ ઉમય સંદ્દંજ્ઞં સામાયક બન્ને સંધ્યાયે કરવું’ એ વચન છે તે તો સામાયક નામની શ્રાવકની પ્રતિમા અપેક્ષિત (આશ્રયિ) વચન છે તે ત્યાંજ તે કાળના નિયમના વખતે સંલગાય છે ” (જ્યારે કોઈક શ્રાવક પ્રતિમા પ્રતિત્ત હોય ત્યારે તેને બન્ને વખત સાંજ સવાર સામાયક જરૂર કરવુંજ જોઈયે તેને આશ્રયિક આ વચન છે). અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં તો સ્પષ્ટ શ્રાવકને પણ પ્રતિક્રમણ કરવું કહેલું છે. જેમકે,

(પ્રતિક્રમણ કરવા નિષે.)

“ સમણેવા સમણીવા સાવણવા સાવિઆવા તચ્ચિત્તે તમ્મણે તલ્લેસે તદ્દંજ્ઞવાસિણં તત્તિ-
વ્વદ્દંજ્ઞવસાણં તદ્દેવઉત્તે તદ્દપિઅકરણે તમ્માવળમાવિણં ઉમઓ કાલ માવસ્સયં કરેદ્
સાધુ અથવા સાધવી, શ્રાવક અથવા શ્રાવિકા, તદ્દગત ચિત્તે, તદ્દગત મને,
તદ્દગત લેશ્યાએ કરી, તદ્દગત અધ્યવસાએ કરી, તદ્દગત તીવ્ર અધ્યવસાએ કરી,
તેના અર્થમાં ઉપયોગવંત થકે ચવળા મોહુપતિ સહિત (શ્રાવક આશ્રયિ) તેનીજ
સાવના ભાવતે ઉભયક્ષણ (બન્ને ટંક) આવશ્યક કરે. ” વળી અનુયોગદ્વારમાં
“ સમણેણ સાવણય । અવસ્સ કાયવ્વયં હવદ્દ જમ્હા । અંતો અહો નિસસ્સય । તમ્હા આવ-
સ્સયં નામ ॥ સાધુયે અને શ્રાવકે જે માટે રાત્રિનું અને દિવસનું અવશ્ય કર્તવ્ય
હોવાથી એને આવશ્યક કહેવાય છે. ” તે માટે સાધુની પેઠે શ્રાવકે પણ શ્રીસુધર્મા-

સ્વામી વિગેરેથી ચાલતી આવતી પરંપરા પ્રમાણે પ્રતિક્રમણ કરવું. મુખ્યતાથી દિવસનાં અને રાત્રિનાં કરેલાં પાપની વિશુદ્ધિ થવાના હેતુપણે કરી મહા ફળદાયક છે. જે માટે અમે કહેલ છે કે:-

અવનિષ્ક્રમણં માવદ્વિપદાક્રમણં ચ સુકૃતસંક્રમણં ॥ મુક્તેઃ ક્રમણં કુર્યાત્ । દ્વિઃ પ્રતિદિવસં પ્રતિ ક્રમણં ॥

પાપનું દૂર કરવું, ભાવશત્રુનું તાબે કરવું, સુકૃતમાં પ્રવેશ કરવું, સુકૃતભણી ચાલવું, એવું પ્રતિક્રમણ જે ટંક કરવું.

સંભળાય છે કે હિંદલીમાં કોઈક શ્રાવક દરરોજ જે ટંક પ્રતિક્રમણ કરવાના અભિપ્રાયવાળો હોય. તેને કોઈક રાત્ર્યવ્યાપારી કાર્ય માટે બાદશાહે કેદખાનામાં નાખી સર્વોગ બેડીમાં (હેડમાં) ઘાલ્યો, લાંઘણ થઈ તોપણ સાંજે પ્રતિક્રમણ માટે ચોકીવાળાને સોનામોઢોર આપવી કબુલ કરી જે ઘડીવાર હાથની બેડી કઢાવીને તેણે પ્રતિક્રમણ કીધું. એવી રીતે એક મહીનો થવાથી સાઠ સોનામોઢોર પ્રતિક્રમણ માટે તેણે આપી. તેના નિયમની દ્રઢતા સંભળીને તુષ્ટમાન થયેલા બાદશાહે તેને છોડી દીધો. પહેલાંની પેઠે તેને માન આપ્યું. એવી રીતે પ્રતિક્રમણ વિષયમાં ઉદ્ધમ કરવો.

પ્રતિક્રમણના પાંચ ભેદ છે. ૧ દૈવસિક, ૨ રાત્રિક, ૩ પાક્ષિક, ૪ ચાતુર્માસીક, ૫ સાંવત્સરીક. એઓનો કાળ તો વળી ઉત્સર્ગથી નીચે મુજબ બતાવેલો છે.

(દેવસી પ્રતિક્રમણના કાળ વિષે.)

અદ્વ નિવુદ્ધે સૂરે । વિંવે સુત્તં કઢંતિ ગીયથ્યા ॥ ઇઅ વયળપ્પમાણેળં । દેવસિ આવસસણ કાલો ॥

સૂર્યનું બિંબ ન્યારે અર્ધ અસ્ત થાય ત્યારે ગીતાર્થો વદ્ધિતાસૂત્ર કહે છે. એ વચનના પ્રમાણથી દૈવસિક પ્રતિક્રમણનો કાળ સમજવો.

(રાઈ પ્રતિક્રમણના કાળ વિષે.)

આવસયસસ સમણ । નિદ્દામુદ્ધં ચયંતિ આયરિઆ ॥ તહતં કુળંતિ જહદિસિ । પહિલેહાળં તરં સૂરો ॥

આવશ્યકતા સમયે આચાર્ય નિદ્રાની મુદ્રાને મૂકી આપે છે. તેમજ કરે કે પ્રતિક્રમણ કરી રહેતાં દિશી બિઘડે (સૂર્યોદય થાય).

અપવાદથી તો દૈવસિક પ્રતિક્રમણ દિવસના ત્રીજા પ્રહરથી તે અર્ધ રાત્રિ સુધી કરી શકાય છે. યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિમાં તો દિવસના મધ્યાહ્નથી તે રાત્રિના મધ્યભાગ સુધી દૈવસીક પ્રતિક્રમણ કરવાની છુટ આપેલી છે. રાઈ પટિક્રમણ અર્ધરાત્રિથી માંડીને મધ્યાહ્ન સુધી કરાય છે. કહેવું પણ છે કે,

ઉવ્વાહ પોરસિજા । રાઈઅ માવસસયસસ ચુત્તીણ ॥ વવહારામિપ્પાયા । મળંતિ પુળ જાવપુરિમદ્ધ ॥

અધરાત્રીથી માંડીને ઉઘાડ પોરસી (સવારની છ ઘડી) સુધી રાઈ પટિક્રમણનો કાળ છે એવો. આવશ્યકની ચૂંછિનો મત છે અને વ્યવહારસૂત્રના અભિપ્રાયથી તે પુરિમદ્ધ (જે પોહોર)ના કાળ સુધી કાળ કહેવાય છે.

(પાક્ષીક, ચાતુર્માસીક, અને સાંવત્સરીક પ્રતિક્રમણના કાળ વિષે.)

પાક્ષીક, ચાતુર્માસીક અને સાંવત્સરીક પ્રતિક્રમણનો કાળ પક્ષાન્ધિક (પક્ષ, ચતુર્માસ અને સાંવત્સર)ને અંતે છે. પાક્ષીક પ્રતિક્રમણ ચતુર્દશીનું કરવું કે પુનમનું ?

એમ પ્રશ્ન પુછનારને ઉત્તર આપતાં આચાર્ય કહે છે કે, “ચઉદશતુ” કરવું. જો પુનમતુ પાક્ષીક પ્રતિક્રમણ થતું હોય તો ચઉદશનો અને પુનમનો (પાખીન્ન) ઉપવાસ કરવો કહેલો હોવો જોઈએ. જો એમ હોયતો પાક્ષીક તપ પણ છઠ્ઠ તપે કરી હોવો જોઈએ. તેમ તો કહેલું નથી, તેનો પાઠ બતાવે છે કે:—અઠ્ઠમ છઠ્ઠ ચતુર્થ સંવચ્છર ચાઉમાસ પલ્લવેસુ અઠમ, છઠ, એક ઉપવાસ, સાંવત્સરીક, ચાતુર્માસીક, અને પાક્ષીકને વિષે અનુક્રમથી કરવા” એ પાઠને વિરોધ આવે છે. જ્યાં ચઉદશ લીધી છે ત્યાં પાખી લીધી નથી, અને જ્યાં પાખી લીધી છે ત્યાં ચઉદશ લીધી નથી. તે બતાવે છે:— “અઠ્ઠમિ ચઉદસીસુવવાસકરણં આઠમ ચઉદશે ઉપવાસ કરવો.” એમ પાખીસૂત્રની ચૂંચિમાં કહેલ છે. “સોઅ અઠ્ઠમિ ચઉદસિસુ ઉવવાસં કરેડ તે આઠમ ચઉદશે ઉપવાસ કરે” એમ આવશ્યકની ચૂંચિમાં કહેલ છે. ચતુર્થચ્છઠ્ઠ અઠ્ઠમ કરણે અઠ્ઠમિપલ્લવ ચઉમાસ ચરિત્સેઅ ઉપવાસ, છઠ, અઠમ કરવા, આઠમ પાખી ચઉમાસી અને વાર્ષિકે” એમ વ્યવહાર લાખ્યની પીઠિકામાં છે. “અઠ્ઠની ચઉદસી નાળપંચમી ચાઉમાસી આઠમ, ચઉદશ, જ્ઞાનપાંચમ અને ચઉમાસી” એવો પાઠ મહાનિશીથમાં છે. વળી વ્યવહારસૂત્રના છઠા ઉદ્દેશમાં તો એમ બતાવેલ છે કે:—પલ્લવસ્ત અઠ્ઠમિલ્લુ । માસસ્તય પલ્લવં મુણેયવ્વં ॥ પક્ષની વચ્ચે આઠમ આવે અને માસની વચ્ચે પાખી આવે. એ પાઠની વૃત્તિમાં અને ચૂંચિમાં પાક્ષીક શબ્દે કરી ચઉદશ લીધેલી છે (બતાવી છે). વળી તેનો આવા પ્રકારથી નિર્ણય કરીએ છીએ.

પાખી તો ચૌદશેજ થાય છે. ચાતુર્માસીક અને સાંવત્સરીક તો વળી પહેલાં (કાળીકાચાર્યથી પહેલાં) પુનમની અને પંચમીની કરતા હતા, પણ શ્રીકાળિકાચાર્યની આચરણથી ચૌદશની અને ચોથની કરીએ છીએ તેજ પ્રમાણ છે. કેમકે તે સર્વના સંમતથી થયેલી છે. એ વાર્તા કલ્પવ્યવહારની લાખ્ય વિગેરેમાં કહેલ છે કે, અસદ્દેણ સમાદ્ધં । જં કચ્છાદ્ધ કેર્ણઈ અસાવજ્જં ॥ ન નિવારિઅમ્નેહિં । વહુમણુમયમેયમાયરિઅં ॥

કોઇપણ ક્ષેત્રમાં અશઠે (ગીતાર્થે) આચરેલું જે કંઈ કાર્ય હોય તે કાર્ય અસાધ્ય હોવું જોઈએ, અને તે વખતે બીજા આચાર્યોએ (ગીતાર્થોએ) અટકાવેલું ન હોય, અને ઘણા સંઘે અંગીકાર કરેલું હોય તે આચરિત કહેવાય છે. વળી તીથથોગાલીપયન્નામાં કહેલ છે કે:—

સાલાહણેન રત્ના । સંવાણ્ણેણ કારિઅો મયવ્વં ॥ પજ્જોસવણ ચઉચ્ચી । ચાઉમાસં ચ ચઉદસીણ ॥

સંઘના આદેશે કરીને શાલીવાહુન રાત્રીએ કાલીકાચાર્ય લગવાનની પાસે પળેસણની ચોથ અને ચોમાસીની ચૌદશ કરાવી.

ચઉમાસ પલ્લિક્રમણં । પલ્લિઅ દિવસંમિ ચઉવ્વિઅોસંચો ॥ નવમયદેણ ડણ્ણિં । આચારણં તં પમાણંતિ

મહાવીરસ્વામી પછી નવસો અને ત્રાણુએ વર્ષે ચતુર્વિધ સંઘ મળીને ચઉમાસી પડિકમણુ ચૌદશને દિવસે કરવાની આચરણ કરી, તે સકળ સંઘે પ્રમાણ કરી.

આ વિષયમાં અધિક વિસ્તાર ધારણ કરવાના વિચારવાળાએ શ્રી કુળમંડન સૂરીકૃત “વિચારામૃત સંગ્રહ ગ્રંથતુ” અવલોકન કરવું.

(દેવસી પ્રતિક્રમણ વિધિ.)

પ્રતિક્રમણ વિધિ વળી યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિમાં આવેલી પૂર્વાચાર્ય પ્રણીત ગાથાથી સમજવો, તે બતાવે છે. તે ચિરંતનાચાર્ય કૃત ગાથાઓ:—

પંચવિહારાવિસુ—દ્વિ હેઝમિહ સાહુ સાવગો વાવિ । પડિકમણં સહ ગુરુણા, ગુરુવિરહે કુણદ્દ ઇક્રો વિ ॥
 વંદિતુ ચેદ્યાઈ, દાઉં ચઝરાઈએ સમાસમણે ॥ મૂનિહિઅસિરો સયલા-ઝઆરમિચ્છોક્કડં દેઈ ॥ ૨ ॥
 સામાઈઅપુવ્વમિચ્છા—મિ ઠાઈડં કાઝસમ્મમિચ્છાઈ । સુત્તં મણિઅપલંબિઅ-મુઅકુપ્પરધરિઅ પહિરણઓ ॥
 ઘોડગમાઈ દાંસે—હિં વિરહિઅં તો કરેઈઝસમ્મં । નાહિઅહો જાણુદ્દં, ચઝરંમુલઠઈઅકડિપટ્ટો ॥ ૪ ॥
 તત્થય ધરેઈ હિઅએ, જહક્કમં દિણકએ અઈઆરે । પારેસુ જમોક્કારે—જ પઢઈ ચઝવીમયયદંડં ॥
 સંડાસમે પમજ્જિઅ, ઝવવિસિઅ અલગ્ગ વિઅપ વાહુજુગો । મુહણંતગં ચ કાયં, ચ પેહએ પંચવીસઈહા ॥ ૬ ॥
 ઝઠિઅ ઠિઓસવિણયં, વિહિણા ગુરુણો કરેઈ કિંકમ્મં । વત્તીસ દોસ રહિઅં, પળવીસાવસસગવિસુદ્દં ॥
 અહ સંમવળયં, કરજુઅ વિહિ ધરિઅ પુત્તિ રયહરણો । પરિચિતઈ અઈઆરે, જહક્કમં ગુરુપુરો વિઅડો ॥
 અહ ઝવવીસિતુ સુત્તં, સામાઈઅમાઈઅં પઢિઅ પયઓ । અપ્પમુઠિઅમ્હિ ઇચ્છા-ઈ પઢઈ દુહઝઠિઓ વિહિણા ॥
 દાઝુળ વંદણં તો, પળગાઈસુ જઈસુ સ્વામએ તિણિણ । કિંકમ્મં કરિ આયરિ—અમાઈ ગાહાતિગં પઢએ ॥
 ઇઅ સામાઈઅઝસ—મ્મલુત્તામુચ્ચરિઅ કાઝસમ્મઠિઓ ચિંતઈ ઝજ્જોઅદુગં, ચરિત્તઅઈઆરસુદ્ધિકણ ॥
 વિહિણા પારિઅ સંમ—ત્તસુદ્ધિહેઝં ચ પઢઈ ઝજ્જોઅં તહ સવ્વલોઅરિહં—તચેઈઆરાહણુસમ્મં ॥
 કાઝં ઝજ્જોઅગરં, ચિંતિઅ પારેઈ સુદ્ધસંમત્તો; પુરુસરવરદીવદ્દં, કદ્દઈ સુઅસોહણાનિમિત્તં ॥ ૧૩ ॥

પુળ પળવીસોસાસં, ઝસમ્મં કુણદ્દ પારએ વિહિણા ॥

તો સયલકુસલકરિઆ—ફલાણાસિદ્ધાણ પઢઈ થયં ॥ ૧૪ ॥

અહ સુઅસમિદ્ધિહેઝં, સુઅદેવીએ કરેઈ ઝસમ્મં । ચિંતેઈ નમોરક્કારં સુણઈવ દેઈવ તોઈ થુઈં ॥ ૧૫ ॥
 એવં સેત્તસુરીએ, ઝસમ્મં કુણદ્દ સુણદ્દ દેઈ થુઈં । પઢિઝુળ પંચમંમલમુવવિસઈ પમજ્જસંડાસે ॥ ૧૬ ॥
 પુવ્વવિહિણેવ પેહિઅ, પુત્તિં દાઝુળ વંદણં ગુરુણો; ઇચ્છામો અણુસઠિં, તિ મણિઅ જાણૂંહિં તો ઠાઈ ॥
 ગુરુથુઈ ગહણે થુઈતિ—ણિ વદ્ધમાણસુત્તરસસરા પઢઈ; સક્કથવં થવં પઢિ—અ કુણદ્દ પચ્છિત્તઝસમ્મં ॥

પાંચ પ્રકારના આચારની* વિશુદ્ધિ માટે સાધુ કે શ્રાવક શુદ્ધની સાથે પડિક્રમણ કરે, અને જો શુદ્ધનો યોગ ન હોય તો એકલો પણ કરે. દેવ વાંદીને, રત્નાધિક ચારને અમાસમણ દેખને, જમીન ઉપર મસ્તક સ્થાપીને, સઘળા અતિચારના મિચ્છામિ દુષ્કૃત દીએ. ‘કરેમિ સતે સામાધય’ કહી, ‘ધંચામિક્કામિકાઝિસમ્મ’ કહી, જન મુદ્રા ધરી, પ્રલંબિત ભુલ કરી, પોતાની કોણીમાં પહીરણ વસ્ત્રને ધરીને, નાભીને હેઠે ચાર અંશુળ અને દીપ્તિણી ઉપર ચાર અંશુળ ઉંચો એવો ચોળપટો રાખીને, ઘોટકાદિક ઓગણીશ દોષ વર્જિત કાથોત્સર્ગ કરે. તે કાથોત્સર્ગમાં યથાક્રમે દીવસમાં કરેલા અતિચારને દુદ્ધ-યમાં ધરે, પછી ‘નમો અરિહંતાયુ’ એ પદ કહીને કાથોત્સર્ગ પારીને, ‘લોગસસ દંડક’ બોલે. સંડાસાને પ્રમાર્જના કરીને, બીજે ઠેકાણે પોતાના જે જાહુને નહિ લગાડતાં

* જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, વીર્યાચાર એ પાંચ પ્રકારના આચાર છે.

હેઠા બેસીને, અંગની પચવીશ અને કાયાની પચવીશ એવી મુહુપતિની પચાસ પડી-
લેહણા કરે. ઉઠીને, વિનયસહિત બેસીને બત્રીશ દોષ રહિત, પચવીશ આવશ્યકના
દોષથી વિશુદ્ધ, વિધિપૂર્વક 'વાંદણા' કરે. હવે સમ્યક્ પ્રકારે નમેલું છે અંગ જેનું, જે
હાથમાં લીધાં છે વિધિપૂર્વક મુહુપતી અને રત્નેહરણ જેણે, એવો થઇને યથાતુકમે
ગુરૂની પાસે શુદ્ધ થયો થકો અતિચારની ચિંતવણા કરે. હવે સાવધાનપણે હેઠા બેસીને
'કરેમિલતે' પ્રમુખ કહીને 'વંદિતાસૂત્ર' કહે. 'અભ્યુક્તિઓમિ આરાહણાઓ' અહિયાંથી
આગળ જે રહ્યું તે ઉભો થઇ કહે. ત્યારપછી 'વાંદણા' દઇને ત્રણવાર પાંચ પ્રમુખ
સાધુને ખમાવે, પછી 'વાંદણા' દઇને 'આચરિઅ ઊવઝાઓ' પ્રમુખ ત્રણ ગાથાઓ કહે. તે પછી
'કરેમિલતે સામાઈય' આદિ દેઇને કાઉસ્સગના સૂત્ર ઉચરીને ઉભો રહ્યો થકો પૂર્વની
પેઠે કાઉસ્સગ કરે. ત્યાં ચારિત્રાચારના 'અતિચારની વિશુદ્ધિને અર્થે' 'જે લોગસ્સનો
કાચોત્સર્ગ' કરે. વિધિપૂર્વક કાઉસ્સગ પારીને, સમ્યક્તની વિશુદ્ધિને અર્થે 'લોગસ્સ
કહે, તેમજ 'સંવલોઅ અરિહંત ચેઈયાણુ' કહીને વળી કાચોત્સર્ગ કરે. શુદ્ધ કયું છે
સમ્યક્ત જેણે એવો થઇને, 'એક લોગસ્સનો કાઉસ્સગ' પારીને શ્રુતજ્ઞાનની શુદ્ધિને
અર્થે 'યુખખરવરદીવદ્દુ' કહે. ફરીને પચવીશ શ્વાસોશ્વાસ પ્રમાણ કાઉસ્સગ કરીને
વિધિપૂર્વક પારે, ત્યારપછી સકળ કુશળાનુબંધિક્રિયા તેના ક્ષણે 'સિદ્ધાણુ બુદ્ધાણુ'
કહે. હવે શ્રુતસંપદા વધારવા માટે 'સુઅદેવયાનો' કાઉસ્સગ કરે, તેમાં એક નવકાર
ચિંતવે, પછી 'શ્રુતદેવતાની થોયની એક ગાથા' સાંભળે અથવા કહે, ને એવીજ રીતે
'ક્ષેત્રદેવીનો' કાઉસ્સગ કરીને એક ગાથાવાળી થોય કહે અથવા સાંભળે. પછી એક
'નવકાર કહીને સંઙાસા પ્રમાર્જન કરીને નીચે બેસે. પેહેલાંની વિધિ પ્રમાણે મુખપટી
પડીલેહીને પછી ગુરૂને 'વાંદણા' દઇને, 'ધંચાઓ આણુસઠી' કહીને ઊંચા ઠીંચણ રાખીને
બેસે. ત્યારપછી ગુરૂસ્તુતિ કહે, ત્યારપછી વર્દમાન અક્ષરે અને ઊચ્ચ સ્વરે, 'શ્રીવર્દમાન
સ્વામીની સ્તુતિ' કહે, પછી 'શકસ્તવ' કહીને, દેવસિઅ પાયચ્છિત કાઉસ્સગ કરે.

(રાઈપ્રતિકમણ વિધિ.)

एवं ता देवसिअं, राइअमवि एवमेव नवरितहिं । पढमं दाउं मिच्छा-मि दुक्कडं पढइ सकययं ॥ १९ ॥
उठिअं करेइ विहिणा, उस्सगं चितए अ उज्जोअं । वीअं दंसणसुद्धी-इ चितए तत्थ इममेव ॥
तइए निसाइआरं, जहक्कमं चित्तिऊण पारेइ । सिद्धत्ययं पढित्ता, पमज्ज संडासमुवविसइ ॥ २१ ॥
पुव्वं व पुत्तिपेहण-वंदणमालोअसुत्तपढणं च । वंदणखामण वंदण-गाहातिगपढणमुस्सगो ॥ २२ ॥
तत्थय चितइ संजम-जोगाण न होइ जेण मे हाणी । तं पडिवज्जामि तवं, छम्मासं ता न काउमलं ॥
एगाइ इगुगतोसू-णयं पि न सहो न पंचमासमवि । एवंचउ-ति-दु-मासं, न समत्थो एगमासंपि ॥
जा तं पि तेरसूणं, चउतीसइमाइओ दुहाणीए; जा चउयं तो आयं-विलाइ जा पोरिसिनमो वा ॥
जं सकइ तंहिअह, घरेत्तु पारेत्तु पेहण पोत्ति; दाउं वंदणमसदो, तं चिअ पच्चखए विहिणा ॥ २६ ॥
इच्छामो अणुसठि, ति भणिअ उवविसिअ पढइ तिणिण थुइ ॥

મિહસદ્દણં સક્ક-ત્યાયાઈ તા ચેઈ વંદે ॥ ૨૭

એવી રીતે જેમ દેવસી પડિશ્કમણાનો વિધિ કહ્યો તેમ રાઈનો પણ એમજ
આણુવો, પણ એટલું વિશેષ છે જે પહેલાં મિચ્છામિ દુક્કડ દેઇને, 'સંવસ્સવી' કહીને,

ત્યાર પછી 'શકસ્તવ' કહેવું (નમુશ્ચુણું કહેવું). ઊઠીને, વિધિપૂર્વક કાયોત્સર્ગને કરે, ત્યારપછી 'એક લોગસ્સ' કહે, વળી બીજો પણ કાયોત્સર્ગ દર્શન શુધ્ધિ નિમિત્તે એજ પ્રમાણે કરે. રાત્રીએ ત્રીજો કાઉસ્સગે અતિચાર વિચારીને અનુક્રમે કાઉસ્સગ પારે. પછી 'સિદ્ધસ્તવ (સિધ્ધાણું બુધ્ધાણું)' કહીને, સંકાસા પુ'જીને બેસે. પ્રથમથી વળી 'મુહુપતી પડીલેહણા કરવી, બે વાંદણા દેવાં' 'રાધ્ધ' આલો એમિ' એ સૂત્ર પઢીને પછી 'પડીછમણ' કહે (વંદીતા સૂત્ર કહે), વાંદણા, અભુલુકિઓ બે વાંદણા દેખને, 'આય-રિય ઉવઝાયની ત્રણ ગાથા' કહે, પછી કાઉસ્સગ કરે. તે કાઉસ્સગમાં એમ ચિંતવે જે 'મારે સંયમયોગમાં જેથી હાનિ ન થાય એવા તપને અંગીકાર કરું.' જેમકે, છમાસી તપની શક્તિ છે ? પરીણામ છે ? શક્તિ નથી, પરીણામ નથી, એમ ચિંતવણા કરે. એકથી માંડીને ઓછો કરે યાવત્ ઓગણત્રીસ સુધી, એમ કરતાં સમર્થ નથી, એમ ચિંતવણુ કરે, યાવત્ પંચમાસી તપની પણ શક્તિ નથી. વળી તેમાં પણ એક એક ઓછો કરતાં યાવત્ ચારમાસે આવે. એમજ એક એક ઓછો કરતાં ત્રણ માસે આવે, એમજ બે માસે, છેવટે એક માસી તપની પણ શક્તિ નથી એમ ચિંતવણા કરે. તે એક માસને પણ તેર દીવસ ઓછા કરતાં ચોત્રીસલકતનું વીગેરે, વળી એક એક ઓછો કરતાં વળી યાવત્ ચોથલકત સુધી આવે, ત્યાંથી વિચારણા કરતો વળી આંચંબિલ, એકાસણુ, અવઠ પ્રમુખ યાવત્ પોરસી યાવત્ નવકારસી સુધી આવે. જે તપ કરવાની શક્તિ હોય તે તપને ધારીને કાઉસ્સગ પારે. પછી 'મુહુપતી પડીલેહીને બે વાંદણા' દીએ, પછી વિચક્ષણ પુરૂષ જે તપ ધારેલ હોય તેનું પચખાણુ થહણુ કરે. 'ધચ્છામે આણુ સઠ્ઠીએ' કહીને, પછી બેશીને 'વિશાલ લોચનદલ' એ ત્રણુ સ્તુતિઓ કોમળ શબ્દેકરીને કહે, ત્યારપછી વળી 'નમુશ્ચુણું' કહીને દેવવંદન કરે.

(પાક્ષીક પ્રતિક્રમણનો વિધિ.)

અહપસ્તિવં ચઉદસિ-દિગમિ પુવ્વં વ તત્ય દેવસિઅં ॥ સુત્તંતં પડિકમિઅં, તો સમ્મામિમં કમં કુણહા ॥ ૨૮
મુહપોત્તી વંદણયં, સંવુદ્ધા સ્વામણં તહા લોણ ॥ વંદણપત્તેઅસ્સા-મણં ચ વંદણયમહ સૂત્તં ॥ ૨૯
સુત્તં અપ્પુટાણં ઉસ્સગ્ગો પુત્તિ વંદણં તહય ॥ પજ્જંતિ અ સ્વામણયં, તહ ચરો છોમવંદણયા ॥
પુવ્વવિહિણેવ સવ્વં, દેવસિઅં વંદણાહ તો કુણહ; ભુવન દેવતાનો ઉસ્સગ્ગે, મેઅં સંતિથય પદ્ધણ અ ॥

હવે ચૌદશને દીવસે પાક્ષીત પ્રતિક્રમણ કરવું હોય ત્યારે પ્રથમથી દેવસીક પ્રતિક્રમણ વંદિતાસૂત્ર સુધી કરે, પછી અનુક્રમે આવી રીતે કરે:—મુહુપતી પડીલેહ, બે વાંદણા દીએ, સંબુધ્ધા ખામણા ખામી, પછી પાક્ષીક અતિચાર આલોવે, વાંદણા દીએ, પ્રત્યેક ખામણા ખામે, વાંદણા પાખાસૂત્ર કહે. વંદીતુ કહી ઉભો થઈ કાઉસ્સગ કરે, મુહુપતિ પડીલેહ, બે વાંદણા દીએ, વળી સમાપ્ત ખામણેણું કહી પછી વળી ચાર છોલ વંદનાથી પાખી ખામણા ખામે. પેહલાની પેઠે દેવસી પ્રમાણે બીજું બધું કરવું. વિશેષ એટલું જે ભુવનદેવયાનો કાઉસ્સગ કરવો, અને સ્તવનને સ્થાનકે અણસંતોસ્તવન કહેવું.

(ચઉમાસી અને સંવત્સરા પ્રતિક્રમણ વિધિ)

एवं चित्त चउमासे, वरिसे अ जहक्कमं विही णेओ; पस्सवचउमास वरिसे—सु नवरि नाममि नाणत्तं ॥
तह उस्सगोज्जोआ, वारत्तवीसासा स मंगलवत्ता; संवुद्धस्वामणं तिप--ण सत्त माहुण जह संखं ॥

એવીજ રીતે ચઉમાસી, અને એવીજ રીતે વાર્ષિક પ્રતિક્રમણનો વિધિ જાણવો. પાખી, ચોમાસી, અને વાર્ષિક પ્રતિક્રમણમાં નામાંતર કરવું એટલુંજ વિશેષ છે, તેમજ કાયોત્સર્ગમાં પાખી પડીકમણે બાર લોગસ્સનો, ચોમાસી પડીકમણે વીસ લોગસ્સનો, વાર્ષિક પડીકમણે એક નવકાર સહિત ચાળીસ લોગસ્સનો, અને સંબુધ્ધા ખામણે પાખી પડીકમણે પાંચ સાધુને, ચોમાસી પડીકમણે સાત સાધુને, વાર્ષિક પડીકમણે યુથાનુક્રમ સાધુઓને ખમાવવા. હરિભદ્ર સૂરિકૃત આવશ્યકવૃત્તિનાં વંદન નિર્યુક્તિનાં અધિકારમાં ચત્તારે પંડિક્કમણે એ ગાથાનાં વાખ્યાનમાં સંબુધ્ધા ખામણનાં વિષયમાં એવી રીતે કહેલ છે કે, જહન્નેગાવિતિત્તિ । દેવસિણ પલ્લિવવય પંચ અવસ્તં । ચાઉમાસિણ સંવચ્છરિણ વિસત્ત અવસ્તં ॥૧॥

જઘન્યથી દેવસી પડિક્રમણમાં ત્રણ, પાખી પડિક્રમણમાં અવશ્ય કરીને પાંચ, ચોમાસી અને સાંવચ્છરી પડિક્રમણમાં જઘન્યથી સાત સાધુને અવશ્ય ખમાવે, પણ પાક્ષીકસૂત્રવૃત્તિમાં અને પ્રવચનસારોદ્ધારવૃત્તિમાં ખતાવેલા પ્રમાણે વૃદ્ધ સામાચારીમાં પણ એમજ કહેલું છે. પ્રતિક્રમણનાં અનુક્રમની ભાવના (વિચારણા) પૂજ્યશ્રી જયચંદ્ર સૂરિકૃત પ્રતિક્રમણ હેતુગર્ભ ગ્રંથથી જાણવી. ઇત પ્રતિક્રમણ વિધિ.

(ગુરૂની વિશ્રામણા વિશે)

આશાતના પરિહરવી વીગેરે જે વિધિ છે તેણેકરી (આશાતના ન થાય . તેવી રીતે) ગુરૂની વિશ્રામણા (સેવા) કરવી. ઉપલક્ષણથી ગુરૂને સુખ સંયમ યાત્રા પુછવા વીગેરે વળી કરે. પરમાર્થથી મુનિઓની, વળી વિશેષથી ધર્મીષ્ઠ શ્રાવકાદિકની વિશ્રામણા કરવાનું કળ તો પૂર્વભવમાં પાંચસે સાધુની વિશ્રામણા કરવાથી પામેલું ચક્રવર્તી કરતાં પણ અધિક બળ જેણે (જેગબ્યું) એવા બાહુબળ વીગેરેની પેઠે ભાવવું. સત્વાહણ દંતપદો અગાય એ વચનથી અહિયાં સાધુ મુનિરાજે ઉત્સર્ગ માર્ગથી પોતાની વિશ્રામણા કરાવવી નહી, અને અપવાદ પદે કરાવે તોપણ બીજા સાધુ પાસે કરાવે, અને તેવું કોઈ સાધુનો સદ્ભાવ ન હોય તો (જોગ ન હોય તો) તેવા પ્રકારના વિવેકી શ્રાવક પાસે કરાવે. જોપણ ભગવંત મહર્ષીઓ મુખ્યવૃત્તિએ પોતાની વિશ્રામણા નથી કરાવતા તથાપિ પરિણામની વિશુદ્ધિથી સાધુને ખમાસમણ દેતાં નિર્જરાનો લાભ અને વિનય કર્યો ગણાય. (તેથી તેઓની સેવા શ્રાવક કરે)

(સ્વાધ્યાય કરવા વિષે.)

ત્યારપછી સ્વાધ્યાય પોતાની બુદ્ધિને અનુસારે પૂર્વે શિખેલા દિનકૃત્યાદિક શ્રાવકવિધિ, ઉપદેશમાળા, કર્મગ્રંથાદિક ગ્રંથોનું પરાવર્તન (ગણવું) રૂપ શીલાંગાદિ રથ, નવકારનાં વલય ગણવાદિક ચિત્તમાં એકાગ્રતાદિકની વૃદ્ધિ વીગેરેને મારે કરે. શીલાંગરથ વિચાર નીચેની ગાથાથી જાણવો. (શીલાંગરથની વિધિ ખતાવે છે.)

(શીલાંગરથ વિચાર)

કરણે જોણ સંઘા, હંદિઅ મૂમાઈ સમણ ધમ્મોઅ ॥ સીલંગ સહસ્તાણં । અઢારગસ્ત નિપ્પત્તી ॥૧॥

કરણ તે કરવું, કરાવવું, અનુભવવું; જોગ તે મનથી વચનથી કાયાથી, સંજ્ઞા તે આહાર, ભય, મૈથુન, પરીચહ એ ચાર સંજ્ઞાથી. ઇંદ્રીય તે પાંચે ઇંદ્રિયેથી. સૂત તે પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાહ, વનસ્પતિ, ઘેરેંદ્રી, તેરેંદ્રી, ચોરેંદ્રી, પંચેંદ્રી. અને

અશુભથી; શ્રમણુધર્મ તે ક્ષમા, આર્જવતા, માર્દવતા, નિર્દોષતા, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, અક્રિયનતા અને પ્રદ્યુત્યથી શીલાંગના અઢાર હજાર ભાંગા થાય છે તેને રથ કહેવાય છે. (ત્રણ કરણને ત્રણ ભેગે ગુણતાં ૯ થાય, તેને ચાર સંજ્ઞાયે ગુણતાં ૩૬ થાય, તેને પાંચ ઇંદ્રિયોયે ગુણતાં ૧૮૦ થાય, તેને દસભૂતે (જીવભેદે) ગુણતાં ૧૮૦૦ થાય, તેને દશ શ્રમણુધર્મે ગુણતાં ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય.) તેના પાઠ આવી રીતે છે કે, જેનો કરંતિ મળસા, નિજિઅ આહાર સન્નિ સોઈંદિ; પુઢવીકાચારંમં, સંતિજુઆ તેમુણી વંદે ॥૧॥

જેણે જીવ્યા છે આહાર, સંજ્ઞા અને શ્રોત્રેંદ્રી એવા મુનિરાજ મનથકી પણ પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરતા નથી, એવા મુની જે ક્ષમાગુણ સુકત છે, તે મુનિને વંદન કરૂં છું. ઇત્યાદિ અઢાર હજાર ગાથા રચવાનો સ્પષ્ટ વિચારતો યત્રકથી સમજવો.

(શ્રમણુધર્મરથી)

ન હેંઈ સયં સાહુ, મળસા આહાર સંન સંવુડઓ; સોઈંદિઅ સંવરણો, પુઢવિ જિણ સંતિ સંપુજો ?

આહારસંજ્ઞા સંવર્યાથકા અને ક્ષમા સંયુકત શ્રોત્રેંદ્રિયનો સંવર કરનારા સાધુ પોતે મનથકી પણ પૃથ્વીકાયના જીવને હણે નહી, ઇત્યાદિ. એવીજ રીતે સામાજીકરથી, ક્ષામણુરથી, નિયમરથી, ઓલોચનારથી તપોરથી, સંસારરથી, ધર્મરથી, સંયમરથી, વીગેરેના પાઠ પણ બાણવા, અથ વધી જવાના ભયથી અહિયાં કહ્યા નથી.

(નવકારની અનાનુપૂર્વી વગેરે ગણવાની રીત તથા તેનું ફળ)

નવકારનો વળક ગણવામાં પાંચ પદને આશ્રયિને એક પૂર્વાનુપૂર્વી (પહેલા પદથી પાંચમા પદ સુધી અનુક્રમથી ગણાય તે), એક પશ્ચાનુપૂર્વી (પાંચમા પદથી પહેલા પદ સુધી પાછા ગણવું તે), એકસોને અઢારે અનાનુપૂર્વી (અનુક્રમ વગર ગણવું તે), નવ પદને આશ્રયિને અનાનુપૂર્વીનાં ત્રણ લાખ, બાસઠ હજાર, આઠશો અઠોતેર ગણના થાય છે. એને રચના કરવાનો વિચાર તો સ્પષ્ટપણે પૂજ્ય શ્રી જીનકીર્તિ સૂર પાદોપસ (પોતેજ રચેલો) સદીકે શ્રી પંચ પરમેષ્ઠી સ્તવથી બાણવા. એવી રીતે નવકાર ગણવાથી આલોકમાં પણ શાંકિની, વ્યંતર, વૈરી, ગ્રહ, મહારોગાદિક તત્કાળ નિવૃત્ત થવા વિગેરે ફળ થાય છે, અને પરલોકનું ફળ તો અનંતકર્મ ક્ષયાદિક થાય છે. જે માટે કહેલ છે કે:-

છમાસી, વાર્ષિક, તીવ્ર તપ કરવાથી જેટલાં પાપ ક્ષય થાય છે (પાતળાં પડે છે) તેટલાં પાપ નવકારની અનાનુપૂર્વી ગણવાવડે કરીને એક અર્થ ક્ષણવારમાં દુર થઈ જાય છે. શીલાંગર્યાદિકોનાં મન વચન કાયાની એકાગ્રતાથી ગણવામાં આવે તો ત્રણ પ્રકારનું ધ્યાન થાય છે. જે માટે આગમમાં પણ કહેલ છે કે:-

મંત્રીઅ મુઅં ગુણંતો વટ્ટઈ તિવિહે વિજ્ઞાણમિતિ ભાંગાવાળા એટલે ભેદ કલ્પના કરીને શ્રુતને (નવકારને) ગુણે તો ત્રણ પ્રકારનાં ધ્યાનમાં વર્તે છે.

એવી રીતે સ્વાધ્યાય કરવાથી પેતાને અને પરને કર્મ ક્ષય થાય, ધર્મદાસ આવડની પેઠે પ્રતિબોધાદિક અનેક ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(સજ્ઞાય ધ્યાન ઉપર ધર્મદાસ શ્રાવકનો સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત)

ધર્મદાસ નામનો શ્રાવક દરરોજ સંધ્યાનું પ્રતિક્રમણ કરીને સજ્ઞાય કરતો હતો. એક દિવસ તેણે પોતાના પિતા સુશ્રાવક છે પણ તેની પ્રકૃતિ ક્રોધીષ્ટ હોવાથી તેને

કોધ ત્યાગનો ઉપદેશ કીધો; તેથી તે કોપાયમાન થઈ ગયો અને હાથમાં એક મોટું લોકડું ઉઠાવી મારવા ધાયો, પણ રાત્રીનું અધાઈ હોવાથી ઘરના થાંભલામાં તેનું મસ્તક અક્ષળાયું, જેથી તે તત્કાળ મરણ પામ્યો અને સર્પપણે ઉત્પન્ન થયો. એક વખતે તે કાળો સર્પ પુત્રને દંશ કરવા આવે છે તે વખતે—

તિવ્વંપિ પુન્વકોડી, કયંપિ સુકયં મુહુત્તમિત્તેજ; કોહમ્ગી હઓ હણિઝ, હહા હવહ મવદુગેવિદુહી ॥ ૧ ॥
“કોધરૂપ અગ્નિથી ગ્રહાયલો (હણાયલો) પુરૂષ, પૂર્વ કોડ વર્ષનાં કરેલાં સુકૃતને જે ઘડી માત્રમાં ખાળી નાખે છે અને હાહા ઇતિ ખેદે ! તે પ્રાણી ખંને ભવમાં દુઃખી થાય છે.” એવી સજાય કરતાં ધર્મદાસના મુખથી નીકળતો અભિપ્રાય સાંભળીને તત્કાળ તે સર્પને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તેથી વૈરભાવ છાંડીને અણસણ આદરીને કાળધર્મ પામી સૌધર્મ દેવલોકે દેવ થયો. પછી પોતાના પુત્રને સર્વ કાર્યકારી થયો. ધર્મદાસ શ્રાવક પણ એક વખતે સજાય કરતાં ધ્યાનમાં લીન થઈ ગયો, જેથી ગ્રહસ્થ-પણેજ કેવળજ્ઞાન પામ્યો.

એટલા માટે સજાય કરવી ઘણીજ લાભકારક છે. પછી સામાયક પારીને ઘેર ગયો થકો સમ્યક્તમુગ દેશવિરત્યાદિરૂપ સર્વ કાર્યમાં સર્વ શક્તિથી યત્ના કરવાદિરૂપ, સર્વથા અર્હત ચૈત્ય અને સાધર્મિક વર્જિત એવા વસવાના સ્થાનને અને કુસંસર્ગ (નકારા લોકોની સોખતને) વર્જવાદિરૂપ, નવકાર ગણવા. ત્યારપછી—

(સ્વજનોને ઉપદેશ દેવા વિષે.)

ત્રિકાળ ચૈત્યવંદના પુન પચખાણુદિક અભિગ્રહ ધારવારૂપ, યથાશક્તિ સંપત્તિ ક્ષેત્રમાં પોતાના દ્રવ્યને વાપરવારૂપ, એવા યથાયોગ્ય ધર્મનો ઉપદેશ કરતો રહે. વળી સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ભાઈ, આકર, ભગિની, દીકરાની વહુઓ, પુત્રી, પોતરા, પોતરી, કોકા, ભત્રિજા, વાણોતર. વીગેરે સ્વજનોની ખાસે ઉપદેશ કરતો રહે. (એટલો અર્થ અધિક સમજવો) દિનકૃત્યમાં પણ કહેલ છે કે:—

સવ્વનુણા પળીઅંતુ । જઈ ધમ્મં નાવ ગાહણ ॥ ઇહલોણ પરલોણ ॥ ૧ ॥
જેણ લોગઢિહ ઇસા । જોચોર મત્ત દાયગો ॥ લિપ્પહ તસ્સ દોસેણ । એવં ધમ્મેવિઆણહ ॥ ૨ ॥
તમ્હાહુ નાયતત્તેણ । સદ્દુણં તુ દિણેદિણે ॥ દવ્વઓ માવઓ ચેવ । કાયવ્વ મણુસાસણં ॥ ૩ ॥

સર્વજ્ઞ વીતરાગે એમ કહેલું છે કે, સ્વજનલોકોને જે ધર્મ ન પમાડે તો આલોકમાં અને પરલોકમાં તેઓનાં કરેલાં પાપથી પોતેજ લેપાય. જે માટે લોકની સ્થિતિજ એવી છે કે જે ચોરને ખાવા ભાત પાણી આપે (આશ્રય આપે) તે આપનારો તેનાં કરેલાં પાપથી ખરડાય છે. ધર્મમાં પણ એમજ જાણવું. તે માટે જેણે ધર્મનો તત્ત્વ જાણેલો છે એવા શ્રાવકે તો દિનદિન દ્રવ્યથી અને ભાવથી સ્વજનલોકોની અનુશાસના (સારણા) કરતા રહેવું. ત્યાં દ્રવ્યથી સારણા તે “ પોષવા યોગ્ય હોય તેને પોષવા ” એ ન્યાયથી પુત્ર, સ્ત્રી, દોહિત્રાદિકોને યથાયોગ્ય વસ્ત્રાદિક આપે; અને ભાવથી તો તેઓને ધર્મદેશના કરે (ધર્મ પમાડે). અનુશાસના એટલે તેઓ સુખી છે કે દુખી છે તે તપાસતા રહેવું. ખીજા નીતિશાસ્ત્રોમાં પણ કહેલ છે કે:—

રાજ્ઞિ રાજ્ઞકૃતં પાપં । રાજ્ઞપાપં પુરોહિતે ॥ મર્તરિ સ્ત્રીકૃતં પાપં । શિષ્યપાપં ગુરાવિ ॥ ૧ ॥

જો શિક્ષા ન આપે તો, દેશનાં લોકોનું પાપ રાજા ઉપર પડે, રાજાનું પાપ પરોહિત (રાજાનો ગુરુ) ઉપર પડે, સ્ત્રીનું કરેલું પાપ ભર્તારના ઉપર પડે, અને શિષ્યનું પાપ ગુરુ ઉપર પડે છે.

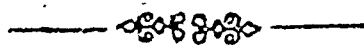
સ્ત્રી પુત્રાદિક ઘરનાં કામકાજમાં પુરસદ નહીં મળવાથી અને ચપલાઇથી કે પ્રમાદના બહુલપણથી ગુરુની પાસે આવી ધર્મ સાંભળી શકતાં નથી તોપણ પોતે દરરોજ તેઓને ઉપદેશ કરતો રહેતો હોય તો તેથી તેઓ પણ ધર્મયોગ્ય થાય છે ને ધર્મમાં પ્રવર્તે છે.

(ધરમાં ઉપદેશ આપવા ઉપર ધના શેઠનો સક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત.)

ધન્યપુરમાં રહેનારો ધનોશેઠ ગુરુના ઉપદેશથી સુશ્રાવક થયો હતો. તે દરરોજ સાંજના સમયે પોતાની સ્ત્રી અને પોતાના ચાર પુત્રોને ઉપદેશ આપતો હતો. અનુક્રમે સ્ત્રી અને ત્રણ પુત્ર યોધ પામ્યા, પણ ચોથો પુત્ર તો નાસ્તિક હોવાથી પુણ્ય પાપ કયાં છે ? એમ યોલતો યોધ પામતો નથી. તેથી ધનોશેઠ તેને યોધ આપવાની ચિંતામાં હતા. એક દીવસ તેની પડોસમાં રહેનારી કોઇક વૃદ્ધા સુશ્રાવિકાને છેલ્લે (અંત) વળતે ધનાશેઠે નિર્યામના કરી (યોધ આપ્યો) કહ્યું કે, તું દેવ થાય તો મારા પુત્રને યોધ આપજે. તે મરણ પામીને સૌધર્મા દેવલોકમાં દેવી ઉત્પન્ન થઇ. તેણે પોતાની દેવઋદ્ધિ દેખાડીને તેના પુત્રને પ્રતિયોધ પમાડ્યો. એમજ ગૃહસ્થે પણ પોતાના સ્ત્રી પુત્રોને પ્રતિયોધ આપવો. કદાપિ તેઓ પ્રતિયોધ ન પામે તો તેને કંઈ દોષ લાગતો નથી. જે માટે કહેલું છે કે:—

ન ભવતિ ધર્મશ્રોતુઃ । સર્વસ્યેકાંતતો હિતઃશ્રવણાત્ ॥ બ્રુવતોનુગ્રહનુદ્ધયા । વક્તુસ્ત્વેકાંતતો ભવતિ.

સઘળા ધર્મનાં સાંભળનારાંઓને માત્ર સાંભળવાથી નિશ્ચયથી (એકાંતથી) હિત થતું નથી, પણ ઉપકાર બુદ્ધિથી કહેતાં વક્તાને તો એકાંતથી હિત થાય છે. એ નવમી ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત થયો.

શ્રાદ્ધવિધિ મૂળની દશમી ગાથા.

પાયં અવંન્ન વિરઓ । સમઐ અપ્પં કરેદ્ધ તો નિદં ॥

નિદોવરમેધી તણુ । અસુકત્તાર્ઠ વિચિંતિજ્જા ॥ ૧૦ ॥

અલ્પ નિદ્રા અને બ્રહ્મચર્ય વિષે.

એટલા માટે ધર્મદેશના કર્યા પછી, સમય ઉપર એટલે એક પ્રહર પ્રમુખ રાત્રિ ગયા પછી અર્ધરાત્રિ વિગેરેને વળતે માફક આવે એવી શય્યાને સ્થાનકે જઈને વિધિ-પૂર્વક અલ્પનિદ્રા કરે, પણ કેવો થઈને કરે ? ઘણુંકરીને મૈથુનથી વિરમ્યો (ઓસર્યો) હોય. જે ગૃહસ્થ યાવજીવ બ્રહ્મચર્ય પાળવાને અસક્ત હોય તેણે પણ પર્વતિથ્યાદિક ઘણા દિવસોમાં બ્રહ્મચારીજ રહેવું. નવીન યૌવનાવસ્થા (યુવાન) હોય તોપણ બ્રહ્મચર્ય પાળવું મહાલાલકારીજ છે. જે માટે મહાભારતમાં પણ કહેલ છે કે,

एकाराव्युपितस्यापि । या गतिर्ब्रह्मचारिणः ॥ न सा कृतसहस्रेण । वक्तुं शक्नोति युधिष्ठिर ॥ ૧ ॥

એક રાત્રિ પ્રહ્લ્યાય પાળનારની જે ગતિ થાય છે તેવી હે યુધિષ્ઠિર, એક હુબર
યજ્ઞ કરવાથી પણ કહી શકાતી નથી. (માટે શીળ પાળવું યોગ્ય છે)

અહિયાં “ નિદ્રા ” એ પદ વિશેષ છે. અને અદ્યાં એ વિશેષણ છે. વિશેષણ સહિત જે
છે તેમાં ખરેખર વિધિ અને નિષેધ એ બન્ને વિશેષણ સંક્રમણ થયાં. એ ન્યાયથી
અદ્યપત્વ અહિયાં વિધેય કરવું, પણ નિદ્રાને વિધેય ન કરવું. તે દર્શનાવરણીય કર્મના
ઉદય થવાથી સ્વનાઃ સિદ્ધપણથી અપ્રાપ્ત અર્થ હોય ત્યાં શાસ્ત્ર એજ અર્થવાળું થાય
છે એમ આગળથીજ કહી ગયા છીએ. બહુ નિદ્રાહુ હોય તે ખરેખર બન્ને ભવનાં
કૃત્યોથી ભૂષ્ટ થાય છે. જેમકે તસ્કર, વૈરી, ધૂર્ત, દુર્જનાદિકેથી અકસ્માત્ દુઃખ (કષ્ટ)
આવી પડે અને અદ્યનિદ્રાવાળા તો મહિમાંત ગણાય છે. જે માટે કહેલ છે કે,
થોવાહારો થોવ મળિઓજ જોહોજ થોવ નિદોજ ॥ થોવોવહિજવગરણો । તસ્સ હુ દેવાવિ પળમંતિ.

થોડો આહાર, થોડું ખોલવું, થોડી નિદ્રા, થોડી ઊપધી ઊપગરણ જેને હોય તેનાથી
દેવતા પણ મમતા રહે છે. નિદ્રા કરવાનો વિધિ તો નીતિશાસ્ત્રના અનુસારે નીચે
મુજબ બતાવેલ છે.

(નિદ્રા વિધિ.)

સ્વદ્વાં જીવાકુલાં હ્રસ્વાં । મગ્નકાષ્ઠાં મલીમસાં ॥ પ્રતિપાદાન્વિતાં વન્હિ । દારુજાતાં ચ સંત્યજેત્.
જેમાં માંકણ ઘણા હોય, ટુંકા હોય, જેના કાષ્ટ (ઇસાદિ) ભાંગેલા હોય, મલીન
હોય, વધારે પાયા જેમાં બેડેલા હોય, બળેલા લાકડાના બનેલા હોય એવા ખાટલાને ત્યજવા.
શયનાસયનયોઃ કાષ્ઠ । માચતુર્યોગતો શુભં ॥ પંચાદિકાષ્ઠયોગે તુ । નાશઃ સ્વસ્ય કુલસ્ય ચ ॥૨॥

શય્યા (પલ્લવ-ખાટલા) તથા આસન (બાજેઠ, ખુરશી, બાંક, વિગેરે) ના
લાકડામાં ચાર ભાગ (ચાર ભતિનાં) થી બેડેલું હોય તો સાડાં બણવું. પંચાદિયોગ
કરેલ હોય તો પોતાના કુળનો નાશ કરે.

પૂજ્યાં ધર્મસ્યોનનાર્દ્રાન્હિ । ન ચોત્તરાપરાશિરાઃ ॥ નાનુવશનપાદાંત । નાગદંતઃ સ્વયં પુમાન્ ॥ ૩ ॥

પૂજનીકથી ઉપર, ભીના પગથી, ઉત્તર કે પાશ્ચિમ દિશામાં મસ્તક કરીને
વાંશલીની પેઠે લાંબો (પગ સુધી વજ્ર ઢાંકીને પણ નાગો), હાથીના દાંતની પેઠે વાંકો
પુરૂષ પોતે શયન કરે નહીં.

દેવતાધામ્નિ વાલ્મિકે । મૂરુહાણાં તલેપિ ચ ॥ તથા પ્રેતવને ચૈવ । સુપ્યાન્નાપિ વિદિક્શિરાઃ ॥૪॥

કોઇપણ દેવના દેરામાં, રાક્ષસ ઉપર, તેમ વૃક્ષને તળે, સ્મશાનભુમિમાં, તેમજ
વિદિશામાં મસ્તક કરીને શયન કરવું નહીં.

નિરોધમંગમાવાય । પરિજ્ઞાય તદાસ્પદં ॥ વિમૃશ્યજલમાસન્ન । કૃત્વા દ્વારનિયંત્રણં ॥ ૫ ॥

ઇષ્ટદેવનમસ્કાર । નાષ્ટડપમૃતિમીઃ શુચિઃ ॥ રક્ષામંત્રપવિત્રાયાં । શય્યાયાં પૃથુતાદ્મજીવી ॥ ૬ ॥

સુસંવૃત્તપરીવાન । સર્વાહારધિવર્જિતઃ ॥ વામપાર્શ્વે તુ કુર્વીત । નિદ્રાં મદ્રામિલાપુકઃ ॥ ૭ ॥

લઘુશંકા ટાળીને, લઘુશંકાનાં સ્થાન બાણીને, વિચાર કરીને, પાણીનું પાત્ર પાસે
રાખીને, દરવાજા બંધ કરીને, જેથી અપમૃત્યુ (અસમાધિ-મરણ) ન થાય એવા
ઇષ્ટદેવને નમસ્કાર કરીને પવિત્ર થઈ, રક્ષામંત્રથી પવિત્ર થઈને, પોહોળી વિશાળ
શય્યામાં દ્રઢપણે વજ્ર (ધોતીઊં-પોતીઉં) પેહેરીને, સર્વ આહારથી રહિત થકો, ડાલા
અડખાને દબાવીને, પોતાનાં કલ્યાણ ઇચ્છનારે નિદ્રા કરવી.

કૌંધમૌશોકમદ્યસ્ત્રી । માગ્યાનાધ્વકર્માભિઃ ॥ પરિક્ષાંતે રતિસાર । શ્વાસહિક્ષાદિરોગિભિઃ ॥ ૮ ॥

વૃદ્ધવાલાવલક્ષીણૈઃ સૂટશૂલક્ષત વિઘ્નલૈઃ ॥ અર્જીર્ણપ્રમુલૈઃ કાર્યો દિવાસ્વાપોપિ કાર્હિચિત્ ॥ ૯ ॥

કોઢથી, શોકથી, લયથી, મદિરાથી, સ્ત્રીથી, ભારથી, વાહનથી, માર્ગે ચાલવાથી, વિગેરે કાર્યો કરવાથી ખેદ પામેલો હોય તેણે; અતિસાર, શ્વાસ, હીઝાદિક રોગી પુરૂષ; વૃદ્ધ, બાળ, બળરહિત, ક્ષયરોગી હોય તેણે; તૃષ્ણા, શુલ, ઘાયલ, ક્ષત વિગેરેથી અકળાયેલો હોય તેણે; અને અજીર્ણરોગવાળે પણ કોઈક વખતે દીવસે સુવું.

વાતોપચયરૌક્ષાભ્યાં । રજન્યાશ્ચાલ્પમાવતઃ ॥ દિવસ્વાપઃ સુખી ગ્રીષ્મે । સોન્યદા શ્લેષ્મપિત્તકૃત્ ૧૦

વાયુની વૃદ્ધિ થઈ હોય કે લુખાઇથી રાત્રે નિદ્રા થોડી આવતી હોય તેણે દીવસે સુવું; તેથી તેને ઉજીરણમાં સુખ થાય છે. બીજાને શ્લેષ્મ અને પિત્ત કરે છે.

અત્યાશત્તયાનવસરે । નિદ્રા નૈવ પ્રશસ્યતે ॥ एषा सौख्यायुषी काल । रात्रिवत् प्रणिहंति यत् ॥ ૧૧ ॥

નિદ્રામાં અત્યંત આસક્ત થઈને કવખતે નિદ્રા કરવી એ વખાણવા લાયક નથી; એ વખતે નિદ્રા કરવી તે તો સુખ અને આયુષ્યને કાળરાત્રિની પેઠે હણે છે.

प्राक्कूशिरः शयने विद्या । धनलाभश्च दक्षिणे ॥ पश्चिमे प्रवला चिंता । मृत्युर्हानिस्तथोत्तरे ॥ ૧૨ ॥

પૂર્વદિશામાં શીરાણું (ઓશીકું) કરી સૂવાથી વિદ્યા મળે, દક્ષિણમાં શીરાણું કરવાથી ધનનો લાભ, પશ્ચિમમાં શીરાણું કરવાથી ચિંતા થાય, ઉત્તરમાં શયન (શીરાણું) કરવાથી હાનિ તથા મૃત્યુ થાય.

આગમમાં તો આવા પ્રકારનો વિધિ છે કે, શયન કરવા પેહેલાં ચૈત્યવંદનાદિ કરીને, દેવશુરને નમસ્કાર કરીને, ચોવીહારાદિ પચખાણુ લઇને, ગંઠસહિ કરીને સઘળા વ્રતને શંખેપવારૂપ દેશાવગાશીક વ્રત અંગીકાર કરીને સુવું. જે માટે શ્રાવકદિન, કૃત્યમાં કહેલ છે કે:—

पाणीव्रह्म मूसादत्तं । मेहुणादिण लाभण्यं दंडं च ॥ अंगिकयं च मुत्तं । सर्वं उवभोगपरिभोगं, गिहमज्जं मुत्तुणं । दिशिगमणंमुतु मसगजुआई ॥ वयकारहिनकरे । न कारवे गठिसहिण ॥ ૨ ॥

જીવહિંસા, મૃધાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, દીવસમાં થયેલો લાભ, અનર્થદંડ, જેટલું ભોગ ઉપભોગમાં પરિભાણુ કરેલું તેને મુકીને, ઘરમાં રહેલી જે જે ચીજો છે તેઓને, મન પીના, વચન કાયાથી, કડ નહીં, કરાવું નહીં, અને દીશામાં ગમન કરવાનું; ડાંસ, મચ્છર, જી, ઇત્યાદિક જીવોને મુકી, બીજા જીવોને મારવાનું કાયા વચનથી કડ નહીં; કરાવું નહીં, તથા ગંઠસહિના પચખાણુ સહિત વર્તવું; એવું દેશાવગાશીક વ્રત અંગીકાર કરવું. એ માટે મુનિઓની પેઠે મોટું ક્ષણ આપનારું છે, કેમકે નિઃસંગપણું તેમાં થયું છે માટે. જેમ વેદનો જીવ વાનર તેણે પ્રાણાંત કપ્ટ આજીવું તોપણુ લીધેલું વ્રત નિર્વાહન કર્યું (પાળ્યું) અને તેનાથી તેનું અવતા ભવમાં અતુળક્ષણની પ્રાપ્તિ થઈ; તેમ વિશેષ ક્ષણના અર્થી એવા બીજા પુરૂષોએ પણ સુખ્યવૃત્તિયે લીધેલા વ્રતનો નિર્વાહ કરવો. લીધેલા વ્રતનો નિર્વાહ કરવા અશક્ત પુરૂષને અન્નધ્યાનામોગે ઇત્યાદિ ચાર આગાર છુટા રહેલા છે, માટે ઘરમાં આગ લાગવા વિગેરેના આકરા સંકટ આવી પડતાં તે લીધેલા નિયમ મુકતાં છતાં પણ વ્રતનો ભંગ થતો નથી. વેદના જીવ વાનરાનું દ્રષ્ટાંત તો અમારા કરેલા આચાર પ્રદીપ અંધથી સમજ લેવું.

તથા ચાર શરણાં અંગીકાર કરવાં સર્વ જીવરાશીને ખામણાં કરવાં, અહાર પાપ-
સ્થાનકને વોસરાવવાં, પાપની ગહા કરવી, સ્ફુટતની અનુમોદના કરવી. જેમકે,
જહ મે હુજ્જ પમાઓ । इमस्स देहस्स इमाइ रयणीए ॥ आहारमुवहि देहं । सव्वं तिविहेण वोसरिअं.

આ રાત્રિમાં એટલે આજની રાત્રિમાં આ દેહનો મુજને પ્રમાદ થાય એટલે
મરણ થાય તો આહાર ઉપધિ (ધર્મોપકરણ) દેહને સર્વને ત્રિવિધે કરી વોસરાવું છું.

નવકાર ઉચ્ચાર કરીને આ ગાથા ત્રણવાર લણીને સાગારી અણસણ અંગીકાર
કરવું, પંચપરમેષ્ઠી નવકારવું સ્મરણ શયન કરવા વખતે કરવું અને એકલાજ (બીજા
કોઈને સાથે રાખ્યા વગર) પોતે શય્યામાં (પલ્લકમાં) શયન કરવું, પણ સ્ત્રીને
સાથે લઈ સુવું નહીં; કેમકે સ્ત્રીને સાથે લઈ સુવાથી નિરંતરના અભ્યાસપણથી વિષય
પ્રસંગનું બળવંતપણું છે માટે શરીર જાગ્રત થવાથી વિષયની વાસના પ્રાણીને આધા
કરે છે. જે માટે કહેલુંજ છે કે:--

यथाग्निसंन्निधानेन । लाक्षाद्रव्यं विलीयते ॥ धीरोपि कृशकायोपि । तथा स्त्रीसन्निधौ नरः ॥ ૧ ॥

જેમ અગ્નિની પાસે રહેવાથી લાખ લાખ ઓગળી જાય છે, તેમ ધીર હોય કે સુકાઈ
ગાયું છે શરીર જેવું એવો હોય પણ સ્ત્રી પાસે હોવાથી પુરૂષ કામની વાંચી કરે છે.

જે વાસના સહિત શયન કરીયે, તે વાસનાસહિત પામીયે, જ્યાંસુધી જાગ્રત ન
થાય (વિષયવાસનાથી સુતો હોય તે જ્યાંસુધી જાગે નહીં ત્યાંસુધી વિષયવાસનામાંજ
ગણાય) એવો વીતરાગનો ઉપદેશ છે. એ કારણ માટે સર્વથા ઉપશાંત મોહ થઈને
ધર્મ વૈરાગ્ય ભાવનાથી (અનિત્ય ભાવનાથી) ભાવીત થઈને (વૈરાગ્ય વાસિત ચેતના
કરીને) નિદ્રા કરવી, જેથી કુસ્વપ્ન દુસ્વપ્નાદિક આવતાં રોકાઈને ધર્મમય સ્વપ્ન વિગેરે
પામી શકાય. એવી રીતે નિઃસંગતાદિ આત્મક્રપણે (તન્મયપણે) આપદાનું બહુજ-
પણું છે, આયુષ્ય સોપકમ છે, કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે, એમ જાણીને જો સુતો હોય
તેની પરાધીનપણાથી આયુષ્યની સમાપ્તિ થાય તોપણ શુભ ગતિનેજ લજનાર થાય;
કેમકે અત વખતે જેવી મતિ તેવીજ ગતિ થાય છે, એ વચન છે, માટે કપટી
સાધુએ (વિનયરતને) હુણેલા પોષામાં રહેલા ઉદાઘરાજની પેઠે સુગતિ લજનાર થાય
છે, ઉદાયનરાજ જો વિધિપૂર્વક થઈને સુતો હોતો તો તેની સદ્ગતિ થઈ, તેમ બીજા
પણ વિધિયુક્ત શયન કરે તેની સદ્ગતિ થાય. હવે ઉત્તરાર્ધ પદની વ્યાખ્યા બતાવે છે.

(નદ્રા વ્યતીત થતાં કામને જીતવા વધે)

ત્યારપછી રાત્રિ વ્યતીત થતાં નિદ્રા ગયા પછી (જાગીને) અનાદિ ભવના
અભ્યાસ રસના ઉલ્લસવાથી (પ્રગટ થવાથી) દુઃખે જીતી શકાય એવા કામને જીતવા
માટે સ્ત્રીના શરીરની અશુચિત્વ વિગેરેનો વિચાર કરે. આદિ શબ્દથકી જાણુસ્વામી,
સ્થુલભદ્રાદિક મહર્ષિઓ તથા સુદર્શનાદિક સુશ્રાવકોની દુઃખે પાળી શકાય એવી શીઘ્ર
પાલનની એકાગ્રતાને, કષાયાદિક દોષના જયના ઉપાયને, ભવસ્થિતિની અત્યંત દુઃખ-
દાયી દશાને, તથા ધર્મ સંબંધી મનોરથોને વિચારે, તેમાં સ્ત્રીના શરીરની અપવિત્રતા
દુઃખચ્છનીયપણું વિગેરે સર્વ પ્રતીતજ છે તે પુન્ય શ્રી મુનિસુદરસૂરિયે અધ્યા-
ત્મકલ્પદ્રુમ ગ્રંથમાં બતાવેલું પણ છે.

ચાર્મસ્થિમર્જ્જાત્રવસાસ્ત્રમાંસા । મેઘ્યાંચશુચ્યસ્થિરપુંદ્રલાંનાં ॥
સ્ત્રીદેહપિંડાકૃતિસંસ્થિતેષુ । સ્કંધેષુ કિં પડ્યસિ રમ્યમાત્મન્ ॥ ૧ ॥

હે ચેતન! આમડું, હાડ, મીઠું, નસા, આંતરડાં, રૂધિર, માંસ, વિષા, પ્રમુખ અશુચિ અને અસ્થિર એવા પુદ્ગલોનાં, સ્ત્રીનાં શરીર સખંધી પિંડની (આકૃતિ આકાર)માં રહેલાં સ્કંધને વિષે શું તું રમણીકપણું (સુંદરપણું) દેખે છે.

વિલોક્ય દૂરસ્યમમધ્યમલપં । જુગુપ્સસે પ્રોટિતનાશિકસ્ત્વં ॥

મૃતેષુ તૈરેવ વિમૂઢયોષા । વપુણ્યુત તર્કિકરુપેઽભિલાષં ॥ ૨ ॥

દૂર પડેલું અમેઘ્ય (વિષ્ટા વિગેરે અપવિત્ર પદાર્થ) દેખીને, નાશિકા મથકેલીને તું થુથુકાર કરે છે, ત્યારે હે મૂઢ! તેનાથીજ ભરેલા આ સ્ત્રીના શરીરમાં તું કેમ અભિલાષા કરે છે.

અમેઘ્યમસ્ત્રા બહુરંઘતિર્યં । ન્મલાવિલોચત્ક્રમિજાલકાર્ણી ॥

ચાપલ્યમાયાતૃતવંચિકાસ્ત્રી । સંસ્કારમોહાન્નરકાયમુક્તા ॥ ૩ ॥

વિષ્ટાની કોથળી, ઘણા છિદ્રમાંથી નીકળતા મેલથી મેલી, મલીનતાથી ઉત્પન્ન થયેલા ઉછળતા કીડાના સમુદાયથી ભરેલી, અપલાઈ માયા જુઠથી સર્વ પ્રાણીને ઠગનારી એવી સ્ત્રીને જો એક ઉપરના સંસ્કાર (દેખાવ)થી મોહીત થઈ ભોગવી હોય તો અવશ્ય કરીને તે નરકને જ માટે થઈ પડે છે. (એવી સ્ત્રી ભોગવવાથી શો સ્વાદ છે?)

સંકલ્પયોનિ (મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થવાથીજ જેની ઉત્પત્તિ છે એવો કામ) જોડે ત્રણે લોકને વિટંબના કરનાર છે, તોપણ જો સંકલ્પનો (વિચારનો) ત્યાગ કર્યો હોય તો તે કામ સુખપૂર્વક જીતીજ શકાય છે. જે માટે કહેલું પણ છે કે:—
કામ જાનામિ તે રૂપં । સંકલ્પાત્કિલ જાયસે ॥ ન ત્વાં સંકલ્પયિષ્યામિ । ન ચ મે ત્વં મવિસ્યસિ ॥ ૧ ॥

હે કામદેવ! તારૂં રૂપ હું જાણું છું કે તું ખરેખર એક સંકલ્પથીજ ઉત્પન્ન થાય છે (વિચારથીજ ઉત્પન્ન થાય છે), ત્યારે હું તને સંકલ્પમાં લાવીશ નહિ (વિચારમાં—મનમાં લાવીશ નહીં) તેથી તું મારામાં ઉત્પન્ન થઈશ નહિ.

એના ઉપર નવી પરણેલી શ્રીમંત ગ્રહસ્થોની આઠ કન્યાએને પ્રતિબોધક, નવાણું કરોડ સોનૈયાનો પરિહરનાર શ્રીજંબુસ્વામીનો; સાડાબાર કરોડ સોનૈયા કોશનામની વૈશ્યાને ઘેર રહીને વિલાસમાં ઉડાવનારા અને તત્કાળ સંયમ ગ્રહણ કરી તેનાજ ઘરમાં આવી ચોમાસુ રહેનાર શ્રી સ્થુળભદ્રનો; અને અભયા નામની રાણીયે કરેલા વિવિધપ્રકારના અનુક્રુણ અને પ્રતિક્રુણ ઉપસર્ગોને સહન કરતાં પણ જરામાત્ર જેનું મન પણ ક્ષોભાયું નહીં એવા સુદર્શનશેઠ વિગેરેના દૃષ્ટાંતો સ્પષ્ટ (પ્રસિદ્ધ) ઘણા હોવાથી અહિંયાં લખતા નથી.

(કપાયાદિકને જીતવાની રીત.)

કપાયાદિક દોષોનો જય કરવાનો ઉપાય એજ છે, કે જે દોષ હોય તેના પ્રતિ-
પક્ષીને સેવન કર ॥ વિગેરેનું કરવું. જેમકે, ૧ । ધ ક્ષમાથી જીતાય, ૨ માન માર્દવથી જીતાય, ૩ માયા આર્જવથી જીતાય, ૪ લોભ સતોષથી જીતાય, ૫ રાગ વૈરાગથી

જીતાય ૬ દ્વેષ-મૈત્રીથી જીતાય, ૭ મોહ-વિવેકથી જીતાય, ૮ કામ-સ્ત્રીનાં શરીરની અશુચિ ભાવનાથી જીતાય, ૯ મત્સર-પારકી સંપદાના ઉત્કર્ષને વિષે પણ ચિત્તને રોકવાથી જીતાય, ૧૦ વિષયો મનના સંવરવાથી જીતાય, ૧૧ અશુભ મન વચન કાયા ત્રણ ગુપ્તીથી જીતાય, ૧૨ પ્રમાદ અપ્રમાદથી (ઉદ્યમથી) જીતાય, ૧૩ અવિરતી વ્રતથી જીતાય. એમ સર્વ સુખેથી જીતી શકાય છે. એમ નહિ બાણુવું કે, શેષનાગના મસ્તન કમાં રહેલી મણિના ગ્રહણ કરવાની પેઠે કે અમૃતપાનાદિકનાં ઉપદેશની પેઠે અ, અનુષ્ઠાન અશક્ય છે. (સર્પની મણિ જેમ લેવી દુષ્કર છે એમ આ ઉપર લખેલા કાર્યો પણ ન થઈ શકે એવા છે એમ સમજવું નહીં) મુનિ વીગેરે તે તે દોષાનાં જીતવાથી ગુણરૂપજ થઈ ગયા હોય એવા દેખાય છે. એ ઉપર દૃઢપ્રહારી. ચિલાતીપુત્રી, રોહિણીયો ચાર વીગેરેનાં દ્રષ્ટાંત પણ પ્રસિદ્ધ છે. જે માટે કહેલું પણ છે કે:—

ગતા યે પૂજ્યત્વં પ્રકૃતિપુરુષા એવ સ્વલુ તે ॥ જના દોષસ્ત્યાગે જનયત સમુત્સાહમતુલં ॥

ન સાધૂનાં ક્ષેત્રં ન ચ ભવતિ નૈસર્ગિકમિદં ॥ ગુણાન્ યો યો ધત્તે સસ ભવતિ સાધુર્મજતુતાન્ ॥

સ્વભાવથીજ જે પુરૂષો ખરેખર પુણ્યપણું પામેલા છે તે ખરેખર દોષનાં ત્યજવામાંજ યોતાનો અતુળ ઉત્સાહ રાખે છે; કેમકે સાધુપણું આદરવામાં કોઈ નીરાણું ક્ષેત્ર નથી. તેમજ કોઈ એવો અમુક સ્વભાવ પણ નથી કે જેથી સાધુ થઈ શકે, પણ ગુણોને જે જે ધારણ કરે છે તે તે સાધુ થાય છે, માટે એવા ગુણ ઉપાર્જન કરવામાં ઉદ્યમ કરો.

હંહો સ્ત્રિધમત્તે વિવેક વહુભિ પ્રસત્તોસિ પુણ્યૈર્મયા ॥ ગંતવ્યં કતિચિદ્દિનાનિ ભવતા નાસ્મત્સકાશાત્કચિત્ત્વત્સંગેન કરોમિ જન્મમરણોન્નદં ગુહીતત્ત્વરઃ ॥ કો જાનાતિ પુનસ્ત્વયા સહમમ સ્યાદ્વા ન વા સંગમઃ ॥

હું હો ઈતિ આમંત્રણે હે સ્નેહવળા મિત્ર વિવેક, હું તને ઘણા પુણ્યથી પારખ્યો છું, માટે મારી પાસેથી હવે તારે કયાંયપણ કેટલાક દીવસ સુધી જવું નહીં, કેમકે તારા સમાગમથી હું જન્મ મરણનો સત્ત્વર ઉચ્છેદ કરી નાખું છું. વળી કોણ બાણુ છે કે ફરીને તારી સાથે મારો મેળાપ થશે કે નહીં થાય ?

ગુણેષુ યત્નસાધ્યેષુ । યત્ને ચાત્માનિ સંસ્થિતે ॥ અન્યોપિ ગુણિનાં ધુર્યઃ । ઇતિ જીવન્ સહેતકઃ ૩

ઉદ્યમ કરવાથી અનેક ગુણો પામી શકાય છે, અને તેવો ઉદ્યમ કરવા આત્મા તૈયાર છે, અને વળી ગુણોને પામેલા ધુરંધર પુરૂષો બીજા આ જગતમાં દેખાતા છતાં હે ચેતન તું તેને ઉપાર્જન કરવા કેમ ઉદ્યમ કરતો નથી.

ગૌરવાય ગુણા એવ । ન તુ જ્ઞાતેયઢંવરઃ ॥ વાનેયં ગૃહ્યતે પુણ્ય । મંગજસ્ત ય્યતે મલઃ ॥ ૪ ॥

ગુણ છે તેજ મોટાઈ માટે થાય છે, પણ બલિનો આડંબર મોટાઈ માટે થતો નથી; જેમકે વનમાં ઉત્પન્ન થયેલું પુષ્પ ગ્રહણ કરાય છે, પણ અંગથી ઉપજેલ મેલ તો ત્યજ્યજ છે.

ગુણેવ મહત્ત્વં સ્યા । ત્રાંગેન વયસાપિ વા ॥ દલેષુ કેતકીનાં હિ । લગ્નીયસ્તુ સુગંધિતા ॥ ૫ ॥

ગુણથીજ મોટાઈ થાય છે, શરીરથી કે વયથી મોટાઈ થતી નથી. જેમકે, કેતકીનાં પત્ર નાનાં છે છતાં પણ સુગંધતા છે, તેથીજ તે મોટાઈ પામે છે.

કષાયાદિકની ઉત્પત્તિ, નિમિત્ત, દ્રવ્ય, ક્ષેત્રાદિક વસ્તુના પરિત્યાગથી તે તે દોષનો પણ પરિત્યાગ થાય છે. જે માટે કહેલું છે કે:—

તં વધ્યુ મુત્તવ્વં । જંપ્પહ્મજ્જણે કસાયમ્મી ॥ તં વધ્યુ વેતવ્યં । જહ્મોવસમો કસાયણં ॥ ૧ ॥

તે વસ્તુ છોડી દેવી કે જેથી કષાયરૂપ અગ્નિ ઉત્પન્ન થતી હોય; તે વસ્તુ ગ્રહણ કરવી કે જેથી કષાયનો ઉપશમ થતો હોય.

સંભળાય છે કે અંડરૂપાચાર્ય પ્રકૃતિથી ક્રોધી હતા, તેઓ ક્રોધની ઉત્પત્તિને તજવા માટે શિષ્યાદિકથી બુદ્ધાન્ન રહેવા વિગેરે કરતા હતા. ભવની સ્થિતિ અતિ ગહન છે (દુઃખદ છે), ચારે ગતિમાં પણ પ્રાપ્તિ ઘણું દુઃખ અનુભવવામાં આવે છે, માટે તેનો વિચાર કરવો. તેમાં નારકી અને તિર્યચમાં પ્રબળ દુઃખ છે તે તો પ્રતીતજ છે (પ્રખ્યાતજ છે). જે માટે કહેલું પણ છે કે:—

(નરકાદિ દુઃખના સ્વરૂપ વિષે)

સત્તસુ સિતજવે અણા । અનુત્તકયાવિ પહરણેહિં વિણા ॥ પહરણ કયાવિ પંચસુ । તેષુ પરમાહમ્મિઅ કયાવિ શસ્ત્ર વિના, અન્યોન્યકૃત, સાતે નરકોમાં ખેત્રજ (ખેત્રના સ્વભાવથી થયેલી) વેદના છે. અને પાંચ નરકમાં તો (પહેલીથી પાંચમી સુધી) અન્યોન્ય શસ્ત્રકૃત વેદનાઓ છે અને પેહેલીથી ત્રીજી નરક સુધી પરમાધામીની કરેલી વેદના છે.

અન્ઠિ નિમીલણમિત્તં । નથિંસુહં દુઃસ્વમેવ અણુવદ્ધં ॥ નરણ નેરહાણં । અહોનિસં પન્નમાણાણં ॥ ૨ ॥

જેણે પૂર્વભવમાં માત્ર દુઃખનું જ અનુભવ કરેલું છે એવા રાત્ર દિવસ દુઃખમાં પચી રહેલા નરકમાં નારકી જીવોને આંખ મીચી ઉઘાડીએ એટલીવાર પણ સુખ નથી. જં નરણ નેરહા । દુઃસ્વં પાવંતિ ગોયમા તિસ્સવં ॥ તં પુણ તિગ્ગોઅ મહ્મ્મે । અણંતગુણિઅં મુણેઅવ્વં.

નારકી જીવો નરકમાં જે તીવ્ર દુઃખ ભોગવે છે, તેનાં કરતાં હે ગૌતમ, નિગોદમાં રહેલા નિગોદીયા જીવો અનંતગણું દુઃખ ભોગવે છે એમ જાણવું.

તિરિઆ કસં કુસારા ઇત્યાદિક ગાથાથી તિર્યંચો કેરડા વિગેરેના પરવશ્યપણે મારખાતા દુઃખ ભોગવે છે એમ જાણી લેવું. મનુષ્યમાં પણ કેટલાક ગર્ભનું, જન્મનું, જરાનું, મરણનું, વિવિધપ્રકારની વ્યાધિ દુઃખાદિક ઉપદ્રવે કરી દુખીયાજ છે. દેવતામાં પણ અવવું, દાસ થઈ રહેવું, ખીજથી પરાભવ થવો, પારકી ઋદ્ધિ દેખી ઇર્ષા કરીને મનમાં દુઃખિત થવું, વીગેરે દુઃખથી દુઃખીજ છે. જે માટે કહેલ છે કે:—

સુહિં અગ્નિ વન્નાહિં । સંમિત્તસ્સ નિરંતરં ॥ જારિસં ગોઅમાદુસ્સવં । ગમ્મે અટ્ટગુણં તઓ ॥ ૧ ॥

અગ્નિના વર્ણ જેવી તપાવેલી સોય (સુધ) નિરંતર આંખી થકી જેવું પ્રાણીને દુઃખ થાય છે તેના કરતાં હે ગૌતમ, ગર્ભમાં આઠગણું અધિક દુઃખ હોય છે.

ગમ્માઓ નિહરંતસ્સ । જોણીજંત નિપીલેણં ॥ સયસાહસિઅં દુસ્સવં । કોડાકોડિગુણં પિવા ॥ ૨ ॥

ગર્ભથી નિકળતાં, યોનિરૂપ યંત્રથી પીલાતાં, ગર્ભથી બહાર નીકળતાં, ગર્ભનું કરતાં લખાણગણું દુઃખ થાય છે અથવા કોડાકોડગણું પણ દુઃખ થાય છે.

ત્તરગ નિરોહ વહ વંધરોગ । વળહરણ મરણ વસણાઈ ॥ મણસંતાવો અવયમો । વિગોવિણયમ્મ મણુસં.

કેદંબાનામાં પડવું, વધ થવો, બંધનમાં પડવું, ધનનું, હુરણ થવું, મરણ થવું, કષ્ટમાં આવી પડવું, મનમાં સંતાપ થવો, અપયશ થવો, વગોવણું થવું, એવાં મનુષ્યમાં દુઃખ છે.

ચિંતા સંતોવેહિયા દારિદ્ર્યઆર્હિં દુષ્પત્તાર્હિં ॥ લઙ્કુણવિમાણુસ્સં । મરંતિ કેર્હેસુ નિવ્વિન્ના ॥ ૪ ॥

ચિંતા સંતાપે કરીને, દારિદ્ર્ય સ્વરૂપે કરીને, દુષ્ટાચારે કરીને, જોપણ મનુષ્યપણ પામેલા છે તોપણ કેટલાક દુઃખમાં ને દુઃખમાંજ મરણ પામે છે.

ईसा विसाय मयकोहमाय । लोहेहिं एवमाईहिं ॥ देवावि समभिभूआ । तेसिं कत्तो सुहं नाम. ५

ઈસા, વિષાદ, મદ, ક્રોધ, માયા, લોભ, ઇત્યાદિકવડે કરીને દેવતાઓ પણ ઘણાજ ખીડાયા થકા રહે છે. ત્યારે તેઓને સુખનું નામ પણ ક્યાં છે ?

ધર્મ મનોરથ.

ધર્મનાં મનોરથની ભાવના આવા પ્રકારની કરવી. જેમકે, શાસ્ત્રકારે કહેલું છે કે— સાવય ધરંમ્મિ વરહુજ્જ । જેહઓ નાણ દંસણ સમેઓ ॥ મિચ્છત મોહિઅ મહઓ । મારાયા ચક્કવટ્ટીવી-

જ્ઞાન દર્શન સહિત શ્રાવકના ધરમાં કદાપિ હાસ થાઉં તોપણ ઠીક છે, પરંતુ મિથ્યાત્વથી મુર્છિત થઈ છે મતિ જેની એવો રાજ ચક્રવર્તિ થાઉં નહીં તો ઠીક.

कइआ संविग्गाणं । गीय थ्याणं गुरुण पय मूले ॥ सयणाई संगरहिओ । पवज्जं संपवज्जिस्सं ॥ २ ॥

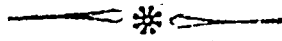
વૈરાગ્યવંત ગીતાર્થ ગુરૂના ચરણમૂળે (ચરણકમળમાં), સ્વજનાદિક સંગથી રહિત થઈને હું ક્યારે દીક્ષા અંગીકાર કરીશ.

मयमेव निक्कंपो । सुसाणमाईसु विहिअ उस्सगो ॥ तव तणुअंगो कइआ । उत्तमचरिअं चरिस्सामि.

ભયંકર ભયથી અકંપ થઈને, સ્મશાનાદિકને વિશે કાઠિસ્સગ કરીને, તપશ્ચર્યા કરવાથી સુકાઈ ગયું છે શરીર જેનું એવો થઈ ક્યારે ઉત્તમ ચરિત્ર આચરીશ. ઇત્યાદિક ધર્મભાવના ભાવવી. ઇતિ દશમગાથાર્થઃ

इति तपागच्छाधिपश्रीसोमसुंदरसूरिताच्छिष्यश्रीमुनिमुंदरसूरि
श्रीजयचंद्रसूरिश्रीभुवनसुंदरसूरिताच्छिष्यश्रीरत्नशेखरसूरिविर
चितायां विधिकौमुदी नाम्न्यां श्राद्धविधि प्रकरणंवृत्तौ
रात्रिकृत्यप्रकाशको द्वितीयः प्रकाशः ॥

તૃતીયઃ પ્રકાશઃ (દ્વાર ત્રીજું)

પર્વકૃત્ય.

શ્રાદ્ધવિધિ મળની ૧૧ મી ગાથા.

પવ્વેસુ પોસહાઈં બંજ્ર । અણારંજ્ર તવ વિસેસાઈં ॥

આસોય ચિત્ત અઠાહિઅ । પમુહેસુ વિસેસેણં ॥

પર્વ તે આગમમાં બતાવેલી અષ્ટમી, ચતુર્દશી વિગેરેમાં ધર્મસ્ય પુષ્ટિ ધત્તે इति પોષર્થં ધર્મની પુષ્ટિ કરાવે તેને પોષધ કહીયે. તે પર્વણીમાં શ્રાવકે વ્રતાદિક અવશ્ય કરવાં એ વિશેષ છે. જે માટે આગમમાં કહેલ છે કે:--

સવ્વેસુ કાલપવ્વેસુ । પસથ્થો જિણમણ હવડજોગો ॥ અટ્ટમિ ચઉદસીસુઅ । નિઅમેણ હવિજ્જ પોસહિઓ.

જનશાસનને વિષે સર્વે કાળ પર્વને દિવસે મન વચન કાયાના યોગ પ્રશસ્ત થાય છે, તેથી આઠમ ચઉદશને દીને શ્રાવક અવશ્ય પોષધ કરે.

મૂળગાથામાં આદિ શબ્દ ગ્રહણ ક્રીધેલો છે તેથી જો શરીરને અસુખ પ્રસુખ પુષ્ટાલંબનથી પોસહ કરવાની શક્તિ ન હોય તો એ ટંકનાં પ્રતિક્રમણ, ઘણા ઘણા આમાયક, બહુ સંક્ષેપરૂપ દેશાવગાશીક વ્રત સ્વીકારાદિક કરવું; તથા પર્વને દીવસે બ્રહ્મચર્ય, અણારંભ, આરંભવર્જન, વિશેષ તપ, પહેલાં કરેલા તપની વૃદ્ધિ, યથાશક્તિ ઉપવાસાદિક તપ, આદિ શબ્દથી સ્નાત્ર, ચૈત્યપરિપાટી કરણ, સર્વ સાધુ નમસ્કરણ, સુપાત્રદાનાદિકથી પેહેલાં કરેલી દેવ ગુરૂની પૂજાદિકથી વિશેષ ધર્માનુધાન કરવાં. જે માટે કહેલ છે કે:--

જડ સવ્વેસુ ડિણેસુ । પાલહ કિરિઅં તઓ હવડ લહ્હં ॥ જડપુણ તહા ન સક્કહ । તહવિહુ પાલિજ્જ પવ્વાદિણં.

જો સર્વ દીવસોમાં ક્રીયા પાળો તો ઘણીજ સારી રીતિ છે, તથાપિ જો તેમ કરી ન શકો તોપણ પર્વણીને દિવસે તો જરૂર ધર્મ કરણી કરો. જેમ વિજયાદશમ (દશેરા), દીવાળી, અખાત્રીજ, વીગેરે ઐહિકપર્વ (લોકીક પર્વ)માં લોજન વસ્ત્રાદિકમાં લોકો વિશેષ ઉદ્યમ કરે છે, તેમ ધર્મની પર્વણીમાં પણ અવશ્ય પ્રવર્તવું. બાહ્ય લોકો (અન્ય-દર્શની લોકો) પણ એકાદશી, અમાવાસ્યાદિક પર્વમાં કેટલાક આરંભવર્જન ઉપવાસાદિક અને સંક્રાંતિ ગ્રહણ વિગેરે પર્વોમાં સર્વ શક્તિથી મહાદાનાદિક કરે છે. તે માટે શ્રાવકે પણ પર્વના દીવસો સર્વે વિશેષથી પાળવા. પર્વ તો આવા પ્રકારે બતાવેલા છે.

(પર્વ તિથિઓ તથા તેનું ફળ)

અટ્ટમિ ચઉદશી પુણિમાય । તદ્દહા માવસા દહહ પવ્વં ॥ માસંમિ પવ્વ લહ્હં । તિન્નિઅ પવ્વાઈં પસવ્વંમિ.

આઠમ, ચઉદશ, પુનમ, અમાવાસ્યા, એ પર્વણી ગણાય છે. એમ એક મહીનામાં છ પર્વણી હોય છે, એક પખવાડીયામાં ત્રણ પર્વ હોય છે. વળી બીજી રીતે--

વીઆ પંચમી અઠમી । એગારસી ચડદસી પળ તિહિઓ ॥

એઆઓસુઅ તિહીઓ । ગોઅમ ગળહારિળા મળિઆ ॥ ૨ ॥

બીજા, પાંચમ, આઠમ, અગીયારસ, ચઉદશ, એ પાંચ તિથિઓ શ્રુતજ્ઞાનના આરાધન કરવાની તિથિઓ ગૌતમગણધર લગવતે કહી છે.

વીઆ દુવિહે ધમ્મે । પંચમી નાળેસુ અઠમી કમ્મે ॥ એગારસી અંગાળં । ચડદસી ચડદપુવ્વાળં ॥ ૩ ॥

બીજાની આરાધના કરવાથી બે પ્રકારના ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય, પંચમીની આરાધના કરવાથી તે પાંચ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરાવે, આઠમનું આરાધન કરવાથી તે આઠ કર્મનો નાશ કરાવે, અગીયારસનું આરાધન કરવાથી અગીયાર અંગના અર્થ આપે, ચઉદશના આરાધન કરવાથી ચઉદપૂર્વની યોગ્યતા આપે છે.

એવી રીતે એક પખવાડીયામાં ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ પર્વણી થાય છે અને પૂર્ણિમા તથા અમાવાસ્યા તેની સાથે મેળવીએ ત્યારે દરેક પખવાડીએ છ પર્વણી થાય છે. વર્ષમાં અઠાધઓ, ચોમાસા વીગેરેની બીજી પણ ઘણી પર્વણી છે. તેમાં જોપણુ સર્વથા આરંભવર્જન ન કરી શકાય તોપણુ સ્વલ્પ સ્વલ્પતર આરંભે કરી પર્વણીને સાચવવી. સચિત્ત આહાર તો જીવ હિંસાત્મકજ હોવાથી મહાઆરંભજ ગણાય છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવો, તથા મૂળમાં અનારંભ એવું પદ છે તેણેકરીને પર્વણીમાં સર્વ સચિત્ત આહારનો પરિહાર પણ કરવો યોગ્ય છે. કેમકે,

(સચિત આહારાદિકના ત્યાગ વીશે.)

આહાર નિમિત્તેણં । મચ્છા ગચ્છંતિ સત્તમિં પુઢવિં ॥ સચિત્તો આહારો । ન સ્વમો મળસાવિ પથ્થેડં ॥ ૧ ॥

આહારના નિમિત્તથી તંદુલીયો મચ્છ સાતમી નરકે જાય છે તે માટે સચિત્ત આહાર ખાવાની મનથી પણ પ્રાર્થના (ઇચ્છા) કરવી નહીં.

એ વચનથી મુખ્યવૃત્તિયે શ્રાવકે સચિત્ત આહારનો સર્વકાળ ત્યાગ કરવો કદાપિ સર્વકાળ ત્યાગ કરવા સમર્થ ન હોય તેણે પણ પર્વણીમાં તો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. એવી રીતે પર્વણીમાં સ્નાન, મસ્તક જોવાં, ધોવાં, સમારવાં, ગુંથવાં; વસ્ત્ર ધોવાં, રંગાવવાં, ગાડાં-હળ ખેડવાં; મુઠા વીગેરે ખાંધવા; ચત્રવહન કરવાં; દળવું, ખાંડવું, પીસવું; પત્ર પુષ્પ ફળ વિગેરે ત્રોડવાં; સચિત્ત ખડી માટી વર્ણીકાદિક મર્દન કરાવવાં; ધાન્ય વિગેરેને લણવાં, માટી વિગેરેને ખણવાં, લીંપાવવાં, નવાં ઘર કરાવવાં વીગેરે સર્વ આરંભ યથાશક્તિ ત્યાગ કરવો. સર્વ આરંભ ત્યાગ કરતાં પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ ન થાય તોપણુ ગૃહસ્થે સચિત્ત આહાર ત્યાગ કરવો તો પોતાને સ્વાધીન હોવાથી સુખે થકી પાળી શકાય છે.

આકરા મંદવાડ માટે જોપણુ કદાપિ સર્વ સચિત્ત આહાર ત્યાગ ન થઈ શકે તોપણુ જેના વિના ન ચાલે એવા કેટલાક પદાર્થ નામ દઇને મોકળા (છુટા) રાખી ખાકી સર્વનો ત્યાગ કરે. વળી આસોની અઠાઈ અને ચૈત્રની અઠાઈ પ્રમુખમાં વિશેષકરી પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણુ કરે. અહિયાં પ્રમુખ શબ્દ મૂકેલ છે તેથી ચોમાસાની અને ચરુપણુની અઠાઈમાં પણ સચિત્તનો ત્યાગ કરવો. કહેલ છે કે:—

સંવત્સર ચાઝમ્માંસિણ્સુ । અઢ્ઢાહિઆસુઅ તિહિસુ ॥

સવ્વાયરેણ લગ્ગાઈ । જિણવર પૂઆ તવ ગુણેસુ ॥ ૧ ॥

સંવત્સરી (વાર્ષિક પર્વની અઠ્ઠાઈ), ચોમાસાની ત્રણ અઠ્ઠાઈ, ચૈત્ર માસની અને આસો માસની અઠ્ઠાઈ, તેમજ ખીજી પણ કેટલીક તિથિઓમાં સર્વાદરથી જીનેશ્વર ભગવંતની પૂજા, તપ, વ્રત, પચખાણુનો ઉદ્યમ કરે.

(શાશ્વતી અઠ્ઠાઈ સંબંધી વિચાર)

(વર્ષની) છ અઠ્ઠાઈઓમાં ચૈત્રની અને આશ્વિન માસની એ બન્ને અઠ્ઠાઈઓ શાશ્વતી છે. તે બન્નેમાં વૈમાનીક દેવતાઓ પણ નંદીશ્વરદિક્કે તીર્થે યાત્રા મહોત્સવો કરે છે. કહેલ છે કે:—

દો સાસય જત્તાઓ । તથ્થેગા હોઈ ચિત્તમાસંમિ ॥ અઢ્ઢાહિઆઈ મહિમા । વીઆ પુણ અસ્સિણે માસે
 ણઆઓ દોવિ સાસય । જત્તાઓ કરંતિ સવ્વ દેવાવિ ॥ નંદિસરંમ્મિ સ્વયરા । નરાય નિઅણ્સુ ઠાણેસુ.

જે શાશ્વતી યાત્રાઓ છે. તેમાં એક તો ચૈત્ર માસની અઠ્ઠાઈની હોય છે અને ખીજી આસો મહીનાની અઠ્ઠાઈની હોય છે, તેમાં દેવતાઓ અઠ્ઠાઈ મહોત્સવાદિ કરે છે. એ શાશ્વતી યાત્રાઓ સર્વ દેવતાઓ કરે છે. વિદ્યાધરો પણ નંદીશ્વરદ્વીપ ઉપર યાત્રા કરે છે, અને મનુષ્યો પોતાને સ્થાનકે યાત્રા કરે છે. (પોતાથી જવાઈ શકાય એવું સ્થાનક તીર્થની (યાત્રાઓ કરે છે).

(અશાશ્વતી અઠ્ઠાઈઓ વિષે)

તહ ચડમાસિઆતિંગં । પજ્જો સવ્વણાય તહય ઇય છંકં ॥

જિણ જમ્મ દિરુલ્લવ કેવલ । નિવ્વાણાઈસુ અસાસડા ॥ ૩ ॥

તેમજ ત્રણ ચોમાસાની અઠ્ઠાઈઓ અને પજુસણની અઠ્ઠાઈ એ બધી મળી છ અઠ્ઠાઈઓ તથા તીર્થકરોનાં જન્મ કલ્યાણુક, દીક્ષા કલ્યાણુક, અને નિર્વાણ કલ્યાણુકની અઠ્ઠાઈઓમાં નંદીશ્વરની યાત્રા કરે છે. પણ અશાશ્વતી સમજવી. જીવાભિગમમાં તો એમ કહેલું છે કે, તથ્ય વહંવે ભવણવડ વાળમંતર જોડસ વેમાણિઆ દેવા તિહિં ચડમાસિણ્હિં પજ્જોસવ્વણાણ અઢ્ઢાહિઆઓ મહામહિમાઓ કરિંતિત્તિ ॥ ત્યાં ઘણું ભવનપતી, વાણુવ્યંત. નીક, જોતિષી, વૈમાનીક દેવતાઓ ત્રણ ચોમાસાની અને પજુસણની અઠ્ઠાઈઓમાં મહા મહિમા કરે છે.

(ઉગતી કે આથમતી તિથિ માનવી તે વિષે)

તિથિ તો પ્રભાતે પચખાણુ વેળાએ જે હોય તેજ પ્રમાણુ થાય છે, કેમકે લોકમાં પણ સૂર્યના ઉદયના અનુસારેજ દીવસાદિકનો વ્યવહાર છે. કહેલ છે કે:—

ચાઝમ્માંસિઅ વરિસે । પલ્લિલ્લઅ પંચઢ્ઢમીસુ નાયવ્વા । તાઓ તિહિઓ જાસિં । ઉદેઈ સુરો ન અન્નાઓ ॥ ૧ ॥

ચોમાસી, વાર્ષિક, પાખી, પાંચમ, આઠમની તિથિઓ તેજ પ્રમાણુ થાય કે જેમાં સૂર્યનો ઉદય થતો હોય. ખીજી તિથિ માન્ય થાયજ નહીં.

પૂઆ પચ્ચરુલાણં । પઢિક્કમણં તહય નિઅમ ગહણં ચ ॥ જીણ ઉદેઈ સુરો । તોદાતિહીણ્ણ કાયવ્વં.

પૂજા, પચખાણુ, પડીકમણુ, તેમજ નિયમગ્રહણુ, તેજ તિથિમાં કરવો, કે જે તિથિમાં સૂર્યનો ઉદય થયો હોય. (ઉદય વખત હોય તેજ તિથિ આખો દીવસ પણ માન્ય થઈ શકે છે).

उदयंमि जा तिहि सा । पमाणंमि आरिइ कीरमाणीए । आणामंगण वथ्या । मिच्छत विराहणं पावे.

સૂર્યના ઉદય વખતે જે તિથિ હોય તેજ તિથિ પ્રમાણુ કરવી. એમ જો ન કરે તો ખીજી કરતાં થકાં (સૂર્યોદય વખતે જે તિથિ ન હોય તે પ્રમાણુ કરે તો) આણુ ભંગ થાય, અનવસ્થા દોષ લાગે, મિથ્યાત્વદોષ લાગે, વિરાધક થાય. પાસાસરી સ્મૃતિમાં પણ કહેલ છે કે:—

आदित्योदयवेलायां । या स्तोकापि तिथिर्भवेत् ॥ सा संपूणेति मंतव्या । प्रभूता नोदयं विना ॥ १ ॥

સૂર્યના ઉદય વખતે જે થોડી પણ તિથિ હોય તે સંપૂર્ણ છે એમ માનવી, ખીજી તિથિ ઘણો વખત ભોગવતી હોય તોપણ ઉદય વખતે ન હોવાથી માનવી નહીં.

વળી પણ ઊમાસ્વાતી વાચકના વચનનો એવો પ્રદોષ સંભળાય છે કે:—

क्षये पूर्वा तिथिः कार्या । वृद्धो कार्या तथोत्तरा ॥ श्रीविरज्ञाननिर्वाणं । कार्यं लोकानुगैरिह ॥ १ ॥

ક્ષય થાય તો પેહેલી તિથિ કરવી (પાંચમનો ક્ષય હોય તો ચોથની પાંચમ માનવી), વૃદ્ધિ થાય તો પાછળની તિથિ માનવી (જે પાંચમ વીગેરે આવે તો પાછળની એટલે ખીજી પાંચમ માનવી). શ્રીમહાવીરસ્વામીનું કેવળ અને નિર્વાણ કલ્યાણક લોકને અનુસરીને વર્તનારા સકળ સંઘે કરવું.

:(પર્વતિથિ વિષે વિશેષ વિચાર)

અર્ધતના પાંચ કલ્યાણકના દીવસો પણ પર્વતિથિપણે માનવા. જે ત્રણ વિગેરે કલ્યાણક એકે દીવસે આવે તે તિથિ તો વળી વિશેષ માનવા લાયક છે. સંભળાય છે કે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે સર્વ પર્વના દીવસો નહીં આરાધી શકવાથી નેમનાથ સ્વામીને એવો પ્રશ્ન કર્યો કે વર્ષમાં સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ આરાધવા યોગ્ય કયું પર્વ છે? ત્યારે નેમનાથસ્વામીએ કહ્યું કે, હે મહાભાગ, માગસર સુદ એકાદશી શ્રીજીનેશ્વરનાં પાંચ પાંચ કલ્યાણકોથી પવિત્ર છે. એ તિથિએ પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવત ક્ષેત્રનાં કલ્યાણકે મળવાથી પચાસ કલ્યાણક થાય છે, અને જો ત્રણ કાળથી ગણીએ તો દોઢસો કલ્યાણક થાય છે; તેથી કૃષ્ણ મહારાજે મૌનપૌષ્ઠોપવાસ વિગેરે કરણીથી તે દિવસને આરાધન કર્યો. તે દિવસથી યથા રાજા તથા પ્રજા એવા ન્યાયથી એકાદશી સર્વજને આરાધન કરવું, ખાંડી તેથી તે પર્વ પ્રસિદ્ધ થયું છે. પર્વતિથિનું પાળવું શુભ આયુષ્યના બંધનનો હેતુ હોવાથી મહા ફળદાયક છે. જે માટે કહેલ છે કે:—

भयवं वीअ पमुहासु पंचासुतिहीसु विहिअं धम्माणुठाणं किं फलोहेई । गोअमा वहु फलं होइ । जह्मा एआसु तिहिसु पाएणं जीवोपरमवाउअं समज्जिणई । तम्हा तवो विहाणाइं धम्माणुठाणं कायवं ॥ जम्हा सुहाउअं समज्जिणई । हे लगवंत, ખીજ પ્રમુખ તિથિઓમાં કરેલું ધર્મનું અનુષ્ઠાન શું ફળ આપે છે? (ઉત્તર) હે ગૌતમ, બહુ ફળ આપે છે.

જે માટે એ તિથિઓમાં ઘણુંકરી જીવ પરલવનું આયુ બાંધે છે, તે માટે તે દીવસે ધર્માનુષ્ઠાન કરવાં કે જેણેકરી શુભ આયુષ્યનો બંધ થાય. પેહેલાંથી આયુષ્યબંધ થઈ ગયેલો હોય તો પછી ઘણાં ધર્મનાં અનુષ્ઠાન કરે તોપણ બંધાયેલું આયુષ્ય ટળતું નથી. જેમકે શ્રેણિકરાબ્દે ક્ષાયક સમ્યક્ત પામેલા છતાં પણ પેહેલાં ગર્ભવંતી મૃગલીને મારી હતી અને તેનો ગર્ભ જુદો પડેલો દેખી પોતાના સ્કંધની સન્મુખ બેઠને (અભિમાનમાં આવીને) અનુમોદનાથી તત્કાળ નરકનું આયુ બાંધ્યું. (તે બંધ તુટ્યો નહીં, તેમ બંધાયેલું આયુષ્ય ટળતું નથી.) પરદર્શમાં પણ પર્વને દીવસે સ્નાન મૈથુનાદિકનો નિષેધ છે. વિષ્ણુપુરાણમાં કહેલ છે કે:—

चतुर्दश्यष्टमी चैव । अमावास्या च पूर्णिमा ॥ पर्वाण्येतानि राजेंद्र । रविसंक्रांतिरेव च ॥ १ ॥

તૈલસ્ત્રીમાંસસંભોગી । પર્વજ્વેતેષુ વૈ પુમાન્ । વિણ્મુત્રભોજનં નામ । પ્રયાતિ નરકં મૃતઃ ॥ ૨ ॥

હે રાજેન્દ્ર, ચઉદશ, આઠમ, અમાસ, પુનમ, સૂર્યસંક્રાંતિ, એટલાં પર્વોમાં તેલ-મર્દન કરી સ્નાન કરે, સ્ત્રીસંયોગ કરે, માંસ ભોજન કરે, તો તે પુરૂષે વીણાનું ભોજન કર્યું ગણાય, અને મરણ પામી નરકે જાય છે. મનુસ્મૃતિમાં કહેલ છે કે,

अमावास्यामष्टमीं च । पौर्णमासीं चतुर्दशी ॥ वल्लचारी भवेन्नित्य । मृतौ स्नातको द्विजः ॥ १ ॥

અમાવાસ્યા, અષ્ટમી, પૌર્ણિમાસી, ચતુર્દશી, એટલા દીવસોમાં દયાવંત બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મચારીજ નિરંતર રહે છે.

એટલાજ માટે અવસરની પર્વણી તિથિઓમાં અવશ્ય સર્વશક્તિ ધર્મનાં કાર્યોમાં ઉદ્યમ કરવો. ભોજન પાણીની પેઠે અવસરનાં ઉપર ધર્મકૃત્ય જે કરવામાં આવે છે તે સ્વલ્પ કરેલ હોય તોપણ મહાદુષ્ઠ આપે છે. જે માટે વૈદ્યક શાસ્ત્રોમાં પણ પ્રસંગોપાત એજ વાત લખેલી છે; કે:—

शरादि यज्जलं पीतं । यद्भुक्तं पोषमावयोः । जेष्ठाषाढे च यत्सुप्तं । तेन जीवन्ति मानवाः ॥ १ ॥

શરદ્ઋતુમાં જે પાણી પીવામાં આવ્યું છે; અને પોષ, માઘ (માહ) માસમાં જે ભોજન કરવામાં આવ્યું છે; જેઠ, આષાઠમાં જે સુવામાં આવ્યું છે; તેથી પાણીયો જીવે છે.

वर्षासु लवणमृतं । शरादि जलं गोप यश्च हेमन्ते ॥ शिशिरे चामलकरसो । घृतं वसन्ते गुडश्चांति ॥ २ ॥

વર્ષાઋતુમાં લવણ અમૃત સમાન છે, શરદ્ઋતુમાં પાણી અમૃત સમાન છે, હેમંતઋતુમાં ગાયતૃં દુધ અમૃત સમાન છે, શિશિરઋતુમાં ખાટા રસ અમૃત સમાન છે, વસંતઋતુમાં ઘૃત અમૃત સમાન છે, ગ્રીષ્મઋતુમાં ગોળ અમૃત સમાન છે.

પર્વના મહિમાથી પર્વને દિવસે ધર્મ રહિત હોય તેને ધર્મમાં, નિર્દયને પણ દયામાં, અવિરતીને પણ વ્રતમાં, કૃપણને પણ ધન પરચવામાં, કુશીલીયાને પણ શીલ યાજવામાં, તપ રહિતને પણ તપ કરવામાં મતિ થાય છે. વર્તમાનકાળે પણ સર્વ દર્શનમાં એમજ દેખાય પણ છે. વળી કહેલ છે કે:—

સો જયત્ત જેણ ત્રિહિઆ । સંવચ્છર ચતુમાસિઅસુપવ્વા ॥

નિદ્ધંધસાણવિ હર્વે । જેસિં પમાવાઆ ધમ્મમઙ્ગ ॥ ૧ ॥

નિર્દય પુરૂષોને પણ પર્વના મહિમા થકી જેમાં ધર્મ બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે એવા સંવત્સર ચોમાસી પર્વ સદાય જયવંતા વર્તે.

તે માટે પર્વને દીવસે પૌષધાદિ કરવાંજ. તેમાં પૌષધના ચાર પ્રકાર* છે તે અમારી કચેલી અર્થદીપિકામાં અમે કહી ગયા છીએ માટે અહિંયાં લખતા નથી. વળી પણ પૌષધના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧અહોરાત્રીનો (રાત દીવસનો), ૨દીવસનો, ૩રાત્રીનો તેમાં અહોરાત્રીપૌષધનો વિધિ આવી રીતે છે:-

[અહોરાત્રિ પોસહ વિધિ]

કરોમિ મંતે પોસહં આહાર પોસહં સવ્વઓ દેસઓવા । સરીર સક્કાર પોસહં સવ્વઓ ।
બંમચેર પોસહં સવ્વઓ અવ્વાવાર પોસહં સવ્વાઓ । ચત્તવિહે પોસહે ઠાણમિ । જાત્ત અહો-
રત્તં પજ્જુવાસામિ । દુવિહં તિવિહેણં । મણેણં વાયાણ કાણં ન કરોમિ ન કારવોમિ
તત્તસમંતે પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ ।

જે દિવસે શ્રાવક પોસહ લેનાર હોય તે દિવસે ઘરબ્યાપાર વર્જિત થઇને પોસહનાં યોગ્ય ઉપગરણા (ચવળો, મુહપટ્ટી, કટાસણુ) લઇને પૌષધશાળામાં અથવા સાધુની પાસે જાય. ત્યારપછી અંગપડિલેહણ કરીને લઘુનીતિ વડીનીતિ કરવાનાં થંડિલની તપાસ કરીને ગુરૂના સમીપે અથવા નવકારપૂર્વક સ્થાપનાચાર્યને સ્થાપન કરીને ઇર્થાવહી પડિકમી ખમાસમણ દેઇ વાંદીને પોસહની મુહપટ્ટી પડિલેહે. ત્યારપછી ખમાસમણ દેઇ ઉભા થઇને “ ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ લગવન્ પોસહ સંદિસહુ ” (બીજીવાર) “ ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ લગવન્ પોસહ ઠાળિ ” એમ કહી નવકાર ગણવાપૂર્વક પોસહદંડક ઉચ્ચાર કરે. (તે નીચે પ્રમાણે.)

એમ પોસહનું પચખાણુ લઇને મુહપટ્ટી પડિલેહવાપૂર્વક બે ખમાસમણથી “ સામાયક સંદિસાળિ. ” “ સામાયક ઠાળિ ” એમ કહીને સામાયક કરીને વળી ખમાસમણ બે દઇને “ બેસણે સંદિસાળિ, ” “ બેસણે ઠાળિ ” એમ કહીને, જો વર્ષાતના દિવસ હોય તો કાષ્ટના આસનને, અને ચોમાસા વગરને શેષ આઠ માસને કાળે પોંછણાને, આદેશ માંગીને ખમાસમણ બે દઇને “ સઝાય સંદિસાળિ, ” “ સઝાય ઠાળિ, ” એમ કહીને સઝાય કરે. ત્યારપછી પ્રતિકમણ કરીને બે ખમાસમણ દઇને “ બહુવેલ સંદિસાળિ, ” “ બહુવેલ કરશુ ” એમ કહીને ખમાસમણપૂર્વક “ પડિલેહણુ કરૂ ” એમ કહીને મુહપટ્ટી પોંછણે, વચ્ચે પડિલેહણુ કરે. શ્રાવિકા પણ મુહપટ્ટિ, પોંછણુ; સાડી, કાંચળી (ચોળી), ચણીયો, પડિલેહે. ત્યારપછી ખમાસમણ દઇને “ ઇચ્છાકારી લગવાન પડિલેહણુ પડિલેહાવો. ” એમ કહે. પછી “ ઇચ્છ ” એમ કહીને સ્થાપનાચાર્યને પડિલેહીને સ્થાપીને ખમાસમણ દઇને ઉપધિ મુહપટ્ટિ પડિલેહીને બે ખમાસમણ દઇને “ ઉપધિ સંદિસાળિ, ” “ ઉપધિ પડિલેહુ ” એમ આદેશ માંગીને વચ્ચે

* પોસહના ચાર પ્રકાર-૧ આકારત્યાગ, ૨ કુશીલત્યાગ, ૩ કુખ્યાપારત્યાગ, ૪ શરીરસત્કારત્યાગ

ત્યારપછી પોસહુશાળાયે જઈને ઇર્થ્યાવહી પરિક્ષીને, દેવવંદન કરીને, બે વાંદણું
દઈને, તિવિહાર કે ચોવિહારનાં પચખાણુ કરે. જે શરીરચિંતા જવાનો વિચાર હોય
તો (વડીનીતિ કરવી હોય તો) “આવસ્સહી” કહીને સાધુની પેઠે ઉપયોગવંત નિર્જીવ
કંડીલે જઈને વિધિપૂર્વક વડીનીતિ લઘુનીતિને વોસરાવીને, શરીર શુદ્ધ કરી પોસહુશા-
ળાયે આવીને, ઇર્થ્યાવહી પરિક્ષીને ખમાસમણુપૂર્વક કહે કે, “ઇચ્છાકારેણ સંદ્રિસહ
ભગવન્ ગમણાગમણુ આલોવુ ” “ ઇચ્છ ” એમ કહી ઉપાશ્રયથી “ આવસ્સહી ”
કહીને અથવા દક્ષિણ દિશે જઈને સકળ દિશા ભણી બેઠને “ અણુબણુહ જસગ્ગો ”
(આજ્ઞા આપો જે ક્ષેત્રાધિપતિ હોય તે) એમ કહીને સંકાસાવડે કરી (પ્રમાર્જલા
પગથી) થંડીલને (શુદ્ધ ભૂમીને) પ્રમાર્જન કરીને વડીનીતિ લઘુનીતિને વોસરાવીને
પોસહુશાળામાં પ્રવેશ કરીને “આવતાં જતાં થકાં જે ખંડયું હોય, જે વિરાધ્યું હોય
તેનું પાપ મિથ્યા થાઓ.” એમ કહે. ત્યારપછી સજાય કરે, યાવત પાછલા પોહાર
સુધી. ત્યારપછી ખમાસમણુ દઈને એટલે આદેશ માંગીને પરિલેહણુ કરે. બીબુ-
ખમાસમણુ દઈ “ પોસહુશાળાને પ્રમાર્જના કરૂં ” એમ કહીને શ્રાવક સુહપતી,
પોંછણું, ધોતીયું પ્રમુખ પરિલેહે. શ્રાવિકા પણ સુહપત્તિ, પોંછણું, સાડી, કાંચળી,
ઓઢવાનું વસ્ત્ર પરિલેહે. ત્યારપછી સ્થાપનાચાર્યની પરિલેહણુ કરીને, પૌષધશાળાને
પ્રમાર્જન કરીને, ખમાસમણુ દઈ ઉપધી સુહપતી પરિલેહીને, ખમાસમણુ દઈને મંઠ-
ખીમાંહે ઢીંચણુ ઉપર બેઠો થકો સજાય કરે. બે વાંદણા દઈ પચખાણુ કરે. બે ખમા-
સમણુ દઈ “ઉપધિ સંદ્રિસાગી” “ઉપધિ પરિલેહુ” એમ કહી વસ્ત્ર કંબળાદિકની પડી-
લેહણુ કરે. જે ઉપવાસી હોય તે પહેલાં સર્વ ઉપધિની પરિલેહણુ કરી પછી પહેરેલું
ધોતીજા પરિલેહે. શ્રાવિકા તો પ્રભાતની પેઠે સર્વ ઉપધિ પરિલેહે. કાળ વેળાયે (સાંજની
વખતે) પણ ખમાસમણુપૂર્વક પોસહુશાળાની અંદર અને બાહાર બારબાર કાયાના
બાર ઊચ્ચાર ભૂમિના પરિલેહે. “ આગાઠે આસન્ને ઊચ્ચારે પાસમણે અહિઆ સે’

ધત્યાદિક ખારખાર માંડતાં કરે. ત્યારપછી પ્રતિક્રમણ કરીને, સાધુને યોગ હોય તે સાધુની વૈયાવચ્ચ કરે, ખમાસમણ દર્ધ સઝાય કરે. ન્યાંસુધી પોરસી થાય ત્યાંસુધી (સઝાય કરે). ત્યારપછી ખમ સમણ દર્ધ “ધચ્છાકારેણ સદ્વિસહ ભગવન્ બહુ પડિ-
પુત્તા પોરસી રાઈ સંથાર એ ઠામી” (હે ભગવાન્ બહુ પડિપુત્તા પોરસીથઈ છે માટે સંથારા વિધિ લણાવો). ત્યારપછી દેવ વાંત્રીને, શરીર ચિંતા ટાળીને, શુદ્ધ થઈને સઘળી બાહિરત્રી ઉપધિને પડિલેહીને, ઢીંચણ ઉપર ધોતીઝાં પોતીઝાં ટુંકું પહેરીને સંથારો કરવાની જગાએ પહેલું સંથારીઝાં એક પડતું તેના ઉપર ઉતરપટો સુતરનો એક પડનો પાથરીને ન્યાં પગ મુકવો હોય ત્યાંની ભૂમીને પ્રમાર્જન કરીને ધીરેધીરે સંથારો કરે. ત્યારપછી ડાબા પગે કરી સંથારાને ફરસીને, મુકુપતી પડિલેહીને, “નિસ્સીહિ” એ પદને ત્રણવાર બોલતો “નમો સમા-
સમણ અગુજ્ઞાગહ જિઠ્ઠિજ્ઞા” એમ બોલતો સંસ્થારક ઉપર બેસીને, એક નવકાર અને એક કરેમિસંતે એમ ત્રણવાર કહીને પછી (નીચેની) ગાથાઓ કહે.

અગુજ્ઞાગહ પરમગુરુ । ગુગગણ રયણેહિં મૂતિઅ સરીરા ॥ વહુ પાઠેપુણ્ણા પોરસિ । રાઈ સંથારણ ઠામિ ।

શુભુગણુ રત્નથી શોભાયમાન શરીરવાળા હે પરમગુરુ, પોરસી થવા આવી છે અને મારે રાત્રિયે સંથારે રહેવું છે, તેની આજ્ઞા આપો.

અગુજ્ઞાગહ સંથારં । વાહુવહાણેણં વામપાસેણં ॥ કક્કુહિઅ પાયપસરણં । અંતરં તુ પમજ્જણ મૂર્મિ ॥

હાલો હાથ ઓશીકે રાખી, ડાબું પડખું દબાવીને, કુકડી જેમ જમીન ઉપર પગ લગાડ્યા વગર પગ પસારે છે તેમ જો કાર્ય પડશે તો તેમજ કરીશ; વચે વચે નિદ્રામાં પણ જરૂર પડશે તો ભૂમિને પ્રમાર્જન કરીશ, માટે એવી વિધિ પ્રમાણે શયન કરવાની મને આજ્ઞા આપો.

સંકોહા સંઘાસા । ઉવ્વદંતેઅ કાયપાડિલેહા ॥ દવ્વાઈ ઉવઓગં । ઉસાસ નિહંમણા લોણ ॥ ૩ ॥

પગને સંકોચીને, કાયાની પડિલેહણા નહીં કરતાં દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવનો ઉપયોગ દર્ધને આ સંથારા ઉપર સુતાં જો મને કદાપિ નિદ્રા આવશે તો તેને શ્વાસને રોકવાથી વિચ્છેદ કરીશ.

જમ્મેહુજપમાઓ । ઇમસ્સ દેહસ્સ ઇમાઈ રયણીણ ॥ આહારમુવહિદેહં । સવ્વં તિવિહેણ વોસિરિઅં ॥

આ મારા લીધેલા સાગારી અણુઅણુમાં એટલે આજની રાત્રિમાં જો કદાપિ માડું મરણ થઈ જાય તો આ શરીર, આહાર, ઉપધી, એ બધાં ત્રિવિધે ત્રિવિધે કરી આજની રાત્રિ માટે વોસરાવું છું.

ધત્યાદિક-ગાથાની ભાવના ભાવતાં એટલે સમગ્ર સંથારા પોરસી લણાવી રહ્યા બાદ નવકારને સ્મરણ કરતાં, રત્નેહુરણાદિકે કરીને (શ્રાવક આશ્રયિ ચવળાદિકે કરીને) શરીરને અને સંથારાને ઉપરથી પુંજીને હાલે પાસે કરી બાહુ (હાલો હાથ) ઓસીકે દર્ધને સુવે. જો શરીરચિંતા (લઘુનીતિ વડીનીતિની ચિંતા) થાય તો સંથારાને બીજા કોઈ પાસે સ્પર્શ કરાવીને, આવસ્સહિ કહીને, પ્રથમથી જોઈ રાખેલા સ્થંડિલે (જગાએ જઈ) લઘુનીતિ વડીનીતિ વોસરાવીને, આવીને પછી ધર્યાવહી પડિકમીને, ગમણાગમણ આલોવીને, જઘન્યથી પણ ત્રણ ગાથાઓની સઝાય કરી

તવચારને સમરસ કરતો તેમજ સુવે. પાછલી સરે બાજો થશે. ઈશવદી પાછલી
 હુમ્મિયુ હુમ્મિયુ ડહિસન કરે. ચેત્યવંદન કરીને, આચાર્યક્રિયા ચારને વદન કરીને
 કરહેસરતી સદાય છે. ત્યાંસુધી પ્રતિદેશસુવેગા થાય ત્યાંસુધી સદાય કરીને. એ
 પોષધ ચારવાતી ઈચ્છા હેય તે ખમાસમસુ ઠંડ " ઇચ્છાકારેણ સંવિસ્મહ મગત્ મુહુર્ત
 પાલેહમિ " સુર છે " પલેહ " ત્યારે સુહયતી પ્રતિદેશીને ખમાસમસુ ઠંડ છે કે
 " ઇચ્છાકારેણ સંવિસ્મહ મગત્ પોષહમાર્ગ " સુર છે " પુણોદિ કાયવ્ય કરીને પણ ઈશવદી
 બીજી ખમાસમસુ ઠંડ છે કે " પોષહમાર્ગિણ " સુર છે " કાયરો ન મુક્તવ્યો "
 " આરવો ન મુક્તવ્યો " ત્યારે ઉત્તે થઈ તવચાર લક્ષીને દીગણથી એવી સુનિ ઉપર
 મન્દા ન્યાપન કરીને (નીચે સુગળ) છે:-

સત્તારવંદો કાનો । વંદનવિસો મુદ્દમગો વતો ॥ જાસિ પોસહ પાલિના । અલંકિતો જોવિસોતેવિ ॥ ૧ ॥

સાગરચંદ્રાવક, કામદેવશ્રાવક, ચંદ્રાવતંચકરાન, મુદ્દમગેક, એટલાએને
 ધન્ય છે (કે) એઓની પોસહપ્રતિમા ઇવીતનો જાત થતે પણ જાણરહી.

વત્રાસહાનિજા । મુલસા જાગંદ કામદેવાય ॥ જાસિ પોસહ મયવં । વૃક્ષવંતે મહારિણે ॥ ૨ ॥

ધન્ય છે, પ્રશંસના યોગ્ય છે તેઓ, મુલસા શ્રાવિક, આનંદ, કામદેવ શ્રાવક,
 કે એના દુષ્ટવતની પ્રશંસા સમવંત માહાવીરસ્વામી કરતા હતા.

પોસહ વિધિએ લીધું, વિધિએ પાળ્યું (પાર્યો), વિધિ કરતાં એ ઈશવદી
 ધિ, ખંડ, નિમ્નધન, મને વચને કાયાથે કરી થઈ હેય તત્તર નિશ્ચામિ વૃક્ષ ॥
 તે પાપ દુર થાએ. એવી રીતે સામાયક પણ, પારસુ, પણ એટલું (નીચે લખ્યા
 પ્રમાણે) વિશેષ છે,

(સામાયક પારણ ગાથા)

સાનાઈજવયુજો । જાવનગોઈ નિયમસંજુજો ॥ કિંઈ અપુર્હ કમ્મ । સાનાઈજ જાતિજાગા ॥ ૧ ॥

સામાયક વદયુક્ત, નિયમસંજુક્ત, ચાવત મનને વિષે નિયમસંજુક્ત છે ત્યાંસુધી
 એટલી વાર સામાયકમાં છે તેટલી વાર અશુભકર્મને છેડી નાખે છે.

ઠલમયો મુદ્દમગો । કિત્તિલ નિતંત સંપાદ જીવો ॥ જંતુ સત્તાપિ અહં । મિચ્છામિ દુક્કંદલ્લ.

કમ્મથ હું, સુખ મનમાં છે, હેટલીવાર માત્ર સુખને ઉપયોગ રહે. હેટ-
 લીવાર થાક રહે, એ હું થાક ન સમજતા હેઠા તેલું સુખને નિશ્ચામિ દુઃખ થાએ.
 (પાપ અવધ બાજો).

સાનાઈજ પોસહ સંવિસ્મહ । જીવસા જાઠ જો કાલો ॥ જો સત્તાજો વેવવ્યો । નેસો સંસાર કરહેક.

સામાયકમાં મને પોસહમાં રહેતાં થકાં હવનો એ વખત વ્યતીત થાય
 છે તે સદૃશ બહુવે. બીજો વખત એ બધ છે તે તો સંસારકર્મને હેતુ છે (સંસાર
 વધારનાર છે).

ત્યારપછી સામાયક વિધિ લીધું ઈત્યાદિક યાદ છે.

(દિવસના પોસહનો વિધિ)

દિવસના પોસહનો વિધિ પણ (ઉપર લખ્યા પ્રમાણે) બહુવે, પણ એટલું
 વિશેષ છે " અવ લીવસં પલ્લુચામિ " એવો યાદ છે. દેવની આદિક પ્રતિદેશસુ
 (સર્વ પોસહ વિધિ) લીધા પછી ચારવે કરવે.

(રાત્રિ પોસહ વિધિ)

રાત્રિ પોસહ પણ એમજ લેવા, પણ એટલું વિશેષ કે, બપોરના મધ્યાહ્નથી માંડી ચાવત્ દિવસનો અંતર્મુહુર્ત રહે ત્યાંલગણ લેઈ શકાય છે. તે માટેજ “ દિવસ શેષ રાત્રી પળ્લુવાસામિ ” એવો પાઠ ઉચ્ચાર કરાય છે.

પોસહ પારવાના વખતે જો સાધુ મુનિનો યોગ હોય તો નિશ્ચયથી અતિથીસંવિભાગ વ્રતને ફરસીને પારણું કરવું. ઇતિ પોસહ વિધિ.

એમ પર્વનો દિવસ પોસહ વિગેરેથી આરાધવો તેના ઉપર દૃષ્ટાંત બતાવે છે.

(પર્વ તિથિયે પોસહ કરવા ઉપર ધનેશ્વરશેઠનો દૃષ્ટાંત ધોખી, તેલી તથા હાલીની કથા સહીત.)

ધન્યપુર નગરમાં ધનેશ્વર નામે શેઠ હતો. તેને ધનશ્રી શેઠાણી (સ્ત્રી) તથા ધનસાર નામે પુત્ર હતો. શેઠ પરમાર્હત હોવાથી કુટુંબસહિત પ્રતિપબવાડીયે છ પર્વણીમાં વિશેષ આરંભ વર્જનાદિકે કરી, પ્રતિમાસે છ પર્વણીમાં, (“ ચાઉદસઠ મુદિક્ષ પુણિણાસિણુ પઢિપુણ્યં પોસહં પલિમાણા બે ચઉદશ, બે આઠમ, અમાસ, પુનમ, એમ છ પર્વણીમાં પરિપૂર્ણ પોસહ પાલન કરતા વિચરે છે. એવો લગવતી સૂત્રમાં તુંગીયા નગરીના શ્રાવકવર્ણન અધિકારમાં પાઠ હોવાથી ”) પોષધાદિક કરીને છ પર્વણીયે પાળે છે. એકદા પ્રસ્તાવે આઠમનો દિવસ હોવાથી શેઠ પોસહ લઈ રાત્રે શુન્ય ઘરમાં કાઉસગ્ગ કરી ઉભા હતા, તે વખતે પહેલા દેવલોકના ઇંદ્રે ધર્મની દૃઢતા ઉપર તેની ઘણીજ પ્રસંસા કરી. તેને નહીં માનતાં એક મિથ્યાદૃષ્ટી દેવતા શેઠની પરીક્ષા કરવા આન્યો. તેણે પ્રથમ તો મિત્રનું રૂપ બનાવી ને “ સુવર્ણ કોટીનિધાનમાંથી તમારું આજ્ઞા હોય તો લઉં ” એમ ઘણીજવાર પુછ્યું, પણ તેનો શેઠે કંઈ જવાબ દીધો નહીં. ત્યારે સ્ત્રીના રૂપે આલિંગનાદિકે કરી અત્યંત કદર્યના ઉપજાવી. ત્યારપછી રાત્રિ છતાં પણ પ્રભાતના જેવો દેખાવ કર્યો, સૂર્યનું ઉગવું, તડકાનું ચઢવું, વિગેરે દેખાડવાપુર્વક પોસહ પારવા માટે સ્ત્રી પુત્રાદિકે (બનાવડીયે) તેવા તેવા (ઘણાઘણા) પ્રકારની યુક્તિયોથી પ્રાર્થના કરી છતાં પણ સજાયના સ્મરણથી રાત્રિ જાણીને શેઠ બ્રાંતી ન પામ્યો. ત્યારપછી વળી પિશાચરૂપે કરી ઉપાડવું, ફેંકવું, ઉછાળવું, શિલ્લા ઉપર પછાડવું, સમુદ્રમાં નાખવું વિગેરે કેટલાક પ્રતિકુળ ઉપસર્ગ કીધા. એવા પ્રાણાંત ઉપસર્ગ થયાં છતાં પણ તે ક્ષોભાયમાન ન થયો. જે માટે કહેલ છે કે:-

દિગ્ગજકૂર્મકુલાચલ । ક્ષણિપતિવિધૃતાપિ ચલતિ વસુધેયં ॥

પ્રતિપન્નમમલં મનસાં । ન ચલતિ પુંસાં યુગાંતેપિ ॥

દિશારૂપ હસ્તિથી, કાછબાથી, પર્વતથી, શેષનાગથી, ધરેલી આ પૃથ્વી કદાપિ ચળી જાય છે, પણ નિર્મળ મનવાળા પુરૂષો મુખથી બોલેલા તે યુગાંત થાય તોપણ ચળતા નથી (બોલ્યું અણુબોલ્યું કરતા નથી).

ત્યારે તુષ્ટમાન થઈ દેવતા બોલ્યો કે, “ તું પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે માગી લે, ” તોપણ તે ધ્યાનાંતર ન થયો (ધ્યાનથી ચુક્યો નહીં), તેથી તે દેવ અત્યંત તુષ્ટમાન થઈ તેના ઘરમાં અસંખ્ય કોટી રત્નની વૃષ્ટિ કરી, નમી બમાવીને ચાલ્યો ગયો.

આવો મહીમા દેખી ઘણા લોકો પર્વણીના પરિપાલન કરવામાં સાદર થયા. (આદરવંત થયા). તેમાં વળી રાજાનો માનીતો એક ધોળી તો વિશેષ ધર્મરાગી થયો. બીજા તૈલીક (તેલી), કણબી વિગેરે પણ છ પર્વણીમાં છ કાયના આરંભ વર્ણક થયા. ધોળીને નવો બનેલો સાધર્મી શ્રાવક બાળીને પારણાને દિવસે શેઠ તેને પોતાને ઘેર લઈ જઈ બહુમાનથી જમાડે અને પહેરામણી કરે. વળી તેને નહીં બેઠતું અનર્ગળ ધન આપવા વિગેરે કરીને સન્માન આપે. કહેલ છે કે,—

નયતં કરહ માયા । નેવ પિઆ મેવ બંધુવગોવિ ॥ જં વચ્છલ્લં સાહમ્હિઆળ । સુસાવગો કુગહ ॥

તેટલું હિત માતા ન કરે, પિતા ન કરે, બંધુવર્ગ પણ ન કરે, કે જેટલું સાધર્મીનું શ્રાવક કરે, તેથી તથા વળી તેના પરિચયથી તે પણ સમક્રીતને પામ્યો જે માટે કહેલું છે કે:—

સુંદર જળ સંસગો । સીલ દરિદ્રંપિ કુગહ સીલહં ॥ જહમેરુ ગિરિ વિલગ્નં । તળંપિ કળ ગત્તળ મુવેહા ॥

સારા પુરૂષોનો સંસર્ગ (મેળાપ) શીલથી રહિતને પણ શીલ સહિત બનાવી દે છે. જેમકે, મેરૂપર્વતને લાગેલા તૃણ પણ કનકપણાને પામી જાય છે.

એક દિવસ રાજાના નોકરોએ ધોળીને કહ્યું કે, આવતી કાલે તો કૌમુદી મહોત્સવ છે તેથી રાજાને નવીન ધોયેલાં વસ્ત્ર જરૂર પહેરવાં બેઠશે, માટે આ વસ્ત્ર આજે જ ધોઈ લાવ. એમ કહી ચૌદશને દિવસે તેણે રાજાનાં વસ્ત્ર તેને આપ્યાં. ધોળીએ કહ્યું કે, પર્વણીને દિવસે આખા કુટુંબ સહિત મારે આરંભ કરવાનો ત્યાગ છે, તેથી મારાથી આજના આજ તૈયાર થઈ શક્યેજ નહીં. નોકરે કહ્યું—અરે, રાજાની આજ્ઞા આગળ નિયમ શા કામનો છે? જે રાજાની આજ્ઞાનો ભંગ કરીશ તો તારો પ્રાણાંત દઈ થશે. તેનાં સગાંનાહાલાંઓએ ઘણા પ્રેરણા તેમજ શેઠે પણ કહ્યું કે, “રાજાની આજ્ઞા ભંગ કરી ધર્મની અપબ્રાજના (નિંદા) કરાવવી લાયક નથી” ‘રાયાલિયોગેણુ’ ઇત્યાદિ આગારથી છુટ છે. ઇત્યાદિક ચુકિત જણાવતાં પણ “જ્યાં દૃઢતા નથી ત્યાં ધર્મ ક્યાં છે?” એમ બોલતાં ધોળીએ આવું સંકટ આવી પડ્યું છતાં પણ વસ્ત્ર ધોવાં કબુલ કીધાં નહીં. રાજાના નોકરોએ જઈ રાજાને ભલેયો તેથી રાજાપણ કોપાચમાન થઈ બોલ્યો કે “આજ્ઞા ભંગ કરવાથી સહકુટુંબ પ્રાણાંત કષ્ટમાં આવી પડીશ.” દૈવયોગથી રાતે રાજા શુભ વ્યથાથી એટલી બધી પીડા પામ્યો કે આખા નગરમાં પણ હાહાકાર થઈ પડ્યું, એમ કરતાં ત્રણ દિવસ વ્યતીત થઈ ગયા. ધર્મના પ્રભાવથી ધોળીએ પણ પોતાનો નિયમ પાળ્યો. પડવાને દિવસે તેણે રાજાનાં વસ્ત્ર ધોયાં અને બીજાને દિવસે વસ્ત્ર મંગાવ્યાથી તત્કાળ તેણે હાજર કર્યા.

એવીજ રીતે એક વખત જરૂરના પ્રસંગથી રાજાએ ચૌદશને દિવસે તેલીને ઘણા તેલની વરદી આપી. તેણે કહ્યું કે, હું ચૌદશને દિવસે ઘણી ફેરવતો નથી, તેથી રાજાએ કોપ કર્યો. પણ તે દિવસે બીજા કોઈ રાજાનું સૈન્ય આવી પડ્યું તેથી રાજાને તેઓની સાથે યુદ્ધ કરવા જવું પડ્યું. તેને જીતવાની વ્યથતામાં પડવાથી તેલીનો નિયમ પણ શક્યો.

એમજ આઠમને દિવસે રાજનું નવું ખેતર ખેડવાનું મુહુર્ત હતું તેથી કણુ-
ખીને કહેવરાવ્યું કે, “આઠમની સવારે હળ ખેડવું.” તેણે કહ્યું કે “મારે આઠમ
ચોદશ હળ ખેડવાનો નિયમ છે.” રાજયે તેના પર કોપ કર્યો, પણ દેવયોગથી તે
દિવસે અકસ્માત ઘણો વર્ષાત પડ્યો જેથી તેનો નિયમ સુખપૂર્વક પડ્યો.

એમ અખંડ નિયમ પાળિને તે પુણ્યના પસાયથી મરણ પામ્યા પછી તે ત્રણે
જણા છઠ્ઠા દેવલોકે ચૌદ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવ ઉત્પન્ન થયા. ધનેશ્વર શેઠ
તો કાળધર્મ પામી ખારમે દેવલોકે દેવ થયા. ચારને મૈત્રીલાવ રહ્યો. ત્રણે દેવોયે
(ધોખી, તેલી, કણુખીયે) શેઠદેવને પ્રાર્થના કરી હતી કે જ્યાં અમે ઉત્પન્ન થઈએ
ત્યાં તમો આવીને અમોને પ્રતિબોધજો. શેઠદેવે પણ તે કબુલ કીધું હતું. ત્રણ જણા
તો દેવલોકમાંથી ચવીને કોઈક જુદા જુદા મોટા રાજના કુળમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન
થયા. છેવટે તે ત્રણે મોટા પરાક્રમી રાજ થયા અને તેઓ “ધીર, હીર, વીર,”
એવા નામે પ્રખ્યાત થયા.

ધીરપુરનગરમાં એક શેઠ હતો તેને પર્વને દિવસે સર્વદા સર્વ તરફથી લાલ
થતો અને ખીજ દિવસોમાં તેવો લાલ ન થતાં ઉલટી હાનિ થતી હતી, તેથી તેણે જ્ઞાનીને
પુછ્યું. જ્ઞાનીએ કહ્યું કે, “તે” પૂર્વલવમાં દુઃખી અવસ્થામાં પણ ખાંધેલા નિયમથી
ચમાશકિત પર્વના દિવસો સમ્યક્ પ્રકારે પાળ્યા હતા, અને ખીજ દિવસોમાં તે
ક્ષણિકાદિ યોગથી પણ આળસ વિગેરેથી પુણ્યકાર્યોમાં પ્રમાદી થયો, તેણેકરી આ
લવમાં પણ પર્વમાંજ લાલ અને ખીજ દિવસોમાં હાનિ થાય છે. કહેલ છે કે—

न तं चौरा विलुपन्ति । न तं अग्नी विणासए ॥ न तं जुएवि हारिज्जा । जं घम्ममि पसत्तओ ॥

જે પુરૂષ પોતાના ધર્મમાં આસક્ત છે તેને ચોર કે અગ્નિ પણ વિનાશ કરી
શકતા નથી અને તે પુરૂષ જુગારમાં પણ હારી જતો નથી.

ત્યારપછી (તે શેઠ) સહકુટુંબ પુણ્ય કરવામાં નિત્ય અપ્રમાદિ થયા થકા સર્વ
શકિતપૂર્વક સર્વ પર્વ આરાધન કરવામાં તત્પર થયા. વ્યવહાર શુદ્ધ્યાદિકે વ્યાપાર-
દિક્ષી પણ સ્વદપ સ્વદપતર આરંભથી નિર્વાહ કરતાં ખીજ વિગેરે સર્વ પર્વણીમાં
પણ વિવિધ કરણી કરવા લાગ્યા, કે જેથી આહુકો પણ વિશ્વાસ પામીને તેનીજ પાસે
વ્યાપાર કરવા લાગ્યા (તેની પાસેથી લેના લાગ્યા). ખીજની દુકાને જવું પણ ભુલી
ગયા. એમ થોડાજ દિવસમાં તે અનેક કોડો સોનૈયાનો અધિપતિ થયો.

पोषकाः स्वकुलस्यैते । काककायस्थकुकर्ताः ॥ स्वकुलं घ्नन्ति चत्वारो । वाणिक्षानगजा द्विजाः ॥

“કાગડા, કાયસ્થ, કુકડા, એ પોતાના કુળનાં પોષક છે, અને વાણીયા, શ્વાન
(કુતરા), હાથી, બ્રાહ્મણો, એટલા પોતાનાં કુળને હણનાર છે.” એટલા માટે ખીજ
કેટલાક અનાર્ય વાણીયા લોકોયે મળી રાજની પાસે ચાડી ખાધી કે, આ શેઠને
અનેક કનક કોટિનું ક્યાંકથી નિધાન મળી આવેલું છે. જેથી રાજયે તેને ખોલાવી
પુછ્યું. તે બોલ્યો કે, “મે” મૃષાવાદ અદત્તાદાનાદિકના ગુરૂની પાસેથી નિયમ કરેલા
છે.” ત્યારે “આતો ધર્મ ઠગ છે” એમ ભરમાવી રાજની પાસે તેનું બધું લુટાવી લીધું.
આમ સર્વસ્વ ખોઈ બેઠેલો શેઠ પોતાના પુત્રો સહિત ઘરમાં બેઠે વિચારવા લાગ્યો.

કે આજે પાંચમ છે તેથી અવશ્ય આપણને કંઈક લાભ થવો જ નેમ્મો. એવો જેટલામાં વિચાર કરે છે તેટલામાં તેનું જેટલું લુટી લીધેલું હતું તે બધું રાજદરબારમાંથી અકસ્માત્ તેને ઘેર મળી સ્વર્ણાદિક આવી પડ્યું. તેથી વિસ્મય અને ખેદ પામતો રાજા પોતેજ આવીને શેઠને ખમાવા ને પુછવા લાગ્યો, કે હે શેઠ, આ ધન અમારા દરબારમાંથી તમારે ઘેર ક્યાંથી (કેમ) પાછું આવતું રહ્યું. શેઠે કહ્યું, સ્વામીનું એતું કારણ તો હું પણ જાણતો નથી, પણ એટલું તો ખરું કે જે દિવસે પર્વણી હોય છે તે દિવસે અમોને પર્વના મહિમાથી જરૂર લાભ થાય છે. ઇત્યાદિક જે ખરેખરી બાબત હતી તે કહી. પર્વમહિમા સાંભળવાથી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન પામીને રાજાએ પણ છ પર્વણીનો નિયમ ચાલજીવનો અંગીકાર કર્યો. તેવાજ અવસરે ભંડારીએ આવી વધામણી આપી કે, સ્વામી વાત પ્રવાહથી જેમ પદાકર પુરાય તેમ ધન સંપદાથી આપણા ભંડાર બધા ભરાઈ ગયા છે, તે વખતે અતિ વિસ્મિત અને પ્રમુદિત થયેલા રાજાના દેખતાં ચપળ કુડળથી જાણકતું છે અંગ જેનું એવે એક દેવતા ત્યાં તત્કાળ પ્રગટ થઈને બોલવા લાગ્યો કે, “ હે ભુપતિ, તું મને જોળખે છે? પૂર્વલા ભવનો તારો મિત્ર શ્રેષ્ઠીદેવ હું છું. આવતા ભવમાં પ્રતિજોધ આપવાને હું તારાથી બંધાયેલા હોવાથી પર્વાદિકને વિષેજ મુખ્ય લાભ થાય એવો શેઠનો પ્રબંધ બતાવી તને પ્રતિજોધ્યો. તું પૂર્વભવમાં ઘોળી હતો તે યાદ કર અને હવે ધર્મના કાર્યમાં જરા પણ પ્રમાદ રાખીશ નહીં. હવે હું તેલી અને હાલી (કણુળી) ના છવો જ્યાં રાજાપણે થયા છે તેમને પ્રતિજોધવા માટે બહિ છું.” એમ કહીને તે દેવે ત્યાં જઈને તેઓ બન્નેને પુર્વભવસ્વરૂપ સ્વપ્નમાં દેખાડ્યું, તેથી તે બન્ને જણા પણ જાતિસ્મરણ પામીને સમ્યક્ પ્રકારે શ્રાવકધર્મ પાળવામાં અને વિશેષે છ પર્વણીમાં આરાધન કરવામાં તત્પર થયા.

તે ત્રણે રાજાઓએ પોતાના દેશમાં શેઠદેવની વાણીથી અમારી પ્રવર્તીવી, સર્વ વ્યસન નિવાર્યા, સ્થાને સ્થાને નવાં ચૈત્ય કરાવ્યાં, ઘણી પ્રતિમાઓ નવી ભરાવી, ઘણી સંઘયાત્રા કરી, ઘણા સ્વામીવાત્સલ્ય કર્યાં કરાવ્યાં, ઇત્યાદિક ધર્મકૃત કરાવ્યાં. પર્વણીને આગલે દિવસે પટહુ વગડાવી સર્વ પર્વમાં સર્વ લોકોને સર્વ પ્રકારનાં ધર્મ કાર્ય કરવા પ્રવર્તાવ્યા, તથા એકછત્રી સરખું શ્રી જીનધર્મના મહિમાથી નિરંતર કરી આપેલા શેઠદેવના સાનિધ્યથી તેના દેશમાં ઇતિ, દુર્ભીક્ષ, સ્વચ્છ, પરચ્છ, મારી મરકી પ્રમુખ વ્યાધિ, અશાંતિકારક કોઇપણ ઉપદ્રવ તીર્થકરના વિદ્વારની ભુમીની પેઠે સ્વપ્નમાં પણ થવા ન પામ્યા. ધર્મના મહિમાથી શું દુઃસાધ્ય પણ સુસાધ્ય ઘઈ શકતું નથી ? (સર્વ થાયજ છે). એમ સુખધર્મની એકમયી રાજ્યલક્ષ્મીને ઘણાકાળ ભોગવીને ત્રણે રાજાઓ સાથે દીક્ષા લઈ મોટી તપશ્ચર્યાઓ કરીને થોડાજ વખતમાં કેવળજ્ઞાન પામી સ્થાને સ્થાને શ્રેષ્ઠીદેવના બનાવેલા અનુપમાં મહિમાથી પ્રાપ્ત પોતાના દર્શનના દેખવાથી પૃથ્વીમાં સુ પ્રાણીયોને સર્વ પર્વમ સુદર ધર્મરાજ્ય ને ઊચ્ચપદ આપીને ઘણાજ ભવ્ય પ્રાણી છવોને નિસ્તારીને મોક્ષ પદ પામ્યા.

શ્રેષ્ઠીદેવ પણ અચ્યુતદેવલોકથી ચવીને મોટો રાજા થઇ પર્વમહિમા સાંભળીને
જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામી દીક્ષા લઇ તેમજ મોક્ષપદને પામ્યા. એ પર્વના આરાધન
પર કથા બતાવી. ઇતિ એકાદશ ગાથાર્થ.

॥ इति तपागच्छाधिपश्रीसोमसुंदरसूरितच्छिष्यश्रीमुनिसुंदरसूरि
श्रीजयचंद्रसूरिश्रीभुवनसुंदरसूरितच्छिष्यश्रीरत्नशेखरसूरिविर
चितायां विधिकौमुदीनाम्यां श्राद्धविधिप्रकरणं वृत्तौ
पर्वकृत्यप्रकाशको तृतीयः प्रकाशः ॥

ચતુર્થઃ પ્રકાશઃ (દ્વાર ચોથું)

આતુર્ભાસિકં કૃત.

મૂળગ્રંથની બારમી અર્ધ ગાથાથી બતાવે છે.

પદ્મ ચન્દ્રમાસં સમુચિત્ર । નિયમગ્ગહો પાઠસે વિસેસેણ ॥

જે પ્રાણીયે હરકોઈ નિયમ અંગીકાર કરેલું હોય તેણે તેજ નિયમને પ્રતિચોમાસે
સંક્ષેપ કરવા. જેણે અંગીકાર ન કરીધેલું હોય તેણે પણ પ્રતિચોમાસે (દરેક ચોમાસે)
સમુચિત્તા એટલે ચોગ્ય એવા જે નિયમ (અભિગ્રહ વિશેષ) ગ્રહણ કરવા. વર્ષાકાળને
ચોમાસે તે (આષાઠ ચોમાસે તે) ફરીને વિશેષકરી નિયમ ગ્રહણ કરવા. તેમાં પણ
વળી જે નિયમ જ્યારે બહુ ક્ષણદાયક હોય, અને નિયમ નહી લેવાથી બહુ વિરાધના
થાય એમ હોય, વળી ધર્મની નિંદાનો પણ દોષ લાગે, તે સમુચિત્ત સમજવા. જેમકે,
વર્ષાતના દિવસમાં ગાડાં ખેડવાં વિગેરેનો નિષેધ કરવો, વાદળાં કે વૃષ્ટી વિગેરે થવાને
હીધે ઇલિકા (એળ) વિગેરે જીવની ઉત્પત્તિ થવાથી રાયણ. આંખા વિગેરે ત્યજવાં.
એવીજ રીતે દેશ, પુર, ગ્રામ, જાતિ, કુળ, વય, અવસ્થા, વિગેરેની અપેક્ષાથી જેને
જેમ ચોગ્ય હોય તે ગ્રહણ કરે. એમ નિયમનું સમુચિત્તપણું સમજવું.

(નિયમના બે પ્રકાર)

નિયમ બે પ્રકારના છે. ૧ દુર્નિર્વાહ, ૨ સુનિર્વાહ. તેમાં ધનવંતને (વ્યાપારની
વ્યવસ્થાવાળાને). અવિરતી શ્રાવકોને, સચિત્તરસનો શાકનો ત્યાગ, દરરોજ સામાયક
કરવું વિગેરે દુર્નિર્વાહ સમજવા; અને પૂજા દાનાદિક ધનવંતને સુનિર્વાહ સમજવા.
નિધન શ્રાવકને તે ઉપર લખેલા કરતાં વિપરીત સમજવા. વળી પણ ચિત્તની
એકાગ્રતા હોય તો ચક્રવર્તિ, શાળીભદ્રાદિકે દીક્ષાદિનાં કષ્ટસહન કર્યાં તેની પેઠે સર્વેને
સર્વ સુનિર્વાહજ છે. કહેલું છે કે,—

તા તુંગો મેરુગિરિ । મયરહરો તાવ હોદ્દુરુતારો ॥ તાવિસમાકઝજગઈ । જાવ ન ધીરા પવજંતિ ॥૧॥

“ત્યાંસુધીજ મેરૂપર્વત ઉંચો છે, સમુદ્ર પણ દુઃખે તરી શકાય એવો ત્યાંસુધીજ છે, વિષમગતિ (દુઃખે બની શકવું) પણ ત્યાંસુધીજ છે, (કે) જ્યાંસુધી ધીરપુરુષો કાર્યે પ્રવર્તતા નથી”. એવી રીતે દુર્નિર્વાહ નિયમ જેનાથી લઘુ શકાય નહીં તેણે પણ સુનિર્વાહ નિયમ તો અંગીકાર જરૂર કરવા. જેમકે, મુખ્યવૃત્તિયે વર્ષાતના દિવસોમાં કૃષ્ણ કુમારપાળાદિકની પેઠે સર્વ દિગ્ગમન નિષેધ કરવો ઉચિત્ત છે. તેમ કરવાની શક્તિ ન હોય તો જે જે દિશામાં ગયા વિના નિર્વાહ થાય એમ હોય તે દિશામાં જવાનો નિયમતો જરૂર લેવો. એવીજ રીતે સર્વ સચિત્તનો ત્યાગ કરવા અશકત હોય તેઓએ જેના વિના ચાલે એમ હોય તેનો ત્યાગ કરવો. જ્યારે જે વસ્તુ ન ખળતી હોય, જેમકે, દરિદ્રીને હાથી ઉપર બેસવાનું, મારવાડની ભૂમીમાં નાગરવેલનાં પાન ખાવા પ્રમુખનું, સ્વસ્વકાળ વિના (વગર રતે) આંખા વિગેરે ક્ષણ ખાવાનું બની શકે એમ નથી ત્યારે તે વસ્તુનો ત્યાગ કરવો ઉચિત્તજ છે. એમ અછતી વસ્તુના ત્યાગ કરવાથી પણ વીરતી વિગેરે મહાક્ષણ થાય છે. સંભળાય છે કે, રાજગૃહી નગરીએ એક ભીક્ષુકે દીક્ષા લીધેલી દેખીને “શુ” એણે ત્યજ્યુ” ઇત્યાદિક વચનથી લોકો તેને હસવા લાગ્યા. તેટલાજ માટે ગુરૂએ ત્યાંથી વિહાર કરવાનું અભયકુમારને કહ્યું. ત્યારે અભયકુમારે ચોટા વચ્ચે ત્રણ કોડ સોનેયાના ત્રણ ઢગલા કરીને લોકોને બોલાવીને કહ્યું કે “જે કુવા વીગેરેનું સચિત્ત જળ, અમ્મી, સ્ત્રી, એ ત્રણનો સ્પર્શ યાવજીવ કરવો ત્યાગ કરે તે આ ત્રણ ઢગલા સુખેથી લઘુ જાય”. આ સાંભળીને વિચાર કરીને નગરનાં લોકોએ કહ્યું કે આ ત્રણ કોડ સોનેયા છોડી શકિયે, પણ એ જળાદિ ત્રણ વસ્તુઓને ત્યજી શકીયે નહી. અભયકુમારે કહ્યું કે, અરે મૂર્ખો ! ત્યારે આ કુમક (ભીખારી) મુનીને કેમ હસો છો ? એ જળાદિક ત્રણનો ત્યાગ કરવાથી આ ત્રણ કોડ સોનેયા કરતાં પણ અધિક ત્યાગી ખરો કે નહી. આથી પ્રતિબોધ પામેલા લોકોએ તે મુનીને પાસે જઈને ખમાવ્યો. અછતી વસ્તુનાં ત્યાગવાથી પણ મહાલાભ થાય છે, માટે તેનો નિયમ કરવો શ્રેયસ્કર છે. એમ જો ન કરે તો તે તે વસ્તુ અહણ કરવામાં પશુંની પેઠે અવિરતી પણજ પમાય છે; અને તે તેના ક્ષણથી ઠગાય છે. જે માટે ભર્તૃહરિએ પણ કહેલું છે કે:-

લાંતં ન ક્ષમયા મૃહોચિત્તમુક્તં ત્યક્તં ન સંતોષતઃ ॥ સૌદાઃ દુસ્સહ શીતવાત તપન ક્લેશાઃ ન તપ્તં તપઃ ॥
ધ્યાતં વિત્તમહર્નિશં નિયમિત પ્રાણે ન મુક્તેઃ પદં ॥ તત્તત્કર્મ કૃતં યદેવ મુનિભિસ્તૈસ્તૈઃ ફલૈઃ વંચિતાઃ ॥

ક્ષમાયે કરી કંઈ સહન કીધું નહી, ગૃહસ્થાવાસનું સુખ ભોગવ્યું પણ સંતોષથી ત્યાગ કીધો નહી, દુઃસહ એવા શીત (તાંડ), વાત (પવન), તપન (તાપ), એટલાને સહન કર્યા પણ તપ ન કર્યો, અહર્નિશ (રાતદીવસ) નિયમિત પ્રાણે કરીને ધનને ધ્યાયો પણ સુદ્ધિના પદને માટે ધ્યાન ન કર્યું તે તે મુનીઓએ તે તે કર્મ પણ કર્યો અને તે તે ક્ષણથી પણ ઠગાણા છે.

જેપણ એકવારજ લોજન કરતો હોય તોપણ એકાસણાનું પચખાણુ લીધાવીનું એકાસણાનું ક્ષણ મળતું નથી. જેમકે લોકમાં પણ એજ ન્યાય છે કે બહુ દ્રવ્ય ઘણા દીવસ સુધી રાખેલું હોય તોપણ કબુલ (દરાવ) કર્યા વીના વ્યાજ જરામાત્ર પણ નળી શકતું નથી. ખસાંભવિત વસ્તુનો પણ નિયમ લીધેલો હોય તેને કદાચી કોઈક

સીતે તેજ વસ્તુ મળવાનો યોગ જની જાય તો નિયમમાં બંધાયેલો હોવાથી તે વસ્તુને ગ્રહણ કરેજ નહીં. જે નિયમ ન હોય તો તે જરૂર ગ્રહણ કરે; માટે નિયમ કરવાનું કળ પ્રગટજ છે. જેમ ગુરૂએ આપેલા નિયમ (મુજબ) કળમાં બંધાયેલા વંકચૂળ પદ્મીપતીએ ભુજ્યો હતો છતાં પણ અટવીમાં કિંપાક નામનાં પ્રળ અન્નણ્યા હોવાથી, બીજા સાથેના લોકોએ ઘણીવાર પ્રેરણા કરી તોપણ ન ખાધાં તેથી પોતે ખચી ગયો. અને જેઓએ ખાધાં તેઓ ખધા મરું પામ્યા. માટે નિયમ લેવાથી મહાલાલ થાયજ છે.

પ્રતિયાતુર્માસિકં એ ઉપલક્ષણથી એકેકે પક્ષે, એકેકે માસે, બેબે માસે, ત્રણ ત્રણ માસે, એકેક બેબે વર્ષે વીગેરેનાં યથાશક્તિ નિયમ સ્વીકાર કરવા.

જે જેટલા માસ વિગેરેની અવધિ પાળવા સમર્થ હોય તે તે અવધી પ્રમાણે તથા સમુચિત (મોઢમ) નિયમ અંગીકાર કરે. પરંતુ નિયમ વગર એક ક્ષણવાર પણ રહે નહીં, કેમકે વિરતીનું મહાપ્રળ છે અને અભિરતીનું બહુ કર્મબંધાદિ મહા દોષાદિક આગળ બતાવી ગયા છીયે. અહિયાં જે નિત્યનિયમ પેહેલાં કહી ગયા છીયે, તેને ચોમાસામાં વિશેષ કરવા. તેમાં ત્રણવાર બેવાર જિન પૂજા કરવાના, અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવાના, સંપૂર્ણ દેવવંદન કરવાના, દેરાસરના સર્વ બિંબની પૂજા કરવાનું, સર્વ બિંબને વંદન કરવાનું, સ્નાત્ર કરવાનું, મહાપૂજા પ્રભાવનાદિ કરવાના, ગુરૂને વૃદ્ધવંદન કરવાના, સર્વ સાધુને પ્રત્યેકને વંદન કરવાના, ચોવીશ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવાના, અપૂર્વ જ્ઞાનને પાઠ કે શ્રવણ કરવાના, વિશ્રામણા કરવાના, બ્રહ્મચર્ય પાળવાના, સચિત ત્યાગ કરવાના. ઔષધાદિક વિશેષ કાર્યે તો સમ્યક્ શોધનાદિ ચલાએજ કરીને વાપરવાના, યથાશક્તિ આટલા ઉપર સુવાનું ત્યાગ કરવાના, સ્નાન ત્યાગ કરવાના, મસ્તક શુચવાના, દાતાણુ કરવાના, કાષ્ટની પાવડી ઉપર ચાલવાનું ત્યાગ કરવા વીગેરેના નિયમ કરવા. વળી જમીન ખોદવાના, નવાં વસ્ત્ર રંગાવવાના, ખાડાં ખેડાવવાના, ગામાંતર જવાના, વિગેરેના ત્યાગ કરવા. ઘર, હાટ, ભીંત, સ્થાલ, ખાટલા, કમાડ, (બારણા દરવાજા વિગેરે) પાટ, પાટલા, પાટી, સીકાં, ઘી તેલ જળાદિનાં વાસણ, ઇંધણ, ધાન, વીગેરે સર્વ વસ્તુઓમાં પનકાદિ સંસક્રિત રક્ષા નિમિત્તે, (લીલકૂલ નહિ વળવા દેવા માટે) ચુનો, રાખ, ખડી, મેલ ન લાગવા દેવો, તડકો દેખાડવો, ઘણી ઠંડક હોય ત્યાં ન રાખવાં વીગેરેથી, પાણીને બે ત્રણવાર ગાળવા વીગેરે કરીને, ઘી ગોળ તેલ છાસ દુધ દહીં પાણી વીગેરેને રૂડા ચલથી ઠાંકવા વીગેરે કરીને, અવશ્રાવણ (ચોખા વીગેરેનાં ધોવણુ તથા વાસણના ધોવણુ કે રસોઈમાં વાપરતાં અચેલા પાણી) સ્નાન વીગેરેના પાણી વીગેરેને જ્યાં લીલકૂલ ન થાય તેવા સ્થાનમાં નાખવા, સુકેલી કે ધુળવાળી હવાવાળી જમીન ઉપર જુદાં જુદાં થોડાં થોડાં નાખવાથી, ચુલા દીવા ઉઘાડા નહીં મુકવાથી, ખાંડવું, પીસવું, રાંધવું, વસ્ત્ર ધોવું, પાત્ર ધોવું વીગેરે કાર્યોમાં રૂડા પ્રકારની શોભનીક દેખાય તેવી બેવા વીગેરેથી ચલા કરીને કરવાથી, દેરાસર પૌષધશાળા વીગેરેને પણ ઘડી ઘડી તપાસતા રહેવાથી, સમારવાથી, યથાયોગ્ય ચલા કરવી. યથાશક્તિ ઉપધાન, માસાદિ પડિમા વહન, કપાયજ્ય, ઇંદ્રીયજ્ય, યોગશુદ્ધિ, વિંશતિ સ્થાનક અમૃત આઠમ, અગ્યાર અંગ, ચૌદપૂર્વ તપ, નવકારકળ તપ, ચોવીશી તપ, અક્ષય નિધિ તપ, દવયતી તપ, ભદ્રપ્રતિમા, મહાભદ્ર પ્રતિમા, સંસારતારણ તપ, અઠાઇ

તપ, પક્ષ ક્ષપણુ, માસ ક્ષપણાદિ વિશેષ તપ કરવા. રાત્રે ચોવીહાર તિવિહારનાં
પચ્ચાણુ કરવાં. પર્વને દિને વીગઘનો ત્યાગ, પોસહ, ઉપવાસાદિ કરવા. પારણાને દીને
સંવિભાગ (અતિથીસંવિભાગ) કરવા વીગેરે અભિગ્રહ ધારણુ કરવા.

(ચોમાસી નિયમ માટે પૂર્વાચાર્ય સંગ્રહિત ગાથાઓ)

ચાલ્મ્સાસિઅભિગ્રહ નાળે તહ દંસળે ચરિત્તેઅ । તવવિરિઆયારંમિઅ દબ્વાઈ અળેગહાહુંતિ ॥૧॥

જ્ઞાન સંબંધી, દર્શન સંબંધી, ચારિત્ર સંબંધી, તપ સંબંધી, વીર્યાચાર સંબંધી,
દ્રવ્યાદિકે અનેક પ્રકારનાં ચાતુર્માસિક અભિગ્રહ (નિયમ) હોય છે.

(જ્ઞાનના રખાતા અભિગ્રહ વિષે.)

પરિવાડી સદ્ગ્રાઓ દેસળ સવળં ચ ચિંતળી ચેવ । સત્તીઈ કાયવ્યં સિઅ પંચમિ નાળપૂઆય ॥૨॥

જે લણ્યા હોઇયે તેને પહેલાંથી છેલ્લાં સુધી ગણી જવાનો, ઉપદેશ આપવાનો, અપૂર્વ
અથવા સાંભળવાનો, અર્થ ચિંતવણુ કરવાનો, શુદ્ધપદ્યમીએ જ્ઞાનની પ્રજા કરવાનો,
શક્તિપુર્વક જ્ઞાન સંબંધી નિયમ રાખવો.

(દર્શન સંબંધી નિયમ રાખવાનો વિચાર.)

સમજ્જળોવલેવળ ગુહલિઆ મંડવ ચિદ્મવળે । ચેઈય પૂઆ વંદળ નિમ્મલ કરળં ચ વિંવાળં ॥ ૩ ॥

દેરાસર સમારવા, કાળે કાઢવો, વીલેપન કરવા, અથવા શુંહલી કરવા માટે
જમીન ઉપર છાણુ ખડીથી ઉપલેપન કરી તેના ઉપર દેરાસરમાં પરમેશ્વરની પાસે
શુંહલી માંડવી (આલેખવી), પુજા કરવી, દેવવાંદવા, સર્વ બિંબને ઉગટણા કરવા
વીગેરેના નિયમ રાખવા, એ દર્શનાભિગ્રહ ગણાય છે.

(ચારિત્રના વિષયમાં રખાતા નિયમ તદન્તરગત

પહેલા અણુપ્રત સંબંધી રાખવાના નિયમ વિષે)

ચારિત્તંમિ જલોઆ જૂયા મંડોલ પાડળં ચેવ । વળ કીડ સ્વારદાળં ઈંધળ જલળત્તસ રસ્સવા ॥૪॥

જળો સુકાખવાનો; જુ, માંકણુ, પેટમાં પડેલા ગંડાળાને દવાથી પાડવાનો; ધીડા
પડેલી વનસ્પતી ખાવાનો; વનસ્પતીમાં ખાર દેવાનો; ત્રશકાયની રક્ષા નિમીત્તે ઈંધણા
અગ્ની વીગેરેની યત્ના કરવાનો નિયમ શ્રાવકે રાખવો. તે ચારિત્રાચારના સ્થૂળપ્રાણુ-
તિપાત વ્રતનાં અભિગ્રહ ગણાય છે.

(બીજા અણુપ્રત સંબંધી રાખવાના અભિગ્રહ વિષે)

વજ્જઈ અમ્મસ્સાળં અક્કોસં તહયરસ્સ વયળં ચ । દેવગુરુ સવહ કરળં પેસુત્તં પરપરિઆયં ॥ ૫ ॥

પરને આળ દેવું, કોઈ કંઈ વચન કહેવું, હુણુ (હલકું) વચન કહેવું
(બોલવું), દેવ ગુરુ ધર્મ સંબંધી સોગનતું આવું, પારકી ચાડી કરવી, પારકો
અવલુવાદ બોલવો વગેરે.

(ત્રીજા અણુપ્રત સંબંધી લેવાના અભિગ્રહ વિષે)

પિંઈ માર્દ દિદ્ધિંચળ । જયળં નિહિ સુક્ક પાડિઅ વિસયીમં ॥

પિતા માતાની દૃષ્ટી અન્નાવીને કામ કરવું, નિશાન દાણ ચોરી, પારકી પડેલી વસ્તુ વિષયમાં ચત્તા કરવી. (એવા પ્રકારના અભિગ્રહ ધારણ કરવા).

(ચતુર્થ અણુપ્રત સંબંધી લેવાતા નિયમ ત્રણે)

દિગિવંમરયણિવેલા । પરનરસેવાઈ પરિહારો ॥ ૬ ॥

સ્રીપુરૂષે હીવસનાં પ્રદાયર્ય પાળવું એ તો જરૂર છે, પણ રાત્રિના વિષયમાં પણ એટલો અભિગ્રહ ધારણ કરવો જોઈએ કે સ્ત્રીયે પરપુરૂષનો અને પુરૂષે પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો. એમાં આદિ-શબ્દ મુકેલો છે તેથી એમ જણાય છે કે મૈથુનનો તો શું પણ તેના પ્રાસંગીકનો પણ ત્યાગ કરવો.

(પંચમ અણુપ્રત સંબંધી લેવાતા નિયમ ત્રણે)

ઘણ ઘજાઈ નવવિહ । ઇચ્છા માળાંમિ નિયમ સંસેવો ॥

ધન, ધાન્યાદિક નવવિધ ઇચ્છા પ્રમાણે રાખેલા પરીબ્રહ્માં પણ નિયમ કરી સંક્ષેપ કરવો (એટલે જે રાખેલા હોય તેમાં પણ કાંઈક ઓછું કરવું).

(છઠા અણુપ્રતમાં લેવા યોગ્ય નિયમો)

પરપેસણ સંદેસય । અહમગર્નાઈ અ દિસિમાણે ॥ ૭ ॥

ખીજા કોઈને મોકલવાનો, પરસ્પંગાએ સંદેશો કહેવરાવવાનો, અધોદિશે ગમન કરવાનો, વીગેરેનો નિયમ કરવો (પર્વ લીધેલા પ્રતથી ઓછું કરવું) તે દિશિપરીમાણ નિયમ.

(સાતમા પ્રતમાં લેવા યોગ્ય નિયમ ત્રણે)

ન્યાળંગરાયધૂવળ, વિલેવળા હરણ ફુલ તંબોલં । ઘણસારાગુરુ કુંકુમ, પોહિસમયનાહિ પરિમાણં ॥ ૮ ॥
મંજિઠ લસ્તલ કોસુંમ ગુલિઅ રાગાણ વધ્ય પરિમાણં ॥ રયણં વજ્જેમાણિ, કણગ રુપ્યં મુત્તાઈય પરિમાણં ॥
જંબીર જંબ જંબુઅ, રાઈણ નારિંગ વીજ પૂરાણં ॥ કક્કાડિ અલોડુવાયમ, કવિટ્ટ ટિંવરુંઅ વિલ્લાણં ॥
સ્વજ્જુર દસ્તલ દાડિમ, ઉત્તત્તિય નાલિકેર કેલાઈ ॥ ચિંચિણિઅ વોર વિલુઅ, ફલ ચિમ્મહ ચિમ્મહીણં ચા ॥
કયર કરમંદયાણં, મોરહ નિંબુઅ અંબિલીણં ચા ॥ અધ્યાણં અંકુરિઅ, નાળાવિહ ફુલ પત્તાણં ॥ ૧૨ ॥
સચિત્તં વહુવીઅં, અણંતકાયં ચ વજ્જણ કમસો ॥ વિગઈ વિગઈ ગયાણં, દન્વાણં કુળઈ પરિમાણં ॥ ૧૩ ॥

સ્નાન કરવાનું, સ્નાનનાં અંગ જે ઊગટણ, વિલેપન, ધૂપન, આલરણ, પુલ, તાંબુળ, ખરાસ, કૃષ્ણાગર, કેશર, પોહીસ, કસ્તુરી વિગેરેનાં પરિમાણનો નિયમ કરવો. મજ્જા, લાખ, કસુખો. શુદ્ધી, એટલાંથી રંગેલાં વસ્ત્રાનું પરિમાણ; વળી રત્ન, વજ્ર (હીરો), મણી, સુવર્ણ, રૂપ, મોતી વિગેરેનું પરીમાણ કરવું. જંવીરફળ, જમરફળ, જાંબુ, રાયણ, નારંગી, ખીજેરાં, કાકડી, અખોડ, વાયમ નામનું ફળ, કોઠાંફળ, ટીંબરફળ, ખીલાંફળ, ખંબુર, દ્રાક્ષ, દાડમ, ઊતતીય (કોઈક જાતિનાં ફળ છે), નાલીયર, કેળાં, ચણીયાંખોર, ખોર, ખિલુકફળ, ચીલડાં, ચીલડી-નાની કાકડી, કેર, કરમદાં, લોરડ, નીંબુ, (લીંબુ), આંબલી, અંકુરા ઊગેલા હોય એવાં નાનાપ્રકારનાં પુલ પત્ર વિગેરે અથાણાંનું પરિમાણ કરવું. સચિત્ત વસ્તુ, બહુળીજવાળી વસ્તુ, અને અનંતકાય, એ અનુક્રમે વર્જવા યોગ્ય છે. વીગયનું, વીગયથી થતા પદાર્થ (સુખડી વિગેરે) દ્રવ્યોનાં પરિમાણ કરે.

(આઠમા વ્રત સંબંધી લેવા યોગ્ય નિયમો વિષે)

અંસુઅ ધોઅળ લિપ્પણ, સ્વેત્તરુલ્લખણં ચા ॥ ન્હાણદાણં ચ; જૂઆ કઢ્ઢણ મન્નસ્સ, સ્વિત્ત કઢ્ઢેં ચ વહુમેઅં
સ્વંડણ પીસણ માર્ઠિણ, કૂહ સરુલ્લે સંલેવં; જલ્લિલ્લણત્રંધણ, ઉવ્વટ્ટણ માર્ઠિઆણં ચ ॥ ૧૬ ॥

વસ્ત્ર ધોવરાવવાનું, લીંપવા લીંપાવવાનું, ખેત્ર ખેડવાં ખેડાવવાનું, સ્નાન કરવાનું,
સ્નાન કરાવવાનું, ખીન્ન કોઈની જુ કાઢવી, ક્ષેત્રનાં ઘણા પ્રકારનાં લેદ છે તેનાં પરીમાણ
કરવાં. ખાંડવાનું, પીસવા (દળવા) વીગેરેનું, કુડી સાખ ભરવી વીગેરેનું સંક્ષેપ કરવું.
જળમાં ઝીલવાનું, અન્ન રાખવાનું, ઉગટણા વીગેરે કરવાનું પ્રમાણ હોય તેથી સંખેપવું.

(દશમા વ્રત સંબંધી લેવા યોગ્ય નિયમ વિષે)

દેસાવગાસિઅ વણ, પુઢવી સ્વળળેણ જલસ્સ આણયળે; તહચીર ધોયળે ન્હાણ, પિઅળ જલળસ્સ જાલળણ.

દેશાવગાસિક વ્રતમાં પૃથ્વી ખણવાનું, પાણી મંગાવવાનું, તેમજ દેશનીવસ્ત્ર
ધોવરાવવાનું, સ્નાનનું, પીવાનું, અગ્નિનું ખાળવા વિષે નિયમ કરવા.

(અગીઆરમા તથા બારમા વ્રતમાં લેવા યોગ્ય નિયમ વિષે)

તહ દીવ વોહળે વાય, વીઅળે હરિઅ છિંદળે ચેવ; અળિવદ્ધ જંપળે, ગુરુજળેણય અદત્તણ ગહળે ॥

તેમજ દીવો પ્રગટ કરવાનું, વાયરો વીંઝવાનું, લીલોતરી છેદવાનું; શુરૂજન સાથે
અણુવીચાર્યું ખોલવાનું, અદત્ત લેવાનો નિયમ કરે.

પુરિસાસણ સયળીણ, તહ સંમાસણ પલોયગાર્ઠિસુ; વવહારેણં પરિમાણં, દિસિમાણં મોગ પરિમોગે ॥ ૧૮ ॥

પુરૂષ તથા સ્ત્રીના આસન ઉપર બેસવાનો, સંખ્યામાં સુવાનો, તેમ સ્ત્રી પુરૂષ
સાથે બાધણ કરવાનો, નજરથી જોવાનો, વ્યાપારનો, દિશિપરીમાણનો, ભોગપરી-
ભોગનો પ્રમાણ કરવો.

તહ સવ્વળથ્યદંદે, સામાર્ઠિઅ પોસહે તિહિ વિમાગે; સવ્વેસુવિ સંલેવં, કાહં પર્ઠિ દિવસ પરિમાણં ॥ ૧૯ ॥

તેમજ સર્વ અનર્થદંડમાં; સામાયક, પોસહ, અતિથીસંવિભાગમાં; સર્વ કાર્યમાં;
પ્રતિદિવસે સર્વ પરીમાણમાં સંક્ષેપ કરતા રહેવું.

સ્વંડણ પીસણ રંધણ । મુંજળ વિરુલ્લખણ વંથ્ય રયણં ચ ॥

કત્તળ પિંજળ લોઢળ । ધવલળ લિપ્પણય સોહળ ॥ ૨૦ ॥

ખાંડવું, દળવું, રાધવું, જમવું, જોવું, ખણવું, વસ્ત્ર રંગાવવાં, કાતરવું, પીં-
જવું, લોઢવું, ધોળવું, લીંપવું, શોભાવવું, શોધવું, એ સર્વમાં પ્રતિદિન પરીમાણ
કરતા રહેવું.

વાહળ રોહળ લિરુલ્લાઈ । જોઅળે વાળ હીળ પરિમોગે ॥

નિત્તળળ લુંળળ ડંઢળ । રંધળ દલળાર્ઠિ કમ્મેઅ ॥ ૨૧ ॥

સંવરણં કાયવ્વં, જહ સંમવ મણુદિણં તહા પઢળે;

જિળ મવળ દંસળે સુળળ, ગળળુ જિળ મવળ કિચ્ચેઅ.

વાહણ-રથ વીગેરેનું, રોહણ-સ્વારી કરવાનું, લીંબ પ્રમુખનું જોવાનું, પગરખાં
(જેશ વીગેરે) નું, પરીભોગનું, ખેત્ર નિદવાનું, હુણવાનું (લણવાનું), ઉપરથી ધાન

કાપવાનું, રાંધવાનું, દળવા ભરડવાનું, આદિ શબ્દથી વિગેરે કાર્યોનાં, અનુક્રમ પ્રમાણે દરરોજ પૂર્વે કરેલા પચખખાણથી ઓછું કરવું. તેમજ ભણવામાં, ગણવામાં, જિનેશ્વર ભગવંતના હેરાસર ભેવાના કામમાં, સમરાવવા વીગેરેનાં કામમાં, સાર સંભાળ કરવાનાં કામમાં ઉદ્યમ કરવો.

અઠ્ઠમી ચંદ્રસીસુ કલ્પાણ તિહિસુ તવ વિસેસેસુ; કાહામિ ઉજ્જમ મહં, ધમ્મથ્યં વરિસં મહ્ઝંમિ ॥

વર્ષ દિવસમાં જે આઠમ, ચૌદશ, કલ્યાણક તિથિઓમાં તપ વિશેષ કરેલા હોય તેના લોકોને ધર્મ પમાડવા નિમિત્તે ઊજ્જમભણા પ્રમુખનાં મહોત્સવ કરવા.

ધમ્મથ્યં મુહપતી । જલ છાણણઓસહાર્દ દાણં ચ; સાહમ્મિઅ વચ્છલ્લં, જહ સત્તિણ ગુરુ વિણઓઅ ॥

ધર્મને માટે મુહપતીઓ દેવી, પાણીનાં ગળણાં દેવાં, રોગીને માટે ઔષધાદિક દેવાં, સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવાં, યથાશક્તિ ગુરૂને વિનય કરવો.

માસે માસે સામાઙ્ગં ચ, વરિસંમિ પોસહં તુ તહા । કાહામિ સ સસીણ, અતિહિણં સંવિમાગં ચ ॥૨૬॥

દરેક માસમાં આટલાં સામાયક કરીશ, તેમજ વર્ષમાં આટલા પોસહ કરીશ, તથા યથાશક્તિ વર્ષમાં આટલા અતિથિસંવિભાગ કરીશ, એવા નિયમ લે.

(ચોમાસી નિયમ ઉપર વિજયશ્રીકુમારનો દ્રષ્ટાંત)

વિજયપુર નગરે વિજયસેન રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને પુત્ર ધણા હતા. તેમાંથી વિજયશ્રીકુમારને રાજયોગ્ય જાણીને “રખે આને કોઈ ખીજે રાજકુમાર મારી નાખે નહી” એમ ધારીને તેને રાજા (વિજયશ્રીને) સન્માન આપતો નથી. તેથી તે વિજયશ્રીકુમાર પોતાના મનમાં દુખાણો.

પાદાહતં યદુત્થાય, મૂર્દ્ધાનમયિ રોહતિ; સ્વસ્થાદેવાપમાનેપિ, દેહિન સ્તદ્વરંરજઃ ॥ ૧૧ ॥

અપમાન કરવાથી પણ પોતાના સ્થાનકને છોડતા નથી એવા પુરૂષો કરતાં ધૂળ પણ સારી છે, કે જેને પગથી જો હણી હોય તો ત્યાંથી ઉડીને તેના મસ્તક ઉપર ચડી બેસે છે. (અર્થાત્ ધૂળ પણ પગના હણવાથી અપમાન માને છે તેમ જો પુરૂષ પોતાનું અપમાન ન ગણે તો તે ધૂળ કરતાં પણ અતિશય નીચ ગણાય છે.) એ સુકિતપૂર્વક મારે અહિયાં રહેવાથી શો લાભ છે? માટે હું દેશાંતર આલ્યો જાઉં (એમ વિજયશ્રીએ વિચાર્યું). જે માટે નિતિમાં કહેલું છે કે,

નિર્ગતૂળ ગિહાઓ, જો ન નિર્ઐ પુહર્દ મંડલ મસેસં; અચ્છેરય સયરમ્મં, સો પુરિસો કૂવ મંહુલ્લે ॥
નજ્જંતિ ચિત્ત માસા, તહય વિચિત્તાઓ દેસ નીર્ઐઓ; અચ્ચમ્મુઆં વહુસો, દીસંતિ મહિં મમંતેહિં.

પોતાના ઘરથી નીકળીને સેંકડો આશ્રયોથી રમણીક સંપુર્ણ પૃથ્વીમાં ડળને જે નથી જોતો તે પુરૂષ કૂપકના દેડકા સમાન છે. વિચિત્ર પ્રકારની સર્વ દેશની લાંબાએ તેમજ વિચિત્ર પ્રકારની નાનાપ્રકારના દેશની નીતિઓ જાણી શકાતી નથી. અત્યંત અદ્ભુત (આશ્ચર્યકારક) ઘણા આશ્રયો પૃથ્વીમાં ફરવાથીજ જોઈ શકાય છે.

ત્યારપછી વિજયશ્રી એકલો હાથમાં ખડ્ગ લઈને રાત્રીના સમયે કોઈને કહ્યા વગર ત્યાંથી નીકળ્યો અને પૃથ્વી ઉપર ફરતો ફરતો કોઈક અરણ્યમાં મધ્યાહ્ન વખતે

ક્ષુધા તૃપ્તી પીડીત થકો જેવામાં ફરે છે તેવામાં કોઈક સર્વ અલંકાર પહેરેલા છે જેણે એવા એક દેવીકપુરૂષે તેને સ્નેહપૂર્વક બોલાવીને એક સર્વ ઉપદ્રવનું નિવારક અને બીજું સર્વ ઇષ્ટસિદ્ધિને આપનારું એવાં બે રત્ન આપ્યાં; પણ “તું કોણ છે” એમ જ્યારે કુમારે તેને પુછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે “તું જ્યારે પોતાને નગરે જઈશ ત્યારે ત્યાં સુનીમહારાજની વાણીથી માંડું સકળ વૃત્તાંત તું જાણી જઈશ.” ત્યારપછી તે રત્નોના પ્રભાવથી સર્વત્ર મરણ પ્રમાણે વિલાસ કરતો હતો. તેણે કુસુમપુર નગરના દેવશર્મા રાજાની આંખની તીવ્રબળથી પટક વાગતો સાંભળીને તેના દરબારમાં જઈ રત્નના મહિમાથી તેની આંખ સંખંધી તીવ્રબળથી દૂર કરી દીધી. તેથી તુષ્ટમાન થયેલા રાજાએ પોતાનું સર્વસ્વ રાજ્ય, અને પુણ્યશ્રી નામની પુત્રી પરણાવી પોતે દીક્ષા અંગીકાર કરી. તે વાત જાણીને તેના પીતાયે પણ તેને બોલાવી પોતાનું રાજ્ય આપી પોતે દીક્ષા અંગીકાર કરી. એવી રીતે બન્ને રાજ્યનાં સુખને અનુભવતો વીચરે છે. એક વખતે ત્રણ જ્ઞાનના ધરનાર દેવશર્મા રાજર્ષિ તેનો પૂર્વભવ વૃત્તાંત પુછવાથી કહેવા લાગ્યા કે, હે રાજન્ ક્ષેમાપુરી નગરીમાં સુપ્રત નામના શેઠે ગુરૂની પાસે યથાશક્તિ આતુર્માસિક કેટલાક નિયમ અંગીકાર કરી. તે વખતે તેનો એક નોકર હતો તેને પણ એવોજ હુલાવ આવ્યો. જેથી તેણે પણ દરવર્ષે ચોમાસામાં રાત્રીભોજન કરવાનો નિયમ અંગીકાર કર્યો હતો. તે ત્યાંથી મરણ પામીને તે નિયમના પ્રભાવથી તું રાજા થયો, અને તે સુપ્રત નામનો શ્રાવક મરણ પામીને મહુદ્ધિકદેવ થયો. તેણે પૂર્વભવના સ્નેહથી તને બે રત્ન આપ્યાં હતાં. આવી વાણી સાંભળીને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામીને તેજ નિયમ ફરીને અંગીકાર કરી પાળીને વિજયશ્રીરાજા સ્વર્ગ પામ્યો, અને છેવટે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિપદને પામશે. માટે ચોમાસામાં નિયમ અંગીકાર કરવા મહાલાભકારી છે. લોકીક શાસ્ત્રમાં પણ નીચે મુજબ ચોમાસી નિયમ બતાવેલા છે. વશીષ્ઠઋષી કહે છે કે,—

(લોકીક શાસ્ત્રમાં બતાવેલા ચોમાસીક નિયમો.)

કયં સ્વપિતિ દેવેશઃ । પદ્મોદ્ભવમહાર્ણવે ॥ સુપ્તે ચ કાનિ વર્જ્યાનિ । વર્જિતેષુ ચર્કિં ફલં ॥ ૧ ॥

દેવનાદેવ શ્રીકૃષ્ણ મોટા સમુદ્રમાં શા માટે સુવે છે ? તેઓ સુતા પછી શાં શાં કૃત્ય વર્જવાં, અને તે વર્જવાથી (ત્યાજ કરવાથી) વળી શું ફળ થાય ?

નાયં સ્વપિતિ દેવેશો । ન દેવઃ પ્રતિબુદ્ધયતે ॥ ઉપચારો હરેવેવં । ક્રિયતે જલદાગમે ॥ ૨ ॥

આ વિષ્ણુ કંઈ શયન કરતા નથી. તેમજ દેવ કંઈ જાગતા નથી. એતો ચોમાસુ જ્યારે આવે ત્યારે હરીનો એક ઉપચાર કરાય છે.

ચોગસ્યે ચ હૃપીકપે । યદ્વર્જ્ય તન્નિશામય ॥ પ્રવાશં નૈવ કુર્વોત । મૃત્તિકાં નૈવ સ્થાનયેત્ ॥ ૩ ॥

જ્યારે વિષ્ણુ યોગમાં સ્થિત થાય છે ત્યારે જે વર્જવા યોગ છે તે સાંભળ-પ્રવાસ ન કરવો, મૃત્તિકા (માટી) ન ખોદવી.

ચૈત્રાકાન્ રાજમાસાંશ્ચ । વલ્લકુલત્યાંશ્ચ તૂમરી ॥ કાર્ત્તિકાનિ ત્યજેદ્યસ્તુ । મૂલકં તંદુલીયકં ॥ ૪ ॥

વંતાક, મોટા અડદ, વાલ, કળથી, તુઅર, કાર્તિકા, મૂલો, તાંદુલને ત્યજવાં.

एकान्तेन महीपाल । चातुर्मास्यं निषेवते ॥ चतुर्भूजो नरो भूत्वा । प्रयाति परमं पदं ॥ ५ ॥

હે રાજા, એક વાર ભોજનથી ચોમાસું સેવે, તે તે પુરૂષ ચતુર્ભુજ થઈ પરમપદ પામે. નક્તં ન મોજયેદ્યસ્તુ । ચાતુર્માસ્યે વિશેષતઃ ॥ સર્વ કામાનવાપ્નોતિ । રૂહલોકે પરત્ર ચ ॥ ૬ ॥

જે પુરૂષ રાત્રે ભોજન કરતો નથી, વળી ચોમાસામાં તે વિશેષેકરી રાત્રીભોજન કરતો નથી, તે પુરૂષ આલોકમાં અને પરલોકમાં સર્વ મનકામનાને પામે છે.

यस्तु सुप्ते हृषीकेशे । मद्यमांसानि वर्जयेत् ॥ मासे मासेश्वमेधेन । स जयेच्च शतं समा ॥ ७ ॥

વિષ્ણુના શયન કીધા પછી જે પુરૂષ મદ્ય અને માંસોને વર્જે છે (ત્યજે છે) તે પુરૂષ માસે માસે અશ્વમેધ યજ્ઞેકરી સો વર્ષલગણ જયવંત વર્તે છે, ઈત્યાદિક કહેલું છે. વળી માર્કંડે રૂપી પણ એમ કહે છે કે:—

सैलभ्यंगं नरो यस्तु । न करोति नराधिप ॥ बहुपुत्रधनैर्युक्तो । रोगहीनस्तु जायते ॥ १ ॥

હે રાજા, જે પુરૂષ તેલનું મર્દન કરતો નથી તે પુરૂષ બહુ પુત્ર અને ધનેકરી યુક્ત થકો વળી રોગહીન થાય છે.

घुष्पादिभोगस्त्यागात् । स्वर्गलोके महीयते ॥ कट्वम्लतिक्तमधुर । कषायक्षारजान् रसान् ॥ २ ॥

પુષ્પાદિકના ભોગને, અને કડવા, ખાટા, તીખા, મધુર, કષાયલા, આરાં, રસોને જે ત્યજે છે, તે પુરૂષ સ્વર્ગલોકમાં પૂજાય છે.

यो वर्जयेत्स वै रूप्यं । दौर्भाग्यं नाप्नुयात्कचित् ॥ तांबूलवर्जनात् राजन् । भोगी लावण्यमाप्नुयात् ॥ ३ ॥

ઉપર લખેલા પદાર્થને જે વર્જે છે તે પુરૂષ કુરૂપપણું પામતા નથી. વળી કયાંય મધુ દોભાગીપણું પામતા નથી. વળી હે રાજા તાંબુલનાં વર્જવાથી ભોગીપણું અને લાવણ્યપણું પામે છે.

फलपत्रादिशकं च । त्यक्त्वा पुत्रधनान्वितं ॥ मधुरस्वरो भवेत् राजन् । नरो वै गुडवर्जितात् ॥ ४ ॥

ફળ પત્રાદિકનાં શાકને ત્યજીને પ્રાણી પુત્ર અને ધન સહિત થાય છે. વળી હે રાજા, ગોળ વર્જવાથી પ્રાણી મધુરસ્વરી (મિષ્ટ બોલનારો) થાય છે.

लभते संततिदीर्घा । तापापकस्य वर्जनात् ॥ भूमौ खस्त रसायीच । विष्णुरनुचरो भवेत् ॥ ५ ॥

તાપથી નહીં પાકેલું વર્જવાથી પ્રાણી ઘણીજ લાંબી પુત્રપુત્રાદિકની સંતતિને પામે છે. ખાટલા પલ્લક વગર ભુમીના ઉપર પાથરણું કરી સુવે છે તે પ્રાણી વિષ્ણુના સેવક થાય છે.

दधिदुग्धपरित्यागात् ॥ गोलोकं लभते नरः ॥ यामद्वयजलत्यागात् । न रोगैः परिभूयते ॥ ६ ॥

દહિં દુધના ત્યાગ કરવાથી પ્રાણી ગોલોકને (દેવલોકને) પામે છે. બે પ્રકાર સુધી પ્રાણીના ત્યજવાથી પ્રાણી રોગથી પીડીત થતો નથી.

एकांतरोषवासी च । वल्लोके महीयते ॥ धरणात्रखलोमानां । गंगास्नानं दिने दिने ॥ ७ ॥

એકાંતર ઉપવાસના કરવાથી પ્રાણી દેવલોકમાં પૂજાય છે. અને નખલોમનાં વધારવાથી (પંચકેસ રાખવાથી, નખ વધારવાથી) દરરોજ ગંગાનાં પ્રજ્ઞને પામે છે.

परात्रं वर्जयेद्यस्तु । तस्य पुण्यमनंतकं ॥ भुंजते केवलं पापं । यो मौनेन न भुंजति ॥ ८ ॥

જે પુરૂષ પારકું અન્ન ખાવું વર્જે છે તેનું પુણ્ય અનંત છે. જે પુરૂષ મૌન થઈ ભોજન કરતો નથી તે કેવળ પાપજ ભોગવે છે.

ઉપવાસસ્ય નિયમં । સર્વદા મૌનભોજનં ॥ તસ્માત્સર્વપ્રયત્નેન । ચતુર્માસે વ્રતી ભવેત્ ॥ ૬ ॥

ઉપવાસનો નિયમ રાખવો, અને સર્વકાળ મૌનભોજન કરવું. તે માટે સર્વ પ્રયત્નથી (સર્વ ઉદ્યમથી) ચોમાસામાં તો વ્રતવંત થઈ રહેવું. ઇત્યાદિ ભવિષ્યોત્તર પુરાણમાં કહેલું છે.

इति तपागच्छे श्राद्धविधिप्रकरणवृत्तौ चतुर्मासकृत्य
प्रकाशकश्चतुर्थः प्रकाशः ॥

પંચમઃ પ્રકાશઃ (દ્વાર પાંચમું)

(વર્ષ કૃત્ય)

उक्तं चतुर्मासिकृत्यमथ वर्षकृत्यमुत्तरार्द्धेनोत्तरगाथया चैकादशद्वारैरह ॥

ચતુર્માસીક કૃત્ય કહ્યું. હવે વર્ષકૃત્ય બારમી ગાથાના ઉત્તરાર્ધ તથા તેરમી ગાથાથી એકાદશ દ્વારે કરી બતાવે છે.

(મૂળ ગાથા બારમીનો ઉત્તરાર્ધ ભાગ તથા ૧૩ મી ગાથા)

૧ પદ્મ વરિસં સંઘચ્છણ । ૨ સાહમ્મિઅ મત્તિઅ ૩ જત્તતિગં ॥ ૧૨ ॥

૪ જિણગિહિણ ન્હવણં । ૫ જિણધણવુદ્ધીદમહપૂઆ ૭ધમ્મજાગરિઆ ।

૮ સુઅપુઆ ૯ ઉજ્જવણં ૧૦ તહતિઅપ્પજાવણા ૧૧ સોહી ॥ ૧૩ ॥

દરેક વર્ષમાં ૧૧ કૃત્યો કરવાં. તેનાં નામ-૧ સંઘપૂજા, ૨ સાધર્મિકલક્રિત, ૩ યાત્રાત્રીક, ૪ જિનધરપૂજા, ૫ દેવદ્રવ્યવૃદ્ધિ, ૬ મહાપૂજા, ૭ ધર્મજાગ્રીકા, ૮ જ્ઞાનપૂજા, ૯ ઉદ્યાપન, ૧૦ તીર્થપ્રભાવના ૧૧ શુદ્ધી. એ અગીયાર કૃત્યોના ખુલાસા નીચે મુજબ. ૧ પ્રતિવર્ષ એટલે દરેક વર્ષે જઘન્યથી પણ (ઓછામાં ઓછું પણ) એકેક વાર સંઘાનં (અર્થાત્ સંઘપૂજા) કરે. ૨ સાધર્મિકલક્રિત એટલે સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરે. ૩ યાત્રાત્રીક તે-૧ રથયાત્રા, ૨ તીર્થયાત્રા, ૩ અષ્ટાન્ટીકયાત્રા. ૪ જીનેદ્ર ગૃહસ્થપનમહુ તે-દેરાસરે મોટી પૂજા ભણાવવી કે મહોત્સવ કરવો. ૫ દેવદ્રવ્યવૃદ્ધિ તે-માળ પહેરવી, ઈંદ્રમાળ પહેરવી, પહેરામણી કરવી, ધોતીયાં વીગેરે મુદ્ધવાદ્રવ્ય વધારવા વીગેરે માટે આરતી વીગેરે ઉતારવા પ્રમુખથી દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી. ૬ મહાપૂજા તે-વૃહત્સ્નાત્રાત્રીક કરવાં. ૭ ધર્મજાગ્રીકા તે-રાત્રીધર્મજાગ્રીકા કરવી. ૮ જ્ઞાનપૂજા તે-શ્રુતજ્ઞાનની વિશેષ પૂજા કરવી. ૯ ઉદ્યાપન એટલે વર્ષ દીવસમાં જે તપ ક્રીધો હોય તેનાં જિનમણાં કરવાં. ૧૦ તીર્થપ્રભાવના એટલે જનશાસનની જાનતી કરવી. ૧૧ શુદ્ધી એટલે પાપની અલોચણા કરવી. એટલાં કૃત્ય અવશ્ય શ્રાવકે પ્રતિવર્ષે કરવાં યોગ્ય છે. એ દરેકનાં વીવરણ કરી બતાવે છે.

(૧ સંઘપૂજા)

સંઘપૂજામાં પોતાની સંપદાનુસારે અથવા કુળાદિકને અનુસારે ઘણાજ આદરથી અને બહુમાનથી સાધુ સાધ્વી યોગ્ય આધાર્મિકતાદિ દોષ અદુષિત, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબળ, પોચાણાં સુત્રનાં-બિનનાં, પાણી ભરવાનાં પાત્ર, તુંબક (તુંબકાં વીગેરે), દાંડા દાંડી, સોય, કાંટા કાઢવાનો ચીપીઓ, કાગળ, ખડીઓ, લેખણ, સમુદાયક, પોથી પ્રમુખ શ્રીગુરુભણી આપે. જે માટે શ્રાવકદિનકૃત્યમાં કહેલ છે કે:—

વથ્યપત્તં ચ પુથ્યં ચ । કંત્રલં પાયપુચ્છણં ॥ દંડસ્થારયં સિજ્જં । અન્નં જાંકીંચિ સુદ્ધં ॥ ૧ ॥

વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તક, કંબળ, પાદપ્રોચ્છન, દંડક, સંસ્થારક, સથ્યા, બીજું જે કંઈ સુએ તે આપે. અદ્ધિયાં પુસ્તક તે પંચવિધા. પણ આપવાદિક (કારણીક, કારણ પડે અપાય) અન્ન એ પદ્ધતી બીજું પણ આપે. એટલે ઉપધી બે પ્રકારની હોય છે. ૧ ઓધિક ઉપધી, ૨ ઉપગ્રહિક ઉપધી. મુખપટી, દંડ, પ્રોચ્છનક આદિક, જે શુદ્ધ હોય તે આપે, એટલે સંયમના ઉપકારે વર્તે તે શુદ્ધ ગણાય છે. જે માટે કહેલું છે કે:—

જં વટ્ઠં ઉવયારે । ઉવગરણં તંમિ હોઈ ઉવગરણં ॥ અરેગં અહિગરણં, અજઓ અજયં પરિહરંતો. જે સંયમના ઉપકારમાં ઉપયોગી થાય તે ઉપગરણુ કહેવાય; અને તેથી અધિક હોય તે અધિકરણુ કહેવાય છે. અજતના કરનાર સાધુ અયતનાથી વાપરે તે તે ઉપગરણુ નહીં પણ અધિકરણુ ગણાય છે. એવી રીતે પ્રવચનસારોદ્ધારની વૃત્તિમાં લખેલું છે.

એવી રીતે પ્રાતિહારીક, પીઠ (ખાબેઠ), પાટીઆં, પાટી, પ્રમુખ પણ સંયમને ઉપકારી હોવાથી સર્વ સાધુભણી શ્રદ્ધાપૂર્વક આપવાં. સોય વિગેરેને ઉપકરણુ શ્રીવૃહત્કલ્પે કહેલાં છે. તે બતાવે છે.

અસળાઈ વથ્યાઈ । સૂઝાઈ ચઉક્કળા તિત્તિ ॥

અશનાદિ, વસ્ત્રાદિ, શય્યાદિ, એ ત્રણ ચતુષ્ક એટલે ૧૨ પદાર્થ સાધુને આપવા. ૧ અશન, ૨ પાણી, ૩ ખાદીમ, ૪ સ્વાદિમ, ૫ વસ્ત્ર, ૬ પાત્ર, ૭ કંબળ, ૮ પાદ પ્રોચ્છન, ૯ શુચિ (સોય), ૧૦ વિપલક (અસ્તરો), ૧૧ નરેણી, ૧૨ કાનમાંથી મેલ કાઢવાનું, એટલાં વાનાં સાધુને આપે. એવી રીતે શ્રાવક શ્રાવિકાના સમુદાયને (સંઘને) પણ યથાશક્તિ ભક્તિ સહિત પહેરામણી વીગેરે કરે.

દેવ ગુરૂના ગુણગાયન કરનારા ચાચકાદિકોને પણ યથોચિત આપે. સંઘપૂજા ત્રણ પ્રકારની છે. ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ, જઘન્ય. સર્વ દર્શન તથા સર્વ સંઘની પહેરામણી કરે તે ઉત્કૃષ્ટ પહેરામણી, સૂત્રની નવંકારવાળી માત્રથી પહેરામણી કરે તે જઘન્ય પહેરામણી, બીજી બધી વચલા લેહવાળી પહેરામણી મધ્યમ પહેરામણી કહેવાય. તેમાં પણ બે અધિક ખરચ કરવાની શક્તિ ન હોય તોપણ ગુરૂને સૂત્ર, મુહુપતી, વસ્ત્રાદિક અને બે ચાર શ્રાવક શ્રાવિકાને સોપારી વિગેરે આપીને પ્રતિવર્ષ સંઘપૂજા કરવાની વિધિને સાચવે. નિર્ધન હોય તે એટલું કરે તોપણ તેને મહાદ્વજ થાય છે. જે માટે કહેલું છે કે:—

સંગતૌ નિયવઃ શક્ત્યૈ । સહનં યૌવને વ્રતં ॥ દરિદ્રો દાન મપ્યલ્પં । મહા લાભાય જાયતે ॥ ૧

સંપદાવાન છતાં નિયમ પાળવો, શક્તિ છતાં સહન કરવું, યૌવન છતાં વ્રત પાળવું; દારિદ્ર છતાં પણ દાન આપવું, એ જો અલ્પ હોય તોપણ મહાલાભને માટે થાય છે.

સંભળાય છે કે મંત્રી વસ્તુપાલાદીકોને દરેક ચોમાસે સર્વ ગચ્છના સંઘની પૂજા વીગેરે કરવામાં ઘણોજ દ્રવ્યનો વ્યય થતો હતો.

(સંઘપૂજા કરનાર મહાણુસિંહનો દ્રષ્ટાંત)

દિલ્લીમાં શ્રી તપાગચ્છાધિપ પૂજ્ય શ્રી દેવસુન્દરસૂરિના ભક્ત શાહ જગસી સુત શાહ મહાણુસિંહે એકજ વાર સંઘની પૂજામાં, (સર્વ દર્શન સંઘ પહેરામણી વીગેરે કરવામાં) ચોરાસી હજાર રૂપીયાનો ખર્ચ કર્યો અને તેના બીજેજ દિવસે, પોતેજ ગુરૂ મહારાજ પાસેથી ખોલાવેલા હોવાથી ગુરૂ મહારાજે મોકલેલા પંડિત શ્રી દેવમંગળ-ગણીના નગરમાં પ્રવેશ કરાવવાના મહોત્સવ વખતે ફરીને સંક્ષિપ્ત સંઘપૂજા કરી તેમાં પણ છપન હજાર ટકા (રૂપીયા) નો ખર્ચ કર્યો. ઇત્યાદિક સંભળાય છે. એવી રીતે બીજા આવકે પણ યથાશક્તિ દર વર્ષે સંઘપૂજા અવશ્ય કરવી.

(૨ સાધર્મિક વાત્સલ્ય)

સાધર્મિક વાત્સલ્ય પણ સર્વેનું અથવા કેટલાકનું યથાશક્તિ પ્રતિવર્ષે કરવું. કેમકે સમાન ધર્મવાળા આવકોનો સમાગમ પ્રાપ્ત કરી દુષ્કર છે. જે માટે કહીયે છીયે,—
 સર્વેઃ સર્વેમિથઃ સર્વેઃ સંવંધાન્ લઘ્વપૂર્વિણઃ ॥ સાધર્મિકાદિસંવંધઃ । લઘ્વારસ્તુ મિતાઃ ક્વચિત્ ॥૧

સર્વ પ્રાણીઓયે (માતાપિતા સ્ત્રી વીગેરેના) પરસ્પર સંબંધવાળા સર્વે સંબંધો પૂર્વે પામેલા છે પણ સાધર્મિકાદિ સંબંધ પામનારા તો ગણતરી પ્રમાણે કોઈજ ક્યાંકજ હોય છે.

એવા સાધર્મિકોની સંગતી પણ મોટા પુણ્યથી મળી શકે છે, ત્યારે તેઓની તેઓનાં યોગ્ય ભક્તિ પ્રાપ્ત થવી તેમાં તો શું કહેવું. જે માટે કહેવું છે કે:—

एग्यथ सन्धधम्मा । साहम्मिअ वच्छलं तु एग्यथ ॥ बुद्धितुल्लए तुल्लिआ । दोवि अतुल्लाइं मणिआइं.

એક તરફ સર્વ ધર્મ, અને એક તરફ સાધર્મિક વાત્સલ્ય રાખીને, કેવળજ્ઞાનીના શુદ્ધીરૂપી તોલાથી તોળીયે તો બન્ને તુલ્ય એટલે સરખાંજ કહેલા છે.

તેઓની પ્રતિપત્તિ આવા પ્રકારની છે. પોતાના પુત્રાદીકના જન્મ મહોત્સવે, વીવાહે, બીજાં પણ તેવાંજ પ્રકારનાં પ્રયોજન કાર્યે સાધર્મિકોને નિમંત્રણ કરી તેઓને વિશીષ્ટ (સુંદર) ભોજન, તાંબુલ, વઝ, આલૂપણાદિક આપવાં.

આપદામાં નિમગ્ન થયેલાઓને પોતાના ધનનો વ્યય કરીને પણ ઊદ્ધરવા. અંતરાય દોષથી નિર્ધન બની ગયેલાઓને પરીને તેઓને ગામે પોહોંગાડી આપવા. સમાન ધર્મીપુરુષોને ત્યારે સમૃદ્ધિવંત ન કરે ત્યારે સંપદા પામી શા કામની છે. જે માટે કહેવું છે કે,—

न कयं दीणुवरणं । न कयं साहम्मिआण वच्छलं ॥ हिययंमि वीयरओ । न धारिओ हारिओ जम्पो.

દીનનો ઉદ્ધાર ન કર્યો, સાધર્મિક જનોની વાત્સલ્યતા ન કરી, હૃદયમાં વીતરાગને ન ધર્યા, ત્યારે તેણે શું કર્યું? મનુષ્ય જન્મ પામીને હુર્યો, બીજું કંઈ ન કર્યું.

ધર્મના કામમાં સીદાતા (દુખીયતા) સાધર્મિકાઇએને તેવા તેવા પ્રકારના કારણે કરી ધર્મમાં સ્થિર કરવા. પ્રમાદમાં પડેલા શ્રાવકોને સારણા (નહારું કામ કરનારને અટકાવવા ઇસારો કરવો), વારણા (અનીતિયે ચાલતાઓને વારવા), નોદન (નહી માને તેઓને ભય દેખાડવો), પ્રતિનોદના (નહી માનતાને શિક્ષા કરવી), પ્રમુખ કરવાં. કહેલ છે કે.—

પમ્મુઠ્ઠ સારણાવુત્તા । અણાયારસ્સ વારણા ॥ ચુક્કાળ ચોઅણા મુજ્જો । નિઠ્ઠુરં પડિચોઅણા ॥ ૧ ॥

પ્રમાદમાં પડતાને સંભારી આપવું તે સારણા, અનાચારથી વારવા તેને વારણા, એકવાર ચૂકે તેને ચોચણા, વારંવાર ચૂકેલાને નિઠુર વચન કહેવાં તે પ્રતિચોચણા કહી છે. તથા વળી તેવા શ્રાવકોને વાંચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા, ધર્મકથાદિકમાં યથાયોગ્ય જોડી આપવા. વિશીષ્ટ ધર્માનુષ્ઠાન કરાવવાને માટે સાધારણ યોષધશાળાદિક કરાવવી ઇત્યાદિ.

(સ્ત્રીઓના વાતસલ્યપણા વિષે)

શ્રાવિકાઓમાં પણ વાતસલ્યપણું શ્રાવકની પેઠેજ શ્રાવકથી ઓછું કે વધતું વગર કારકેરે કરવું. કેમકે તેઓ પણ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રવાળી, શીલ સંતોષથી પ્રધાન લક્ષણવાળી, સુહાગણી હો કે વીધવા હો પણ જિનશાસન ઉપર અનુરક્તચિતવાળીઓ જે હોય તેઓને સાધર્મિકપણે માનવી.

(સ્ત્રીઓના હલકાઈપણાના વિષયમાં પ્રશ્ન)

પ્રશ્ન—કોઈ એમ શંકા કરે કે સ્ત્રીઓ લોકીક લોકોત્તર દોષના પાત્રપણેજ પ્રસિદ્ધ છે. જેમકે, આ સ્ત્રીઓ ખરેખર વગર જમીનથી ઉગેલી વિષકંદલી છે (વિષવેલ ઉગવાને કંદસરખી છે), આકાશ વગર વજની અગ્ની સમાન છે, જેનો કંઈ ઔષધ ન થાય એવો વ્યાધી છે, કારણ વગરનું મૃત્યુ છે, નિમિત્તવિનાનું ઉત્પાત્ત છે, ક્ષણ વગરની નાગણી છે, ગુફા વગરની વાઘણ છે, પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી છે, માતાપિતા બાઈ પ્રમુખથી સ્નેહ ત્યજવવાને હેતુભૂત છે, અસત્ય કપટથીજ બહુલ ભરેલી છે. જે માટે નીતિમાં કહેલું પણ છે કે,—

(સ્ત્રીઓના નીચપણા વિષે)

અનૃતં સાહસં માયા । મૂર્ખત્વમતિભ્રમતા ॥ અશૌચં નિર્દયત્વં ચ । સ્ત્રીणां दोषाः स्वभावजाः ॥૨॥
અસત્ય, ઉતાવળ, કપટ, મૂર્ખપણું, અતિલોભીપણું, અશુચિપણું, નિર્દયપણું, એટલા છ દોષો સ્ત્રીઓમાં સ્વભાવથીજ હોય છે. આગમમાં કહેલ છે કે,—

અર્ણતા પાવ રાસીઓ । જયા ઉદય માગયા ॥ તયા ઇચ્છિત્તણં પત્તં । સર્મ્મ જાણા હિ ગોઅમા ॥

અનંતી પાપની રાશીઓ જ્યારે ઉદયમાં આવી છે, ત્યારેજ સ્ત્રીપણું પ્રાપ્ત થયું છે. હે ગૌતમ, એમ સમ્યક્ પ્રકારે જાણવું.

સર્વ શાસ્ત્રોમાં પણ પ્રાયઃ પગલે પગલે સ્ત્રીઓની નિંદા લખેલી દેખાય છે. એટલાજ માટે તેઓને દુરથીજ ત્યજ આપવી. જ્યારે એમ છે ત્યારે સ્ત્રીઓને દાન સન્માન આપવું અને તેઓનું વાતસલ્ય કરવું કેમ યોગ્ય હોય ?

(સ્ત્રીઓનું ધર્મવિષયમાં ઊચ્યપણું છે એ વિષયમાં ઉત્તર)

ઉત્તર—ઉપરની શંકાનો ઉત્તર આપતાં કહે છે કે, એ કંઈ એકાંત નથી, કે સ્ત્રીઓ દોષબહુલાજ છે. દોષબહુળપણું પુરૂષમાં પણ સમાનજ છે. કેમકે પુરૂષ પણ

કેટલાક કુરાશયવાળા હોય છે, દોષખંડુળ હોય છે, નાસ્તિકો હોય છે, કૃતદ્ર હોય છે, સ્વામીદ્રોહી, વિશ્વાસઘાતી, અસત્યવાદી, પરધનમાં લાલચુ, પરસ્ત્રીના લ'પટી, નીર્દયી, દેવગુરૂના વંચક, ઘણાય પણ દેખાય છે. તેવા પુરૂષોને દેખવાથી મોટા પુરૂષોની અવજ્ઞા કરવી ક'ઈ યોગ્ય નથી. એમજ સ્ત્રીઓમાં જોપણ કેટલીક સ્ત્રીઓમાં દોષખંડુળ-પણું દેખાય છે તોપણ કેટલીક સ્ત્રીઓમાં ગુણનું ખંડુળપણું પણ છે. તિર્થંકરની માતાઓ ખરેખર સ્ત્રીઓ છે છતાં પણ તેવા પ્રકારના ગુણની યોગ્યતાથી સુરેંદ્રને પણ પૂજવા યોગ્ય છે, સુનીંદ્રોને પણ સ્તવવા યોગ્ય છે. લોકીકમાં પણ એમજ કહેલું છે કે, નિરાતિશયં ગરિમાણં । તેનયુવત્યા વદંતિ વિદ્વાંસઃ; તં કમપિ વહતિ ગર્ભં । જગતામપિ યાં ગુરુર્મવતિ :

સ્ત્રીઓ તેવા પ્રકારના કોઈક પુરૂષને જન્મ આપે છે, કે જે આખા જગતમાં પણ મોટો (ગુરુ) થાય છે. તેટલાજ માટે સ્ત્રીઓનું અતિશયોક્તિ વગરનું મોટાઈ પણું વિદ્વાન પુરૂષો કહે છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ વળી પોતાના શીળના પ્રભાવથી અગ્નિને જળની પેઠે, જળને સ્થળની પેઠે, વ્યાઘ્રને શીયાળની પેઠે, સર્પને રજજીના પેઠે, અને વિષને અમૃતની જેમ કરે છે. ચાર પ્રકારના સંઘમાં પણ ચોથું અંગ શ્રાવીકાઓજ ગણાવેલી છે, અને શાસ્ત્રોમાં જે સ્ત્રીઓની નિંદા દેખાય છે તે તે સ્ત્રીઓમાં આસક્ત બની જતા લોકોને તેની આસક્તિ દુર કરાવવા માટે કહેલી છે.

સુલસા વિગેરે શ્રાવિકાઓ એવી દૃઢધર્મી હુતી, કે જેના ગુણ શ્રી તીર્થંકરે પણ પ્રશંસેલા છે. ઇંદ્રોએ પણ પોતાના દેવલોકોમાં જેઓની ધર્મના વિષયમાં ધર્મની દૃઢતા પ્રશંસી છે. પ્રબળ મિથ્યાત્વી દેવતાઓથી પણ જેઓની સમ્યક્ત સંપદા ચળાવી શકાણી નથી. કેટલીક સ્ત્રીઓ ચરમશરીરી હોય છે (તેજ ભવે મોક્ષે જનારી હોય છે), કેટલીએક જે ત્રણ ભવ કરી મોક્ષે ગમન કરનારી હોય છે, એમ શાસ્ત્રોમાં પણ સંભળાય છે. તે માટે આ (ધર્મી) સ્ત્રીઓનું પોતાની માતાની પેઠે, બહેનની પેઠે, પુત્રીની પેઠે, વાત્સલ્ય કરવું એ યુક્તિયુક્તજ છે. આ વિષયમાં એટલુંજ બોલવું બસ છે.

સાધર્મિ વાત્સલ્યે કરીનેજ રાજાઓને અતિથિસંવિભાગવતનું આરાધન થાય છે. કેમકે રાજપિંડ મુનિઓને અકલ્પનીય છે. આ વિષય ઉપર ભરતચક્રવર્તીના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ત્રિખંડના અધિપતી દંડવીર્ય રાજા વિગેરેનાં દૃષ્ટાંત છે.

(સાધર્મિક વાત્સલ્યની દૃઢતા ઉપર દંડવીર્યરાજાનો સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત)

સાધર્મિક જનોને ભોજન કરાવ્યા પછી ભોજન કરવાની પ્રતિજ્ઞાવાળા દંડવીર્ય રાજાની પરીક્ષા કરવા એક દિવસ ઇંદ્રમહારાજે તીર્થની યાત્રા કરીને આવતાં એક કોઠની સંખ્યા બેટલા સુવર્ણની ત્રણ તારવાળી જનોઈના ધારવાથી રત્નત્રયનાં અને ગારતીલકના ધારણ કરવાથી ખારત્રતને સૂચન કરવાથી શોભતા, ભરતચક્રવર્તીનાં કરેલા ચાર વેદનાં મુખથી ઉચ્ચાર કરતા શ્રાવકોને દેખાડ્યા. તેઓને લક્ષિતસહિત નિમંત્રણ કરી ભોજન કરાવતાં યજ્ઞ સૂર્ય અસ્ત થઇ ગયો. એમજ આઠ દિવસ થયાંથી રાજાને આઠ ઉપવાસ થયા, તોપણ તારૂંકાવસ્થામાં જેમ પ્રતિદિન શક્તિની વૃદ્ધિ થતી જાય છે તેમ રાજાને સાધર્મિક લક્ષિત ઉપર પ્રવૃદ્ધમાન ભાવ થવા લાગેલો દેખી તુષ્ટમાન

થયેલા ઈંદ્રે તેને દેવતાઈ ધનુષ્ય, ખાણ, રથ, હાર, કુંડળજોડી આપીને શત્રુજયતીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાની પ્રેરણા કરી તે સ્વસ્થાનકે ગયો. દંડવીરશાનયે આઠમે દીવસે પારણું કરી યથાવસર શત્રુજયનો ઉદ્ધાર કર્યો.

(સંભવનાથ સ્વામીનો સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત.)

સંભવનાથ સ્વામીએ પણ પૂર્વલા ત્રીજા ભવે ધાતકીખંડના ચૈરાવર્ત ક્ષેત્રમાં ક્ષેમાપુરીનગરે વીમળવાહન રાજપણે મહાદુકાળના વખતે સકળ સાધર્મિકોને લોજનાદિક દાન દેવાથી તીર્થંકરનામકર્મ ખાંધેલ હતું. ત્યારપછી દીક્ષા લઈ ચારીત્ર પાળી આનન્દ નામે દેવલોકે દેવપણે ઉપન્ન થઈ ક્ષાગણ શુદ્ધ (૮) અષ્ટમીને દીને મહા દુઃકાળ હતો છતાં પણ તેઓનો જન્મ થવાથી તેજ દીવસે અકસ્માત ચોતરપ્રથી ધાન્યનું આગમન થયું. એટલે જ્યાં ધાન્યનો અસંભવ હતો ત્યાં ધાન્યનો સંભવ થવાથી તેઓનું નામ સંભવનાથસ્વામી સ્થાપિત થયું છે. જે માટે વૃહત્ભાષ્યમાં પણ કહેલ છે કે:--

સંસોરુક્ષંતિ પવુચ્ચઈ । દિદ્ધે તં હોઐ સવ્વજીવાણં ॥ તો સંભવેજિણેસો । સવ્વે વિહુ સંભવ્વા એવં ॥ ૧ ॥
જેને દેખવાથી સર્વ જીવોને સુખ થાય તેનેજ સુખ કેહેવાય છે, તે માટે સંભવ નાથ સ્વામી જિનેશ્વર જે છે તેના પસાયથી સર્વ પ્રકારના સુખનો સંભવ થાય છે.
ભળંતિ ભુવણ ગુરુણો । ન વરં અન્નંપિ કારણં અથ્થિ; સાવથ્થીનયરીણ । કયાઈ કાલસસ દોસેણં જાણે દુમ્મિરુક્ષમરે । દૂથ્થી મૂણે અણે સમથ્થેવિ; અવયારિઓ એસ જિણો, સેણાદેવીઐ ઉઅરંમિ ॥ ૨ ॥
સયમેવાગમ્મ સુરાહિવેણ સંપૂઠ્યા તઓ જણણી ॥ વધ્ધાવિઆય ભુવણિક્ક માણુ તણયસસ લામેણં ॥ ૪ ॥
તદ્દિઅહં ચિય સહસા, સમથ્થ સથ્થેહિં ધન્ન પુત્તેહિં । સવ્વતો ઇતેહિં । સુહં સુમ્મિરુક્ષં તદ્દિં જયં ॥ ૬ ॥
સંભવિઆઈં જમ્હા । સમત્ત સઙ્ગ સંભવે તસસ ॥ તો સંભવોતિનામં । પઙ્કિઠં જણણિ જણણિં ॥ ૬ ॥

ભુવનશુદ્ધ જે સંભવનાથ સ્વામીનું નામ એ કારણે થયું છે. વળી ખીજું પણ કારણ છે કે, સાવથ્થીનગરીમાં કોઈક વખત કાળના દોષથી (કાળના પ્રભાવથી) આકરો દુઃકાળ આવી પડે થકે, સમર્થલોકો પણ દુઃખીત થયે થકે, સેનાદેવીના ઉદરમાં સંભવનાથસ્વામી આવીને અવતર્યા. ત્યારપછી ઈંદ્રમહારાજે પોતેજ ત્યાં આવીને માતાને પુજ્યાં, અને વળી ભુવનને વિષે એક સૂર્યસમાન તીર્થંકરનો જન્મ થશે એવી વધામણી આપીને તેઓને વંધાવ્યાં (પ્રસન્ન કર્યાં). તે દીવસથી ત્યાં અકસ્માત સમર્થ સાર્થવાહે કરીને સંહિત એવા ધાન્યનાં ભરેલાં વાહાણુ આવ્યાં, તેથીકરી ત્યાં સુખ અને સુકાળ થયો. જે માટે ત્યાં ધાન્યાદિકનો સંભવ થયો, તેથી તેઓનું નામ માતાપિતાયે મળીને સંભવનાથ સ્વામી એવું સ્થાપન કર્યું છે.

(શાહ જગસિંહનો સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત)

દેવગીરીનગરે (માંડવગઢે) શાહ જગસિંહ પોતાના બરોબર સંપદાવાળા પોતેજ કરેલા ત્રણસો સાઠ વણિકપુત્રોની (વાણીતરોની) પાસે બહોતેર હજાર રૂપીયાનું એક સાધર્મિક વાત્સલ્યમાં ખરચ થાય એવા દરરોજ એક એક જણની પાસે સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરાવતો હતો તેથી તેને દરવર્ષે ત્રણસોને આઠ સાધર્મિક વાત્સલ્ય થતા હતા.

(આહુ સંઘપતિનો સંક્ષિપ્ત દ્રષ્ટાંત)

થરાદમાં શ્રી શ્રીમાળ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલો આહુ સંઘપતિ એવો થયો હતો કે જેણે ગ્રણસોને સાઠ સાધર્મિક ભાઈઓને પોતાના ખરોખર સંપદાવાળા કર્યા હતા જે માટે નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે,—

किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा । यावाश्रिताहि तरवस्तरवस्त एव ॥

મન્યામહે મલયપર્વતમેકમેવ । યત્રોગ્રનિવકુટજા અપિ ચંદનાનિ ॥ ૧ ॥

જેના આશ્રય કરવાથી પણ જે વૃક્ષો જેવાં હતાં તેવાંને તેવાંજ વૃક્ષરૂપે રહ્યાં ત્યારે તે હેમાચળ કે રજતાદ્રિ પર્વતોથી શો લાભ છે ? હું ધારું છું કે મળયપર્વત એજ એક પર્વત છે, કેમકે જ્યાં આમ્ર, લીંબુ, કુટજ વૃક્ષો પણ અંદન જેવાં ગણાય છે.

(સારંગશાહનો સંક્ષિપ્ત દ્રષ્ટાંત)

એક સારંગશાહ નામનો શ્રાવક એવો હતો કે તેના પાસે એક પંથ પરમેષ્ઠી નવકાર બોલે તેને દરેકને એક એક સોનામોહાર આપતો હતો. એક ચારણે એકવાર નવકાર કહ્યો ત્યારપછી “ફરીફરી કહે” એમ કહેવાથી તેણે નવવાર નવકાર કહ્યો તેથી તેને નવ સોનેયા આપ્યા. ઇતિવાત્સલ્ય વિધિ.

(૩ યાત્રાત્રિક)

જઘન્યથી પણ એકેકવાર પણ યાત્રા કરવી. યાત્રા તો વળી ગ્રણ પ્રકારની કહી છે. કહેલ છે કે,—

अष्टाह्निकामिधामेकां । रथयात्रामथापरां ॥ तृतीयां तीर्थयात्रां च । त्राहुर्यात्रां त्रिधा बुधाः॥ ૧ ॥

અઠ્ઠાઈયાત્રા, રથયાત્રા, તીર્થયાત્રા, એમ ગ્રણ પ્રકારની યાત્રા પડિતે કહી છે.

(અઠ્ઠાઈયાત્રા—ચૈત્યપરપાટી)

તેમાં અઠ્ઠાઈઓનું સ્વરૂપ પહેલાં કહી ગયા છીયે. તે અઠ્ઠાઈઓમાં વીરતાર સહિત સર્વ ચૈત્યપરિપાટી કરવી (સર્વ દેરાસરોમાં દર્શન કરવા જવું તે અથવા જેને શોધે. યાત્રા કહે છે તે ચૈત્યપરિપાટી કહેવાય છે અને ચૈત્યયાત્રા પણ કહેવાય છે).

(રથયાત્રા)

રથયાત્રા તો હેમાચાર્યકૃત પરિશિષ્ટ પર્વણીમાં આવા પ્રકારે બતાવેલી છે:—

(સંપ્રતિ રાજ્યએ કરેલ રથયાત્રાનો વૃત્તાંત)

અવંતીનગરીમાં દરવર્ષે સંવત્સરીને દિવસે ચૈત્યપરિપાટી કરાવતાં ત્યાં પધારેલા આર્યસુહૃતિ સૂરીમહારાજને સંઘસહિત એક મંડપ પ્રત્યે શોભાવતા હતા. આર્યસુહૃતિ સૂરીનો શિષ્ય પરમાણુ (લઘુશિષ્ય)ની પેઠે સંપ્રતિ રાજ્ય હાથ જોડીને નિરંતર સામે બેસતો હતો.

ચૈત્યયાત્રાના મહોત્સવને અંતે શ્રીસંઘ મળી રથયાત્રા કરવા ઉજ્જમાળ ધયા, કેમકે ચૈત્યયાત્રા મહોત્સવ સંપૂર્ણ ત્યારેજ થાય કે ન્યારે છેલ્લી રથયાત્રા કરે. તેથી રથયાત્રાની તૈયારી કરતાં સૂર્યના રથની ઉપમાવાળો સુવર્ણ અને માણકની કાંતીયે ફરી હીપાવેશાં છે દિશાઓનાં મુખ જેણે એવો રથ રથશાળામાંથી નીકળ્યો. રથમાં ચહેલી

શ્રીમત અહત્ પરમેશ્વરની પ્રતિમાની મોટી ઋદ્ધિવાળા અને વિધિના જાણ એવ
 શ્રાવકોએ સ્નાત્ર પૂજાદિક વિધિ કરી. અહત્ની પ્રતિમાનાં સ્નાત્ર કરતાં થકાં રથથી
 સ્નાત્રજળ મેરૂપર્વતના ઉપરથી જેમ જન્મકલ્યાણકે સ્નાત્રજળ પડે છે તેમ હેહું પડવા
 માંડયું. જેઓના મુખ ઉપર અષ્ટપટ મુખકોશ ખાંધેલો છે એવા શ્રાવકોએ જાણે.
 ભગવંતને વીન'તી કરતા હોય નહીં શું ! એમ સ્વામીની પ્રતિમાને સુગંધી પદાર્થોથી
 ચીલપન કર્યું. પછી શરદઋતુનાં વાદળાંથી વીંટાયલી ચંદ્રકળા જેમ શોભે તેમ માલતી
 શતપત્રાદિકની માળાથી પૂજેલી અહત્ પ્રતિમા શોભવા લાગી. ઉખેલેલા અગરના ધુપનો
 ધુમાડો પ્રભુની પ્રતિમાને વળાય કરતો હતો ત્યારે પ્રતિમા એવી શોભવા લાગી કે
 જાણે પ્રભુની લીલાંવસ્થાવડે પૂજા કરી ન હોય ! પર્વતના શિખર ઉપર ઝળકાટ કરતા
 ઔષધીઓના સમુદાયને જીતી લે એવી ચક્રચકાયમાન શીખાવાળી શ્રીજિનરાજની
 પ્રતિમાની આરતી શ્રાવકોએ ઉતારી. પછી પ્રભુને નમસ્કાર કરીને પરમ ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકો
 પોતે જાણે રથનાં ખેડનારાજ હોય નહીં ! એમ તે રથને પોતેજ ખેંચવા લાગ્યા. ચાર
 પ્રકારનાં વાજાં વાગી રહ્યાં છે, સખીયો સહિત ગીત ગાતી સ્ત્રીઓ રથમાં ખેઠેલા
 પ્રભુનાં દર્શન કરી રહી છે, રથની ચોતરફ મંગળ ગાયન કરતા શ્રાવકો, દરેક દેરાસર
 આગળ અનેક પ્રકારની પૂજા કરાવી રહ્યા છે; એવી રીતે ઘણા કેસરનાં પાણીથી આગળ
 ભૂમિ ઉપર ચાલતો રથ સંપ્રતિરાજના મહેલ નજીક આવ્યો. ફણસા (ફનસ) ફળની
 પેઠે સર્વોગે રોમાંચ થયેલો સંપ્રતિરાજ પણ રથની પૂજા કરવા ઉદ્યમવંત થઈને પાસે
 આવ્યો. ત્યાં જવા ઉત્પન્ન થયેલા આનંદરસરૂપ સરોવરમાં જેમ હંસ પ્રસન્ન હોય તેમ
 પ્રમોદવંત બનેલા રાજાએ રથમાં રહેલી પ્રતિમાને અષ્ટ પ્રકારી પૂજાથી પુજી, વિગેરે.

મહાપદ્મ ચક્રવર્તીએ પણ પોતાની માતાના મનોરથ પુરા પાડવા માટે આડંબરથી
 રથયાત્રાનો મહોત્સવ કર્યો હતો.

(કુમારપાળરાજાએ કરેલ રથયાત્રાનો વૃત્તાંત)

ચૈત્ર શુદ્ધ અષ્ટમીને દીને ચોથા પહોરે મોટી સંપદા સહિત અતિહર્ષથી ઘણા
 નગરના લોકોએ મળી જયજય શબ્દ કરતે, સોનાના દંડ ઉપર ધ્વજા પ્રરકી રહી છે
 જેના ઉપર, છત્ર ચામરાદિકના સમુદાયથી દીપતો, ચાલતો મેરૂપર્વતજ હોય નહીં શું !
 એવો સોનાનો રથ નીકળતો હતો. સ્નાન કરી, ચંદનાદિક વિલેપન કરી, પુષ્પાદિકે
 પૂજીને રથમાં પદરાવેલ પાર્શ્વનાથસ્વામીની પ્રતિમા મોટી રુદ્ધિપૂર્વક કુમારપાળ રાજાના
 દરબાર સુધી સર્વ સંઘ લાવતા હતા. ઘણાં વાજાંના શબ્દથી પુરાણું છે લવન ન્યાં,
 સુંદર વિલાસવાળી સ્ત્રીઓનો સમુદાય જેમાં નાટક કરી રહ્યો છે, સામંત મંત્રિ પ્રમુખ
 પરીવારે પરીવર્યાથકા રાજાના મંદીર સુધી આવતા હતા. કુમારપાળ રાજા પણ રથમાં
 રહેલી જિનપ્રતિમાને રેશમીવસ્ત્ર અને સુવર્ણનાં આભૂષણ વિગેરેથી સમકાળે પૂજા
 કરીને અનેક પ્રકારનાં નાટિક કરાવતો હતો. આખી રાત્રિ ત્યાં પ્રાંતમાને ધ્વજ તોરણ
 સહિત મોટા તંબુ દેરામાં રાખીને પ્રભાતકાળે રાજા રથમાં રહેલી જિનપ્રતિમાને અનેક
 પ્રકારે પૂજા આંગી કરીને ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ પોતાને હાથે આરતી ઉતારે. ત્યારપછી
 આખા નગરમાં રથને સ્થાનકે સ્થાનકે તંબુ દેરામાં વિવિધ ઓચળવ સહિત હાથી
 ભેડીને રથને ચલાવે. ઇત્યાદિ રથયાત્રાનું સ્વરૂપ છે.

(તીર્થયાત્રા)

તીર્થ તે શત્રુજય, ગીરનાર પ્રમુખ; તેમજ તીર્થંકરના જન્મ કલ્યાણુક, દીક્ષા કલ્યાણુક, કેવળજ્ઞાન કલ્યાણુક, નીર્વાણ કલ્યાણુક, વિહારભૂમીને પણ ઘણા લબ્ય જીવને શુભ ભાવના સંપાદકપણાથી અને ભવરૂપી સમુદ્રના તારવાથી તીર્થ કહેવાય છે. તેવા તીર્થોને વિષે સમકીર્તની શુદ્ધિને અર્થે અને જૈનશાસનની પ્રભાવના ઉન્નતી કરવા માટે વિધિપૂર્વક જવું, તેને “ તીર્થયાત્રા ” કહેવાય છે.

(તીર્થયાત્રા વિધિ)

જ્યાંસુધી યાત્રાના કામમાં પ્રવર્તેલો હોય ત્યાંસુધી પ્રથમ આટલી વાતો અંગીકાર કરે. એકાહાર (એકજ વાર ભોજન કરવું), સચિત્ત પરીહાર (સચિત્ત વસ્તુ ખાય નહી), ભૂશયન (ખાટલા પલ્થંક વીગેરે ઉપર સુવું નહી), પ્રહાર્ય યાજવું, વિગેરે ઘાડે અલિગ્રહ ધારણ કરવા. પાલળી, ઉત્તમ ઘોડા, રથ, ગાડી વિગેરેની સમગ્ર સામગ્રી છતાં પણ યાત્રાળુને તેમજ વિશેષ શ્રદ્ધાવંત શ્રાવકને પણ છતી શક્તિએ પગે ચાલીને જવું વિગેરે ઉચિત છે. જે માટે અમો કહીએ છીએ કે:—

एकाहारी दर्शनधारी । यात्रासुभूशयनकारी ॥ सचित्तपरिहारी । पदचारी वस्त्रचारी च ॥ १॥

એકાહારી, દર્શનધારી (સમકીર્તની સાચી ટેકથી રહેવું અથવા શુરજનની સાથે રહેવું તે), ભૂશયનકારી, સચિત્ત પરીહારી, પદચારી, વસ્ત્રચારી, એપદહરી (છહરી) યાત્રામાં જરૂર યાજવાં. લોકીકમાં પણ કહેલ છે કે:—

यानधर्मफलं हंति । तुरीयांशमुपानहौ ॥ तृतीयांशमवपनं । सर्वं हंति प्रतिग्रहः ॥ १॥

વાહન ઉપર બેસતાં યાત્રાનું અર્ધ ફળ જાય છે, પગમાં ભેડા પહેરવાથી પા ભાગનું ફળ જાય છે, હુળમત કરાવવાથી ત્રિભાગનું ફળ જાય છે, પારકું ભોજન કરે તો યાત્રાનું સર્વ ફળ જતું રહે છે.

एकमक्ताशना भाव्यं । तथा स्याद्विलासायिना ॥ तीर्थानि गच्छता नित्य । मप्यृतौ वस्त्रचारिणा ॥ २

એટલાજ માટે તીર્થે યાત્રા કરવા જવાવાળાએ એકજ વખત ભોજન કરવું, ભૂમી ઉપરજ શયન કરવું, નિરંતર પ્રહાર્યારી રહેવું.

ત્યારપછી યથાયોગ્ય રાજને નજરાણું કરી સંતોષ પમાડીને તેની આજ્ઞા લઇને યથાશક્તિ ઉત્તમ સંઘમાં લઇ જવા માટે કેટલાંક દેરાસર પોતાની સાથે લઇ વિનય બહુમાનથી સગાંવાહલાં સાધર્મીક શ્રાવકોને તેડાં કરે, પોતાના શુરને ભક્તિપૂર્વક નિમંત્રણ કરે. અમારી પલાવે, દેરાસર વિગેરેમાં મોટી વૃન્દ વીગેરે કરાવે, ભાતું ન હોય તેને ભાતું આપે (ખરચી ન હોય તેઓને ખરચી આપે), વાહન ન હોય તેને વાહન આપે, નોધારાં હોય તેઓને વિભવ વિગેરે આધાર આપે, વચનથી પ્રસન્ન કરે, જેને જેમ ભેઇશે તેને તેમ આપવામાં આવશે એવી સાર્યવાહની પેઠે ઉદ્દ્યોગ્ય કરે, નિરૂત્સાહને યાત્રા આવવા માટે ઉત્સાહ ચલાવે, જેને યાત્રાએ આવવા ઉમંગ ન હોય તેને પણ મનથી ઉમંગ ઉત્પન્ન કરાવે. ઘણા ઘણા આટંબરથી સર્વ પ્રકારની તૈયારી કરે. જેમકે, ઘણા ઘણા મોટા ચરૂ, ઘણા મોટાં તેમજ નાનાં તપેલાં, નાના મોટા તંબુ, નાની મોટી કનાત, મોટા કડાડિયાં, ચાસતા ફૂવા (પાણી ભરેલી કોડીયો),

આદતા સરૌવર (મોટા પાણી ભરા લેવાય એવાં પાણી ભરેલાં વાસણુ વિગેરે) સજ, કરે (તૈયાર-સાથે રાખે), ઘણાં ગાડાં, પડદાવાળા રથ, ઉઘાડા રથ, પાલખી, પોઠીયા બેઠ, ઘોડા, સાથે રાખે. શ્રીસંઘની ચોકી પેઢેરા માટે અતિ ઉદ્ભટ (આકરા) અનેક સુભટોને સાથે રાખે. સુભટોને પણ ટોપ, શસ્ત્ર, બખતર વિગેરે આપવાવડે ઘણા ઘણા સન્માન કરે. ઘણા ગવઈયા, વાજીત્ર વગાડનારા વિગેરેને સાથે લઈ સર્વ પ્રકારની તૈયારી કરે. ત્યારપછી શુભમૂહર્ત, શુભશુકન, શુભનિમિત્તાદિકથી ઉત્સાહિત થઈ પ્રસ્થાન મંગળ કરે. ત્યાં સર્વ શ્રાવક સમુદાયને એકઠો કરે. સુંદર ભોજન કરાવીને તેઓને સાંબુલાદિક આપે. પંચાગવસ્ત્ર, રેશમીવસ્ત્ર, આભૂષણાદિકથી પેઢેરામણી કરે. સારા પ્રતિષ્ઠિત, ધર્મીષ્ઠ, પૂજ્ય, ભાગ્યશાળી પુરૂષોને પધરાવીને સંઘાધિપતિ તિલક કરાવે. સંઘાધિપતિ થઈ સંઘપૂજનો મહોત્સવ કરે. ખીન્ન પાસે પણ યથોચિત કૃત્ય કરાવે. ત્યારપછી મહાધર, અગ્રેસર, પૃષ્ઠિરક્ષક, સંઘઅધ્યક્ષ એટલે સંઘમાં સારસંભાળ કરનાર, આગળથી તપાસ રાખનાર, પાછળથી તપાસ રાખનાર, અને એક જણ સર્વ જનની તપાસ રાખવામાં સર્વોપરી, એમ સર્વની સ્થાપના કરે. આગળ આગળથી આવતાં મુકામ, ઉતરવા વિગેરેનાં સ્થાન, વીગેરેથી પ્રથમથી જ શ્રીસંઘને ભણીતા કરે. સર્વ સંકેત વ્યવસ્થા કરે. માર્ગમાં સર્વ સંઘને સંભાળે. માર્ગમાં કોઈનાં ગાડાંનાં પઈડાં વિગેરે નુકશાન થવા વિગેરે (કારણને માટે) સર્વ પ્રકારથી યોજના કરી આપવાની સગવડ કરી આપે. ગામે ગામે, નગરે નગરે ત્યાંનાં દેરાસરોમાં સ્નાત્ર, પૂજા, ધ્વજા ચઢાવવા વિગેરે ચૈત્યપરીપાટી વિગેરેનો અતુચ્છ (છેક નાનો નહીં તેવો) મહોત્સવ કરે. જીર્ણોદ્ધાર સમરાવવા વીગેરે સારસંભાળ કરે. તીર્થના પ્રથમાવલોકને (પ્રથમ તીર્થના દર્શન થાય ત્યાંથી) સોના રૂપા રત્ન મોતી વિગેરેથી તીર્થને વધાવવા, લાપસા મોદકનું લાહાણું કરવું, સાધર્મીક વાત્સલ્ય કરવા, યથોચિત દાનાદિક દેવાં, મોટા ઉદરંગથી મહોત્સવ કરી તીર્થ ઉપર જવું, સર્વ શક્તિપૂર્વક પોતે પ્રથમ હર્ષપૂજા (ભેટ) કરી ખીન્ન પાસે પણ યથોચિત ભેટ કરાવવી, અષ્ટોપચારિકી પૂજાવિધિ કરવી કરાવવી, સ્નાત્ર ભણાવવી, માલોદ્ધાટન કરવી (તીર્થમાળા પહોરવી), ધીની ધારા દેવી, પેઢેરામણી મુકવી, ભગવંતના નવે અંગે પૂજા કરવી, પુષ્પધર કરવા, કદળીધર કરવા વીગેરે મહાપૂજા કરવી, દુકુળાદિમય મહાધ્વજરોપણ કરવાં, અવારીત દાન આપવાં, રાત્રીભગરણ કરવાં, નાનાપ્રકારનાં ગીત નૃત્યાદિક મહોત્સવ કરવા, તિથ્યોપવાસ કરવા, છક અઠમાદિક તપ કરવા, કોડ કે લાખ અક્ષતાદિક સન્મુખ મુકવા, નાનાપ્રકારનાં ફળ, અષ્ટોત્તરશતફળ, ચતુર્વિંશતીફળ, બાવનફળ, બહોતરફળ, વીગેરે ફળ ઢોકન કરવાં, સર્વ પ્રકારના ભક્ષથી ભરેલા થાળ ચડાવવા, રેશમી હીરાગળના ચંદરવા ચઢાવવાં, પેઢેરામણી કરવી, અંગલુહણા, દીપ, તૈલ, ઘોતીયાં, ચંદન, કેશર, ભોગ, અંગેરી, પીંગાનિક, કળશ, ધુપધાણા, આરતી, મંગળદીપક, ચામર, થાળા, ક્યોળા, ઘંટા, ગાદર, પટક વીગેરે વિવિધ પ્રકારનાં વાજીત્ર ભંડારમાં મુકવાં, સુતાર વિગેરેનો સત્કાર કરવો, તીર્થની સેવા, તીર્થસેવાના અંગ (પેદાશ, ગરાશ) વીનાશ પામતાં રાખવાં. તીર્થનાં અંગને સંભાળવાં, તીર્થનાં રક્ષકોનાં બહુમાન કરવાં, તીર્થની પેદાશ વધારવી, સાધર્મીક વચ્છળ કરવા, ગુરૂને સંઘને પેઢેરામણી વિગેરે ભક્તિ કરવી, જનનાં માંગણુ ભોજકાદિકોને

ઉચિત દાન દેવાં, ઇત્યાદિક ધર્મકૃત્ય કરવાં. અહિંઆં એમ નહિ બાણુ' કે માંગણું વિગેરેને જે દાન આપવું છે તે માત્ર કીર્તીદાનનોજ હેતુ હોવાથી નિષ્કળ છે. તેઓને પણ દેવ ગુરૂ સંઘનાં ગુણના ઉદ્દોષ કરવાપણાથી આપતાં દાનનું ખહુ દુષ્ટ થાય છે, માટે નિષ્કળ ન સમજવું. જેમકે, તીર્થંકર ભગવાંતના આગમનમાત્રની વધામણી આપનારને ચક્રવર્તી વિગેરે શ્રદ્ધાવંતોએ સાઠા બાર કરોડ સોનૈયાદિક આપેલા હોવાથી તેઓને આપવાથી પણ મહાલાલની પ્રાપ્તિ થાય છે. કહેલ છે કે,—

વિત્તૈર્હિ સુવન્નસ્સય । વારસ અહંચ સય સહસ્સાઈ ॥ તાવદ્અં ચિઅકોહિ । પીઈ દાણંતુ ચક્કિસ્સ ॥ ૧ ॥

સાઠાબાર લાખ સોનૈયાનું દાન (પ્રીતીદાન) વાસુદેવ આપે છે, પણ ચક્રવર્તી તે પ્રતિદાન માટે સાઠાબાર કરોડ સોનૈયાનું દાન આપે છે.

એવી રીતે યાત્રા કરીને વળતાં પણ તેમજ મોટા મહોત્સવ સહિત પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કરી, પોતાને ઘેર આવીને નવગ્રહ દશદિગ્ગપાળાદિક દેવતાઓનાં આર્ઘ્યનાદિક કરીને, એક વર્ષાદિકપર્યંત તીર્થોપવાસાદિક તપ કરે (તીર્થ જવાનાં મુહુર્તને દીને કે તીર્થે પ્રથમ દર્શન થવાનાં દીવસે દર વર્ષે તે યાત્રાની યાદીને માટે ઉપવાસ કરવે તેને તીર્થતપ કહે છે). ઇતિ તીર્થયાત્રાવિધિ.

(તીર્થયાત્રા ઉપર વિક્રમાદિત્ય રાજાનો દ્રષ્ટાંત)

શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકર સૂરી પ્રતિબોધિત વિક્રમાદિત્ય રાજાના શ્રીશત્રુજય તીર્થ જવાના સંઘમાં સાથે એકસોને અગણોતેર તો સોનાનાં દેરાં હતાં, પાંચસો દેરાં તો હાથી દાતનાં તથા ચંદનમયનાં હતાં. શ્રીસિદ્ધસેનસૂરી આદિક પાંચ હજાર તો સાથે આચાર્ય હતા, ચૌદ તો મોટા મુકુટબંધ રાજા હતા, સીતેર લાખ તો શ્રાવકોનાં કુટુંબ હતાં, એક કરોડ દશ લાખ નવહજાર તો સાથે ગાડાં હતાં, અઠાર લાખ ઘોડા હતા, છોતેરસો સાથે હાથી હતા. એમજ ખચર ઉંટ પોઠીયા વિગેરે પણ બાણુવા.

(કુમારપાળ રાજા, આણુ સંઘવી તથા પેથડશાહના

સંઘનું સંક્ષિપ્ત વૃતાંત)

કુમારપાળ રાજાના સંઘમાં અઠારસો ને ચુમેતેર તો સુવર્ણ રત્નાદિમય દેરાં હતાં. ચરાદના પશ્ચિમ મંડલીક નામના હોદ્દાથી ઓળખાતા આણુ નામના સંઘવીના સંઘમાં સાતસો દેરાં હતાં. તેના સંઘમાં બાર કરોડ સોનૈયાનો ખચ થયો હતો.

પેથડશાહના સંઘમાં અગીઆર લાખ રૂપીયાનો ખચ થયો હતો. તીર્થનું દર્શન થયું ત્યારે તેના સંઘમાં બાવન દેરાં હતાં. સાત લાખ માણસ હતાં.

મંત્રી વસ્તુપાળને સાઠાબાર વાર સંઘસહિત શત્રુજયની તીર્થયાત્રા થઈ. એ વાર્તા પ્રસિદ્ધ છે. ઇતિ યાત્રાત્રિકં.

(૪ જિનધર પૂજા-દેરાસરમાં સ્નાનમહોત્સવ)

તેમજ ચૈત્યમાં (દેરાસરમાં) સ્નાનમહોત્સવ પણ કરવા. જેમકે, મેરૂ ભરવો, અષ્ટ મંગલીક ભરવા, નેવેદાદિક ઢોવાં, ઘણા ઘણા બલિવંત ચંદન, કેશર, પુષ્પ, ધરાસ પ્રમુખ ભોગાદિક વસ્તુઓ લાવી સકળ સંઘ સમુદાયિત થઈ (પૂજા કરી) શોભાયુક્ત ગીત સંગીત વાદ્યનાદિકના ઘણા ઘણા આડંબર કરી દેશમી વિગેરે મહા-

ધ્વજ ચઢાવવી. પ્રભાવના પ્રમુખ મોટા વિસ્તારથી દરેક પર્વણીમાં કરવા સમર્થ ન હોય તોપણ દરેક વર્ષે એકવાર પણ એવો મોહોટો મહોત્સવ કરવો. સ્નાત્રમહોત્સવમાં પોતાના દ્રવ્ને અનુસારે, કુળ પ્રતિષ્ઠાદિકને અનુસારે, સર્વ શક્તિ અનુસારે, દ્રવ્ય વ્યય કરવામાં આડંબરમાં એવું પ્રવર્તવું (કે જેથી) જૈનશાસનની મોટી ઉન્નતી થાય. સંભળાય છે કે, પેથડશાહે શ્રીગીરનાર ઉપર સ્નાત્રમહામોહોત્સવ વખતે છપત્ર ધડી સુવર્ણ આપીને (ચઢાવો કરીને) ઇંદ્રમાળ પેહેરી હતી. શત્રુજય અને ગીરનાર એ બન્ને એકજ પર્વત છે એમ જાણી કંચનમયધ્વજ ચઢાવ્યો. તેના પુત્ર ઝાંઝણે તો હુકુલમયધ્વજ ચઢાવ્યો હતો.

(૫ દેવદ્રવ્યવૃદ્ધિ)

તથા દેવદ્રવ્યવૃદ્ધિ કરવા માટે પ્રતિવર્ષે માલોદ્ઘાટન કરવું (માળ પેહેરવી). તેમાં તીર્થે સંઘ લઈને જાય તો તીર્થઇંદ્રમાળા પેહેરે અથવા ખીજી હરકોઇ તપસ્યા પ્રમુખના ઉદ્યાપન કરે તો માળ પેહેરે; પણ યથાશક્તિ દરેક વર્ષે એ કૃત્ય કરે.

કુમારપાળના સંઘમાં માળ પહેરવાના સંઘમાં મંત્રી વાગલદ્વાદિકે ચાર લાખ આઠ લાખ દ્રવ્ય સુધી બધાયું હતું. તેવા સમયમાં મહુવાના વાશી (રહેનાર) સોરઠી પોરવાડ હંસરાજ ધારૂના પુત્ર જગદુએ મલીન વસ્ત્ર પેહેર્યાં છતાં તીર્થમાળા પેહેરવાનું ધન સવાકોડ કહ્યું; ત્યારે વિસ્મય પામીને રાજાએ પુછ્યું. જેથી તે બોલવા લાગ્યો, કે, મારા પિતાએ વહાણના વ્યાપાર કરી સવા સવા કોડનાં પાંચ રત્ન ઉત્પન્ન કર્યાં હતાં, અને તેમણે પોતાના મરણ વખતે મને એમ કહેલું હતું કે આ પાંચ રત્નમાંથી એક રત્ન શ્રીસિદ્ધાચળજી, ખીજું રત્ન ગીરનારે, ત્રીજું રત્ન દેવકપાટણે ચઢાવજે, અને બે રત્ન તું તારે માટે રાખજે. એમ કહીને તે ત્રણે રત્નને સુવર્ણમાં જડાવીને એક શ્રી સિદ્ધાચળજી ઉપર તીર્થનાયક શ્રી ઋષભદેવને, ખીજું ગીરનાર ઉપર શ્રી નેમનાથજીને ત્રીજું દેવકપાટણે (પ્રભાસપાટણે) શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામીને ચઢાવીને તેઓનાં કંઠાભરણ કર્યાં.

શ્રી રેવતાચલ (ગીરનાર) ઉપર શ્વેતાંબર અને દિગંબરના મોટા સંઘ સમકાળે (સાથે) આવ્યા. તીર્થવિવાદ થવાથી “ જે ઇંદ્રમાળ પેહેરે તેનું આ તીર્થ ”, એમ વૃદ્ધ લોકોએ ઠરાવ કર્યો. ત્યારે પેથડશાહે છપત્ર ધડી પ્રમાણે સોનું આપીને ઇંદ્રમાળ પેહેરીને તીર્થ (ગીરનાર) શ્વેતાંબરતીર્થ રાખ્યું. ચાર ધડી પ્રમાણે સુવર્ણ માંગણ લોકોને આપ્યું. એવી રીતે પહેરામણી, નવાં ધોતીયાં, વિચિત્ર ચંદરવા, અંગલુહણા, દીપક માટે ઘી, તેલ, જાતીવંત ચંદન, કેશર, લોગ્યવસ્તુ પણ દેરાસરનાં ઉપયોગની વસ્તુઓ. પ્રતિવર્ષે યથાશક્તિ દેરાસરમાં મુકવી.

(૬ મહાપૂજા, ૭ ધર્મ જાગીડા)

તથા વિશિષ્ટ આંગીની રચના, પત્રની લાંતીની રચના, સર્વાંગાભરણ રચના, પુષ્પ-ઘર, કદળીઘર, ચુતળીઓની રચના, જળયંત્રાદિ રચના નાનાપ્રકારનાં ગીત નૃત્યાદિક સહોત્સવથી મહાપૂજા ભણાવવી, આરતી ઉતારવી, રાત્રીભગરણ કરવાં.

જેમ કોઈક શ્રીમતે એક લાખ દ્રવ્ય ખરચથી સમુદ્રવ્યાપારે જતાં મહાપુત્ર કરાવી હતી અને ખારે વર્ષે પાછો આવ્યો ત્યારે પોતાના ધાર્યા કરતાં પણ વધારે ઉપાર્જન કરેલું હોવાથી રાજ્ય થઈને એક કોડ દ્રવ્ય ખરચ કરી દેરાસરમાં એક મોટી પુજા કરાવી,

(૮ જ્ઞાનપૂજા)

તથા પુસ્તકાદિકમાં રહેલા શ્રુતજ્ઞાનનું કર્પૂર વાસ પ્રદેષાદિકથી પૂજન માત્ર દરરોજ કરવું, તે સુખથી બની શકે એમ છે. અને પ્રશસ્ત વસ્ત્રાદિકથી વિશેષ પૂજન તો દરેક માસની શુક્લ પંચમીએ શ્રાવકોએ કરવી યોગ્ય છે. કદાપિ તેમ જો ન બની શકે તોપણ જઘન્યથી દરેક વર્ષે એક વાર તો વિશેષથી જ્ઞાનભક્તિ અવશ્યમેવ કરવી અને તે કરવાનો વિધિ તો જન્મકૃત્યના દ્વારમાં આગળ બતાવીશું.

(૯ ઉદ્યાપન)

તથા નવકારના તપનું, આવશ્યકસૂત્ર, ઉપદેશમાળા, ઉત્તરાધ્યયનાદિ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રનાં વિવિધ તપ સંબંધી ઉદ્યાપન જઘન્યથી પણ દરેક વર્ષે એકેકવાર પણ અવશ્યમેવ કરવાં. જે માટે કહેલું છે કે,

લક્ષ્મીઃકૃતાર્થી સફલં તપોપિ । ધ્યાનં સદોઞ્ઞૈર્જનં વોધિલામઃ ॥

જિનસ્ય મક્તિર્જિનં શાસનશ્રીઃ । ગુણાઃસ્યુ સ્વાપનતો નરાણાં ॥ ૧ ॥

લક્ષ્મી કૃતાર્થ થાય, તપ પણ સફળ થાય, સદાય ઉચ્ચ (શ્રેષ્ઠ) ધ્યાન થાય, લોકોને બોધણીજની પ્રાપ્તિ થાય, જિનરાજની ભક્તિ થાય, જિનશાસનની શોભા થાય, ઉદ્યાપન કરવાથી પ્રાણીને એટલા શુભ થાય છે.

ઉદ્યાપનં યત્તપસઃ સમર્થને । તત્ત્વૈત્ય મૌલૈ કલશાધિ રોપણં ॥

ફલોપરોપો ક્ષતપાત્ર મસ્તકે । તાંબુલ દાનં કૃત મોજનોપરિ ॥ ૨ ॥

જે તપની સમાપ્તિ થવાથી ઉદ્યાપન કરવું છે તે તો દેરાસરના ઉપર ફળશ અઢાવવારૂપ છે, અક્ષતપાત્રના મસ્તક ઉપર ફળ અઢાવવારૂપ છે, અને ભોજન કીધા પછી તેના ઉપર તાંબુળ આપવારૂપ છે.

સંભળાય છે કે, વિધિપૂર્વક નવકાર લાખ કે કોડ ગણવા જપવાપૂર્વક દેરાસરે સ્નાત્રમહોત્સવ, સાધાર્મિકવાત્સલ્ય, સંઘપૂજા પ્રમુખ પ્રૌઢ આડંબરથી લાખ કે કોડ ચોખ્ખા, અડસક સોનાની તથા રૂપાની વાટકીઓ, પાટી, લેખણ, મણિ, મોતી, પ્રવાળા, રોઝક નાણું, નાળિયર વિગેરે અનેક ફળ, વિવિધ જાતિનાં પકવાન, ધાન્ય, ખાદિમ, સ્વાદિમ, કપડાં પ્રમુખ મૂકવાથી નવકારનાં ઉપધાન વહુનાદિ વિધિપૂર્વક માળારોપણ થાય છે.

એમજ આવશ્યકનાં સર્વ સૂત્રાનાં ઉપધાન વહન કરવાથી પરીકમણું કરવું સુએ છે. એ પ્રમાણે ઉપદેશમાળાની ૫૪૪ ગાથાના પ્રમાણથી ૫૪૪ નાળિયર, લાડુ, વાટકીયો વિગેરે વિવિધ પ્રકારની વસ્તુઓ ઉપદેશમાળા ગ્રંથની પાસે મુકવાથી ઉપદેશમાળા પ્રકરણ બહુવાનું ઉદ્યાપન બહુવું. વળી સમગ્રીતશુદ્ધિ કરવા માટે ૬૭ લાડુમાં સોનામોહોર, રૂપામોહોર ઘાલી તેનું લહાણું કરે છે તે દર્શનમોહક ગણાય છે.

ઉદ્યાપન કરતાં (કરીને) માળ પહેરવી એ વિશેષ ધર્મકૃત્ય છે. જે માટે નવકાર ધર્યાવહી વિગેરે સૂત્રાનાં ચયાશક્તિ વિધિએ કરી ઉપધાન તપ કીધા વિના બહુવાં

ગણવાં વિગેરે સુઝતાં નથી. તેની આરાધના માટે શ્રાવકોએ અવશ્ય ઉપધાન તપ કરવા. સાધુઓને પણ યોગોદ્વહન કરવાં તેની પેઠે તેનાં ઉધાપન કરવા માળાસૌપણ કરવી યોગ્ય છે. કહીએ છીએ કે,—

ઉપધાન તપો વિધિવત્ વિધાય ધન્યો નિધાય નિજ કંઠે ॥

દ્વેષાપિ સૂત્રમાલાં । દ્વેષાપિ સિવ શ્રિયં શ્રયતિ ॥ ૧ ॥

ધન્ય છે તે પુરૂષને કે જે ઉપધાન તપને વિધિપૂર્વક કરીને બન્ને પ્રકારની સૂત્રમાળા (એકસો આઠ તાર અને એટલાજ રેશમી પુલ વિગેરેથી બનાવેલી માળ) પોતાના કંઠે ધારણ કરીને બન્ને પ્રકારની સિવશ્રીને પામે છે.

મુક્તિકનીવરમાલા । સુકૃતજલાકર્ષણે ઘટીમાલા ॥ સાક્ષાદિવગુણમાલા । માલાપરિધીયતે ધન્યૈઃ ॥ ૧ ॥

મુક્તિરૂપણી કન્યાને વરવાની વરમાળા, સુકૃત જળને ખેંચવાની અરહટ્ટમાળા, સાક્ષાત્ ગુણમાળા સરખી માળા ધન્યપુરૂષોથી પહેરાય છે.

એવી રીતે શુકલપંચમી વિગેરે તપનાં પણ તે તે ઉપવાસની સંખ્યા પ્રમાણે નાણાં, વાટકીઓ, નાળીયર, મોદકાદિકની, તેમજ નાનાપ્રકારની લાહાણી (કરી) યથાશ્રુત સંપ્રદાયનાં ઉધાપન કરવાં.

(૧૦ તીર્થપ્રભાવના)

તથા તીર્થપ્રભાવના નિમિત્તે શ્રીશુરપ્રવેશનાં મહોત્સવ પ્રભાવનાદિક જધન્યથી પણ પ્રતિવર્ષે એકએકવાર પણ અવશ્યમેવ કરવા. ત્યાં શ્રીશુરના પ્રવેશના મહોત્સવમાં સર્વ પ્રકારે પ્રાઠ આઠઅરથી ચતુર્વિંશ શ્રીસંઘે આચર્યાદિકના સન્મુખ જવું. શ્રી શુર્વાદિકને તેમજ સંઘનો સત્કાર વિગેરે યથાશક્તિ કરવો. જે માટે કહેલ છે કે,—

અભિગમણવંદન નમંસર્ણેણ પઢિપુચ્છણેણ સાહુગં ॥ ચિરસંચિઅંપિકમ્મં । સ્વર્ણેણ વિરલત્તણ મુવેદ ॥ ૧ ॥

સાધુને સામે જવાથી, વાંદવાથી, નમસ્કાર કરવાથી, સુખશાતા પુછવાથી, ઘણા કાળનાં સચ્ચ કરેલાં પણ કર્મ ક્ષણવારમાં વીરલ કરે છે.

પેથકશાહે તપાગચ્છના પૂજ્ય શ્રી ધર્મદોષસૂરીના પ્રવેશમહોત્સવમાં બહોતેર હજાર રૂપીયાનો ખર્ચ કરેલો હતો. એવા વૈરાગ્યવંત આચાર્યોના પ્રવેશનો મહોત્સવ કરવો ઉચિત નથી એમ સમજવુંજ નહીં. કેમકે આગમને આશ્રય કરી વિચાર કરીએ તો તેમાં પણ તેઓનો પ્રવેશ મહોત્સવ કરવો કહેલોજ છે. સાધુની પ્રતિમાના અધિકાર વ્યવહારભાગ્યમાં જેમ કહેલ છે તે બતાવે છે.—

તીરિઅ ઉમ્મામ નિઓગ । દરિસણં સાન્નિ સાહુમપ્પાહે ॥

દંડિઅ મોદ્દઅ અસદ્દે । સાવગ સંઘોવ સક્કારં ॥ ૧ ॥

(પડિમાધારી સાધુ) પ્રતિમાં પૂરી થયાથી જે કોઈ પાસે ગામ હોય ત્યાં જઈને આવતા જતા કોઈપણ સાધુઓ વચ્ચે પોતે જાહેર થાય. ત્યાં સાધુ અથવા શ્રાવક જે મળે તેની સાથે આચાર્યને સંદેશો કહેવરાવે કે મારી પડિમા હવે પૂરી થઈ છે. ત્યારે તે નગર કે ગામના રાજાને આચાર્ય જણાવે કે અમુક મુની મોટો તપ કરી ફરીને ગચ્છમાં આવનાર છે તેથી તેઓનો પ્રવેશમહોત્સવ મોટા સત્કારથી કરાવવો યોગ્ય છે. ત્યારપછી રાજા પોતાની યથાશક્તિ તેને પ્રવેશ કરાવે. સત્કાર તે શુ

તે ખતાવે છે. “ ઉપર શાલ દુશાલા ધરવા, વાજુત્ર વગડાવવાં, બીજાં પણ કેટલાક ઠાઠથી ગુરૂની પાસે જ્યારે આવે ત્યારે તેના ઉપર ગુરૂ વાસપ્રશ્ન કરે તે.” તેવો શ્રદ્ધાલુ જો રાજ ન હોય તો કેટલાક ગામનો ઠાકોર સત્કાર કરે, તે ન હોય તો ઋદ્ધિવંત શ્રાવક કરે. તેવો શ્રાવક ન હોય તો શ્રાવકનો સમુદાય મળી કરે. તે ન હોય તો સાધુ સાધવી વિગેરે સકળ સંઘ યથાશક્તિ સત્કાર કરે. સત્કાર કરવાથી થતા ગુણ વિષે ગાથા. પમ્ભાવણાપવયણે । સદ્વાજનણં તદેવં વહુમાણો ॥ ઓહાવણા કુતથિયે । જીઅ તહ તીથ્યં વુદ્ધીઅ ॥ ૧ ॥ જૈનશાસનની ઉન્નતી થાય, તથા બીજા સાધુઓને પડિમા વહન કરવાની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય કે અમો પણ જો આવી પ્રતિમા વહન કરીશું તો આવી જૈનશાસનની પ્રભાવના થશે. તથા શ્રાવક શ્રાવિકાઓ અથવા મિથ્યાત્વીલોકોને જૈનશાસનની ઉપર બહુમાન થાય. જેમકે, અહો આશ્ચર્ય ! પરમેશ્વર જેવું જૈનશાસન છે, કે જેમાં આવા ઉત્કૃષ્ટ તપના કરનારા છે. તથા કૃતીર્થીઓની અપબ્રાજના હેલના થાય. જેમકે, અન્યદર્શનીઓમાં આવા મહા તપના કરનારા કોઈપણ છે નહીં. તથા એવો જીવ (આચાર) છે કે જ્યારે પ્રતિમાધારી મુનીની પ્રતિમા પુરી થાય ત્યારે આવો તેઓને સત્કાર કરાય છે. તથા તીર્થની વૃદ્ધિ થાય છે. જેમકે, જૈનનું અતિશયપણું દેખી ઘણા લબ્યજીવો સંસારને અસાર બાળી દીક્ષા અંગીકાર કરી લે છે; તેથી તીર્થનો વધારો થઈ શકે છે. આવી રીતે વૃહત્કલ્પલબ્ધની મલયગીરીસૂરીની કરેલી વૃત્તિમાં લખેલ છે.

તથા યથાશક્તિ શ્રી સંઘનું બહુમાન કરવું, તિલક કરવાં, ચંદન, જવાદિ, કપુર, કર્તુરી વિગેરેથી બિલેપન કરવાં, સુરભીવંત પુષ્પાદિક આપવાં, વિગેરે ભક્તિ કરવી. નાણીયર વિગેરે વિવિધ તાંબુજાદિક આપવારૂપ પ્રભાવના કરવી. એમ કરવાથી શાસનની ઉન્નતી થાય, તીર્થકરગોત્ર બંધાદિક અનેક ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે. કહેલ છે કે,—

અપૂર્વ જ્ઞાનનું શ્રદ્ધા કરવું, જ્ઞાનની ભક્તિ જૈનશાસનની ઉન્નતી કરવી, એટલાં કારણથી પ્રાણી તીર્થકરપણું પામે છે. (તીર્થકરગોત્ર બાંધે છે.)

માવના મોક્ષદા સ્વસ્ય । સ્વાન્યયોસ્તુ પ્રમાવના ॥ પ્રકારેણાધિકાયુક્ત । માવનાતઃ પ્રમાવના ॥ ૨ ॥
લાવના એ પોતાને મોક્ષદાયક થાય છે અને પ્રભાવના તો પોતાને અને પરને, એમ બન્નેને મોક્ષદાયક થાય છે. લાવનામાં ત્રણ અક્ષર છે અને પ્રભાવનામાં ચાર અક્ષર છે. એક “ પ્ર ” એ અક્ષરના અધિક હોવાથી લાવનાથી પ્રભાવના અધિક છે, તે ચુકતજ છે.

(૧૧ શુદ્ધિ-આલોચણા)

તથા ગુરૂની છતી જોગવાઈ હોય તો જઘન્યથી દરેક વર્ષે એકવાર પણ આલોચણા અવશ્યમેવ લેવી જોઈયે. જે માટે કહેલ છે કે,—

પ્રતિ સંવત્સરં ગ્રાહ્યં । પ્રાયશ્ચિત્તં ગુરોઃ પુરઃ ॥ શોદ્યમાનો મર્વદાત્મા । ચેનાદર્શી દ્વો જ્વલઃ ॥ ૧ ॥

શુદ્ધ કરતાં દર્પણની પેઠે આત્મા ઉગ્મવળ થાય છે (નિર્મળ થાય છે), એટલા જ માટે દરેક વર્ષે પોતાના ગુરૂની પાસે પોતાના પાપની આલોચણા લેવી, આવશ્યકનિર્ણયમાં તો એમ કહેલ છે કે—

જાનુઆરીસિંહ વરિસે । આલોઅ નિયમસોડ દાયવા ॥ મહર્ણ અભિગ્ગહાણય । પુવ્વગ્ગહિણ નિવેણંડ,
 ચોમાસે તથા વર્ષે આલોયણા નિશ્ચયથી આપવી (લેવી), નવા અભિગ્રહને ધારણ
 કરવા, અને પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા નિયમોને વળી નિવેદન કરવા (ગુરૂની પાસે કહી દેવા) :
 આદ્યજીવતકલ્પ વિગેરેમાં આલોયણું લેવાની આવી રીતે લખેલ છે કે,

પણિલ્લઅ ચાનુમ્માસે । વરિસે ઉક્કોસઓઅ વારસાઈ ॥

નિયમા આલોહજ્જા । ગીઆહ ગુણસ્સ મણિઅં ચ ॥ ૧ ॥

પાખીયે, ચોમાસે, કે વર્ષે, જિત્કુદ્ધથી બારે વર્ષે પણ નિશ્ચયથી આલોયણું લેવી.
 ગીતાર્ય ગુરૂની ગવેષણા કરવા માટે બાર વર્ષની અવધિ બતાવેલી છે.

સલ્લુદ્ધરણ નિમિત્તં । ચિત્તામિ સસ જોઅણસયાંહ ॥

કાલે વારસ વરિસં । ગીઅથ્થ ગવેસણં કુજ્જા ॥ ૨ ॥

પાપ દૂર કરવા માટે ખેત્રથી સાતસો યોજન સુધીની ગવેષણા કરે, કાળથી બાર
 વર્ષસુધી ગીતાર્યની ગવેષણા કરે.

(આલોયણા આપવા લાયક ગીતાર્ય ગુરૂનાં લક્ષણ)

ગીઅથ્થોકહજોગી । ચારિત્તી તહયગાહણા કુસલો ॥

સેઅત્તો અવિસાઈ । મણિઓ આલોયણાયરિઓ ॥ ૩ ॥

નિશીથાદિકે શ્રુતનાં સૂત્ર અર્થ ધારેલા હોય તે ગીતાર્ય કહીયે; મન વચન કાયાન્
 યોગને જેણે શુભ ક્રીધેલા હોય કે વિવિધ તપવાન્ હોય તે કૃતયોગી કહીયે, અથવા
 વિવિધ શુભયોગ અને ધ્યાનથી તપથી વિશેષેકરી પરિકર્મિત કરેલ છે શરીર જેણે તે
 કૃતયોગી કહીયે; ચારિત્ર તે નિરતિચાર ચારિત્રવાન્ હોય, બહુ યુક્તિએ કરીને આલોયણું
 દાયકોનાં વિવિધ તપ વિશેષેકરી અંગીકાર કરાવવું તેમાં કુશળ હોય તે આહુણકુશળ
 કહીયે. સમ્યક્ પ્રાયશ્ચિત્તની વિધીમાં પરિપૂર્ણ અભ્યાસ કરેલા હોય અને આલોયણું
 સર્વ વિચારને બાણુતા હોય તે ખેદજ કહીયે; આલોયણું લેનારનો મોટો અપરાધ
 સાંભળીને પોતે ખેદ ન કરે પણ ઉલટો તેને તથાપ્રકારનાં વૈરાગવચનથી આલોયણું
 લેવામાં જિત્સાહ વધારે તે અવિખાદી કહીયે; એવા જે ગુરૂ હોય તેને આલોયણું
 આપવા લાયક સમજવા (એ લોચનાચાર્ય કહેવાય છે).

આચારવ માહારવં । વવહારુવ્વાલિણ પકુવ્વીય ॥

અપરિસ્સાવી નિજ્જવ । અવાય દંસી ગુરુમણિઓ ॥ ૪ ॥

૧ જ્ઞાનાદિ પંચવિધ આચારવાન્, ૨ આલોયણું લેનારે પોતાના દોષ કહી દેખા-
 ડેલા છે તેને ચોતરફ વિચાર કરીને ધારણા કરે તે આધારવાન્, ૩ આગમાદિ પંચ
 પ્રકારના વ્યવહારના બાણુ તે આગમવ્યવહારી કહીયે. તેમાં (૧) કેવળી, મનઃપર્યવ-
 જ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, ચૈદ્યપૂર્વી, દશપૂર્વી, નવપૂર્વી સુધી જ્ઞાનવાળા તે આગમવ્યવહારી ગણાય
 છે. (૨) આઠ પૂર્વથી ઊતરતા એકપૂર્વધારી બવત્ અર્ધપૂર્વધારી, એકાદશાંગધારી, છેવટ
 નિશીથાદિકે શ્રુતના પારગામી, તે શ્રુતવ્યવહારી ગણાય છે. (૩) દૂર રહેલા આચાર્ય અને
 ગીતાર્ય પરસ્પર જો મળી શકે એમ ન હોય તે પરસ્પર પુત્રીને કે શુભ એક

બીજાની સંમતી લઈ આલોચણા આપે તે આજ્ઞાવ્યવહારી ગણાય છે. (૪) પોતાનાં શુભદિકે કોઈકને આલોચણા દીધી હોય તે ધારી રાખેલ હોવાથી તે પ્રમાણે આલોચણા આપે તે ધારણાવ્યવહાર કહેવાય છે. (૫) આગમમાં કહેલી રીતીથી કંઈક અધિક અથવા ઓછું અથવા પરંપરાથી આચરણ થયેલું હોય તેમ આલોચણા આપે તે છતવ્યવહાર કહેવાય. એ પાંચ પ્રકારના આચારને જાણતા હોય તે વ્યવહારવાન કહીયે. ૪ આલોચણા લેનારને એવી વૈરાગીની યુક્તિથી પુછે કે તે પોતાનું પાપ પ્રકાશતાં લજવાય નહીં. ૫ આલોચણા લેનારને સમ્યક્ પ્રકારે પાપશુદ્ધિ કરાવનાર તે પ્રકૃર્વી કહીયે. ૬ આલોચણા લેનારનું પાપ બીજા કોઈને કહી આપે નહીં તે અપરિશ્રાવી કહીયે. ૭ આલોચણા લેનારની શક્તિ જોઈ તે જેટલું નિર્વાહ કરી શકે તેવું જ પ્રાયશ્ચિત્ત આપે તે નિર્વાહ કહીયે. ૮ ખરેખર આલોચણા ન લે અને સમ્યક્ આલોચણા ન બતાવે તે બન્ને જણ બન્ને ભવમાં દુઃખી થાય એમ જણાવી આપે તે આપાયદર્શી કહીયે. એ આઠ પ્રકારના શુરમાં ગુણ હોય તેની પાસે આલોચણા લેવી. આલોચણાપરિણામો, સમ્મં સંપત્તિઓ ગુસ્તગાસે ॥ જહ્ અંતરાવિકાલ, કરિજ્ય આરાહઓ તહવિ.

“ આલોચણા લેવાના શુભ પરિણામથી શુરની પાસે જવા નીકળેલો ભવ્ય છવ્ જો કદાચ આલોચણા લીધા વિના વચ્ચેજ કાળ કરી જાય, તોપણ તે આરાધક થાય છે”.

આચરિઆહસગચ્છે । સંમોહઅ હઅર મીઅ પાસથ્યો ॥

સારુત્રી પચ્છાકહ । દેવય પહિમા અરિહસિદ્ધિ ॥ ૬ ॥

સાધુ શ્રાવકે નિશ્ચયથી પ્રથમ પોતાના ગચ્છમાં આલોચણા, તે પણ આચાર્યની પાસે આલોચણા, તે ન મળી શકે તો ઉપાધ્યાયની પાસે, એમજ તેમ ન બને તો પ્રવર્તકની પાસે, સ્થવિર, ગણાવચ્છેદક, સાંભોગિક, અસાંભોગિક, સંવિસ્રગચ્છમાં. ઉપર લખેલા ક્રમ પ્રમાણેજ આલોચણા એટલાનો અભાવ હોય તો ગીતાર્થ પાસથ્યા પાસે આલોચણા; તેના અભાવે સારૂપીક (ગીતાર્થ પાસે રહેલા) હોય તેની પાસે, તેના અભાવે ગીતાર્થ પ્રાશ્નાત્કૃત્ય (ગીતાર્થ નહીં પણ ગીતાર્થના કેટલાક ગુણગણા) પાસે આલોચણા. સારૂપીક તે ચેતવસધારી, મુંડ, અખદ્ધકચ્છ (કાછડીમુટો) રજ્જેહુરણ રહિત, અખદ્ધચારી, ભાર્યા રહિત, ભીક્ષાગ્રાહી. સિદ્ધપુત્ર તો તેને કહીયે, કે જે મસ્તકે શિખા રાખે, અને ભાર્યા સહિત હોય. પશ્ચાતકૃત તે તજેલ છે ચારિત્ર અને વેપ જેણે એવો ગૃહસ્થ. પાર્શ્વસ્થાદિકની પાસે પણ પ્રથમથી શુરની વંદનાની વિધિ પ્રમાણે વંદના કરીને, વિનયમૂળકજ ધર્મ છે એટલા માટે વિનય કરીને તેની પાસે આલોચણા લેવી. તેમાં પણ પાર્શ્વસ્થાદિક પોતેજ પોતાના હૃદયગુણ દેખીને જો વાંદણા પ્રમુખ ન કરાવે તો તેને એક આસન ઉપર બેસાડીને પ્રણામ આપ કરીને આલોચણા. પશ્ચાતકૃતને તો વળી થોડાકાળનું આમાયક આરોપણ કરીને (સાધુનો વેપ આપીને) વધાવિધિ આલોચણા. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે પાર્શ્વસ્થાદિકના અભાવે તો ત્યાં રાજગ્રહી નગરી છે, ગુણશીખ એત્ય છે, ત્યાં અર્હત ગણપરાદિકે ઘણા ઘણા મુનીઓને આલોચણા ધણીધણી વાર દીધેલી છે, ત્યાંના કેટલાક શ્રેષ્ઠાધિપતી દેવતાઓએ તે આલોચણા વારંવાર દીડેલી છે, સાંભળેલી છે, તેમાં સમ્યક્ધારી દેવતાઓ જે હોય તેઓનું

અઠમાદિક તપથી આરાધન કરીને (તેઓને પ્રત્યક્ષ કરીને) તેઓની પાસે આલોચણુ લેવી. કદાપી તેવા દેવતાઓ ચવી ગયા હોય અને બીજા નવા ઉત્પન્ન થયેલા હોય તો તે મહાવીરેહુ હૈત્રમાં વિદ્યમાન તિર્થ કરને પૂછી આવીને પ્રાયશ્ચિત આપે. તેવો પણ યોગ ન બને તો અર્હંતની પ્રતિમાની પાસે પોતે પોતાની મેળે પ્રાયશ્ચિત અંગીકાર કરવું. તેવી કોઈક પ્રભાવીક પ્રતિમાનો પણ અભાવ હોય તો પૂર્વદિશા કે ઉત્તરદિશાના સન્મુખ અર્હંત સિદ્ધની સામે આલોચવું. પણ આલોચ્યા વિના ન રહેવું. કેમકે, સસલ્ય છે તે અણારાધક છે માટે.

અગિઓ નવિજાળઈ । સોહિં ચરણસ દેહઝળહિઅં ॥ તો અપ્પાણં આલોઅગં ચ પાડેઈ સંસારે ॥૭॥

ચારિત્રની શુદ્ધિ અગીતાર્થ બાણતા નથી, કદાપિ પ્રાયશ્ચિત પ્રદાન કરે તોપણ ન્યૂનાધિક આપે છે, તેથી પ્રાયશ્ચિત લેનાર દેનાર બંને સંસારમાં રખડે છે.

જહ બાલો જંપંતો । કહ્મમકહ્મં ચ ઉજ્જુઅં મળઈ ॥ તહિં તં આલોઝ્જા । માયામય વિપ્પ મુક્કોઅ ॥૮॥

જેમ બાળક બોલતો થકો કાર્ય કે અકાર્યને સરળપણે કહી આપે છે તેમ તેણે (આલોચણુ લેનારે) આલોચવું (કેહેવું) કે માયામદથી રહિત થઈને આલોચવું.

માયાઈ દોસરહિઓ । પડસમયં વઢમાણ સંવેગો ॥

આલોઝ્જ અકજ્જં । ન પુણો કાર્હિતિ નિચ્છયઓ ॥ ૯ ॥

માયાદિક દોષથી રહિત થઈને પ્રતિસમયે વર્દ્ધમાન છે વૈરાગ જેને એવો થઈને અકાર્યને (પાપને) આલોચે, પણ તે પાપને નિશ્ચયથી ફરી ન કરે.

લજ્જાઙ્ગારવેણં । વહુસુઅ મણ વાવિ દુચ્ચરિઅં ॥

જો ન કહેઈ ગુરુણં । નહુસો આરાહગો મણિઓ ॥ ૧૦ ॥

લજ્જા પ્રમુખે કરી, મોહોટાઇએ કરી, અથવા હું બહુશ્રુત છું એવા મદે કરીને પણ પોતાનું પાપ જો ગુરૂની પાસે કહે નહીં તો તે ખરેખર આરાધક ન કહીયે. અહિયાં રસગારવ, ઋધિગારવ, શાતાગારવમાં ચેતન બંધાયેલા હોય તેથી તપ ન કરી શકે અને આલોચણુ ન લઈ શકે. અપિ શબ્દથી અપમાન થવાના ભયથી, પ્રાયશ્ચિત અધિક આવવાના ભયથી આલોચણુ લઈ ન શકે તે.

સંવેગ પરં ચિત્તં । કાઝણં તેહિં તેહિં સુત્તોહિં ॥ સલ્લાણુ દ્વરણ ત્રિવાગ દેશગાઙ્ગિ આલોચ ॥ ૧૧ ॥

તેવા તેવા સૂત્રનાં વચનો સંલગ્નાવીને, વિપાકના દેખાડવે કરીને, વૈરાગવાસીત ચિત્ત કરીને, સલ્યનું બિધરણ કરવારૂપ આલોચણુ કરાવે.

(આલોચણુ લેનારના દશ દોષ વિષે)

આકંપડત્તા અણુમાણડત્તા । જં વિઠ્ઠં ત્રાહિરંવ સુહુમંવા ॥

છન્નં સદ્દાહલય । વહુજણ અવત્તતંસે વી ॥ ૧૨ ॥

૧, જો હું ગુરૂનું વૈયાવચ્ચ કરીશ તો મને પ્રાયશ્ચિત તપ થોડુંજ આપશે એવા આશયથી ગુરૂની ઘણી વૈયાવચ્ચ કરીને આલોચણુ લે તે “આકંપ” એવા નામનો પ્રથમ દોષ સમજવો. ૨, અમુક આચાર્ય સર્વને હલકું પ્રાયશ્ચિત આપે છે એવું અનુમાન કરી (ધારી) જે હલકું પ્રાયશ્ચિત આપતા હોય તેની પાસે જઈને

આલોવે તે “અનુમાન દોષ” બીજી સમજવો. ૩, જે જે પોતે દોષ લગાડેલા છે તેમાંથી બીજા કોઈએ જે જે દોષ દીઠેલા હોય તેનેજ આલોવે પણ બીજા કોઈએ દીઠેલા ન હોય તેને આલોવે નહીં તે “દૃષ્ટ દોષ” ત્રીજી સમજવો. ૪, જે જે મોટા દોષ લાગેલા હોય, તેને આલોવે પણ નાના દોષ હોય તેને અવગણી નાખે તે “ખાદર” નામનો ચોથો દોષ સમજવો. ૫, નાના દોષને જેણે આલોચ્યા તે મોટા દોષને આલોચ્યા વિના કેમ રહે એવી રીતે લોકોને ખાહુરથી દેખાડવારૂપજ સુક્ષ્મ દોષ હોય તે આલોચી લે તે પાંચમો “સુક્ષ્મદોષ” સમજવો. ૬, છાના આવીને આલોચે અથવા ગુરૂ પણ ખરોખર સાંભળી શકે નહીં એમ આલોચે તે “છત્ર” દોષ છઠો સમજવો. ૭, શબ્દાકુળ વખતે આલોચે, જેમકે, ઘણા માણસો બોલતા હોય તેના વચ્ચે પોતે પણ બોલી જાય, અથવા જેમ ગુરૂ પણ ખરોખર સાંભળી ન શકે તેમ આલોવે તે, અથવા બધા જેમ સાંભળે તેમ બોલે તે શબ્દાકુળ કહીએ, એમ આલોવે તેને “શબ્દાકુળ” નામનો દોષ સાતમો સમજવો. ૮, ઘણા માણસો જેમ સાંભળે તેમ બોલી આલોવે તે અથવા ઘણા માણસોને સાંભળાવવા માટેજ મોટા શબ્દથી આલોવે તે “બહુજન” નામનો આઠમો દોષ સમજવો. ૯, અવ્યક્ત ગુરૂની પાસે આલોવે એટલે જેણે રહેદના અંથોનાં રહસ્ય જાણ્યા ન હોય તેવા ગુરૂની પાસે જઈ આલોવે એ “અવ્યક્ત” નામનો નવમો દોષ સમજવો. ૧૦, જેવા પોતે દોષ લગાડેલા છે તેવાજ દોષ લગાડનાર કોઈક બીજો જણ ગુરૂ પાસે આલોચ્યતો હોય તેથી તેને જે પ્રાયશ્ચિત ગુરૂ આપે તે ધારી પોતે પણ તેજ પ્રાયશ્ચિત કરી લે પણ ગુરૂ પાસે જઈ પોતાના દોષ પ્રગટ ન કરે તે અથવા ખરંટના દોષે કરી આલોવે (ગુરૂને તિરસ્કાર કરતો આલોવે) અથવા જેની પાસે પોતાના દોષ કહેતાં શરમ ન લાગે એવા ગુરૂ પાસે જઈ આલોવે તે “તત્સેવી” એવા નામનો દશમો દોષ સમજવો. એ દશે દોષ આલોચણ લેવાવાળાએ વર્જવા.

(આલોચણ લેવાથી થતા લાભ વિષે)

લહુઆ લ્હાઈજનણં । અપ્પર નિવત્તિ અવજ્જવં સોહી ॥

દુરકકરણં આણા । નિસ્સલતંચ સોહીગુણા ॥ ૧૩ ॥

૧, જેમ ભાર ઉપાડનારનો ભાર દૂર કરવાથી હલકો થાય તેમ શલ્ય (પાપ) ઉદ્ધરવાથી (આલોચવાથી) આલોચણ લેનાર હલવો થાય છે. ૨, પાપ (દોષ) દુર થવાથી પ્રમોદ ઉત્પન્ન થાય છે. ૩, પોતાના અને પરના દોષની નિવૃત્તિ થાય છે. જેમકે, આલોચણ લેવાથી પોતાના દોષની નિવૃત્તિ થાય એતો દેખીતુંજ છે, પણ તેને આલોચણ લેતાં દેખી બીજા લોકો પણ આલોચણ લેવાના સન્મુખ થાય છે. એમ થવાથી બીજાને પણ દોષની નિવૃત્તિ થાય છે. ૪, રૂઝા પ્રકારથી આલોચણ લેવાથી નિઃકટીપણું થાય છે. ૫, અતિચારરૂપ મેલના દુર થવાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે. ૬, દુષ્કરકારતા થાય છે. જેમકે, જે શુભુતું સેવન કર્યું છે તેજ દુઃકર છે; કેમકે અનાદિકાળમાં એવા શુભ ઉપાર્જન કરવાનો અભ્યાસ કરેલોજ નથી માટે, તેમાં પણ વળી જે પોતાના દોષોતું આલોચવું (ગુરૂની પાસે પ્રગટ કરવું) તે તો અત્યંત દુષ્કર છે. કેમકે પ્રબળ મોક્ષના સન્મુખ પોહોંચાડી આપે એવા વીર્યલાસના વિશેષપણાથીજ તે આલોચણ લઈ શકાય છે માટે. જે માટે નિશીથની ચર્ણીમાં કહેલ છે કે, —

તત્ત્વ દુકરં જં પડિસેવિજ્જઈ । તં દુકરં સમ્મં આલોજ્જઈ ॥

જે અનાદિકાળથી સેવન કરતા આવ્યા તેને સેવન કરવું તે કંઈ દુઃકર નથી પણ તે દુઃકર છે, કે જે અનાદિકાળ થયા સેવન નહીં કરેલી આલોચણા રૂઢા પરીણામથી ગ્રહણ કરવી. એટલાજ માટે અભ્યંતર તપના લેદરૂપ સમ્યક્ આલોચણા છે. લખમણાદિકે સાધવીને માસખમણાદિકે તપથી પણ (આલોચણ) અત્યંત દુઃકર થઈ (લાગી) હતી એમ સંભળાય છે. તે બતાવે છે.

(લખમણા સાધવીના દ્રષ્ટાંત)

આ ચોવીશીથી ગઈ એશીમી ચોવીશીમાં કોઈક રાત્રીને ઘણા પુત્ર ઉપર શેકડે ઉપચાર કરતાં પામેલી હોવાથી બહુ માનીતી એક પુત્રીયે સ્વયંવર મંડપે વરને વરેલો, પણ દુર્દૈવથી ચોરીમાંજ તેનો પતી મરણ પામી ગયો; તોપણ સુશીલ થકી સતીઓમાં નામાંકિત થઈને સુશ્રાવકધર્મ અંગીકાર કીધો હતો. છેવટ કોઈક વખતે અહતદર્શનમાં દીક્ષા અંગીકાર કીધા પછી તે લક્ષમણા સાધવી એક દિવસ ચકલા ચકલીનું જોડલું મૈથુન કરતું દેખી પોતાના મનમાં વિચારવા લાગી કે, અરિહંતે મૈથુન સેવન કરવાની આજ્ઞા કેમ ન આપી. તેઓ અવેદી હતા તે સવેદીનું દુઃખ ક્યાંથી જાણે? વિગેરે વિચારતાં ક્ષણાંતરે પશ્ચાતાપ કરતી હા! હા!! હવે હું આ પાપ શી રીતે આલોવીશ? એમ લાજ આવવા લાગી; પણ જ્યાંસુધી પ્રાણી સસદ્ય હોય ત્યાંસુધી પાપશુદ્ધિ ક્યાંથી થાય? એમ વિચારીને આલોચણા લેવાને પોતાના મનમાં ઉત્સાહ રાખતી જેવામાં પોતે ઉઠીને ચાલવા પગ ભરે છે તેવામાં પગમાં કાંટો લાગ્યો તે અપશુકન થવાથી આલોચણ લેવાનો ઉત્સાહ ભાંગી ગયો તેથી; “આવા વિચાર કરવાથી (આવા દુર્ધર્મ કરવાથી) શું પ્રાયશ્ચિત આવતું હશે?” એમ પરના નામના બાનાથી ગુરૂની પાસે આલોચણ પુછી, પણ લજ્જા મહત્વતાના ભયથી સાક્ષાત્ પોતે પોતાનું નામ દર્દ પુછ્યું નહીં. પછી તે મૈથુન સેવન કરવાની વિચારણા કરવાનાં પ્રાયશ્ચિતને ઠેકાણે પચાસ વર્ષ સુધી તીવ્ર તપશ્ચર્યા પોતે કરી. જે માટે કહેલ છે કે,—

છઠ્ઠમ દસમ દુવાલસેહિં નિવિગઈઆહિં દસવરિસેં ॥

તહાલવઈહિં દુન્નિઅ । દોચેવયમુજ્જિઈહિંચ ॥ ૧ ॥

માસજ્જવમેણહિ સોલસ વીસં વાસાઈં અંચીલેહિંચ ॥

લક્ષણઅજ્ઞા એવં । કુણઈ તવં વરિસ પન્નાસં ॥ ૨ ॥

(પારણે પણ) નિર્વિગય (વિગય રહીત) એવા દશ વર્ષ સુધી છઠ્ઠ, અઠમ, દશમ (ચાર ઊપવાસ), દુવાલશ (પાંચ ઊપવાસ) કરીને, તેમજ બે વર્ષ ઊપવાસ કરીને, વળી બે વર્ષ ભોજન કરીને, સોળ વર્ષ સુધી માસખમણ કરીને, વીસ વર્ષ સુધી આંખીલ કરીને, લખમણા સાધવીએ એવી રીતે પચાસ વર્ષ સુધી તપ કીધો. આવિસ્સય માઈઅં । કિરિઅ કલાવં અમુચ્ચમાણીણ ॥ અદીણ માણસાણ । એસ તવો તીઈ અણુચિન્નો ॥

આવશ્યકાદિકે પોતાની દરરોજની ક્રિયાના સમુદાયને નહીં મુકતાં, અદીન માનસા ચઘથકી તેણીયે (લખમણાએ) આવો તપ આગ્રયો હતો.

એવા આક્રશ દુસ્તર તપના કરવાથી પણ તે શુદ્ધ ન થઈ, પણ તેના બદલામાં આર્તધ્યાનથી મરણ પામી દાસી દાસાદિક અસંખ્ય ભવોમાં તે તીવ્રતર દુઃખ અનુભવીને છેવટ શ્રીપદનાલ નામા તીર્થકરના તીર્થ વળતે સિદ્ધિપદને પામશે. તેજ માટે કહેલ છે કે,—

સસલો જહ્નિ કુદ્ગમં । ચોરં વીરં તત્રં ત્રે ॥ દોઢ્વંવાસ સહસં તુ । તઓ તં તસ નિપ્પલં ॥ ૧ ॥

જોપણ સસલ્ય (મનમાં પાપ રાખીને) ઊઘ કપટવાળું, ભયંકર, શૂરવીરપણે આકડું એક હજાર વર્ષ સુધી તપ આચરે તોપણ તેનું તે કપટ નિષ્કળ છે.

જહ કુસલો વિહુ વિજ્ઞો । અત્રસ કહેહ અપ્પગો વાહી ॥ એવં જાણંતસસવિ । સલ્લુદ્ધરણં પરસગસે ॥

જેમ આહે તેવો કુશળ વૈદ્ય હોય પણ જ્યારે બીજાની પાસે પોતાની વ્યાધી કહે ત્યારેજ તે વ્યાધી જઈ શકે છે. તેમ જોપણ પ્રાયશ્ચિત વિધાનાદિક પોતે જાણતો હોય તોપણ સલ્યનું ઊદ્ધરવાપણું તો બીજા પાસેથીજ થઈ શકે છે.

૭, વળી આલોયણ લેવાથી તીર્થકરની આજ્ઞા પાળી ગણાય છે. ૮, તેમજ નિઃસલ્ય-પણું થાય તે તો સ્પષ્ટજ છે. ઉત્તરાધ્યયનના ૨૯ મા અધ્યયનમાં કહેલ છે કે:—

આલોઅણયાણં મંતે જીવે કિં જર્ણં ગો । આલોઅણયાણં માયા નિઆણ મિથ્યાદંસણ સલ્લણં । અણંતસંસાર વઢ્ઢણાણં ઉદ્ધરણં કરેહ । ઉજ્જુભાવંચણંજર્ણં । ઉજ્જુભાવ પાઢવન્ને માણં જીવે અમાઈં રથ્યોવેઅં નપુંસગ વેઅંચ નબંધહ । પુવ્વ વઢ્ઢં ચણં નિજ્જરેહ ॥

(પ્રશ્ન) આલોયણ લેવાથી હે ભગવંત શું થાય? (ઉત્તર) હે ગૌતમ, આ લોયણ લેવાથી માયાશલ્ય, નિયાણશલ્ય, મિથ્યાત્વશલ્ય, જે અનંત સંસારને વધારનારા છે તેઓનો ઉદ્ધરણ કરે (નાશ કરે); શરણભાવપણું પામે, શરણપણું પામવાથી કપટ રહિત થાય, સ્ત્રીવેદ નપુંસક વેદ ન બાંધે, પૂર્વે બાંધેલાં કર્મને નિર્જરાવે છે (ઓછાં કરે છે), એટલા આલોયણમાં ગુણ છે. આ શ્રાદ્ધછતકલ્પથી અને તેની વૃત્તિથી કંઈ કંઈ ઊદ્ધરીને અહિયાં આલોયણનો વિધિ બતાવ્યો છે.

તીવ્રતર અધ્યવસાયથી કરેલું વૃહત્તર (મોટું), નિકાચિત (દ્રઢ બાંધેલું) પણ, આજ સ્ત્રી યતિ હુત્યા, દેવાદિક દ્રવ્યભક્ષણ, રાજાની રાણી ઉપર ગમનાદિક મહા પાપ, સમ્યક્ વિધિપૂર્વક ગુરુએ આપેલું પ્રાયશ્ચિત ગ્રહણ કરે તો તેજ ભવે પણ શુદ્ધ થાય છે. એમ જો ન હોય તો દ્રઢપ્રહારી પ્રમુખને તેજ ભવમાં મુકિત કેમ હોય? માટે પ્રતિવર્ષે અને દરેક ચોમાસે આલોયણ અવસ્ય ગ્રહણ કરવી જ જોઈયે.

इति वर्णकृत्यगोत्तराचार्यः ॥ इति तपागच्छे० श्रावविधिप्रकरणवृत्तो
वर्णकृत्य प्रकाशकः पंचमः प्रकाशः ॥ १ ॥ उक्तवर्णकृत्यं

ષષ્ઠમઃ પ્રકાશઃ (દ્વાર છઠું.)

જન્મકૃત્ય.

હવે જન્મકૃત્ય ત્રણ ગાથાથી અને અઢાર દ્વારથી બતાવે છે.

(શ્રાદ્ધવિધિ મૂળની ૧૪ મી ગાથા)

જન્મંમિ વાસ ઠાણં । તિવગ્ગસિદ્ધિઃ કારણં ઉચ્ચિર્ઞ ॥

નુચિર્ઞ વિજ્જાગહણં । પાણિગ્ગહણં ચ મિત્તાઈ ॥ ૧૪ ॥

“ જન્મમાં ત્રિવર્ગ એટલે ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ વર્ગ સધાય એવી રીતનું ૧ નિવાસ સ્થાન, ૨ વિદ્યાસંપાદન, ૩ પાણિગૃહણ અને ૪ મિત્રાદિક, એ ચાર વાંનાં કરવા યોગ્ય છે.”

(દ્વાર ૧ હું, નિવાસસ્થાન)

જન્મમાં એટલે જન્મવારામાં સર્વથી પ્રથમ વસવા યોગ્ય સ્થાન ગ્રહણ કરવું, તે કંઈક ઉચિત છે. તે વિશેષદ્વારકરી હેતુ બતાવે છે. જ્યાં ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણ વર્ગનું સાધન યથાયોગ્યપણે થઈ શકે એવા સ્થાનમાં શ્રાવકે પોતાનો નિવાસ રાખવો. પણ ત્રણ વર્ગ જ્યાં સંપૂર્ણ રીતે સાધન કરી શકાય નહીં ત્યાં બંને ભવન વિનાશકારી સ્થાન હોવાથી નિવાસ રાખવો નહીં. જે માટે નીતિશાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે-

ન મિલ્લપ્પહીણુ ન ચૌર સંશ્રયે । પાર્વતીયેષુ જનેષુ સંવસેત્ ॥

ન હિંસા દુષ્ટાશ્રય લોક સંનિધૌ । કુસંગતિઃ સાધુજનસ્ય ગર્હિતા ॥ ૧ ॥

ભીલલોકોની પહીમાં વસવું નહીં, જ્યાં ઘણા ચોરનો પરીચય હોય ત્યાં વસવું નહીં, પર્વતના લોકો (પાહાડીલોકો) ની પાસે વસવું નહીં, હીંસાથી દુષ્ટ આશયવાળા લોકો જ્યાં નિવાસ કરતા હોય ત્યાં તેઓના આશ્રમ નજીક વસવું નહીં, કેમકે કુસંગતી છે તે સાધુલોકોને (સારા માણસોને નિંદનીય કહી છે.

તત્રધાત્રિ નિવસે દુરુદ્ધેર્થો । સંપતંતિ સ્વલુ યત્ર મુનીન્દ્રાઃ ॥

યત્ર ચૈત્ય ગૃહમસ્તિ જિનાનાં । શ્રાવકાઃ પરિવસંતિ યત્રચ ॥ ૨ ॥

જ્યાં ખરેખર સાધુલોકો આવી પડતા હોય (આવતા જતા હોય) તેવા સ્થાનમાં ગૃહસ્થે પોતાનો નિવાસ કરવો. વળી જ્યાં જૈનદેરાસર હોય અને જ્યાં ઘણા શ્રાવકો રહેતા હોય ત્યાં પોતાનો નિવાસ રાખવો.

વિદ્વત્પ્રાપ્તો યત્ર લોકો નિસર્ગાત્ । શીલં યસ્મિન્ ચીવિતા દપ્ય મીઠું ॥

નિત્યં યસ્મિન્ ધર્મશીલાઃ પ્રજાઃ સ્યુ । સ્તિષ્ઠે ત્તસ્મિન્ સાધુ સંગોપિ મૂત્યૈઃ ॥ ૩ ॥

જ્યાંના લોકો સ્વભાવથી જ પ્રાપ્ત (ધણુકરીને) વિદ્વાન હોય, શીલ (સદાચાર) જેઓમાં પોતાના જીવીત કરતાં પણ વધુલ હોય, વળી જ્યાં નિરંતર ધર્મશીલ પ્રજા હોય, ત્યાં પોતાનો નિવાસ કરવો. કેમકે સત્સંગતી છે તેજ પ્રભુતા આપનારી છે

જથ્થ પુરે જિળ મુવળં । સમયવિહ સહુસાવયા જથ્થ ॥ ૪ ॥

તથ્થ સયા વસિયવ્વં । પડરજલં ઈવળં જથ્થ ॥ ૪ ॥

જે નગરમાં જિનભુવન હોય, જૈનશાસનમાં બાણકાર સાધુ અને શ્રાવકો ત્યાં હોય, ત્યાં પ્રચુર જળ ઈંધણ હોય, ત્યાં સદાય રહેવું.

ત્યાં ત્રણસો જિનભુવન છે, મુશ્રાવક વર્ગથી મુશોભનીક છે, સદાચારી અને વિદ્વાન લોકો છે, એવા અજમેરની પાસે આવેલા હરખપુર નગરમાં ત્યારે શ્રી પ્રિયવ્રથસૂરી આવ્યા ત્યારે ત્યાંનાં અદાર હબ્બર પ્રાદ્યલો અને છત્રીસ હબ્બર મોટા અહુત્યો પ્રતિબોધ પામ્યા.

મુસ્થાને વાસથી (વસવાથી) ધનવાનને અને ધર્મવાંતને ત્યાં સારી સંગતી, મગવાથી ધનવાંતતા, વિવેકતા, વિનયતા, વિચારતા, આચારતા, ઉદારતા, ગાંધીર્યતા, ધૈર્યતા, પ્રતિષ્ઠાદિક અનેક ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે. વર્તમાનકાળે પણ એમજ પ્રતિત થાય છે કે મુસ્થાન વાસથી (સારા ગામમાં રહેવાથી) સર્વ પ્રકારનાં ધર્મનાં કૃત્યમાં કુશળ-પણું પ્રાપ્તે મુખથી પામી શકાય છે. અંતપ્રાંત તુચ્છ ગ્રામાદિકમાં (નાનાં ગામ-સંખ્યામાં) કદાપિ ખનાર્જનાદિક મુખથી નિર્વાહ થતો હોય તોપણ તેમાં નિવાસ રાખવો નહીં. જે માટે કહેવું છે કે,—

જથ્થ ન દોસંતિ જિળા,નય મવળં નેવ સંવમુહ કમલં;નય મુચ્છં જિળવયળં,કિં તાણ અથ્થ મુર્ફ ॥

ત્યાં જિનરાજના દર્શન નહીં, દેરૂં નહીં, શ્રીસંઘના મુખકમળનું દેખવું નહીં, જિનવાણીનું શ્રવણ નહીં, તેવી અપવિભૂતીથી શો લાભ છે ?

ચદિ વાંચ્છસિ મુર્ગત્તવં । ગ્રામે વસ દિનત્રયં ॥ અપૂર્વસ્યાગમો નાસ્તિ । પૂર્વાધીતં વિનયયતિ ॥ ૨ ॥

જો મૂર્ખપણાને ચક્રાતો હોય તો તું ત્રણ દિવસ ગામડાંઓમાં નિવાસ કર. એમકે ત્યાં અપૂર્વ જ્ઞાનનો આવાગમન થતો નથી, અને પહેલાં અભ્યાસ કરેલો હોય તેનો પણ વિનાશ થઈ જાય છે.

સંભળાય છે કે કોઈક નગરનો નિવાસી ત્યાં થોડાં વાણીયાનાં ઘર છે એવા ગામડાંમાં ધન કમાવવા માટે જઈને રહ્યો. ત્યાં ખેતીવાડી વિગેરે વિવિધ પ્રકારના વ્યાપાર કરવાવડે કેટલુક ધન કમાયો, તેટલામાં પોતાને રહેવાનું ઘાસનું ઝુપડું સળગી ગયું. એમજ બીજીવાર કમાયો ત્યારે પણ ચોરની ધારથી, દુષ્ટકાળ, રાજદંડ વિગેરે સરલોથી જે જે કમાયો તે તે બધું ખોયું. એક દિવસ તે ગામડાના કોઈક ચોરે કોઈક નગર ધાડ પાડી તેથી તે ગામના ઉપરી રાજાએ તે ગામડાના વાણીયા વિગેરેને પકડ્યા. ત્યારે ગામડાના ઠાકોરે તે રાજા સાથે ચુધ્ધ કરવા માર્યું તેથી તે મોટા રાજાના મુલકોએ તેઓને માર્યા. એટલાજ માટે કુશામમાં વાસ ન કરવો.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ઊચિત સ્થાને વાસ કરેલો હોય તોપણ જો ત્યાં સ્વચક્ર (ગામના રાજાનો ભય) પરચક્ર (બીજા કોઈ રાજાનો ભય), વિરોધ (રાજા રાજાઓ ના ભયોતોમાં વિરોધ થયો હોય), દુર્ભીક્ષ (દુષ્ટકાળ) મારી (મરકી) કંતી (ઉપદ્રવ) મન્દ વિરોધ, વસ્તુક્ષય (અત્તાદિક ન મળવા), વિગેરે અશાતાનું કારણ થાય તો તત્કાળ તે નગર ગામને છાંડી દેવું. જો એમ ન કરે તો ત્રણ વર્ગની હાની

વિગેરે થાય છે. જેમકે, મુગલસોકોચે જ્યારે દીલ્લી ભાંગી અને તે લોકોને જ્યારે ત્યાં ભય ઉત્પન્ન થયો ત્યારે જે દીલ્લી મુકી શુજરાત વિગેરે દેશોમાં આવતા રહ્યા તેઓએ ત્રણે વર્ગની પુષ્ટી કરવાથી બંને ભવ સફળ કર્યા અને જે ત્યાં પડ્યા રહ્યા અને દીલ્લી મુકી નહી તે કેટલાક કેદમાં પડ્યા અને બંને ભવથી ખુટ થયા. વસ્તુ ક્ષીણ થવાથી સ્થાન ત્યજવા વીગેરે ઉપર ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત, ચણકપુર, ઋષભપુરનાં દૃષ્ટાંતો સમજવાં. તેમજ રીખીઓએ કહેલ છે કે સૌંદર્ય ચળ ઉત્તમ કુસંગં । રાય ગિહં ચંપ પાડલીપુતં । ક્ષીતીપ્રતિષ્ઠિતપુર, ચણકપુર, કુશાબપુર, રાજગ્રહી, ચંપાપુરી, પાડલીપુર, એવાં દૃષ્ટાંત નગર ક્ષયાદિક ઉપર સમજવાં. યોગ્ય વાસસ્થાનમાં રહેવું એમ જે બતાવ્યું છે ત્યાં વાસસ્થાન શબ્દથી ઘર પણ સમજી લેવું. જેમકે, સારા પાડોસમાં, અતિ પ્રગટ નહી (મોટા રસ્તા ઉપર નહી), અતિ શુભ પણ નહી (અતિ ખુણા ખાંચામાં નહી), સુસ્થાને (સારી જમીન ઉપર બનેલું), વિધિનિષ્પન્ન (શાસ્ત્રમાં બતાવેલી રીતી પ્રમાણે ચણવેલું), મિતદ્વારત્વાદિશુભ (માપેલા એટલે આજ દરવાજા વગરનું, એવા શુભવાળું), ત્રિવર્ગની સિદ્ધિ અર્થ શકવાના હેતુભૂતપણે યથાયોગ્ય સ્થાનમાં રહેવું.

(પાડોશ વર્જન તથા તેથી થતી હાનીઓ વિગેરે વિષે)

નકારા પાડોશી વચ્ચે ન રહેવું. એટલા માટે આગમમાં પણ એવી રીતે બતાવેલું છે કે:-

સ્વરિઆ તિરિસ્વ જોગિ । તાલાયર સમુળ સાહણા સુસાણા ॥

ચમુરિઅ વાહગુમ્મિઅ । હરિણસ પુલિંદ મચ્છંવા ॥ ૧-॥

વૈશ્યા, ભરવાડ ગોપાલાદિક, ભીખારી, બાધનાં તાપશો, બ્રાહ્મણ, સ્મશાન, બાધરી, કોટવાળાદિક, ચંડાળ, ભીલ, માચ્છી,

જુઆર ચોર નહ નદ । મદ્દ વેસા કુકમ્મ કારીણં ॥

સંવાસં વઝિજ્ઞા । વર હદ્દાગં ચ મિતિઅ ॥ ૨ ॥

જુગારી, ચોર, વંસ ઉપર ખેલનારા (ડુંબ), નાટક કરનારા, ભાટ (મોંગણ), વૈશ્યા, કુકર્મના કરનારા, એટલાનો વાસ (પાડોસ) ઘર હાટ મિત્રાઈ વર્જવી.

દુઃખં દેવકુલાસન્ને । ગૃહેહાનિ ચતુઃપથૈ ॥

ધૂર્તામાત્ય ગૃહાભ્યાસે । સ્યાતાં સુત ક્ષનક્ષયૌ ॥ ૧ ॥

દેશસરની પાસે રહે તે દુઃખી થાય, બજારમાં ઘર હોય તેને હાની ઘણી થાય, ધૂર્ત દિવાનની પાસે રહેવાથી પુત્રપૌત્રાદિકની ધનની હાની થાય છે.

મૂર્ખાધાર્મિકપાશંડિ । પતિતસ્તેનેરોગિણાં ॥ ક્રોધનાંત્યજદ્ધનાં । ગુસ્તલ્યગવૈરિણાં ॥ ૨ ॥

સ્વામિવેચકલુબ્ધાનાં । મૃષિસ્ત્રીચાલચાતિનાં ॥ ઇચ્છન્નાત્મહિતંધીમાન્ । પ્રાતિવેશ્મકતાંત્મજન્ ॥ ૩ ॥

મૂર્ખ, અધર્મી, પાખંડી, ધર્મથી પતિત, ચોર, રોગી, ક્રોધી, અત્યજ (કાળી બાધરી વિગેરે હલકી જાતિવાળા તથા ચંડાળ), મદોન્મત્ત (ઉધ્મત), શુઝની શય્યા ઉપર ગમન કરનારો (શુઝની સ્ત્રી સાથે ગમન કરનારો), વેરી, સ્વામીદ્રોહી, લોભી

ઋષી-સી-ખાળની હુત્યા કરનારો, જેને હોતની ચાહના હોય તેણે ઉપર લખેલાઓના પાડોસમાં પોતાનો વાસ કરવો નહીં.

કુશીલીયા વિગેરેના પાડોસમાં રહેવાથી ખરેખર તેનાં વચનોના ખોલવા સાંભળવાથી અને તેની ચેષ્ટા દેખવાથી પોતાની મેળે સારા ગુણવાળાના ગુણની પણ હાની થાય છે. સારા પાડોસમાં રહેવાથી પાડોસણોએ મળી ખીરની સગવડ કરી આપી, એવા સંગમાં શાલિલદ્રના જીવને મહાલાલકારી થયું અને નકારા પાડોસના ઉપર પર્વને દિવસે વહુએ પહેલાંથી મુનિને આપેલા અગ્રપિંડથી પણ પાડોસણોએ ભરમાવેલી સોમલટ્ટની ભાર્યાનો દ્રષ્ટાંત સમજવો.

અતિ પ્રગટ ઘરમાં રહેતાં તે ઘરની પાડોસમાં બીજાં ઘર ન હોવાથી ચોતરફથી એકલું જ થઈ જાય છે તેથી તેવા ઘરને ચૌરાદિકનો ભય સહેજમાં થઈ પડે છે.

અતિશય ગુપ્ત ઘર હોય તો ચોતરફ બીજાં ઘોડોનાં ઘર આવી જવાથી તેની કંઈપણ શોભા દેખાતી નથી અને અંત્રી પ્રમુખનાં અકસ્માત્ ભય વખતે તેવા ઘરમાંથી આવજા કરવી ઘણીજ મુશ્કેલ પડે છે.

સુસ્થાન ઘર, તે જેમાંની જમીનમાં શસ્ત્ર, ભસ્મ, ક્ષાત્રાદિક દોષ ન હોય, શાસ્ત્રમાં બતાવેલી નિષીદ્ધ વ્યય (વાસ્તુકશાસ્ત્રમાં બતાવેલા દોષ) થી રહિત (હોય), એવી જમીનમાં બહુલ દૂર્વા, પ્રવાળ, કુશ, સ્તંબ, પ્રસસ્ત, વર્ણગંધ, મૃત્તિકા, સુસ્વાદુજળ, નિધાન, વીગેરે નીકળે એવી જમીનમાં બતાવેલા ઘરમાં વસવું જે માટે વાસ્તુક શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે:-

(જમીનની પરિક્ષા)

શીતસ્પર્શોષ્ણ કાલેયા । ત્યુષ્ણસ્પર્શા હિમાગમે ॥ વર્ષાસુ ચોમયસ્પર્શા । સા શુભા સર્વદેહિનાં ॥ ૧ ॥

ઊષ્ણકાળમાં જેનો સ્પર્શ શીતળ હોય, શીત કાળમાં જેનો સ્પર્શ ઊષ્ણ હોય, ચોમાસામાં જેનો સ્પર્શ શીતોષ્ણ હોય, તેવી જમીન સર્વ પ્રાણીને શુભ જાણવી.

હસ્તમાત્ર ચ્વનિત્વાદૌ । પૂરિતા તેન પાંચુના ॥ શ્રેષ્ઠા સમાધિકે પાંતો । હીના હીને સમેસમા ॥ ૨ ॥

એક હાથમાત્ર જમીનને પેહેલાંથી ખોદીને તેમાંથી નીકળેલી માટીથી પાછી તે જમીન સમાન રીતે પુરી દેતાં તેમાંની ધુળ જે ઘટે તો હીન, ખરેખર થાય તો સમાન અને વધે તો સારી જમીન જાણવી.

પદગતિ શતંયાવ । જ્ઞામઃ પૂર્ણા ન શુષ્યતિ ॥ સોત્તમેકાંગુલાહીના । મધ્યમાત્તપરાધમા ॥ ૩ ॥

જમીનમાં પાણી ભરીને સો પગલાં ચાલીએ તેટલી વારમાં જે પાણી ન સુકાય તો ઉત્તમ જાણવી, એક આંગળ પાણી સુકાય તો મધ્યમ, ને વધારે સુકાય તો અધમ જાણવી.

અથવા તત્ર પુષ્પેષુ । સ્વોત્તેસત્યુપિતેષુ ચ ॥ સમાર્ચશુક્લશુક્લેષુ । મુવસૌવિધ્યુપદિશત્ ॥ ૪ ॥

અથવા જમીનની ખાતમાં પુષ્પ સુકી ઉપર તેજ માટી વાળી સો પગલાં ચાલીએ એટલા વખતમાં જે પુષ્પ ન સુકાય તો તે ઉત્તમ, અર્ધ સુકાય તે મધ્યમ, અને સુકાય જાય તો અધમ જમીન જાણવી. એમ ત્રણ પ્રકારની જમીન જાણવી.

ત્રિપંચમસદિવસૈ । સ્ત્રીત્રીહાદિ રોહણાત્ ॥ ઉત્તમા પદ્યમા હીના । વિજ્ઞેયા ત્રિવિનામદ્વી ॥ ૫ ॥

ત્રણ, પાંચ. સાત દિવસે વાવેલી શાળ વિગેરેનાં ઊગવાથી ઉત્તમ, મધ્યમ અને હીન, એમ અનુક્રમથી ત્રણ પ્રકારની પૃથવી જાણવી.

(જમીનમાંથી નીકળેલા શલ્યથી થતા ફળ વીધે)

વ્યાર્ષિ વલ્મીકિર્નૈઃ । સ્વં શુષિરા સ્ફુટિતા મૃતિ ॥ દત્તે મૂઃશલ્યયુગ્ દુઃસ્વં । શલ્યં જ્ઞેયં તુ યત્નતઃ ॥

જમીનને ખોદતાં અંદરથી જે કંઈ નીકળે છે તેને શલ્ય કહે છે. જમીન ખોદતાં જો તેમાંથી વલ્મીકી એટલે રાફડો નીકળે તો વ્યાધી કરે, પોલાર નીકળે તો નિર્ધન કરે, પ્રાટેલી નીકળે તો મરણ આપે, શલ્ય (હાડ વીગેરે) નીકળે તો દુઃખ આપે, એમ ઘણા યત્નથી શલ્ય જાણી શકાય છે.

નૃશલ્યં નૃહાન્યૈઃ સ્વરશલ્યેનૃપાદિભિઃ શુનોસ્થિર્દિમ મૃત્યૈઃ શિશુશલ્યં ગૃહ સ્વામિ પ્રવાસાય ।
ગોશલ્યં ગોધન હાન્યૈઃ । નૃકેશ કપાલ મસ્માદિ મૃત્યૈઃ ઇત્યાદિ ॥

જમીનમાંથી નરશલ્ય (માણસનાં હાડકાં) નીકળે તો મનુષ્યની હાની કરે, ખરનું શલ્ય નીકળે તો રાજા વિગેરેનો ભય કરે, કુતરાનાં હાડ નીકળે તો ખાળકોનું મરણ કરે, ખાળકોનું શલ્ય નીકળે તો ઘરખાંધનાર પ્રવાસીજ રહે (ઘરમાં સુખથી બેસી શકે નહી), ગાયનું શલ્ય નીકળે તો ગોધણનું વિનાશ કરે, મનુષ્યના મસ્તકના કેશ ખોપરી ભસ્માદિક (નીકળવા) થી મરણ થાય.

(સુખશાંતિ માટે વળેલા યોગ્ય તથા ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય નીયમો)

પ્રથમાંત્ય યામ વર્જ । દ્વિત્રિપ્રહર સંભવા ॥ છાયા વૃક્ષધ્વજાદીનાં । સદા દુઃસ્વ પ્રદાયિની ॥ ૧ ॥

પહેલા અને ચોથા પ્રહર સીવાય બીજા ત્રીજા પ્રહરની વૃક્ષ કે ધ્વજ વીગેરેની છાયા સદાય દુઃખદાઇની સમજવી.

વર્જયે દર્હતઃ પૃષ્ઠ । પાર્શ્વે બ્રહ્મ મધુ દ્વિપોઃ ॥ ચંડિકા સૂર્યયોદ્ધૈર્દિ સર્વ મેવચ શૂલિનઃ ॥ ૨ ॥

અર્ધત્ની પુઠ વર્જવી, બ્રહ્મા અને વિષ્ણુનું પડખું વર્જવું, ચંડિકા અને સૂર્ય-દેવની દૃષ્ટી વર્જવી, શીવનું સર્વ વર્જવું (શીવનું પડખું, પુઠ, અને દૃષ્ટી બધાં વર્જવાં).

વામાંગ વાસુદેવસ્ય । દક્ષિણં બ્રહ્મણઃ પુનઃ ॥

નિર્માલ્યં સ્નાનપાનીયં । ધ્વજચ્છાયા વિલેપનં ॥

પ્રશસ્તા શિશિરચ્છાયા । દૃષ્ટિશ્ચાપિ તથાર્હતઃ ॥

કૃષ્ણના દેરાનું ડાહ્યું પડખું, બ્રહ્માના દેરાનું જમણું પડખું, નિર્માલ્ય, સ્નાનનું પાણી, ધ્વજની છાયા, અને વિલેપન. એટલાં વર્જવાં યોગ્ય છે.

દેરાસરના શિખરની છાયા અને અર્ધત્ની દૃષ્ટી વખાણવા લાયક છે.

વળી પણ કહેલ છે કે:—

વજ્રિજ્જઈ જિણ પુટ્ટી । રવિ રૈસરાદિઠ્ઠિવિણ્હુ વામોઞ ॥

સવ્વથ્થ અંસુહચંડી । તમ્હા પુણ સવ્વહા વચ્છહ ॥ ૧ ॥

જિનની પુઠ વર્જવી, સૂર્ય અને શીવની દૃષ્ટી વર્જવી, વીષ્ણુ ડાહ્યો વર્જવો, ચંડી સર્વત્ર અશુભકારી છે, તે માટે સર્વથા ત્યાગ કરવી.

અરિહંત દિઠિદાહિણ । હરપુષ્પી વામણ સુકલોણ ॥ વિવરીણ વહુદુસ્ત્વં । પરં ન મંગતરે દોસો ॥૨॥

અર્હતની જમણી દૃષ્ટી, શીવની પુઠ, વિપ્લુ ડાલે, કલ્યાણકારી સમજવાં. એનાથી વિપરીત સારાં નહીં, પણ વચ્ચે માર્ગ હોય તો દોષ નહીં.

ઈસાણાકોણે । નયરે ગામે ન કોરણ ગેહં ॥ સંત લોઆણ અસુહં । અંતિમ જાઈણ રિદ્ધિકરં ॥૩॥

નગરમાં કે ગામડામાં ઇશાનકોણ તરફ ઘર કરવું નહીં, એ ઉચ્ચ જાતિવાળાને અસુખકારી હોય છે, પણ અંતિમ જાતિ એટલે નીચ જાતિને ઋદ્ધિકારક છે.

ઘર કરવામાં (સ્થાનના ગુણદોષનું) પરોજ્ઞાન, શકુનથી, સ્વપ્નથી, શબ્દથી, નિમિત્તથી કરવું. સુસ્થાન પણ ઉચિત મૂલ આપીને પાડોસીઓની મરજી લઈને ન્યાયપૂર્વક લેવું પણ પરને પીડા ઉપજાવી લેવું નહીં. તેમ પાડોસીઓની મરજી વગર પણ લેવું નહીં. કેમકે, તેમ જો ન કરે તો તેમાં રહેવામાં ત્રિવર્ગના સાધનની હાની થાય છે. એમજ ઇંટ, પાષાણ, કાષ્ટ વિગેરે પણ નિર્દોષ દૃઢ સારસ્વાદિ ગુણ જાણીને ઉચિત મૂલ વિગેરે આપીનેજ મંગાવવાં. તે પણ વેચનારે પોતાની મેળે તૈયાર કરેલાં લેવાં, પણ તેની પાસે પોતાને માટે નવાં કરાવવાં નહીં. કેમકે, પોતાને માટે નવાં કરવાની તેને આજ્ઞા આપવાથી મહાર'ભાદિક દોષ પોતાનાજ ઉપર આવી પડે છે. તૈયાર પણ પ્રાસાદાદિક સંબંધી હોય તો તે લેવાં નહીં. કેમકે, તે લેવાથી બહુજ પ્રકારની હાની વિગેરે થાય છે.

(દેવદ્રવ્યના ઉપભોગથી થતી હાની વિષે દૃષ્ટાંત.)

સંભળાય છે કે જે વાણીયા પાડોશી હતા, તેમાં એક ધનવંત હતા અને બીજો નિર્ધન હતા. ધનવંત વારંવાર નિર્ધનને પીડાકારી થતો હતા. નિર્ધન પોતાના નિર્ધન-પણાથી તેની સામે થવાને અશક્ત હોવાથી બીજો કંઈ ઉપાય નહીં ચાલવાને લીધે તે ધનવંતનું નવું ઘર બંધાવું હતું તેની ભીંત વિગેરેમાં પાસે આવેલાં જિનભુવનની ભુની ભીંતમાંથી નીકળી પડેલી ઇંટ વિગેરેનાં ખંડ કોઈ ન જાણે તેમ નાખતો હતો. હવે તે ઘર જ્યારે તૈયાર થયું ત્યારે તેને તેણે અરેખરી વાત જણાવી આપી છતાં પણ તે (ધનવંત) બોલ્યો કે “ અહો ! એટલામાં તે શો દોષ લાગવાનો છે ? ” એમ અવગણના કરીને તે ઘરમાં રહેવા લાગ્યો. પછી તે ધનવંતનું થોડા દિવસમાંજ વજાઅગ્નિ વિગેરેથી સર્વસ્વ વિનાશ પામ્યું. જે માટે કહેલ પણ છે કે—

પાસાય કૂચવાવી । મસાણ મઠ રાયમંદિરાણં ॥ પાહાણ ઇટ્ટકઠ્ઠા । સરિસવ મિસાવિ વજ્જિજ્જા ॥

દેરાસરનાં, કુવાનાં, વાવનાં, મસાણનાં, મઠનાં, રાજમંદિરનાં પાષાણ, ઇંટ, કાષ્ટ, એટલાં વાનાં સરસવમાત્ર પણ તજવાં. સરસવમાત્ર પણ પોતે વાપરવાં નહીં.

પાહાણમયં થંમં । પીદં પટ્ટં વારઉત્તહં ॥ એગીહિ વિરુદ્ધા । સુહાવહા ધમ્મ ઠાણેસુ ॥ ૨ ॥

થાંભલા, પીઠ (પીઠીયાં), પટ્ટ (પાટડા), બારસાંખ, એટલાં પાષાણમય ધર્મસ્થાનકમાં સુખકારક હોય છે, પણ ગૃહસ્થે પોતાના ઘરમાં કરવાં નહીં.

પાહાણમણ્કઠ્ઠં । કઠ્ઠમણ્ પાહાણસ્સ થંમાઈ ॥ પાસાણ અગિહવા । વજ્જેઅન્વા પયત્તેણ ॥ ૩ ॥

પાષાણમયમાં કાષ્ટ, કાષ્ટમયમાં પાષાણ, થાંભલા દેરાસરમાં કે ઘરમાં પ્રયત્નથી (જરૂર કરી) જર્જરા (ઘરમાં કે દેરાસરમાં એમ ઉલટસુલટ કરવું નહીં).

હલ ઘાળયસગર્હાઈ । અરહદ જંતાણિ કંટઈ તહય ॥ પંચુંવારે સ્ત્રીરતરુ । એઆળં કઠ્ઠ વજ્જિજ્જા ॥

હળ, ઘાણી, ગાડો, અરહદ, યંત્ર (ચરખા રેટીયા વીગેરે), એટલાં વાનાં કંટાળા વૃક્ષનાં કે પંચુંબર (વડ પીપળ પીપળો ઊભરો કાકુવૃક્ષ) અને હુધવાળાં વૃક્ષનાં વર્ણવાં (એટલાં વૃક્ષોનાં ઉપર લખેલા પદાર્થ બતાવવા નહીં).

વીજ્જનરી કેલિદાહિમ । જંવિરી દોહિલિદ અંબિલિઆ ॥

બુબ્બુલિ, બોરીમાઈ । કળયમયા તહવિ વજ્જિજ્જા ॥ ૬ ॥

ખીભેરીનાં, કેળનાં, દાડમનાં, બે ભતિનાં જંખીરીનાં, હળદ્રનાં, આંબડીનાં, આવળનાં, ખોરડીનાં, ધંતુરાનાં, (એટલાં) વૃક્ષો પોતાના ઘરમાં વર્ણવા.

એઆળં જઈએ જડા । પાઢવસાઓ પવિસ્સઈ અહવા ॥

છાયાવા જંમિગિહે । કુલાનાસો હવઈ તથ્યેવ ॥

એટલાં વૃક્ષો ભે પોતાના ઘરની પડોસમાં હોય અને ભે તેની જડ (મૂળ) અથવા છાયા જેના ઘરમાં પ્રવેશ કરે તેના ઘરમાં ફળનો નાશ થાય છે.

પુન્નવુન્નય અથ્થહરં । જમુન્નયં મંદિરં ધણસમિદ્ધં ॥

અવરુન્નય વિદ્ધિકરં । ઉત્તરુન્નય હોઈઉદ્ધસિઅં ॥ ૭ ॥

પૂર્વ દિશાએ ઊંચું ઘર હોય તો ધનનો નાશ કરે, દક્ષિણ દિશાએ ઊંચું ઘર હોય તો ધનસમૃદ્ધિ કરે, પશ્ચિમ દિશાએ ઊંચું ઘર હોય તો ઋદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે, અને ઉત્તર દિશામાં ઘર ભે ઊંચું હોય તો ઉધ્વંસ કરે (નાશ કરે).

વલ્યાગારં કૂળેહિં । સંકૂલં અહવ એગ દુતિ કૂળં ॥

દાહિણ વામયદીહં । ન વાસિયવ્વેરિસંગેહં ॥ ૮ ॥

ગોળ આકારવાળું, જે માંહે ખુણા ખાંચા ઘણા પડતા હોય, અને તેથી સાંકડું હોય, એક બે ત્રણ ખુણા પડતા હોય, દક્ષિણ દિશા તરફ અને ડાબી દીશા તરફ લાંબું હોય, એવું ઘર વસાવવું નહીં (ખંધાવવું નહીં).

સયમેવ જે કિવાડા । પિહિઅંતિઅ ઉગ્ગહંતિ તે અસુહા ॥

ચિત્તકલસાહ સોહા । સવિસેસા મૂલવારિસુહા ॥ ૯ ॥

જે ઘરનાં પોતાની મેળે કમાડ દેવાઈ નાંચ અને પોતાની મેળેજ ઊઘડી પડતાં હોય તે અશુભ નાણવાં, ચિત્રામણ કરેલ કળસાદિક શોભા જેના મૂળ દ્વાર ઉપર હોય તે સુખકારી સમજવાં (ઘરના આગળના ભાગ ઉપર ચિત્ર શ્રેષ્ઠ ગણાય છે).

(ધરમાં ન કરાવવાનાં ચિત્રામણ વિષે)

જોઈણિ નદારંભં । મારહરામાયણં ચ નિવજુદ્ધં ॥ રિસિત્તરિઅં દેવચરિઅં । ઇઅ ચિત્તં ગેહિ નહુ જુત્તાં ॥

ચોગિણીનાં ચિત્ર, નાટકનાં આરંભનાં ચિત્ર, મહાભારથના યુધ્ધનાં ચિત્ર, રામાયણમાં આવતા યુદ્ધનાં દેખાવવાળાં ચિત્ર, રાજરાજાઓનાં યુદ્ધ સંબંધી ચિત્ર, ઋષિઓનાં ચરિત્રનાં દેખાવ, દેવનાં ચરિત્રનાં દેખાવ, એવાં ચિત્ર ગૃહસ્થે પોતાના ઘરમાં કરાવવાં યુક્ત દેખાતાં નથી.

(શુભચિત્ર વિધે)

ફલિહ તરુ કુસુમાવલિ સરસ્વતી નધનિહાણ જુઅલચ્છી ॥

કલસં વદ્ધાવણયં । કુસુમાવલિઆઈ સુહચિત્તં ॥ ૮ ॥

ફળેલા વૃક્ષોના દેખાવ, પુલેલી વેલના દેખાવ, સરસ્વતીનાં સ્વરૂપ, નવનિધાનના દેખાવ, યજ્ઞસ્થાન, લક્ષ્મીદેવતાના દેખાવ, કળસનો દેખાવ, આવર્તા વધામણાનો દેખાવ, ચઉદ સ્વપ્નનાં દેખાવનો શ્રેણિ, એવા પ્રકારનાં ચિત્ર ગૃહસ્થના ઘરમાં શુભકારી બાણવાં.

(વૃક્ષોથી થતા શુભાશુભ ફળ વિધે)

સર્જુરી દાડિમારંભા । કર્ક ધૂર્ગજી પૂરિકા ॥ ઉત્પલ્લવે ગૃહે યત્ર । તત્ત્રિકૃતંતિ મૂલતઃ ॥ ૯ ॥

ખનુરી, દાડમ, કેળ, કોહલી, ખીજેરી, એટલાં વૃક્ષો જેના ઘરના આંગણમાં ઉગેલાં હોય તે તેનાં ઘરને મૂળધા નાશકારક સમજવાં.

લક્ષ્મી નાશકરઃ કીરી । કંટકી શત્રુભીઃ પ્રદઃ ॥ અપત્યન્નઃ ફલી । સ્તસ્માદેષાં કાષ્ટમપિ ત્યજેત્ ॥

જેમાંથી દુધ ઝરે એવાં વૃક્ષો લક્ષ્મીનાશ કરનાર થાય છે, કાંટાવાળાં વૃક્ષો શત્રુનો ભય ઉપજાવે છે, ફળવાળાં વૃક્ષો ખાળકોનો નાશ કરે છે, એટલા માટે એ વૃક્ષોનાં કાષ્ટ પાણુ વર્જવાં. (ખાંધકામમાં એવાં વૃક્ષનાં લાકડાં વાપરવાં નહીં).

કશ્ચિદુત્તે પુરોભાગે । વટઃ શ્લાઘ્ય ઉદંવરઃ ॥

દક્ષિણે પશ્ચિમે શ્વચ્છો । ભાગે પ્લક્ષ સ્તથોત્તરે ॥ ૧૧ ॥

કોઈક શાસ્ત્રમાં એમ કહે છે કે ઘરના આગળના ભાગમાં વડવૃક્ષ હોય તો તે સારો ગણવો, અને ઊંખરવૃક્ષ ઘરથી જમણે ભાગે હોય તો તે સારો ગણવો, પીપળવૃક્ષ ઘરથી પાશ્વિમ દિશાએ હોય તો સારો ગણવો, અને ઘરથી ઉત્તર દિશાતરફ ખીપરવૃક્ષ હોય તો સારી ગણવી.

(ઘર બાંધકામના નિયમો)

પૂર્વેત્યાં શ્રીગૃહં કાર્યં । માગ્રેયાંચ મહાનસં ॥

શયનં દક્ષિણેત્યાંતુ । નૈરુત્યા માયુધાદિકં ॥ ૧ ॥

પૂર્વદિશામાં લક્ષ્મીઘર (ભંડાર) કરવું, અગ્નીકોણમાં પાકશાળા (રસોડું) કરવી, દક્ષિણ દિશામાં શયનગૃહ (સુવાનું) કરવું. અને નૈરુત્યકોણમાં આયુધાદિક કરવા (સીપાઈ વિગેરેની બેઠક કરવી).

મુનિક્રિયા પશ્ચિમાયાં । વાયવ્યાં ધાન્ય સંગ્રહ ॥

ઉત્તરેત્યાં જલસ્થાન । મૈશાન્યા દેવતા ગૃહં ॥ ૩ ॥

પશ્ચિમદિશામાં ભોજનશાળા કરવી, વાયવ્યકોણમાં ધાન્ય ભરવાના ડોઠાર કરવા, ઉત્તરદિશામાં જળસ્થાન (પાણીયાડું) કરવું, ધૈશાનકોણમાં દેવતાગૃહ (ઘર દેરાસર) કરવાં.

ગૃહસ્ય દક્ષિણે વનિહઃ । તોય ગો નિલ દીપમ્ ॥

વામા પ્રત્યગ્ દિશોમુક્તિ । ધાન્યાર્થા રોહદેવમ્ ॥ ૩ ॥

ઘરને જમણે ભાગે અગ્ની, જળ, ગાયબંધન, વાયુ, દીવાનાં સ્થાન કરવાં, ઘરને વામ ભાગે (ડાબી તરફ) અથવા પશ્ચિમભાગમાં ભોજન કરવાનું, દાણા ભરવાનો કોઠાર, ઘરદેરાસર, વિગેરે કરવાં.

(ધરની દિશા કયાંથી ગણાય તે વિષે)

પૂર્વાદિ દિગ્ વિનિર્દેશો । ગૃહદ્વાર વ્યપેક્ષયા ॥

ભાસ્કરોદય દિક્પૂર્વા । નવિજ્ઞેયા યથાક્ષુતે ॥ ૪ ॥

પૂર્વાદિક દિશાનો અનુક્રમ ઘરનાં દ્વારની અપેક્ષાથી ગણવે, પણ સૂર્યોદયથી પૂર્વદિશા ગણવી નહીં, એમ છીંકના કાર્યમાં વિચારવું.

તથા ઘરના બાંધનાર સુતાર, સલાટ, કડીયા કર્મકર વિગેરેને ઠરાવ કરેલું મૂલ આપવાં કરતાં કાંઈક અધિક ઉચિત આપીને રાજી રાખવા, પણ તેઓને કોઈપણ પ્રકારે ઠગવા નહીં. જેટલાથી કુટુંબનો નિર્વાહ સુખપૂર્વક થાય અને લોકમાં શોભાદિક થાય તેટલોજ ઘરનો વિસ્તાર કરવો. અસંતોષીપણાથી અધિક અધિક વિસ્તાર કરવાથી ફેકટ ધન વ્યથાદિ આરંભાદિ થાય છે. એવું પણ ઘર પ્રમાણ કરેલા દ્વારવાળું કરવું જ યોગ્ય લાગે છે. ઘણા દ્વારવાળું ઘર કરવાથી અજાણ્યા લોકોના આવવા જવાથી (પ્રવેશ નિર્ગમ નથી) કોઈ વખત દુષ્ટલોકોનો આપાત (આવી પડવું) થાય તેથી સ્ત્રી દ્રવ્યાદિકને વિનાશકારી પણ થઈ શકે છે. પ્રમાણ કરેલાં દ્વાર પણ દુઠકમાડ, ઉદ્ધાણા, સાંકળ, અર્જળા વિગેરેથી સુરક્ષિત (બરોબર સંચવાય તેવા) કરવાં. એમ જો ન કરવામાં આવે તો પૂર્વોક્તાદિક અનેક પ્રકારના દોષોનો સંભવ થાય છે. કમાડ વિગેરે પણ જેમ જોઈએ તેમ સુખથી ઉઘડી શકે અને સુખથી દેવાઈ શકે એવાં કરવાં; કે જેથી કેટલાક ગુણ થાય છે (ફાયદા થાય છે). એમ જો ન હોય તો અધિક અધિક વિરોધના થાય વળી કોઈ વેળા ઉતાવળું પ્રયોજન હોય તો તે કાર્યની હાની વિગેરે થઈ જાય છે. અર્જળા જે ભોગળ તે ભીંતમાં રેહે તેવી કરવી સર્વથા યોગ્ય નથી. કેમકે તેમ કરવાથી પાંચેદ્રિયાદિક જીવોની વિરોધના થાય. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે બનાવેલા કમાડ પણ ઉઘાડવાં દેવાં હોય ત્યારે સમ્યક્ પ્રકારે જોઈને ચત્તાથી પ્રમાણને ચઢી ઉઘાડવાં દેવાં. એમજ પ્રણાલ, ખાળ વિગેરેમાં યથાશક્તિ ચત્તા કરવી. પ્રમાણવંત જ દ્વારાદિ કરવાં એમ શાસ્ત્રોમાં પણ કહેલ છે.

ન દોષો યત્ર વિધાહિ । નવંચત્રાશિલં દલં ॥ વહુ દ્વારાણિનો યત્ર । યત્ર ધાન્યસ્ય સંગ્રહઃ ॥ ૧ ॥

પૂજ્યતે દેવતા યત્ર । યત્રાભ્યક્ષણ માદરાત્ ॥ રક્તા જ્વનિકાયત્ર । યત્ર સંમાર્જનાદિકં ॥ ૨ ॥

યત્ર હેપટ કાનિષ્ઠાદિ । વ્યવરથા સુપ્રતિષ્ઠિતા ॥ માનવીયા વિશંત્યંત । મૌનવો નૈવ યત્રચ ॥ ૩ ॥

દોષ્યતે દીપકો યત્ર । પાલનં યત્ર રાગિણાં ॥ શ્રાંત સંવાહના યત્ર । તત્રસ્યાત્કમલાગૃહં ॥ ૪ ॥

જેના ઘરમાં વેધાદિક દોષ ન હોય, જે ઘરમાં પાપાણ ઈંટ વિગેરે દળ બધાં નવાં હોય, જે ઘરમાં ઘણા દરવાજા ન હોય, જે ઘરમાં ધાન્યનો સંગ્રહ થતો હોય,

જ્યાં દેવની પૂજા થતી હોય, જ્યાં પાણીનો સીંચવાથી ઘર સાફ રખાતું હોય, જ્યાં રાતી પરીમચ્છ (ચક) બંધાતી હોય, જે ઘરમાંથી કચરા વિગેરે કઢાતા હોય, ઘરમાં નહાના મોટાની સુપ્રતિષ્ઠિત વ્યવસ્થા થતી હોય, સૂર્યનાં કીરણો જ્યાં પ્રવેશ કરતા હોય પણ સૂર્ય આવતો ન હોય, જ્યાં દીવો અખંડ દીપ્તો હોય, રોગી વિગેરેનું પાલન થતું હોય, જ્યાં થાકિને આવેલાની સેવા ખરદાસ થતી હોય, ત્યાં લક્ષ્મી પોતાનો નિવાસ કરે છે.

એવી રીતે દેશ, કાળ, પોતાની સંપદા, જાતિ વીગેરેથી ઐચિત્ય, તૈયાર કરાવેલા ઘરમાં, પેહેલાથી સ્નાત્રવિધિ, સામાર્મિક વાત્સલ્ય, સંઘપૂજા વિગેરે કરીને પછી ઘરને વાપરવું. તેમાં શુભ મુહુર્ત, શુભ શકુન, વિગેરે બળ ધર ચણાવવા વખતે પ્રવેશ વિગેરેમાં વારંવાર જોવું. એવી રીતે બનેલા ઘરમાં રહેતાં લક્ષ્મી વૃદ્ધિ થવી વીગેરે કંઈ દૂર નથી.

(યથાવિધી બંધાવેલા ઘરથી થતા લાભ વિષે દ્રષ્ટાંત)

સંભળાય છે કે ઉત્તરજેણીમાં દાંતા નામના શેઠે અદાર કરેડ સૌનેયા ખરચીને બારેવર્ષે વાસ્તુકશાસ્ત્રમાં બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે સાત માળનો મોટો મહેલ નવો કરાવ્યો હતો. પરંતુ રાતે “પડું પડું” એવો શબ્દ ઘરમાંથી થવાને લીધે ભય પામીને દાંતા શેઠે જેટલું ખર્ચેલું હતું તેટલુંજ ધન લઈને તે ઘર વિક્રમાર્કને અર્પી દીધું. વિક્રમાદિત્યને તો તેમાંથી સુવર્ણપુરૂષની પ્રાપ્તિ થઈ. માટે વિધિપૂર્વક ઘર

વિધિથી બનેલ અને વિધિથી પ્રતિષ્ઠિત શ્રીમુનીસુવ્રત સ્વામીનું સ્તૂપ (પગલાવાળી દેરી)ના મહીમાને લીધે પ્રબળ સૈન્યથી પણ કૌણિક રાજા વૈશાળી નગરી લેવા માટે બાર વર્ષ સુધી લડયો પણ તે નગરી લેવા સમર્થ ન થયો. આરિત્રથી મુદ્ધ થયેલા કૂલવાલક નામના સાધુના કહેવાથી સ્તૂપ પડાવી નાખ્યા પછી તો તેજ વખત લઈ શકાણી.

માટે ઘર, દેરાસર બધાં વિધિથીજ કરાવવાં. એમજ ઘરની પેઠે હાટ પણ જો સારા પાડોસ વચ્ચે હોય, અતિ પ્રગટ ન હોય, અતિશય ગુપ્ત ન હોય, સારા ઠેકાણા ઉપર હોય, વિધિથી બનાવેલ હોય, પ્રમાણ કરેલા કારવાળું હોય, વિગેરે ગુણયુક્ત હોય, તો ત્રિવર્ગની સિદ્ધિના હેતુપણે ઉચિત્ત સમજવું. એ પ્રથમ દ્વાર સમજવું.

(દ્વાર ૨ નું—(વિદ્યાસંપાદન)

દ્વાર ૨ નું—તથા ત્રિવર્ગ સિદ્ધિનું કારણ, એ આગળ પણ સર્વ દ્વારમાં એ પદની ચોજના કરવી. એટલે ત્રિવ ની સિદ્ધિના કારણપણે ઉચિત્ત એવી વિદ્યાઓ સીખવી. તે વિદ્યાઓ પણ લખવાનો, લણવાનો, વ્યાપારનો, ધર્મનો સારો અભ્યાસ કરવો. નહિ સીખેલો, અનભ્યાસ્તકળાવાળો, ખરેખર મૂર્ખપણે કરી, હસવા ચોચપણે કરી પગલે પગલે પીડા પામે છે. જેમકે, કાળીદાસ કવી પહેલાં ગોવાળ હતો, તે રાજસભામાં ગયો ત્યારે સ્વસ્તિ આશિર્વાદને ઠેકાણે “ઉસરટ” એમ બોલ્યો. જેથી તેને અંથ સોધવા માટે આપ્યો, ત્રિત્રીત કરેલી સભા જોવા મોકલ્યો ત્યાં પગલે પગલે લોકોમાં હાસ્યાસ્પદ થયો. કળાવાન હોય તે વિદેશમાં પણ માન પામે છે. વસુદેવની પેઠે જ્યાં જાય ત્યાં માન પામે છે. વળી કહેલ પણ છે કે,

વિદ્વત્ત્વં ચ નૃપત્વં ચ । નૈવ તુલ્યં કદાચન ॥ સ્વદેશે પૂજયતે રાજા । વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજયતે ॥ ૧ ॥
 વિદ્વાન્પણું અને રાજાપણું એ બન્ને સરખાવતાં કોઈ કાળે સરખાં થતાં નથી.
 કેમકે, રાજા સ્વદેશમાંજ માનપૂજા પામે છે, અને વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજા પામે છે.
 (એટલે જ્યાં જાય ત્યાં તેને માન મળી શકે છે, પણ રાજા જ્યાં જાય ત્યાં તેને
 સ્વદેશના જેટલું વિદ્વાન્ ન હોવાથી માન મળતું નથી).

કળાઓ સર્વ પ્રકારની સીખવી. ક્ષેત્ર કાળાદિકની અપેક્ષાથી સર્વ પ્રકારની
 કળાઓ વિશેષકરી ઊપયોગમાંજ આવે છે. એવી કળાઓ જો સીખેલા ન હોય તો
 કોઈક વખત એવો પણ આવે છે કે તેવી કળા વિના શીદાવું પડે છે. કહેલ છે કે,
 અદ્દમદ્દપિ સિલ્લિજ્જા । સિલ્લિજ્જં ન નિરચ્ચં ॥ અદ્દમદ્દ પસાણ । સ્વજ્જં ગુલ તુંવં ॥ ૧ ॥
 અદ્દમદ્દ પણ સીખવું. કેમકે સીખેલું નિરર્થક થતુંજ નથી. અદ્દમદ્દના
 પસાયથી ગોળ અને તુંબડું ખાઈ શકાય છે. (અહિયાં કોઈક દૃષ્ટાંત છે પણ
 પ્રસિધ્ધ નથી).

જે સકળ કળાઓ સીખેલો હોય છે તેને પૂર્વોક્ત સાતે પ્રકારની આજીવીકાઓ-
 માંથી હરકોઈ પણ પ્રકારની આજીવીકાથી સુખે નિર્વાહ ચાલી શકે છે અને તે
 ધનવાન્ પણ બની શકે છે. જે પ્રાણી સર્વ કળાઓ સીખવા સમર્થ ન થઈ શકતો
 હોય તેણે પણ સુખથી પોતાનો નિર્વાહ થઈ શકે અને પરલોકતું સાધન સુખથ,
 થઈ શકે એવી એકાદિ કળા તો અવશ્ય કરીને સીખવીજ જોઈયે. જે માટે કહેલ છે કે
 સુઅસાયરો અપારો । આરયોવં જિઆય દુમ્મેહા ॥ તં કિંપિ સિલ્લિજ્જં અવં જં, કજ્જકરં ચોવંચં ॥ ૧ ॥

શ્રુત (જ્ઞાન અથવા જ્ઞાત) સાગર તો અપાર છે, આયુષ્ય થોડું છે, જીવ તે
 વળી માઠી બુદ્ધિવાળો છે, માટે કંઈ પણ એવું શીખી લેવું કે જેથી થોડું પણ
 કામ થઈ શકે.

જાણ જીવિલોણ । દો ચેવનરેણ સોલ્લિજ્જં અવ્વાઈં ॥ કમ્મેણ જેણ જીવઈ । જેણ મઓ સગઈં જાઈં.

આ સંસારમાં જે પ્રાણી જન્મ્યા છે તેઓએ બે પ્રકારના ઉદ્યમ તો જરૂર જ
 સીખવા. એક તો જેથી આજીવીકા ચાલે, અને બીજું એકે જેથી મરીને સદ્ગતિ
 જાય. નિંદવાયોગ્ય, પાપમય કર્મેકરી આજીવીકા ચલાવવી એ તો સૂત્રમાં “ ઉચિત ”
 એ પદ કહેલું હોવાથી સર્વથા અનુચિત છે. (અનુચિત કર્મ કરી આજીવીકા કરવી,
 નહીં) એ બીજું દાર સમાપ્ત થયું. (ત્રીજા દારમાં પાણીચહણ બતાવે છે).

(દાર ૩ જી-પાણીચહણ)

દાર ૩ જી-પાણીચહણ તે વિવાહ (લગ્ન) કરવો તે પણ ત્રિવર્ગની સિદ્ધિને
 માટે હોવાથી ઉચિત જ જણાય છે. વિવાહ અન્ય ગોત્રવાળા, સમાન કુળ, સદાચાર,
 સમાન સ્વભાવ, સમાન રૂપ, સમાન વય (અવસ્થા), સમાન વિદ્યા, સમાન સંપદા,
 સમાન વેષ, સમાન ભાષા, સમાન પ્રતિષ્ઠાદિ ગુણયુક્તનીજ સાથે કરવા યુક્ત છે.

સમાન કુળ શીળાદિક ન હોય તો પરસ્પર અવહીલના, કુટુંબકલહ, કલંકદાન
 વિગેરે આપદા આવી પડે છે. જેમકે, પોતાનપુર નગરે શ્રાવકની દીકરી શ્રીમતીને
 ઘણા આદરથી મિથ્યાત્વીએ પરણી હતી, પણ શ્રીમતી પોતાના જૈનધર્મમાં દૃઢ હતી,

તેથી તેણીએ પોતાનો ધર્મ નહીં મુકવાથી અને સમાન ધર્મ નહીં હોવાથી તેના ઉપર ભત્તાર વિરકત થઈ ગયો; છેવટ ઘરમાં ઘડામાં કાળો સર્પ રાખીને શ્રીમતીને કહ્યું કે, ઘરમાં ઘડો પડેલો છે. તેમાં કુલની માળા છે તે લઈ આવ. એવો આદેશ આપ્યો. નવકારમંત્રના મહિમાથી તે શ્રીમતીને તો કુલમાળ જ થઈ ગઈ. તેથી તેના ભત્તાર પ્રમુખ પણ શ્રાવક થઈ ગયા.

કુળ શીળાદિક બરોબર હોય તો પેથડશાહની પ્રાથમિણીદેવી પ્રમુખની પેઠે સર્વ પ્રકારનાં સુખ ધર્મ મહત્વાદિક ગુણની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

સામુદ્રિક શાસ્ત્રાદિકમાં બતાવેલ શરીર વિગેરેનાં લક્ષણ, જન્મપત્રિકાદિક તપાસવા વિગેરે કરવાથી કન્યા અને વરની પ્રથમથી પરીક્ષા કરવી. કહેલ છે કે:-

કુલં ચ શીલં ચ સનાયતા ચ । વિદ્યા ચ વૃત્તિં ચ વપુ વયશ્ચ ॥

વરે ગુણા સમ્પ વલોકનીયા । તતઃ પરં માગ્યવતી ચ કન્યાઃ ॥ ૧ ॥

કુળ, શીળ, સનાયતા (સારાનો આશ્રય), વિદ્યા, ધન, નિરોગીશરીર, વય, એટલાં સાતવાનાં વરમાં જોઈને કન્યા આપવી. પછી કન્યાનું ભાગ્ય સમજવું.

મૂર્ખં નિર્ધનં દૂરસ્ય । શૂર મૌક્ષાભિલાષિણાં ॥ ત્રિગુણ્યાવિક વર્ણાણાં । ન દેયા કન્યકા વૃધૈઃ ॥ ૨ ॥

મૂર્ખ, નિર્ધન, દૂરદેશાવર રહેનાર, શૂરવીર, મોક્ષાભિલાષી (લીક્ષા લેવાની તૈયારીવાળો), કન્યાથી ત્રણગણા ઉપરાંત વર્ષવાળાને કન્યા પડિતે આપવી નહીં.

અત્યદ્ભૂત ધનાઢ્યાના । મતિશીતાતિરોષિણાં ॥ વિકલાંગસરોગાણાં । ન દેયા કન્યકા વૃધૈઃ ॥ ૩ ॥

અતિશય આશ્ચર્યકારી મોટા ધનવંતને, અતિશય તાઢાને, અતિક્રોધીને, લુલાલંગડા પાંગળા વિગેરે વિકલાંગને, સદા રોગીને, પડિતે કન્યા આપવી નહીં.

કુલજાતિ વિહીનાંનાં । પિતૃમાતૃ વિયોગિનાં ॥ ગેહિની પુત્રયુક્તાનાં, ન દેયા કન્યકા વૃધૈઃ ॥ ૪ ॥

કુળ જાતિથી હીન હોય તેને, માતાપિતાથી વિયોગી હોય તેને, પુત્રવાળી સ્ત્રી હોય તેના ઉપર, વિચક્ષણ પુરૂષે પોતાની કન્યા આપવી નહીં.

વહુ વૈરાપવાદાનાં । સદૈવોત્પન્ન મક્ષિણાં ॥ આલસ્યાહતચિત્તાનાં । ન દેયા કન્યકા વૃધૈઃ ॥ ૫ ॥

જેને ઘણા વેરી હોય, ઘણા જણનો અપવાદી હોય, નિરંતર કમાઈનેજ ખાનારો (વગર મુડીવાળો) હોય, આળસથી ઉદાસ મન હોય, તેને કન્યા આપવી નહીં.

ગોત્રિણાં દ્યુત ચૌર્યાદિ । વ્યસનોપહતાત્મનાં ॥ વિદેશી નામપિ પ્રાયો । ન દેયા કન્યકા વૃધૈઃ ॥ ૬ ॥

પોતાના ગોત્રવાળાને, જુગાર ચેરી વીગેરે વ્યસન પડવાથી અખરડીણ થયેલાને, અને ઘણુંકરી પરદેશીને પણ કન્યા આપવી નહીં.

(વહુનાં લક્ષણ વીધે)

નિર્વ્યાજા દયિતાદૌ । મક્તા શ્વશ્રૂપુ વત્સલા સ્વજને ॥ સ્તિગ્વા ચ વંધુર્વે । વિકસિત વદના કુલવધૂટી.

સ્ત્રી વિગેરેમાં નિષ્કપટી, સાસુમાં ભક્તિવંતી, સગાંવાહલાંમાં દયાળુ, બંધુવર્ગમાં સ્નેહવાળી, વિકસિત છે મુખ જેનું, એવી વહુ હોવી જોઈએ.

(અહસ્થ છતાં પણ મુખી વીધે)

યમ્ય પુત્રા વસેમક્તા । માર્યા ઇંદાનુવર્તિની ॥ વિમલેષ્યપિ સંતોષ, સ્તસ્ય સ્વર્ગ રૂઢિવહિ ॥ ૮ ॥

જેને પુત્ર વશ હોય અને પિતા ઉપર લલિતવંત હોય, સ્ત્રી-લતારની મરણ પ્રમાણે વર્તનારી હોય, સંપદામાં પણ સંતોષ હોય (હાયહાય ન કરતો હોય) તેને અહિંયાંજ સ્વર્ગ છે.

(આઠ પ્રકારના વીવાહ લગ્ન વીધે)

અગ્ની અને દેવતાની સાક્ષી પૂર્વક લગ્ન કરવાં તે પાણીગ્રહણ કહેવાય છે. સામાન્યથી વિવાહ આઠ પ્રકારના છે. ૧, અલંકૃત કરેલી કન્યા આપવી તે “પ્રાક્ષીવિવાહ” કહેવાય છે. ૨, દ્રવ્ય લઇને કન્યા આપવી તે “પ્રાજ્ઞપત્યવિવાહ” કહેવાય છે. ૩, ગાય અને કન્યા આપવાં તે “આર્ષવિવાહ” કહેવાય છે. ૪, જેમાં યજ્ઞ કરાવનાર યજ્ઞવિધિ કરનારને દક્ષણામાં કન્યા આપે તે “દેવવિવાહ” કહેવાય છે. એ ચાર ધર્મવિવાહ કહેવાય છે. ૫, પોતાના પિતા ભાઈઓનાં પ્રમણ કર્યા વગર (છાનાં) પરસ્પરના રાગથી પરસ્પર સંબંધ કરવો તે “ગાંધર્વવિવાહ” કહેવાય છે. ૬, પણબંધ તે કંઈ શરત કે હોડ કરીને કન્યાનું આપવું થાય તે “આશુરીયવીવાહ” કહેવાય છે. ૭, જખરજ-સ્ત્રીથી (બળાત્કારથી) કન્યાનું ગ્રહણ કરવું તે “રાક્ષસીવીવાહ” કહેવાય છે. ૮, સુતેલી પ્રમાદમાં પડેલી કન્યાનું ગ્રહણ કરવું તે “પૈશાચિકીવીવાહ” કહેવાય છે. આ પાછળનાં ચાર પ્રકારનાં લગ્ન અધર્મ ગણાય છે. જે વહુવરની પરસ્પર પ્રીતિ હોય તો અધર્મવિવાહ પણ સધર્મ વિવાહ ગણાય છે. શુદ્ધ કન્યાનો લાભ થવો તેજ વિવાહનું ફળ કહેવાય છે. અને તેનું ફળ વહુની રક્ષા કરતાં ઉત્તમ પ્રકારના ઉત્પન્ન થયેલા સુપુત્રની પરંપરા હોય છે. તેથી કોઇપણ કાળે હણાય નહીં એવી ચિત્તી નિવૃત્તિ (સુખશાતા) થાય છે. ગૃહકૃત્ય સુખે કરી શકાય છે, શુદ્ધ આચારની વિશુદ્ધી થાય છે, દેવ અતિથિ બાંધવાદિકોનાં નિર્વંધ (નિઃપાપથી) સેવન થાય છે.

(વહુ રક્ષણના ઉપાય)

વહુને રક્ષણ કરવાનો ઉપાય એ છે કે ઘરનાં કામકાજ તેને (વહુને) સોંપવાં, વહુને દ્રવ્યનો સંયોગ થોડો સોંપવો, ઘરનું સ્વતંત્રપણું સોંપવું નહીં (પુછ્યા સીવાય પોતાની મરણ પ્રમાણે કામ કરી શકે નહીં એવો શક બેસાડવો), સદાય માતાના ઓરડાની રક્ષાના જેમ સ્ત્રીના ઓરડાની રક્ષા કરવી. ઇત્યાદી સ્ત્રીરક્ષાનાં ઉપાય છે. આ સર્વ સ્ત્રીના ઉચિતના અધીકારમાં વિશેષ વિવરણ કહી ગયા છીએ.

(વીવાહમાં ખચ કરવા વીધે)

વિવાહમાં ખચ કરવો તે પોતાનાં કુળ જાતિ સંપદા લોકવ્યવહારની ઉચિતતાથી ઉચ્છવાદિમાં જેમ ઘટતો હોય તેટલોજ ખચ કરવો પણ અધિક અધિક કરવો નહીં. અધિક ખચ કરવો તે તો પુણ્યનાં કાર્યોમાં જ કરવો ઉચિત ગણાય છે, એમ સર્વ સ્થળે પણ વિવેક રાખવો. વિવાહમાં ખચરવા વિગેરેને અનુસારે સાદરથી દેરાસરમાં સ્નાત્રપુજા, મોટીપુજા, સઘળી રસવતી ઢાકન કરવી, ચતુર્વિધ સંઘની ભક્તિ સત્કાર વિગેરે કરવો. જોપણ વિવાહકૃત્ય સંસારનો હેતુ છે તોપણ તેમાં આવાં પુણ્યકાર્યો કરવાથી તે પણ સફળ થઈ શકે છે (પુણ્યબંધન વિગેરે થવાથી લાલકારી થાય છે). એ ત્રીજું દ્વાર સમાપ્ત થયું. (ચોથા દ્વારમાં મિત્ર કરવા સંબંધી અધિકાર બતાવે છે.)

(દ્વાર ૪ થુ-મિત્રાઈ)

દ્વાર ૪ થુ-તથા મિત્ર એ સર્વત્ર વિશ્વાસયોગ્ય હોવાથી સાહાયકારી થાય છે. તે માટે એક બે મિત્ર કરવા. આદિ શબ્દથી વાણીતર, સાહાયકારક, કાર્યકર વિગેરે પણ ત્રિવર્ગના સાધનના હેતુ હોવાથી તેઓની સાથે પણ મિત્રાઈ રાખવી એ યોગ્ય દેખાય છે. તે મિત્ર વળી ઉત્તમ પ્રકૃતિવાળો, સમાન ધર્મવાળો, ધૈર્ય, ગાંભીર્ય, ચતુર, સંદ્બુદ્ધિવાળો, ઈત્યાદિ શુભચુકત હોય તેને મિત્ર કરવો. આ ધિય ઉપર દૃષ્ટાંતાદિક તો વ્યવહારશુદ્ધિ અધિકારમાં બતાવ્યા છે. એ ચોથું દ્વાર. એ ચૌદમી મૂળ ગાથાનો અર્થ સમાપ્ત થયો. ૧૫ મી મૂળ ગાથાથી પંચમદ્વારથી એકદશદ્વારની સુચના કરે છે. (પાંચથી અગીયારમા દ્વાર સુધી બતાવે છે)

(શ્રાદ્ધવિધિ મુળની ૧૫ મી ગાથા.)

ચેર્ય પન્નિમ પડઠા સુઆઈ પવ્વાવણાય પયઠવણા ॥

પુઞ્ચયલેહણ વાયણ । પોસહસાલાઈ કારવણં ॥ ૧૫ ॥

દ્વાર ૫ થી ૧૧-૫ દેરાં કરાવવાં, ૬ પ્રતિમા ભરાવવી, ૭ પ્રાતઃપાઠ કરાવવી, ૮ પુત્રાદિકને દીક્ષા દેવરાવવી, ૯ પદની સ્થાપના કરાવવી, ૧૦ પુસ્તક લખાવવાં વંચાવવાં, ૧૧ પૌષધશાળાદિક કરાવવી. એ ૭ દ્વારનો વિચાર નીચે મુજબ:-

(દ્વાર ૫ મું-ચૈત્ય-દેરાસર કરાવવા વિષે)

દ્વાર ૫ મું-દેર કરાવવું તે ઉંચું તોરણ શિખર મંડપાદિકથી શોભાવત, ભરત ચક્રવર્તી વિગેરેની પેઠે મણિમય સુવર્ણમય વિગેરેનું, છેવટ પાષાણના પ્રાસાદ કરાવવા, સુંદર કાષ્ઠ ઇંટ વિગેરેથી કરાવવા. તેવી શક્તિ ન હોય તો ન્યાયોપાર્જિત વિત્તથી છેવટ ઘાસનું ઝુંપડી જેવું પણ દેર કરાવવું. કહેલ છે કે,

ન્યાયાર્જિત વિત્તેશો । મતિમાન્ સ્ફીતાશયઃ સદાચારઃ ॥ ગુર્વાદિ મનો જિન, મુવન કારણસ્યાધિકારીતિ.

ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા ધનનો સ્વામી બુદ્ધિમાન, નિર્મળ પરીણામવાળો, સદાચારી, ગુર્વાદીમનો (પુણ્યા યોગ્ય સર્વ સંમતવાળો), એવો પુરૂષ જિનભુવન (દેર) કરાવવાને અધિકારી થાય છે.

પાણ અણંત દેડલ । જિણપહિમા કારિઆઓ જીવેણ; અસમંતસવિત્તીણ । નહુ સિદ્ધો દંસણ લવોવિ.

આ શુભે પ્રાંચે (ઘણુંકરીને) અનંતીવાર દેરાં કરાવ્યાં, પ્રતિમાઓ ભરાવી, પણ અસમંજસ વૃત્તિથી થયાં હોવાથી સમકીતનો એકાંસ (લવ) પણ સિદ્ધ થયો નહીં. મવણં જિણસ્સ ન કયં । નય વિવંનેવ પૂડા સાહુ ॥ દુદ્ધર વય ન ધરીઅં । જન્મો પરિહારિઆતોહિં.

જિનેશ્વર ભગવંતનાં દેરાં કરાવ્યાં નહીં, નવીન જિનખિંબ ભરાવ્યા નહીં, તેમજ સાધુઓને પૂજ્યા નહીં, અને દુર્ધર વ્રત પણ અગીકાર કીધાં નહીં, તેથીકરી આ મનુષ્યનો અવતાર એળે ગમાવ્યો (ફેકટ ગમાવ્યો).

યસ્તુળમયી મપિકુટી । કુર્યાદ્દયાત્તયૈક પુણ્નમપિ ॥ મત્તયા પરમગુરુચ્ચઃ, પુણ્યાત્માનં કુતસ્તસ્ય ॥ ૪ ॥

જે પ્રાણી એક તૃણખલાઓનું પણ ઓડવડું કરે (ઘાસનું પણ દેર બંધાવે), એક પુષ્પ પણ ભક્તિપૂર્વક પ્રભુને ચઢાવે, તે પુણ્યાત્માના પુણ્યને (પુણ્યમાં) શું હેવું ? (તેને પણ મહાલાલ થઈ શકે છે).

કિંપુનરુપાદિતદ્વગધન । શિલાસમુદ્ભવાત દાદિત જિનભવનં; યે કારયંતિ શુભમતિ । વિમાનિનસ્તે મહાધન્યાઃ

ઘણી દૃઢ અને કઠોર શીદ્ધાઓ કઠાવીને ઘડાવીને જે પ્રાણી શુભ મતિવાન થઈ જિનભવન કરાવે છે તે પ્રાણી મહાધન્યા થકા વૈમાનીક દેવ થાય તેમાં શુ' કહેવું છે (એવા પ્રાણી અવશ્ય વૈમાનીકજ થાય છે).

(દેરાસર કરાવવાના વિધિ વિષે)

દેરાસર કરાવવાનો વિધિ એમ છે કે, પ્રથમથી શુદ્ધ ભૂમી, ઇંટ, પથ્થર, કાષ્ઠાદિક શુદ્ધ દળ, નોકર ચાકરોને નહીં ઠગવા, સુતાર કડિયા સલાટ વિગેરેને સત્કાર કરવા, પહેલાં ઘર બાંધવાના અધિકારમાં જેમ કહી ગયા છીયે તેમ, વળી જેમ ઘટે તેમ વિશેષ વિધિપૂર્વક દેરાસર બાંધાવે. જે માટે કહેલ છે કે:—

ધમ્મથ્થ મુજ્જણં । કસ્સવિ અપ્પતિઅં ન કાયવ્વં ॥ इय संजमो विसेओ । एत्थय मयवं उदाहरणं.

ધર્મોનાં કામમાં ઉદ્યમવંતા પ્રાણીયે કોઈને પણ અપ્રિતી ઉપભવવી નહીં, અહિયાં નિયમમાં રહેવું શ્રેયસ્કર છે. તેના ઉપર લગવંતોના દૃષ્ટાંત છે. સૌ તાવસી સમાઓ । તોર્સિ અપ્પત્તિઅં મુણેઝ્ઞં ॥ પરમઅગ્ગોહિઅ વીઅં । તઓ ગઓહંત ક્કાલેવિ.

તે તાપસોનાં આશ્રમથી તેઓને પરમ ભિક્ષુક અબોધીબીજના કારણરૂપ અપ્રતીત ઉત્પન્ન થઈ બાણીને તેજ કાળે ત્યાંથી લગવાન ચાલ્યા ગયા. ઈતિ.

कश्चिद्विदलं इह, सुद्धं जं देवया दुववणाओ ॥ गो अविहिणो वणियं, सयंवकरांविअं जंतो ॥ ३ ॥

અહિયાં દેરાસર કરાવવામાં જે દેવતાથી અધિષ્ઠિત વૃક્ષનાં, તેવા પ્રકારનાં કોઈક વનથી, મંગાવેલાં કાષ્ઠાદિક દળ લેવાં; પણ અવિધિથી લાવેલાં કાષ્ઠાદિક લેવાં નહીં, તેમ આશ્ર કે ગુરૂના સંમત વિના પોતે પણ કરાવેલાં લેવાં નહીં.

कम्म कराय वराया, अहिणेण दहं उच्चित्ति परिओसं ॥ तुहाय तथ्य कम्मं, तत्तो अहिणं पकुव्वंति ४
કર્મકર જે નોકરો ચાકરો તથા રાજા, તેઓને અધિક ધન આપીને સંતોષ થમાડ્યા થકા તેઓ અધિક કામ કરે છે.

દેરાસર કરાવ્યા પછી કે પૂજા રચાવ્યા વિગેરે પછી ભાવશુદ્ધિને નિમિત્તે શુરુ સંઘ સમક્ષ આવા પ્રકારે બોલવું કે, “આ કામમાં જે કંઈ અવિધિથી પારકું દ્રવ્ય આપ્યું હોય તેનું પુણ્ય તેને થાઓ”. જે માટે ષોડશક ગ્રંથમાં કહેલ છે કે:—

यद्यस्य सत्कमनुचित, मिहवित्तेतस्य तज्ज मिहपुण्यं; भवतु शुभाशय करणा, दित्येतद्भाव शुद्धं स्यात्.
ઈહ કહેતાં ઇહાં એટલે દેરાસર બાંધાવવામાં કે પૂજા રચાવવામાં, વિત્ત એટલે દ્રવ્ય જે અનુચિત એટલે અયોગ્ય ચત્સત્ક જેનું આપ્યું હોય તે સંબંધી પુણ્ય તેનેજ થાઓ, એમ શુભાશય કરવાથી ભાવશુદ્ધિ થાય છે.

નવીન જમીન ખોદવી, પાષાણ ઘડાવવા, ઇંટ વિગેરે પાડવી, કાષ્ટ વિગેરે ફાડવાં, ચૂના વિગેરેથી ચણવા વિગેરેમાં મહાઆરંભ થાય છે એમ ચૈત્યાદિક કરાવવામાં આશંકા રાખવી નહીં. કેમકે યત્નાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવાથી નિર્દોષપણું જ છે. નાનાપ્રકારની પ્રતિ- માઓ સ્થાપન કરવી, પૂજન કરવી, સંઘ બોલાવવો, ધર્મદેશના કરવી, દર્શન વ્રતાદિકની પ્રતિપત્તી કરવી, શાસનપ્રભાવના કરવી, એ અનુમોદનાદિક અનંત પુણ્યના હેતુપણે હોવાથી શુભાનુબંધી થાય છે. જે માટે કહેલ છે કે:—

જા જયમાણસ્તમ્ભે, વિરાહના સુત્ત વિહિસમગ્ગસ્સ ॥ સા હોઈ નિજ્જરફલા, અમ્મથ્થ વિસોદ્ધિજુત્તસ્સ.

સૂત્રમાં બતાવેલી વિધિ પ્રમાણે સમગ્ર વિધિયુક્ત જયણ કરતાં થકાં જે વિરાધના થાય છે તે દયાત્મ વિશુદ્ધિયુક્ત હોવાથી (આત્માને હિતકારી હેતુભુત થવાથી) સર્વ નિર્જરારૂપ ક્ષણની આપનારી છે.

દ્રવ્યસ્તવ ઉપર કૃવાનું દૃષ્ટાંત પહેલાં બતાવી ગયા છીએ.

(જીર્ણોદ્ધાર વિષે)

જીર્ણોદ્ધારમાં આવા પ્રકારે વિશેષ ઉદ્યમ કરવો. કહેલ છે કે:--

નવીન જિન ગેહસ્ય, વિધાને ચત્ફલં ભવેત્ ॥ તસ્માદ્વિષ્ટગુણં પુણ્યં, જીર્ણોદ્ધારેણ જાયતે ॥ ૧ ॥

નવીન દેરાસર બંધાવતાં જે પુણ્ય ઉત્પન્ન થાય છે તેના કરતાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવે (જુનાં દેરાસર સમરાવે) તેમાં આઠગણું પુણ્ય અધિક થાય છે.

જીર્ણે સદ્દુત્થાવ, જ્ઞાવત્પુણ્ય ન નૂતને ॥ ઉપમર્દો મહાસ્ત્ર, સ્વચૈત્યરૂપાતિ ધીરપિ ॥ ૨ ॥

જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાથી જેટલું પુણ્ય થાય છે તેટલું પુણ્ય નવા દેરાસર બંધાવવાથી થઈ શકતું નથી, કેમકે તેમાં ઉપમર્દન અધિક થાય છે અને આ માટે દેરાસર છે એવી પ્રત્યાતી કરાવવાની ખુદ્દી પણ થાય છે.

રાયા અમચ્ચ સિદ્ધિ, કોહંતિ એવિ દેસણં કાઉં; જિણે પુન્નાયયણે, જિણ કપ્પીયાવિ કારવંઈ ॥ ૩ ॥

રાજા, અમાત્ય, સેઠ, કોટુંબીક વિગેરેને ઉપદેશ આપીને જિનકલ્પી પણ જીર્ણોદ્ધાર, પૂર્વાચરત, સમરાવે છે.

જિણમવણાઈ જે ઉદ્ધરંતિ, મત્તીઈ સહિઅ પહિઆઈ ॥ તે ઉદ્ધરંતિ અપ્પ, મીમાઓ મવસમુદ્ધાઓ ॥

જુનાં, સડેલાં (ખરી જવાં આવેલાં), પડેલાં (પડવા આવેલાં) જિનભવનોના જે બાંધે છે તે પ્રાણી ભયંકર ભવસમુદ્રથી પોતાના આત્માને બાંધે છે.

બાહુડંદે મંત્રીએ જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાનો વિચાર કીધો હોતો પણ તેઓનાથી પાર ન પડતાં મરણ પામ્યા. ત્યારપછી તેના પુત્ર મંત્રી વાગ્ભટે તેજ વિચાર કરીને તે કામ માથે લીધું અને તેના સાહાયને માટે ઘણા શ્રીમંત શ્રાવકોએ મળી મોટી ટીપ (પાનડી, ખરડો) કરવા માંડી. તે વખતે ત્યાં ટીમાણી ગામના વાસી ધીનીકુડલીના વેપારી ભીમ નામના શ્રાવકે ઘી વેચવાથી છ રૂપીયા જ તેની પાસે થયા હતા તે છએ રૂપીયા ટીપમાં આપી દીધા; તેથી ખુશી થઈને બધા શ્રીમંતોએ મળી તે મોટી ટીપમાં સર્વથી ઉપર તેનું નામ લખાવ્યું. પછી તેને ધરતીમાંથી સુવર્ણમય નિધાન મળી આવ્યું વિગેરે દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે.

હવે સિધ્ધાચળજી ઉપર પહેલાં કાણનું દેડું હતું તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરી પાપા-ષ્ટમય દેડું કરાવતાં જે વર્ષ વ્યતીત થયાં, અને દેડું તૈયાર થવાની વધામણી જેણે આપી તેને વાગ્ભટ મંત્રીએ સુવર્ણમય ખત્રીસ જીભ આપી. થોડા વખત પછી બીજા કોઈએ તેજ પ્રાસાદ વિજળી વિગેરેથી પડી જવાની ખબર આપી, તેથી અહો! હું કેવો ભાગ્યશાળી! કે જેને એક જન્મમાં જે વાર ઉદ્ધાર કરવાનો વખત મળી શક્યો. (મારા જીવતાં આવી ખબર મળી તે ઘણું જ સાડું થયું, કેમકે હું બીજીવાર પણ જીર્ણોદ્ધાર કરી શકીશ) એમ ધારીને તેને તત્કાળ ચોમઠ સોનાની જીભ પોતાના

હુષ્કી સમર્પણ કરી. ત્યારપછી ફરીને પ્રાસાદ કરાવ્યો. એમ કરતાં તેને બે કોડ સતાણુ લાખ દ્રવ્યનો ખર્ચ થયો હતો. પૂન માટે ચોવીસ ગામ અને ચોવીસ વાડીઓ આપી હતી.

ખાહડદેના ભાઈ અંબડ મંત્રીએ ભરૂચ નગરે દુષ્ટ વ્યંતરીના ઉપદ્રવ નિવારક શ્રી હેમાચાર્ય સ્વામીના સાનિધ્યથી અઢાર હાથ ઉંચો શકુનિકાવિહાર નામના દેરાસરનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો. મલ્લિકાર્જુન રાજાના ભંડારનો ખત્રીસ ઘડી પ્રમાણે સોનાનો કળસ અને ધવળડંડ ચઢાવ્યો હતો. આરતી મંગળદીવાના અવસરે ખત્રીસ લાખ રૂપીયા ચાચકેને દાનમાર્ગે આપ્યા હતા.

એટલાજ માટે જીર્ણોદ્ધાર કરવાપૂર્વકજ નવીન પ્રાસાદ કરાવવા ઉચિત છે. તેટલાજ માટે સંપ્રતિ રાજાએ (સવા લાખ દેરાસરમાં) નવ્યાશી હજાર જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા, અને નવાં દેરાં તો ફક્ત છત્રીસ હજાર જ કરાવ્યાં હતાં.

એમજ કુમારપાળ, વસ્તુપાળ વિગેરેએ પણ નવાં દેરા કરતાં જીર્ણોદ્ધાર ઘણાજ કરાવ્યા હતા. સંખ્યા પણ પહેલાં ખતાવી ગયા છીયે.

(નવા દેરાસર વિષે)

નવું દેરાસર જ્યારે તૈયાર થાય ત્યારે શીઘ્રતર તેમાં પ્રતિમા પધરાવી દેવી જે માટે હરિભદ્રસૂરી મહારાજે કહેલું છે કે:—

જિનમવને જિનચિંત્રં, કારણત્વ્યં દ્રુતં તુ બુદ્ધિમતા ॥ સાધિષ્ટાનંદોવં તદ્ભવનં વૃદ્ધિમદ્ભવતિ ॥ ૧

જિનભુવનમાં જિનર્ષીખ બુદ્ધિમાન પ્રાણીએ સત્વર પધરાવી દેવા, એમ અધિષ્ટાન (પ્રતિષ્ઠા) સહિત થવાથી દેરૂં વૃદ્ધિકારી થામ છે (વિશીષ્ટ શોભાવંત થાય છે).

નવીન દેરાસરમાં ત્રાંખાકુડી, કળસ, ઓરશીયા, દીવી પ્રમુખ સર્વ પ્રકારનાં ઉપગરણાં, યથાશક્તિ ભંડાર, દેવની પૂજા માટે વાડી વિગેરે ચુકિતપૂર્વક કરવાં.

રાજા પ્રમુખે જો નવીન દેરાસર કરાવેલ હોય તો અચુરતર (ઘણા) ભંડારમાં દ્રવ્ય સુકવાં, ગામ આપવાં, ગોકુળ પ્રમુખ આપવાં. જેમકે, શ્રી ગીરનારના ખર્ચ માટે માળવા દેશના વાસી બહુડી પ્રધાને પહેલાંના કાષ્ટમય પ્રાસાદને સ્થાને પાષાણમય પ્રાસાદ કરાવવા માંડ્યો. પણ દુર્દેવના યોગથી તે સ્વર્ગવાસી થયો. ત્યારપછી વળી એકસો ને પાંત્રીસ વર્ષ વ્યતીત થયાથી સિદ્ધરાજ જયસિંહ રાજાના કોટવાળ સંજ્ઞને ત્રણ વર્ષ સુધી સોરઠદેશની ઉધરાણીમાંથી મેળવેલ સતાવીશ લાખ રૂપીયાથી નવીન પાષાણમય દેરાસર કરાવ્યું. તે સતાવીશ લાખ દ્રવ્ય સિદ્ધરાજ જયસિંહ રાજાએ માગ્યું ત્યારે તેણે ઉત્તર વાળ્યો કે શ્રી ગીરનાર ઉપર નિધાન કરી રાખ્યો છે. રાજા ત્યાં જોવા આવ્યો, અને નવીન પ્રાસાદ દેખી પ્રસન્ન થઈ યોદ્યો કે, આ નવીન પ્રાસાદ કોણે કરાવ્યો ? સંજ્ઞને કહ્યું, સ્વામી તમેજ કરાવ્યો છે. એવાં વચન સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી સર્વ વૃત્તાંત રાજાને કહી સંભળાવ્યો, અને સ્વજનવર્ગ શ્રીમંતોની પાસેથી સતાવીશ લાખ રૂપીયા લઈ રાજાને કહેવાં લાગ્યો, “ આ સતાવીસ લાખ દ્રવ્ય લ્યો, કે પુણ્ય લ્યો ” વિવેકી રાજાએ પુણ્યજ અંગીકાર કર્યું, પણ સતાવીશ લાખ દ્રવ્ય અંગીકાર કીધું નહી, અને ગીરનાર ઉપર શ્રી નેમનાથ સ્વામીના દેરાસરના ખર્ચ માટે ખાર ગામ આપ્યાં.

તથા જીવીતસ્વામી દેવાધિદેવની પ્રતિમાનું ચૈત્ય પ્રભાવતી રાણીએ કરાવ્યું હતું, અનુક્રમે ચંડપ્રદોતન રાજાએ તેની પૂજા માટે બાર હજાર ગામ આપેલાં હતાં. તે જીવીતસ્વામીની પ્રતિમા કેવા પ્રકારે થઈ હતી તેના વૃતાંત નીચે મુજબ છે:-

(જીવીતસ્વામીની પ્રતિમાનું સંક્ષિપ્ત વૃતાંત)

ચંપાનગરીમાં સ્ત્રીઓનો અત્યંત લાલચુ કુમારનંદી નામનો સોની હતો. પાંચસો સોનૈયા આપીને એક એક સ્વરૂપવંતી કન્યા પરણતાં તેને પાંચસો સ્ત્રીઓ થઈ. તેઓને ઈર્ષાલુપણથી એકસથાલા મેહેલમાં રાખીને તેઓની સાથે વીલાસ કરતો રહેતો હતો. એકદા પ્રસ્તાવે પંચશૈલદ્વીપમાં રહેનારી “ હાસા, પ્રહાસા ” નામની વ્યંતરીઓએ પોતાનો પતી વિદ્યુન્માલી નામનો દેવ ચવી જવાથી પોતાનું રૂપ કુમારનંદીને બતાવીને તેને વ્યામોહ પમાડ્યો. તેથી તેઓની પાસે તે વારંવાર ભોગની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. ત્યારે “ પંચશૈલદ્વીપે આવજે ” એમ કહીને બંને જાણીએ, ચાલી ગઈ. ત્યારપછી તેણે રાજાને સુવર્ણની ભેટ કરી “ જે મને પંચશૈલદ્વીપે લઈ જાય તેને એક કોડ દ્રવ્ય આપીશ ” એવો પડહ વગડાવ્યો. ત્યારે વૃદ્ધ નિર્યામકે (વાહાણ ચલાવનારે) તેની પાસેથી એક કોડ દ્રવ્ય લઈ પોતાના પુત્રોને આપી તેને વાહાણમાં બેસાડીને સમુદ્રમાર્ગે ઘણાજ દૂર જઈને કહેવા લાગ્યો કે, આ સામે કાંઠા ઉપર વડવૃક્ષ છે તેની શાખાઓ આ સમુદ્રમાં લટકી રહી છે, ત્યાં જ્યારે આ વાહાણ જઈ પોહાંચે ત્યારે એ વડની શાખાઓને પકડી તું વડ ઉપર ચડીજાશે. એના ઉપર પંચશૈલદ્વીપથી ત્રણ પગવાળા ભારંડ પંખી આવીને સુવે છે. તેના વચલા પગમાં વસ્ત્રની ઝાળી બાંધી લટકીજાશે. પ્રાતઃકાળે ભારંડ પંખીઓ પંચશૈલદ્વીપે ઉડી જશે. એ ઉપાયથી તું પંચશૈલદ્વીપને પામીશ, અને આ વાહાણનો મહાઆવર્તમાં પડી ખુડી જશે, જેમાં હું પણ ખુડી મરણ પામીશ. ત્યારપછી સ્વર્ણકાર તેના કહેવા પ્રમાણે ત્યાં ગયો. ત્યારે તે દેવાંગનાઓ બોલી કે, આ તારા શરીરથી અમે તારી સાથે ભોગ કરીશું નહીં, પણ તું અગ્ની પ્રવેશાદિક કરી દેવ થાય તો તારી સાથે અમે ભોગ કરીશું. એમ કહીને તેને ત્યાંથી ઉઠાવી પોતાની દેવીકશકિતથી ચંપાનગરીના ઉદ્યાનમાં મુક્યો. ત્યાં તેના મિત્ર નાગીલશ્રાવકે તેને વાર્યો તોપણ તે નહીં માનતાં નિયાણું કરી અગ્નીમાં પ્રવેશ કરી મરણ પાળી પંચશૈલદ્વીપનો અધિપતિ દેવ થયો. નાગીલશ્રાવક તો તેજ કારણથી વૈરાગ્ય પામી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી બારમે દેવલોકે દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. એક દીવસે નંદીશ્વર દ્વીપે જતાં ઇંદ્રની આજ્ઞાથી હાસા, પ્રહાસાએ “ પટહ લેઈને વગાડ ” એમ કહ્યું છતાં પણ અહંકારથી હુંકારા કરવા લાગ્યો તેથી પટહ તેને ગળે વળગી પડ્યું. ઘણો પ્રયત્ન કરતાં પણ પટહ દૂર થતો નથી ત્યારે અવધીજ્ઞાનથી જાણીને નાગીલશ્રાવકનો જીવ જે દેવ થયો હતો તે તેની પાસે આવ્યો.

તેના તેજથી, સૂર્યના તેજથી ઘુવડ જેમ, અંબય તેમ તે અંબઈ ગયો. ત્યારે તે પોતાનું તેજ દેવીક શકિતથી સંહરીને તેની પાસે જઈ પુછવા લાગ્યો કે કેમ મને તું ઝોળાજે છે? તેણે કહ્યું, ઇંદ્રાદિકને કોણ ન ઝોળાજે? ત્યારે નાગીલનું રૂપ બતાવીને પ્રતિબોધ્યો. પછી તે બોલવા લાગ્યો કે હવે હું શું કરું? નાગીલદેવે કહ્યું કે, “ અહસ્થપણે કાવિન્સગ્ગપણામાં રહેલા ભાગ્યવતી શ્રી વીરપ્રભુની પ્રાતમા તૈયાર કર; કે જેથી તું

પરભવમાં (આવતાભવમાં) બોધબીજને પામીશ ”. ત્યારપછી તેણે પ્રતિમાપણે (કાળિ-
સ્સંગપણે) રહેલા વીરપ્રભુને જોઈને નમસ્કાર કરીને મહાહિમવંતપર્વતથી ગોશીર્ષચંદનનું
મોટું કાષ્ટ લાવીને તેની વીરપ્રભુની પ્રતિમા તૈયાર કરીને પ્રતિષ્ઠા કરી, સર્વ પ્રકારનાં
સર્વાંગ આભૂષણ પહેરાવી, પુષ્પાદિકથી પૂજી, જાતિવંત ચંદનના સમુદ્ગક (ડાબડા)
માં ઘાલીને “ સમુદ્રમાં ચાલતા એક વાહાણના છ મહીના સુધીના ઉત્પાતને સંહરીને
તેમાં બેઠેલા બેસાડલોકોને કહ્યું કે આ ડબ્બામાં પ્રતિમા છે તે તેમજ સિંધુસાગર
દેશમાં આવેલા વીતલયપત્તન નામના નગરમાં લઈ જઈ ચોવટા વચ્ચે ‘ દેવાધિદેવની
પ્રતિમાને શ્રદ્ધા કરો ’ એવી ઉદ્ઘોષણા કરજો ”. એમ કહીને તે ડબ્બો એમને એમ
તેઓને આપ્યો. તે લોકોએ તેમજ કર્યું. તાપસભક્ત ઉદાયીરાજા અને બીજા પણ
દર્શનીઓ પોતપોતાના દેવનાં નામ દઈ તે સંપુટને ઊઘાડવા કુહાડા મારે પણ તે
સંપુટ કોઈપણ પ્રકારથી ઉઘડે નહીં, કુહાડા લાગી જાય તે ભલે પણ ઉઘડતું નથી.
એમ કરી કરીને બધા થાકી ગયા અને મધ્યાહ્ન થઈ ગયો, ત્યારે પ્રભાવતી રાણીએ
ભોજન કરવા રાજાને બોલાવવા દાસી મોકલી. ત્યારે કૌતુક જોવા માટે રાજાએ પ્રભા-
વતી રાણીને ચોટા વચ્ચે બોલાવ્યાં. રાણી બોલ્યાં કે દેવાધિદેવ તો અર્હત છે, બીજા કોઈ નથી.
હવે જુવો માડું કૌતુક. એમ કહીને મક્ષકર્દમથી (કસ્તુરી વિગેરેથી) તે સંપુટનો અભિષેક
કરીને, પુષ્પાંજલિ પ્રક્ષેપ કરીને, “દેવાધિદેવ મુજને દર્શન આપો ” એમ બોલતાંજ
પ્રાતઃકાળે કમળકોશ જેમ પ્રકાશિત થઈ જાય તેમ પોતાની મેળે સંપુટ ઉઘડી પડ્યું.
નહીં કરમાયલા પુષ્પની માળાવાળી પ્રતિમા પ્રગટ થઈ. ત્યાં જૈનમતની ઉચ્ચતર ઉન્નતી
થઈ. પછી પ્રતિમાના લાવનારા લોકોનો સત્કાર કરીને મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિમાને પોતાના
દરબારમાં લઈ જઈ નવીન કરાવેલા દેરાસરમાં પ્રતિમાસ્થાપન કરી ત્રિસાંધ્ય (ત્રિકાળ)
તેની પૂજા રાણી કરવા લાગી.

એકદા પ્રસ્તાવે રાણીના કહેવાથી રાજા વીણા વગાડે છે અને રાણી પ્રભુ આગળ
નાટક કરે છે. તે વખતે રાજા, રાણીનું પડચાયામાં મસ્તક ન દેખવાથી ક્ષોભાયમાન
થઈ ગયો; તેથી વીણાનો ગજ હાથથી છટકી પડ્યો. જેથી નાટકના જાહેરાત રસમાં
લગ પડી જવાથી રાણી કોપાયમાન થઈ; ત્યારે રાજાએ ખરેખરી વાત જણાવી દીધી.
વળી એક દીવસે રાણીએ દાસી પાસે પૂજા કરવાનું વસ્ત્ર માંગાવ્યું. દાસી વસ્ત્ર શ્વેત
લાવેલી હતી પણ રાણીએ તેને રાત્રી વસ્ત્ર લાવી છે એમ ધારી ક્રોધાયમાન થઈ તેના
ઉપર દર્પણ નાખ્યું જેથી તે તત્કાળ મરણ પામી. પછી જોયું તો તે વસ્ત્ર તો શ્વેતજ
હતું. એ નિમિત્તથી અને આગળ રાજાએ મસ્તક નહીં દીઠેલું હોવાથી તેણીએ નિર્ધાર
કર્યો કે ખરેખર માડું આયુષ્ય હવે સ્વલ્પ જ છે, એમ ધારી દાસીની હત્યાથી પેહેલા
મતનો લગ થવાને લીધે વિરકત થઈ તેણીએ દીક્ષા લેવાની રાજા પાસે આજ્ઞા માંગી.
રાજાએ કહ્યું કે જો તું દેવ થાય તો મને બોધ આપવા આવજો. તેણીએ તે કબુલ
કર્યું અને જીવિતસ્વામીની પ્રતિમાની પૂજા કરવા માટે કુખજદાસીને સ્થાપન કરી,
મોટા મહોત્સવ સંહિત રાણીએ દીક્ષા અંગીકાર કરી. પછી અણસણ પાળોને પ્રભાવ-
તીરાણીનો જીવ સૌધર્મ દેવલોકે દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયો. તેણે ઘણીજ વાર બોધ
આપ્યો છતાં પણ રાજા તાપસલોકોનો રાગી હોવાથી તેનો ધર્મ છોડતો નથી. અહો

આશ્ચર્ય ! જુવો તો ખરા કે દૃષ્ટીરાગ કેવો દુરસ્થેષ છે. ત્યારપછી (રાણીદેવે) તાપસનું રૂપ બનાવીને રાજસભામાં આવી રાજાને અમૃતકળ સમર્પણ કર્યું. રાજા તેના સ્વાદમાં લુપ્થ થયો તેથી તેને એકાએકી પ્રભાવતીદેવ મહોટા વનમાં લઇ ગયો. ત્યાં માયાથી બનાવેલા તાપસોએ રાજાને ઘણો માર્યો. તેથી ત્યાંથી નાશી આગળ ગયો. ત્યાં જૈનસાધુ ઉભેલા દીક્ષા તેનું શરણ કર્યું. તેઓએ કહ્યું કે તું કોઈનો ભય રાખીશ નહીં. પછી તેને ત્યાં પ્રતિબોધ આપ્યો તેથી તે જૈની થયો. ત્યારે તે પ્રભાવતીદેવ પોતાની ઋદ્ધિ દેખાડીને પોતાનું રૂપ પ્રગટ કરી તેને કહ્યું કે, આ બધું તને પ્રતિબોધ આપવા માટે મેં કર્યું હતું. એવી રીતે ધર્મમાં તેને દૃઢ કરી “વિષમકાર્યે મને સ્મરણ કરજે” એમ કહીને (પ્રભાવતીદેવ) અલોપ થયો. એવામાં ગાંધાર નામે શ્રાવકને સર્વ સ્થળે યાત્રા કરી વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર બહુ ક્ષપણ કરવાથી (ઘણા તપ કરવાથી) તુષ્ટાચમાન થયેલી દેવીએ ત્યાંના દેવ વંદાવીને મનોવાંચ્છિત આપનારી એકસો આઠ ગોળીઓ આપી હતી. તેમાંથી તેણે એક ગોળી મુખમાં મુકીને વીતભયપટ્ટણે જવું છે એમ વિચાર કીધો, કે તરત ત્યાં આવી પોહોંચ્યો. કુબળદાસીએ તેને જીવીતસ્વામીની યાત્રા કરાવી. ત્યાં તે ગાંધાર શ્રાવક માંદો પડી ગયો. તે વખતે તેણીએ તેની ઘણીજ સુશ્રુષા કરી. ત્યારે પોતાનું આયુષ્ય સ્વલ્પ જાણી ગાંધાર શ્રાવકે તે મનોવાંચ્છિત આપનારી ગોળીઓ દાસીનેજ આપી દીધી અને પોતે દીક્ષા લઇ ચાલતો થયો. કુબળયે તે ગોળીઓમાંથી એક ગોળી ખાઈ ‘આ ગોળીના પ્રભાવથી હું સ્વરૂપવંતી થઉં’ એમ ધાર્યું, કે તત્કાળ તે સુવર્ણના વર્ણ જેવા શરીરવાળી બની ગઈ. તેથી તેનું નામ સુવર્ણગુટિકા પ્રખ્યાત થયું. પછી ઉદાયનરાજા તે પિતા તુલ્ય હોવાથી અને બીજા બધા રાજાઓ તો ચંડપ્રદોતનના સેવક હોવાથી એક ગોળી ખાઈને સુવર્ણગુટિકાએ એવો વિચાર કીધો કે મુગટખંધ ચૌદ રાજાથી સેવિત ચંડપ્રદોતન રાજાની હું વલ્લભા થાઉં. તેથી એટલે ગોળીના દેવીક પ્રભાવથી સુવર્ણગુટિકાના ઉપર ચંડપ્રદોતનને પ્રેમ બંધાણું અને ગોળીના પ્રભાવીક દેવની પ્રેરણાથી ચંડપ્રદોતન રાજાએ ઉદાયનરાજાને પોતાનો હુત મોકલી કહેરાવ્યું કે “સુવર્ણગુટિકા મને આપ”. ઉદાયનરાજાએ તે વચન ન માન્યું અને હુતને અપમાન કરી કાઢાડી મુક્યો. જેથી ચંડપ્રદોતન રાજા પોતે અનિલવેગ નામના અંધહુસ્તી ઉપર ચડીને સુવર્ણગુટિકાને બોલાવવા આવ્યો. તેણીએ જણાવ્યું કે, આ જીવીતસ્વામીની પ્રતિમા સાથે લીધા વિના હું આવનારી નથી. માટે આ પ્રતિમા જેવીજ બીજી પ્રતિમા અહીંયાં લાવીને મુક; પછી આ પ્રતિમા મારી સાથે લઈને હું તારી સાથે આવીશ. પછી ચંડપ્રદોતન ત્યાંથી પાછો વળી અબંતીનગરે આવી તેવીજ નમુનાદાર પ્રાતમા નવી કરાવીને કપિલકેવળી બ્રહ્મર્ષી પાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ત્યાંથી હાથી ઉપર બેઠેલો ચંડપ્રદોતન રાજા વીતભયપત્તને આવ્યો અને જીવીતસ્વામીની પ્રતિમાને સ્થાનકે તેજ પ્રતિમા સ્થાપીને જીવીતસ્વામીની મુળપ્રતિમા અને દાસી (સુવર્ણગુટિકા) ને સાથે લઈને રાત્રિ વખતે પ્રચ્છન્નવૃત્તિથી ત્યાંથી ચાલ્યો; પણ માર્ગમાં સુવર્ણગુટિકા અને ચંડપ્રદોતન વિષયસકત થયા તેથી તે પ્રતિમા (જીવીતસ્વામીની પ્રતિમા) વિદિશા નામની નગરીમાં ભાવલશાવકને પૂજા કરવા માટે સમર્પણ કરી દીધી (ચંડપ્રદોતન

અને સુવર્ણગુટિકા ભાયલશ્રાવકને પ્રતિમા સોંપીને ઊજ્જૈણીએ ચાલ્યા ગયા). એક દિવસ કંબળ સંબળ નામના નાગકુમાર દેવતા તે જીવીતસ્વામીની પ્રતિમાને પુજવા માટે ત્યાં આવીને તે પ્રતિમા પાતાળમાં લઈ ગયા. પણ જ્યારે તે પ્રતિમા તે દેવતાઓએ ત્યાંથી હરણ કરી તે વખતે ભાયલશ્રાવક પુજા કરતો હતો, અર્ધી આંગી રચી હતી અને અર્ધ રચવાની બાકી રહી હતી. તેથી નાગકુમાર દેવતાએ ઉતાવળથી તેને પણ તે પ્રતિમાની સાથે જ હરણ કરી લીધો. ત્યાં જિનલકિતથી તુષ્ટમાન થયેલા ધરણેન્દ્રને ભાયલે કહ્યું કે, જેમ મારું નામ રહે તેમ કરજો. તેણે કહ્યું કે તેમજ થશે. જેમકે, ચંડપ્રદોતન રાજા પોતાના નામથી વિદિશાપુરને દેવકું નગર કરશે (દેવની પૂજા માટે આપશે), પણ અર્ધ કરેલી પૂજાથી તું અહિયાં આવેલ છે તેથી આવતા કાળમાં આ પ્રતિમા ગુપ્તપણે રહી મિથ્યાત્વી લોકોથી પુજાશે. અને આ પ્રતિમાની પ્રતિનિધિ સૂર્ય સમાન પ્રતિમા “ભાયલસ્વામી આ છે” એમ કહી ગામના બાહાર સ્થાપન કરશે. તું તારા મનમાં ખેદ કરીશ નહીં. દુષ્ક્રમકાળના પ્રભાવથી એમજ થનાર છે, આવાં વચન સાંભળી ભાયલશ્રાવક તેમજ પાછો ગયો (દેવના સાહાયથી આવ્યો હતો તે દેવના સાહાયથી પ્રતિમા સાથે ગયો).

હવે વીતલયપત્તને પ્રાતઃકાળે તે નવીન પ્રતિમા ઉપર કરમાઈ ગયેલી કૂલમાળા દેખીને તથા વળી સુવર્ણગુટિકાદાસીને ત્યાં નહિ દેખવાથી તથા ત્યાંના હાથીઓના મદ ઉતરી ગયેલા દેખવાથી ચંડપ્રદોતન રાજા આવીને જીવીતસ્વામીની પ્રતિમા અને સુવર્ણગુટિકાદાસીને લઈ ગયો એમ નિર્ણય કરીને શોલદેશનો અને ત્રેસઠસો નગરનો અધિપતી ઉદાયનરાજા કોપાયમાન થઈને મહાસેનાદિકથી સહિત દશ સુકુટબંધ રાજાઓને સાથે લઈ ચંડપ્રદોતનની સાથે યુદ્ધ કરવા ચાલ્યો. માર્ગમાં ઉષ્ણકાળના પ્રભાવથી પાણીની અડચણ થઈ, ત્યાં પ્રભાવતીદેવને સ્મરણ કરી પાણી માંગ્યું. ત્યારે તેણે આવીને ત્રણ તળાવ પાણીનાં ભરી આપ્યાં. અનુક્રમે યુદ્ધ થવાની તૈયારી થઈ. ત્યાં રથ ઉપર બેસીને સંગ્રામ કરવાનો ઠરાવ હતો. તોપણ ચંડપ્રદોતન પોતે અનલગિરી નામના ગંધકુસ્તી ઉપર ચઢીને આવ્યો. તેથી તે પ્રથમથીજ પ્રતીજ્ઞાભંગ થવાથી ઉદાયનરાજાએ તેના હાથીના પગમાં બાણ માર્યું જેથી તે હાથી હેઠો પડ્યો કે તત્કાળ ચંડપ્રદોતનરાજાને પૂપકડી તેના કપાળમાં “મારી દાસીનો પતી” એવા અક્ષર લખાવ્યા. (તપાવેલી લોહશલાકાથી તેના કપાળમાં ડાંલ દેવરાવ્યો તેમાં તેમાં તેવા અક્ષર ઊઠાડ્યા.) પછી તે જીવીતસ્વામીની પ્રતિમા લેવાને ઉદાયનરાજા વિદિશાનગરે ગયો. તે પ્રતિમા ત્યાંથી ઉપાડવા માંડી પણ ત્યાંથી બીલકુલ ઉપડીજ નહીં, અને જવાબ મળ્યો કે વીતલયપત્તને ધૂળની વૃષ્ટિ થનારી છે તેથી ત્યાં હવે આવીશું નહીં. ત્યારે ઉદાયનરાજા ઉદાશ થઈને ત્યાંથી પાછો વળ્યો. પણ ચોમાસુ લાગી જવાથી માર્ગમાંજ સૈન્યનો મંડાણ (પડાવ) નાખી ચોમાસુ રહ્યા. ત્યાં ઉદાયનરાજા અને ચંડપ્રદોતનરાજા બન્ને લેગા બેસી દરરોજ ભોજન કરતા હતા, પણ વાર્ષિક પર્વણીને દીને (સંવત્સરીને દિવસે) ઉદાયનરાજાએ ઉપવાસ કીધેલ હોવાથી રસોઇ કરનારે ચંડપ્રદોતન રાજાને આવી યુદ્ધ કરવાને આજ્ઞા આપી શું ભોજન જમશે ? કેમકે ઉદાયન મહારાજાને આજે વાર્ષિક પર્વણી હોવાથી ઉપવાસ છે, માટે આજે ભોજન નહીં કરે.

ત્યારે તે “ રખે આજે મને ઝેર આપી મારી નાખે નહી ” એવા ભયથી બોલ્યો કે “ ઠીક તે સંભારી આપ્યું, આજે તો મારે પણ ઉપવાસ છે. કેમકે મારા પિતા શ્રાવક હોવાથી દરવર્ષે ઉપવાસ કરતા હતા તેથી હું પણ કરું છું.” આ વાતની ઉદાયનરાજાને માલમ પડવાથી વીચાર્યું કે એનું શ્રાવકપણું તો હું જાણું જ છું, પણ હમણાં જ્યારે એમજ બોલે છે ત્યારે નામથી પણ શ્રાવક છે. જ્યારે એમ છે ત્યારે એવા પણ સાધર્મીકને ખંધનમાં રાખતાં મને વાર્ષિક પ્રતિક્રમણ કેમ શુદ્ધ થાય. એમ ધારી તેની પાસે જઈને ખામણા કર્યા અને તેના કપાળ ઉપર પદ્મ-અન કરાવીને અવંતીદેશનું રાજ્ય તેને આપીને વીદાય કર્યો.

અહો આશ્ચર્ય બુવો તો ખરા ! ઉદાયનરાજાની ધર્મિષ્ઠતાદિક સ્પષ્ટતા કેવી છે ? ઉદાયનરાજા વર્ષાતકાળ વીત્યા પછી વીતભયનગરે ગયો. જ્યાં ચાર મહીના સૈન્યનો મેળાવડો રહ્યો હતો ત્યાં ચોતરફથી કેટલાક વેપારી લોકો વ્યાપાર માટે આવી રહ્યાં હતા તેથી ત્યાં દશપુર નામનું શેહેર વસી ગયું હતું (જેને હાલ મદસોર કહે છે). તે નગર ચંડપ્રવોતનરાજાએ શ્રી જીવિતસ્વામીની પ્રતિમાના ખરચને માટે આપી દીધું, તથા ભાયલસ્વામી નામ સ્થાપન કરી વિદિશાપુરી વિગેરે ખારહુબર ગામ ખીજાં પણ તેની પૂજા માટે આપ્યાં. હવે પ્રભાવતીદેવના કહેવાથી ઉદાયનરાજા કપિલર્ષિની પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમાની પૂજા કરતો હતો, તેને એક દીવસ પાખીનો પૌષધ કરેલો હોવાથી રાત્રિ સમયે ધર્મજગરીકા કરતાં દીક્ષા લેવાનો વિચાર ઊત્પન્ન થયો. પછી તે પ્રતિમાની પૂજાને માટે ઘણાં ગામ નગર આપીને રાજ્ય તો નરકજ આપનાર છે તે પ્રભાવતી રાણીના અભીચી નામના પુત્રને કેમ આપું ? એવી બુદ્ધિથી કેશી નામનાં પોતાના જમાઈને રાજ્ય આપીને તેણે કરેલા મહોત્સવપૂર્વક શ્રી મહાવીરસ્વામીની પાસે દીક્ષા લઈ છેલ્લા રાત્રિ થયા. કોઈક વખતે અકાળે કુપથ્ય ભોજન કરવાથી તે ઉદાયનરાજાઈને શરીરમાં કોઈક મહાવ્યાધિ ઊત્પન્ન થયો. શરીર માદું પડી જાય ત્યારે ખરેખર ધર્મસાધન એજ આપધ છે. શરીર એજ ધર્મસાધન કરાવવામાં મુખ્ય સાધનભુત છે માટે શરીરનો યત્ન રાખવા દહીંનું સેવન કરો એમ વૈદ્યે બતાવ્યું ત્યારે દહીં દુધ જ્યાં મળી શકે એટલા માટે તે વીતભયપત્તનમાં એક કુંભારને ઘેર જઈ ઊતર્યા. ત્યારે ત્યાંના પ્રધાને રાજાને એમ ભરમાવ્યો કે આ ઉદાયનરાજાઈ વ્રત ભંગ કરી ફરીને રાજ્ય લઈ લેવાની ઇચ્છાથી અહીં આવેલા છે; માટે તેમને જરૂર વિષપ્રયોગથી મારી જ નાખવા યોગ્ય છે. કેશી રાજભક્ત હતો, પણ પ્રધાને પ્રેરણા કરી દહીંમાં ઝેર અપાવ્યું. દેવતાએ વિષ સંહરી લીધું અને દહીં વોહોરવું નિષેધ્યું; પણ ફરીને તેજ વ્યાધિ ઊત્પન્ન થવાથી ફરી દહીં વોહોરવું શરૂ કર્યું. ત્રણવાર દેવતાએ વિષ હુરણ કર્યું પણ અનવાકાળથી દેવતા પ્રમાદમાં રહ્યો અને દહીંમાં વિષ ખાવામાં આવ્યું. તેથી તે એક મહીનાનું અણુશણુ કરી કેવળજ્ઞાન પામી સિદ્ધીપદને પામ્યા. દેવતાએ કોપાયમાન થઈને વીતભયનગરમાં ધૂળની વૃષ્ટી કરી આખું નગર ઊજળું કર્યું; પરંતુ એક કુંભારને ઘેર ઉદાયનરાજાઈએ ઊપાશ્રય ટ્રીધો હતો તેથી તે કુંભારને ત્યાંથી (તે ગામમાંથી) દેવતાએ ઊપાડી સીન નામની પાલીમાં લઈ જઈ મુક્યો અને કુંભારપુર પાલીનું નામ સ્થાપન કર્યું.

ઉદાયનરાજનો અભીચી નામનો પુત્ર યોગ્ય છતાં પણ પિતાએ રાજ્ય ન આપ્યું તેથી મનમાં ઉદાસ થઇ પોતાના મામા કેણિકની પાસે જઇ સુખમાં રહેવા લાગ્યો. શ્રાવકધર્મ આરાધન કરતો છતાં પણ પિતાએ રાજ્ય નહીં આપેલું હોવાથી તેના હૃદયના વૈરલાવને નહીં ત્યજતાં તે પાપકર્મને આલોચ્યા વગર પંતર દિવસનું અણશય પાળીને કાળધર્મ પામી અસુરદેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં એક પદ્યોપમ આચુષ્ય પૂર્ણ કરી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઇ સિધ્ધિપદને પામશે.

ધૂળની વૃષ્ટિ થવાથી જમીનમાં દટાઇ ગયેલી કપિલાર્ધિની પ્રતિષ્ઠેલી પ્રતિમા ગુરૂના સુખથી સાંભળીને કુમારપાળરાજાએ ધૂળ ખણવાથી (ધૂળ ખોદાવી નખાવી તેથી) ઉદાયનરાજાએ તે પ્રતિમાના ખરચને બદલે આપેલાં ગામોનાં તાંબાપત્રાં સહિત પ્રતિમા પ્રગટ થઇ. તેને યથાવિધિ પૂજા કરીને મહોત્સવ સહિત અણુહિલ્લપુર પાટણે લાવ્યા. નવા કરાવેલા મ્હોટા રફાટિકના દેરાસરમાં પધરાવી. તેની પૂજા માટે ઉદાયન રાજાએ લખી આપેલાં તાંબાપત્રાં પ્રમાણેનાં ગામોના ગરાસ આપવા કબુલ રાખીને પોતે પણ ઘણા કાળ સુધી તે પ્રતિમાને પૂજા. તે પ્રતિમા પાટણમાં સ્થાપન કર્યા પછી કુમારપાળ સર્વ પ્રકારે વૃદ્ધિ પામ્યો હતો. ઇતિ દેવાધિદેવ પ્રતિમા અને ઉદાયન રાજાનો સંબંધ સમાપ્ત થયો.

એવી રીતે દેવદ્રવ્યની પેદાસી કરવી, કે જેથી વિશિષ્ટ પૂજાદિક વિધિ અવિચ્છિન્નપણે થયા કરે. જ્યારે જોઇએ ત્યારે ચૈત્યાદિકનાં સમારકામ વિગેરેમાં સારી રીતે સગવડ બની શકે. જે માટે કહેલું છે કે:-

જો જિજ્ઞવરાણ મવળં । કુળજ્ઞ જહાસતિ વિત્ત વિહવ સંજુત્તં ॥

સો પાવજ પરમ સુહં । સૂરગણ અમિનંદિઓ સુજ્ઞ ॥ ૧ ॥

જે પ્રાણી યથાશક્તિ વિત્ત વાપરવાસંયુક્ત (પૂર્વક) જિનેશ્વર ભગવંતનાં દેરાસર કરાવે છે, તે પ્રાણીની દેવતાઓના સમુદાય પણ ઘણા કાળ સુધી અનુમોદના કરે છે, અને તે પ્રાણી મોક્ષપદને પામે છે. એમ પાંચમું દ્વાર સમાપ્ત થયું.

(દ્વાર ૬ હું-જિનખિંબ ભરાવવા વિષે)

છટ્ઠા દ્વારમાં જિનખિંબ ભરાવવાનો વિધિ બતાવે છે કે, પ્રતિમા એટલે અર્હતખિંબ મણિમય, સ્વર્ણાદિક ધાતુમય, ચંદનાદિ કાષ્ઠમય, હાથીદાંતમય, ઉત્તમ પાષાણમય, માટીમય, પાંચસે ધનુષ્યથી માંડીને ન્હાનામાં ન્હાની એક અંગુષ્ઠ પ્રમાણે પણ યથાશક્તિએ અવશ્ય ભરાવવી. કહેલ છે કે,-

સન્મૃત્તિકાડમલ શિલાતલદંત રૌપ્ય । સૌવર્ણ રત્ન મણિ ચંદન ચારુ વિવં ॥

કુર્વતિ જૈનમિહયે સ્વધનાનુરૂપં । તે પ્રાપ્નુવંતિ નૃસુરેપુ મહાસુખાનિ ॥ ૧ ॥

સારી માટીના, નિર્મળ શિલ્લાતલના (પાષાણના), દાંતના, રૂપાના, સુવર્ણના, રત્નના, મણિના, ચંદનના, ઉત્તમ ખિંબ જે પ્રાણી જૈનશાસનમાં પોતાના ધનને અનુસારે (યથાશક્તિ) ભરાવે છે તે પ્રાણી મનુષ્ય દેવના મહાસુખને પામે છે.

દાલિદં દોહગં, કુજાઈ કુસરીર કુર્ગ કુમરો ॥ અવમાણ રોગ સોગા, ન હંતિ જિજ્ઞવિકારિણાં ॥

દારીદ્ર, દુર્ભાગ્ય, ક્ષતિ, કુશરીર, કુગતિ, કુમતિ, અપમાન, રોગ, શોક, જિનખિંબના ભરાવનારને હોતા નથી.

પ્રતિમા તો વાસ્તુકશાસ્ત્રમાં બતાવેલી વિધિ નિષ્પન્ન સારા લક્ષણવાળી અભ્યુદયાદિક ગુણને કરી આપનારી અહિયાં સમજવી. જે માટે કહેલું છે કે:-

(સારો નરતી પ્રતિમા વિષે)

અન્યાય દ્રવ્ય નિષ્પન્ના । પરવાસ્તુ દલોદ્ભવાઃ ॥ હીનાધિકાંગી પ્રતિમા । સ્વપરોક્તિ નાશિની ॥

અન્યાય દ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થયેલી, એક રંગના પાષાણમાં બીજો રંગ હોય એવા પાષાણની, હીન અથવા અધિક અંગવાળી પ્રતિમા સ્વ પરની ઉન્નતિ વિનાશ કરનારી છે.

મુહ નક્ક નયણ નાહી । કઢિભંગે મૂલનાયગં ચયહ ॥ આહરણ વથ્ય પરિગર વિંધાઉહ ભંગી પૂજ્જા.

મુખ, નાક, નયન, નાભી, કેડ, એટલામાંથી હુરકોઈ વસ્તુ ભાંગેલી હોય તેવા મુખનાયક ત્યજવા. આભરણ સહિત, વસ્ત્ર સહિત, પરિકર, લાંછન સહિત, ઓઘથી શોભતી એવી પ્રતિમાઓ પૂજવા લાયક છે.

વરિસ સયાઓ ઉઠું । જં વિંવં ઉત્તમેહિં સંઠ વિયં । વિયલંગુ પૂજ્જજ્ઞ ॥ તં વિંવં નિક્કલં ન જઓ ॥ ૩ ॥

સો વર્ષ ઉપરાંતની, ઉત્તમ પુરૂષે સ્થાપન કરેલી (અજનશલાકા કરેલી) પ્રતિમા કદાપિ વિકલાંગ હોય (ખંડિત હોય) તો પણ પૂજવી, કેમકે તે પ્રતિમા ઘણુંકરી નિકલા (અધિષ્ઠાયક વગરની) નથી હોતી.

ત્રિંબપરિવારસ્થે । સેલસ્સય વત્ર સંકરં ન મુહં ॥ સમઅંગુલપ્પમાણં । ન સુંદરં હોઢ કહયાવિ ॥ ૪ ॥

ખિંબના પરિવારમાં, પાષાણમાં બીજો વર્ણ હોય તે સુખકારી નહીં સમજવો, સ્તંભઅંગુળ પ્રતિમા હોય તે કોઈ વખત પણ સારી નહીં સમજવી.

હકંગુલાઈ પડિમા । હક્કારસ જાવગેહિ પૂજ્જા ॥ ઉઠુંપાસાઈપુણો । ઇયં મણિઅં પૂવ્વ મુરીહિં ॥ ૫ ॥

એક આંગુળથી માંડી અગીઆર આંગુળ સુધીની ઊંચી પ્રતિમા ઘરદેરાસરે પૂજવી. એ ઉપરાંત મોટી પ્રતિમા તો મોટા પ્રાસાદમાં પૂજવી એમ પૂર્વાચાર્યોએ કહેલું છે.

નિરયાવાલિ મુત્તાઓ । લેવોલ કઠ્ઠ દંત લોહાણં ॥ પરિવારમાણરહિઅં । વરંમિ નો પૂઅણ વિંવં ॥

નિર્યાવલિકા સૂત્રમાં એમ કહેલ છે કે લેપની, પાષાણની, કાંતની, દાંતની, લોહની, પરિવાર રહિત, માન રહિત, પ્રતિમા ઘરદેરાસરે પૂજવી નહીં.

ગિહ પડિમાણં પુરઓ । વલિ વિચ્છારો નચેવ કાયવ્વો ॥

નિચ્ચં ન્હવણં તિઅસંદ્ધ મચ્ચણં ભાવઓ કુજ્જા ॥ ૭ ॥

ઘરદેરાસરની પ્રતિમા પાસે બળી વિસ્તાર કરવો નહીં (નૈવેદ્ય ઘણું ન મુકવું). ઘરદેરાજ નખનો અભિષેક કરવો, ત્રિસાંધ્યા ભાવથી પૂજા કરવી.

પ્રતિમા મુખ્યવૃત્તિએ પરીકર સહિત, તિલક સહિત, આભરણ સહિત, વિગેરે શોભાકારીજ કરવી. તેમાં વળી મૂળનાયકની તો વિશેષ શોભા કરવી, જેમ જેમ

વિશેષ શોભાકારી પ્રતિમા હોય તેમ તેમ વિશેષ વિશેષ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનું કારણ થાય છે. જે માટે કહેલ છે કે,

પાસર્ઈઆ પડિમા । લલ્લણજુત્તા સમત્ત લંકરણા ॥

જહ પલ્હામ્મણં । તહ નિજ્જર મોવિઆણાહિ ॥ ૧ ॥

મનોહર રૂપવંતી, દેખવા યોગ્ય, લક્ષણયુક્ત, સમસ્ત અલંકાર સંયુક્ત, જેમ જેમઆદહાદિત મન થાય તેવી પ્રતિમાથી મોટાટી નિર્જરા થાય છે.

દેરાસર પ્રતિમા વિગેરે કરાવવાથી મહુ અતુળકૃણ થાય છે. જેમકે, તે દેરાસર જ્યાંસુધી રહે ત્યાંસુધી અથવા અસંખ્યકાળ સુધી પણ તેથી ઉત્પન્ન થતું પુણ્ય થઈ શકે છે. જેમકે, ભરતચક્રવર્તીએ કરાવેલાં અષ્ટાપદ ઉપરનાં દેરાસરો, ગિરનાર ઉપર બ્રહ્મદ્રુનું કરાવેલું કંચનબલ્લાનક નામનું દેરું (ગીરનારમાં કંચનબલ્લાનક નામની શુક્ષ્માં બ્રહ્મદ્રે પધરાવેલ નેમિનાથજીસ્વામીની પ્રતિમા) વિગેરે, ભરતચક્રવર્તીની મુદ્રિકા માંહેની કુલ્યપાક નામના તીર્થ ઉપર રહેલી માણિક્ય સ્વામીની પ્રતિમા, થંભણપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા, વિગેરે પ્રતિમાઓ હજી લગણુ પણ પૂજાય છે. તેજ કહીયે છીયે કે:—

જલશીતાશન ભોજન નાસિક વસનાબ્દ જીવિકાદાનં ॥

સામાયકપૌરુષ્યા દ્યુપવાસામિગ્રહવ્રતાવથાવા ॥ ૧ ॥

ક્ષણયામ દિવસ માસા યન હાયન જીવિતાવવાધિ વિવિધં ॥

પુણ્યં ચૈત્યાર્ચીદે ત્વનવાધિ તદ્દર્શનાદિ ભવં ॥ ૨ ॥

૧ જળદાન, ૨ શીતાશન (તાઢા ભોજનનું દાન), ૩ ભોજનદાન, ૪ સુગંધી પદાર્થનું દાન, ૫ વસ્ત્રદાન, ૬ વર્ષદાન, ૭ જન્મભારા સુધી આપવાનું દાન. આ દાનથી થતાં સાત પ્રકારનાં પચખાણુ.—૧, સામાયક. ૨, પૌરસીનું પચખાણુ. ૩, એકસણુ. ૪, આંખીલ. ૫, ઉપવાસ. ૬, અભિગ્રહ. ૭. સર્વ વ્રત. એ સાત પ્રકારનાં દાન અને પચખાણુથી થતા સાત પ્રકારના અનુક્રમથી થતાં પુણ્ય. ૧, પેહેલા દાન, પચખાણુનું પુણ્ય ક્ષણુમાત્રનું છે. ૨, ખીજનું એક પ્રહરનું. ૩, ત્રીજનું એક દિવસનું. ૪, ચોથાનું એક માસનું. ૫, પાંચમાનું એક અયન (છ માસ)નું. ૬, છઠ્ઠાનું હા-યન (વર્ષ)નું. ૭, સાતમાનું જીવીત સુધીનું કૃણ છે. એવી અવધિવાળા પુણ્ય મળે છે, પણ દેરાસર બંધાવવાનું કે પ્રતિમા ભરાવવી કે તેનાં દર્શનાદિક ભક્તિ કરવી તેમાં તો પુણ્ય અવધિ છે નહીં (અગણિત પુણ્ય છે).

(ભરત ચક્રવર્તી, સંપ્રતિરાજ, આમરાજ વિગેરેએ કરાવેલ દેરાસર વિષે)

એટલાજ માટે આ ચોવીસીમાં પેહેલા ભરતચક્રવર્તીએ શત્રુજયે રત્નમય ચતુઃસુખો, ચોરાસી મંડપ સહિત, એક કોથ ઊંચો, ત્રણ ગાંઠો લાંબો ત્રાસદ પાંચ કોડ સુનીના પરીવારે પરીવરેલા પુંડરીકસ્વામીના જ્ઞાન નિર્વાણ સહિત કરાવ્યો. એમનું ગાહુબળી, મરૂદેની પ્રમુખ ટુંકોને ગિયે, ગીરનાર, આણુ. વૈશ્નાવગીરી (રાજ-

થકુના પર્વત), સમેતશિખર, અષ્ટાપદ વિગેરે પર્વતો ઉપર પ્રાસાદ અને પ્રતિમાઓ પાંચસો ધનુષાદિક માનવાળી સોના વિગેરેની કરાવી. દંડવીર્ય નૃપ, સગરચક્રવર્તી વિગેરેએ તો ત્યાંના પ્રાસાદના ઊદ્ધાર કરાવ્યા. હરીષેણ ચક્રવર્તીએ પૃથવી જૈન પ્રાસાદથી મંડિત કરી હતી. સંપ્રતિરાજ્ય સવાલાખ પ્રાસાદ કરાવ્યા. તેનું સર્વ આયુષ્ય એકસો વર્ષનું હોવાથી તેની દીનગણના કરીએ તો દરરોજના એક પ્રમાણે છત્રીસ હજાર પ્રાસાદ નવા કરાવ્યા ગણાય છે; ખીજા જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા છે. સવાકરોડ તો જેણે સુવર્ણ વિગેરેના નવા બિંબ ભરાવ્યા એમ સંભળાય છે. આમરાજ્યો ગોપાળગીરી ઉપર (ગ્વાલીયરના પહાડ ઉપર) શ્રી મહાવીરસ્વામીનો એકસો એક હાથનો જિંચો પ્રાસાદ કરાવ્યો જેમાં સાડાત્રણ કરોડ સોનામોહોરથી નીપજવેલા સાત હાથના શરીરવાળા સુવર્ણના બિંબ સ્થાપન કર્યા હતા. તેમાં મૂળમંડપે સવાલાખ, પ્રેક્ષામંડપમાં તો એકવીસ લાખનો ખરચ કરેલો હતો.

(કુમારપાળ રાજના કરાવેલા દેરાસર વિષે)

કુમારપાળે જોદસો ચુમાલીસ નવાં દેરાસર, અને સોળસો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા. તેમાં વળી પોતાના પિતાના નામના ત્રિભુવનવિહારમાં છન્નુ કરોડ દ્રવ્યનો વ્યય કરવાથી તૈયાર થયેલી મુખ્ય પ્રતિમા સવાસો આંગુળ ઉંચી રીષ્ટરત્નમયી, બહોતેર દેરીઓમાં ચોવીસ પ્રતિમા તો રત્નમયી, ચોવીસ સુવર્ણમયી, ચોવીસ રૂપામયી, અઉદયઉદ ભાર પ્રમાણે એકએક ચોવીસી ભરાવી.

(મંત્રી વસ્તુપાળના કરાવેલા દેરાસર વીષે)

મંત્રી વસ્તુપાળે તેરસો ને તેર નવાં દેરાસર બંધાવ્યાં, બાવીસસો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા, અને સવાલાખ બિંબ નવીન ભરાવ્યા. (ધાતુ પાષાણના સર્વ મળી).

(પેથડ શાહના કરાવેલા દેરાસર વીષે)

પેથડ શાહે ચોરાસી પ્રાસાદ કરાવ્યા. તેમાં એક તો સુરગીરી (દેવગીરી) ઉપર જૈનદેરાસર નથી એમ સાંભળવાથી ત્યાં દેરાસર કરાવવા માટે ત્યાંના રાજા ચીરમદેના પ્રધાન બાદશાહ હેમાદેના નામથી માનધાતાપુર (માંડવગઢ) માં અને જોંધારપુરમાં ત્રણ વરષ સુધી દાનશાળા કરી તેથી તુષ્ટમાન થયેલા હેમાદેએ પેથડ શાહને સાત મેઢેલ બંધાય એટલી જમીન આપી. ત્યાં દેડું બંધાવવાનો પાયો બોદતાં મીઠું પાણી નીકળ્યું તેથી કોઈકે જઈને રાજાને એમ ભરમાવ્યો કે અહિંયાં મીઠું પાણી નીકળ્યું તેથી જો અહિંયાં વાપિકા કરી હોય તો સાડું થાય. એ વાતની પેથડ શાહને માલમ પડતાં રાતમાંનેરાતમાં બાર હજાર ટકાનું તેમાં મીઠું (લુણ) નખાવી દીધું. ત્યાં દેડું કરાવવા માટે બત્રીસ ઊંટડીઓ સોનાથી ભરેલી મોકલાવી. ચોરાસી હજાર ટકા (રૂપીયા) તો દેરાસરની પાજ બાંધતાં (કોટ બાંધતાં) લાગ્યા હતા. દેડું તૈયાર થયાની વધામણી આપનારને ત્રણ લાખ ટકાનું તુટીદાન આપ્યું હતું. એવી રીતે પેથડવિહારદેરાસર થયો હતો. પેથડ શાહે શત્રુજય ઉપર મૂળનાયકના ચૈત્યને એકવીસ ધડી પ્રમાણે સુવર્ણથી મઢાવીને (વીંટાળીને) મેડૂના શિખરની પેઠે સોનામય ડગશ ચઢાવ્યો હતો.

(ગીરનાર ઉપરના કંચનબલ્લાનકનો પ્રબંધ)

ગીરનાર ઉપરના કંચનબલ્લાનકનો પ્રબંધ તો આવા પ્રકારનો છે કે, ગદ્ય ચોવીશીમાં ત્રીજા સાગર નામા તીર્થંકર ઉજ્જવેણીમાં પધાર્યા હતા, ત્યારે નરવાહન રાજ્યે પુછ્યું કે હું ક્યારે કેવળજ્ઞાન પામીશ ? કેવળી ભગવતે કહ્યું કે, તું આવતી ચોવીશીમાં બાવીશમા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથજીના તીર્થે સિદ્ધ થઈશ. ત્યારે તેણે દીક્ષા લીધી અને અણુશણ કરીને બ્રહ્મદેવલોકે ઈંદ્ર થયો. તેણે વજ્રમાટીમયી શ્રી નેમિનાથજીનું બિંબ બનાવીને દસ સાગરોપમ સુધી ત્યાં તે પ્રતિમાને પૂજી. પછી પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થવા આવ્યું તેથી તે પ્રતિમા ગીરનાર ઉપર લાવીને દેરાસરના રત્નમય, મણિમય, સુવર્ણમય એવા ત્રણ ગભારાને જિનબિંબયુક્ત કરીને તેની આગળ કંચનબલ્લાનક કરી (એક ગુફા કરી) તેમાં તે બિંબને સ્થાપન કીધું. ત્યારપછી કેટલેક કાળે સંઘપતી રત્નોશાહ મહોદો સંઘ લઈને ત્યાં આવ્યો. તેણે ઉત્કૃષ્ટ હર્ષથી દેરાસરમાંના મૂળનાયકની સ્નાત્રપૂજા કરી. તે વખતે તે બિંબ માટીમય હોવાથી ગળી ગયું. તેથી સંઘપતી રત્નોશાહ અતિશય દુઃખ પામ્યો. ઊપવાસ કરી ત્યાં બેઠો. તેને સાઠ ઊપવાસ થયા ત્યારે અંબી-કાદેવીની વાણીએ કંચનબલ્લાનકથી વજ્રમય શ્રી નેમિનાથસ્વામીનું બિંબ કાચાસુતરના તાંતણાથી વીંટીને દેરાસર આગળ લાવ્યા, પણ દરવાજા આગળ પાછું વાળીને જોવાથી પ્રતિમા ત્યાંજ રહી. પછી ચૈત્યનું દ્વાર પરાવર્તન કર્યું (બદલાવ્યું). હજીસુધી પણ તેમજ છે.

કોઈક આચાર્યો તો એમ કહે છે કે, કંચનબલ્લાનકમાં માટી બહોતર પ્રતિમાઓ હતી. તેમાં અઢાર પ્રતિમા સોનાની, અઢાર રત્નની, અઢાર રૂપાની, અઢાર પાષાણની હતી. એમ સર્વ મળી બહોતર પ્રતિમાઓ ગીરનાર ઉપર હતી. ઇતિ છત્રું દ્વાર સમાપ્ત થયું.

(દ્વાર ૭ મું—પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા—અંજનશલાકા વિષે)

દ્વાર ૭ મું—તથા પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા—અંજનશલાકા શીઘ્રતર કરવી. જે માટે શોડશકમાં કહેલ છે કે:—

નિષ્પન્નસ્યેવં સ્વલુ । જિનર્વિવસ્યો દિતા પ્રતિષ્ઠાશ્ચ ॥

દશદિવસાભ્યંતરતઃ । સોચ ત્રિવિધા સમાસેન ॥ ૧ ॥

તૈયાર થયેલા જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા (અંજનશલાકા) ખરેખર દશ દિવસની અંદર કરવી કહી છે. તે પ્રતિષ્ઠા વળી સંક્ષેપથી ત્રણ પ્રકારની છે. તે બતાવે છે.—

વ્યક્ત્યાલ્યાલ્લેષા । ક્ષેત્રાલ્યા ચાપરા મહાલ્યાચ ॥

યસ્તીર્ય કૃત્યદાકિલ । તસ્ય તદાસ્યેતિ સમયવિદઃ ॥ ૨ ॥

૧ વ્યકતા, ૨ ક્ષેત્રા, ૩ મહા, એમ ત્રણ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠાઓ થાય છે. તેમાં જે તીર્થંકર જ્યારે વીચરતા હોય ત્યારે તેની પ્રતિષ્ઠા કરવી તેને “ વ્યકતા ” એમ શાસ્ત્રના બાણકાર કહે છે.

રુપમાદાનાં તુતથા । સર્વેષા મેવ મધ્યમા જ્ઞેયા ॥ સપ્તત્યવિકરંતસ્યતુ । ચરમેહ મહાપ્રતિષ્ઠેતિ ॥ ૩ ॥

ઋષભદેવ પ્રમુખ આખી ચોવીશીનાં બિંબને પોતપોતાના તીર્થમાં “ વ્યકતા ” પ્રતિષ્ઠા સમજવી. સર્વ તીર્થંકરના તીર્થમાં ચોવીસે તીર્થંકરની અંજનશલાકા કરવી તે “ ક્ષેત્રા ” નામની અંજનશલાકા કહેવાય છે; એકસો સીતેર તીર્થંકરની પ્રતિમા તેને

“મહા” પ્રતિષ્ઠા જાણવી. તેમજ વળી વૃહત્સાધ્યમાં પણ એમજ કહેલું છે કે,
વત્તિ પદ્મ્યા ણા । સ્વેત્ત પદ્મ્યા મહાપદ્મ્યા ॥ ણ ચત્તવીસ સીત્તરી । સયાણં સ્મા હોઽ અણુકમસી.

વ્યક્તાપ્રતિષ્ઠા પહેલી, ક્ષેત્રાપ્રતિષ્ઠા બીજી, મહાપ્રતિષ્ઠા ત્રીજી. એક પ્રતિમાને
મુખ્ય રાખીને પ્રતિષ્ઠા કરવી તે પહેલી, એવીસ પ્રતિમાઓ, એકસો સીતેર પ્રતિમાઓ,
એમ અનુક્રમથી ત્રણ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા (અંજનશલાકા) સમજી લેવી.

પ્રતિષ્ઠા કરવાનો વિધિ તો વળી એવો છે કે સર્વ પ્રકારનાં તેનાં ઉપકરણ મેળવવાં
નાનાપ્રકારના ઠાઠથી શ્રીસંઘને યોલાવવા, ગુરૂ વિગેરેને તેડાવવા, તેઓને પ્રવેશ કરાવવા,
વિગેરેના મહોત્સવ કરવા, તેઓની સ્વાગતા કરવી, લોજન વસન્તાદીક સમર્પણ કરવા,
તેઓનો સર્વ પ્રકારે સત્કાર કરવો, કેદખાના છોડાવવાં, અમાર પળાવવી, અનિવારિત દાન
આપવાં, સુતાર વિગેરેને સત્કાર કરવા, ઘણા ઉત્તમ વાણિજ્ય ધવળમંજળથી મહા મહોત્સવ
કરવા વિગેરેથી અષ્ટાદશ સ્નાત્ર કરવા વિગેરે વિધી પ્રતિષ્ઠાકલ્પથી સમજવી.

પ્રતિષ્ઠામાં સ્નાત્રપૂજાથી જન્માવસ્થાને, કુળ નૈવેદ્ય પુષ્પ વિલેપન સંગીતાદિક
ઉપચારે કરી કૌમારાદિક ઉત્તરોત્તરાવસ્થાને, છદ્મસ્થાવસ્થા સૂચક આચ્છાદનાદિકથી
(વસ્ત્રથી પ્રભુને ઢાંકવા વિગેરે કરીને) પ્રભુના શરીરને સુગંધ અધિવાસિત કરવા
વિગેરેથી આરિત્રાવસ્થાને, નેત્રના ઉન્મીલન (શલાકાથી અંજન કરતાં) કેવળજ્ઞાન-
ઉત્પત્તિ અવસ્થાને, સર્વ પ્રકારનાં પૂજનાં ઉપકરણના ઉપચારથી સમવસરણુવસ્થાને
ચિંતવવી. (એમ શ્રાદ્ધસમાચારીવૃત્તિમાં કહેલું છે.)

પ્રતિષ્ઠા થયા પછી ખાર માસ પર્યંત પ્રતિષ્ઠાદિવસે તો અધિકથી, વિશેષથી
સ્નાત્રાદિક કરવાં; વર્ષને અંતે અઠ્યાઈ મહોત્સવાદિક વિશેષ પૂજા, પેહેલાથી આયુષ્યની
ગાંઠ બાંધવાની પેઠે વિશેષ વિધેશ ઉત્તરોત્તર પૂજા કરતા રહેલું. (વર્ષગાંઠમહોત્સવ
કરવા) વર્ષગાંઠને દિવસે સાધર્મિક વાતસલ્ય, સંઘપૂજાદિક યથાશક્તિ કરવા. પ્રતિષ્ઠા-
ષોડશક્રમાં તો વળી આવી ઇતિ રીતે જતાવેલ છે કે:--

અઘૌદિવસાન્ યાવત્ પૂજા, વિચ્છેદતાસ્ય કર્તવ્યા ॥ દાનં ચ યથાવિમર્વં । દાતવ્યં સર્વસર્ત્વેભ્યઃ

આઠ દિવસ સુધી અવિચ્છિન્ન પૂજા કરવી (અખંડ પૂજા કરવી), સર્વ પ્રાણીને
પોતાની સંપદાને અનુસારે યથાશક્તિ દાન આપવું. સસમ દ્વાર સમાપ્ત.

(દ્વાર ૮ મું-પુત્રાદિકના દીક્ષામહોત્સવ વિષે)

દ્વાર ૮ મું-તથા એમજ પ્રૌઢ મહોત્સવપૂર્વક પુત્રાદિકોને, આદિ શબ્દથી પુત્રી
ભાઈ કાકા મિત્ર પરીજન (દાસ દાસી) વિગેરેને દીક્ષા અપાવવી. એ ઉપલક્ષણથી
ઉપસ્થાપના કરાવવી (વડીદીક્ષા અપાવવી). જે માટે કહેલું પણ છે કે:--

પંચય પુત્ર સયાઈ મરહસય સત્તનન્તુઅ સયાઈ ॥ સયરાહં પવ્વડા । તંમિ કુમારા સમોસરણે ॥

ઋષભદેવસ્વામીના પ્રથમ સમવસરણુમાં પાંચસો ભરતના પોતાના પુત્રોને,
સાતસો પુત્રના પુત્રોને (કુમારોને) દીક્ષા અપાવી.

કુણુ અને ચેડામહારાજને પોતાના દીકરા દીકરીઓને પરણાવવાનો પણ નિયમ
હતો. પોતાના દીકરા દીકરીઓને તેમજ બીજા પણ થાવચ્યાપુત્રાદિકોને પ્રૌઢ મહોત્સવથી
દીક્ષા અપાવીને યોલાવ્યા હતા. આ કાર્ય મહાકળદાયક છે. જે માટે કહેલું છે કે:--

તે ધંત્રા કયપુત્રા । જળઓ જળળીઅ સયલવગ્ગોઅ ।

જેસિ કુલંભિ જાયઈ । ચારિત્ત ધરો મહાપુત્તો ॥ ૧ ॥

તે પુરૂષો ધન્ય છે, કૃતપુણ્ય છે, તે પિતાને ધન્ય છે, તે માતાને ધન્ય છે, તેમજ તે સકળ સર્ગાના સમૂહને પણ ધન્ય છે, કે જેના કુળમાં ચારિત્રને ધરનાર મહાપુત્ર એક પણ ઉત્પન્ન થયો હોય. લોકીકમાં પણ કહે છે કે, તાવત્ ભ્રમંતિ સંસારે । પિતરઃ પિંડકાંક્ષિણઃ ॥ યાવત્ કુલે વિશુદ્ધાત્મા । યતિઃ પુત્રો ન જાયતે ॥ ૧ ॥

પિંડની આકાંક્ષા રાખનારા પિતર ત્યાંસુધીજ સંસારમાં ભમે છે, કે જ્યાંસુધી કુળમાં કોઈ વિશુદ્ધાત્મા યતિપુત્ર ન થાય. આઠમું દ્વાર સમાપ્ત થયું.

(દ્વાર ૯ મું—પદ સ્થાપના વિષે)

દ્વાર ૯ મું—તથા પદસ્થાના પદની સ્થાપના કરાવવી. જેમકે, ગણિપદ, વાચના-આર્યપદ, ઉપાધ્યાયપદ, આચાર્યપદ, વિગેરેની સ્થાપના કરાવવી. અથવા પુત્રાદિકોને અથવા ખીજાઓને ઉપર લખેલા પદ આપવાને યોગ્ય હોય તેઓને શાસનઉન્નતી નિમિત્તે તેના મ્હોટા મ્હોટાસવાદિકે કરીને પદ અપાવવાં.

સંભળાય છે કે પહેલા સમવસરણમાં ઇંદ્રમહારાજે ગણુ (ગણુધર) પદની સ્થાપના કરાવી છે. મંત્રી વસ્તુપાળે પણ એકવીશ આચાર્યોને આચાર્યપદસ્થાપના કરાવી હતી. ઇતિ નવમ દ્વાર સમાપ્ત.

(દ્વાર ૧૦ મું—પુસ્તક લખાવવાં, વંચાવવાં (જ્ઞાન ભક્તિ) વિષે)

તથા પુસ્તકોને, શ્રી કલ્પસૂત્રાગમ, જિનચરિત્રાદિ સંખ્યા પુસ્તકોને ન્યાયોપાનિત વિત્તથી વિશિષ્ટ કાગળ ઉપર ઉત્તમ ઉત્તમ શુદ્ધ અક્ષરાદિકની યુક્તિથી લખાવવાં. પૈરાગવંતા ગીતાઓની પાસે પ્રારંભના પ્રૌઢ મ્હોટાચ્છવ કરીને દરરોજ પૂજા બહુમાનાદિ-પૂર્વક અનેક ભવ્યજીવોના પ્રતિજોધને નિમિત્તે વાખ્યાન કરાવવાં. એ ઉપલક્ષણથી વાંચવા ભણવા વિગેરેના કરનારાઓને વસ્ત્રાદિકનાં સાહાય આપવાં. જે માટે કહેલ છે કે,

યેલેક્ષયંતિ જિનશાસન પુસ્તકાનિ । વ્યાખ્યાનયંતિ ચ પઠંતિ ચ પાઠયંતિ ॥

શ્રુણ્વંતિ રક્ષણવિધૌ ચ સમાદ્રિયંતે । તે મર્ત્ય દેવ શિવશર્મ નરા ભર્મંતે ॥ ૧ ॥

જે પુરૂષ જૈનશાસનનાં પુસ્તક લખાવે છે, વાખ્યાન કરે છે, ભણે છે, ભણાવે છે, સાંભળે છે, રક્ષણ કરવાના કામમાં આદર કરે છે, તે પુરૂષો મનુષ્યનાં, દેવનાં તથા મોક્ષનાં સુખને પામે છે.

પઠતિ પાઠયતિ પઠતા મમું । વસન મોજન પુસ્તક વસ્તુભિઃ ॥

પ્રતિદિનં કુરુતે ય ઉપગ્રહં । સ ઇહ સર્વ વિદેવ મવેન્નરઃ ॥ ૨ ॥

જે પ્રાણી આ પુસ્તકોને પોતે ભણે છે, ખીજાને ભણાવે છે, ખીજા બણતા હોય તેઓને વસ્ત્ર, ભોજન, પુસ્તક, વિગેરે વસ્તુઓથી પ્રતિદિન (દરરોજ) ઉપગ્રહ (ઉપકાર, સહાય) કરે છે, તે પ્રાણી આલોકમાં પણ સર્વ વસ્તુનો બહુકાર થાય છે જૈનાગમનું કેવળ જ્ઞાનથી પણ અતિશયીપણું દેખાય છે. કહેલ છે કે:—

“મહા” પ્રતિષ્ઠા જાણવી. તેમજ વળી વૃહત્સાધ્યમાં પણ એમજ કહેલું છે કે,
વત્તિ પડ્ઠા એગા । સ્વેત્ત પડ્ઠા મહાપડ્ઠાય ॥ એગ ચડવીસ સીત્તરી । સયાળં સા હોડ અણુકમસો.

વ્યકતાપ્રતિષ્ઠા પહેલી, ક્ષેત્રાપ્રતિષ્ઠા બીજી, મહાપ્રતિષ્ઠા ત્રીજી. એક પ્રતિમાને
મુખ્ય રાણીને પ્રતિષ્ઠા કરવી તે પહેલી, ચાવીસ પ્રતિમાઓ, એકસો સીતેર પ્રતિમાઓ,
એમ અનુક્રમથી ત્રણ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા (અંજનશલાકા) સમજી લેવી.

પ્રતિષ્ઠા કરવાનો વિધિ તો વળી એવો છે કે સર્વ પ્રકારનાં તેનાં ઉપકરણ મેળવવાં
નાનાપ્રકારના ઠાઠથી શ્રીસંઘને બોલાવવા, ગુરૂ વિગેરેને તેડાવવા, તેઓને પ્રવેશ કરાવવા,
વિગેરેના મહોત્સવ કરવા, તેઓની સ્વાગતા કરવી, લોજન વસન્નાદીક સમર્પણ કરવા,
તેઓનો સર્વ પ્રકારે સત્કાર કરવો, કેદબાના છોડાવવાં, અમાર પળાવવી, અનિવારિત દાન
આપવાં, સુતાર વિગેરેને સત્કાર કરવા, ઘણા ઉત્તમ વાણ્ય ધવળમંજળથી મહા મહોત્સવ
કરવા વિગેરેથી અષ્ટાદશ સ્નાત્ર કરવા વિગેરે વિધી પ્રતિષ્ઠાકલ્પથી સમજવી.

પ્રતિષ્ઠામાં સ્નાત્રપૂજથી જન્માવસ્થાને, કૃણ નૈવેદ્ય પુષ્પ વિલેપન સંગીતાદિક
ઉપચારે કરી કૌમારાદિક ઉત્તરોત્તરાવસ્થાને, છદ્મસ્થાવસ્થા સૂચક આચ્છાદનાદિકથી
(વસ્ત્રથી પ્રભુને ઢાંકવા વિગેરે કરીને) પ્રભુના શરીરને સુગંધ અધિવાસિત કરવા
વિગેરેથી ચારિત્રાવસ્થાને, નેત્રના ઉન્મીલન (શલાકાથી અંજન કરતાં) કેવળજ્ઞાન-
ઉત્પત્તિ અવસ્થાને, સર્વ પ્રકારનાં પૂજનાં ઉપકરણના ઉપચારથી સમવસરણાવસ્થાને
ખિંતવવી. (એમ શ્રાધ્ધસમાચારીવૃત્તિમાં કહેલું છે.)

પ્રતિષ્ઠા થયા પછી બાર માસ પર્યંત પ્રતિષ્ઠાદિવસે તો અધિકથી, વિશેષથી
સ્નાત્રાદિક કરવાં; વર્ષને અંતે અઠ્ઠાઈ મહોત્સવાદિક વિશેષ પૂજા, પેહેલાથી આયુષ્યની
ગાંઠ બાંધવાની પેઠે વિશેષ વિવેશ ઉત્તરોત્તર પૂજા કરતા રહેલું. (વર્ષગાંઠમહોત્સવ
કરવા) વર્ષગાંઠને દિવસે સાધર્મિક વાત્સલ્ય, સંઘપૂજાદિક યથાશક્તિ કરવા. પ્રતિષ્ઠા-
ષોડશકમાં તો વળી આવી ધતિ રીતે જતાવેલ છે કે:--

અઘૌદિવસાન્ યાવત્ પૂજા, વિચ્છેદતાસ્ય કર્તવ્યા ॥ દાનં ચ યથાવિમર્વં । દાતવ્યં સર્વસર્ત્તેભ્યઃ

આઠ દિવસ સુધી અવિચ્છિન્ન પૂજા કરવી (અખંડ પૂજા કરવી), સર્વ પ્રાણીને
પોતાની સંપદાને અનુસારે યથાશક્તિ દાન આપવું. સસમ દ્વાર સમાપ્ત.

(દ્વાર ૮ મું-પુત્રાદિકના દીક્ષામહોત્સવ વિષે)

દ્વાર ૮ મું-તથા એમજ પ્રૌઢ મહોત્સવપૂર્વક પુત્રાદિકને, આદિ શબ્દથી પુત્રી
બાઈ કાકા મિત્ર પરીજન (દાસ દાસી) વિગેરેને દીક્ષા અપાવવી. એ ઉપલક્ષણથી
ઉપસ્થાપના કરાવવી (વડીદીક્ષા અપાવવી). જે માટે કહેલું પણ છે કે:--

પંચય પુત્ત સયાઈ મરહસય સત્તનન્તુઅ સયાઈ ॥ સયરાહં પવ્વડા । તંમિ કુમારા સમોસરણે ॥

ઋષભદેવસ્વામીના પ્રથમ સમવસરણમાં પાંચસો ભરતના પોતાના પુત્રોને,
સાતસો પુત્રના પુત્રોને (કુમારોને) દીક્ષા અપાવી.

કૃષ્ણ અને ચેડામહારાજને પોતાના દીકરા દીકરીઓને પરણાવવાનો પણ નિયમ
હતો. પોતાના દીકરા દીકરીઓને તેમજ બીજા પણ થાવચ્ચાપુત્રાદિકને પ્રૌઢ મહોત્સવથી
દીક્ષા અપાવીને શોભાવ્યા હતા. આ કાર્ય મહાકળદાયક છે. જે માટે કહેલું છે કે:--

તે ધન્ના કયપુત્રા । જળઓ જળળીઅ સયલવગ્ગોઅ ।

જેસિ કુલંમિ જાયઈ । ચારિત્ત ધરો મહાપુત્તો ॥ ૧ ॥

તે પુરૂષો ધન્ય છે, કૃતપુણ્ય છે, તે પિતાને ધન્ય છે, તે માતાને ધન્ય છે, તેમજ તે સકળ સર્ગના સમૂહને પણ ધન્ય છે, કે જેના કુળમાં ચારિત્રને ધરનાર મહાપુત્ર એક પણ ઉત્પન્ન થયો હોય. લોકીકમાં પણ કહે છે કે, તાવત્ ભ્રમંતિ સંસારે । પિતરઃ પિંડકાંક્ષિણઃ ॥ યાવત્ કુલે વિશુદ્ધાત્મા । યતિઃ પુત્રો ન જાયતે ॥ ૧ ॥

પિંડની આકાંક્ષા રાખનારા પિતર ત્યાંસુધીજ સંસારમાં ભમે છે, કે ન્યાંસુધી કુળમાં કોઈ વિશુદ્ધાત્મા યતિપુત્ર ન થાય. આઠમું દ્વાર સમાપ્ત થયું.

(દ્વાર ૯ મું—પદ સ્થાપના વિષે)

દ્વાર ૯ મું—તથા પદસ્થાના પદની સ્થાપના કરાવવી. જેમકે, ગણિપદ, વાચના-આર્યપદ, ઉપાધ્યાયપદ, આચાર્યપદ, વિગેરેની સ્થાપના કરાવવી. અથવા પુત્રાદિકોને અથવા બીજાઓને ઉપર લખેલા પદ આપવાને યોગ્ય હોય તેઓને શાસનઉત્તતી નિમિત્તે તેના મહોટા મહોત્સવાદિકે કરીને પદ અપાવવાં.

સંભળાય છે કે પહેલા સમવસરણમાં ઇંદ્રમહારાજે ગણ (ગણધર) પદની સ્થાપના કરાવી છે. મંત્રી વસ્તુપાળે પણ એકવીશ આચાર્યોને આચાર્યપદસ્થાપના કરાવી હતી. ઇતિ નવમ દ્વાર સમાપ્ત.

(દ્વાર ૧૦ મું—પુસ્તક લખાવવાં, વંચાવવાં (જ્ઞાન ભક્તિ) વિષે)

તથા પુસ્તકોને, શ્રી કલ્પસૂત્રાગમ, જિનચરિત્રાદિ સંખ્યા પુસ્તકોને ન્યાયોપાર્જિત વિત્તથી વિશિષ્ટ કાગળ ઉપર ઉત્તમ ઉત્તમ શુદ્ધ અક્ષરાદિકની યુક્તિથી લખાવવાં. વૈરાગવંતા ગીતાર્થોની પાસે પ્રારંભના પ્રૌઠ મહોત્સવ કરીને દરરોજ પૂજા બહુમાનાદિ-પૂર્વક અનેક ભવ્યજીવોના પ્રતિજોધને નિમીત્તે વાખ્યાન કરાવવાં. એ ઉપલક્ષણથી વાંચવા લાગુવા વિગેરેના કરનારાઓને વસ્ત્રાદિકનાં સાહાય આપવાં. જે માટે કહેલ છે કે,

યેલેલ્યંતિ જિનશાસન પુસ્તકાનિ । વ્યાખ્યાનયંતિ ચ પઠંતિ ચ પાઠયંતિ ॥

શ્રુણ્વંતિ રક્ષણવિધૌ ચ સમાદ્રિયંતે । તે મર્ત્ય દેવ શિવશર્મ નરા ભંતે ॥ ૧ ॥

જે પુરૂષ જૈનશાસનનાં પુસ્તક લખાવે છે, વાખ્યાન કરે છે, ભણે છે, ભણાવે છે, સાંભળે છે, રક્ષણ કરવાના કામમાં આદર કરે છે, તે પુરૂષો મનુષ્યનાં, દેવનાં તથા મોક્ષનાં સુખને પામે છે.

પઠતિ પાઠયતિ પઠતા મમું । વસન મોજન પુસ્તક વસ્તુમિઃ ॥

પ્રતિદિનં કુરુતે ય ઉપગ્રહં । સ ઇહ સર્વ વિદેવ મવેન્નરઃ ॥ ૨ ॥

જે પ્રાણી આ પુસ્તકોને પોતે ભણે છે, બીજાને ભણાવે છે, બીજા બહુતા હોય તેઓને વસ્ત્ર, ભોજન, પુસ્તક, વિગેરે વસ્તુઓથી પ્રતિદિન (દરરોજ) ઊપગ્રહ (ઊપકાર, સહાય) કરે છે, તે પ્રાણી આલોકમાં પણ સર્વ વસ્તુને ભણકાર ધાય છે જૈનાગમનું કેવળ જ્ઞાનથી પણ અતિશયીપણું દેખાય છે. કહેલ છે કે:—

“મહા” પ્રતિષ્ઠા બાળવી. તેમજ વળી વૃહત્ભાષ્યમાં પણ એમજ કહેલું છે કે,
વત્તિ પઢ્ઠા ઇગા । ચેત્ત પઢ્ઠા મહાપઢ્ઠાય ॥ ઇગ ચડવીસ સીત્તરી । સયાણં સા હોઈ અણુકમસો.

વ્યકતાપ્રતિષ્ઠા પહેલી, ક્ષેત્રાપ્રતિષ્ઠા બીજી, મહાપ્રતિષ્ઠા ત્રીજી. એક પ્રતિમાને
મુખ્ય રાખીને પ્રતિષ્ઠા કરવી તે પેહેલી, એવીસ પ્રતિમાઓ, એકસો સીતેર પ્રતિમાઓ,
એમ અનુક્રમથી ત્રણ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા (અંજનશલાકા) સમજી લેવી.

પ્રતિષ્ઠા કરવાનો વિધિ તો વળી એવો છે કે સર્વ પ્રકારનાં તેનાં ઉપકરણ મેળવવાં
નાનાપ્રકારના ઠાઠથી શ્રીસંઘને બોલાવવા, ગુરૂ વિગેરેને તેડાવવા, તેઓને પ્રવેશ કરાવવા,
વિગેરેના મહોત્સવ કરવા, તેઓની સ્વાગતા કરવી, લોજન વસનાદીક સમર્પણ કરવા,
તેઓનો સર્વ પ્રકારે સત્કાર કરવો, કેદખાના છોડાવવાં, અમાર પળાવવી, અનિવારિત દાન
આપવાં, સુતાર વિગેરેને સત્કાર કરવા, ઘણા ઉત્તમ વાણિજ્ય ધવળમંગળથી મહા મહોત્સવ
કરવા વિગેરેથી અષ્ટાદશ સ્નાત્ર કરવા વિગેરે વિધી પ્રતિષ્ઠાકલ્પથી સમજવી.

પ્રતિષ્ઠામાં સ્નાત્રપૂજથી જન્માવસ્થાને, કુળ નૈવેદ્ય પુષ્પ વિલેપન સંગીતાદિક
ઉપચારે કરી કૌમારાદિક ઉત્તરોત્તરાવસ્થાને, છદ્મસ્થાવસ્થા સૂચક આચ્છાદનાદિકથી
(વચ્ચથી પ્રભુને ઢાંકવા વિગેરે કરીને) પ્રભુના શરીરને સુગંધ અધિવાસિત કરવું
વિગેરેથી આરિત્રાવસ્થાને, નેત્રના ઉન્મીલન (શલાકાથી અંજન કરતાં) કેવળજ્ઞાન-
ઉત્પત્તિ અવસ્થાને, સર્વ પ્રકારનાં પૂજનાં ઉપકરણના ઉપચારથી સમવસરણુવસ્થાને
બિંતવવી. (એમ શ્રાધ્ધસમાચારીવૃત્તિમાં કહેલું છે.)

પ્રતિષ્ઠા થયા પછી બાર માસ પર્યંત પ્રતિષ્ઠાદિવસે તો અધિકૃતી, વિશેષથી
સ્નાત્રાદિક કરવાં; વર્ષને અંતે અઠ્ઠાઈ મહોત્સવાદિક વિશેષ પૂજા, પેહેલાથી આયુષ્યની
ગાંઠ બાંધવાની પેઠે વિશેષ વિધેશ ઉત્તરોત્તર પૂજા કરતા રહેલું. (વર્ષગાંઠમહોત્સવ
કરવા) વર્ષગાંઠને દિવસે સાધર્મિક વાત્સલ્ય, સંઘપૂજાદિક યથાશક્તિ કરવા. પ્રતિષ્ઠા-
ષોડશકમાં તો વળી આવી ઇતિ રીતે બતાવેલ છે કે:--

અઘૌદિવસાન્ યાવત્ પૂજા, વિષ્ણેદતાસ્ય કર્તવ્યા ॥ દાનં ચ યથાવિમર્વં । દાતવ્યં સર્વસર્ત્તેભ્યઃ

આઠ દિવસ સુધી અવિચ્છિન્ન પૂજા કરવી (અખંડ પૂજા કરવી), સર્વ પ્રાણીને
પોતાની સંપદાને અનુસારે યથાશક્તિ દાન આપવું. સત્તમ દ્વાર સમાપ્ત.

(દ્વાર ૮ મું-પુત્રાદિકના દીક્ષામહોત્સવ વિષે)

દ્વાર ૮ મું-તથા એમજ પ્રૌઢ મહોત્સવપૂર્વક પુત્રાદિકને, આદિ શબ્દથી પુત્રી
બાઈ કાકા મિત્ર પરીજન (દાસ દાસી) વિગેરેને દીક્ષા અપાવવી. એ ઉપલક્ષણથી
ઉપસ્થાપના કરાવવી (વડીદીક્ષા અપાવવી). જે માટે કહેલું પણ છે કે:--

પંચય પુત્ર સયાઈ મરહસય સત્તનન્તુઅ સયાઈ ॥ સયરાહં પવ્વડા. । તંમિ કુમારા સમોસરણે ॥

ઋષભદેવસ્વામીના પ્રથમ સમવસરણમાં પાંચસો ભરતના પોતાના પુત્રોને,
સાતસો પુત્રના પુત્રોને (કુમારોને) દીક્ષા અપાવી.

કૃષ્ણ અને ચેડામહારાજને પોતાના દીકરા દીકરીઓને પરણાવવાનો પણ નિયમ
હતો. પોતાના દીકરા દીકરીઓને તેમજ બીજા પણ થાવડ્યાપુત્રાદિકને પ્રૌઢ મહોત્સવથી
દીક્ષા અપાવીને શોભાવ્યા હતા. આ કાર્ય મહુદ્ગદાયક છે. જે માટે કહેલ છે કે:--

તે ધન્ના કયપુત્રા । જળઓ જળળીઅ સયલવગોઅ ।

જેસિં કુલંભિ જાયઈ । ચારિત્ત ધરો મહાપુત્તો ॥ ૧ ॥

તે પુરૂષો ધન્ય છે, કૃતપુણ્ય છે, તે પિતાને ધન્ય છે, તે માતાને ધન્ય છે, તેમજ તે સકળ સર્ગાના સમૂહને પણ ધન્ય છે, કે જેના કુળમાં ચારિત્રને ધરનાર મહાપુત્ર એક પણ ઉત્પન્ન થયો હોય. લોકીકમાં પણ કહે છે કે, તાવત્ ભ્રમંતિ સંસારે । પિતરઃ પિંડકાંક્ષિણઃ ॥ યાવત્ કુલે વિશુદ્ધાત્મા । યતિઃ પુત્રો ન જાયતે ॥ ૧ ॥

પિંડની આકાંક્ષા રાખનારા પિતર ત્યાંસુધીજ સંસારમાં ભમે છે, કે જ્યાંસુધી કુળમાં કોઈ વિશુદ્ધાત્મા યતિપુત્ર ન થાય. આઠસુ' દ્વાર સંસાર્ત થયું.

(દ્વાર ૯ મું—પદ સ્થાપના વિષે)

દ્વાર ૯ મું—તથા પદસ્થાના પદની સ્થાપના કરાવવી. જેમકે, ગણિપદ, વાચના-આર્યપદ, ઉપાધ્યાયપદ, આચાર્યપદ, વિગેરેની સ્થાપના કરાવવી. અથવા પુત્રાદિકોને અથવા ખીજાઓને ઉપર લખેલા પદ આપવાને યોગ્ય હોય તેઓને શાસનઉત્તરી નિમિત્તે તેના મહોટા મહોત્સવાદિકે કરીને પદ અપાવવાં.

સંભળાય છે કે પહેલા સમવસરણમાં ઇંદ્રમહારાજે ગણ (ગણધર) પદની સ્થાપના કરાવી છે. મંત્રી વસ્તુપાળે પણ એકવીશ આચાર્યોને આચાર્યપદસ્થાપના કરાવી હતી. ઇતિ નવમ દ્વાર સંસાર્ત.

(દ્વાર ૧૦ મું—પુસ્તક લખાવવાં, વંચાવવાં (જ્ઞાન ભક્તિ) વિષે)

તથા પુસ્તકોને, શ્રી કલ્પસૂત્રાગમ, જિનચરિત્રાદિ સંખ્યા પુસ્તકોને ન્યાયોપાર્જિત વિત્તથી વિશિષ્ટ કાગળ ઉપર ઉત્તમ ઉત્તમ શુદ્ધ અક્ષરાદિકની યુક્તિથી લખાવવાં. વૈરાગવંતા ગીતાર્થોની પાસે પ્રારંભના ગ્રોઠ મહોત્સવ કરીને દરરોજ પૂજા બહુમાનાદિ-પૂર્વક અનેક ભવ્યજીવેના પ્રતિજોધને નિમિત્તે વાખ્યાન કરાવવાં. એ ઉપલક્ષણથી વાંચવા લાગુવા વિગેરેના કરનારાઓને વસ્ત્રાદિકનાં સાહાય આપવાં. જે માટે કહેલ છે કે,

યેલેલ્યંતિ જિનશાસન પુસ્તકાનિ । વ્યાખ્યાનયંતિ ચ પઠંતિ ચ પાઠયંતિ ॥

શ્રુણ્વંતિ રક્ષણવિધૌ ચ સમાદ્રિયંતે । તે મર્ત્ય દેવ શિવશર્મ નરા ભર્મંતે ॥ ૧ ॥

જે પુરૂષ જૈનશાસનનાં પુસ્તક લખાવે છે, વાખ્યાન કરે છે, ભણે છે, ભણાવે છે, સાંભળે છે, રક્ષણ કરવાના કામમાં આદર કરે છે, તે પુરૂષો મનુષ્યનાં, દેવનાં તથા મોક્ષનાં સુખને પામે છે.

પઠતિ પાઠયતિ પઠતા મમું । વસન યોજન પુસ્તક વસ્તુભિઃ ॥

પ્રતિદિનં કુરુતે ચ ઉપગ્રહં । સ ઇહ સર્વ વિદેવ મવેન્નરઃ ॥ ૨ ॥

જે પ્રાણી આ પુસ્તકોને પોતે ભણે છે, ખીજાને ભણાવે છે, ખીજા નાણુતા હોય તેઓને વસ્ત્ર, ભોજન, પુસ્તક, વિગેરે વસ્તુઓથી પ્રતિદિન (દરરોજ) ઊપગ્રહ (ઊપકાર, સહાય) કરે છે, તે પ્રાણી આલોકમાં પણ સર્વ વસ્તુને નાણુકાર થાય છે જેનાગમનું કેવળ જ્ઞાનથી પણ અતિશયીપણું દેખાય છે. કહેલ છે કે:—

ઓહો સુઆવડત્તો । સુઅનાળી જડહુ ગિળહુ અસુહું ॥ તં કેવલિવિ મુંજડ । અપમાળં સુઅં મવેહવા.

સામાન્યથી શ્રુતજ્ઞાનના ઉપયોગવંત શ્રુતજ્ઞાની જોપણુ અશુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરી આવ્યો છે એમ જોપણુ કેવળી જાણે છે તે જોપણુ તે આહારને ગ્રહણ કરે છે; કેમકે જો એમ આહાર ગ્રહણ ન કરે તો શ્રુતજ્ઞાનનું અપ્રમાણીકપણું થઈ આવે છે.

દુષ્પ્રકાશના પ્રભાવથી બારવર્ષી દુષ્કાળાદિકેના વશથી શ્રુતજ્ઞાન વિચ્છિન્ન પ્રયથાતું (નાશ પામતું કે ભુલી જવાતું) જાણીને ભગવંત નાગાર્જુનાચાર્ય અને સ્કંદિલાચાર્ય વિગેરે આચાર્યોએ મળી શ્રુતજ્ઞાન પુસ્તકોમાં સ્થાપન કર્યું (લખાવ્યું). એટલામાટે શ્રુતજ્ઞાનની બહુમાન્યતા છે. માટે શ્રુતજ્ઞાનનાં પુસ્તક લખાવવાં, રેસમી વસ્ત્રાદિકથી પુજા કરવી. સંભળાય છે કે પેથડશાહે સાત, અને મંત્રી વસ્તુપાળે અઠાર કરોડ દ્રવ્યનો વ્યય કરીને જ્ઞાનના ત્રણ મ્હોટા ભંડાર લખાવી કરાવ્યા હતા. થરાદના સંઘવી આલૂશાહે એક કરોડનો વ્યય કરી સંકળ આગમની એક એક પ્રત સોનેરી અક્ષરથી અને બીજા બધા ગ્રંથોની એકેકી પ્રત શાહીના અક્ષરથી લખાવી ભંડાર કર્યો. ઇતિ દશમ દ્વાર.

(દ્વાર ૧૧ મું—પૌષધશાળા કરાવવા વિષે)

તથા પૌષધશાળા શ્રાવકાદિકેને પૌષધ ગ્રહણ કરવા માટે સાધારણ સ્થાન પુર્વોક્ત ગૃહની બાંધણીની રીતિ મુજબ કરાવવી. તે પૌષધશાળા સાધર્મીકેને માટે કરાવેલી હોવાથી ગુણયુક્ત અને નિરવધ હોવાથી યથાવસરે સાધુઓને પણ ઉપાશ્રય સ્થાનપણે આપવા લાયક થઈ શકે છે અને તેથી પણ તેઓને મહાલાભની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે માટે કહેલું છે કે:—

જો દેહ ઉવસ્સયં જડ વરાણ તવ નિયમ જોગ જુત્તાણં ॥ તેણં દિન્ના વચ્ચન્ન પાણસયસણાવિગપ્પા

તપ નિયમ યોગમાં યુક્ત એવા મુનીરાજને જે ઉપાશ્રય આપે છે, તેણે વસ્ત્ર પાત્ર અન્ન પાણી શયન આશન પણ આપ્યાં એમજ સમજવું.

શ્રી વસ્તુપાળે નવસો ને ચોરાસી પૌષધશાળા બંધાવી હતી. સિદ્ધરાજ જયસિંહનો વડાપ્રધાન સાંતૂ નામે હતો તેણે એક નવો આવાશ (મેહેલ) રહેવા માટે તૈયાર કરાવેલો હતો. તે વાદી દેવસુરીને દેખાડીને પુછ્યું કે, 'સ્વામી, આ મેહેલ કેવો શોભનીક છે ? તે વખતે સમયોચિત્ત જોલવામાં ચતુર માણીકય નામના શિષ્યે કહ્યું કે, આ પૌષધશાળા હોય તો બહુ પ્રશંસવા યોગ્ય છે. મંત્રાએ કહ્યું કે ન્યાયે એમ છે ત્યારે એમજ થાઓ. (એમ કહી તે પૌષધશાળા માટે આપી દીધો.) તે પૌષધશાળાને બંને તરફના બહારલા ભાગમાં પુરૂષપ્રમાણ જે મ્હોટા આરીસા બાંધેલા હતા. તે શ્રાવકેને ધર્મધ્યાન થયા પછી મુખ જોવા માટે અને જૈનશાસનના શોભાકારી થયા. એ અગીઆરમું દ્વાર. એ પંદરમી ગાથાનો અર્થ પણ સમાપ્ત થયો.

(શ્રાદ્ધવિધિ મુજની સોળમી ગાથા)

આજમ્મં સમત્તં । જહ સત્તિ વયારં દિલ્લગહરુ અહવા ॥

આરંજ્જાઓ વંજંજ । પહિમાહ અંતિ આરહણા ॥ ૧૬ ॥

૧૨ આજન્મસમ્યક્ત દ્વાર, ૧૩ યથાશક્તિવ્રત દ્વાર, ૧૪ દીક્ષાગ્રહણ દ્વાર, ૧૫ આરંભત્યાગ દ્વાર, ૧૬ પ્રજ્ઞચર્ય દ્વાર, ૧૭ પ્રતિમાવહન દ્વાર, ૧૮ ચરમારાધના દ્વાર. એ અઢાર દ્વાર આજન્મ પર્યંતમાં આચરણ કરવાં. તેમાંથી બારમું તેરમું દ્વાર બતાવે છે.

(દ્વાર ૧૨ મું—આજન્મસમ્યક્ત અને ૧૩ મું યથાશક્તિવ્રત વિષે)

આજન્મથી એટલે બાલ્યાવસ્થાથી ચાવજીવ સુધી સમ્યક્ત એટલે સમ્યક્ દર્શનને પાળવું. તેમજ યથાશક્તિ અણુવ્રત પાળવાં. એ બે દ્વારનું સ્વરૂપાદિક અર્થદીપિકા (વંદીતામુત્રની દીકા) માં કહી ગયેલ હોવાથી અહિયાં નથી લખ્યું. ઇતિ બારમું તેરમું દ્વાર.

(દ્વાર ૧૪ મું—દીક્ષાગ્રહણ વિષે)

તથા દીક્ષાગ્રહણ તે અવસર (આવે) દીક્ષા અંગીકાર કરવી. અહિયાં એવો અર્થ છે કે શ્રાવક બાળાવસ્થામાં દીક્ષા ગ્રહણ કરવા અસમર્થપણે કરીને (દીક્ષા ન લેવાય તો) પોતાને ઠગાયાની પેઠે માને. જે માટે કહેલ છે કે:—

ધન્નાહુ વાલમુણિણો । કુમારવાસંમિ જેઝ પવ્વહા ॥ નિજ્જિણિણ અણંમં । દુહાવહં સવ્વલોબ્બાણં ।
સર્વ લોકોને દુઃખાવહ (દુઃખ આપનાર) કામદેવને છતી લઇને કુમારાવસ્થામાં જેઓએ દીક્ષા અંગીકાર કીધી છે તેવા બાળમુનીઓને નિશ્ચે ધન્ય છે.

પોતાના કર્મના પ્રભાવથી ઉદય આવેલા ગ્રહસ્થલાવને રાતદિવસ દીક્ષા લેવાની એકાગ્રતાથી પાણી ભરેલા ઘડાને ઉપાડનારી પાણીવાળી સ્ત્રીની પેઠે સત્યતાદિ ન્યાયથી પરીપાલણ કરે. (પાણી લાવનારી સ્ત્રી ભેટી ભેટી સખીયો સાથે વાતો કરતી ચાલી, જાય છે છતાં પણ માથા ઉપર ઉપાડેલા બેડામાંથી ધ્યાન ચુકી પાણીવાળી થતી નથી. બીજાની નંધી, તેમ શ્રાવક પણ સંસાર સેવન કરતાં છતાં પણ દીક્ષા ક્યારે લઈશું એવી સંદેહ્યાનની ધારાથી ચુકતોજ નથી) જે માટે શાસ્ત્રકારો પણ કહે છે કે:—

કુર્વન્નેક કર્માણિ । કર્મદોષૈર્ન લિપ્પતે ॥ તલ્લયે ન સ્થિતોયોગી । યથાહ્મનીરવાહિની ॥ ૨ ॥

પાણીની ભરનારી સ્ત્રીની પેઠે કર્મમાં લીન નહી થઈ જનારો યોગીપુરૂષ અનેક પ્રકારનાં કર્મ કરતાં થકાં પણ કર્મદોષોથી લેપાતો નથી.

પરપુંસિરતા નારી । મત્તારિ મનુવર્ત્તતે ॥ તથાતત્ત્વરતો યોગી । સંસારમનુવર્ત્તતે ॥ ૩ ॥

પરપુરૂષની સાથે રકત થઈ ગયેલી સ્ત્રી ઈચ્છા વગર પોતાના પતીની સાથે વર્તે છે, પણ પતીમાં આસક્ત થતી નથી. તેમ તત્ત્વના જાણકાર યોગીપુરૂષો પણ સંસારમાં રહે છે, પરંતુ સંસાર આસક્ત બની જતા નથી. તેથી તેને સંસાર સેવતાં પણ કર્મબંધન થઈ શકતું નથી.

જહ નામ સુદ્ધ વેસા મુઅંગ પરિકમ્મણં નિરાસંસા ॥ અજ્જ કલ્લં ચણ્મિ । ઇઅંમિઅ માવણં કુણ્ણ ॥ ૪ ॥

જેમ કોઈક શુદ્ધ વેશ્યા ઈચ્છા વગર પણ લોગીપુરૂષને સેવન કરે છે છતાં પણ એમ ધારે છે કે આ કાર્યને હું ક્યારે ત્યાગ કરીશ ? તેમ આજકાલ આ સંસારને છોડી આપીશ એવી સંસારી પણ ભાવના કરે.

અહવા પડથ્યવડા । કુલવહુઆ નવસિનેહરંગમયા ॥ દેહ ટિંક માઈઅં । સરમાળા પડગુણે કુળઈ ૧
અથવા જેનો પતી પરદેશ ગયો છે એવી પ્રોખિતપતીકા, સારા કુળમાં ઉત્તમ
થયેલી કુળવધુ નવાનવાપ્રકારના સ્નેહના રંગમાં રંગાણી થકી દેહની સ્થિતી રાખવા
માટે પતીના ગુણને સંભારતી થકી વીચરે છે.

एव मेव सव्वविरइं । मणे कुणंतो सुमावओणिच्चं ॥ पालेइअ गिहथ्यत्तं । अप्प महत्तं च मत्तंतो ६
એવીજ રીતે પોતાને અધન્યપણે માનતો છતો સર્વવિરતીને નિરંતર મનમાં
ધારણુ રાખતો સુશ્રાવક બ્રહ્મસ્થપણું પાળે છે.

ते क्वा सपुरिसा । पविच्छिअं तेहिं घरणिवलयमिणं ॥ निम्महिअमोहपसरा । जिणदिख्वं जे पवज्जंति.
જેણે મોહનો પ્રચર મથી નાખ્યો છે, અને જેણે જૈનની નીક્ષા અંગીકાર કરી
છે, તેવા પુરુષોને ધન્ય છે, કે તેથીજ આ ધરતીનું વળય પણ પવિત્ર થાય છે.

(ભાવશ્રાવકોનાં લક્ષણ નિષે)

ભાવ શ્રાવકનાં લક્ષણુ તો એમ (નીચે મુજબ) કહેલાં છે, તે બતાવે છે.
इत्थिदिअथ्यसंसार विसय आरंभगेहदंसणओ ॥ गइरिआइपवाहे । पुरस्सरं आगमवित्ति ॥ १ ॥
દાળાઈજહાસત્તી પવત્તણં વિહિરરત દુઠ્ઠેઅ ॥ અહમ્મથ અસંચંદ્દે । પરથ્થકામોવમોગિઅ ॥ ૨ ॥
વેસાઈવગિહવાસં । પાલઈ સત્તરસ પય નિચંદંતુ ॥ માવગય માવસાવગ । લલ્લણમેયં સમાસેણં ॥ ૩ ॥

૧ સ્ત્રીથી વૈરાગ્ય ભાવે, ૨ ઇન્દ્રિયોથી વૈરાગ્ય ભાવના કરે, ૩ દ્રવ્યથી વૈરાગ્ય
ભાવના કરે, ૪ સંસારથી વિરાગ ચિંતવે, ૫ વિષયથી વૈરાગ્ય ચિંતવે, ૬ આરંભ
દુઃખરૂપ જાણે, ૭ ગૃહસ્થાવાસ દુઃખરૂપ જાણે, ૮ સુદર્શનમાં રતી (સમકીર્ત શુદ્ધ)
રાખે, ૯ ગાડરીઆપ્રવાહનો ત્યાગ કરે, ૧૦ આગમને આગળ કરીને પ્રવૃત્તિ કરે,
૧૧ દાનાદીક આપવામાં યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિ કરે, ૧૨ વિધિમાર્ગની ગવેષણા કરે, ૧૩
રાગ દ્વેષ ન રાખે, ૧૪ મધ્યસ્થગુણે રહે, ૧૫ સંસારમાં મન મેળવીને પ્રવૃત્તે નહી
(અનિચ્છકભાવે વર્તે), ૧૬ પરમર્થના કામલોગમાં પ્રવર્તે, ૧૭ વેશ્યાની પેઠે ધરવાસ
પાળે. એ સતર પદ્ધતી બંધાયેલું ભાવગત ભાવશ્રાવકનું લક્ષણુ છે; તે સંક્ષેપથી બતાવી
ગયા. હવે પ્રત્યેકના ખુલાસા કરી બતાવે છે.

(ભાવશ્રાવકને સ્ત્રી ઉપર થતા વિચાર)

इत्थि अणथ्य मवणं । चलचित्तं नरयवट्ठणी मूअं ॥ जाणंतोहिअकामी । वसवत्ती होइ नहुतीसे.

સ્ત્રી અનર્થનું ધર છે, ચપળ ચિત્ત છે. નરક જવાના માર્ગરૂપ છે, એમ જાણીને
હીતનો અર્થપુરુષ તે સ્ત્રીને વશવર્તી થતો નથી.

(ભાવશ્રાવકને ઇન્દ્રિય ઉપર આવતા વિચાર)

इंदिअ चवल तुरंगे, दुग्गइ मग्गणु घाविरे निच्चं ॥ माविअमवस्सरुवे । रुंमइ सत्ताण रस्सीहिं॥ ૧ ॥

દુર્ગતીના માર્ગ ભણી (તરફ) સદાય દોડી રહેલા ઇન્દ્રિયરૂપી ચપળ ઘોડાને
સંસારના સ્વરૂપનો વિચાર કરવાથી સદ્જ્ઞાનરૂપી દોરી (ચોકડા) વડે રોકે.

(ભાવશ્રાવકને ધન ઉપર થતા વિચાર)

सयलाणथ्य निमित्तं । आयास किलेस कारण मसारं ॥ नाऊण धणं वीमं । नहु लुम्पइ तंमि तणुअं पि.

સકળ અનર્થનું નિમીત્ત (મૂળ), પ્રયાશ (મેહેનત), કલશનું કારણ, અને અસાર એવા ધનને જાણીને બુદ્ધિમાન તેના ઉપર જરામાત્ર પણ લોભ કરતા નથી.

(ભાવશ્રાવકને સંસાર ઉપર આવતા વિચારો વિષે)

દુઃખરૂવં દુઃખલફલં । દુઃખાણંબંધિ વિહંબણારૂવં ॥ સંસાર મસાર જાણીકુળ ન રહે તહિં કુળઈ ॥૭॥

દુઃખરૂપ, દુઃખનું જ ફળ આપનાર, દુઃખનું અનુબંધ કરાવનાર, વિટંબનારૂપ, અસાર એવા સંસારને જાણીને તેના ઉપર પ્રીતી રાખે નહીં.

(ભાવશ્રાવકને વિષય ઉપર આવતા વિચારો વિષે)

લગ્નમિત્ત મુદ્દે વિસએ । વિસોવમાણે સયમવિમજ્જંતો ॥ તેસુ ન કરેડ ગિહિં । મવમીરુ મુણિઅતત્તથ્યો.

વિષયની ઉપમા આપવા લાયક, ક્ષણમાત્ર સુખના આપનારા વિષયને સદાય પોતાના મનમાં માનતો થકો, જાણ્યા છે તત્ત્વ જેણે એવો ભવભીરૂ શ્રાવક તેઓના ઉપર લાલચીપણું રાખતો નથી (લપટાઈ રહેતો નથી).

(આરંભના ત્યાગ વિષે વિચાર)

વજ્જઈ તિવ્વારંમં, કુળઈ અકામોઅ નિવ્વહંતોઅ ॥ થુળઈ નિરારંમજ્જં । દયાલુઓ સવ્વજીવેસુ ॥ ૯ ॥

તીવ્ર (આકરા) આરંભનો ત્યાગ કરે, નિર્વાહ ન થતાં અનિચ્છક ભાવે આરંભ કરે, સર્વ જીવ ઉપર કયાળુ થકો નિરારંભીલોકોની સ્તવના કરે.

(ગૃહસ્થાવસ્થા ઉપર વિચાર)

ગિહ્વાસં પાસં મિવ । માવંતો વસઈ દુલ્લિલ્લઓ તંમિ ॥

ચારિત્ત મોહણિજ્જં । નિહ્મીણિઓ ઉજ્જમં કુળઈ ॥ ૧૦ ॥

ઘરવાસને ધાસની પેઠે ભાવતાં તેમાં દુઃખીત થકો વસે. ચારિત્ર મોહનીય કર્મને જીતવાના ઉદ્યમ કરતા થકો વિચરે.

(સમ્યક્ દર્શન વિષે)

અથિલ્લમાવ કલિંઓ । પમાવણાવજ્જવાય માહિં ॥ ગુરુમત્તિજુઓ ષિદ્ધમં, ધરેડ સદંસણં વિમલં १૧

આસ્તિક્ય ભાવયુક્ત થકો જૈનશાસનની પ્રભાવના શુભ વર્ણન વિગેરેથી શુદ્ધ ભક્તિયુક્ત થકો બુદ્ધિમાન નિર્મળ સમ્યક્ત દર્શનને ધારણ કરે.

(ગાડરીયાપ્રવાહ વિષે વિચાર)

ગઈરિઅ પવાહેણ । ગયાણુ ગઈયં જણં વિઆણંતો ॥ પરિહરેડ લોકસંજં સુસમિલ્લિઅ કારઓ ધીરો.

ગાડરીઆપ્રવાહે કરીને અતાનુગતીક (એક ચાલ્યો તેના પાછળ બીજાએ જવું) એવા લોકને જાણતો, લોકસંજાને છોડી દઈ ખરો વિચાર કરીને ચાલનારો ધીરુ બુદ્ધિવાળો શ્રાવક હોય છે. (સારાસાર જોઈને ચાલનારો થાય છે).

(આગમ ઉપર વિચાર વિષે)

નથિપરલોઅ મગ્ગે । પમાણમજ્જં જિણાગમં મુત્તુ ॥ આગમપુરસ્સરાંચિઅ । કરેડતો સવ્વકિરિયાઓ.

પરલોકના માર્ગમાં (પરલોક છે કે નહીં એ વિષયમાં) જિનાગમ મુટ્ટી બીજી કંઈ પ્રમાણ નથી. માટે આગમને અનુસરીને સર્વ કીયાઓ કરે (આચારે).

(દાનાદિક ચતુર્વિધ ધર્મારાધન વધે)

આળેગહંતો સતિં । આયા વાહાઈ જહ વહું કુળઈ ॥ આયરઈ તહા સુમઈ । દાળાઈ ચઝવિવહં ધમ્મં
શકિતને નહી ગોપવતાં, આત્માને પીડા જેમ ન ઉપજે તેમ, સુમતી શ્રાવક
દાનાદિક ચતુર્વિધ ધર્મને આચરે.

(વિધમાર્ગની ગવેષણા વિષે)

હિઅમળવજ્જં કિરિઅં । ચિંતામગિરયણ દુલ્લહ લહિઓ ॥

સમ્મં સમાયરંતો । નહુલજ્જઈ મુદ્દ હસિઓવિ ॥ ૧૬ ॥

ચિંતામણીરત્ન સમાન દુર્લભ, હિતકારી અને નિરવધ (નિર્દોષ) શુદ્ધ ક્રિયા
પાત્રીને સમ્યક્ પ્રકારે આચરતાં બીજા લોકો હાંસી કરે તોપણ તેઓથી લગ્ન પામે નહીં.

(રાગ દ્વેષથી રહિતપણા વિષે)

વેહઠ્ઠિઈ નિવંધણ । ધણ સયણાહારગેહ માઝસુ ॥ નિવસઈ અરત્ત દુદ્ધો । સંસારગણસુ માવેસુ ॥ ૧૬ ॥

શરીરની સ્થિતીને રાખવા માટે ધન, સ્વજન, આહાર, ઘર, વીગેરે સંસારમાં
રહેલા પદાર્થોને વિષે રાગ દ્વેશ રહિત થકો વિચરે.

(મધ્યસ્થપણા વિષે)

ઉવસમસાર વિઆરો, વાહિજ્જઈ નેવ રાગદોસેહિં ॥ મદ્દગ્ગથ્થોહિઅકામી, અસગ્ગહં સવ્વહાચયઈ ॥ ૧૭ ॥

ઉપશમ એજ સારવિચાર છે, માટે રાગ દ્વેષમાં લપટાવું નહીં, એમ ધારી ખોટા
કદાવ્રહ્મને છાંડીને હિતનો અભિલાષી મધ્યસ્થપણું અંગીકાર કરે છે.

(અપ્રતિબંધકતા વિષે)

માવંતો અળવરયં, સ્વળમંગુરયં સમથ્થ વથ્થૂણં ॥ સંવંધોવિ ધળાઝસુ । વજ્જઈ પહિવંધ સંવંધં ॥ ૧૮ ॥

એપણુ અનાદિકાળનો સંબંધ છે તોપણુ સમસ્ત વસ્તુનું ક્ષણભંગુરપણું નિરંતર
ભાવતો થકો સર્વ વસ્તુના સંબંધના પ્રતિબંધનો ત્યાગ કરે. (અમુક વસ્તુ વિન
આલેજ નહીં તેને સંબંધ કહે છે તેનો ત્યાગ કરવાથી અપ્રતિબંધકતાપણું પમાય
છે. એટલે સર્વ વસ્તુમાં નિર્લેપી થઈ રહે છે).

(વિરક્તતા વિષે)

સંસાર વિરક્તમણો, મોગુવમોગા તિત્તિ હેઉત્તિ ॥ નાઉં પરાબિરોહા, પવત્તણ કામમોગેસુ ॥ ૧૯ ॥

ભોગોપભોગ કંઈ તૃપ્તિનાં હેતુ નથી એમ બાણીને સંસારથી વિરક્ત મન છે
જેનું એવો થઈ પરાનુવૃત્તિથી એટલે જી વિગેરેના આગ્રહથી સંસારીક કામભોગને
વિષે પ્રવર્તે છે. (અનિચ્છકભાવે વર્તે છે)

(વેશ્યાના જેમ ત્યાગ બુદ્ધિ વિષે)

વેસજ્જ નિરાસંસો, અજ્જં કહ્મં વ ચામિચિતંતો ॥ પરકીયે પિવ પાલહ, મેહા વાસં સિદ્ધિલ માવો. ૨૦

આજકાંલે ત્યજી આપીશ એમ ચિંતવતો વેશ્યાની પેઠે અભિલાષાં રહિત પારકી ધસ્તુને જાળવવાની પેઠે ગૃહસ્થાવાસને સિથીલભાવથી પાળે છે.

इअसत्तरसगुणजुत्तो, जिणागमे भावसावओ मणिओ ॥ एसपुण कुसलजोगा, लहई लहु भावसाहुत्तां ॥

આવા સત્તર ગુણુચુક્ત જૈનાગમમાં ભાવશ્રાવક કહેા છે. એ કુશળાનુબંધીના યોગથી (પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી) પ્રાણી થોડાજ વખતમાં ભાવસાધુપણું પામે છે. એમ ધર્મેરત્ન પ્રકરણમાં કહેલું છે.

એવી રીતે શુભ ભાવના ભાવતાં પૂર્વોક્ત દિનકૃત્યાદિકમાં તત્પર થયો થકો “ ઇમેવ નિર્ગમે પાવયणे अष्टे परमष्टे सेसेअष्टे अणठेत्ति आ निर्जैथ अवयन (વીતરાગ પ્ર-
પિત્ત જૈનમાર્ગ) એજ અર્થ છે (ખરો છે), પરમાર્થ છે (ઉત્કૃષ્ટ આરાધવા યોગ્ય છે);
ખીજા બધા માર્ગ ત્યજવા યોગ્ય છે ” એમ જૈન સિદ્ધાંતોમાં બતાવેલી રીતિ પ્રમાણે
વર્તતો થકો સર્વ પ્રકારના કાર્યમાં યત્નાથીજ પ્રવર્તતો થકો સર્વત્ર અપ્રતિબદ્ધ ચિત્ત
થઈને અનુક્રમે મોહને જીતવા સમર્થ થઈ પુત્ર ભાઈ ભાણેજ વિગેરે ઘરનો ભાર
ઊપાડવા સમર્થ થાય ત્યાંસુધી ગૃહસ્થાવાસમાં રહીને, નહિ તોપણ કેટલાક વખત સુધી
ગૃહસ્થપણે રહીને, ઊચિત્ત સમયના ઉપર પોતાના આત્માને તોળીને અર્હતનાં દેરાસ-
રોમાં અઠાઈ મહોત્સવ કરીને, ચતુર્વિધ સંઘની પૂજા સત્કાર સાધર્મિક વત્સળ કરીને,
દીનહીન દુઃખી અનાથોને યથાશક્તિ દાન દઈને, મિત્ર સગાંવાહલાં પરીચયવાળા લોકોની
સાથે ક્ષામણાદિ વિગેરે કરીને, વિધિપૂર્વક સુદર્શન શેઠ વિગેરેની પેઠે દીક્ષા અંગીકાર
કરે. જે માટે કહેલું છે કે:—

सव्वरयणा मएहिं, विभूसिअं जिणहरोहिं महिबलय ॥ जो कारिज्ज समगं, तओवि चरणं महद्दीअं ॥

સર્વ રત્નમયથી વિભુષિત એવાં દેરાસરોથી સમગ્ર પૃથ્વીમાંડળને શોભાવે તેના
કરતાં પણ ચારિત્ર મહદ્વિક છે.

नो दुष्कर्म प्रयासो न कुयुवति सुत स्वामिदुर्वाक्य दुःखं राजादौ न प्रणामोशन वसन धनस्थान चिंतानचव.
ज्ञानाप्ति लोक पूजा प्रशमसुखरतिः प्रेत्यमोक्षाद्यवाप्तिः श्रामण्येमो गुणाः स्युस्तादेहसुमतयस्तत्रयत्नं कुरुध्वं

જેમાં દુષ્કર્મનો પ્રયાશ નથી, જેમાંથી નકારાં સ્ત્રી પુત્ર સ્વામીના દુર્વાક્યોથા.
ઊત્પન્ન થતું દુઃખ થતું નથી; જેમાં રાજા પ્રમુખને પણ પ્રણામ કરવો પડતો નથી;
ખાવાની, વસ્ત્રની, ધનની, સ્થાનની, જેમાં કશી વાતની ચિંતા નથી; નિરંતર જ્ઞાનની
પ્રાપ્તિ થાય છે, લોકમાં માન મળે છે, સમતા સુખમાં આનંદ રહે છે, અને પરલોકમાં
પણ મોક્ષાદિકની પ્રાપ્તિ થાય છે. સાધુપણમાં એટલા પ્રકારના ગુણ થાય છે. તે માટે
હે સારી બુદ્ધિવાળા પ્રાણીઓ તેમાંજ ઊદ્યમ કરો. એ ચોદસું દ્વાર સમાપ્ત થયું.

(દ્વાર ૧૫ મું—આરંભ ત્યાગ વિષે)

કદાચિત્ કંઈક આલંબનથી તેવા પ્રકારની શક્તિના અભાવ વિગેરેથી દીક્ષા લેવાને
સમર્થ ન થઈ શકે તો આરંભ વર્જનાદિક કરે. અથવા આરંભનો પરીત્યાગ કરે. તેમાં
પુત્રાદિક ઘરની સંભાળ રાખનાર હોય તો સર્વ સચિત્તનો ત્યાગ કરે, અને તમ નહી
બની શકે તો યથાનિર્વાહ એટલે સર્વ સચિત્તના આહાર વિગેરે કરવાને. ત્યાગ કરવાથી
કેટલાક આરંભનો ત્યાગ કરે. જે બની શકે તો પોતાને માટે સંઘવા સંધાવવાનો પણ
ત્યાગ કરે. જે માટે કહેલું છે કે:—

જસકળ આહારો । તસસજી ચેવ હોઈ આરંભો ॥ આરંભે પાણિવહો । પાણિવહે દુર્ગઈ ચેવ ॥ ૧ ॥

જેને માટે આહાર રંધાય તેનેજ આરંભ લાગે છે, આરંભમાં પ્રાણીનો વધ થાય છે, પ્રાણીવધ થવાથી અવશ્યમેવ દુર્ગતીની પ્રાપ્તિ થાય છે. એમ પંનરમુ દ્વાર સમાપ્ત થયું.

(દ્વાર ૧૬ મું—પ્રદ્યુર્ય પાળવા વિષે)

તથા પ્રદ્યુર્ય ચાવજીવ સુધી પાળવું. જેમકે, પેથડશાહે બત્રીસમેજ વર્ષે પ્રદ્યુર્ય અંગીકાર કીધું. કેમકે, લીમ સોની મઢીએ આવે ત્યારે પ્રદ્યુર્ય લેવું એવે, પણ કરેલ હોવાથી નાની વયમાં પણ તેઓએ પ્રદ્યુર્ય અંગીકાર કીધું હતું. પ્રદ્યુર્યનું કુળ ઉપર અર્થદીપિકામાં સંપૂર્ણ અધિકાર કહેલો છે માટે દૃષ્ટાંતાદિક ત્યાંથી ધારવા ઇતિ સોળમું દ્વાર.

(દ્વાર ૧૭ મું—પાઠમા અંગીકાર કરવા વિષે)

તથા પ્રતિમાદિ તપ વડન કરવો. આદિ શબ્દથી સંસારતારણાદિક દુષ્કર તપ વિશેષથી ગ્રહણ કરવા. તેમાં પ્રતિમા એક માસની આદિ લઈને જેમ છે તેમ બતાવે છે. દંસળ વયસામાઈય । પોસહ પડિમા અનંમ સચિત્તે ॥ આરંભ પેસ ઉદ્દિટ્ઠ । વજ્જણ સમણ મુણ્ણ ॥ ૧

૧ પેહેલી “દર્શનપ્રતિમા” એક માસની છે, તેમાં અતિચાર ન લાગે તેવી રીતે શુદ્ધ સમકીત પાળવું. ૨ જીજી “વ્રતપ્રતિમા” બે માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત ક્રિયા સહિત આગળ લીધેલાં બાર વ્રતને અતિચાર ન લાગે તેવી રીતે પાળવાં. ૩ ત્રીજી “સામાયક પ્રતિમા” ત્રણ માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત ક્રિયા સહિત સાંજ સવાર બિભરટક શુદ્ધ સામાયક કરવું. ૪ ચોથી “પૌષ્ઠપ્રતિમા” ચાર માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત ક્રિયા સહિત આઠમ ચૌદસ પર્વતીથીના પોસહ અતિચાર ન લાગે તેમ પાળવા. ૫ પાંચમી “પડિયા પ્રતિમા” પાંચ માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત ક્રિયા સહિત આઠમ ચૌદશના લીધેલ પોસહમાં રાત્રી સમયે કાયોત્સર્ગે બિભર રહેવું. ૬ છઠી “અપ્રદ્ય (પ્રદ્યુર્ય) પ્રતિમા” છ માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત ક્રિયા સહિત પ્રદ્યુર્ય પાળવું. ૭ સાતમી “સચિત્ત પ્રતિમા” સાત માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત ક્રિયા સહિત સચિત્ત લક્ષણને ત્યાગ કરવો. ૮ આઠમી “આરંભત્યાગપ્રતિમા” આઠ માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત ક્રિયા સહિત પોતે આરંભનો ત્યાગ કરે. ૯ નવમી “પ્રેથપ્રતિમા” નવ માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત ક્રિયા સહિત પોતાના તરફથી નોકર ચાકરને કયાંય મોકલે નહી. ૧૦ દશમી “બિદિ શ્યવર્જકપ્રતિમા” દશ માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત ક્રિયા સહિત પોતાના આશ્રયિ આરંભનો ત્યાગ કરે. ૧૧ અગીઆરમી “શ્રમણુત્પ્રતિમા” અગીઆર માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત સર્વ ક્રિયા સહિત સાધુના જેમ વિચરે. એ અગીઆર પ્રતિમાનો સંક્ષિપ્ત અર્થ. હવે તે વિસ્તારથી બતાવે છે.

(પહેલી દર્શનપ્રતિમા વિષે)

રાજભિયોગાદિક છ આગાર મોકળા રાખેલા હતા તેથી રહિત, ચાર પ્રકારનું શ્રદ્ધાનાદિ ગુણયુક્ત, ભય, લોભ, લોકલગ્નદિકથી પણ અતિચાર ન લગાડતાં ત્રિદાન દેવપુત્રદિક કાર્યોમાં તત્પર થકો એક માસમાત્ર કાળ પર્યંત. શુદ્ધ એટલે પાંચાતિચાર સહિત સમ્યક્તાને પાળે, તે પ્રથમ દર્શનપ્રતિમા કહિયે.

(બીજી વ્રતપ્રતિમા વિષે)

જો મહિના સુધી અખંડિત એટલે અવિરાધિતપણે પૂર્વ પ્રતિમામાં બતાવેલા અનુ-
ષ્ઠાન સહિત આજીવંતોને પાળે, અતિચાર ન લગાડે, તે બીજી વ્રતપ્રતિમા સમજવી.

(ત્રીજી સામાયકપ્રતિમા વિષે)

ત્રણ માસ પર્યંત ઉભયકાળ અપ્રમાદીપણે પૂર્વોક્ત પ્રતિમાનુષ્ઠાન સહિત સામાયક
પાળે, તે ત્રીજી સામાયક નામની પ્રતિમા સમજવી.

(ચોથી પૌષધપ્રતિમા વિષે)

ચાર માસ સુધી ચાર પર્વમાં પૂર્વોક્ત પ્રતિમાનુષ્ઠાન સહિત અખંડિત પરિપૂર્ણ
ચોસહુને પાળે, તે ચોથી પૌષધપ્રતિમા.

(પાંચમી કાઊસગ્ગપ્રતિમા વિષે)

પાંચ માસ પર્યંત સ્નાન ત્યજીને, રાત્રે ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને,
દિવસે બ્રહ્મચર્ય પાળતાં, ધોતીયાની કાછડી નહીં રાખતાં, ચાર પર્વણીમાં ઘરે અથવા
ઘરને બારણે અથવા ચઢતાવચે, પરીષદ ઊપસર્ગાદિકથી અકંપિત કાયાવાળો થઇ,
પૂર્વોક્ત પ્રતિમાનુષ્ઠાન પાળતાં આખી રાત્રી કાચોત્સર્ગમાં (કાઊસગ્ગમાં) રહેવું
તે પાંચમી કાઊસગ્ગપ્રતિમા.

(છઠી બ્રહ્મચારીપ્રતિમા વિષે)

એવી રીતે આગલી પ્રતિમા પણ પૂર્વલી પ્રતિમાની ક્રિયા સાથે જોડતા જવું.
એમજ છઠી પ્રતિમામાં એટલો વધારો કરવો કે છ મહિના સુધી બ્રહ્મચારી રહેવું.
એ છઠી બ્રહ્મચર્ય પ્રતિમા.

(સાતમી સચિત્તપ્રતિમા વિષે)

પૂર્વોક્ત ક્રિયા સહિત સાત માસ પર્યંત સચિત્ત લક્ષણનો ત્યાગ કરવો, તે સાતમી
સચિત્તત્યાગપ્રતિમા સમજવી.

(આઠમી આરંભવર્જકપ્રતિમા વિષે)

આ પ્રતિમાનો કાળમાન આઠ માસનો છે, અને એમાં પોતાના હાથથી કંઈ પણ
આરંભ ન કરવો એવા નિયમ રાખવામાં આવે છે.

(નવમી પ્રેષ્યવર્જકપ્રતિમા વિષે)

પૂર્વોક્ત પ્રતિમાનુષ્ઠાન સહિત પ્રેષ્ય એટલે નોદર આકર પાસે પણ નવ માસ
સુધી આરંભ ન કરાવે. એ નવમી પ્રેષ્યવર્જકપ્રતિમા સમજવી.

(દશમી ઊદ્દિગ્ધ આરંભવર્જકપ્રતિમા વિષે)

દશમી પ્રતિમામાં દશ માસ પર્યંત પૂર્વોક્ત પ્રતિમાનુષ્ઠાન સહિત ચોટલી રાખતા
છતાં અસ્ત્રાથી મુંઠન કરાવે અને નિધાન કરેલું ધન પણ જો કોઇ પુછે તો જાણતો
હોય તો બતાવી આપે, અને ન જાણતો હોય તો સાફ કહી આપે કે હું જાણતો
નથી. વિશેષ ઘરનાં કાર્ય કંઈપણ કરે નહીં. પોતાને માટે જો ઘરમાં આહાર થયો
હોય તો તે પણ કરે નહીં, એ દશમી પ્રતિમા.

(અગીઆરમી શ્રમણભૂતપ્રતિમા વિષે)

અગીઆર માસ સુધી પૂર્વેકત પ્રતિમાનુષ્ઠાન સહિત, ઘરનાં કામકાજ છાંડીને, પરીચય છાંડીને લોચ કરે અથવા અસ્થાથી મુંડન કરાવે, શીખા ન રાખે, રજોહુરણ પડઘો પ્રમુખ રાખવાથી મુનિવેષધારી થાય, પોતાના જાણીતા ગોકુળાદિકમાં વસતાં, “ પ્રતિમા પ્રતિપન્નાય શ્રમણોપાસકાય મિશ્નં દત્ત ” એમ બોલતાં ધર્મલાલ શબ્દ નહીં બોલતો સુસાધુની પેઠે વીચરે, એ અગીઆરમી પ્રતિમા. એ શ્રાવકની અગીઆર પ્રતિમા વહુનકરવારૂપ સતરમો દ્વાર સમાપ્ત થયો.

(દ્વાર ૧૮ મું—અંતિમ આરાધના વિષે)

તથા અંતિમ એટલે આયુષ્યને પ્રાંતે આરાધના એટલે જેનો સ્વરૂપ કહેવામ આવે છે એવી સંલેખનાદિક વિધિથી કરવી તે બતાવે છે.

સોથાવશ્યક યોગાનાં । મંગેમૃત્યોરથાગમે ॥ કૃત્વા સંલેખનામાદૌ । પ્રાતિપદ્યચ સંયમં ॥ ૧ ॥

તે હવે આવશ્યક યોગોનો ભંગ થવાથી, અને મૃત્યુ નજીક આવી જવાથી, પ્રથમ સંયમને અંગીકાર કરીને પછી આદિમાં સંલેખણ કરીને આરાધના કરે.

એમ શાસ્ત્રમાં કહેલું હોવાથી શ્રાવકનાં અવશ્ય કર્તવ્યો જે પૂર્ણ પ્રતિક્રમણાદિક તે નહીં બની શકવાથી, અને મૃત્યુ નજીક આવી જવાથી દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બન્ને પ્રકારની સંલેખણ કરે. તેમાં દ્રવ્ય સંલેખણ તે અનુક્રમે આહારાદિકનો ત્યાગ ભાવ સંલેખણ તે ક્રોધાદિક કષાયનો ત્યાગ. કહેલ છે કે:-

દેહંમિ અસંલિહિં । સહસા ધાઝહિ સ્વિજ્જમાણેહિં ॥ જાયઙ્ અદ્દુદ્ધાણં । સરારિણો ચરમ કાલંમિ શરીરને અણુસણુ નહીં કરાવ્યા છતાં જે અકસ્માત્ ધાતુઓના ક્ષય થઈ જાય તો દેહધારીને છેલ્લા કાળમાં આર્તધ્યાન થાય છે.

નતે એયં પસંસામિ, કિસં સાહુ સરરિયં; કિસં તે અંગુલિ મગ્ગ, માવસલીણ માચર ॥ ૨ ॥

હે સાધુ, હું તારા આ શરીરના દુર્બળપણાને પ્રશંસતો નથી. તારું શરીરનું દુર્બળપણું તો આ તારી આંગળીના ભાગવાથી જણાઈ જાય છે, માટે ભાવસંલીનતા આવ્યર. એટલે ભાવસંલીનતા આવ્યા વગર દ્રવ્યસંલીનતા ફળીભૂત થવાની નથી.

(મૃત્યુ પાસે આવ્યાનાં લક્ષણ વિષે)

મૃત્યુ પાસે આવ્યું કેમ જણાય તે બતાવે છે કે સ્વપ્ન દેખવાથી, દેવતાના કહેવાથી, વિગેરે કારણોથી મરણ નજીક આવ્યું એમ ધારી શકાય છે. જે માટે આગળ શાસ્ત્રકારોએ પણ એમજ કહેલ છે કે:-

દુઃસ્વપ્નપ્રકૃતિત્યાગે, દુર્નિમિત્તેશ્ચ દુર્ગ્રહે; હંસચારાન્યથાત્વેશ્ચ, જ્ઞેયો મૃત્યુસમીપગઃ ॥ ૧ ॥

નઠારાં સ્વપ્ન આવવાથી, પ્રકૃતિના બદલાઈ જવાથી, નઠારાં નિમિત્ત મળવાથી, દુષ્ટપ્રહુથી, નાડીઓના બદલાઈ જવાથી, મરણ નજીક આવ્યું છે એમ આગળથી પણ જાણી શકાય છે.

એવી રીતે સંલેખણ કરીને શ્રાવક ધર્મરૂપ તપના ઊધાપનની પેઠે અત્યાવશ્યામાં પણ દીક્ષાને અંગીકાર કરે. જેમાટે કહેલ છે કે:-

एगदिवसंपिजीवो, पठ्वज्ज मुवागओ अनन्नमणो; जइविनपावइ मुखं, अवस्स वेमाणोओ होई ॥

જે પ્રાણી એક દીવસની પણ અનન્યમનથી (દીક્ષામાંજ પરીણામ રહેતાં) દીક્ષા પાળે છે, તે પ્રાણી જોપણ તે ભવમાં મોક્ષપદને નથી પામતો તોપણ અવશ્ય કરીને વૈમાનીક દેવ તો થાય જ છે.

નળરાજના ભાઈ કુબેરનો પુત્ર નવો પરણેલો હતો, પણ હવે “ પાંચજ દિવસનું તારું આયુષ્ય છે ” એમ જ્ઞાનીનું કહેવું સાંભળીને તત્કાળ તેણે દીક્ષા લઈ લીધી, અને છેવટે સિદ્ધિપદને પામ્યો.

હરીવાહન રાજાએ “ નવ પ્રહરનુંજ આયુષ્ય ખાકી છે ” એમ જ્ઞાનીના મુખથી સાંભળીને તત્કાળ દીક્ષા લીધી અને છેવટે સર્વાર્થસિદ્ધિવિમાનમાં દેવ થયો.

સંસ્થારક દીક્ષાવસરે (સંસ્થારો માંડ્યા પછી દીક્ષા લીધી હોય તે વખતે) જૈનશાસનની ઊન્નતી થવા માટે યથાશક્તિ ધર્મવ્યય કરવો (ધર્મ ખાતે ખર્ચ કરવો). જેમકે, તેવા અવસરે સાતે ક્ષેત્રમાં સાત કરોડ દ્રવ્યનો વ્યય થરાદના સંઘપતી આભુએ કર્યો હતો. હવે જેને સંઘમ લેવાની જોગવાઈ ન હોય તેણે સંલેખણ કરીને શત્રુજય તીર્થાદિક સારા સ્થાનક ઉપર નિર્દોષ સ્થાપિતમાં (નિર્દોષ જગ્યામાં) વિધિપૂર્વક ચતુર્વિધાહાર પ્રત્યાખ્યાનરૂપ આનંદાદિક શ્રાવકની પેઠે અણસણ અંગીકાર કરવું. જે માટે કહેલ છે કે:-

તવાણિયમેણયમુલ્લો, દાણેણય હંતિ ઉત્તમામોગા; દેવચ્છણેણ રજ્જં, અણસણ મરણેણ રંદત્તં ॥

તપ અને નિયમથી પ્રાણીને મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થાય છે, દાન આપવાથી પ્રાણીને ઊત્તમ ભોગ સંપદાની પ્રાપ્તિ થાય છે, દેવની પુજા કરવાથી પ્રાણીને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને અણસણ કરીને મરણ સાધવાથી ઇંદ્રપદ પામે છે. તેમજ વળી લોકીકશાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે:-

સમાઃ સહસ્રાણિ ચ સપ્ત વૈ જલે, દશૈવમગ્નૌ પતને ચ ષોડશઃ ॥

મહાહવે ષષ્ટિરશીતિ ગોમ્મહે, અનાશને મારત ચા ક્ષયાગતિઃ ॥ ૧ ॥

જળમાં પડી મરણ પામવાથી સાતહજાર વર્ષ, અગ્નીમાં પડી મરણ પામવાથી દશહજાર વર્ષ, અંપાપાત કરી મરણ પામવાથી સોળહજાર વર્ષ, મહા સંઆમમાં મરણ પામવાથી સાઠહજાર વર્ષ, ગોમ્મહમાં (ગાયના કળેવરમાં પેસીને) મરણ પામવાથી એશીહજાર વર્ષ, (શુભગતિ ભોગવે) અને અણસણ કરી (ઊપવાસ કરી) મરણ પામવાથી અક્ષયગતી થાય છે.

ત્યાર પછી સર્વ અતિચારનો પરિહાર કરવાપૂર્વક ચાર શરણાદિરૂપ આરાધના કરવી. તેમાં દશ પ્રકારની આરાધના થવારૂપ આરાધના આવા પ્રકારે છે, તે બતાવે છે. આલોઅસુ અર્યારે વયાઈં ઉચ્ચરસુ સ્વમસુ જીવેસુ; વોસિરસુ માવિઅપ્પા, અઠ્ઠારસ પાવઠ્ઠાણાઈં ॥

ચઉસરણ દુલ્લહ ગરિહણં ચ સુકઢાણુમોઅણં કુણસુ; મુહમાવણં અણસણં, પંચનમુક્કારસરણંચ ॥૨॥

૧ પંચાચારના અને આરવ્રતમાંના લાગેલા અતિચાર આલોવવારૂપ પહેલી આરાધના બાબતી. ૨ આરાધના વખતે નવાં વ્રત પચખખાણુ અંગીકાર કરવારૂપ બીજી આરાધના સમજવી. ૩ સર્વ જીવોની સાથે (ચોરાસી લાખ જીવોનીમાંના

હવેની સાથે) આમણા કરવારૂપ ત્રીજી આરાધના સમજવી. ૪ વર્તમાનકાળે આત્માને અઠાર પાપસ્થાનક વોચરાવવારૂપ ચોથી આરાધના સમજવી. ૫ અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને દેવળી પ્રરૂપિત ધર્મ, એ આરનાં શરણાં અંગીકાર કરવારૂપ પાંચમી આરાધના સમજવી. ૬ જે જે પાપ કીધેલાં છે તેને યાદ લાવીને તેની ગરીહા કરવી (નિંદા કરવી) તે રૂપી છઠી આરાધના સમજવી. ૭ જે જે સુકૃત કાર્યો કર્યાં હોય તેની અનુમોદના કરવી તે રૂપ આતમી આરાધના સમજવી. ૮ શુભ ભાવના (ખાર ભાવના) ભાવવી, તદ્રૂપ આઠમી આરાધના સમજવી. ૯ ચારે આહારનો ત્યાગ કરી અણુસણુ અંગીકાર કરવારૂપ નવમી આરાધના સમજવી. ૧૦ પંચપરમેષ્ઠી નવકાર મહામંત્રનું નિરંતર સ્મરણુ રાખવું, તદ્રૂપ દશમી આરાધના સમજવી.

આવા પ્રકારની આરાધના કરવાથી જોપણુ તેજ ભવમાં સિદ્ધિપદને ન પામે તોપણુ સુદેવભવમાં કે સુનરભવમાં અવલરીને છેવટ આઠમે ભવે તો અવશ્યમેવ સિદ્ધિપદને પામે જ. “ સત્ત્વમવાઈ નાઝ્કમઝ્ક ઇતિ આગમ વચનાત્ સાત આઠ ભવ ઊદ્ધવન ન જ કરે ” એવો આગમનો પાઠ હોવાથી સાત આઠ ભવમાં ખરેખર સિદ્ધિપદને પામે. એ અઠારમું દ્વાર પુરૂ થતાં સોળમી ઝાથા પણુ પૂર્ણ થઈ. હવે ઊપસંહાર કરતાં (અંથ સમાપ્તી કરતાં) દિનકૃત્યાદિકનાં ફળ બતાવે છે.

—૦:૪:૦—

(દિનકૃત્યાદિકનાં ફળ વિષે)

(શ્રાદ્ધવિધિ મૂળની ૧૭ મી ગાથા.)

एअं गिहि धम्मविहिं, पइदिअहं निव्वदंति जे गिहिणो ॥

इहज्जवपरज्जवनिव्वुर, सुहं लहुं ते लहंति धुवं ॥ ૧૭ ॥

આ આંતર વગર બતાવેલા દિનકૃત્યાદિક છ દ્વારાત્મક શ્રાવકધર્મના વિધિને પ્રતિ દિવસ (નિરંતર) જે ગૃહસ્થો પાળે છે, તે ગૃહસ્થો આ વર્તમાન ભવમાં અને તેમજ આવતા ભવમાં આંતરા વજર આઠ ભવની પરંપરાનીજ અંદર સુખના હેતુભૂતપણે, પુનરાવૃત્તિ વ્યાખ્યાન સંયુક્ત, નિવૃત્તિ જે મોક્ષસુખ તેને શીઘ્રતર (ઉતાવળથી) અવશ્યમેવ (ખચીત જ) પામે છે. ઇતિ સત્તરમી ગાથાર્થ:

॥ इतिश्रीतपागच्छाविप श्रीसोमसुंदरसूरि श्रीमुनिसुंदरसूरि श्रीजयचंद्रसूरि
श्रीभूवनसुंदरसूरि शिष्यश्रीरत्नशेखरसूरि विरचितायां विधिकौमुदीनाम्यां
श्राद्धविधिप्रकरणवृत्तो जन्मकृतप्रकाशकः षष्ठः प्रकाशः ॥ श्रेयस्करः

પ્રશસ્તિ.

(અંકારની ગુરુશાવળી)

વિહ્યાતતપેત્યાહ્યા, જગતિ જગત્ત્રસૂર્યોમ્વનુ; શ્રીદેવસુંદરગુરુત્તમાશ્ચ તદનુક્રમાદ્વિદિતાઃ ॥ ૧ ॥

જગતમાં શ્રીજગત્ત્રસૂરી તપાઃ એવા નામથી પ્રસિધ્ધ થયા છે. તેઓના પદને અનુક્રમે પ્રસિદ્ધિને પામેલા શ્રી દેવસુંદરસૂરી પ્રખ્યાત થયા.

પંચ ચ તેષાં શિષ્યાસ્તેષ્વાઘા જ્ઞાનસાગરાગુરવઃ; વિવિધાવચ્ચર્ણિલહરિપ્રકટનતઃ સાન્વયાદિહાનાઃ ॥

એ દેવસુંદરસૂરી મહારાજને પાંચ સિષ્યો થયા. તેમાં પ્રથમ જ્ઞાનરૂપ અમૃતના સમુદ્ર એવા જ્ઞાનસાગરસૂરી થયા. જેઓએ વિવિધ પ્રકારની એટલે આવશ્યક ચુર્ણી વિગેરે ઘણા શાસ્ત્રોની ચુર્ણીરૂપી લેહેરોને પ્રકટ કરવાથી 'પોતાનું' નામ સાર્થક કર્યું હતું.

શુતગત વિવિધાલાયક સમુદ્રતઃ સમભવંશ્ચ સૂરિદ્રાઃ ॥ કુલમંડના દ્વિતીયાઃ શ્રીગુણરત્નાસ્તૃતીયાશ્ચ ॥ ૩ ॥

બીજા શિષ્ય શ્રી કુળમંડનસૂરી થયા. જેઓ ઘણા સિદ્ધાંત અંગ્રેમાં રહેલા અનેક પ્રકારોના આલાવા લઈને વિચારામૃત સંગ્રહ વિગેરે ઘણા ગ્રંથોના ઇનાવનાર થયા, તથા ત્રીજા શિષ્ય શ્રી ગુણરત્નસૂરી થયા.

ષટ્દર્શનવૃત્તિક્રિયારત્નસમુચ્ચયવિચારનિચયસૃજઃ ॥ શ્રી ભુવનસુંદરાદિષુ, મૈજુર્વિદ્યાગુરુત્વંચ ॥ ૪ ॥

જે ગુણરત્નસૂરી મહારાજે ષટ્દર્શનસમુચ્ચયની મોટી વૃત્તિ અને હૈમીવ્યાકરણને અનુસારે ક્રિયારત્નસમુચ્ચય, વિગેરે વિચારનિયમ એટલે વિચારના સમુદ્રને પ્રકટ કર્યા છે. અને શ્રી ભુવનસુંદરાદિક શિષ્યોના વિદ્યાગુરુ થયા હતા.

શ્રી સોમસુંદરગુરુપવરાં સ્તુર્યા અહાર્યમહિમાનઃ ॥ યેશ્યઃ સંતતિરુચ્ચૈર્ભવતિ દ્વેષા સુધર્મેભ્યઃ ॥ ૫ ॥

જેઓનો અતુલ મહિમા છે એવા શ્રી સોમસુંદરસૂરી ચોથા શિષ્ય થયા. જેઓનાથી સાધુ સાધવીનો પરિવાર સારી રીતે પ્રવર્ત્યો. જેમ સુધર્મસ્વામીથી અહણુ-આસેવનાની રીતિ પ્રમાણે સાધુ સાધવી પ્રવર્ત્યા હતા તેમ.

યતિજીતકલ્પવિવૃતશ્ચ પંચમાઃ સાધુરત્નસૂરિવરાઃ ॥ યૈર્માહશોષ્યકૃત્યત કરપયોગેણ ભવકૂપાત્ ॥ ૬ ॥

યતિજીતકલ્પવૃત્તિ વિગેરે ગ્રંથોના રચનાર પાંચમા શિષ્ય શ્રી સાધુરત્નસૂરી એવા થયા કે જેઓએ હસ્તાવલંબન ઇધને સંસારરૂપ કુપકથી છુડતા મારા જેવા શિષ્યોનો બિહાર કર્યો.

શ્રીદેવસુંદરગુરોઃ પદે શ્રીસોમસુંદરગણેન્દ્રાઃ ॥ યુગવરપદવીં પ્રાપ્તાં સ્તેષાં શિષ્યાશ્ચ પંચૈતે ॥ ૭ ॥

પૂર્વોક્ત પાંચ શિષ્યોના ગુરુ શ્રી દેવસુંદરસૂરીના પાટે યુગવર પદવીને પ્રાપ્ત થયેલ,

* જગત્ત્રસૂરી મહારાજને યુવાવસ્થામાં આચાર્ય પદવી પ્રાપ્ત થઇ. તેઓથી આંખિલ તપ નિરંતર કરતા હતા તેથી તેમનું શરીર અતિ શુષ્ક થયેલું હતું. એક વખત તેઓસાહેબ શ્રી હટેપુર પધાર્યા ત્યારે ત્યાંના શ્રીસંધે તેમનો મોટા આડંબરથી નગરપ્રવેશ મહોત્સવ (સમૈયુઃ) કર્યો. તે વખતે રાજ્યમહેલના ગવાક્ષમાં બેઠેલ હટેપુરના રાણાની પટરાણીએ એ સૂરી મહારાજને શુષ્ક શરીરવાળા જોયા; તેથી તેણીએ સંઘના આગેવાનોને બોલાવી કહ્યું કે આટલો મોટો ખર્ચ કરી જેના પ્રવેશનો મહોત્સવ તમે કરો છે, અને એ મહાજાની છે છતાં તેમનું આલું દુર્બલ શરીર કેમ ? શું તમે તેમને આહારપાણી પુરો આપતા નથી, કે શું ? આગેવાનોએ ઉત્તર આપતાં જણાવ્યું કે એઓ સાહેબ નિરવિગયિ આહાર એક વખત જ કરે છે. અર્થાત્ હમેશા આંખિલ તપ કરે છે. તેથી પટરાણીએ ઘણા હર્ષવડે એ સૂરીમહારાજને "તપા" એવા નિરદેશ આપી નાંધા. ત્યારથી "તપા" એવા નામના ગમ્મળની રાજઆત થઇ, સંવત ૧૨૮૫.

શ્રી સોમસુંદરસૂરી થયા. અને તેઓને પણ પાંચ શિષ્યો થયા હતા.

મારોત્યવમનિરાકૃતિસહસ્ત્રનામસ્મૃતિપ્રમૃતિકૃત્યૈઃ ॥ શ્રીમુનિસુંદરગુરવ ચિરંતનાચાર્યમહિમમૃતઃ ॥ ૮ ॥
પૂર્વાચાર્યના મહિમાને ધારણ કરનારા. સંતિકરં સ્તોત્ર રચીને મરકીના- રોગને દૂર કરનારા, સહસ્રાવધાનીના નામ વિગેરથી ઓળખાતા, એવા શ્રી મુનિસુંદરસૂરી પ્રથમ શિષ્ય હતા.

શ્રીજયચંદ્રગર્જેન્દ્રાઃ । નિસ્તંદ્રાઃ સંવગચ્છકાર્યેષુ ॥ શ્રીભુવનસુંદરવરા દૂરવિહારૈર્ગોપકૃતઃ ॥ ૯ ॥
સંઘનાં, ગચ્છનાં કાર્યો કરવાને અપ્રમાદી બીજા શિષ્ય શ્રી જયચંદ્રસૂરી થયા, અને દૂર દેશાવરોમાં વિહાર કરીને પણ પોતાના ગચ્છને પરમ ઉપકાર કરનારા ત્રીજા શિષ્ય શ્રી ભુવનસુંદરસૂરી થયા.

વિષમમહાવિદ્યાત દ્વિલ્લનાભ્યૌતરીવ વૃત્તિયૈઃ ॥ વિદધે યત્ જ્ઞાનનિધિં, મદાદિ શિષ્યાઉપાજીવનું.
જે ભુવનસુંદરસૂરી શુદ્ધે વિષમ મહાવિદ્યાઓની વિટંબનારૂપ સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરાવનારી નાવડીની પેઠે વિષમપદની ટીકા કરી છે. એવા જ્ઞાનનિધાન શુદ્ધને પામીને મારા જેવા શિષ્યો પણ પોતાનું જીવીત સપૂર્ણ કરે છે.

एकांगा अप्पेका दशांगिनश्च जिनसुंदराचार्याः ॥ निर्ग्रथाग्रंथकृतः । श्रीमज्जिनकीर्तिगुरवश्च ॥ ११ ॥
તપશ્ચર્યા કરવાથી એકાંગી (એકવડીયા શરીરવાળા) છે છતાં પણ અગીઆર અંગના પાઠી એવા શિષ્ય શ્રી જનસુંદરસૂરી થયા; અને નિર્ગ્રંથપણને ધારણ કરનારા, ગ્રંથોની રચના કરનારા પાંચમા શિષ્ય શ્રી જનકીર્તિસૂરી થયા.

एषांश्रीसुगुरुणां प्रसादतः षट्खतिथिमितेवर्षे ॥ श्राद्धविधिसूत्रवृत्तिं व्यधत्तश्रीरत्नशेखरसूरिः १२ ॥
પૂર્વોક્ત પાંચ શુદ્ધોનો પ્રસાદ પામીને સંવત ૧૫૦૬ ના વર્ષે આ શ્રાદ્ધવિધિ સૂત્રની વૃત્તિ શ્રી રત્નશેખરસૂરીએ કરી.

अत्र गुणसजविज्ञावतंसजिनहंसगणिवरप्रमुखैः॥ शोधनलिखनादिविधौ, व्यधायौ सांनिध्य मुमुक्तैः॥
અહિંયાં ગુણરૂપી દાનશાળાના બલશકારોમાં મુકુટ સમાન ઉદયમવંતા શ્રી જન- હંસગણિ પ્રમુખોએ લખવા શોધન કરવા વિગેરે કાર્યોમાં સાંનિધ્ય (સાહાય) કર્યો છે. વિધિવૈવિધ્યાશ્રુતગત, નૈયત્યાદર્શનાચ્ચ યત્કિંચિત્ ॥ અઙ્ગોત્સૂત્રમસૂત્ર્યતત્તં, મિથ્યાદુષ્કૃતં મેસ્તુ.

વિધિનું વિવિધપણું દેખવાથી અને સિદ્ધાંતોમાં રહેલા નિયમોના દેખવાથી આ શાસ્ત્રમાં જે કંઈ ઊત્સૂત્ર લખાયું હોય તે તે મારા પાપ મિથ્યા થાઓ.

विधिकौमुदीतिनाम्यां, वृत्तावश्यां विलोकितैर्वर्णैः ॥ श्लोकाः सहस्र पट्कं । सप्तशती चैकपट्टयधिकाः ॥
એ પ્રકારે આ વિધિકૌમુદી નામની વૃત્તિમાં રહેલા પ્રત્યેક અક્ષરના ગણવાથી છ હજાર સાતસે અને એકસઠ શ્લોક છે.

શ્રાદ્ધહિતાર્થે વિહિતા, શ્રાદ્ધવિધિપ્રકરણસ્ય સૂત્રવૃત્તિરિયં ॥ ચિરંતમયં જયતા, જન્યદાયિની કૃતિનાં ॥

શ્રાવકોના હીતને માટે શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણની “શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી” નામની આ ટીકા રચી છે તે ઘણા કાળ સુધી પડિતોને જયને આપનારી થઈ જયવંતી વર્તે.

॥ इति श्राद्धविधिप्रकरणस्य श्राद्धविधिकौमुदीनाप्रवृत्ति मापान्तरं समाप्तं ॥

